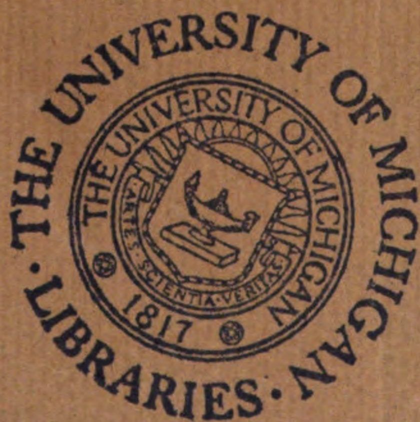
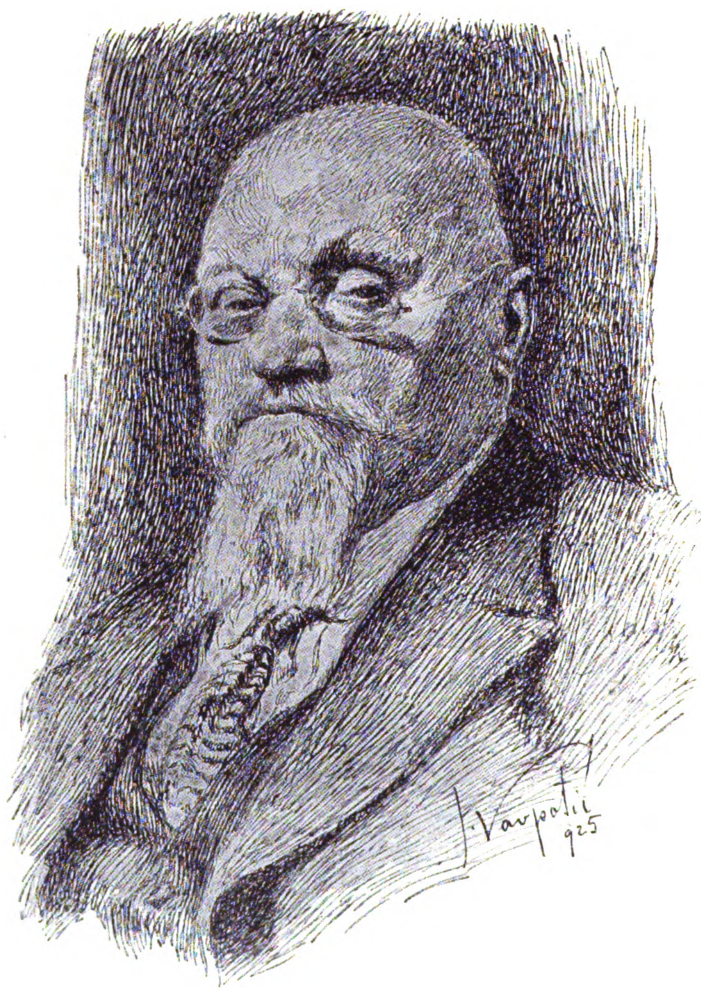

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN · LIBRARIES ·
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES · SCIENTIA · VERITAS
1817

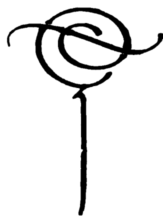

Fr. Šuklje

IZ MOJIH SPOMINOV

I. DEL

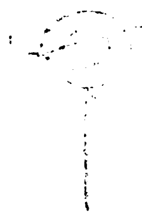
SPISAL FRANJO ŠUKLJE

V LJUBLJANI, 1926

ZALOŽILO KATOLIŠKO TISKOVNO DRUŠTVO

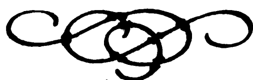
NATISNILA JUGOSLOVANSKA TISKARNA

Iz mojih spominov

I.—III. del

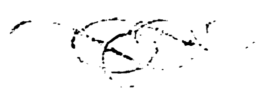
Spisal Franjo Šuklje

V Ljubljani, 1929

Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani

Za Jugoslovansko tiskarno: Karel Čeč

Vsebina:

I. del.

II. del.

III. del.

Nepozabni svoji ženi
v zvesti ljubezni.

Predgovor.

Dolgo sem se branil, spisati svoje „Spomine".

Saj mi Slovenci dosihmal memoarnega slovstva malodane ne poznamo. Ako odštejem Vošnjakove memoare, skoro da nimamo nič memoaram vsaj od daleč podobnega. Vsled tega preti spisatelju lastnih spominov pred vsem nevarnost, da se mu bo ugovarjalo, češ, veliko preveč pišeš o samem sebi. In vendar zahteva naglašanje lastne osebnosti naravnost značaj te literarne vrste, ki hoče gledati zgodovinski razvoj skozi medij posameznega udeleženca.

Marsikedo mi bode očital, da sem preveč subjektiven v svojih ocenah, preveč oster v svojih izrazih. Toda iz memoár hoče in mora čitatelj razvideti tudi pisateljevo individualnost, značaj njegov v bistvenih njegovih potezah. Vsled tega se kažem, kakor me je Bog ustvaril, koščenega in bojevitega, ali ob enem iskrenega in odkritega. Vedoma ne delam krivice nikomur; vedno si prizadevam, zadostovati zgodovinski istinitosti.

Mnogo prijateljev me je nagovarjalo, naj obelodanim svoje „Spomine". Doživel sem vso dobo slovenskega preporoda, počenši od Vodnikove stoletnice l. 1858; zgodaj sem se udeležil narodnega gibanja, kmalu sem stal v prvih vrstah naših narodnih borcev. Danes sem eden izmed zadnjih svedokov prezanimive te dobe. In kot tak sem se naposled le udal prijateljskemu pozivu, češ, grešil bi proti narodni dolžnosti, ako ne ugodim tem željam. Kajti prešinjen sem prepričanja, da tudi v politiki velja načelo organičnega razvoja. Kedor hoče razumeti sedanjost ter količkaj pravilno računati z bodočnostjo, mora znati, kako so nastale današnje razmere. Pomnožiti to prepotrebno znanje, namen je mojih „Spominov". Zadovoljen bodem, ako svoj namen vsaj deloma dosežem.

Na Kamnu, marcija 1926.

Franjo Šuklje.

I. poglavje.

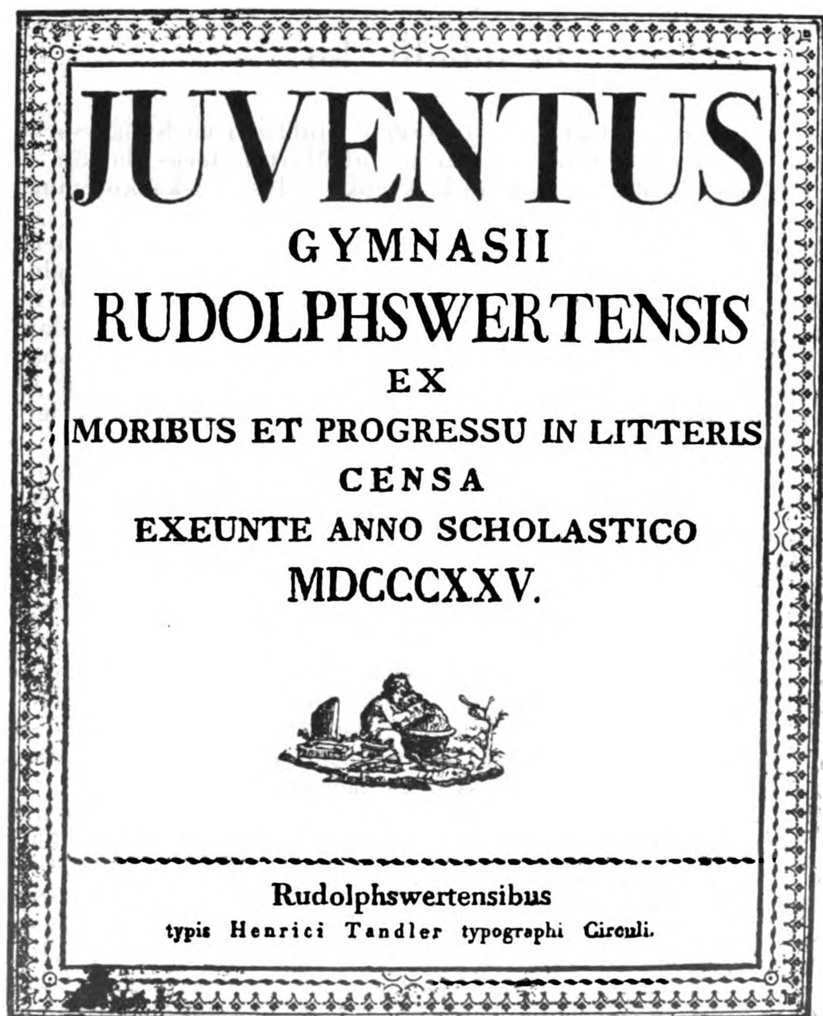
Iz mladih let.

Rojen sem bil 24. oktobra 1849 v Ljubljani na Kongresnem trgu v Ovijačevi hiši. Oče mi je bil Martin, tačas davkar v ljubljanski okolici in posestnik, krepka belokranjska korenina, mati Ana, rojena Grüneis, nemškega pokolenja. Bila mu je srčno ljuba, zvesta družica ter mu je v šestnajstletnem srečnem zakonu povila sedem otrok. Pri sedmem je umrla na porodu. Dasi je bil moj oče takrat šele 50 let star, dobro ohranjen in tudi gmotno dokaj dobro situiran, ni maral svojim otrokom dati mačehe ter se ni oženil drugič. Težko breme, prevzeti gospodinjstvo ter negovati pet otrok, med njimi eno v zibelki, je prevzela nase najstarejša sestra Ana, sama še dete s 14 leti ter je vršila svojo nalogo s pravim heroizmom.

Oče so imeli do svoje smrti precejšnje posestvo v svoji rodni vasi Lokvici pri Metliki. Zemljišče je bilo lepo in za naše skromne razmere dokaj obsežno. Nič manj nego osem oralov je bilo vinograda, ki ga je oče vedno sam obdeloval, njive so bile v najemu. Ker so oče vsakokrat, ko smo šli v Lokvico, dejali, da gredo »domov«, sem se ravnal po njegovem zgledu, vzljubil sem krasno pokrajino med Gorjanci in Kolpo, čutil sem se domačega med Belokranjci in tudi oni so me vedno smatrali za svojega. In tako velika je privlačna sila belokranjske grude, da so se celo moji sinovi, navzlic temu, da so bili rojeni deloma v Wiener Neustadtu in na cesarskem Dunaju, vedno s ponosom zavedali svojega belokranjskega izvora.

Kaka solnčna narava je bil moj oče! Rojen l. 1804., umrl l. 1892., je dosegel visoko starost 88 let, do zadnjega čil na duhu in telesu, vedno vesel in dobre volje. Prehladil se je bil v hlevu, pritisnila je pljučnica, le štiri dni je bil bolan in potem so ga nesli, po ganljivem običaju lokviškem, sosedje, vrstivši se med seboj, na dve uri oddaljeno pokopališče pri »treh farah«. Bil je edini sin in je podedoval domače posestvo; ko je bil star 17 let, ni imel več staršev, bil je gospodar na svojem gruntu. Ali oče ga je bil dal v šole. Gimnazijo je začel pri frančiškanih v Karlovcu, nadaljeval je svoje študije na novomeški gimnaziji, ki je takrat imela le štiri razrede. Eden najmlajših gotovo ni bil v šoli, kajti ko je bil v IV. gimnazijskem razredu, je imel uže 21 let. Še hranim med svojimi rodbinskimi papirji letno poročilo novomeške gimnazije iz tega leta. Ker

baš letos obhajamo stoletnico in ker je to poročilo tako redko, da ga niti v novomeški gimnazijski biblioteki nimajo več, morda ne bode bralcem brez kulturnega interesa, ako jim podajam verno sliko tega dokumenta. Naslovna stran se glasi:

JUVENTUS
GYMNASII
RUDOLPHSWERTENSIS
EX
MORIBUS ET PROGRESSU IN LITTERIS
CENSA
EXEUNTE ANNO SCHOLASTICO
MDCCCXXV.

Rudolphswertensibus
typis Henrici Tandler typographi Circuli.

Potem na sledečih stranicah imena dijakov, najprej »praemiferi«, dalje drugi »odličnjaki«, med njimi moj oče na tretjem mestu, končno ostali dijaki, »ajnzerji« in »cvajarji«, ti vsi s popolno klasifikacijo.

Iz tega dokumenta se razvidi čudno dejstvo, da so baš učenci iz metliškega okraja daleč nadkriljevali svoje sošolce. Med petimi odličnjaki se nahajajo nič manj nego trije Metličani, vsi, kar jih je tedaj bilo v četrti šoli. Najslabše so se odrezali novomeški »stadtkinderji«. Šest Novomeščanov je bilo v razredu, izmed njih so štirje ujeli dvojko in eden, Skolla Carolus, je imel celo v vedenju red »temere«, po našem, »predrzen«, ali celo »nesramen«.

In IV. Grammaticae Classe.

PRÆMIO DONATI SUNT:

Kraschovitz Antonius Carn. Moetlicensis.
Laschan Antonius Carn. Moetlicensis.

HIS PROXIME ACCESSERUNT:

Bruder Antonius Carn. e ſano S. Michaelis.
Kovatschitsch Josephus Carn. Tschatesch.
Schuckle Martinus Carn. Moetlicensis.

Adscribi meruerunt Classi ex	Moribus.	Doct. Religion.	Ling. Latinæ Studio.	Græc Ling. Stud.	Geog et Hist.	Arithmetica.
Andolscheg Antonius Carn. Reiſnitz.—	1	1	2	2	2	2
Aussenig Antonius Carn. Seisenberg. —	1	1	1	2	1	1
Belle Franciscus Carn. Stoppitsch. — —	1	1	2	1	1	1
Christoph Antonius Carn. Seisenberg.—	1	1	2	1	1	1
Dujak Mathias Carn. Reiſnitz. — — —	1	1	2	2	2	1
Duller Michael Carn. Pretschna. — —	1	1	2	2	1	2
de Fichtenau Adolph. Carn. Rudolphsw.	1	1	1	1	1em.	1em.
Fink Joannes Carn. e ſano S. Mariæ. —	1	1	1	1em.	1em.	1em.
Gerlovitsch Andreas Carn. e ſano S. Crucis. Stipend. Pleterjach. —	1	1	1	1	1	1em.
Jæger Antonius Carn. Rudolphswert. —	1	1	2	1	1	1em.
Janeschitsch Benjam. Carn. Tschernembl.	1	1	2	2	1	1
Kesche Joannes Carn. e ſano S. Petri.—	1	1	1	1	1	1
Kosleutscher Joseph. Carn. e ſano S. Viti.	1em.	1	2	2	1	2
Kuscher Franciscus Carn. Rudolphswert.	1	1	1	1em.	1em.	1em.
Marentschitsch Anton. Carn. Crainburg.	1	1	1	1	1	1em.
Medwet Mathias Carn. e ſano S. Petri.	1	1em.	1	1	1	1
Merke Michael Carn. Treffin. repet.	1	1	1	1	1em.	1
Okorn Fidelis Carn. Crainburg. — —	1	1em.	2	1	1	1
Petz Carolus Carn. Tschernembl. — —	1	1	1	1	1em.	1
Primitz Joseph. Carn. e ſano S. Viti. —	1	1	1	1	1	1
Puschautz Valent. Carn. e ſano S. Georgii	1em.	1	1	1em.	1	1em.

* * *

Adscribi meruerunt Classi ex	Moribus.	Doct. Religion.	Ling. Latinæ Studio.	Ling. Græc Stud.	Geog et Hist.	Arithmetica.
Raunacher Eduardus Carn. Rudolphsw.	1	1	1	1	1em.	1
Saitz Joannes Carn. e fano S. Mariæ. —	1	1	1	1em.	1em.	1
Schager Antonius Carn. Rudolphswert.	1	1	2	2	1	1
Schanda Franciscus Carn. Adelsberg. —	1	1	1	1	1	1
Skolla Carolus Carn. Rudolphswert. —	1em.	1	1	1	1	2
Smereker Vincent. Styrus Lucis-Sylvanus.	1	1	1	1em.	1em.	1
Stuckl Joannes Carn. Tschernembl. —	1	1em.	2	1	1	1
Vessel Josephus Carn. Seisenberg. — —	1	1	2	2	1	2
Zimmermann Math. Carn. Tschernembl.	1	1	2	1	1	1
Universim 35.						

Iz Novega mesta je prišel oče v Ljubljano, kjer je dokončal gimnazijo, takrat obstoječo zgolj iz šest razredov, kajti namesto sedme in osme je bil tedaj »licej« s svojima dvema letnikoma »logiko« in »fiziko«. V teh so učenci imeli uže več prostosti in profesorji so jih uže nazivali gospode. Ta ureditev je obstajala do l. 1849.

Po končanih gimnazijskih in licealnih študijah je šel moj oče najprej domov, da bi živel kot poljedelec na lastnem posestvu. Ljubezen, znanje z mojo materjo, ga je prignala iz

domače vasi — v uradniški stan! L. 1834. je vstopil kot praktikant »zastojnik« pri ljubljanskem okrožju, tri leta kasneje je bil uže davkar v ljubljanski okolici. Nenavadni skok s praktikanta takoj na davkarja je bil takrat med uradniškim svetom nekaj tako izrednega, da so v stanovskih krogih mnogo govorili o tem naglem napredovanju. Ali moj oče je bil tako inteligentna in porabna moč, da je bil v istini vreden tega napredovanja.

Ko sem se mu jaz rodil l. 1849, potem ko je zaporedoma bil dobil štiri hčere, je bil še davkar. Štiri leta kasneje je bil imenovan upraviteljem v deželni bolnici. Veselje ni trajalo dolgo. Odpravila se je zasebna uprava, vselile so se nune usmiljenke, morali smo zapustiti udobno naturalno stanovanje. Toda še pred našo izselitvijo je umrla blaga moja mati na porodu. Morda sem jaz to izgubo najbolj občutil, da je zmanjkalo ljubeče materine oskrbe. Živ in krepak dečko bi pred vsem jaz bil potreboval materinega vodstva. Oče, preobložen z uradniškim delom se ni mogel toliko pečati z menoj, kolikor bi bil zahteval strastno nemirni moj temperament in starejše sestre so bile le preslabotne, da bi mogle strahovati mladega puntarja. Več ali manj sem bil prepuščen samemu sebi, toda eno lastnost sem podedoval po očetu, lastnost neprecenljive vrednosti, za katero mu ne morem nikoli biti dovolj hvaležen, čut dolžnosti namreč, zavest, to moraš storiti brezpogojno, ker to ti veleva tvoja dolžnost! Smelo trdim dandanes kot star mož, da se temu čutu nikoli nisem izneveril!

In ta stara Ljubljana, kaka je bila tedaj! Brojila je morda 18.000 prebivalcev, ki so živeli v božjem strahu in vdani pokorščini pod strogo avstrijsko vlado. Mesto samo ni bilo niti daleč tako obsežno kakor dandanes. Zadnja hiša proti Lattermannovemu drevoredu je bila Malitscheva krčma »Zur Stadt Wien«, ki je z velikim vrtom segala do tržaške ceste. Na drugi strani se je razprostirala vojaška oskrbovalnica, nemški »Militärverpflegsmagazin« ali kakor jo je bil krstil cenen ljubljanski dovtip »Verschleppsmagazin«. Tlak je bil grozovit, zlasti so mi tedanje »kamenite krogle«, s katerimi je bil tlakovan del mesta, še danes v bridkem spominu. Razsvetljavo so predstavljale redke borne svetiljke, v katerih je tužno brlelo repno olje. Tema po cestah je bila taka, da je vsakokrat, če smo otroci bili na obisku pri kaki znani rodbini, zvečer prišla po nas služkinja z gorečo hlevsko svetiljko, da nas je spremila do doma. Od štirih mestnih mostov so bili trije leseni, le frančiškanski je bil iz kamna. Vse skup borno podeželsko mesto, toda živelo se je dobro in po ceni in stanovništvo se je ponašalo s svojo imovitostjo. Ceste so bile napolnjene z vozovi, nebroj težko naloženih »parizarjev« je posredovalo promet med Ljubljano in Trstom, kajti železnica z Dunaja je držala le do Ljubljane, in istotako je vodila cesta s Hrvatskega preko Dolenjskega čez Ljubljano v zapadne alpinske pokrajine. Takrat je glavno mesto s celo deželo imelo

veliko dobička od razvitega tranzitnega prometa. Cvetela je tudi živahna trgovina, poleg tega je donašala lepe dohodke Ljubljančanom sladkorna rafinerija, tačas menda največja v celi Avstriji. Bila je last bogate dunajske tvrdke Arnstein & Eskeles. Sirovi sladkor, izdelan iz sladkornega trsja, je dobivala preko Trsta; od tam so ga vozili po kolih do Vrhnike, tam pretovarjali na ladije ter plovili do ljubljanskega Brega, kjer je bil v baraki zacarinjen in oddan tovarni. Naravno, da je ljubljanska »cukerfabrika« dajala mnogo zaslužka nameščencem, delavcem in delavkam, voznikom itd. in posredno vsemu ljubljanskemu mestu. Več desetletij je cvetelo podjetje, ali ko se je v severnih deželah, zlasti na Češkem in Moravskem začela razvijati sladkorna obrtnost, ki je sladkor jemala iz sladkorne pese, je postajala konkurenca vedno večja, boj kolonijalnega sladkorja s pesnim sladkorjem vedno brezuspešnejši. Skoraj bi dejal, da je o pravem času za lastnike ljubljanske rafinerije izbruhnil oni velikanski požar, kateri je avgusta meseca 1858 vpepelil »cukerfabriko«. Osem dni je gorelo veliko šestnadstropno poslopje in ž njim vred zaloga 20.000 centov sladkorja. Ljubljanica gotovo nikoli ni bila tako sladka, kakor v onih dneh, ko so se kar celi potoki sirupa izlivali v njeno vodovje. Mikavno je bilo tedaj videti ljubljanske ženice, ki so trumoma pritekle s škafi in lonci, z zajemalkami ali da po domače povem, s »šefljami« in podobnim orodjem do struge Ljubljanice, da se preskrbe za dalj časa z brezplačnim sirupom. Da isti ni bil brez posebne primesi, ki se pač ne prodaja v delikatesnih trgovinah, je delalo štedljivim ljubljanskim gospodinjam kaj malo preglavice. Zastonj je pa le bil!

V narodnem oziru je kazala stara Ljubljana vsaj na zunaj povsem nemško lice. Ni čuda tedaj, da jo je mogel nemški pisatelj Seume, ki je kakih šestdeset let prej potoval skozi Ljubljano, nazvati »letzten Zipfel deutscher Erde«. Saj je v gosposkih rodbinah občevalni jezik bil nemški; slovenski ali »kranjski« smo govorili večinoma le z deklami, hišnimi hlapci in podobno služinčadjo! Iskre narodnega navdušenja iz l. 1848. so navidezno popolnoma ugasnile. »Cilindrov« je kar mrgolelo po ljubljanskih ulicah v dobi Bachovega absolutizma, zlasti uradniki so jih nosili redno tudi ob delavnikih. Po najbolj obljudenih mestnih trgih in ulicah si čital skoro izključno nemška imena trgovskih tvrdk. Tam so se svetila imena I. C. Mayer, Bernbacher, Pachner, Karinger, Aichholzer, Haymann, Katauer itd. Veliko nemškega življa, nemških trgovcev in obrtnikov, je pritegnil zlasti kongres iz l. 1821., ki je zbral v Ljubljani toliko kronanih glav in njih spremstva. Ni čuda, da so bili napisi po trgovinah in gostilnah zgolj nemški ali k večjemu dvojezični. Skozi več desetletij je bil v celi Ljubljani samo en čistoslovenski napis: »Metliško vino na prodaj«, na Bregu v sedaj dr. Tavčarjevi hiši in tega je razobesil — moj

oče nad vinotočem, kjer je točil vinski pridelek iz lastnih vinogradov!

Zlasti gospoda in »boljše« meščanstvo je govorilo doma in na ulici skoraj izključno nemški, a za Boga, kako nemščino! Sama tevtonska Tusnelda bi se morala zjokati, ko bi čula govoriti kako »iblansko frajlo« v ljubljanski nemščini! Danes je že izumrla ta spakedranka, le tupatam še slišiš kako žensko bitje starejših letnikov mučiti jezik »des Volkes der Dichter und Denker«.

Pri tem pa Ljubljančani nikakor niso slabo živeli. Leta 1857. se je otvorila železniška proga Ljubljana—Trst. Živo se še spominjam, ko sem v Lattermannovem drevoredu zijal za otvorilnim dvornim vlakom, ki je vozil cesarja Franca Josipa preko notranjskega Krasa v Trst. Umevno je bilo, da je do tiste dobe vsak trgovec imel voz in konje. Med tednom jih je rabil v trgovini, ob nedeljah in praznikih pa je sedel z obiteljo v kočijo ter se dal zapeljati v Vir k »Wassertrinkerju«, — tako so prekrstili poštenega slovenskega krčmarja Vodopivca — na špargeljne, kadar je zanje bil čas, in na »pohane piške«. Ali so jo pa udarili v Lavrico k Lenčetu ali na Grosuplje k očetu Rusu ali kam drugam, kjer je Bog roko ven molil in je oštir z domačim vinom — izraza »cviček« takrat še niso poznali — in okusnimi jedili znal postreči razvajeni ljubljanski gospodi.

V prvi polovici petdesetih let je bila Ljubljana pač prebogata izvirnih originalov, kakršnih jih dandanes ni več dobiti. Našel si jih v vseh stanovih, med bogatini in siromaki, med civilisti in med vojaštvom. Redki svedoki one minule dobe se bodo gotovo še spominjali sijajnega berača Kajfeža, stoječega pred tedanjo enonadstropno »Mokarjevo« gostilno, kasneje »Hôtel Elefant«. Tudi v najhujši zimi je kazal svoje gole prsi, nikoli ga nisem slišal spregovoriti nobene besede, molčé je sprejemal milodare, ki so mu jih dajali milosrčni pasantje. Tem bolj žlobudrava je bila beračica »Kurji želodček«, preganjana od nagajive šolske mladine, katero je včasih nagnala kar s kamni. »Stadttambour« Žan s svojo klasično »ibljanščino« je bil istotako original, in »Bettelvogt« s pino na glavi, in okolo desnega rokava ponošene črne suknje belozeleni trak kot znamenje, da je magistratni uslužbenec, s palico v desnici, s katero je ugnal berače in v beg zapodil prevzetne študentke, bi bila oba hvaležen predmet svinčniku karikaturista. Znana oseba je bila tudi »die lange Gerechtigkeit«, vojaški avditor Carabelli, mož neskončno dolg, suh in grd, na glasu, da je najhujši — recimo »babjek«, ker domačega izraza za take čestilce kupljive Venere rabiti ne maramo. Ali vabljiva prikazen našminkane »Fischer-Peperl«, priletne hčeri upokojenega majorja, ki je izzivajoče vabljivo metala svoje oči izza črno pobarvanih obrvi po moškem svetu, zastonj zdihujoča po ljubezni drugega spola! Od »boljših« ljudi naj imenujem klasično postavo

veseljaka Danče Detele, očeta mojega prednika v deželnem glavarstvu, možakarja, ki je prav virtuzno znal uživati življenje in njegove slasti ter njemu nasproti požeruha bogatega Smoleta, brata onega Andreja Smoleta, kateremu je Prešeren postavil nesmrtni spomenik v večno lepi elegiji. In nadaljevati bi mogel to zbirko ljubljanskih originalov še dolgo, dolgo, da se ne bi zbal, preveč grešiti na potrpežljivost čestitega bralca!

Komaj sem bil star pet let, ko me je oče, ki je iskreno ljubil edinega svojega sina, začel jemati s seboj vsako jutro na Spodnji Rožnik. Nismo se ustrašili nobenega slabega vremena, že ob 6 zjutraj tudi v zimskem času smo jo mahali, ako treba, z gorečo svetiljko skozi gozd k stari »mežnarici« na Spodnji Rožnik. Hiša je bila pač drugačna kakor je dandanes, ko tam obratuje g. Čad. Navadna kmetska bajta, slamnata streha, v sobi velikanska peč! Tam se je zbirala vsako jutro kaj čudno sestavljena družba. V kotu je sedel oblastno kakor kak olimpični Jupiter dr. Mat. Kavčič, odvetnik ljubljanski, svoje dni eden izmed najuglednejših poslancev dunajskega, potem kromerižkega državnega zbora iz dobe 1848—49. Znamenitost njegova najbolj odseva iz zapisnikov kromerižkega ustavnega odseka, objavljenih po Ant. Springerju, predno je ta češki uskok pobegnil iz Avstrije na Nemško ter se tam prelevil v nemškega profesorja umetnostne zgodovine na lipskem vseučilišču. Ž njim skupaj sta posedala v tem zgodovinsko važnem odseku njegova rojaka dr. Mih. Ambrož in dr. Kranjc, kasneje ena izmed korifej pravniške vede. Uprav tragično je, da je pametna poravnava med nasprotujočimi si avstrijskimi narodi, uže dosežena v obravnavah kromerižkega ustavnega odseka, bila brutalno uničena po dvorni kamerili in slepem njenem orodju, mladem cesarju Franu Josipu. Skoraj pa bi dejal, da Slovenci nismo bili nikoli bolje zastopani v parlamentu, nego po znameniti trojici Kavčič — Ambrož — Kranjc.

Pa še drugo veliko zaslugo sta si na dunajskem drž. zboru pridobila Kavčič in Ambrož. Njima dvema se je v prvi vrsti zahvaliti, da se je posrečilo na splošno zadovoljnost rešiti zamotano vprašanje gruntne odveze. Avstrijski Nemci še danes proslavljajo svojega Hans Kudlicha, češ on je osvoboditelj kmetov od grajske tlake, toda Kudlich, komaj polnoletni stud. med., je stavil le načelni predlog, le blestečo frazo je vrgel med ljudstvo, ono pretežavno delo pa, vživotvoriti to besedo, združiti nasprotujoče si interese v splošno zadovoljstvo, je prepustil tako bistroumnim, praktično izurjenim, trezno mislečim sodelavcem, kakor sta bila Slovenca Kavčič in Ambrož.

Oba sta danes pozabljena, po krivici pozabljena od nehvaležnega naroda. Kdaj pač se bo našel slovenski pravnik zgodovinar, kateri bi rojakom podal njih sliko v znanstveni monografiji!

Dr. Kavčič je bil navadno malobeseden, kadar pa je usta odprl in katero zinil, je obmolknilo celo omizje, in z napeto pozornostjo so sledili gospodje njegovim besedam.

In kdo vse je bil v tem omizju? Najprej naj imenujem ljubeznivega notarja dr. Jerneja Zupanca, moža finega izobraženja, ki mi je imponiral zlasti po dejstvu, da je uže v četrtem desetletju minulega veka bil napravil potovanje v Zed. države. Poleg njega je bil magistratni komisar Ljudevit Perona, šef mestne policije, uprav angel varuh študentom, kadar jih je mlada vroča kri spravila v konflikt z mestno hermandadjo. Njemu na strani krakovski čevljar in gostilničar Schwentner, eden »doprvakov« kasnejše Bleiweisove garde v prvaški dobi. Dalje rokovičar Horak, rodom Čeh, ki svojega izvora nikoli ni zatajil, ne v govoru niti v dejanju, pameten mož in vodja obrtnega gibanja na Kranjskem. Istotako veletržec Krisper, kateri mi je posebno ugajal, ker je vedno nosil siv »kastor«, cilinder z mehkimi dolgimi kocinami. In še več drugih, med njimi Kurz pl. Goldenstein, »akad. malheur«, kakor so bili krstili tega umetnika nagajivi Rožnikarji. Med temi poredneži je zavzemal odlično mesto moj oče.

A ti zajutrki pod Rožnikom so imeli zame še posebno atrakcijsko silo, ker sem imel tam prijatelja sošolca. Bil je to vnuk stare »mežnarice«, Franc Levec. Oba sva hodila v drugi normalni razred; skupaj sva jo mahala po končanem zajutrku v šolo. Izreden slučaj je nanesel, da sva bila sošolca od druge normalke počenši do končanih visokošolskih študij. Najino prijateljstvo, sklenjeno v zorni mladosti, je trajalo do Levčeve smrti l. 1916, torej nad 65 let. Poleg nepozabnega mi Janka Kersnika je stal Levec najbliže mojemu srcu. Živo sem čutil ž njim vso nezgodo, ki je zlasti v večeru njegovega mukopolnega življenja zadevala njegovo plemenito naravo. In danes še se zgražam nad nehvaležnostjo našega roda, ki je v par letih že čisto pozabil, kaj je pomenjalo v njegovi kulturni in politični zgodovini ime Frana Levca. »Praeceptor Sloveniae«, ta častni pridevek mu gre v neprimerno večji meri nego slični, ki so ga nemški luteranci svojedobno privoščili svojemu Melanchtonu!

S Spodnjega Rožnika, kjer je moj prijatelj redno v hlevu spal poleg svojega strica Lorenca, sva jo naravnost udarila v šolo, v drugo »normalko«, kjer je neusmiljeno gospodaril učitelj Merkun s svojim »štaberlom«. Dober učitelj je bil, ali prerad je tepel in preveč. Gotovo polovico učnega časa je porabil za telesne eksekucije, skoraj bi rekel, nekaj sadistične zabave je užival pri svojem »vzgojevalnem« delu. Naučili smo se pač nekaj pri tem šolskem trinogu, ali visoko nad njim je stal slavni učitelj Martin Ivanetič. Kraljeval je v IV. normalnem razredu, razdeljenem takrat na tri oddelke. In v vsakem oddelku je bilo nad 100 učencev, pa kako disciplino

je znal vzdržati mož in koliko smo znali! Ivanetič, rodom Metličan, je bil velik, širokopleč, krepak, navzlic svoji teži čudno gibčen in nagel. Šaliti se nikakor ni bilo ž njim. Za tepež je imel posebno metodo. Kadar je dobil fanta pred se, ki ni znal svoje lekcije, je zagrmel nanj svoj »Rajtšul!« in delinkvent je moral bežati, kar se je dalo. Če je srečno pritekel do svojega mesta, se mu ni nič zgodilo; gorjé mu pa, če ga je dotekel učitelj, kajti neusmiljeno so padali udarci po hrbtu grešnega učenca! Spartanska vzgoja, ali obnesla se je! Čudovito je bilo, koliko smo znali Ivanetičevi učenci! Zlasti smo bili jaki v računanju in v nemškem pravopisju smo se spoznali tako izborno, da bi nas smel zavidati vsak maturant tudi na predvojni gimnaziji. Navzlic njegovi drakonični strogosti smo Ivanetiča radi imeli, prikupil se nam je po svoji pravičnosti in po svoji šegavosti, v kojo je dobro znal zavijati svojo učiteljsko strogost. Lepo ga je bilo videti, če je iz šole šel, pozimi zavit v svoj rujavi »Radmantel« ter obdan od krdela učencev, ki so prostovoljno spremljali svojega učitelja do njegovega doma. In nikakor ni preveč, ako rečem, da nobeden izmed tedanjih srednješolskih profesorjev ni po ljubljanskem mestu užival toliko ugleda, kakor normalnošolski učitelj Martin Ivanetič! Stritar mu je uže postavil spominek, naj se velikemu svojemu prijatelju v vsej skromnosti pridružim i jaz!

Še sem pohajal ljubljansko normalno šolo, ko se je na svečnico 1858 vršila v Zg. Šiški pomenljiva narodna slavnost, stoletnica Vodnikovega rojstva in odkritje spominske plošče na njegovi rojstni hiši »pri kameniti mizi«. Znamenita slavnost, prvo znamenje probujajoče se narodne zavednosti po desetletnem pritisku Bachovega absolutizma! V ospredju vprizoritve sta stala dr. Janez Bleiweis in dr. Lovro Toman, in Ljubljana je zrla z velikim začudenjem, da so to narodno slavnost s svojo prisotnostjo počastili sam cesarski namestnik grof Chorinsky in vrhunci ljubljanske birokracije. Enega pa je manjkalo, ki je sicer uže l. 1848 prvačil med narodno mladino, Karla Deschmanna. Da njegova odsotnost ni bila slučajna, se razvidi iz dejstva, da v Vodnikovem albumu, izdanem po dr. Etbinu Costa, zastonj iščeš kak prispevek Deschmannov.

L. 1859 je izbruhnila vojska s Francozi in Piemontezi. Živo se še spominjam lepaka z naslovom »An meine Völker«, iz katerega sem izvedel, da je cesar Fran Josip napovedal vojsko Napoleonu III. in Viktor Emanuélu. V tej vojski se je popolnoma udejstvila absolutna nezmožnost one visokoaristokratske klike, ki je po reakciji l. 1849 bila zavladala v Avstriji. Ljubljana je imela uže pred izbruhom vojske priliko, v svojem zidovju pozdraviti tipičnega predstavnika vladajočih plemenitaških krogov. Novoimenovani vrhovni poveljnik naše italijanske armade, grof Giulay je počastil namreč potujoč v Milan tudi Ljubljano s

svojim visokim obiskom. Nastanil se je v škofovi palači ter tam prenočil, in vsa Ljubljana se je gnetla, gledat imenitno baklado in poslušat serenado, kojo so patrijotični Ljubljančani priredili Radeckyjevemu nasledniku. I jaz sem tedaj pasel svojo radovednost pod okni škofove palače. Tudi v cerkvi so nekateri gospodje menili, da morajo gojiti dinastična čuvstva. Posebno se je v to svrho trudil stolni prošt Supan, kateri je v svojih, seveda nemških pridigah gosposkemu delu mestnega stanovništva v vznešenih besedah dokazoval pravičnost avstrijskega boja. Besede so bile lepe, a zgodovina se je žalibog kruto malo brigala za vsa prerokovanja lojalnega gospoda prošta in naposled je vendar navzlic vsemu prikrivanju prodrla nevzdržna istina, da smo bili grdo tepeni pri Magenti, vsled česar se je nesposobni Giulay odstranil z bojišča, in pri Solferinu, kjer je zapovedoval cesar sam, z enakim uspehom in podobno sposobnostjo.

Pri tej priliki naj navedem dogodbico, pri kateri sem bil sam svedok in priča, ker kolikortoliko razsvetljuje tačasne družbene in kulturne razmere bele Ljubljane. Moj oče je bil vajen, jemati me v toplih poletnih dnevih s seboj na sprehod na Glince. Najprej sva se kopala v hladni Gradaščici, potem sva jo krenila k Miklavovemu Franceljnu, kjer sva našla pod košatimi lipami stalno družbo ljubljanskih veseljakov pri polnih kozarcih in okusni pečenki. Posebno zabavo so imeli z gostilničarjem, splošno znanim pod priimkom: »der grobe Wirt«. Saj vam je bil Miklavov Francelj original prvovrstne pasme! Majhen, čokat, dobro rejen, rdečega lica, opravljen vedno v narodni noši, z irhastimi hlačami in visokimi škornji, žametast telovnik s srebrnimi gumbi, zeleno žametasto kapico na glavi, navzlic precejšnji trbušnosti vendar uren kakor podlasica, poleg tega pa nepresežen v svoji klasični grobosti! Najlepše ga je bilo videti, če je ob nedeljah pri lepem vremenu Ljubljančan v gostih trumah navalil na njegovo krčmo. To se vam je zadiral na tolpe prihajajočih gostov: »Hudič, ali nimate nobene druge oštarije? Da mora vrag vsako šalobardo ravno v moji krčmi spraviti!« itd. Njegovo rentačenje seveda ni nič zaleglo. Nasprotno, čim bolj se je razkoračil, tem rajši so hodili Ljubljančani h »grobemu birtu«!

In tako je bilo zbrano gori omenjeno omizje nekega popoldne pričetkom junija pod Franceljnovimi lipami ter se je v božjem strahu intenzivno razgovarjalo o vojnih operacijah. Kar prisopiha ves razgret tedanji načelnik ljubljanskega mesta, magistratni svetnik Guttmann, ki je v dolgem meddobju med smrtjo župana dr. Burgerja in izvolitvijo dr. Mih. Ambroža načeloval ljubljanskemu mestu. Uže od daleč je kričal: »Meine Herren, großer Sieg bei Magenta, Napoleon mit knapper Mühe entronnen, 30.000 Franzosen gefangen! Heute abend wird Laibach illuminiert!« Vse pokonci in da se velika zmaga proslavi po starem kranjskem običaju: »Francelj, daj vino na mizo!« Ali

veselje ni trajalo dolgo. Še niso bili izčrpani bokali, ki jih je Francelj pridno nosil na mizo, kar pride nova štafeta z žalostno novico, da prvi telegram ni govoril istine, da niso Avstrijci zmagali pri Magenti, temveč da so bili poraženi. Bokali so se pa vseeno praznili, ne vem, ali so gospodje dalje pili, da potolažijo svojo patrijotično razburjenost ali pa radi žeje, prirojene našemu plemenu!

In vojska je bila izgubljena definitivno! V miru pri Villafranki smo odstopili zmagovalcem bogato Lombardijo, zrušil se je pa tudi oni osovraženi absolutistični sistem, kateri je dolgih deset let kakor môra tlačil avstrijske narode. To spoznavanje se je širilo tudi med Slovenci, vsaj med pičlim številom narodno probujenih, politično se zavedajočih. »Hvala Francozom, živio Napoleon!« je zinil morda tupatam kak narodnjak, seveda tako, da ga nikdo ni mogel slišati!

In že l. 1860 je izdal cesar Fran Josip svoj oktoberski diplom, ustaven operat, prežet federalističnih načel. Na poziv magistratnega gerenta Guttmana je Ljubljana s svečano iluminacijo praznovala pohlevni pričetek ustavne dobe. Jaz pa sem bil tedaj že zdavna — ponosen gimnazijalec!

Kajti l. 1859 sem bil prestopil prag čestitljive ljubljanske gimnazije ter začel srkati v sebe tajnosti latinske slovnice, koje je nam razodeval prof. Pogorelc. Tudi on eden iz bogate zbirke ljubljanskih originalov! Visok in suh, nad vse resen, — dvomim, če ga je sploh kdo videl smejati se — pedantično se oklepajoč navad in oblik zdavna minulih časov. Njegov nagovor je bil vedno še »Er«, na pr. »lese er«, »schreibe er« — gorje učencu, če je profesor to obliko kdaj zamenjal z novodobnim »Sie« — taka zamena je označila brezdvojbeno, da je fant prejel mastno »dvojko« ali celo še debelejšo »trojko«.

Baš nasprotno drug domačin med profesorji, učitelj prirodopisja, za silo pa poraben tudi za pouk vseh drugih gimnazijskih predmetov, rojak iz Trojan, Valentin Konschegg. Z vedami se ni več mnogo ukvarjal, praktično ga je pač najbolj zanimala kulinarska veda, znanje o dobri kuhinji in pošteni kleti. Poln dovtipov, dobrih in slabih, vesel družabnik, je bil povabljen v premožnejše hiše, kadarkoli so jedli »s ta veliko žlico«. Znano je bilo povsod, da se nikakor ni branil naturalnih prispevkov za svojo prehrano. Sam je spodbujal k sličnim dobavam, na pr. če je v spodnjih gimnazijskih razredih nagovoril učenca: »Sagen Sie mir oder richtiger, povej ti men', kdaj ste pa zadnjič kval' domá?« Ali pa še bolj odkrito sinu znanega graščaka: »Ja gibt's bei Euch keine Reh' mehr?« In tak »avis au lecteur« se je povsod razumel! Učenci smo sploh vedeli, da so na profesorja in njegovo klasifikacijo ugodno vplivali razni darovi in nekako dobro se nam je zdelo, če smo videli profesorja s kakim očetom ali stricem jo mahati v Auerjevo ali Perlesovo pivnico, češ »ga že ima«! Ali naposled, kateri objek-

tivni človek bi zato v peklo obsodil dobričino Valentina? Kako mizerna je bila takrat profesorska plača! Na leto celih 800 goldinarjev pa d v e dokladi po 100 goldinarjev, vsaka čez deset let! Več nego tisoč forintov na leto srednješolski profesor sploh ni mogel dobiti. In sedaj pomislite, mož je imel veliko družino, osem ali celo devet otrok, sam pa gourmand prve vrste, obdarovan s sijajnim apetitom in vzorno žejo!

Predno nadaljujem karakteristiko svojih profesorjev na ljubljanski gimnaziji, še kratek pogled na moje sošolce. Veliko jih je bilo, mnogo je bilo med njimi finih fantov in — radi smo se imeli med seboj! A konštatirati se dá uprav fundamentalna razlika od sedanje srednješolske mladine. Predvsem je očividno prevladoval kmetski živelj. Še v sedmi šoli, ko nas je bilo nakopičenih v eni sobani nič manj nego 75, nas je bilo izmed tega ogromnega števila le 9 gosposkih. Vse drugo je bil — kmet in posledice te sestave so bile zelo ugodne za šolski napredek. Uže radi tega, ker se je kmetski oče vsaj trikrat premislil, preden je poslal svojega sina v drage latinske šole. To mu je uže moral duhovni gospod govoriti na srce, češ »fant je brihtne glave, škoda bi bilo, da bi hodil za plugom, kar v Ljubljano ga dajte!« Večinoma so učinkovali podobni opomini s take strani na očete, vedno na matere. In tako so bili učenci kmetske provenience dejansko uže produkt neke izbire, dočim so gosposki očetje brez obotavljanja in brez pomisleka svojo mladino pošiljali v učene šole. Facit je bil, da je v mojih časih zlasti ljubljanska gimnazija razpolagala z izbornim materialom. Smelo trdim, da v svoji učiteljski praksi nikjer nisem naletel na boljše učence. Usoda me je gnala iz solnčne Gorice, kjer sem pričel kot suplent na realki in učiteljišču l. 1872, v Novomesto, odtod v Ljubljano in v Wiener Neustadt, zopet nazaj v Ljubljano in pričetkom l. 1885 na prvo gimnazijo v avstrijski državni polovici, na dunajsko akademično gimnazijo, toda prostodušno izjavljam, da bolj darovitih in vztrajnih učencev, kakor so bili kmetski fantje iz škofjeloške, radovljiške, ribniške, šentviške in metliške pokrajine niti na Dunaju nisem imel!

Naravno tudi, da so bili študentje s kmetov o mojem času veliko starejši nego sedanji. Uže radi tega, ker se kmet nikakor ni prenaglil s svojo odločitvijo, potem pa se ni bilo študentu bati vojaščine. Odličnjaki so bili eo ipso oproščeni vojaške službe. Imoviti očetje so si mogli pomagati s tem, da so si za vsoto tisoč goldinarjev kupili nadomestnika za potrjenega sina. Pa tudi sicer, vsaj do l. 1866, je asentna komisija običajno študentom prizanašala. »Kaj je ta rekrut?« »Študent.« »Neka ide — untauglich.« Pa je bil študent rešen kosarne in korporalske palice! Odtod je prihajalo, da je v mojih časih petošolec izgledal kakor dandanes študent prvoletnik na univerzi, maturantje pa so bili podobni današnjim visokošolskim absolventom. Mladina je bila bolj zrela in rekel bi, bolj možata!

Pa še ena dokaj važna posledica je izvirala iz prevladanja kmetskega življa med gimnazijsko mladino: eminentno narodni značaj v razredih. Kar je prišlo s kmetov, je bilo brez izjeme slovenskonarodno. Nemci med nami so izginili nasproti pretežni večini, in če so uže bili drugega mišljenja, se ž njim niso upali na dan. Narodnih prepirov o mojem času v šoli nismo poznali. Na čast svojim nemškim sošolcem moram poudarjati, da so bili skoraj vsi dobri tovariši, da so z nami se veselili, popevali slovenske pesmi in tudi v strogih preiskavah varovali naše tajnosti. Naš pevovodja n. pr. Ludwig Weiglein, kasneje sloveč pevec-basist na dunajski dvorni operi, je bil sin pristno nemškega poštnega ravnatelja! Izdajalca ni bilo med nami!

Ali vrnimo se k profesorjem! Tam je bila večina nemška, nekaj je bilo Čehov, domačini so bili v neznatni manjšini. Ravnatelj je bil Nečasek, Čeh rodom in srcem. Mladina ga je naravnost obožavala, niti norčevala se ni iz njegovih včasih celo smešnih posebnosti. Bil je neznansko dolg in suh, gestikulacija njegova bi pri vsakem drugem provzročala buren posmeh bistrooke mladeži, pri njem pa se nikdo ni spodtikal nad njegovimi razvadami. Čutili smo namreč, da nas mož ljubi, da ima srce za nas in vračali smo to z iskreno hvaležnostjo. Velika žalost je zavladala po gimnaziji, ko so nam ljubljenega ravnatelja na lastno prošnjo prestavili l. 1862 v njegovo ožjo domovino, v zlato Prago! »Major caritas«!

Naslednik njegov je bil fizik Mitteis, oče znamenitega pravnika profesorja na dunajski univerzi, potem profesorja na Lipskem, kateri je gotovo še v dobrem spominu starejšim našim juristom. Ravnatelj Mitteis je užival med nami velik ugled. Mož je bil resen, a skozinskoz pravičen. Ob enem veščak v svoji stroki, pri katerem se je dalo kaj naučiti.

Izmed profesorjev je omeniti zlasti dva tipa. Stari gospod Peter Petruzzi, polnokrven Italijan, prežet moderne kulture. Žalibog ga nisem nikoli imel za učitelja in ko sem bil v tretjem gimnazijskem razredu, je ljubeznivi starček že stopil v zasluženi pokoj. Ali kako blagodejno je vplival na starejšo generacijo! Če so nas naši predniki, Stritar in Žvegelj, Erjavec in Mandelc in drugi tako vidno nadkriljevali v splošni izomiki, zlasti v poznanju modernih jezikov in njih slovstev, pridobljenem uže v gimnazijski dobi, je bilo to pred vsem zasluga, ki si jo je pridobil P. P. P. P. (Peter Petruzzi, profesor publicus), kakor ga je bil krstil študentovski dovtip.

In ta Italijan se je bil popolnoma udomačil pri nas ter živo čutil z našim narodom. Najlepši dokaz je sam podal v lepi razpravi, priobčeni v Vodnikovem albumu, kjer pripoveduje o osebnih vtisih, katere je zadobil v občevanju z Valentinom Vodnikom.

A kaj naj porečem o Karlu Melzerju, katerega sem imel za učitelja od prve šole do mature! Gotovo je bil Melzer najpopularnejša oseba v celem profesorskem zboru. Zanimiva je bila uže vnanjost njegova. Na gigantskem telesu ogromna glava, tako da je moral imeti posebno mero za svoje pokrivalo, ker pri nobenem klobučarju v Ljubljani ni bilo dobiti klobuka teh dimenzij, obraz kakor obla, pod nosom skrbno obrit, pod podbradkom obdan od goste brade, pravega »Greislerbarta«, kakor so na Dunaju rekli takemu kinču. Velik čudak je bil v vsakem oziru. Povsem nemoderna prikazen! V kaki meri, razvidi se iz razgovora, ki ga je imel z menoj mnogo let kasneje, ko sva bila uže tovariša na ljubljanski gimnaziji. Stopim nekega dne v konferenčno sobo in me vpraša Melzer: »Gospod kolega, ali ste uže danes čitali časnike?« Moj odgovor: »Da, ali ni nič posebnega notri.« »Kaj, nič posebnega, mar ste prezrli vest o železniški nesreči?« In dostavi: »Glejte, kolega, ponosen sem na to, da se v svojem življenju nikoli še nisem peljal z železnico!« Toda hudobni jeziki ugovarjajo, da mož ni govoril popolne istine, marveč da je enkrat le sedel na železnico ter se hotel peljati do prve postaje pod Ljubljano, do Zaloga, ali ko se je vlak začel pomikati, da je Melzer ves prestrašen obupno kričal: »Ustaviti, ustaviti!« Seveda se ni nihče oziral na njegove proteste in moral je vzdržati do Zaloga. Tam je razburjen izstopil in jo potem peš krenil do Ljubljane, kajti nobena moč na svetu ga ne bi več spravila nazaj v ta preklicani železniški voz!

Znal je Melzer precej dosti, dokaj zanimivo je tudi predaval, a kaj, ko ga nihče ni poslušal! Najmirnejši izmed nas in najvzornejši so se med njegovo uro pripravljali na sledeče predmete, kar pa nas je bilo živahnejših in porednejših, smo uganjali razne vragulje, katerih me je še danes sram. K vsej nesreči je bil možak sila kratkoviden in ni poznal svojih učencev, dasi jih je večinoma poučeval uže toliko in toliko let. To so hudobneži po svoje izkoriščali. Ko je n. pr. nekdaj v prenapolnjeni sedmi šoli k izpitu poklical sošolca Haurovega Jožeta, je ravno isti mirno vstal ter hladnodušno rekel: »Ist draußen.« In Melzer: »Also wenn der Joseph Hauer draußen ist, so werde ich einen andern rufen!«

Vsled lastne krivde se pri Melzerju nismo nič naučili, toda z eno izjemo. Zamaknjen v Prešerna, je vcepil tudi nam ljubezen in navdušenje za največjega genija, kar jih je rodila slovenska mati. Lepo ga je bilo videti, gromadnega moža, ko nam je ginjen deklamoval prekrasno elegijo: »Črne te zemlje pokriva odeja« ali z mogočnim glasom zaoril: »Molčé trobental bo, memento mori!« Marsikateremu izmed nas so se vtisnili ti spomini globoko v dušo in med te spadam tudi jaz!

Velika večina naših profesorjev so bili Nemci, kakor sem uže omenil. Povdarjati pa moram, da nam svojega narodnega mišljenja nikakor niso hoteli usiljevati ter da so se skrbno

izogibali slehernemu agitatoričnemu nastopu, kakor se je to kasneje tolikokrat zgodilo od njihovih naslednikov. Nikdar niso oni nas preganjali radi našega narodnega mišljenja, marveč obratno, prej smo mi profesorjem delali nadloge radi njih političnega prepričanja.

Pa še nekaj treba, da naglašam. Izobraženi možje so bili in po tem so se tudi vedli. Ne vem se spominjati, da bi bil tekom cele svoje gimnazijske dobe iz profesorskih ust čul le eno psovko! Mi fantje je sicer morda tudi ne bi bili pretrpeli. V tem pogledu pa, kaka sprememba! Dandanes, ko je vzgoja naše mladine vendar izključno izročena učiteljem naše krvi, našega plemena, kako ti frče po šolskem zraku žaljive označbe: »Krava in bik, butec in osel« in oni gospod, ki jih izpušča sedeč na katedru, se nikakor ne zaveda, da psovka nikoli ni bilo vzgojevalno sredstvo in da pred vsem treba, dvigniti v mladem človeku čut za lastno čast, ne pa ponižati tega častnega čuvstva ter ga žaliti!

Od onih profesorjev, katerim se imam največ zahvaliti v znanstvenem oziru, naj kratko omenim Jak. Smoleja in Adolf Weichselmanna. Oba izborna filologa! Smolej je bil naš rojak, tam blizu Tržiča doma, po domačem priimku smo ga klicali za »Pratkarjevega Jaka«. Weichselmann se je pa rodil tam gori kje na nemškem Češkem. Jezikovno napako je imel, trdih soglasnikov ni mogel izgovarjati, govoril je tedaj vedno: »Bringen Sie also die ‚dega braebaracionum graegarum‘,« kar bi se seveda moralo glasiti »theca praeparacionum graecarum«. Ali dobro smo shajali ž njim in jaz za svojo osebo sem se pri njem naučil toliko grščine, da bi se v svoji drzovitosti še danes upal pred kako maturitetno komisijo.

In sedaj še naša dva kateheta! Na višji gimnaziji je učil verouk dr. Gogala, vreden duhovnik in plemenit človek, vsestransko omikan, zavedajoč se svoje lastne veljave. Silen ugled je užival pri mladini, tudi najporednejšemu paglavcu ni hodilo na misel, nagajati čislanemu možu. In če sem se jaz, ki me je bila pač v teh letih gola porednost, nekdaj predrznil, v njegova predavanja utihotapiti izmišljen citat iz francoskega Bossueta, dolg citat, ki ga je pri izpraševanju točno do zadnje besedice recitiral marljiv sošolec, ne da bi Gogala mogel ugovarjati, ni bila ta smelost nikakor naperjena proti njemu, temveč je bila le izliv mladostne srboritosti, nič več! Za takega ga je smatral tudi Gogola sam, niti ovadil me ni pri konferenci kot ponarejalca in falzatorja, le ko sva si deset let kasneje bila kolega, mi je rekel pri obisku: »No, vi ste bili, g. kolega, svoje dni pač pravi ptič, ali se še spominjate ponarejenega teksta?« Ko je bila po smrti škofa Pogačarja izpraznjena ljubljanska knezoškofija, je bil l. 1884 dr. Gogala že imenovan za škofa in Rim je bil uže pritrdil, pa ga nam je bolezen ugrabila. Uverjen sem, prenagla smrt njegova ni bila zgolj izguba

Franc Levec.

za katoliško cerkev, temveč obenem hud udarec za slovenski narod, ki je nujno potreboval tako razsodnih podpornikov.

Manj ugodna bo moja ocena o prof. Jos. Marnu. Bil je učitelj verouka in slovenščine. Mož učen v svoji stroki, resnično vnet za slovenščino (»Jezičnik« mu bo ohranil trajen spomin!), o tem nobenega dvoma. Ali kot učitelj materinega jezika je bil nad vse suhoparen, bolj je odbijal nego navduševal. Visoke postave je bil, sila rdeč v obrazu, navajen vedno agirati z dvignjenim palcem, zato se ga je pri mladini oprijel vzdevek »Pavc«. Ako nam je Melzer povzdigoval Prešerna, se je navduševal Marn za Koseskega, ki ga je hvalil na vse pretege. A opravil ni v tem pogledu nič. Estetičnega smisla pač ni imel, vsled tega pomanjkanja je prišlo med nama enkrat do konflikta, o katerem kasneje še spregovorim na drobno.

Še bi imel mnogo povedati o našem »fotru«, dru. Nejedlem, o »šostarju«, zvezdogledu Grünwaldu, o »lažnjivem Kljukcu«, prof. Hönigu, a nedostaje mi prostora. Saj sem itak uže grešil na bralčevo potrpežljivost, v svoje opravičilo morem le povedati, da se mi je ljubljanska gimnazija, na kateri se je šolalo toliko odličnih, za narod prezaslužnih mož, naposled vendar zdela vredna natančnejšega popisa. Morda se čestiti bralci ne bodo spotikali nad mojim naziranjem!

Medtem, ko sem pohajal prva dva gimnazijalna razreda, se je pa vršil v habsburški monarhiji pomenljiv prevrat. Grom topov pri Magenti in Solferinu je zrahljal trhlo poslopje avtokratične Avstrije, odklenkalo je Bachovemu absolutizmu, njegov duševni oče je odstopil, njegov finančni minister Bruck si je sam vzel življenje, odstranjen je bil prej vsegamožni generalni pobočnik grof Grünne, pali so stebri skozinskoz zgrešenega, narodom nad vse škodljivega sistema in poleg liberalne ideje se je uveljavljala povsod narodna ideja. Desetletje od 1849 na 1859 je kazalo mladega cesarja Frana Josipa v vsej njegovi nezmožnosti in neplemenitosti. Značaj njegov se je najbolj obelodanil v nehvaležnosti, s katero je korenito pokvaril vnanjo politiko svoje države, obenem pa usodno prejudiciral njenemu notranjemu razvoju. Kdo mu je bil rešil prestol, ogrožen po madžarskem puntu in po vojski s Piemontezi in italijanskimi uporniki? Neovržna istina je, da bi bila njegova krona sigurno izgubljena, da mu jo nista rešila — Rus in Hrvat! In zahvala njegova? Ko je ruski car Nikolaj I., ki mu je še l. 1851 zvesto stal na strani ter prisilil pruskega kralja do sramotne olomuške kapitulacije, ko so uže bili padli prvi streli, l. 1853 pričel vojsko s Turčijo, tlačiteljico balkanskih Jugoslovanov ter ulomil v turško ozemlje, je zasedla avstrijska armada, Rusom za hrbtom, donavske kneževine, današnjo Rumunijo ter na ta način prisilila Rusijo, umakniti se s turškega ozemlja. In posledica te bedaste politike? Avstrijska okupacija v Moldavi in Valahiji je stala Avstrijo 600 milijonov srebrnih goldinarjev

avstrijskega prisilnega posojila, stala jo je Radeckyjevo armado, katero je kolera podavila v rumunskih in galiških bolnišnicah, in v zameno za te kolosalne žrtve je prinesla Avstriji — smrtno sovraštvo Rusije, ki je stoprav omogočilo avstrijske poraze l. 1859 in 1866! In Hrvatom, ki so v vojskah l. 1848/49. nič manj od 40.000 mož izgubili v bitkah in lazaretih, kako se jim je hvaležnega izkazal Habsburžan? Vzemite v roke cesarski manifest iz l. 1850, v katerem izreka Fran Josip svojo ginjeno zahvalo hrabrim graničarjem za »nepozabne zasluge«, ki so ši jih bili stekli za cesarsko krono in habsburško obitelj, in primerjajte, kako plačilo je dobila hrvatska požrtvovalnost za ves svoj trud in krvavi napor! Bachova bedasta germanizacija je praznovala svoje orgije tudi po hrvatski zemlji. Dobro je položaj pogodil dunajski dovtip rekoč: »V plačilo so prisodili Hrvatom tisto, kar so kot kazen bili naložili ogrskim puntarjem.« Takrat so po razočarani vojni krajini prepevali satirične stihe.

Bože živi Jelačića bana,
ki nam porez nosi,
soli in duhana!

In Jelačić sam, ta simpatična poosebljenost hrvatskega graničarja, pred kratkim še obožavani ljubljenec svojega naroda, je umrl krvavečega srca nad kruto nehvaležnostjo dunajskega dvora!

Narodna ideja je pričela svoje zmagovito prodiranje v spremstvu zmagujočih bataljonov Napoleona III. Ta jo je izrabljal v boju proti Avstriji. Prodirala je počasi tudi v Sloveniji in najbolj smo jo čutili v Ljubljani. Ustanovila se je l. 1861. ljubljanska »Čitalnica« kot skromno središče slovenske družabnosti. Napočila je »čitalnična« doba, kakor gobe po dežju so silili povsod po slovenskem ozemlju taka bralno-zabavna društva na površje. Naravno, da je bil predsednik ljubljanske čitalnice »očka Bleiweis«. Sploh je bila takrat, v šestem desetletju minolega veka Bleiweisova slava na vrhuncu. Neomejeno in neomajno je gospodoval redki ta mož med slovenskim narodom.

Pevci slovenski so do tja popevali v »Philharmonische Gesellschaft«. Tam so sodelovali pri nemških koncertih, peli nemške pesmi, le tupatam so jim v zahvalo vpletli kak domači zbor. Da so vztrajali toliko časa v tuji družbi in tuji službi, je morda pripomagalo dejstvo, da so filharmoniki imeli za kapelnika Antona Nedveda, izbornega glasbenika, uglednega skladatelja in — vnetega Čehoslovana. Ali navzlic temu je nastopila v filharmonični družbi »itio in partes«, ločitev med slovenskimi in nemškimi pevci. Slovenci so začeli šteti svoje vrste, zavedali so se svoje moči, izstopili so »en masse« ter ustanovili pevski zbor ljubljanske čitalnice. Vodil jih je prikupljivi

Vojteh Valenta in kmalu je zaorila miloglasna slovenska pesem širom slovenske domovine.

Poleg pesmi telovadba! Skoraj ob istem času se je zasnoval »Južni Sokol«. Lepo ga je bilo videti. Čili fantje so bili, krepkejši in bolj zastavni nego njih tekmeci, ljubljanski »turnarji«. Učitelj telovadbe in borenja s sabljami je bil stari Hrvat Mandić, zastavonoša še danes živeči Fran Drenik, starosta dr. Etbin Costa. Kar zaljubljeno smo jih gledali mladi študentki, čudili se krepkim mišicam sokolskih predtelovadcev, divili se brutalni sili slovenskega Herkula, Tineta Vidica in kot ideal svoj sanjarili o srečni dobi, ko bomo smeli i mi obleči sokolsko rdečo srajco ter se postavljati s sokolskim peresom na čepici. A kaj še dekleta, mestne in kmetske! Kadar se je oglasil sokolski rog in so strumno primarširale sokolske vrste, takrat se je marsikatero žensko oko zamaknjeno oziralo po »ta lepem Tissnu« in po moški krasoti sokolskega predtelovadca plem. Garzarollija. Zdavna minuli in vendar — lepi dnevi! Nehoté se meni starcu vriva otožna misel, zakaj je minula prelepa doba narodne sloge in zakaj se ne moremo več sinovi ene matere zediniti pod eno narodno zastavo!

Pevci in telovadci so bili najspretnejši razširjevalci narodne zavednosti. V dokaz majhen, sicer neznaten dogodek iz lastnega življenja! Star sošolec in prijatelj mojega očeta ga je povabil na svatbo svoje hčere, ki jo je obhajala pri »Bobenčku« na Glincah. Oče so me vzeli s seboj. Na svatbi je nastopil moški kvartet: Garzarolli (I. tenor), Drenik (II. tenor), Valenta (I. bas) in Coloretto (II. bas). Njih repertoar je bil zelo skromen, saj takrat nismo še imeli bogvedi koliko slovenskih skladateljev in slovenskih pesmi. Zapeli so tiste domače: »Ko dan se zaznava«, Mašekov »Otok bleški«, Vilharjev »Po jezeru«, Riharjevo »Savico« in enako blago. A moj oče! Solze so se mu zaiskrile v očesu, in on, sicer tako umerjen, mož stare šole, mi poreče: »Fant moj, vse koncerte filharmoničnega društva mi odvaga — domača pesem!«

Širila se je narodna ideja in polastila se je tudi moje mlade duše. Pravzaprav čudno; saj sem bil po tedanji mestni navadi nemški vzgojen, sin nemške matere in vendar sem bil uže v teh letih prepričan slovenski narodnjak. Se je pač v meni oglašala krepka belokranjska kri, podedovana od milega mi očeta!

Znamenje moje orientacije je bilo tudi, da sem baš v tej dobi samovoljno spremenil svoje ime. Prišlo je pa to takole: Imeli smo tačas gimnazijci svoje tajno društvo. Shajali smo se na Poljanah ob gotovih dnevih, ozaljšani s trobojnimi pentljami v gumbnici, deklamovali, predavali, peli domorodne pesmi, bodrili svojo narodno zavest. Predsedoval je nam sedmošolec Umek-Okiški, uže takrat pesniško navdahnen mladenič. Bil sem tedaj tretješolec in sem na nekem takem študentovskem

shodu deklamoval Prešernovo »Nebeško procesijo«. Umek kot predsednik me je sicer pohvalil, toda spotikal se je nad imenom. »Schukle« — je dejal — Schukle, to zvení preveč nemški, ali ne bi mogli popraviti tega svojega imena?« In premisli nekaj časa ter zine na enkrat: »Morda če bi kak ‚j' porinili notri!« In jaz se takoj poprimem tega modrega sveta ter odsihmal se začenjam pisati »Šuklje«. Še več, ko dobím semestralno spričevalo, hajd' na ravnatelja Mitteisa, kojemu suhoparno javim, da tega spričevala sprejeti ne morem, ker se moje imé glasí »Šuklje« in ne »Schukle«! In mož, ne da bi me zapodil, se je vdal moji smelosti, pisava je obveljala in še več, kar je danes mojih sorodnikov tega imena v Evropi in v Ameriki, vsi skoraj pišejo svoje rodno imé tako, kakor se je l. 1863 zljubilo nezrelemu paglavcu!

Seveda ta pisava nikakor ni utemeljena ter tudi nikakor ne odgovarja ljudskemu jeziku. Zgolj eno sem dosegel s »popravo« svojega imena: jezikoslovna uganka, etimološko raztolmačenje njegovo je postalo še bolj zamotano. Nekdaj sem se obrnil na Levstika, naj mi razjasni, kaj je z mojim imenom. A slabo sem naletel! »Pusti me z mirom« — me napodi Levstik — »uže par nočí nisem mogel spati, ker sem tuhtal, odkod tvoje ime in kako bi se dalo razlagati. Nisem mogel pogruntati, a sedaj si ne maram več beliti glave!«

Seveda smo imeli tudi svoj list z duhovitim naslovom »Torbica«. Urednik mu je bil Ljud. Tomšič, pozneje priznan učitelj na Hrvatskem, eden najmarljivejših sotrudnikov njegovih je bil Fr. Levec. Posebno navdušeni smo bili od Levčeve pesmi »Vse drobno!« zlasti še potem, ko jo je uglasbil muzikalni součenec, Tržičan Hraboslav Perné. Bili smo uže v četrti šoli, ko smo se neko popoludne zbrali v Stožicah »pri Urbančku«. V Ljubljano smo se vračali v strnjenih vrstah, pevci so navdušeno peli Levčevo pesem po Pernetovi glasbi:

»Vse drobno, vse drobno!«
Bratje prijatelji, na vrage,
ki že dolgo nas teró,
za rešitev Slave drage,
za domovje nam ljubo!
»Vse drobno, vse drobno!«

Ali baš klasični proizvod Levčeve vile je bil povod policijski preiskavi. Nesrečnemu pesniku se sicer nič ni zgodilo, preiskava je bila ustavljena, toda — »Torbica« je nehala in njen urednik se je preselil v Zagreb. Levca pa kasneje zlepa nisi mogel bolj razljutiti, nego če si ga pobaral, ali ima še na razpolago kak eksemplar vzorne svoje himne »Vse drobno!« Z veseljem sem čul, da namerava naš dr. Ivan Prijatelj izdati Levčeve spise, vendar se bojim, da bomo navzlic natančnosti

izdajateljevi zaman iskali v kompletni izdaji prvenca Levčeve Muze, znameniti »paian« »Vse drobno!«

Med tem časom je Avstrija eksperimentirala s svojo ustavo. Komaj je bil oktobrski diplom dne 20. oktobra 1860 proglasil ureditev na federalistični podlagi, ki je ugajala zlasti avstrijskim Slovanom, je preskočil povsem nestalni cesar Fran Josip v čisto nasprotno smer. Odslovil je Poljaka, ministrskega predsednika grofa Goluchovskega ter poveril državno krmilo velikonemcu Antonu bar. Schmerlingu. Le-ta, znan že iz l. 1848 kot minist. predsednik nemške zveze, je zverižil strogo centralistično februarsko ustavo, ki je bila objavljena 26. februarja 1861. Kako malo je takrat bilo politične zrelosti zlasti v Ljubljani, se vidi iz sledečega dejstva. Ob proglašenju federalističnega oktobrskega diploma je bila Ljubljana iluminirana, a iste luči, iste sveče morda so gorele tudi v počeščenje baš nasprotne februarske ustave! Reči moram, da smo mi paglavci na nižji gimnaziji ljubljanski pokazali skoraj več politične razsodnosti in stanovitnosti nego tedanji slavni ljubljanski magistrat. Kajti leto kasneje se je pripetil sledeči smešni dogodek. V tretji šoli smo bili, pa nam je razrednik prof. Melzer naznanil, da prihodnji četrtek ne bo pouka. »Zakaj pa ne?« smo zvedavo povprašali. »Ustavi na čast, kajti 26. februarja praznujemo obletnico februarske ustave.« Mi pobje pa ogorčeno: »Odklanjamo, ne maramo, te ustave ne priznavamo!« Naš protest naravno ni nič zalegel, zato pa je dunajski šaljivi list »Hans Jörgel von Gumpoldskirchen« pošteno okrtačil »die Herren Buben aus der Laibacher Tertia«!

Ali odkod smo zajemali svojo politično modrost? Iz domačega časopisja sigurno ne, kajti cela slovenska žurnalistika je obstojala takrat iz tednika, Bleiweisovih »Novic« in iz Jeranovega cerkvenega lista »Zgodnja Danica«. Pač pa iz galerije deželnega zbora, katero je predvsem polnil — ljubljanski gimnazijast!

Komaj je namreč po končanem pouku zapel šolski zvonec, uže smo hiteli, tekli, drveli v deželno sobano. Tam, v starem »lontovžu« na Turjaškem trgu je zboroval naš prvi ustavni deželni zbor. Niti svoje lastne dvorane ni imel. Javne seje so se vršile v veliki sobi, katera je dvajset let kasneje služila za uradno sobo deželnemu predsedniku baronu Winklerju. Preje sem netočno govoril o »galeriji« deželnega zbora; saj te sploh ni bilo, poslušalci so stali v zbornici, le priprosta lesena ograja nas je ločila od širokih hrbtov kmetskih poslancev. Le pri oknih na severni strani sta bila postavljena dva primitivna majhna odra, eden za deželnega predsednika, drugi za deželnega glavarja barona Codellija. In kako je izgledalo med poslanci?

Značilno za tedanje politične razmere na Kranjskem je bilo, da so Nemci imeli absolutno večino. Nerazmerno številno

je bila med njimi zastopana birokracija; med 36 izvoljenimi poslanci je bilo celih sedem c. kr. uradnikov! Po mišljenju je bilo 21 nemških, a le 15 narodnih poslancev. Deloma je bilo kričeče dejstvo, da so bili zastopniki slovenskega življa v deželi s 95% slovenskega prebivalstva v manjšini nasproti predstavnikom 5% nemške minoritete, posledica glasovite Schmerlingove volilne geometrije, deloma se pa dá razlagati z nezadostno politično zrelostjo našega naroda. Sicer pa se je tudi narodna manjšina le izjemoma v deželnozborskih razpravah posluževala materinega jezika. Običajno so govorili vsi, celo dr. Bleiweis in Lovro Toman nemški. Le tupatam je kdo izmed njih zinil par slovenskih stavkov in študent, ki je tvoril pretežno večino občinstva, je z vidno naslado užival tak sila redki užitek. »Slovenski govorí,« smo si zašepetali v uho, in kar gorele so naše oči narodnega navdušenja!

Če danes prečitamo stenografična poročila prvega ustavnega deželnega zbora vojvodine Kranjske, pridemo naposled vendarle do zaključka, da so Nemci nadvladovali ne le po številu, temveč tudi po kvaliteti svojih poslancev. Zlasti ker je bil največja potenca tedanjega slovenskega razumništva, Karel Deschmann, še predno je bil sklican deželni zbor, prestopil iz narodnega tabora med vrste naših nasprotnikov.

Kako je izgledalo v narodni manjšini?

Visoko nad vsemi slovenskimi poslanci se je dvigala Bleiweisova klasična postava. Saj ga danes kot sivolasi starček čisto drugače sodim in cenim, kakor sem ga sodil pred 60 leti. Danes mi je jasno, da je bil mož kakor od božje previdnosti poslan med siromašni zaostali slovenski narod. In to navzlic vsem svojim zmotam in nedostatkom! Visoka vitka postava, gladko obriti, kakor iz kamna sklesani obraz, lapidarno kratek v svojih izjavah, nikoli ne prenagljen v svojih besedah in činih. Sam za se je bil menda racijonalist, vsaj nikoli nisem čul, da bi ga bil kak človek kdaj videl pri kaki božji službi, razen pri kaki oficijelni priliki. A to ga nikakor ni zadrževalo, da ne bi deloval z roko v roki s strogo katoliškim urednikom »Zgodnje Danice«, z Luko Jeranom. Z bistrim očesom je bil sprevidel, da je moč našega naroda zasidrana v zdravem kmetskem ljudstvu in ne v na pol ponemčenih, vobče kulturno zaostalih meščanih. Ali ključ do srca našega kmeta je imela takrat ter ga ima še dandanes naša duhovščina. In radi tega je Bleiweis uredil celo svojo politiko tako, da si je osigural naklonjenost in podporo slovenske duhovščine. Ta pa je bila — in te časti ji ne bo odrekel noben količkaj nepristranski opazovalec, — v istini odkrito narodna, najtrdnejša podpora Bleiweisove politike. Smelo trdim, nikoli ne bi bil mogel prodreti Bleiweis s svojo politiko, da ga ni požrtvovalno podpirala slovenska duhovščina!

Bleiweis je pa, navzlic ogromni popularnosti, ki čestokrat omami in zaslepi dotičnika, kaj hladnokrvno presojal meje svoje darovitosti. Nikoli se ni dal voliti v dunajski državni zbor, dasi bi se mu to sigurno omogočilo. Rajši je ostal v Ljubljani, nego se izpostavljal na Dunaju, kjer skoraj gotovo ne bi bil prišel do posebne veljave. Treznost je bila znamenita poteza v tem znamenitem politiku. Vsekako se mora priznati, da se je Bleiweis odlikoval z obilnimi lastnostmi, kakor jih je potreboval voditelj naroda v težkem položaju narodnega preporoda. Ni zastonj nanj bil zložil epigramatik prvega deželnega zbora, nemški poslanec pl. Strahl, sledečih stihov:

»Löwe oder Katze,[1]
du fürchte meine Tatze«!

In poleg »očeta Bleiweisa« — dr. Lovro Toman! Le redkokdaj je narava tako bogato obdarovala vnanjost kakega politika, kakor je to bila potratno storila pri Tomanu. Škoda, da je bil telesno malce premajhen, sicer bi bil vprav vzor moške lepote. Glava imenitna, dasi močno plešasta, oko bistro, plamteče, krasna polna brada, viseča mu na široke prsi, glas polnodoneč — z eno besedo, mož kakor ustvarjen za veliko parlamentarno vlogo! Ali to pa je bilo tudi precej — vse! Za lepo, imponujočo obliko se je skrivala duševna plitvost, govori njegovi so obstojali iz nakopičenih votlodonečih fraz, kakor so bili v navadi izza l. 1848., jedra ni bilo v njih in stvarnega znanja. Seveda, mi, tedanji njegovi poslušalci, smo občudovali Tomana ter ga dvigali v deveta nebesa. Gorje vsakemu, kdor bi nam bil poskušal slikati Tomana v pravi luči. Malo let potem, zlasti ko smo kot akademiki na Dunaju slišali o oni nečedni kupčiji v parlamentu, ko mu je baje eno glasovanje vrglo nič manj nego 300.000 goldinarjev, smo seveda čisto drugače sodili o svojem nekdanjem ljubljencu!

Sicer pa je Lovro Toman vendar v dunajskih krogih zapustil več spominov, nego sem mislil. Izredno lep človek je bil, obenem lahkoživec in prijeten družabnik in še jaz, ki sem 14 let po njegovi smrti vstopil v parlament, sem našel starejše kolege, ki so mi pripovedovali o njem in celo ministrski predsednik grof Taaffe mi je pri neki priliki pravil, da se ga še vedno radostno spominja.

Bleiweis in Toman — okoli nju pa popolna pustinja! Dr. Ambrož je bil bolehen, ni se mu več ljubilo. Drugi narodni poslanci, vsi brez izjeme pošteni ljudje, čestitljivi možaki, ali v duševnem oziru nikakor ne »lumina mundi«. Premalo je bilo predvsem delavcev za odseke med njimi. To se je šele zboljšalo, ko so v neki dopolnilni volitvi Kočevarji poslali

[1] Glej »Dodatke« I.

v deželno zbornico — Luko Svetca! Sicer je bilo pomanjkanje sposobnih poslancev ponajveč krivda Bleiweisova. Kakor marsikateri narodni vodja, je tudi »očka« skrbno na to gledal, da mu nihče iz njegove okolice ne zraste čez glavo. Okoli sebe je trpel zgolj osebnosti manjšega kalibra, ničle ali polovičarje. Le eno izjemo poznam, vzljubil je nemškega dr. Etbina Costa, iz njega je napravil ljubljanskega župana, deželnega odbornika, državnega poslanca, predsednika banke »Slovenija«, a nikakor ne v korist ne svojemu ugledu niti narodnemu blagru!

Dokaj bogatejša je bila, kar se tiče parlamentarne usposobljenosti, nemška večina. V grofu Ant. Aleks. Auerspergu, znanem pod pesniškim psevdonimom Anastasius Grün, so imeli znamenitega govornika, ki je, meni se vidi, prav po krivici užival celo sloves odličnega državnika. Prvovrstna moč je bil skromni in zmerni dr. Jos. Suppan, poštenjak skozinskozi, eden izmed onih tihih delavcev, ki so si trajne zasluge pridobili za ožjo svojo domovino. Potem sodni svetnik Kromer, dober jurist, rezek borilec v debati, sin ribniške kmetske hiše, a navzlic temu strasten nasprotnik vsega, kar je le od daleč dišalo po tisti preklicani slovenščini. Nikogar nismo mi mladiči bolj strupeno sovražili nego Kromerja, kadar je vstal, svoj veliki svinčnik vihtel proti narodnim poslancem ter čestokrat ne brez uspeha grmel proti narodnim terjatvam.

»Ruhe und Ordnung, Herr oder Pfaffe,
sonst donnern meine — Paragraphe!«

je o njem v svojih epigramih zapel hudomušni kolega svetnik plem. Strahl. In dobro ga je pogodil, tipičnega avstrijskega birokrata starega avstrijskega kova!

Med zastopniki kranjskega veleposestva se je kmalu odlikoval baron Apfaltrern, takrat še mlad ošaben aristokrat, s pozo angleškega torya. Še tega in onega bi lahko narisal, ali oči in spomin so mi obtičali na markantni postavi Karla Deschmanna. Morda govorim baš jaz lažje o tem znamenitem možu nego večina pisateljev in politikov, kajti stal sem njemu nasproti uže od svojega rojstva sem v nekem posebnem razmerju. Brat je bil ženi mojega strica, tedaj po strogem pravu niti v svaštvu z menoj, toda navzlic temu smo ga doma vedno klicali s stricem, vedno, celo do njegove smrti sem ga vikal, dočim me je on dosledno tikal. Da je bil rodom čistokrven Slovenec, o tem ni bilo nobenega dvoma. Mati njegova, duhovita črnooka Vipavka ni do svoje smrti, ki je nastopila v visoki starosti, spregovorila niti besedice nemški. Sprva je bil Deschmann kot visokošolec in še dalje do l. 1860 odličen Slovenec, pesnik in učitelj svojemu narodu. Znanje njegovo je bilo naravnost stupendno, bil je eden izmed onih redkih polihistorjev, kakor jih današnji svet niti ne zmore več. Po stricu,

ljubljanskem trgovcu, je bil podedoval lepo premoženje. To mu je omogočilo, da se je mogel posvetiti vedam, neoviran po gmotnih skrbeh in stanovskih bremenih. Za borno plačo 800 gld., katere si nikoli ni dal zvišati, je opravljal do svoje smrti posel muzealnega kustosa. Če se danes ljubljanski muzej ponaša s svojimi zbirkami, je to v prvi vrsti Deschmannova zasluga!

Kako pa je prišlo do tega, da je Deschmann zapustil narodno zastavo, uskočil v nasprotni tabor ter se iz žarečega narodnjaka prelevil v osovraženega kolovodjo kranjskih nemškutarjev? Kako rešiti to psihologično uganko?

Sodilo se je z mnogih strani, da se je Deschmannov prevrat vršil vsled žaljenega samoljubja in malenkostni ljubosumnosti na bolj popularnega dr. Tomana. Meni se dozdeva, da se s tako sodbo dela krivica Deschmannovi duši. Po mojem mnenju je bil neposreden povod njegovemu odpadu, da mu je naposled presedal Bleiweisov rustikalni konservatizem in Jeranova tesnosrčnost. Do duše sem uverjen, da je Deschmann istinito ljubil deželo in narod, toda prežet z modernimi idejami, goreč za razširjenje omike in prosvetljenosti, je obupal nad možnostjo, da bi pod takim vodstvom naš narod mogel doseči one cilje, koje je on stavil svojemu ljudstvu. Tragika Deschmannova izvira odtod, ker ni razumel, da mora politik delati »auf lange Sicht«, na dolge roke, da ni spoznal, koliko je vredna v politiki — potrpežljivost. Za dvajset let prezgodaj se je bil Deschmann rodil. Da bi bil on nas dočakal, ko smo l. 1883 bili izvoljeni v deželni zbor Janko Kersnik, dr. Maks Samec, dr. Hinko Dolenc in jaz, bi gotovo sedel med nami, on s svojim širokim znanjem, s svojo svetovno solidno izomiko bi bil postal naš vodja in usoda našega naroda bi bila morda milejša, gotovo pa drugačna. A te potrpežljivosti ni imel. Ubil si je v glavo, da more slovenski narod napredovati zgolj v tesni zvezi, v ozkem prijateljstvu z naravnimi svojimi neprijatelji, z Nemci, in na tej fundamentalni napaki se je uničil ta izredni mož. Podal se je na poševno ploščo in ko je začel iti navzdol, ni bilo več moči, da bi se ustavil. Celo njegovo delovanje je postalo nekak paradokson: ker je v istini ljubil slovenski narod, je postal njegov zakleti sovražnik! Mož ne zasluži našega sovraštva, marveč globoko naše milovanje!

Od deželnega zbora se poslavljam za nekaj časa ter se ozrem na našo belo Ljubljano, ki je v teh letih, prav po malem sicer, vendar napredovala. Vidno znamenje je bilo, da se je zboljšala cestna razsvetljava. Menda l. 1863 se je uvedla plinova razsvetljava in precej ob istem času je premagal petrolej stara svetilna sredstva: lojeno svečo in njene »šnajcarje« ter tisto brlečo smrdljivo »leščerbo«. L. 1865, tedaj pred 60 leti se je našel podjetnik, — pogumni mož je bil Italijan, — Giuseppe Cimadori, ki je prosil ljubljanski magistrat za koncesijo, naj mu dovoli na javnih mestih postaviti svoje stalne »Broug-

ham« vozove. Prošnja njegova je bila sestavljena v bombastični nemščini. Zahteva se utemeljuje: »Der Zeitgeist bricht sich gegenwärtig in Anwendung der neuesten Erfindungen und Einführung der Bequemlichkeiten für das Publikum allgemeine Bahn«, tedaj — naj se prosilcu da koncesija, da sme postaviti po ljubljanskih javnih trgih »Brougham-Confortables«. Njena rešitev se je glasila seveda tudi nemški, dasiravno je bila tedaj občina v slovenskih rokah ter je županoval na ljubljanskem »rotovžu« predsednik »Južnega Sokola«, sam dr. Etbin Costa! Sicer pa — tako so nastali ljubljanski fijakerji!

Ljubljana se je začela nekoliko modernizirati, na mesto prejšnjega političnega mrtvila je stopil razmah narodne ideje, ki se je v prvi vrsti polastila gimnazijske mladine. Sicer pa smo se dobro imeli med šolskim letom, zlasti oni, katerim ni delalo preglavice vprašanje: »Kam pa v počitnicah?« Zame je bilo v tem pogledu kaj dobro preskrbljeno, kajti na več krajih sta čakala pri dobrih sorodnikih na vedno lačnega študenta pogrnjena miza in prijazen obraz! Posebno rad sem zahajal o »vakancah« na Notranjsko k senožeškemu župniku J a n. P a - š i č u in na Dolenjsko k teti P a š i č e v i, ki je imela v Trebnjem znamenito krčmo. Sorodstvo je bilo z očetove strani. Ime »Pašič« ni baš redko na Belokranjskem, tam v najbližji bližini žumberškega ozemlja od Štrekljevca počenši do Sp. Lokvice; »prima facie« bi sodil, da izvira to rodbinsko ime iz one srbske primesi, ki se je med Belokranjci zanesla po »vlaških« uskokih, naseljenih od poljanske doline do žumberških visokih ravnin.

Tako sem razdelil blaženi čas šolskih počitnic vsako leto vestno med Senožečami, Trebnjem in ob trgatvi med belokranjsko Lokvico. Povsod se mi je imenitno godilo. Po svoji naravi nemiren in podjeten sem hodil veliko okoli; na Notranjskem sem bil znan kot »farmanov študent«, v trebanjski okolici so me zvali »Pašičevega študenta«. Čestokrat sem na Notranjskem prisostvoval končnim izpitom ljudskih šol, toda odkrito povem, da me ni tja gnalo hrepenenje po razširjenju pedagogičnega znanja, temveč predvsem — obilno kosilo prirejeno v župniščih za udeležnike »leksamna«. Oj ti stara konkordatska šola, kako živo si mi v spominih! Saj nazadnje nisi bila tako slaba, kakor so te razkričali tvoji liberalni nasprotniki! Istina je, da so bili učitelji tedaj malo šolani. Par srednješolskih razredov in potem dve leti v ljubljanski ali idrijski »preparandiji« in — učitelj je bil gotov! A sam sem poznal nekaj učiteljev, ki so navzlic svoji pomanjkljivi strokovni izomiki bili le kos svoji nalogi ter uživali velik ugled med prebivalstvom. Da imenujem le par imen: **Z a g o r j a n** v Postojni, **S a d a r** v Škofji Loki, **V a v k e n** v Cerkljah, **D e m š a r** v Senožečah, **T u r k** v Šentvidu na Dolenjskem, — njih učni uspehi nikakor niso bili slabi, dasi se je njih metoda bistveno razločevala od sedaj veljavnega vzgojevalnega načina.

Vsaka dekanija je bila zase šolski okraj, vsak dekan »eo ipso« šolski nadzornik, vsak župnik »eo ipso« šolski ravnatelj. Končni šolski izpit je imel nekak slovesen značaj, med poslušalci si zapazil vedno tudi podeželsko uradništvo, na čelu oblastnega okrajnega predstojnika »becirksforstejerja« in druge veljake. Po izpitu velika pojedina v farovžu, predsedoval je dekan, zbrani so bili duhovniki iz sosednjih župnij poleg domačih; teologi in drugi študentje ter učitelji so skrbeli za lepo petje. Njih narodno mišljenje je sililo na dan tudi v pesmih in se je prokleto malo brigalo za kisle obraze nemškutarskega g. predstojnika in davkarja. In pevci »lemenatarji« niso prizanašali niti lastnim profesorjem bolj nemškega mišljenja. Tako so n. pr. v neki zbadljivki na nemškutarski Tržič z vidnim veseljem prepevali:

»Tam Klofutar, prvi je nemškutar,« in
Tam Globočnik kuha nemški močnik«

in refrên po vsaki kitici:

»To so sami izdajavci,
mišjerepci, ptičjeglavci!«

je krepko zaoril po veliki jedilni sobani in z vidnim ugodjem so prisluškovali velečastni gospodje dekan in župniki ter se nikakor niso zgražali navzlic temu, da je bil g. Lenart Klofutar prof. theol. v ljubljanskem lemenatu, Globočnik pa zelo vpliven katehet na ljubljanski gimnaziji.

Majhno smešnico iz onih časov! Bilo je menda l. 1863., ko sem prisostvoval končnemu izpitu na enorazrednici v Britofu, župnija vremska. Majhno pritlično poslopje, v eni sobi stisnjena šolska mladina iz čudovito lepe reške doline, dekan učeni Peter Hicinger, učitelj neki Jug. Izpit je bil hvala Bogu končan, dekan pohvali mladino, češ, pokazalo se je pri izpraševanju, da ste se nekaj naučili med letom. »Sedaj pa eno zapojte!« In učitelj Jug da znamenje in iz sto mladih grl obojnega spola zadoni — Vilharjeva budnica »Ne udajmo se!« Sedaj skoraj pozabljena, besede malo vredne, napev banalen, a tendenca krepka. Še mi poslušalci smo pritisnili, lepo je bilo! Vsaj eno se mora priznati tedanji naši konkordatski šoli: protinarodna gotovo ni bila!

V deželnem zboru se je nadaljeval boj med narodno in med nemško strujo; kmalu je zadobila narodna manjšina znamenit prirastek v duševnem oziru. Miroslav Vilhar, priljubljeni pesnik »Mile lunice« in »Po jezeru«, kot poslanec pač čisto brezpomemben, je odložil mandat; umrl je l. 1871; krepkega moža je menda stisnila večmesečna ječa, v katero je bil obsojen radi tiskovnega pregreška, storjenega z »Naprej«-em, kateremu je bil Vilhar nominelni, Franc Levstik pa dejanski

urednik. Na njegovo mesto so poslali postojnski volivni možje — dr. Etbina Costo. Mož je bil že dosegel čast ljubljanskega župana, »Južni Sokol« mu je poveril častno mesto staroste, sedaj so se mu odprle še duri deželne dvorane. Kaj je bilo na možaku, ki so ga kmalu eni v nebesa kovali, drugi neusmiljeno raztrgali in razdrapli? Komu je verjeti, njegovemu životopiscu Viljemu Urbasu, ki ga hvali na vse pretege, ali Jos. Stritarju, ki ga v »Dunajskih sonetih« šiba s pekočo ironijo? Uže ta silna različnost Costove ocene kaže jasno, da je bil naposled le nenavadna prikazen!

In tudi v svoji zunanjosti! Ni bil slovenskega rodu, vsaj po očetu ne, v kojih žilah se je pretakala italijanska kri. Vzgoje je bil popolnoma nemške, celo frankobrodski »Freies Deutsches Hochstift« ga je štela med svoje člane. Malo let še pred svojim pristopom v narodno stranko je vzbujal splošno pozornost po svoji nenavadni noši. Na glavi mogočen »cilinder«, okoli vratu visoko segajočo snežnobelo ruto, črno suknjo ali frak na suhem nič kaj junaškem telesu, obraz pod nosom skrbno obrit spodaj z rumenkasto »kozjo« brado, lasje dolgi plavolasi. tako je Costa v petdesetih letih minulega stoletja hodil po ljubljanskih ulicah, tipus (ali karikatura?) nemškega profesorja-učenjaka.

Veliko se je bil učil, veliko je tudi znal. Bil je dober govornik, uren in spreten v polemiki, dokaj močan v patosu, a kazil ga je nesrečen glas, vprav petelinsko petje. Mučno ga je bilo poslušati, dokler se ga nisi navadil ter ni tehtnost vsebine nadkrilila zoprnosti njegovega organa. Navzlic temu govorniškemu nedostatku in pomanjkljivemu znanju slovenščine je bila v tedanjih razmerah pritegnitev tega nadarjenega in naobraženega tujca vsekako izdatno ojačenje narodnih vrst v kranjskem deželnem zboru. Uže pred svojo izvolitvijo se je bil sicer prilagodil običajni noši: vsakdanji »frak« se je umaknil narodni »zurki«, znamenita bela ruta okoli vratu je bila vsaj izdatno reducirana, in »cilinder« je nehal biti vsakdanje pokrivalo. Mi »gimnazijski politiki« pa smo zrli z velikim dopadajenjem na narodni kvartet v deželnem zboru: Bleiweis, Costa, Toman in Svetec. Navzlic ubitemu glasu je v tem četverospevu kmalu prevzel Costa vlogo — prvega tenorista!

Toda med tem časom se je začela vnanja politika avstrijske države nekako čudno razvijati. Mislim, da po krivdi habsburške dinastije ni bilo nobene evropske države, ki bi bila tako slabo preskrbljena z diplomati in državniki, kakor baš stara Avstrija. Jemali so jih običajno le iz visoko-aristokratskih rodbin in tu je vladala velika sterilnost. Od domačinov poznam skoraj le dva v istini znamenita diplomata, Wallensteina in grofa Vaclava Kavnica, morda še iz dobe cesarja Franca glasovitega Thuguta. Vsi drugi so bili tujci, kakor veliki princ

Evgen in kasneje potomec vestfalske plemenite hiše, grof (kasneje knez) Metternich. Tem velikim državnikom pa nikakor ni bilo prištevati Antona Schmerlinga, očeta februarske ustave. Zastopnik je bil avstrijske velikonemške politike. Zamaknjen v fato morgano avstrijskega primata v Nemčiji je moral stremiti po taki ureditvi mnogojezične habsburške monarhije, da bi vsaj na zunaj kazala nemško lice. Odtod tudi njegov skrajno krivični volilni red, kateri je n. pr. celo na Moravskem ustvaril nemško deželnozborsko večino v tako eminentno slovanski deželi. Ali vsa ta politika je bila zidana na pesek. Nasprotstvo pruskega kraljestva pod vodstvom velikega Bismarcka z ene, skrajna nezadovoljnost Slovanov in romanskih narodov, fanatični nasilni odpor Madžarov z druge strani je zrušil vse Schmerlingove kombinacije. Pretežni genij Bismarckov se je kar igral s Schmerlingom in njegovim ministrom vnanjih poslov Rechbergom. Na zelo lokav način je zapeljal glasoviti pruski »junker« našega Frana Josipa, da se je skupno s pruskim Viljemom podal v šlezvik-holstajnsko pustolovstvo. Ni bilo sram obeh velesil napasti pritlikavo kraljestvo dansko, in ko se je posrečilo, da sta premagali po trdovratnem hrabrem odporu ubogo dansko vojsko, ko sta Danevirk in Dipelj padla v roke Avstrijcem in Prusom, so se Avstrijci silno postavljali, češ kar sta zagrešila Magenta in Solferino, je popravljeno pri Oeversee-u! In osvojeni lepi deželi, bogati Holstajn in Šlezvik sta se razdelili v gasteinski konvenciji, prva se je izročila Avstrijcem v začasno upravo, drugo si je obdržal prekanjeni Prus. In baš iz tega »kondominija«, iz tega skupnega gospodarstva se je razvila vojska l. 1866, od voditelja pruske politike Bismarcka pripravljena z mojstrsko perfidnostjo. Tudi vojaško, ne samo politično, so obsedeli Avstrijanci. Kajti baš o priliki skupnega vojskovanja so se mogli Prusi natančno seznaniti z avstrijsko zaostalostjo, mogli so se do dobra uveriti o našem »šlendrijanu« ter spoznati puhloglavost, ki se je v avstrijski armadi šopirila pod krinko imenitnega junaštva!

Ali kmalu se je pokazalo, da se zaveznika nič kaj ne razumeta glede delitve vojnega plena, da sta povsem različnega mnenja o bodoči usodi privojenih vojvodin ob Labinem ustju. Vedno bolj grozeče se je dvigala nevarnost oboroženega konflikta med Avstrijo in pruskim kraljestvom ter z njim zvezano Italijo. To pa je vplivalo tudi na notranjo politiko avstrijske države. Položaj Schmerlingov je postajal dan za dnevom bolj kritičen. Proti njegovemu nesrečnemu centralizmu so nastopali Ogri in Hrvatje še z večjo odločnostjo nego avstrijski federalisti. Zastonj je vabil Ogre v takozvani »širši državni zbor«. Pač so erdeljski Romuni pod svojim voditeljem škofom Šaguno vstopili v dunajski parlament, tudi erdeljski Nemci (Sasi) so bili voljni, toda Ogri in Hrvatje so z vso odločnostjo odklanjali njegova vabila. Februarska ustava — to je bilo jasno —

se nikakor ni dala izvajati v celem namišljenem obsegu, ostala je na papirju. Mrtva je bila Schmerlingova ustava, tudi njen stvaritelj je moral pasti! 20. septembra 1865 je izšel cesarski reskript, ki je naznanil avstrijskim narodom, da je februarska ustava »odgodena«! »Prosta je pot,« tako se glasi konec glasovitega septemberskega reskripta. Ministrsko predsedstvo se je poverilo češkemu fevdalcu grofu Rihardu Belcrediju, fino izobraženemu državniku, načelnemu pristašu federalističnega ustroja avstrijske države.

Na septemberski reskript je odgovoril prvi deželni zbor Kranjski v veliki adresni debati, ki se je vršila dne 9. in 11. dec. 1865 v deželni dvorani. Večina adresnega odseka je izvolila poročevalcem grofa Ant. Aleks. Auersperga, ki je predlagal od njega sestavljen načrt adrese, prepojen z nemško-centralističnim duhom.

Ali med tem se je čimdalje bližje primikavala — vojska! Pomlad je bila, zelena pomlad l. 1866 in pričelo se je po Ljubljani vrvenje premikajočih se vojnih čet. Saj mobilizacija se tedaj, pred 60 leti, ni vršila tako hipno kakor dandanes. Ni bilo niti sence onega umetnega aparata, ki vam v eni noči dvigne na stotisoče, in tudi prometnih sredstev nismo imeli dovolj. Le pomislite, cela gornja vojaška krajina je morala peški iz Gospića in Otočaca, iz Ogulina in Slujna preko Karlovca in Novega mesta do Ljubljane! S kakim radostnim začudenjem smo jih gledali, visoke zagorele graničarje v njihovih rujavih suknjah, ozkih »žažnoranih« hlačah in črnim jermenjem črez široke prsi! Bili so kakor galebi oznanjevalci bodoče nevihte; kadar je bila granica na maršu, so ljudje vedeli, da stojimo neposredno pred vojnim izbruhom. Vse te bojne priprave so neznansko vplivale na mojo živo domišljijo in bojevito naravo. Morda sem bil v istini rojen za vojaka; takrat pa sem naravnost hrepenel po boju in noč in dan sanjal o vojnih lavorikah. A v boj me nikakor ni gnal dinastični čut ali kak črnožolti patriotizem, tega čuvstva je bilo kaj malo v moji sicer tako zavzetni duši, v zadnji instanci je bila le mlada neukročena življenska sila, ki me je iz šolskih klopi vrgla v bojni metež!

Resen konflikt, ki sem ga imel s profesorjem slovenščine Marnom, je bil le zadnji neposredni povod. Marn, zaslužen slovničar, nikakor ni bil nič esteta: sicer se mu ne bi mogla tako prikupiti vodena poezija Umek-Okiškova in njegov sedaj uže popolnem pozabljen epos »Abuna Soliman«. V njem opeva pesnik delovanje dolenjskega rojaka, Ign. Knobleharja, znamenitega misijonarja in za črno Afriko odličnega geografa. S tem Umkovim eposom nas je Marn mrcvaril. Do grla smo ga bili uže siti sedmošolci, hud razred, broječ nič manj od 75 glav, stisnenih v eni sobi, med njimi dokaj starih, bradatih, pomahanih. Nazadnje nam dá učitelj celó domačo nalogo o tem predmetu, popis »Somenj v Chartumu«, ob enem z naročilom, naj označimo

vse pesniške lepote in kreposti Umkovega dela, kakor jih je bil nam uže na dolgo in široko razložil. To je bilo preveč! Jaz in moj srčni prijatelj Levec, oba razjarjena nad tem pritiskom, skleneva, da hočeva pisati po svoji pameti in grajati, česar noben izobražen človek ni mogel hvaliti. A le jaz sem se držal sklepa, Levčeva mehka narava se je naposled vendar ustrašila konflikta s profesorjem in ostrina njegove kritike se je potuhnila. Tem hujša in nepovoljnejša je bila moja ocena; najprej sem skušal dokazati, da Knoblehar navzlic vsem svojim zaslugam nikakor ne more biti predmet in junak epične pesni, potem sem se spravil na posamezne hibe, na pr. da govori pesnik o »bledih trumah«, ko so zamorci vendar črni itd., z jedno besedo, moja naloga je bila baš nasprotje onega, kar je profesor hotel in bil naročil. Vname se prepir med nama, med učiteljem in učencem, jaz ne odneham, temveč zagovarjam trdovratno svoje herezije, razjarjeni profesor izgubi svojo hladnokrvnost ter me pozove, naj sam prečitam svojo nalogo. Vsekakor pedagogična pogreška, v tem slučaju tembolj ominozna, ker ko sem končal svoje berilo, je zaorila po razredu glasna pohvala mojih součencev!

Prepir s profesorjem je imel zame posledico, da me je konferenca obsodila na šest ur zapora ali »karcerja«. Ko mi razredni profesor Weichselmann naznani to obsodbo, mu odgovorim, da sem pripravljen predložiti nalogo učiteljskemu zboru, češ naj on sodi, ali je v istini kaj pregrešnega v njej. »O kaki nalogi ničesar ne vem — mi odvrne razrednik — ali prof. M. se pritožuje, da ste ga vi »štamfali«! V tem pogledu sem se čutil nedolžnega. Mogoče, da sem v svoji razgretosti nekolikokrat močneje udaril z nogo, nego baš trebalo, ali Marn, ki mu je tudi kri vzkipela, je sodil to drugače nego je bilo mišljeno. Skliceval sem se na šolo, ki je glasno pritrdila mojim besedam. Po šoli se še enkrat oglasim pri razrednem učitelju ter mu povem, da smatram svojo kazen kot nezasluženo in krivično ter se ji vsled tega ne podvržem. Zastonj mi je prigovarjal, zastonj me tolažil, češ, sam bode skrbel, da vsled karcerja ne izgubim svojega odličnjaštva: moj sklep je bil storjen in glasil se je: »K vojakom in v vojsko!«

Sedaj mi je šlo za vprašanje: Kam? ali na jug ali na sever? Brez pomisleka sem se odločil za sever. Proti Italiji se nisem maral bojevati, saj sem sodil kakor takrat ves svet, da bo maloštevilna avstrijska armada kar stisnena in pomandrana od silne italijanske premoči. Vsled tega se nisem dal asentirati pri domačem polku v Ljubljani, tembolj ker bi bil ugovarjal moj oče in lehko prečrtal moje namene. Tedaj v Maribor, k slavnoznanemu 47. temu polku, ki je itak moral na severno bojišče! Da nisem imel denarja za pot, me lahkomiselnega fanta nikakor ni oviralo. Saj sem imel svojo srebrno uro, to sem prodal za par goldinarjev in vse se mi zdelo v redu. S kaj pičlo potnino v žepu sem se potikal po ljubljanskih sprehajališčih. V

»zvezdi« sem srečal Levca, s katerim sem se baš — prvič in zadnjič v svojem življenju — bil skregal, tako da se uže nekaj dní nisva pogledala. Navzlic temu stopim k njemu, prožim mu desnico rekoč: »France, daj mi roko, saj ne vem, če se kdaj še vidiva!« Debelo me pogleda, niti njegovega odgovora nisem počakal, obrnem se ter nadaljujem svojo pot. Ponoči uže odrinem, zjutraj se uže oglasim pri mariborskem nabornem komandu. Takrat je bil izšel poziv, naj se mladež prostovoljno javi k vstopu v armado. Med drugim je bilo dovoljeno srednješolcu višjih letnikov, vsaj 16 let staremu in telesno sposobnemu, da more takoj vstopiti kot »kadet«. Spoznali so me kot dovolj krepkega, nič niso vprašali po očetovem dovoljenju, utaknili so me v vojaško uniformo in prisegel sem! Nič nisem pomislil na žalost očetovo, ki tri ali štiri dní ni nič vedel o usodi svojega edinega sina. Ko je po mojem pismu izvedel, da sem uže »c. kr. kadet« pri mariborskem polku, se je peljal takoj v Maribor, češ morda me še vendar pregovori, da se vrnem v gimnazijo. A nič nisem maral slišati o taki vrnitvi in oče se je vdal. S težkim srcem se je peljal nazaj v Ljubljano, preje pa je še govoril z mojim »abrihterjem«, starim »feldvebljem« Muršecem ter se mu prikupil z desetakom in pestjo črnih »viržink«. In pridobljena je bila zame protekcija tega oblastnega funkcijonarja!

V Mariboru nas je bilo tedaj več takih prostovoljcev kadetov, vseh angažovanih »na dobo vojske«. Z dvema finima fantoma sem sklenil takoj prijateljstvo. Bila sta oba iz imenitnih dunajskih hiš, oba dokaj starejša od mene po letih in po študijah. Eden izmed njih, Karel vit. Gsiller, jurist v tretjem letu, drugi, Vesque baron Püttlingen, sin sekcijskega načelnika v vnanjem ministrstvu, medicinec. Gsiller je bil kasneje postal generalni konzul v Kairu, Vesque je postal vojna žrtev. Radi smo se imeli, tudi pri regimentu smo bili nerazdružni!

Ali mučilo me je vprašanje, bodem-li spoznan za toliko sposobnega, da me s prvim dopolnilnim transportom uže odpošljejo k regimentu, ki je tedaj uže bil v severni Moravski? Saj sem bil stoprav 25. maja oblekel cesarsko »belo suknjo« in 9. jun. je uže odhajal dotični transport! V največji razburjenosti sem pričakoval odločitev in na glas sem zavriskal, ko sem izvedel, da sem določen i jaz, da smem na bojišče.

In ko smo ob 6½ uri zjutraj dne 9. jun. odmarširali iz Maribora, 480 mož, stari reservisti in mladi rekruti pod poveljem nadlajtnanta Hauptmanna, ko je nas glasno pozdravljalo mariborsko občinstvo ter se je iz okenj na nas vsula prava ploha cvetlic, sem stopal ponosno med svojimi vojnimi tovariši, bolj vesel kakor da bi bil zadel veliko loterijsko srečko. Oj ti neumno človeško srce! Koliko mojih tovarišev je črez dobre tri tedne uže počivalo v s krvjo napojeni češki zemlji in kako drugače so se zasukale stvari, nego sem takrat sanjal, nezrel, komaj šestnajstletni pobič!

Janko Kersnik.

II. poglavje.

V vojski in — na Žabjeku.

Počasi, sila počasi se je pomikal vlak z našim dopolnilnim transportom proti Dunaju. Vozili smo razdaljo Maribor—Dunaj celih dolgih 20 ur! Ker ni dostajalo šarž, smo mi novopečeni kadeti dobili nalog, kot »vagonski nadzorniki« skrbeti za red v posameznih vozovih. Vagoni so bili najstarejše sorte, kratki, skrajno nekomodni in v vsakem natrpanih je bilo okolo 60 mož. Lehko si morete predstavljati, kakšno je bilo ozračje v poletni vročini v tako prenapolnjenem vozu! Noč je nastopila ali nismo čutili nobenega zboljšanja v sprijenem zraku. Nemogoče spati v tako okuženi atmosferi! A kaj za to! Predrzen kakor sem bil, razgrnem plašč na vagonski »platformi«, pod glavo tornistro in kmalu sem sladko spal na prečudnem ležišču. Sploh sem stavljal pretirane zahteve na svojega angeljvaruha, kajti le enkrat naj bi se pošteno obrnil v spancu na drugo plat in zvrnil bi se na tračnice, pod kolesa dirjajočega vlaka.

Okolo 4. ure zjutraj smo prišli na Dunaj, kjer so nas izvagonirali na Matzleinsdorfskem tovornem kolodvoru. Vso pot sem se veselil, da bodem si mogel Dunaj, ker smo imeli »Rasttag«, vsaj nekoliko ogledati. Ali moj up je šel po vodi, kajti naš nadlajtnat me pokliče ter mi zapové, naj jaz peljem »kvartirmaherje« naprej do Moravske Třebove, kjer je takrat stal naš polk. »Ob sedmih gre vlak, bodite točni!« se je glasilo povelje. Kaj sem hotel? Urno v voz, popeljem se k sestri, ki je bila nastavljena kot družabnica pri stari grofici Esterhazy-Fribert, le za trenotek, toliko da jo še vidim, potem nazaj in s štirimi možmi, samimi starimi vojaki peš od začetka IV. okraja do Severnega kolodvora. Zgodaj sem bil na postaji, več nego pol ure pred napovedanim časom, ker sem hotel svojemu moštvu še plačati kozarček žganega, ali kako se prestrašim, ko izvem, da je vlak proti Mor. Třebovi ravnokar odšel! Nesrečni moj prijatelj V e s q u e, ki je »kvartírmaherje« peljal do Dunaja, je v svojem veselju, da zopet vidi svojce, netočno poizvedoval za odhod vlaka in napačni čas napovedal našemu poveljniku! Prava sreča, da ni bila na mojem mestu navadna »komisna šarža«. Le-ta bi si kvečjemu dal potrditi, da je bil dobre pol ure pred določenim časom na postaji, transport bi bil obtičal na Dunaju in ubogi moj tovariš bi bil strogo kaznovan. A navzlic svoji mla-

dosti sem bil kos položaju. Urno k prometnemu oddelku, povem tam svojo nezgodo, češ, 480 mož nas je in takoj moramo naprej in v istini, porinejo nas v osebni vlak, ki je baš odhajal v Krakov ter se peljemo ž njim do železniškega razkrižja v Břeclavi na moravski meji.

Tam sem se javil pri »etapni komandi«. A moj Bog, kak sprejem! Našel sem nekaj starih penzijonistov, častnikov iz Radeckijeve dobe, v starikastih uniformah, s povsem nemodernimi zakrivljenimi sabljami, sila zadovoljnih, da so mogli svojo jezo izliti nad nedolžnim mladim kadetom. Nebroj najmastnejših kosarniških psovk se je razlilo nad mojo glavo, vse sem bil, le — človek ne! Naposled so mi zaukazali, naj nekaj ur kasneje odrinemo s tovornim vlakom do Brna. Niti etapne hrane nam niso dovolili, iz lastnega žepa sem moral plačati kosilo sebi in svojim možakom. Potem v pekočem junijskem solncu v nepokritem premogovnem vozu (lovrie) naprej do Gerspitza, odtod eno postajo peš ob železniškem tiru do Brna. Na ondotnem kolodvoru sem ukazal svojim veteranom, naj nastavijo puške v piramido ter naj se nihče ne gane s svojega mesta, jaz pa po neznanem velikem mestu, kjer je tedaj bilo nastanjeno armadno in korno poveljstvo, javit nas na pristojnih mestih. Oglasim se najprej pri nekem stotniku iz generalnega štaba, a tam sem bil drugače sprejet nego v Břeclavi. Ko je izvedel o vzroku mojega zakasnjenja, me je zelo pohvalil, da sem z inteligentnim svojim nastopom popravil sitno nezgodo, ter je potem sam šel z menoj, da mi olajša in okrajša predpisane prijave. Ko je vse bilo v redu, zopet na kolodvor, kjer sem našel svojo četvorico, kadečo pipe, pri piramidi. Noč je uže nastopila, ob enajstih smo uže sedeli v vlaku ter jo krenili do Svitave.

Sopotniki so bili — zgolj vojaki najrazličnejših vrst. Neposredno pred vojno napovedjo je bilo, vsak dan smo smeli pričakovati, da se pričnó sovražni čini. Okolo polnoči je bilo, ko se pripeljemo v Svitavo. Tam iz vagona, vprašat žendarja, kje je cesta držeča v Mor. Třebovo, in hajd! naprej, v temni noči po neznani poti v štiri ure oddaljeno mesto k regimentu. Neznansko se je vlekla ta pot, le z zadnjim naporom svoje energije sem jo zdržal. Dan je uže bil, ko sem primarširal v Mor. Třebovo, a dočim so se mogli moji veteranci v nakazanih hišah takoj podati k počitku, sem se moral jaz kot njih poveljnik javiti pri brigadni in polkovni komandi. Ko je bilo to storjeno, sem se pač po nadčloveškem naporu kakor klada zvrnil na posteljo in spal, spal, dokler me niso s silo vzbudili iz trdnega spanca, ko je prišel čas, da gremo naproti prihajajočemu transportu. Godba je šla z nami, sam brigadir vojvoda Virtemberški se nam je pridružil, povsem pravočasno je došel naš transport in ginjen me je objel prijatelj Vesque, ko je iz mojih ust zaslišal, koliko napora me je stalo njegovo površno poizvedovanje.

Položaj naše vojske je bil takrat sledeči: naš vrhovni poveljnik **Benedek** je bil najprej združil svojo armado okolo Olomuca, potem je spremenil svoj načrt ter nas peljal na Češko, kjer je hotel defenzivno postopati proti udirajočemu sovražniku. Tragična oseba, nesrečni ta komandant! Mož izredne hrabrosti, s slavno preteklostjo iz italijanskih vojská, izboren korni komandant, toda prešibek za težko nalogo armadnega poveljnika. Sam je čutil svojo nedostatnost, prosil cesarja, naj ga pusti na italijanskem bojišču, branil se naložene mu naloge, dokler mu Fran Josip ni zapovedal, da **mora**. In še eno! Dočim ga je moštvo vzljubilo in so se častniki gori do štabnih oficirjev navduševali nanj, so generali, večinoma potomci visokoplemenitih rodbin, črtili plebejca Benedeka ter se rogali njegovim robatim kosarniškim maniram.

Naša brigada je pripadala II. armadnemu voju, ki je formiral skrajno desno krilo. Da zavarujemo promikanje cele severne vojske z Moravskega na Češko, je moral naš voj na skrajno mejo, v siležke in severnočeske Jesenke, v tiste revne pokrajine, kjer nemški tkalci okolo Grulicha živé svoje borno življenje. Še smo bili vkvartirani po vaséh, hudega nam ni bilo, le patruliranje je bilo nekoliko naporno. V okolici Landskrona v nemškočeški vasi Rudelsdorfu dne 17. jun. naš stotnik javi kompaniji, da je vojna napovedana. To se je zgodilo z neko posebno svečanostjo: prečitali so se nam vojni artikeljni, naštela cela vrsta prestopkov, ki so bili vsi kaznivi s smrtjo, le z edino spremembo, ta z obešanjem na vešalih, oni z ustreljenjem. Potem se je nam natančno popisala uniforma pruskih vojakov, češ, će tako oblečenega vidiš, nič se ne obotavljal, nič ne premišljuj, temveč kar — sproži!

In sedaj dalje po lepi bogati češki deželi. Nismo več nadlegovali z nastanjanjem po hišah, spali smo uže na prostem, pod milim nebom. Počasi smo se pomikali proti sredini češki, dne 27. junija v bivaku pri Solnici smo videli Benedeka, ki si je ogledal naš polk, dobro mu znan iz častnih bojev na italijanskih poljih. Naši fantje so ga navdušeno pozdravljali, on je odkimaval rekoč, prezgodaj! In uže drugi dan, 28. junija je bila izgubljena avstrijska stvar!

Kako to? Iz Solnic smo marširali 28. jun. ves drugi armadni voj v kakih 15 km oddaljeno mesto **Opočno**. Marš je bil naporen, solnce hudo pripekalo, potem naša prebedasta oprema! Na glavi težki »čako«, zmiraj plašč na sebi, črez prsi križ z belim jermenjem in težko torbo za patrone odzad pod križem — razumelo se bode, da marširanje v taki skrajno nepraktični opremi nikakor ni bilo nobeno »radostno potovanje«. Navzlic temu je bilo razpoloženje med moštvom jako povoljno, zlasti ker smo na kratkem počitku izvedeli veselo novico o naši zmagi pri Custozzi, in ko smo po 9. uri vmarširali v mestece **Opočno**, smo se kar radovali, da se bomo kmalu mogli meriti s sovraž-

nikom. Na zahodnem koncu Opočnega smo se ustavili, pred ondotno cukrarno grofa Colloredo-Mannsfelda. Na levi strani državne ceste, ki z Opočnega drži proti Jožefovemu, ob drevoredu starih kostanjev, je bil na travniku kmalu zbran celi drugi armadni voj, na desni strani drevoreda kavalerijska divizija princ Holstein-Glücksburg, štiri kirasirski polki, vsega skupaj 40.000 na boj pripravljenih mož. Kar naenkrat — grom topov! Nepopisna razburjenost pretresa čete. V prvič dobimo povelje: »Ladet«, to pot z resnimi patronami. Uže se določijo po tedanjem ekscercirskem reglementu takozvane »Kettenglied-führerje«, na vsake štiri možje en voditelj, nestrpno čaka vse na povelje: »Naprej!« Ali ure minejo, vedno jačje postaja grmenje topov, vedno bliže prihaja, sedaj vidimo uže dim zapaljenih vasí, toda — povelja, naprej proti sovražniku in na pomoč borečim se tovarišem, tega povelja od nikoder ni! Imeli smo med seboj dokaj starih vojakov, ki so uže bili prestali vojsko l. 1859 proti Francozom, ti so začeli glasno mrmrati ter jezno vpraševati: »Na kaj pa čakamo?!« Evo, tu prihaja med nas poveljnik drugega kora, fcm. grof Thun s Hohensteina, s temno rdečim obličjem, očividno baš od bogato založenega zajutrka, za njim mnogoštevilni štab. Slučajno niso stali deset korakov od mene. Videl sem visoko gospodo, ko so s steklom gledali proti sovražniku, proti požarom, potem so se nekoliko zmenili, z glavami zmajali in naposled — se mirno vrnili, podali v cukrarno, bržkone dogotovit še ne končane pojedine! Kar streslo je moje mlado srce, to očividno pomanjkanje vojaškega duha pri naših poveljnikih! Kako drugače je v sličnem položaju ravnal slavni francoski general Desaix! Na maršu je slišal grom topov iz bitke pri Marengu, kjer je avstrijska armada uže bila porazila Napoleona. Brez povelja je takoj spremenil smer svojega marša, pravočasno je še dospel na bojišče ter je spremenil avstrijsko zmago v najhujši poraz. A to je bil sin velike revolucije, junaški Desaix, mi pa smo imeli kot kornega komandanta nezmožnega puhloglavega avstrijskega aristokrata!

Uže je bilo proti eni uri popoludne, ko dobimo vendar le povelje »Naprej!« Slučaj je hotel, da je baš moja kompanija našega polka bila prva na maršu. Vse, kar smo videli, je dišalo uže po bitki v najbližji bližini. Jate beguncev, kmetje, ki so reševali svojo živino pred sovražnikom, jokajoče kmetice, ki so kričale: »Prusi jdou!« Še smo jim prigovarjali: »Ne bojte se, saj smo mi tu!« Ali naenkrat pridrvi častnik z generalnega štaba, češ bitka pri kraju in mesto proti Prusom morali smo nazaj v smeri proti Jožefovemu, kjer smo pri Novem plesu prebili noč, v hudi plohi, do kože premočeni, jezni na naše voditelje, ki so se na tak način norčevali z našo požrtvovalnostjo. In takrat v prvič se je moje duše polastila slutnja, da nas v tej vojski ne čakajo zmagovalne lavorike!

Kajti ta dan je bila zapečatena usoda Benedekove armade. Baš ta dan so bile blizu Skalic pomandrane tri avstrijske brigade od petih pruskih. Le nekaj vojaške podjetnosti v fcm. Thunu in lahko bi bil vrgel 40.000 svežih neizčrpanih mož na bojno polje, v dveh pičlih urah bi mogli uže udariti na sovražnika in s svojo premočjo bi ga hitili nazaj v Krkonoše ter črez mejo! Poguba avstrijska je bila ona bedasta protekcija, ki je polnila avstrijsko generaliteto z nesposobnimi plemenitaši!

Večkrat sem se razgovarjal o usodni zamudi Thunovi 30 let kasneje z vojnim ministrom Schönaichom. Takrat je bil on mlad lajtnant v 10. lovskem bataljonu, jaz mlad kadet pri Hartungovcih, oba v istem voju, oba očividca in svedoka. In oba sva se strinjala v prepričanju, da je 28. jun. uže bila izgubljena avstrijska vojska s Prusom!

Prihodnji dan pa smo mogli spoznati drugo slabo stran naše vojaške uprave, koruptno avstrijsko intendanturo. Svečano dane obljube, zadevajoče prehrano, so ostale na potrpežljivem papirju. Obljubljeno je nam bilo ob izbruhu vojne, da bo moštvo dobilo vsak dan črno kavo in količino vina. A kava se nam je odmerila v — vrečici nežganih zrn in kmalu smo se naveličali, nositi seboj nepotrebni ta balast. Porcijo vina pa smo prejeli, vsaj pri našem polku, le enkrat, neposredno predno smo 3. julija pri Kraljevem gradcu šli v bojno črto. Vse je pogoltnila nenasitna lakomnost dotičnih vojaških uradnikov in grabežljiva goljufivost židovskih in krščanskih dobaviteljev!

In še več! Predpoludne 29. jun. se je razdelilo med nas kot nadomestilo za vinsko porcijo — žganje. Poskusil sem ostudni ta »fuzel«, takoj sem ga prepustil svojemu »pucarju«. Okolo 11. ure so zagrmeli topovi z nasipov trdnjave Jožefovo, streljali so na pruska krdela. Po ponočni plohi se je bilo zvedrilo, solnce je silno pripekalo, ko smo v neobičajno hitrem koraku skoraj tekli mimo utrdb naprej proti Kraljičinemu dvoru, kjer je pruska premoč davila avstrijsko brigado generala Fleischhackerja. A sedaj so se mahoma pokazale pogubne posledice zavžitega slabega žganja! Možje so cepali kakor muhe, kmalu so bili cestni jarki polni marodnih vojakov. Z nami v brigadi je bil gališki polk štev. 57, Poljaki iz okolice krakovske, hrabri sicer, a bolj slabotni, mehki ljudje. Dočim so naši slovenski Štajarci, izbrani krepki fantje, še dokaj zdržali prehudi napor, je Poljakov vse polno ležalo na cesti in v jarku. A tudi mi, skrajno utrujeni, smo bili uže bolj podobni razkropljeni tolpi kakor urejenemu regimentu. Le najskrajnejša energija, trdna moralna sila, je mene še držala kvišku. Saj sem bil le šestnajstleten slabič in poleg tega bolj obremenjen od svojih starejših in močnejših tovarišev, kajti vlačil sem seboj 100 patron mesto 60 in poleg eraričnega »komis« perila še finejše lastno! Mimo nas so vozili uže vozove napolnjene ranjenih častnikov in vojakov, vsak trenutek sem mislil, da bodo začele frčati sovražne krogle nad

našimi glavami. A zopet nič! Naš nečloveški napor, ki je nas stal malo manj mrtvih in marodnih nego pravcata mala bitka, je bil zastonj, zopet smo bili — prekasni!

Ustavili smo se ob samotni krčmi, imenovali so jo nam takrat »Teufelsschenke«. Pred seboj smo gledali sinje gorovje Krkonošev, kakih 40 m pod nami je tekla Laba. Toda za lepi razgled tedaj nisem maral, gledal sem, da sem dobil kaj za izsušeno grlo in lačni želodec. V istini se mi je posrečilo, za drag denar dobiti kozarec piva in košček sira. Potem sem padel ko snop in spal pod milim nebom spanje pravičnega.

Ob štirih zjutraj sem bil po koncu; sedel sem na svojem tornistru, vojaško kapo »Holzmütze« smo jo zvali — potegnjeno čez ušesa ter poželjivo sem gledal z zaspanimi očmi, kako se meso kuha v kotljih. Kar naenkrat pade pruska granata med nas ter odbije nogo majorju plem. Formacherju od 63. regimenta Sachsen-Weimar. Vse takoj po koncu, niti trebalo ni, da so trobentači zatrobili signal »Vergatterung«. Meso je bilo uže napol skuhano, dovelj smo bili bedasti, da smo zvrnili kotle ter proč pometali njih vsebino. Potem pa hitro vun iz nevarne pozicije ter proti gozdu. Ni bilo dlje do njega nego kakih 1000 korakov, a Prusi so streljali zelo precizno in prava sreča je bila, da niso razpolagali z dobro municijo. Vendar smo izgubili na tej kratki razdalji dva častnika, oba ranjena po granatnih drobcih, in 40—50 mož. Ena granata je udarila v municijski voz, a ni eksplodirala. Korporal Horvat je s tremi možmi izpraznil voz, vsi štirje so bili odlikovani. Mi smo se razpostavili na železniškem nasipu ter čakali pruskega napada. Patrulje, sestavljene iz prostovoljcev, smo pošiljali čez Labo v Kukus, kjer je bila bolnica Usmiljenih bratov. Naravno sem se i jaz oglasil in peljal sem patruljo, seveda v pruskem ognju, ki nam pa nobene škode ni več prizadejal. Popoludne, proti 5. uri, so nas Prusi napadli v širokih in globokih kolonah. Stal sem s častniki naše kompanije na železniškem nasipu, dočim se je moštvo poskrilo pod nasipom. Ali naše topničarstvo je bilo dokaj bolje nego prusko. Precejšnjo izgubo so imeli Prusi. naposled so odnehali. Da bi bili znali, kako malo nas je bilo, da je le naša brigada branila splošni umik desnega armadnega krila, ki se je napotilo proti Kraljevemu gradcu, bi gotovo bili, ne meneč se za žrtve, prodrli našo pozicijo.

Po noči smo se tudi mi in sicer tihotapsko poslovili. Nobenega signala, nobenega glasnega povelja, niti na glas govoriti nismo smeli. Posrečilo se nam je, prevariti sovražnika, ki je še drugo jutro obstreljaval zapuščene naše postojanke. Tako sem srečno prestal »kanonado« pri Salneju. precej nedolžno prasko, a vendar sem se uže pri tej priliki seznanil s pruskimi kroglami; nisem bil več popolnoma novinec v vojnem rokodelstvu.

Dan 1. jul. 1866 je bil neznansko pust. Pomikali smo se naprej s polževo hitrostjo, kajti pred seboj smo imeli vso

armadno prtljago, nepregledne vrste težko obloženih vozov. klavno živino itd. Kakih deset minut smo marširali, potem zastoj in trebalo je čakati eno uro in več. In občutek, da smo skrajna zadnja straža ter izgubljeni, kakor hitro nas zagrabi sovražnik! Prahu smo se pošteno najedli, kar cele prašne kepe sem s prstom iz ust jemal! Naposled smo bili celo veseli, ko se je dež ulil, vsaj nas je rešil prahu. Skrajno izmučeni smo prišli zvečer v Smiřice, kjer smo v zelo mnogobrojni družbi prebili noč okolo plamtečih grmad.

2. jul. smo se črez dan odpočili. Neki dogodek mi je šel do živega. Uže sem bil omenil, kako intimno prijateljstvo je združevalo našo kadetsko trojico Gsillerja, Vesquea in mene. Popoludne je prejel Vesque vest, da ga je vojvoda Virtemberški imenoval poročnika v svojem polku štev. 73. Častniške uniforme seveda ni imel, svoj svilnat »porte-epée je spremenil z zlatim, to je bilo jedino znamenje, da je bil dvignjen v častniški stan. Tesno sva se objela, slovo je bilo za vekomaj! Ni ga zadela sovražna kroglja, a na umiku skozi Moravsko je ugrabil legar tega simpatičnega blagega mladeniča!

Zvečer je bilo izdano povelje, na novo nabasati puške in potem iz labske ravnine gori na sosedna nizka brda. Šel sem z lajtnantom bar. Devauxom nekaj korakov od kompanije, kar srečava ulansko patruljo. Devaux vpraša častnika, ki je zapovedoval četici: »Kamerad, kako daleč smo od Prusov?« Odgovor je bil: »Pičle pol ure!« Sedaj sem znal, da bo jutri vroč dan za nas vse.

In tudi brez te informacije bi bil kmalu izvedel, kaj nas čaka. Kajti kamor si pogledal na desno in na levo, nebroj plamtečih ognjev! Dež je lil kakor iz škafa, ležali smo v blatu in v lužah, spal sem vseeno tako dobro, kakor v najboljši postelji. Napočil je dan tretjega julija, ominozen dan svetovne znamenitosti. Proti osmi uri čuli smo prve strele, kmalu smo stali v dolgih kolonah, zastave so vihrale nad nami, pomikali smo se proti sovražniku. Takrat je imel pri Avstrijcih še vsak infanterijski bataljon svojo zastavo, ponosno sem korakal poleg nje. Ropot topov postaja čim dalje hujši, kmalu zažvižgajo pruski šrapneli nad nami, sedaj srečamo prve ranjence, polkovna godba svira marše, naposled silno jaki Radeckega marš, pred nami dolga češka vas Maslověd, in — na enkrat, povelje »Sturm«, sredi vasi smo, ki jo Prus zapusti brez odpora in se zateče v bližnji »Svipski les«. Lahek sem bil kakor pero, dolgokrak in lehkonog, udrem na dvorišče ene hiše, kjer se je na nasprotnem koncu baš pruski vojak odpravljal, takoj ustrelim, ali kje je uže bil moj nasprotnik! Morda bi ga bil zadel, ako bi bil puško zagnal v njega, toda razburjen, kakor sem bil, sem zadobil zgolj pošteno klofuto od svoje sila »trde« puške, mož pa se je zapodil v pšenično polje in srečno odnesel pete!

Sploh se je pa kmalu pokazalo, da smo bili mi Avstrijci navzlic osebni hrabrosti premnogih polkov, vendarle pravi otroci nasproti Prusom. Vprav značilno je za staro Avstrijo, da se nikoli ni nič naučila in če je kje videla kaj novega ter isto uvedla, da je bilo njeno posnemanje sigurno docela napačno.

L. 1859 so videli na italijanskih bojiščih, koliko so opravili Francozi s svojim drzovitim »jurišem«. Odslej je bila pri nas t. z. »Stoßtaktik« vse! Kar v gostih trumah z nasajenim bajonetom na boj »na nož«, brez pripravljevalne strelne taktike, to je bilo glavno načelo naših generalov in častnikov. Tako daleč je segala ta pretiranost, da se je smatrala previdnost pri napadanju, skrb za poiskanje zavetij, štedljivost z dragocenim človeškim materijalom naravnost kot znak sramotne strahopetnosti. Pri Custozzi seveda se je ta surovi način bojevanja obnesel iz jednostavnega razloga, ker se Italijan ni ustavljal »jurišu«, ter rajši prej — odkuril. A Prus je bil z drugega kova. Mirno nas je čakal v svojih dobroizbranih pozicijah, hladnodušno je streljal in streljal, kakor muhe so cepali naši ljudje pod pruskim ognjem, vsa hrabrost je bila »badava«, kajti zlomljen je bil naš napad, še predno smo prišli do zaželjenega boja »na nož!«

In avstrijska puška v primeri s pruskim »cindnadelgewehrom«! Mi smo še kakor v starih časih bili oboroženi z »vorderladeri«. Najprej smo sneli iz patronske torbice, viseče pod hrbtiščem, patrono, odtrgali papir in v puškino cev stresli smodnik, potem nastavili kroglo ter jo z jekleno palico potisnili v cev, na to vzeli »kapselj« ter ga nataknili na »piston«, — stoprav sedaj smo mogli oddati strel. Med tem je Prus, oborožen z Dreysejevim »hinterladerjem« uže najmanj trikrat mogel ustreliti.

Vpoštevajte poleg tega še dejstvo, da je 180.000 Avstrijcem v bitki pri Kraljevem Gradcu stalo nasproti 210.000 Prusov, in jasno vam bode, da je bil boj uže odločen, še predno je padel prvi strel. Sovražno premoč je zgolj nekoliko odvagala okolnost, da smo imeli več topov tu, da je naša artilerija, takrat še po večini častnikov in moštva po narodnosti češka trupa, glede kakovosti daleč presegala sovražno topništvo.

Seveda so mi bila slična razmotrivanja povsem tuja, ko smo v širokih kolonah marširali na bojišče. Napajal sem svojo dušo z imenitnimi čutili, ki jih je prav pred šestdesetimi leti še nudil tedanji način bojevanja. Nobenih strelskih jarkov, nič težkih topov, nič strupenih plinov in pogubnih min, — še je bilo nekaj bojne romantike! Pač pa je nekoliko pojemalo to poetično razpoloženje, ko udari prvi sovražni šrapnel v naše vrste ter ubije nekaj naših fantov.

Moja kompanija dobi nalog, iz zasedenega Maslovêda kot »plenklerji« proti Svipskemu lesu! Šli smo proti gozdiču, desno krilo naprej, tako da je bil moj »verižni člen« najbližji sovraž-

niku. Takrat sem videl, da bi se iz mene dal napraviti dober vojak. Navzlic naravni razburjenosti sem takoj spoznal, da je bilo povelje zgrešeno. Naša pot je držala po kolovozu, ki se je počasi vzpenjal proti šumi; sprva zavarovan na obeh straneh po obronkih, dočim se je obronek na desni strani polagoma nižal ter naposled popolnoma prenehal. Sam pri sebi sem si dejal v svoji šestnajstletni pameti: »Saj nas Prusi tukaj lehko zajamejo, drugega ne treba kakor na eni strani malo ven iz gozda!« Ustavimo se ter začnemo »pucati« proti sovražniku. Videli ga nismo, kajti Prus je skrbno izkoriščal ugodni mu terên ter se skrival ob gozdnem robu. Moj »Kettenglied« je bil v prav majhni razdalji od sovražnika. Pri nas krik in vik, pri Prusih najstrožja disciplina, čuli smo zgolj povelja častnikov, signale in žvižg častniške piščalke. Sovražni ogenj postaja čimdalje silnejši, okolo ušes frče vedno bolj pogosto kakor nadležni brenceljni, krogle. Na enkrat signal: »Nazaj!« Pogledam in vidim, da naši beže v urnem teku proti Maslovědu. Tudi mi se moramo umakniti. Sprva počasi; prav kakor sem se bil učil iz reglementa, opominjal sem svojo trojico mož, naj se umikajo počasi ter naj še na umiku oddajo kak strel, ali razdalja od naših postaja vedno večja, dva mojih mož sta se uže zvrnila, zadeta od sovražnih krogel, sedaj na noge fant, da še utečeš! Krvavo se je maščevala nerodnost naših častnikov, kolovozna pot nagnjena proti vasi je bila podobna lijaku in pruski streli so grozovito učinkovali. V tej silni nevarnosti zagrabim svoj tornister ter ga hitim v jarek, potem pa v divjem diru nazaj, dokler nisem končno dotekel svojih ljudi. Pa mnogo žrtev smo pustili na tej krvavi poti!

Iz Maslověda smo streljali na Pruse, ki so sedaj previdno začeli prodirati iz gozdnega zavetja. Kar pridrvi okolo 11. ure častnik na penečem konju ter zakriči: »Herr Oberst von Hartung!« Polkovnik, hraber mož, je bil pri nas in se odzove: »Hier!« Na to: »Herr Oberst Hartung, in dichten Schwärmen vorbrechen!« Ko začujem povelje, sem takoj bodalo nataknil na puško, in naprej smo šli, proti smrtnonosnemu »Svipskemu lesu«!

Čudno, kako neizbrisni so taki spomini! Vse mi je še živo pred očmi, kakor da se je zgodilo včeraj in ne pred 60 leti. Sprva navdušenost ob prelepem prizoru! Slučajno smo bili na nekoliko vzvišenem terênskem valu, tako da smo imeli nekaj pregleda na obe strani, na desno in levo. Tam na hribčku na naši levici zgodovinski cerkveni stolp župne cerkve »Na Chlumu«, okolo nje nad 100 avstrijskih topov, ki so kakor besni obstreljavali sosedni nam gozd. Celih šest brigad ga je ob enem naskočilo, branili sta ga dve pruski brigadi, slavna divizija F r a n s e c k y, junaško se upirajoč naši premoči. Pomagala jim je pač le avstrijska zabitost. Napadli smo jih v gostih četah, noben strel ni padel iz naših vrst. »Sturm« je bil pričet na razdaljo 1100—1600 korakov, dež je lil kakor iz korcev, napredovali smo z največjo težavo po oni težki rodovitni češki grudi, skozi sama

polja, obsejana s pšenico in sladkorno peso. Srce mi je obtičalo, strah se me je lotil. Saj ne verujem niti najstarejšemu in najhrabrejšemu vojaku, ako bi trdil, da se nikoli ni bal smrtne nevarnosti. Naše izgube so postajale čim dalje grozovitejše. Šli smo mimo neke »bridke martre«, od naših fantov si slišal »Oj, sveta mati božja, pomagaj!« In brez najmanjšega zavetja, v hudem sovražnem ognju so molili nekateri »čako« naprej, kakor da bi mogli s pokrivalom zajeti sovražne krogle. A mahoma se spremeni položaj, kakor hitro smo uže tako blizu gozdnemu robu, da smo ga mogli naskočiti v teku. Vedno ostreje, vedno hitreje se je glasil pretresljivi avstrijski signal »Sturm!« Že smo pri gozdu, že se vesele naši spodnještajerski fantje, pred katerimi sem dobil rešpekt v oni bridki uri, da obračunamo sedaj z nasprotnikom, a — kaka prevara! Le nekaj mrtvih, nekaj težko ranjenih, sicer nobenega odpora! A komaj napravimo še nekaj korakov, zopet stoji pruska fronta in z lehko valovitega terêna se ponavlja ista za nas pogubna igra!

Kaj bom dalje opisaval tragedijo v Svipskem lesu, kateri je bil daleč najbolj krvavi del kraljevograškega bojišča? Dalje in dalje smo potiskali, ne meneč se za močne izgube, sovražnika proti nasprotnemu gozdnemu robu, skoraj je bila vsa nepreobsežna šuma v naši posesti, kar postane pruski ogenj tako peklenski, da ga nismo več mogli vzdržati. Potem smo izvedeli, da so bili dobili Prusi izredna ojačenja, ker po 1 uri popoldne je uže dospel pruski prestolonaslednik s svojo armado ter navalil baš na desno krilo.

Pri umiku sem dobil strel v desna pljuča, začutim hud udarec, zvrnem se na glavo, ter hipoma mi mine zavest. Ko se zbudim, — niti pojma nimam, koliko časa sem ležal v nezavesti — slišim samo še zamolkle glasove topov, vidim posamezne pruske vojake švigati semtertja po gozdu ter se zavedam, da sem težko ranjen in ujet!

L. 1870 v nemško-francoski vojski, zlasti pa med svetovno vojsko so očitali Prusom grdo nečloveško ravnanje z ranjenci in vojnimi ujetniki, toda l. 1866 jih moram le pohvaliti v tem pogledu. Vedno še sem ležal na trebuhu, kakor sem bil padel, a sedaj pride neki pruski vojak, mi odreže tisti vražji »beli križ,« jermena črez prsa, me položi na hrbet, mi prinese tornister kot zglavje ter me okrepča s požirkom vode. Kmalu potem prideta dva Prusa ter me hočeta pod pazduho peljati do obvezne postaje. Toda bolečine so bile prejake, prosim ju, naj me puste. V gozdu, kjer se je menjavala visoka rast z mlado zasado, je bila tudi gozdna senožet. Še so ležale tam kopice sena od prve košnje, na eno teh kopic me položita, tam sem ležal okolo 30 ur, do sedmih zvečer drugega dne. Prsni rani sta razboleli, kmalu se je javila groznica, kri sem začel po malem pljuvati in — neprestano je padal dež! Mislil sem tedaj, da je po meni, da nikoli več ne vidim svojih ljudi. Hude ure za 16 letnega dečka, toda

koristne zame. Takrat se je utrdil moj značaj, takrat uže sem prestal svoj življenjski »zrelostni izpit«. In ko sem sedemnajst let kasneje kot mlad politik stal v najhujšem boju s svojimi političkimi zoprniki, ko so radikalna glasila kvasila o meni, češ da sem politično ubit in mrtev, sem se smejal ter sam pri sebi dejal: »Če me Prus ni »fental«, me tudi ta gospôda ne bo!«

Noč na bojišču, huda stvar! Okolo mene mrtveci in ranjenci v gostih trumah. Prav tik mene, tako da sta se najini trupli tiščali, neki lovski »oberjäger«, s sličnim strelom kakor je bil moj, samo nekaj višje skozi pljuča, junašk mož, ki je stojično prenašal svojo usodo, smrt črez malo dní. Ob mojem vznožju zopet lovec, zadet v zadnjico, po svojem narečju iz dunajske okolice, ki je v eno mer jadikoval: »Wann i nur beim Haus Östreich wär'!« V temni noči z vseh strani zdihljaji, prošnje za pomoč, molitve! Tam Madjar »Istem, istem!«, tam zopet Italijan, »Ajuto« in »mamma mia«, v vseh jezikih mnogojezične države! In drugi dan, zopet neprestani naliv, okolo nas pa popolna tišina. In takrat se je nas polastila tista grozna misel, češ, zapuščeni smo v gozdu, armadi sta uže oddaljeni, ena na begu, druga zasledujoča prvi za petami, mi pa pozabljeni bomo poginili v gozdni samoti! Kakor odrešenike smo jih pozdravili, četo pruskih kirasirjev, ki so nam proti večeru 4. jul. s sanitetnim vozom prišli na pomoč. Od vseh strani sedaj vpitje: »pomagajte, mene vzemite!«

A kaj se je dalo napraviti z enim edinim lahkim lazaretnim vozom! Prostora je bilo v njem le za štiri ranjence, za dva lehko ranjena spredaj, za dva težkoranjena v zadnjem delu. Izbirali so med nami, stlačili so s e d e m težko zadetih v sanitetni voz. Trije so sedeli spredaj, dva s strelom v trebuh sta ležala, jaz pa in neki kadet od 30. lovskega bataljona, — še sva se predstavila eden drugemu, Lucchessi mu je bilo ime — revež je imel po granatnem drobcu razbito koleno, mi dva sva na pol sedela, na pol ven visela! Iskra vojaška konja, izprana gozdna pota, vsak hip sem priletel s svojimi prestreljenimi prsi ali na leseni drog, ki je na dvoje delil ozadje voza ali pa na nasprotno plat, tako da sem mislil, sedaj in sedaj mi uide duša. Kake pol ure je trajala prijetna ta vožnja, dokler se voz ne ustavi pred gradom v Cerekvicah. Za Boga, kako je tedaj izgledalo v gradu in vasi! Grajsko poslopje, ne veliko večje od našega Tivolija, z gospodarskimi poslopji je bilo prenapolnjeno z ranjenci, nad 1.500 jih je bilo. Ležali so po vseh hodnikih, za nas novodošle nikjer prostora! Naposled so nas trojico spravili v teman dohod k stari kuhinji, v kateri so sicer svinjam kuhali. Sedaj so Prusi tam spravljali orožje in opremo, nabrano na bojišču. Položili so nas na tla, tlakovana z uže razbito opeko, malo slame nam nastlali, črez naše noge so stopali pruski vojaki, ki so nosili nabrane puške, sablje itd. v improvizirano shrambo. Ta noč je bila naravnost grozna, mnogo hujša nego ona na bojišču. Tako smo bili na tesnem, da smo se drug drugega tiščali. Nič zraka,

ker okna ni bilo v tem malem temnem prostoru, nobene obveze za naše rane, naše obleke popolnoma premočene, k vsemu temu še huda vročina — sedaj sem pač mislil, da poginem. In eden od mojih sotrpinov, po narodnosti banatski Romun od 51 pp., ustreljen skozi obe nogi, mehka narava, ki je celo noč tulil od bolečin!

Ob 5. zjutraj dne 5. julija je prišla rešitev. Naložili so nas na nosilnice ter spravili v operacijsko sobo. Kak prizor! Zdravniki, s prvotno belimi, sedaj črez in črez okrvavljenimi predpasniki, z zavihanimi rokavi, bolj mesarjem podobni, od neprestanega operiranja in rezanja uže docela utrujeni! Z menoj so imeli posebno težavo. Kajti kri, uže drugi dan tekoča iz neobvezanih ran, se je uže popolnem strdila ter je obdajala moje prsi kakor oklep. Niso mogli drugače priti do ran, kakor da so s toplo vodo namočili srajco ter jo potem s škarjami v majhnih koscih odrezali. Star vojaški »Oberstabsarzt« preišče moje rani, s prstom otiplje votlino, povzročeno po prodirajoči krogli, konštatuje razbito rebro, ranjena pljuča, končno izstopno rano na hrbtu. Na to zahteva, naj mu povem ime, regiment, vojaški čin, starost. Ko izvé, da sem star šele nekaj nad 16 let, zine »Armer Junge!« ter me pošlje med častnike. Po svojem činu bi moral kot kadet med moštvo. Da sem se zdravil kakor častnik, je bila posebna udobnost, za katero sem še danes hvaležen vrlemu nadštabnemu zdravniku Spüringu, ki je potem vodil IV., težki lazaret v Cerekvicah kot zdravnik »en chef« ter me imel v svoji oskrbi dlje nego mesec dni.

Sprva sem bil med samimi pruskimi častniki. Edini avstrijski častnik, lajtnant Sauer-Czaky iz Nordendorfa, gojenec orientalske šole, ranjen v trebuh, je umrl na moji strani še tisti dan. Kar nas je bilo v sobi, vsi smo bili opasno ranjeni. Kajti Cerekvice so neposredno ob bojišču, četrt ure peshoda, v Hnevčivesi so se še bíli; naravno tedaj, da so od tam proč spravili, kar se je sploh dalo transportirati. Pruski častniki, ki so ležali po slamnicah v isti sobi z menoj, so mi imponirali. Resni možje, ki so junaško prenašali svoje bolečine, pomnožene po nepotrebnem po tedanji zastareli kirurgiji, koja ni poznala nikake aseptike. Mislim, da je malokateri izmed njih ozdravel, mirno so se vdali v svojo usodo in edino razvedrilo jim je bilo, da jim je dr. Spüring pri vsaki viziti kaj novega povedal o podrobnostih sijajne zmage.

Štirinajst dni kasneje sem bil zamenjan s pruskim »premierlajtnantom«, ki je na sličnem mestu bil ranjen, in prenesli so me v sosedno sobo, kjer sem našel — polovico svojega regimentnega štaba. Položili so me na slamnico tik našega polkovnika plem. Weyracherja in meni nasproti je bila slamnica majorja Marnota. Svojemu obrstu sem se kmalu prikupil. Prehrana, prve dni seveda zelo pičla, se je kmalu zboljšala, posebno dobro smo bili založeni z vinom, zlasti odkar nas je obiskal

neki graščak z renskih bregov ter nam naznanil prijetno novico, da so »njegove kleti nam na razpolago«. Polkovnik kot najvišji v činu je bil sobni poveljnik. Kot tak je vsako jutro moral ugotoviti, koliko belega vina in koliko črnine, koliko čokolade in masla sleherni od nas poželi. In ko sem mu jaz naznanil svojo naprošeno porcijo, je vzkliknil: »Kadet ga pije kakor goba!« Ali — ustregel je moji želji!

Iz Cerekvic, ki je mimogrede rečeno rojstna vas mojega prijatelja kmetijskega svetovalca Bohuša Skalickega, za nekaj dni v kraljičin dvorec, potem v Liberec, nemški Reichenberg. Tam sem ostal do koncem septembra in — dobro se mi je godilo! Dandanes, ko se še vsi s tiho grozo spominjamo žalostne usode vojnih ujetnikov v svetovni vojski, se sliši skoraj kakor neverjetna bajka, ako povem, da nikoli več v svojem življenju nisem živel tako udobno, kakor tedaj v privatni oskrbi v Libercu. V prvem hôtelu mi je mestni pomožni odbor najel lepo svetlo sobo; kar se tiče jedí in pijače, so me kar prosili gospodje, naj si le privoščim po svojem okusu ter naj nikar ne gledam na to, koliko stane, češ denarja imamo itak odveč! In to je bilo čisto naravno, kajti v tem bogatem mestu smo bili v privatni oskrbi zgolj trije avstrijski častniki in jaz, kadet! Liberec je bil namreč l. 1866 baš tako sovražen Prusom, kakor je bil trideset let kasneje navdušen za te sosede. Vsled tega so se Prusi držali načela, obdržati avstrijske ranjence v vojaških lazaretih.

Med tem pa, ko sem na Češkem lečil svoje rane, se je razširila v domovini vest, da sem pri Kraljevem Gradcu — padel! Seznam izgub v 47. pp. me je navedel med mrtvimi, vsi dnevniki so to ponatisnili. Poleg tega uradnega razglasa je še tovariš Ljubljančan sporočil, da me je videl pasti, zadetega v glavo ali v prsi. Moji sošolci so imeli 15. jul. v cerkvici na Rožniku črno mašo zame, maševal je prof. Marn, ministrirala sta Levec in Peter Petrovčič, zastaven fant, ki je pred leti umrl kot župnik v poljanski dolini. Še v sakristiji pred žalno mašo je vprašal Marn prijatelja Levca, ali pač ve za gotovo, da sem mrtev? Levec odgovori, da mora biti istina, ker se tako čita črno na belem po vseh listih. Pač veliko in povsem neutemeljeno, slepo zaupanje v verodostojnost časnikarskih novic! No, duhovnik in profesor je pravo zadel, rekoč: »Bo pa dvojen namen: ako je le ranjen, da ozdravi, ako pa je res mrtev, da mu Bog da sveta nebesa!«

Ali med tem časom, moj ubogi oče! Bil sem edini sin, pač poreden in razposajen, ali nikakor ne hudoben. Dober dijak, ki je kaj obetal, kakor hitro se vnese prevroča mlada kri. Pisma, ki mi jih je pisal, so prišla nazaj s črnim križem in opazko, da sem padel. Obrnil se je do polka s prošnjo, naj mu povedo, kaj je z menoj. Prejel je uradni odgovor, da je »dotični kadet 3. jul. ostal pred sovražnikom«. A to izjavo je dobil popoludne, dočim

se mu je bilo uže predpoludne dostavilo pismo, ki sem ga bil narekoval pruskęmu podčastniku, v katerem mu javim, da ležim v bolnici, sicer težko ranjen, toda še živ! In žalost se je spremenila milemu očetu v veliko veselje!

Sredi oktobra sem prišel domov; rana v prsih mi je še delala mnogo sitnosti, dočim je ona na hrbtu uže bila zaceljena. Meseca novembra se je stvar izredno poslabšala. Ker sta bili dve rebri po krogli — dobil sem strel tako rekoč iz najbližje bližine — hudo razbiti ter so se vedno luščili novi koščki ranjenih kosti, se je naenkrat odcepil večji kos rebra. A še je bil priraščen in rana se je hotela pri mladem človeku z zdravo krvjo zaceliti. Poskušala sta dva zdravnika — bil sem tačas v Trebnjem pri teti — najprej preprečiti zacelitev, mučila sta sebe in mene z vsemi sredstvi tedanje zelo primitivne kirurgije. Naposled sta se lotila — noža, kar je vsaj meni bilo zelo neprijetno. Toda pod onim širokim koščkom rebra se je začel nabirati gnoj, ki ni mogel odteči. Situacija je postala opasna, dokler se ni zdravnikoma posrečilo, vsaj en del ominoznega drobca ekstrahirati. S tem sem bil rešen preteče nevarnosti ter sem mogel, sicer še z odprto sprednjo rano, nazaj v Ljubljano.

Ker sem bil prisegel le za vojno dobo, sem mogel zopet k svojim gimnazijskim študijam. Toda nikakor mi ni prišlo na misel, da bi šel nazaj v šolo, v VIII. razred k svojim sošolcem. Veliko sem bil videl, marsikaj sem skusil, privadil sem se zlate prostosti, katere nikakor nisem maral zamenjati s tesnobo gimnazijskega življenja. Niti kot privatist se nisem vpisal, le zrelostni izpit sem hotel napraviti s svojimi sošolci. Mature se nikakor nisem bal, študiral sem kaj malo, tembolj pa me je zanimala — politika! In le-ta je postajala baš takrat nad vse zanimiva!

Ko smo šli v vojsko, je ministroval v še nerazdeljeni Avstriji grof Rihard Belcredi ter se pošteno prizadeval, urediti državo po načelih za njo edino primernega federalizma. Da je v vnanji politiki moral prevzeti vojsko s Prusijo in Italijo, ni bila njegova krivda. Dedič je bil ponesrečene Schmerlingove velikonemške politike, ki je bila direktno izzvala oborožen konflikt z obema sosedoma. Naposled poraz pri Kraljevem Gradcu ni bil nobena nesreča za Avstrijo, kajti tista dinastična politika Habsburžanov, ki je vsled neke rodbinske tradicije vedno stremila po nadvladi na Nemškem in v Italiji, je bila le v škodo lastnim narodom, kateri so morali žrtvovati kri in denar za tuje interese. A največja nesreča za državo je bila, da je cesar Fran Josip v svoji slepi maščevalnosti proti osovraženi Pruski še l. 1866. iz Saksonskega povabil tam nemogočega ministra barona Beusta ter temu »skrahiranemu« plitvežu izročil vodstvo vnanjih zadev. Smelo trdim, Avstrija je bila poražena šele oni dan, ko se je Beust, skozinskoz breznačelen, lehkomiseln in površen državnik, preselil v palačo na dunajskem »Ballplatzu«.

Sprva je bilo navzlic Beustovemu prihodu videti, kakor da bi Belcredi zmagal. Deželnozborske volitve so se za njegovo politiko ugodno končale; po mnogih deželnih zborih je prišla večina na pristaše federalizma in tako bi bil moral biti sestavljen tudi novi državni zbor, kajti takrat so še deželni zbori imeli pravico, pošiljati svoje zastopnike v državno zbornico. Seveda se je naenkrat predrugačilo tudi lice kranjskemu deželnemu zboru in z glasnim veseljem je gledal ljubljanski študent prav kmalu v redutni dvorani, kamor se je bil deželni zbor preselil iz »lontovža« na predlog tedaj še narodnega Gariboldija, goste vrste narodnih poslancev. Odklenkalo je bilo nemškutariji, samo veleposestniki so še volili nemški, povsod drugod je zmagala narodna volja!

A naše veselje ni trajalo dolgo. Prevrat se je vršil tudi pri nestalnem cesarju. Vodila je tedaj Fran Josipa vroča želja, maščevati se nad Prusom. Da smo bili tako sramotno poraženi, so pripisovali dvorni krogi pred vsem nezanesljivosti ogrskih polkov, ki se niso marali bíti za interese svojih tlačiteljev. Tedaj le hitro poravnati se z Madjari, potolažiti ondotno nezadovoljnost, priti do sporazuma s tem jakim narodom, ki je bil l. 1849. krvavo dokazal svojo odporno silo! In Fran Josip je bil tako zaslepljen, da je najtežavnejši problem, kar jih je sploh imela avstrijska politika, v rešitev prepustil tujemu klativitezu Beustu, ki je bil svojo državniško nesposobnost uže jasno dokazal s svojim bojem proti Bismarcku. V največji naglici je skoval pogubonosno poravnavo z Ogri, uvedel se je dualizem, ki se je v svojih posledicah izkazal kot pravi grobokop habsburške monarhije. Še predno je prišlo do tega temeljnega prevrata, je Belcredi odstopil, uveljavil se je nov sistem, v svojem bistvu sloneč na tem načelu, naj bosta odslej dva gospodujoča naroda v avstrijski monarhiji, Nemci z ene, Madjari z druge strani. Vsi ostali narodi naj se klanjajo svojim novim gospodarjem.

Naravno, da niso pustili pri miru deželnih zborov z izrecno slovanskim značajem. Tudi komaj izvoljeni deželni zbor kranjski je bil razpuščen in znova so morali volivci na volišče. Toda to pot volitve niso več bile proste kakor pod federalistom Belcredijem, temveč občutil se je hud vladni pritisk. Kmetski živelj, navzlic dejstvu, da so morali kmetje voliti zgolj po volivnih možeh in ne neposredno, vsak volivec en glas, se je še krepko in uspešno ustavljal vladni komandi. Drugače pa po mestih, zlasti v Ljubljani. Zopet se je pokazalo, da je meščanstvo manj zanesljivo v narodnem oziru ter da je pred vsem uradništvo pristopno vladnim vplivom. Ljubljana je bila na zadnjem deželnem zboru zastopana po dr. Lovru Tomanu in dr. Vinku Klunu, možu dvomljive preteklosti in še bolj dvomljivega značaja. Ves vladni aparat je pritiskal na Ljubljano, zlasti so obdelovali volivce uradnike. Z vidnim uspehom; volitve so bile ustmene in glej,

»Novice« so udejstvile, da je bilo oddanih 140 uradniških glasov, med tem pa le 1, reci en glas za narodna kandidata. Zmagala sta v Ljubljani Nemca Kaltenegger in bar. Wurzbach, dr. Vinko Klun in dr. Lovro Toman sta našla zavetje v trgovski zbornici, ki je njima poverila mandate za deželni zbor.

Samo po sebi je umevno, da te spremembe v naši notranji politiki niso ostale brez učinka na vročekrvno mladino. »Nazadovali smo!« to dejstvo je nas skelelo in peklo. A še ne dovolj, izgubili so narodnjaki v Ljubljani tudi občinsko gospodarstvo in »Južni Sokol« je bil razpuščen. Stvar je prišla takole:

Umrl je član »Sokola«, zelo priljubljen med svojimi tovariši, ki so ga spremili na zadnji njegovi poti. Po pogrebu so ostali večinoma skupaj ter spraznili nekaj kozarcev »v njegovo opombo«. Potem so šli v kavarno, ki je bila tedaj na Glavnem trgu. Kar prihití ves razburjen starosta »Sokola« in mestni župan dr. Costa z vzklikom: »Sokolci, red naredite!« Na trgu je namreč nastal navaden poulični prepir med nemškim »turnarjem« in članom sokolskega društva in dr. Costa je bil tako nepreviden, da ni z magistrata pozval redarjev, ampak se obrnil na »Sokole«. Ti pridrvé iz kavarne, posežejo v prasko, premikastijo Schantlovega hlapca, ki je pomagal dotičnemu »turnarju« ter ranijo tudi tega. Samo po sebi bagatelna stvar, toda zelo dobrodošla vladi in ljubljanski nemškutariji, ki je nemudoma izrabila poulični tepež in županovo nepremišljenost, češ Nemci v Ljubljani niti svojega življenja niso več varni radi slovanske surovosti in kršenja uradne oblasti od strani občinskega predstojnika. To je bil povod, da je vlada dvignila narodni mestni odbor, odstranila narodnega župana ter razpustila »Juž. Sokola«. Najbolj prizadeti člani so so bili obsojeni na več mesecev zapora. Priznati se mora, da vsi ti ukrepi in obsodbe niso bile v pravem razmerju s storjeno krivdo. Slovanska javnost je bila razburjena nad takim postopanjem, najbolj seveda mi študentje, katere je itak mladost in nezrelost gnala v pretirane nepremišljene sklepe.

Pa še nekaj nas je istočasno razgrevalo: udeležba Slovencev na potovanju v Moskvo. Tam se je otvorila etnografična razstava, na katero so se odpravili tudi zastopniki avstrijskih Slovanov, na čelu jim dr. Fran Ladisl. Rieger, vodja češkega naroda. Udeležba iz Slovenije ni bila mnogoštevilna, naše odposlanstvo je obstajalo le iz dr. Jan. Bleiweisa, ljubljanskega meščana Ivan Vilharja in odvetn. koncipijenta dr. Hudeca. Ali odvagalo je dejstvo, da se je potovanja udeležil sam »očka«, priznan zastopnik slovenskega ljudstva. Podtikali so »moskovskim romarjem« najsovražnejše nakane proti avstrijski državi ter v ominoznem izletu videli sad panslavistične agitacije. Kotajoči se »ruski rubelj« je postal odslej stalna fraza v govorih in člankih naših nasprotnikov. Videl ga sicer nisem nikoli, priznavam pa, da smo se takrat preveč ogrevali za pravoslavnega »carja« in »silno državo«. Ruska himna je postala mahoma

Kanonik Karel Klun.

najbolj popularna pesem in podnevi in ponoči smo sanjali o »severnem stricu«.

Takšno je bilo naše razpoloženje, ko smo polagali zrelostni izpit. Prestal sem ga »z odliko«, v plačilo za to so mi oče dovolili, da smem napraviti daljše pešpotovanje skozi planinski svet do Monakovega in nazaj skozi Tirolsko. Načrt imel sem uže pripravljen dlje časa, potni list je bil preskrbljen in tudi za družbo sem se dogovoril z ljubim prijateljem, Jurčičevim sošolcem. Petrom Prijatljem, ki je bil takrat baš končal drugi letnik teologičnih študij v ljubljanskem semenišču. On je šel preko Dunaja, zmenjena sva bila, da se dobiva 13. avgusta ob obali Gmundenskega jezera na Gornje Avstrijskem.

A prišla je naša odhodnica, ki smo jo slavili v Vodnikovi rojstni hiši, pri »kamniti mizi«. Povabili smo nekaj naših profesorjev, odklonili so naše povabilo. Morda so se zbali morebitnih demonstracij razgrete mladine, toda prav verjetno je, da bi bila njih prisotnost vsaj omejila, ako ne popolnem preprečila, izbruhe naše mladeniške nepreviduosti. Jaz sem imel »veliko besedo«. Sicer skoraj najmlajši v razredu sem si pridobil vendar poseben ugled med sošolci ter bil z Levcem nekak priznani kolovodja. Mnogo se je govorilo, mnogo in lepo pelo, mnogo pilo, — moj temperament je všel z menoj! Saj so tudi drugi kolegi po mojem zgledu slavili in napivali veliki Rusiji, carju samodržcu, »severnemu stricu«, »slovanski ideji«, toda vse sem prekosil jaz, ko sem pozno ponoči, razgret po obilnem alkoholu, vzkipevajoč slovanskega navdušenja daljši govor končal s pozivom: »Pijmo na propad Avstrije!«

Sam sem uže bil pozabil na utemeljitev svojega predloga, dobro se ga pa še zaveda prijatelj iz mladih let, Jak. Aljaž, abiturijent iz prejšnjega leta, ki je prisostvoval našemu »valetu«. Kakor on pravi, sem najprej iz zgodovine dokazoval, da je bila Avstrija vedno sovražnica razvoju in vzletu slovanskega življa, mi pa da ne odnehamo v ljubezni do našega roda, da hočemo živeti in umreti za zmago slovanstva, torej moramo želeti — propad Avstrije!

Logika teh izvajanj ni bila slaba, tudi istinitosti njih podstavk ni bilo ugovarjati, ali skrajno nepreviduа so bile in lehkomiselna. Seveda smo se vsi zanašali na to, da smo bili pri zaprtih durih, sami med seboj in par zanesljivih prijateljev ter da »izdajavca ni v našem krdelu«! Toda baš v tem pogledu naš račun ni bil pravilen. Eden izmed sošolcev, čigar ime sem stoprav črez mnogo mnogo let izvedel, pametnejši fant, nikakor ne zadovoljen z našimi izbruhi, je o stvari pravil »lažnjivemu kljukcu«, nič kaj ne »obrajtanemu« prof. Hönigu in ta je naravnost tekel ovadit nas na — policijo!

Preiskava se je začela, zaslišavali so moje sošolce in druge priče, celo tiralico so izdali za menoj, jaz sem pa med tem časom jo uže mahal po cesti in še rajši po stezi, kaj malo se meneč za

nevarnost, katere niti poznal nisem. In šel sem nevedoma po načrtu, kateri je moral zmešati moje zasledovalce. Preko Senožeč, kjer sem pri stricu župniku dosegel ojačenje svoje potne blagajne, v Trst, odtod ob obali do Devina in potem pozno na večer skozi »vallone« v Gorico. Baš ta dan sem bil v največji nevarnosti, da me ne zaloti orožništvo. Komaj pol ure potem, ko sem bil zapustil gostoljubno krčmo, se oglasi par zvedavih žandarjev ter povprašuje po meni. Računala sta, ko me nista več našla, seveda na to, da jo hočem pobrisati preko italijanske meje v blaženo Italijo in niti na um jima ni prišlo, da bi bil krenil proti severu v Gorico, po samotnem kraškem svetu in v mraku. In tako sem bil vsaj za hip rešen svojih zasledovalcev!

In tedaj naprej, s potno palico v roki, v vsej jasnosti lepega poletja skozi soško dolino in črez Predil na Koroško, Solnograško, črez Radstadtske Ture na Gornje Štajersko in Gornje Avstrijsko, kjer sem 13. avgusta točno ob napovedani uri na Gmundenski esplanadi pozdravil čakajočega rojaka in sopotnika Petra Prijatelja. Drugo jutro po barki, otovorjeni s soljó, za par krajcarjev črez jezero v prav prijetni družbi, kajti dočim je moj tovariš, velik slikarski talent, v svojo študijsko knjigo risal pokrajinske motive jezerskega obrežja, sem jaz na vso moč »dvorišil« prelepemu — gornjeavstrijskemu dekletu. V vsej nedolžnosti sicer, a ugajala mi je nad vse in menda i jaz njej nisem bil nevšeč.

Potem dalje skozi Ischl mimo Mondseea proti Salzburgu. In tu se je pripetila nama dokaj smešna dogodbica. Peter, dasi starejši po letih in študijah, je bil sicer naiven ljubezniv dečko, »anima candida« v vsakem pogledu. 14. avg. 1867. je bilo, drugi dan imel se je vršiti v Salzburgu shod francoske in avstrijske cesarske dvojice, in Peter, v svojem srcu tako vnet občudovalec habsburških veličanstev kakor jaz grd skeptik, je ves čas uže fantaziral, češ »kako srečen bodem, cesarja bom videl in cesarico! Naša pot je držala po državni cesti mimo Fuschlskega jezera, skozi čisto nezanimivo pokrajino, takrat še zapuščeno in samotno. Naenkrat začne Peter tožiti, da ga »neznanski kolje po trebuhu«. »Za oni grm stopi, saj vidiš, da nobene žive duše ni blizu,« se je glasil moj nasvet. Baš sva bila pod majhnim klančkom; Peter se ravna po mojem navodilu, jaz pa stopim na nasprotno stran ceste, vzamem iz žepa svoj »notes« ter začnem beležiti; kar naenkrat mimo naju odprta kočija s štirimi konji, cesarskim grbom in pozlačenimi kolesi ter notri cesar Fran Josip in Elizabeta, za njima pa več vozov s cesarskim spremstvom. Jaz, ko vidim gospôdo, snamem klobuk, Peter pa, navzlic skrajno deranžirani opravi, iz grma pokonci in, kar le more glasno »Živio, živio!« Začudeno sta ga gledali, najvišja dva in njih dvorna okolica, dočim on ni prenehal z razodevanjem svojih dinastičnih čutil. »Peter, zdaj si pa zopet »naštimal eno kunštno,« sem ga pokregal, on pa: »Oh, kaj češ, ko sem bil tako srečen, da sem

videl cesarja in cesarico!« In vzel je svoj svinčnik in svojo knjigo za osnutke ter narisal kamen, na katerem je čepel, ko je vprvič videl cesarja in cesarico!

Dasiravno mlajši po letih sem bil vendar veliko zrelejši po skušnjah in torej je obveljala moja, kadar je trebalo kaj novega si izmisliti. Tedaj sem jaz določil, da ne greva spat v prenapolnjeno mesto, temveč sva prenočila pri kmetu na senu in sladko spala pod gostoljubno kmetsko streho. Drugi dan, prišedša v čestitljivo stolico solnograjskih nadškofov sva se oglasila najprej pri oo. Frančiškanih, o katerih sem vedel, da imajo za novica mojega bivšega sošolca H a u r o v e g a Jožeta. Vesel je bil naju in preskrbel nama dobro kosilo v študentovski sobici. Baš sva obirala veliko telečjo kračo, ko se odpró duri in se prigiblje vitek in šibek študent z drobno culico na hrbtu. »Glej no, Peter, kak kranjski obraz,« rečem po tihem svojemu tovarišu in potem klanjajočemu se novodošlecu z oblastno gesto: »Odkod ste pa?« »Tega ne bosta znala, gospôda, to je daleč odtod, jaz sem iz Rudolfovega,« je bil ponižen odgovor. »Hudič« — mu rečem po slovensko, — »to ste pa Kranjec!« in nekako dobro se nam je zdelo, to srečanje v tujini! Najprej v slavno klet solnograjskih oo. benediktincev in potem, ko smo v naglici krstili svoje novo prijateljstvo, proti kolodvoru, da si ogledamo Nj. francoska in avstrijska veličanstva.

Mimogrede bodi povedano, oni novomeški študent, s katerim sva se seznanila pri frančiškanih v Salzburgu, je bil moj prijatelj Msgr. J a n č a r, kasneje več nego 40 let župnik nemškega viteškega reda, »parochus teutonicus« na Dunaju. In ko smo v njegovem dunajskem župnišču z ranjkim kanonikom K l u n o m in V i l j. P f e i f e r j e m tarokirali, sva jima večkrat pravila, na kak način in pri kateri priliki sva se vprvič sestala in seznanila.

In videli smo vsi trije, ko so se v velikem dvornem vozu skupaj s postaje pripeljali Evgenija in Elizabeta, Napoleon III. in Fran Josip I. Takrat je ves svet imel oni 15. avgust za dan zgodovinske znamenitosti in brez dvojbe je visoka ta četvorica snovala daleč segajoče namere in načrte. Skupna obramba nasproti dvigajoči se Prusiji, politična zveza, ojačena po rodbinski — saj je ves svet govoril, da je bil takrat sklenjen projekt, zaročiti mladega francoskega prestolonaslednika s hčerjo avstrijskega cesarja. Ali kaj premorejo človeški sklepi in načrti proti oni silni roki, ki mogočno vlada nad nami! Uže tri leta kasneje je bil Napoleon siromašen vojni ujetnik, njegova krasna žena v prognanstvu, njih edini sin črez malo časa ubit v oddaljeni Južni Afriki od sulic in puščic divjega plemena! In avstrijska cesarska dvojica? Elizabeto je čakalo morilno bodalo italijanskega fanatika, cesarju Fran Jospu pa je usoda prizanesla le v toliko, da sam ni doživel razpada svoje države in izgona starodavnega habsburškega rodu!

Iz Salzburga sva jo udarila najprej na Bavarsko v Berchtesgaden in k obalam divjeromantičnega »Kraljevega jezera«, potem preko Traunsteina in Rosenheima v Monakovo. Če me je na potu navduševala krasota mogočnega Watzmanna in bajeslovnega Untersberga, me je objemal v bavarski prestolnici čar večne lepote, ki odseva iz mnogobrojnih umotvorov stare dobe, italijanske »renaissance« in sodobne nizozemske šole kakor tudi umetnikov naših časov, vse to nakopičeno v »Gliptoteki« in obeh »Pinakotekah« od umetniškonadahnjenih bavarskih vladarjev. Cel teden sem se mudil v Monakovem. Toda nisem se bavil zgolj z znamenitostmi slavnoznanih monakovskih zbirk, temveč prav z razumom sem študiral drugo monakovsko posebnost, sloveče — monakovsko pivo. Liter izbornega Gambrinovega soka je stal v onih blaženih časih celih šest krajcarjev — celo pri svoji zelo reducirani blagajni sem si ga mogel privoščiti!

V Monakovem sva se ločila, Peter je šel prej domov, jaz sem še nekaj dni ostal. Potem pa črez Partenkirchen in Zirl na Tirolsko, v deželo, ki je imela zame od nekdaj posebno privlačno silo.

Pri tej priliki si dovoljujem opazko. Mari ni škoda, da so uže pred več desetletji popolnem opustili staro lepo navado. v moji mladosti sploh razširjeno, da je v velikih počitnicah slovenski študent vzel potni les v roke ter jo udaril po domovini in dalje, čestokrat tudi preko avstrijskih mejnikov. Dandanes sili vse na hribe, peštopovanje po dolinah in ravninah se prezira in zaničuje. Nočem ugovarjati planinskemu športu in drage volje priznavam njegove dobre strani. Ali zakaj ne eno in drugo? Večtedensko peštopovanje je tudi krepčalo telo in obilica vtisov je širila duševno obzorje potujočega dijaka. Na me je posebno ugodno vplivalo, kadar sem sam marširal po širokem svetu. Bil sem silen pešec, z menoj je bilo težko korakati. Toda samemu mi ni bilo nikoli dolgčas. Vse me je zanimalo: od vaškega stolpa počenši do gnojišča sem vse opazoval. Takrat sem se navadil, gledati in ocenjevati! Morda sem se na takem potovanju več naučil za življenje, kakor v zaduhlih sobanah ljubljanske gimnazije.

Istina je sicer, da je bila taka dijaška turistika omogočena zgolj po gostoljubnosti tedanje duhovščine. Nobena sramota ni bila, če je študent z količkaj dobrim spričevalom potrkal na župniška vrata: običajno je bil župnik celo vesel, da je mogel mlado kri pritegniti k svoji mizi ter je fantu rad dal prenočišče in skromen zajutrek. Vem, da taka gostoljubnost dandanes ni več mogoča pri sedanji draginji in nepovoljnem gmotnem položaju naše duhovščine, toda to bi se dalo nadomestiti z osnovo posebnih skladov. »ferialnih fondov« in. kar posebno naglašam, s sistematičnim celoletnim štedenjem naših fantov samih. Manj cigaret, manj alkohola! in marsikateri dinar bi se lehko na stran dal za ferialno potovanje! Uverjen sem, da bi bilo mogoče, s pametno organizacijo in sodelovanjem vseh prizadetih faktorjev zopet

odpreti naši mladini zasuti vir praktične vzgoje in nedolžne zabave, ki ga jaz vidim v te vrste potovanju.

Skozi Tirolsko sem po nekaterih prav zabavnih dogodbicah prikorakal na Koroško. Tam izvem na svoje veliko veselje v Bleibergu, da se tu nahaja eden mojih najljubših prijateljev, teolog Adolf Harmel. Kako je on prišel v one kraje? Harmel, ki je bil eno leto pred menoj, rodom Idrijčan, je bil sin takozvanega »kunstmajstra«. Oče je imel v idrijskem rudniku skrbeti za »Kunst«, to je za ono črepalnico, s katero se voda iz jame ven spravlja. Baš ta mehanizem se je bil pokvaril v Bleibergu in starega Harmela so pozvali, da zopet uredi ta stroj. Celo leto se nisva videla z Adolfom, ker je bogoslovje študiral v Gorici; tembolj sva se veselila nepričakovanega svidenja. Mojega razpoloženja tudi nikakor ni zmanjšala vest, da me na ondotni pošti čaka denarna pošiljatev, s katero so moj oče priskočili na pomoč osušeni moji blagajni. A kaj početi? Vabil nas je Dobrač, še tisto popoludne sva lezla po strmem pobočju gori na vrh, s katerega imaš divnolepi razgled na Koroško in na gorske velikane Julijskih planin z jedne, visokih Tur z druge strani. Ni čuda, da naju je navdušila veličastna panorama. Še pod tem vtiskom sva vzela v roke spominsko knjigo nahajajočo se v »Schutzhausu« ter v njej obelodanila fulminanten poziv na Koroške Slovence, naj se vzdramijo iz smrtnega spanja, naj pogumno pričnejo boj za svoje naravne pravice itd., kar sploh zmore fantazija mladih narodno navdušenih fantov. Zadovoljna s svojim činom prenočiva gori na Dobračevem vrhu, potem doli in naravnost v rudnik. Ko sem si ga bil ogledal in potem zaužil malo hrane, sem pa sklenil, da nemudoma odidem. Prijatelj Harmel me je spremil nekaj časa, potem se ločiva in jaz krenem skozi Podklošter in dalje po stezi na Kranjsko, kjer sem pri Razingerju v Podkorenu prav dobro večerjal in še boljše spal.

A kaj se je drug dan zgodilo z Harmelom? Uže sem povedal, da je bila za menoj izdana policijska tiralnica, v kateri je bila seveda popisana moja vnanjost. Slučajno so se pa znaki več ali manj ujemali tudi z Harmelovimi. Oba sva bila visoka, stasita, oba črnolasa in z markantnimi potezami, sploh, nekaj podobnosti je bilo med nama. Sigurno je bil najin »Hetzaufruf« iz spominske knjige, ki sva ga oba junaško podpisala s polnim imenom, tudi uže javljen v Bleiberg. Drugo jutro tedaj je Harmel, vajen zgodaj vstajati, uže slonel pri oknu, kar vidi, kako se približa voziček, odzad gospod z uradniško čepico na glavi, spredaj zraven kočijaža birič. »Aha, nekoga iščejo!« reče Harmel sam pri sebi. Začudi se, da se koleselj ustavi baš pred njegovo hišo. še bolj začudeno pa gleda, ko se duri odpró, ko vstopita sodni uradnik in birič ter mu prvi položi roko na ramo z besedami: »V imenu postave, Vi ste aretirani!« Zastonj se je branil, češ da ni on tisti, ki ga iščejo, nista verjela, nista odnehala. Lastni oče je moral priti ter potrditi, da je osumljenec njegov sin,

goriški bogoslovec in povsem nedolžen na zločinu, ki ga je moja grešna duša zakrivila pri »kameniti mizi« v Gornji Šiški!

Srečno sem jo primahal nazaj do Ljubljane, docela sem izvršil svoj potni načrt in gladko sem utekel raznim svojim zasledovalcem, orožnikom in biričem. Seveda v Ljubljani jim ni bilo več mogoče uteči. Pozno ponoči sem bil prišel domov, a uže na vse zgodaj se mi je predstavil še v postelji ležečemu sodni sluga. Na moj poziv se je legitimiral s sodnim poveljem, da me mora tirati do sodišča. Tu ni kazalo upirati se in skupaj sva marširala — »na Žabjek«. Cenjeni čitatelj, ki Ljubljano pozna ter je vajen monumentalne justične palače, ne bode morda vedel, da se je takrat, l. 1867 preiskovalni sod še nahajal v nizkem enonadstropnem poslopju na malem trgu, ki ga je bila oficijelna nemščina krstila za »Froschmarkt«, dočim smo ga domačini klicali »Žabjek«. Tu me postavijo pred preiskovalnega sodnika, svétnika Gertscherja, moža znanega po juridični bistroumnosti, obenem po po svoji strogosti in nemškutarski »zarukanosti«. Kot zapisnikar je funkcijoniral mladi dr. Ahazhizh, ki je takrat služil svojo enoletno sodnijsko prakso. Grdo sva se sprva gledala z Gertscherjem, zlasti ko sem hotel sam narekovati zapisnik, kar sem tudi dosegel. Skoraj šest ur je trajalo moje prvo zaslišanje. Mož se je na vso moč prizadeval, da bi v kavzalni stik z mojo zadevo spravil slovenske prvake ter svetu dokazal, da je bila zarota resne stranke, kar v resnici ni bilo drugega kakor otročja budalost nezrelega študenta! Toda krepko sem se mu stavljal v bran, na njegovo zvedavo pitanje, kaj »vendar razumem pod besedo slovanska ideja«, sem odgovarjal s sila globokimi filozofičnimi definicijami, in naposled sem se mu moral celo prikupiti. Kajti ko mi je koncem dolgega zaslišanja naznanil preiskovalni zapor ter sem pravnemu praktikantu dru. Ahazhizhu diktiral svoj priziv, sem celo gori in doli korakal po sobi, Gertscher je vse to mirno gledal in niti strop se ni udrl nad menoj!

Končano zasliševanje; peljejo me v pritličje, kjer sem moral oddati svojo uro, žepni nož in tistih par krajcarjev, kar sem jih bil še prinesel s popotvanja, potem pa pod dobrim varstvom v — celico št. 1. Dejali so mi, da je ta celica namenjena boljšim osebam, skoraj bi rabil nemško označbo »Respektspersonen«. Pred menoj, da sta tam sedela in premišljevala pesnik Miroslav Vilhar ter politik in časnikar Peter Grasselli, oba obsojena radi tiskovnih »zločinov« na nekaj mesecev zapora. »Takim veljakom ne smeš delati sramote,« sem dejal sam pri sebi, in menda sem ta sklep tudi srečno izpeljal.

Osemnajst dni sem stanoval »na Žabjeku« in ne morem reči, da bi se mi bilo prehudo godilo. Od narave imam ta dar, da se precej lahko prilagodim položaju. Tako se je zgodilo tudi tukaj in nazadnje sem se bil celo skoraj privadil na ono »duhtečo« posodo, »kibljo« imenovano, ki sicer tako silno žali este-

tični čut in nosne živce. Niti prevesel nisem bil ko so me izpustili iz zapora. Šel sem naravnost v Belokrajino, k očetu na lokviški dom. Ljubeznivo so me sprejeli. Še danes sem jim hvaležen, da me niti z jedno besedo niso opomnili, odkod sem prišel in kaj sem pregrešil!

Ali med tem je uže nastopil oktober in zadnji čas je bil, da se vpišem na dunajski visoki šoli, kjer sem se hotel posvetiti pravoznanskemu študiju. Kako pa priti tja? Saj sem bil v kazenski preiskavi in brez sodnega privoljenja nisem smel menjati svojega bivališča! Moral sem tedaj k tedanjemu predsedniku deželne sodnije g. Luschinu pl. Ebengreuthu, prosit ga dovoljenja. Gospod, po svojem rojstvu pristen sin ribniške kmetske hiše, tam od Nove Štifte doma, po svojem mišljenju seveda trd Nemec, poleg tega pobožen, je imel name prav lep nagovor, navajal med drugim tudi svetopisemsko parabolo o talentih, naposled mi je vendar milostno dovolil, da smem na dunajsko vseučilišče.

In tako sem bil kmalu vpisan slušatelj prava »almae matris vindobonensis!

III. poglavje.

»Vivat academia!«

Na Dunaju sem našel polno znancev iz ljubljanske in novomeške gimnazije, z drugimi slovenskimi študenti sem se kmalu seznanil. Dokaj je bilo med njimi finih krepkih darovitih fantov. Zlasti se je moglo udejstviti mnogo nadarjenosti iz Jurčičevega razreda, ki je l. 1865, tedaj pred 60 leti bil prebil zrelostni izpit. Da jih naštejem le nekoliko imenujem poleg Jurčiča Celestina, Artelja, Luka Lavtarja, Jul. Glovackega in Ferdinanda Ullricha. Od Štajercev naj navedem nekaj posebno postavnih fantov: Jos. Srneca, Fran Firbasa, Zelenika, Lojze Gregoriča in meni posebno simpatičnega Fric Babnika. Novomeščane sta častno zastopala Francelj Skaberne in Ludovik Golia, njih ljubljanski vrstnik bil je Joža Ogrinec. Medicinci slovenski so bili večinoma gojenci c. kr. Jozefinuma, zavoda zasnovanega za vzgojo vojaških zdravnikov. Bili so vojaško opremljeni in organizirani, toda zavod je razpolagal z dobrimi, deloma celo izbornimi profesorji ter z bogatim kliničnim gradivom in lepimi zbirkami, tako da je bila ta strokovna šola najmanj enakovredna s posvetno medicinsko fakulteto. Nekaj uže radi tega, ker so bili precej izbirčni pri sprejemu, potem pa ker je strožja vojaška disciplina naravnost silila bolj nemarne dijake, da so se resno lotili in pravočasno napravili svoje izpite in rigoroze. Med slovenskimi Jozefini imenujem Gustav Stergarja, krasnega moža in odličnega liričnega tenorista, potem njegovega novomeškega sošolca dr. Unterlugauerja, iskrenega Slovenca navzlic nemškemu imenu, poštenega idealista, potem celo vrsto prej novomeških gimnazijcev, kakor so bili brata Ljubič, Povše, in drugi. Moj razred sta zastopala Košmelj in Lackner, tudi nekaj slovenskih Štajercev je bilo v Jozefinumu, tako da se je precej slovenskega življa učilo medicinske vede na erarične stroške v specijalnem, po cesarju Jožefu II. ustanovljenem zavodu. Od »stare garde« naj imenujem Jarneja Brezovarja, izbornega muzika, pametnega filologa, a žalibog preveč veseljaka! Posebno pa moram poudariti, da se je od nas dokaj starejši Josip Stritar, naveličan vednega odgojevanja v imovitih rodbinah, zopet povrnil med nas študente ter se začel resno pripravljati na profesorski izpit. Brezdvomno je užival Stritar med nami poseben ugled, klanjali

smo se njegovemu bogatemu znanju in svetovni njegovi izomiki, ob jednem pa tudi njegovemu ko zlato čistemu idealizmu. Tudi o njem so veljale Göthejeve besede:

»Denn hinter ihm in wesenlosem Scheine
lag, was uns alle bändigt, das Gemeine!«

Naš dijaški materijal je bil tedaj vsekako dober, a kaj je to zaleglo, ko je bilo vse razpršeno in razdrapano, brez vsake organizacije, brez središča, ki bi moglo združiti in izuriti sile pojedincev za narodno delo! In tu se je zgodilo čudo, da sta dva novinca prvoletnika vzela stvar v roke, pogumno se lotila organizatornega dela ter ga naposled tudi srečno izvedla. To sva bila mi dva, Levec in jaz. Posrečilo se je nama, premagati apatijo starejših tovarišev. Utihnili so pesimisti, ki so nama vedno odsvetovali, češ, »čemu se trudita, ko vendar ničesar stalnega ne bosta dosegla!« Prodrla sva!

Mnogo je pripomoglo v to svrho najino medsebojno razmerje. Prijatelja sva si bila izza otroških let, natančno sva se poznala, eden drugemu je mogel zaupati, ker je naju vezala in spajala istinita ljubezen. Naravni najini darovi so se čudovito dopolnjevali. Levec modrejši, umerjenejši, jaz bolj energičen, impulziven, obenem z organizatornim talentom. V meni je vsekako bilo več motorne sile, Levec pa, mnogo previdnejši od mene, je bil čestokrat zavora v najinih akcijah. In dober stroj mora imeti poleg motorja še krepko zavornico, da se vožnja srečno izteče.

Istina je, da se je najin načrt, organizirati slovensko akademično mladino v krepko procvitajočem društvu, ni obnesel na prvi hip. »Sava«, — tako smo bili krstili prvo slovensko akad. društvo — je kmalu izgubila svojo svežost. Nadomestil jo je »Jug«, v kojem smo bili združeni s Hrvati. In tu moram poudarjati, da je bila takrat na Dunaju zbrana elita hrvatske mladine. Naši kolegi, starejši in mlajši, so bili Stjepan Spevec, Kršnjavi, Tade Smičiklas in Vjeko Klaić, Milan Amruš, Pliverić, Kostrenčić, Vrbanić in Kišpatić, Luka Marijanović, Divković, Miško Posilović in toliko simpatični Zahar in dr. Lehko rečem, cela generacija kasnejših znamenitih učenjakov, politikov in slovstvenikov! Navzlic temu se poskus ni obnesel. Zasnovano je bilo društvo na strogo paritetični podlagi, v predsedstvu smo se vrstili, en mesec je načeloval Hrvat, drugi mesec Slovenec. Od Hrvatov je bil predsednik Tade Smičiklas, rodom Žumberčan iz sela Reštovo pri Šošicah, kasneje imeniten zgodopisec, mi Slovenci smo si pa izvolili Jos. Srneca, solidnega in modrega fanta, le nekoliko preresen je bil za nas in premalo ognjevit. Toda kmalu se je pokazalo, da se le nismo prav ujemali. Formalizem hrvatskega popivanja s slavnimi »križevačkimi statuti«, z »fiškušem« in »vunbaciteljem« nas je dolgočasil in hrvatska

gostobesednost, umetnost z mnogimi lepimi besedami ničesar povedati nam je presedala. Večne dolgotrajne debate v pravilih so postajale dolgočasne, čutili smo eni in drugi, da na ta način ne gre. Sad tega spoznanja pa je bila ustanovitev akademičnega društva »Slovenije«!

O dunajski »Sloveniji«, njeni vlogi v slovstvenem in političnem življenju imamo danes zelo natančno, naravnost izčrpno razpravo od prof. dr. Ivan Prijatlja, objavljena v »Ljublj. Zvonu« iz l. 1924. Naslanja se pred vsem na bogato korespondenco Levčevo z njegovo nevesto Jerico. Prečital sem razpravo z živim zanimanjem in skoraj ničesar ne morem ugovarjati. Tupatam kako dopolnilo in semtertja kaj več kolorita, s katerim razpolaga pač svedok in sodelavec iz one dobe, od katere nas loči več nego 55 let, kojega pa ne more imeti zgodovinar, ki polstoletja kasneje zajema iz pustih zapisnikov in nezanesljivih časnikarskih informacij.

Predno govorim o dunajski »Sloveniji«, hočem dr. Prijatlja popraviti, oz. dopolniti z ozirom na to, kar piše o svoje dni glasovitem »Collegium nocturnomatutinum«. Nikakor nismo bili nobeno društvo ter nismo zasledovali nobenih slovstvenih ali političnih ciljev. Bili smo namreč zgolj omizje razposajenih študentov, kateri smo pod načelništvom študentovskega originala Jarnej Brezovarja pretiravali študentovske burke. Uganjali smo neštete bedastoče, a priznali so nam, da so bile naše neumnosti prežete z istinitim humorjem ter da nismo bili nikdar surovi, mnogokrat naravnost duhoviti. Norca smo se delali iz celega sveta in tudi sami iz sebe. Ko smo bili nekdaj sklenili, da napravimo veliko zabavo, smo poslali plakat z vabilom k dekanu juridične fakultete, da ga on podpiše in da se potem objavi na črni deski. Umetniško ga je izdelal naš »artifex collegialis«, — genialni Ivan Kos, ki je bil najprej vpisan na filozofični fakulteti, potem rajši sedel skup z židovskimi paglavci v neki zasebni trgovski šoli in kmalu se preselil na Rusko, odkoder se je vrnil v domovino kot bogat mož. Mene so poslali po podpis. Oglasim se pri juridičnem dekanu vlad. svetniku prof. dr. Haeuslerju. Izročim mu plakat, spisan zgolj v slovenščini, kar je takrat še bilo dovoljeno na dunajski univerzi. Dekan me naprosi, naj prevedem vsebino v nemščino. Ko sem to storil, me vpraša: »Kaj pa je to, »Collegium nocturnomatutinum«? Nikoli še nisem čul tega imena!« A jaz ga hitro potolažim, češ »Mi pravzaprav nismo društvo, temveč le znanstveno omizje, sestavljeno večinoma iz jezikoslovcev«. Na to nas dobričina pohvali ter metne svoj podpis na naš lepak. Ponosno odkorakam. Točno ob 10. uri se pribije naše vabilo na črno desko z dekanovo opombo: »Vidi Häusler, d. z. Dekan.« To so se gnetli študentje okolo črne deske, ugibali in si glavo belili, kako društvo je to, mi »kolegijanci« pa smo jih gledali z vidnim zadoščenjem in nemalo nadutostjo!

Slavnost se je v istini vršila ter je sijajno uspela. Navzoči Stritar mi je kljub svoji resnosti še tisti večer in potem še v kasnih letih kot sivolasi starček zagotovil, da se nikoli v svojem življenju ni tako imenitno zabaval kakor takrat med nami »kolegijanci«.

Imeli smo psa, klicali smo ga »Don Quichota«. Naši slovenski tovariši so dejali o nas, da smo vsi prismojeni, edini pameten med nami pa da je naš pes! In zares je bila imenitna pasja mrcina!

»Collegium nocturno-matutinum« je trajal komaj 4—5 mesecev, potem je prenehal. Edini jaz sem še ostal iz onega veselega kroga, vse druge bratce pokriva črna zemlja. A danes še rečem, da nikdar ne obžalujem svoje udeležbe pri tej študentovski burleski. Epizoda je bila, vsekakor zanimiva. Vendar pa, hvala Bogu, da ni dolgo trajala! Par mesecev vzdrži krepek študent tako dobo norosti, protiravanje njeno na daljši čas bi neizogibno vedlo do duševnega in telesnega pogina.

Kmalu potem, ko se je razšel »collegium nocturno-matutinum«, smo ustanovili »Slovenijo«. In ni dolgo trajalo, je naše akademično društvo, uže priznan zastopnik slovenske visokošolske mladine, zadobilo ugled in veljavo na dunajski univerzi. Razmere so bile takrat na Dunaju prav ugodne za slovenskega študenta. Dunaj je tedaj plaval v rožicah! Liberalizem je dosegel absolutno nadvlado, lehkomiselni Dunajčan se je zanj navduševal in mi študentje smo noreli za njim. Nastopila je doba takozvanega »narodnogospodarskega vzleta«, širilo se je navidezno bogastvo, denar je kar na cesti ležal in posredno je tudi slovenski študent postal deležen dozdevnega blagostanja. Veljali smo za dobre »inštruktorje« in obilno plačanih lekcij ni manjkalo. Sicer pa je bilo takrat življenje po ceni. Bila je doba najhujše lahkoživosti in brezpametne potrate; vse je sanjalo o denarju, pridobljenem brez truda in napora, zgolj špekulativnim načinom. Prijetne te sanje so trajale tako dolgo, dokler se ni omamljeno prebivalstvo na »črni petek«, dne 8. maja 1873 prebudilo iz svojega sedemletnega sanjarenja ter s strahom in grozo sprevidelo, da so bile le milne pene, kar je toliko časa imelo za istinito zlato in bleskajoče se biserje!

Kako je bila sploh mogoča ta prevara? Z jedne strani je dala povod drzoviti špekulaciji inflacija novčanic, ustvarjena s tem, da je Avstrija vojsko l. 1866 plačala z emisijo državnih novčanic, ki so krožile v komadih po 1, 5 in 50 gld. poleg navadnih bankovcev. Potem v letih 1867 in 1868 izjemno dobre letine zlasti na Ogrskem, ki je tedaj še izvažala svojo pšenico in druge cerealije. Na lastne oči sem l. 1867 na Bavarskem videl dolge vlake, obložene zgolj z ogrsko pšenico! To dvoje je izkoriščal v prvi vrsti žid in njegova špekulativna spretnost je bila podprta po politični konjunkturi, po prodiranju liberalne ideologije, ki je tako hudo vplivala na dunajskega »spießerja«, da je naposled v

vsakem židu videl obenem mučenika in junaka liberalne misli. Skoraj bi dejal, da je tedanji Dunaj zelo spominjal na velikansko norišnico!

Kaj pa s tvojo pravdo? utegne vprašati ta in oni čestitih bralcev. Septembra 1868 je bila končna obravnava, zagovarjal sem se sam. Sreča moja je bila, da sem stal pred kranjskimi sodniki. Vsled tega sem bil tožen po § 65 a kaz zak. radi motenja javnega mirú in ne po § 58 radi veleizdaje. Kajti poziv: »Pijmo na propad Avstrije« v zvezi z vsemi drugimi okoliščinami, s petjem ruske himne, z napitnicami na »severnega strica«, »veslovansko idejo« itd. bi se prav lehko dal subsumirati pod pojem veleizdaje. To se vidi iz analognega slučaja, ki zadeva češkega poslanca dr. Pacaka. Le-ta, kakor mi je sam pravil, je dobil veliko ustanovo in v svojem veselju je povabil k sebi nekaj svojih znancev in tovarišev. Tudi tam se je dokaj pilo, dokaj govorilo in Pacak se je odlikoval s svojo zgovornostjo. Našel se je izdajica in Pacak, tožen radi veleizdaje, je bil obsojen od deželnega sodišča na pet let težke ječe, praški nadsodniji pa se zdela obsodba še premila ter jo je zvišala na celih 10. reci deset let!

Dejstvo je bilo povsem jasno, zanikati ga nisem mogel, skušal sem se braniti, kolikor se je dalo. »Laibacher Zeitung« pravi v svojem poročilu: »Obtoženec se je sam zagovarjal dokaj spretno.« Obsojen sem bil na dva meseca težke ječe.

Nekaj dni pred mojo končno obravnavo sem se udeležil 8. septembra 1868 prvega slovenskega tabora v Ljutomeru. Prezanimivo je bilo tedanje gibanje »taboritov«. Pričeli so s sličnimi shodi štajerski rodoljubi, pred vsem dr. Josip Vošnjak in dr. Rad. Razlag, najpopularnejša govornika pa sta bila dr. Valentin Zarnik in župnik od Sv. Barbare v Halozah Božidar Raič. Ljubljanski »prvaki« so začetkom prav nemilo gledali na osnovo in potek taborov, kar nič jim ni bilo po volji samolastno postopanje štajerskih voditeljev, ki so jih prirejali na lastno pest, ne da bi si prej izprosili milostno dovoljenje »očka« dr. Bleiweisa. Ali utis uže prvega tabora je bil naravnost globok in kar se tiče zanimanja ljudstva za narodnostna pitanja, nepopisen. Študenta je bilo polno na ljutomerskem taboru; posebno dobro je bila zastopana dunajska akademična mladina. Na čelu povorke, ki se je premikala iz ljutomerskega trga na taborišče, sva korakala dva študenta z zastavami: jaz za dunajsko, stud. med. Makso Samec za graško dijaštvo. Videli smo v taborih neko prikrito manifestacijo proti Bleiweisovemu vodstvu in politiki njegovih pristašev, s katerimi smo bili sila nezadovoljni.

Sicer pa je bilo nekaj značilnega za tedanjega visokošolca, zlasti za dunajskega akademika, da se za dnevno notranjo politiko niti zmenil ni. Glej čudo, mi, ki smo kot gimnazijci kar »šturmali« deželnozborsko galerijo, smo popolnem prezirali

obravnave državnega zbora. Politiko slovenskih državnih poslancev, ki sta jih vodila Lovro Toman in Luka Svetec, smo odločno obsojali, prvič ker so se upirali odpravi konkordata, tedaj kot strumni liberalci, potem pa kot Slovani radi njih omahujočega in neodkritega postopanja v ustavnih vprašanjih.

Svojo nevoljo smo poslancem izražali v formelni nezaupnici. Seveda so prizadeti z mirno vestjo lehko prezirali tako izjavo. Saj med nami ni bilo niti enega volivca in nazadnje imajo vendar zgolj ti pravico, razpolagati z mandati ter deliti zaupnice in nezaupnice. Toda takrat je bilo še nekoliko drugače v tem pogledu. Komaj dvajset let je bilo poteklo od znamenitega l. 1848, ko je dunajska »aula« kar gospodarila v naši državi in ko je dunajski študent odločal v najvažnejših vprašanjih. Norost je bila, priznavam, ali vendar je še dvajset let potem nekaj sijaja ostalo visokošolskemu dijaštvu. »Cives academici« smo bili in kot taki smo se čutili močne in oblastne.

Oglejmo si nekoliko bližje tedanji notranji položaj! Po Belcredijevem padcu je bila ustanovljena nemško-liberalna vlada. Pod Beustovo zaščito, še pred koncem l. 1867 je bilo imenovano novo ministrstvo pod predsedstvom kneza Carlos Auersperga, kočevskega vojvode. Nova vlada, ki so jej dali naslov »meščanskega ministrstva«, je združila najimenitnejše poslance levičarje v sebi: Herbst in Giskra, Hasner, Brestel, Berger in Nace Plener so zavzeli najvažnejša vladna mesta. Čehi so uže zdavna bili pričeli s pasivno opozicijo, nad nje je »svobodomiselno« ministrstvo spustilo generala Kollerja, ki je s surovo silo hotel zlomiti odpor trmoglavega naroda. Ali čim dalje bolj se je videlo, da se Avstrija s samimi Nemci ne dá vladati. Proti sebi je ministrstvo imelo nemške konservativce, ki jih je vodil tirolski poslanec, Nace baron Giovanelli, Poljake, pod vodstvom znamenitih parlamentarcev Krczeczunowicza, Zyblikiewicza in Ziemialkowskega, par Rumunov s Petrinom, nekaj Italijanov in jugoslovensko skupino, v njej Slovenci s dr. Tomanom in Svetcem. Vsa ta opozicija je bila pač razmeroma maloštevilna v primeru s premočjo nemškoliberalne večine, tudi ni bila notranje zvezana in brez skupnega organa. Zelo smo zamerili študentje našim poslancem njih nestanovitnost. Govoriti proti novi ustavi, dokazati škodljivost teh zakonov, v tretjem branju pa zanje glasovati, tega mi študentje nismo razumeli. Posebno pa je nas ogorčila vest, da se je tedaj vršila neka kravja kupčija z gorenjsko železnico. Dr. Lovro Toman je baje od Beusta dobil koncesijo za progo Ljubljana—Trbiž, pri kateri je država garantirala vso gradbeno glavnico, ter je to koncesijo eno uro kasneje uže prodal za veliko svoto denarnemu konsorciju. Še nekaj let potem mi je v čitalniški restavraciji potrdil to govorico gospod »Favce« — tako so namreč Ljubljančani zvali predsednika trgovske zbornice V. C. Supana. Čutil se je zelo pri-

krajšanega; v sveti jezi mi je pravil v mešani govorici, en stavek nemški, drugi slovenski, da je on imel vse delo, ves napor, njemu da so dali malenkost »der Toman hat alles andere eingesteckt!« — In to se je za malo zdelo slovenskemu študentu! Ali baš o tem času, ko so se slovenski poslanci nam tako zamerili, sem jaz bil prestopil iz pravniške fakultete v modroslovno. Morda nisem prav storil, ker bil sem rojen jurist in izgledi za mladega narodnega odvetnika so bili tedaj pri nas sijajni. Toda motila me je moja obsodba, zbal sem se, da bi me ne zavirala v zasnovi eksistence, torej sem se hotel posvetiti vedi, katera ne bi bila omejena na gotovo državno ozemlje. Izvolil sem si zgodovino in ž njo združeno zemljepisje, a pri tem sem odločno odklanjal srednješolsko karijero ter vedno le mislil na to, da končam svoje študije na Nemškem ter se tam habilitiram ali prestopim v kako biblijoteko ali kak arhiv. Zakaj sem opustil svojo namero, hočem prav kmalu pojasniti.

»Slovenija« se je začela lepo razvijati in je hkrati postala neko slovstveno in politično središče. Prvi njen predsednik je bil stud. jur. Ferdin. Ullrich, uprav reprezentativna postava. Bil je iz darovitega Jurčičevega letnika, ki je dal toliko izbornih moči našemu narodu. Lep fant je bil, velik in močan, uže iz domače rodbine vajen olikanih oblik, skrajno nevaren ženskemu spolu. Pri tem bogat talent, žal prelahkomiseln, prelén za naporno delo, preveč vdan pijači in ženskam! Mož, ki je bil po posebnih vnanjih svojstvih naravnost poklican, igrati eno izmed odvažnih vlog v slovenski povestnici, se je nazadnje skoraj izgubil. Mnogo let je služboval brez drugega državnega izpita kot večni »doktorand« in »divji« koncipijent v raznih pisarnah, naposled se je toliko ohrabril, da je vendar položil drugi in tretji državni izpit in notarsko skušnjo, a silne njegove moči so bile izčrpane in malo nad 50 let je bil star, ko so ga pokopali na mariborskem pokopališču.

Pomembnost naših akademičnih krogov v slovstvenem pogledu je postajala vedno bolj očita. Nova literarna struja se je začela na Dunaju in njen ustanovitelj je bil Josip Stritar. Kažipot nam je bil in učitelj, njegova pomembnost za slovstveni razvoj slovenstva je bila eminentna. Poleg njega Josip Jurčič, ustanovitelj slovenskega romana, ki mojemu spridenemu okusu še dandanes mnogo bolj príja nego večina novodobnih romanov. In v najožji pisateljski zvezi z obema Franjo Levec, mož, ki ima neprecenljive zasluge za svoj narod, kateremu je s kipečo ljubeznijo služil celo dolgo življenje in ki se sedaj prokleto malo meni za svojega mentorja! Pod temi tremi veličinami Fran Celestin in ljubeznivi humor Jožeta Ogrinca! Med nas pride Fran Levstik, ki je 1871 pribežal iz Ljubljane, iskat si zavetja in koščck kruha pri velikolaškem rojaku in prijatelju, malo prej moj ljubljenec Janko Kersnik, eno leto za njim karakteristični glavi Ivan Tavčar

in Fran Detela! Je-li tedaj pretirano, če se mi, redki ostanki iz one vesele dobe z opravičenim ponosom oziramo nazaj v one čase, ko je dunajska »Slovenija« dejansko bila slovenski Parnas!

Podpiralo je našo veljavo dejstvo, da smo v istini razpolagali z imenitnimi pevci. Morda slovenski študent na Dunaju nikoli ni tako lepo popeval kakor v mojih časih. Zlasti so se odlikovali naši tenoristi; pri Prešernovih »besedah«, ki smo jih po stari tradiciji prirejali vsako leto, je imel pevovodja poseben križ z razdelitvijo tenorskih solov, da se ni prezrl kak z lepim tenorjem obdarovani član zbora ter ni žalila njegova pevska tenkočutnost. Sicer pa naši pevci niso bili samo na glasu v dunajskih slovanskih krogih. Takrat je še bilo nekaj splošne študentovske zavednosti med akademiki in narodna nasprotja daleč niso bila tako izražena in ostra kakor pozneje. Naši fantje so peli tudi v »Akademičnem Gesangvereinu« in pri velikem koncertu tega imenitnega pevskega zbora je bil v solo-četverospevu le en Nemec in kar trojica Slovencev! (pl. Rus I. ten., Stanko Stergar II. ten. in Eduard Krašovec II. bas).

Kjer je dobro petje, tam je veselje domá! In žalosti ni bilo med nami. Nekaj je bilo prav šegavih dečkov med nami, zlasti Jaka Hafner, »stara bajta« z mnogimi semestri je bil poln dovtipov. Le enega naj povem, ki gotovo ni spadal med najslabše. Bilo je uže koncem l. 1870, ko se nas je večja družba večinoma starejših študentov zvečer redno shajala v znanem restaurantu blizu Ringa. Večkrat se je nam pridružil novinec, ravnokar došel iz Gorice, dolga preklja, dober fant, a še zelo naiven. Odlikoval se je z nenavadnim apetitom, ki pa ni bil žalibog v nobenem razmerju z njegovimi denarnimi sredstvi. Vsled tega si je naročil po navadi čašo piva, zraven pa podavil kar po 8—10 žemelj. Ker se ni upal povedati pravega števila, nas je naprosil, naj prevzamemo mi vsak en del njegovih kruhov. Bili smo tako usmiljeni. Dokaj smo se smejali njegovi nerodnosti in ker smo si radi dajali priimke, smo si izmislili zanj častni priimek »Simplicius«. Bilo je baš zvečer 1. marca in Štefana Široka — tako se je zval naš primorski prijatelj — ni bilo med nami, bržkone radi denarnih težkoč, kar pridrvi Jak. Hafner ter nam pové, da je jutri Štefanov god. Mi ugovarjamo, saj je Štefan o božiču, toda Hafner nam pojasni, da ne gre za Štefana protomarternika niti ne za ogrskega kralja svetnika, temveč za Simplicija. V istini se uverimo iz koledarja, da je 2. marec posvečen sv. Simpliciju. Takoj je bil predlog stavljen, naj se kaj primernega kupi za njegov imendan. In kot najprimernejše darilo se je spoznalo zadostno število peciva. Takoj napravimo med seboj zbirko in nabralo se je okolo 5 gld. Meni so poverili nalogo, naj mu izročim poklonjeno darilo. Sprejel sem ter obenem naročil prisotnemu Janku Kersniku, naj bo drugo jutro ob 6. uri pri peku na križišču Ungar- in Beatrixgasse in sicer »en grande tenue«, v plesni obleki, »frak, claque in lack«, kakor se spodobi za tako slavnostno odposlanstvo. V istini,

ob določenem času prestopiva prag pekarske prodajalne ter kupiva za 5 gld. peciva. Neverjetno, koliko žemelj, kifeljcev, prest, slanih rožičkov itd. se je dobilo za ta denar! Zahtevala sva še primerni »nameček« in ko sva ga dobila, pozoveva še pekovskega učenca, da nama zanese blago v košari v nasprotno hišo, kjer je stanoval naš »prijatelj Štefé«. V veži sem še poučil fanta, naj ostane resen ter naj na moj migljaj iztrese košaro tjà, kamor mu pokažem s kazalcem. Potem gori v III. nadstropje, do Širokovega stanovanja! Pozvonim, dlje časa je trajalo, predno nam je odprlo mlado, približno šestnajstletno bledolično deklé v sila nepopolni obleki. Debelo je zijala, ko vidi pred seboj dva elegantno opravljena gospoda, ki povprašujeta po g. Široku. »Der Herr Doktor schlaft noch!« je bil plahi njen odgovor Ali uže smo bili v stanovanju, vstopimo v večjo sobo, kjer je še v posteljah in na tleh ležala cela številna rodbina, še nekaj korakov in mi stojimo v tesnem kabinetu pred ležiščem našega slavljenca. Pozdravim ga imenom našega omizja, v izbranih besedah mu čestitam ob njegovem imendanu, proseč ga, da izvoli sprejeti malo darilce v znak našega iskrenega velespoštovanja. In sedaj dvignem kazalec in na posteljo se vsuje iz pekovske košare prava ploha žemelj, kifeljcov itd. Širok je bil tako iznenaden, da niti besedice ni zinil. Sedaj še dva globoka poklona in vsi trije smo odkorakali!

Ves teden Štefeta ni bilo med nas. Ko zopet pride, ga vprašamo, kaj je počel s to obilico peciva. »Ah, prav mi je prišlo.« se odreže. »Vsa familija je živela z menoj; ko je kruh uže bil prestar, so pa knedeljne delali iz njega in podobna jedila, siti pa smo bili vsi!«

Med tem časom je Ullrich zapustil Dunaj in na njegovo mesto smo izbrali Levca predsednikom »Slovenije«. Organizacija se je ojačila, naš ugled na univerzi je očitno rastel. Tudi to nam ni škodovalo, da je v Avstriji zopet prišlo do prevrata v notranji politiki. »Meščansko ministrstvo« je bilo padlo, po nekaterih mimoidočih epizodah je cesar poveril sestavo kabineta tedanjemu gornjeavstrijskemu namestniku grofu Hohenwartu. V Fran Josipovi Avstriji itak ni bilo nič stalnega nego sprememba, Strogo liberalni-centralistični vladi je sledila Hohenwartova federalistična vlada. V njej sta sedela dva pristna Čeha, naučni minister Jireček in justični minister Habietine. »Slava, slava und dreimal Slava!« je bil uvod besnega uvodnika, s katerim je glavno glasilo liberalne stranke, dunajska »N. Fr. Presse« napadalo novo ministrstvo, na boj hujskajoč dunajske »špisarje« proti osovraženim federalistom.

Ali ob istem času se je spremenilo lice evropsko, v grozovitem boju je podlegla Francoska proti organizirani nemški sili in Bismarck je osnoval nemško cesarstvo. Spolnila se je srčna želja nemških idealistov, zjedinjena je bila Nemčija od bavarskih planin do obal nemškega in vzhodnega morja. Ni čuda, da je to veliko zgodovinsko dejstvo močno vplivalo na pretežni

del dunajskega nemškega dijaštva. Stoprav sedaj je strogo nemškonarodno mišljenje zmagovito prodiralo med akademiki nemške narodnosti. Študentovska zavednost je podlegla narodnemu razkolu!

V tem položaju je bila v prvi vrsti potrebna organizacija. Brez dvoma smo bili Slovenci med vsemi nenemškimi dijaki najbolj organizirani in po vsej pravici smem trditi o samem sebi, da sem jaz organiziral slovenske študente. Ko je vlada razpustila »Akad. Leseverein«, sem vodil dejansko jaz dotično akcijo, vsled katere je na njegovo mesto stopila »Akad. Lesehalle«. »Slovenijani smo strogo disciplinirani nastopili, sicer smo se morali združiti »ad hoc« s prav neprijetnimi družabniki, z židovskimi akademiki, a drugače ni šlo! Jaz sem v onih dneh vodil deputacijo k grofu Hohenwartu in naučnemu ministru Jirečku, ki je izprosila, da se je imovina razpuščenega »Lesevereina« prepustila »Lesehalle«. Uže iz taktičnih razlogov ne bi bilo umestno, da bi kak Slovan kot predsednik stal na čelu prvemu društvu akademične mladine dunajskih visokih šol, izvolili smo torej žida Österreicherja, a podpredsedniško mesto se je izročilo meni. V akademičnem »Krankenvereinu« sem zavzemal mesto prvega tajnika. Posebno pa se je izkazala veljava naše »Slovenije« o priliki svečane bakljade, ki so jo študentje in doktori priredili na čast slavnemu profesorju Škodi, ki je takrat obhajal svojo sedemdesetletnico. Izbral se je slavnostni odbor 40 članov, sestavljen iz študentov in zdravnikov, toda v celi štiridesettorici bil je samo en Slovan, in to sem bil jaz kot zastopnik »Slovenije«. Mojemu prizadevanju se je posrečilo, da sem z energičnim nastopom preprečil namero nemških študentov, ki so hoteli na takrat še popolnem nezazidanem »Glacisu«, na mestu, kjer se je potem zgradila vseučiliščna palača, vreči na kup ostanke bakelj ter okolo te grmade zapeti novo nemško himno »Wacht am Rhein«.

Da smo se pa »Slovenijani« mogli polastiti take vloge, nam je bilo omgočeno zgolj po kolegijalni požrtvovalnosti naših članov. Najbolj se je to izkazalo ob Škodovi slavnosti. Saj je baklja, 2 metra visoka stala 1 gld., za tedanje čase in za skromna sredstva slovenskih študentov uže precejšnja svota. A tu smo bolje situirani člani podpisali večje zneske ter na ta način pomagali revnejšim tovarišem, da so se mogli udeležiti bakljade. Živo mi je še danes pred očmi, kako smo v slavnostnem odboru napovedali število bakelj za posamezna akademična društva. Šlo je po vrsti, pričelo se je s »kulêrji«, s tako zvanimi »buršenšafti« in »kôri«. Izjavili so: »Silesia« 18 bakelj, »Saxonia« 15 itd., a kar zazijali so, ko sem jaz proglasil »Slovenija« 65! Lepi so ti spomini in naravnost ginjen sem bil, ko mi je moj nesrečni nepozabni prijatelj Levec v svojem zadnjem lastnoročnem pismu ne dolgo pred svojo smrtjo v elegičnem pismu doslovno pisal: »Fantje od fare smo pa vendar bili, da malo takih!«

In še danes rečem: Koliko bi mogel naš slovenski rod doseči, ako bi, upoštevajoč razpredeljenje po svetovnih nazorih, vendar v skupnih zlasti gospodarskih vprašanjih združil svoje moči, skupno nastopal, slovo dal neplodnemu in neosnovanemu prepiru!

Morda bo koga zanimalo izvedeti, kaki so bili tedenski »komerzi« dunajske »Slovenije« pod Levčevim in po njegovem odhodu, pod mojim predsedstvom? Strogo sva se držala načela, da se je vsak »komerz« moral začeti s kakim predavanjem, znanstvenim ali slovstvenim. Saj naši duševni proizvodi niso bili Bog ve koliko vredni, vendar pa je trebalo za nje nekoliko resnobe, nekoliko truda in študija, obenem pa so le-ti operati bila neka obramba proti nevarnosti, da iz »komerza« nastane navadno dijaško pijančevanje.

Ko je bil končan resni del, smo prestopili k zabavnemu. Otvorili smo ga redno s krepkim staročastnim študentovskim »Gaudeamus igitur!« Nemara se bo tu zgražal kak cimentiran »narodnjak«, češ glejte jih, narodne mlačneže, celo svoje shode otvarjajo z nemško, dasi po besedilu latinsko pesnijo! »Ništa za to!«, »Gaudeamus« je bil simbol študentovske solidarnosti, vedno še kljubujoče narodnemu separatizmu. Naši fantje so jo imeli v čislih, navzlic temu, da so bili skozinskoz vneti za slovansko in slovensko stvar, navdahnjeni stvarne ljubezni do svojega naroda, kipeči onega žarnega idealizma, ki je in ostane prerogativa zlate mladostne dobe. In vsi po vrsti, z jedno samo izjemo, smo dokazali v kasnejših letih, zlasti o priliki najhujšega nemškega pritiska, da smo znali varovati svojo značajnost ter tudi trpeti za »narod in svobodo«, za koje smo se navduševali v akademičnih svojih letih.

Ugodno je bilo, da smo imeli v »Sloveniji« vsako jesen kvalitativno dober prirastek. Zlasti maturantje iz l. 1870 in 1871 so se odlikovali po svojih vrlinah. Med prvimi naj navedem poleg Kersnika vendo zabavnega Juleta Polca in Frana Višnikarja. In leto kasneje sprejeli smo »Slovenijani« v svojo sredo Ivana Tavčarja, Franca Detelo in Karla Slanca, same odlične talente. Novomesto nam je pošiljalo pred vsem izborne pevce, med njimi Ervin Rusa in Stanka Stergarja, iz Gorice smo dobili poštenjaka Naceta Gruntarja, ki smo ga takoj krstili za »Siornaca«, potem nadarjenega skladatelja Kocijančiča in solidnega Lesjaka. Z Angleškega pa se je vrnil med nas visoko naobraženi Pavel Turner, uže po svoji vnanjosti vprav angleški »gentleman«, po svojem bistvu pa lepa harmonična zveza značajnosti in idealnega narodnjaštva. In k vsemu temu še naša »stara garda«, Stritar, akademični veterani Jaka Hafner, Fran Pegan, Franc Skaberne! Lepa družba in čvrsto krdelo, zlasti ko so bili uvrščeni v strogo organizacijo!

In v to svrho sem se prizadeval in sicer z vidnim uspehom. Pred vsem sem neizprosno terjal od vsakega člana, da je redno

zahajal na tedenske »komerze«. V tem pogledu sem bil naravnost »terorist« in še danes še čudim, da so moji tovariši mirno prenašali moje načelstvo. Nekdaj se razgovarja stud. jur. Pekolj s kolegom Višnikarjem, kar mene zagleda od daleč. »Sedaj pa zbežim, Šuklje prihaja!« Na to Višnikar: »Zakaj se ga pa tako bojiš?« »Slabo vest imam, pri zadnjem »komerzu« me ni bilo in on me bo grozno zmerjal, če me dobi v roke!«

Pa je bilo le prijetno na komerzih, zlasti na zabavnem delu. Vedno smo imeli kake goste, zastopnike češkega »Čtenařskega spolka«, srbske »Zore«, hrvatskega »Velebita« in slovaške »Tatre«. Med češkimi kolegi, ki so prihajali v »Slovenijo«, je bil tudi potomec staroslavne češke plemiške rodbine, grof Vaclav Kounic, takrat »spolkov« starosta. Mnogo let kasneje sva bila zopet kolegi v dunajskem državnem zboru, kjer je bil goreči ta rodoljub pripadnik mladočeške stranke.

Da smo imeli v »Sloveniji« imenitno petje, sem uže povedal. Za pesni so sledili govori in napitnice. V govorništvu pač Slovenijani nismo bili prvovrstni mojstri, zlasti Hrvatom je beseda mnogo gladkeje tekla nego okornejšim Slovencem, a naposled je bilo povprek več stvarnega jedra v naših bolj treznih besedah nego v lepih dolgoveznih »govorancah« naših bratov preko Sotle. V debatah sem bil kaj strog gospod! Drastično je to popisal ranjki dr. Slanc. Pravil je, »večkrat sva se zaletavala v Šukljeta mi dva, Tavčar in jaz, a otresal se je naju kakor medved ter s svojima šapama potlačil nagajiva mladina!«

Vzemite pa vse skup, lepi časi so bili! Denašnji študentovski rod jih več ne pozna ter jih bržkone nikoli poznal ne bode!

* * *

Navzlic temu, da sem bil v onih letih eden najbolj eksponiranih in zaposlenih študentov, sem se pa le mnogo bavil s svojo stroko, z zgodovinsko vedo. Sploh se je počenši od poletja 1869 vršil v meni očividen prevrat. Prej sem bil sila razvpit kot ponočnjak in razgrajalec, skoraj bi rekel, bližal sem se tipu »zalumpanega« študenta. Drastično mi je to povedal prijatelj Jurčič, ki je tedaj uže kot urednik »Slov. Naroda« bival v Ljubljani. Sreča me v Zvezdi ter mi reče s svojim suhim humorjem: »Šuklje, kaj sem slišal o tebi! Kar tega verjeti ne morem!« Jaz na to: »Kaj pa?« On pa: »Pravili so mi, da si ti — postal soliden!«

In kako je prišlo do te spremembe? Dvoje milih oči, v katere sem bil pregloboko pogledal! Moja kasnejša žena je prišla na Dunaj, da streže težko obolelemu bratu, mojemu prijatelju in tovarišu. Slučaj, izredno srečen slučaj je hotel, da so meni poverili nalogo, sprejeti jo na kolodvoru ter spremiti jo do bratovega stanovanja. Tako je prišlo do bolj intimnega občevanja. Spoznal sem njeno deviško dušo, zaljubil se v dekleta ter sam pri sebi sklenil: »To in nobene druge!« In na samem sebi sem skušal ono čudovito oblast, ki jo ima čista ljubezen na moža. Prevrat se je

vršil v meni: iz akademičnega divjaka sem postal resen znanstven delavec. Baš takrat sem bil prestopil iz pravniške na filozofsko fakulteto, absolviral sem jo v šestih semestrih in takoj se javil k strokovnemu rigorozu ter obenem k profesorskemu izpitu. Stari profesor Aschbach me je dobrohotno opozoril, da utegne biti prezgodaj, takoj se podvreči rigorozu; prav resno mi je odsvetoval to naglico. Ni me pregovoril, a danes še hranim spričevalo, da sem prestal ta »strogi izpit«, kakor se je glasila stara formula »per unanimia cum applausu« t. j. »enoglasno z odliko« in med mojimi izpraševalci je bil tudi profesor Aschbach!

In takrat se je rešila tudi moja kazenska zadeva. Večkrat so mi prigovarjali oče, naj vložim v kabinetni pisarni prošnjo za pomiloščenje. Zaman! nič nisem hotel slišati o koraku, ki se mi je zdel zame poniževalen. Saj itak nisem nameraval, nastopiti kot srednješolski učitelj v državni službi! A sedaj mi je bilo na tem, da čimpreje pridem do kruha ter ustanovim svojo lastno domačijo. In nekega dne na sprehodu mi razodene moja izvoljenka svojo željo, naj zaprosim cesarja za pomiloščenje. Kar sem odklonil očetu, tega nisem mogel odkloniti dekletu! Uže par dni kasneje sem stal v dunajski »burgi« pred cesarjem. O tej moji avdijenci se je svoje dni razširjala cela legenda, njej nasproti hočem povedati preprosto istino. Ko sem cesarju pojasnil, radi česa sem prišel prosit ga, me je najprej vprašal, če sem služil »pred sovražnikom«. Ko potrdim vprašanje ter dostavim, da sem bil v bitki pri Kraljevem Gradcu težko ranjen, poizveduje cesar, ali hočem vstopiti v državno službo? I to sem potrdil, na to cesar: »Bodem si dal poročati o stvari ter se nadejam, da bom mogel ugoditi Vaši prošnji!« Ko sem odšel od svoje prve avdijence pri cesarju Fran Josipu, sem vedel, da dobi moja prošnja »veliko signaturo«, kar je značilo, da bodem gotovo rešen kazni in njenih posledic.

Naravno, da se v tej dobi, ko sem imel dela in skrbi z izpiti, nisem več mogel veliko se baviti z notranjo politiko in njenim vrtoglavim valovanjem. Hohenwartovo ministrstvo je padlo, še predno je mogel resni ta državnik izvršiti svoj namen ter Avstrijo postaviti na edino primerno federalistično podlago. Imel je sicer v avstrijski državni polovici sigurno na svoji strani večino narodov in parlamentarno večino. Ali ljuto ga je napadala nemško-liberalna stranka, ki je nad vse sovražila razen njega še njegovega trgovinskega ministra, velikega učenjaka profesorja Schäffleja, ker je ta poznal in primerno vpošteval gnilobo in spridenost samopašne te družbe. Ž njo sta se zvezala vnanji minister Beust in Madžari z ministrskim predsednikom Andrassyjem na čelu. Še je bil Hohenwartov vpliv tako jak, da je cesarja spravil do tega, da je priznal državnopravne pravice slavnega češkega kraljestva ter v septemberskem reskriptu (septembra 1872.) svečano obljubil Čehom, da se bo dal kronati

s krono Sv. Vaclava. Ali kaj je zalegla taka »cesarska« beseda? Malo tednov kasneje je padel Hohenwart, odstopil je s celim kabinetom, intriga je zmagala nad državniško poštenostjo in razsodnostjo!

Nikoli ne pozabim, ko mi je dobrih 22 let kasneje, uže v tz. »koalicijski dobi« grof Hohenwart pravil zgodovino svojega padca. Svojo povest je sklenil z markantnimi besedami: »Das Unglück für Österreich ist, daß sein Kaiser ein Mensch ist ohne Charakter!«

Po Hohenwartovem padcu so bili zopet nemški liberalci pozvani, da sestavijo vlado. Zopet je bil imenovan ministrskim predsednikom potomec turjaške rodbine, knez Adolf Auersperg, v svojem kabinetu je imel večino nemškoliberalnih profesorjev, tako da so vlado označili kot »profesorsko ministrstvo«. Ali vsi ti gospodje, deloma sloveča imena v svojih strokah kakor Unger in Glaser so imeli baš tako malo besede kakor njih dozdevni šef knez Auersperg, kajti duša in glava kabineta je bil minister notranjih zadev, liberalni birokrat baron Lasser iz Zollheima, tako da je dunajski dovtip krstil vlado »Kabinet Lasser genannt Auersperg«. In sedem dolgih mršavih je let vladala nesrečna ta sistema, dokler je ni strmoglavila nerazsodnost in razcepljenost lastne stranke z ene, odločna odpornost opozicije in splošna nezadovoljnost z druge strani.

Toda baš v kritičnem času, ko je zopet nasprotnik prevzel državne vajeti, je izbruhnil boj v slovenski narodni stranki. Prej enotna se je razbila v dva tabora: Staro- in mladoslovenci so se strastno napadali. In dunajska akademična mladina je bila nekak motor v celem mladoslovenskem gibanju!

Razkol je nastal ob najneugodnejšem času. Gotovo je bila velika napaka, da je narodna stranka šla na dvoje baš v trenotku, ko je nam Slovencem spričo nemške zmage bolj nego kdaj trebalo složnega postopanja. Odkrito to priznavam, tembolj pa me zadeva dolžnost, poiskati in pojasniti vire, iz katerih je nastalo nasprotje med Staro- in Mladoslovenci. Kajti premalo je sklicevati se zgolj na to, da je tak razkol tedaj ležal tako rekoč v zraku, da se je nekaj sličnega skoraj ob istem času vršilo na Češkem, kjer so se od Staročehov ločili Mladočehi ter da je tako gibanje izšlo iz liberalizma, zmagujočega takrat po celi kontinentalni Evropi. Tako tolmačenje je po mojem uverenju prešibko in preplitvo.

Vpoštevati namreč treba pri porodu mladoslovenske, t. j. liberalne stranke tudi lokalne faktorje, ki so igrali veliko vlogo pri tem duševnem prevratu. Celo to gibanje je bilo obenem reakcija, odpor proti dr. Bleiweisu in njegovi bližnji okolici. Bleiweis je bil avtokrat ter je naravnost odklanjal vsako sodelovanje z mladim darovitim naraščajem. Kar je zbiral okolo sebe sotrudnikov, so bili večinoma ničle ali vsaj polovi-

čarji srednjovrstne pasme. Izjema v tem pogledu je bil edini dr. Etbin Costa, mož svetovno izobražen in delaven, toda »tuje gore list«, ki je slovenskemu narodu veliko več škodoval nego koristil. Po neverjetni lehkomiselnosti svoji je zapravil l. 1867 narodnjakom s pouličnim izgredom dragoceno pozicijo, posest glavnega mesta ter potem kot ustanovitelj in organizator nesrečne »Banke Slovenije« z njenim polomom silno oškodoval naš gospodarski razvoj in politični ugled narodne stranke.

Mi akademiki smo bili skrajni skeptiki glede njegovega narodnega mišljenja. Poznali smo njegovo nemško preteklost, uverjeni smo bili, da je v naš tabor prešel iz osebnih nagibov, pritrjevali smo zlobnim besedam, ki jih je proti Costi zapel nemški doktor Keesbacher, ko ga je, pač poučen po Deschmannovem sarkazmu, v satiri »Eine Thierfabel aus Krain« predstavljal kot »petelina«, rekoč o njem:

»Dem deutschen Bären gilt dein Grimm,
Weil du nach Ruhm gelechzt
Und beifallos mit heisrer Stimm
Im deutschen Wald gekrächzt.«

In kakor sploh konvertiti je izrabil dr. Costa vsako priliko, da javno pokaže svoje narodnokonservativno mišljenje. S svojim intransigentnim postopanjem je še bolj poglobil prepad, ki je čim dalje bolj zazeval med Bleiweisovo politiko in med naziranjem dunajske študentovske mladine.

Istina je pa tudi, da smo se bili takrat vdali nemškemu liberalizmu. Zlasti name je močno vplivala liberalna ideologija. Skoraj ni moglo biti drugače. Med profesorji so bili liberalci v pretežni večini. Še je bilo nekaj katoliško konservativnih mož med njimi, ali ti »rari nantes in gurgite vasto« so bili kakor na pr. Arndts in Philipps pač znameniti učenjaki, v svojih predavanjih pa težkoprebavljivi in dolgočasni. In med mojimi učitelji srčno dobri, a nad vse naivni dr. Aschbach, veren mož in nasprotnik liberalcem, in v primeri z njim slavni Teodor Sickel, protestantovsk Prus, odločen nasprotnik katoličanstva! Mojster besede je bil, najsuhoparnejši predmet je znal oživiti, govoreč v paleografiji t. j. v nauku o starih pisavah, o posameznih oblikah kake črke je bil v stanu, kar celo kulturno sliko podati pri tej priliki. In v kakih izrazih je dajal duška svojemu verskemu antagonizmu! Nekdaj je nanesla beseda na razširjevalca krščanske vere na Nemškem, na sv. Bonifacija in on ga je označil s pikro besedo: »Bonifacius, der Deutschland an Rom verkauft hat!« Ni čuda tedaj, da sem Dunaj ostavil kot odločen nasprotnik katoliške duhovščine in vnet privrženec liberalnih idej.

Drastično je to nekdaj označil prijatelj Jurčič. Nisem bil trenotno posebno dobre volje, ko me Jurčič pobara: »Šuklje,

kaj pa danes tako sivo gledaš? Mari nisi dobil tistih dveh kaplanov, ki si jih vajen pozobati pri zajtrku?«

In kot tak »prekucuh« sem šel z Dunaja v Gorico, kjer sem takrat prevzel suplenturo na ondotni realki. Našel sem tam nekaj dobrih prijateljev iz študentovske dobe, Levec je bil na gimnaziji, Glovacki na učiteljišču, potem je na realki poučeval znameniti pisatelj in veliki naravoslovec Fran Erjavec, poleg njega na tem zavodu ali na gimnaziji Vodušek, prof. Lazar, Šantelj, Čebular, Plohl in še nekaj starejših gospodov slovenskega pokoljenja. In baš v Gorici je prišlo do prvega boja med Staro- in Mladoslovenci. Najprej v »Čitalnici«, kjer smo mi »Mladi« začeli s pasivno resistenco. Prišli smo pač k čitalničnim zabavam, a demonstrativno se izogibali vsakemu plesu, na veliko žalost mlajšemu ženskemu spolu, ki je bridko pogrešal svoje brhke plesalce, in na veliko jezo starejših gospodov, zlasti odbornikov, ki so se deloma sami z junaškim obupom vrgli na plesni parket ter v potu svojega obraza vrteli svoje plesalke, spremljani od škodoželjnih pogledov mladoslovenskih upornikov.

Čitalnico smo naposled docela bojkotirali, zato pa smo sklenili, prirediti narodno slavnost v takem obsegu, kakor je slovenska Gorica dosihmal še ni videla. Peščica nas je bilo delavcev, a pokazali smo toliko gibčnosti in iznajdljivosti, da smo dvignili celo slovensko Goriško ter pritegnili mnogo slovenskega občinstva iz Trsta in njegove okolice. Izmed domačinov so nas imenitno podpirali Viktor Dolenc, ustanovitelj »Edinosti«, veseli in nadarjeni Ernest Klavžar ter dva brata Ferfila, zelo porabna dečka. Slavnost vprizorjena na čast Prešernu ni bila omejena zgolj na Slovence, temveč posrečilo se je nam, da smo pritegnili elito goriškega mesta. Prišel je deželni glavar grof Fran Coronini, šef politične uprave baron Rechbach, mestni župan grof Karol Coronini, polkovnik 52 p. p. s celim častniškim zborom, mnogo slovenskega in italijanskega razumništva, tako da je bila velika dvorana italijanske »societa filodramatica« nabito polna. Svirala je kompletna vojaška godba, pevski zbor, dopolnjen z najboljšimi pevci z dežele in s Trsta, je štel okoli 60 mož, vrh tega smo še iz Ljubljane povabili dva odlična solista, tenorja Razingerja in baritonista Nolija, z jedno besedo, postavili smo se s svojo prireditvijo! Skrbeli smo tudi za primerno olepšanje prostorov ter šli tako daleč, da smo nad hišnim uhodom dali napraviti v reklamne svrhe veliko plinovo solnce. Staroslovenskih krogov, med njimi celo čitalničnega predsedstva, niti povabili nismo, kajti boj med dvema tokovoma v slovenski javnosti se je bil uže pričel in ena prvih večjih prask se je odigrala baš v solnčnati Gorici.

Izpit za srednješolsko profesorstvo sem položil pričetkom julija 1873, septembra meseca istega leta sem uže bil imenovan

pravim gimnazijskim učiteljem na novomeški gimnaziji. Prosil sem za to službeno mesto, ker je bila moja nevesta Novomeščanka. 29. nov. 1873 je bila najina poroka, dosegel sem, kar sem si želel iz vsega srca. Star sem bil komaj 24 let, ko sem prestopil prag zakonskega življenja, toda iskreno kažem, da se nikoli nisem kesal zgodnje ženitve. Našel sem v svojem skoraj 50 letnem zakonu največjo srečo, kar je more sploh biti prisojene na tem svetu!

Novomesto je bilo tedaj pač vprav tip nemškutarskega gnezda. Vladala je birokracija in ta je bila skoraj izključno nemškega mišljenja. Le par izjem je bilo in še ti gospodje so bili plašljivci, ki se niso upali na dan s svojo barvo ali pa so prenizko stali na uradniški lestvici, da bi se mogli količkaj uveljaviti. Edini pogumni narodnjak je bil okrajni zdravnik dr. Žiga Bučar, zelo priljubljen tudi kot veščak v medicinski stroki. Toda ko se je govorilo, da bo pri prvih neposrednjih državnozborskih volitvah nastopil kot kandidat narodne stranke, ga je vlada takoj premestila v nemško Kočevje. Ž njim so novomeški Slovenci izgubili svojega poglavarja; kar je ostalo narodnega življa, je bilo preslabotno, da bi se moglo ubraniti nemškega pritiska.

To se je takoj pokazalo, ko so se vršile dne 16. in 23. oktobra 1873 volitve v državni zbor. V prvič, še enkrat naglašam, se je volilo neposredno. Z očitnim prelomom ustave sta ministrstvo in levica oropala deželne zastope njih ustavne pravice, izvoliti iz sredine deželnih poslancev njih zastopnike v osrednji parlament. Dalekosežna ta sprememba je bila na prvi pogled le ugodna za Slovence, ker je direktna volitev pomnožila število slovenskih poslancev, ali zelo je oškodovala odporno silo federalistične opozicije ter bila v svojih posledicah skrajno kvarna narodnim našim interesom.

In baš v tem trenotku je vzplamtel na celi črti zagrizeni boj Starih- in Mladihslovencev. Vsaka stranka je postavila svojo kandidatno listo. »Stari« so priporočali na Kranjskem za kmetske občine grofa Jos. Barbo (Ljublj okolica, ribniške itd. kmetske občine), grofa Hohenwarta (notranjske kmetske občine), dr. Poklukarja (gorenjske kmetske obč.), notarja Irkiča (krški okraj itd.), in trebanjskega župana Em. Tomšiča (kočevske, trebanjske itd. kmetske obč.) V mestih so predlagali za Ljubljano Ivana Vilharja, za gorenjska mesta in trge dr. Etb. Costo, za dolenjske Janeza Horaka.

Mladoslovenska lista je priporočala za kmetske občine sledeče kandidate: Petra Kozler, dr. Razlag in Vilj. Pfeifer. Za volilni okraj Trebnje in za okraj gorenjskih kmetskih občin kandidatov niso postavili.

Iz mestne skupine kandidirali so v Ljubljani dr. Razlaga navzlic temu, da je bil ta svoj mandat dobil že v notranjskih

kmetskih občinah, ter za gorenjska mesta dr. Val. Zarnika. Za novomeško skupino ni bilo mladoslovenskega kandidata.

Najzanimivejša je bila borba na Notranjskem. Tam se je posrečilo strmoglaviti kandidata volilnega odbora »Slovenije«, grofa Hohenwarta. Izvoljen je bil Razlag z veliko večino 102 : 57. Hrupno veselje, ki so ga izražali nemški listi kakor »N. Fr. Presse« in graška »Tagespost« nad porazom osovraženega »Fundamentalgrofa« bi nas moralo poučiti, kaki politični otroci so bili naši voditelji dr. Val. Zarnik in dr. Jos. Vošnjak, da so izvojevali Razlagovo zmago. Sicer se je po Bleiweisu ta pogreška popravila še isti dan v gorenjskih občinah, ker je dr. Poklukar še pravočasno odstopil ter bil na njegovem mestu izvoljen grof Hohenwart.

Še so Mladoslovenci zmagali v krških kmetskih občinah z Viljem Pfeiferjem proti povsem nepoznanemu Irkiču in dr. Vošnjak v ožji volitvi s pomočjo nemškutarskih glasov proti dr. Ulagi, ali v drugih volilnih okrajih je bila skupna narodna stvar sramotno poražena. »Inter duos litigantes tertius gaudet,« t. j. »če se dva prepirata, se tretji v pest smeja,« je obveljala tudi tu v polni meri. V trebanjskih kmetskih občinah je dobil vodja kranjske nemškutarije Deschmann nič manj nego 90 volilnih mož na svojo stran, dočim jih je kaplan dr. Šterbenc, ki so ga v zadnjem hipu postavili na mesto obolelega trebanjskega Tomšiča ujel le 26. V novomeški mestni skupini je prodrl krški bogataš Martin Hozhevar z 241 glasovi proti 108, ki jih je ulovil ljubljanski rokavičar Horak. V gorenjskih mestih je zmagal dr. Jos. Suppan z 342 glasovi proti 109, ki jih je dobil dr. Etb. Costa in 67, ki so se izrekli za dr. Val. Zarnika. Najgrši pa je bil izid volitev v Ljubljani, kjer je dr. Adolf Schaffer združil nase 539 glasov, dočim je Bleiweisov kandidat Ivan Vilhar ujel le 124 glasov. Dr. Razlag je že prej izjavil, da se ne poteguje za ljubljanski mandat, navzlic temu je dobil pri volitvi 50 glasov. Po vsej pravici se je mogel ponašati organ nemške manjšine »Laib. Tagblat«,t da se je vršil prevrat po deželi ter da ljudstvo zapušča narodno trobojnico!

Pri tej priliki pa se je dobro videlo, da narodna zavednost še ni pognala trdnih korenin med našim narodom. Sicer se ne bi bilo dalo raztolmačiti dejstvo, da je n. pr. med 16 volilnimi možmi kranjskogorskega sodnega okraja glasovalo 15 za nadutega križkega barona Apfaltrerna ter je bil za slovenskega kandidata odan le en glas.

Vso sramoto tega poraza sem čutil v svoji duši. Dasi ne posebno rad sem vendar glasoval za Horaka, a po volitvi sem spisal članek za »Slov. Narod«. Omenjam, da je bil ta članek, ki je bil objavljen 26. okt. 1873, sploh prvi, kar sem jih kdaj spisal v slovenskem jeziku. Urednik Jurčič ga je objavil na prvem mestu ter me takoj nagovarjal, naj večkrat kaj

spišem za list. Pisava tega članka je tako karakteristična za mentaliteto tedanje dobe, da ga v celoti priobčim v »Dodatku«.

Življenje v Novem mestu je bilo dokaj prijetno in služba na ondotni nikakor ne prenapolnjeni gimnaziji razmeroma lehka. Živel sem v srečnem zakonu, moja sreča se je podvojila, ko sem postal oče. Ravnokar sem urejal gimnazijsko knjižnico, ko pridrví moja dekla, pristna Dolenjka ter me spravi na noge s pozivom: »Gospod, le hitro domov, enega fanta že imajo, drugi pa ravno na svet hodi!« Moja ženka me je namreč razveselila kar z dvojčkoma, žal je drugi sin umrl takoj po porodu.

In sedaj sem se kot rodbinski oče zavedal, da mora konec biti dijaškemu veseljačenju ter da mora zame prenehati tista študentovska pesem: »Vivat academia!«

———— ————

IV. poglavje.

Profesor in aktivni »narodnjak«.

Že sem povedal na koncu tretjega poglavja, da služba na novomeški gimnaziji ni bila težavna. Dostavljam, da je bila celo zanimiva v marsikaterem oziru. Polovica učiteljskega zbora je še bila sestavljena od frančiškanov. Med njimi je bil o. Bernard Vovk, odličen učitelj matematike in fizike; bil sem pri marsikateri maturi, a naravnost rečem, da toliko znanja iz teh samoposebi težkih predmetov niti na akademični gimnaziji na Dunaju, ki je vendar bila na glasu prve avstrijske gimnazije, nisem več videl. Poleg Vovka imenitni o. Ladislav Hrovat, »pater Lacko,«, kakor so ga klicali njegovi učenci. Pravi original, mož ki je sam dokaj znal, le škoda, da je bil z dijaki predober ter ni mogel vzdržati prave discipline. Tudi o. Rafael Klemenčič, lep mož, velik in težak, svoje dni gotovo ni bil slab v zgodovinski stroki, toda z leti se je zanemaril in že zdavna pred mojim prihodom polenaril in pokmetil. Izmed ostalih frančiškanov o. Burkhard Schwinger! Mnogo anekdot je krožilo o »pater Burkhardu«, toda če od njih odbijemo, kar je primaknila legenda, je preostalo še dovolj, da ga smatramo za komično prikazen prve vrste!

Tudi z dijaškim materijalom se je dalo shajati. Med onimi, ki so se kasneje bolj odlikovali, naj imenujem našega geo- in meteorologa prof. Ferdinanda Seidla, zagrebškega univ. prof. dr. Mušiča, predsednika notarske zbornice Aleks. Hudovernika in svojega kasnejšega svaka in srčnega prijatelja Mat. Zamida, ki je po mojem uverenju najboljši upravni jurist, kar jih je Slovenija kdaj imela. V istih letih je študiral na novomeški gimnaziji tudi Nace Žitnik, kasneje moj ljubi tovariš v državnem in deželnem zboru; slučaj je nanesel, da ni bil nikoli moj učenec.

Iz vsega je razvidno, da bi se dokaj prijetno dalo živeti v »dolenjski metropoli«, kakor so napol v šali bili krstili majhno mestece na bregovih zelene Krke, toda vsaj za me ni bilo ondotno življenje. Ne znam, odkod to izvira, toda v istini pospava in omehkuži milo novomeško ozračje duševno razvitega človeka. Mari prihaja odtod dejstvo, da v novomeškem ozidju naravnost peša literarna in znanstvena produkcija navzlic številnemu akademično naobraženemu osobju, ki je tu natlačeno po raznih uradih in šolah? Naposled mi je tuda začela presedati po večini

nemško misleča družba, v katero sem bil obsojen. Končno pa še neugodna sprememba, katero sem dočakal v ravnateljstvu svoje gimnazije, ko je bil direktorjem imenovan nezmožen in pri tem še smešno pokvarjen Čeh Fischer.

Kakor odrešenje se mi je tedaj zdelo, ko sem bil avg. 1875 iz Novega mesta premeščen na ljubljansko gimnazijo.

Ko sem se tja preselil, sem našel kar celo krdelo prijateljev in znancev, med njimi posebno mnogo bivših »Slovenijanov«. Ni čuda, da me je odmah dobila politika v svoje kremplje! A takoj sem moral udejstviti, da je »narodna Ljubljana« takrat kazala sila žalostno lice.

Bleiweisova politika je bila videti skrahirana. Sicer je oni nesrečni boj med »starimi« in »mladimi« uže bil izgubil svojo ostrino, pogubne njegove posledice pa so od dne do dne postajale bolj vidne in občutljive. Malo pred mojim prihodom je ugrabila smrt dr. Costo. Redkokdaj je imela slovenska stvar bolj učenega in bolj darovitega pristaša, toda navzlic gotovim vrlinam je baš on zelo škodoval našemu razvoju. Jasno se je to kazalo pri njegovi stvoritvi, nesrečni banki »Sloveniji«. Prvi poskus je bil, naš pritlikav narod vpeljati v moderno gospodarsko gibanje; ideja sama po sebi zdrava in dokaj utemeljena, toda po nerodni izpeljavi povsem ponesrečena. Tudi Costo je bil omamil duh dunajskega »gospodarskega vzleta«. Dasiravno v zadnjih svojih letih pretiran klerikalec, od Stritarja v »dunajskih sonetih« krvavo bičani »klečeplaz«, je posnemal v organizaciji banke »Slovenije« povsem način in metodo razvpitih dunajskih židovskih bank. Tudi pri nas je bil kot predsednik izbran »zgospodarjeni« aristokrat »Altgraf« Salm-Reifferscheid, graščak v celjski okolici, mož, ki nikoli ni kazal najmanjšega zanimanja za tujo mu slovensko stvar, le radi tega da bi blesteče njegovo ime privabilo lehkoverno slovensko ljudstvo. In potem, mesto da bi se banka »Slovenija« lepo držala domačega ozemlja ter tam urejala v prvi vrsti zavarovanje našega ljudstva, postopajoč previdno ter s početka z malimi koraki, mesto tega takoj polet v oddaljena velika mesta, ustanovitev dragih podružnic v Pragi, na Dunaju in v Budimpešti, zgolj zasnove, ki so veliko požirale, toda malo ali nič donašale. Costa je bil gotovo osebno popolnoma čist in korekten, toda njegova okolica v banki je zapravljala in kradla, kar se je dalo. Še ni bil njen ustanovitelj zatisnil svojih oči, uže je bila zapečatena usoda banke »Slovenije«. Polom njen je bil grozovit udarec za narodno našo politiko!

In v istini, naš položaj v mestih in deloma tudi na kmetih se je vidno slabšal z dne do dne. Nemška stranka, pod vodstvom Deschmanna, ki sta ga podpirala modri dr. Jos. Suppan in dr. vitez Kaltenegger, je postajala vedno močnejša in drzovitejša. Na Dunaju je vladalo ministrstvo »Lasser genannt Auersperg«, dolgih sedem let se je vzdržala sistema liberalnega

doktrinarstva navzlic hudemu gospodarskemu polomu, provzročenemu po »črnem petku«, ko je borzna katastrofa počenši z 8. majem l. 1873 porušila papirnato stavbo dunajskega »švindelna«. Glavni steber nemštva v Sloveniji je bil nemškocentralistični birokratizem. Na čelu deželne vlade je stal kot deželni predsednik baron Widmann, zelo imovit kot zet multimilijonarja poslanca in tovarnarja Skene-a. Odločilno besedo je imela ljubljanska Kazina. V tem svojem gnezdu so sklenili gospodje svoje protinarodne načrte, tam so se skovali najrazličnejše denuncijacije zoper uradnike, ki navzlic vsemu pritisku od zgoraj niso hoteli zatajiti svojega narodnega čutstva. K vsemu še ona nesramna konfiskacijska praksa, ki je zabranila narodnemu časnikarju vsako prosto besedo, celo vsako stvarno kritiko »ustavoverne« sisteme. Vladni teror je bil tako silovit, da danes niti pojma več nimamo o sličnem položaju.

In učinek je bil temu primeren. Povsod po deželi se je širil vpliv nemške stranke. Kmet se je sicer še držal, toda umetno izumljeni volilni red in sestava volilnih okrajev sta tudi na kmetih ogrožala nadvlado ogromne narodne večine. Uradništvo, večinoma nemško misleče, se je sedaj posebno razkoračilo, ker je smelo za uspešno svojo agitacijo pričakovati plačila »in bonis aut honorificis«. Posebno neznačajne so se skazali stradajoči, sramotno plačani učitelji; najhujši panslavisti so se naenkrat našli sredi nemške stranke ter na komando deželnega šolskega nadzornika Rajka Pirkerja in pod vodstvom vadniških učiteljev Sime, Eppicha in drugih veljakov se navduševali za kulturno misijo nemškega življa med našim narodom.

In po naših mestih in trgih? Povsod odpad od narodne zastave, povsod naraščanje nemških pristašev! Posebno hudo se je izkazalo nazadovanje narodne stranke v Ljubljani, kjer je pri deželnozborski volitvi dne 7. sept. 1874 zmagal dr. Schrey nad skupnim slovenskim kandidatom dr. Moschetom s 404 proti 136 glasovom! Ista Ljubljana, ki je še deset let prej z navdušenjem postavila kot svoja načelnika in župana dr. Mih. Ambroža in dr. Etb. Costo!

Isto žalostno sliko je kazalo l. 1875 slovensko družabno življenje v glavnem mestu. Vse je bilo razpršeno, pomandrano, zdrapano! A tu se pojavi poskus neke organizacije, ki je takoj dobila tudi politični pomen: ustanova literarno-zabavnega kluba, ki je kmalu navzlic svoji tajnosti postalo neke središče in otočišče pogumnejšim narodnim silam. Vsled nezadostnih informacij povestničar te dobe dr. Ivan Prijatelj ni mogel dovolj točno in natančno poročati o tej družbi in njenem dalekosežnem vplivu. Naj ga tu dopolnim, kar mi bode tem lažje, ker sem baš jaz sprožil to idejo ter dal novi tvorbi pravec in organizacijo.

Stvar je nastala takole: Bilo je nekega popoldne v pozni jeseni l. 1875, ko sem sedel v kavarni s prijateljem Jurčičem.

Bridko je tožil o obupnem položaju, o splošni strahopetnosti in popolni desorganizaciji. Na to sem mu razvijal svoj načrt, na kak način bi se celo pod vladujočim nemškim terorjem dala zbrati neka »sveta družina« narodnih borcev ter uriti in pripravljati za aktivno narodno delo. Nobenih pravil, nikakih pravnih oblik, nič kar bi spominjalo na društvo ter nas spravilo v konflikt z društvenim zakonom, — temveč priprosto krčemsko omizje, toda v posebnem, za druge nepristopnem lokalu, s strogimi toda nepisanimi pravili ter omejeno zgolj na osebe, ki so v vsakem pogledu zanesljive in zaupanja vredne! Jurčiču je bila moja misel sila všeč, nemudoma sva jo razodela najboljšim prijateljem kakor Levcu in Kersniku, seznam onih, ki smo jih mislili povabiti na pristop, je bil takoj sestavljen in uže prvo soboto smo imeli svoj prvi sestanek. Z mirno vestjo lehko rečem: Nobenih pravil nismo imeli in vendar nisem sedel v nobenem društvu, kjer bi se tako strogo držali gotovih, jasno določenih dasi nikjer zapisanih norm, kakor se je vršilo v našem klubu!

Napačno je bil informiran dr. Prijatelj, ko je kot ustanovitelja tega kroga imenoval poleg mene dr. Ambrožiča. Le-ta je bil docela nedolžen pri tej formaciji. Pač je bil klubov član, kot tak je v naši družbi »praznil kozarce« in pri petju krepko pritiskal s svojim basom, a dalje ni segalo njegovo sodelovanje. Tudi število »klubujočih« je bilo precej večje od 23, kar jih je namreč videti na skupni naši fotografiji. Marsikdo je bil prav živahen član kluba, ki ga zastonj iščeš na naši sliki.

Po skupnem dogovoru sem jaz, ne da bi bil izrecno izvoljen, »tacito consensu omnium« do svoje premestitve v Wiener Neustadt predsedoval klubovim večerom. Takoj sem izdal navodilo, da se mora vsak večer pričeti s slovstvenim ali znanstvenim predavanjem, po katerem naj se otvori debata. Še le, ko se je ugodilo tej dolžnosti, naj se prične zabavni del. Kakor se vidi, isto načelo, katero se je bilo izborno obneslo v dunajski »Sloveniji«. Vrsto predavateljev sem otvoril jaz z razpravo o rodbini Borgia, tako glasoviti v zgodovini rimskih papežev. Naglašam, da smo imeli tekom celega leta vedno svoja redovita predavanja. Le enkrat se je zgodilo, da sem bil jaz primoran, ker je izostalo napovedano predavanje, uskočiti za odsotnega predavatelja. Izbral sem si kot temo — nemški pravopis in posrečilo se mi je, da sem celo temu nad vse pustemu gradivu izvabil nekaj zabavnosti, tako da se poslušalci nikakor niso preveč dolgočasili.

Silno strogi so bili sprejemni pogoji. Če se je oglasil kdo, ki je hotel biti sprejet v našo družbo, se je odredilo glasovanje z listki. Ugodilo se je njegovi želji le tedaj, če ste se dve tretini glasov izjavili za njegov sprejem. A če je le en listek imel besedico »veto«, je bil neusmiljeno odklonjen. Le enkrat se je pripetil tak neljub slučaj. Slikar prof. Franke je bil priporočil

svojega prijatelja, ki je uže osem let kasneje igral dokaj imenitno vlogo v domači politiki. Odredim tedaj tajno glasovanje. A naenkrat mi potrka na ramo eden izmed skrutinatorjev, prof. Wiesthaler, ter mi zašepeče v uho ominozno besedo »Veto!« Takoj ustavim skrutinij in ubogi Franke je moral v sosednjo kavarno, kjer je odklonjenec čakal, obvestit ga o negativnem izidu njegove prošnje.

Marsikomu se bo videlo tako postopanje kot neosnovana ekskljuzivnost. Opravičiti pa se dá po nenavadnem položaju, v katerem smo zborovali. Mrgolelo je takrat po Ljubljani plaćanih in prostovoljnih vohunov in ovaduhov, in pogoj uspešnemu zborovanju je bil absolutna zanesljivost klubovih članov in trdno medsebojno zaupanje!

Važno je bilo, da sta nas na neki klubovi seji pozvala klubista Fr. Drenik in Vojteh Valenta, da kaj ukrenimo v korist propadajoči ljubljanski »Čitalnici«. Odmah nas je pristopilo šestnajst mož in čitalnične zabave so dobile takoj drugo lice. Saj je bilo med nami nekaj finih fantov, med njimi se je posebno odlikoval po svoji moški lepoti in uglajenosti družabnega nastopa Janko Kersnik. V njegovi oceni se pač popolnoma strinjam s Prijateljevo sodbo.

Največ smo pa koristili »Čitalnici«, njenemu ugledu in dviganju duševnega ravnoležja narodne družbe z javnimi predavanji, ki smo jih po klubovi inicijativi imeli v čitalničnih prostorih, takrat v Šelenburgovi ulici v Souvanovi hiši. Prvi sem predaval jaz o »devici orleanski«. Čitalnica je bila nabito polna izbranega občinstva. Tudi predavanji mojih prijateljev Wiesthalerja in slikarja Franketa sta bili prav dobro obiskani in vsi trije smo želi dokaj pohvale.

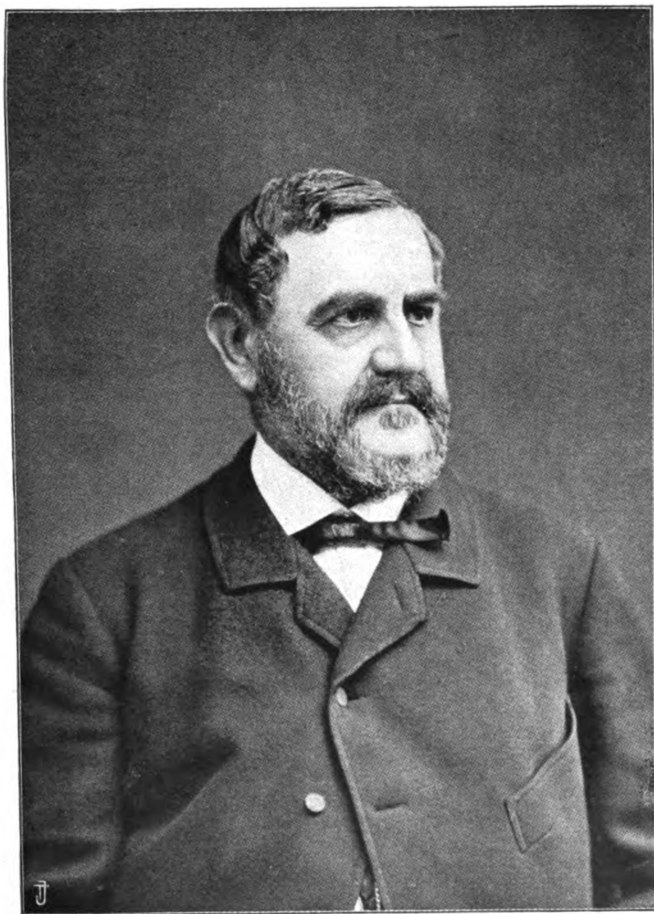
Prišle so na spomlad l. 1876 dopolnilne volitve za ljubljanski mestni zastop in čisto naravno, da smo se »klubisti« navzlic nevarnostim, grozečim od vlade in nemške stranke, krepko udeležili volilne agitacije. In energična agitacija je bila krvavo potrebna! Saj se je narodna stranka, zapeljana od kujajočega se Coste, ód l. 1869 poprijela nesrečne abstinenčne politike ter do l. 1875 brez boja prepuščala vse tri volilne razrede nasprotnikom! Niso se zmenili skozi dolgih šest let za modri francoski izrek: »Les absents ont toujours tort,« po domače »odsotni nimajo nikoli prav!« Vsled tega se je bila lotila smrtna apatija celo tretjega volilnega razreda, dasi je imel med širokimi sloji slovenski živelj ogromno naravno večino. Vendar je še l. 1875 tam bil prodrl vsaj en nemški kandidat, dočim so si ostale mandate pridobili narodnjaki le s prav pičlo večino. L. 1876 smo se vrgli celo na I. razred, kajti v II. razredu, domêni uradništva, smo vedeli v naprej, da je slovenska zmaga povsem izključena. Vso svojo moč smo naperili torej na I. razred in bil sem med najdrzovitejšimi agitatorji. Šli smo od hiše do hiše, ne meneč se za to, če smo bili tupatam vsaj moralno — ven vrženi. »Stric«

Deschmann me je tudi pošteno vzel na piko ter me je opisal v drastično pisanem članku v nemškutarskem listu, kako se je med agitatorji pehal profesor Š. »langbeinigen Spinnen vergleichbar«, a šlo je za jako malo glasov in z jednim kandidatom smo celo prodrli!

Tudi sicer sem se izpostavljal več nego je bilo dovoljeno odvisnemu gimnazijskemu profesorju in rodbinskemu očetu. »Laib. Tagblatt« ni prenehal s svojimi ovadbami nasproti narodnemu delu uradništva ter se je v svojih številkah z dne 28. in 29. jan. 1896 spravil zlasti na nas slovenske profesorje, dolžeč nas, da zapeljujemo mladino, ki jo hujskamo na boj proti Nemštvu. Članek me je zbodel, spisal sem odgovor ter ga na vsezgodaj nesel Jurčiču na stanovanje. Ležal je še v postelji. Prečital je moj uvodnik ter mu je bil zelo všeč. Povprašam ga, ali bi bolj vplival, če ga podpišem s polnim imenom. Seveda je to potrdil, obenem pa mi je odločno odsvetoval tako smelost, češ zakaj se izpostavljati vladni osveti in nemški maščevalnosti. Toda vedel sem, da treba dati vzgled omahujočim državnim nameščencem, in — ker strahopetnost nikdar ni bila moja slaba stran, je v istini na mojo odločno zahtevo članek izšel z mojim podpisom. Zatulili so nemški nasprotniki in morda bi me bili takrat uže kaznovali za mojo predrznost ter me iztirali iz probujajoče se Ljubljane, da nisem baš tedaj nevarno zbolel na vnetju členka in pokostnice. Skoraj da so mi morali zdravniki odrezati nogo, mesece in mesece sem moral ležati, kar me je naravno za nekaj časa odstranilo s politiškega bojišča.

Ali za Ljubljano in slovensko domovino sem bil vendar izgubljen vsled neke neprevidnosti takrat še narodnega deželnega odbora. Brez moje vednosti me je namreč deželni odbor predlagal »primo et unico loco« ministru kot zastopnika učiteljstva v deželnem šolskem svetu. Ko mi je zunaj na cesti stari g. dr. Bleiweis pravil o tem sklepu, sem ga takoj prosil, naj umaknejo svoj predlog, sklicujoč se na dejstvo, da sem še premlad za tako važno mesto. Moj ugovor pa ni obveljal, predlog ni bil preklican. In zgodilo se je, kar sem predvideval. Ministrstvo se je prav lehko izmuznilo iz zagate. Baš sem se odpravljal v šolo, kamor sem se vedno vsled posledic svoje bolezni moral voziti in sicer na lastne stroške, kar vstopi stari šolski sluga Francelj ter mi izroči velik kuvert, zapečaten z velikim pečatom deželnega šolskega sveta. Odprem ga ter čitam svoje premeščenje na gimnazijo v Wr. Neustadt, kamor se naj odpravim nemudoma.

Proti takojšnji preselitvi sem se hotel odločno upirati; v stvari sami sem pač vedel, da noben ugovor ne bode koristil. Sicer pa nisem bil jaz edini, ki ga je zadel tak izgon iz domovine. Mojo usodo sta kmalu delila dva druga profesorja: Glaser je bil premeščen iz Kranja gori na skrajni šleški severozahod v Weidenau, Artelj pa, darovit součenec Jurčičev in izboren

Dr. Fr. Lad. Rieger.

učitelj klasičnih jezikov, je moral v Krkonoše, v Arnavo med najbolj zagrizene »nemške Pemce«. Izmed mladih pravnikov je bil premeščen dr. Škofic, eden najboljših »Slovenijanov«, bistroumen pravnik in neustrašen kremenit narodnjak, iz Ljubljane v Kostanjevico, potem pa je padla vladna šapa zlasti na poštne uradnike, katere so razkropili po celi monarhiji do oddaljene Bukovine! V istini, nemalo moštva je trebalo v onih časih, da si vztrajal pri narodni trobojnici!

Dr. Prijatelj pripoveduje v svoji znameniti knjigi, da se je mladim sodnim uradnikom očitalo, da se pajdašijo z Jurčičem. Istina, a tudi mojemu tovarišu prof. Wiesthalerju se je nekaj sličnega pripetilo. Nekdaj ga je pred se pozval sam deželni predsednik ter mu predbacival, da prijateljsko občuje »mit dem ärgsten Feinde der Regierung, dem Prof. Šuklje«. Wiesthaler je bil dovolj možat, da je odločno odgovarjal terorističnemu poskusu.

Moja poslovitev od ljubljanske gimnazije se je izvršila z neznansko naglico. Niti v šolo nisem več smel, da bi slovo vzel od mladine, ki mi je bila na srce prirastla. Toda tako hitro me le niso spravili iz Ljubljane, kakor so mislili in nujno želeli ljubljanski nemškutarji. In to se je zgodilo na sledeči način:

Po svoji premestitvi sem se podal na Dunaj, naravnost v naučno ministrstvo. Debelo je gledal minister, ko sem po dveh bergljah prikorakal do njega. Dejal sem mu, da nisem prišel prosit, da hočem le sklicati se »a ministerio male informato ad melius informandum«. »Ako imate kaj proti meni, izvolite naprtiti zoper mene disciplinarno preiskavo!« Ministra Stremayra je bila sama prijaznost in sladkoba. »Niti najmanjšega povoda za disciplinarno preiskavo ni proti Vam, nasprotno, znani ste mi kot izboren učitelj, ali razmere v Ljubljani Vam ne ugajajo in Vi morate prepustiti naučni upravi, da presodi te razmere.«

Drugi dan sem bil zopet pri ministru in zopet sem govoril povsem odkrito. »Prevzvišenost ste bili tako dobrohotni, da ste se včeraj pohvalno izrazili o mojem učiteljskem poslovanju. Ako torej ne bi mogel dalje delovati v ožji domovini ter na gimnaziji svojega rodnega mesta, potem prosim, dajte me na Dunaj, kjer imam priliko, izobraževati se v svoji stroki!« In minister mi to svečano obljubi z izrecnimi besedami: »Prva apertura na Dunaju je Vaša!« Pa jaz revež takrat še nisem imel dovolj skušenj, da bi vedel, kako malo se je zanašati v politiki na ministrske obljube!

Mnogo bolj sem opravil pri srednješolskem referentu dvornem svetniku Križeku. Takoj sem dobil dopust do koncem prvega semestra, v drugem tečaju pa so mi naložili zgolj sedem ur tedenskega pouka. V Ljubljano se vrnivši, rešen za tri mesece šolskega bremena, sem se mogel nemoteno baviti s študijem, obenem pa sodelovati pri reorganizaciji narodnega življenja.

Sredi februarja sem zapustil Ljubljano. Slovo ni bilo lehko, posebno težko sem se ločil od svojih učencev, med katerimi sem zlasti obrajtal peto šolo. V istini nadarjeni fantje so bili in marsikateri izmed njih je tudi v življenju držal, kar je bil obetal v šoli. Imenujem iz tega razreda izbornega Bežeka, ki je potem kot ravnatelj na ljubljanskem učiteljišču v duševni zmedi tako nesrečno poginil. Drugi teh fantov je bil Stritof, kasneje gimnazijski ravnatelj v Ljubljani, potem prelat Andrej Kalan itd. Tudi z nemškimi fanti sem dobro shajal, sploh sodim, da sem bil med dijaki splošno priljubljen, navzlic temu, da sem strogo vzdržaval disciplino ter veliko zahteval od svojih dijakov.

Sijajen razred je bil tudi osmi, ki ga pa nisem imel niti dva meseca ne. Malo jih je menda še ostalo, med njimi navajam dva možaka, sedaj dobra moja prijatelja, vladnega svetnika Črnivca in bivšega ravnatelja Kranjske hranilnice, dr. Anton Schöpplna, ki sedaj na svoji dolenjski grajščini Vrhovo pri Šentjerneju uživa blaženi mir med resnimi študijami in skrbjo za obdelovanje posestva.

V Wr. Neustadtu je bilo zame posebno ugodno, da sem na zavodu našel rojaka, malo mlajšega od mene, znanca še iz dunajske »Slovenije« dr. Franca Detelo. Lehko rečem, da sva v daljni tujini prav častno zastopala slovenski živelj. Znala sva si priboriti ugled in dober sloves, ne le med tovariši, temveč tudi med občinstvom. Sicer je bilo v primeru s prenapolnjeno ljubljansko gimnazijo službovanje na zavodu z zelo pičlim številom učencev, kakor smo jih imeli na gimnaziji, sila lahko. Kolegi, na polovico redovniki iz bogatih nižjeavstrijskih cistercijanskih samostanov, so bili zelo prijazni gospodje, na katerih je bilo pač več veseljaštva nego verske askeze. Razumeli smo se prav dobro in če sva prišla v ondotni samostan »Neukloster« na kegljanje, se je po samostanskih hodnikih razlegal glas: »Die slavischen Brüder sind da, Cyrill und Method!«

Svoj zlati čas sem dobro izrabil za svojo duševno izomiko ter tudi za slovstveno produkcijo. Bil sem uže spisal in v »Zvonu« priobčil nekaj znanstveno popularnih razprav, sedaj me je pozvala »Slov. Matica«, naj za njen letopis spišem životopis Frana Palackega, ki je bil leto prej umrl. Lotil sem se hvaležne te naloge z vso vnemo in mislim, da je nisem rešil nepovoljno. A pri tej razpravi se mi je nekaj pripetilo, kar je značilno za ozkosrčnost tedanje »Matice«. Opisujoč znanstveni pomen tega velikega Čeha, ki je v istini ustvaril preporod uže izgubljenega češkega naroda, sem bil naravno primoran, vglobiti se tudi v njegovo znamenito kontroverzo s Konstantin Höflerjem, profesorjem zgodovine na praški univerzi. Le-ta, Nemec iz rajha, kot povestničar plitev in malo objektiven, po mišljenju sovražnik Slovanom, ob enem pa na glasu iskrenega katolika, si je stavil

nalogo, ovreči Palackega zgodovinske trditve ter poveličavati vpliv nemške kulture na razvoj češkega kraljestva. Boj med tema učenjakoma je postal tem ostrejši, ko je Höfler začel izdajati v poročilih dunajske akademije znanosti »fontes rerum hussiticarum«, vire o husitski dobi. A tu ga je zgrabil Palacky ter z neusmiljeno roko razdrl vso veljavo Höflerjevo med učenim svetom. Höfler niti od daleč ni bil kos takemu nasprotniku ter je naravnost sramotno podlegel neovržnim Palackyjevim dokazilom. Najhujše pa je bilo za nemškega profesorja, ko mu Palacký dokaže, da srednjeveških rokopisov niti čitati ne zna. Storil je to na ta način, da je v svoji razpravi »Konst. Höfler und der Hussitismus« na eni strani priobčil najznamenitejši vir o pravdi, sodbi in smrti mag. Husa, poročilo Petra z Mladenovic, kakor ga je čital in prijavil Höfler, z druge strani pa, kakor se glasi v istini. Höflerjev glas kot zgodovinar je bil naravnost uničen, vsa strokovnjaška kritika je stopila na stran Palackega. Vso to kontroverzo sem preštudiral, sam prečital vse dotične srednjeveške vire, stalo me je to dokaj tednov napornega dela in prav ponašal sem se baš s to partijo svoje razprave.

Toda kako debelo sem gledal, ko dobim v roke svojo tiskano razpravo ter zastonj iščem kontroverzo Höflerjevo ter svojo dobro podprto sodbo o njej! Ni je bilo, vse je izginilo! In stoprav sedaj sem izvedel, da je bil prof. Keržič postavljen kot preiskovalec in cenzor mojega dela ter da je on iz pregorečega verskega čuta črtal vse tiste odstavke! Najbolj me je razljutilo dejstvo, da niti obveščen nisem bil o predstoječi amputaciji svojega duševnega deteta!

Neprostovoljen in jako nerad sem zamenjal belo Ljubljano z Wiener Neustadtom, danes pa moram reči, za moj duševni razvoj je bilo šestletno bivanje v razmerno majhnem nižjeavstrijskem mestu največjega pomena. Nikakor mi ni škodovalo, da sem bil na enkrat dvignjen iz ljubljanskega ozračja, iz njegovih malenkostnih prepirov in vsakdanjih prask, iz ljubljanske megle, ki je ljudem vid jemala ter zelo neugodno vplivala na razsodnost in globino mišljenja. In tla v Wr. Neustadtu so bila zame prav ugodna. Dejansko je bilo mesto prava »šolska naselbina«. Gimnazija in deželna realka, deželni pedagogij in strojniška šola, povrh še velika vojaška akademija, vsled tega obilo profesorjev najrazličnejših strok in vrst, mnogo med njimi jako omikanih in živahnih, vsi pa med seboj v ozkem stiku. In k temu še neposredna bližina Dunaja, kamor te je brzovlak zapeljal v pičli uri! Kraj tedaj nikakor ne slabo izbran za moža, ki je hotel in mogel duševno delati!

In to sem nameraval tudi iz vnanjega razloga! Prisiljena preselitev me je silno razburila. Da bi bil še samec, nikoli se ne bi bil vdal nasilstvu, temveč hladnodušno bi vladi tja vrgel naslov in dostojanstvo c. kr. gimnazijskega profesorja ter bi si kje drugod poiskal vsakdanji svoj kruh. Kot zakonski mož in

rodbinski oče brez vsakega premoženja pa sem se moral pokoriti dunajskemu diktatu, nastopiti nakazano službo. Toda sam pri sebi sem sklenil, napeti vse svoje sile, da se rešim srednješolskega jarma. Dvojna pot se je nudila moji razgreti fantaziji: vseučiliška profesura in — politika. A slutil sem v obojnem slučaju pomanjkljivost svojega znanja ter z vso energijo sem se vrgel istodobno v najrazličnejše študije, da čim hitreje dopolnim svojo nedostatnost. Filozofijo in grščino, le-to ker sem se hotel baviti z bizantiškimi pisatelji z ozirom na njih važnost za jugoslovansko povestnico, narodno gospodarstvo in finančno vedo poleg vsakdanje priprave za šolski puk — vse to sem študiral istočasno ter z izredno vnemo. In pri vseh teh naporih mi je preostajalo še toliko časa, da sem mogel spisati obširno študijo v nemškem jeziku pod naslovom »Zur Geschichte der Septemberereignisse 1793«, nekaj poljudnoznanstvenih razprav za »Zvon« ter končno nemalo uvodnikov za prijatelja Jurčiča in njegov nenasitni »Slov. Narod«.

Naravna posledica intenzivnega znanstvenega dela pa je bila počasna sistematična preustrojitev mojega naziranja in čutenja. Pričel se je v meni notranji proces, ki je trajal nekaj desetletij ter potom istinite evolucije celega človeka korenito predrugačil. Z mirno vestjo lahko zatrjujem danes, ko imam za seboj svojo bodočnost, ko v visoki starosti ničesar več ne pričakujem od življenja, ko za svojo osebo ničesar ne želim in ničesar ne iščem, izvzemši tisto blagodejno srečo v rodbinskem krogu, da noben vnanji ozir ni nikoli vplival na moje svetovno naziranje. Prišel sem v Wr. Neustadt še kot pristen liberalec, odločen protivnik vsakega pozitivnega veroizpovedanja, prepričan pristaš materijalističnih nazorov. A ko sem se intenzivno bavil s Kantovo filozofijo, sem se uveril iz njegove teorije o spoznavanju, da materijalizem, kakor ga uči na pr. Büchner v svojem »Kraft und Stoff« nikakor ni kos kriticizmu in skoraj sram me je bilo, da sem se bil slepo vdal tako plitvemu umovanju. Z druge strani sem se uglobil v svojo vedo, v zgodovino in kmalu sem prišel do čisto različnega pojmovanja na pr. o srednjeveški dobi. Tista liberalna ocena srednjega veka, ki v njem vidi le dobo duševne omejenosti, duševne tmine, je izgubila v meni vso veljavo ob jasnem protislovju, da tako zaostala doba vendar nikoli ne bi mogla proizvajati onih neminljivih umotvorov, ki še danes navdušujejo slehernega čutečega ogledalca. In še več! Tudi oni študij, ki sem ga, nemoten po dnevnem malenkostnem političnem boju, posvetil narodnogospodarski in finančni vedi, me je čim dalje bolj prepričal, da liberalni nauki sloné na napačni podlagi. Sčasoma se je v meni zasvetila resnica, da pretirani enostranski individualizem ne more osrečiti narodov ter da treba človeško družbo smatrati tudi s socijalnega vidika. Rezultat vsega tega notranjega pretvarjanja je bil, da sem nehal biti liberalec ter se prelevil v demokrata. Nikakor še nisem postal prepričan

katolik, a začel sem spoštovati vsako versko prepričanje ter pojmovati zlasti zgodovinsko veličino katoliške cerkve. Nemalo je k temu pripomoglo dejstvo, da sem po svojih kolegih cistercijancih stopil v intimnejši stik z onimi velikimi samostani, ki so bili v Nižji in Gornji Avstriji prava središča duševne izomike ter so svojo kulturno pomembnost ohranili do današnjega dne.

Naj navedem tu posamezen slučaj! Na našem gimnaziju so bili kot privatisti vpisani gojenci samostanskega konvikta iz Heiligenkreuza pri Badenu. Vsak semester so morali k pismenim izpitom v Wr. Neustadt. Poleti je bilo to pač malenkost, drugače pa pozimi, meseca februarja. Cela ta družba je morala v zimskem mrazu še v temni noči na vozovih do približno 11 km oddaljene badenske postaje, odtod po železnici v Wr. Neustadt, kamor so revčki prišli premrazeni in zaspani, potem k pismenemu izpitu in še tisti dan zopet nazaj v samostan. In tu sem jaz predlagal v konferenci, naj gre rajši kak profesor kot komisarij v Heiligenkreuz, ki naj nese seboj zapečatene kuverte z dotičnimi nalogami ter naj tam fante nadzira pri izdelovanju nalog. Moj predlog je bil sprejet, deželni šolski svet mu je pritrdil, in mene so določili za komisarija. Slučajno sem imel seboj tedaj novo knjigo, prvi zvezek epohalnega dela Hypolita Taine-a: Les origines de la Françe contemporaine«. Čital sem med nadzorovanjem baš oni odstavek, v kojem sloveči francoski zgodovinar pojasnuje, odkod ona izredna darežljivost, s kojo je v prejšnjih dobah francoski narod tako bogato obdaroval katoliško cerkev in njene zavode. Čital sem blestečo to apologijo v ozidju samostana v Heiligenkreuzu, na mestu, ki je še danes živa priča one kulturne in družabne funkcije, kojo je vršila katoliška duhovščina tekom mnogih stoletij. Mogočen vtis je to bil ter trajno je učinkoval na moje duševno razpoloženje!

Ali med tem, ko sem jaz živel v prijetnem »prognanstvu« v oddaljenem Wr. Neustadtu, se je pripravljal in naposled tudi izvršil politični prevrat v Avstriji in na Slovenskem. Sprva bilo je pač videti, da bo nemška furija kar pomandrala razcepljeno, med seboj nesložno slovenstvo. Še smo imeli večino v deželnem zboru in deželnem odboru kakor tudi v trgovski zbornici, toda njeni dnevi so bili šteti. Najprej je padla trgovska zbornica v sovražne roke. Pod Widmannovim pokroviteljstvom je vodil dotične volitve glasoviti plem. Vęsteneck, vladni tajnik in grajščak v Mirni na Dolenjskem, brezvesten mož brez pravnega čuta, moralna propalica. Delalo se je po njegovem navodilu z vsemi sredstvi, s kupovanjem glasov, z grožnjami in nasilstvi tako, da se je naposled dosegel zaželjeni cilj: trgovska in obrtna zbornica, od nekdaj trdnjava narodne zavednosti, je padla nemškutarjem v roke! To je bilo pač slabo znamenje za bližajoče se deželnozborske volitve! Saj je trgovska zbornica sama volila dva poslanca v deželni zbor, ta dva mandata sta bila torej izgubljena. In tista nesrečna Costova zapuščina, banke-

rotna banka »Slovenija«, pri kateri je bila izgubljena cela delniška glavnica, krvavo zasluženih 300.000 gld. je ležala kakor môra nad narodno stranko. Nič ni zaleglo, da je prenehal boj med »Starimi« in »Mladimi«, da sta šli obe stranki skupno v boj za svoje kandidate, Deschmann je kaj premeteno izkoriščal usodno afero skrahirane banke, njega je z divjo strastjo podpiral najnevarnejši sovražnik slovenske ideje, silno vplivni birokratizem, ves uradniški aparat je bil pokonci in povsod po deželi so semintja švigali uradniški agitatorji, kupčija z glasovi se je vršila z nesramno predrznostjo in naposled so zmagali Nemci! Tudi tu se je še držal hrabri slovenski kmet, v kuriji kmetskih občin je bilo izvoljenih 15 narodnjakov in le v kočevsko-ribniški skupini je prodrl Nemec, okrajni sodnik Ledenigg, toda mesta so kapitulirala, edini mestni okraj Kranj — Škofja Loka nam je ostal ter volil svojega vrlega župana Karla Šavnika. 5 odstotkov nemškega prebivalstva si je podjarmilo slovensko večino 95 odstotkov!

Ali dnevi nemške premoči so navzlic temu navideznemu uspehu vendar bili šteti. Znova se je dokazala stara istina, da so liberalni Nemci vedno bili skrajno slabi politiki, kateri so se od nekdaj odlikovali s posebno spretnostjo, strmoglaviti svoja lastna ministrstva. Ministrstvo Auersperg II. je imelo prebito malo mirnih trenotkov, zlasti odkar mu je v grofu Hohenwartu vzrastel nad vse nevaren protivnik. Njemu se je posrečilo, v klubu »stranke prava« »Club der Rechtspartei« združiti konservativne poslance iz nemških planinskih dežel, Jugoslovane, Rumune in nekaj zastopnikov moravskih Čehov. Sprva so oni slovenski poslanci, ki so bili izvoljeni na podlagi mladoslovenskega programa, dr. Vošnjak, Vilj. Pfeifer in Nabergoj, še poskušali samotariti, potem so uvidevali nesmiselnost svojega samotarenja ter pristopili Hohenwartovi skupini. Poljski klub je sicer ohranil svojo samostalnost, izvirajočo uže iz državnopravnih nagibov, toda pod vodstvom Grocholskega se je razvilo tesno prijateljsko razmerje med poljsko in Hohenwartovo skupino.

Nikoli se ni lepše in jasneje izkazala državniška usposobljenost Hohenwartova, nikoli ni sijajneje govoril nego v tej dobi! Kako osramočeni smo bili mi mladini, ki smo bili svoje dni ponosni na to, da je bil naš Razlag pri notranjski volitvi podrl protikandidata Hohenwarta! Prav za prav je dr. Razlag v nekem pogledu tragična oseba. Sam po sebi gotovo simpatična prikazen, mož čistih rok in neoporečnega rodoljubja, ki si je ohranil naivnost svojega idealizma sredi kosmatega materializma tedanje koruptne parlamentarne večine; a bil je vendar povsem nedostaten kot politik, brez državniške nadarjenosti, naposled slepo orodje v rokah nemških levičarjev, ki so ga zlorabljali za svoje namene. Potisnili so ga v ospredje kot poročevalca o jednem onih cerkvenih zakonov, s kojimi so si hoteli

zasigurati naklonjenost širokih slojev, omamljenih po liberalni frazeologiji. Dočim mu je dunajska žurnalistika slavo pela, se je razširjal propad, ki je bil sčasoma nastal med njim in ostalimi slovenskimi poslanci. Odrekel je tudi kot deželni glavar; končno se je odpovedal javnemu življenju ter je umrl l. 1880, osamljen in skoraj pozabljen od naroda, kateremu je vendar le hotel pomagati!

Toda nemška hegemonija v Avstriji se je bližala zatonu in ž njo skupaj je šlo za kožo tudi nemški stranki v Sloveniji. Njen padec je bil neposredno posledica nerodnosti, s kojo se je liberalna večina v dunajskem parlamentu protivila novemu kurzu vnanje politike. Uže iz Metternichove dobe sem je stremila avstrijska monarhija vedno po tem, da se na balkanskem polotoku ohrani turška nadvlada neokrnjena in neomajana. Kaj za to, če so pod surovo turško silo zdihovali krščanski narodi južno od Save in Donave, saj so bili po krvi Slovani in s to pasmo Dunaj nikoli ni računal! Ta politika je ugajala tudi nemškoliberalnim parlamentarnim krogom in nič kaj jim ni prijalo, ko je naenkrat z dunajskega dvora začel pihati drug, Turkom neprijazen veter. Cesarsko potovanje po Dalmaciji je bilo v nekem oziru spodbuda za naše brate v Bosni in Ercegovini, ki so se začeli dvigati proti Turkom. Vstaja je buknila, Turki so jo hoteli zatreti s kruto silo, zadušiti z ognjem in mečem. Zgodovinsko dejstvo je bilo, da je Avstrija nekaj časa naravnost podpirala balkanske vstaše. Mal dokaz za to sem doživel, še ko sem bil profesor v Ljubljani. L. 1876 je bilo, ko je dr. Zarnik pozval mene in nekaj drugih, ki smo vsaj za silo lomili francoski, naj pridemo v čitalnico, kjer se nam bo predstavil francoski častnik, ki je kot topničar uslužben pri črnogorskem knezu. Mož nam je razodel svojo nalogo, češ, topove sedaj imamo in strelivo, ali primanjkuje nam topničarjev in radi bi privabili nekaj topničarsko izšolanih prostovoljcev v Cetinje. Pri tej priliki nam je povedal, da so svoje strelivo nemoteno dobivali preko črnožoltih mejnikov. Pri belem dnevu je šel s svojim municijskim transportom mimo avstrijskega carinskega urada. Dotični poveljnik finančne straže je kar odpoklical svoje ljudi in francoski častnik je svoje municijske tovore nezacarinjene v božjem miru spravil črez avstrijsko mejo. Tako je bilo v početku balkanskih nemirov. Ali Avstrija se ni nikoli mogla znebiti svojega polovičarstva. Da bi se na Dunaju spominjali še svojih velikih tradicij iz slavne dobe princa Evgena ter sami v roko vzeli in vodili protiturško gibanje, morda bi bila usoda habsburške države drugačna. Cesar Fran Josip pa je odklonil ponudbo ruskega carja Aleksandra II., ki mu je ponujal zapadni Balkan, ako se zaveže Avstrija z Rusijo k skupni akciji. Za to pa se je Avstrija na berolinskem kongresu, kjer je angleška zavist Rusijo in balkanske Slovane oplenila vojnih pridobitev, komaj pridobljenih v San Štefanskem miru, pridružila ruskim nasprotnikom ter kot

plačilo za to prejela evropski mandat, da sme okupirati ter na nedoločen čas upravljati Bosno in Ercegovino.

To je bila Andrassyjeva politika, katere se je s celim srcem oklepal Fran Josip. V tej pridobitvi je videl nadomestilo za one lepe dežele Lombardijo in Benečijo, katere je bil izgubil v krvavih vojskah l. 1859 in 1866.

In proti tej okupacijski politiki se je upirala velika večina vladujoče levice v dunajskem parlamentu. Herbst, Ign. Kuranda, dr. Sturm so odločno pobijali zahteve »bosanskih kreditov«, le nekaj zmernejših levičarjev, med njimi Eduard Sueß so obsojali tako postopanje ter resno svarili svoje liberalne somišljenike, naj nikar ne segajo v to sršenovo gnezdo! Bojazen, da bi se s pomnožitvijo slovanskega življa v monarhiji prej ali slej razrušil dualizem, sezidan na podstavi, da onstran Litve absolutno gospodari Madžar, tostran Litve pa Nemec, je premagala vse pomisleke. Ministrski predsednik Adolf Auersperg je dal svojo ostavko, ki je bila sprejeta 7. oktobra 1878. Nekaj dni preje mu je naznanil njegov padec z veliko »gesto« Hohenwart, ko je v debati vrgel proti ministrski klopi govorniško petardo z besedami: »Ich habe den Kampf gegen das Cabinet bereits aufgegeben, weil es mir widerstreitet, einem Sterbenden die letzten Lebensstunden zu verbittern«.

Auersperg je padel, po prehodni dobi Stremayrjevi je bil poklican kot ministrski predsednik cesarjev pajdaš iz otroških let in najintimnejši zaupnik grof Taaffe. Spremenil se je vladni sistem v avstrijski polovici, spremenil pa tudi v Sloveniji, zlasti na Kranjskem. Obetale so se nam proste volitve in pri teh je bilo neizogibno, da se razruši nemška nadvlada, zgrajena na prevari in nasilstvu. Nova doba se je nam Slovencem odpirala, ko nam je Taaffe namesto Widmannovega naslednika, dokaj objektivnega Kaline poslal kot deželnega predsednika Andreja Winklerja, moža naše krvi, zavednega narodnjaka!

Med tem pa, ko se je v ožji domovini pripravljal ta veliki prevrat, sem bival v Wr. Neustadtu, s pravo strastjo zasledujoč vse te dogodke. Vedno sem bil v stiku s svojimi prijatelji, zlasti s Kersnikom, Levcem in Jurčičem. Marsikateri članek sem poslal v »Slovenski Narod« in Jurčič je bil prav vesel mojega sodelovanja. Seveda sem hodil v žurnalistiki po lastnih potih in nekaterikrat izzval odločen odpor pri enem delu slovenskega občinstva. Posebno se mi je takrat zamerilo, da sem o tedanji ustanovitvi slovenske univerze imel svoje posebno mnenje. Ker se mi je še mnogo let kasneje predbacivalo ono stališče ter mi je še dr. Ivan Prijatelj to v zlo štel, hočem tu prostodušno razviti svoje pomisleke proti tačasni zahtevi, v akcijski slovenski program sprejeti terjatev slovenskega vseučilišča.

Pomembnost takega zavoda za narodni kulturni razvoj mi je bila dobro znana, morda bolje nego večini onih, ki so ga naj-

glasneje zahtevali. Ali baš radi tega, ker sem bil do duše uverjen o znamenitosti take pridobitve, sem moral ugovarjati slehernemu poskusu, prezgodaj in predčasno ustvariti stavbo, ki bi morala biti sklepno delo narodne izomike. Niti spodnje gimnazije nismo imeli in uže smo v istem hipu zahtevali univerzo! In od vseh turbulentnih zagovornikov samonasebi opravičene, trenotno in še za dokaj časa pa neizvršljive terjatve se nihče ni vprašal, kako pa bomo zmogli to veliko stvar? Drage volje verjamem, da se marsikak srednješolski učitelj, marsikak podeželni pristav ali notarski kandidat kar nič ne bi obotavljal, ako se mu prisodi blagodoneči naslov vseučiliščnega profesorja in ž njim združena letna plača. Toda naslov bi imeli, »profesorji« pa ne bi bili! Recimo, da bi se od strani vlade, ozir. države ugodilo naši zahtevi ter z močmi, kakor so nam bile takrat na razpolago v istini zasedlo stolice slovenskega vseučilišča, ostale bi te znanstvene nikakor ne zadostujoče učne sile po veljavnem zakonu na svojih mestih zasidrane in pritrjene do sedemdesetega leta svoje starosti ter pokvarili in v nič dejali bi nam cele generacije akademične mladine. Normalen porod sem hotel in branil sem se splava! Slab podjetnik tisti, kdor si pri svojih podjetjih ne stavi vprašanja, bodem-li podjetje v istini mogel zmagati s svojimi močmi? To načelo velja v politiki morda še bolj nego v gospodarskem življenju.

In ako še pomislim, da je bil naravni povod in izhodišče cele dolgovezne časnikarske borbe sestava akcijskega programa, ki bi ga imela naša delegacija predložiti Taaffeju povodom ustavaškega shoda v Lincu, da se mora dalje tak program omejiti na glavne točke, kojih neposredna hipna izvršitev se išče pri vladi, potem šele prav vztrajam na svojem stališču, češ ako bi se danes ponovil isti položaj, kakor smo ga imeli l. 1879 mi Slovenci, ne bi niti za pičico drugače postopal in drugače ravnal.

Dandanes so dejanske razmere neprimerno bolj ugodne za zasnovo in ohranitev slovenske univerze nego so bile pred skoraj petdesetimi leti! Med tem časom se je jako izdatno pomnožilo število onih znanstvenikov, ki bi po svoji slovstveni kvalifikaciji mogli priti v poštev kot vseučiliščni profesorji. Deloma je dokaj pomagalo v to svrho tiho a sistematično delo prejšnjih slovenskih parlamentarcev, ki smo še pod staro Avstrijo dosegli od naučne uprave, da so bili nekateri nadarjeni Slovenci, absolventje avstrijskih visokih šol, poslani z državnimi štipendijami v inozemstvo, da na ondotnih univerzah dopolnijo svoje študije ter razširijo svoje duševno obzorje. Ni majhno število takih štipendijatov, ki sedaj častno izpolnjujejo v Ljubljani profesorske stolice! Dalje pride v tem pogledu v poštev dejstvo, s katerim se seveda ni moglo računati pred polstoletjem, da je vsled razpada caristične Rusije in boljševiške revolucije toliko ruske inteligence razkropljene po širokem svetu, od katere je znamenit

del pribežal v Jugoslavijo ter tudi ljubljanski univerzi dal nekaj dobrih profesorjev in docentov zlasti v strokah, s katerimi smo se mi Slovenci dosihmal žalibog mnogo premalo bavili.

Vendar je pa povsem jasno, da je naša mlada država po prevratu v lehko umljivem duševnem vzletu tudi pri ureditvi visokega šolstva p r e v e č napela svoje sile in prekoračila meje, začrtane po gmotni in po duševni zmožnosti. Z jedno besedo, i jaz uvidevam, da imamo v Jugoslaviji preveč visokih šol. Bolje manj univerz, pa te dobro dotirane v denarnem oziru in predvsem po izbranih znanstveno visokostoječih profesorjih in docentih!

Seveda se načeloma upiram tisti nam Slovencem imanentni nerodnosti, da hočemo celo svoje znanstveno izobraženje pridobivati na enem in istem mestu, kolikor mogoče blizu svoji rojstni hiši! Poznam vsaj nekoliko znanstveno literaturo velikih kulturnih narodov in tu se mi le vidi, da zavzemajo Nemci v tem pogledu še dandanes, ne morda po svoji izvirnosti, pač pa po bogastvu svoje znanstvene produkcije prvo mesto. A to prednost so si pridobili večinoma s tem, da na Nemškem študent od nekdaj hodi za profesorjem, da posluša en semester odličnega učenjaka v Göttingenu, drug semester v Monakovem, potem kako leto v Berolinu itd. In nekaj sličnega bi tudi jaz svetoval našim študentom. Tudi z državno političnega stališča nam bode le koristilo, če se naš študent domačega čuti tudi v Zagrebu in Beogradu ter obratno hrvatski in srbski študent v Ljubljani!

Volitve za državni zbor so bile razpisane ter so se vršile po kmetskih občinah 24., po mestih in trgih 30. junija 1879. Tokrat so volilci korenito popravili, kar so bili zagrešili pri ominoznih državnozborskih volitvah l. 1873 in deželnozborskih l. 1878. Obe narodni stranki sta postopali zajedno, v lepi slogi ter dosegli popoln uspeh. Niti z enim kandidatom ni prodrla nemška stranka, celo njih kolovodja D e s c h m a n n je v Ljubljani propal. Kaj rad bi bil tudi jaz nastopil kot kandidat, toda nekaj mesecev mi je še manjkalo do dovršenega 30. leta. Po avstrijski ustavi se je pasivna volilna pravica pričela stoprav z dovršenim tridesetim letom, moral sem tedaj še — čakati. Tolažil me je prijatelj J u r č i č s pismom, o katerem takoj spregovorim, rekoč: »Saj si še le komaj 30 let star, do 70. leta se boš še vsega »nadelal«.

To pismo, datovano z dne 24. januarja 1880 ter pisano iz hiralnice pri Sv. Jožefu, kamor se je zatekel J u r č i č v svoji hudi bolezni, je tako značilno za moža in za celo njegovo dobo, da ga dobesedno priobčim v »Dodatkih«. V njem se zrcali ona jasnost, s kojo je mož gledal naše politične razmere baš tako, kakor pristni humor, ki Jurčiča ni zapustil niti v dolgotrajni dobi telesnega trpljenja. Izreden človek je bil in v slabotnem njegovem truplu je tičala povsem možata osebnost. Morda je bila največja izguba za naš narod, da je gmotno pomanjkanje

primoralo velikega pesnika in stvaritelja slovenskega romana, vdinjati se »lajdri politiki«. Ali priklenjen na častniško galejo je presegal nas vse, ki smo se takrat bavili s slovensko politiko, po zdravi razsodnosti in točnosti političnega razuma. Marsikaj bi se bilo izvršilo drugače, da nam ni kruta usoda ugrabila moža v cvetu njegove moške dobe!

V tistem času sem bil sploh dokaj zaposlen v politiki ter sem pridno sodeloval pri »Slov. Narodu«, uže z ozirom na bolnega urednika, ki je potreboval podpore sotrudnikov. A radi tega nikakor nisem zanemarjal svojih študij. Uglobil sem se zlasti v zgodovino velike francoske revolucije ter sem marljivo izkoriščal slovstveno gradivo, ki sem ga dobival iz dunajskih knjižnic in ljubljanske biblijoteke. In v tem pogledu sem našel v Ljubljani celo več nego na Dunaju. Morda ni neumestno, ako opozorim pri tej priliki naše znanstvenike na zaklade, ki jih baš za to dobo hrani ljubljanska študijska knjižnica. Tu se nahajajo sodobni francoski zgodovinarji, kakor Thibaudeau, bogata zbirka memoár, dragocena knjiga Mercierjeva »Tableau de Paris« in »Nouveau tableu«, zbirka prezanimivih člankov v feljetonističnem slogu itd. Odkod to nenavadno slovstveno bogastvo baš v Ljubljani? Rešitev te uganke je povsem priprosta. Ljubljanska državna biblioteka je imela to posebno srečo, da je bil med francosko okupacijo njen knjižničar francoski zgodovinar in romanopisec Charles Nodier, ki je zanjo nabavil vestno vse, kar bi moglo služiti povestnici velike te dobe.

Sad mojih dotičnih študij je bila moja nemški spisana razprava »Zur Geschichte der Septemberereignisse«, v kateri sem kritično obdelaval zgodovino onih monstroznih umorov l. 1792, kjer so v prvih dneh meseca septembra tolpe nahujskane, opijanjene, fanatično razgrete druhali napadale pariške jetnišnice ter tam poklale na tisoče ubogih jetnikov, ne glede na stan, spol, starost, ne glede tudi na razloge, radi katerih so bili v zaporih. Mikala me je predvsem rešitev kontroverze, ali so bile te grozovitosti izbruhi ljudske razburjenosti, provzročene po vlomu zavezniških armad, katere so pod vojstvom vojvode brunsviškega vzele Verdun in se pomikale proti Parizu ali pa je vse skup bil sad zločinskega hujskanja in premišljenega diaboličnega načrta? Razprava je izšla zaporedoma v dveh letnih gimnazijskih poročilih, ker je bila za en gimnazijski program preobsežna. Dal sem pa napraviti takoj celotni separatni natis, žalibog le v 50 iztisih. Sam sodim, da je dotična razprava bilo najboljše, kar sem bil sploh kdaj napisal zgodovinskega. Svoje iztise sem razdelil med znance in prijatelje in celo tak bedak sem bil, da niti odgovoril nisem, ko sem iz Berolina in od drugod dobival pozive, naj vpošljem kak eksemplar v pregled in razsojo. Zgolj dunajski »Gymnasialzeitschrift« sem dostavil en iztis, katera je potem objavila kratko ugodno oceno iz peresa graškega univ. profesorja Losertha. Ko sem mnogo let kasneje svoje delo dal prečitati

tedanjemu justičnemu ministru grofu Frid. Schönbornu, se je isti pač sila pohvalno izražal o mojem delu, ki je po svojem bistvu bil napol pravniškega značaja.

Slučaj je ob istem času nanesel, da sem zašel na sicer meni povsem tuje polje slavistike. Zelo presenečen sem bil namreč, ko dobim od »Slov. Matice« v Ljubljani povabilo, naj prevzamem ob Kopitarjevi slavnosti v Repnjah, rojstnem kraju tega znanstvenega orjaka, slavnostni govor. Bil sem takrat odbornik »Slov. Matice«, poleg tega mi je nujno prigovarjal prijatelj Levec, naj ne odklonim častnega poziva, premagal sem tedaj svoje naravne pomisleke ter sprejel namenjeno mi nalogo. K sreči sem prejel poziv še tako pravočasno, da sem mogel vsaj v naglici seznaniti se nekoliko natančneje z deli nesmrtnega rojaka. Toda odkrito bodi povedano, nič kaj lehko mi ni bilo pri srcu, ko sem kot nestrokovnjak moral predelati težko znanstvenost, ki jo je bil Kopitar, »monstrum scientiarum«, kakor ga je nazival prvak nemškega jezikoslovstva Jak. Grimm, nakopičil v svojem »Glagolita Klotzianus«. Tem bolj razvneli so me klasični »Zbrani spisi«, ki so s ponosom na tega velikega sina matere Slovenije navdajali mojo narodno dušo.

Kopitarjeva slavnost v Repnjah septembra 1879! Vzlet oživljene narodne zavesti je privabil navzlic skrajno slabemu vremenu na tisoče poslušalcev v malo gorenjsko vasico na znožju Šmarne Gore. Tudi z daljnih mejá slovenske zemlje so prihiteli buditelji slovenskega ljudstva, tako zaslužni Einspieler s Koroškega, Božidar Raič iz vinorodnih Haloz, Janko Nabergoj iz tržaške okolice. Jaz sam sem se bil uže iz Wiener Neustadta s svojo rodbino pripeljal v domovino, kjer sem na Dolenjskem preživel svoje počitnice. V Trebnjem sva se zmenila s tedanjim privatnim docentom na graški univerzi dr. Nace Klemenčičem, da se peljeva skup v Repnje. Zlata duša, ranjki Nace! Močan in zdrav, pravi slovenski hrust, ob jednem pa šegav in vedno dobre volje, pristni tip dolenjske solnčnate narave! Seveda na prvi pogled tuj človek nikoli ne bi pogodil v tem veseljaku onega globokega znanstvenika, za katerega ga je uže tedaj, v njegovih mladih letih, poznal znanstveni svet. »Klemenčič ist mein bester Schüler!« je rekel v ministrstvu o njem njegov učitelj, slavni Boltzmann, eden največjih fizikov celega sveta. In tak mož navzlic vsem svojim vrlinam ni mogel postati reden profesor na graški univerzi, zgolj radi tega ne, ker se je profesorski senat iz politične mržnje z vsemi štirimi branil, da se ne bi oskrunil nemški značaj graške visoke šole po prisotnosti »eines verfluchten Windischen!« Moral je kot ordinarij na univerzo v Innsbruck, kjer si je sijajni učitelj kmalu pridobil splošen ugled in družabno veljavo. Velika izguba je bila za vedo in za slovenski narod, ko je pred 22 leti Klemenčič, od kapi zadet, preminul v Trebnjem, kjer je med svojimi domačimi hotel uživati svoje počitnice!

Ali takrat, ko sva se peljala v Repnje, l. 1879, sva bila še oba mlada, krepka in prevzetna. Klemenčič je zapregel očetovega »sirca«, sam je kučiral pohlevni kmetski voziček, na katerem sva se zibala po prašni dolenjski cesti. Ni šlo prehitro, ker je bilo pri naju preveč pristne dolenjske žeje in — ob cesti dolenjskega cvička. Vendar se srečno pripeljeva do Ljubljane, a tam se iznenadoma pokaže nepričakovana zapreka. »Sirec« nikoli še ni bil v nobenem mestu in znameniti ljubljanski tlak, one velike savske »špičaste kroglje«, vredne konkurentinje beograjske »kalderme«, ki se je začenjal na Karlovški cesti proti cerkvi Sv. Florijana, je konja tako prestrašil, da se nikakor ni mogel odločiti, da bi se podal v tako nevarnost. Prigovarjanje, opomini z bičem — nič ni izdalo, »sirec« se je branil ljubljanskega tlaka! Kmalu se je zbirala šentflorjanska mladina okrog najine »kripce«, smejala se, ubijala svoje šale, dokler ni Nace stopil z voza, konja zagrabil za uzdo ter ga srečno speljal do Starega trga. Odtod je potem šlo gladko naprej, tlak se je zboljšal, »sirec« pa se je začel privajati mestnim osnovam in težavam.

Drugi dan — dež, neprestano dež, včasih se menjajoč s pravcato ploho! Pri Kopitarjevi rojstni hiši v steno vzidana spominska plošča, pod njo majhen odrček za govornika, a nesreča, oder naravnost pod kapom! Bil sem v slavnostni opremi, s frakom in kar zraven spada, govoril sem seveda gologlav ter odklonil tudi dežnik. Saj bi bilo naravnost smešno, da govorim kot slavnostni govornik pred več tisoč posluševalci — pod dežnikom! Seveda sem bil moker kakor miš, poleg tega pa še ta čuden občutek, da sem, stoječ na skrajno majhnem odru neprestano izpod kapa dobival vodne curke na odkrito glavo! Mnogokrat sem nastopil v svojem življenju kot govornik v državnem in deželnem zboru, v vsakovrstnih javnih korporacijah in na ljudskih zborovanjih, pri slavnostnih prilikah in pred odprtimi grobovi, sigurno pa nikoli ne pod tako čudovitimi razmerami kakor baš na Kopitarjevi slavnosti. Vendar sem premagal vse težave: moj govor je bil sprejet z veliko pohvalo, pri slavnostnem obedu v Vodicah se je pela slava in hvala meni kot govorniku in od mene vedno visoko čislani Božidar Raič me je pri tej priliki počastil s tem, da mi je bratovščino napil. Orjaški mož je bil, pravi velikan! Ko me je objel in poljubil, sem imel utis, kakor da bi se sosedna Šmarna Gora zvalila čez me. In vendar sam ne spadam med pritlikavce in slabiče!

Toda ko smo slavili v Repnjah Kopitarjevo slavnost, je bil centralistični liberalizem uže strmoglavljen in sila spretni in premeteni grof Taaffe je vladal v Avstriji. L. 1879 je Taaffe uže trdno držal v svojih rokah državno krmilo, Čehi so se odpovedali svoji nesrečni abstinenčni politiki, nove volitve so kabinetnemu prvosedniku dale večino, dasi pičlo večino, in sedaj je prišel tudi zame čas, da se vrnem — v domovino!

Naravno, da je spremenjeni položaj vsekako vplival tudi na prebivalstvo nemškega Wr. Neustadta, katero je po svojem političnem mišljenju pripadalo dvema strankama: meščanstvo liberalni, delavstvo socijalnodemokratski. Vmes je vegetirala »obrtna« stranka, ki je potem postala jedro krščanskosocialni skupini. Ali vse te stranke, tako razlikovite v svojih namenih in ciljih so le bile edine vsaj v eni točki: v čeŝčenju — cesarja Jožefa II! L. 1880 obhajala se je baš stoletnica, odkar je najpopularnejši Habsburžan nastopil vlado. Povsod po nemški Avstriji so proslavljali njegov spomin. Da niso slavili pristnega Jožefa, ki je pred strokovno oceno in pod secirnim nožem zgodovinske kritike nikakor ne junak svobode, temveč zagrizen samovladec, trdosrčen in površen, — o vsem tem se niti sanjalo ni liberalnemu filistru, ki je po vseh velikih in malih nemških gnezdih prirejal slavnosti cesar Jožefovemu spominu ter mu stavil spomenike. Tudi na naši gimnaziji je hotel ravnatelj po zgledu drugih srednjih šol prirediti šolsko slavje, toda odločno sva se v konferenci upirala temu jaz in tovariš Detela ter v istini preprečila ravnateljev namen. Kajti žalibog je bila gola istina, da sva midva uže bila politično okužila tri svoje tovariše redovnike, vse po rodu Čehe ter močno vplivala na trojico nemških kolegov cistercijanov. Razpolagala sva z večino učiteljskega zbora. Tudi pri napovedani mestni razsvetljavi so ostala okna najinih stanovanj temna in — vendar cela! Navajam vse te drobnarije le kot dokaz, da poštenega narodnega prepričanja ni treba prikrivati. Verjemite mi, tudi v tem pogledu bi bilo mnogo bolje, da ne bi imeli v lastnih vrstah preveč plašljivcev, omahljivcev in petoliznikov!

Ali vendar, čas je bil, da so me poklicali nazaj v slovensko Ljubljano. Sploh so pričeli nas prognance zopet klicati nazaj. Septembra meseca 1881 sem bil zopet »iz službenih ozirov« premeščen na ljubljansko gimnazijo. Prijatelji in tovariši so mi priredili lepo odhodnico. Iz prisrčnih besed, s katerimi so se od mene poslavljali tudi politični nasprotniki, se je videlo, da se je »slovanski zagrizenec« — moji kolegi so me šaljivo klicali »Krawallschani«, — vendar vsaj nekoliko prikupil tudi nemškemu občinstvu.

V. poglavje.

V novih bojih.

Bil sem zopet v domovini. S početkom oktobra l. 1881 sem nastopil zopet svojo službo na dobro mi znani ljubljanski gimnaziji, toda kmalu sem jo moral prekiniti. Bolan sem uže prišel v Ljubljano. Moj nenavadno krepak organizem se je dlje časa krčevito branil hude bolezni, opravljal sem svoj profesorski posel, dasi sem se komaj zavedal. Naposled me je bolezen premagala, komaj da so me spravili do doma. Še danes ne vem, kaj mi je bilo, dasi je šlo za življenje ali smrt. Tudi zdravniki niso vedeli, kam opredeliti mojo bolezen. Nazadnje so se izrekli za možganski »tumor«, — dejstvo pa, da sem prebolel strašne napade, ovrže njih diagnozo. Ali sila dolgo je trajalo, dokler sem okreval. Kake štiri mesece sem ležal, dopust sem potem dobil za celo šolsko leto. Popravil sem se šele v zdravem gorenjskem zraku. Od aprila l. 1882 sem bival v prijazni Šturmovi hiši v Poljčah in neznansko dobro mi je storilo to bivanje. Z nepopisnim veseljem sem užival prekrasno gorenjsko spomlad. Še se spominjam, ko sem prve dni junija nekega lepega jutra napravil sprehod okoli blejskega jezera. Omamila me je božanska krasota pokrajine, ves zamaknjen v čar gorenjske narave sem na glas deklamoval Preradovićeve stihe:

»V tvom polju daj mi groba,
tvojim cvijećem grob mi kiti!«

Iz gostoljubnih Poljič sem se podal na Brdo, k najmilejšemu svojih prijateljev, Janku Kersniku. Zadnji ostanki moje bolezni so se izgubili v njegovi družbi, v dražestnem krogu plemenite njegove obitelji. Veliko sva si imela povedati, načrte sva kovala o svojem predstoječem političnem delovanju, sanjala o bodočnosti ter z nehlinjeno tužnostjo se spominjala svojega skupnega prijatelja Jurčiča, ki je še pred mojim odhodom iz Wr. Neustadta zapustil ta svet. Inštinktivno sva čutila, kako bova pogrešala moža, jasno njegovo pamet in umerjenost njegovo v političnih bojih, ki so naju čakali. Dobro je bilo, da se nama takrat o njih intenzivnosti in odurnosti niti sanjalo ni!

Na jesen l. 1882 sem uže zopet bil v šoli, kmalu sem se pričel javiti v politiki. Najprej so me izvolili v občinski zastop mesta ljubljanskega.

Kandidovan sem bil v II. volivnem razr., 27. aprila 1883 je bila volitev. Ta razred je bil po tedanjem volivnem redu povsem »uradniški«, odločeval je v njem javni nameščenec. Pod prejšnjimi vladami je bil nepristopna trdnjava nemškoliberalne stranke, a tedaj so se uže jasno pokazali sadovi preudarjene politike deželnega predsednika Winklerja. Ljubljanski Nemci so obupali nad zmago ter brez boja prepustili narodnjakom bojno polje. Vzdržali so se volitve, izvoljeni smo bili več ali manj soglasno narodni kandidatje dr. Papež (276 glasov), inž. Žužek, katehet Mir. Križnar, dr. Hinko Dolenec, Tomek, trgovec Ledenik in jaz (268 glasov). Ker sem imel najmanj glasov, se je glasil moj mandat slučajno le za eno leto. Toda »mestni oče« sem bil le in nikakor nisem mislil lenariti v mestnem zboru. Uveljavil sem se kot član olepševalnega odseka, kjer smo po moji inicijativi začeli graditi nova pota iz Tivolija proti Gornjemu Rožniku, ter v šolskem odseku. Tu sem z velikim trudom dosegel vsaj nekoliko poboljška sramotno plačanim ljubljanskim učiteljem ter preuredil vprašanje učnega jezika na mestnih ljudskih šolah. Kmalu me je še doletela druga čast: mesto ljubljansko mi je poverilo svoje zastopstvo v deželnem šolskem svetu.

Ali med tem časom so se vršile uže volitve v deželni zastop. Dolgo je pustil Taaffe hirati klavrni deželni zbor, izvoljen po Vesteneckovi metodi, javno dezavuiran po državnozborskih volitvah l. 1879, ki so se končale s popolnim porazom kranjske nemškutarije. Navzlic temu jih je nad vse previdni dunajski državnik pustil nemoteno vladati v deželnem dvorcu do l. 1883, ko se je dežela Kranjska pripravljala na 600 letnico svoje pripadnosti k habsburški monarhiji ter na cesarski obisk. Prav v zadnjem trenotku je bil razglašen razpust deželnega zbora vojvodine Kranjske in po vsej deželi so se pričele priprave za deželne volitve. Agitacija je bila živahna, a ni več šlo za boj proti nemškemu tlačitelju, temveč za odločitev med raznimi strujami v narodni stranki. Nov boj se je pričel, s prva še ne v odkritih bojnih vrstah, temveč nekako v podzemeljskih rovih, z minami in v vijugastih skrbno skritih jarkih.

A kak je bil tedaj politični položaj na Slovenskem?

Ko je l. 1882 umrl stari Bleiweis, je proglasil Zarnik njegovim naslednikom Luko Svetca, kakor da bi se dostojanstvo narodnega voditelja dalo podeliti ali podedovati! Seveda se to imenovanje nikjer ni priznalo in novoproglašeni politični vodja pač ni bil po tem, da bi si sam priboril voditeljevo mesto. Velikih mož takrat nismo imeli; kar se je gibalo v politiki, počenši od dra. Jos. Vošnjaka in taborskega govornika dra. Val. Zarnika, je bilo blago prav srednje vrste. Najbolj markantna oseba je bil med tedanjimi politiki sigurno kanonik Karel Klun. Pač ni lehko, pogoditi bistvo tega moža ter označiti njegovo politično osebnost. Prijetne zunanjosti, rudeč kakor zrelo

Dr. Mattuš.

jabelko in polnoličen, fine roke in drobne noge, za katere bi ga smela zavidati vsaka aristokratinja, vedno smehljajočega se obraza, uprav čudna zmes ribniške lokavosti in osebne dobrohotnosti — tak je bil Karel Klun, dejanski voditelj tedanje katoliškokonservativne stranke. On je v svojih rokah imel vse niti, z njimi je hotel dirigirati zlasti potek deželnozborskih volitev, ali načrte so mu deloma prekrižali politični začetniki, ki so si z vso silo hoteli priboriti vstop med narodne zastopnike. I jaz sem bil med njimi!

Še je obstajala zasnova narodnega centralnega volivnega odbora, ki je pod Bleiweisovim predsedstvom prav diktatorično razpolagala z izidom volitev. Jaz za svojo osebo sem hotel kandidirati v skupini dolenjskih mest in trgov, na dobro mi znanem terênu, in imel sem utemeljeno prepričanje, da večini volivcev ugaja moja kandidatura. Razen mene so kandidirali Janko Kersnik v kamniških kmetskih občinah, dr. Hinko Dolenec v postojnskih, dr. Maks Samec v mestni skupini Kamnik-Tržič-Radovljica in dr. Ivan Tavčar v ljubljanskih kmetskih občinah. Kersnik, Dolenec in Samec so našli milost pri centralnem odboru, mene in Tavčarja je zavrgel. Slednji, nezadovoljen s tem ukrepom, je napravil svoj »pronunciamento« ter se podprt od županske zveze neposredno obrnil na volivce. Jaz pa, ki sem uže takrat imel nekaj pojma o izrednem pomenu potrpežljivosti v politiki ter vrh tega visoko cenil, morda precenjeval važnost strankarske discipline, sem, s težkim srcem sicer, svoj odstop od kandidature objavil v »Slov. Narodu« z dne 8. junija 1883.

A niso bili vsi tako poslužni in tenkovestni in čuda, disciplina se je rušila na flagranten način baš po — Klunovi stranki! Pač sta bila proglašena kot oficijelna kandidata Janko Kersnik v kamniških in v notranjskih kmetskih občinah dr. Hinko Dolenec, toda to je jima kaj malo pomagalo, kajti od župnišča do župnišča je romal poziv kanonika Kluna, naj mesto teh preklicanih liberaluhov rajši volijo druge bolj zanesljive kandidate. K vsej sreči je Kersnik, ki je imel tudi med duhovščino dobre prijatelje, pravočasno izvedel o nakani ter je na volivni dan po zelo intenzivni agitaciji vendar le s 42 glasovi prodrl proti prof. Mir. Križnarju, ki jih je bil dobil le 36. Tudi dr. Dolenec je zmagal v Postojni in Klunova premetena taktika se ni posrečila. Toda mene je silno podžgala jasna ta nelojalnost. Slučajno sva se dobila s kanonikom Klunom v uredništvu »Slov. Nar.«. Razjarjen mu očitam njegovo postopanje, on me zavrne z navadnim svojim nasmehljajem in jaz, še bolj razljučen po njegovi hladnokrvnosti, mu zabrusim v obraz: »Ker Vi tako postopate, tako rušite disciplino, prekličem svoj odstop in videli boste, kako bo sfrčal Vaš kandidat!« In storil sem tako! Par ur kasneje sem v Sp. Šiški v znani »Ančnikovi« hiši z Levcem in par drugimi prijatelji dogovoril ves bojni

načrt. Slučajno prisotni obrtnik in trgovec Viktor Rohrmann, rodom Novomeščan, je bil tako prijazen, da mi je dal svojo kočijo na razpolago ter me sam spremljal na potovanju. in tako sem na volivni dan bil na bojišču.

In kaka je bila ta prva moja volivna bitka! Takrat je še veljala ona Schmerlingova gorostasnost, da so v skupini mest in trgov morali vsi volivci v en volivni kraj, ki je bil po vsej priliki vedno tako izbran, da je vlada nanj mogla računati. Na pr. Kamničani so morali iti volit skozi Kranj v takrat nemškutarski Tržič, dasi je bil Kamnik dokaj bolj obljuden ter bil poleg tega sedež okr. glavarstva, česar v Tržiču ni bilo. In v Novo mesto so morali Črnomaljci in Metličani, Krčani, Kostanjčani in Višnjani, na take razdalje in po tedanjih še nepreloženih cestah, po tistih strmih klancih. Koliko težav in koliko stroškov! A lepo jih je bilo videti, ko so prihajali okinčani vozovi mojih volivcev v dolgih vrstah v Novo mesto. Stopil sem med nje, zlasti svoje belokranjske rojake sem podkuril in dvignil s krepkimi nagovori, nepopisna je bila navdušenost, sijajna je bila zmaga! Novomeški prošt, Peter Urh, od centralnega volivnega odbora postavljeni kandidat je dobil — glasovanje je bilo takrat še po imenih — le 90 glasov, dočim se je name združilo 206 glasov.

Volitev bila je 13. junija, novoizvoljeni deželni zbor je bil sklican na 26. junija, neposredno pred cesarskim obiskom. Takoj sem bil izvoljen v adresni odsek in tam se mi je poverila naloga, da sestavim adreso, s katero naj imenom dežele njen zakoniti zastopnik, deželni zbor, proslavi vladarja. Moj načrt je bil od odseka sprejet z malimi nevažnimi spremembami, in zbornica mu je soglasno pritrdila, ko sem kot poročevalec predložil in priporočal njegovo besedilo. Pri tem se mi je pripetila mala nerodnost. Nevešč sem bil nekaterih parlamentarnih oblik in tako sem bil pozabil, da moram kot poročevalec podpisati delo svojih rok, svoje pismeno poročilo. Deželnozborski tajnik Pfeifer pa je bil dovolj zloben, da me ni opozoril na to pogreško in tako je romalo moje poročilo med svet zgolj s podpisom odsekovega načelnika, tovariša Grassellija in brez poročevalskega podpisa, kakor da bi se poročevalec bil sramoval svoje ditirambične lojalnosti.

V deželnem zboru nisem bil jaz edini, ki je prišel notri proti volji centralnega odbora. Ista je bila s poslancem belokranjskih kmetskih občin, s črnomaljskim okrajnim sodnikom Ed. Devom. Izvoljen je bil proti semiškemu dekanu Alešu, sicer velespoštovanemu in zaslužnemu rodoljubu. Na izid te volitve je vplival pred vsem antagonizem med črnomaljskim in metliškim sodnim okrajem, iz kojih je bilo sestavljeno to volivno okrožje. Volili so dejansko Črnomaljci proti Metličanom in ker je prvih —, so prodrli s svojim kandidatom.

Redutna dvorana, kjer je počenši z l. 1865 zboroval deželni zbor Kranjski, se je baš popravljala, zbog tega sta se prvi seji dež. zbora vršili tam za gradom, v starem strelišču, v onih prostorih, kjer smo v blaženih gimnazijskih letih hodili »po premije«!

Prišli so slavnostni dnevi šeststoletnice združenja Kranjske dežele s habsburško hišo, prišel je cesarski obisk in ž njim vred tista zmes hlinjenega in pristnega patrijotičnega navdušenja. Ne morem tajiti, tudi mnogo, mnogo istinite gorečnosti za cesarja se je javljalo pri tej priliki. Na lastne oči sem videl, kako so na cesti pokleknile kmetska dekleta, ko se je cesar mimo njih peljal v svoji kočiji. Toliko časa in tako sistematično se je v šoli in v cerkvi, v časopisih in društvih širila avstrijska legenda o nedoseżnih vrlinah habsburških vladarjev, da so naposled v istini imeli starega vladarja neglede na njegova resnična svojstva za vzor vseh kreposti.

Opetovano sem bil pri tej priliki sprejet od cesarja. Takrat, ko se mu je predstavil na kolodvoru deželni zbor, potem ko sem vodil deputacijo dolenjskih mest ter mu izročil prošnjo Dolenjske za željno pričakovano železnico, dalje ko mu je odposlanstvo »Slovenske Matice« z njenim predsednikom županom Grassellijem poklonilo spominsko knjigo in končno, ko mu je profesorski zbor ljubljanske gimnazije bil predstavljen. Pri tej predstavi si je senior nas profesorjev, stari Valentin Konschegg dovolil na cesarsko vprašanje, koliko časa služi, šaljivi odgovor: »Majestät, ich bin noch ein Professor aus dem Antediluvium«, ali Fran Josip ni razumel nobene šale ter je vidno ogorčen nesrečnemu šaljivcu pokazal hrbet.

Omenil sem Matično spominsko knjigo. Meni se je poverila od odbora naloga, urediti to knjigo ter zanjo spisati glavno razpravo. Naslov ji je bil: »Spomenik šeststoletnice začetka Habsburške vlade na Slovenskem«. Moja razprava obsegala je 122 strani v leksikalnem formatu. Poleg mene so napisali razprave za to knjigo Navratil o slavnem čebelarju in spretnem slikarju Janši, ki je na poziv cesarice Marije Terezije na Dunaju v terezijanskem vrtu v slovenskem jeziku, seveda s tolmačem, ljudem predaval o čebeloreji, in tedanji kaplan J. Lavrenčič o ustanovitvi ljubljanske škofije.

Moja razprava bila je pisana strogo znanstveno z vsem kritičnim aparatom. Skrbno sem se izogibal vsemu bizantinskemu hvalisanju, videti je bilo in brati se je dalo med vrsticami, da mi je mnogo bolj ugajala blesteča prikazen češkega kralja Přemysla Otakarja nego osebnost srečnejšega tekmeca, suhoparnega habsburškega Rudolfa. Razprava je bila dobra in povsem samostojna, navzlic temu se je pol leta kasneje, ko je uže razsajal ljuti boj med »radikali« in »elastiki«, v njo zakadil tržaški gimn. prof. Jesenko ter mi po krivici očital, da sem izpisal in prepisal dunajskega profesorja Otokarja Lorenza. Jesenko, ki je pač mnogo bil čital in dokaj znal, je

bil v svoji polemiki strasten in neizbirčen, v svoji strokovni produkciji pa nekritičen, čestokrat površen in nezanesljiv. Kasneje spregovorim še kaj več o svoji praski s tem gospodom.

V moje nemalo zadoščenje pa je kmalu na to priobčil laskavo oceno moje razprave temeljit poznavalec te dobe, maloruski univ. prof. dr. Milkowicz v svoji knjižici »Zur Geschichte der neuesten Geschichtsliteratur in Krain,« kjer govori o moji razpravi tako-le:

»Noch ein Werk muß hier besprochen werden, welches in eben diese Geschichtsperiode Österreichs gehört. Es ist die große Abhandlung Prof. Šukljes, welche den Titel führt: ‚Avstrijsko medvladje in ustanovitev Habsburške vlade na Avstrijskem (1246 do 1283)'. Erschienen ist diese Abhandlung im ‚Spomenik o obletnici začetka Habsburške vlade na Slovenskem.' In der slovenischen Sprache verfaßt ist die genannte Abhandlung leider nicht jedermann zugänglich. Wie ganz anders liest sich dieses Werk (Milkowicz primerja namreč mojo razpravo s knjigo dr. Anton Mella: ‚Die historische und territoriale Entwicklung Krains vom VIII. bis XII. Jahrh.). Die geschichtliche Entwicklung fließt würdevoll wie ein breiter tiefer Strom. Das Werk hascht nicht nach Effekten, es will uns durch außerordentliche Neuigkeiten nicht überraschen. Es werden uns Bilder vorgeführt, sowie sie sind, ohne Zuthaten und doch — gerade deshalb fühlt man sich mächtig ergriffen. Man hört den großen Gang der Geschichte.

Prof. Š. hat auch trotzdem, daß dieser wichtige Abschnitt der österreichischen oder besser gesagt, der Weltgeschichte sehr tüchtige Bewahrer fand, seine selbständige Meinung zu wahren gewußt... Das Werk Š. bleibt eine Zierde der slovenischen Geschichtsliteratur.«

Prekinjeno zasedanje deželnega zbora se je jeseni nadaljevalo, prva seja bila je v redutni dvorani. Kako lice je imel tedanji deželni zastop? Pričnimo z narodno stranko!

Še je bila združena v enem enotnem klubu, kakor v nekdanjih Bleiweisovih časih, ali dejanske enote ni bilo več. Poleg slovenskih konservativcev, katerim je bil kanonik Klun duševni vodja, je bilo zastopano narodno napredno krilo in tudi v njej si mogel ugotoviti staro in mlado strujo. Med ožjimi pristaši Klunovimi si pač zastonj iskal večjih talentov. Dr. Poklukar, soliden Gorenjec, je bolj učinkoval po svoji mogočni postavi in impozantni bradi; govoril je malo, a molčal tako modro, da se je nehoté mislilo, koliko globokih mislí tiči za njegovo molčečnostjo. Zelo pošten človek je bil Oton Detela, sicer dokaj brezpomemben v politiki in v upravi. Tudi o Janezu Murniku niti najboljši prijatelj ne bi mogel trditi, da je njegova duševna potentnost v pravem razmerju z veliko vlogo, ki jo je igral v deželnem odboru in v trgovski zbornici. Menda je bil prvi Slovenec, odlikovan z naslovom »cesarskega svetnika«. Ali takrat so imeli naši ljudje še neznanski respekt pred tem

blestečim naslovom; toliko da niso mislili, da cesar v posebno zapletenih kočljivih vprašanjih pokliče svojega »cesarskega svetnika«, da mu z dobrim svetom pomaga iz zadrege. Omenjati pa moram pri Murniku njegovo soprogo, živahno, duhovito gospo, polno impulzov in življenske sile, ki je hkrati postala središče in voditeljica ljubljanskega narodnega ženstva.

Od narodne napredne struje je imenovati dr. Jos. Vošnjaka in dr. Val. Zarnika. Prvi ima gotovo svoje velike zasluge za probujo slovenskega naroda in temu cilju je žrtvoval s sijajno nesebičnostjo celo svojo eksistenco. Današnjemu koritarstvu se tak značaj pač sme postaviti kot blesteči zgled. Kaj zaleže proti taki čisti osebnosti dejstvo, da njegova duševna znamenitost ni bila tako visoko razvita. Vloga njegova je bila po čitalnicah in taborih, pri narodni organizaciji, a ne v velikih parlamentarnih debatah. V dunajski državni zbornici si ni mogel priboriti večjega ugleda.

Njegov pristaš dr. Tine Zarnik je bil iz drugega kova. Nihče mu ni mogel odrekati izvirnega talenta, združenega z naravno zgovornostjo, ki je tembolj vplivala na narodno maso, ker je bila prežeta z dovtipno žilico. Dokaj je bil čital, obvladal je več svetovnih jezikov in poznal njih slovstvo. Ali vsi ti prirojeni in pridobljeni darovi naposled niso nič izdali, ker je bil »junak taboritov« — nepopisno len! A tudi najsijajnejši talent usahne in gre v nič, ako ga vedno ne vežbaš in uriš. Nikjer pa splošno to načelo ne veljá v toliki meri, kakor baš v politiki. Pomanjkanje vztrajnosti in napete marljivosti se kaže tudi v Zarnikovem slovstvenem delovanju. Pričetkom šestdesetih let minulega stoletja eden izmed najpopularnejših in najzvestejših sodelavcev Bleiweisovih »Novic«, obmolkne na enkrat in tudi pri »Slov. Narodu« je kaj redkokrat pomagal uredniku celó v njegovih najhujših stiskah. Politika mu ni bila resno delo, zahtevajoče duševne napetosti, temveč gola zabava; govoril ni v deželnozborskih razpravah za stvar, temveč za to, da bi se galerija smejala njegovim včasih dokaj robatim dovtipom. Za večji politični koncept je bil Zarnik nesposoben.

Pri zadnjih volitvah sta prodrla tudi dva poslanca, ki po rojstvu in vzgoji nista spadala k nam. Bila sta to ljubljanski odvetnik dr. Alfonz Mosché in kabinetni tajnik Schneid vitez Treuenfeldski, graščak zapriški pri Kamniku. Mosché, elegantna prikazen, socijalno naobražen, toda površen in brez pristnega narodnega prepričanja. Pridružil se je narodni stranki ter si s tem ustanovil cvetočo odvetniško pisarno. Slovenščino je grdo mrcvaril, sicer se je odlikoval z neprimerno samosvestnostjo. Previsoko mnenje, ki ga je imel o lastni osebi in njenih narodnih zaslugah, je provzročilo, da je uže l. 1889 pri novih volitvah izgubil svoj ljubljanski deželnozborski mandat. Po tem porazu se mu ni več posrečilo, priboriti si mesto v domači politiki.

In vit. Schneid! Mnogo so pričakovali od njegovih zmožnosti, še več od njegovega vpliva in osebnih zvez. Naši ljudje so bili kar »panani« od naslova »kabinetni tajnik Nj. veličanstva«. Predstavljali so si takega dvornega uradnika kot nad vse vplivnega oblastnika, ne vedoč, da so taki gospodje v istini hlapčevali na cesarskem dvoru ter bili za svoje čestokrat mučno, dolgočasno delo kaj slabo plačani. Na vsak način pa je bil Schneid darovit mož s političnim konceptom in imel je svoje posebne namene, ko se je na Kranjskem dal voliti v državni (1879) in deželni (1883) zbor. Mi vsaj v našem ožjem krogu smo bili uverjeni, da ga je mikalo — mesto deželnega predsednika. O tem še spregovorim kasneje.

V deželnem zboru smo imeli še ljubljanskega Petra Grasselllija, nadarjenega moža, spretnega govornika, nevarnega debaterja, tembolj ker je razpolagal s skelečo ironijo in pristnim humorjem. Le škoda, da svojih izrednih darov v parlamentu ni maral izkoriščati.

Manjšo vlogo je igral v deželnem zboru dr. Karel Bleiweis, sin velikega svojega očeta. Izmed novo vstopivših narodnih poslancev moram poleg Kersnika na prvem mestu imenovati kamniškega župana dr. Maks Samca, poštenjaka skozinskozi, izobraženega in globokega moža. Od kmetskih poslancev pa je bil najbolj karakteristična oseba Primož Pakiž, pravi tip prebrisanega in šegavega Ribničana.

Kako pa je izgledala nemška levica? Reducirana je bila na izvoljence velikega posestva, tam so iskali in našli pribežališče matadorji kranjskega nemštva, v drugih volivnih kurijah propadli Deschmann, dr. plem. Schrey in dr. Adolf Schaffer. Ali duševnega vodstva niso imeli v tej skupini, niti ponosni gospodar križki baron Apfaltrern ga ni več imel, kajti vajeti je uže bil vzel v roke sin trdne kmetske hiše, Josip baron Schwegel. Kolikor meni znano, je bil to prvi Slovenec, ki se je v avstrijskem vnanjem ministrstvu po izrednem talentu in še bolj izredni sreči povzpel do visokega mesta prvega sekcijskega načelnika. Pot do tja je bila huda in strma, olajšal si jo je s tem, da je od sebe vrgel — kar je bilo na njem slovenskega. Vsaj na videz, kajti meni vsaj se je dozdevalo tekom najinega 32letnega, čestokrat intimnega občevanja, da je v skritem kotičku njegovega srca vendar še vedno tičalo nekaj onega Žveglja, ki je svoje dni pod psevdonimom Radonijevič opeval krasote slovenske domovine.

Dveh precej markantnih politikov si pogrešal v tedanjem zboru, dasi sta uže dokaj močno vplivala na razvoj slovenskega javnega mnenja. Dr. Ivan Tavčar je bil propadel pri volitvah v ljubljanskih kmetskih proti staremu davčnemu uradniku Luka Robiču in nič mu ni koristilo, da se je v volivnem oklicu preveč ponižal pred duhovščino. In vendar mu je šlo mesto v deželnem zastopu uže tedaj. Sijajen govornik, dasi ni-

kakor ne velik politik, plamteč rodoljub, pošten skozinskozi, tudi tedaj, če ga je burna njegova narava vrgla na napačno pot, povsem iskren in brez zavratnosti, pesnik tudi v politiki, — tak je bil Tavčar, uže po svoji moški lepoti markantna prikazen. Name je vedno močno vplival, odkar sem ga poznal. Tudi v dobi najsilnejšega osebnega boja mu nikoli nisem mogel biti sovražen.

Drugače z Ivan Hribarjem. L. 1883 do one usodne verifikacijske debate sva si bila osebno dobra, od tistega dne počenši so se ločila najina pota in nikoli niso več prišla skupaj. Tako dolgotrajno nesoglasje nalaga pisatelju dolžnost, da je previden v svoji oceni. Opuščam za sedaj njegovo karakteristiko; povem le toliko, da ga sedanji slovenski svet uže precej tako sodi, kakor sem ga sodil jaz uže pred 40 leti.

Toda opis deželnega zbora iz l. 1883 bi bil nepopoln, ako ne bi obsegal obenem osebe vladnega zastopnika, deželnega predsednika barona Andrej Winklerja. Malo je mož v naši politični zgodovini, o katerih bi mogel govoriti s tako iskrenim velespoštovanjem kakor o možu, ki je skoraj skozi vso dobo Taaffejevega ministrovanja vladal v deželni hiši na Turjaškem trgu. Rojen l. 1825 v preprosti kmetski hiši tam visoko gori na trnovanski planoti se je povzpel Winkler v upravni službi kvišku zgolj po lastni zaslugi, po solidnem znanju, neumorni marljivosti in skrupulozni vestnosti. Slovenščino je povsem nadvladal, kar je bilo v oni dobi nekaj silno redkega, a tudi v svojem srcu je bil iskren narodnjak, tembolj ker mu je bil zoprn vsak narodni »humbug«. Velika pridobitev je bila za slovensko stvar, da je Taaffe pričetkom svoje vlade poslal nam Slovencem za deželnega predsednika na Kranjsko rojaka, ne le po pokolenju, temveč po prepričanju, in pravo je pogodil ljubljanski mestni župan Grasselli, ko je na pozdravnem večeru deželnega predsednika izustil značilne besede: »In da nam ni vlada ničesar drugega storila, nego izročila načelništvo deželne uprave v roke deželnega predsednika barona Winklerja, dovolj je vzroka, da smo vladi iz srca hvaležni!«

Narodni nasprotniki so to takoj čutili in z vso besnostjo so se v svojem časopisju in v parlamentarnih debatah zaganjali v osovraženega dež. predsednika. Vedeli so, da jim Winkler pri vsej svoji pravičnosti in skromnosti vendar dosledno uničuje one stebre, na katere so bili Nemci sezidali stavbo svoje nadvlade. In stvar je sila preprosta! Na Kranjskem in drugod po Avstriji je bil merodajen Schmerlingov volivni red: krivičen skozinskozi, toda dobro premišljen, umetno zasiguran. Na Kranjskem je bilo veleposestvo (10 mandatov) Nemcem zagotovljeno, isto tako kmetske občine (16 mandatov) narodnjakom, kvečjemu v narodno mešanem volivnem okraju Kočevje—Ribnica je bila zmaga nemških kandidatov vsaj mogoča. Odločevala o deželnozborski večini je tedaj kurija mest in trgov s svojimi 10 mandati, tu pa je zopet odločeval — uradnik! Istina je,

dasi ne vesela in ne častna, da je razpolagal z deželnozborsko večino na Kranjskem oni, ki je razpolagal z — birokracijo. Saj je bilo prebivalstvo naših mest in trgov, ne izvzemši Ljubljane, takrat uže samo po sebi hudo ponemčeno. Ko je bil Winkler poslan v deželo, je našel po vseh mestih in trgih, izvzemši edini vedno narodni Kranj, občino v nemškutarskih rokah. Vodilne glave pa po vseh uradih so bili zakrknjeni nemškutarji, vprav zakleti, strupeni sovražniki narodnemu gibanju. In kako se je položaj spremenil v razmerno kratki dobi vsled Winklerjeve spretnosti! Skromni mož, na videz boječ in od sile previden, je z lehko roko dvignil enega izmed birokratskih mogotcev za drugim, kmalu so na tleh ležali stebri nemške nadvlade v slovenski deželi, brez hrupa se je vršil odločilen prevrat v naši domovini. Winklerju se je posrečilo, odstraniti deželnega glavarja vit. Kalteneggerja, ki je bil premeščen na Dunaj, iz Idrije je moral rudarski svetnik Onderka, odpravil je dež. šolskega nadzornika Zindlerja, iz dežele je izginil dež. poslanec zloglasni Vesteneck, ki se je vedno stegoval po deželnem glavarstvu ter imel za tasta aktivnega ministra v Taaffejevem kabinetu, in celo na sodnem polju se je pripetilo nekaj, kar je vzbujalo nemalo pozornost med starimi nemškomislečimi sodnimi uradniki: ko je namreč šel v pokoj predsednik ljubljanskega deželnega sodišča, Gertscher, neoporečen vesten uradnik, a zaklet protivnik slovenstva navzlic svojemu slovenskemu izviru, ni dobil nobenega reda, temveč odpravljen je bil s cesarskim priznanjem. Malenkostno, v istini, ali malenkostni so bili tudi naši ljudje, in — vplivalo je!

Tako je bilo lice deželnemu zastopu, kateri se je 17. sept. 1883 zopet zbral v redno zasedanje. Prve seje so bile povsem nezanimive, tudi v odsekih je delo le počasi napredovalo. Kar se tiče mene, moram omeniti, da sem v seji z dne 3. oktobra utemeljeval svoj samostojni predlog: »Deželnemu odboru se naroča, da v prihodnji seziji deželnemu zboru stavi nasvete o ustanovi poljedelske — oziroma vinorejske šole na Dolenjskem.« Predlog je obveljal soglasno, utemeljevanje je ugajalo poslancem in občinstvu. Toda uže tri dni kasneje je izbruhnil boj, pokazalo se je ostro nasprotje v narodni stranki sami, ki je divjalo nad dve leti. Borba »na nož« je nastala med »elastiki« in »radikali«!

Radi česa? Danes, ko je poteklo dolgih dvainštirideset let od one usodne verifikacijske debate z dne 6. oktobra 1883, si zopet stavljam to vprašanje in odgovarjati moram, da nobenega pametnega povoda ni bilo za izbruh te dolgotrajne škodljive borbe. Ob jednem pa udejstvujem po natančnem vestnem preiskovanju okolnosti in nagibov, da je boj bil usiljen meni in mojim somišljenikom ter da vsaj njegovega početka nikakor nisem zakrivil niti jaz niti kdo izmed mojih političnih in osebnih prijateljev.

Vnanjih povodov je bilo dvoje: Vprašanje potrditve volitev iz velikega posestva in neznatna postojanka v deželnem proračunu, svotica 600 gld. za neobligatni pouk iz drugega deželnega jezika.

Kar se tiče prvega vprašanja sem smatral verifikacijo oziroma razveljavljenje kakega mandata vedno za stvar vesti. Pri takih prilikah postaja parlament sodišče in objekt njegove sodbe ni zgolj dotični poslanec, temveč ob enem tudi volivci njegovi in njih pravica, da so zastopani po možu svojega zaupanja. Bil sem morda edini poslanec, ki je pri deželnem odboru preštudiral volivni akt kranjskega veleposestva. Na tej podlagi sem prišel do prepričanja, da je volitev veljavna, da so tudi spodbijani mandati Deschmanna, dr. Schreya in dr. Mauerja bili pridobljeni »rite ac legitime«, in tedaj se nikakor nisem mogel izreči za njih razveljavljenje. Vest mi je to branila in kakor se v politiki čestokrat sklepajo kompromisi z najrazličnejšimi strankami in začasne zveze z najbolj oddaljenimi političnimi osebnostimi, eno vendar stoji za slehernega poštenega politika: S svojo vestjo nikoli ne sklepaj kompromisov!

To je bilo uže tedaj moje subjektivno naziranje o stvari, nikakor pa nisem vsled tega zahteval, da bi se vsak izmed narodnih poslancev moral pokoriti mojim nazorom.

Imeli smo stvar v klubu. Sprva je bilo vse za potrditev vseh mandatov, potem pa je Svetec kot poročevalec odsekov iztaknil dovolj formalnih nepravilnosti, da je mogel v klubu nasvetovati razveljavljenje mandatov poslancev Deschmanna, dr. Schreya in dr. Mauerja, ki so bili pri prvi volitvi dobili po 50 glasov. Pač je poročevalec celo pri utemeljevanju svojega predloga izustil, da bi »baš na isti način mogel dokazati veljavnost izpodbitih mandatov kakor njih neveljavnost«! To stališče mi nikakor ni ugajalo. Izprosim si tedaj besedo ter skušam, na podlagi preštudiranega akta dokazati, da nimamo dovolj tehtnih razlogov, da bi mogli ovreči dotične volitve. Omenjal sem tudi politične momente, vsled katerih bi bilo potrditi te mandate. Debata ni dovedla do gotovega sklepa. Klun in njegovi gospodje niso marali pokazati barve, šli smo narazen brez klubovih direktiv za prihodnjo sejo.

Drugo jutro sem po svoji navadi zarano zajutrkoval na Zg. Rožniku ter sem se ob kaki 7. uri vrnil domov. Čudno sem gledal, ko me moja žena iznenadi s poročilom, da je deželni predsednik uže dvakrat bil poslal po-me ter da me prosi, naj ga nemudoma obiščem. To me je tembolj osupnilo, ker nisem bil do tja v nobenem ožjem stiku z bar. Winklerjem. Zlasti o verifikacijski zadevi nisem — in to moram potrditi s svojo moško besedo — nikoli niti besedice spregovoril ž njim. Gotovo je bil po-

učen o dogodkih v klubovi seji prejšnjega dne; kdo ga je informiral, tega do danes ne vem. Slutil sem takrat, da bržkone dr. Papež, ki je zelo pogostoma zahajal k dež. predsedniku.

Takoj sem se podal k baronu Winklerju. Prijavim se, vstopim in ga vidim v največji razburjenosti. »Slabo stoji!« — s tem vzklicem, vihteč roke me je sprejel. Skusim ga pomiriti, razjasnim mu, da še nič ni izgubljeno, da še nobenega sklepa ni bilo v narodnem klubu, da bi mogel še osebno vplivati na posamezne poslance ter na ta način pripraviti ugodno rešitev verifikacijskega vprašanja. »Ali odkod dobiti drugega poročevalca?« me zavrne deželni predsednik. »Tega preskrbim jaz,« se glasi moj odgovor. »Kersnika poiščem takoj, on bode prevzel to kočljivo nalogo.« Poslovim se ter hitim h Kersniku, v »Hotel Europa«, kjer je ljubi moj srčni prijatelj še mirno spal v gorki postelji.

Odkod Winklerjeva razburjenost? Povsem jasno mu je bilo, da postane njegova pozicija v deželi nemogoča, kakor hitro bi brez zadostnih pravnih razlogov razveljavili ogrožene mandate. Toliko je bil mož dosegel za narodno stvar, v tolikih slučajih je osrednja vlada, zanašajoč se na njegova poročila in zahteve, privolila zlasti v odvažne osebne spremembe in sedaj bi se na najeklatantnejši način dokazalo, da se narodna stranka sama nič ne ozira na njegov položaj, da je tedaj v istini brez vpliva med narodom! V istini, bolje ne bi mogli prizadeti gospodje dokazati svoje politične nerazsodnosti, nego z načrtom, ki bi imel za gotovo posledico padec edinega narodnega deželnega predsednika, kar smo jih Slovenci sploh imeli. In kaj bi bili dobili v zameno za to veliko izgubo? Burno debato, pravo »dušno pašo« za oni del galerije, ki se zabava na praznih demonstracijah in nič več! Kajti razveljavljeni poslanci bi se sigurno bili vrnili pri drugi volitvi, tem sigurneje, ker je državno sodišče par mesecev kasneje iz seznama upravičenih volivcev črtalo dva narodna glasova, dve vdovici, ki sta volili kot posestnici dveh v deželno desko vpisanih ljubljanskih hiš. Jaz za svojo osebo sem hrepenel po stvarnem delu na gospodarskem polju, prepotrebnem uže radi tega, ker se od l. 1877 sem v deželnem gospodarstvu ni storilo čisto nič. Dežela pa je bila krvavo potrebna miru in v svojem zastopu združenja vseh sil v gospodarske namene.

In še nekaj, kar je bila živa potreba! Schmerlingov volivni red je zahteval nujno popravo. Seveda korenita sprememba njegova je bila izključena, ali to se je vendarle dalo doseči, da se uvede tajno glasovanje v mestni kuriji, da se odpravi predpravica tistih »glavnih volivnih krajev« ter odslej vsako mesto in vsak trg v mestni kuriji voli doma, in končno, da se volivna pravica po analogiji državnozborskega volivnega reda raztegne tudi na »petakarje«. Da dosežemo te spremembe, s katerimi se je garantirala narodna večina v deželnem zastopu,

smo morali pa veleposestnike pridobiti vsaj v toliko, da so pri glasovanju ostali v dvorani, kajti brez njih ni bilo one kvalificirane večine, ki jo terja zakon za spremembo volivnega reda. Tedaj tudi s tega stališča je zahteval narodni interes, da se vzdržimo jalove demonstracije ter potrdimo dotične mandate.

V svesti si tedaj, da zastopam pošteno stvar, spravim na noge svojega pobratima Jančka, češ: »Fant, pokonci, ti boš danes poročevalec!« Ni se dolgo obotavljal, sam je uvidel, da politična razsodnost ne pripušča druge rešitve. Skupaj sva hitela v redutno dvorano, v klubovo posvetovalnico, kjer se je odigral dramatičen prizor. Dva predloga sta bila stavljena, Svetčev, da se razveljavijo mandati, moj, da se potrdijo. Svetec, ki je ob enem predsedoval klubu, je hotel glasovanje urediti tako, da bi se najprej glasovalo o njegovem predlogu in uže sem videl nekatere manj vešče kmetske poslance, ki so hoteli dvigniti zanj roko, tu pa posežem vmes, zahtevam prednost za svoj predlog, ki meri dalj. Načelnik pristane, glasuje se o mojem predlogu in glej — velika večina je na moji strani! Svetec vrže razjarjen konvolut volivnih aktov na mizo, zavpije ogorčen: »Odlagam poročevalstvo ter odstopim kot klubov načelnik!« in zapusti klubovo sobo s svojimi pristaši vred. V njih odsotnosti smo potem referentom imenovali Janka Kersnika.

Pred durmi so nas uže čakali radovedni poslanci iz veleposestva. »Also annulliert?« — vpraša nas križki baron Apfaltrern, »Nein, verifiziert!« — se glasi naš odgovor. Tega gospodje sami niso pričakovali, kar debelo so nas gledali in jasno je bilo videti, da bi rajši imeli drug izid.

O debati sami ne bom govoril. Karakteristično je bilo za njo, da se je Klunova stranka ni udeležila ter da so tudi poslanci nekdaj Bleiweisove garde molčali izvzemši dr. Poklukarja, kateri pa ni imel srečnega dneva. Ves odij sva prevzela na svoje rame jaz in prijatelj Janko. Naravno, da sva oba govorila popolnoma nepripravljena ter nemalo razburjena. Živčna razdraženost se je javila zlasti pri meni; tako se mi je pripetilo, da sem enkrat mesto »narod na Kranjskem« rabil izraz »Kranjski narod«, očividno zgolj »lapsus linguae«, ki ga je Zarnik z velikim zadovoljstvom izkoriščal. Galerija seveda ni mirovala, jasno je izražala svojo nevoljo nad menoj in poročevalcem. V svojem učinkovitem sklepnem govoru je Kersnik med drugim spregovoril te besede: »Oni častiti gospodje, kateri se danes tako vztrajno ustavljajo verifikaciji, so vzrastli v svojem političnem delovanju na Kranjskem in Štajerskem v vedni hudi opoziciji, v vednem naravnem negiranju, — no, jaz menim, da je treba tu nekaj mladostne elasticitete, da se pokorimo težavnemu položaju, da bode mogoče tudi kaj dobrega storiti slabim tradicijam nasproti. Treba je nastopiti pot, ki vodi k uspešnemu delovanju.« — Besedo »elastici-

teta« so pograbili naši nasprotniki, postala je označba za zmerno narodno stranko, ki se je rodila ta dan in v tej debati. Naš »nom de guerre« je bil odslej vsaj skozi nekaj let »elastiki« in — nismo ga odklanjali, nismo se ga sramovali!

Glasovalo se je po imenih, oddanih je bilo 30 glasov, od teh je bilo za razveljavljenje 6, za potrditev 24. Izmed narodnih poslancev so potrdili volitev sledeči: dr. Bleiweis, Deu, Grasselli, Klun, Kersnik, dr. Mosché, Murnik, dr. Papež, Pfeifer, dr. Poklukar, dr. Samec, dr. Sterbenec, vit. Schneid in Šuklje.

Zmaga je bila pridobljena, ali — vojne troške sem plačal jaz. Dolgi dve leti narodne proskripcije, doba polna napadov in žalitev, zopetna ločitev iz domovine — vse to je bila zame posledica te zgodovinske seje. Toda zlomilo me ni in ne upognilo, ker sem bil do duše uverjen, da sem služil narodni koristi, ko sem preprečil usodno politično nerodnost! In danes, po preteku dolgih 42 let, rečem naravnost: Marsikaj sem doživel kot aktiven politik tekom dolge dobe svojega parlamentarnega delovanja, marsikak lep uspeh mi je pripadel kot govorniku in parlamentarcu, a najbolj ponosen sem na ono toliko zakleto, obrekovano in opsovano vlogo, ki sem jo kot parlamentarni novinec moral prevzeti o priliki verifikacijske debate l. 1883!

In istinita pridobitev je bila zame neomejeno zaupanje bar. Winklerja. Odsihmal se je največ zanašal na me, moja beseda je močno vplivala nanj. Naravno, da se s tem nikakor nisem prikupil starejšim poslancem, koje sem nehoté potisnil iz dosedanjih zaupnih pozicij. Nastala je zavist in neke baže ljubosumnost, kar je čestokrat zelo obtežilo moj uže samoposebi dokaj neprijetni položaj.

Sad nove, recimo »elastične« taktike se je kmalu pokazal. Srečno smo spravili pod streho novelo k deželnemu volivnemu redu, s katero smo odpravili vsaj nekatere kričeče krivice starega volivnega zakona. V dotični debati dne 16. okt. 1883 sem se oglasil k besedi tudi jaz ter označil v daljšem govoru svoje in svojih ožjih somišljenikov stališče. Vsekako je bila sprememba volivnega reda pridobitev za narodno stranko. Uverjen sem pa bil od nekdaj, da je nedostaten vsak program, ki se omejuje zgolj na politične, zlasti jezikovne težnje. Jasno mi je bilo, da treba pred vsem dvigniti gospodarski položaj našega naroda, kajti le imovit narod se zaveda svojih prirojenih pravic ter bode znal obraniti jih. Med najhujše ovire gospodarskemu napredku je trebalo postaviti stanje naših prometnih sredstev. Pričel sem svojo akcijo za odpravo tega nedostatka tam, kjer so bile razmere najslabše: pri cestah po Dolenjskem. Zahteval sem preložitev ceste črez Gorjance in na moje veliko zadoščenje je dež. predsednik takoj po mojem govoru izjavil, da bode v mojem smislu predlagal ministrstvu, da se izvrši nasvetovana preložitev.

Sploh pa so se obravnave deželnega zbora od one eksplozije v verifikacijski debati vršile v naravnost idiličnem miru. In ta idila ni bila prekinjena niti tedaj ne, ko je bil deželni zbor zagrešil drugo narodno »izdajstvo«, ko je namreč v svojem proračunu sklenil ominozen kredit »600 gld. za neobligaten poduk drugega deželnega jezika na večrazrednih ljudskih šolah«. Živ krst ni črhnil nobene besede, celo dr. Zarnik je molčal kakor grob, ko je dr. Poklukar kot poročevalec finančnega odseka nasvetoval to »pogubno« postavko. Jaz takrat sploh nisem bil niti član finančnega odseka, navzlic temu se je leta in leta divja agitacija zaganjala v mene, češ, da sem jaz oni »fautor nequitiae«, ki ima na svoji kosmati vesti neodpustni ta zločin!

V istini, razsoden človek ne bo mogel z lahka razumeti, kako je mogla iz tako ničevih razlogov nastati večletna ljuta borba med možmi, ki so si bili med seboj vendar le osebni prijatelji in politični somišljeniki. Nikjer in nikoli se ni politična nesposobnost slovenskega naprednjaštva jasneje obelodanila nego v tem žalostnem in maločastnem poglavju naše narodne zgodovine. Ali odgovornost za nastale homatije ne zadeva, vsaj ne po pretežnem delu mene ali mojega pobratima Kersnika. Boj je nama bil vsiljen, mi smo se le branili proti divjim napadom, storili smo pa to tem lažje, ker smo ob enem branili častitljivo osebo deželnega predsednika, ki take zahvale pač ni zaslužil od svojega naroda. Nikoli ne pozabim, kar mi je dr. Ivan Tavčar mnogo, mnogo let kasneje rekel o tedanjem boju med »radikali« in »elastiki«. Še je bil mestni župan ljubljanski, še je redno zahajal v pisarno, ko ga obiščem v mestni hiši. Razgovor se zasuče na ono dobo, kar mi on poreče: »Prijatelj, danes vem, da si takrat ti imel prav in ne mi, ali odpusti — mladi smo bili!« Bila je to beseda moža poštenjaka, ki je imel dovolj poguma, jasno priznati svojo zmoto, če je spoznal, da ni bil na pravi poti.

Ali očividno smo bili mi, pripadniki zmerne struje, v zeló ogroženem položaju. Kaka škoda za nas, da Jurčiča ni več bilo med živimi! Kakor njegov najintimnejši prijatelj Kersnik sem bil tudi jaz do duše uverjen, da bi bil stal na naši strani. Njegovi razsodnosti, njegovemu treznemu političnemu razumu bi se bržkone bilo posrečilo, v kali zadušiti grozeči razdor v napredni stranki, s svojo avtoriteto bi bil ugnal besnečega Zarnika, pomiril vzkipevajočega Tavčarja in brzdal mene, kadar sem. premagan od eksplozivnega svojega temperamenta, preveč strasti polagal v svojo polemiko. Jurčič je bil mož za to, da spravi v sklad javljajoče se raznolike struje. Pač je bila uže daleč za nami doba jednotne narodne stranke. Radikalna, katoliškokonservativna in zmernonapredna smer so bile uže ustaljene, ali morda bi on znal posredovati zlasti med radikalno in zmerno stranko, tako da bi obe krili, vsako po svoje, sodelo-

vali v prilog skupnemu cilju, z različnimi sredstvi, a v jednotnem duhu. Vsaka teh smeri je potrebna v razvitem narodnem organizmu. Glavna težkoča pa je, spraviti jih do tega, da skupaj zidajo in ne, da jedna podira, kar je druga baš z velikim trudom postavila!

Boj se je začel, kak sem bil jaz v tem momentu? Dr. Ivan Prijatelj mi priznava talent, objednem pa nič manjši temperament in še večjo nestalnost značaja. Njegovi sodbi je povsem pritrdil dr. Drag. Lončar. Še veliko neugodneje so sodili drugi. Nekateri so mi očitali, da zasledujem v politiki zgolj sebične namene ter da po drugem ne hrepenim, kakor kvišku se splaziti po uradniški lestvici, drugi pa so mi podtikali, da iščem v politiki izključno le — denar!

Kaj je na tem? Kar se tiče zadnjih dveh očitanj, rečem lahko z mirno vestjo, sedaj v visoki starosti, ko sem dopolnil 76. leto, ko sem se prostovoljno za vedno poslovil od velike varalice politike, da celo moje življenje sijajno ovrže neosnovane te klevete. Mar ni to največja bedastoča, očitati meni tako nizkotno kruhoborstvo, ko sem bil vendar dolgih 21 reci in piši enindvajset let uradnik devetega čina, navzlic temu, da sem moral skrbeti za ženo in veliko rodbino, navzlic temu, da sva bila oba, jaz in moja žena, brez vsakega premoženja ter navzlic temu, da sem bil kot gimn. profesor na izbornem glasu, v parlamentu pa znan in čislan kot marljiv, vesten poslanec! Le jedno besedo bi me bilo stalo in izdatno bi se bil mogel pomakniti naprej v činu. Pri neki priliki sem imel pričetkom devetdesetih let minulega stoletja razgovor s tedanjim naučnim ministrom baron Gautschem. On mi poreče: »Aufrichtig gesagt, Sie sind eine seltene Erscheinung. Es gibt Leute mit Talent und ohne Charakter, und Leute mit Charakter, aber ohne Talent, Sie aber haben beides.« In pomenljivo je dostavil: »Haben Sie keinen Wunsch?« Ne vem, ali bi bilo mnogo poslancev v mojem položaju, ki bi na mojem mestu na ta povsem neprikriti poziv dali ministru odgovor, ki sem ga jaz bil dal Gautschu. Rekel sem: »Danke, Excellenz, ich habe das Vertrauen meiner Wähler und bin damit zufrieden.« Kruhoborci ne govore tako!

In pohlep po denarju! Bil sem malodane 25 let državni poslanec, šest let bil šef urada, ki je bil ob jednem veletrgovina in obrtno podjetje, kot tak sem imel v izobilju priliko, da bi si bil lahko služil denar po strani, ne da bi kdo mogel iztakniti dotičnih virov in načinov, a danes lahko rečem: Hvala Bogu, da sem si vedno ohranil čisto vest in snažne prste! Nobenega bogastva ne bodem mogel zapustiti svojim otrokom in vnukom kot plod delavnega in trudapolnega dolgega življenja, ali eno stvar, ki jo višje stavljam od posvetnih zakladov: neomadeževano ime!

In kaj je z onim nestalnim značajem, ki mi ga predbacivata dva tako resna in poučena pisatelja kakor Prijatelj in Lončar?

Vedno sem bil sam svoj, hodil sem svoja pota. Nikoli mi niso imponirali tisti možakarji, ki se ponašajo, da se v 25 letih nikakor niso spremenili, da še danes vztrajajo pri onih načelih in nazorih, ki so jih imeli pred 25 leti. Dozdeva se mi namreč, da se ti gospodje v tej dolgi dobi ničesar novega niso naučili. V tem pogledu mi sila ugaja moška beseda, ki jo je izustil Bismarck v debati v nemškem parlamentu, rekoč: »Ich habe stets gestrebt, Neues zu lernen und wenn ich dadurch in die Lage kam, eine frühere Meinung berichtigen zu müssen, so habe ich das sofort getan, und ich bin stolz darauf, daß ich so gehandelt habe!«

Smelo trdim, da sem vedno skušal, urediti svoje besede in svoja dejanja po lastnem živem prepričanju. Nikakor pa ne zanikam, da sem — in tu mislim, da isto stori vsak misleč človek — čestokrat bil primoran, revidirati svoje nazore, spremeniti svoje prepričanje, kakor hitro se mi je videlo, da ni več utemeljeno, da ne drži več. Kdo ima pravico, spotikati se nad spremembo, ki mora postati v tem slučaju zgolj posledica nravnega procesa, etični postulat?! Glavne poteze mojega političnega značaja so bile stalne: nikoli se nisem izneveril ne narodni niti napredni ideji. Naglašam to zadnje, naprednjak sem ostal in pristaš svobodnih načel tudi tedaj, ko sem v kasnih svojih letih prišel do spoznanja, da se verno katoličanstvo in navdušenost za idejo človeškega napredka in zlate svobode nikakor ne izključujeta!

Ali jedno priznavam, preoster sem bil in nič konciljantnosti ni bilo v mojem značaju. Včasih mi je zmanjkalo tudi potrebne uglajenosti, lastnosti, ki je deloma prirojena, deloma sad mnogoletnih izkušenj. Imel sem pa dokaj bister pogled za politične realnosti. Fantasta ni bilo nič v meni in praznih demonstracij nikakor nisem maral. Odtod čudna prikazen, da sem jaz, sam po sebi vprav revolucijonarna narava, takoj po svojem vstopu v aktivno politiko postal pristaš in zagovornik zmerne struje. Predobro sem uvideval, da v tedanjih razmerah z drugo taktiko ne prodremo. Trebalo se je le uglobiti v mišljenje narodnih mas, kakor je tedaj bilo zlasti na Kranjskem, in jasno je moralo biti treznemu opazovalcu, da med prebivalstvom ni nobenega razpoloženja za radikalne metode. Isto tako pa sem dodobra ocenil pomembno dejstvo, da je lokalna uprava na Kranjskem bila izročena deželnemu predsedniku naše krvi in našega mišljenja. To okoliščino hotel sem izkoriščati v prid narodne stvari in radi tega sem šel brezobzirno v ogenj, ko so nerodni napadalci hoteli omajati Winklerjevo stališče. Namen

moj je bil stvarno utemeljen, grešil sem pa tupatam s strastnostjo, s kojo sem odbijal nasprotnike. »A corsaire corsaire et demi« (»Za enega morskega roparja poldrugega«) veli francoski pregovor. Naši gorenjski fantje so včasih dejali v svojih tepežih: »Le po glavi, da siromak ne bo šepal!« Istina je, da sem segel v bojni vročini semtertja predaleč, toda pozabiti se ne sme, da sem bil ljuto napadan ter čestokrat po krivici žaljen v svoji moški časti.

Sklenila sva s Kersnikom takoj po sklepu deželnega zbora, da hočeva neposredno stopiti v stik z volivci ter na volivnih shodih izzvati razsodbo ljudstva nad svojo politiko. Priredila sva volivni shod v Mengšu dne 18. novembra 1883. Shod je bil lep, udeležba obilna, uspeh za naju nad vse zadovoljiv. Prijatelj Kersnik je z naravnost nepobitnimi razlogi utemeljeval naše postopanje v verifikacijski debati. Tržaška »Edinost« je v 95. štev. z dne 28. novembra 1883 prijavila njegov govor na mengiškem volivnem shodu, iz katerega naj navedem sledeči markantni odstavek:

»Res je, da je verifikacijski odsek, katerega ud sem bil tudi jaz, v svoji prvi seji sklenil ovreči volitev treh poslancev velikega posestva. Ko se je bil pa per nefas razglasil po novinah ta sklep, došlo je verifikacijskemu odseku nekaj ulog in naznanil, iz katerih smo sprevideli kot juristi, ne kot strankarski politiki, da vendar ni vse povsem tako, kakor se je kazalo prej — in da nam bode morda še težko, zagovarjati prvo stališče. Tedaj je verifikacijski odsek, in reči moram, v polnem soglasju z jednoglasnim sklepom narodnega kluba sklenil verificirati volitve in odsekov predsednik, poslanec Svetec je izdelal dotično poročilo v sporazumljenju z vso našo stranko.

Vprašanje, v katerem smo se ločili, če prav se do tedaj ni razgovarjalo, bilo je le, ali pride verifikacija prej na dnevni red ali volivna reforma?

Nemci so nam pa hoteli tedaj pred verifikacijo staviti glede reforme zapreke, kajti ljubo bi jim bilo, da bi bili mi do čistega nepopustljivi in porabili bi to za svoj namen proti vladi. Hoteli so nas torej strmoglaviti ter zahtevali so predvsem — verifikacijo!

In narodni klub je pred odločilno sejo 6. oktobra sklenil z vsemi proti petim glasovom (dr. Zarnika ni bilo v seji), da verificira volitve in jaz sem moral prevzeti poročanje.

Poročal sem pa prav to in ne besede manj nego kar je poslanec Svetec v sporazumljenju z vsem klubom narodne stranke sestavil.«

Tako je govoril Kersnik v Mengšu, sam je poslal svoj govor »Edinosti«, da ga prijavi, »gentleman« je bil od nog do glave, nezmožen laži ali prevare, in v istini, nobenega ugovora niti poprave ni bilo proti njegovi objavi. Najboljši dokaz, da je mož svojim volivcem povedal le golo istino!

VI. poglavje.

»Ljubljanski list«.

V deželnem zboru po oni burni verifikacijski debati idilični mir, stvarno in koristno delo — izvun deželne sobane pa, v slovenski javnosti tem hujši vihar, tem ljutejši boj proti osovraženim »elastikom«! 3. januarja 1884 je izšla prva številka »Slovana«, ilustriranega tednika, kojemu je bil lastnik in izdajatelj Ivan Hribar, glavni sotrudnik dr. Ivan Tavčar. Oba zastopnika radikalne struje v slovenski politiki, oba hrepeneča po tem, da se uveljavita tudi na parlamentarnem polju!

Podobo dr. Tavčarjevo sem uže narisal vsaj v velikih potezah, malo imam še dodati v njegovo označbo. Izboren govornik, dasi se je njegova zgovornost najrajši izkazovala v skrbno pripravljenih, vsekdar minucijozno izpiljenih govorih. Manj srečen je bil v improvizacijah, katerim se je rajši izogibal. Sicer pa ni bil rojen politik in sam je čutil, da politika ni bila baš njegova najjačja stran. Po svoji naravi je bil predvsem pesnik in tu je bil mnogo bolj v svojem elementu nego v zopernem političnem prepiranju in borjenju, akoravno se je toliko in s tako vnemo udejstvoval v političnih praskah in borbah.

A kak je bil njegov vrstnik in sobojevnik Ivan Hribar? Nikakor mu ne bi hotel odrekati darovitosti in še nekaterih lastnosti, prepotrebnih vsakemu politiku. Tudi se ne strinjam z onimi nasprotniki, ki so mu predbacivali nezadostno omiko, češ, saj niti šestega gimnazijskega razreda ni dovršil s povoljnim uspehom. Nasprotno! Istina je, da je z vzorno delavnostjo in hvalevredno energijo sam doprinesel, kar mu je odrekla premalo obsežna šolska izomika. Doprinesel pač bolj po obsegu, globočine in temeljitosti pri njem nisem našel!

Navzlic temu nedostatku bi Ivan Hribar brezdvomno lehko mnogo koristil svojemu narodu, da niso bile dobre lastnosti njegove več nego paralizovane po slabih njegovih svojstvih. Pred vsem je bil tipičen doktrinarec v politiki in možje tega kova navadno škodujejo neprimerno več nego koristijo. Ljudje te baže si ustvarjajo svoje nazore a priori ter po njih hočejo urediti svet, ne meneč se za dejanske razmere, z lepa ali s silo. Hribar je bil v početkih svoje politične dobe »zarukan« radikalec, ter je pobijal in preklinjal slehernega, kdor se ni, uverjen o nemogočnosti radikalne zmage v tedanji Avstriji, slepo po-

koraval njegovemu diktatu. Svoje omejene radikalne nazore je zastopal baš tako fanatično kakor — dolgočasno. Še ga vidim pred seboj, kako se je v deželnem zboru, kamor je bil prodrl l. 1889, z naštudirano pozo angleškega parlamentarca z levo roko v boku, v gladkem ali skrajno enoličnem govoru zaletaval v svoje neradikalne nasprotnike. Tedaj sem ga imenoval v uvodniku, objavljenem v praški »Politiki«, »den Robespierre in der Westentasche«. Ako sem s to primero komu krivico delal, je bil to sigurno oni veliki francoski revolucijonar, a ne suhoparni vodja slovenskih radikalcev!

Druga Hribarjeva napaka je bila njegova zaljubljenost v lastno osebo. Označujoča poteza njegova je — n e č i m e r n o s t, tembolj nevarna, ker slabo vpliva na bistroglednost dotičnika ter ga naravnost smeši v očeh resnih opazovalcev. Ali treba dokazov za to mojo trditev? Od spominskih plošč, kjer se potomstvu zabičuje, da je ta ali ona zgradba bila izvršena, ko je vladal cesar Fran Josip in županoval Ivan Hribar, do one fantastične, z zlatom preobložene uniforme, s kojo se je kot kraljevi namestnik sprehajal križem slovenske domovine ter očaroval malomestne filistre po naših mestecih in trgih, sami znaki nečimernega politika, ki so se javljali tem bolj pogostoma v onih letih, ko uže starost odvrača možaka od nečimernosti tega sveta!

Iste nazore, isti radikalizem sta tačas zastopala T a v č a r in H r i b a r, a vendar kolika razlika med tema nejednakima družabnikoma! Prvi kljub svoji poljanski robatosti in kljub svoji viharni temperamentnosti vendar skozi in skozi ljubezniva prikazen, simpatična celo zagrizenemu nasprotniku, pravi »N a t u r b u r s c h e« v politiki, drugi odbijajoč, izzivajoče pust in dolgočasen, p o l i t i č n i p e d a n t najhujše vrste. Dalje, dr. T a v č a r vzor nesebičnosti, nad vse požrtvovalen in neoporečen, — kaj naj rečem o njegovem sodrugu? Skoraj ne bi hotel ugovarjati onim hudomušnim ocenjevalcem, kateri trdijo, da je Hribar pričel svojo karijero kot agent zavarovalne banke in da agenta tudi tedaj ni bil popolnoma slekel, ko je bil župan stolnega mesta in naše kraljevine minister in poslanik v zlati Pragi.

Zakaj se mudim toliko časa pri Hribarjevi karakterizaciji? Ker se vsa ostrina medsebojnega boja narodne-napredne stranke, razdeljene na »elastike« in »radikale«, ne da razumeti in pojasniti drugače kakor iz svojstev Hribarjeve osebnosti, ki je bil pravi predstavnik radikalne stranke.

Mojim radikalnim nasprotnikom Iv. Hribarju, dr. Tavčarju in sodrugom je priskočil na pomoč prof. J e s e n k o, ki je začel objavljati naenkrat v »Slov. Narodu« pod naslovom »Časnikarstvo in naši časniki« brezkončno vrsto podlistkov, ki so se vlekli od 4. decembra 1883 do 29. januarja 1884. Svojega imena ni podpisal, temveč se je skril pod psevdonimom, s kojim je velik angleški nepoznanec, zaznamoval v drugi polovici XVIII. veka sloveča

»Juniusova pisma«. Njegova skromna označba je bila tedaj »Stat nominis umbra«. In mož je v istini prinašal toliko novega in zanimivega blaga, da sem se nehote moral vprašati, odkod mu prihaja toliko znanja in modrosti. Posebno hudo je zbadal nas »elastike« in z nami združeno tržaško »Edinost«. Ali dotično slovstvo sem vendar nekoliko uže poznal. Obrnem se tedaj na ljubljanskega bibliotekarja dr. Muysa ter ga vprašam, nima li v knjižnici Wuttkeja zgodovino časnikarstva? In res, imeli so jo! Ko jo odprem, sem se takoj prepričal, odkod Jesenkova stupendna učenost. Večinoma vse preplankano iz nemškega izvirnika, le da ima tam, kjer Wuttke govori n. pr. o »Journal des débats«, Jesenko »Secolo« ali kaj sličnega. Plagijat tedaj najpriprostejše pasme! Otresel sem se nadležneža s tem, da sem v »Edinosti« objavil vrsto podlistkov, v katerih sem mu dokazal nečedno postopanje na neovržen način s tem, da sem v enem predelu postavil Wuttkejevo besedilo, poleg njega pa Jesenkovo skrpucalo. In mož je utihnil!

Nasproti radikalni stranki smo bili »elastiki« radi tega v mučnem položaju, ker nismo razpolagali z lastnim glasilom. Pač je poskušal vit. Schneid, ki je bil vendar politik večjega koncepta, vplivati na »Slov. Narod» ter pridobiti ta list za zmernejšo, bolj nepristransko pisavo. Hotel je »Narodu« postaviti oskrbnikom neki nadzorovalni odbor, ki bi mu moral dajati gotove smernice; toda povsem pravilna ta misel se ni udejstvila. Schneid, uže hudo bolan na pljučah, se je moral črez zimo preseliti v Gorico ter iz daljave ni mogel urediti ljubljanskih kaotičnih razmer. »Slovenec« pa je igral prečudno vlogo. Pač je poročal svojim bralcem, da na Dunaju desničarji povsem odobravajo zmerno postopanje večine v kranjskem deželnem zboru, da njih voditelji odkrito čestitajo kranjskim državnim poslancem zbog njihove preudarne, modre politike, pač je celo meni privoščil prostor, da se branim proti ljutim napadom protivnikov, toda navzlic temu se je tupatam brez vsakega vnanjega povoda zlobno zaganjal v mojo osebo. Schneid se je v ogorčenem pismu obrnil na Kluna ter očital njegovemu glasilu nelojaliteto in dvojezičnost, a Klun se je zagovarjal z — Alešovcem, na katerega je odvalil vso krivdo. Jaka Alešovec mu je moral služiti kot »kozel Azazel«!

Ali povsem nemogoča je postala naša pozicija po ustanovitvi »Slovana«, ki je čimdalje bolj s težkimi topovi obstreljaval »elastike«. In tedaj mi je deželni predsednik Winkler na nekem sprehodu razodel svoj načrt, da hoče izdati slovensko prilogo uradne »Laibacher Zeitung« ter v njej zagovarjati svojo in našo politiko. Silil je v mene, naj jaz prevzamem uredništvo. Dolgo sem se obotavljal, predlog mi nikakor ni bil všeč. Dobro sem se zavedal, da bi si mi poslanci, ki smo dejansko imeli vodstvo v deželnem zboru, sami morali ustvariti svoje glasilo ter nikakor ne izpod vladne strehe zagovarjati svoje politike.

Ali baš tu je bilo ono prokletstvo: »Odkod potrebno glavnico za ustanovitev novega lista?« Sedaj sem v prvič čutil bridko posledico onega dejstva, da sem bil v gmotnem oziru siromak, navezan zgolj na svojo borno profesorsko plačo. Kako drugačen bi bil moj položaj, da bi bil mesto reveža uradnika imovit kapitalist! Koliko sumničenja, koliko žaljivih psovk bi si bil prihranil in koliko več bi bila zalegla moja beseda! Vse to mi je rojilo po glavi, toda naposled je zmagalo v meni spoštovanje pred poštenjakom Winklerjem z ene strani in uvidevnost, da moramo dobiti svoje lastno glasilo. Vdal sem se in ustanovil se je »Ljubljanski list«, kojemu sem bil glavni in obenem odgovorni urednik.

Utegne se me vprašati: Ali je »Ljubljanski list« v istini zajemal svojo krmo iz jasli dispozicijskega sklada ter ali so bile utemeljene klevete mojih nasprotnikov, da sem bil »od vlade plačan žurnalist«? Odgovarjam in zastavljam svojo častno besedo kot mož, ki je vedno čuval svoje poštenje kot najdragocenejšo svojo imovino, da so vsa taka očitanja povsem neosnovana in neutemeljena. »Ljublj. list« nikoli ni dobil niti vinarja iz dispozicijskega zaklada. Privatno podjetje je bil založnika Bamberga, ki ga je vlada podpirala zgolj s tem, da je bil list kot priloga uradnega glasila prost časnikarskega koleka ter da so se mu zastonj dostavljali telegrami korespondenčnega urada. Moja plača je obstojala v tem, da mi je založnik dajal na mesec 80 reci osemdeset goldinarjev, toda ker sam nisem mogel izdelati ogromne tvarine, sem si moral pridobiti pomočnika. Posrečilo se mi je, pritegniti zelo spretnega prijatelja, Ivana Šubica, tačas gimnazijskega suplenta, kasneje ravnatelja na srednji tehnični šoli. Izborna moč, a plačati sem ga moral sam! Od svoje pičle uredniške plače mesečnih 80 gld. sem Šubicu dajal po 30 gld. na mesec, tako da je meni preostajalo celih 50 gld.! In ne dovolj: še ta pičli zaslužek sem moral drago plačati z druge strani. Ker je ves moj čas bil konsumiran od uredniškega dela, sem moral odpovedati prav dobro nagrajeno uro pri izobraženi ljubljanski gospici, sedaj gospej Ant. Schöpplovi, ki je sama na sebi več nesla nego čisti mesečni ostanek mojega uredniškega honorarja.

Pa še nekaj! Marsikdo se je začudil, ko je na robu »Ljublj. lista« čital, da sem poleg glavnega tudi odgovorni urednik. Uganka je kmalu rešena. Ker denarja ni bilo, da bi nagradili slamnatega moža, ki bi moral na zunaj prevzeti odgovorno uredništvo, sem si jaz naložil tudi to breme na potrpežljiva široka pleča!

Jasno je, da sem se naravnost žrtvoval, prevzemši vodstvo »Ljublj. lista«. Ravnal sem iz najčistejših nagibov, toda napravil sem s tem činom vendarle veliko taktično napako. Istina je sicer, da sem jaz sam določeval smer, pisavo in značaj svojega lista, gola istina tudi, da je bilo Winklerju mnogokrat zelo nepri-

jetno, ko sem pretoplo zagovarjal narodne težnje izvenkranjskih Slovencev, grajal vladno postopanje napram njih opravičenim zahtevam ter izzval ogorčene napade nemškega časnikarstva na kranjskega deželnega predsednika in njegovo glasilo. Jasna istina je to bilo, a domači protivniki se zanjo niti zmenili niso. Zastonj sem slovesno zatrjeval, da je »Ljublj. list« zgolj »zasebno časnikarsko podjetje, vzdržano na lastni riziko od podjetnika lastnika«; zastonj sem poudarjal, da njegov urednik ni imel »ne le nikakršnega gmotnega dobička, temveč precejšnjo materijelno izgubo«, zastonj sem svojim obrekovalcem vrgel »v obraz neovržno resnico, da so infamno laž vedoma trosili po svetu,« zastonj jih izzival, naj tožijo, da »pred sodiščem do pičice izkažem istinitost svoje trditve« — vse ni nič izdalo, otvorjene so bile zatvornice najpodlejšemu obrekovalstvu in s cestnim blatom so ometavali moje neomadeževano ime. »Efijalt«, »plačana duša«, »od vlade kupljeni pisún« — s takimi priimki so me obsipavali dan za dnevom. Ali morem zameriti občinstvu, da se je naposled vdalo takim obtožbam, da ni moglo verovati v požrtvovalnost politika, ki bi zgolj iz idealnih nagibov, v lastno škodo in gmotno izgubo nase prevzel odij oficioznega glasnika?! Kar je o meni mislil kak Ivan Hribar, za to sem se prokleto malo zmenil, a kako sta sodila o meni Fran Erjavec in Šimen Gregorčič, to mi ni bilo vse eno in v dušo me je peklo, da sta ta dva, od mene visoko cenjena možaka stala v nasprotnem taboru.

Morda bi se strastna borba v napredni stranki vendar nekoliko ublažila, da ni vmes pljusknila — volitev v notranjskih kmetskih občinah. Kajti dr. Zarnik, ki je bil, razkačen vsled svojega poraza v deželnem zboru, javnost presenetil z odložitvijo svojega deželnozborskega mandata, je znova proglasil svojo kandidaturo v istem okraju, kakor hitro se je razpisala nova volitev. Jasno je bilo vsakomur, da bodi to odločilna preskušnja, ali stoji prebivalstvo na Kranjskem še pod vplivom radikalne frazeologije ali pa so uže vkoreninjene ideje, zastopane od zmerne naše stranke. Boj nam je bil vsiljen, za svojo osebo se ga kar nič nisem ustrašil!

Naj tu spregovorim par kratkih besed o svojem načelnem stališču. Nikoli nisem bil načeloma nasprotnik radikalizma. Obratno, celo ugajalo mi je, če je opozicija razpolagala z radikalnim krilom. Le to sem vedno smatral škodljivim, ako se radikalizem polasti krmila ter hoče po svoje voditi usodo narodovo. Vsaj v mirnih časih. Drugače v onih katastrofalnih dobah, kadar revolucija v prah zdrobi zastarele državne in družabne oblike — takrat je radikalizem na svojem mestu, takrat mu dajmo prostor, da vrši zgodovinsko svojo nalogo. Ali kadar so se razmere pomirile, nasprotja polegla, tedaj v ozadje z radikalizmom, ki ne sodi več na prvo mesto. To velja splošno, veljalo pa je s podvojeno silo v stari Avstriji in pred vsem za mali vsestransko ogroženi slovenski narod. Težko se je danes pred-

stavljati, v kakem položaju smo bili Slovenci še pred 40 leti. V širokih narodnih masah je bila narodna zavednost še izredno šibka. Kmet po Gorenjskem, čim bliže Koroški meji, tembolj pristopen nemškemu vplivu, Dolenjec v narodnem pogledu bolj apatičen, le na Notranjskem več narodnega ponosa, a tudi tam le v tanki plasti vaške aristokracije in pri socialno nezdravih razmerah. Pač se je v zadnjih letih mnogo zboljšalo v tem oziru, odkar se je Winklerjevi mehki roki posrečilo, ukrotiti najnevarnejšega protivnika slovenske misli, ono zagrizeno nemškutarsko birokracijo. Toda Winklerjeva pozicija na Dunaju nikakor ni bila trdna, nemška levica ga je črtila in neprestano napadala, tudi z druge zelo vplivne strani se je delalo proti njemu — zmaga radikalizma v notranjskem volivnem okraju bi lehko postala usodna prvemu Slovencu, ki je bil postavljen na čelo deželne vlade na Kranjskem.

Volitev se je vršila 14. julija 1884. Ni bila nerodna poteza, da se je proti Zarniku kot protikandidat postavil državni poslanec Adolf Obreza. Notranjski domačin, posestnik in trgovec, po lastni marljivosti vsestransko naobražen, pošten, delaven in trezen, v vsakem pogledu nevaren tekmec. Bistrogledi Schneid mi je pisal še 3. julija iz Reichenhalla, kjer je zdravil svoja bolna pljuča: »Auch ich glaube, daß die Wahl Zarniks in Innerkrain sehr gefährdet ist« in v dokaz iskrenosti te svoje sodbe je priložil prepis pisma na Ivana Hribarja, v katerem nujno svetuje, naj se Zarnik odpove kandidaturi, ter dostavlja karakteristične besede: »Sagen Sie ihm, daß ich ihn bitten lasse, in Innerkrain nicht zu kandidieren, wenn ihm nicht die günstige Entwicklung der Dinge gleichgültig ist.«

Moder svet, a niso ga marali slišati! Da so se ravnali po njem, bi dobila vsaj po moji sodbi naša lokalna politika drugo lice. Vsaj za svojo osebo lehko poudarjam, da bi premaganemu protivniku ne bil posvetil nobene nelepe besede!

Čudno vlogo pa je začel igrati poslanec vit. Schneid. Mož nikakor ni bil neumen, niti neroden, toda pod sladkouglajenimi kretnjami se je skrivala nebrzdana njegova čestihlepnost. Veliko vlogo je hotel igrati, vsled tega je zapustil kabinetno pisarno, izstopil iz dvorne službe ter se pridružil slovenski politiki, ki mu je takoj preskrbela državnozborski, potem tudi deželnozborski mandat. A to mu ni bilo zadosti! Naravno, da kot politik večjega obzorja in daljšega pogleda ni mogel z vrtoglavo Zarnikovo tolpo. Pisma njegova, ki jih hranim v miznici, dokazujejo jasno njegovo pripadnost k zmernonarodni stranki, po vsej pravici sem ga smel šteti med svoje pristaše. Kmalu pa se je pokazalo, kateri stranski nagibi ga vodijo. Uvidevši, da se pozicija Winklerjeva, ogrožena po divjem sovraštvu ustavotvorcev ter zmajana po nerazsodnosti naših radikalcev, čimdalje bolj maja, se mu je zahotelo po — deželnem predsedništvu. Da doseže ta cilj, v to svrho je trebalo, popolnem izolirati

Winklerja. Spravil se je nadme. Zelo presenečen sem bil, ko me doleti nekega dne vljudno povabilo, naj ga vendar obiščem na daljši »plausch« v njegovem gradiču Zaprice pri Kamniku. Drage volje sem ugodil povabilu, do Trzina mi je prišla naproti njegova kočija in pozno v noč ter še ves drug dan so se vršili intimni razgovori. Soproga vit. Schneidova bila je hči dunajskega vinskega veletržca, vsled tega je bila njegova klet bogato preskrbljena s finimi vini. Med intenzivnimi razgovori me je vedno spodbujal k pijači, nikakor se nisem obotavljal, ali belokranjska moja kri je zmagovito prenašala velike porcije alkohola in, — čim več sem pil, tem bolj trezen sem postajal. Schneid je hotel, naj se ločim od Winklerja, toda vsa njegova prikupljiva zgovornost ni nič opravila! — Malo mesecev kasneje ga je zadela smrt, kri se mu je ulila na cesti, prerano nas je zapustil nadarjeni mož, ki je vsekako daleč prekašal vse svoje tovariše »talmislovence«!

Zarnik ni imel sijajnega odhoda iz politične karijere. Pri volitvah niti enega glasu ni dobil. V zadnjem trenotku so njegovi pristaši, videč, da ž njim nikakor ne morejo prodreti, zedinili svoje glasove na popularnega Hinka Kavčiča (»Nanosa«). Obreza je prodrl proti Kavčiču.

Razburljivo uredniško delo, neprestana borba proti sovražnikom, ki so me neprestano napadali z otrovanim orožjem, je skoro omajalo tudi moje trdne živce. V tem duševnem razpoloženju me je presenetil baron Winkler z novico, da gre deželni šolski nadzornik Pirker, spreten šolnik, a nevaren nemškutar v pokoj ter da namerava mene predlagati njegovim naslednikom. Odkrito rečeno, baš to mesto ni bilo posebno po mojem okusu, vendar, otvoril se mi je večji delokrog in — kaj bi tajil? — tudi za mojo številno rodbino bi bilo bolje poskrbljeno. Hvaležno sem sprejel ponudbo in moj pokrovitelj je v istini vse storil, da me spravi na nadzorniško mesto. Sam se je peljal na Dunaj, osebno priporočal moje imenovanje ter se vrnil v Ljubljano, povsem uverjen, da nihče drug ne postane deželni šolski nadzornik kakor jaz. In v istini, predlog za moje imenovanje ni bil samo spisan temveč od ministrstva uže odposlan na kabinetno pisarno, kar se pripeti nekaj izrednega. Slovenski državni poslanci s Kranjskega se oglase skupno pri naučnem ministru ter odločno ugovarjajo mojemu imenovanju. Minister Conrad se vdá njihovemu ugovoru, predlog se še pravočasno umakne iz kabinetne pisarne, predno ga je cesar dobil v podpis in 9. dec. objavijo ljubljanski listi veliko novico, da je deželni predsednik propal s svojim varovancem ter je dež. šolskim nadzornikom imenovan gimnazijski ravnatelj Jak. Smolej, njegovim naslednikom pa prof. Šuman z Dunaja. Kak vrišč je nastal po Ljubljani, se da težko popisati! Moji pristaši potrti in zbegani, mnogoštevilni protivniki obradoščeni in zmagepolni! »Slovan« mi je v svoji številki z l. 1885 v divjem zmagoslavju napisal poli-

tični nekrolog, poln strastne pretiranosti, tako označevalen za taktične metode tedanjih »radikalcev«, da ga dobesedno objavim v »Dodatkih«.* O duševni depresiji pa, ki se je polastila mojih prijateljev, jasno pričuje drastičen uvod Levčevega pisma dne 11. decembra poslanega Kersniku:

Kranjska klobasa
Elasticiteta + Vogelnigg
Ljubljanski List
Requiescant in pace!

V pismu se nahaja odstavek: »Šukljeja danes nisem nič videl, obiskati ga nisem utegnil. V srce se mi smili, trpeti mora strašne muke! In kaj bi jih ne? Uničeno je življenje njegovo!« V teh besedah se zrcali vsa iskrena ljubezen, ki je vezala našo prijateljsko trojico, ob enem pa tudi vsa mehkoba Levčevega značaja, prešibkega za valovanje političnih borb!

Morda sem jaz, dasi v prvi vrsti zadet od usodnega udarca, še največ ohranil duševne jakosti. Močna, včasih divja energija je tipična za moj značaj. Takoj, ko sem izvedel porazno novico, sem sklenil sam pri sebi, da v Ljubljani ne ostanem na noben način. Nemudoma sem se odpravil na Dunaj, kamor je ob istem času odpotoval tudi baron Winkler. Najprej se oglasim pri naučnem ministru, kateremu sem odločno povedal, da v Ljubljani nečem več službovati. Ponudil mi je ravnateljsko mesto v Kranju. Nič kaj vesel nisem bil te ponudbe, toda odkloniti je nisem mogel. Ko sem pa bil še isti večer sprejet pri ministrskem predsedniku, nisem več prikrival svojih željá. Taaffe me vpraša: »Also Sie möchten als Direktor nach Krainburg?« Jaz pa naravnost: »Aufrichtig gesagt, Excellenz, nein! Ich würde den Lehrposten an einem Wiener Gymnasium weitaus vorziehen.« Na to Taaffe: »Also vielleicht am akademischen Gymnasium?« Z velikim veseljem sem pristal na to ponudbo, potolažen se vrnem v domovino in uže par dni kasneje je prinesla uradna »Wiener Zeitung« moje imenovanje »iz službenih ozirov« — povsem izredna stvar! na prvo gimnazijo avstrijske monarhije.

Sedaj mi nikakor ni bilo več žal, da nisem bil dosegel nadzornikovega mesta. Odkrito rečeno, da bi smel voliti med profesuro na dunajski akadem. gimnaziji in ljubljanskim inspektoratom, bržkone bi se odločil za prvo. Morda je nekaj slutil prijatelj prof. Wiesthaler, ko je na moji odhodnici, poslavljajoč se od kolega in somišljenika, v svoji napitnici dejal o meni, da so »ribo vrgli v vodo!« Istina in — plavati znam dobro!

25. januarja 1885 sem odšel z rodbino na Dunaj. Razmere na akademični gimnaziji so mi močno ugajale. Izbran učiteljski

* Glej stran 183, »Dodatki« štev. VI.

zbor, visoko naobraženi kolegi, nadarjeni in dovzetni učenci. Marsikateri izmed poslednjih zavzema danes znamenito mesto med učenjaškim svetom. Dasi sem kot tujec in iz političnih razlogov prišel med nje, so me fantje kmalu vzljubili. Najboljši učenec, kar sem jih sploh imel, je bil neki sedmošolec, danes mož svetovnega glasu, znan kot učenjak in kot politik, profesor dunajskega vseučilišča, dr. Jožef Redlich. Vprav ponosen sem bil, ko mi je mož, ki je potem sam postal sloveč zgodovinar in jurist, kot moj kolega v poslanski zbornici nekdaj dejal v prijateljskem razgovoru, da se je pri meni v enem semestru na gimnaziji več naučil povestnice nego kasneje v vseh letih na univerzi.

In v tem blaženem miru na akad. gimnaziji je nastalo v meni resno vprašanje, ali ne bi sploh bolj kazalo, da dam slovo nehvaležni razburljivi politiki ter se posvetim zgodovinski vedi? Čutil sem v sebi poklic in moč odlikovati se na tem polju. Več mojih tedanjih kolegov je poučevalo ob enem z značajem univerzitetnih docentov na visokih šolah. Zakaj se jim ne bi pridružil i jaz? Vse vire sem imel na razpolago, mlad sem bil in vajen trdega vztrajnega dela, manjkal mi je le en rigoroz, da si pridobim neobhodno potrebni doktorat, rigoroz iz filozofije in zanj sem bil tako pripravljen, da bi se odmah lehko z mirno vestjo vsedel pred izpraševalno komisijo. Dolgo sem ugibal, naposled je odločila izjava najzvestejših mojih deželnozborskih volivcev, Metličanov. Imenovali so me svojim častnim meščanom ter ob enem pozvali, naj pri bližajočih se državnozborskih volitvah nastopim kot njihov kandidat. Vdal sem se častnemu pozivu, saj sem znal, da se na svoje belokranjske rojake lehko zanašam. Ostal sem pri politiki. Danes, ko je od tega poteklo več kot 40 let, se mi dozdeva, da bi druga alternativa vendar bila bolj umestna!

Svojih zvez z »Ljubljanskim listom« pač nisem pretrgal. Izhajal je dalje pod vodstvom mladega političnega uradnika, bivšega mojega učenca dr. Frana Zbašnika, ali list ni bil več isti. Gotovo njegov novi urednik ni bil brez sposobnosti, toda prenervozen je bil za časnikarski posel in prenapeto delo je bilo prehudo za njegove rame. Potem pa še eno! Jaz sem si nasproti deželnemu predsedniku in še bolj nasproti impetuoznemu njegovemu prezidijalnemu tajniku vit. Schwarzu vedno ohranil popolnoma proste roke. List je bil »de facto« moj, povsod se je poznala moja individualnost. A jaz sem to zmogel, ker sem stopil na čelo lista ne kot gimnazijski profesor, temveč kot deželni poslanec in politik, dočim je moj naslednik bil zgolj politični uradnik, kateremu se je od zgoraj zapovedalo: »Piši v tem zmislu, grajaj to, hvali ono!«

* * *

Že večkrat sem tekom svojega spisovanja navajal dr. Ivana Prijatelja prezanimivo delo: »Janko Kersnik, njega delo in doba.« Dozdeva se mi, da mi Slovenci mnogo premalo čislamo znamenito to knjigo. Spisal jo je literarni zgodovinar, ki pa po svoji bistroglednosti in akribiji v sebi združuje svojstva veščega splošnega povestničarja. Očividno si resno prizadeva, biti vsekdar pravičen in nepristranski. Ako se mu to semtertja ne posreči, ne tiči krivda v pomanjkanju njegove dobre volje, temveč v nezadostnih informacijah ter v dejstvu, da tudi najmarljivejše preštudiranje knjig, časnikov in suhoparnih aktov nikoli ne nadomešča impresij, zadobljenih iz živahnih razgovorov z osebami, ki so bile svedoki ali celo soudeleženci onih minulih zgodovinskih dob, katerim je pisatelj posvetil svoje pero.

Dr. Prijatelja treba tedaj tupatam dopolniti, tupatam popraviti. Naj mi bodi dovoljen tak popravek baš v moji oceni, ki jo čitamo na strani 290 njegove knjige. Govoreč namreč o novoustanovljeni zmerni stranki prihaja Prijatelj do zaključka: »In tu se mora odgovoriti, da je bila zlasti Šukljetova oseba na nepravem mestu. Mož s tolikšno impetuoznostjo in strastnostjo brezdvomno ni sodil na čelo zmerne stranke. Njegova izpremenljivost značaja in osebnost boja sta vrgli senco na stranko.« Temu nasproti naj navedem tole:

Očitek izpremenljivosti značaja odklanjam, navzlic temu, da je na videz utemeljen. Dr. Prijatelj zamenjava očividno značaj s taktiko. Pri politiku obstoja značajnost v tem, da se neomajno drži glavnih načel, ki si jih je bil postavil. Cilj, po katerem teži, je zvezda vodnica, ki daje smer njegovemu političnemu delovanju. Zame je bilo v tem pogledu vedno cilj in načelo: »Blagostanje slovenskega naroda, svoboda njegova in napredek!« Nikoli se nisem izneveril tej smernici, toda ker je politika sama na sebi »umetnost onega, kar je mogoče v državi«, čestokrat nisem mogel naravnost proti svojemu cilju, moral sem vpoštevati dane razmere, kajti slab politik, kdor se nanje ne ozira. Pred 40 leti pa se slovenska politika ni vozila s parnikom, ki tudi pri razburkanem morju lehko mirno zasleduje svojo črto. V majhni slabotni jadrnici smo se peljali in tu je trebalo navigirati. Cilj sem videl pred seboj, dasi v daljavi: da se mu bližam, moral sem včasih kreniti na levo in kreniti na desno. Mar je Prijatelj, ki se je toliko vestno in uspešno bavil z zgodovino teh polpreteklih časov, do dobrega pojmil tedanji položaj Slovencev? Osovraženi smo bili in prezirani, naravnost zaničevani, sleherna vlada nas je imela le za nadlogo, nobena za podporo, celo naše delo v centralnem parlamentu je obstojalo v tožbah in jadikovanju radi neizvršene narodne enakopravnosti. Boj za jezik, v njem se je izčrpala naša politika, pri tem pa smo popolnoma prezirali, da se s čudovito naglico razširja gospodarski propad našega ljudstva ter da je njegovo osiromaščenje mnogo nevar-

nejši sovražnik slovenskemu narodu nego »Laibacher Tagblatt«, Dežman in Schrey in vsi birokratje počenši od Kalteneggerja doli do zadnjega nemškutarskega davčnega praktikanta!

Potem pa moram pribiti enkrat za vselej neoporečno dejstvo, da sem zdavna uže prenehal biti liberalec, še predno sem l. 1883 stopil v parlamentarno življenje. Napaka vseh mojih protivnikov in tudi mojega ocenjevalca dr. Prijatelja je bila, da so me vedno še sodili po mojih dijaških časih in mojem nastopu v prvih letih po absolvirani univerzi! Baš ker se je notranji prevrat v meni vršil v oddaljenem Wr. Neustadtu, niso zapazili sodobniki te velike spremembe. V šestih letih svojega prognanstva, oddaljen od domovine in vsakdanjih njenih prask in malostnih prepirov, sem mnogo študiral in premišljeval. Bavil sem se intenzivno z zgodovino in narodnogospodarsko vedo, s Kantom in filozofijo. In ko sem začel prodirati v jedro svetovne povestnice, sem uvideval, da se je liberalizem uže preživel, da je uže spolnil svojo zgodovinsko nalogo ter se mora umakniti drugim primernejšim tvorbam. Kantov kriticizem pa me je najprej rešil onega plitvega materijalizma, ki sem ga prinesel seboj iz nezrelih dijaških let. In čim dalje več sem se pečal s političnim vedami, tem bolj mi je postajalo jasno, da je liberalni pretirani individualizem direktno pogubljen za narodni blagor. Ko sem l. 1881 zapustil Wr. Neustadt, sem bil pač demokrat, ali liberalca sem uže bil vrgel pod mizo. Ni bila moja krivda, da slovenska javnost tega dejstva ni spoznala, da so me proglasili za »oberliberalca« in brezverca še v časih, ko sem uže redno prejemal sv. zakramente, in da je »Slovenec« moje besede, da visoko spoštujem versko prepričanje, da se spoštljivo klanjam veliki svetovnozgodovinski prikazni papeža Leona XIII., tolmačil le kot izrazito »hinavščino«. V vseh mojih mnogobrojnih javnih nastopih, pa tudi v intimnih pismih n. pr. na prijatelja Kersnika boste zaman iskali izpoved mojo k liberalnemu programu. Naprednjaštvo po mojem uverenju nikakor ni identično z liberalizmom. Naprednjak sem bil, liberalca odločno odklanjam!

To naj blagohotno uvažuje tudi pisatelj ugledne knjige, »Janko Kersnik, njega delo in doba«. Apelujem »od slabo poučenega dr. Prijatelja na onega, ki bodi bolje poučen« »ab Amico male informato ad melius informandum«. Saj sem nehoté napisal cel govor »pro domo«, toda ne toliko z ozirom na lastno svojo osebo kakor resnici na ljubo. In iskati in udejstviti golo in istinito resnico, je in ostane sveta dolžnost resnemu zgodopiscu!

Sicer pa, bilo je nekaj, skoro bi rekel, ironično tragičnega v moji tedanji politični usodi. Sigurno sem jaz po svojem temperamentu in svoji preteklosti med vsemi slovenskimi poslanci bil najbolj revolucijonarna narava. Rojen puntar, ne le z besedo, marveč, ako treba, tudi z orožjem v desnici, bi bil bolje sodil na kako barikado — mesto tega pa ustanovitelj in dejanski

vodja zmerne stranke! Vse zgolj radi tega, ker me je hladna pamet uverila, da z jurišem na utrjene protivne pozicije zmagati ne moremo ter da se moramo poslužiti druge, mnogo bolj počasne, dolgotrajne in mukotrpne metode. Preslabotni kakor smo bili, smo morali z malimi uspehi ojačiti nedostatne svoje sile, šolati svojo vojsko za večje boje. »Ništa za to,« ako smo tem načinom le počasi mogli napredovati, glavna stvar je le bila, da smo Slovenci sploh napredovali!

VII. poglavje.

Kandidat in državni poslanec.

Pred mojim odhodom na Dunaj mi je »Slovan« še posvetil laskavo odhodnico, v kateri se med drugimi cvetkami nahaja še ljubeznivo zagotovilo, da je »sedaj naš Francek Velikanski za vse večne čase ubit in mrtev!« Ali prognoza je bila povsem napačna, kajti kmalu je po vsej deželi završala novica, da se med drugimi kandidati za državni zbor oglašam tudi jaz.

Volilna agitacija se je pričela razmerno zgodaj in tudi jaz nisem držal rok križem. Pač mi dela dr. Prijatelj očividno krivico, ako pravi: »Da bi opozoril volivce nase, je začel Šuklje... pisati zlasti o dolenjski železnici. A o tem predmetu dokaj nesrečno, ker je nasvetoval, da ne gre čakati na vlado, ampak da je treba graditi železnico na občinske in deželne stroške.« Pri tem je pisatelj popolnoma prezrl, da sem bil uže zastopnik Dolenjske, njen poslanec v deželnem zboru ter da mi ni trebalo stopr av obzirov na volivce, da sem se oglasil o vprašanju, katero je bilo življenske važnosti za dolenjski svet. Deželni poslanec sem bil, kot tak imel sem d o l ž n o s t, delati za pridobitev dolenjske železnice, nič manj pa tudi dolžnost, o uspehih storjenih korakov obvestiti svoje Dolenjce. Skoraj pa je videti, da dr. Prijatelj ni bil dovolj skrbno čital dotičnih mojih člankov. Sicer ne bi bil mogel napisati, da sem hotel zgradbo dolenjske železnice naprtiti zgolj občinam in deželi. Nasprotno, jasno je razvideti iz mojih uvodnikov, da sem le p r i s p e v k e hotel dobiti od imenovanih faktorjev, dočim sem glavni delež pri pokritju stavbenih troškov prisodil d r ž a v i. Gola istina je, da se je kasneje uresničenje teh železnic vršilo baš na oni način. ki sem ga jaz v »Ljubljanskem Listu« priporočal dolenjskim rojakom.

Novica o mojem nastopu kot kandidatu pri predstoječih državnozborskih volitvah je spravila na plan vse politične stranke v deželi. S t a r i p o s l a n c i so mi bili neprijazni, deloma iz ljubosumne zavisti, ker je bil moj vpliv izdatno zmanjšal njih veljavo pri deželnem predsedniku, deloma iz komoditete, ker so slutili, da jih moja izvolitev utegne izvabiti iz njihove udobnosti. »Konservativce« so se zvali, hoteli so v prvi vrsti konservirati svoje mandate. N e m c i so mi nasprotovali, dobro uvidevši, da je moja taktika za njih nadvlado mnogo nevarnejša nego jalove demonstracije in votle fraze naših radikalcev. In

»Slovenčevci«? Imeli so me vedno še za prikritega liberalca, kateri bi naposled mnogo mogel škodovati njihovemu ugledu. Da je »Slovan« s svojo tolpo kar besnel in rohnel proti meni in moji kandidaturi, je bilo umevno samo po sebi.

V bratski slogi so me tedaj napadala glasila vseh treh velikih strank v deželi, »Slov. Narod«, »Slovenec« in »Laibacher Wochenblatt«. Nasproti tej strahoviti koaliciji sem se mogel pač zanašati na krdelo zvestih prijateljev in somišljenikov, v prvi vrsti na Janka Kersnika, Levca, novomeškega dr. Poznika, katerim sta se kmalu pridružila okrajni sodnik Višnikar in ravnatelj Senekovič, dalje iz dunajskih slovenskih krogov dr. Pavel Turner, dr. Fric Babnik in drugi prijatelji, vsekako lepo krdelo najboljših naših ljudi, toda premalo številni v primeru s sovražnimi masami. Gotova mi je bila dalje dobra volja in prijateljska naklonjenost bar. Winklerja, toda priznati se mora, da mi je vladna podpora skoro več škodovala nego koristila. Končno pa mi je bila glavna podpora izrazito zaupanje velike večine mojih slovenskih volivcev. Pred vsem sta stali za menoj kakor en mož belokranjski mesti Metlika in Črnomelj. Stvari niso tedaj zame preslabo stale, zlasti če se pomisli, da sem po svoji gibčnosti in hitrosti precej prekašal svoje nasprotnike.

A kar naenkrat me zadene udarec, ki bi bil skoraj postal usoden za mojo kandidaturo, da, celo za mojo politično eksistenco. Pod naslovom »Kdo mu je kos« prijavi namreč »Slov. Narod« dne 25. aprila 1885 nad vse zlobno daljšo notico, v kateri pravi: »Prof. Šuklje... sedaj smrtno ranjen leži v globokem moraličnem breznu.« In dalje pripoveduje, da so bili slovenski poslanci pri grofu Taaffe-ju ter se pogovarjali ž njim o dolenjski železnici. Tekom razgovora da nekdo izmed njih omenja Šukljetovih člankov. »A grof Taaffe ves osupnen odvrne, če prav se dobro spominja pogovora s prof. Šuklјejem, vendar on s prof. Š. »nikdar nobene besedice ni govoril o dolenjski železnici.« — Tako sem bil postavljen na sramotni oder kot lažnik in slepar!

Kaj je pomagalo nasproti temu pojavu državnozborske delegacije dejstvo, da sem imel v tem pogledu najčistejšo vest, da bi bil lahko prisegel na absolutno istinitost vsake besede svojega poročila? Ogrožena je bila moja čast, mučil me je dvom, se bode-li ministrski predsednik še spominjal najinega razgovora, me bode-li pooblastil, da naravnost na laž postavim svoje obrekovalce, bodem-li sploh mogel do njega, preobloženega z najmnogovrstnejšim delom? Več dni sem v istini zastonj skušal priti k njemu. A nekega dne meseca maja sem za to imel izdatno priliko, razjasniti Taaffeju celo intrigo. Takoj začetkom mi je zagotovil, da je državnim poslancem le to zanikal, da bi bila moja članka od njega naročena. Potem si izprosim dovoljenje, da mu smem prestaviti svoja uvodnika. Pazno me je poslušal, večkrat prikimal in pritrdil: ko sem pa prišel do onega mesta,

kjer dokazujem potrebo, da se i prebivalstvo dejansko ter s prispevki udeleži pri dobavi glavnice, takrat mi seže v besedo in jasno in živahno izusti nastopno: »Jetzt glaube ich erst recht, mit Ihnen die Sache besprochen zu haben. Das sind ganz meine Ansichten. Und wenn ich es Ihnen damals nicht gesagt habe, so hätte ich es Ihnen sagen können, denn anders läßt sich die Sache überhaupt nicht durchführen.« Zaprosil sem ministrskega predsednika za izrecno pooblastilo, da smem najin razgovor izročiti slovenski javnosti in dobil sem to pooblastilo. Nad vse vzradoščen zapustim ministrsko palačo. Grda intriga, s katero so me hoteli moralno ugonobiti, se je izjalovila. in otrovana puščica je, odskočivši od mene, ranila zlobnega strelca.

Kako pa je izgledalo tedaj po onih dolenjskih mestih in trgih, kjer je takrat razsajala divja volivna borba med mojimi pristaši in med privrženci grofa Margherija? Jedro mojih volivcev sta bili belokranjski mesti Metlika in Črnomelj, temu nasproti je bila velika večina Krčanov odločno za nemškega grofa. Tamkaj je vodil protiagitacijo okrajni sodnik Vencajz in sicer pod zastavo slovenskega radikalizma. Tudi v Novem mestu se je delalo na žive in mrtve, da bi se podkopala tla moji kandidaturi. Hudomušen dopisnik »Ljubljanskega Lista« iz Novega mesta se je pošalil, da je sladko prepeval veseli ptiček

»Auf Langer Stange des Fischers Nachtigall.« namreč kolovodje Margherijancev gg. Maks pl. Langer, gimn. prof. Stanger, strasten, a zelo nadarjen nemški nacijonalec, gimn. ravnatelj Fischer in gimn. prof. Nachtigall. Tedaj po narodnosti dva Nemca, en pokvarjen Čeh in en Slovenec! Uže iz teh dejstev se lehko razvidi, da o kakem vladnem pritisku v prid moji izvolitvi niti sledu ni bilo. Saj so najhuje rovali proti moji kandidaturi nekateri c. kr. uradniki!

A nad vse častno sta se zame borila novomeški župan. nepozabni prijatelj dr. Poznik in prejšnji moj zoprnik, vplivni advokat dr. Slanc. Med drugimi razlogi so učinkovala nanj zlasti topla priporočila dunajskih prijateljev, ki so odločno podpirali mojo kandidaturo. Tako se je tudi dr. Pavel Turner, eden mojih najljubših tovarišev iz akademičnih let, pismeno udeležil agitacije ter nagovarjal bivšega sošolca, novomeškega profesorja. naj zame pridobi tovariše na ondotni gimnaziji.

Višnja gora je zbog svojega maloštevilnega prebivalstva manj prišla v poštev, vendar je bilo tudi tam dokaj glasov zame osiguranih. Ostane še kočevsko-ribniška skupina. V kočevskem mestu nemški volivci odločno proti meni; njih kandidat je bil odvetnik plem. Wurzbach, a ta je bil postavljen zgolj pro forma, v naprej se je vedelo, da ne zadobi večine, pri ožji volitvi naj pa vsi nemški glasovi odpadejo na mojega tekmeca. Peščica Slovencev in par nemških meščanov je bila za me.

Čim dalje hujše je vzplamtela volivna borba v dolenjskih mestih in trgih, domače časopisje je glasno odmevalo od hrupne agitacije, jaz pa provzročitelj in predmet bojnega meteža, oddaljen na Dunaju, na šolo priklenjen! Kar dobim nekega dne nujno poročilo od prijatelja Poznika, da bo v nedeljo volivni shod ter se na njem postavi kandidat. Vest me je spravila na noge. Nič mi ni bilo na tem, ako osrednji volivni odbor zavrže mojo kandidaturo. Ves vpliv je bil zgubil, sicer javnost itak tudi drugega ni pričakovala od njega. Ali da se mi na volivnem shodu proglasi Margheri kandidatom, ta je bila povsem druga in to je trebalo preprečiti na vsak način. Tedaj, doli z Dunaja med volivce! Ker je bil petek ter sem bil v soboto zaposlen v šoli, sem si moral preje izprositi od svojega ravnatelja tridnevni dopust. Drugo jutro me je uže brzovlak tiral na jug v domovino. Svojega svaka, tedaj sodnega adjunkta v Trebnjem, sem bil uže brzojavno naprosil, naj mi pride naproti do Litije. Ob 5. uri popoldne sem jo mahal preko litijskega mostu do Koblarjeve krčme, kjer sem našel svaka z izpočitimi konji. V največji naglici kozarec vina in uže smo bili na vozičku in hajd! črez Wagenšperk in njegovo razvpito strmino v Trebnje. A med tem časom sta sedela pooblaščenca centralnega volivnega odbora dr. Vošnjak in Luka Svetec pri pogrnjeni mizi ter tuhtala načrte o jutrajšnjem volivnem shodu. Mirno njih posvetovanje je prav neprijetno motil stari gospod Koblar, ki je pridrvel z nepričakovano novico: »Baš sedaj se je preklicani Šuklje odpeljal proti Novemu mestu!«

V Trebnjem mi je bilo malo počitka. Ob petih zjutraj sem se uže vozil mimo sv. Ane in skozi Mirno peč v Novo mesto, kamor sem dospel ob 7. uri zjtraj. Nemudoma na delo! Obiskal sem svoje pristaše, premagal njih malodušnost, vžgal jim odločnosti. Organiziral sem jih v vsej naglici, ob desetih je stalo naše krdelo uže v mestni dvorani. Shod je bil zelo dobro obiskan. Videti je bilo mojega protikandidata, grofa Margherija, okolo njega njegova nemška garda, pod vodstvom prof. Stangerja in Maksa vit. Langerja. Sedaj šele sta dospela ljubljanska odposlanca in razgovor se je pričel. Prvi sem govoril svoj kandidatni govor jaz, za menoj Margheri. Potem se je z divjo strastjo v mene zakadil nemški govornik S t a n g e r ter izjavil, da bodo Nemci pri prvi volitvi pač glasovali za svojega »števnega kandidata« W u r z b a c h a , ako bi pa prišlo do ožje volitve, bodo vsi kakor en mož glasovali proti meni in za mojega nasprotnika. Končno poprime besedo starosta Luka Svetec imenom centralnega odbora. Skoraj bi mislil, da je na starega narodnjaka kaj neugodno vplival strastni in ošabni nastop nemške stranke. Menda se mu je vendar vest oglašala, da vodi boj proti slovenskemu politiku v zvezi s smrtnimi sovražniki slovenske ideje in za kandidata, v katerem je bilo pač prokleto malo slovenske zavednosti. Svetec je govoril dolgo, dolgovezno in dolgočasno, opoldne je

uže zdavna odzvonilo, Margherijeva večina se je jela silno krčiti, ker juha je uže bila na mizi, eden za drugim so se izgubljali Margherijevi pristaši, dočim so moji stali kakor stebri in — facit je bil čisto nepričakovano dejstvo, da se na shodu sploh ni postavil noben kandidat! Negativen rezultat, a za me največje važnosti! S svojo hitrostjo in odločnostjo sem prekrižal načrte protivnikov, kajti da nisem bil osebno posegel vmes, sem uverjen, da bi na shodu z velikim tamtamom slovesno proglasili grofa za kandidata dolenjske metropole!

Takoj po kosilu zopet na voz in v Kostanjevico, kjer so bili moji privrženci uže brzojavno obveščeni o mojem prihodu. Do zadnjega moža so bili zbrani, na improviziranem shodu so me določili za svojega kandidata. Do dobrega sem jih podkuril; ko sem se pozno po noči spravil v posteljo, sem imel zavest, da bo večina v Kostanjevici glasovala za me.

Drugo jutro se peljem skozi Krško na videmsko postajo. Tam muditi se ni kazalo, Margheri je tu razpolagal z veliko večino. V ponedeljek zvečer sem bil uže zopet na Dunaju, zelo zadovoljen z uspehi svojega agitacijskega potovanja.

In prišel je 2. junij, dan volitve! Le pet glasov mi je manjkalo do nadpolovične večine, ali po veljavnem avstrijskem volivnem redu je moralo priti do ožje volitve. Napovedana je bila na 13. junija. Sedaj so se sklenile sovražne stranke proti meni tudi v formalnem pogledu ter je bila izdana nemškim volivcem parola, naj se drže mojega protikandidata. »Margheri vorziehen, weil weniger gefährlich« — tako se je glasil telegram strankinega vodstva! Šlo je »na nož«, morda še Slovenija ni videla tako razgretega volivnega boja.

Pri ožji volitvi sem zmagal s pičlo večino 5 glasov. Razbeljeni protivniki so se po svojem porazu sicer tolažili z upanjem, da se moja volitev v parlamentu razveljavi, češ uložili smo protest in ta se bo gotovo uvaževal, toda dejstvo je bilo vendarle, da se osovraženi vodja zmerne stranke navzlic temu, da ga je radikalni »Slovan« tako slovesno bil mrtvim proglasil in pokopal, sedaj šopiri kot član avstrijskega parlamenta.

Da so moji prijatelji kar noreli od veselja in prekipevali v svojem zmagoslavju, je po takem boju povsem umevno. Izliv tega zmagoslavja je med drugimi oni telegram, iz Črnomlja poslan uredništvu »Lj. L.«, ki ga dr. Prijatelj popolnoma napačno tolmači: »Zmagali katoliški Slovenci, avstrijski Slovenci! Bog je z nami!« Dr. Prijatelj vprašuje: »Ali je bil ta telegram samo ironija, ali si je hotel (scil. Šuklje) ž njim položiti most do klerikalcev ali le pomiriti Kluna, da bi na Dunaju ne protestiral zoper njegovo volitev?«

A dotični telegram je povsem nedolžen. Niti vedel nisem zanj in ko sem ga čital v »Lj. L.«, se mi niti sanjalo ni o umetni interpretaciji, s kojo je zaslužni pisatelj iskal in pogodil tam visokopolitično izjavo, kjer dejansko ni bilo drugega nego pojav

veselja nad nepričakovano zmago pri obskurnem, meni osebno niti znanem volivcu.

Došel je mesec oktober in parlament se je otvoril. Kot novo izvoljen poslanec sem vstopil v Hohenwartov klub. Pri mojih slovenskih tovariših je bilo mnenje o meni rajzdvojeno. Odločno za me bili so poslanci Nabergoj, Obreza, Jak. Hren, goriški dr. Tonkli in nepozabni Božidar Raić. Še z večjo odločnostjo pa sta mi nasprotovala vplivna dr. Poklukar in kanonik Klun, ki sta zastopala stališče, da je moja volitev neveljavna ter da jo je prosto razveljaviti in na moje mesto pozvati propalega Margherija. Videč ta položaj je bil storjen moj sklep. Le enkrat kot govornik nastopiti v kaki veliki debati, potem pa prostovoljno odložiti mandat in podvreči se novi volitvi!

Prilika za govorniški nastop se je kmalu ponudila. Po parlamentarnem običaju je morala zbornica odgovoriti na prestolni govor z adreso. Njeno besedilo je zložil grof Hohenwart, vse stranke so hotele v debati naglašati svoje stališče. Naval govornikov je bil ogromen, glede njih uvrščenja je razsodil — žreb! Tudi jaz sem potegnil svojo številko, smolo sem imel, bila je izmed zadnjih, nič upanja, da pridem do besede. A tu me reši tovariš Hren, ki je bil kakor jaz proti volji osrednjega volivnega odbora prodrl v trebanjskih kmetskih občinah. On je bil pri vadljanju potegnil številko 1., bil je tedaj prvi govornik in je svoje mesto drage volje odstopil meni. Komaj se je to izvedelo, pride k meni vodja češke delegacije Rieger ter me naprosi, češ da bi rad on otvoril vrsto pro-govornikov. Ker je on imel štev. 3., sem takoj ugodil slavnemu parlamentarcu. Še isti dan sem prišel do besede tudi jaz. Deviški govor na takem mestu — kdo bi trdil, da ga je govoril povsem mirno! Zlasti v mojem položaju, ko je toliko bilo zame odvisno od uspeha tega govora!

Uspeh ni bil neugoden. V gostih gručah so me obdajali poslanci, saj se je v zadnjih dveh letih toliko pisarilo o meni in moji politični vlogi, da je bila zlasti med Nemci radovednost splošna.

Nemška levica je pričakovala od mene, od razvpitega »narodnega izdajalca«, da padem v hrbet svojim slovenskim tovarišem, kakor je to nekdaj bil storil užaljeni Karel Deschmann. Debelo so gledali, glasno so ugovarjali, ko sem i jaz branil oni kardinalni točki desničarskega programa: narodno jednakopravnost in avtonomijo. Desnica je zadušila z glasnim odobravanjem sovražni odpor — uspeh je bil na moji strani, prva bitka bila je dobljena!

Po seji je stopil — tako sta mi pravila meni naklonjena Obreza in dr. Tonkli — Rieger k Poklukar-Klunovi dvojici ter ju začel obdelavati. »Poslušal sem Šukljeta, on je govornik, desnica govornikov nima v izobilju, svetujem vama, pustite mržnjo proti njemu, naj ostane v zbornici!« Ali zastonj, niti tako imeniten zagovornik ni nič opravil pri teh trmah! Zelo

simpatično so o meni pisali češki listi. »Narodni Listy« so dejali: »Šuklje je častno zagovarjal pravice svojega naroda ter se v adresni debati pokazal tako zgovornega in spretnega poslanca, da bi desnica pri nedostatku izdatnih parlamentarnih sil nerada videla, ako bi morala Šukljeta izgubiti.« Riegrov organ »Pokrok« se je izjavil o meni: »Svojo nadarjenost, svojo resno voljo, svojo veliko omiko in široki svoj razgled je pokazal prof. Šuklje v adresni debati.« A vse skupaj ni nič zaleglo!

Sprevidel sem, kaj me čaka in takoj sem ukrenil, kar je trebalo. Nemudoma po sklepu adresne debate obiščem grofa Hohenwarta, se mu zahvalim za izkazano mi blagonaklonjenost ter ga presenetim z izjavo, da pridem jemat — slovo od njega! Sprva mi je hotel ugovarjati. »Protestirana volitev to ni nič! Verifikacije se vrše tako počasi, da boste še lehko nekaj let v zbornici, predno pride na vrsto vaša izvolitev!« »Pri meni pa ne bo tako, levica je vsa proti meni in moji nasprotniki med slovenskimi tovariši se bodo potrudili, da se uniči moj mandat »jure statario,« s prekim sudom. A sedaj Hohenwart: »Nemara imate prav. V tem slučaju pa Vam svetujem, delajte urno!« Zapustil sem ga, uverjen po srčnosti sprejema in razgovora, da je odlični državnik, največja duševna moč na desnici, odločno zame. Nemudoma sem šel k ministrskemu predsedniku. Prizor s Hohenwartom se ponovi pri Taaffeju. Tudi tu početkoma odsvetovanje, potem pa pritrdilo in direktna pomoč! »Ako sodite, da je mandat resno ogrožen, potem izročite takoj svojo odpoved in jaz razpišem takoj novo volitev!«

In tako se je tudi zgodilo. Zopet sem prehitel svoje nasprotnike ter jim s svojo naglostjo do dobra zmešal štreno. Nič ni jim pomagalo, da so se tolažili po svojih glasilih, češ neveljavna bila je volitev, neveljaven je tudi odstop in verifikacijski odbor bode vseeno zbornici predlagal, naj se razveljavi moj mandat ter mesto mene pokliče grof Margheri! Nova volitev se je razpisala na dan 12. decembra.

Ali za ta novi volivni boj bili smo drugače pripravljeni. Agitacijo je vzel v roke dr. Slanc ter jo vodil velikopotezno. Mož, original svoje vrste, vsekako zasluži, da ga narišem v velikih potezah. Dober jurist in cenjen odvetnik, imovit in na vse strani nezavisen, dokaj spreten žurnalist, za časnikarski posel posebno usoposobljen po obširnem znanju, dasi čestokrat ni vsega prebavil, kar je zajemal iz bogate svoje literarnosti, bil je političen »amateur«. Lehko bi bil dobil kak mandat, toda niti na misel mu ni prišlo, vstopiti v parlamentarno življenje, zato pa se je s tem večjim ognjem zakadil v volivne borbe. Politika mu je bila »sport« kakor ježa, agitacija naravnost telesna potreba. Ali priznavati se mu mora, da tudi v najhujšem boju ni zatajil gentlemana« ter ga strastni temperament nikoli ni zapeljal v mlakužo preprostosti in podlosti. Podpora takega moža je bila zame v tedanjem hudem boju naravnost neprecenljivega pomena!

Slančeva misel je bila, da smo si baš za volilno kampanijo ustvarili svoj poseben list z naslovom »Resni glasovi«. Prva številka je izšla 15. julija 1885, dvakrat na mesec je izhajal list. Vsega skupaj deset številk, zadnja je zagledala luč tega sveta dne 1. januarja 1886. Ko sem bil izvoljen v drugič ter so se bile pomirile politične razmere v domovini, je nehala listu njegova »raison d'être« in ustavili smo ga. Vsekako so »Resni glasovi« bili zanimiva žurnalistična prikazen. Pač so jih nasprotniki hoteli smešiti, krstivši jih »Besni glasovi«, toda pisan je bil list sveže in temperamentno, glavni sodelavec Slanc je poznal svoje občinstvo, pisava je ugajala in vidno se je skrčilo v volilnem okraju število mojih nasprotnikov.

A prevrat se je raztegnil tudi na napredno stranko. Po mojem govoru v adresni debati mi niso več mogli očitati, da sem »vladi prodal« svoje narodno prepričanje, niti niso več mogli vzdržati svojega očitanja, da sem bil izvoljen zgolj vsled vladnega pritiska. To natolcevanje je bilo neosnovano samo po sebi, — Winkler, personifacija mehkega in pravičnega človeka, pa terorist! — postalo pa je popolnem nevzdržno, ko sem prostovoljno odložil mandat ter se iznova skliceval na narodno voljo. Janko Kersnik in ljubljanski prijatelji so šli zopet zame v ogenj in dosegli so velik uspeh, da se je »Slov. Narod« in ž njim narodnonapredna stranka proglasila kot nevtralno v borbi za mandat dolenjskih mest in trgov. V seji 2. decembra 1885 je sklenil klub narodnih dež. poslancev, da ne postavi nobenega kandidata v dolenjskih mestnih občinah, marveč prepusti odločitev volivcem. Sedaj so se moje šanse silno zboljšale: Margheriju so ostali zvesti le večina nemških volilcev in katoliško konservativni glasovi. Dan volitve, 12. december, je videl mojo sijajno zmago!

Zmagal sem z večino nad sto glasov, sedež moj v državni zbornici je bil tedaj popolnem varen. Sedaj me je pa čakala še težavnejša naloga, dokazati volivcem in slovenskemu narodu sploh, da nisem v svojih volilnih govorih zgolj otrobe vezal, temveč da sem bil sposoben za resno delo.

A kak je bil l. 1885 drugi Taaffejev parlament? Pred vsem moram konštatovati, da se je tedanja poslanska zbornica odlikovala po obilici velikih govornikov in sijajnih talentov. Skoraj bi sodil, da mu ga ni para v parlamentarni zgodovini bivše Avstrije. Nemška levica je bila zastopana po Herbstu in Sturmu, Ed. Suessu in Ernst Plenerju, prof. Beeru in Tomasčuku, Vikt. Russu in Maks Mengerju, Neuwirthu in Mauthnerju. Mnogo raznovrstnega talenta, vse polno učenosti in strokovne izomike. a pri vseh teh lepih darovih absolutno pomanjkanje državniške modrosti in vse preveč narodne strasti, ki je možem jemala jasen pogled in razum za dejanske razmere in potrebe. Na skrajni levici so zavzeli svoje prostore novoizvoljeni dunajski poslanci, med njimi Lueger, Pattai in originalna osebnost Krona-

wettrova. Vsi so takrat še nastopali kot demokratje, toda zvest tej zastavi je ostal le Kronawetter, tipus dunajskega predmestnega demokrata. Njih mejaši v zbornici so bili nemški »mladini«, najznamenitejša v tej skupini Steinwender in Derschatta. Med nemškimi veleposestniki se je odlikoval po svoji nadarjenosti in politični zmernosti Baernreither, v Coroninijevem klubu je sedel naš rojak Schwegel, čislan kot velik strokovnjak v trgovinsko političnih vprašanjih, upoštevan tudi kot poznavalec železniških in finančnih zadev. Kot govornik se pa mož, ki je nadvladal v kranjski deželni sobani s svojim govorniškim darom, v veliki neakustični dvorani dunajskega parlamenta nikoli ni mogel uveljaviti.

In sedaj vladna večina, desnica zbornice! V govorniškem pogledu so bili levičarji močnejši, kajti nekatere najboljše sile na desnici so opešale vsled bolehnosti in starosti. Pač sta še z menoj skup sedela fevdalni Henrik grof Clam-Martinic in tirolski Pater Greuter, a niti senca nista več bila svoje sijajne parlamentarne preteklosti. A kar je desnici manjkalo zgovornosti in posebne erudicije, to je bilo več nego kompenzirano po železni disciplini moštva in državniški nadarjenosti vodstva. Kasnejši rodovi ne morejo niti več pojmiti, kolika sila je bila združena v izvrševalnem odboru desnice in kako trdno je bil zverižen glasoviti »železni obroč«!

Na čelu te organizacije je stal njen predsednik Karel grof Hohenwart, na njegovi strani tipične osebnosti češki Rieger, poljski Kazimir Grocholski in nemškoklerikalni Lojze princ Lichtenstein. Duša vsega pa je bil vsekako Hohenwart. Oglejmo si ga nekoliko bližje!

Ko sem se seznanil z grofom Hohenwartom, je bil uže prekoračil šestdeseto leto. Postave je bil dokaj velike, vitek, lehko upognjen, obraz podolgast, lasje gosti, lehko valoviti, oči duhovite, totalni vtis: tip finega aristokrata najboljše pasme. In v debati? Mnogo sem slišal znamenitih govornikov tekom svoje dolge parlamentarne dobe, a nikogar ne, ki bi nadkriloval, da celo nikogar, ki bi bil enakovreden s Hohenwartom. Izredno svojo govorniško silo je obelodanil uže l. 1876 v debati o upravni reformi, v sijajnem govoru polnem državniške modrosti. Isto nenavadno zgovornost je ohranil ves čas svoje parlamentarne dobe. Saj ta zgovornost ni bila rezultat mukotrpnih priprav in prečutih noči, temveč izliv je bila plemenite globoke duše! »Pectus facit dissertum«, »notranji ogenj dela govornika«! Hohenwart je bil zares eden izmed pičlega števila istinitih državnikov, kar jih je sploh rodila maloproduktivna stara Avstrija.

Čaru njegove zgovornosti se je vdajala tudi protivna mu levica. Kadar se je on zglasil k besedi, so obkolili osovraženega »Fundamentalgrofa« levičarji, zbiral je okolo sebe celo zbornico, poslušali so ga z napeto pozornostjo, zavladala je v sicer tako hrupni dvorani nenavadna tišina, prekinjena le tupatam po

srditih vzklikih, kadar je s pekočim sarkazmom bičal razvade in krivice nemških liberalcev in njihovih voditeljev. Govoril je vedno povsem prosto, brez vsakih pripomočkov, v dovršeni obliki, zmeraj zanimiv, nikoli ne banalen. Razdivjana in osurovela sedanjost takih mojstrov zgovornosti niti več ne pozna!

Pri nas so mu nekateri zamerili, da ni nič Slovenca v njem ter da se prokleto malo meni za nadloge in težnje onega naroda, ki mu je od l. 1873 do 1897 bil poveril poslanski mandat. Tem klevetnikom nasproti konštatujem in to bodem še dokazoval iz svoje korespondence s Hohenwartom, da se je vedno z vso vnemo in s polnim svojim vplivom zavzemal za vse naše narodne zadeve, kakor hitro jih je spoznal za opravičene in izvršljive. »Pravico je ljubil,« vsled tega se je, dasi Nemec po svojem pokolenju, vedno boril za ravnopravnost vseh avstrijskih narodov.

Korenjak je bil, svojega prepričanja ni zatajeval nikdar, niti pred cesarjem ne. Vsled tega nikakor ni bil »persona grata« pri avtokratičnem Franc Josipu. Menda je vladar, vajen le svojih kimavcev, težko prenašal možato odkritosrčnost Hohenwartovo.

Vsi slovenski poslanci so bili združeni v njegovem klubu. Povsem jasno, da sem se jim moral i jaz pridružiti. Mogel sem to storiti navzlic temu, da sem bil prežet demokratskega naziranja, ker je Hohenwart pač bil konservativec, nikakor pa ne reakcijonar, za kojega so ga razkričali liberalni nemški časniki. Saj je bil prepameten, da ne bi spoznaval, da nobena sila ne more več življenja vdahniti družabnim in državnim oblikam, katere so se preživele tekom zgodovinskega razvoja. Sicer pa je znana istina, da zmeren konservatizem in zmerno naprednjaštvo nikakor nista predaleč eden od drugega.

Predolgo sem se mudil pri oceni grofa Hohenwarta, tem krajši bom moral biti pri označbi drugih voditeljev njegove skupine. Podpredsednika klubova sta bila tedaj Tirolec baron Nace Giovanelli in Dalmatinec dr. Nik. Klaić. Kak razloček med obema! Giovanelli, po naravi izredno grd, poleg istrskega Hrvata dr. Dinko Vitežića telesno gotovo najgrši človek med 353 poslanci, fanatičen katoličan, pri vsem tem pa zelo izobražen v vsakem pogledu. Svoje grške in latinske klasike je znal na pamet, o zgodovini je govoril kakor kak strokovni profesor, malobeseden je bil v zasebnem občevanju, še bolj v parlamentu. Če se je kak tovariš količkaj večkrat oglasil k besedi, je izustil svojo zaničljivo sodbo: »Ein heilloser Schwätzer«! Ali z druge strani moram priznavati, vsaka beseda iz njegovih ust je bila tehtna in nikoli ni mlatil praznih otrob.

Kako drugačen Niko Klaić! Visokostasen, vitek, z obrazom kakor si predstavljam rimske legionarje, obraz duhovit in oko plamteče, podoba moške kreposti, prežete od južne ognjevitosti! Svoj doktorat je napravil v Padovi, kakor njegov veliki rojak Tomaseo je bil sestavina iz jugoslovanske silnosti in italijanske

naobraženosti. Vodja in glava je bil dalmatinski delegaciji, boljšega si misliti niso mogli.

Z nami ozko združeni so bili tirolski konservativci in nekaj štajerskih pod vodstvom kanonika Karlona. Druge nemške pripadnike katoliške miselnosti sta zbrala okolo sebe princa Alfred in Alojz Lichtenstein v poseben klub, dasi še v okviru desnice. V češkem klubu je bila skoraj izključno zastopana staročeška stranka, pod vodstvom velikega narodnega tribuna Frant. Lad. Riegerja. Sijajen mož, rodoljub nad vse požrtvovalen, oče narodov! Drugače bolj simpatična osebnost kakor naš »očka« Bleiweis! Na širokih plečih levja glava, glas blagodoneč in močan, tako da je obvladal slabo akustiko ogromne zbornice, naravna izredna zgovornost — to so bila svojstva, ki so dičila njegovo osebnost. S prvega početka sem se mu bil prikupil in dokler je živel, mi je ohranil svojo blagonaklonjenost. Vprav ponosen sem bil, ko me je več let po Riegrovi smrti njegov zet, prof. dr. Braf, ko je prišel kot poljedelski minister v zbornico, pozdravil z besedami: »Moj ranjki tast je na Vas vedno veliko držal!«

Sicer pa češka delegacija v Riegrovih časih ni bila baš prebogata na izrednih talentih. Iz velikega števila več ali manj neznatnih političnih borcev sta se dvigala dva moža, mali telesno slabotni dr. Mattuš, mož kristalno jasne pameti in nenavadne delavnosti, in mladi vseučiliščni profesor dr. Josip Kajzl. Ž njim sem se bil seznanil uže l. 1883 na Bledu, kamor je s svojim stricem odvetnikom vsako leto zahajal. Dve leti kasneje sva se uže pozdravljala kot tovariša v dunajskem parlamentu. Najino razmerje je postalo bolj intimno, kar se razvidi iz sledečega dejstva. Tedaj se je avstrijski parlament še odlikoval po finem tonu in tudi v ostrih debatah se je varovala akademična oblika zgovornosti. Da se vežbava v tem pogledu, sva se dogovorila med seboj, da ko se eden izmed naju oglasi k besedi, mora drugi sesti k njemu, kritično zasledovati njegov govor ter ga potem opozarjati na formalne hibe. Večkratno ponavljanje istih besed, jecanje in enaki nenaravni zvoki, padanje z glasom koncem stavka, pomanjkanje efektnega zaključka koncem govora itd., to so bile nepravilnosti, koje sva si bila zavezala, med seboj si očitati. To prijateljsko uslugo sva si delala eden drugemu precej časa, dokler naju ni v tem pogledu izučila parlamentarna izkušnja in govorniška rutina.

Izvestno več darovitosti nego pri Čehih se je našla tačas v poljskem klubu. Po tedanjem volilnem redu je prevladoval v tedanji poljski delegaciji plemenitaški živelj. Kaj malo je bilo med poljskimi poslanci priprostih meščanskih imen brez aristokratskega prislova, kmetski stan pa skoraj ni bil zastopan. Vsled tega uglajeni nastop, izbrano kretanje, mnogo sijajne zgovornosti in dokaj stvarnega znanja. Načelnik »poljskemu kolu« je bil stari Grocholski, mož, ki je tudi v svoji narodni

noši predstavljal poljskega plemenitaša, pravi avtokrat v klubu, v katerem je vzdrževal železno disciplino. Okolo njega njegov namestnik in kasnejši naslednik Apolinarij Jaworski, grof Adalbert Dzieduszycki, Bilinski, Abrahamowicz, Madeyski in dokaj drugih znamenitih parlamentarcev. Po ugledu in bogati osebni zgodovini je pa pač nadkriljevala častitljiva osebnost dr. Smolke, ki ga je bila po usodnem letu 1846 krutost avstrijske vlade uže na smrt obsodila. V retoričnem oziru se je pa odlikovala zgovornost učenega poslanca Otona Hausnerja.

In slovenski poslanci? Vprav boli me, da mora biti moja sodba o tedanji slovenski delegaciji precej neugodna. Pač so bili sami možje poštenjaki, nekateri med njimi tudi prebrisani in naravno nadarjeni, ali vsi skupaj so se premalo zavedali svojih poslanskih dolžnosti, niso pojmili, da ne zadošča, ako ljudski zastopnik marljivo obiskuje javne in odsekove seje, temveč da mu treba neprestano študirati in vežbati se v političnih vedah. Sedaj sem razumel ranjkega Schneida, ki mi je mnogokrat tožil, da med našimi poslanci ni bilo dobiti niti enega specijalista in baš takih strokovnjakov moderni parlament vedno bolj potrebuje. V to svrho pa so neizogibne resne študije in do tega naših gospodov ni bilo moč pripraviti. Veliko rajši so popivali pri »Weberju« ali kvartali pri »Landtmannu«! In preobilna pijača in vedno posedanje v zakajenih zaduhlih gostilniških prostorih jim je zamorila ob enem duševno silo in telesno zdravje. Ogromna večina izmed njih ni dočakala visoke starosti!

Enega znamenitega moža so pač imeli med seboj, a mož, dasi talent in govornik, v dunajskem parlamentu ni bil na svojem mestu in parlament ga je kmalu uničil. Božidar Raič, kako ga je bilo škoda! Morda je bil najsijajnejši govornik za prosto ljudstvo, kar sem jih sploh kdaj slišal. Ali parket ni bil zanj in za zbornico ni bil ustvarjen. Nisem še bil državni poslanec pol leta in umrl je, vsled očitnega parlamentarnega neuspeha. Prav tik njega sem sedel pri onem nesrečnem govoru, ki ga je imel Božidar 19. marca 1886 v budžetni razpravi o proračunu naučnega ministrstva!

Kako je prišlo do tega poloma? Raič menda v istini ni obvladal nemščine v toliki meri kakor svojo panonsko slovenščino. Vsled tega si je napisal svoj govor ter ga čital. Po opravilniku je čitanje govorov bilo dovoljeno zgolj vladnim zastopnikom in poročevalcem, zabranjeno pa vsem drugim poslancem. Sicer so se govorniki kaj malo menili za to prepoved, komaj 15% poslancev je zares prosto govorilo, vsi drugi so čitali od prve do zadnje besede, a znali so to več ali manj prikrivati, tem lažje, ker je vsaj do l. 1910 vsak govornik govoril s svojega sedeža in ne z govorniškega odra. Toda Raič je imel svoj govor zapisan z velikimi črkami na celih polah, te je vihtel v svoji orjaški levici, preočividno je bilo njegovo čitanje in eden izmed levičarskih poslancev je bil dovolj nekolegijalen, da ga je šel ovadit državno-

zborskemu predsedniku. Stari Smolka opozori sedaj Raiča, da je branje govorov prepovedano. Zastonj! Raič nadaljuje svojo nepreviduost, Smolka ga posvari v drugič in ker to nič ne izda, mu pod glasnim posmehom levice odtegne besedo! Ne da se popisati, kako je ta ukrep potrl nesrečnega Raiča. Njemu, proslavljenemu govorniku ljudskih taborov, ljubljencu ljudskih shodov vzeti besedo — to je smatral za smrtno žalitev, te sramote njegova moška duša ni strpela! Bilo je v večerni seji, po njenem sklepu sva ga spremila v gostilno jaz in njegov ožji rojak, tedanji privatni docent dr. Matija Murko ter sva se na vso moč prizadevala da bi zvedrila njegovo potrto dušo. A naše prizadevanje je bilo brezuspešno, svojega poloma ni mogel preboleti. Malo dni kasneje je zapustil Dunaj, podal se k nečaku v Ljubljano in uže 8. junija so ga nesli ven na pokopališče k Sv. Krištofu. Nehote so volivci in čestilci njegovi Raiča poslali v smrt s tem, da so ga počastili z državnozborskim mandatom!

Še nekega drugega tovariša in ljubega prijatelja naj omenim, vodjo tržaških Slovencev Janka Nabergoja! Če ste videli njegovo lepo visoko postavo ter gledali inteligentni njegov obraz, ki so ga dičile marcijalične brke, ne bi nihče mogel soditi, da pred vami stoji priprost poljedelec iz tržaškega teritorija. Bil je nadarjen in razumen mož, poleg slovenske materinščine je gladko govoril in dobro pisal italijanski, nemščina seveda mu je vedno delala težave. Vsled tega tudi nikakor nisem bil osupnjen, ko me je nekdaj naprosil, naj mu jaz sestavim govor za budgetno debato. Drage volje sem mu ugodil, on mi je narekoval misli, tedaj vsebino in jaz sem to izražal v nemških besedah ter vsemu skupaj dal primerno vnanjo obliko.

In kaj se zgodi? Nabergoj dobi besedo, okolo njega smo sedeli slovenski poslanci, da ga podpiramo, oziroma branimo pred sovražnimi ugovori. Saj po nespisanih predpisih, ki so pa bili pravokrepni kakor »križevački štatuti« za hrvatski stol, je bila dolžnost slehernega slovenskega govornika, da svojim tovarišem po končani seji pri »Weberju« plača toliko in toliko litrov. Nabergoj spregovori prve stavke, napreduje, kar se oglasi poleg mene sedeči Poklukar, češ, »kaj pa govori ta osel? Saj sem mu napisal nekaj čisto drugega!« In mahoma je bilo pri meni vse jasno. Prefrigani Janko si je naročil kar dva govora o istem predmetu in ker mu je moj bolje dopadel, se je odločil za mojo varijanto in odklonil Poklukarjevo. Pri tem pa je tudi ostalo. Odslej sem bil in ostal edino jaz dobavitelj za vse Nabergojeve govore in niti enega ni govoril v državni zbornici, ne da bi mu jaz bil dal nemško obliko. Še enkrat pa naglašam, da je jedro govorov vedno bilo Nabergojevo.

Kar se tiče mojega nastopa v parlamentu sem moral biti početkom zelo previden. Svojo posetnico sem bil oddal uže v adresni debati in moja premiera je bila dokaj srečna. Potem sem se nekaj časa držal bolj v ozadju. Trebalo je najprej dobro se-

znaniti se v terenom, udomačiti se na parlamentarnih tleh. Iz moje rezerviranosti me je izvabil najprej zelo oster napad znamenitega levičarja Tomasčuka, moža slovanskega pokolenja, a povsem nemške miselnosti. Zadiral se je v barona Winklerja, s črnimi bojami naslikavši mučeništvo kranjskih Nemcev pod trinoškim kranjskim deželnim predsednikom. Prijateljska dolžnost mi je velevala, da razpršim izmišljotine o »zatiranih ljubljanskih kazinotih«. Večji uspeh sem imel v naučni debati, ko sem zagovarjal slovenske zahteve na naučnem polju. Naravno, da sem pri tej priliki v živo zadel občutljivo živce levičarskih poslancev. Ali vobče sem namenoma izprva ostal bolj v zatišju.

O moji delavnosti se vendar izraža dr. Prijatelj v svoji knjigi: »...v resnici je prinesel Šuklje v slovensko delegacijo živahnost, čeprav ne nove taktike«. Na pol pohvale, napol skrite graje! Prvo hvaležno sprejemam, drugo odločno odklanjam. Vedno sem poskušal biti resnim politikom, kot takemu pa mi je bila pot odkazana sama po sebi. Saj bi bilo sila lehko, z radikalnim nastopom, torej z »novo taktiko« razpršiti desnico in strmoglaviti Taaffejevo vlado. Morda bi na ta način izval navdušeno pritrjevanje »Slovanovih« politikov, toda kmalu bi se izkazalo, da sem s cenenim junaštvom le levičarjem pomagal do toliko pogrešane in vroče zaželjene vlade. Pogubne posledice take spremembe bi pred vsem smrtno zadele probujajoči se slovenski narod. Ko danes, po preteku dolgih štiridesetih let hladnokrvno kot zgodovinar premišljam tedanji položaj, se mi vriva neomajna sodba, da kot poslanec po svoji odgovornosti napram volivcem nisem mogel niti smel postopati drugače. Pridobiti slovenski delegaciji večjo veljavo, dvigniti njen ugled v parlamentu in pri vladi, po tem cilju sem moral stremiti!

Pač sem zamudil najlepšo priliko, mahoma postaviti slovensko delegacijo v središče parlamentarnega boja. Prilika se je nudila marca 1886 pri prvem čitanju Scharschmid-Wurmbrandovega predloga o uvedbi nemščine kot državnega jezika. Baš to vprašanje sem čestokrat premotrival in pri njegovem študiju mi je postalo jasno, da boleha zbornična desnica na notranjem protislovju, ki jo bode moralo razgnati prej ko slej. V jedni sapi smo namreč zahtevali razširjenje deželne avtonomije in narodno ravnopravnost. Ta kombinacija je pač zelo ugajala Poljakom, ki so ž njo pritiskali na svoje maloruske sodeželane, istotako mogla je zadovoljiti Čehe, ako so namreč prezrli bedo svojega in poljskega prebivalstva na Šlezkem, toda za avstrijske Jugoslovane je pomenilo razširjenje deželne avtonomije naravnost življensko nevarnost. Sam za svojo osebo sem bil od nekdaj vnet pristaš avtonomije, toda trebalo bi »pari passu« obdati jo s takimi narodnimi kavtelami, da bi se ob enem izvedla in osigurala narodna enakopravnost. Kajti oni ominozni člen XIX decemberske ustave, ki jamči enakopravnost, je bil »lex imperfecta«. Izražal je zgolj načelo, manjkalo pa je izvršilnih določb. Lepo se je čital, v

istini pa je ostal na papirju in na Štajerskem in Koroškem, na Primorskem in v Šleziji se živ krst ni zanj zmenil.

To sem hotel pojasniti in radi tega sem se bil oglasil kot govornik v debati o Scharschmidovem predlogu. Nemški državni jezik sem odločno odklanjal, izrabiti pa sem hotel razmotrivanje predloga v odseku, da bi tam izdelovali določila, potrebna v dejansko izvršitev člena XIX. Pa z vseh strani so pritisnili name Čehi in Poljaki, naj se odpovem besedi. Tudi med Slovenci je bila večina poslancev za to, da se Scharschmid-Wurmbrandov predlog »a limine« odkloni. Naposled sem se vdal ter se izbrisal iz govorniškega seznama. Ne tako tovariš Hren, ki je govoril v debati. Govor njegov pa je bil tak, da bi tudi po moji sodbi bilo bolje, ako se nikoli ne bi bil govoril.

Tekom te velike razprave se je pripetil slučaj, iz kojega se je jasno razvidelo, koliko več zaleže v parlamentu dovtipni humor nego vznešena emfaza. Bridko je to občutil poslanec L i e n b a c h e r. Glasovit birokrat še pod Schmerlingovo vlado, pod katero je kot državni pravdnik izumel tako zvano objektivno postopanje v časnikarskih pregreških, je bil po svojem verskem naziranju prepričan katoličan. Solnograjske kmetske občine so ga poslale v parlament, bil je tam včlanjen v Liechtensteinovem klubu ter je ž njim vred pripadal desničarski večini. Ali v srcu je bil vedno kos nemškega nacionalista in pri narodnih vprašanjih je večkrat izskočil ter jo potegnil z nemško levico. Po svoji vnanjosti je bil pravi tipus avstrijskega birokrata. Velik in suh, na sklonjenem vratu nerazmerno majhna glavica, velika okrogla očala ter za njimi bodeče oči, dober jurist in spreten govornik, ki si je pri vsakem nastopu priboril pozornost zbornice. Naravno, da se je z vso razvnetostjo potezal za nemški državni jezik. In ko je definiral ta pojem, je vzkliknil emfatično: »Gospoda moja, državni jezik je — jezik države!« Levica je kakor besna pritrjevala njegovim izvajanjem.

Ali njeno veselje ni trajalo dolgo. Takoj za Lienbacherjem dobí besedo dovtipni staročeški poslanec E m a n u e l T o n n e r, mož majhen in okrogel, visoko naobražen, po svojem poklicu mnogozaslužni ravnatelj češke trgovske akademije v Pragi. »Definicija Lienbacherja o državnem jeziku« — tako je umoval — »je povsem priprosta in prepričevalna. Ko sem jo slišal, sem se spomnil dobrega prijatelja rojaka, ki uže mnogo let prebiva na Dunaju ter ga pozna skoziinskozi. Pred kratkim sva šla skup v dunajsko krčmo. Vzamem v roke jedilni list in ga vprašam nemški: »Freund, erkläre mir, was ist das: ‚Naturschlegel?‘ On pa: ‚Odgovor je sila lahek, kajti »Naturschlegel« je »der Schlegel der Natur!«

Na to persiflažo Lienbacherjevo vsa desnica v bučen smeh in ves uspeh njegovega modrovanja je bil mahoma uničen! Dober dovtip je pač mnogo nevarnejše orožje v parlamentarni debati nego najbolj blesteča fraza in najsilnejša navdušenost.

Uže sem povedal, da desnica glede strokovnega znanja in obilice specialistov nikakor ni dosegala levice, sedaj pa moram poudarjati, da je baš Hohenwartov klub l. 1885 v tem pogledu bil prava »Sahara«. To je bila velika nedostatnost, katere nihče ni bil bridkeje občutil nego sam načelnik Hohenwart. Kar se mene tiče, bi se iz mene sčasoma dal napraviti dokaj dober strokovnjak. Zlasti me je mikalo v obširno okrožje finančne vede, za kojo sem prinesel seboj teoretično podlago: narodnogospodarsko izomiko. Mlad sem bil, krepak in vztrajen ter se nisem zbal nobenega dela. Da se iz mene ni izcimilo toliko, kolikor bi se smelo pričakovati od moje darovitosti in marljivosti, je zakrivil v prvi vrsti — grof Hohenwart sam. In sicer s tem, da mi je, kakor hitro se je uveril o moji porabnosti, naprtil najmnogovrstnejša bremena. Pošiljal me je v nebroj odsekov in nič ni pomagalo, da sem se včasih upiral z vso močjo. Tako mi je nekdaj naznanil, da bom moral v odsek za borzni davek in ko sem ugovarjal, da sem uže v preveč odsekih, se je odrezal, češ, Vi morate, ker drugega nimam! Naposled sem se vdal in klub tudi v zbornični debati, nikakor ne nečastno, zastopal.

Posebno me je zanimalo delo v carinskem odseku. Čudna naključba je bila, da sem bil uže l. 1886 izvoljen v odsek za avtonomni tarif skupnega avstroogrskega ozemlja ter odsihmal do l. 1910 v vse odseke, ki so se sploh imeli baviti s prevažnim predmetom carinske politike. Žalibog so še dandanes o avtonomnem carinskem tarifu pri nas razširjeni čisto napačni, včasih naravnost smešni nazori, ne le med občinstvom, temveč celo v časnikarstvu, in sicer vseh strank. Ta tarif pa je vsled tega posebno važen, ker se morejo le na njegovi podstavi izvršiti primerne trgovske pogodbe z drugimi državami. Znamenitost avtonomnega tarifa sem takoj pogodil, ali ko začnem študirati vladno predlogo, se mi je v glavi zavrtelo, bila mi je zapečatena knjiga, nisem je razumel! Razpredelitev blaga po raznih tarifnih postojankah in vrstah, na pr. bombaževega prediva po gotovih razredih od štev. 12—20, 20—50 itd., vsaka s posebnimi nastavki mi je bila španska vas. Take knjige, kakor je Matlekovicseva »Grundsätze der Zollpolitik« takrat še ni bilo in zastonj sem iskal v državnozborski knjižnici primerni slovstveni pripomoček, da me uvede v tajnosti carinskega tarifa. Ali znal sem si pomagati iz te zagate. V carinskem odseku je sedel ugleden levičar, predsednik brnske trgovske zbornice poslanec Teodor Gomperz, sam velik tekstilni tovarnar, mož prileten, vljuden in zmeren tudi v narodnopolitičnih vprašanjih. Nanj sem se obrnil in drage volje je pomagal političnemu in narodnemu nasprotniku do razumevanja carinske vede!

Sčasoma sem sam pogodil težkoče dobrega carinskega tarifa, bodisi avtonomnega, bodisi pogodbenega. Morda je največja težava, zadeti pravo rzmerje carinskega obdačenja med surovino, polfabrikatom in končnim izdelkom istega blaga. Saj

je od pravilnega carinskega nastavka včasih odvisna usoda cele obrtne stroke! Če si na pr. odmeril preveč zaščitne carine surovemu železu, si lehko smrtno rano prizadjal vsej strojni industriji! In baš v tem pogledu sem bridko pogrešal informacij ljubljanske trgovske zbornice! Natančno sem znal za želje in težnje dunajske, praške, brnske in plzenske zbornice, na široko razložene in dobro utemeljene v tiskanih obširnih poročilih, le od ljubljanske nisem izvedel nič ali vsaj veliko premalo. Temu se naposled ni bilo preveč čuditi. Saj je bila skozi nekaj desetletij vsa trgovska zbornica ljubljanska — njen tajnik g. Janez Murnik. Mož gotovo ni bil neumen, ali toliko najrazličnejših mest je družil v svoji osebi, da celo mnogo silnejši duh nego je bil njegov, ne bi bil mogel zadostovati tolikim poslom. To kumuliranje funkcij v jedni sami osebi je bilo sicer označujoče za vso tisto dobo.

Istina pa je, da je carinski odsek l. 1886 zavzemal znamenito pozicijo ter skozi nekaj tednov obvladal ves politični položaj. Šlo se je za zacarinjenje petroleja. Tukaj namreč se je ugnjezdila zloraba, da so reški rafinêrji zelo na škodo gališki petrolejski industriji, nič manj pa tudi na škodo avstrijski državni blagajni rusko uže očiščeno olje, ki so ga le onečistili s težkimi mineralnimi olji, uvažali pod nižjim nastavkom kot surovo olje, potem odstranili tisti primesek, ki je sam po sebi imel nemalo vrednost, ter si tako na krivičen način pridobivali neprimerne velike dobičke. Ogrska vlada jih je podpirala pri tej slepariji iz jednostavnega razloga, ker je ta kupčija pri tedanjem načinu zaračumbe carinskih dohodkov tudi njej donašala izdatne koristi. Sleparija je bila evidentna in levičarji, na čelu jim posl. Ed. Suess so po pravici napadali vlado, ki je z Ogrom dogovorila očividno prenizko carino za ruski petrolej. Tudi v poljskem klubu je vrelo. Ogrožena je bila edina velika domača obrtnost po nelojalni konkurenci ruskega mineralnega olja in rojak-minister Dunajewski je moral zagroziti s svojo ostavko, da je končno vendar ugnal opozicijo v lastnem klubu. Naposled je zmagal stari klubov načelnik Grocholski s svojim predlogom, da se zviša carina na q petroleja od 2 for. 10 kr. na 2 for. 40 kr. v zlatu, sicer pa naj ostane vladna predloga nespremenjena, kakor je bila dogovorjena z ogrsko državno polovico. Obe vladi sta pristali na ta spreminjevalni predlog in v glasoviti ponočni seji 18. jun. 1887 je bil carinski tarif sprejet s 160 glasovi proti 154. Dejstvo, da so bili v pičli večini šest glasov nič manj nego štirje glasovi oddani od ministrov poslancev, je izvabilo dokaj dovtipov v zbornici. Ne da se pa zanikati, da je moralna zmaga v tej burni debati ostala levici!

Naj navedem še nekaj spominov iz petrolejske kontroverze! Po vsej pravici se je pred glavno razpravo v odseku sklicala enkêta, kateri so prisostvali v prvi vrsti strokovnjaki zastopniki gališke petrolejske obrtnosti. Med njimi je zbudil splošno pozornost mladi izvedenec inženir Sczepanowski s svojim duho-

vitim nastopom. Kmalu potem je bil uže izvoljen v zbornico in takoj se je visoko dvignil nad svojimi tovariši. Vedno sem bil tega uverenja, da se po krivici prisoja prva vloga v parlamentu juristom. Sczepanowski mi je bil živ dokaz za istinitost moje trditve. Po svojem poklicu je bil kemik. Usoda ga je spravila na Angleško, kjer je bil več let zaposlen v »Foreign office«, v ministrstvu vnanjih zadev. Tudi v Vzhodni Indiji je prebival nekaj let. Vrnivši se v domovino je postal tam ustanovitelj petrolejske industrije. V zbornici pa je kmalu bil med najboljšimi govorniki ter se je posebno odlikoval kot poročevalec. Poverili so mu najtežavnejše referate, katere je mojstrsko zastopal. Tako na pr. nad vse težavni referat o ureditvi valute. Bil sem ž njim v zelo dobrih odnošajih in srce me je bolelo, ko sem čez mnoga leta čital, da je mož poln najčistejšega idealizma in ustvarjajoče podjetnosti na zadnje materijelno propadel. Njega ni več, ni doživel preporoda svojega naroda, ki ga je ljubil tako žareče, ali Poljska sigurno ne bo nikoli pozabila enega najboljših svojih sinov!

V carinski debati sem se oglasil i jaz ter zahteval večjo zaščitno carino za naš gorenjski feromangan. Moj predlog je bil povsem umesten, ali prekasno sem ga bil stavil v carinskem odseku, ker nisem pravočasno dobil potrebnih informacij in le iz tega razloga bil je odklonjen.

Tako je minulo prvo leto mojega državnega poslanstva. Končni »saldo« je bil, da je bila moja pozicija v zbornici kakor v domovini popolnem varna. S kolegi sem se bil sprijaznil, z veseljakom Klunom sva se uže dobro razumela in celo doktor Poklukar ni več jeze kuhal. Pred vsem sem si pridobil v volivnem okrožju trdno zaupanje svojih volivcev, dragoceno pridobitev, kajti stoprav ona daje poslancu možnost uspešnega delovanja! To vse pa ob času, ko so se domá pripravljale globoko segajoče spremembe v ljudskem mišljenju, ki so predrugačile obzorje slovenskega naroda ter deloma še danes vplivajo na njegovo dušo!

VIII. poglavje.

V deželnem zboru. — Knezoškof Missia in Krutorogov.

Uže precej let predno sem vstopil v parlamentarno življenje, sem bil trdno uverjen, da jezikovno vprašanje nikakor ni identično z narodnim, temveč da je le en del in morda celo le podrejeni del narodnega vprašanja. Čimbolje sem spoznaval človeško povestnico, tem globokeje mi je postalo prepričanje, da je gmotna stran, materijelni položaj kakega naroda največje važnosti za njegov obstanek in razvoj. In s tega stališča sem moral obsojati postopanje tedanjih slovenskih politikarjev. Jezik jim je bil vse, na želodec so pozabili! Usodna zmota! Le za to so se borili, da se uresniči nebulozni člen XIX decemberske ustave, prokleto malo pa so se brigali za žalostno dejstvo, da se je po Sloveniji rapidno razširjal pavperizem, da je zlasti na Dolenjskem grozno propadal kmetski stan, da je na javnih dražbah boben neprestano pel smrtno pesen samostojnim kmetskim posestnikom ter je ljudstvo, preobremenjeno z dolgovi in oderuškimi obrestmi kar trumoma bežalo preko širokega morja iz domovine, katera mu ni več dajala možnosti bornega životarjenja. Tupatam kak pameten članek v tem in onem listu, vobče pa pri vodilnih politikih, pri zakonitih predstavnikih narodne volje nobenega razumevanja za znamenja bližajoče se gospodarske katastrofe.

Ko sem v prvič prestopil prag deželne sobane l. 1883, sem bil prešinjen dolžnosti, posvetiti svoje sile resnemu delu za zboljšanje gmotnega položaja našega naroda. Ta misel pred vsem me je gnala v to, da sem se tako izpostavljal v burni verifikacijski debati. Narod je bil uže sit neplodnega prepira, zaželel si je tvornega dela in predpogoj temu je bil, ako ne trajni mir, vsaj premirje v jezikovnem boju. Mislim, da s tem nisem krenil po napačni poti.

Stavil sem v deželnem zboru celo vrsto samostojnih predlogov. Začetek sem napravil s predlogom, naj se v sredini najbolj ogrožene Dolenjske ustanovi vinarsko-sadjarska šola. Predlog stavljen v seji 3. oktobra 1883 se je l. 1885 rešil na ta način, da se je vinarska šola z vipavskega Slapa prenesla na Grm pri Novem mestu. Naglašati pa moram, da stvar nikakor ni šla tako gladko, kakor bi človek sodil. Odpor sprva ni bil majhen in prav malodušno je prišel k meni poslanec Karel Rudež, graščak

iz Gracarjevega Turna, ter tarnal: »Saj ne bo nič, saj vidijo, kako so vsi proti nam Dolenjcem!« In vendar je šlo in danes, pod razumnim vodstvom sedanjega ravnatelja uresničuje grmska šola one nade, katere sem pred štiridesetimi leti stavljal v njeno osnovo.

Največjo pažnjo sem posvečeval zboljšanju prometnih občil. Jasno je bilo, da pri tedanjih brezupnih komunikacijah ni bilo spasa dolenjskemu gospodarstvu. Saj današnji rod niti pojma več nima o tačasnih prometnih sredstvih! Nobene železnice in kake ceste! Povsod, na državnih cestah baš tako kakor po okrajnih najhujše strmine, 18% do 20% vzpona ni bilo nič nenavadnega. Grozovite ceste čez Gorjance in črez Bogenšperk, črez Bončar in črez Lužarje in nešteto drugih klancev — promet zlasti po zimi je umiral na teh vratolomnih potih. Nemogoče svoje pridelke spraviti na bolj oddaljeni važnejši trg, vsled tega popuščanje kmetske marljivosti in otrpnjenje vsake podjetnosti, to so bile naravne posledice cestne mizerije. Dobro sem to seznal in uže 1883 sem stavil samostojni predlog, s katerim sem pozval vlado, naj nemudoma preloži državno cesto črez Gorjance v tiru Novo mesto—Metlika. Predlog je bil sprejet in deželnemu predsedniku Winklerju moram biti hvaležen in njegovemu toplemu priporočilu, da se je zgradba te ceste takoj pričela in tako energično izvrševala, da smo uže na jesen l. 1885 mogli praznovati slovesno otvoritev cestnega oddelka od znožja Gorjancev pri takozvanem »Zajcu« do »straže«. Velika dobrota za prebivalstvo in vendar, kdo bi si mogel misliti, da so še v istem letu pobijali mojo kandidaturo v državni zbor med drugim tudi z očitanjem, da sem »Dolenjcem železnico snedel s tem, da se potegujem za preložitev obstoječih cest!« Reveži na duhu niti tega niso pojmili, da je zboljšanje dovoznih cest prvi in neizogibni predpogoj za pridobitev in rentabilnost železniške zveze!

Zanimiva je tudi sledeča povsem resnična dogodba, ki je važna radi njenih za nas zelo neugodnih posledic. Leta 1886 sem stavil samostojni predlog, naj se zopet v stan spravi zapuščena, a sicer dobro zgrajena cesta, katero je bila v petdesetih letih zgradila domêna verskega zaklada v Kostanjevici po pobočju Gorjancev proti Žumberku. Nasvetoval sem resolucijo, naj se deželnemu odboru naloži, da do prihodnjega zasedanja deželnega zbora izdela predlogo, s kojo se ta cesta uvrsti med okrajne ceste. Pri utemeljevanju svojega predloga sem poudarjal gospodarsko važnost tega občila, katero bi pritegnilo zapadni del Žumberka na Kostanjevico ter omogočilo promet med Kranjsko in med zanimivo pokrajino žumbersko. Stvar bi se dala tem laglje urediti, ker je bila dotična cesta sama na sebi zgrajena povsem solidno in razumno ter jo je bila le graščina kostanjeviška svoje dni opustila radi vzdrževalnih troškov. Moja resolucija je bila soglasno sprejeta, dež. odbor je prejel jasno naročilo, toda — njegov cestni referent je čisto nanj pozabil! Nekaj let preteče,

g. referent je uže bil med tem postal deželni glavar, meni pa je pošla potrpežljivost in lepega dne stopim v deželni dvorec ter posetim tedanjega predstojnika dež. stavbenega urada, starega poštenjaka W i t s c h l a ter ga povprašam, kaj je vendar s to cesto? Witschl najpreje zatrjuje, da še nikoli nič ni slišal o takem nalogu, da se bržkone jaz motim itd. Ali ko na mojo zahtevo pogledamo v deželnozborska poročila, se uveri mož na lastne oči, da imam prav. Vzklikne, da je akt sigurno pri g. referentu, dež. glavarju. In v istini, kmalu se prikaže na pragu glavarjeve sobe ter zmagoslavno vihtí zaprašen akt, ki ga je bil našel med kupom nerešenih uradnih spisov g. poročevalca! Stvari nisem potem dalje zasledoval, med tem časom sem namreč uže bil odložil svoj deželnozborski mandat, potem je potres z l. 1895 zrušil stari deželni dvorec in nakopičilo se je dež. stavbenemu uradu toliko gromadnega nujnega dela, da se nekaj let ni utegnil baviti z izvršitvijo cestne zveze Kostanjevica—žumberška meja. Ali povsem nedopustno je bilo, kar se je godilo par let kasneje. Proti koncu zadnjega desetletja minulega veka se je obrnila kraljeva hrvatska zemaljska vlada na kranjski dež. odbor z dopisom, češ da hoče ona graditi cesto od občinskega sedeža Kalje do naše meje pod pogojem, da mi v stan spravimo omenjeno cesto na Kostanjevico. Ali naš referent, sicer baš z ozirom na cestno omrežje zaslužen gospod, je stvar prezrl, dež. odbor niti reagiral ni na hrvatski poziv, in Hrvatje so potem izpopolnili svoje ceste, na veliko škodo Kostanjevičanom in Metličanom, prav sistematično v smeri proti Karlovcu in Jastrebarsku z ene, proti Samoboru z druge strani!

Zamudila se je ugodna prilika za primerno zvezo z Žumberkom, čigar ozemlje je nekdaj pripadalo deželi kranjski. Škoda, povzročena po hipni brezbrižnosti deželnega odbora, se žalibog bržkone ne bode več dala poravnati!

S samostojnim predlogom, stavljenim v seji dne 9. dec. l. 1885, naj se uredi spodnja Krka počenši od Bele cerkve do izliva v Savo ter naj se reši pokrajina pri Kostanjevici vsakoletnih periodičnih poplav, tudi nisem dosegel zaželjenega uspeha. Pač je bila sprejeta resolucija na cesarsko vlado, kakor sem jo predlagal, ali kaj pravega se ni storilo v tem pogledu. Do zaželjenega projekta ni prišlo. Dežela sama si še ni bila omislila potrebnega tehničnega osobja: v deželnem stavbnem uradu sta bila zgolj d v a tehnika. Moralo se je torej naprositi ministrstvo, naj ono po svojih tehnikih izdela potrebni projekt in troškovnik. Ali slabo smo naleteli. Pač je vlada odgovorila, da je pripravljena v to svrho dati svoje strokovnjake, vendar le s pogojem, da jih plača dežela. V seji 29. sept. 1888 je sklenil deželni zbor, naj prevzame dežela polovico teh stroškov. Obravnave so se pričele, ali regulacijski načrt še do danes ni izvršen.

Največjega pomena pa je bilo za dolenjsko stran, da celo za vso deželo vprašanje dolenjske železnice. Temu delu sem posvetil

vse svoje sile. Odkar sem vstopil v politično življenje, sem neprestano in neumorno deloval v tem smislu, da pridobimo dotično železnico. S članki in peticijami, z govori v deželnem zboru in v dunajskem parlamentu, celo v privatnih razgovorih z merodajnimi osebami sem se neprenehoma trudil v dosego ustvaritve železniške zveze, katera edina je mogla rešiti Dolenjsko pogina ter pomagati ji iz njene prometne izolacije. »Chi dura, vince«, velí Italijan in naposled se je tudi meni posrečilo, da sem dosegel svoj cilj. Kako? O tem prevažnem predmetu hočem govoriti v posebnem poglavju, kjer bom naslikal zgodovino dolenjske železnice.

Ali vsa gospodarska zboljševanja so zahtevala svoje pokritje in gospodarski napredek, prepotreben bednemu prebivalstvu siromašne Kranjske, je postal nemogoč, kakor hitro se ne posreči pomnožiti deželnih dohodkov. V Avstriji je bilo tedaj vprašanje deželnih financ popolnem zanemarjeno. Pomagali so si povsod z deželnimi dokladami na cesarske neposredne davke. Sama po sebi slaba davčna sistema, zlasti ker je dokladna podstava državni direktni davek bil po svojem bistvu surov »prinosen davek« (Ertragsteuer) ter s svojimi priveski, dokladami avtonomnih korporacij, tega posameznega davkoplačevalca prehudo zadeva, onemu preveč prizanaša. Na vsak način je trebalo za deželo izumiti nove vire dohodkov. S temi davčnimi problemi sem se začel intenzivno baviti, tem bolj ker sem se uže več nego deset let s pravo vnemo bavil z »davkoslovjem«. Z veseljem sem torej pozdravil misel posl. dr. Vošnjaka, obdačiti porabo žganih opojnih tekočin. V prvič se je deželna naklada na žganje uvedla l. 1884, seveda še v zelo surovi obliki, z jednotnim nastavkom 3 gld. na vsak hektoliter užitega žganja. Glede dviganja te davščine, pomnožene l. 1885 na 6 gld., se je sprejel kot najprikladnejši, ali bolje rečeno najkomodnejši način oddaja zakupnikom. L. 1886/7 pa je deželni odbor sprevidel, da je z obdačenjem zgolj po količini zaužitega alkohola združena velika nedostatnost, da so z enakim bremenom zadevali najmočnejše in najslabotnejše žgane tekočine. Vsled tega je deželni odbor predložil deželnemu zboru predlogo, izdelano po koroškem vzorcu, vsled katerega naj se uvede »škala« od 1—10 gld. za žganje od 10—100% alkoholovine, tedaj v odstavkih od 10—10%. Finančni odsek je mene izbral za poročevalca in jaz sem takoj sklenil, ovreči ta predlog, kateri se je meni na prvi hip dozdeval povsem neumestnim. Kajti jasna posledica take tarifne škale bi morala biti — dejal sem v svojem deželnozborskem poročilu — »da bodo praktičen pomen imele le končno maksimalne številke. Nikomur se ne bode več zljubilo, omisliti si na pr. 31 % žganje: sleherni bo segel po 40 %, od katerega je plačati isto naklado ter ga bode potem primerno razredčil.« Torej bi efekt take ureditve moral biti »jako občutno znižanje deželnih dohodkov«.

Kaj tedaj postaviti na mesto predlagane ureditve? In tu sem zgolj na teoretični podlagi našel primerno sredstvo. Vprašal sem se, kaj je pravzaprav davčni objekt? Odgovor moj je bil: odstotek čistega alkohola. Tedaj sem prišel v svojem poročilu do zaključka, »da je davčni objekt pri tem konsumnem davku v zadnji instanci vendar le alkoholna vsebina. Eruirati to vsebino in primerno obdačiti opojne žgane tekočine po njih dejanski alkoholovini, koja se najde s pomočjo 100 delnega alkoholometra, se vidi najbolj pravično in jedino pravilno obdačenje tega davčnega objekta.«

Imel sem zadoščenje, da je moj predlog obveljal soglasno brez debate. Na ta uspeh sem bil ponosen, tembolj ker je leto kasneje državni zbor sprejel nov državni zakon o špiritnem davku, ki je bil zasnovan na isti podlagi.

Toda vedno še se je pobirala kakor v prvih letih njenega obstanka samostojna naklada na žgane opojne tekočine po zakupnikih. V tem pogledu smo baš na Kranjskem imeli bogato prakso. Suho dejstvo je bilo, da so skoraj vsa velika premoženja, ki so se v siromašni deželi bila nakopičila v slovenskih rokah, nastala več ali manj iz »iblajtarstva«. Naši slovenski kapitalisti so bili davčni zakupniki. Imena Kalister, Goriup, Hozhevar in dolga vrsta drugih potrjujejo istinitost te trditve. Interes takih zakupnikov se seveda ni mogel strinjati niti z interesom deželnega zaklada niti s koristmi konsumentov. To naravno nasprotje se je posebno jasno pokazalo, ko so dotični gospodje poskušali, zvišanje državnega špiritnega davka izkoriščati v svrho znižanja zakupnine za deželno zaklado. Poročevalec deželnega odbora Murnik mi je bil povedal, da hočejo one zakupne tvrdke pod to pretvezo izdatno manj ponuditi pri predstoječi dražbi. »Dobro,« — odgovorim »potem uvedemo takoj lastno režijo ter sami po svojih organih poberemo deželno naklado!« Črez nekaj dni me zopet poišče ter mi z radostnim obrazom naznani, da »lastne režije ne bo treba, ker so se zakupniki premislili ter bodo dali toliko kakor lansko leto!« Jaz na to: »Tedaj premislili so se! Sedaj pa še le prav vztrajam pri svojem predlogu, kajti sedaj sem celo uverjen, da napravimo dobro kupčijo z lastno režijo!«

In tako se je tudi zgodilo. Posrečilo se mi je, da sem pridobil ves slovenski klub za svoj predlog. V finančnem odseku sem prodrl s svojim predlogom ter premagal odpor nemškega veleposestva. Čudno se mi je pač dozdevalo, da se je celo v finančnih vprašanjih sila verzirani Schwegel protivil mojemu nasvetu, toda — liberalec je bil pristnega kova in manchesterskih načel tudi pri tej priliki ni mogel zatajiti!

V zbornici sem poročal o tej stvari ter zastopal svoj predlog o uvedbi lastne režije. Schwegel je ugovarjal imenom svoje stranke, medlo in netočno. Eden izmed njegovih ožjih tovarišev, višnjanski baron Taufferer je zahteval glasovanje po imenih.

Moj predlog je bil sprejet z veliko večino, lastna režija je bila uvedena in uže prvo leto njenega obstanka se je izkazalo nad 50 %no zvišanje dotičnih nettodohodkov. Čisti dobiček je sčasoma tako narastel, da je budžetna postavka iz samostojne deželne naklade na žgane opojne tekočine postala naravnost hrbtišče deželnih financ. Ali uže v prvih letih smo pridobili tem potom večjo prožnost v deželnem proračunu.

Sedaj pa treba, da se nekoliko bližje ogledam razmerje v narodnem klubu. Še smo bili na videz združeni v enotni deželnozborski skupini, toda navzlic temu ni bilo več nekdanje sloge in čimdalje bolj so se med narodnimi poslanci kazale načelne razlike. Njih vnanji znaki so bili »konventikli«, v katerih smo se shajali pristaši Klunovi in moji prijatelji. Brezdvomno smo razpolagali s klubovo večino, toda našim možem je manjkalo parlamentarne vzgoje in sigurnosti nastopa. »Šolati« jih je trebalo in »učitelja« sva bila jaz in kanonik Klun. Skrbno smo predelali vsa vprašanja dnevnega reda, še predno se je počelo njih obdelovanje v klubovi seji. Tam smo nastopali skupno, z razdeljenimi vlogami, mirno in brez hrupa. Nemogoč vsak odpor, kar je bil sklenil »konventikel«, merodajno je bilo tudi v klubu, na veliko jezo tako oblastnih gospodov, kakor je bil na pr. cesarski svetnik Murnik. Nikakor ne rečem, da je bilo tako postopanje idealno. Očitati se mu da celo neka prikritost, neka nelojalnost, ali v praktičnem pogledu se je obneslo in na ta način smo vsaj na zunaj še za nekaj časa ohranili klubovo jednotnost. Kmalu se je pa le pokazalo, da so bili šteti dnevi solidarnosti v narodni stranki. Prišlo je do ločitve duhov, povod k temu dala je z jedne strani velikanska nerodnost »Slov. Naroda«, z druge pa naval Mahničev in mogočna roka knezoškofa dr. Jak. Missia.

Kako se je to udejstvilo?

Po smrti nepozabnega Jurčiča se je kmalu poverilo uredništvo naprednega glasila uredniku Iv. Železnikarju. Mož, svoje dni lep fant in dobro nadarjen, se je bil ponesrečil na univerzi. Navzlic svoji darovitosti ni dovršil akademičnih študij, »skrahiran študent« brez državnih izpitov si je moral kot »divji koncipijent« kruh služiti pri raznih podeželnih odvetnikih in notarjih. Ker je razpolagal z dokaj spretnim peresom, bi sigurno obvladal uredniški posel, toda dvojna ovira mu je to preprečila: pomanjkanje izdatne duševne podpore od sotrudnikov in — lastna lenoba njegova! Le z največjo težavo je mogel za silo vsak dan napolniti predala svojega lista, vsled tega kar nič ni bil izbirčen pri oceni dopisov, sprejel v je »Slov. Narodu« vse, kar se mu je poslalo. In tu sta bila pred vsem dva marljiva sodelavca, ki sta mu dopošiljala svoje članke in dopise, z Dunaja Goričan Podgornik pod psevdonimom Yporej in z Ruskega Hostnik pod psevdonimom Krutorogov. Slednjega nisem osebno poznal; ko je prišel na vseučilišče, sem bil uže v

profesorski praksi. Takrat je Rusija sanjala o tem, da bi se mogla razširjanju nihilističnega gibanja med učečo se mladino najbolje s tem upirati, da uvede nego klasičnih jezikov na svojih gimnazijah. Hotela je torej dobiti iz Avstrije potrebno število klasičnih filologov slovanske narodnosti, kojim bi poverila srednješolski pouk iz teh predmetov. Posredoval je na Dunaju arhimandrit ruskega poslaništva Rajewski in kmalu je ta gospod celo krdelo tu li slovenskih študentov pridobil za sveto Rusijo. Tako so se v mojih časih odpravili na Rusko s carskimi ustanovami Jernej Brezovar in Celestin, Širok in Klemenčič, Kramarič, iz Gradca Štifter in drugi. Kasneje je za njimi šel še Hostnik, ki je počenši od l. 1886 začel pridno zalagati »Slov. Narod« kot »Krutorogov« s svojimi članki. Vsi spisi njegovi so bili prežeti s sovraštvom proti katoliški cerkvi in tako fanatično propagando za pravoslavje, da se je vsaj meni nehote vrivala misel, da njegova pravoslavna gorečnost ne izvira iz golega prepričanja, temveč da so nanjo izdatno vplivali tudi drugi ne preveč idealni nagibi.

In Krutorogov je čimdalje bolj ljuto pisaril, »Slov. Narod« in njegov urednik pa sta brez pomisleka vse prijavila, kar je med svet pošiljal najeti pravoslavni agent. Ali 18. sept. 1887 čitali smo v »Narodu« gorostasni stavek: »Naše narodne sile rastó a ne pojemajo, kri mučenikov daje obilno plodov in mi pokažemo našim tlačiteljem Italijanom, naj se pišejo Crispi ali Pecci (papež Leo XIII.), Nemcem in Madjarom, da nas je dovolj, da bi se uprli tem izvrgom človeštva.«

Svojim očem nisem hotel verjeti, ko sem čital ta stavek. Nikakor se takrat še nisem mogel prištevati pristnim katoličanom, ali toliko je uže bilo v meni objektivnosti in smisla za zgodovinske veličine, da sem v Leonu XIII. spoštoval in občudoval eno največjih in najplemenitejših prikazni, kar jih pozna svetovna povestnica. In z vseh strani se je javila reakcija proti taki podivjanosti! Cesar je očital pri delegacijskem sprejemu rusofilstvo »Slov. Nar.«, v »Laib. Ztg.« se je javil Winkler z ostrim napadom na tako pisavo, deželni zbor kranjski je v soglasni čestitki papežu ob petdesetletnici mašništva javno desavuiral »Slov. Narod«, mestni odbor ljubljanski se je pridružil, od vseh strani so deževali protesti in obsodbe, 19. decembra pa je sklenil vrsto občni zbor delničarjev »Nar. tiskarne«, na katerem se je sklenilo, da se postavi varuh »Slov. Narodu« v nadzorovalnem svetu, v katerega sva bila izvoljena — tudi jaz in Kersnik. Ironija usode! Komaj sta pretekli dve leti, odkar so mene in najdražjega mojega tovariša v glasilu slovenske inteligence obkidali z golidami gnojnice in sedaj sva bila izbrana osovražena »elastika« v nadzorovalni svèt, ki bodi merodajen za smernice in pisavo »Slov. Naroda«!

V svojem znamenitem delu je dr. Ivan Prijatelj posvetil obsežno poglavje pod naslovom »Klerikalizem in liberali-

zem« nasprotstvu obeh glavnih struj, ki so takrat uže razdvajale celokupno narodno stranko. Po moji sodbi je to poglavje eno najboljših v celi debeli knjigi, a tudi tu moram udejstviti, da Prijateljeva sodba o predmetu nikakor ni dovolj temljita in izčrpna ter da ocenjevalca tupatam zapušča nepristranost, ki bodi poglavitni cilj in namen slehernega resnega zgodopisca.

Trezni ogledavec je mogel uže takrat udejstviti neko korenito spremembo v razmerju med posvetno inteligenco in duhovščino, zlasti na Kranjskem. Vedno manj jih je bilo, onih prijetnih, nad vse gostoljubnih duhovnih gospodov iz dobe »očeta »Bleiweisa«. V šestem desetletju minulega stoletja je bil župnik središče narodnega gibanja, kaplan pa najbolj gibčni agitator za narodno stvar. »Nemškutarski« duhovni so bili sila redka izjema, navzlic temu da naslednik velikega ljubljanskega knezoškofa Ant. Alojz Wolfa, Jarnej Widmar nikakor ni bil pristaš slovenske ideje. Skoraj na prstih ene roke si mogel našteti duhovne, ki niso bili prešinjeni slovenskega rodoljubja. Kanonik Sawaschnigg, njegov tovariš plem. Premerstein, kasneje olomuški kanonik, prof. theol. Lenard Klofutar, katehet Globočnik, tupatam kak župnik, ki so še simpatizirali z nemškim gospodarstvom — vse drugo je gorelo za slovenstvo. Ali prišla je mladoslovenska doba, vročekrvni mladini smo se zaganjali v Bleiweisovo duhovsko gardo, politična borba je naravno morala vplivati in je dejansko tudi vplivala na družabno razmerje. Grešilo se je pač z obeh strani, ali žalostna posledica je bila, da so se polagoma duhovniki jeli umikati iz čitalnic in drugih narodnih osnov, deloma ker se niso marali izpostavljati zabavljicam in neslanim dovtipom maloizobraženih posvetnih »psevdointeligentov«.

In v te razmere so padli z ene strani Krutorogovi bedasti dopisi, z druge pa nad vse ostre Mahničeve razprave, priobčene najprej v latinskem glasilu primorske duhovščine, nadaljevane potem po raznih slovenskih listih. Osebno nisem poznal bojevitega Mahniča. V Gorici sem kot suplent poučeval na realki in učiteljišču, dočim je on tedaj dokončal gimnazijo. Prijatelj Levec mu je še bil učenik. Ali čital sem nekaj njegovih spisov, v kojih se je predvsem strastno zaganjal v Jos. Stritarja in dunajsko šolo, h kateri smo smeli prištevati Šimen Gregorčiča. Nikakor se nisem mogel strinjati z njegovimi nazori in metodami, priznaval sem pa logično sklenjenost njegovih umovanj ter uvaževal njihovo pomembnost. V polemiko se nisem podajal, previdno sem molčal, tudi se nisem udeleževal onih raznih večerij in slavnostnih pojedin, s kojimi so kratkovidni »naprednjaki« hoteli uničiti »klerikalno« stranko z njenim glasnikom Mahničem skupaj. In zakaj ne? Sigurno ne iz strahopetnosti, saj sem bil vajen boja, temveč poglavitno radi tega, ker sem se bil v svojem srcu uže zdavna ločil od liberalizma.

Obširno obdeluje prof. dr. Prijatelj načelno borbo Mahničevo proti liberalnim načelom, ali po mojem mnenju se je preveč

zagledal v izrazito podobo goriškega teologa ter precenjeval učinkovitost njegovega nastopa. Tako se je zgodilo, da je premalo uvaževal delavnost knezoškofa Missie, kateri se je izzvan po Krutorogovi bedastoči dvignil iz svoje rezerve ter hipoma razvil katoliško bandero, kličoč na odločni boj zoper liberalce in lažiliberalne potuhnjence. Vsi smo sodili, da je zadnja označba merila name in na ozki krog mojih pristašev. In da je bil Missia dober vojskovodja, je prav kmalu občutila narodna napredna stranka.

Malo prej se je izpraznil sedež deželnega glavarja, grof Gustav Thurn je umrl in cesar je imenoval njegovim naslednikom dr. Jos. Poklukarja. Njegovo imenovanje sem pospešil s tem, da sem v praški »Politik« pisal o njem prav ugodne članke.

V državnem zboru je bila moja pozicija čim dalje bolj utrjena. S svojimi slovenskimi tovariši sem se popolnem pobotal in lepa sloga je zavladala med nami. Ker večjih uspehov nismo mogli doseči, smo se tem bolj poprijeli narodnega »drobiža« ter zlasti pri uradniških imenovanjih skušali pomnožiti vrste narodnih uradnikov. Naj se nam nihče ne posmehuje, češ pulili so se za take malenkosti ter v nemar puščali velika načelna pitanja! Kdor tako sodi, kaže jasno, da premalo pozna merodajni vpliv, ki ga je takrat imela birokracija na usodo slovenskega naroda. Eden najizrazitejših in obenem najnevarnejših naših nasprotnikov je bil v oni dobi predsednik graškega nadsodišča plem. Waser. S preudarnim doslednim postopanjem se nam je posrečilo, ovreči njegove imenovanjske predloge ter pri ministru Pražaku prodreti z našimi kandidati. Sila veliko nam je v tem pogledu koristil naš rojak, tedanji ministrski tajnik Albert Levičnik. Navzlic njegovemu relativno podrejenemu činu v birokratski hierarhiji je užival polno zaupanje ministra Pražaka. Drastično mi je to pri neki priliki izjavil Pražak, ko me je vprašal, ali sem uže govoril o dotični zadevi z Levičnikom, češ, njemu povsem zaupam. Brezdvomno je imel Levičnik svoj delež na Pražakovih jezikovnih odredbah, ki so kolikor toliko vsaj v sodnih uradih varovale naše jezikovne pravice. Jaz vsaj sodim, da slovenski narod mnogo premalo čisla znamenite zasluge, ki jih je pridobil Levičnik v dobi našega preporoda za slovensko domovino!

Včasih sem uže poudarjal, da je dr. Prijatelj čestokrat pisal na podlagi nezadostnih ali nezanesljivih informacij ter vsled tega zagrešil tupatam očitne krivice. Tako na pr. se čita pri njem sledeče: »Šuklje si je prizadeval, da bi se prikupil Gautschu in je mnogo delal na to, da se je ministru dovolil neki sekcijski načelnik. Mislil je, da pojde Gautsch vsled tega Slovencem na roko.« Popolnem napačno! Kako je bilo s to epizodo?

Takrat je naučno ministrstvo imelo le enega sekcijskega načelnika, očividno veliko premalo za veliki ta organizem. Po-

vsem naravno tedaj, da je vlada zahtevala od parlamenta dotični kredit v državnem proračunu za l. 1887. Toda Gautsch je bil takrat zelo nepriljubljen pri desnici, še manj prijazno pa smo gledali ministerialnega svetnika Herrmanna, ki je bil odločen za novega sekc. načelnika. Zlasti pa ga je mrzil tedanji poročevalec budgetnega odseka za proračun naučnega ministrstva Evzebij Czerkawski. Meni se vidi, da je bila ta mržnja narekovana po narodnopolitični antipatiji. Kajti Herrmann, tip avstrijskega birokrata starega kova, sicer vesten in spreten uradnik, eden izmed dušnih očetov avstrijskih liberalnih šolskih zakonov, je bil rodom Poljak iz vzhodne Šlezije. Sam mi je večkrat pravil, da ni znal niti besedice nemške, ko je začel hoditi v nemške šole. Toda tam se je popolnoma ponemčil, docela se je navzel ptujega duha ter postal končno zagrizen nemški liberalec. Ni čudo, da ga je razvnet Poljak, kakor je bil stari Czerkawski, vsled tega mrzil ter nikakor ni bil voljan, pomagati mu do zaželjenega mesta sekcijskega načelnika. V istini je Czerkawski v budžetnem odseku kot poročevalec predlagal, da se vladna zahteva glede ustanovitve mesta drugega sek. načelnika odkloni. Predlog njegov je sicer obveljal v odseku, toda vlada je napenjala vse svoje sile, da od zbornice zadobi, kar jej je odrekel budžetni odsek.

Razpravljali smo stvar tudi v Hohenwartovem klubu. Samoposebi je bila potreba take službe očividna, navzlic temu sem v klubu ne le glasoval, temveč celo govoril proti Gautschovi terjatvi s to utemeljitvijo, da je politika naučnega ministra naravnost kvarna desničarskim interesom ter da ošabnemu gospodu nikakor ne bode škodovala mala lekcija.

Klubova seja je bila končana, ali nekaj poslancev nas je še ostalo v klubovi posvetovalnici, med drugimi načelnik Hohenwart, ki se je z menoj in z dalmatinskim Klaićem pri oknu razgovarjal o parlamentarnem položaju. Kar se odpro duri in k nam pristopi načelnik »Českega spoleka« dr. Rieger s presenetljivo vestjo, češ, češki klub dovoli drugega sekcijskega šefa in tisti desničarski govornik, ki je prvi oglašen k besedi o proračunu naučnega ministrstva, naj imenom desnice prevzame nalog, spreminjevalni predlog staviti in utemeljevati. Slučajno sem bil jaz prvi »pro«govornik na govorniški listi. Razun mene ni bil noben Slovenec vpisan, ker so bili tovariši meni poverili nalogo, formulirati in zagovarjati naše šolske zahteve. Še enkrat naglašam, budgetna razprava l. 1887 se je vršila dogovorno z opozicijo, seznam govornikov je bil določen, stal sem tedaj pred alternativo, ali odpovedati se besedi ali pa vgrizniti v kislo jabolko ter ugoditi želji čeških poslancev. Zastonj sem se branil na vse pretege, zastonj sem se skliceval na grofa Hohenwarta, češ, naj on potrdi, da sem neposredno prej celo govoril proti dovolitvi, Rieger je vztrajal na svojem stališču ter poudarjal potrebo skrajne discipline in najstrožje solidarnosti.

Ž njim sedaj potegne tudi Hohenwart ter z istimi razlogi vpliva na me. Njunemu skupnemu pritisku sem se naposled vdal ter pač »contre coeur« prevzel nehvaležno nalogo takega spreminjevalnega predloga.

Ali stvar s tem še ni bila opravljena. Iz neznatne kreditne postojanke za Gautschovega sekc. šefa je nastalo črez noč važno politično pitanje. To se vidi najbolj iz dejstva, da sem moral ne le besedilo predloga, temveč celo utemeljevanje spisati ter ga predložiti v odobrenje «najvišjim bogovom« parlamentarne desnice. Zbrali so se klubovi načelniki Hohenwart, stari Grocholski, Rieger in za nemške konservativce princ Lojze Liechtenstein. Čital sem jim svoj koncept. Grocholski je večkrat pohvalno prikimal s svojo karakteristično glavo, tudi drugi so se strinjali in brez vsake spremembe je bil moj načrt sprejet.

V državnem zboru sem ga stavil 9. maja 1887, in brez ugovora mu je zbornica pritrdila.

Toda zakaj se toliko časa mudim pri tej epizodi, ki je bila pač zanimiva za tedanje čase, danes pa, ko se je v vihri svetovne vojne zrušila cela avstro-ogrska monarhija, skoraj niti zgodovinskega pomena več nima. Zakaj tedaj? Gotovo ne radi lastne svoje osebe, temveč deloma zavolj tega, da na posameznem slučaju dokažem, kako opreznim treba biti proti nadrobnostim celo tako dobre knjige, kakor je brezdvomno Prijateljeva knjiga, potem pa, da nasproti sedanjim politikom naglašam absolutno potrebo stroge discipline zlasti v strankarskem in parlamentarnem pogledu. Skozi celo sesijo dunajskega državnega zbora, od l. 1885—1891 je shajala desnica z minimalno zanesljivo večino 6, reci šest glasov in kako intenzivna je bila naša zakonodajna delavnost! To pa je bilo mogoče zgolj radi tega, ker je v desničarskem »železnem obroču« nadvladala železna disciplina!

Približno ob istem času je bilo, da sem slovenskemu narodu preskrbel trajno znamenito pridobitev. Saj deloma še danes izdatno precenjujemo pomembnost gimnazij za narodno vzgojo, takrat pa se je vse stremljenje naših zastopnikov po višji ljudski izomiki osredotočilo po zahtevi novih gimnazij in kvečjemu še realk! In vendar leži bodočnost našega ljudstva v njegovi darovitosti za obrt in trgovino! Zaprimo polovico naših srednjih šol, a preje jih moramo nadomestiti z dobrimi strokovnimi šolami! To misel sem izražal pri vsaki umestni priliki, zlasti pri govorih o naučnem proračunu. In tu sem imel uspeh, ki mi ga nihče ne more odrekati. Bilo je nekega dne pri naučnem ministru Gautschu, ko mi le-ta pove, da bi rad kaj storil v povzdigo obrtnega pouka ter da misli na ustanovitev lesne strokovne šole v Ljubljani. Zaprosil me je za mojo podporo; odšel sem zamišljen; ministrove besede so mi rojile po glavi.

Malo dni kasneje sem moral v Ljubljano na zasedanje deželnega zbora. Grd zimski večer je bil, stopal sem po slabo

razsvitljeni ulici skozi Gradišče po neznanski »plojdri« do tržaške ceste, obiskat svojega ravnokar oženjenega prijatelja Ivana Šubica, tačas suplenta na ljubljanski gimnaziji. Njegove mlade gospe ni bilo doma, tembolj nemoteno sem si ogledal stanovanje in njegovo opremo. In tu sta me posebno v oči zbadali dve prelepi postelji, nekaj posebnega, nikakor ne tisto moderno in ceneno blago, kakor si ga omislijo še dandanes za nevestino »balo«. »Odkod pa imaš te postelje?« Šubic mi pove, da je načrte sam narisal, neki mizar pri Stari Loki jih je izvršil po njegovi risbi. Za tisti hipec nisem več besede črhnil o stvari, kmalu se poslovim ter grem k »Slonu« večerjat. Tam dobim pri mizi Jurija Šubica, uže slavnega slikarja ter ga takoj vprašam, zna-li njegov bratranec risati? »In še kako!« se mi odzove Jurij, — »le škoda, da ni ostal v akademiji umetnosti, kamor je uže zahajal ter da ni postal slikar!« Za tedaj sem vedel dosti.

Precej ko se vrnem na Dunaj, obiščem Gautscha ter mu pokličem v spomin, da je bil želel mojo podporo v zadevi ljubljanske strokovne šole. S katerim učnim jezikom jo neki misli ustanoviti? »Naravno s slovenskim,« se glasi odgovor. »In odkod ravnatelja?« »Baš to sem hotel izvedeti od Vas, kajti to je glavno vprašanje. Mari znate Vi za kako primerno osebo?«, se Gautsch odzove. In jaz: »Gotovega pač še nimam, vem pa za moža, iz katerega bi se dalo v najkrajšem času napraviti prav sposobnega voditelja strokovne obrtne šole.« Sedaj mu začenjam praviti o Šubicu ter razkladati, da bi on, iz umetniške rodbine ter sam risar, če se ga nekaj mesecev pusti šolati še na več podobnih zavodih, utegnil postati dober ravnatelj. Ministru je moja misel vidno ugajala; takoj je bil pripravljen, dati mu dopust ter poslati ga na razne zavode. da se seznani z njih uredbo. In ko sem ga opozoril na okolnost, da si je Šubic ravnokar naložil zakonski jarem ter ne bode maral, za toliko časa ostaviti svojo mlado ženko, je bil takoj pripravljen, odmeriti mu tolike dnevnine, da bi mogel shajati z mlado svojo zakonsko celo na tujem.

Seveda z najinim razgovorom stvar še ni bila izvršena. Trebalo je nekaj, kar se je moglo priložiti aktu. Da to dobim, sem se po dogovoru z referentom v ministrstvu odmah obrnil na trgovsko zbornico, oziroma na njenega takrat vsemogočnega tajnika ces. svetn. Janeza Murnika, češ naj zbornica nemudoma vloži prošnjo za tako strokovno šolo. A kako dolgo smo morali čakati na to prošnjo, dasi mi je g. Murnik z vračujočo se pošto obljubil, da se dotična vloga čim najhitreje odpošlje ministrstvu! Ali mož vsled svoje vsestranske zaposlenosti dane obljube ni mogel izpolniti. Bližala se je uže spomlad, ko sem z neznansko grobim telegramom pripravil imenitnega gospoda ces. svetnika do tega, da je vendar ministrstvu vposlal zaželjeno prošnjo. Sedaj je bil Šubic pozvan najprej na Dunaj. Tam je več tednov pohajal v tehnologični muzej, potem so ga napotili v Chrudim na ondotno češko strokovno šolo, odtod na Moravsko na slični zavod z nem-

škim učnim jezikom. Ženka je šla povsod ž njim, morda je tej okolnosti pripisati, da je Šubic tako kmalu postal povsem kos svoji nalogi.

Še tisto jesen se je otvorila obrtna šola v Ljubljani, njeno rojstvo sem ravnokar opisal. Skoraj pa bi se moglo vprašati, kdaj in s kakimi avspicijami bi se bil zasnoval ta zavod, da nisem jaz pravočasno bil videl — postelj Šubičeve zakonske dvojice?

Z intenzivnim delom, z mnogokratnimi nastopi v javnih sejah in odsekovnimi debatami sem si naposled vendar le priboril ugled v parlamentu in pri vladi. Jasno se je to videlo, ko mi je desnica l. 1888 poverila težko nalogo, fungirati kot generalni govornik v generalni debati o državnem proračunu. Stvar je bila taka:

V tedanjem avstrijskem parlamentu je bila ukoreninjena navada, vsako leto ob priliki budžetne razprave si dovoliti veliko, finančno in politično debato, ki se je vršila kot generalna debata o državnem proračunu. Trajala je običajno pet do šest sej. Ko je bil končno sprejet predlog, naj zbornica prestopi v nadrobno razpravo, se je pričela specijelna debata, ki se je vlekla brez konca in kraja skozi par mesecev.

Vpisan sem bil med »pro«govorniki. Skozi dve seji se je zbornica uže bavila z budžetom. Tretji dan sem šel mirno v parlament, trdno računajoč na to, da pridem na vrsto še ta dan. Pri takih prilikah je kakor na lovskem »štantu«. Tam lovec tudi premišlja, s katere strani utegne priti zajec, baš tako tudi debater« računa s svojimi predgovorniki ter ugiblje, s kakimi argumenti bodo isti zagovarjali stališče svoje stranke. Tistih govorniških »porodnih bolečin« itak nisem poznal, svoje živce sem obvladal, poleg tega sem državni proračun dovolj temeljito preštudiral, tedaj sem bil v tem pogledu dokaj miren. Komaj pa stopim v zbornico, mi pove klubov načelnik grof Hohenwart, da postanem — generalni govornik desnice! Živahno odklonim to čast, češ premlad poslanec sem, niti član budgetnega odseka nisem, kako bi se mogel meriti z izbranim govornikom levice, s samim Plenerjem! V celi zbornici namreč so bili uverjeni o tem, da je ta vodja nemškoliberalne opozicije nedosežen mojster budžetarne kritike. Ali Hohenwart se ne zmeni za moj ugovor; naglašajoč, da je izvrševalni odbor desnice baš mene izbral za to nalogo, mi pove, da je bil sprva določen v to svrho poljski knez Czartoryski, da mu je pa sin v Parizu težko zbolel ter da je moral nagloma odpotovati k bolniku. Pozval me je tedaj, naj se vdam sklepu izvrševalnega odbora. Kaj mi je preostajalo? Vdal sem se!

Pride dan 17. aprila, ko bi morala govoriti oba generalna govornika, najprej Plener kot »contragovornik«, potem jaz. V zbornici je bil pri besedi baš poslanec, ki ga ni trebalo poslušati, hodil sem tedaj gori in doli po kuloaru ter pušil svojo ljubljeno smotko. Kar mi zakliče Lojze princ Lichtenstein, tačas še

član desnice, ki je tam posedal 's finančnim ministrom Dunajewskem: »Danes Vas bom poslušal, se uže veselim na Vas.« »No, pravega vraga boste slišali,« se mu odrežem. Tu pa se oglasi Dunajewski: »Za Vas se ne bojim, uverjen sem, da boste dobro rešili svojo nalogo!« Odkrito bodi povedano, da mi je pohvala tako uglednega strokovnjaka neznansko dobro storila ter izdatno povekšala mojo samosvestnost.

Plener dobi besedo, jaz sedem v njegovo bližino ter začnem delati svoje beležke. Toda kmalu mi stopi mrzel pot na čelo, kar zavrtelo se mi je po glavi. Kaj se je zgodilo? Mnogo sem se bil bavil z državnim proračunom, ki sem ga bil proučil na edino dopustni način, na podlagi centralnih računskih zaključkov, izdanih od najvišjega računskega dvora, kateremu je bil baš Hohenwart predsednik. In česa se je lotil Plener v svojem govoru? Napadal je istinitost in zanesljivost računskih zaključkov, navajal eno postojanko za drugo ter prišel do porogljive zabavljice: »wie leicht es möglich war für den der Regierung so befreundeten Präsidenten des Obersten Rechnungshofes, das Jahr 1886 mit einem Überschusse von 2·7 Millionen zu schließen.«

Naravno, da je levica kakor besno ploskala temu strupenemu napadu!

Plener je končal svoj dvourni govor, sedaj je bila vrsta na meni. Ni ga bilo človeka na božjem svetu, da bi mogel odmah ovreči Plenerjevo kritiko računskih zaključkov. Pri rokah jih nisem imel, poleg tega so to debele knjige, sestavljene iz golih številk! K vsej sreči je govoril Plener tako dolgo, da je naš predsednik, častitljivi Smolka izrekel za me odrešilno besedo: »Z ozirom na pozno uro zaključujem današnjo sejo, prihodnja bo jutri, na dnevnem redu nadaljevanje današnje debate!«

Iz parlamenta takoj v fijakar, domov in računske zaključke v roko! Niti dotaknil se nisem jedi, dasi še opoldne nisem kosil, prerazburjen sem bil. Zarijem se v dolge kolone številk, jedno postojanko za drugo pregledam, na enkrat veselo vzkliknem. Zadel sem na točko, kjer se je bil levičarski kritik očividno grdo zmotil. Predbacival je namreč vladi, da najema posojila pri hranilnicah za uradna poslopja ter jih beleži med dohodke. S to udejstvitvijo je provzročil vihar nejevolje med svojimi pristaši, ki so vzhičeni kričali: »Neverjetno, škandal itd. Ali pri tem pa je popolnem spregledal, da so iste svote zaznamovane tudi med izdatki, da ima torej ta postavka zgolj značaj prehajalnega kredita, da se potrebščina in pokritje povsem krijeta, torej da je vse skupaj za proračun docela irrelevantno. In sedaj sem spoznal, da se tudi Plenerju more priti do živega!

Delal sem do pozne noči, dokaj sem še staknil točk, kjer sem mogel ovreči Plenerjeve trditve. Drugi dan sem govoril z velikim uspehom. Da uspeh ni bil nezaslužen, se razvidi morda iz končnega govora generalnega poročevalca dr. Mattuša, ki je svojo razpravo glasom stenografičnega poročila pričel z besedami:

»Ich muß vor allem dem geehrten Herrn Generalredner der rechten Seite des hohen Hauses meinen Dank für seine gehaltvolle Rede aussprechen, welche mir das Schlußwort außerordentlich erleichtert, indem ich mich auf weniges, sowohl was den budgetären als was den politischen Theil der Auseinandersetzungen betrifft, beschränken kann.« Na to priznanje sem bil ponosen tembolj, ker je Mattuš veljal splošno za enega izmed najglobokejših in najtehtnejših poslancev ne le češkega kluba, temveč cele zbornice.

Istina je, da sem s srečnim svojim nastopom mnogo zadobil na parlamentarnem ugledu, istina pa tudi, da sem pred svojim govorom in vsled njega preživel take ure, ki silno razburjajo živčevje in ki si jih nikoli ne želim nazaj!

V sestavi slovenske delegacije se je bila med tem izvršila sprememba po smrti dveh tovarišev, s katerima sem jako dobro shajal, Božidara Raiča in Adolfa Obreze. Na njih mesta sta bila izvoljena dr. Lavoslav Gregorec in dr. Andrej Ferjančič. Ne bi govoril istine, ako bi trdil, da smo si bili posebni prijatelji. Zlasti Ferjančič mi ni bil nikoli prav simpatičen. Poznal sem ga še z univerze, saj je maturiral le eno leto kasneje nego jaz. Drage volje priznavam, da je mož prinesel s seboj v parlament marsikatere naravne darove, zelo ugodne baš za državnega poslanca. Krepka visoka rast, izrazit obraz z lepimi potezami, polnodoneč mehak bariton, vse te vnanje prednosti združene z naravno razsodnostjo — in koliko trajnega sadu je vzrastlo iz te obilice ugodnih predpogojev? Ferjančiča je čisto absorbiralo jezikovno vprašanje, tako da je hudomušen tovariš o njem izkuhal dovtip, češ, večja nesreča ne bi mogla zadeti Ferjančiča, kakor da bi se našla avstrijska vlada, ki bi v istini do pičice izvedla člen XIX decemberske ustave, kajti v istem hipu ne bi pod milim nebom našel tvarine, o kateri bi mogel govoriti!

V drugi polovici julija 1888 je bilo, da sem pričel žurnalistično razpravljati vprašanje, ki je bilo velepomembno za celo tedanjo desnico v dunajskem parlamentu. Vedno sem hrepenel po jasnosti političnih smernic in tedaj mi ni moglo biti po godu očitno protislovje desničarskega programa in dejanskih koristi slovenskega naroda. Tudi mi slovenski zastopniki smo bili »zaprisežení« na načelo deželne avtonomije, z drugimi desničarskimi parlamentarci smo tudi v adresi na cesarja in drugih skupnih izjavah zahtevali razširjenje oblasti deželnih zborov in odborov in vendar smo vedeli, da bi nam povečanje deželne avtonomije moglo koristiti edinole na Kranjskem, dočim bi po vseh drugih deželah, kjer prebivajo Slovenci, pomnoženo področje deželne avtonomije našemu plemenu moglo biti le v škodo. Pod tem naravnim protislovjem je trpela vsa akcija slovenskih poslancev in pomanjkanje notranje zveze, načelne solidarnosti je moralo neugodno vplivati na veljavo cele desnice. Bridko sem to občutil

zlasti v našem razmerju nasproti vladi, katera nas je dejansko izkoriščalo, a se vedno obotavljala, kadar se je šlo za to, da ugodi upràvičenim terjatvam večine. Vsled tega sem v praški »Politik« dne 26. julija 1888 priobčil uvodnik pod naslovom »Gegensätze und Lösungen«. Pridružil sem se zahtevi po razširjenju deželne avtonomije, toda zgolj s pogojem, da se prej po državnem zakonu zavarujejo plemenskim manjšinam v mešovitih deželah pravice materinega jezika. Nasvetoval sem tedaj, odstraniti dejanska programatična protislovja po kombinaciji avtonomistične in narodne ideje.

Ta članek je zbudil povsod nenavadno zanimanje in časopisje vseh strank se je začelo baviti z njegovo vsebino. »N. Fr. Presse«, takrat še vodilni organ levice, ga je hotela izkoristiti proti desnici v uvodnem članku objavljenem na prvem mestu nedeljske številke. Glasilo fevdalnega veleposestva, dunajski »Vaterland«, je tudi ugovarjalo s svojega stališča, dočim se je organ nemškoštajerskih konservativcev, »Grazer Volksblatt«, vobče pridružil mojemu umovanju ter si izgovoril le nekatere pogoje zlasti z ozirom na šolsko zakonodajstvo. »Slov. Narod« tudi ni bil popolnem zadovoljen z mojo pisavo, a temu se nisem čudil. Saj je bil »Narod«, odkar je Jurčič zatisnil oči, le bolj redko pristopen — kaki politični misli!

V obrambo svojega nasveta sem objavil v istem listu, kateremu sem bil v tem času zelo marljiv sotrudnik, še dva članka. V onem, ki ga je »Politik« objavila pod naslovom »Zur Abwehr« dne 4. avgusta, sem si pošteno privoščil »N. Fr. Presse« ter sem norce bril z levičarsko stranko. V drugem, naslovljenem »Zur Verständigung«, natisnjenem 7. avgusta, sem pomirljivo odgovarjal graškemu »Volksblattu« ter nasproti njegovi zahtevi, naj se v skupni strankarski program sprejme tudi reforma ljudske šole in socijalnopolitično zakonodajstvo, izrečno izjavil, da načeloma nikakor ne odklanjam takih terjatev. Zaključil sem dotični uvodnik s spodbudo, naj se desnica na podstavi skrbno izdelanega, jasnega, od protislovij očiščenega skupnega programa bolj tesno zveže in trdneje organizuje. Na ta način bi desnica pridobila več inicijative v svojem postopanju, več sile v obrambi, več uspeha v svojem stremljenju. In zopet sem svarilno kazal na vlado, češ mi poslanci izkrvavevamo v vladni podpori, volivci pa so začeli zdvajati nad nami ter so omajeni v svojem zaupanju.

Ko je bil jeseni zopet zbran državni zbor, se mi je v istini posrečilo, da so se zastopniki onih štirih klubov, ki so tedaj bili združeni v desnico, posvetovali o mojem načrtu. Toda ugovarjali so — Poljaki! V njih imenu je govoril M a d e y s k i. Odličen govornik, kakor je bil, nikakor ni bil v zadregi za argumente, s katerimi je utemeljeval svojo odklonitev. Seveda glavni nagib je bil čisto drugi, Poljaki so nasprotovali jednostavno radi dejstva, ker niso marali privoščiti zakonsko zaščito Malorusom, polovici gališkega prebivalstva, ki so jih hoteli imeti vedno pod

svojimi vajeti. Cela stvar je padla v vodo, ker se tudi Čehi niso ogreli za mojo idejo. Šele po dolgih 24 letih je Kramař l. 1910 stavil nujni predlog, naj se izdela zakon o varstvu manjšin, toda predlog, stavljen v dobi parlamentarne obstrukcije, niti v razpravo ni prišel in Avstrija je prej razpadla, predno je bilo zapričeto to važno vprašanje.

Praktičnega uspeha moja časnikarska inicijativa tedaj ni imela, vendar bo morda zanimalo tega ali onega častitih bralcev, če v »Dodatkih« objavim besedilo teh treh člankov.* Še danes sem namreč tega mnenja, da v njih sprožena ideja nikakor ni bila napačna.

Pol leta kasneje mi je bila dana prilika, v obširnem govoru obračunati z jako nevarnim nasprotnikom slovenskih teženj. Bil je to tedanji zastopnik celovške trgovske zbornice, Armand Baron Dumreicher, svoje dni sekcijski svetnik v naučnem ministrstvu in načelnik oddelka o obrtnem šolstvu. Nemški liberalci so ga slavili kot očeta avstrijskega obrtnega pouka; tudi jaz drage volje priznavam, da je mož na tem polju uspešno deloval ter ima v tem pogledu neoporečne zasluge. A še več, Dumreicher je užival na levici poseben ugled in, kakor je Plener veljal za bodočega finančnega ministra, tako je Dumreicher bil predestinovan kot bodoči naučni minister, kakor hitro bi se posrečilo nemški opoziciji, dobiti v svoje roke vladno krmilo. In česa bi v tem slučaju Slovenci mogli pričakovati od takega načelnika naučne uprave, je pokazal mož jasno v generalni debati o proračunu naučnega ministrstva. V zelo učinkovitem govoru je strupeno napadal kulturno stremljenje našega naroda, ljuto se zaganjal v slovensko šolstvo, napadal vlado radi imenovanja okrajnih šolskih nadzornikov ter med drugim raztrgal na kosce tudi mojega srčnega prijatelja Levca in njegov leposlovni list »Ljubljanski zvon«. Kar je bil prejel lažnjivih informacij iz ljubljanske kazine, vse je bil z veliko spretnostjo združil v jedno samo zgovorno obtožbo proti slovenskemu narodu in proti vladni sistemi, ki nas že zdavno ni bila uničila. Ne treba še posebej povedati, da je Dumreicher za svoj govor žel burno pohvalo od strani cele nemške opozicije.

Kot generalni govornik desnice sem odgovarjal ošabnemu nemškemu baronu. V kolikor so moje besede zadevale slovenske razmere ter bile obramba proti sovražnemu napadu na naš narod in njegove zaslužne može, naj izvoli posneti blagohotni čitatelj iz »Dodatkov«,** kjer so dotični odstavki mojega govora z dne 26. marca 1889 po stenografičnem besedilu. Učinek v zbornici je bil zame časten. Prišli so k meni čestitat mi in roke stiskavat poslanci, s katerimi se sicer niti pozdravljal nisem, tako med drugimi star Poljak, vit. Smarzewski, ki mi je čestital z besedami: »Gratuliere, aber Sie haben mit Ihrer heuti-

* Glej pag. 184. »Dodatki« br. VII.
** Glej pag. 192. »Dodatki« br. VIII.

gen Rede ein Ministerportfeuille zerschlagen.« Posebno vesel me je bil Gautsch, saj se je vedno bal Dumreicherja kot nevarnega konkurenta za svoj ministrski resort. Sicer pa je v istini bilo videti, da sem Dumreicherju enkrat za vselej sapo zaprl. Vsaj ga potem ni bilo več slišati v državni zbornici!

V teh časih se je pripetila ona dogodba s knezoškofom Missia, ki je nekaj mesecev razburjala slovensko javnost. Ministra Pražaka ni bilo več v justičnem ministrstvu in bridko smo občutili v prvi vrsti mi Slovenci odstop tega nam srčno naklonjenega državnika. Na njegovo mesto je stopil grof Frid. Schönborn, po rodu Nemec, po mišljenju češki fevdalec, mož visoke naobraženosti, osebno dostojen in pravičen, toda veliko premalo poučen zlasti o slovenskih razmerah in preveč dostopen vplivom svojih večinoma nemškoliberalnih uradnikov. Kmalu po svojem nastopu je odstranil Pražakovega zaupnika »in jugoslavicis«, rojaka Levičnika, torej nismo poslanci nikogar več imeli, da bi mu mogli zaupati svoje želje in težnje. Trebalo je večinoma naravnost k ministru. In tako sva se nekega lepega dne mi dva, jaz in kolega Ferjančič po nalogu slovenskih kolegov podala k ministru pravde pojasnit mu nerednost, da se slovenske vloge pri nekaterih sodiščih vedno še rešujejo v nemškem jeziku ter zahtevat od njega postavne remedure o tem nedostatku in sličnih drugih. Na moje začudenje nisva bila sprejeta z ono vljudnostjo, katere smo bili sicer vajeni poslanci pri občevanju z ministri. Trebalo je celo nekaj časa, da je naju Schönborn povabil, naj sedeva. Ferjančič je precej obširno utemeljeval našo zahtevo, kar naju preseneti minister z besedami: »Die slovenische Sprache! Vor wenigen Tagen ist Ihr Fürstbischof hier gesessen und hat mir erzählt, Ihre Sprache stehe noch so wenig fest und die Mundarten seien so verschieden, daß seine Geistlichen Mühe haben, auf der Kanzel von den Gläubigen verstanden zu werden.« Odločno sva ugovarjala; zlasti jaz sem poudarjal, da poznam celo slovensko ozemlje, ki sem ga prepotoval peš, da sem se povsod posluževal pismene slovenščine ter da me je priprosto ljudstvo povsod popolnem razumelo. Oba sva ga opozarjala na dejstvo, da naše Mohorjevo društvo broji nad 70.000 članov iz vseh slovenskih pokrajin, da razpošilja vsako leto 4 do 5 knjig, pisanih v čisti slovenščini v tej ogromni izdaji, sigurno najboljši dokaz, da se pismena slovenščina v istini povsod po Sloveniji dobro razume.

Poslovila sva se, komaj sva zapustila ministrovo sobo, sva natančno udejstvila besedilo Schönbornove izjave o njegovem razgovoru s knezoškofom.

Nekaj časa potem sem sedel v neki ljubljanski gostilni v družbi s tremi politiki, z dr. Sameem, Kersnikom in dr. Slancem. Razgovor preide na razmerje slovenskih poslancev do vlade. Opisaval sem težave, ki jih imamo z novim justičnim

ministrom in v ilustracijo sitnega položaja sem kot strogo zaupno povedal Schönbornovo epizodo. Kako sem bil tedaj vznejevoljen, ko sem par dni po indiskreciji dr. Slanca v »Slov. Narodu« čital črno na belem stvar, ki sem jo v prijateljskem krogu pravil kot strogo zaupno, poleg tega pa še potvorjeno in povečano!

Kako je »Slov. Narod« poročal o tej zaupni zadevi? V njegovi številki z dne 15. julija 1889 se je čitalo v uvodniku: »Kje je nevarnost« tudi to-le:

»Vendar pa sta dva odlična slovenska politika in državna poslanca menila, da grof Schönborn ni dobro poučen o slovenskih razmerah. Ojunačila sta se ter se nekega dne podala v justičnega ministra palačo, da bi si ondi izprosila avdijenco. To se jima je posrečilo in vzprejel jih je justični minister dasi s prav mrzlim obrazom. Če tudi jim grof Schönborn niti sedeža ni ponudil, se vendar nista dala otresti in pričela sta z obupnim pogumom političen razgovor.

V teku tega razgovora dotaknila sta se tudi vprašanja o slovenskem uradovanju.

Ironično jim je odgovoril minister: »Kaj hočeta, gospoda, saj Slovenci nimate niti jezika, ki bi bil sposoben za uradovanje. Književnega vašega jezika ljudstvo samo ne ume, tako da je s slovenskim odlokom ravno toliko ljudstvu pomagano kakor z nemškim.«

Ko sta začudena poslanca ponižno vpraševala, s katerega vira je g. minister to modrost zajel, začula sta sledeč odgovor: »Ravno na tem stolu sedel je g. knezoškof ljubljanski, ki me je pred kratkim obiskal, in trdil je z vso odločnostjo, da slovenskega jezika takorekoč ni, da se pri vas skoroda vsake dve uri govori drug jezik in da ljudstvo njegovih pridigarjev, ki z lece v slovenskem jeziku govore, niti ne ume!«

Na prvi pogled se vidi, da se objava »Slov. Naroda« ne strinja z zaupnim mojim poročilom, temveč da je najmanj po dveh tretjinah pristen pridelek dr. Slančeve preživahne fantazije ter povsem netočna, pretirana in pokvarjena.

Toda recimo tudi, da bi bil inspirator »Slov. Naroda« zares pisal golo istino, da bi bil jaz dejansko isto trdil, kar je »Narod« poročal, bi zahtevala vsaj časnikarska razsodnost, da se s tako rečjo ne stopi v javnost. Saj je slična indiskretnost mogla le škodovati in nikakor ne koristiti slovenski stvari. In v istini, komaj je glasilo narodnonapredne stranke zblebetalo vest o razgovoru knezoškofa z justičnim ministrom, so padli nemškoliberalni listi kakor lačni volkovi na to mastno kost ter jo izkoriščali na vso moč proti slovenskim zahtevam. Večje usluge »Slov. Narod« ni mogel storiti liberalnemu Izraelu nego s potvorjenim svojim poročilom! Dolžnost moja je bila tedaj, da resnici na ljubo takoj popravim to veliko nerodnost. Storil sem to v praški »Politik« s člankom, objavljenim v 197. številki tega lista. Radi

tedanje važnosti dotične zadeve sodim, dà ne bode odveč, ako svojo popravo dobesedno uvrstim med dodatke. Storim to v slovenskem prevodu, ki ga je »Slovenec« priredil dne 22. jul. 1889, zgolj iz tega razloga, ker nemškega izvirnika slučajno nimam pri rokah. Prevod je bržkone napravil tedanji urednik »Slovenca«, Nace Žitnik.

Od njega, pozneje mojega tovariša v parlamentu in dobrega prijatelja, ki ga imam še danes v živem spominu kot enega izmed najpoštenejših in najiskrenejših ljudskih zastopnikov, sem prejel takrat pismo, ki ga objavljam v dodatkih.* Iz tega lista se najbolj razvidi, sem-li poročal golo istino ali ne. Odločilna sta sledeča odstavka Žitnikovega pisma: »da se je pa stvar vršila, kakor ste mi jo opisali, mi je slučajno znano.« In dalje: »Čital sem namreč strogo »sub rosa« (trikrat podčrtano od Žitnika), dvoje Schönbornovih pisem, v katerih minister izraža voljo, da na previden in primeren način v kakem oficijoznem listu vse potrdi, kar ste pisali Vi v »Politiki« in smo mi pojasnili v »Slovencu« ... »Minister sam trdi, da je bil vtis (podčrtal Žitnik) nanj tak, a dostavi, da je kriva nesporazumljenost (Mißverständniß) ali slab spomin«. A knezoškof, da tega ni zahteval, ker je hotel konec storiti škodljivi polemiki.

V istini je prenehal hrup, ki ga je izzvala ta zadeva. Ali pri tej priliki si ne morem kaj, da ne bi opisovalcu te dobe dr. Prijatelju nekaj ugovarjal. On piše namreč dobesedno sledeče: »Da je njegova oseba kot informatorja prišla v javnost, ni bilo Šukljetu neljubo samo zaradi klerikalcev, ampak tudi zaradi vlade; zakaj pisal je 24. julija Kersniku: »O moji lojalnosti se nikjer ne sme dvojiti.« Oprosti naj gospod profesor, ali pomen teh besed je docela zgrešil. Beseda »lojalnost« znači v tej zvezi toliko kakor »poštenje« ali »iskrenost«, nikakor pa ne »dinastično« ali celo »vladno udanost«, v katerem zmislu se tudi semtertja rabi. Prevečkrat sem hudo kritikoval vlado ali posamezne ministre v govorih ali v političnih člankih, da bi mi kdo mogel očitati klečeplastvo pred ministrstvom, ki sicer nikakor ni bilo prizadeto pri celi zadevi. A na tem mi je bilo, da se očistim sumnje ali predbacivanja, da širim pogovore drugače, nego so se vršili v istini. Lojalnost v tem zmislu je dolžnost vsakega poštenjaka, pred vsem pa se je mora držati vsak poslanec. Kajti kdo bi mu še kaj zaupal, ako izroči javnosti to, kar je slišal, v potvorjeni obliki!

L. 1889 je potekla deželnemu zboru volivna doba in pričelo se je gibanje za nove volitve. Med kandidati sta bila tudi dr. Tavčar in Ivan Hribar. Prvi je bil izvoljen brez posebnih težav, pri drugem ni šlo tako gladko. Najprej je Hribar poskušal svojo srečo v kmetskih občinah ljubljanske okolice, a tu je propadel proti Franu Povšetu, ki se je bil po svoji preselitvi

* Glej pag. 210, članek v Politiki in Žitnikovo pismo. »Dodatki«, br. IX, pag. 211.

iz Gorice nastanil v Ljubljani ter se posvetil političnemu delu. Ker ga tudi trgovska zbornica ni marala, se je Ivan Hribar odločil za mesto Ljubljano, dasi je bil osrednji volivni odbor tam za kandidata postavil dosedanja zastopnika, župana Grassellija in dr. Alfonza Moschéta. In glej čuda, njegovi žilavi delavnosti se je posrečilo, priti z Moschétom v ožjo volitev.

Nobenega dvoma ni, da bi naposled vendar le zmagal Mosché, da ga ni porazila pretirana njegova samozavest. Pred šestimi leti je bil izvoljen soglasno; ponašal se je z ureditvijo deželnega dolga za kranjsko zemljiško odvezo, ki je tudi ljubljanskemu davkoplačevalcu nekoliko olajšala davčno breme, tudi sicer ni zanemarjal svojih poslanskih dolžnosti, — vsled tega se mu je zelo za malo zdelo, da bi se moral še v ožji volitvi puliti za svoj mandat. In mesto da bi se pošteno upiral gibčnemu svojemu tekmecu, ga je podcenjeval ter se na dan volitve ostentativno odpeljal na Vrhniko, češ, saj Ljubljančani itak drugega ne morejo voliti kakor mene!

To se je maščevalo, pri ožji volitvi je z neznatno večino prodrl Ivan Hribar, ki se je opiral pred vsem na obrtni stan. Ni treba naglašati, da njegove izvolitve nikakor nisem bil vesel. Takrat sem napisal članek v praško »Politik«, kjer pravim o Hribarju »Ž njim pride živelj razpora v kranjski deželni zbor, seme je padlo v zemljo, samo vprašati se mora, ali bo vzrastlo v klasje.«

Pri tej priliki pa si ne morem kaj, da ne bi pojasnil neke verzije, ki me dolži, da sem Hribarja hotel spraviti ob kruh pri njegovih delodajalcih, pri zavarovalni banki »Slaviji« v Pragi. Hočem stvar pojasniti, baš kakor sem to bil v svojem času storil l. 1894 v klubu narodnih deželnozborskih poslancev, ko je gospod Hribar sam mi to očital. Vajen sem bi celo življenje, sam nositi odgovornost za svoje čine vsekdar, in proti komur si bodi. Vedno sem ljubil resnico in zaničeval laž, kakor nekaj nečastnega, zaničljivega, moža nevrednega. Golo istino govorim tudi v tem slučaju ter postavljen pred sodišče kot priča, bi se pod prisego ne mogel izraziti nič drugače, kakor sedaj povem:

Pred deželnozborskimi volitvami l. 1889 je bilo, ko me naprosi tedanji sekcijski načelnik v notranjem ministrstvu grof Kielmannsegg, naj ga posetim v nujni zadevi. Odzval sem se povabilu in on poizveduje pri meni, kak bode pač rezultat bodočih deželnozborskih volitev na Kranjskem. Odgovoril sem mu, da če biti vse v redu, sicer zadobi dr. Tavčar svoj mandat, a ž njim se bo dalo shajati, edini Hribar med kandidati utegne delati zgago. Sicer pa, ako je vladi na tem, da se možu zabrani politikovanje, saj si v tem slučaju lahko pomaga! Na to Kielmannsegg pomenljivo s kazalcem pokaže v neki smeri, ne da bi spregovoril besedico. Razumel sem ga, mislil je na predsednika banke »Slavije«, grofa Jana Harracha, ki je imel svojo palačo na Freiungi. »Da,« rečem, »naj mu bančna uprava dá

razumeti, da ne more biti v njenem interesu, ako se njen generalni zastopnik tako izpostavlja v naši lokalni politiki.« Kielmannsegg je pogodil moje mnenje, ta del najinega razgovora je bil končan.

Očitno priznavam, da sem to storil, a niti pičice več. Za to prevzamem popolno odgovornost. Saj je več nego 42 let, odkar se je nehalo moje pobratimstvo z g. Ivanom Hribarjem, odkar sem bil uverjen, da njegova politična delavnost ni v korist niti deželi niti slovenskemu narodu. In če bi bil tudi vladi nasvetoval, naj doseže njegovo premestitev iz dežele ali celo njegovo odstavko, naposled, v boju sva bila in tu velja: »A la guèrre come à la guèrre.« Ali nikdar nisem šel tako daleč in moja želja je bila le ta, da se Hribarju ustavi politikovanje na Kranjskem, za kar bi zadostovala resna beseda od njegovih krušnih gospodarjev.

Za drugo se nisem brigal. Izvedel sem pač, da je deželna vlada zahtevala več, menda pod vplivom vročekrvnega prezidijalnega tajnika vit. Schwarza, ali to ni bila moja stvar. Pač pa sem nekdaj skoraj oštel baron Winklerja, ko mi je, bridko se pritožujoč nad Hribarjevimi spletkami, dejal: »Tukaj na tem stolu je sedel in se pred menoj jokal, pa sem pomislil, da ima mož ženo in otroka! Sedaj pa imam to v zahvalo!« Pač je bila največja napaka blagega Winklerja, da je imel v svojih prsih — premehko srcé!

Ivan Hribar je prišel tedaj v deželno zbornico, naravno da sva se večkrat »sivo pogledala«!

Kakor na Kranjskem so se vršili l. 1889 tudi na Češkem deželnozborske volitve. In njihov rezultat je bil velepomemben in presenetljiv ter je imel velevažne posledice za celo avstrijsko državo. Podlegel je namreč Fran Lad. Rieger, njegova stranka, Staročehi, so bili hudo poraženi in mladočeški protivniki Riegrove zmerne politike so zaseli mnogo sedežev v češki deželni zbornici.

Kako je prišlo do tega prevrata? Rieger je bil po svojem bistvu, svoji zgodovini, svoji neoporečni požrtvovalnosti gotovo osebnost, kakor ustvarjen za vlogo narodnega voditelja. Uže s svojim možatim nastopom si je moral pridobiti srca svojih rojakov. Na mogočni postavi znamenit obraz, skoraj bi rekel, podoben levovi glavi, glas poln in čist kakor od bronastega zvona, zgovornost izredna, izomika obširna, — nikoli ga ne pozabim, saj me je počastil naravnost s svojim prijateljstvom! Ali kakor naš dr. Bleiweis imel je tudi Rieger tisto napako, ki jo čestokrat nahajamo pri starih merodajnih politikih, da je hotel neokrnjeno vzdržati svojo oblast, da je ljubosumno odvračal mlade talente, boječ se, da bi utegnili zmanjšati njegovo veljavo in tako je provzročil nezadovoljnost proti svoji vladi. Dokaz za mojo trditev je bilo postopanje s poslancem prof. Kajzlom. Le-ta, sigurno najsijajnejši talent v Riegerjevem klubu, je bil tako zapostavljen, da je mandat odložil in se vrnil

k svoji profesuri. L. 1891 je bil zopet izvoljen, a na podlagi — mladočeškega programa! In kar je še bilo bolj usodno, sčasoma je Rieger izgubil stik z narodom. Narod češki pa je bil od nekdaj — priča vsa njegova zgodovina, — preveč pristopen radikalnim tokom v svoji politiki!

In isto nepoznanje javnega mnenja v lastni domovini ste našli tudi pri najboljših Riegrovih pristaših. Saj znamenitih mož nikakor ni bilo preveč med staročeškimi državnimi poslanci. Najglobokejši med njimi je bil gotovo dr. Mattuš, čislan v parlamentu kot izredna moč, jasna glava, odličen in temeljit delavec, a uže po svoji vnanjosti, po slabotnem telesu nikakor ne osebnost, ki bi mogla navduševati široke mase. Poleg njega stari gospod Otokar Zeithammer, prvi podpredsednik drž. zbornice, sigurno pameten in izkušen politik, toda tudi on brez poznanja novih struj v narodu. Najbolj se razvidi desorientacija Zeithammrova iz dogodbe, ki sem jo sam doživel. Evo je!

Malo dni pred češkimi deželnozborskimi volitvami se srečava — državni zbor je bil uže odgoden — na hodniku parlamenta. Pozdraviva se, potem sva v razgovoru šetala po koridoru. Vprašam ga: »No, g. predsednik, kako bo kaj pri volitvah?« »Kako« — se glasi njegov odgovor »koliko imate Mladočehov v tej zbornici? Par mandatov več bodo morda dobili, sicer ostane vse pri starem!« A volitve pridejo in par dni kasneje je sam Zeithammer propadel v lastnem svojem volilnem okraju!

Z izidom teh volitev za svojo osebo nikakor nisem bil zadovoljen. Mladočeške zmage nisem bil vesel. Kar je bilo Mladočehov v zbornici, mi nikakor niso imponirali. Pač sem občudoval imenitno zgovornost dr. Eduard Gregra, a pogrešal sem pri njem stvarnosti; v tem pogledu je bil slaboten. Izredni talent dra. Herolda, ki je menda l. 1888 po neki dopolnilni volitvi prišel v parlament, se takrat še ni kazal v vsej svoji svetlobi, ostali mladočeški poslanci pa so bili pod srednjo mero. Stari dr. Trojan — parlamentarni dovtip ga je bil krstil za »trojanskega konja« — se mi je zdel skoraj kot star brbljač. Vašatý mi je bil naravnost zoprn in grof Lažansky, skrahiran aristokrat ter bivši gledališki igralec po malih nemških odrih, je napravil na me vedno le komičen vtis, če je dolgokrak primarširal v zbornico, »poděbradko« na glavi. Izjema je bila za me zgolj čestitljiva oseba prof. Tilšerja, ki se je pa le redkokrat oglasil k besedi.

Ali zmaga Mladočehov pri deželnozborskih volitvah je imela dalekosežne posledice: bila je peripetija Taaffejeve politike. Saj so bili Staročehi najzanesljivejša in najzvestejša »garda« njegovega kabineta! Kdor je bil sploh količkaj razumen politik, je moral vedeti, da je mladočeški uspeh vidno znamenje prevrata v češkem javnem mnenju. Vsled tega je moralo biti jasno tako premetenemu državniku, kakor je bil Taaffe, da treba počasi predrugačiti smer svoje politike, ako se hoče še

vzdržati. Do tja je vladal brez levice, oziroma proti levici. Odslej mu ni kazalo drugega, kakor približati se opoziciji, skušati, da potolaži nasprotnike ter vsaj zmernejši del levičarjev z Ernestom Plenerjem pritegne na svojo stran. Skoraj bi trdil, do neke meje je bila mladočeška zmaga obenem uspeh avstrijskega nemštva!

Sodba o tej stvari je ozko združena s splošno oceno Taaffejeve vlade z ozirom na slovenske interese. Gospoda okolo »Slov. Naroda« so se iskreno radovali staročeškega poraza in pričakovali bogve kake dobrote za našo slovensko stvar. Jaz za svojo osebo pa nikoli nisem bil uverjen o politični dalekovidnosti teh politikov in njih časnikarskega glasila. In še danes, ko se je stara Avstrija za vselej pogreznila, ko pripada vse to uže zgodovini, bi si upal trditi, da zlasti Slovencem nikakor ne bi bilo škodovalo, ako bi bila Taaffejeva prva doba, katere pravi nositelj in predstavnik je bil njegov finančni minister Dunajewski, še trajala nekoliko let dalje. Le primerjajmo, kako lice je kazala l. 1879 naša Slovenija in koliko se je poboljšal naš položaj v desetletju do l. 1889!

Lehko je zabavljati na malodušnost tedanjih slovenskih poslancev v Hohenwartovem klubu, lehko nam očitati, da smo bili Taaffejevi podrepniki — razsodni povestničar nam bode ozirajoč se na dejanske razmere, morda priznaval, da naša politika ni bila tako neumestna in narodu škodljiva!

Dodatki.

I.

»Unschuldige Reime von Satanasius.« Sicer je te epigrame že objavil »Ilustrir. Slovenec« o priliki, ko je svojim čitateljem prinesel sliko prvega deželnega zbora kranjskega (1862—1866), toda številke časnika se veliko laglje izgube nego objava v knjigi, potem pa podajam tu tudi komentar, ki je za razumevanje teh stihov tembolj potreben, ker nas od te dobe že loči časovna razdalja nad 60 let.

Kdo je ta »Satanasius«? Nihče drug kakor tedanji deželni poslanec Strahl, dež. sodn. svetnik in posestnik graščine v Stari Loki. Dobro sem ga poznal osebno, ker smo več let stanovali v njegovi hiši na Bregu (sedaj dr. Tavčarjevi), v prvem nadstropju, tam kjer je sedaj češkoslovaški generalni konzulat. Plemenita narava je bil, duhovit in vnet zlasti za umetnost, o čemer še danes pričajo bogate zbirke v starološkem gradu. Nemec po rodu, izvoljen v veleposestvu je sicer pripadal tedanji nemški večini, bil pa vedno umerjen v svojih narodno-političnih nazorih. Svojo nepristranost je pokazal tudi v svojih epigramih. Nič žaljivega ali zlobnega ni najti proti političnim nasprotnikom, lehko se celo trdi, da je najhuje zbadal lastne pristaše, kakor posebno Deschmanna in druge.

Priobčim epigrame po alfabetičnem redu ter pristavim pri vsakem kratko razjasnilo, kolikor to zmorem.

Unschuldige Reime von Satanasius.

Politisch allerdings
Enkrat rechts, enkrat links. (Ambrosch.)

Epigram zadeva tedanjega ljubljanskega župana dr. Mih. Ambroža, moža z imenitno parlamentarno preteklostjo izza l. 1848—49, ko je s dr. Kavčičem in dr. Kranjcem branil slovensko stvar v dunajskem, kasneje kromerižkem državnem zboru. Strahl zbada njegovo politično nezanesljivost, ker je Ambrož včasih le hodil svojo pot.

Mein Nacken trägt kein Joch —
Tory bin ich aber doch. (Abfaltrern.)

Baron Apfaltrern, bivši drž. pravdnika substitut, je bil podedoval krasno križko graščino pri Kamniku, postal je na

ta način »prost uradniškega jarma«. Do svoje smrti je bil deželni poslanec, nič manj nego 40 let. Sila ošaben aristokrat je bil, ima pa le svoje zasluge za deželo. Zlasti kar se tiče ureditve zemljiškega davka.

Europas Herz ist mir zu klein —
Germania muß größer sein. (Ant. Auersperg.)

Anton Aleks. Auersperg, znan kot nemški pesnik pod psevdonimom »Anastasius Grün«.

Mein Herz am rechten Fleck,
Aller Wohl mein heilig Zweck. (Gust. Auersperg.)

Mokriški grof, častitljiva prikazen z mogočno svojo brado v istini pa tudi časti vredna osebnost! Morda edini potomec najstarejše in najslavnejše kranjske plemenitaške rodbine, Turjačanov, ki je v sebi imel nekaj čuta za slovensko narodnost.

Löwe oder Katze
Fürchte meine Tatze. (Bleiweis.)

Dobro pogodil! Bleiweis je le bil politična potenca!

Petersilie, Herzerl mein,
Muß in jeder Suppe sein. (Brolich.)

Brolich, vzorec tedanje nemškutarske birokracije, dasi je bil kmetskega pokolenja. Bil je dež. sod. svetnik, izbran potem v državni zbor od nemške deželnozborske večine, tam se je kot slep privrženec Schmerlingov čestokrat blamiral. Na stara leta je otvoril odvetniško pisarno v Ljubljani. Strahl ga očividno ni maral.

Voll Anstand —
Noch Landstand. (Codelli.)

Baron Codelli, tačas imenovan dež. glavarjem. »Landstand«, pripadnik starega stanovskega plemstva v nekdanjem stanovskem zboru.

Ehrlich und derb
Keineswegs herb. (Derbitsch.)

Derbitsch, okrajni predstojnik, »bezirksvorsteher« v onih mešovitih uradih, kjer je združeval predstojnik v sebi posle okr. glavarja in okrajnega sodnika. V dež. zboru ni delal nobene škode, ljudstvu na kmetih pa je odločno pomagal.

Ich bin ein Mann, durchaus kein Knäblein,
Morgens Slave, abends Schwäblein. (Deschmann.)

Pikra beseda na slovenskega odpadnika!

Slovenski golobček, ich glaube,
Taugt niemals als Frankfurter Taube. (Golob.)

Golob, imovit kmetski posestnik z Gorenjskega, menda iz šenčurske župnije.

Ich dürste nach Ehre, so viel ich kann,
Und bleibe dabei ein guter Mann. (Gutmann.)

magistratni svetnik v Ljubljani, med dolgim brezvladjem na ljublj. »rotovžu«, od smrti župana dr. Burgerja do Ambroževe izvolitve poslovodja na magistratu, v istini srčno dober, a nikakor ne duhovit možak.

Auf ja und nein —
Geschwiegen muß sein. (Jombart.)

Jombart, Francoz, ki je v loteriji dobil izsrečkano lepo grajščino Klevevž pri Mokronogu. Ista je danes še last njegove hčere, omožene z g. Ulmom.

Die Kapellen in Krain
Sollten slovenisch sein. (Capelle.)

Zastopnik belokranjskih kmetskih občin, upravitelj nemškega reda v Metliki, veliko ni založil v politiki, ima pa le zaslugo, da je prvi govoril v deželnem zboru za dolenjsko železnico.

Iz dolenjskih ravnin
Klementiče sem sin. (Klemenčič.)

oče znamenitega slovenskega fizika s Kamnega potoka pri Trebnjem.

Die Ehre hängt an jedem Haare,
Vorher gib Recht, dann spare. (Koren.)

Koren iz Planine, iz bogate hiše, ki je pa sčasoma »na kant« prišla.

Ohne Haß, ohne Neigung,
Grad aus mit Überzeugung. (Kosler.)

Janez Kosler, graščak z Orteneka ali po domače »s Pekla«. Pošten a tih možakar.

Zur Ordnung, Herr oder Pfaffe! —
Sonst donnern meine Paragraphe. (Kromer.)

Kromer, sin slovenske hiše, stric kanonika Kluna, naposled dvorni svetnik pri najvišjem sodišču na Dunaju. Strasten nemškutar!

Ein langer Mann auf fester Bahn
Bringt Wort und Tat für Brüder an. (Langer.)

Langer vitez Podgoro, graščak v Poganicah pri Novem mestu. Veseljak, ki je po svojem gostoljubju in iskrenem veseljaštvu vidno ugajal Strahlu.

Ein ehrlich Gesicht
Verlockt doch nicht. (Loker.)

imovit posestnik iz kranjske okolice.

Handelskammer
Macht keinen Katzenjammer. (Luckmann.)

tedanji predsednik trgovske zbornice, stari oče sedanjih Luckmannov.

Kein Fuchs, kein Wiesel,
Ein Demant im Kiesel. (Mulley.)

prej »bezirksvorsteher«, potem notar na Vrhniki. Epigram vendar je predobrohoten, vsaj kolikor ga imam v spominu, vse prej nego demant!

Vorerst Pferde, dann Bäume,
Endlich — Landtagsträume. (Obresa.)

Vrhnišk nemškutar; sprva je trgoval s konji, potem je bil lesni trgovec, končno se je podal v politiko ter zapravil precej celo svoje imetje.

Maulwurf hin, Maulwurf her,
Wenn ich von Gottschee schon wär! (Pinter.)

»bezirksvorsteher« v Kočevju, ki so ga naposled sami kočevski Nemci izgriznili iz Kočevja.

Allerdings das is a Schmarn,
Wer Geld hat kann schön fahren. (Recher.)

bogat žitni trgovec iz Ljubljane, nemškutarijo je bolj ljubil nego delo v deželnem zboru.

Tevtonije ne zmagam,
Le vendar nekaj vagam. (Rosmann.)

»Urekarjev Joža«, trebanjski mesar, vedno v narodni noši, velik in sila močan človek, a le s pestjo, nikakor ne z »uma svitlim mečem«!

Ich liebe hienieden
Nichts so wie den Frieden. (Rudesch.)

Fran Rudesch, brat kasnejšega poslanca, narodnjaka Karla Rudescha, graščaka s Tolstega vrha in Teodorja Rudescha, ribniškega graščaka.

Mož, ki pride izza gore
Med nemškuto malo more. (Sagorz.)

In vendar je isti Zagorc, imovit posestnik iz Šent Jerneja na Dolenjskem, črez dobrih 12 let pribežal v nemški tabor!

Ich denke viel, ich schreibe viel,
Bin klug dabei und mäuschenstill. (Skedl.)

novomeški odvetnik, po domače »Bundrov Janez«, dolenjski dobrovoljček, narodni stvari s svojo nemškutarijo vseeno ni škodoval.

Der Freiheit wahrer Strahl
Bescheine Berg und Tal. (Strahl.)

Zložil na samega sebe.

Der Wahrheit Freund,
Des Rechtes Hort,
Für uns erschallt
Dein männlich Wort. (Suppan.)

Dr. Jos. Suppan, kasneje državni poslanec, župan ljubljanski in ravnatelj kranjske hranilnice, sila dostojen človek, pač nasprotnik Slovenstva.

Völker Österreichs sei'n frei und gleich,
Für mich will ich kein Königreich. (Toman.)

Kakor se vidi, je »Satanasius« prav milostno postopal s Tomanom. O »Königreich« govori radi tega, ker so takrat nemški listi porogljivo govorili o »Königreich Tomanien«.

Auf Kanzeln geht das Wort nie aus,
Der Landtag ist kein Gotteshaus. (Dekan Toman.)

Dobrodušni Toman, dekan v Moravčah, ni bil poseben govornik v deželnem zboru.

Erfolge wollen sich nicht zeigen,
Drum will ich schweigen und schweigen. (Vilhar.)

Kot poslanec se pač Miroslav Vilhar nikakor ni skazal. Ali Anastasius Grün s svoje strani tudi ni pustil veljati Vilharja kot pesnika. Dobro se še spominjam epigrama, ki ga je nanj zložil Anast. Grün, ki slove:

»Was sollst du, Krain, nicht über tiefe Wunden klagen,
wenn solche Nachtigallen in deinen Hainen schlagen!«

Jehova hat Slaven zu Slaven gemacht,
Zu Affen gewiß nicht, auch nicht bei Nacht. (Widmer.)

Bartholomäus Widmer je bil ljubljanski knezoškof, uže ortografija njegovega imena kaže, da nikakor ni bil narodnega mišljenja.

Du feurige Freiheitskanone,
Brumme nicht, Patron der Patrone. (Wurzbach.)

pl. Wurzbach, kasneje deželni glavar in kmalu deželni predsednik. Kot tak je bil baroniziran. Odkrito priznavam, da intimnosti tega epigrama ne razumem.

Du guter, edler'treuer Michel
Über unsere Rechnung ja kein Strichel. (M. Zois.)

Oba Zoisa, Michel in njegov brat Angelo sta vedno molčala v deželnem zboru, eden od njiju je veljal za Slovenca.

An deine erhabenen Ahnen
Wird wahrlich Niemand dich mahnen. (A. Zois.)

Meni se vidi, da Angelo!

Am lauen Bache im Märze 1863.

Tedanja etimologija »Laibach« in »lauer Bach«! In vendar ni mlačna niti Ljubljanica niti Gradaščica!

Satanasius.

II.

Prvi slovenski članek, ki sem ga sploh spisal. Uprav tipičen je za tedanje mišljenje mladih akademičnih krogov.

Dolenjske mestne volitve in dobri nauki iz njih.

Na Dolenjskem 24. okt. (Izv. dop.)

Ker se Vam bode od druge strani poročalo o volilnem boji novomeške okolice. Vam hočem le kratko popisati vršenje volitev v dolenjskej mestni skupini. Brez vsake dvombe so bila dolenjska mesta, deloma nemška, deloma zasedena od ubogega nevednega meščanstva (kakor Višnja Gora, Kostanjevica, Krško itd.), deloma napolnjena od kruhoborne birokracije, iz prvega začetka zelo nevarna tla za vsakega narodnega kandidata. Vendar bi bili imeli nado v volilnem boji zmagati, ako bi bil obče spoštovani dr. Bučar, priljubljen kakor zdravnik, cenjen kakor značajni, svobodomiselni narodnjak, pri svojej kandidaturi obstal. Toda on je odstopil v zadnjem trenotku in narodna stranka v veliki zadregi za kandidata, postavila je nam ljubljanskega g. Horaka. Bila je to jako nesrečna misel: Horak je tukaj nepoznan, brez politične veljave, brez potrebnega talenta, potem še sumljiv kakor mož, ki je do sedaj preveč se udal klerikalnemu uplivu. Tako se je polastila obupnost in letargija narodnih krogov, med tem ko je ustavoverna stranka po uradnikih in dacarjih na vse kriplje agitovala; tako je prišel dan volitve i tako se je začel volilni boj, za nas brez zmagovalne nade. Nekateri volilci, ki so hoteli voliti à tout prix, katerim pa Horak ni dopadal, volili so, dasiravno kolikor toliko narodni, nasprotnega kandidata, mnogo drugih se ni poslužilo volilne pravice, in ostali nijso zadostovali, paralizirati glasove uradniških kohort, nemškutarskih Krčanov in nemških Kočevarjev! — Izid te volitve, žalosten toda pričakovan, nas nij iznenadil; ali ko je solnce zatonilo za kočev-

skimi gorami, dobili smo telegrafično vest, da je tudi na ljubljanskem volilnem bojišči in v gorenjsko-notranjskej skupini narodna zastava padla i srca so nam krvavela, vidočim, da bodo belo Ljubljano in starodavni Kranj in cela vrsta drugih čisto slovenskih, poprej na videz skrajno narodnih mest, sedaj zastopana od privržencev glasovite mladonemške stranke, katera v nemštvu prekosi »N. Fr. Presse« i Herbsta, katerim je »Deutsche Zeitung« evangelij in Bismarck — malik!

Da smo premagani i hudo premagani, to stoji; ali tudi izguba lehko koristi, ako se iz nje učimo, ako se oziramo na uzroke ter ob enem resno preudarimo, na kak način bi bilo mogoče celiti skeleče rane na truplu našega narodnega življenja. Toda ne dajmo se slepiti pri tem tako važnem i tako potrebnem poslu onim mehkužnežem, kateri dosedaj navajeni na politični »dolce far niente« pod Bleiweis-Costovo komando, zdajci »vladno pritiskovanje« črtijo, niti onim nedoločnežem, katere strahuje vsaka politična borba i kateri sedaj razporu narodnoliberalnih in klerikalnih pripisujejo vse naše hibe!

Res je, da ima v vseh konštitucijonalnih državah vladna stranka velikanski i nevarni aparat v svojej oblasti ter da se ga posebno pri nas poslužuje na postavni i nepostavni način; res je, da je vlada hudo, ljuto pritiskavala na volitve: toda sè svojim pritiskovanjem pri nas ni motila nevednega, strahopezljivega, naravno konservativnega kmeta, temuč »inteligentno« narodno, zavedno, neodvisno meščanstvo! Trebamo še katerih drugih dokazov, da je prebivalstvo naših mest i mestic dosedaj večinoma vtopljeno v filistejstvu, v političnej nevednosti i nezrelosti, da se v javnem življenju klanja enkrat farju, enkrat uradniku, zopet potlej bogatinu, grdo zanemarjaje vse, kar je idealnega, vzvišenega? Trebamo še dokazov, da se dosedaj nobena stranka ne more zanašati na enako evfemistično zvano »inteligencijo«, pri katerej so prevrati mišljenja »wolfeil wie brombeeren«?! Trebamo li še dokazov, da v naših mestih vlada politična korupcija, katerej se je večina mestnih prebivalcev udala in katero moramo iz života iztrebiti, predno bodemo mogli v mestih zmagati ter s temi zmagami se pred svetom ponositi?!

— Vsaj tudi ne more tam drugače biti, kjer so far in birokrat, grajščak in vojak viribus unitis breznačajnost širili! Naše meščanstvo je politično dete in tako dolgo so ga »roženkranc i litanije« ugonobile v duhomorno spanje, da ga tudi doneči glas novih liberalnih načel še nij mogel probuditi do novega boljšega življenja!

Tudi razdor mej slovenskimi strankami je morda nekoliko prouzročil naš padec, toda tudi naša najboljša volja ga ne bode tako lahko odpravila! To je stanje, s katerim se moramo za dalj časa sprijazniti. Vsaj nam ne gre za nekatere ohole osebnosti, temveč za vekovite ideje, vsaj se nijsmo zarad tega ločili od klerikalne stranke, ker starega Bleiweisa ali nemškega žonglerja Costo nijsmo trpeli, temveč ker nečemo služiti za sredstvo krvavej evropejskej reakciji, ker nečemo biti členi one verige, s katero namerava klerikalni in »legitimistični« fanatizem udušiti kulturo našega veka! Spominjali smo se, da je naš narod uže pred tremi stoletji energično otresel jarem cerkveni, predno mu ga nijsta jezuitska predrznost in Ferdinandov krvavi despotizem zopet naložili; spominjali smo se tudi naše mladine ter smo pogumno razrušili sramotilno zvezo s klerikalizmom in svobodno stopili med čestitelje in branitelje modernih idej. Naša stranka lehko reče o sebi možate besede Luthrove: »hier steh' ich und kann nicht anders, so war mir Gott helfe«; zatajiti kar smo storili, se ne da, in ko bi se dalo, bila bi narodna poguba, uže zaradi mladine, vnete za svobodo ravno tako kakor za narodnost, katera nove nazadnjaške politike nikdar ne bi trpela. Ko bi se zopet udali klerikalstvu, bi sicer si pridobili »duhovne posode« zelo-

tičnih kaplanov, toda mesto enega Dežmana bi cele vrste enacih talentiranih močij **g e r m a n s k e m u   m o l o h u** vrgli v odprto žareče naročje!

Samo eno mora tedaj slediti za našo liberalno-narodno stranko iz žalostnih volilnih dogodeb v mestnih skupinah: neprestrašeno, odločno **d e l a t i** v narodovo korist. Delajmo vztrajno, bodimo marljivi na političnem, narodno-gospodarskem in posebno na tako zapuščenem liberalnem polji, pišimo, organizirajmo, žrtvujmo domovini čas in denar, um in srce, fizično in moralično moč in naša mlada stranka bode **o   s v o j e m   p a d c u** mogla reči:

»Es ward mir zum Heile,
er riß mich nach oben.«

III.

Iz hude dobe narodnega boja proti preširnemu nemštvu in ž njim združeni vladi!

Kratek odgovor

na članek »Tagblattov«, die Mittelschulen in Krain und der deutsche Sprachunterricht«.

Velika važnost, katero imajo srednje šole za državo in družbo, sili novinarstvo, da se pogostoma bavi s temi zavodi ter izrazuje svoje misli in nazore o njihovem stanji in delovanji. Celo razumljivo nam je tedaj, da se tudi »Laib. Tagblatt« v daljšem članku ozira na naše srednje šole ter kot organ nemške stranke na Kranjskem s posebno pazljivostjo gleda uspehe pouka iz nemščine kot učnega predmeta. Razumljivo in naravno, pravimo — in gotovo bi vsakteri izmed nas radostno čital omenjeni članek, ako bi bil pisan mirno in stvarno — »sine ira et sine studio«.

Pa kaj je napotilo g. pisatelja tega članka, da piše tako **p r i s t r a n s k o**, tako **s t r a s t n o** in **n e r e s n i č n o**? Ne bodemo se motili, ako pravimo, da ga kot privrženca nemške stranke srce boli videti, kako stranka njegova kljubu vsej agitaciji, kljubu vsej podpori in kljubu vsem donečim frazam vendar le peša, vendar brezupen boj bije, ker **n e m a   n a r a s t a j a**, ker inteligentna mladina zapustivša učne zavode skoraj brez izjeme druga pota hodi. Kako pa bi moglo drugače biti? V šoli slavimo stare Grke, ki so pri Maratonu in pri Termopylah branili očetnjavo, občudujemo Rimljane in se ogrevamo popisujoči Winkelriede in druge junake — in mladi človek naj ostane neobčutljiv, nem?!

V nemški literaturi povzdigujemo Lessinga, ki je uničil pretirani upliv tujstva in slavimo Körnerja, ki je s pesmijo in z mečem boril se za idejo **n a r o d n e   s v o b o d e** — in mladostne duše ne bi prešinila misel na **d o m o v i n o** in borni trpeči narod?

Razlagamo kar ponosno povdarja Rimljan »dulce et decorum est pro **p a t r i a   m o r i**« in ponavljamo kar prepeva Schillerjev genij v onej drami, katera je povsem dithyramba na domovinsko ljubezen — »ans Vaterland, ans teuere schließ dich an«, in v mladem, od egoizma nepopačenem srcu, katero se še ogreva za ideale, zlate ko zarja mladostnih let — v tem mladem srcu ne bi vzplamtel plamen, ne neplemenitega protivja do drugih narodov temveč ljubezni do lastnega roda?!

Toda g. pisatelj »Tagbl.« to vidi, in vidi, da isti mladeniči dovršivši univerzitetne študije stopijo v javno življenje ter pomnožujejo vedno rastočo narodno falango in v svojej svetej jezi zgrabi peró in piše v svojem članku, da naše šole hirajo, da se v njih znanost sploh,

zlasti pa znanje nemškega jezika in slovstva zanemarja, da so temu najbolj krivi hujskajoči narodni učitelji in da je za slavno vlado skrajni čas poprijeti se stvari ter meje staviti jednacemu podjetju.

V istini, jako zaslužen mož, pravi »pater patriae«, ta g. pisatelj, ki take skeleče rane razkriva, v istini hude pomenljive pritožbe, ki zelo kompromitirajo nadzorništva, ravnateljstva, zlasti pa narodno učiteljstvo! Pa zakaj je bil g. pisatelj tako nagel ali tako pohleven, da namesto posameznih gotovih fakt navaja le neutemeljena sumničenja in prazne fraze, o katerih bi kak hudomušen človek sedaj lehko trdil, da so zelo zlobne laži ali celo nesramne, zaničevanja vredne denuncijacije!

Tako je na pr. g. pisatelj »laudator temporis acti« ter pravi, da so naše srednje šole, zlasti pa ljubljanska gimnazija pred desetimi leti dokaj bolj uspešno delovale nego sedaj. Ubogi, obžalovanja vredni učitelji! Kaj koristijo vsa vladna priznavanja, vse pohvale itd. v očigled tej merodajnej sodbi osornega »Tagblattovega« pedagoga!

Vendar nam bo g. kritik morda pritrdil, da se delovanje gimnazij najbolj razvidi iz materijala, kateri oni univerzam dajo?

Tu se pa moramo čuditi, da ravno v zadnjih letih nahajamo toliko slovenskih, zlasti ljubljanskih študentov na univerzah, kateri se kljubu »slabemu poduku« na domačih srednjih šolah drznejo stopiti pred izpraševalne komisije ter tam častno, dostikrat z odliko napravljati svoje izpite.

Veselo se množi število naših mladih zdravnikov, doktorjev prava, sodnikov itd., posebno bogat pa je učiteljski naraščaj, kajti če nam »Tagblatt« ponavlja ono staro smešnico, da nemamo slovenskih profesorjev, mu absolutno nevednost njegovo najložje s tem dokazujemo, da je samo v zadnjih 18 mesecih na Dunaju in v Gradcu 15 slovenskih kandidatov napravilo profesorski izpit za celo gimnazijo ali realko, mej tem, ko je bil v oni dobi, kojo g. pisatelj naslikuje kot »aurea aetas«, novo izpitan slovenski učitelj — bela vrana!

Pa g. pisatelj »Tagbl.« članka posebno trdi, da pojemlje znanje nemščine na naših srednjih šolah v obče, posebno pa na ljubljanskej gimnaziji. V tolažbo naj bode povedano, da imata nemški poduk na višjej gimnaziji izključljivo nemška profesorja strokovnjaka, katera se gotovo trudita, katera ne spadata »unter die ängstlichen und leisetreter« in se vendar ne pritožujeta zaradi slabega napredka svojih učencev. Povedano naj mu bode, da se mej našo mladino, dasiravno se ne uči po kazinskih parketih »die nötige gewandheit und eleganz des ausdruckes und die feinheit der umgangsformen« nahajajo mnogi nemškega jezika popolnem zmožni in marsikateri izmed njih, kateremu je zibelka tekla v priprostej slovenskej koči, bi celo g. pisatelju lehko podčrtal in popravljal one sitne slovnične in stilistične napake, katere tako pogostoma prestrežejo monotonijo njegovega članka.

Pa morda je g. pisatelj pravo zadel, ako trdi, da naša mladež, »der lecture deutscher Geisteswerke durch die nationale Hetze gegen alles deutsche systematisch entfremdet«, ne čita več klasičnih proizvodov nemškega slovstva. In vendar so sobane lycealne biblijoteke dan za dnevom polne ukaželjnih dijakov in biblijotekarji lehko izpričujejo, da naša mladina ne čita premalo, — da morda celo preveč čita, več kakor je sem ter tja dobro z ozirom na njena leta in njeno izobraženost.

Slovenski profesorji pa gotovo le pospešujejo to ukaželjnost, to hrepenenje po vedi! Oni znajo iz zgodovine, da so veliki kulturni narodi otrpneli in poginoli, ker so se obdajali s kitajskim zidom in ošabno se ustavljali vsemu, kar nij bilo izvirno narodnega, oni vedó, da je slovenski narod maloštevilen in slab, in da ga v borbi za obsta-

nek ne bode rešila fizična moč temveč razum, duševna prostost in omika in torej bodo slovenski profesorji prvi pozivali našo mladino: slovstvo naše je skromno, ono vam ne more ponujati vsega, česar potrebuje vaš duh, da zadostuje hrepenenju po resnici, torej segajte po drugih literaturah, čitajte posebno marljivo dela nemških literarnih velikanov ter porabite sad svojih študij v prid slovenskemu zanemarjenemu narodu!

Slovenski profesorji bodo nemške klasike gotovo vselej priporočali: če se isto morda ne bode godilo nasproti »Laib. Ztg.« in »Tagblattu«, naj jim g. pisatelj ta greh velikodušno prizanaša, kajti pedantični možje se bojé, da ne bi mladina pri tem berilu ne pozabila nemške slovnice, — katera oba ona lista tolikokrat z uprav turško krvoločnostjo mučita — ali pa da bi branje nekaterih spisov, (na pr. branje monstroznih feuilletones g. Sime) popolnem uničilo estetične pojme, pridobitev drugih literarnih študij.

Morda nam bode g. pisatelj sedaj priznaval, da se je motil, da je bil slabo podučen, morda nam bode spravljivo in prijateljsko ponudil desnico!

Toda — kako bi to bilo mogoče! Če je bilo vse besedovanje sovražnega nam lista gola prazna ničvredna fraza, — nekaj je bilo vendar istinitega resnega, namreč zlobni namen, poènta celega članka, perfidna denuncijacija narodnih učiteljev!

In tu smemo reči: »es ist methode in dieser niedertracht«!

Komaj je minulo nekoliko tednov, kar je »Laib. Schulzeitung« ovadila slovenske ljudske učitelje, komaj smo nehali čuditi se ciničnej drznosti, s katero je neki »homunculus« pridigoval učiteljem kamniškega okraja, da je prvi pogoj za učitelja »ustavovernost« to je sovraštvo do slovenske narodnosti (kajti v pravem pomenu ustavoverni so vsi naši učitelji) — in uže se jima pridruži — plemenita trojica — »Laib. Tagblatt« ter hripavim glasom policijo hujska na narodne profesorje srednjih šol, češ da oni pačijo, zapeljujejo, korumpirajo izročeno jim mladino!

Spavajte mirno, g. pisatelj, na lavorikah sykofantizma — slovenskih profesorjev vendar ne boste prestrašili! Neoziraje se na vaše ovadbe in grozitve bodejo mirno svoj pošten pot hodili, katero jim veleva poštenost in možato prepričanje, svesti si dolžnosti do države, katera jih je postavila na častno mesto, do vede, katerej so posvetili svoje delovanje in do milega naroda, ki jim je izročil svoj najbolj dragoceni zaklad — nado prihodnosti, mladino slovensko! Fr. Šuklje.

IV.

Znamenito Jurčičevo pismo, eno zadnjih, kar sem jih dobil iz rok tega iskrenega prijatelja in jasnega politika. Le enega Jurčiča je imel narod slovenski! Kako skromen je bil ta veliki mož, vidi se najbolj iz onega odstavka tega pisma, o kojem govori o »šarmantnosti« svojih »gospodov denarnih, upravnega sveta »Nar. tiskarne«, ker so mu nameravali dati za potne troške v Italijo, kjer si je po komaj prestani težki bolezni iskal zdravja, celih — 200, reci dvesto gold.!

Pismo slove:

Dragi prijatelj!

Tvoj prvi članek je vzbudil bil pozornost in vprašali so se uže, kaj bi in kako in kje vlado v tem oziru prijeli. V praksi je stvar pa težja z rešenjem: kaj in kakó. Dobro je, da je stvar sprožena, več

novinstvo ne more. — Drugič, če kaj enacega zlasti nepolitičnega pišeš, pa če misli ne boš opustil v politiko vreči se, podpiši se s celim imenom. Ne?

Dalje pa: Daj se prestaviti v Ljubljano nazaj. Kadar bo Štremajer naučno ministrstvo pustil, in to bo vsekako kmalu, je precej mogoče. Uže zadnjič, ko sem začul o Tvojej kandidaturi, bila mi je prva misel: Škoda, da nij tu, iz tujine domu se da težko politikovati in kandidirati. Premisli. Saj lehko kar s Zehetom »aus Dienstesrücksichten« menjajo, pa je.

— — — — — — — — Sicer je pa zdaj vsejedno. Saj si še le komaj 30 let star, do 70 leta se boš še vsega »nadelal«.

Z mojim zdravjem nijsmo še na čistem. Še ne smem iz sobe nič ven, dokler bo mraz. Še mi »eksudat«, ki mi je po tifusu ostal, nij popolnem resorbiral se, temuč bom moral kadaver svoj nesti takó okolo konca prihodnjega meseca v Italijo, da se oporavim. Mislil sem pa uže to jesen in zimo, da me bo vzelo. Zdaj imam upanje, da bo vendar še dobro spet. Pol dne delam, pol dne ležim še zmirom. In v vseh zadnjih 4 mesecih sem bil samo enkrat (pred 14 dnevi, ko je bil en močno topel solnčen dan) za ¼ ure zunaj, iz špitala ven. Kajti zdaj se »Narod« redigira v špitalu, za hiralce sv. Jožefa v Kravji dolini, prav tik tam, kjer ob sejmeh ciganje konje prodajajo.

Vidiš do tukaj sèm sem pisal uže pred enim tednom, nekdo me je motil in nadaljevanje sem odlašal. Denes me je Tvoj drugi članek, ki pride v torek, domislil, da Ti je treba odgovoriti, ali začeto pismo dovršiti in poslati.

Bral sem še v bolezni, da si se me bil na Dunaju spomnil in veselilo me je, ne zavoljo »hvale« temveč, ker sem iz Tvojih izrazov bral prijatelja besedo, in zdaj mej boleznijo sem bolj nego kdaj spet videl, da človek, dokler živi, prijateljstva ne more preceniti. Dakle hvala.

Kar se tiče situacije, kaže se, da je dobra. Vošnjak je bil včeraj tu in pripoveduje, da pojde. Ustavovercev se nij skoro več bati. (Reakcije pa tudi ne takovšne ali podobne, kakor si Ti v pismu na L. mislil, zdaj še nikakor ne, a v bodočnosti se pa zopet vse druge konstelacije naredé.) Kaltenegger — za strah uradnikom in za razrušenje agitatorne klike — in Pirker, korumpator učiteljev, pojdeta v kratkem. To je uže obljubljeno.

Dež. zbor bo tudi razpuščen, če prav bode morda še eno sesijo prej imel, da se vnanji »povod« naredi. Potlej bo pa važno »prestavljanje« vaše in enako. — Kakor rečeno, na Dunaju imajo dobro upanje. Cesar je Smolki rekel »le vkup držite avtonomiste, pa boste vse dosegli«. — Hohenwartu je cesar naučno ministrstvo ponujal, ta ga pa nij hotel, ker hoče še le potlej vstopiti ko bode ministerstvo brez koalicijskih in posredovalnih muh in brez Stremajerjev.

To se vé, jaz si ne delam gradov v oblake, — prej bomo mi še umrli predno vse dosegli v tej ..... Avstriji, ali kdor je prebil čase, ki so Ti znani, ker so Te iz rojstnega mesta pahnili, zadovoljen je, če doživi le nekoliko poboljška.

»Slovenca« in »Novic« Ti ni nič treba. »Tagbl.« pa še menj. Ko bi kateri kaj rekel, da bi za Te ali zoper Te bilo, bom uže poslal Ti jaz, po navadi so pa ti listi še grozneje bolj suhi kot moj.

V Italijo, tja kam h Genovi pojdem kakor bom slišal ali bral, da je kaj bolj toplo. Zdaj, letos je tudi doli mraz. Torej šparaj se za drugega meseca drugo polovico in prvo pol. marca, tačas bo Tvojih člankov treba še bolj. Da li ga bova pa kaj fest še »pila« — to je vprašanje. Kajti kakor je ribniški konj mrvo jedel, oves pa pustil, ker ga »nij poznal«, tako je moj želodec zgrešil zdaj vino in se mu tako odvadil, da se kar punta, če ga hočem zopet nanj navaditi. Ravno tako mi cigara smrdi, ki sem jo prej tolikanj obrajtal zvečer

pri glažku. Tudi sem se navadil, zvečer ob devetih uže zaspati in zjutraj ob 4 nič več spati moči. Če to vse ostane, kakov cel filisterček bom postal, če prav nemam 4 otrok, s katerimi se ti pohvaliti moreš.

Moji gospodarji denarni, upravni odbor »Nar. tiskarne« — so bili šarmantni. V Benetke sem mislil iti le s svojim malim prišparanim krajcarjem, pa slišim, da so mi sklenili za to še posebno remuneracijo 200 fl. dati, za katere niti prosil nijsem.

Da se Ti dobro godi me veseli. Le glej, da se vrneš v svojega rojstva kraj, v Ljubljano. Če še Erjavca (namesto Pirkerja) spravimo, kar je upati, in nekaj drugih naših fantov namesto Nemcev, pa bi bilo tu vse lepše življenje.

Pisalec o »franc. gosp.« je res Štajerec. Zato pa nema humorja, in kar je hotel humoristično ali le p r i m e r o m a povedati o n. plugih, jemlješ ti resno. Sicer je pa članek boljši kot ga Ti obsojaš. Nekatere reči — no, — tendenca in zrno sta vendar dobra. Le ne bodi v »dnevnej« literaturi zmirom prekritičen. Ein Schelm etc.

Za ta teden napravljam s pomočjo prijateljsko članek, v katerem boste vsi profesorji Slovenci našteti, kar Vas mej Nemci kulturo trosi in mej Hrvati.

Malokdaj pišem pismo, to je res, pa kakor vidiš, kadar ga, je pa tačas večje. Zdravo!

V Ljubljani, 24. jan. 80. J u r č i č.

V.

Priobčujem tu sedem pisem S c h n e i d o v i h, pisanih na moj naslov v dobi od 31. decembra 1882 do 3. julija 1884. Značilna so za njegovo oceno: mož sigurno ni bil brez darovitosti, toda častihlepnost njegova je še prekašala njegov talent! V naše vrste ga je gnala baš njegova častilakomnost; hotel je s pomočjo Slovencev igrati politično vlogo ter visoko splezati po uradniški lestvici. Bil je pravi »Gefälligkeitsslovene«, ali gotovo izvzemši C o s t e najbolj nadarjen med temi »politiki«. Visoko je stal nad možmi kakor dr. M o s c h é, G ö d e l - L a n o y ali »reichsritter« B e r k s e r.

Čudno vlogo je igral v borbi »radikalov« z »elastiki«. Sprva odločen pristaš tudi W i n k l e r j e v e lokalne politike mu je skušal kasneje tla izpodkopati, ga prisiliti do odstopa ter na izpraznjeno mesto postaviti — samega sebe. Vsaj naša trojica, L e v e c, K e r s n i k in j a z smo bili trdno prepričani o tej nakani. Po Zarnikovem porazu na notranjskem volišču je začel jasneje kazati svojo barvo, pred vsem se je na vso moč prizadeval, pridobiti mene ter me ločiti od deželnega predsednika. Ni se mu posrečilo, ker sem bil uverjen o poštenem rodoljubju barona W i n k l e r j a.

Verehrter Herr Professor!

Meinen herzlichsten Dank für Ihre gütigen Wünsche aus Anlass des Jahreswechsels, die ich aufrichtig erwidere. Es drängt mich schon lange an Sie zu schreiben, weil ich grossen Werth auf Ihre Auffassung der dermaligen Verhältnisse in Laibach gelegt hätte.

Ich kann mich einer gewissen Beklemmung nicht erwehren, welche hervorgerufen wird durch die häufigen und akuten Symptome

von Spaltungen und persönlichen Differenzen, deren Entstehen in dem Augenblicke da unsere Partei sich der wichtigsten Positionen bemächtigt hat, jedermann peinlich berühren muss.

Ich hatte gehofft, dass nach Beilegung der Differenz in der Landwirtschaft Gesellschaft und nach dem Aufhören der höchst tadelnswerthen Correspondenz über den Narodni dom, die Ruhe wieder eintreten werde, zumal die grossen Aufgaben des nächsten Jahres dringend daran mahnen, die Einigkeit nicht zu prostituiren.

Aber ich finde, dass sich jetzt eine neue Polemik in unseren Zeitungen entwickelt, welche in der Regel die Quelle ausserjournalistischer Streitigkeiten zu sein pflegt und beklage diese Tatsache auf das Tiefste. Vielleicht lege ich, aus der Entfernung die Dinge betrachtend, den streitenden Erscheinungen zu viel Gewicht bei und ich hoffe fest darauf, dass Sie, geehrter Herr Professor, meine Ansicht corrigiren werden.

Wenn ich nochmals ins öffentliche Leben treten will, möchte ich es gerne thun in der Erwartung, nicht für eine verlorene Sache zu kämpfen, wiewohl ich nicht vom Platze weichen werde, wenn uns auch der Sieg entrinnen wird.

Mein Wirkungskreis war stets ein bescheidener, ich bin nicht über meine Kräfte hinausgegangen und habe mich darauf beschränkt, dem slovenischen Volke zu nützen, indem ich meinen Glauben und mein Vertrauen an dasselbe auf Andere zu übertragen und bei Anderen zu festigen suchte.

Wenn heute wieder ein so beklagenswerther Streit ausbräche, wie im Jahre 1872/3, würde meine Zuversicht wankend.

Ich glaube aber, dass die geistige Vorhut dieses edlen Volkes die Wiederkehr solcher Zustände mit Weisheit und Ruhe abwenden wird; mögen Sie, verehrter Herr Professor, hierbei Ihren massgebenden Einfluss üben.

In der Hoffnung, bald etwas von Ihnen zu hören, verharre ich mit besonderer Hochachtung

Euer Hochwohlgeboren ergebener Diener

Görz, 31. Dezbr. 1882. Schneid.

Hochverehrter Herr Collega!

Ich bedauere sehr, dass Dr. Zarnik aus unseren Reihen geschieden ist und setze voraus, dass nun, da er nicht mehr aktiver Politiker ist, auch das ihm vielfach dienende Organ freiere Hand haben dürfte.

Ich glaube, dass jetzt also der Zeitpunkt wäre, in welchem das Preßkonsortium des slov. Narod in Betreff der ferneren Haltung des Blattes anzugehen ist.

Herr Dr. Papež im Vereine mit Kušar und anderen dem Consortium angehörenden Persönlichkeiten werden auf das Zustandekommen einer Generalversammlung der Interessenten dringen und bei denselben unsere Politik vertreten müssen.

Wir können ihnen, wenn sie das Blatt unserer Leitung überlassen wollen, (jedoch einer Leitung, die jeden anderen politischen Einfluß ausschließt), Garantien in Betreff der Hebung desselben und seiner materiellen Förderung in Aussicht stellen.

Dieser Versuch muß vorher gemacht und in allem Ernste und mit Nachdruck von allen in Laibach anwesenden Collegen unterstützt werden, bevor wir uns auf die Suche nach einem anderen Organe begeben.

Sie sind gegen den »Slovenec«, dem in That mancherlei Momente die Exclusive geben, aber ich denke, dass wenn der »Narod« nicht erworben werden kann, schließlich nichts übrig bleibt, als auf den »Slovenec« ze greifen, welcher ein Tagblatt ist, einen namhaften Abon-

nentenstock besitzt und dessen Farbe von dem Augenblicke, als wir uns seiner bemächtigen, die der slovenischen Volkspartei sein muss.

Bis Samstag lassen sich die Dinge wohl nicht fertigstellen, aber die Versammlung der Narod Interessenten kann bis dahin einberufen sein.

In Betreff des Executiv Comités — nennen wir es lieber politisches Comité — bleiben meine Anschauungen die gleichen, wie ich sie Ihnen bereits eröffnet habe und ich staune nur darüber, dass nachdem wir der Zustimmung unserer übrigen Collegen sicher sind, das Comité sich noch nicht constiuirt und seine Funktionsübernahme deu Collegen angezeigt hat.

Es ist kein Bedenken dagegen zu erheben, dass Herr v. Grasselli. Dr. R. v. Bleiweis, kais. Rath Murnik, Klun und Sie, geehrter Freund, sofort eine constitutive Aktion vornehmen und ich glaube, dass dieselbe mit Wissen und Billigung der Regierung eingeleitet, von keiner Seite einen Widerspruch erfahren dürfte.

Nach Vollzug und vertraulicher Anzeige dieser Tatsache an die einzelnen Herren Abgeordneten ist, wie mir scheint, erst der Moment zu definitiven Entschlüssen gekommen.

Mit ausgezeichneter Hochachtung Ihr

Görz, 23. Oktober 1883. ergebenster College Schneid.

Lieber Freund!

Wäre unsere Bevölkerung und unsere Intelligenz genügend weit voran, so müsste die Mandatsniederlegung des Dr. Schrey ausreichen, den gestrigen Artikel des Narod zu widerlegen.

Da das nicht der Fall ist, dürfen wir die Hände nicht in den Schoss legen.

Ich habe dem Vošnjak geschrieben und ihm Vorwürfe über die unehrliche Haltung des Narod gemacht, welcher der Bevölkerung Dinge verschweigt, die sie wissen müsste, um unsere Haltung beurtheilen zu können.

Ausserdem habe ich auch an Klun geschrieben und ihm vorgestellt, in welcher unwürdigen Weise sich Slovenec zu uns verhalte.

Ich habe ihn aufgefordert, den Artikel des »Slovenski Narod« in objektiver, ruhiger und sachlicher Weise zu widerlegen und jeder persönlichen Gehässigkeit auszuweichen sowie auch Recriminationen zu unterlassen. Zugleich ersuchte ich ihn Vorkehrungen zu treffen, dass etwaige Artikel von Ihnen oder Kersnik sofortige Aufnahme finden, sofern sein Artikel nicht dazwischen käme; was übrigens auch nichts machen würde, wenn das Thema zweimal behandelt wird.

Das schrieb ich ihm und ich bitte Sie nun, publizistisch unsere Sache zu vertreten vor Allem im Slovenec und in den Novice, der Sie gütigst eine kurze Skizze einsenden wollen.

Es wird Ihnen vielfach die Mandatsniederlegung Schrey's und die Eröffnung der Neuen Freien Presse im Montagsblatt (29/10) hiebei zu Statten kommen.

Ihren werthen Brief kann ich heute noch nicht ausführlich beantworten und bin sehr gespannt auf Nachrichten, die sie mir jetzt, wo Alles nach Laibach zurückgekehrt sein dürfte. nicht vorenthalten werden. Verehrungsvoll

Görz, 30. Okt. 1883. Schneid.

Vertraulich.

Verehrter Herr Collega!

Ich habe soeben an Klun geschrieben und ihm meine große Verstimmung über den geradezu unerhörten Mißbrauch Ihres Vertrauens

ausgedrückt. Ich weiß nicht, wie er reagieren wird, aber ich nehme unter allen Umständen an, daß er an der Ihnen widerfahrenen Bosheit ganz schuldlos ist.

Ich vermuthe übrigens auch aus anderen Gründen, daß er selbst jenen Einfluß beim »Slovenec« nicht besitzt, den wir ihm imputiren. Es wäre sonst nicht möglich, daß ein Angestellter des Organes es wagen könnte, auf eigene Faust so vorzugehen.

In Betreff Ihrer Andeutungen wegen der Versammlung am 25.ten erlaube ich mir zu bemerken, dass ich Herrn v. Murnik, der mir dieser Tage schrieb, meine Auffaßungen über die politische Situation dargelegt habe und daß er sich vielleicht bestimmt finden dürfte, davon Gebrauch zu machen. Über Dr. Kersnik und Ihre Rede in Mannsburg war ich sehr erfreut, obgleich der Bericht im Narod boshaft und compromittirend ist.

Das Ganze war eine sehr schöne und für uns erfolgreiche That, wofür wir Alle Ihnen und Dr. Kersnik verpflichtet sein müßen.

Nun sollen endlich einmal Dr. Dev, Pfeifer u. die anderen außer Laibach gewählten Herren dasselbe tun.

Erst später die Laibacher.

In Betreff der Laibacher Zeitung bin ich nicht ganz Ihrer Auffaßung, weil ich das enorme Geschrei fürchte, welches sich wieder gegen B. Winkler erheben würde, wenn er eine Änderung in der alten »Laibacher Zeitung« einführte. Es wäre damit erst nicht viel gewonnen, dagegen aber Winkler einer neuen Verlegenheit ausgesetzt.

Eher mächte ich dafür sein, anläßlich der Erneuerung des Vertrages mit Bamberg einen Aderlaß zu appliciren, der eine Bluttransfusion ermöglichen würde.

Wollen Sie nicht die Güte haben, an die Südst. Post unter der Adresse: Ivan Dečko Advokaturskoncipient Marburg bei H. Advokaten Dr. Orosel eine sehr kurze Notiz über die Mannsburger Wählerversammlung mit Anführung des vollen Inhaltes der von Cerar beantragten Resolution zu senden? — natürlich als Correspondenz aus Laibach u. mit Beziehung auf meine Bitte.

Verehrungsvollst

Görz, 22. Nov. 1883. Schneid.

Verehrter Herr Collega!

Sie haben meinen letzten Brief ganz mißverstanden, ich war in demselben offenbar undeutlich.

Meine Mitteilungen haben Sich nicht auf die Partheibildung, sondern auf das Arrangement gegen die Sparkasse bezogen.

Ich entwarf einige Erklärungen und hatte nur das Bedenken, ob Erklärungen von Sparkasseeinlegern im Ljublj. List gut zu veröffentlichen wären. Die Sache ist unterdessen gegenstandlos geworden, da hier sich mittlerweile Einflüsse geltend gemacht haben, die der Publikation solcher Proteste hinderlich sind. Die meisten Sparkassenbüchelbesitzer, obwohl dem Beschlusse der Sparkassedirektion äusserst feindlich gestimmt, fürchten sich nähmlich vor einer Kundgebung unter der Nummer ihres Sparbuches und vor Nennung der Nummer, da sie die fiskalischen Nachforschungen wegen der Einkommensteuer sonst zu gewärtigen hätten.

Um die Aktion der Regierung zu unterstützen, halte ich es allerdings für nothwendig, dass von unserer Seite etwas geschehe. Ich habe deshalb angeregt, dass Gemeindevertretungen auf Grund gefasster Auschußbeschlüße zu dem Akte der Sparkasse Stellung nehmen sollen. Ich weiss nicht, in wie weit meine Anregungen auf fruchtbaren Boden gefallen sind und es wäre mir angenehm, vertraulich zu erfahren, ob in dieser Richtung gearbeitet werden soll.

In Bezug auf die Parteibildung, Pardon, dass ich davon später rede, ist eine naturgemässe Stockung eingetreten.

Ich bin zu der Überzeugung gelangt, dass die Regierung in Wien in einer politischen Aktion begriffen ist und es wäre nicht angezeigt, sie in dem Augenblicke zu stören, als sie eben Fühlung mit der Gruppe der Gemäßigten nimmt. Da es Gf. Taaffe ist, der die Verschiebung der dermaligen Partheiverhältnisse als notwendig erkannt hat und sie durchführen wird zum Besten unseres Vaterlandes und zum Besten Jener, die wir vertreten, so möchte ich doch lieber den Juli abwarten und beobachten, wie die Gruppierungen in den Landtagen sich bilden, um nicht etwa der grossen Aktion zu schaden.

Der zu rasche Versuch, die Slovenen unter eine einheitliche Partheileitung zu bringen, könnte auf die Bildung conservativer Fraktionen in Klagenfurt und Graz einen hemmenden Einfluss üben, oder Empfindlichkeiten wachrufen, die gerade jetzt recht unangenehm würden.

Ich habe übrigens auch noch Auseinandersetzungen mit Partheigenossen zu pflegen, bevor die Sache spruchreif wird und die publizistische Bewegung beginnen darf, bei der ich, offen gestanden, auf Ihre Hilfe rechne und baue.

Dass unsere Hauptsorge und Hauptbemühung angesichts der sich vorbereitenden grossen Partheidiffusionen und Neubildungen dahin gerichtet sein muss, den Slovenen das Gepräge eines compromißfähigeren Faktors zu geben, brauche ich Ihnen nicht erst weiter auseinanderzusetzen.

Aber zum Ausdrucke bringen muss ich die ergebene Bitte, nach Möglichkeit auf die Milderung der vorhandenen persönlichen Gegensätze hinzuwirken.

Derjenige, welcher sich mit Politik beschäftigt, muss die gröbste Unerkenntlichkeit Jener ertragen lernen, für die man mit Aufopferung wirkt und deren Ideen man zu verwirklichen strebt, um wie viel leichter wird es, persönliche Angriffe, ja sogar Beleidigungen hinzunehmen, die uns von notorisch feindlich gesinnten Personen widerfahren!

Mit wahrer Hochachtung Ihr ergebenster College

Steinbüchel, 17. Juni 1884. Schneid.

Lieber Freund!

Ich habe auf der Post vergeblich um ein Schreiben von Ihnen nachgefragt, jedoch, da ich eben abreise, veranlaßt, daß mir ein solches eventuell nach Reichenhall nachgesendet werde.

Ihren Brief würde ich, wenn er unter den von uns besprochenen Voraussetzungen mir Anhaltspunkte bietet, dazu benützen, die gewünschten Erklärungen anzuregen.

Mit den herzlichsten Grüßen Ihr ergebenster

Klagenfurt, 25. Juni 1884. Schneid.

Verehrter Herr College!

Auch ich glaube, dass die Wahl Zarniks in Innerkrain sehr gefährdet ist und, wie Sie aus dem anruhenden Concepte eines an Hribar gerichteten Briefes ersehen mögen, verwende ich mich dahin, dass Zarnik der Candidatur entsage.

So sehr ich bedauere, dass Jenes unmöglich erscheint, was, wie ich meine allein im Stande wäre, den Riß in unserer Parthei zu verhüllen, — d. i. die Wiederwahl und Aufnahme Zarniks in den Klubverband —, so möchte ich doch die Behandlung der Fragen von einem strengeren Gesichtspunkte nicht vereiteln und wünsche nur, daß ein

anderer als der von mir vorgeschlagene Weg eher zur dauernden Pacificirung der Gegensätze und zur Stärkung unserer Parthei führe.

Gelingt dies, so wird Niemand eine größere Freude darüber empfinden, einem Irrthum entsagt zu haben, als ich.

Sie sehen also, daß Gründe zu einer sachlichen Differenz zwischen den Absichten des Herrn Landespräsidenten und meinem Vorgehen nicht bestehen.

Ihre Annahme, daß die Unterbrechung der persönlichen Beziehungen zur h. Landesregierung für die Entwicklung unserer Sache nachtheilig sein könnte, wird niemals zutreffen, weil ich das heutige Regierungssystem wie bisher, so auch fernerhin in gleich hingebender Weise unterstützen werde.

Ich möchte aber niedere Heucheleu üben, wenn ich gleichgültig darüber scheine, oder es etwa nicht benützen sollte, daß Baron Winkler trotz äußerlich verbindlicher Formen seit den Julitagen vorigen Jahres eine mir keineswegs freundliche Gesinnung bekundet hat.

Laßen Sie sich indes, lieber Freund, durch diesen auch von mir schmerzlich empfundenen Umstand nicht abhalten, mir fernerhin Ihr Vertrauen zu schenken und seien Sie überzeugt, daß ich Ihnen eben so wenig je etwas zumuthen würde, was Ihren persönlichen Gefühlen für den Landespräsidenten leidig wäre, als ich jemals mit einem Worte oder einer Zeile gegen ihn illoyal war.

Mit den herzlichsten Grüßen und der Bitte um sofortige Vernichtung des beiliegenden Conceptes verharre ich als

Ihr ergebenster College

Reichenhall 3. Juli 1884. Schneid.

VI.

Koncem l. 1884 sem bil, kakor sem pojasnil v tekstu, na svojo lastno željo imenovan profesorjem na akademični gimnaziji na Dunaju. Ob priliki mojega odhoda na novo službeno mesto mi je posvetil »Slovan« (15. jan. 1885) poseben članek kot odhodnico. Saj smo si bili ves čas, počenši od »Slovanovega« rojstva izraziti sovražniki, vendar pa je omenjeni članek tako karakterističen za označbo tedanjega časnikarskega »rovtarstva«, da ga privoščimo zlasti čitateljem, ki sami niso doživeli tedanje dobe.

Nikakor ni čudno, da v boju proti takim nasprotnikom tudi jaz nisem bil preveč izbirčen v svoji obrambi.

Skupil jo je! Gospod profesor Francek Velikanski, tudi energični imenovan, jedini in prvi politik slovenski, ki se še zvija pod težko pestjo gospoda barona Conrada, ter nikakor ne more preboleti usodne ministrove brce, katera ga je iz blatnih ulic ljubljanskih vrgla čez kamniške planine na trdi tlak pred dunajskim akademijskim gimnazijem, porabil je zadnje trenotke smešnega življenja v slovenski domovini, da je — ker si ni upal izliti srda nad ministrom, ki ga je zlasal, kakor je profesor Francek Velikanski nekdaj lasal mladino po šolskih klopeh — vso jezo izlil na radikalce, kakor da bi bili ti zakrivili, da genijalni Francek nima zmožnosti za šolskega nadzornika! Taki ljudje imajo samo z radikalcem pogum, z ministrom in drugimi velikimi gospodi pa so kakor krotke ovčice, ki z roke zobljejo ter ti ližejo pest, če si jih tolkel ž njo! Zategadelj se je Francek energični pred ministrom stisnil v kot ter se potem zakadil v nas radikalce, češ sedaj pa bodete vi radikalci, rusofili itd. plačali račun za barona Conrada,

kateri je bil tako slep, da ni spoznal v meni tistega duševnega velikana, o katerem sem prepričan, da živi, diha in dela v meni! In grozno nas je razmesaril! Jeden mu je Falstaff, debelotrebušnik, drugi Schwächlich, tretji Bullenkalb! Francek Velikanski je tedaj dokazal z znano »bistrostjo«, da so vsi tepci v dramah velikega Angleža bili — slovenski radikalci! Prijatelji so nas drezali, naj kaj odgovorimo, in so nas spominjali na imenitnega španskega viteza, na njega slugo in na živinče, katero je moralo nositi tega slugo ter trdili, da bi se ta trojica dala krasno porabiti za primeren odgovor! Ali mi smo rajši molčali, češ, mož je padel iz visočin v globočino in gotovo ga boli vse telo, če tudi ima Leonida Korka lastnosti! Smilil se nam je in dasi nas je poskušal oglodati, dejali smo: le glodaj, saj so ti izbili zobe in to, kar imaš še v čeljustih, so škrbine, ki nam tako ne morejo preglodati kože! In »odlični politik« je glodal, a mi smo molčali. Kar pa z glodanjem ni mogel doseči naš tužni junak, to je dosegel s prav navadno — denuncijacijo. Ovajal je — tako mimogrede v uvodnem članku — svojega tovariša v Gorici, da se je med vrstami dalo čitati: visoka vlada, da mož je baje v dotiku s »Sočinim« uredništvom, odsekaj mu glavo! V odgovor pa je goriška »Soča« v svoji zadnji številki pograbila po dolgonožnem političnem sikofantu ter si ga potisnila v svoje stope, kjer se mu je potem stolkla in razdrobila koščica pri koščici, tako da je sedaj naš Francek Velikanski za vse večne čase ubit in mrtev! Kakor Marzija nekdaj moral je občutiti divje muke, ko se mu je mesó košček za koščkom trgalo iz elastičnega telesa! No od sedaj si pač ne bode upal javno ovajati slovenskih poštenjakov, katerim, kar se tiče zaslug za narod in narodnost slovensko niti do pasa, kaj pravimo do pasa, niti do kolena ne sega; »Soči« pa moramo biti hvaležni za moško obsodbo, s katero je uničila človeka, ki je v našem narodnem življenju sila tožna prikazen! Upajmo torej, da je bil Francek Velikanski prvi in zadnji svojega plemena!

VII.

Tukaj prijavljam one tri članke, v katerih sem v »Politiki«, nemško pisanem glasilu staročeške stranke v Pragi, julija in avgusta 1888 zahteval sestavo enotnega političnega programa, ki naj združi državnozborsko desnico. Ne le, da bi na ta način bolj trdno zvezal preveč razcepljeno večino, ojačil bi njeno pozicijo zlasti nasproti vladi. Poskus se je razbil nad poljskim odporom, po mojem mnenju zelo na škodo ne samo desnice, temveč avstrijske države sploh. Kajti pomanjkanje skupnega programa je bila rak-rana na desničarskem organizmu. Sicer pa je gotovo sreča za avstrijske slovanske narode, da se je opustil eksperiment, ki bi morebiti še mogel podaljšati obstoj notranje nagnite države!

Gegensätze und Lösungen.

Nicht ohne gerechtfertigtes Selbstbewußtsein vermag die Majorität des Abgeordnetenhauses auf den verflossenen Sessionsabschnitt zurückblicken. Unter den ungünstigsten Auspicien begonnen, hat er dennoch, dank der Opferwilligkeit und dem gesunden politischen Sinne der Rechten, den klarsten glänzendsten Nachweis geliefert über den Ernst, mit welchem die gegenwärtige parlamentarische Mehrheit an die Lösung ihrer schwierigen Aufgabe herantritt, und über das Geschick, welches sie in der Behandlung wichtiger staatlicher Probleme an den Tag gelegt hat. Gleichwohl wäre es ein verhängnisvoller Fehler, sich

in eitel Retrospektiven auf die errungenen Erfolge zu ergehen und durch das Behagen über die glücklich umschifften Klippen sich hinwegzutäuschen über die tatsächlichen Gefahren, welche die Situation in ihrem Schoße birgt. Und sagen wir es rund heraus; wir erblicken diese Gefahren nicht so sehr in den ungestümen Angriffen einer wenig wählerischen Opposition — so weit wir auch entfernt sind von leichtfertiger Unterschätzung des Gegners — als vielmehr in der zu losen Cohärenz der einzelnen Fraktionen, aus denen die Rechte des Abgeordnetenhauses sich zusammensetzt.

Was hält sie zusammen, in welchem Gedanken eignen sich die disparaten und divergierenden Elemente, welche gemeinsame Idee bildet das Rückgrat dieser großen politischen Partei? Man hat sie wohl als konservative bezeichnet gegenüber der sich deutschliberal nennenden Opposition; wie uns dünkt, nicht mit vollem Rechte. Von den jungčechischen Separatisten wollen wir hier vollkommen absehen. Die Majorität hat seit geraumer Zeit auf das Vergnügen verzichtet, »Politiker« vom Schlage eines Grafen Lažansky zu den Ihrigen zu zählen, und die jüngsten Alluren des Herrn Vašaty können natürlich nur dazu beitragen, auch den geselligen Verkehr mit derlei Gentlemen in Hinkunft auf ein Minimum herabzudrücken. Indes selbst unter den ernsten Männern, welche auf der rechten Seite des Hauses sitzen — von den Parlamentskomikern unter Grègrs Führung sei nicht mehr die Rede! — gibt es so zahlreiche, von fortschrittlichen Ideen durchtränkte Elemente, und wir finden dieselben ebenso in den großen nationalgeeinten böhmischen und polnischen, wie in dem Hohenwartklub, daß von dem Konservatismus als dem leitenden Prinzip der Rechten füglich nicht die Rede sein kann. Andererseits vermag auch die Nationalitätsidee diese Funktionen nicht auszufülen, so sympatisch dieselbe auch den Böhmen und Slovenen, den Ruthenen und Dalmatinern sein mag.

Es ist ja ganz natürlich und erklärt sich zur Genüge aus dem von Niemandem bedrohten, in sich gesättigten Volkstum der Deutschkonservativen, daß sie diese Idee kühl läßt, während andererseits unsere polnischen Alliirten zwar der Welt das leuchtende Beispiel eines zu jedem Opfer bereiten Stammesgefühles geben, dagegen aber den nationalen Bestrebungen der übrigen slavischen Stämme ziemlich unbewegt gegenüberstehen. Bliebe somit als Bindemittel das autonomistische Princip, fußend auf den geschichtlich gegebenen historisch-politischen Individualitäten der Monarchie, dahin abzielend, unter Wahrung des einheitlichen Staatsgedankens gleichwohl das Teilleben der einzelnen Königreiche und Länder kräftig zu entwickeln, was seinen konkreten Ausdruck in der Erweiterung der Kompetenzsphäre der Landtage und in der Vermehrung ihrer legislativen Befugnisse finden muß. Allein so vielen Anklang dieses Princip auch bei der böhmischen und polnischen Delegation findet und so rühmenswert die Treue ist, mit welcher insbesondere die deutschkonservativen Abgeordneten aus Tirol unter dieser Fahne ausharren — so darf doch nie und nimmer übersehen werden, daß eine unbesonnene Verwirklichung dieses Grundgedankens für die slavischen Minoritäten zahlreicher gemischtsprachiger Länder eine Verschlechterung ihres nationalen Existenzkampfes mit sich führen müßte. Am fremdesten stehen jedenfalls der Länderautonomie gegenüber din Slovenen. Sie wissen nur zu wohl, was die Vergrößerung der Rechtssphäre der Landtage für ihre Kompatrioten in Kärnten, Steiermark und dem Küstenlande zu bedeuten hätte! Sehr prägnant zeigte sich dies in der publicistischen Diskussion des Liechtensteinschen Schulantrages, soweit wir dieselbe in den slovenischen Blättern verfolgt haben. Gerade Dasjenige, was in Böhmen kaptivirend wirkte zu Gunsten dieses Gesetz-

entwurfes, die Zuweisung nämlich zahlreicher Schulagenden an den Landtag als beschließende Körperschaft, gerade diese autonomistische Seite des Antrages war es, welche unter den Slovenen die lebhaftesten Befürchtungen erweckt hat! Somit Gegensätze unter den Fraktionen der Rechten mehr als genug. Je lebhafter aber in jeder großen politischen Partei das Bestreben sein muß, sich durchzuringen bis zur völligen Klarheit über Richtungen und Endziele, sich zu gliedern und zu organisieren auf dem sicheren Grunde eines gemeinsamen leitenden Princips, alle Sonderstrebungen dem führenden Motiv unterzuordnen und alle Maßnahmen einzurichten unter Hinblick und in Beziehung auf dasselbe — desto intensiver gestaltet sich das Bedürfnis für die derzeitige parlamentarische Majorität, eine gedeihliche Lösung der unzweifelhaft vorhandenen latenten Gegensätze herbeizuführen. Mit einer Vogel-Strauß-Politik ist da nicht geholfen, solchen Fragen soll fest und offen ins Auge geschaut werden.

Es ist somit die Forderung nach einem gemeinsamen Programme der Rechten, welche wir hiemit, allerdings nicht zum erstenmal, erheben. Und auf welcher Grundlage ließe sich ein solches Programm vereinbaren, wie könnten die Interessen und ihre Gegensätze ausgeglichen werden? Bei reiflicher Überlegung wird sich finden, daß eine solche Basis nur dann geschaffen werden kann, wenn es gelingt, ausgehend von dem autonomistischen Prinzip, dasselbe zu kombinieren mit der Nationalitätenidee, es zu umgürten mit Schutzbestimmungen zu Gunsten der Minoritäten in den gemischtsprachigen Ländern, den Mißbrauch der Länderautonomie zur nationalen Vergewaltigung unmöglich zu machen oder wenigstens auf das äußerste zu erschweren, derart, daß auch jene Politiker und jene Bevölkerungsschichten, welche das historische Recht derzeit nicht anerkennen wollen, da es für sie stets eine Quelle des Unrechts gewesen, die sich ihm gegenüber stets auf das natürliche Recht ihres nationalen Daseins berufen, diesen negativen Standpunkt verlaßen und den Boden der historisch-politischen Individualitäten als gemeinsame Grundlage acceptiren. Man täusche sich darüber nicht, die Zeit ist nicht dazu angetan, um in Österreich ein Gruppensystem, gebildet aus national abgegrenzten Verwaltungsgebieten, durchführen zu können. In dem Jahre 1848, als ganz Europa in Fluß geraten zu sein schien, konnte allerdings selbst ein so tiefblickender Historiker wie Franz Palacky den vorübergehenden Gedanken faßen, eine Gruppirung der Monarchie nach nationalen Administrativgebieten wäre an sich ein Ding der Möglichkeit! Heute hingegen sind die Verhältnisse gefestigt, die Königreiche und Länder sind einmal die geschichtlich gegebenen Formen für unsere Entwicklung, der 1867er Ausgleich hat einen gewaltigen Riegel vorgeschoben allen Versuchen, das Kaisertum zu organisiren auf rein nationaler Basis, und noch eines darf nicht übersehen werden: in dem Momente, in welchem von Seite unserer Gegner der Ruf nach der Zweiteilung des glorreichen Königreiches Böhmen erschallt, in welchem landesverräterische Hände zum Schaden des Reiches und der Krone sowie zum Untergange des böhmischen Volkstums an der geheiligten, geographisch und durch eine 1000jährige Geschichte gegründeten Einheit Böhmens rütteln, in diesem Momente wäre es am wenigsten geraten, auf die Suche auszugehen nach neuen Entwicklungsformen. Ganz im Gegenteile, gerade jenen destruktiven Tendenzen gegenüber ist die Stärkung der Länderautonomie die einzig richtige Antwort! Freilich müßte das notwendige Correlat zu dieser Erweiterung der Autonomie gefunden werden in reichsgesetzlichen Bestimmungen, welche das Recht der Muttersprache den Minoritäten in den sprachlich gemischten Ländern schützen und schirmen. Die Sache würde sich praktisch nicht einmal so schwer

durchführen lassen! Von einem förmlichen Sprachengesetze könnte sogar Umgang genommen werden: denn der weitaus wichtigste Punkt betrifft die Volksschulgesetzgebung, und durch die Aufnahme eines einzigen richtig stilisirten koncisen Paragraphs in das Reichsvolksschulgesetz ließe sich die überwiegende Anzahl jener Bedenken zerstreuen, welche gerade von einzelnen kleineren Fraktionen der Rechten entgegengehalten werden. Die Institution nationaler Landtagskurien wäre allerdings das radikalste Mittel der Abhilfe; indes wir sind weitaus nicht so optimistisch veranlagt, um von unseren »superioren« Kulturnationen die Nachahmung jenes Anerbietens zu erhoffen, welche das »unversöhnliche gierige Čechentum« an seine erbittersten Gegner, bisher vergebens, gerichtet hat. Dem sei wie ihm wolle, ist nur die Schule einmal gesichert, so ziemlich auf allen anderen Gebieten des autonomen Lebens wird sich die Achtung der sprachlichen Eigenart, wenn nicht anders, so durch das Klagerecht vor dem Reichsgerichte erzwingen laßen!

So sind wir denn der Überzeugung, daß lediglich in der Kombination der autonomistischen und der nationalen Idee die Möglichkeit einer befriedigenden Lösung der existenten Gegensätze gefunden werden kann. Die Besorgnisse der sprachlichen Minderheiten würden hiedurch zerstreut, dem konservativen Gedanken durch die Anlehnung an geschichtlich Gebotenes, andererseits dem fortschrittlichen Drange durch die Aussicht auf freiheitliche Entwickelung der autonomen Lebenstriebe Befriedigung verschafft werden. Ermöglicht würde der engere Zusammenschluß sämtlicher Parteien der Rechten, ermöglicht auf dieser Basis auch das Zustandekommen eines präzisen Aktionsprogrammes, dessen Mangel bisher empfunden wurde. Grund genug, um diese Frage der ernsten Erwägung aller berufenen Faktoren angelegentlichst zu empfehlen.

Wien, 24. Juli 1888. Ein Abgeordneter.

Zur Abwehr.

(Von einem Abgeordneten des Hohenwart-Klub.)

Wenn es in der Tendenz jedes Zeitungsartikels liegt, den Widerspruch herauszufordern, die Diskussion zu entfesseln und hiedurch den von seinem Verfaßer vertretenen Ideen Beachtung zu verschaffen, so kann der Autor des Artikels »Gegensätze und Lösungen« nur höchlich zufrieden sein mit dem erzielten Erfolge. Von rechts und von links wird uns geantwortet. Das konservative »Grazer Volksblatt« hatte die Freundlichkeit, unseren Artikel zuerst vollinhaltlich abzudrucken, um dann tags darauf an leitender Stelle, teilweise polemisirend, teilweise zustimmend auf ihn zurückzukommen; die »N. Freie Presse« aber betrachtete ihn als erwünschten Anlaß, um ihren schartig gewordenen Witz an der Majorität und ihrem Programmsucher zu üben. Zuviel der Ehre! Wir werden bemüht sein, nichts schuldig zu bleiben, und da bei derlei Gelegenheiten der Vorrang nun einmal der geehrten Opposition gebührt, so dürfte das Organ aus dem verbündeten konservativen Lager nichts dagegen einzuwenden haben, wenn wir zunächst in etwas bei der »N. Fr. Presse« und ihrer brüchigen Logik verweilen, bevor wir dazu kommen, den Bedenken unserer politischen Alliirten mit vollster Offenheit zu antworten.

Die Herren in der Fichtegasse zerbrechen sich eben wieder mit gewohntem Tiefsinne den Kopf wegen der Programmlosigkeit der Rechten, und nachdem sie dieselbe durch geschickte Interpretation aus unserem Artikel herauskonstatirten, wird auf Grund dessen sofort Standrecht gehalten und jure statario der Majorität die Existenzberechtigung abgesprochen. Gemach, ihr Herren! Wenn parlamenta-

risches Regime überhaupt undenkbar sein sollte ohne festes Parteiprogramm einer in sich geeinten Mehrheit — die jüngsten Erfahrungen des Parlamentarismus in anderen europäischen Staaten sprechen nicht dafür — dann hättet Ihr ja geradezu ein vernichtendes Verdikt gefällt über jene Partei, der Ihr selbst angehört und die vom krankhaftem Heimweh erfüllt ist nach den Freuden des verlorenen Regierungsparadieses! Es ist eine Behauptung gewagtester Sorte, heute noch, angesichts der zunehmenden Abbröckelung und Zerklüftung innerhalb der Opposition von einem »klaren Programme« der deutschliberalen Partei zu sprechen. Laborirt die Rechte an dem von uns zugegebenen und beklagten Mangel klarbewußter und allgemein gebilligter Endziele, so krankt die gegnerische Partei an dem ungleich bedenklicheren Übel der mannigfaltigsten einander schnurrstracks entgegengesetzten Programme und Richtungen. Eine pathologische Erscheinung, unheilvoll für jede Opposition, geradezu tötlich für jede zur Regierung berufene Partei! Man versuche es nicht, sich durch billige Fiktionen über diese politische Herderkrankung hinwegzutäuschen! Dieser klaffende Zwiespalt hemmt unsere Gegner auf Schritt und Tritt und vereitelt das Gelingen der einzelnen Aktion. Er tritt zu Tage in den wirtschaftlichen Fragen, wo der von dem Deutschösterreichischen Klub mit anerkennenswerter Zähigkeit festgehaltenen altliberalen Doktrin des abgewirtschafteten ökonomischen Individualismus der nach reichsdeutschen Vorbilde gemodelte Staatssozialismus der äußersten Linken entgegensteht. Er spielt greifbar mit in den konfessionellen Fragen, und so oft irgend einer der alten Philosemiten vom Schlage eines Haase eine Philippika gegen antisemitische Intoleranz losläßt, zieht Prade seine Denkerstirne in krause Falten und Wentzlitzke kehrt verachtungsvoll den biederen teutonischen Rücken. Und wenn sich Chlumecký abmüht in heißem Bestreben, die Gloriole der Regierungsfähigkeit um sein Haupt zu winden, — flugs erhebt sich der Prophete von Villach, Abg. Steinwender, und erklärt feierlich urbi et orbi: »Nicht regierungsfähig zu sein ist das Ideal, welchem jeder wahre deutsche Patriot in Österreich nachstreben muß!« Wahrlich, diese Verkörperung der Widersprüche, dieses Urbild der Zerfahrenheit, dieser Rattenkönig der einander ausschließenden Gegensätze, als welches sich die reichsrätliche Opposition darstellt, ist am wenigsten dazu angetan, um ihre Preßorgane zu Anwürfen zu berechtigen, wie sie die »N. Fr. Presse« in Erwiderung unseres Artikels vorgebracht hat.

Es ist keine Hyperbel, wenn wir behaupten, daß zur erfolgreichen Bekämpfung eines derart innerlich gespalteten Gegners die Reichsratsmehrheit fürwahr nicht Not hätte, auf die Suche nach einem klar formulirten Programm auszugehen. Sie findet ihr reichliches Auslangen mit der bisherigen Gepflogenheit, und der Fehler, welche die Gegenpartei tagtäglich begeht, gibt es so viele, und dieselben sind so schwerwiegend in ihren Konsequenzen, daß die Rechte es getrost darauf ankommen laßen könnte, der unterstützungsbedürftigen Gegenseite den positiven Gewinn einiger neuzuerwerbenden »jungčechischen« Mandate zu gönnen, stünde nicht bei jeder solchen Wahlcampagne der politische Ruf des bohmischen Volkes und damit das Préstige eines so hochwichtigen Faktors, wie es die böhmische Delegation ist, auf dem Spiele. Wie ist den die Rechte in den Besitz der Mehrheit gelangt? Die deutschliberale Parteiherrschaft hatte sich ausgelebt, die Unzufriedenheit mit den Ergebnißen derselben war allgemein, der Staat herabgekommen in seinem Kredite, zerrüttet in seinen Finanzen, geschwächt in seinem politischen Ansehen, die produzierenden Bevölkerungsklassen ausgeliefert einer rücksichts- und gewissenlosen Spekulanten-
e, die Völker Österreichs verbittert durch die Fülle nationaler

Vergewaltigung und konfessioneller Drangsalierung — da nützten auch die Deiche und Schutzbauten der zu Parteizwecken ausgeklügelten Wahlordnung nichts mehr und das System der soidisant Verfaßungstreuen fiel, weil es seine ethische Berechtigung eingebüßt hatte! Die Rechte erfüllte ihre Aufgabe, indem sie durch volle neun Jahre alle mit Geschick und Vehemenz unternommenen Versuche, den alten Zustand oder etwas ihm Ähnliches herbeizuführen, vereitelte. Ihrer Opferwilligkeit ist es zu danken, wenn der Staat aus der finanziellen Zerrüttung, dem unseligen Vermächtniße der »liberalen« Ära, sich endlich herausarbeitet, wenn sein Kredit gefestigt, seine Stellung im Völkerrate gekräftigt worden ist. Das ist das bleibende Verdienst der Koalition jener Faktoren, welche die parlamentarische Majorität ausmachen, und mit diesem Hinweis erledigt sich von selbst die naive Frage der »N. Fr. Presse«: »Was umschließt denn sonst der berühmte eiserne Ring?« Sie haben es zu gut an sich selbst erfahren, als daß wir den Herren gegenüber noch auf eine separate Beantwortung uns einlassen sollten!

Aber es ist nicht minder klar, daß eine vorwiegend defensive Rolle eine große Partei auf die Dauer nicht zu befriedigen vermag. Trägt sie anders den Halt in sich, so muß sie darnach trachten, mit ihrem Geiste die Formen des Staates zu erfüllen, ihr Gepräge den staatlichen Institutionen zu verleihen, mit ihren Anschauungen die Exekutive zu durchtränken. Dazu aber ist ein unerläßliches Requisit Klarheit in Beziehung auf die anzustrebenden Endziele, Klarheit in Bezug auf die einzuschlagenden Richtungen und Wege, mit einem Worte das, was wir unter einem einheitlichen Programme verstanden wissen wollen.

Die Hast, mit welcher sich das Hauptorgan der Gegenseite der kaum aufgeworfene Frage bemächtigt hat, kann als Fingerzeig dafür gelten, daß eine gedeihliche Lösung dieser Frage unseren politischen Gegnern nichts weniger als gleichgiltig ist. Diese Überzeugung ermutigt uns, dem Gegenstande noch weiter nachzugehen. Und indem wir uns heute auf einige Worte der Abwehr beschränken, behalten wir uns vor, in einem besonderen Artikel auf die Ausführungen des »Grazer Volksblatt« des Näheren einzugehen, geleitet von dem loyalen Bestreben, durch ehrliche Diskussion dahin zu gelangen, wohin es alle Angehörigen der Reichsrats-Majorität ziehen muß: Zur Verständigung unter einander!

Wien, 2. August.

Zur Verständigung.

(Von einem Abgeordneten des Hohenwart-Klub.)

Das deutschkonservative »Grazer Volksblatt« hat an Spitze einer Beantwortung unseres Artikels »Gegensätze und Lösungen« den Satz gestellt: »Ein gemeinsames Programm wäre unter allen Umständen zu empfehlen«. Trotz seiner Einfachkeit und Knappheit enthält dieser Fundamentalsatz ein solches Eingehen auf das Grundmotiv unserer Anschauung, daß wir für dieses Entgegenkommen dem Grazer Organe nur unseren wärmsten Dank aussprechen können. Die ganze Differenz dreht sich eigentlich nur um Formfragen, sowie um ein mehr oder minder in Bezug auf den sachlichen Inhalt des auch vom »Grazer Volksblatt« als wünschenswert anerkannten einheitlichen Programms. Wir werden versuchen, soweit es an uns liegt, auch diese Differenz beizulegen und eine Verständigung herbeizuführen. Auf das Vergnügen, gleichzeitig mit dem Ideologen des »Vaterland« zu polemisiren, müßen wir leider verzichten. Einem Opti-

mismus gegenüber, welcher in dem gegenwärtigen Zustande den Superlativ der Vollkommenheit, den Gipfel der erreichbaren Perfektibilität erblickt, erklären wir uns eben im Vorhinein für entwaffnet!

»Acu tetigisti«, rufen wir ferner dem »Grazer Volksblatt« zu, wenn es die Forderung aufstellt, daß das Programm »einmal angenommen, mit Energie auch der Regierung gegenüber eingehalten werden« müße. Ja, wir gehen noch einen guten Schritt weiter! Ohne alle Umschweife sei es gestanden: Gerade das Unbefriedigende, welches aus dem Verhältnisse der Rechten zur Regierung resultirt, gerade das Verlangen, die Aktionsfähigkeit der Majorität zu steigern, hat uns zu dem vielberufenen Artikel veranlaßt, der ohne diesen Beweggrund sicherlich niemals das Tageslicht erblickt hätte. Man rekapitulire doch einmal in aller Kürze die parlamentarischen Geschehnisse des abgelaufenen Trienniums! Was werden wir finden? Der allzulockere Verband unter den einzelnen Gruppen der Rechten hat die Initiative derselben auf ein Minimum herabgedrückt; die Regierung aber ihrerseits, welche nur die »membra disjecta« der Majorität vor sich sah, glaubte sich der Mühe enthoben, selbst in Fragen von ausschlaggebendster Bedeutung sich vorher der Zustimmung der Mehrheit, beziehungsweise ihrer Vertrauensmänner zu versichern, bevor sie an deren parlamentarische Lösung heranschritt. So erging es der Parlaments-Majorität mit den Ausgleichsvorlagen, so und nicht besser war es bestellt mit dem Zolltarife und mit den wichtigsten Steuergesetzen. In allen diesen Fällen stand die Rechte fertigen Vereinbarungen gegenüber, die Losung war stets: »C'est à prendre ou à laisser«, die Zwangslage war geschaffen, und willig oder widerwillig mußte sich die Majorität vor derselben beugen. Und nicht genug damit! Gerade das Bewußtsein, in der Mehrheit des Abgeordnetenhauses keinem einheitlichen geschloßenen Körper, sondern lediglich einer Verbindung ziemlich inkohärenter Gruppen zu begegnen, mußte auf gewisse autoritativ veranlagte Naturen, wie sie hin und wieder und unter jedem System auf der Regierungsbank gedeihen, stimulirend wirken. Die Hoffnung lockte, gegebenenfalls die eine Fraktion gegen die andere ausspielen zu können, die Rücksicht auf die Position der eigenen Anhänger und die Besorgnis vor dem Rückschlag auf die öffentliche Meinung schwanden gleichzeitig, der Grossmannskitzel trug den Sieg davon, und so konnten jene merkwürdigen Ferien-Impromptus gewisser Minister entstehen, jene müssigen Ferialeinfälle mit ihrer verheerenden Rückwirkung auf den Zustand des öffentliches Geistes, welche sicherlich unterblieben wären, sobald eine feste Parteiorganisation der Rechten, geschaffen auf Grund eines klar formulirten einheitlichen Programmes der ministeriellen Laune die natürlichen Grenzen gezogen hätte! Nein, wer sich zur Politik der Reichsrats-Majoritäts bekennt, der kann die Möglichkeit, er kann die Durchführbarkeit eines gemeinsamen Parteiprogrames bezweifeln, bestreiten oder schlechthin negieren, an der Ersprießlichkeit desselben ist ihm der Zweifel nie und nimmer gestattet!

So weit wäre auch das »Grazer Volksblatt« mit uns wohl eines Sinnes. Seine Austellungen beginnen dort, wo wir uns eine Andeutung der Grundlagen dieses gemeinsamen Programms erlaubten. Es wirft uns zunächst vor »etwas kindische Scheu vor einer konservativen Terminologie«. Dieses Fehlers sind wir uns zwar nicht bewusst, im Gegenteile, ist uns so sehr um die Sache und nur um die Sache zu tun, dass wir in Beziehung auf die gewählten Ausdrücke zu den weitgehendsten Koncessionen jederzeit gerne bereit sind. Wenn wir den Ausdruck »autonomistisches Prinzip« gewählt haben, so lässt sich derselbe freilich ganz gut verteidigen durch den Hinweis auf die 1885er Adresse, in welcher ausdrücklich nur von »der organischen Ent-

wicklung«... der Autonomie der Königreiche und Länder gesprochen wird, wie denn dieser Gedanke auch in der grossen, wirklich staatsmännisch gedachten Rede des damaligen Majoritäts-Berichterstatters Zeithammer zum vollen Ausklange gekommen ist. Auch in jenem zweiten Kardinalpunkte, wo wir die Kombination der nationalen Idee mit dem autonomistischen Prinzip verlangten, trennen uns eigentlich nur — Worte! Bereitwillig geben wir zu, dass sich die deutsch-konservativen Abgeordneten im Reichsrate — Lienbacher ausgenommen — den nationalen Beschwerden gegenüber stets gerecht erwiesen und an der guten Kameradschaft trotz aller gegnerischen Insulten mannhaft festgehalten haben. Aber bei aller Anerkennung dieser Haltung und ungeachtet unserer aufrichtigen Hochschätzung jenes recht evangelischen Prinzips, aus welchem diese Haltung erfließt, können wir darin doch nicht die genügenden Garantien vor nationaler Vergewaltigung, welche je von ganz anderer Seite droht, erblicken. Hier handelt es sich namentlich um den Schutz jener wenig zahlreichen Volksstämme, deren Vertreter schon wegen ihrer numerischen Schwäche sich bisher erfolglos abmühen, dem verfassungsmässigen Grundsatze der nationalen Gleichberechtigung auch für ihre Committenten Geltung zu verschaffen. Auf sich selbst angewiesen, verhallt ihre Stimme wirkungslos; ganz anders muss sich die Situation gestalten, sobald sich die gesammte Majorität für die Verwirklichung dieser Postulate einsetzt und die Berücksichtigung massvollster nationaler Forderungen zu einem Angelpunkte ihres Programms erhebt!

Da s»Grazer Volksblatt« postulirt ferner die Einbeziehung der Schulreform und der socialen Reform in das zu entwerfende gemeinsame Parteiprogramm — ein Gedanke, dem gegenüber wir uns keineswegs a priori ablehnend verhalten. Die Notwendigkeit, das Unterrichtswesen und dessen Gesetzgebung, insbesondere so weit letztere das Gebiet der Volksschule betrifft, einer Reform zu unterziehen, hat sich jedem sachkundigen und objektiven Beobachter schon seit geraumer Zeit aufgedrängt. Trotz dem korybantischen Treiben der gegnerischen Parteipresse schwindet unter den Fachmännern die Zahl der naiven Bewunderer der Neuschule faktisch immer mehr dahin, die Schulfrage wird ernst in Angriff genommen werden müssen, eine Verständigung halten wir für erziehlbar, die programmässige Basis derselben für in hohem Grade wünschenswert. Leichter noch wird sich prinzipiell die Verständigung gestalten in Bezug auf die sociale Reform, beides freilich nur unter der Vorausetzung, dass auch für die Konservativen vor Allem eine Erkenntniß ausschlaggebend sein wird, die Erkenntnis nämlich, dass im Strome des geschichtlichen Lebens keine Welle zurückrinnt, dass der Kreislauf der historischen Entwicklung Wiederholungen nicht mit sich bringt und der Zeiger der Zeit stets nur auf die Zukunft weist!

Fassen wir das Angedeutete nochmals und abschliessend zuzammen! Es ist ein gemeinsames einheitliches Programm, welches wir für die Rechte reklamiren, ein Programm, geeignet, um als Aktionsbasis zu dienen, ein veritables Programm, keineswegs ein inhaltloser Schemen oder gar eine bloße Aufzählung von Schlagworten, wie es z. B. jene Dreizahl von Phrasen ist, mit welcher sich die »N. Fr. Pr.« in ihrer heutigen gegen uns gerichteten Polemik lächerlich macht. Die Scwierigkeiten, ein solches Programm zu bilden und durchzuführen, sind uns bekannt, allein wir halten dieselben nicht für unüberwindbar. Wenigstens wäre der anzuhoffende Gewinn ein so reichlicher, dass er die ernstlichsten Anstrengungen rechtfertigte. Die wohltätigen Konsequenzen einer strammeren Organisirung der Rechten auf Grund eines solchen Programms würden sich nach allen Richtungen hin geltend machen. Selbst die Regierung führe besser dabei, denn, wenn sie auch einerseits genötigt wäre, der fester geeinten

Majorität mehr Rücksicht angedeihen zu lassen, so hätte sie dafür andererseits einen sicheren Rückhalt an derselben und gewisse drangsalvolle Abstimmungen blieben ihr erspart. Die Parlamentsmehrheit selbst gewänne durch eine straffere Zusammenfassung mehr Initiative beim Vorgehen, mehr Kraft in der Abwehr, mehr Erfolg in ihren Aktionen. Aber zunächst auf die öffentliche Meinung müßten sich die wohltuenden Wirkungen einer solchen Umwandlung erstrecken! Man täusche sich nicht über eine leidige Tatsache! Mit unglaublicher Selbstverleugnung hat die Rechte Jahre hindurch den Interessen des Staates gedient, Opfer über Opfer gebracht, die Finanzen gestärkt und die Wehrkraft erhöht ohne für die der Bevölkerung aufgebürdeten Lasten irgend ein nennenswertes Entgelt einzuheimsen. Insbesondere heuer wird es kaum einen Abgeordneten der Rechten geben, der befriedigten Gemüts und leichten Herzens vor seine Wähler träte, um ihnen seinen Rechenschaftsbericht zu erstatten. Es ist schwül geworden unter den Wählerschaften, nur in dieser Atmosphäre wird es erklärlich, wenn in Böhmen die politischen Zahnbrecher mit ihrer Jahrmarktseloquenz, selbst an die integre Persönlichkeit eines Dr. Mattusch ungestraft sich wagen dürfen! Eine kräftige Ralliirung der Rechten wird leichter zur Befriedigung gegründeter Wünsche führen, damit aber wird das Handwerk jenen Toren gelegt sein, welche der Nation zu dienen vorgeben, indem sie den Glauben derselben in ihre bewährten Vorkämpfer untergraben. Und mit dieser Gesundung des öffentlichen Lebens ist unsere Zukunft aufs innigste verbunden — in dieser Überzeugung schließen wir für unseren Teil eine Diskussion — von der wir nur wünschen, sie möge betrachtet werden als das, was sie ihrem Ursprunge und ihrem Wesen nach stets gewesen ist: als der Ausfluß einer zwar rein subjektiven, dabei jedoch starken und lebendigen Überzeugung!

Wien, 5. August 1888.

VIII.

Objavljam tu svoj govor iz seje 26. marca l. 1889. Naj uveri čitatelja, da tedanja slovenska delegacija nikakor ni bila mlačna v obrambi narodnih teženj, celo ne v odbijanju tako nevarnega sovražnika, kakor je bil baron Dumreicher. V svesti sem si, da smo storili svojo dolžnost v polni meri ter da nismo zaslužili nepovoljne kritike, ki jo še dandanes semtertja čujemo o svojem delovanju.

Opozarjam posebno na one odstavke svojega govora, ki se bavijo z razmerjem cerkve do ljudske šole. Morda se najbolj s to izjavo ovrže ona čisto napačna domneva, da sem bil še v tistih letih liberalni šampijon, ki se je toliko let kasneje l. 1903, radi mandata izneveril liberalnemu programu.

Moj govor slove:

Nach der großen Rede, mit welcher die letzte Sitzung geschlossen hat, dürfte vielleicht im gesammten hohen Hause die Empfindung vorgeherrscht haben, daß die Entgegnung auf diese Rede von den Bänken der Slovenen fallen sollte. Dem ist so geschehen und ich fühle mich deshalb zu doppeltem Danke jenen zahlreichen mit mir zugleich eingezeichneten Rednern verpflichtet, deren ehrendem Vertrauen ich die Aufgabe verdanke, heute auf die Rede des Herrn Generalredners contra entgegnen zu können.

Eines nur bedauere ich. Im Parlamente sollte es eigentlich zugehen wie auf dem Fechtboden, der gegnerische Angriff sollte sofort parirt und nachgeschlagen werden. Das ist das einzig Richtige, das ist dasjenige, was frischen Zug, was Unmittelbarkeit in die parlamentarische Behandlung bringt. Ich hätte sehnlichst gewünscht, bereits neulich zum Worte zu gelangen, und wie leicht wäre dies möglich gewesen!

Allen Respekt vor der oratorischen Leistung des verehrten Herrn Abgeordneten der Kärntner Handelskammer. Nach ihrer Art, in ihrer Glätte und sorgfältigen Durcharbeitung ist sie ja ein wahres Cabinetstück gewesen. Aber demungeachtet wird der verehrte Herr Abgeordnete selbst zugeben müssen, daß vieles von dem, was er vorgebracht hat, zum Beispiel das, was über die Reichrathswahlordnung für Kärnten und den Antrag Ferjančič, was über slovenische Grundbuchseintragungen und über die kärntnerischen Auscultantenstellen gesagt wurde, was erzählt wurde über die Beziehungen Ungarns zu Kroatien und über die Thätigkeit des Bischofs Stroßmayer, daß dies alles in einem außerordentlich losen Zusammenhange nicht bloß mit dem Titel »Schulaufsicht«, sondern mit dem ganzen Unterrichtswesen steht. (Sehr richtig! rechts.)

Es wäre nur notwendig gewesen, diese überflüßigen Partien zu streichen, und ich hätte nicht durch volle zwei Tage das Vergnügen entbehren müßen, mich ausführlicher mit der Rede meines geehrten unmittelbaren Herren Vorredners zu beschäftigen.

Er hat einen Ausspruch Royer Collard's citirt: »Jeder hat diejenige Ehrlichkeit, die mit seiner Intelligenz vereinbar ist.« Ich acceptire den Ausspruch dieses bedeutenden französischen Staatsmannes unbedingt, ich stelle mich auf denselben und von dieser Basis aus will ich den strikten Nachweis erbringen, daß alles dasjenige, was der verehrte Herr Abgeordnete Baron Dumreicher in zwei vollen Stunden über slovenische Verhältnisse dem hohen Hause zum besten gegeben hat, mit den tatsächlichen Dingen im Widerspruche steht und nichts weiter ist, als der Ausfluß einer krankhaften Parteileidenschaft.

Es versteht sich von selbst, meine Herren, daß ich nur die Hauptpunkte hier in Betracht ziehen kann. Ich erbitte mir jedoch die geneigte Aufmerksamkeit des hohen Hauses und etwas Geduld.

Als den ersten dieser Punkte faße ich die bewegliche Klage des Herrn Abgeordneten Dumreicher auf, dahin gehend, daß »im Centrum dieser slavischen Bewegung im Herzogthume Krain der Landtag, der Landesausschuß, der Landesschulrat, die Handels- und Gewerbekammer, die Landwirtschaftsgesellschaft, der Gemeinderat der Landeshauptstadt slovenisirt ist«. Die Sache widerlegt sich einfach durch den Hinweis auf die Volkszählung des Jahres 1880 und niemand von den Herren wird doch behaupten wollen, daß die Ziffern dieser Volkszählung etwa durch die Tätigkeit dieser Regierung oder gar durch die Tätigkeit des derzeitigen Landespräsidenten von Krain zustande gekommen sind. Das System Taaffe wurde im Jahre 1880 von den liberalen Deutschen in Österreich nur als eine vorübergehende Episode aufgefaßt, und der Landespräsident von Krain, der war unmittelbar vor der Zählung erst ins Amt getreten.

Nun, meine Herren, nach dem Ortsrepertorium für Krain ist das numerische Verhältnis zwischen beiden Nationalitäten folgendes: Slovenen gibt es 447.000 — ich runde ab —, Deutsche 29.000 (Hört! rechts.) Von diesen 29.000 Deutschen wohnen überdies circa 20.000 in der abseits gelegenen, mit ganz eigenartigen Verhältnissen ausgestatteten Spracheninsel Gottschee. Es stehen daher im Lande de facto nicht mehr als 9000 Deutsche gegen die kompakte slovenische Bevölkerung

von 447.000. (Hört! Hört! rechts.) Wie will da der Herr Abgeordnete für Kärnten das Kunststück zustande bringen, in einem konstitutionellen Staate mit freien Wahlen, in den Vertretungskörpern dieser minimen Minderheit zur Mehrheit zu verhelfen? Es wäre nur eine Möglichkeit hiezu und auch dieses Mittel würde heute nicht mehr verfangen, wenn sich nämlich irgend eine Regierung entschlösse, bei den Wahlen das zu thun, wofür der Franzose den bezeichnenden euphemistischen Ausdruck hat: »Corriger la fortune.«

Übrigens, wie kann der Herr Abgeordnete Dumreicher behaupten, dass die Deutschen in Krain verkürzt sind? Im krainischen Landtage sitzen unter 36 gewählten Abgeordneten zehn Abgeordnete der deutschen Partei (Hört! Hört! rechts), im Landesausschusse gehört von vier Beisitzern einer dieser Partei an, im Abgeordnetenhause sitzen von den zehn Abgeordneten für Krain, zvei auf den Bänken der Opposition; etwas ähnliches ist im Landesschulrathe der Fall; in der Handelskammer gehören zwei Sectionen der deutschen Partei an und wenn man von der Landeshauptstadt Laibach spricht, so sollten die Herren, wenn sie gut unterrichtet sind, doch wissen, dass die Slovenen in Laibach selbst ein Compromis wünschen und dass dasselbe nur aus dem Grunde nicht zustande kommt, weil die verehrte deutsche Partei in Laibach es leider nicht haben will.

Wenn also der Herr Dumreicher aus diesen thatsächlichen Verhältnissen die Schlussfolgerung zieht, das Deutschthum in Laibach werde bedrängt und verfolgt, wie das Deutschthum in den russischen Ostseeprovinzen, so muss ich sagen, über den Geschmack lässt sich zwar nicht streiten, aber ich komme dann zu der ganz berechtigten Conclusion, dass die Kenntnisse des verehrten Abgeordneten über russische Zustände und Vorgänge derzeit entschieden noch außerordentlich mangelhaft sind und einer gründlichen Aufbesserung dringend bedürfen. (Heiterkeit rechts. — Abgeordneter Freiherr v. Dumreicher: Gerade die socialen Verhältnisse sind sehr ähnlich!)

Der zweite Punkt, über den Beschwerde geführt wurde, ist die Ernennung der Bezirksschulinspectoren in Krain, die um die Wende des vorigen Jahres vollzogen wurde. Der Herr Abgeordnete Dumreicher hat hier zweierlei auszusetzen: Erstens, dass kein deutscher Bezirksschulinspector ernannt wurde; in zweiter Linie griff der Herr Abgeordnete einzelne der ernannten Bezirksschulinspectoren persönlich an, indem er ihnen Deutschenhass, nationalen Fanatismus und kirchliche Unduldsamkeit vorwarf, lauter Eigenschaften, von denen ich vorweg zugebe, dass mit ihnen, wenn sie sich erweisen lassen, die Qualification der Betreffenden für diesen Posten in der That wegfällt.

Was den ersten Gegenstand betrifft, so wundert es mich, dass der Herr Abgeordnete für Kärnten nicht bemerkt, in welch flagrantem Widerspruche mit seiner eigenen Theorie er sich befindet. Wie hat er in seiner vorjährigen Rede die Unterrichtswerwaltung hier angegriffen unter dem Vorwande, dass sie die Schule den Nationalitäten Preis gebe, und heute verlangt er von derselben Unterrichtsverwaltung, dass sie nicht nach der fachmännischen Eignung entscheide, sondern dass sie gewisse Posten ausschließlich für Angehörige einer bestimmten Nationalität reservire. (Sehr gut! rechts.)

Soweit wie der Herr Abgeordnete Dumreicher geht, gehen bei uns, den inferioren Slovenen, nur Leute, von denen man sagen muss: Sie sind verbohrte Querköpfe. Wir gemäßigten Leute, wir bescheiden uns damit, dass der betreffende staatliche Functionär neben der vollen sachlichen, auch die volle sprachliche Eignung besitzt.

Nun darf aber der Abgeordnete für die Klagenfurter Handelskammer doch das Eine nicht übersehen: Es gibt ja keinen Schul-

bezirk in Krain, in welchem die Deutschen die Majorität hätten; in dem Ortsrepertorium finden wir, dass bedeutendere deutsche Minderheiten nur in zwei krainischen Schulbezirken sich vorfinden. nämlich erstens in Laibach-Stadt 18.845 Slovenen und diesen gegenüber 5658 Deutsche, und zweitens im Schulbezirke Gottschee — denn die Sprachinsel Gottschee ist nicht vollkommen mit dem Schulbezirke Gottsche identisch — wo wir 14.647 Deutsche, aber ihnen gegenüber 26.703 Slovenen finden. (Hört! rechts.)

Nun wird mir doch der verehrte Herr Abgeordnete concedieren müssen, dass zu den wichtigsten Unterrichtsgegenständen der Volksschule die Muttersprache gehört. Wie würde nun ein Schulinspector in Krain imstande sein, seinen Posten auszufüllen, wenn er nicht der betreffenden Landessprache in Wort und Schrift mächtig ist? Ich muss aber einfach sagen, es ist weder die Schuld der nationalen Partei in Krain, noch, wie ich glaube, der Unterrichtsverwaltung, dass unter jenen Deutschen, die allenfalls für derartige Posten sich sonst eignen würden, sich kein einziger vorfindet, welcher die sprachliche Qualification in ausreichendem Maße besitzt.

Aber, meine Herren, es ist auch über Persönlichkeiten gesprochen worden. Ich bitte, versichert zu sein, dass ich dieses Gebiet nur außerordentlich ungern betrete. Wenn Sie mir gegenüber gerecht sind, werden Sie mir das Zeugnis nicht vorenthalten dürfen, dass ich, seitdem ich in diesem hohen Hause sitze und so oft ich das Wort ergreife, stets bemüht war, nur über sachliche Dinge und sachlich zu sprechen. (Bravo! rechts.) Sie können, wenn Sie gerecht sind, auf mich die bekannten Worte Juvenal's über die »Gracchen, die sich über den Aufruhr beschweren«, nicht anwenden. Ich bedaure, wenn so viel in Personalien gemacht wird; die Discussion wird hiedurch nicht gefördert, sie wird dadurch sehr häufig nur vergiftet.

Ich gebe allerdings zu: es gibt Gegenstände, die man nicht leicht berühren kann, ohne gewisse Personen zu treffen. Aber gerade in einem solchen Falle ist es Pflicht eines jeden anständigen Menschen, und doppelte Pflicht eines Parlamentariers, sich genau darüber zu informieren, wie die Quellen beschaffen sind, aus denen er seine Nachrichten geschöpft hat; Sie werden sofort sehen, wie der verehrte Herr Abgeordnete Dumreicher dieser Pflicht nachgekommen ist.

Er hat einen Mann angegriffen, der mit mir — ich mache da eine persönliche Bemerkung — seit meiner frühesten Kindheit durch innige Freundschaft verbunden ist, und für dessen wissenschaftliche und persönliche Tüchtigkeit und Ehrenhaftigkeit ich mit derselben Entschiedenheit einstehe, wie für mich selbst.

Er hat jenen Mann den »berüchtigten Redacteur einer slovenischen Zeitung«, des »Ljubljanski Zvon« genannt. Ich wiederhole dabei, was ich bereits einmal im hohen Hause vorzubringen die Ehre hatte, dass der »Ljubljanski Zvon« eine belletristisch-wissenschaftliche Monatsrevue ist, die sich in ernsten wissenschaftlichen Kreisen entschiedener Anerkennung erfreut. Der Abgeordnete Dumreicher vertritt einen kärtnerischen Wahlbezirk. Ist ihm den jenes Feuilleton entgangen, welches ungefähr vor drei Jahren in einem großen Residenzblatte zu finden war, ein Feuilleton, gezeichnet von dem bekannten Schriftsteller Heinrich Noë, in welchem er sich über die literarische Indolenz der Deutschen Kärntens beschwert und ihnen kein besseres Muster aufzustellen weiß, als — diese »berüchtigte Zeitschrift »Ljubljanski Zvon?«

Über Anastasius Grün habe ich bereits gesprochen und seinerzeit die Sache aufgeklärt. Jene Schauermäre aber, die hier von der angeblichen Darstellung der Genesis der Deutschen erzählt wurde, sie ist, meine Herren — Sie verzeihen mir den Ausdruck — eine Ent-

stellung. Ich kenne die betreffenden Aufsätze sehr wohl, es ist aber darin nirgends von den Deutschen (Nemci) die Rede, sondern ausdrücklich wird gesprochen von nemškutari, das sind jene gebürtigen Slovenen, welche im nationalen Kampfe sich auf die Seite der Gegner stellen, und Sie selbst haben ja den Beweis dafür des öftern erbracht, wie wenig sich derartige Leute, nationale Abtrünnige, Renegaten der Sympathie des betreffenden Volkes erfreuen.

Noch mehr aber hat mich Wunder genommen das, was hier erzählt wurde über die Anschauungen dieses Schulinspektors von der Reformation, dem Protestantismus, Wunder genommen deswegen, weil die betreffende Erzählung vor mehreren Monaten wörtlich veröffentlicht worden ist in einer deutschen Zeitschrift — manchem der Herren wird sie bekannt sein — nämlich im »Brünner Beobachter«. Und niemand hat den mindesten Anstoß daran genommen, er hätte sich auch in seinem ästhetischen Urtheile die bedenklichste Blöße gegeben, wenn er es gethan hätte. Es ist dies eine Erzählung, die den Titel führt: »Vita vitae meae«. Sie spielt in der Reformationszeit, im 16. Jahrhunderte.

Sie wissen, daß wir ja sehr heftige Religionswirren in Krain hatten. Wir standen in enger Verbindung mit Württemberg, die slovenischen Bücher wurden in Tübingen gedruckt, unser Land war auf dem besten Wege, lutherisch zu werden. Die Gegensätze waren außerordentlich stürmisch, und auf diesem Untergrunde baut nun der Erzähler sein geschichtliches Zeitbild auf. Wer kann daran Anstoß nehmen, wenn der betreffende in einer geschichtlichen Novelle die handelnden Personen, in denen die feindlichen Gegensätze sich verkörpern, so sprechen läßt, wie es der historischen Treue entspricht? Es tritt darin auf als Vertreter des Protestantismus ein von Glaubenseifer erfüllter protestantischer Prädicant — von dem hat der verehrte Herr Abgeordnete nichts zu erzählen gewußt — auf der anderen Stelle der Bischof von Laibach, der Pfleger der bischöflich freising'schen Stadt Bischoflack und dessen Landsknechte. Und da steht wirklich im »Ljubljanski Zvon« Folgendes. Der Bischof fragt seinen Pfleger, »ob sich denn mit guten Worten nichts ausrichten lasse?« Und die Antwort des etwas temperamentvollen, heißblütigen Mannes ist: »Mit guten Worten? Bischöfliche Gnaden! Mit dem Pfahle auf den Kopf, oder mit der Hellebarde in die Rippen, das ist für diese Satansnachfolger das beste Wort.«

Sie sehen, etwas, was natürlich aus der Wechselrede fließt, und kein vernünftiger Mensch kann daran Anstoß nehmen. Jetzt betritt der protestantische Prädicant die Scene: Von einem Felsen wird er des Gefolges des Bischofs gewahr und vom zelotischen Eifer hingerissen, fängt er an, von der Höhe herab zu zettern. Er apostrophiert sie: »Sünder aus Sodom und Gomorrha! Satanskinder und Brut der Hölle!« Dem Bischof sagt er: »Auch Dich, eines römisch-katholischen unreinen Weibes unreinen Diener wird die Geißel Gottes treffen, daß Du selbst dem Vater der Hölle zur Abscheu wirst!«

Das sind Dinge, die aus den heftigen Gegensätzen jener Zeit sich erklären, und jeder, der die Kraftsprache der religiösen Streitschriften in jenen Tagen kennt, wird mir sagen, daß das Colorit hier richtig getroffen ist. Nun machen sich die Landsknechte daran, ihn zu fangen, und um dies zustande zu bringen, verwickeln sie ihn in ein Gespräch und erwidern seine Schmähungen mit gleicher Münze, während ihn andere von rückwärts umgehen. Und da fällt der Ausspruch, der neulich ihre lebhafte Entrüstung — die Herren von der Opposition sind außerordentlich leicht in Entrüstung zu bringen — geweckt hat.

Einer dieser Landsknechte ruft: »Du Prophet auf dem Felsen, kenne Dich gut, Du und jener Primus Truberus, der dem Laibacher

Bischofe entfloh, und jetzt in der Hölle brät, seid zwei zwinglianische, für Lucifer unverdauliche Ferkel.« Also, meine Herren, nicht der betreffende Professor und Redakteur hat dies geschrieben, nicht seine Ansicht ist es, sie ist entnommen aus einer historischen Erzählung und ergibt sich mit Naturnotwendigkeit aus dem Principe, welchem der Verfasser folgen mußte, aus dem Principe der historischen Treue, das er wahren mußte.

Ich dränge die Empfindung zurück, die in mir persönlich hiedurch erweckt wird, ich appelliere auch nicht an die Majorität, ich übergebe meinem geehrten Gegner die ganze wortgetreue Übersetzung (Heiterkeit und Bravo! rechts) und ich überlasse dem Urtheilsvermögen der geehrten Opposition die Beantwortung der Frage, ob denn auch diese Methode Anspruch hat auf die Bezeichnung »Ehrlichkeit«. (Bravo! rechts.)

Auch Deutschenhaß wird dem betreffenden Realschulprofessor vorgeworfen.

Wir sind ja nach Ihren Darstellungen im krainischen Landtage außerordentliche Fanatiker und in diesem unseren blinden Wüthen gegen das Deutschtum haben wir es glücklich so weit gebracht, daß nicht blos in allen vierklassigen Schulen des Landes die deutsche Sprache obligater Unterrichtsgegenstand ist, sondern daß wir aus Landesmitteln noch einen besonderen Betrag schon seit einer Reihe von Jahren zur Dotierung des unobligaten deutschen Unterrichtes an den zwei- und dreiklassigen Volksschulen votieren! (Hört! Hört! rechts.) Sie werden mir zugeben, das ist ein sprechendes Beispiel für unseren nationalen Fanatismus!

Der betreffende Bezirksschulinspektor aber, von dem die Rede war, hat durch drei Jahre in einem oberkrainischen Bezirke, in dem lebhafter Fremdenverkehr stattfindet, funktioniert, somit in einem Bezirke, wo die deutsche Sprache ein praktisches Bedürfnis für gewisse dortige Bevölkerungskreise ist.

Was hat er nun gethan?

Als er hinkam, fand er eine einzige zweiklassige Volksschule mit unobligatem, deutschem Unterrichte. Seiner Initiative ist es zuzuschreiben, daß binnen drei Jahren in zwei weiteren zweiklassigen Volksschulen dieser Unterricht eingeführt wurde und außerdem noch in der einklassigen Volkschule in Lees.

Schließlich, meine Herren, muß man doch auch ein gewisses Gewicht legen auf die Äußerungen der vorgesetzten Behörde über die amtliche Thätigkeit dieses Mannes. Ich habe mir viele Dokumente darüber verschafft, es war mir dies ja möglich gewesen. Ich citiere daraus nur eines, das Enthebungsdekret, welches ihm ausgestellt wurde am 10. Jänner 1889 von dem Bezirkshauptmann und Vorsitzenden des Bezirksschulrates in Radmannsdorf. Ich berufe mich hier auf Seine Excellenz den Herrn Baron Schwegel, er wird dem betreffenden staatlichen Funktionär das Zeugnis nicht versagen, daß er ein fähiger Beamter ist und daß er nicht zu unseren nationalen Parteigängern gehört.

Und was schreibt dieser Bezirkshauptmann? Er sagt (liest):

»Bei diesem Anlasse gedenke ich Ihrer dreijährigen hingebungsvollen Bethätigung in diesem Bezirke, ich anerkenne mit Befriedigung ihren anregenden und fördernden Einfluß auf das Schulwesen des Bezirkes und danke Ihnen als Vorsitzender der k. k. Bezirksschulrathes für Ihre ausgezeichnete führende Wirksamkeit in dieser Körperschaft nicht minder, wie ich Ihnen für die rege und taktvolle Mitwirkung bei der Durchführung der Beschlüsse des Bezirksschulrathes zu danken verpflichtet bin. Pietät für seine Majestät und Allerhöchst dessen Regierung, weise Unterordnung gegenüber den gesetzlichen und admini-

strativen Anordnungen, allgemeine Bildung, Kenntnis aller Details des Unterrichtswesens, ein humanes und objektives Urtheil kennzeichen Ihre eingreifende Wirksamkeit.« (Hört! Hört! rechts.)

Es hat der Herr Baron Dumreicher recht, wenn er sagt, Seine Excellenz der Unterrichtsminister ist nicht unbedingt gebunden an die Vorschläge des Landesschulrates.

Ich stelle mich bereitwillig auf denselben Standpunkt und sage: Der Fall vorausgesetzt, daß dieser Funktionär von dem Landesschulrathe nicht vorgeschlagen worden wäre, so wäre es nur in der Ordnung gewesen, wenn auf Grund derartiger Äußerungen und auf Grund einer vieljährigen wirklichen verdienstvollen und wissenschaftlichen Leistung des Betreffenden der Herr Unterrichtsminister auch gegen den Vorschlag des Landesschulrathes ihn ernannt hätte. (Sehr gut! rechts.)

Auch der Bezirksschulinspektor von Gottschee ist angegriffen worden. Ich finde es begreiflich. Es kann namentlich dem deutschen Schulverein nicht angenehm sein, daß in der letzten Zeit eine seiner Aktionen in Gotschee Fiasco gemacht hat. Wir hören so oft von diesem Schulverein, daß er sich lediglich die Aufgabe stellt, deutsche Kinder vor Slavisierung zu bewahren. Ich muß gestehen, wenn dies wahr wäre, wäre ich der erste, der diese Thätigkeit vollkommen anerkennen würde; indes scheint es hiebei nicht ohne gewisse Ausnahmen abzulaufen. So ist es in jüngster Zeit versucht worden, einen neuen Schulsprengel in Gottschee in der Gemeinde Obergraß zu bilden. Die kommissionelle Erhebung fand statt, es wurde den Bewohnern von Obergraß bekannt gegeben, dass der Schulverein eine Spende von 1300 fl. unter der Bedingung zu geben bereit sei, daß sie den deutschen Sprachunterricht in der Volksschule einführen.

Meine Herren! Wer die Verhältnisse von Obergraß, dieser entlegenen, hoch oben im waldigen Berglande befindliche Ortschaft und die außerordentliche Armut derselben kennt, der weiß, was 1300 fl. für eine Summe sind und der wird Respekt vor den Männern bekommen müssen, welche der Versuchung widerstanden haben. Obergraß hat, nach dem Repertorium allerdings, 141 Deutsche, aber 540 Slovenen (Hört! rechts) und alle Achtung vor diesen Männern, die es offen heraussagten: Wir brauchen die Spende des Schulvereines nicht, wir wollen nicht den deutschen Sprachunterricht, wir wollen einen utraquistischen Sprachunterricht haben. Nun wurde von Seite des deutschen Schulvereines oder wenigstens von Seite der Parteipresse dem betreffenden Bezirksschulinspektor vorgeworfen, er habe die Leute beeinflußt. Er stellt es entschieden in Abrede, aber auch wenn er es gethan hätte, verdiente er meinerseits die vollste Anerkennung gerade vom pädagogischen Standpunkte.

Ein dritter Umstand hat den unmittelbaren Vorredner sehr unangenehm berührt; er hat ihn so in Aufregung gebracht, daß er den Muth fand, selbst daraus, weil unsere Nationalität wie jede andere ihre arme studierende Jugend unterstützt, eine Waffe gegen uns zu schmieden. Er hat behauptet: »Verwerfliche Agitation seitens der nationalen Partei, Schwäche der Regierung gegenüber diesen Aspirationen.« Er fährt weiter fort: »Aus den untersten Lagerungen der Gesellschaft werde der Nachwuchs zur mittleren Gelehrtenschule herbeigezogen.« (Abgeordneter Jahn: Sehr demokratisch!) So spricht der Herr Abgeordnete der Klagenfurter Handelskammer. Meine Antwort darauf kann sehr kurz sein. Ich kenne die Mittelschulen Krains, an denen ich durch volle sieben Jahre gedient habe, ich kenne die Kulturgeschichte unseres Landes und ich antworte daher dem Herrn Abgeordneten, der alle diese Dinge nicht kennt, folgendermaßen: Unser Land ist ein demokratisches, unser Volk ist ein echtes Bauernvolk, der Großgrundbesitz in Krain besagt wenig, denn er liegt wirtschaftlich zu sehr darnieder, zu einer regeren städtischen

Entwicklung haben wir es bis nun infolge der Ungunst der Verhältnisse und der Schuld der Regierungen nicht gebracht, unsere ganze Hoffnung, unsere ganze Zukunft wurzelt in unserem kräftigen intelligenten Bauernstande. Jeder, der die Verhältnisse kennt, wird mir zugeben müssen, dass das bäuerliche Material in unseren Mittelschulen dem städtischen weitaus überlegen ist. (Ganz richtig! rechts.) Sehe sich einmal der Herr Abgeordnete Dumreicher doch unsere Culturgeschichte etwas genauer an! Es gibt eine Reihe glänzender Namen aus Krain.

Jene Geistesheroen, die es zu europäischem Rufe gebracht haben, aus welchen Schichten, welchen Lagerungen sind sie denn hervorgegangen? Unser Mathematiker Vega ist ein Bauernsohn; jener Kopitar, dem Jakob Grimm den ehrenden Beinamen »monstrum scientiarum« gegeben hat und welcher unter den Wiener Arkaden ruht, ist gleichfalls ein derartiger Bauernjunge gewesen.

Unser Dolliner, Miklosich, ein steirischer Slovene, sie alle rangirten einmal unter jene Bauernjungen, denen der Herr Abgeordnete Freiherr v. Dumreicher in der Weisheit seiner Unterrichtspolitik am liebsten die Thore vor der Nase verschließen möchte. (Heiterkeit und Beifall rechts.)

Und ich könnte, meine Herren persönlich werden, ich könnte Ihnen einen Mann anführen, dessen Wiege in einem slovenischen Bauernhause gestanden ist, der auf Ihrer Seite sitzt, Ihrem Club angehört, welcher den ungeheuren Weg zurückgelegt hat vom slovenischen Bauernjungen bis zu den höchsten Vertrauensposten und Ehrenstellen des Staates; ich thue es nicht, obwohl ich den Mann für geistig viel zu bedeutend halte, als dass ich annehmen könnte, er würde sich durch diese Erinnerung an seine bäuerliche Abstammung im mindesten verletzt fühlen.

Nun, meine Herren, ich übergehe zu einem weiteren Hauptpunkte, der besonders erheiternd auf mich gewirkt hat.

Da hat uns der verehrte Herr Abgeordnete Freiherr v. Dumreicher die Methode in unserem nationalen Vorgehen so hübsch geschildert. Er hat gesagt: die erste Etappe ist Krain; Krain ist gewonnen, jetzt mit dem Überschusse künstlich gezüchteter nationaler Intelligenz nach Untersteiermarkt. Da ist die zweite Etappe. Er sagt: »Aufwühlung Untersteiermarks« und fährt dann fort (liest): »Man trachtete in die Städte und Märkte selbst national gesinnte Laien aus Krain zu verpflanzen und so das deutsche Gepräge dieser Culturstätten u. s. f. von innen heraus zu zerstören.«

Meine Herren! Der Plan wäre außerordentlich schlau; alle Anerkennung den strategischen Fähigkeiten des Herrn Abgeordneten Freiherrn v. Dumreicher. Nur, meine Herren, bedaure ich, dass er im flagrantesten Widerspruche zu den Thatsachen steht, dass er — einfach ganz unwahr ist! Ich werde das an Beispielen zeigen. Nehmen Sie ganz einfach — es sind vor allem Juristen angeführt worden — die Notare. Der Cillier Kreisgerichtssprengel, der das ganze slovenische Untersteiermark umfasst, hat 26 systemisirte Notarenposten. Nach der Theorie des Herrn Abgeordneten Freiherrn v. Dumreicher müssten Sie annehmen, dass ein sehr starker Procentsatz von krainischen Slovenen unter diesen steirischen Notaren sich findet.

In Wahrheit aber sind — ich citire nach dem neuesten Status — von 26 Stellen zwei unbesetzt, zwei sind mit Kärntnern besetzt, 21 von Steirern und nur ein einziger Krainer befindet sich darunter (Hört! Hört! rechts) und selbst dieser hält es mit der deutschen Partei. (Lebhafte Heiterkeit rechts.)

Jetzt drehen wir aber einmal den Spiess um und sehen uns die Notarstellen in Krain an. Im Sprengel Laibach gibt es 20, im Kreisgerichtssprengel Rudolfswerth 13 Notariate, in Summa 33 Stellen, davon sind zwei unbesetzt; dann haben wir einen Kärntner, einen Küstenländer, 12 Krainer und 17 Steirer (Hört! Hört! rechts), also nicht weniger als 17 Notare aus Steiermark gegenüber 12 einheimischen.

Dasselbe findet bei den Lehrern, den Mittelschullehrern statt. Ich stelle dem Herrn Abgeordneten Freiherrn v. Dumreicher, wenn er es wünscht, ein Exemplar des österreichischen Professorenkalenders für das Schuljahr 1888/89 zur Verfügung. Es ist dort die Provenienz jedes Einzelnen angegeben, sein Geburtsland und Geburtsort. Und was wird er finden? An sämtlichen Mittelschulen Untersteiermarks lehren zwei Mittelschullehrer aus Krain. (Hört! Hört! rechts.) In Krain dagegen finden wir aus Steiermark drei Gymnasialdirectoren und 20 Professoren und Supplenten. (Hört! rechts.)

Gegenüber derartigen Thatsachen wundere ich mich, dass Abgeordneter Baron Dumreicher solches Gefallen an dem Ausspruche Royer-Collard's hat. Ich würde ihn warnen, denselben nicht zu oft im Munde zu führen; es könnte sich ereignen, dass das Renommé seiner Ehrlichkeit, möglicherweise auch seiner Intelligenz — sie stehen ja nach dieser Theorie in so inniger Verbindung — in ganz entschiedenen Misscredit kommen könnte. (Sehr gut! Bravo! rechts.)

Es ist weiter auch erzählt worden von dem Priesterhause in Marburg, wo der ohnehin spärliche Nachwuchs der deutschen Priester in den letzten Jahren beträchtlich abzunehmen beginnt. Meine Herren, die Sache ist nicht wahr, einfach aus dem Grunde, weil sie unmöglich ist. Man kann sagen: die ältesten Leute wissen sich kaum zu erinnern, dass im Marburger Priesterhause deutsche Theologen sich befanden, das war höchstens alle fünf Jahre einmal der Fall. Da wird also von einem Abnehmen in neuerer Zeit aus dem einfachen Grunde nicht die Rede sein können, weil, wo nichts ist, selbst Abgeordneter Dumreicher sein Recht verloren hat. (Heiterkeit rechts.)

Ein weiterer Punkt endlich, den uns Baron Dumreicher vorgehalten und voraus er sehr weitgehende Consequenzen gezogen hat: Er hat das Wort gesprochen, dass »während der vielhundertjährigen Berührung der Slovenen mit den beiden großen Culturvölkern, den Italienern und den Deutschen kein einziger geistzündender Funke auf die ersteren übersprungen ist«. Wenn dieser Vorwurf einem ganzen Volke gegenüber berechtigt wäre, meine Herren, so wäre er doch unedel und unschön. (Bravo! Bravo! rechts.) Die Namen aber, die ich Ihnen früher angeführt habe, sie zeigen, dass dieser Vorwurf auch unbegründet ist, und wir können es mit gerechtem Stolze sagen: Unsere kleine Nation hat in der Zeit, wo das Geistesleben Österreichs arg darnieder lag, mächtig beigetragen zur Repräsentation unseres Staates auf wissenschaftlichem Gebiete (Abgeordneter Freiherr v. Dumreicher: Es war von der Nationalliteratur die Rede!) und was die Nationalliteratur betrifft — ich komme gleich auf die Nationalliteratur zu sprechen, Herr Abgeordneter Dumreicher wünscht es — begnüge ich mich, einen einzigen Namen ihm zu nennen, den Namen eines großen Dichters, der trotz seiner Zugehörigkeit zu unserem Volksthume eines der leuchtendsten Gestirne am Himmel der Dichtkunst ist. Der Name lautet Prešern.

Ich kann vom Herrn Abgeordneten Dumreicher nicht verlangen, dass er ihn kennt (Abgeordneter Freicherr v. Dumreicher: Ich kenne ihn!) es könnte mich auch nicht wunder nehmen, wenn er sagen würde: »Das glaube ich nicht, das ist wieder so ein Eigendünkel

eines kleinen slavischen Gerngroß.« Er wird aber vielleicht einem Manne glauben (Abgeordneter Freiherr v. Dumreicher: Anastasius Grün!) ja, Anastasius Grün, der ein Schüler Prešerns war, und den Sie zum großen Theile nach seinem eigenen Geständnis unserem Prešern verdanken.

Ich werde eine Stelle aus einem Briefe zur Verlesung bringen, welchen Anastasius Grün 1849 geschrieben hat. Sie finden den Brief — ich habe ihn erst heute in der Hofbibliotek excerpirt — in dem »Illirischen Blatt« Nr. 38 vom 12. Mai 1849. Anastasius Grün schickte einen namhaften Beitrag für das Grabdenkmal des Dichters und sagt in dem Briefe wörtlich folgendes (liest):

»Meine Herren! Sie haben das schöne, dankenswerte Geschäft übernommen, die Stelle, an welcher sich die irdischen Fußtapfen eines Unsterblichen in die Geisterwelt verlieren, den Nachkommen zu bezeichnen. Sie sammeln Bausteine für das Denkmal unseres trefflichen Prešern. Als ich jenen Aufruf las, fühlte ich mich zu einer doppelten Pflichterfüllung aufgefordert. Ich folge ihm nicht nur als Sohn des Landes, dessen Volkssprache der vaterländische Sänger bereichert und veredelt hat, meinen Obolus für diesen Todten zu steuern, sondern ich möchte auch vor Ihnen, meine Herren, noch ein anderes Todtenopfer in dieses Grab senken, nämlich das des wärmsten, unauslöschlichen Dankes, den ein Schüler dem einstigen Lehrer seiner Jugendtage schuldet.

Wenn jemals der in des Knaben Brust schlummernde Funke zur edlen Flamme, der unentwickelte Keim zur Blüte wird, so danke ich es ihm vor Allen! Der Mann, dessen odysseeischer Geist »viele fremde Städte gesehen und Sitte gelernt hat«, fühlte es gar wohl, daß eine gebildete Volkssprache der wohlthätige Strom sei, der in seiner Tiefe die Goldkörner jener höheren Gesittung führt, welche allein die in Krämpfen liegende Welt endlich zu beruhigen und neu zu gestalten vermag.«

So urtheilt einer Ihrer großen Dichter. Ich stelle dieses Urtheil, ohne eine weitere Bemerkung daran zu knüpfen, ruhig neben die verletzenden Worte, welche wir neulich aus dem Munde des Abgeordneten der Klagenfurter Handelskammer zu hören bekamen. (Bravo! rechts. — Abgeordneter dr. Pichler: Danken die slovenischen den deutschen Dichtern auch so?) Ich habe etwas zu wenig Zeit, um mich mit Einwendungen zu beschäftigen, die ich sehr leicht widerlegen könnte.

Es ist auch über die Schriftsprache gesprochen worden und da hat uns der Herr Abgeordnete Dumreicher erklärt, die slovenische Schriftsprache und die Mundart der Kärntner Windischen sei etwas Grundverschiedenes. Er behauptet geradezu, daß »diese Mundart von der in Krain neugeschaffenen slovenischen Schriftsprache so stark abweicht« — ich bitte jedes Wort genau zu nehmen — »daß diese jenem Dialekte gar nicht näher verwandt erscheint, als das Deutsche.« (Gelächter rechts.) Nun, meine Herren, ich bemerke sofort, daß, wie ich glaube, Herr Abgeordneter Dumreicher sowohl von der slovenischen Schriftsprache, als auch von der Mundart der Kärntner Windischen gleich gut unterrichtet ist, daß er nämlich von beiden absolut nichts versteht und ich beneide ihn um den außerordentlichen Muth, der dazu gehört, sich über Dinge kategorisch auszusprechen, von denen man sich aus Eigenem ein Urtheil zu bilden nicht imstande ist. Ich wäre, glaube ich, der Mühe enthoben, mit einem derartigen Gegner noch weiter zu polemisiren; indessen werde ich, weil es merkwürdigerweise immer nachgebetet wird — vielleicht kommt das nächstemal der Herr Abgeordnete Foregger damit (Heiterkeit rechts) — weil also das noch immer gedankenlose Nachbeter findet, doch darüber kurz

etwas bemerken. Man hat vor 15 oder 20 Jahren behauptet — und wir haben es im krainischen Landtage von Ihren Gesinnungsgenossen oft hören können — das Krainische und die slovenische Schriftsprache seien zwei grundverschiedene Dinge und die krainische Bevölkerung, der Bauer, verstehe die Schriftsprache gar nicht; heute hat dieses Gerede vollkommen aufgehört, im krainischen Landtage ist es still, im Lande wird außerordentlich ruhig slovenisch amtiert und wir hören keine Klage der Bevölkerung darüber, in der Landstube aber ist es still geworden, schon aus dem einfachen Grunde, weil ein homerisches Gelächter die Antwort sein müßte auf derartige Behauptungen und weil sich wohl niemand einem derartigen Gelächter freiwillig aussetzen will, aber in Wien kann man hin und wieder mit derartigem noch debütiren.

So hat im vorigen Jahre in der Budgetverhandlung im Herrenhause ein sehr angesehener Mitglied des krainischen Großgrundbesitzes, ein Mann, der entschieden bona fide gesprochen hat, — ich schätze den Mann — Folgendes gesagt (liest): »Es ist in Krain als Landessprache die krainische Sprache zu Hause, amtiert wird aber bei den Behörden im schriftlichen Wege mittels der slovenischen Sprache. Es werden im hohen Hause sehr viele sagen: das ist ein- und dasselbe. Das ist aber nicht der Fall. Die krainische Sprache ist ein seit Jahrhunderten in Krain übliches Idiom, welches mit der in Südsteiermark und in einigen Theilen Kärntens herrschenden Sprache so ziemlich identisch ist (Heiterkeit rechts), abgesehen von etwas verschiedenen Stimmfällen in den Worten und sonst sehr geringen Unterschieden, so daß sich die Bewohner Krains mit denen Südsteiermarks und Kärntens sehr gut verständigen können« — und er fügt bei — »ich spreche da aus eigener Erfahrung.« Und weiter! »Die slovenische Sprache ist eine neugebildete Sprache, die vielleicht seit drei Decennien sich so nennt, und welche, als ich ins Land kam, beinahe nicht einmal dem Namen nach bekannt war.« Es ist hochinteressant, was ihm entgegnet wurde von einer Seite, der ich in slavicis mehr Kompetenz zuschreiben möchte als dem Herrn Abgeordneten Dumreicher trotz meines Respektes vor seiner ausgebreiteten Bildung. Niemand anderer als der erste europäische Slavist, Hofrat Miklošič, replicierte als Generalberichterstatter (liest): »Die Frade des Unterschiedes zwischen krainisch und slovenisch ist ungefähr gleich der Frage, die auftreten könnte über den Unterschied« — man sollte erwarten zwischen skandinavisch und deutsch — »zwischen schwäbisch und hochdeutsch. (Heiterkeit rechts.) Darüber Reden zu halten, werden mir die Herren wohl erlassen.«

Da läßt sich nichts anderes sagen, ein gewisser Unterschied besteht eben zwischen jeder Schriftsprache und Mundart, und eine der ersten Aufgaben der Volksschule ist, der Schuljugend die Kenntnis der Schriftsprache zu ermöglichen und das ist mit ein Hauptgrund, weshalb wir das Volksschulwesen in Kärnten mit solcher Energie tadeln, weil es dieser Pflicht nicht nachkommt. Darüber brauchte ich mich nicht weiter auszulassen.

Nun komme ich zum letzten Punkte, bezüglich dessen ich nicht einer Meinung sein kann mit dem Herrn Abgeordneten Dumreicher.

Er that nämlich einen ganz eigenthümlichen Ausspruch. Soweit ich seine rednerische Veranlagung kenne, lockt ihn besonders die Antithese, kitzelt ihn das Paradoxe, und diesem Drange, der in seiner Natur steckt, nachgebend, hat er das klassische Wort gesprochen über die österreichischen Slaven: »Sie werden stets unzufriedener, weil man sie befriedigt.« Der logische Schluß ist: »Sie werden am zufriedensten sein, wenn man ihnen alles verweigert.« Speciell dies auf die Slovenen angewendet, bedauere ich, daß wir erst in letzter Zeit der Gegenstand schmeichelhafter Aufmerksamkeit seitens

des Herrn Baron Dumreicher geworden sind, und daß ihm die Entwicklung unseres politischen Lebens in den letzten vierzig Jahren noch eine terra incognita zu sein scheint.

Wenn er slovenisch könnte, würde ich ihm aus unserer 20 fl.-Literatur, wie er sie wohlwollend bezeichnet hat, eine interessante Monographie vorhalten, betitelt: »Slovenci in 1848. leto«, »Die Slovenen und das Jahr 1848«. Es ist ein Werk auf Grund gründlicher Quellenstudien — ich kann dies als Fachmann bezeugen — gewissenhaft und fleißig gearbeitet.

Wenn ich dieses Werk ansehe, finde ich, daß es im Interese des Herrn Baron Dumreicher und seines Gesundheitszustandes ein wahres Glück war, daß er nicht die Ehre hatte, dem 1848 er Reichstage anzugehören. Jetzt bringt ihn bereits das Verlangen der Slovenen nach kärntnerischen Volksschulen und ein paar armselige Parallelklassen an Untergymnasien in die lebhafteste Aufregung. Was hätte er gesagt, wenn er im Jahre 1848 und 1849 im Wiener und Kremsierer Reichstag gesessen wäre, wo die Laibacher nicht weniger verlangten, als die Errichtung einer slovenischen Universität in Laibach. (Hört! rechts.)

Die Petition ist thatsächlich vorgebracht worden.

Im September des Jahres 1848 war es, daß ein Abgeordneter aus Krain den Antrag gestellt hat, die Regierung aufzufordern, eine slovenische Universität in Laibach zu errichten, und das war, meine Herren, keiner von den wilden Fanatikern, jenen verblendeten Parteiführern, jenen slovenischen Schwarmgeistern, wie uns der Herr Abgeordnete Baron Dumreicher zu nennen pflegt.

Daß der Mann nach dieser Richtung ziemlich unverfänglich sein mußte, das können Sie, meine Herren, daraus entnehmen, daß ihn Schmerling zum Landespräsidenten in Krain gemacht hat (Hört! Hört! rechts), es ist nämlich Dr. Ulepič, der diesen Antrag stellte. Am 5. Oktober 1848 hat in der That die damalige Regierung, die da weiter geht als der verehrte Herr Unterrichtsminister, die positive Zusage gegeben, an die Errichtung einer slovenischen Universität schreiten zu wollen und hat den politischen Verein »Slovensko društvo« in Laibach aufgefordert, Fachmänner in Vorschlag zu bringen, welche sofort mit Vorträgen über Civil- und Kriminalrecht beginnen könnten. Das ist geschehen, und es wird vielleicht den Herrn Abgeordneten Dr. Russ interessieren, daß einige Jahre hindurch in der That von Männern, die sich später zu deutschen Universitätsprofessoren herausgebildet haben — ich nenne Dr. Skedel und Dr. Kranjc in Graz — faktisch solche Vorlesungen gehalten worden sind.

Das ist, wie gesagt, am 5. Oktober 1848 geschehen. Aber noch nicht genug — ich bitte diesbezüglich die Reichstagsverhandlungen des Kremsierer Reichstages, Band 4 bis 5 nachzulesen — hat noch Dr. Ulepič diese Anfrage in Kremsier erneuert und die Antwort auf seine Interpellation wurde ihm durch den Grafen Stadion ertheilt, welcher ausdrücklich erklärte, dass er die Errichtung dieser Universität für nützlich und nothwendig halte (Hört! Hört! rechts) und die Forderung derselben als einen natürlichen Ausfluß der nationalen Gleichberechtigung erblicke. (Hört! Hört! rechts.)

Nun, meine Herren, wie weit, wie epigonenhaft weit, stehen wir zurück hinter den Männern des Jahres 1848/49, wie weit haben wir unsere Ansprüche reduziert, und zwar aus zwei einfachen Gründen. Einmal aus Rücksicht auf die Gesammtlage des Staates und auf die schwierigen staatlichen Verhältnisse, die ja eine gewisse Zurückhaltung und Mäßigung jeder patriotisch denkenden Partei zur Pflicht machen. (Bravo! Bravo! rechts.) Dann aber deshalb, weil wir einfach Realpolitiker geworden sind. So verhalten sich die Dinge. Ich über-

lasse es wieder Ihrem Ermessen, zu beurtheilen, inwieweit Baron Dumreicher richtig und wohl informirt war in seiner letzten Rede.

So könnte ich Ihnen, meine Herren, von Anfang bis zu Ende alles dasjenige, was Baron Dumreicher in zwei langen Stunden über uns Slovenen vorgebracht hat, zerlegen und widerlegen.

Ich tue es nicht. Ich schulde ihm lebhaften Dank für seine Ausführungen. Schon die Ausführlichkeit desselben spricht dafür, dass das, was wir vorbringen, in sich begründet ist. (Abgeordneter Klun: Richtig!) Denn über ungerechtfertigte Sachen ereifert man sich ja doch nicht so sehr. (Abgeordneter Foregger: Das ist ein schlagender Beweis!) Dem Herrn Abgeordneten Foregger habe ich bereits früher gesagt, dass ich auf Zurufe nicht replicieren kann. Ich habe zu wenig Zeit dazu und auf der anderen Seite müßte ich behaupten, dass der Herr Abgeordnete Foregger in meinen Augen nicht jenes Maß von Bedeutung genießt, welches erforderlich ist, um eine derartige Entgegnung auf einen Zuruf zu provozieren. (Bravo! Bravo! rechts.)

Ich verlasse nun den Baron Dumreicher, es ist möglich, daß wir uns später noch treffen und gehe zur großen Schulfrage selbst über.

Gestatten Sie mir, daß ich auf eine merkwürdige Rede in Kürze zurückkomme, welche von dieser (rechten) Seite gehalten wurde, auf eine Rede, die mich geradezu mit Bewunderung erfüllt hat.

Ich muss es gestehen, sie hat mir etwas begreiflich gemacht, was ich an sich für unbegreiflich hielt. Sie hat mir gezeigt, wie es der menschlichen Unzulänglichkeit gelingen kann, aus dem Nichts das Etwas zu erzeugen. Ich meine die Rede des Abgeordneten der Landgemeinden Raudnitz.

Ich habe die Rede aufmerksam durchgelesen und sie analysirt, was finden Sie darin? Keine Spur eines tieferen originellen Gedankens, nicht die Frucht gründlichen, sachlichen Eingehens in Schulfragen, auch nicht den Niederschlag gesättigter praktischer Erfahrung; denn schließlich die immerhin interessanten Wahrnehmungen, die er auf seinen Ferialspaziergängen an zukünftigen Bauern und Bäuerinen gemacht hat, kann ich doch nicht als derartige Erfahrungen gelten lassen. Nichts von alledem. Die ganze Rede war »tönendes Erz und klingende Schelle, ein wahres Kökenmödding« abgegriffener Gemeinplätze und verbrauchter Schlagworte, aber trotzdem hat sie, getragen von der rhetorischen Kunst diese ausgezeichneten Redners, Dank der gütigen Unterstützung der geehrten Opposition (Sehr gut! rechts), wie ich nicht leugnen kann, einen außerordentlichen äußeren Erfolg gehabt. Eines muss aber dabei doch auffallen: Sowohl der geehrte Herr Redner, als auch die verehrte Opposition, die ihm so stürmischen Beifall zujachzte, hat eine Kleinigkeit übersehen.

Der Abgeordnete Grégr vergaß vollständig in seinem feurigen Plaidoyer für die derzeit bestehende Neuschule, dass sein Name unter einem Antrage unterfertigt sei, die eine gründliche Abänderung der Neuschule verlangt, und die geehrte Opposition ist sich dessen im Momente nicht bewusst gewesen, dass der Antrag der Jungčechen von ihr und ihrer Presse seinerzeit mit demselben großen Interdicte belegt wurde, wie der Antrag Lichtenstein.

Selbst ein aufrichtiges Geständnis des Abgeordneten Dr. Grégr wurde übersehen, nähmlich das merkwürdige Zwiegespräch mit Greuter, in welchem Grégr den Anbot machte: »Nehmt Tirol«, lasst uns »Böhmen!« Ich habe mich gewundert, dass die Opposition wenigstens nicht mit dem alten Gebete an den heiligen Florian gekommen ist: »Heiliger Florian, Feuerpatron, verschone unsere Häuser und zünd' die anderen an!« (Heiterkeit rechts.) Die Gelegenheit wäre so ausgezeichnet gewesen. Es ist dies für mich nur ein Beweis, wie häufig

sich selbst in diesen Räumen unter Männern, die doch ernst sein sollten, derartige Comödien der Irrungen abspielen.

Ich habe gesagt, ich halte die Rede des Herrn Abgeordneten Grégr trotz der aufrichtigen Anerkennung, die ich der rhetorischen Kunst des Sprechers zolle, sachlich für recht unbedeutend.

Ich wäre auch nicht darauf zurückgekommen, wenn nicht eine Bemerkung mich nöthigen würde, kurz zu repliciren. Der Herr Abgeordnete Grégr hat ausgerufen, wer an der Neuschule rüttelt, begeht ein Attentat an der Zukunft des böhmischen Volkes, der legt die Axt an das Dasein der böhmischen Nation. Wenn dies für die Böhmen gilt, meine Herren, gilt es in viel höherem Grade für die numerisch viel schwächeren, culturell und wirtschaftlich zurückgebliebenen Slovenen. Jeder bei uns der Augen hat, zu sehen, muss es sich sagen: Wir Slovenen sind verloren, wenn es uns nicht gelingt, mit Bildungselementen die Masse des Volkes zu durchtränken, das Niveau desselben zu heben, aber gerade, weil ich so denke, muss ich die Conclusionen des Herrn Abgeordneten für Raudnitz als verfehlt bekämpfen. Er hat mit solch heiligem Feuereifer gegen die Wiedereinführung der alten Schule, der Concordatsschule protestirt.

Ich bemerke einfach, er hat offene Thüren eingerannt. Wer denkt denn daran, die alte Concordatsschule, die für alle Zeiten abgethan ist, wieder zu restituiren? Er hat sich zum Anwalte der Lehrerschaft aufgeworfen. Ich bemerke, dass ich selbst dem Lehrerstande angehöre, mit stolzem Bewusstsein ihm angehöre, dass mein sehnlichstes Verlangen dahin geht, seine sociale Geltung zu heben, seine Unabhängigkeit zu festigen, aber anderseits glaube ich, die Unabhängigkeit des Lehrerstandes werde nicht leiden und an socialer Geltung werde er nur gewinnen, wenn gewisse Ausschreitungen, von denen wir neulich gehört haben, in Hinkunft hintangehalten werden. (Beifall rechts.) Wenn auf die Volksbildung hingewiesen worden ist, auf den hohen Wert, den die Volksschule für uns ringende Nationen haben müsse, so verweise ich auf das eine, das ich es gerade deshalb nicht begreifen kann, wie man argumentirt, all dasjenige, was in den letzten Decennien die Erfahrung nachgewiesen hat, das soll und muss spurlos an dem Gesetzgebungswerke der österreichischen Volksschule vorübergehen.

Ich weiß nicht, ob sich der Herr Abgeordnete Grégr neulich die Rede des Generalredners contra angehört hat. Ich bitte ihn darum, diese Rede nicht bloß einfach zu lesen, das wäre zu wenig, sondern sie zu studiren. Die Ausführungen des Baron Dumreicher sind der beredteste Commentar zu jenem Beifallssturm, mit welchem die verehrte Opposition den Worten des jungčechischen Abgeordneten zugejauchzt hat. (Lebhafter Beifall rechts.) Wenn der Herr Abgeordnete Grégr etwas mehr als ein großer Virtuose der Rhetorik ist, wenn in ihm nur ein Äderchen von politischer Überlegung und staatsmänischer Einsicht fließt, so muss ihm die Rede die Augen darüber öffnen, auf welchem Irrwege er sich befindet, wessen Geschäfte er betreibt, wessen Interessen er fördert. (Beifall rechts.)

Ich werde jetzt zum springenden Punkte der ganzen heurigen Unterrichtsdebatte kommen, ich gedenke meine Ansicht über die Reform der Volksschule auszusprechen, und zwar vom Standpunkt des praktischen Schulmannes, der auf eine immerhin vieljährige Thätigkeit im Gebiete des Unterrichtswesens hinzuweisen vermag. Ich verschmähe es, mein Rüstzeug aus der Unterrichtsstatistik und aus ausländischen Gesetzgebungen zu holen. Ich bin nicht so geschickt, wie der verehrte Abgeordnete Beer, dem viel reicheres Wissen und Erfahrung zu Gebote stehen, aber ich werde dafür die Verhältnisse vielleicht mit etwas mehr Aufrichtigkeit darlegen, denn um nur eines

hervorzuheben, was der Herr Abgeordnete für Hartberg über die Zahl der gemischten Schulen im Königreiche Preußen, nämlich 517, gesagt hat, halte ich, trotz der Einwendungen die der Herr Abgeordnete Beer gemacht hat, vollkommen aufrecht. Der Herr Abgeordnete Beer hat sich die Sache sehr leicht gemacht; er hielt sich einfach an den Buchstaben der Ausführungen des Prinzen Liechtenstein und wollte den ganz offen liegenden Sinn derselben nicht erblicken.

Die Sache ist so außerordentlich einfach, dass ein einziges Beispiel genügen wird, um Sie über das, was ich meine, aufzuklären. Nehmen wir an eine preußische Gemeinde mit confessioneller Schule. In der ganzen Schule existirt kein einziges andersgläubige Kind. In diese Gemeinde kommt nun ein Jude und bringt einen schulpflichtigen Knaben mit sich. Er hat nicht die Mittel oder nicht den Willen, ihn privat unterrichten zu lassen. Zur nächsten Simultan- oder gemischten Schule ist es zu weit; der Schulzwang besteht, das Kind aber muss er in die Schule schicken, daher schickt er es in die confessionelle Ortsschule. Die Einrichtung derselben bleibt nach wie vor ganz dieselbe.

Jetzt frage ich, welcher vernünftiger Mensch wird aus dem Umstande, dass ein kleiner Israelit in diese Volksschule gekommen ist, zur Schlussfolgerung gelangen: Sie ist zu streichen aus der Reihe der confessionellen Schulen und einzufügen unter die paritätischen oder gemischten Schulen.

Gerade so aber und nicht anders argumentirt der Herr Abgeordnete Beer. Ich halte mich an dieselben Ziffern, die entnommen sind dem Ergänzungshefte 13 des deutschen reichsstatistischen Bureaus.

Die Gesammtzahl der confessionellen Schulen in Preußen im Jahre 1882 betrug 32.523. Nun werden 4678 von diesen confessionellen Schulen auch von Angehörigen anderer Confessionen besucht, und zwar 1811 einclassige Schulen mit einer Minorität unter 10 Schüler, 1181 haben eine Minorität von über 10 Schüllern, und von den mehrclassigen Schulen haben 1084 eine Minorität unter 18 und 420 eine solche mit 18 Schüler.

Das, meine Herren, sind nichts weiter als die Consequenzen, welche sich aus den natürlichen Gemengelagen der Bekenntnisse ergeben. Daraus aber die Folgerung zu ziehen, dass die Angabe des Prinzen Liechtenstein unrichtig ist und mit den Thatsachen nicht im Einklange steht, das ist entschieden unrichtig.

Ich kann mich nun sehr kurz fassen in dem, was ich über die Volksschule selbst und ihre Reform zu sagen habe.

Ich erachte eine solche — für unerlässlich, und zwar nach dreifacher Richtung. Zuerst im Sinne der Länderautonomie; das Staatsgrundgesetz, weist dem Reichrathe nur die Festsetzung der Grundsätze des Volksschulwessens zu; statt dessen aber erschien das Reichsvolksschulgesetz vom 14. Mai 1869 von Haus aus mit einem organischen Gebrechen, mit einem verfassungsrechtlichen Makel behaftet, indem es ein bis ins kleinste Detail ausgearbeitetes Gesetz ist, ein uniformes Gesetz, welches alle Länder, ungeachtet ihrer culturellen und nationalen Verschiedenheiten und wirtschaftlichen Differenzen gleich behandelt.

Nun, meine Herren, die Sache ist bedenklich und zwar nicht bloß in staatrechtlicher, sondern auch, und in noch weit höherem Grade in pädagogischer Beziehung. Sie werden mir zugeben müssen, die Schule ist ein praktisches Gebilde, sie hat unmittelbar dem Leben zu dienen; nach einer Schablone ist hier nicht vorzugehen.

Manches, was für eine Volksschule in der Umgebung von Wien oder in Böhmen ganz angemessen ist, das ist einfach unmöglich und

undurchführbar und nicht den ganz verschiedenen Verhältnissen entsprechend für ein galizisches Huzulendorf in den Karpathen oder für einen gottverlassenen dalmatinischen Morlakenweiler.

Es ist daher eine Reform in dem Sinne unerlässlich, dass die Autonomie der Länder in Beziehung auf die Volksschulgesetzgebung erweitert werde.

Ein Anderes, meine Herren, betrifft das Verhältnis der Volksschule zum positiven Bekenntnisse, zur Religionsgenossenschaft.

In einer sehr bedeutenden Rede von jener Seite des hohen Hauses, mit der sich der Herr Abgeordnete Lippert recht gut eingeführt hat, wurden wir auf jenen Widerspruch verwiesen, der da zwischen dem menschlichen Intellecte und seinem Erzeugnisse, dem Wissen und dem Dogma des positiven Bekenntnisses besteht.

Meine Herren! Dieser Widerspruch ist vorhanden — ich will nicht untersuchen, ob er ein bloß scheinbarer oder ein thatsächlicher ist, das ist eine andere Frage — er findet sich bei jedem Bekenntnisse, er drängt, er ängstigt jede tiefere, ernstere Menschenseele, die sich an die Erfassung der höchsten Probleme des Daseins heranmacht. Aber wozu diesen Zwiespalt in der Volksschule hineintragen? (So ist es! rechts.) Wozu die Beängstigung dem Kinde aufnöthigen in einer Zeit, wo ihm noch das Fassungsvermögen abgeht, wo es noch nicht imstande ist, aus eigenen Kräften an der Ausgleichung und Versöhnung dieser Gegensätze zu arbeiten?! Namhafte deutsche Pädagogen — ich nenne nur Schrader und Kehr, obwohl ich noch zahlreiche andere anführen könnte — haben infolge dessen, gerade weil sie die Einheitlichkeit des Volksschulunterrichtes betonen, den Grundsatz aufgestellt, dass der Mittelpunkt des gesammten Volksschulunterrichten der Religionsunterricht zu sein habe, und zwar meinen sie damit nicht etwa eine nebulose, gewissermaßen in der Retorte erzeugte Schulmeisterreligion, sondern das positive Bekenntnis mit seinen Dogmen.

Ich für meinen Theil gehe nicht soweit; aber ich will aus der Volksschule strenge alles vermieden wissen, was an der Einheitlichkeit des Unterrichtes rüttelt, was in der Jugend die Achtung vor dem positiven Bekenntnisse und den Dienern desselben zu beeinträchtigen imstande ist.

Es hat mich gefreut, dass auch von der Opposition dieser Standpunkt betont worden ist. Ich möchte mir aber doch eine Bemerkung erlauben. Haben denn die Herren vor allem die entscheidende Frage übersehen, jenen Einwand, den man ihnen immer machen kann, ob nämlich in der derzeit bestehenden Volksschulgesetzgebung irgend eine Cautel dafür geschaffen ist, dass diese nothwendige Harmonie zwischen Schule und Kirche, diese nachdrücklich betonte Einheitlichkeit des Volksschulunterrichtes wirklich erhalten und nicht muthwillig gestört werde?

Sie, meine Herren, werden mir mit der Einwendung kommen: Wir haben ja dafür die Schulaufsichtsorgane, die Schulbehörden! Es ist ja richtig, es gibt Ortsschulinspektoren, Bezirksschulinspektoren, Landesschulinspektoren, die walten ja ihres Amtes. Gut! Wie verhält sich aber die Sache praktisch? In der Unzahl der Fälle ist der Ortsschulinspektor der reine niemand, ein masculus pictus. Der Landesschulinspektor sieht sich alle heilige Zeiten einmal die betreffende Volksschule an. Verpflichtet dazu ist er innerhalb dreier Jahre einmal.

Das eigentliche Agens in der Schulaufsicht ist der Bezirksschulinspektor, und wo haben Sie nun die Garantie, dass dieser nicht in demselben Fahrwasser segelt wie jener, nach meiner Ansicht nicht geeignete Lehrer, den er zur Verantwortung zu ziehen hätte? Es sind mir diesbezüglich so viele traurige Beispiele bekannt — ich

bemerke ausdrücklich, nicht aus meinem engeren Heimatlande, sondern aus Niederösterreich — Beispiele, von denen ich nicht reden will, weil ich Persönlichem principiell aus dem Wege gehe, zu viele Beispiele, als dass ich mich dazu entschließen könnte, den Gedanken an eine gesetzliche Regelung ohneweiters von sich zu weisen.

Endlich ist eine Reform auch nach einer dritten Richtung notwendig, nämlich in nationaler Beziehung. Wer entscheidet denn heute über die Unterrichtssprache in der Volksschule?

Es gehört in der That etwas Übung im Gesetzeslesen dazu, um sich diese Frage zu beantworten. Für den Gesetzkundigen ist es allerdings klar. §. 6 des Reichsvolksschulgesetzes in Verbindung mit Artikel 19 des Staatsgrundgesetzes geben die nöthige Directive. Aber trotzdem, meine Herren, finden wir thatsächlich, dass eine ganze Reihe von Landesschulräthen, zum Beispiel jene von Steiermark, Kärnten, Istrien u. s. w., sich um diese gesetzlichen Bestimmungen blutwenig kümmern.

Deswegen, behaupte ich, soll in das neue Volksschulgesetz, durch das eine Reform der Volksschule beabsichtigt wird, eine klare und präcise Bestimmung Aufnahme finden, welche das Recht der Muttersprache in der Volksschule, die Function der Muttersprache als Unterrichtssprache präcisirt und über jeden Zweifel erhebt. (Zustimmung rechts.) Ich betone, wir Slovenen werden jedem derartigen Gesetze unbedingt unsere Zustimmung versagen, falls dieses unser berechtigtes Verlangen durch das Gesetz nicht erfüllt wird. (Sehr richtig! rechts.) Der Herr Abgeordnete Baron Dumreicher wird hier freilich mit mir nicht übereinstimmen. Auch er hat über Kärnten gesprochen.

In der Regel ist es der Herr Abgeordnete Ghon, der uns wohlmeinend belehrt, wenn wir einen Excurs nach Kärnten unternehmen. Ich schätze den Herrn Abgeordneten Ghon außerordentlich, er ist ein lieber College, nur wird er etwas schwierig, wenn wir auf Kärnten zu sprechen kommen. (Heiterkeit rechts.) Aber er wird mir verzeihen, bei aller Hochschätzung seiner Persönlichkeit bin ich nicht imstande, ihn als eine Autorität gerade in Unterrichtssachen gelten zu lassen. Anders ist es mit dem Herrn Abgeordneten Dumreicher, mit einem Manne, der in seinen Kreisen als Autorität in Unterrichtsfragen gilt, meiner innersten Überzeugung nach herzlich mit Unrecht, der mit einem gewissen Applomb in der Unterrichtsdebatte auftritt, und von dem gewisse Leute meinen, dass, wenn uns die Segnungen eines Cabinetes Chlumecki-Plener beschieden sein sollten, wir ihn einmal auch auf der Ministerbank als Vertreter des Unterrichtswesens zu erblicken Gelegenheit haben werden. (Rufe rechts: Oho!) Einen derartigen ausgezeichneten Abgeordneten, dessen Meinung eine viel schwerwiegendere ist, muss ich denn doch fragen, ob ihm das einfache Büchelchen unbekannt ist, betitelt: »Gesetze und Verordnungen, betreffend die allgemeinen Volksschulen in Kärnten«. Aus diesem kann er sich sofort überzeugen, dass an den kärntnerischen Volksschulen das Slovenische nicht einmal Unterrichtsgegenstand ist. (Hört! Hört! rechts.)

Sie haben hier den Lehrplan, sämtliche Lehrgegenstände sind angeführt, von der Religion angefangen bis zum Turnen und zu den weiblichen Handarbeiten; nirgend aber finden Sie die Bezeichnung »Slovenische Sprache«, vom Unterrichte in der Muttersprache ist nirgends die Rede (Hört! Hört! rechts) und nur so nebenbei bei »deutscher Unterrichtssprache« finden wir Folgendes (liest): »Für utraquistische Schulen im ersten Jahre vorbereitender Sprach- und Anschauungsunterricht, anknüpfend an Gegenstände aus der Umgebung des Kindes in slovenischer Sprache« u. s. w. und bei der zweiten Abtheilung wird das Slovenische an den für die Heranbildung der

slovenischen Jugend in Kärnten errichteten und fungirenden Schulen nur insoweit gelehrt, dass der Unterricht im Deutschen auf diese Weise successive ermöglicht wird.

Ich frage den Herrn Abgeordneten Baron Dumreicher, ob denn für ihn keine Grundrechte existiren und ob, wenn er den Muth findet zu einer Apologie der kärntnerischen Schulzustände, er vollkommen vergessen hat auf unser Reichsvolksschulgesetz und unsere Schul- und Unterrichtsordnung? Wenn ihm das Volk gleichgiltig ist, so soll er sich wenigstens um seine vielgepriesene Neuschule annehmen. Die Alternative ist lediglich die: Es bleibt zu wählen zwischen zwei Dingen; entweder ist die slovenische Jugend in Kärnten so außerordentlich begabt und der deutschen überlegen, dass sie imstande ist, trotz der Schwierigkeiten, welche sich aus der Unkenntnis der Unterrichtssprache ergeben, das Lehrziel zu erreichen und ich glaube kaum, dass Sie diesen absoluten und so unendlich weitgehenden Vorzug unserer Jugend ohneweiters zugestehen werden, oder aber das andere tritt ein, das Unterrichtsziel wird nicht erreicht, die Schule leistet nicht das, was sie leisten könnte und das zu fordern man berechtigt ist.

Indessen wozu denn rechten mit dem Herrn Abgeordneten der Klagenfurter Kammer? Als ich den Schluss seiner Rede gehört habe, ist mir etwas eingefallen. Jedem von uns ist es vielleicht schon passirt, dass bei dem Studium des einen oder anderen Autors irgend eine Stelle auf ihn besonders tiefen Eindruck hervorgerufen, besonders sich dem Gedächtnisse eingeprägt, manchmal eine Richtung angedeutet, einen bestimmten Impuls für lange Jahre hinaus gegeben hat. So ist es mir ergangen als Universitätsstudent, als ich mittelalterliche Geschichtsquellen las, mit jener unschätzbaren Geschichtsquelle des alten Widekind von Corvei. Sie finden darin eine Stelle, die bezeichnend ist nicht nur für das zehnte Jahrhundert, in dem der Mann lebte und dessen Geschichte er schrieb, sondern auch für die Gegensätze, die noch heutzutage uns Slaven und die geehrte Opposition trennen. Widekind von Corvei gibt den Gegensatz folgendermaßen (liest):

»Transeunt sane dies plurimi, his (i. e. Saxonibus) pro gloria et pro magno latoque imperio, illis (i. e. Sclavonicis) pro libertate ac ultima servitute varie certantibus.«

Entkleiden Sie die Rede Dumreicher's des oratorischen Beiwerkes, des Flitterstaates, so kommen Sie zu dem Schlusse, dass dieser Ideengang Widekind's auch durchschlägt durch seine ganze Rede.

Er kann sich eben Österreich gar nicht anders vorstellen, als deutsch, und zwar deutsche Herrschaft, Herrschaft seiner Partei; demütigt gebeugt vor derselben die conservativen deutschen Stammesgenossen, unter den Füßen seiner Partei die besiegten, unterworfenen nichtdeutschen Völkerschaften.

Wir können darauf niemals eingehen, wir werden immer dagegen kämpfen, ebenso sind wir auch nicht dafür, dass die Monarchie ein slavisches Gepräge finde, wir denken uns Österreich weder deutsch, noch slavisch, wir glauben, unser Staat ist groß genug, um seinen eigenen Bedürfnissen zu genügen, den eigenen Impulsen zu folgen, um echte österreichische Politik im besten Sinne des Wortes zu treiben. (Bravo! rechts.) In diesem Sinne ist auch die Volksschule ein wichtiges instrumentum regni. Ich wünsche, dass die Schulreform, die in unverhüllter Weise von der Regierungsbank angekündigt worden ist, wirklich erfolge, dass die Schule umgestaltet werde, dass sie imstande sein wird, tüchtige Bürger dem Staate zu geben, die Religion unserer Vorfahren zu schützen, außerdem ein Bollwerk zu sein für unsere Sprachen und unser Volksthum und in diesem Sinne schließe ich. (Lebhafter Beifall und Händeklatschen rechts. — Redner wird vielseitig beglückwünscht.)

IX.

O prezanimivem incidentu minister grof Schönborn — knezoškof Missia objavljam zasebno na me naslovljeno pismo takratnega »Slovenčevega« urednika Naceta Žitnika in članek, ki sem ga jaz bil priobčil v praški »Politiki«. Oboje vprav »signum temporis«!

Članek moj se glasi:

To je danes veselo kokodakanje in kričanje v glasilih častite opozicije! Ljubljanski »Slov. Narod« je bil izjemno uljuden, da je ponudil dunajskim časnikom v žalostni pustinji »saison morte« masten založek, in radostno, na čelu jim »Neue Freie Presse« obdelujejo vrženo jim krmo ter pripravljeno po vseh pravilih umetnosti polagajo na mizo svojim čitateljem. Po teh časniških poročilih je baje kratko rekel justični minister odposlanstvu slovenskih državnih poslancev, »da je vse jedno, če Slovenci dobivajo nemške ali slovenske odloke, ker takozvanega slovenskega pismenega jezika Slovenci itak ne razumejo.« Nekaj podobnega trdi »Slov. Nar.«, ki sicer svoje osti ne obrača proti justičnemu ministru, temveč proti njegovemu, kakor trdijo, poroku knezoškofu ljubljanskemu, dr. Missii.

Takoj priznavamo, z ozirom na strankarsko stališče, katero zavzemajo »N. Fr. Pr.« in njene tovarišice, da bi preveč od njih zahtevali, ko bi pričakovali, da bi natančneje presojale vir takih tatarskih vesti. Okoristijo se s tem, kar jim je podala nerodnost časnikarskega nasprotnika; to je tudi njihova pravica, katere ne moremo tajiti. Ni jim treba biti nič mar, da je glasilo ljubljanske »Narodne tiskarne« že pred letom zgubilo vsako zvezo s slovenskimi državnimi poslanci. Najmanj jih tudi ne moti, da tudi dotični članek ni od poslanca pisan, ni narekovan, da se ne opira na avtentične informacije, da niso poprašali pri poučenih osebah, skratka, da članek ni drugega, kot hud udarec zmedenih valov glasu, katere je temna govorica donesla na slabo urejeni posluh »Slov. Naroda«. Priznamo, da moramo obsolutno zavreči pri takem početju edino le ravnanje slovenskega lista. Popolnoma je naravno, da nasprotni časniki porabijo slabo stran in kaznjivo lehkomiselnost nasprotnikovo.

Kako pa je z resnico onih trditev »Slov. Naroda«, ki so dale »N. Fr. Pr.« podlago tako predrznim sklepom? Pogovor med grofom Schönbornom in dvema slovenskima poslancema se je v resnici vršil. Ta dva sta ga obiskala, ko je bil državni zbor že preložen, kot pooblaščenca svojih slovenskih tovarišev, kar je besedam odvzelo zaupni značaj privatnega pogovora in g. ministra moralo takoj opozoriti, da posameznosti pogovora, kolikor niso bila izrecno imenovana kot zaupne ne bodo ostale prikrite širšemu krogu. Neprilično st torej ni v tem, da je ta ali ona podrobnost razgovora sploh prišla v javnost, pač pa v tem, da je bila objavljena v oni popačeni obliki, katero najdemo v »Slov. Narodu«.

Pred vsem se načelnik justični upravi ni nikoli tako neugodno izjavil o sposobnosti slovenskega pismenega jezika, kakor mu imputira »Slov. Narod« in je vzbudilo v »Fichtegasse« pravo pijanost od veselja. Grof Schönborn niti z besedo ni izjavil dvoma o kvalifikaciji pismene slovenščine kot občevalnega jezika in ne da bi poudarjal enako vrednost nemških odlokov za slovensko prebivalstvo, je celo z vso odločnostjo zatrjeval, kar moramo hvaležno priznati, da bode v slučajih, kjer bodo v mejah slovenskega jezika na slovenske uloge dajali nemške odloke, odločno storil svojo uradno dolžnost.

Ta izjava je bila popolnoma jasna in lojalna. Drugačne tudi ne bi pričakovali od ministra, ki je še v seji dne 8. maja t. l. tako dobro odgovoril na jalovo kvašenje poslanca Foreggerja. Nemogoče bi se nam tudi zdelo iz ust državnika, ki je član sedanje vlade. Jasno je, da bi morala enaka izjava, kakor jo »Slov. Narod« in njegovi slepi ponavljači pripisujejo grofu Schönbornu, tudi ko bi bila le privatna, vso slovensko delegacijo prisiliti iz tabora vladne stranke — k brezobzirni opoziciji.

Kako pa se je pri popolnoma pomanjkljivo poučenem »Slov. Narodu« moralo roditi tako napačno razumljenje, in kako je posebno v zvezi s sklicevanjem na avtoriteto ljubljanskega knezoškofa? Gospod justični minister — in to pojasnuje stvar — je mislil na podlagi svojih virov, da je širja »diskrepancija« med posameznimi slovenskimi narečji, katero bi na goratem ozemlju, kjer prebiva slovenski rod, ne bila tako nemogoča. Ko sta pri tem vprašanju dotična poslanca izrekla drugačno mnenje, skliceval se je Nj. ekscelencija na ljubljanskega knezoškofa, češ, da po njegovem izreku v marsikaterih krajih ljudstvo ne ume pridigarjev.« Ta izrek, ki se ni tikal slovenskega jezika, temveč le posameznih narečij in njihovih razmer, provzročil je v krogu slovenskih poslancev ravno tako živo kakor neprijetno iznenadenje.

Po pogovoru navzoča poslanca sta takoj remonstrovala proti tej informaciji, sklicevala se na to, da dobro poznata deželo in njene jezikovne razmere ter izrekla svoje prepričanje, da v vsakem takem slučaji, če je sploh resničen, ni kriva razlika narečja, temveč le dotični duhovnik, ker je premalo zmožen slovenskega jezika.

To je popolna resnica v stvari, ki je vsled obžalovanja vredne prenagljenosti »Slov. Naroda«, vsled nezanesljivosti njegovega poročevalca in zlobnosti nasprotnikov postala »cause célèbre«. Nočemo tajiti, da so Slovenci doslej prav malo čutili pri eksc. g. justičnem ministru one prijaznosti, do katere imajo pač nekaj pravice kot zvesti in zanesljivi del vladne večine. Napetost je, tega ne tajimo. Toda mi ne dvomimo, da je sporazumljenje mogoče navzlic netaknosti »Slov. Naroda« in veselemu kriku opozicijskih časnikov.

Fr. Šuklje.

Žitnikovo pismo se glasi:

Velespoštovani gospod poslanec, profesor itd.!

Kakor mi vedno veleva moja narava, priznam Vam odkritosrčno, da me je vzradostilo Vaše preprijazno pismo, ker mi je vsaj neka tolažba v tlačanskem boji z našimi »jakobinci«. Oprostite ta izraz; zapisati sem hotel hujšega. Dokler sem bil dijak in pozneje, dok me ni sapa potegnila v Ljubljano na »galejo«, bil sem idejalen, preidejalen. Kdor je le vrstico v kakem listu napisal, tega sem častil in iskal njegove slike za svoj album. A sedaj, ko vidim to početje od blizu in gledam v tukajšnjo politično kuhinjo, krog katere sede dr. Vošnjak, dr. Tavčar, Ivan Hribar, Železnikar in par propalih dijakov, ter zrem neumorno množico trabantov, ki se z zavihanimi rokavi sučejo okoli svojih milostnih gospodov«, — bolest mi trga srce in — 32letnemu možu zalivajo mi često solze oko. Raztrgal sem vse podobe mož, ki se narodu vsiljujejo kot jerobi in vsakega pobijajo s kiji, ki vedno ne vleče v njihovem ujesi. Nedostaje mi časa, da bi Vam, velesp. gospod, navel saj nekaj drastičnih vzgledov, ki v slabi luči »narodnega humbuga« osvetljujejo te gospode. Priznam, da mi v razpaljenosti — kajti nesem golobje naravi — večkrat uide izpod peresa beseda, ki ni na pravem mestu, toda s temi ljudmi je vsaka mirna in stvarna polemika nemogoča. »Mi smo mi«, in kar mi rečemo v »Narodu«, to mora veljati! Ko bi jaz imel le jednega dobrega sodelavca, ki pozna vse razmere itd.

in uvažuje tudi proti nasprotniku dostojnost, iztrebil bi iz našega lista vso »Kirchturmpolitik« ter s časom naredil list, da bi ga lahko vsakdo čital. Voljo imam in roke proste — sed desunt vires. Sicer pa napredujemo z naročniki v omikanih krogih. Toda ad rem! Ravno sem danes skoval članek »Zdivjane strasti«, ko dobim Vaše velec. pismo. Kaj mi je bilo storiti? Dal sem bil namreč iz sobotnega »Narodovega« članka ponatisniti one vrste, v katerih se pripoveduje o pogovoru v neki tukajšnji krčmi in dotika tudi Vaše velec. osebe ne ravno z rokavicami. Hitro sem črtal toliko, da vsi naši čitatelji, ki »Naroda« ne bero — in teh je dobra tretjina — ne bodo čuli o spletkah »Narodovih«, ki se tičejo Vaše osebe. To bi sicer nikomur ne škodovalo, vendar so »Narodovi« izrazi »predebeli«. Da se je vsa stvar vršila, kakor ste mi jo opisali, bilo mi je »slučajno« znano. Bil sem pri škofu in ga trdo opomnil po njegovem tajniku, naj mi pove resnico, kajti sicer bi naš list moral molčati. Čital sem — naj ostane strogo »sub rosa« — dvoje Schönbornovih pisem, v katerih minister izraža voljo, da na previden in primeren način v kakem ofizioz. listu vse potrdi, kar ste pisali Vi v »Politiki« in smo mi pojasnili v »Slovencu«. A g. knezoškof tega ne bode terjal, ker sam želi, da se ta prepir vendar enkrat konča. Minister sam pravi, da je bil vtis nanj tak, a dostavi, da je kriva nesporazumljenost (Mißverständnis) ali »slab spomin« itd. Velespoštovani gospod, danes sem jaz končal ta prepir, le jutri mislim še vreči kot debelo kapljo po viharji v »Narodovo« tiskarno resen opomin, naj ne razkrivajo takih pogovorov v javnosti, ker mora biti a priori vsacemu jasno, da le škodujejo. Naj bi se bil kdo potrudil k g. knezoškofu in on bi bil drage volje vse pojasnil. Verjemite mi, da se on čuti Slovenca, z vsacim le slovensko občuje, nagovori ga slovenski, ako le sluti, da došlec slovenski ume itd., se ve, Slomšek on ni, kriva je njegova vzgoja itd. Bodite uverjeni, da najinih besedi nihče ne zve. Še nekaj! V Vašem pismu stoje besede: »Toliko lahkomiselen sem, da se zopet s privatnim pismom obračam do urednika protivnega mi lista.« Gospod, ako mislite ‚Slovenca', iznenadili ste me. Oprostite mojo naivnost. Spoštoval sem Vas kot profesorja na novomeški gimnaziji, unemal se za Vas kot bogoslovec, ko ste imeli boj s proštom, imenujem Vas sedaj prvega slovenskega poslanca — in list, katerega pišem skoraj sam, naj bi bil Vam protiven? Ne, gospod, take obsodbe od Vas nisem pričakoval. Kar je bilo pred 6 leti, ni več res in mi bi Vas radi — čemu bi tajil — kot moža politika — dobili na svojo stran. Ne bojte se, da bi Vam silili »kuto«, kakor se ponorčava g. dr. Tavčar, ne možu, kakor ste Vi, bi se tudi ne drznil nihče. A mislim, v glavnih načelih se ne razlikujemo in v deželnem zboru našli me bodete tam, kjer bode donela odkritosrčna, nesebična beseda za narodov blagor. [Jaz se ne bodem oklepal nikogar, ki je »hyperkatoliški«, temveč poslušal zmerne modre može in stal na »svojih« nogah itd.] Velespoštovani gospod, nadejam se, da mi bode kmalu čast, pokazati se Vam kot moža — četudi sem kapelanček — ki ne pozna hinavstva niti dobrikanja. Zatrjujem Vam, da končam takoj škandalozni prepir in se Vam najodličnejšim spoštovanjem klanjam

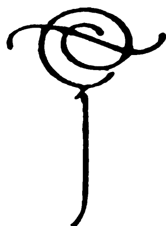
Ig. Žitnik.

Seznam oseb.

Iz mojih spominov

II. del

Spisal Franjo Šuklje

V Ljubljani, 1929

Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani

Za Jugoslovansko tiskarno: Karel Čeč

IX. poglavje.

Prevrat v Taaffejevi politiki.

Koncem zadnjega poglavja sem že udejstvil, da je zmaga Mladočehov pri deželnozborskih volitvah julija 1889 imela neizogibno posledico, da je grof Taaffe bil primoran, svoji politiki dati drug pravec. Pač so Staročehi v zbornici imeli še pretežno večino čeških mandatov, toda zbornica se je že bližala svojemu svršetku, radikalno mišljenje je očividno prevladovalo med prebivalstvom na Češkem in z matematično gotovostjo je mogel vsakdo, ki si namenoma ni zakrival oči pred politično realnostjo, prerokovati, da prinesó bodoče državnozborske volitve popolen poraz staročeški stranki.

S to sigurnostjo je moral računati tudi kabinetni šef. »Gouverner c'est prévoir« (»vladati se pravi upoštevati bodoča dejstva«), ta izrek francoskega državnika je moral biti merodajen tudi za Taaffeja. Saj je itak že dokaj let imel v svojem ministrstvu dve nasprotujoči si struji. Ono, ki je držala z državnozborsko desnico ter se ogrevala za načela avtonomije in narodne ravnopravnosti, je vodil finančni minister, Poljak Dunajewski, ž njim so jo potegnili njegov rojak Florijan Ziemialkowski, minister za Galicijo, dalje dr. Pražak, gornjeavstrijski grof Falkenhayn in vsaj deloma fevdalec justični minister grof Schönborn. Nasprotnemu krilu je načeloval častilakomni baron Gautsch, ž njim je večinoma potegnil trgovinski minister markí Bacquehem, stari grof Welersheimb, minister za deželno brambo, pravi tip staroavstrijskega generala, se jima je kaj rad iz srčnega nagona pridružil. Silno naraščanje mladočeških deželnozborskih mandatov je naravno ojačilo vpliv onih ministrov, ki so se bali preozke zveze s slovanskimi in nemškoklerikalnimi strankami ter zagovarjali približanje nemškim liberalcem.

Morda je sedaj pravi trenutek, da si nekoliko bližje ogledamo Taaffejevo ministrstvo. Njegov predsednik, Eduard grof Taaffe, potomec staroirske rodbine, ki jo je menda v Avstrijo prinesla burja tridesetletne vojske, je imel svoja posestva na Češkem in Moravskem. Kot otrok je bil skupaj vzgojen s cesarjem Francem Jožefom in še izza teh mladih let se je ohranila navada, da sta se s cesarjem tikala.

Ni čuda, da je mož s takimi mladostnimi spomini in takimi zvezami, vstopivši v državno službo, nekoliko hitreje kvišku

splezal po uradniški lestvici nego navaden plebejec. Zlasti ker nikakor ni bil neumen. L. 1867 je bil že v Beustovem kabinetu minister za deželno brambo. Kot takega ga nahajamo tudi v »meščanskem« ministrstvu. In ko je tu prišlo do razkola, je naenkrat bil na površju ter je postal celo po padcu Karlosa Auersperga predsednik kratkoživega ministrstva. Po svojem odstopu je bil imenovan za namestnika na Tirolskem, a našli so ga zopet, ko sta bili odstranjeni vladi Adolfa Auersperga in Stremayra. Takrat mu je cesar v drugič poveril ministrsko predsedstvo, a sedaj je v svojih rokah držal državno krmilo dolgih 14 let, od l. 1879 do oktobra 1893. Že to dejstvo, da se mu je posrečilo, navzlic strastnim napadom nemške levice na tem mestu vztrajati toliko časa, je jasen dokaz njegove izredne spretnosti in nenavadne državniške nadarjenosti.

Kajti državnik je bil in nenavaden državnik! Nikakor ga sicer ni kazal v svojem nastopu. Srednje velikosti, v obrazu zelo rdeč, deloma po naravi, deloma po obilnem alkoholu, kateremu pač ni bil sovražen, črnolas, oblečen vedno več nego ležerno, vprav fiakarski cilinder malo po strani, poln dovtipov, dobrih in slabih, nikakor ne velik govornik, a pri vsem tem pameten in premeten, hladnokrven računar in velik poznavalec človeške duše in njenih slabosti! Vsak bi se bil grdo varal, ako bi o njem sodil, da je bil vnet prijatelj Slovanov ali goreč pristaš fevdalnoklerikalnih teženj. Istina je, da nemških levičarjev ni maral. Istina je, da je on razdrobil njih gospodarstvo, ker jih je predobro poznal ter imel za živelj, sovražen avstrijski državi in habsburški dinastiji. O njem se je moglo reči, da je bil »zvest služabnik« svojega cesarskega gospoda ter da kaj drugega nikoli niti ni maral biti. Državnozborska večina nikdar pod Taaffejem ni imela vajeti v rokah, on nas je vodil, rabil, a čestokrat tudi zlorabljal! In mi sami smo podpirali ta način njegovega vladanja z golim dejstvom, da se do jasnega skupnega programa nikoli nismo mogli dvigniti. Torej se je prekanjeni mešetar vedno pogajal kmalu s to, kmalu z drugo stranko na desnici, izigraval en državnozborski klub proti drugemu, agitiral in laviral ter naposled le dosegel, kar je nameraval. Smelo se lahko trdi, da avstrijski cesar nikdar ni spal mirnejšega spanja nego takrat, ko mu je Taaffe vodil vladne posle v avstrijski državni polovici.

S tem ministrskim predsednikom sem dosti občeval in, reči smem, bil je dokaj pristopen mojim željam. Sam sem se včasih čudil, da mi je toliko zaupal. Govoril je čisto prostodušno, ocenjal semtertja osebe in dejstva tako rezko, da sem se nehote sam moral vprašati, ali mi res toliko zaupa ali pa je tako lahkomiseln, da tujemu človeku govori reči, ki bi ga povsem gotovo stale ministrski stolček, kakor hitro jih prijavim enemu izmed mnogobrojnih časnikarskih reporterjev, kateri so kakor lačni volkovi vedno oblegali ministrske sobe v državnem parlamentu!

Če je bil Taaffe manj ko srednje vrste govornik, je bil njegov finančni minister Dunajewski eden najsijajnejših debatêrjev, kar sem jih sploh poznal. Bil je tem nevarnejši nasprotnik, ker je svoje govore vedno zabelil s pekočim sarkazmom. Poleg redkega govorniškega talenta se je odlikoval po energiji; trd in nepristopen je znal biti proti vsaki zahtevi, kateri ni mogel ugoditi s pogledom na proračun. in te svoje trdovratnosti ni pokazal zgolj poslancem ali kolegom ministrom, temveč tudi proti cesarju je varoval svoje strokovno stališče. Takrat se je v zborničnih kuloarih raznašala sledeča pripovedka: Vojni minister je zahteval večji kredit, kateremu se je Dunajewski trdovratni upiral. Ž njim je potegnil ogrski kolega in terjatev vojne uprave ni prodrla. Nekega dne je bil Dunajewski baš pri cesarju, ko se tudi Taaffe oglasi k adijenci. Finančni minister se poslovi in Taaffe vstopi. »No, veličanstvo, saj je bil baš Dunajewski pri tebi?« vpraša Taaffe svojega gospoda. »Da, da, bil je zelo milostljiv, zelo ljudomil napram meni, ali — opravil nisem ničesar!« je bil cesarjev odgovor.

In ravno takega stiskača je trebalo, da se popravijo neurejene avstrijske finance iz one zmedene mizernosti, kamor jih je bilo pahnilo slabo gospodarstvo nemškoliberalne stranke. Vem sicer, da ni bilo nobenih genijalnih potez v Dunajewskijevi finančni politiki, da se ni odlikoval s presenetljivimi novimi idejami, navzlic temu trdim, da Avstrija v mnogostoletni dobi svojega obstanka nikoli ni imela boljšega finančnega ministra nego je bil razvpiti Poljak Dunajewski!

Nasproti njemu zastopnik Nemcem prijazne struje v Taaffejevem kabinetu, Pavel plem. Gautsch! Lep mož, visoke elegantne postave, vedno »kakor iz škatlice«, zelo dobro napisan pri cesarju, tako da se je povsod po Dunaju govorilo, da je »Fran Jožefov nezakonski sin«. Drugače si niso mogli tolmačiti dejstva, da je avansiral s tako čudovito hitrostjo. Komaj 35 let star je bil že minister. In nobenih posebnih darov! Pač po celem svojem bistvu vzor — korektnosti, vse uglajeno, preračunjeno, ali nič globokega v njem. Navzlic temu je bil nevaren tekmec Taaffejev, kateremu s svojimi stranskimi skoki nikakor ni lajšal težavnega dela.

Poleg njega gracijozna prikazen trgovskega ministra Bacquehema! Gotovo veliko večja duševna sila nego Gautsch; izboren govornik, ljubezniv v svojem nastopu, je delal name vedno vtis, kakor da bi se bil kak sladek francoski dvornik iz dobe Ludovika XV. ali XVI. izgubil v naše filistejske čase. A pri vsem tem je bil Bacquehem marljiv in resen delavec ter je dokaj dobro obvladal svoje področje.

Kaj naj povem o grofu Falkenhaynu? Poljedelski minister, bivši kavalerijski častnik, potem srednje bogat veleposestnik na Gornjeavstrijskem, prava dobričina v vsakem pogledu. Zelo se je zavzemal za koristi poljedelstva, seveda kolikor

jih je razumel. Kajti obseg njegovega strokovnega znanja ni bil velik in to je priznal sam z največjo odkritostjo. Meni n. pr. je večkrat, ko sem ga naganjal radi pomoči po trtni uši ogroženemu in začasno uničenemu vinarstvu, naravnost dejal, da o vinoreji ničesar ne razume, ker te poljedelske stroke ne pozna. Imel je pač najboljšo voljo, a kaj, ko je imel v svojem ministrstvu tako malo sposobnih uradnikov! Dobro sem poznal iz parlamentarne prakse vsa avstrijska ministrstva ter drage volje priznavam, da je bila tam cela vrsta visoko naobraženih, darovitih, vestnih uradnikov. A še več jih je bilo malo sposobnih, omejenih, lenih, ki so se na svoja mesta dvignili le s pomočjo one nadvse škodljive sile, one prave kuge za vsako urejeno upravo, katera se zove: protekcija! Ti »protekcijonisti« so bili pač zelo neenako razdeljeni med raznimi ministrstvi: v finančnem ministrstvu teh gospodov nič ni bilo, kajti tukaj jih je čakalo težko naporno delo in najslabejši avancement. Tem več jih je pa bilo v poljedelskem ministrstvu in tem manj je bilo mogoče Falkenhaynu, v njemu neznanih vprašanjih pri uradnikih dobivati potrebne informacije in primernih nasvetov. Pravi vzorec takega nesposobnega uradnika je bil ministerijalni svetnik Depretis, načelnik oddelka za vinogradništvo. Ko sem ga jaz pri neki priliki pozval na energično obrambo našega vinogradništva, mi je odgovoril, da si je sam ogledal nekatere dolenjske vinograde, da je bil v Gadovi peči, vendar eni izmed najboljših naših vinskih goric, da se je tam uveril o kakovosti našega pridelka ter da bi bilo najpametnejše, ako bi posestniki vinorejci troške za obdelovanje svojih loz rajše nesli v — hranilnico in vinograde opustili! In takemu modrijanu je bila izročena usoda našega vinorejstva!

O Pražaku, ki je bil minister krajan za Češko ter poleg tega do 11. oktobra l. 1888. tudi vodja pravosodnega ministrstva, sem že govoril. Naš človek je bil, neminljive zasluge si je pridobil za uvedbo slovenskega jezika v sodišča na Slovenskem. Takrat teh zaslug naši »radikali« niso priznali. Iz njegovih ust sem opetovano slišal bridke pritožbe užaljenega poštenjaka radi nezaslužene ostre kritike po našem časopisju, ki je napadalo moža, kateri je čestokrat tvegal svoj ministrski portfelj, ko je naše pravice branil proti pristranosti predsednika graškega nadsodišča Waserja!

Tudi njegovega naslednika v justični palači, grofa Schönborna, sem že označil. O brambovskem ministru grofu Welsersheimbu in njegovem poljskem kolegu Florijanu Ziemialkowskem ni treba mnogo govoriti. Kar se tiče zadnjega, je posedal mirno na svojem ministrskem sedežu skozi toliko let, le tupatam je spregovoril kako besedo s kakim ožjim rojakom. Kar čudno me je dirnilo, da je bil mali možiček s slabotno svojo postavo in delikatnofinimi potezami v svoji mladosti vročekrven upornik ter vsled zarote proti Avstriji celo — na smrt obsojen!

Takrat je Taaffejeva vlada imela vsega skupaj sedem in po Schönbornovem vstopu osem ministrov! To število je zadostovalo in zlasti zakonodajno delo je bilo ogromno v 14 ih letih Taaffejevega ministrovanja. Vsaj v tem pogledu, kar se tiče števila ministrskih mest, jih danes v Jugoslaviji daleč prekašamo. Morda nekoliko manj v drugih ozirih!

Dobro sem shajal z vsemi temi gospodi, a najboljše baš z naučnim ministrom. Sam ne vem, s čim sem se precej ošabnemu Gautschu tako prikupil. Toliko mi je zaupal, da me je celo večkrat za moj svet vprašal, preden je govoril. Saj je bil znamenit govornik, a zelo eleganten v svojem nastopu, je hotel biti sličen v javnem govoru. Takrat smo se še ozirali na akademično obliko parlamentarnih debat, govori so bili uglajeni, tudi v polemiki smo varovali korektnost in vljudnost nasproti protivniku, razprava še ni bila zdivjala kakor kasneje pod vplivom vsenemške stranke in dunajskih krščanskih socijalcev Schneiderjevega in Bielohlavekovega kova. In tu me je ponovno vprašal za moje mnenje, ali bi ta ali oni odstavek v njegovem govoru ugajal zbornici ali ne? Svoje mnenje sem mu prostodušno povedal in večinoma ga je upošteval.

Ali mi bo kdo očital, da sem to posebno razmerje izkoriščal, ne zase, temveč v prid našim narodnim zahtevam? Suho dejstvo je, da poslanec običajno kaj večjega doseže le kot pristaš vladne stranke. Kruh, ki ga zauživa opozicija, je vedno le trd, grenak in suh in radi tega sem kot star izkušen parlamentarec uverjen, da mora biti končni cilj vsake opozicije, postati prej ali slej del vladne stranke, seveda kolikor to dopuščajo glavna načela strankinega programa ter strankin politični ugled. V tem smislu sem ravnal in z mirno vestjo lehko rečem, da z dobrim uspehom za slovensko narodno stvar. Posebno se je moj vpliv izkazal pri obnovi okrajnih šolskih nadzornikov, objavljeni 31. decembra 1888 v uradni »Wiener Zeitung«. Dr. Prijatelj navaja v svojem delu o Janku Kersniku iz moje korespondence s tem najintimnejšim mojim prijateljem sledeči odlomek: »Kaj porečeš k imenovanju okrajnih šolskih nadzornikov? Kaj tako radikalno narodnega še ni bilo! Sam nisem mislil, da se bo stvar tako snažno čitala v »Wr. Ztg.«. Ni treba ti povedati, da sem i jaz svoje nedolžne krempeljčke imel pri sestavi te liste, katera bode pač razjarila našo nemško gospodo.« Toda niti njemu nisem bil razkril, kako se je rodilo ono imenovanje, ko so vsa mesta okrajnih šolskih nadzornikov mahoma bila zasedena po zanesljivih narodnjakih ter so odfrčali njih nemškonavdahnjeni predniki, slepa orodja v rokah ljubljanske kazine ali pa, kakor litijski nadzornik baron Tausferer, samoposebi markantne politične osebnosti. Stvar je bila namreč taka:

Nekega dne me povabi naučni minister na razgovor k sebi. češ, predloge ljubljanskega deželnega šolskega sveta že imam, mi boste povedali svoje mnenje o teh predlogih! In dostavil je

dobesedno: »Kajti na Vašem mnenju mi je več kakor na vseh poročilih, ki jih dobivam iz Ljubljane!« Tako sem mu sestavil celo listo in Gautsch jo je sprejel nespremenjeno, od prvega do zadnjega. »Prava malenkost!« — so takrat dejali naši radikalni megalomani, toda življenje narodov se vsaj deloma sestavlja iz takih malenkosti, in naposled je bilo vendar nekaj vredno, da so kot okrajni šolski nadzorniki o naših učiteljih poročali narodni možje kakor župnik Aljaž ali Levec itd. namesto kakega Taufferer ja ali kakega omahljivca, ki ni bil nič drugega kakor ponižen valpet velemožnega okrajnega glavarja!

Istina je, svojo pozicijo v parlamentu in pri vladi sem si moral bridko zaslužiti s trdim delom! Nisem se sam porival v prve vrste, ali v velikem Hohenwartovem klubu je bilo občutno pomanjkanje delavnih sil in sam načelnik me je, čestokrat navzlic mojemu ugovarjanju, poslal v ta ali oni odsek, v to ali ono debato. Z mirno vestjo lehko rečem, da njegovega zaupanja nikoli nisem varal. Sicer sem sam čutil, da gre prevelika moja zaposlenost premnogokrat na račun temeljitosti, toda vsaj sramote nisem nikoli delal ne ugledu svojega kluba niti slovenskemu imenu.

Tupatam sem dokaj spretno prekrižal levičarske namere. Tako pri oni veliki akciji, s katero je kolovodja nemških liberalcev Ernest p. Plener hotel pridobiti delavstvo s tem, da je z dvornim svetnikom Exnerjem in dunajskim fotografom poslancem Wrabetzem vložil načrt zakona za ustanovitev delavskih zbornic. Predlog je bil stavljen 1. februarja 1887, v njegovo pretresanje je bil izvoljen poseben odsek »ad hoc« in ta je po obširni generalni debati celo stvar izročil pododseku, sestavljenemu iz petih članov. V tej petorici smo bili z desnice Kajzl, duhoviti Sczepanowski in jaz, z levice Plener in dvorni svetnik Viljem Exner, mož dokaj spreten v debati, toda po mnenju resnih ljudi bolj »švadroner« nego globok znanstvenik. Mene so izbrali za poročevalca. Gotovo sem bil pristaš razširjenja volivne pravice, predvsem ker sem uvideval gorostasno krivico, da je bil delavski stan navzlic splošni šolski dolžnosti, splošni vojaški obveznosti ter navzlic temu, da se je državni budžet že pretežno naslanjal na indirektne davke, vendar dejansko izključen od volišč, toda predlagatelji niso drugega nameravali v svoji kratkovidnosti kakor si s par mandati kupiti delavske simpatije. In ko sem začel študirati načrt njihovega zakona ter ga primerjati z zakonom o trgovskih zbornicah, sem se kmalu uveril o neverjetni plitvosti teh gospodov. Celo njih zakonodajno delo je obstojalo v tem, da so tam, kjer zakon o trgovskih zbornicah govori o teh, prečrtali izraz »trgovska in obrtna zbornica« ter ga nadomestili z izrazom »delavska zbornica«. Ko sem ustno podajal pododseku svoje poročilo, sem to udejstvil in gospoda predlagatelja nikakor nista mogla ovreči te moje trditve. Potem sem pač naglašal, da bi ustanovitev delavskih zbornic samaposebi bila

nekaj zelo koristnega ali za Boga ne denaturirati take stanovske zasnove s primesjo volivne pravice. »Ali ni dovolj,« — sem argumentiral — »da je nesrečna Schmerlingova ustava pokvarila trgovske in obrtnijske zbornice s tem, da je pretvorila stanovski organ v volilno korporacijo, mari hočete isto napako ponoviti še nasproti delavstvu?!« Sicer sem pa sodil, da bo Plenerjev načrt povsem zgrešil svoj politični namen. Kajti po njegovem predlogu bi se bilo prisodilo vsemu delavstvu — celih devet poslancev, nasproti obstoječemu parlamentu s 353 člani taka smešna malenkost, da noben količkaj brihten delavec ne bi šel na tako vabo! Končno pa sem prišel do zaključka, da treba zaslišati delavstvo. Nasvetoval sem tedaj, naj se skliče in zasliši velika anketa organizovanega in neorganizovanega delavstva, preden se dalje sklepa o predlogu poslanca Plenerja in tovarišev.

Moj predlog je prodrl v pododseku in v odseku, anketa je bila sklicana, in od ogromne večine pozvanih delavcev se je čul odločen glas, in to čestokrat v najkrepkejših izrazih, da odklanjajo ponujano jim drobtinico ter zahtevajo — splošno enako volilno pravico. Naravno, da se Plenerjeva nemškoliberalna politika za tako rešitev nikakor ni navduševala!

In po tej anketi smo svečano pokopali predlog o ustanovitvi delavskih zbornic. Še sem kot poročevalec zahteval od vlade nekaj statističnih preiskav, ki se naj odseku predlože, preden naj nadaljuje svoje delo, — in pogreb je bil gotov! Poudarjam pa, misel na zasnovo delavskih zbornic je samaposebi zdrava, toda ne sme biti potvorjena v volilen manever, kakor je bila sprožena od levičarskega kolovodje.

Bile so se druge prilike, ki so se dale dobro izkoriščati v prilog našim narodnim težnjam. Imenujem tu v prvi vrsti vprašanje novega davka na žganje. Dr. Prijatelj izraža svojo sodbo o moji delavnosti v tem pogledu tako-le: »Da bi se prikupil vladi, je Šuklje z vso svojo zgovornostjo in z vsem svojim nemajhnim znanjem deloval, da se je vladi dovolil državni davek na žgane pijače.« Zakaj taka motivacija? Skoraj je videti, da je Prijatelj, sigurno najodličnejši izmed slovenskih slovstvenih zgodovinarjev, vsaj v svojem znamenitem delu o Kersniku in njegovi dobi kot povestničar premalo objektiven. Poglavitna ta nedostatnost se kaže jasno v tem slučaju. Ako bi se bil gospod potrudil ter s potrebno temeljitostjo preštudiral tudi stenografična poročila kranjskega deželnega zbora iz leta 1887. in njih priloge, bi se bil lehko uveril, da sem kot poročevalec o samostojni deželni nakladi na žgane pijače ves ta deželni davek zgradil baš na istem temelju, na kojem je leto kasneje Dunajewski zasnoval svoje obdačenje špirita. Kako bi tedaj jaz kot zastopnik slovenske delegacije v tej znameniti debati mogel ugovarjati načelom, ki sem jih sam — in ponosno to naglašam, — v največjo korist za deželno gospodarstvo bil uvedel v kranjski deželi?!

»Da bi se vladi prikupil,« mi podtika dr. Prijatelj. Na to očitanje odgovarjam mirno, da sem se od svojih študentovskih let s posebno vnemo bavil z narodno ekonomijo in finančno vedo. Baš te vede so me v prvi vrsti zanimale in naravno se je pomnožil moj interes, ko sem stopil v parlamentarno življenje. Saj bi volilci morali naravnost zahtevati od svojih izvoljencev, da se seznanijo s političnimi vedami, med kojimi zajema davkoslovje odlično mesto. Ena največjih hib je bila in je še dandanes za naše poslance, da v tem pogledu niso zadostovali ravnokar izraženi terjatvi. In špiritna predloga Dunajewskega, za kojo se je bíla tako žestoka borba? Popolnem razumljivo, da so jej strastno nasprotovali rojaki finančnega ministra, poslanci iz Galicije, katerim so se pridružili njih bukovinski tovariši. Špiritna industrija in produkcija nafte ste skoro vsa veleobrtnost v teh agrarnih deželah. Izredno povišanje davčnega bremena je torej ogrožalo zelo znamenite obrtne koristi, poleg tega pa so bili prizadeti tudi vitalni interesi kmetijstva. Kajti gališke žganjarne so uporabljale skoro izključno krompir kot surovino, in ko poneha vsled zmanjšanja špiritnega konsuma možnost dobičkonosnega pridelovanja tega sadeža, kaj nastane? Čemu se še baviti s kulturo krompirja, ki bi brez žganjaren moral po velikem delu segniti na polju! In kako s kolobarjenjem v slučaju, da se opusti, oziroma močno zmanjša pridelovanje te okopavine?!

Toda to so bile skrbi — galiških poslancev, mi Slovenci nismo imeli niti najmanjšega povoda, ugovarjati vladni predlogi. Nasprotno, ker sami ne pridelujemo špirita, je celo v našem interesu, da se njegov konsum v naših pokrajinah kolikor mogoče zmanjša in zabrani. V takih gospodarskih vprašanjih velja »sacro egoismo« in naj g. Prijatelj še tako prezirljivo ocenja moje postopanje v tej debati, odgovarjam mu povsem mirno, da sem vršil s svojim nastopom le svojo domovinsko dolžnost.

In še več! Neposredno cesar Fran Josip, ki je k sebi povabil načelnika poljskega kluba, Apolinara Jaworskega, je pritiskal na poljske poslance, da so končno odnehali v svoji opoziciji. Jaz pa sem v odseku zagovarjal in rešil tiste naše majhne kmetske producente, ki iz sadja, tropin, drožja in brinja žgo svoje žgane pijače. Z jasnimi besedami je to izustil Jaworski v odsekovni razpravi, da bodo Poljaki baš z ozirom na moje argumente umaknili svoje spreminjevalne predloge proti kotlarnam! To je gola istina, kojo v prvič pri tej priliki naglašam proti pristranski Prijateljevi oceni!

Tista doba je bila navzlic srditosti, s kojo je levica napadala vlado in desnico ter navzlic minimalni razliki med glasovi večine in opozicije vendar zelo plodovita v zakonodajnem oziru. Vse je šlo po volji, dokler niso dokazale češke deželnozborske volitve leta 1889., da se je staročeška stranka že preživela ter bo že pri prihodnjih državnozborskih volitvah definitivno izginila iz par-

lamenta. Z Mladočehi je bilo Taaffeju skoraj nemogoče računati, že radi cesarske mržnje ne, ki je Fran Josip nikakor ni prikrival. Torej je bil Taaffe vsaj moralno primoran, iskati si pomoči drugod, pridobiti za svojo politiko vsaj en del nemške levice.

Preden pa pojasnim, kako je vlada poskušala ustvariti poravnavo med nasprotujočima si narodnostima na Češkem, naj spregovorim še odkrito besedo o drugem vprašanju, ki je destruktivno vplivalo na sestoj parlamentarne večine. V mislih imam šolski predlog Lojza princa Liechtensteina.

Ta poslanec, takrat še član desnice, je vložil že 25. januarja 1888 načrt šolskega zakona, ki je hotel postaviti osnovne šole na drugo podlago. Ljudski šoli je dal namen, vzgajati deco po verskih naukih ter jo opremiti z znanjem verozakona in drugih za življenje potrebnih osnovnih znanosti in ročnosti. Šolsko dobo je skrčil načrt na šest let, učitelji bi morali biti istega veroizpovedanja kakor učenci ter bi se morali izkazati z »missio canonica« za verski pouk, t. j. s škofovim dovoljenjem. Cerkvi je Liechtensteinov predlog prisodil sonadzorstvo nad ljudskimi šolami.

Tudi pri tej priliki se je jasno pokazala velika nedostatnost, da desnica ni imela jasnega skupnega programa ter vsled tega ni bila organična enota. Sicer je bilo suho dejstvo, da uspehi liberalne osnovne šole nikakor niso bili tako sijajni, kakor so jih slikali liberalni njih občudovalci. Brezdvomno je bilo vsekako potrebno, da se pričnо tudi na tem prevažnem delu narodne prosvete daleč segajoče korenite reforme. Čisto naravno tudi, da so nemški klerikalci nujno želeli, vsaj s temi pridobitvami se vrniti med svoje volivce ter ž njimi opravičiti svoje zavezništvo s slovanskimi strankami. Ali z druge strani se češki poslanci niso marali z ozirom na svoje volivce izpostavljati za Liechtensteinovce, pa tudi Poljaki so imeli tehtne pomisleke proti predlaganemu načrtu, zlasti ker so hoteli dotično preosnovo odkazati deželnemu zakonodajstvu.

Liechtensteinov načrt nikoli ni postal zakon. Po moji sodbi bi bilo njegovo vzakonjenje možno le z okvirnim zakonom, ki bi posameznim deželnim zborom s »klerikalno« večino pripuščal skleniti tako ureditev. V tej obliki pa, kakor je bil šolski predlog sprožen, je zgolj razrahljal državnozborsko večino ter pripravljal oni duševni prevrat v krogih katoliškokonservativnih poslancev, ki jih je sčasoma odcepil od njih starih zaveznikov. Še en nagib več tedaj za Taaffeja, da se ozre po drugih braniteljih svoje vladne politike.

Kje naj jih dobi? Drugje mu ni bilo mogoče kakor na nemški levici. Taaffe, prisiljen po izidu deželnozborskih volitev na Češkem, je bil primoran pobotati se vsaj z zmernejšim delom nemškoliberalnih poslancev. Ali taka poravnava je bila izključena, dokler se ne pogodita obe narodnosti v češkem kraljestvu. Vsi poskusi, katere je bil podvzel višji deželni maršalek na Češkem, knez Jiřik Lobkovic, moder in umerjen mož, so se izjalovili,

vsi njegovi predlogi so bili od Nemcev odklonjeni. Že od leta 1886. se nemška opozicija ni več udeleževala deželnega zbora, naravno, da je njih pasivni odpor škodoval tudi ugledu in delovanju deželnega zastopa. Razmere na Češkem so postale nevzdržne. Z ozirom na ta položaj je Taaffe odpoklical pri Nemcih skrajno nepriljubljenega cesarskega namestnika barona Krausa ter ga nadomestil s članom fevdalnega veleposestva, grofom Francem Thunom. Sedaj šele je Taaffe sam vzel stvar v roke ter za 4. januar 1890 sklical konferenco merodajnih politikarjev s Češkega. Pozvani so bili od Čehov Rieger, Mattuš in Zeithammer, iz fevdalnega veleposestva knez Lobkovic, Rihard grof Clam-Martinic in Frid. grof Kinsky, iz ustavotvornega plemstva knez Schönburg, grof Ossy Thun, od nemških deželnih poslancev dr. Hallwich, dr. Ernest Plener, dr. Schlesinger in vodja čeških Nemcev dr. Fran Schmeykal. Posvetovanje je vodil Taaffe sam, prisostvovali so ministri Pražak, Gautsch, Bacquehem in justični minister Schönborn.

Kakor se vidi, med povabljenci ni bilo niti enega Mladočeha, navzlic temu, da si je njih stranka pri zadnjih deželnozborskih volitvah od 102 ljudskih mandatov priborila celih 42. Usodna napaka! Nič ne bi bilo škodovalo, ako bi bil Taaffe pozval na razgovor vsaj enega izmed njih, recimo njih starešino dr. Trojana! V slučaju, da bi bila mladočeška stranka tudi zastopana na posvetovanju, bi vsaj en del odgovornosti za storjene sklepe obremenjal tudi te politike. Ker so pa bili »a priori« izključeni od dogovorov, so se mogli s tem večjo razvnetostjo spraviti na poravnavo, ki je bila brez njih sklenjena, ter razpaliti po vsej deželi strastno gonjo proti »dunajskim punktacijam«.

»Videnske punktace!« Ali so to bile v istini tako črnozakleti sadovi narodnega izdajstva in vladne perfidnosti, kakor so jih pred 38 leti razkričavali Mladočehi po svojih glasilih in po časnikih ž njimi simpatizujočih slovanskih strank? In ali je v istini stari Rieger, vzor nesebičnega, požrtvovalnega rodoljuba zaslužil tiste strupene napade, obilico nedostojnih psovk, s kojimi so nekdaj oboževanega voditelja češkega naroda lastni rojaki sramotili baš radi teh punktacij? Takrat, v letih 1890—1892, sem pazno premotrival njih vsebino, vsako besedo polagal na zlato tehtnico, a prišel sem do zaključka: »Dunajski dogovori so sad kompromisa in v naravi podobnih dogovorov je, da nudijo obema strankama prednosti in izgube. Vobče pa tudi za češkega kompaciscenta ni bilo nič sklenjenega in podpisanega, kar bi se celo s strogega narodnega stališča moralo obsojati kot škodljivo narodnemu obstoju in napredku!«

Ali moji tedanji sodbi bi se dalo ugovarjati: Naravno, da odobravaš ta skrpucala, saj so jih zakrivili tvoji staročeški zavezniki in naperjeni so bili proti Mladočehom, ki so itak bili za te »bête noire«.

Polagano! Danes, po preteku tolikih let, ko imamo za seboj ves politični metež z njegovimi strastmi in malenkostmi, ko niti sence ni več one aktualnosti, s kojo so bile prežete punktacije v svoji dobi, da še več, ko so vsled svetovne vojne in poloma stare habsburške monarhije korenito predrugačene vse državnopravne in narodnopolitične razmere, izrekam po mirnem poudarku svojo sodbo o dunajskih dogovorih tako-le: Ako so si Čehi hoteli obdržati zgolj svoj obstanek in mirni svoj razvoj na tedanjem ozemlju, so bili po tem dogovoru povsem kriti in zavarovani. Drugače pa, kar se tiče njihove ekspanzivne sile, njihovega stremljenja, zopet si osvojiti one pokrajine, ki so jih bili izgubili vsled katastrofe z dne 8. novembra 1620! V tem pogledu jim je po zakonitem priznanju ločenega nemškega ozemlja, izraženem v dunajskih dogovorih, vsekako bila zabranjena pot, po kateri bi se tega ozemlja mogli zopet polastiti. Z eno besedo: dunajske punktacije so bile za Čehe pač izborna defenziva, obenem pa absolutna ovira glede nadaljnjega prodiranja proti nemškim postojankam!

In njih politična utemeljenost? Mnogokrat sem se s starim Riegrom razgovarjal o položaju češkega naroda. Čestokrat mi je tožil, da javno mnenje na Češkem veliko premalo uvažuje zgodovinskega dejstva, da je baš ob mejah češkega kraljestva januarja 1871 nastala kolosalna tvorba Bismarckove Nemčije, morda najsilnejše države, kar jih pozna svetovna zgodovina. Istina je, da je danes in — kar naglašam — začasno zrušena nemška moč, ali kdo bi mogel leta 1890.—91. računati s to možnostjo? Kdo bi bil mogel naprej videti, da bo glupost Viljema II. in njegove kamarile, brezmejno hrepenenje po svetovni nadvladi celi svet združila proti nemškemu imperializmu ter po grozotah skoraj petletne svetovne vojne v prah zdrobila ponosno Bismarckovo stavbo?! Tudi s tega stališča se mi vidi, da Riegrov načrt ni bil neosnovan niti ne protinaroden!

Toda dejstvo je bilo, da je češki narod zapustil zastavo svojega mnogoletnega voditelja. V to svrho sta vsekakor dokaj pripomagala Taaffejeva počasnost in Plenerjeva nerodnost. Menda so se pri Taaffeju že javljali znaki tiste grozne bolezni, ki ga je nekaj let kasneje spravila s sveta: vsaj gibčnost njegova je bila vidno opešala. Dunajski nagodbeni zapisnik je bil dogotovljen in podpisan že 19. januarja 1890, takoj bi tedaj trebalo sklicati češki deželni zbor ter mu predložiti dotične predloge. To se pa ni zgodilo in šele štiri mesece kasneje, na dan 19. maja 1890 se je zbral češki deželni parlament. Dragoceni čas je bil izgubljen, a izkoriščala ga je mladočeška protiagitacija, ki je podžigala javno mnenje ter onemogočila mirno razpravo.

In k vsemu temu še Plenerjeva neroda! Nemci so bili sklicali shod svoje stranke v Toplice na 9. februarja 1890. Poročala sta dr. Schmeykal in Ernest Plener. Prvi je govoril umerjeno in previdno, a drugi je dal duška svojemu

veselju na pridobljenem uspehu. Naravno, vsak dogovor ima značaj kompromisa, obsega tedaj pozitivne in negativne točke. A parlamentarni vodja nemške levice je prevneto slavil nemške pridobitve ter na ta način sam potisnil orožje v roko mladočeškim nasprotnikom. Odpor med češkim narodom je tako silno vzrastel, da dogovorjena narodna sprava ni mogla prodreti. Z velikim trudom sta bila končno odobrena deželna zakona o razdelitvi deželnega kulturnega sveta in deželnega šolskega sveta, a — dalje ni šlo!

Toda sedaj je pač že skrajni čas, da se z Dunaja podamo v kranjsko deželno zbornico, ki je po zadnjih volitvah z leta 1889. vsaj deloma kazala novo lice. Sicer se številno razmerje posameznih strank in struj ni posebno predrugačilo, ali novi možje so bili vstopili v politično torišče, med njimi nekaj zanimivih osebnosti.

O radikalnih dioskurih, Ivanu Hribarju in dr. Ivanu Tavčarju sem že govoril, ž njima je vstopil v deželno zbornico Josip Gorup, reški milijonar, mahoma je proslul kot slovenski mecén po ustanovitvi ljubljanskega dekliškega liceja. Kaj je napotilo hladnoračunajočega trgovca, da je naenkrat občutil v sebi poželenje po političnih lavorikah? Morda se mi posreči rešiti to psihologično uganko, vsaj bom kasneje povedal, kako je o tem koraku sodila najina dvojica, Janko Kersnik in jaz.

V Klunovi stranki Nace Žitnik in Fran Povšé! Prvi, velik in suh, pristna prikazen iz Suhe Krajine, na katere znožju se je rodil, mož v istini poln kipečega idealizma, »verus Izraelita« po besedilu sv. pisma. Čestokrat otroško naiven, a vedno pošten in odkrit. Svojim volivcem vdan in poslužen, celo v veliko večji meri, nego se spodobi zavednemu poslancu. Noben velik politik niti prvovrsten govornik, toda skrajno vesten in vsled tega dobro poraben, z eno besedo, simpatičen kolega, priljubljen celo pri nasprotnikih!

Žitnikove naivnosti pač nismo smeli iskati pri Povšetu. Lagati bi se moral, ako bi trdil o tem gospodu, da mi je bil posebno všeč. Menda sploh ni imel preveč prijateljev med onimi. ki smo ga še poznali iz gimnazijske dobe. Zame je bil vedno »presladek«, takih medenih narav sploh nisem maral. Uveljavljal se je na kmetskogospodarskem polju in se sčasoma povzpel do precejšnjega vpliva baš v poljedelskem ministrstvu. Navzlic temu so bila mnenja o njegovi strokovni usposobljenosti zelo različna. Jaz za svojo osebo ne tajim, da sem v tem pogledu vedno spadal med skeptike.

V deželnem zboru me je predvsem zanimal deželni proračun, zlasti ko sem bil leta 1889. postal poročevalec o deželnem zakladu. Neprestano sem iskal novih virov deželnim dohodkom, ker jasno mi je bilo, da ne smemo kriti deželnih potrebščin zgolj z zvišanjem deželnih doklad na državni davek. Uvedba samostojne deželne naklade na žganje in njeno pobiranje v lastni režiji sta se bila

izborno obnesla. Zakaj ne bi šli za korak dalje ter dotično osebje še uporabljali pri zakupu državne trošarine od vina, vinskega in sadnega mošta ter od mesa? Tembolj ker se je z državno trošarino skupaj pobirala tudi 40 odstotna deželna doklada na to cesarsko davščino! Ali baš v tej točki smo zadeli na protivne interese nekaterih denarnih mogotcev, ki so v najem jemali pobiranje tega davka ne le po večjem delu Kranjske, nego tudi po drugih avstrijskih deželah, kajti glede »iblajtarstva« smo bili Kranjci pravi mojstri. In vse je dišalo po tem, da se je tovariš Gorup, zelo zaposlen v takih kupčijah, vsaj deloma baš z ozirom na to pretečo nevarnost dal voliti v deželni zbor, da prepreči morebitno nakano. Trebalo je tedaj ravnati hitro in skrajno previdno. Obdržal sem svojo misel zase ter o njej obvestil zgolj svoja najzvestejša pristaša Kersnika in Višnikarja. Vse je bilo tedaj sila presenečeno, ko se sredi sicer brezpomembne seje dne 25. oktobra 1889 dvignem ter naznanim, da hočem staviti nujni predlog o državni užitnini in v to svrho zahtevam, da se javna seja prekine in stvar razpravlja v tajni seji. Predlog je bil zadostno podprt, občinstvo je moralo ostaviti dvorano in pri zaprtih durih sem utemeljeval svoj nujni predlog, s kojim se deželnemu odboru naroča, naj se kot ponudnik udeleži javne dražbe 30. oktobra, kjer se bo v zakup dala državna trošarina v sedmih davčnih okrajih. In vnela se je sila zanimiva žarna debata! Kar je bilo narodnonapredne stranke, vse je bilo pokonci in proti meni. Goreče je nasprotoval dr. Ivan Tavčar, valove svoje vodene zgovornosti je spuščal Hribar in stari Svetec je vihtel svoj svinčnik ter z vso svojo logiko dokazoval, da mora tako podjetje biti pogubonosno za deželo in deželno gospodarstvo. Od narodnokonservativne stranke se je dvignil Žitnik, ter po svoji moči podpiral moj predlog. A nemško veleposestvo se ni ganilo, nobenega govornika ni poslalo v debato. Že sem mislil, da gotovo propadem. Navzlic tej bojazni sem v svoji sklepni besedi kot predlagatelj še enkrat zbral vse argumente za svoj predlog, govoril sem ognjevito, v svesti si, da zastopam zdravo misel. In sedaj na enkrat prevrat! Neposredno pred glasovanjem se dvigne Schwegel ter svečano izjavi v svojem in svoje stranke imenu: »Razlogi predlagateljevi in njegovo utemeljevanje so nas prepričali v toliki meri, da bomo glasovali ne le za nujnost njegovega predloga, temveč obenem za njegovo stvarno vsebino!« S tem je bila zmaga dobljena; z veliko večino je obveljal moj predlog in čisti dobiček iz tega zakupa je postal pomembna postojanka v proračunu deželnega zaklada.

Baš ta debata je bila nad vse zanimiva, a ni zapustila nobenih sledov v stenografičnih poročilih kranjskega deželnega zbora. Vse se je vršilo v tajni seji, pri zaprtih durih in občinstvu so se naznanili le sprejeti sklepi. Kar se tiče poslanca Gorupa, se je povsem taktno vzdržal debate in glasovanja. Še je vztrajal eno leto v deželnem zboru, potem ko je bil deželni zbor sprejel njegovo ponudbo radi odkupa stare bolnice in zasnove dekliškega

liceja, je odložil svoj mandat. Njegov naslednik v skupini notranjskih mest in trgov je bil Josip Lenarčič.

V letu 1890. se je pripetilo dvoje dogodkov, ki nista bila brez pomena. Prvi je bil, da sem se po več nego sedemletni vojski, ki sem jo imel z dr. Tavčarjem, ž njim zopet sprijaznil. Bivajoč z rodbino »na Kamnu«, sem slišal, da je mož prišel v odvetniških poslih v Novo mesto ter ostane tam čez noč. Povabil sem ga na večerjo, — saj sva bila že kolega v deželnem zboru — in on se odzove mojemu povabilu. In tu pri mizi se je znova vzbudila ona osebna simpatija še iz zlatih akademičnih let, ki je še vedno tlela v najinih srcih, dasi jo je zakrivalo in zatiralo toliko časa ono nesrečno politično razdvojenje, posledica nepotrebnega boja med »radikali« in »elastiki«. Vesel sem bil, da sem zopet mogel trčiti s starim prijateljem in menda je isti čut navdajal tudi Tavčarja. Nekaj tednov kasneje pridem v Ljubljano in Tavčar me povabi na obed v kolodvorsko restavracijo. Dolgo je trajal obed, dolgo najin razgovor, ki sva ga pošteno namakala s penečim šampanjcem, ločila sva se kot odkrita prijatelja. Zgodopisec te dobe, prof. Prijatelj, je objavil v svoji knjigi odlomek iz pisma, ki sem ga bil pisal dne 20. februarja 1890 Janku Kersniku: »S Tavčarjem sva obedovala na kolodvoru. Saj itak znaš bržkone, da je dan preje postal srečen oče. Dobro sva se imela, približala sva se osebno in — mož je postal mirnejši — tudi politično. Skoro ni bilo razlike med nama, tako zmerne nazore je razvijal.«

In tu mi bodo dovoljena opazka »pro domo«. Dr. Prijatelj mi očita, da sem hotel uničiti radikalno stranko, mesto da bi jo izkoriščal v svoje politične namene. Ne tako! Nihče ni mogel bolj pogoditi onega načela previdne politike, da mora vodja zmerne stranke vprav hrepeneti po radikalnem krdelu, ki naj mu služi kot pripravno sredstvo v dosego svojih ciljev. Nepopolno je politično gibanje brez radikalnega življa. In naravnost rečem, z dr. Tavčarjem, ko se je bil polegel prvi val najine ekstremnosti, bi bil vsekdar pripravljen sodelovati in navzlic različnosti najine taktike bi se bila sila lepo dopolnjevala, ali z njegovim sodrugom Ivanom Hribarjem mi je bilo tako sodelovanje nemogoče. Morda je moja sodba o tem politiku preostra, a vedno se mi je dozdevalo, da se ž njim zvezati, oziroma le skupno delovati nikakor ni kazalo.

In baš radi odklanjanja Hribarjeve taktike sem ostal v zatišju tudi pri onem zboru državnih in deželnih poslancev, ki se je na poziv cesarskega svetnika Jan. Murnika vršil v Ljubljani dne 2. oktobra 1892. Udeležilo se ga je 51 državnih in deželnih poslancev iz Slovenije in istrske Hrvatske. Velik aparat in, kakor sem že preje sodil, malo ali nič praktičnega uspeha! Za svojo osebo sem bil precej onega mnenja, ki mi ga je izražal deželni poslanec Oton Detela, ki mi je o nameravanem shodu pisal že teden prej, 25. septembra 1890, kakor sledi: »Meni ni bilo nič

Dr. Karel Slanc

znano o shodu. Še ko povabilo dobim, zvedel sem za napomini shod. Je že morda Hribar na Murnika upljival, da je ta v sedanjem položaju nepotrebni shod sklical. Hribar gotovo misli, da si bo s pomočjo shoda slovenskih poslancev pridobil vodstvo narodne stranke v deželnem zboru, ker ga hudo peče, da si je v zadnjem zboru tako malo veljave in upljiva pridobil.«

Ves shod je bil na zunaj pač lepa manifestacija, toda niti ona složnost, ki se je navidezno zrcalila v debati in v soglasnih sklepih, se ni več dala ohraniti!

A kako je bilo s klubovo organizacijo v novem deželnem zboru? Povsod se je poznalo, da ni bilo na narodnem krilu deželnih poslancev nobene imponujoče osebnosti, ki bi mogla iz nasprotujočih si strankarskih življev z močno roko ustvariti kolikor toliko zedinjeno parlamentarno skupino. Sicer pa bi bil tak poskus bržkone že nemogoč sam po sebi, kajti preveč smo si že bili narazen po svojem svetovnem in političnem naziranju. A do javne ločitve sprva še ni prišlo: nihče se ni maral izpostavljati očitanju, da je baš on snel in v prah vrgel blesteče firmo z napisom: »Klub narodnih poslancev.« Skupnih posvetovanj skoraj nismo več imeli, zato smo se pa shajali v majhnih gručah in skupinah, po krčmah, kjer smo poslanci jedli, po kavarnah in drugod. Takrat so bili tisti moji in Klunovi shodi pri »Virantu«, kjer sva obdelovala kmetske poslance, kakor to popisuje dr. Prijatelj. Ako pa govori o tem, da sva se potem na Južnem kolodvoru shajala s Schweglom in njegovo stranko, dela pač krivico kanoniku Klunu. Njega nisem nikoli videl v tej družbi, pač pa skesano priznam, da sva s Kersnikom večkrat tja zašla, že iz tega razloga, ker je »Virantova« hrana začela presedati mojemu razvajenemu želodcu!

Ali pripravljal se je, sprva precej neopaženo, korenit prevrat v katoliškokonservativni stranki. Njen parlamentarni voditelj v državnem in deželnem zboru je bil vsekako kanonik Klun, ki je bil po svojem mišljenju in svoji preteklosti skozinskozi konservativec, zvest pristaš grofa Hohenwarta, še iz Bleiweisove dobe ozko združen z visokim plemstvom. Toda mladi naraščaj med slovensko duhovščino je začel hoditi po svojih potih. Z jedne strani Mahničevi nauki, z druge vpliv dr. Janeza Evangelista Kreka, ki je začel razširjati svoje demokratske, s socijalnim duhom prežete nazore med mlajšo duhovščino. In poleg tega še vpliv iz daljave: veliki ljudski tribun z Dunaja, dr. Karel Lueger, je v svojem srditem boju proti židovskemu kapitalizmu našel mnogo občudovalcev med slovenskimi duhovniki, bolj in bolj je ginil iz slovenskih župnišč fevdalnokonservativni »Vaterland«, navzlic temu, da mu je bil Klun zvest dopisnik in sotrudnik ter polagoma ga je izpodrinila krščansko socijalna »Reichspost«.

Pomenljivi prevrat v narodnokatoliški stranki je dobil svoj oficijelni izraz na I. slovenskem katoliškem shodu v Ljubljani koncem avgusta leta 1892. Toda o vsem tem kasneje, sedaj osta-

vimo kranjsko deželno zbornico in meglo ljubljansko ter si oglejmo razmere, ki so nastale na Dunaju vsled prevrata v javnem mišljenju na Češkem.

Smernica Taaffejeve politike je začela kazati na levo stran. Vidno znamenje je bil odstop finančnega ministra Dunajewskega, ki je bil v kabinetu najvplivnejši zastopnik desničarskih nazarov in teženj. Naslednik njegov ni bil vzet iz parlamentarnih krogov. Emil Steinbach, dvorni svetnik v justičnem ministrstvu, bistra glava da malo takih, navdahnjen socijalnih idej, prvovrsten človek tako obširnega znanja, da se je prav kmalu udomačil tudi v posle finančnega ministra, nikakor ne pristaš nemških liberalcev, prej njih nasprotnik, a vendar zlasti nam slovanskim poslancem že po svojem nemškem izviru bolj tuj in za Dunajewskega vsaj v strankarskem pogledu slabo nadomestilo.

Še pred odstopom finančnega ministra je bil državni zbor razpuščen. Kaka pa je bila nova zbornica, ki je nastala po novih volitvah med 27. februarjem do 21. marcem l. 1891.? Največjo spremembo so kazale vrste čeških zastopnikov. V češkem kraljestvu je val ljudske razvnetosti odnesel celo staročeško stranko, izvoljeni so bili zgolj Mladočehi, od Riegrovih pristašev sta rešila svoje mandate le dunajski odvetnik dr. Dostal in zastopnik budejeviške trgovske zbornice, židovski žganjar Polak! Na Moravskem so Staročehi ohranili svoje posestno stanje, niso pristopili mladočeškemu klubu, temveč pod vodstvom dvornega svetnika Meznika, potem meni zelo simpatičnega dr. Fanderlika in dr. Žačeka so si ustvarili svojo lastno parlamentarno skupino.

Ni treba naglašati, da sijajna zmaga Mladočehov ni odstranila načelnih pomislekov, ki sem jih imel proti smernicam njihove politike. Vendar sem se moral tudi jaz ukloniti dejstvu, da jim je češki narod poveril svoje zastopstvo, s tem dejstvom sem se moral sprijazniti i jaz. Izrečno sem to izrazil v svojem govoru v generalni debati o državnem proračunu. Dejal sem glasom stenografičnega protokola iz seje dne 16. junija 1891 dobesedno: »Denn das Wahlresultat in Böhmen ist ein derartiges gewesen, daß die Abgeordneten der jungčechischen Partei thatsächlich als die wirklichen Vertreter der großen Majorität des böhmischen Volkes im Königreiche Böhmen erscheinen, jenes Volkes, mit welchem das slovenische Volk sich eng verbunden fühlt durch die Gemeinsamkeit des Blutes (Bravo! und Händeklatschen seitens der Jungčechen), durch die Gemeinsamkeit der politischen und nationalen Interessen.« Mladočehi so z glasnim odobravanjem sprejeli mojo izjavo. Sicer pa sem bil prijetno iznenaden po obilici izbornih parlamentarcev, ki jih je izid volitev poslal v državno zbornico. Jasno se je videlo, koliko tvornih moči je Riegrova nestrpnost in starikava tesnosrčnost odvračala od parlamentarnega dela. Brezdvomno je tedanji

mladočeški klub, kar se tiče govorniške sposobnosti in strokovne naobraženosti, daleč nadkriljeval vse druge skupine v državni zbornici.

Med mladočeškimi poslanci sem mogel pozdraviti svojega starega znanca in tovariša prof. Jos. Kajzla. Saj sem že v I. zvezku svojih »Spominov« povedal, da datuje najino znanje še iz l. 1883 ter da sva bila v tesnem stiku ves čas, dokler je še bil v prejšnjem državnem zboru. Skozi dolgo vrsto let je redno zahajal s svojim stricem na Bled k »Petranu«. Iz teh časov še je mala dogodbica, ki se je nama bila pripetila ter katero omenja Kajzl tudi v svojem dnevniku, izdanem po njegovi smrti po dr. Tobolki. Bilo je menda l. 1887, ko sva se na Bledu zmenila na kratko potovanje po Gorenjskem. Peljeva se po železnici iz Lesc do Kranja, tam sva prenočila v neki krčmi. Jaz sem še precej dobro spal, a revež Kajzl skoro očesa ni zatisnil, tako so ga mučile mnogobrojne živalce, ki so skakale po njegovem počitka potrebnem telesu. Zjutraj na voz in preko Šenčurja do Mengša, kjer je naju čakala Kersnikova kočija, kajti obvestil sem bil prijatelja o najinem obisku. Bilo je že proti koncu meseca avgusta, precej gosta megla je legla po prelepi gorenjski ravani. Baš zamaknjena sva bila mlada politika v intenzivni politični razgovor, kar se voz na enkrat ustavi. Naš kranjski fijakar »Polde« doli s svojega sedeža ter se odmah spravi na delo. Kaj je bilo? Cela cesta je bila prestrežena s tramovi itd. Še preden sem mogel Kajzlu odgovoriti na vprašanje, kaj da pomeni čudna ta barikada, mu je to razložil Polde, ki je široko se nasmejajoč nama razkladal: »So pa ti hudiči zopet koga čakali!« Češki prijatelj je čudno gledal, jaz pa nikakor nisem bil ponosen nad dokazom fantovske »korajže« svojih Gorenjcev.

Iz Mengša na Brdo h Kersniku, ki je naju gostoljubno sprejel ter svojo gostoljubnost pomnožil s čarom osebne svoje ljubeznivosti. Bilo je že prav kasno, ko sva se z Jankovimi konji peljala do Ljubljane. Prideva v slovensko glavno mesto že po polnoči, a za Boga, nikjer prenočišča! Bile so baš vojaške vaje v ljubljanski okolici, v celem mestu le »Hôtel Elefant«, in »Zur Stadt Wien«, potem še par obskurnih gostiln, in povsod vse zasedeno do zadnjega kotička! Še en poskus, še enkrat k »Slonu« in na sobarico, ki me je dobro poznala, ker sem med deželnozborskim zasedanjem takrat vedno stanoval v tem hôtelu. In sedaj se brhka punica na nekaj domisli, teče po ključe ter nama veli, naj greva za njo skozi dvorišče. In kam je naju zapeljala rdečelaska? V — parno kopel. Midva se slečeva, se stegneva vsak na svojem divanu, pokrijeva s koci ter sladko zaspiva. Debelo je gledal v jutro kopališčni sluga, ko vidi dva neznana bradača se spenjati po ležiščih. Ali sedaj je moral nama takoj prirediti parno kopel in ko sva se v njej pošteno sparila in potem dobro ohladila pod mrzlo pršnico, v Tivoli na zajutrek.

V svojem dnevniku omenja Kajzl, kak izreden užitek je bil ta sprehod ob krasnem poletnem jutru po — parni kopeli. A tudi Kersnika ne pozabi in moške njegove lepote!

Največ vsled znanja s Kajzlom sem takrat čestokrat zahajal med mladočeške poslance. Zanimali so me sila razboriti možaki, čudil sem se njihovi duševni potenci. Takrat sem jih ocenjeval, menda precej pravilno, tako: največ znanja med njimi imá Kajzl, največ državniškega darú prisodil sem poslancu Eimu, ki je iz žurnalistike prišel v parlament, najsijajnejši govornik izmed mladočeškega krdela je bil Herold, a najglobokejši izmed njih po moji sodbi prof. Masaryk. Seveda, kdo bi si takrat, pred 37 leti mogel predstavljati, da bo Masaryk, tih učenjak, sprt svoje dni in skregan s svojim narodom, kateremu je raztrgal in uničil njegov slovstveni ponos, kraljedvorski rokopis, o katerem je s slavistom prof. Gebauerjem nepobitno dokazal, da je priprosto ponarejen po falzifikatorju Hanki, da bo ta mož postal še zmagoviti voditelj svojemu ljudstvu ter s čudovito energijo ustanovil svobodno samostojno češko državo!

Poleg te četvorice še dolga vrsta znamenitih mladočeških poslancev! Kramař in Pacak, dr. Engel in Brzorad, Kaftan in Vohanka in toliko drugih! Ni čuda, da sem se kaj rad gibal med to duševno elito, saj žalibog v slovenski delegaciji tako sijajne družbe nisem imel!

Novembra meseca l. 1891 smo imeli že budžetno razpravo in takrat je prišlo do povsem nepričakovanega spora med naučnim ministrom in menoj. Že prej sem dejal, da sem posebno dobro shajal z Gautschem. V debati o naučnem proračunu je govoril tudi tovariš Klun ter je v svojem govoru ostro napadal naučno upravo zlasti radi škandaloznih razmer na Koroškem. Njegov govor je bil temeljit, Klun je bil z redko marljivostjo izčrpal bogato gradivo, nabrano iz uradnih aktov ter navajal obilo dokazov za nezakonito postopanje šolskih oblastev zlasti na Koroškem in Primorskem. Morda je bil govor celo prestvaren in vsled tega tupatam malo utrudljiv in enoličen toda po svoji vsebini je vsekako zahteval resno uvaževanje. Slučajno sva sedela skupaj z Gautschem ter poslušala Klunove argumente. Hkrati se pripogne minister k meni ter mi zašepeče: »Temu pa jo bom zasolil!« Jaz mu istotako na uho povem: »Previdni bodite, prevzvišenost!« A on se ne zmeni za moje svarilo, oglasi se za besedo ter začenja mojega tovariša Kluna, zastopnika slovenskih poslancev v tej debati, obdelovati na tak način, da je izvajal iskreno priznanje in splošno veselost pri nemški levici, nas Slovence pa je naravnost smrtno žalil. Kmalu potem je bila sklenjena debata in seja, ter še pred sklepom sta se izvolila oba generalna govornika. Čehi so uvideli, da mora odgovoriti ministru kdo iz slovenske skupine. Od nas je bil že spočetka določen kot klubov govornik za debato dr. Ant. Gre-

gorčič, voditelj goriških Slovencev, mož značajen in poln dobre volje, pošten in pameten, a brez onih govorniških svojstev, ki jih je trebalo, da se primerno odbije nekvalifikovan napad na slovensko narodno čast, ki smo ga bili doživeli z ministrske klopi. Živo mi je to stopilo pred dušo, skrajni čas je bil, stopim h Gregorčiču ter ga vprašam: »Ali mi prepustiš besedo?« »Kako rad, pravo uslugo mi storiš!« se glasi odgovor. In v zadnjem trenutku se javi onim mnogobrojnim poslancem, ki so hoteli glasovati z nami, da sem jaz od Slovencev predlagan za generalnega govornika. Listki se izpolnijo z mojim imenom, stari Smolka izjavi s predsedniškega mesta, da sva v to svrho izbrana z desnice jaz, z levice koroški poslanec Ghon.

Seja se zaključi, kar pristopi k meni pisarniški ravnatelj državne zbornice dvorni svetnik Blumenstock ali kakor se je potem prekrstil: Halban. Naznani mi, da me prosi naučni minister k sebi v ministrsko sobo. Ko stopim k njemu, mi Gautsch pové, da je zelo vesel, da sem baš jaz izbran generalnim govornikom, češ »od Vas sem prepričan, da boste kakor vselej tudi v tej debati zgolj stvarni.« A tudi mene je bila razburila Gautscheva drzovitost. Prav hladno mu odgovorim, da sicer živo obžalujem, a da bom proti svoji volji primoran, postati v svojem odgovoru semtertja oseben. »Pa kaj boste povedali?« »Počakajte le nekaj uric, ekscelenca, in vse boste izvedeli!« Nisem hotel nadaljevati mučnega razgovora, poklonim se ter zapustim ministrsko sobo.

In drugi dan je prišlo do obračuna! Imel sem izredno srečen dan. Cela zbornica me je obdajala, našel sem primerne besede, da izjavim razburjenost naše delegacije radi ministrove žalitve. Gautsch je napravil nerodnost, da se je postavil prav pred menoj, naravnost meni nasproti, in kmalu je bil obkoljen z vseh strani od goste trume poslušalcev. Skoraj se mi je smilil. Začetkom je kazal smehljajoče lice, ali smehljaj mu je minil, ko so čim dalje bolj gosto padale moje porogljive besede: barve je spreminjal, sedaj rdeč in zopet bled v obrazu, take ostrine z moje strani pač nikoli ni pričakoval! Končal sem svoj govor s citatom iz velikega španskega dramatika Calderona, — ko sem bil pri kraju, s cele desnice gromadno pritrjevanje in ploskanje! Pohvala se je ponovila in pomnožila, ko so poljski poslanci korporativno prišli k meni, čestitat mi in stiskat mi roko. Stenografično poročilo zaznamuje: »Stürmischer, wiederholt sich erneuernder Beifall und Händeklatschen rechts. Redner wird von vielen Seiten beglückwünscht.« Bil je na vsak način izreden govorniški uspeh!

Priznanje se je nadaljevalo v Hohenwartovem klubu. Drugi dan smo imeli klubovo sejo. Ko načelnik otvori sejo, mi izreče imenom cele parlamentarne skupine klubovo zahvalo za moj »po vsebini in obliki« izvrstni govor ter odredi, da se to priznanje zabeleži tudi v sejnem zapisniku. Bila je to pač izredna

odlika, vsaj v desetih letih, kar sem bil član Hohenwartovega kluba, se ni pripetil noben temu podoben slučaj.

Sicer priobčim svoj tedanji govor v »Dodatkih«.* Naj blagohotni čitatelj sam sodi o tem govoru. Vidne posledice mojega energičnega nastopa so se pa pokazale že par dni po mojem govoru. Dr. Prijatelj naglaša: »To je pomagalo. Gautsch je 18. novembra (op. torej četrti dan po oni seji) sprejel deputacijo koroških Slovencev in mesec dni pozneje ugodno rešil prošnji šentjakobške in tolstovrške občine za slovenske ljudske šole.«

Seveda mojega prijateljstva z naučnim ministrom je bilo sedaj za nekaj časa konec! Par mesecev je minilo, da se niti pogledala nisva. Šla sva včasih eden mimo drugega, na pr. po državnozborskih stopnicah, tako da sva skoro trčila s komolci, a on je ostentativno proč odvrnil svoj pogled in jaz niti pozdravil nisem svojega vrhovnega šefa. To je trajalo toliko časa, da me ni lepega dne vzel grof Hohenwart na stran ter mi rekel, da bi bil sedaj pravi čas se zopet sprijazniti z ministrom Gautschem, dostavljajoč: »Jaz sem Vam porok, da boste ministru prav dobro došli!« In res, ravnal sem se po njegovem nasvetu in obiskal Gautscha. V istini, sprejel me je s posebno ljubeznivostjo, izbral zame najdaljšo in najdebelejšo smotko ter se sploh vedel tako, kakor da se nikoli ni nič pripetilo, kar bi moglo kdaj kaliti najino prijateljsko-zaupno razmerje. S svoje strani nisem imel povoda, da bi se upiral tej »povrnitvi v prejšnji stan!«

Ali g. Prijatelj nadaljuje svoj popis kakor sledi:

»Simpatije, ki si jih je bil pridobil Šuklje s tem nastopom, si je kmalu zopet korenito zapravil. Ko se je po novem letu vnovič sešel državni zbor in je pričela dne 12. jan. 1892 razprava o trgovinskih in plovnih pogodbah, se je vpisal Šuklje s Schwegeljem vred za vladnega progovornika. Odobraval je celo italijansko pogodbo z zloglasnim paragrafom, s katerim se je oškodovala južnoslovanska vinska trgovina.« Nastane tedaj vprašanje: Kaj je bilo s to stvarjo?

Koncem l. 1891 se je namreč prikazala posebna trgovsko-politična situacija. Prišlo je namreč do korenite spremembe v naši carinski politiki. Pod liberalno vlado je bilo v Avstriji merodajno načelo »proste trgovine« baš tako, kakor v sosedni nemški državi. Ali kmalu so se tudi v Avstriji uverili, da taka načela ne odgovarjajo koristim lastnega gospodarstva, zlasti ne interesom domače veleindustrije, ki naravno ni mogla tekmovati z obrtnostjo gospodarsko neprimerno močnejših držav, v prvi vrsti ne z angleško produkcijo. Vsled tega je od l. 1878 v Avstriji zavladal »protekcijonizem«, sistem zaščitne carine. Že l. 1878 je bil izdelan prvi avtonomni carinski tarif, ki je bil l. 1887 izdatno zvišan v vseh važnejših postojankah. A ni trajalo

---

* Glej »Dodatek II«, št. 1.

dolgo, pa smo se prepričali, da pretirano varstvo tudi ne odgovarja potrebam naših pridobitnih krogov. In tako so se zjedinile vlade onih držav, ki so bile politično združene v trozvezi, tedaj Nemčije, Italije in Avstrije, v to svrho, da potom trgovinskih pogodb omilijo ostrine avtonomnih tarifov. Italijanska trgovska pogodba je bila odpovedana, z Nemčijo smo itak imeli zgolj pogodbo »največje pogodnosti« (Meistbegünstigungsvertrag), torej je bila možnost dana, urediti avstrijsko trgovsko politiko na podlagi novih dogovorov. Tedaj načelni prevrat v trgovskih odnošajih: pogodba mesto avtonomnega tarifa! Vse te pogodbe pa so bile med seboj tako notranje zvezane in zveržene, da je bilo povsem izključeno, odklanjati jedno in sprejeti ter uveljaviti drugo. Kakor pri takih predlogah vobče, so bili tudi dogovori »à prendre ou à laisser«, »sprejeti jih ali odkloniti«.

L. 1891 že zdavna nisem bil več novinec v presoji te vrste problemov. Sploh omenjam, da sem bil od l. 1886 počenši vedno od svojega kluba poslan v vse odseke, ki so se bavili s trgovinskopolitičnimi vprašanji. In po mojem notranjem prepričanju iz stvarnih razlogov nikakor nisem kolebal, za katero stran se bodem odločil.

Iz stvarnih razlogov! Tega nagiba g. dr. Prijatelj v svoji oceni sploh noče priznati. Naj mi oprosti velecenjeni gospod, ako se mi dozdeva, da je vsaj v tem pogledu njegovo umevanje slabo utemeljeno. Njemu velja le en kriterij: »ali za vlado ali proti njej!« In običajno obsoja poslanca, ki se je odločil, glasovati z vlado! Po mojem mnenju pa je taka tesnosrčnost precej dvomljive vrednosti celo v političnih zadevah, a naravnost nedopustna v gospodarskih pitanjih. Baš v takih debatah morajo vsaj redoma za vestnega poslanca biti merodajni stvarni oziri.

Še več! V trgovinskopolitičnih zadevah se bode zaveden poslanec moral v prvi vrsti ravnati po gospodarskih razmerah svojega lastnega ozemlja. Ne bodem rekel, da v vseh slučajih, a vendar v njih pretežni večini naj ga vodi v trgovski politiki »sacro egoismo«, čeprav ta beseda ne slove bogzna kako lepo! Naravnost rečem, kar sem takrat tudi izrečno naglašal v zbornični debati, da bi kot dalmatinski ali južnotirolski poslanec brez pomisleka glasoval in govoril proti italijanski trgovinski in plovni pogodbi, kot zastopnik slovenskega naroda pa sem moral natančno pretehtati, ali mi je dovoljeno z ozirom na važne koristi baš slovenske produkcije pridružiti se dalmatinskim, južnotirolskim in primorskim poslancem?

Suho dejstvo je namreč, da so Dalmatinci in Primorci vedno bili primorani, »ceho« plačati za sleherno trgovinsko pogodbo, ki jo je Avstrija sklenila z italijansko sosedo. Povsem naravno! Vsak tak mednarodni dogovor je in mora biti zgrajen na podstavi medsebojnih koncesij. »Jaz ugodim tvojim željam in gospodarskim težnjam, ako ti meni ustrežeš glede mojih zahtev!« To

je jedro in bistvo vseh pogajanj, iz kojih nastanejo slični dogovori. Prava nesreča je bila tedaj za Dalmacijo, da so bili baš oni gospodarski pridelki, glede kojih je Italija zahtevala uvozne olajšave, obenem glavni produkti dalmatinskega gospodarstva. Italija je zahtevala zase olajšave pri uvozu vina, olja, zgodnjega sočivja, agrûm (pomaranč, limon itd.), in vse to blago prideluje tudi Dalmacija. Vsaka koncesija, storjena Italiji pri teh pridelkih, je ojačila njeno konkurenco na tržiščih avstroogrske monarhije ter škodovala Dalmaciji. Dalje se je italijanska država trudila, omogočiti svojim ribičem iz Chioggie ribolov na avstrijski obali in pritožbe našega prebivalstva na obalah Jadrana v tem pogledu so bile čimdalje hujše. »Čožoti« so ribarili s svojimi globoko segajočimi mrežami na celi naši obali, mirno so prekoračili razdaljo angleške milje od našega obrežja. ki bi že po prejšnjih trgovinskih in plovstvenih dogovorih morala biti meja za njih ribolov in dalmatinski in istrski ribiči so tarnali, da ne morejo tekmovati s takimi brezobzirnimi konkurenti.

Ali glavna kontroverza je nastala radi glasovite vinske klavzule v pogodbenem načrtu. Vladna predloga je namreč določala, da se carina na vino v sodih za Italijo zniža avtomatično od 20 gld. na kvintal (100 kg) na 3 gld. 20 kr., kakor hitro italijanska carina na vinski import pade na 5 frs. 77 cent. To je bil naravno hud udarec za dalmatinsko, južnotirolsko in primorsko vinsko produkcijo. Po vsem razumljivo, da so se dotične pokrajine in njih parlamentarci z vso vnemo dvignili proti dotičnim določbam dogovorjene vladne pogodbe. Vendar pa treba naglašati, da dotična vinska klavzula nikakor ni bila nobena novotarija. Nasprotno, ona se nahaja že v trgovinski pogodbi z Italijo iz l. 1878, najugodnejši, katero je Avstrija sploh kdaj bila sklenila s sosedno Italijo. Schweglova zasluga — bil je l. 1878 prvi sekcijski načelnik v vnanjem ministrstvu — je bila, da smo pri tedanjih pogajanjih z Italijo tako dobro odrezali. Da se ni več obnovila l. 1887 ta klavzula se je zgodilo zgolj radi tega, ker je Italija z ozirom na svoje carinsko razmerje proti Francoski ni mogla več obnoviti.

A kaj z drugim blagom, ki se je iz Slovenije izvažalo v italijansko kraljestvo?

V tem pogledu je bilo jasno, da je nova pogodba vsebovala celo vrsto dokaj pomembnih pridobitev baš za slovenski eksport v Italijo. Kaj moremo mi Slovenci izvažati v Italijo, ki je sigurno že od nekdaj naše najvažnejše tržišče? Les in živino, glavna naša pridelka! V predloženih trgovinskih pogodbah je bil lesu zasiguran prosti uvoz, pri goveji živini pa je carina bila znižana od 30 lir na 24. Pa še druga pridobitev nam je izvirala iz predloženih pogodb! V onem času morali so se naši lesni trgovci braniti proti gališki konkurenci navzlic razdaljenosti gališkili [illegible]m. Ker namreč gališka lesna trgovina ni mogla v Nemčijo

radi carinskih zaprek, se je vrgla z vso silo na italijanski trg, podpirana od tarifne politike naših železnic. To nenaravno tekmovanje je moralo odpasti v trenutku, ko se je z novimi pogodbami omogočil lesni eksport iz Galicije v Nemčijo. Te očitne pridobitve so tedaj več nego odtehtale izgubo, pretečo naši vinarski produkciji iz razvpite italijanske vinske klavzule.

Sicer pa je bil v tem pogledu velik razloček med slovenskim in dalmatinskim ali južnotirolskim vinogradnikom. Kajti baš v tej dobi so bili naši vinogradi uničeni po trtni uši, dočim so to pošast v južnih pokrajinah poznali le po imenu. Več nego 58% našega vinogradniškega ozemlja je bilo opustošenega, naša vinska produkcija je rapidno padala, bolj strahopetne duše so se že poslavljale od dolenjskega »cvička« in eden prvih naših vinskih strokovnjakov mi je obupno prerokoval, češ, »odslej bo trta na Dolenjskem — tepka!« Nevarnost nam takrat ni pretila od italijanskega vina, temveč bati se je bilo, da se domači konzum sploh namesto z vinom ne pomaga z žganjem in pivom. In naša vinska trgovina, o kateri pravi dr. Prijatelj, da je bila »oškodovana z zloglasnim paragrafom« italijanske pogodbe! Baš nasprotno! Da ni bilo importa cenega italijanskega vina, bi prišli naši vinski trgovci v veliko zadrego. Domačega vina skoraj ni bilo več, cene domačemu blagu so šle sila kvišku in bi se morale dvigniti stoprav neprimerno višje, da ni trgovec mogel uporabljati manj okusnih, a mnogo bolj alkoholičnih italijanskih vin za »režnjo«.

Ti stvarni razlogi so večino slovenskih poslancev primorali do tega, da smo pritrdili predloženim trgovinskim in plovstvenim pogodbam. A jaz sem spričo važnosti tega vprašanja, še preden je bila stvar v javni seji, vprašal prizadete svoje volivce za njih mnenje. Sklical sem volivne shode baš v vinarska središča svojega volivnega okraja, v Novo mesto in v Metliko, razložil volivcem ves položaj, dejal jim, kako hočem ravnati in enoglasno so pritrdili mojim nazorom. Vsaj »simpatij« svojih mandantov si tudi s svojim nastopom v debati o trgovinskih pogodbah nikakor nisem bil »korenito zapravil!«

Ali g. dr. Prijatelj mi je očital še večjo zmoto, ko je izustil sledečo obtožbo: »Končno se je povzpel do naslednje usodepolne trditve. Slovensko ljudstvo povsem odobrava sedanji politični sistem in sedanjo avstrijsko vnanjo politiko ne iz narodnostnih simpatij, temveč, ker se mu vidi potrebna za evropski mir.« Za presojo take izjave, v kateri mora biti premišljena vsaka beseda, je neobhodno potrebno baš točno besedilo. Veliko bolj bi bil ustregel dr. Prijatelj načelu zgodovinske nepristranosti, da je bil namesto svoje varijante kar iz stenografičnega poročila dobesedno priobčil dotični odstavek mojega govora. Kaj sem bil namreč dejal? Moje besede so se doslovno glasile:

»Gospoda moja, mi tudi ne nasprotujemo političnim zvezam. Vi sicer od nas ne morete zahtevati, da to delamo iz političnih simpatij. V tem oziru smo hladni še dalje nego do globočine svojega srca. Mi ne nasprotujemo, temveč pritrjujemo zgolj iz tega vzroka in s to nado, ker v teh političnih zvezah vidimo najbolj dragoceni dar narodov, ohranitev evropskega miru. In če nam tedaj pravijo, da te pogodbe še bolj utrjujejo te zveze, to vsaj za nas ni noben vzrok, da bi tem pogodbam oporekali.«

Razloček med istinitim besedilom in Prijateljevo varijanto je vendar le precejšen in tu smem v svojo obrambo uporabljati francosko prislovico: »C'est le ton, qui fait la musique« ali slovenski: »Zvok je ono, kar napravlja glasbo!« Sicer pa se ne sme pozabiti, da je tedanjo trodržavno politiko še vodil njen stvaritelj Bismarck in jaz vsaj sem do duše uverjen, vse gorje svetovne vojne bi bilo prihranjeno človeškemu rodu, da bi bil v usodnih julijskih dnevih l. 1914. politiko nemškega cesarstva vodil veliki državnik Bismarck namesto prismojenega glumača cesarja Viljema II.!

G. dr. Prijatelj navaja proti meni dobesedno tudi patetični konec »deviškega« govora poslanca dra. Matka Laginje. Morda bi bilo umestno, da bi pri tej priliki ne zamolčal mojega stvarnega popravka, katerega sem končal, pooblaščen od vseh slovenskih poslancev, s sledečo izjavo:

»Mi slovenski poslanci poznamo dolžnosti, ki smo jih prevzeli s svojim mandatom; mi vemo, kaj dolgujemo koristim svojega naroda in države, ki nam zagotavlja naš narodni obstanek. Pa ravno radi tega se ne uklonimo pred nobenim terorizmom, ravno zaradi tega se tudi volivne borbe ne bojimo in se bomo v njo podali z mirno vestjo in čistimi rokami, prepričani, da je naše ljudstvo dovolj razumno, da bode vedelo, kje najde svoje prave in svoje razumne prijatelje.« Stenografično poročilo dostavlja mojim besedam: »Živahno odobravanje in ploskanje med tovariši in somišljeniki.«

Kmalu po veliki trgovinskopolitični debati od 12. do 19. jan. 1892 sem govoril pri razpravi o borznem davku. Bil sem član borznega odseka, prav proti svoji volji, naravnost komandiran od načelnika. Ne morem trditi, da je bila desnica v tem odseku briljantno zastopana. Pač smo imeli izbornega poročevalca v Poljaku Bilinskem, po svojem poklicu univerzitetnem profesorju narodnega gospodarstva in finančne vede, toda izmed ostalih članov večine jih je bilo kaj malo, da bi imeli sploh kak pojem o borzah in borznih kupčijah. Levica naravno je bila v tem pogledu mnogo bolj poučena. Predsedoval je odseku olomuški kanonik dr. Wurm, po svoji pripadnosti Staročeh, gotovo dobro podkovan v bogoslovni vedi, ali o borznih kupčijah pač ni imel niti sence znanja. In revež je moral voditi razprave in urejati glasovanje! Kot zapisnikar odsekov sem

sedel na njegovi levi strani in kar smilil se mi je mož, če se je nagnil k meni ter mi na uho zašepetal vprašanje: »Kolega, kaj pa je to: ‚Prämiengeschäft‘ ali ‚Stellage‘?« in podobno. Za svojo osebo sem se pa zanimal za stvar, ker me je sploh vabila cela davčna veda. Bilinski je bil vesel moje podpore. Enkrat me je vprašal: »Sie kommen ja heute in den Ausschuß?« In ko mu porečem, da me bržkone ne bo, je dejal: »Da lasse ich die Sitzung absagen, denn ohne Sie gehe ich nicht in die Debatte.« V zbornični debati sem govoril. Strokovnjaki so takrat prav ugodno sodili o tem mojem govoru. Priobčim ga v »Dodatkih«, naj se seznanijo ž njim tudi velecenjeni moji čitatelji, ker ga imam navzlic zmernemu vnanjemu uspehu morda za svoj najboljši govor!

V tisti dobi je postalo moje osebno razmerje s sicer zelo nepristopnim grofom Hohenwartom že prav intimno; dejansko sem bil, skoro bi dejal, nekak generalni pribočnik državnika, ki sem ga nad vse spoštoval kot politika in kot moža. Z menoj se je razgovarjal iskreno, brez pridržka. Pri neki priliki sva začela rešetavati člane našega velikega kluba, ki je tedaj štel okolo 70 članov. Hohenwart je bil tako takten, da je pri oceni najinih klubovih tovarišev izpustil jugoslovanske kolege. Razgovor je imel to obliko, da sem jaz napovedal imé, Hohenwart pa je pristavil svoje kritične opazke. Tako sem navedel med drugimi tirolskega barona Dipaulija, Hohenwart ga označi: »Meister in der Intrigue, sonst wenig dahinter.« Jaz: »Baron Morsey.« On: »Hören Sie mir auf, der echte norddeutsche Junker, paßt nicht in unsre Verhältnisse!« Jaz zopet: »Karl Prinz Schwarzenberg.« Na to Hohenwart: »Um Gottes Willen, ich zittere, wenn er sich zum Worte meldet. Er bereitet sich niemals vor und da ist man nie sicher, welchen Unsinn er vorbringen wird!« Sedaj imenujem grofa Silva-Taroucca, Hohenwart pa prezirljivo: »Hängt ganz von seinem jeweiligen Privatsekretär ab!« In tako smo pretipali merodajne osebe v njegovem klubu!

Približanje Taaffejevo k nemški levici je v onih dneh dobilo vidno znamenje, ko si je iz njenih vrt izbral ministrom namesto kakega vodečega politika duševno prav neznatnega, v nobenem pogledu ne znamenitega poslanca, solnograjskega grofa Gandolfa Kuenburga. Bil je šele pred kratkim vstopil v državno zbornico, govoriti ga nisem slišal nikoli, po svojem poklicu je bil deželne sodnije svetnik. Mož telesno velik in močan, dokaj dovtipen in dober družabnik, starega plemstva, a brez premoženja, se seveda nikakor ni branil, napraviti skok iz VII. uradniškega čina v II. čin. Nemškoliberalna stranka ni mogla ugovarjati novemu ministru, že radi tega ne, ker je bilo v njeni sredini preveč poslancev, ki so naravnost koprneli po ministrskem portfelju ter nestrpno čakali trenutka, ko na njih

duri potrka dvorni gardist z velikim zapečatenim kuvertom, vsebujočim njih ministrsko imenovanje.

Kuenburg je bil torej minister in je zastopal nemško levico v Taaffejevem kabinetu. Med tem pa se je v Kranjski deželi vršila važna osebna sprememba: meseca marca 1891 je zatisnil svoje oči deželni glavar dr. Josip Poklukar. Orjaško truplo njegovo je bilo začelo naenkrat hirati, dnevi njegovi so bili šteti, umrl je malo nad petdeset let star. Gotovo ni bil nobena duševna sila, vendar smo ga pogrešali v deželnem dvorcu, moža tipičnega zastopnika agrarne naše dežele. Kajti pristen predstavnik je bil kranjskega kmeta, tudi v svojih govorih, v katerih je po zgledu Bleiweisovih »Novic« »ledino oral« ali rabil kako drugo govorniško cvetko, vzeto iz poljedelske sfere. N. pr. »tu pa treba globokeje orati«, če je hotel reči, »o tej stvari se ne sme soditi prenaglo in površno«. Poštenjak pa je le bil skozinskozi!

Nastalo je tedaj po Poklukarjevi smrti vprašanje, kdo mu bode naslednik? Jaz za svojo osebo sem mislil takoj na Kersnika, saj sem vedno sanjal o tem, da svojega ljubljenega prijatelja potisnem v ospredje.

Potrkal sem tedaj takoj potem, ko je bilo izpraznjeno glavarjevo mesto, pri Janku, češ nebi-li morda on hotel v deželni dvorec? Odgovoril mi je takoj, v sila karakterističnem pismu, datovanem s 25. marcem 1891. Med drugim mi piše doslovno: »Vesel sem, jako vesel, da bi, kakor spoznavam, Ti rad videl mene na onem mestu, na katerem bi bil Ti, kakor jaz in mnog drugi ve, Ti edini izmed vsih nas najsposobnejši! Pa kaj bi drugo govoril, laskati se Ti ne treba — samo ene se moram spominjati vedno in vedno, besede, ki si mi jo rekel 1883. Tedaj si enkrat v veseli uri zinil: »Fant, poskusimo! Ti pojdi naprej, jaz bom pa Tvoj »Generalštabšef«! — No, do sedaj si ti hodil naprej — in menda — ah ne menda, ampak gotovo boš hodil tudi odslej, in boš general in generalštabšef, pa samo to priliko imamo, da si prisvojimo izdatno boljšo trdnjavo in pozicijo.«

Kersnik deželni glavar! to je bila moja vroča želja. In dozdevalo se mi je, da združuje mož v sebi vsa svojstva za odlično to mesto. Gospodarsko neodvisen, veleposestnik, po svoji moški krasoti in uglajenih manirah kakor ustvarjen za reprezentanco, po svojem bistvu spravedljiv in zmožen, pomirjevalno vplivati na razburjene strasti in zbližati nasprotujoče si narodne stranke, — v istini, ni ga bilo takrat med slovenskimi politiki na Kranjskem nikogar, ki bi se v tem pogledu mogel meriti ž njim! Naravno, da sem jaz, zvezan ž njim po vprav uzornem prijateljstvu, napel vse sile, da mu pomorem na mesto, kamor je sodil kakor nihče drugi ne, vsaj ne po mojem preudarku.

Barona Winklerja sem takoj pridobil za Kersnika, prav za prav je bil že sam nanj mislil. Govoril sem tudi z grofom Hohenwartom, ki je mojega kandidata itak že poznal

ter imel o njem prav ugodno mnenje. Bal sem se najbolj dveh konkurentov, Kluna in Detele. Slednjemu sem pisal. O Kersniku nisem zinil, hotel sem od Detele, s kojim sem bil v prijateljskih odnošajih, le poizvedeti, ali se on za svojo osebo poteguje za mesto deželnega glavarja. V tem slučaju sem mu lojalno povedal, da ne storim nobenega koraka proti njegovemu imenovanju. Njegov odgovor me je potolažil, odločno se je izjavil, da glavarstva ne mara. Še v drugem listu z dne 26. junija 1891, ki ga slučajno hranim, piše dobesedno: »Da sem jaz tega mnenja kakor prej, je pač naravno, in jako neljubo mi je bilo, ko so me nekateri dunajski časniki proklamirali za bodočega deželnega glavarja. Tudi tu v Ljubljani sploh tako govorijo, čeprav jaz vsakemu povem, da ne kandidujem za to dostojanstvo!« Takrat sem trdno veroval v iskrenost Detelovega skromnega odklanjanja, kasneje pač sem bil manj uverjen o njegovi odkritosti. Vendar sem se mogel, opirajoč se na njegovo izjavo, pri svojih tozadevnih korakih »optima fide« sklicevati na njegove precizne besede, da sam odklanja glavarsko mesto.

Parlamentarni položaj pa je tedaj po »dunajskih punktacijah« bil tak, da je pri Taaffeju mnogo odleglo mnenje baš kranjskih veleposestnikov. Imel sem razgovor s Schweglom, eden drugemu sva si pokazala svoje karte. Schwegel nikakor ni tajil, da bi njemu in njegovi stranki najbolj ugajal Oton Detela kot deželni glavar. Povsem naravno, kajti vsi, ki smo tega kandidata bližje poznali, smo vedeli, da pri vsej njegovi korektnosti vendar še tiči kos pristnega »nemškutarčka« v njegovem srcu. Z druge strani pa mi je Schwegel obljubil, da se sprijazni tudi s Kersnikom ter vsaj proti njemu ne bo delal. Jaz zopet sem se nekako podobno izrazil glede Detele, pač s pristavkom, da on sam ne mara za dostojanstvo deželnega glavarja. In tako sem se naposled pogajal z ministrskim predsednikom. Iskreno sem pri njem zagovarjal Kersnikovo kandidaturo ter ga živo priporočal, vendar sem lojalno dostavil, da je Detela moj osebni in politični prijatelj ter da proti njemu ne bi hotel nastopati. Zanašal sem se na poročilo deželnega predsednika, ki je baš radi te sila važne zadeve sam prišel na Dunaj.

Taaffe je zaslišal deželnega predsednika, precej po njunem razgovoru je prišel baron Winkler v kavarno, kjer je bil določen najin sestanek. Prve besede njegove so bile: »Vse v redu, nihče drug ne bo deželni glavar kakor Kersnik!« Tako je bil uverjen o tej stvari, da je žalibog tudi mene zazibal v to sigurnost ter da sem v svesti si, da je zadeva definitivno rešena, zakrivil ominozno napako, Dunaj za nekaj dni ostavil ter se podal k svoji rodbini, ki je takrat bivala »Na Kamnu«. Brzojavno sem povabil Janka Kersnika na osebni sestanek v Krškem. Naposled je moja vera v gotovi uspeh bila dozdevno povsem upravičena. Ako ministrski predsednik s tako

odločnostjo obvesti šefa deželne vlade, da bode zadeva rešena v njegovem smislu in po njegovem poročilu, mora biti stvar pribita ali pa — mora deželni predsednik izvajati posledice iz tega dejstva. In vendar sem si kasneje vedno očital, da nisem ostal na Dunaju, dokler ni uradna »Wiener Zeitung« objavila imenovanja deželnega glavarja. Moral bi ostati »na preži«, vedno paziti na Schwegla in Kluna, niti za trenutek ne izpuščati iz oči grofa Taaffeja, eventuelno se zateči še h grofu Hohenwartu ter njega poriniti v ospredje. Žal, da tega nisem storil! Prepošten sem bil in preveč zaupljiv nasproti staremu gorjanskemu lisjaku! Dr. Prijatelj navaja iz mojega pisma na Kersnika z dne 9. julija 1891 med drugim tudi ta odstavek: »Razumem se na karte, proti »kozakom« pa vendar le propadem. In »kozaštvo« bilo je tu vmes! Znam tudi, odkod. Mi smo bili ociganjeni in Schwegel je prelomil dano svojo besedo, bržkone tudi Detela ni bil povsem lojalen.«

Zapustil sem Dunaj. O svojem razgovoru z deželnim predsednikom Schweglu nisem nič bil izdal, a vrag je zanesel tisti dan, ko sva se mudila na Krškem, samega Detelo doli, in ker sva se zanašala na njegovo odkritost, razodela sva mu vso tajnost. Kako je Schwegel o tem izvedel, ne znam, ali dejstvo je, da je še enkrat napel vse sile proti Kersniku, obdeloval Taaffeja, češ, Kersnik je »premalo resnoben, preotročji« za glavarstvo in na ta način so zmagali!

V svoji trdni veri sem prepustil torišče nasprotnim strankam in Taaffe si je mogel misliti: Ako se imenuje Detela, ugodim dvema tako vplivnima politikoma kakor sta Klun in Schwegel, Šuklje pa se bo potolažil, saj je itak sam priznal, da je Detela njegov — osebni in politični prijatelj! Na barona Winklerja se ni oziral, saj se je morda takrat že bavil z mislijo, tega vestnega služabnika žrtvovati nemški levici ter njegov odstop izigrati kot politično koncesijo.

In zares, med vabami, s kojimi je zviti lisjak Taaffe vabil in lovil levičarje, je bila tudi odstranitev pri nemških liberalcih nad vse osovraženega deželnega predsednika barona Winklerja. In žal! baš mene je zadela usoda, obvestiti mojega prijatelja in pokrovitelja o tem, da so šteti njegovi dnevi v kranjskem »lontovžu«.

Stvar se je pa vršila tako-le:

Nekega dne pristopi k meni grof Hohenwart ter me začne obdelavati, češ: »Vi ste intimen prijatelj Winklerjev, pišite mu, naj sam prosi, da ga upokoje, sicer ga zadene uradno umirovljenje!« »Odkod, ekscelenca, imate to novico?« se glasi moj odgovor. »Taaffe mi je to naznanil z vso odločnostjo,« se odzove. Jaz na to: »Vso čast Vaši besedi, toda oprostite, moram se sam uveriti o stvari!« Šel sem nemudoma k ministrskemu predsedniku ter mu povedal, kar sem bil izvedel pri svojem klubovem načelniku. Taaffe mi je vse potrdil. »Istina« — pravi

— »Winkler je postal prestar, dejansko je nemogoč, saj od njega ni dobiti nobene rešitve!« Prizadeval sem se, ohraniti Winklerja na njegovem tako važnem mestu. Naslikal sem grofu Taaffeju razburjenost, ki bo morala nastati med slovenskim narodom vsled Winklerjeve odstranitve; zastonj! mož si je mislil, 100 levičarskih glasov daleč odvaga peščico slovenskih poslancev ter je moje posredovalne poskuse kratkomalo odklanjal, poudarjajoč uradno potrebo!

Ko sem videl, da ne premaknem Taaffeja z njegovega stališča, se mi je zdela naravnost prijateljska dolžnost, da obvestim kranjskega deželnega predsednika o preteči mu usodi. Pisal sem mu, a brez ovinka bodi povedano, nikoli v svojem življenju nisem pisal pisma, ki bi mi prizadevalo toliko srčnega bola! Povedal sem mu naravnost, kaj sem bil izvedel pri grofu Hohenwartu in kaj mi je pravil Taaffe. Izrečno sem ga pozval, če ne verjame mojemu poročilu, naj pride sam na Dunaj ter naj se uveri o dejanskem položaju. Takoj, z vračujočo se pošto sem prejel vest, da se bo ravnal po mojem nasvetu. V istini se je podal na Dunaj, našel je stvari, kakor sem mu jih opisal in že je objavila uradna »Wiener Zeitung«, da je cesar deželnemu predsedniku na Kranjskem podelil veliki križ Fran Josipovega reda povodom njegove upokojitve. Med svojimi papirji hranim kot dragocen spomin na blagega moža ganljivo pismo, v katerem se poslavlja od mene ter mi izreka toplo zahvalo za prijateljske usluge, ki sem mu jih storil tekom mnogih let, ki jih je bil preživel v težki svoji poziciji na Kranjskem!

To je gola istina o umirovljenju barona Winklerja. Moral sem jo pojasniti, tembolj, ker se v Kolmerjevem sicer dokaj zanesljivem delu »Parlament und Verfassung in Österreich« čita povsem napačna verzija: »Landespräsident Freiherr von Winkler... schritt im August 1892 um seine Pensionierung ein, da er sich mit den slovenischen Führern nicht verständigen konnte.« Nikakor ne! Res je sicer, da mu je čestokrat nagajal »Slov. Narod« in glavni njegov inspirator Ivan Hribar, ali vodstvo slovenskega naroda niti od daleč ni bilo v rokah tega gospoda, z istinitimi voditelji našega naroda pa je deželni predsednik Winkler prav lahko shajal. Odstopiti je moral, ne radi osebne nedostatnosti, temveč zgolj iz političnega razloga, ker je Taaffe tačas snubil nemško levico, ki je Winklerja smrtno sovražila in ker ga je torej žrtvoval, levičarjem na ljubo — radi kravje kupčije!

Šlo je po Winklerjevi upokojitvi za njegovega naslednika. Poskušal sem prodreti z možem, o katerem sem bil uverjen, da bi bil v vsakem pogledu kos svoji nalogi. Sošolec je bil moj v »normalki« in na gimnaziji, naš »primus«, v vsakem pogledu pošten, miren, ljubezniv dečko. »Karl Maria Truxa aus Brünn«, tako je stalo njegovo ime v programih ljubljanske

gimnazije. Bil je nemškega pokolenja, sin ženijskega častnika, ki je rano umrl ter ostavil mlado vdovo s štirimi otroki. Našli so zavetje pri materinem očetu, kateri je tedaj v Ljubljani zavzemal mesto gradbenega ravnatelja pri deželni vladi. Z nami skupaj je mladi Truxa maturo prestal, potem je šel na Dunaj kot jurist ter po dovršenih pravoslavnih študijah vstopil v upravno službo na Primorskem. Izboren uradnik, popolnoma vešč slovenskega, hrvatskega in italijanskega jezika, je postal sčasoma okrajni glavar ter bil naposled dvorni svetnik pri dalmatinskem namestništvu. Odkar sva se bila ločila na univerzi, ga nisem več videl. Pozvedoval sem torej pri dalmatinskih poslancih in na svojo radost mi je celo radikalni Biankini Truxo na vse pretege hvalil, češ, kako je nepristranski, pravičen in spreten uradnik. Mogel sem ga torej z mirno vestjo priporočati ministrskemu predsedniku. A Taaffe je imel že svojega izvoljenca. Začel mi je govoriti o mariborskem okrajnem glavarju baronu Heinu, dejal mi je, da bo on imenovan v Ljubljano ter pristavil: »Oglejte si ga in uverjen sem, da Vam bo po godu!«

7. oktobra 1892 je nastopil v istini baron Hein svoje mesto v Ljubljani. Sprva še ne kot deželni predsednik, imenovan je bil le dvornim svetnikom ter se mu je izročilo vodstvo deželne vlade.

Z njegovim nastopom se je pričela velezanimiva doba, polna razburljivih prizorov. Še dokaj se bom moral baviti z oceno Heinove osebnosti in njegove politike.

Ali kako so pa med tem časom, ko so se doma še bolj ločili duhovi, razvijale stvarí na cesarskem Dunaju?

Taaffejeve skrbí so naraščale čezdalje bolj. Stara večina njegova je bila s staročeškim porazom zdrobljena in zrušena, nemške liberalce je sicer bil zvabil v »tiho kamerco«, pridobiti jih je hotel s tem, da je grofa Kuenburga napravil za ministra, a na to stranko, ki so jo ljuto napadali krščanski socijalisti, nemški nacijonalci in nemški radikali, se le ni mogel prav preveč zanašati. Obenem pa se tudi ni hotel ločiti od Hohenwarta, tako da se je očividno izjalovil njegov sicer navidezno prav spretni poskus, tem načinom si pridobiti stalno večino. Že to je bilo kaj slabo znamenje, da se v adresnem odseku nismo mogli zediniti za tak odgovor na prestolni govor, ki bi mogel pridobiti zase odsekovno večino. Bil sem član odsekov ter zastopal v njem s posl. Klunom slovensko delegacijo. In prav jaz sem vrgel prvo bombo v razpravo o adresnem načrtu, ki ga je predložil odsekov poročevalec, Poljak Bilinski. Neprijetno nas je Slovane dirnilo, da niti prestolni govor niti poročevalčev adresni načrt nič ni zinil o jezikovni ravnopravnosti. Skušal sem tedaj, pač nekako sofistično tolmačiti besedilo cesarskega nagovora tako, da se je vsaj neka senca izjave o ustavni ravnopravnosti prikazala iz vladarjevih besed. Pred-

lagal sem tedaj, naj se za 20. odstavkom Bilinskega adrese ustavi nov »passus«, glaseč se tako:

»Sredstvom, s katerimi bi se dal dvigniti blagor dežel ter zasigurati in ščititi narodni mir, je vsekako prištevati uresničenje ravnopravnosti, ki je zajamčena avstrijskim narodom v državnih temeljnih zakonih. Vsled tega pozdravljajo poslanci one besede Vašega veličanstva, ki na to merijo ter se trdno nadejajo, da bode cesarska vlada povsem uvaževala dotična določila temeljnih zakonov.«

Za moj predlog so glasovali poslanci Dipauli, Ebenhoch, Karlon, Klun, Klaić, Styrcea, Meznik, princa Johan in Karl Schwarzenberg, z menoj vred tedaj 10 odsekovnih članov. Mladočehi niso zame glasovali, ker so bili predložili svoj lastni adresni načrt, ki je bil isto tako odklonjen. Ali slična usoda je zadela vse druge adresne načrte s poročevalčevim vred in po treh dolgih sejah smo šli narazen, ne da bi mogli z večino skleniti kake adrese kot odgovor na cesarski pozdrav. Slabo znamenje in čim dalje slabeje se je razvijala situacija za vladujočega državnika! To se je jasno pokazalo v budžetni razpravi, ki je tokrat nekako nadomeščala adresno debato. V seji dne 16. junija 1891 sem i jaz prišel do besede. V svojem govoru sem se že oziral na pretečo nevarnost, da pride zopet levica na krmilo. Z nekim ponosom sem izustil sledeče besede:

»Bili smo zaostali, toda sedaj stalno napredujemo. Na Kranjskem stojimo tako trdno, da mirno gledamo na eventualnost, ki se prikazuje v bližini, namreč da se levica zopet polasti vlade; tudi ona nas ne bode mogla uničiti. Na Štajerskem se razvijamo hitro in solidno. Velike uspehe smo tam dosegli v kmetskih občinah in če zasledujete volitve zlasti v mestnem volivnem okraju celjskem, se bodete uverili, da tudi v spodnještajerskih mestih lepo napredujemo. Daní se tudi na Koroškem; na istrskem in goriškem krasu pa, napojenem od žarnega solnca, isto tako v tržaškem ozemlju se je slovanski živelj že tako probudil, da ga ne bo mogel zatreti niti terorizem nasprotnikov niti nerodnost vladnih oblasti!«

In v istini, medeni tedni Taaffejevega zakona z nemško-liberalno stranko so bili kmalu pri kraju. Sicer se je bila navidezno utrdila Plenerjeva pozicija, ko je 4. avgusta 1892 Pražak dal svojo ostavko kot minister za Češko ter je resort »ministra rojaka« začasno ostal nezaseden, toda kmalu je baš ob tej točki prišlo do spora med levico in ministrskim predsednikom. To se je zgodilo v seji 25. novembra 1892, ko je impetuozni posl. Karel princ Schwarzenberg obsodil imenovanje grofa Kuenburga, s svoje strani pa zahteval nameščenje češkega zaupnika kot Pražakovega naslednika. Zelo neprijetno je levičarje dirnilo, ko je Taaffe odgovoril fevdalnemu princu, da hoče kmalu cesarju predložiti predlog, naj se zasede

Pražakovo mesto. Govor njegov, dasi nikakor ne vzor parlamentarne zgovornosti, je bil vendar tako svež in poln Taaffejeve originalnosti, da je dr. Lueger, čigar vpliv je očividno v zbornici in med občinstvom rapidno naraščal, koncem ministrovega govora vzhičeno vzkliknil: »Hvala Bogu, to je bil zopet stari Taaffe!« Ali levica je bila skrajno razburjena po izjavi kabinetnega prvosednika, zlasti ko je čula, da grofa Kuenburga niti obvestil ni bil o svoji nameri, zopet poklicati v vlado češkega ministra krajana. Takoj drugi dan po Taaffejevem govoru mu je Kuenburg naznanil, da mora zaprositi svojo ostavko, 8. decembra je bila njegova demisija sprejeta, nekaj dni prej so nemški liberalci glasovali proti dispozicijskemu zakladu. ki je bil odklonjen s 167 glasov proti 146. Taaffe jo je bil »polomil« s politiko svojega »sporazuma«.

A kako pa je takrat izgledalo v kranjski deželni sobani? Do razčiščenja je prišlo v debati o proračunu deželnega zaklada. V jesenskem zasedanju se je vršila dotična debata dne 27. sept. 1892. Govorila sta od katoliško-konservativnih poslancev v tej razpravi Žitnik in Klun. Z napredne strani sta se razkoračila Hribar in Tavčar, vlado je branil Winkler, nemško stališče je zastopal Schwegel. Kot poročevalec sem imel končno besedo. Svoj govor smatram kot označevalen za tedanje razmere in mentalnost slovenskega posvetnega razumništva.

Govor je bil provzročen v svojem bistvu po pojavih, ki smo jih videli in čuli na prvem katoliškem shodu malo tednov prej. Tolmačiti se dá kot odgovor na Mahničeve nazore, še bolj pa kot odpor proti Mahničevemu interpretu dr. Iv. Šusteršiču, ki si je bil s svojim tedanjim vehementnim nastopom prisvojil vodstvo v našem katoliškem gibanju. Govor moj je bil docela nepripravljen, improviziran, kar pri poročevalcu itak drugače biti ne more.

Navzlic temu menda ni bil slab niti v formalnem niti v stvarnem pogledu. Saj sem čestokrat baš z nenaštudiranimi govori dosegel med poslušalci največ efekta! Morda se na njem lehko graja preveč temperamentnosti, z druge strani pa moram naglašati, da je bilo vse, kar sem pri tisti priliki povedal, v istini izliv mojega iskrenega prepričanja in nikakor ne kaka navadna fraza puhlica. Čisto naravno! Odkar sem dozorel kot mož, sem vedno obsojal tesnosrčno kratkovidnost onih liberalnih prenapetežev, ki so hoteli kar izključiti duhovski stan iz političnega gibanja. Obsojal s stališča odkritega demokrata, obsojal tudi s stališča slovenskega rodoljuba, kajti v našem še nerazvitem narodnem organizmu je bila zasidrana ljudska sila predvsem v našem žilavem kmetu in ključ do njegovega srca je imel v rokah baš — slovenski duhovnik! Ne samo grda nehvaležnost proti slovenski duhovščini, prvoboriteljici za narodno probudo, je bila tista liberalna ekskluzivnost, temveč je vsebovala eminentno nevarnost za obstoj in bodočnost našega naroda. In tu

naj vpletem kratko epizodo, razgovor, ki sem ga precej ob isti dobi imel z znamenitim poljskim poslancem svobodomiselnega naziranja. Nekega dne sem stavil v kolegijalnem pomenku s poslancem Bobrzynskem, uglednim zgodovinarjem in politikom, kasneje cesarskim namestnikom v Galiciji, do njega vprašanje, kako bi pač Poljaki sodili o poljskem politiku, ki bi hotel poljski duhovščini zabraniti sodelovanje v politiki? Bobrzynski mi odgovori energično: »Kaj bi mi učinili s takim človekom, vprašate? Obesili bi ga kot narodnega izdajico!« Tako je sodil razboriti Poljak in jaz dostavljam, da je bilo navzlic globokosegajočim razlikam med razkosanim slovenskim in razbitim poljskim narodom vendar dokaj sličnosti!

Niso bile tedaj prazne besede, ako sem se v tisti seji z dne 27. septembra 1892 s poročevalskega mesta izjavil to-le:

»Kot pošten mož vas zagotavljam, brez izjeme priznavamo vsi velike zasluge, katere ima slovenska duhovščina za preporod naroda našega, mi vsi brez izjeme odobravamo odlično pozicijo, katero zavzema naša duhovščina, brez izjem spoštujemo in se klanjamo verskemu čutu naroda slovenskega, in če treba smo pripravljeni z vami vred braniti ga proti napadom, naj pridejo s katerekoli strani; ali s takimi nazori, kakor so se v zadnjem času pojavili, se nikakor ne moremo sprijazniti.« (Živahno odobravanje v središču in med somišljeniki na levi.) »G. m., zakaj pa gre? Kar se od nas zahteva, to se je sans phrase nam povedalo na znamenitem shodu na ljubljanskem strelišču. Kar se od nas zahteva, to je nadvlada, diktatura cerkvene oblasti nad vsemi pojavi javnega, slovstvenega, umeteljnega in socijalnega našega življenja.« (Živahno odobravanje in pritrjevanje v središču in med somišljeniki na levi.) »G. m., to je stvar, proti kateri moramo odločno oporekati, ker bi ugonobila in zamorila narodno prihodnost našo in vsak duševni napredek!« (Burno odobravanje v središču in med somišljeniki na levi.)

Namen mojega nastopa se jasno razvidi iz jasnih mojih besed. Poznal sem notranjo slabost širokoustne liberalne stranke. z druge strani pa sem se zbal pretiranosti nove katoliške struje pod novim, Šusteršičevim vodstvom; preveč na desno mi je krenila slovenska ladja, radi tega sem sedaj hotel krmilariti nekoliko bolj na levo. In neposredna posledica mojega govora je bila, da smo mi trije prenehali s »Triglavom« ter se pridružili narodnonaprednemu klubu.

Koncem seje je naznanil vladni zastopnik baron Winkler zbornici, da je vsled najvišjega cesarskega povelja deželni zbor kranjski, »ki je rešil najnujnejša svoja opravila... odložen.« Deželni glavar se je pridržal, naznaniti poslancem dan prihodnje seje in nje dnevni red.

Dolgo so morali čakati poslanci na glavarjevo povabilo. Prihodnja seja se je vršila stoprav 20. aprila 1893 in takrat ni več sedel na mestu vladnega zastopnika deželni predsednik baron

Winkler, temveč njegov sedež je že zavzemal »dvorni svetnik in voditelj deželne vlade«, baron Viktor Hein.

Ali že kake štiri mesece prej sem se osebno seznanil s tem možem, ki je skozi trinajst let igral tako pomembno vlogo v kranjski vladni palači. Ko se je začelo jesensko zasedanje v dunajski državni zbornici ter sva se sešla s Taaffejem, je bilo njegovo prvo vprašanje, ali sem že govoril s Heinom? Radovednost z ene strani, z druge pa očividna potreba, ki že sili vsakega vestnega deželnega poslanca, da čim prej stopi v stik s šefom lokalne vlade, to oboje me je v istini napotilo do Heina takoj, ko sem po božičnih počitnicah prišel v Ljubljano. O tem prvem pomenku z dvornim svetnikom in vodjo deželne vlade sem sporočil 30. dec. 1892 svojemu prijatelju Kersniku na Brdo, kakor se čita v Prijateljevi knjigi, tako-le:

»Oni dan, mudeč se v Ljubljani, sem obiskal barona Heina. Prvič sva se videla, ali toliko sva se razgovarjala, da je pogovor trajal skoro tri ure. Popoldne mi je vrnil vizito, pa me ni bil našel domá. Vtis, ki sem ga bil prejel, ni bil neugoden. Mož je darovit, energičen, vsekako bode faktor, s katerim bodemo morali računati. Naši junaki à la Hribar ga ne bodo ugnali v kozji rog.«

To je bil prvi moj vtis, nastane vprašanje, kaka je moja končna usoda? Preden jo izustim, nekaj podrobnosti o Heinovem rodbinskem izviru. Oče njegov, dr. Hein, odvetnik v Opavi, izvoljen l. 1861 v prvi Schmerlingov parlament, najprej izbran predsednikom poslanske zbornice, je postal glasovit po rezkosti svojega nastopa proti zbornični manjšini. L. 1863 je bil poklican kot pravosodni minister v Schmerlingov kabinet ter bil kot tak dvignjen v plemiški stan barona. Židovska kri se je pretakala po njegovih žilah, v antisemitskem »Gothaiskem koledarju«, ki so ga v prvem desetletju našega veka objavili nasprotniki židovstva, sem sam čital genealogijo baronov Heinov. Novi vladni šef na Kranjskem je bil vsekako znamenita prikazen. Natančno moje starosti je bil l. 1867 z menoj vred vstopil v prvi letnik juridičnih študij na Dunaju. Učil se pač ni preveč in nikakor ni razpolagal s preobilnim znanjem, ali bil je jasna glava, bistroumen, poleg tega, — kar morda največ velja v upravi —, krepke volje in nadvse energičen. Tisti politični uradniki, ki so svoje neslane šale ubijali s »Kotnikom« — tako so bili krstili ti nemškutarski gospodje premehkega Winklerja —, so se kmalu kakor šiba tresli pred novim deželnim predsednikom. Hein se je živo zanimal za gospodarski položaj naše dežele in v mnogem oziru tvorno sodeloval pri zboljšanju našega gospodarstva. Ali imel je dvojno napako: kakor večina močnih značajev je bil po svojem bistvu avtokrat, ki je le težko in le izjemoma pustil veljati kako drugo mnenje, potem pa, razvil se je prav kmalu v sila nevarnega nasprotnika slovensko-narodnih teženj. Prišel sem po dolgem občevanju z baronom

Heinom do zaključka: Mož ni sovražil Slovencev. ker jih je — preziral in zaničeval! To pa je veliko hujše kakor očitno sovraštvo!

Svojo tozadevno sodbo bodem z dokazili podprl v teku svojih »Spominov«.

Ali poglejmo sedaj zopet na Dunaj, kjer se je baš Taaffe z vsem bogatim arzenalom svoje državniške premetenosti boril za obstoj svojega političnega sistema.

In tu moram udejstviti, da je Taaffejeva vlada navzlic nepovoljnemu položaju, v katerem se je nahajala po porazu Staročehov, razvijala čudovito plodovitost v zakonodajnem pogledu. Predvsem nas je presenetila z načrti šesterih zakonov, zadevajočih valutno ureditev. Predloženi so bili parlamentu leta 1892, in mene so izvolili v valutni odsek kot zastopnika slovenske skupine. Vlado je zastopal v prvi vrsti finančni minister Steinbach, naravnost na sijajni način. Ne dovolj, da je v odseku branil svoje predloge z vso razboritostjo, ni se ustrašil truda ter stvari na ljubo je romal od enega kluba do drugega, povsod pojasnjeval, razlagal, zbiral pristaše za svoj načrt valutne reforme. Sreča mu je bila mila, v odseku smo izbrali kot poročevalca poljskega poslanca Stan. Szczepanowskega in boljšega sodelavca si Steinbach sam ne bi mogel izvoliti.

Kak mož je bil Szczepanowski! Mnogo, mnogo stotin tovarišev sem imel tekom svoje skoraj 25 letne parlamentarne dobe v avstrijskem parlamentu, pa naravnost rečem, da je bil on med njimi morda najizvirnejši, najrazboritejši. Že njegova preteklost! Nekaj let je bil starejši od mene, tehnik, po svoji stroki kemik. V tedanji zatelebani Avstriji ni bilo mesta za njegov talent, šel je na Angleško, tam so ga kmalu spoznali ter pozvali v vnanjo službo, v »foreign office«, kjer je zdržal dolgih deset let. Od teh je bil tri leta v Vzhodni Indiji. Vrnivši se z Angleškega v domovino, je ustanovil genijalni mož gališko petrolejsko industrijo ter z njeno zasnovo postal eden največjih dobrotnikov svoji deželi in svojemu narodu. Mojo pozornost je izzval že l. 1886. v petrolejski anketi, malo let kasneje je bil moj tovariš v državnem zboru.

Rad sem ga imel, veliko sva občevala, veliko sem se naučil od moža, ki je združeval v sebi bogato teoretično znanje s preobilico praktičnih skušenj. Visoka, dasi ne prevelika vitka postava, duhovit obraz, telo gibčno in mišičasto ter tako utrjeno, da je tudi v najhujšem zimskem mrazu hodil okolo brez površnika ali zimnika, zgolj v črni salonski suknji. Kar se tiče značaja, mehka sanjava slovanska duša. Boljšega zastopnika Poljska ni mogla poslati v dunajski parlament.

Valutni problemi spadajo med najtežavnejše partije narodnogospodarske vede. Posvetil sem jim bil posebno paznost, mnogo sem se bavil s tem vprašanjem, uverjen sem bil, da je neurejena avstrijska valuta zelo škodljiva tudi slovenskemu gospodarstvu. Zgolj s tega stališča, ne zmeneč se za svojo pripadnost k vladni

stranki sem odobraval takoj s prvega početka **Steinbachove** predloge. Zagovarjal sem jih v odseku in v klubu, zagovarjal tudi v javni seji, ko se je vršila znamenita valutna razprava od 11. do 20. julija 1892.

Avstro-ogrska monarhija je bila takrat v prečudnem valutarnem položaju. Jaz vsaj ne poznam v finančni povestnici nobenega slučaja, ki bi bil sličen tedanji avstrijski papirnati valuti. Navadno je pri državah z neurejeno valuto papirnati denar manj vreden nego kovina, na katero se glasi. V Avstriji pa je bil takrat papirnati goldinar, tedaj obljuba, da se bo isti zamenjal pri denarni banki proti srebrnemu goldinarju, mnogo več vredna nego izpolnjena obljuba. Naša papirnata novčanica je po vrednosti precej visoko nadkriljevala srebrni denar, ki je bil vendar podlaga naši na srebru bázirani valuti. To se le radi tega ni poznalo v vsakdanjem prometu, ker sta obe vladi, naša in ogrska, s skupno dogovorjeno odredbo že aprila 1879 bili prepovedali prosto kovanje srebrnega denarja na račun zasebnikov. Ali to je bila zgolj odredba, ki se vsak dan lehko prekliče.

Kako je prišlo do tega narodno gospodarskega nesmisla?

Z ene strani je cena srebra na svetovnem trgu začela rapidno padati, predvsem radi skrajno pomnožene produkcije, v drugi vrsti radi padajočega nakupa angleške vlade za Indijo. Dočim je pridelovanje srebra na celem svetu znašalo v desetletju 1861—1870 le 120.000 q, se je dvignilo v desetletju 1871—1880 na 220.000 q, v desetletju 1881—1890 pa celo na 330.000 q ali metrskih stotov, in povsem naravno je, da je ta ogromni prirastek silno potlačil ceno srebra na svetovnem denarnem trgu.

Z druge strani pa je poskočila cena avstrijskim menicam. Velika zasluga Dunajewskega in parlamentarne večine je bila, da se je uredil avstrijski budžet. Naše finance so postale aktivne, mesto vsakoletnega primanjkljaja so izkazovali računski zaključki prebitek, ni bilo več treba vsako leto napravljati novih dolgov, poleg tega je bila aktivna ne samo naša trgovska, temveč tudi naša plačilna bilanca in posledica je bila, da je naš svoje dni tako prezirani goldinar prišel do visoke veljave ter bil dokaj več vreden nego količina srebra, na katero se je glasil. Seveda stabilnosti ni imel, usoda njegova je bila sila negotova in pod to nesigurnostjo je trpelo vse naše gospodarstvo.

Vladni predlogi so bili zelo previdni in umerjeni. Steinbachova valutna reforma nikakor ni uvedla zlate valute, zato tedanja avstro-ogrska monarhija še zdavna ni bila zrela, pač pa je taki monetarni spremembi pot pripravljala že s tem, da je našo novčanico odluščil od srebrne podstave ter jo spravil v trdno, stalno razmerje k zlatu. Mesto nekdanje relacije 1 : 15½, ki je že zdavna bila povsem anahronistična, se je uvedla relacija 1 : 19 (to je za 1 kg zlata 19 kg srebra), ki je precej točno odgovarjala triletnemu povprečnemu kurzu naših novčanic.

Toda — kam sem zašel! Cenjenim čitateljem je pretila nevarnost, da jim postrežem z valutarno razpravo, in to vendar nikakor ni bila njih želja niti ni bil namen mojih »Spominov«. Vsled tega se moram omejiti na golo ugotovitev, da se je generalna debata o predloženih vladnih predlogih, ki se je vodila skupno, v istini odlikovala po svoji stvarnosti, točnosti in razboritosti. Morda bi smel trditi, da nikoli, odkar je obstajal avstrijski parlament, nobena razprava ni nadkriljevala generalne debate o valutnem vprašanju. Otvoril jo je imenom Mladočehov posl. Eim s krasnim govorom, istotako pomenljivim v državniškem kakor strokovnem pogledu. Njemu sta sledila Kramař in Kajzl, oba izborna govornika in prvovrstna strokovnjaka. Vsi trije so bili vpisani kot »contragovorniki« ter so z drugimi Mladočehi tudi »contra« glasovali, toda dejansko so vsi zagovarjali upravičenost vladnih predlogov, poudarjali njih potrebo in koristnost ter utemeljevali svoje »proti«-glasovanje zgolj s političnimi motivi, češ, mi nimamo zaupanja v to vlado, torej zametujemo tudi njene valutne predloge.

Kako sem jaz zastopal svoje in svojih slovenskih tovarišev stališče, izvoli cenjeni bralec razvideti iz govora, ki ga dobesedno objavim v »Dodatkih«.* Storim to radi tega, ker se je v mene zaletaval v tej debati dr. Lueger z nemalim vnanjim uspehom. Veliki dunajski ljudski tribun, čigar vpliv je vidoma naraščal v parlamentu in izven parlamenta, se je bil razljutil, ker sem o dunajskih volivnih shodih rabil pikri izraz, da se je tam govorilo »ad captandam ignorantiam«, »v pridobitev nevednežev«. Ali prihodnost je le dokazala, da sem jaz imel prav in z menoj vred oni govorniki, ki smo branili predloženo reformo. Niti ena izmed škodljivih posledic, ki sta jih na steno slikala Lueger in z drugega stališča dr. Sueß, se ni obistinila. Dejanski se je Steinbachova reforma docela posrečila. Avstro-Ogrska je dobila s temi zakoni v istini stalno novčanico, ki je bila do leta 1914., torej do početka nesrečne svetovne vojne, z zlatom enakovredna, kajti male oscilacije pod desetino odstotka ne pridejo v poštev. Potrebna zlata zaloga se je dobila brez posebnih težav ter ni provzročala nobenega razburjenja na denarnem trgu. Nakopičeno zlato tudi ni odplulo v inozemstvo, kakor so prerokovali nasprotniki, temveč je ostalo v naših shrambah ter niti posebnih varstvenih ukrepov ni trebalo v njegovo obrambo. Sueßova teorija o »prekratki zlati odeji«, utemeljevana od tega znamenitega znanstvenika z vsem orodjem velike njegove učenosti, se je docela izjalovila in zlata produkcija se je stalno množila. z eno besedo: Čas, ki je naposled najpravičnejši in najzanesljivejši sodnik, je pritrdil nam, ki smo zagovarjali premišljeno delo Steinbachovo. Zlasti še v tem oziru, da se je nabava zlate zaloge vršila brez večjih žrtev od strani davkoplačevalcev. Saj je zgolj konverzija

---

* Glej: »Dodatki« II.

4·2% rente na 4% prinesla toliko dobička državni blagajni, da so ž njimi bili pokriti malodane vsi troški valutne reforme!

Tudi v deželnem zboru nikakor nisem rok križem držal, temveč trudil sem se, zlasti v gospodarskih vprašanjih koristiti deželi in ljudstvu. »Občila in pitna voda«, v teh besedah se izraža glavna vsebina tedanje moje deželnozborske akcije.

Oboje je bilo v tesni zvezi z mojimi turističnimi nagnjenji. Prišel sem bil v leta, nagajala mi je desna noga, že leta 1871. zlomljena v gležnju ter vsled svoje zraščenosti in negibčnosti nemogoča za drzne hribovske izlete, toda navzlic tem nedostatkom me je še vedno mikala peš-hoja in razširjenje duševnega obzorja po vtisih, neposredno črpanih po stiku z ljudmi in naravo. Nikoli mi ni bilo tako poskočnoveselo okoli srca, ko takrat, ko sem si navalil nahrbtnik na rame ter stisnil potni les v roko. Še iz dijaških let sem si ohranil smisel za samcato potovanje, nikoli me ni dolgočasilo, navadil sem se z bistrim očesom ogledovati si kraje in ljudi, spoznavati potrebe in nedostatke njihovega gospodarstva. In če nisem takoj pogodil kake stvari, sem povpraševal in razgovarjajoč se s prostim narodom se prerinil do kake lastne sodbe. In kake smešne prizore si včasih doživel in kako srčno si se jim smejal! Seveda v vasi oddaljeni od velike ceste takrat mož okolo 45—46 let, v prašni turistovski opremi in obtežen z nahrbtnikom, ki ga je vlačil seboj v potu svojega obraza, ni preveč imponiral občni zvedavosti. Bil sem že pristen dvorni svetnik, ko sem jo nekdaj primahal črez Savo in Vače v prijazni trg Moravče. Prestopim prag domače gostilne, ves pregret od opoldanskega julijskega solnca ter se obrnem do neznansko debele krčmarice z vprašanjem, če bi mogel dobiti kako kosilo? Ona položi svojo obilno desnico na mizo, me pregleda od nog do glave, potem me vpraša: »Od katerega ‚kšefta' ste pa, da tako po svetu hodite?« Seveda se ji nisem predstavil v svoji uradni popolnosti, ali vendar sem jo v toliko potolažil, da sem bil naposled še dokaj dobro postrežen.

In tako sem bil prehodil celo Kranjsko, kar mi je prav dobro služilo kot poslancu in kasneje kot deželnemu glavarju. Neobhodno potrebno je za vsakega upravnika, da z lastnega vida pozna izročeno mu pokrajino. Največ vidi, če gre peš, najmanj pač, če gre — z avtomobilom!

In kmalu sem prišel do spoznanja, kako velikanska ovira gospodarskemu in prosvetnemu napredku je pomanjkanje zdrave pitne vode na našem kraškem svetu. Razgovarjal sem se o stvari z inteligentnim Čehom, ki je takrat bil v naši deželni stavbni službi, inž. Hraskem. Po svojem poklicu kulturni inženir se je mnogo bavil z vprašanjem vodne preskrbe. Iz razgovorov, ki sem jih imel s tem strokovnjakom, se mi je rodil načrt, ki sem ga skušal uresničiti v Ljubljani in na Dunaju. Da se mi je to posrečilo vsaj deloma, je zasluga finančnega ministra Steinbacha, ki je bil skozi in skozi moja najtrdnejša opora.

Kako se je vršila stvar?

Dne 10. maja 1893 sem utemeljeval v deželnem zboru samostalni predlog:

»Slavni deželni zbor naj sklene: Deželnemu odboru se naroča. izposlovati pri visoki vladi, da kar hitro mogoče predloži državnemu zboru načrt zakona o preskrbovanju kraških pokrajin s pitno vodo, in sicer na tej podstavi, da se pokritje vrši po prispevkih države, dežele in udeležencev.«

Že štiri dni kasneje je bil predlog soglasno sprejet. Toda povsem jasno mi je bilo, da s takim resolucijskim sklepom, sprejetim v deželni zbornici, niti blizu nismo prišli uresničenju srčne želje toliko tisočev naših ljudi. To je moglo biti le začetek, nadaljeval sem tedaj zapričeto akcijo na najbolj pristojnem mestu, v budžetnem odseku državne zbornice.

In tu sem imel posebno srečo! Pojasnil sem ves položaj, dokazal, da zahteva izčrpna rešitev velevažnega tega vprašanja ogromna sredstva, ki daleč prekašajo moč prizadetih udeležencev, a tudi dežel ter da bo v svrho vodne preskrbe za kraške pokrajine na vsak način potrebno, da se izda državni zakon, ki ustanovi posebno konkurenco: država, dežela, udeleženci, prav po analogiji melioracijskega zakona z 30. junija 1884. Govoril sem točno, prepričevalno, odsek me je pazno poslušal navzlic temu, da sem moral govoriti dalje nego je običajno v odsekovnih posvetovanjih. In glej, po seji pristopi k meni finančni minister ter mi naravnost pove: »Čujte, kar ste danes govorili, je bilo skoziinskozi pametno. Mene ste prepričali, tako ste me pridobili, da s svoje strani prispevam k taki akciji 1 milijon goldinarjev, če dežela Kranjska z udeleženci spravi ravno toliko skupaj, — z dvema milijonoma se že da nekaj storiti! Mene imate, sedaj pa v poljedelsko ministrstvo in glejte, da jih tam spravite na svojo stran!«

Kdo je bil bolj vesel Steinbachove podpore nego jaz? Takoj sem se odločil, da nemudoma pričnem z obdelovanjem gospode v poljedelskem ministrstvu. Ali bil sem že toliko vajen ministerijalnega parketa, da nisem maral iti sam, da sem hotel imeti seboj pričo in svedoka za razgovore, eventuelno obljube, in sicer po možnosti moža, ki je po svojstvu in nastopu moral goditi poljedelski gospodi. Naprosil sem tovariša Povšeta, naj me spremlja. In zares, tekom enega predpoldneva sva obiskala najkompetentnejše gospode. Uspeh je bil zelo različen, najugodnejši na najvišjem mestu, tem nepovoljnejši, čim nižje sva prišla v ministerijalni hierarhiji.

Poljedelski minister grof Falkenhayn je naju sprejel z ljubeznivo dobrosrčnostjo, ki mu je bila lastna, pozorno je poslušal moja razjasnila, naposled nama obljubil, da se bo lotil stvari z največjo naklonjenostjo ter naju končno pozval, naj informirava o zadevi tudi njegove gospode. A tu je šlo že veliko težje! Že sekcijski načelnik Blumfeld nikakor ni bil preveč vesel.

ko sem mu razložil svoje težnje in namene, z visokobirokratično skepso se je skušal braniti proti moji parlamentarni vročekrvnosti. In tako je šlo »gradatim« vedno slabeje, dokler se nisva ustavila na zadnji lestvici, pri novopečenem vladnem svetniku inženirju Markusu, ki je bil stoprav pred kratkim pozvan v ministrstvo na službovanje. Ta je pač takoj priznaval, da je nekaj na stvari, toda predpogoj ugodne rešitve mu je bil, da se mora za take naprave v svrho vodne oskrbe ustanoviti v ministrstvu — poseben departement! Na tihem sem si bil mislil pri tej priliki: »In tebe kot dvornega svetnika na čelu novemu oddelku!« Na glas tega pač nisem izustil, toda ko mi je dopovedoval, da bodo ljudje morali biti veseli, ako dobe svoj vodovod po tridesetih letih, posežem mu v besedo, češ, me ne bodo veseli moji volivci, če jih pridem tolažit približno tako-le: »Vi pač ne boste imeli še vode, tudi vaši otroci ne, toda zadovoljni bodite, vnuki vaši in vnukinje jo utegnejo že dobiti!« In ozlovoljen sem ostavil poljedelsko ministrstvo, kjer je običajno sv. Birokracij tlačil in mikastil kmetijstvo, kajti saj se res da marsikaj napraviti iz pristnega jurista, vendar — kmeta pa ne ali vsaj le sila izjemoma!

Pridem do Steinbacha, vestno mu sporočim, kaj sem doživel pri »poljedelcih«. Minister dvigne roke proti nebu ter vzklikne: »Daran erkenn' ich meine Pappenheimer aus dem Ackerbauministerium!« Takoj pa dostavi: »Jetzt überlassen Sie die Sache mir, ich will sie auf die eine oder die andere Art durchführen.« In v istini, državnik Steinbach, mož z velikim duhom in velikim srcem, je ostal mož beseda. Ni se sicer izdelal državni zakon o vodni preskrbi kraških pokrajin, kakor sem bil jaz nasvetoval, ali že 27. novembra 1893 je prejel deželni odbor vladni dopis, da sta »ministrstvi za poljedelstvo in finance pri pretresovanju vprašanja o državnih podporah za taka podjetja, katerih namen je izkoriščati vode za preskrbovanje pokrajin na deželi, prišli do zaključka, da je tudi za taka podjetja mogoče uporabiti državna zakona z dne 30. junija 1884, drž. zak. št. 116, in z 31. maja 1889, drž. zak. št. 96, da se torej za taka podjetja, kolikor ne spadajo kot malostna pod § 12 prvoimenovanega zakona, morejo dajati podpore iz državnega izboljševalnega zaklada pod zakonitimi pogoji in v zakonito dopuščeni visokosti (v tem oziru je zlasti za Kras treba omeniti § 2. drž. zak. z dne 31. maja 1889) in da tedaj v tem oziru ni treba posebnega državnega zakona«.

Nekako nerodno se čita besedilo tega vladnega dopisa, ali navzlic svoji okornosti je vendar bil odrešilna pesem za toliko tisoč ljudi, ki so stradali pri nas zdrave pitne vode. Istina je, da je bila Steinbachova rešitev »solutio praeter legem«, še več, celo »solutio contra legem«, kajti zakonodajalec nikoli ni mogel misliti, da se bodo vodovodi zidali s podporami iz melioracijskega zaklada, namenjenega povsem drugim potrebam, ali suho dejstvo je, da je cela velikopotezna akcija dežele Kranjske za preskrbo

s pitno vodo bila izvedena na tej podlagi. V dvajsetletni dobi 1895 do 1914 se je na Kranjskem izvršilo okoli 300 vodovodov, velikih in malih, med njimi vodovod za Kranj, Radovljico, Cerknico, Novo mesto itd., in da ni prišla vmes svetovna vojna, ta velika uničevalka človeške kulture, dogotovili in izvršili bi tudi najdražje in največje projekte in veliki problem vodne preskrbe bi bil v deželi Kranjski rešen na vprav ugleden način!

Medtem se je že med poletjem leta 1893. jasno videlo, da nima Taaffe več za seboj večine. Nujne predloge so čakale rešitve, med njimi novi zakon o deželni brambi, in v tem pogledu cesar Franc Josip ni poznal nobenega paktiranja. V tem položaju je vpihnil finančni minister Emil Steinbach ministrskemu predsedniku načrt, z volivno reformo primorati uporne stranke do kapitulacije. Stvar se je skuhala povsem tajno: niti najvplivnejši poslanci, najintimnejši zavezniki Taaffejevi niso bili obveščeni o njegovi nameri. Nepopisno je bilo presenečenje, ko je takoj prvi dan, ko se je bila zbornica zbrala, vlada predložila tako daleč segajočo preosnovo volivnega reda.

Njen duševni oče je bil Steinbach. Vsekakor znamenit mož! Saj je bilo v tedanji visoki birokraciji še dokaj bistrih glav, in Steinbach je vsekako bil med najjasnejšimi. Sigurno je Taaffe se skazal za dobrega poznavalca ljudi in razmer, ko je po Dunajewskijevem odstopu mu naslednika iskal ne med parlamentarci niti med priznanimi strokovnjaki finančnega ministrstva, temveč izbral si ga je med uradniki — pravosodnega ministrstva. S čudovito lehkoto se je Steinbach udomačil v najtežavnejše finančne probleme, takoj je obvladal valutno vprašanje in istotako se je natančno seznanil z davčno reformo. In kar je bilo posebno važno, Steinbach ni bil noben zakrknjen teoretik niti reakcionarno navdahnjen birokrat, temveč skozinskozi moderni človek, v marsikaterem pogledu prešinjen s socijalnimi nazori!

Njegova izvirnost se razvidi tudi iz njegovega šolanja. Sam mi je to razjasnil pri priliki, ko sem mu v prijateljskem razgovoru povedal svoje prepričanje, da so uspehi učenja klasičnih jezikov žalibog tako nepovoljni, a to v prvi vrsti radi zgrešene metode sedanjega šolskega pouka. Živahno mi pritrdi, češ, »saj sem sam živ dokaz za istinitost Vaših trditev!« Sploh je bilo znano, da je Steinbach, mož najobsežnejše izomike, še vsak dan čital svojega grškega ali latinskega avtorja. Mimogrede bodi povedano, da je on, dasi je menda precej židovske krvi se pretakalo po njegovih žilah, bil vendar prepričan katolik ter istotako vsak dan bral odlomek iz Tomaža Kempčana globoke knjige »Hoja za Kristom«. In Steinbach mi reče: »Saj morda ne veste, da nimam gimnazijskih študij, da sem absolviral realko ter le po preteku enega leta prebil dopolnilni zrelostni izpit iz klasičnih jezikov in filozofske propedevtike. Sreča moja je bila, da sem dobil za domačega učitelja visoko nadarjenega filologa, povsem izvirnega moža. Takoj smo začeli s čitanjem starih pisateljev,

grščino s Ksenofontom. In prečital nisem zgolj za šolo predpisanih avtorjev, temveč veliko več, zabaval sem se z Aristofanom, posebno pa mi je ugajal oni porednež Lukijan. Pridem h gimnazijski maturi! Pismena naloga, prevod iz grščine v nemščino, mi ni delala niti najmanjših težav, pri ustnem izpitu dobim odstavek iz Homerja, jaz sem bil vsega doma že trikrat predelal, naravno da sem odgovarjal izborno. Ali sedaj — grška slovnica! Prvo vprašanje: nič!, pri drugem in tretjem isti nepovoljni uspeh! Profesor začenja grdo gledati, kar poseže vmes predsednik komisije, nepozabni Mih. von der Enk ter odloči: »Da Vi grško znate, to vidim. Vi ste se grščine le učili po drugi metodi, kakor je običajno na gimnaziji. ‚Odlično' Vam pač ne morem dati, ker ste v slovnici popolnoma odrekli, toda ‚prav dobro' Vam zapišem z mirno vestjo!« In tako sem prestal svoj zrelostni izpit, ki bi sicer pod kakim pedantičnim predsednikom se lahko drugače bil končal.«

Ta dogodbica, ki mi jo je Steinbach pravil, ko je bil že rešen ministrskega bremena ter že predsedoval najvišjemu sodnemu dvoru, je deloma značilna za duševnega očeta Taaffejeve volivne reforme.

Kaj pa je bilo tako nečuvenega, tako gorostasnega v tej predlogi Taaffejeve vlade, da je provzročila oni silni odpor velikih parlamentarnih strank, ki je hipoma zrušil Taaffejev sistem? Da je obstoječi volivni red postal docela nemogoč, je moralo biti jasno vsakemu količkaj razumnemu politiku. 353 nas je bilo poslancev, od nas je bilo 21 izvoljenih od trgovskih zbornic, to je od 545 upravičencev, 85 poslancev je zastopalo veleposestva s 4768 veleposestniki, 192.000 mestnih volivcev je izvolilo 116 poslancev, a 1,088.457 volivcev kmečkih občin je imelo pravico, po svojih volivnih možeh, torej po indirektnih volitvah izbrati si 131 zastopnikov! Ves delavski stan pa, ogromna ta plast deloma zelo inteligentnih in zavednih mož, ni imela dostopa do parlamenta, bila je izključena, oropana svojih političnih pravic! Zaman vsi poskusi, odstraniti očividno krivico, nadomestiti preperelo volivno pravo z novimi pravičnejšimi določbami! Od tedanje zbornice in njene inicijative se ni bilo nadejati odreševalnega čina!

V to splošno zmedo je vrgel Taaffe svoj načrt. Slaba stran njegova je bila, da je bilo polovičarsko delo, ki ni nikogar zadovoljilo. Načelo interesnega zastopa, ona idejna podstava obstoječemu volivnemu redu, je ostalo vsaj na videz nedotaknjeno: Taaffejeva reforma je obdržala še kurijo veleposestva in trgovskih zbornic. V mestni in kmetski kuriji pa so se uvedle korenite spremembe s tem, da se je podelila volivna pravica vsem onim, kateri znajo brati in pisati ali so zadostili svoji vojaški obveznosti ali stanovali v volivnem okraju vsaj šest mesecev pred razpisom volitve ter se izkazali kot davkoplačevalci kakega državnega direktnega davka ali z delavsko ali poselsko knjigo kot stalno zaposleni v gotovem poklicu. Uspeh predlagane reforme bi bil,

da poskoči število volivnih upravičencev od 15% moškega prebivalstva na 34%!

Učinek napovedane zakonske spremembe je bil nepopisen, najbolj razjarjeni pa so bili voditelji velikih strank, v prvi vrsti grof Hohenwart, ki je smatral naravnost za osebno žalitev, da ni bil prej poučen o nameravanem »državnem udaru«. Sklical je predstojništvo našega kluba, ki je takrat štel okolo 70 članov, ker so bili združeni z nami tudi češki veleposestniki. Na razgovoru je bila Taaffejeva volivna reforma. Prvi sem si izprosil besedo jaz. Popisal sem dejanski položaj ter dokazoval, da tedanji volivni red ni več vzdržen. Uvedena je v državi splošna šolska in splošna vojaška dolžnost. Kar se tiče pokritja državnih potrebščin, se isto vrši že večinoma po posrednih davkih in dajatvah, ki v prvi vrsti obremenjujejo baš one široke mase, katere ne uživajo nobenih političnih pravic. Njih pritisk narašča čim dalje bolj, radi tega kaže vsekakor, da prenehamo z golo negacijo napram opravičenim zahtevam. »Nikakor se ne strinjam z vsemi podrobnostmi napovedanega Taaffejevega načrta, marsikaj mi ni po godu, vendar pa sodim, da bi bila velika napaka, odklanjati ga ‚a limine'. Naj se izroči odseku, tam ga lehko spremenimo tako, kakor bo ugajalo nam in našim zaveznikom!«

Toda — slabo sem naletel! Od vseh članov klubovega vodstva je edini voditelj dalmatinskih poslancev Klaić govoril v mojem smislu, vsi drugi so ugovarjali, deloma strastno. Najbolj sta se razljutila proti Taaffejevi predlogi nemškoklerikalna poslanca baron Dipauli in baron Morsey, kar ju pa čisto nič ni motilo, da sta oba nekaj mesecev kasneje v javnih sejah solze pretakala po Taaffejevi volivni reformi. Odločilno besedo je imel Hohenwart, pobijal je načrt z vso ostrostjo. Debata v klubovem vodstvu je bila končana, Taaffejeva usoda je bila zapečatena.

Drugi dan me je med sejo ministrski predsednik naprosil v svojo sobo v parlamentu. Ko vstopim, je ležal na divanu. Oprostil se je pred menoj, češ, ne vstanem iz nevljudnosti, temveč ker se čutim prav slabega. »Kako je v zbornici in predvsem, kako je v Hohenwartovem klubu?« Ničesar mu nisem prikrival. »Slabo stoji,« je bil moj odgovor. »Torej klub se obotavlja?« In jaz naravnost: »Še huje, ekscelenca, odpor ni samo v klubu, temveč odločno proti Vam je klubov načelnik.« Taaffe je razumel moje obvestilo, postal je zelo resen. Meni je bilo tesno pri srcu, ko sem mu pri slovesu dal roko. Še tisti dan sem odpotoval domov, »na Kamen«, tam sem ostal toliko, dokler se ni bila Taaffejeva katastrofa odigrala in bil padec njegov dovršen. Nisem ga več videl, po svojem odstopu se je umaknil na svoje posestvo Nalšov na Moravskem; ni trajalo dolgo in že leta 1895. je podlegel morilki bolezni, raku. A naj se reče, kar se hoče, Taaffe je bil znamenit državnik in poleg tega, osebno — pošten in dober človek!

X. poglavje.

Dolenjske železnice in njih rojstvo.

V teh letih smo dosegli svojo najvažnejšo gospodarsko pridobitev, dolenjsko železnico.

Posvečam njeni zgodovini posebno poglavje radi odlične važnosti tega prometnega sredstva. Iz nje bi se pač Slovenci, ki so dosihmal še pravi abecedniki v tem pogledu, lehko uverili, kako treba v urejeni kulturni državi postopati, da se doseže zgradba kake nove železnice. Danes se drže v Beogradu še drugih metod, ali morda ne na korist države in njenega gospodarstva!

Dolgih 25 let se je govorilo in pisarilo o zvezi Ljubljane s Karlovcem, torej o dolenjski železnici, preden smo se približali njenemu vživotvorjenju. Leta 1864. je izročila ljubljanska trgovska zbornica spomenico trgovskemu ministrstvu, v katerem je nujno priporočala zgradbo železniške proge skozi Dolenjsko. Še tisto leto je za ta načrt v kranjskem deželnem zboru govoril tedanji poslanec belokranjskih kmetskih občin Janez Kapelle. Leta 1866. in 1868. je tudi kranjski deželni zbor sprejel dvoje resolucij, glasečih se v istem smislu. Posebno pomembno pa je bilo, da je eden najboljših mož stare Avstrije, velikopotezni admiral Wüllersdorf d'Urbair v svojem velikem železniškem programu zagovarjal zgradbo železnice, ki bi vezala Ljubljano s Karlovcem. In stvar je bila videti gotova, ko je avstrijska vlada 15. marca 1869 predložila parlamentu načrt zakona o dopolnitvi avstrijskega železniškega omrežja, ki je med drugim tudi obsegal zgradbo dolenjske železnice.

Saj ne smemo pozabiti, da se je tedaj Avstrija veselila navideznega »gospodarskega vzleta« ter da je v isti dobi v tej državi veljala skrajno kratkovidna politika, radi katere se je železnična zgradba omogočila tem načinom, da je država garantirala vso zgradbeno glavnico. Vsak, kdor pozna zgodovino avstrijske denarne krize leta 1873., mi bo pritrdil, da je ta povsem zgrešen sistem mnogo pripomogel k izbruhom divjih spekulacij, katerih konec je bil borzni polom dne 8. maja 1873 ter pogubne njegove posledice.

Vlada je sicer že leta 1869. umaknila gori navedeno predlogo, toda še z dopisom z dne 8. junija 1869 je izjavila kranjskemu deželnemu odboru, da vztraja pri svojem sklepu, zgraditi dolenjsko železnico. Toda vse te obljube so izgubile svojo veljavnost

s prevratom, ki ga je povzročila gospodarska katastrofa leta 1873. Po vodi je splaval projekt dolenjske železnice in celih dolgih deset let ni nihče več zinil o prepotrebni tej progi.

Leta 1883. je prišel cesar Franc Josip ob šeststoletnici vladanja svoje dinastije v Ljubljano in pri tej priliki sem jaz kot novoizvoljen deželni poslanec vodil k njemu odposlanstvo Dolenjske v zadevah naše železniške zveze. Izročili smo mu prošnjo, sestavljeno od mene. Utemeljeval sem v njej absolutno potrebo te prometne zveze, brez katere je cela pokrajina od Ljubljane do Kolpe obsojena na gospodarski pogin. Prošnja je sicer dobila cesarsko »signaturo«, morala je tedaj k dotičnim ministrstvom v presojo in poročilo, toda uspeh je bil negativen z ozirom na omejena denarna sredstva.

Toda še preden mi je v roke došla odklonilna rešitev, sem vsaj skrbel za to, da stvar v javnosti ni zaspala. Govoril sem o tem predmetu v deželnem in državnem zboru, razpravljal o njem v celi vrsti uvodnih člankov, nadlegoval ž njim v privatnem stiku vse merodajne osebnosti, ki so imele kako besedo v tem pogledu. In ker sem kmalu sprevidel, da z veliko, tranzitnemu prometu namenjeno železnico nikakor ne proderemo, ker so se takemu projektu upirali z ene strani Madžari, z druge dunajski gospodje, sem se omejil na to, kar se je v tedanjih razmerah dalo doseči, na lokalno železnico. Smelo trdim in nihče ne more ovreči te moje trditve, že v onih člankih iz leta 1885., o katerih sem obširno poročal v I. zvezku svojih spominov, sem bil natančno označil pot, po kateri bi se dal uresničiti reducirani program naše železniške zgradbe. Baš tako in nič drugače so bile »Dolenjske železnice« pet let kasneje oživotvorjene!

Med tem časom se je bil v Ljubljani zasnoval lokalni odbor za zgradbo dolenjske železnice. Deželni zbor je dovolil vsoto 5000 gld. za pripravljalna dela, naročil se je generalni projekt, na čelo odbora so postavili tedanjega deželnega glavarja grofa Gustava Thurna, duša celemu konsorciju pa je bil cesarski svetnik Murnik. Gospodje so se bavili z rečjo, toda nič se ni genilo z mesta!

Kar dobim nekdaj poleti leta 1889. vizitko, ki me je radostno presenetila. Ministrski svetnik iz trgovskega ministrstva, kamor so še do leta 1897. spadale železnice, Ludevik Wrba, me je namreč povabil na razgovor o dolenjski železnici. Moža sem do tja poznal zgolj po imenu, znal sem pa takoj, da tako povabilo ne more izvirati od njega samega, temveč da je izdano po višjem nalogu. Poln vesele nade se podam o določenem času k njemu in moja nada me ni varala. Wrba, priznan strokovnjak, kasnejši železniški minister, me sprejme z besedami: »Also, die Regierung wäre nicht abgeneigt dem Baue der Unterkrainer Bahn, aber offen herausgesagt, mit dem gegenwärtigen Consortium werden Sie die Bahn nicht bekommen!« In takoj pristavi: »Warum

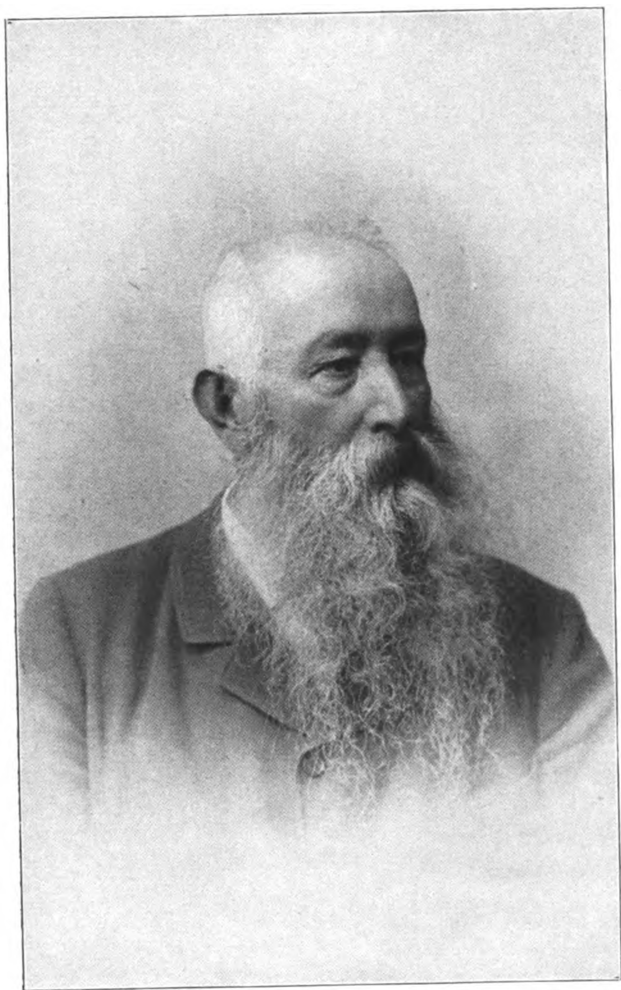
treten nicht Sie an die Spitze?« Naravnost mu povem, da sicer priznavam nedostatke v sestavi in delovanju dotičnega odbora, da pa iz raznih tehtnih razlogov nikakor ne bi hotel biti član, še manj pa načelnik odborov. In ko me nadalje izprašuje, komu bi jaz za svojo osebo hotel poveriti predsedstvo, sem mu naravnost imenoval našega političnega nasprotnika barona Josipa Schwegla. Možu je moj predlog silno ugajal, takoj mi je dejal, da ga bo sporočil ministru Bacquehemu.

Naravno, da sem nemudoma pisal v Ljubljano odboru, oziroma dejanskemu voditelju njegovemu Murniku ter ga nadrobno obvestil o svojem razgovoru z Wrbo. Odgovor njegov je karakterističen v mnogem oziru. »Zelo me je zanimal Vaš list o železnici in prečital sem ga večkrat, ker sem komaj verjel po prvem branju, da se je stvar tako obrnila. Zahvaljujem se Vam toplo, da se tako zanimate in delate, da bi se uresničilo to, kar želi vsak zaveden, za koristi naše dežele in tudi Avstrije vneti mož. Bog daj, da bi kmalu dosegli, za kar že toliko let prosimo.« Tako se glasi uvod njegovega pisma. Morda bo po tem vzorcu razumel cenjeni čitatelj, da nisem imel posebnega poželjenja, delati z obstoječim konsorcijem, ki očividno v tedanji svoji sestavi ni bil kos taki težavni nalogi.

Računal sem s sotrudništvom barona Schwegla. Vprašanje je bilo seveda, bo li hotel lotiti se tega posla? S pismi se tukaj malo opravi, trebalo je v to svrho osebnega stika. Parlamentarne počitnice so med tem časom nastopile in deloma sem jih preživel v gostoljubni hiši gospe Homanove v Radovljici. Izrabivši to priliko sem jo nekega poletnega jutra na vse zgodaj peš mahal iz Radovljice do Schweglovega gradu pri Rečicah. Pridem do gospoda, razložim mu vso stvar, apelujem na njegov domovinski čut ter ga povabim na skupno delo ter na vstop v konsorcij. Moj poziv ni ostal brezuspešen, le to si je izgovoril, da z ozirom na svoj socialni stalež ne bi hotel biti — podrejen član odborov! Razumem ga ter mu takoj povem, da bo on moral prevzeti breme predsedstva. V roke si seževa, najin pakt je bil storjen. In ponosno smem reči, dolenjska železnica je delo najinih rok. Ali nehvaležno bi bilo, ako pri tej priči ne bi omenil velikih zaslug, ki si jih je za dolenjsko železnico stekel dr. Josip Suppan, ravnatelj kranjske hranilnice, eden najboljših in najpoštenejših možakov, kar sem jih sploh spoznal v svojem dolgem življenju.

Ljubljanski konsorcij je na tihoma izginil, edinega Murnika smo prevzeli v novi odbor.

Vrnivši se na Dunaj, sem se nemudoma oglasil v trgovinskem ministrstvu ter predvsem stopil k tedanjemu sekcijskemu načelniku Witteku. Naznanim mu, da sem za konsorcij pridobil Schwegla. Že drugi dan po najinem razgovoru sem prejel od Witteka pismo. Po mojem prepričanju je to pismo naravnost »krstni list« dolenjske železnice.

Dr. Jan. Mencinger

In tu bi se usojal spregovoriti par načelnih besedi o prevažnem predmetu, o pridobitvi kake nove železnice. Govoreč iz mnogoletne skušnje poudarjam, da je železnice zgraditi le iz narodnogospodarskih, a nikoli ne iz strankarskopolitičnih razlogov! Le tedaj, ako njeno zgradbo določa narodni gospodar, bo železnica dobra, bo podjetje zdravo, sicer kakor hitro mu je kumica strankarska politika, bo hiralo. Po tem načelu nastajajo železnice v državah z zdravimi prometnimi razmerami, n. pr. na Angleškem ali v Zedinjenih državah — in tudi mi bi se morali ravnati po teh vzorcih.

Wittekovo pismo se je glasilo:

»Hochgeehrter Herr Professor!

Se. Excellenz mein Herr Minister, dem ich den Inhalt unserer Unterredung zur hohen Kenntnis gebracht habe, ist mit der von Ihnen in Aussicht genommenen Berufung Baron Schwegels als Obmann des Comités für die Unterkrainer Bahn ganz einverstanden und hält diese Wahl, namentlich wenn sie von der Rechten angehörigen oder nahestehenden Kreisen ausgeht, für eine auch in politischer Hinsicht glückliche Combination.

Indem ich nicht unterlasse, hievon Euer Hochwolgeboren selbstverständlich in ganz vertraulicher Weise Mitteilung zu machen, bitte ich der ausgezeichneten Hochachtung versichert sein zu wollen, mit der ich die Ehre habe zu sein

Euer Hochwolgeboren
ergebenster

Wittek, m. p.

Wien 8. Oktober
1889.

In sedaj se je začelo sila naporno skupno delovanje z baronom Schweglom. Boljšega tovariša ad hoc si nisem mogel izbrati! Vedno sva bila v stiku, povsod sva delala po skupno dogovorjenem načrtu. V vsakem ministrstvu, s katerim sva se morala pogajati, sva izrecno izjavila, da kar se enemu pove, velja tudi za drugega, kar eden naju izusti ali obljubi, veže tudi drugega. Bila je to najlepša kampanja, kar sem jih sploh doživel tekom svojega javnega delovanja!

Generalni projekt nameravane proge smo že imeli, istotako smo razpolagali s približnim troškovnikom. Glede finansiranja, ki je naposled glavna in najtežja stvar pri sleherni železniški zgradbi, sva se zmenila s Schweglom, da naj država prevzame pretežni del glavinskih delnic. Država je pritrdila, toda le z izrecnim pogojem, da se interesentje udeleže dobave delniške glavnice z razmeroma zelo visokim zneskom 600.000 gld. In meni so poverili sitno nalogo, podati se na Dolenjsko, v razvpito siro-

mašno pokrajino ter od dolenjskih »beračev« izvleči omenjeno vsoto. Pač se je trboveljska premogovna družba, ki je pred kratkim, nadejajoč se bodoče železnice, bila otvorila premogovnik v Kočevju, toliko vdala, da je prevzela delnic za 100.000 gld., tudi ljubljansko mesto in kranjska hranilnica sta prevzela po 50.000 goldinarjev, ali preostanek 400.000 gld. je še ostal nepokrit in da ga skup spravim, sem moral sredi zime, v hudem mrazu na pot. Prvo postajo sem napravil v Velikih Laščah, uspeh mi nikakor ni bil po volji. Zlasti sem bil potrt, ker v bližnjem Turjaku, pri svojem tovarišu iz deželnega zbora grofu Leonu Auerspergu nisem nič opravil. Pač sem bil sprejet sila ljubeznivo, obed zelo okusen, veselje nad železnico iskreno in gotovo nehlinjeno, ker je imel grof ob železnici svojih 5000 oralov gozda, toda ko sem subskripcijsko polo privlekel, češ, podpišite za kako večjo vsoto delnic, — niti vinarja nisem dobil! Ali nisem se dal prestrašiti po tem grdem fiasku in nadaljeval sem svoje agitacijsko potovanje z vedno rastočim uspehom. Ortnek in okolica, potem ribniška dolina, mesto Kočevje z okolico so se jako čvrsto postavljali in jaz sem, kakor vse kaže, imel dokaj talenta za agentovski posel. Eden mojih »trikov« je bil, da sem vedno brzojavno poročal v že »požete« kraje o dovršenih podpisih z novih postaj. Grešil sem celo na kranjsko »baharijo« in nisem se varal! Za večjimi vsotami drugih krajev prvotni podpisatelji z občinami vred niso marali zaostajati, češ, »če je Dolenja vas toliko dala, več pa še zmerom zmoremo kakor ti ‚lončarji'!« Telegrami so frčali okolo, da je bilo veselje. Vedno sem zahteval brzojavna poročila o izidu dodatne subskripcije in končni rezultat je bil, da nisem zgolj dosegel od vlade pogojene vsote 600.000 gld., temveč še precej več. In podpisana vsota ni stala zgolj na potrpežljivem papirju, marveč se je kasneje v istini tudi izplačala v gotovem denarju. Upravni svet si je moral v svoji zadregi od kranjske hranilnice iz njenega deleža nakupiti delnic, da je mogel postreči vsem pristopivšim akcijonarjem.

Nikarte pa misliti, da je to nabiranje bila kaka igrača! Združeno je bilo z najsilnejšimi napori. Že potovanje z vozom po zasneženi Dolenjski, zlasti s Kočevja preko Starega loga čez Dvor, Toplice v Novo mesto je bilo hudo. Potem pa dva tedna vsak dan po dva do tri javne govore, sedaj v vroči prekurjeni sobani, sedaj na kakem ledeno mrzlem »podu« — že to je bilo nad vse naporno in utrudljivo. Ali z govorom samim ni bilo veliko doseženo, trebalo je sedaj iti od skupine do skupine, z vsakim posameznim se pogovarjati in kar je bilo najbolj težavno, razložiti ljudem, za kaj gre in čemu se zavežejo. Nekaj drastičnih slučajev! V Šent Vidu pri Stični sem imel shod v ondotni šoli. Ko se prične podpisovanje, stopi k meni korenjaški kmet ter me pozove, naj njega napišem za znesek 1000 gld. Storim to in mu pomolim pero, naj se lastnoročno podpiše na določenem mestu. On z dvema prstoma zagrabi pero, pa ga takoj izpusti. Ko ga

pa znova povabim na podpis, mi užaljen reče: »Saj sem vendar prijel za pero!« Sedaj šele sem razvidel, da mož ni »pismen« ter da me je na ta običajni način pooblastil, podpisati v njegovem imenu! Znesek, podpisan od analfabeta, je bil razmeroma visok, vprašam ga tedaj, če ve, k čemu se je zavezal s svojim pooblastilom. »Kaj ne bi vedel,« mi odgovori, »za obligacijon gre!« In sedaj sem mu moral, kar sem sicer bil storil na vseh teh shodih, pojasniti razloček med delnico (akcijo) in obveznico (obligacijo). Ako kupiš delnico, postaneš kot akcijonar solastnik delniškega podjetja, dočim postaneš kot posestnik obligacije upnik podjetja. Vse sila jasno in vendar sem naletel na odvetnika, in sicer ne na slabega pravnika, ki me je vprašal za razloček med »glavinsko delnico« (Stammaktie) in »prijoritetno obligacijo«! Pa naj preprost kmet to razume, kar je preglavico delalo celo njegovemu »jezičnemu dohtarju«!

Vprašanje delniške glavnice je bilo tedaj toliko rešeno, da so bili pokriti deleži interesentov, vse druge delnice je prevzela država. Od cele akcijske glavnice je bilo torej 5/6 v lasti velikega delničarja države, dočim je ostala 1/6 pripadala interesentom. Ali ker to daleč ni zaleglo za zgradbene stroške, je trebalo izposoditi si dotični denar, kar se je zgodilo z izdajo prioritetnih obveznic v skupnem znesku 7,000.000 gld. Toda bomo li mogli na denarnem trgu spečati tako veliko število zadolžnic po količkaj ugodnih pogojih? Kdo bo porok obligacijonarjem, to je železniškim upnikom, da se jim bodo obresti redno izplačevale in posojena glavnica pravočasno amortizirala? To garancijsko breme prevzame naj po našem načrtu vojvodina Kranjska, torej dežela, katera pa naj dobi svoje protizavarovanje v posebni pogodbi, sklenjeni med trboveljsko družbo, državo in dolenjsko železnico.

Kdo je izumil to vprav umetnostno konstrukcijo? Drage volje priznavam, da zasluga za to idejo gre baronu Schweglu, ki ni bil samo izkušen diplomat, temveč tudi vzoren finančnik, vajen velikih transakcij. Torej dan je bil sledeči položaj! Trbovlje dobavijo državnim železnicam letno 102.000 ton po gotovi ceni, skupilo pa se deli med premogovnikom in dolenjsko železnico tako, da mora železnica prejeti iz tega naslova letno skoraj toliko kakor znašajo troški za obrestovanje in amortizacijo prijoritetnega dolga.

Še preden pa se je rodil ta načrt ter po dolgih pogajanjih z generalno direkcijo državnih železnic z ene in s trboveljsko premogovno družbo z druge strani postal pravokrepen, smo imeli stvar v železniškem odseku dunajskega parlamenta. Izvolili so me poročevalcem, kot tak sem izdelal dotični državni zakon skupaj s tedanjim ministrskim tajnikom, kasnejšim železniškim ministrom Zdenkom Forsterjem. Odsekovno poročilo sem izdelal sam, priobčim ga v »Dodatkih«*. Zanimiva je podrobnost, ki se tiče

* Glej: »Dodatki« II.

njegovega besedila. Saj je naravno, da je pri izdelovanju takšnih poročil prav umestno, delati sporazumno z dotičnim oddelkom prizadetega ministrstva. Dal sem tedaj svoj operat prečitati Wrbi. Vse mu je bilo prav, le enemu odstavku je živahno ugovarjal. In kaj mislite, kateremu? Saj sem itak bil »sordino« nastavil na svoje strune, itak oslabil svoj glas do skrajne meje, ko sem v poročilu poudarjal možnost, da se bo tekom časov novomeška proga podaljšala do vozališča s hrvatskimi železnicami ter na ta način iz lokalne črte postala tranzitna linija! Še temu se je protivil, češ, še to je preveč! Sicer me njegov ugovor nikakor ni motil. Mirno mu odgovorim, da poročilo nosi moj podpis, da je izključno moje duševno dete ter da nikomur, tudi visoki vladi ne dovolim, da bi segala v mojo duševno lastnino. Ali ta Wrbova tankočutnost me je uverila, da bo akcija za podaljšanje novomeške proge iz Novega mesta skozi Belo Krajino zadela na največje težave baš v avstrijskem ministrstvu. Tam se je vgnezdila bojazen pred konkurenčnim bojem z »madžarsko« Reko in ta slepi strah je omamil celo tako bistre glave, kakor sta bila brezdvomno Wittek nič manj kakor Wrba. O posledicah te nenaravne averzije mi bo še prilika govoriti, ko bom razpravljal rojstvo belokranjske železnice.

V državnem zboru je šla stvar še dovolj gladko. Razprava v železniškem odseku je pod predsedstvom starega Apolinara Jaworskega dokaj gladko tekla, stari Herbst je še nekaj »nergal« ali naposled se je vdal tudi on. V zbornici smo rešili zakon brez posebnih težav, bil je sklenjen od obeh zbornic ter predložen v cesarsko odobritev.

Toda s tem voz še ni bil pod varno streho, kajti finansiranje je bilo glasom zakonskega besedila zavisno od prispevka dežele kranjske, katera naj bi ali prevzela za pol milijona goldinarjev glavinskih delnic ali pa se obremenila s poroštvom prijoritetnih obveznic. Med deželnimi poslanci sta bili v tem pogledu dve struji. Kolega Klun ni hotel nič slišati o prijoritetni garanciji, temveč predlagal, naj dežela žrtvuje 500.000 gld. za podpis glavinskih delnic, dočim sva midva, Schwegel in jaz, odločno priporočala deželno poroštvo za prijoritetni dolg. Z ene strani sva bila uverjena, da garancijska obveznost vsled premogovne pogodbe, dogovorjene s Trbovljami, dejansko ne bo obremenila dežele kranjske, drugič pa je nama bilo popolnoma jasno, da bi se kapital dal dobiti za negarantirane obveznice le pod dokaj neugodnejšimi pogoji celo tedaj, ako bi se vsota glavinske glavnice po Klunovem predlogu pomnožila za pol milijona goldinarjev.

A še preden se je deželni zbor mogel odločiti za eden ali drug način podpore, se je pripetilo nekaj v istini izrednega. Povsem naravno je, da pri izberi železniške trase nihče ne more zadostovati vsem željam prebivalstva in čisto nič se ne bom spotikal, ako interesentje z jedne proge ugovarjajo in protestujejo, da se iz deželnih sredstev podpre konkurenčna črta. Toda da bi ugovarjali

iz pokrajine, ki nikakor ni tangirana po novi projektovani progi, to je bil neki »novissimum«, ki se je mogel pripetiti zgolj na Kranjskem. Vsaj jaz za svojo osebo, ko sem vendar nad 20 let bil član železniškega odseka ter sem sodeloval pri ustvaritvi najmanj 50 železnic, kaj sličnega še nisem bil doživel. Kranjska »fovšarija« je to zmogla: Kajti iz krajev tam ob Cerknice se je začel povsem neutemeljeni krik: »Sedaj bo šel ves lesni izvoz z Loškega potoka in okolice, namenjen v Trst, po — dolenjski železnici in ne več preko Rakeka!« To je bilo pač tarifarno absolutno nemogoče, ali v slepem strahu so se zatekli dotični interesentje k odvetniku, le-ta jim je za drag denar izdelal ugovor na deželni odbor proti dolenjski železnici, objavil ga po listih ter ga podpisal s polnim imenom: dr. Alfonz Mosché! Odkrito rečem, ko sem čital to skrpucalo, sem bil skoraj zadovoljen, da se je bil na njegovo mesto v deželno sobano prerinil — g. Ivan Hribar!

Ali naši gospodje v novem konsorciju so bili vendar nekoliko vznemirjeni vsled morebitnih učinkov prečudne te protiagitacije in tedaj sem bil jaz naprošen, naj izdelam protispis na deželni zbor, ki se naj istotako objavi javnosti. Ugodil sem tej želji, delo pač stvarno ni bilo težko, a vendar le zamudno. In jaz tedaj zdavna nisem bil več zdrav. Pretirani napori na agitacijskem potovanju za dobavo glavinskih delnic so omajali mojo sicer zelo trdno konstitucijo, pritisnilo je preintenzivno delo v državnem in deželnem zboru, v odsekih in v javnih sejah in — naposled se je zrušil moj zdravstveni organizem. Bil sem že določen za delegacijo v Budim-Pešto, a zdravnik mi je to odločno prepovedal. Nasvetoval mi je absoluten mir v božanski naravi na Gorenjskem; šel sem v Bohinj, čim dalje slabeje mi je postajalo, peljal sem se v Radovljico, k zdravniku prijatelju dr. Nacetu Jelovšku, naj ugotovi, kaj mi je. Začne preiskavati, čim dalje resnejši postaja, naposled mi reče: »Ni misliti, da bi v takem stanu mogel nazaj v Bohinj, ti si težko bolan, kar pri meni boš legel!« In v istini bil je skrajni čas! Pri meni je bilo bolno vse: želodec, živčevje in pljuča. Zdravnik, ki mi je — to moram hvaležno priznati — s svojim baš tako energičnim kakor človekoljubnim nastopom rešil življenje, se je silno bal, da se ne razpase v meni iz skrajno zanemarjenega pljučnega katara »ta hitra jetika«! Ne da bi znal o tem, so moji ubogi ženi brzojavili, naj takoj z Dunaja pride v Radovljico. Revica je v resnici pustila celo mnogoštevilno deco pod oskrbo moje hčere, tedaj niti 14 letnega otroka ter silno prestrašena prihitela k možu. Ležal sem dolge tedne, naposled je zmagala, dobro podpirana od zdravnika, moja žilava narava. Ali pred vsem me je peklo, da v teh mesecih nisem mogel ničesar storiti za svojo železnico. Vse delo sem moral prepustiti sodrugu Schweglu, ki ga je pač upravljal zelo vestno. Nekolikokrat me je obiskal v Radovljici, s postelje sem se posvetoval ž njim o potrebnih korakih. Sicer me je pa takrat redno pismeno informiral o poteku svoje

akcije. Objavljam v »Dodatkih« njegovo korespondenco, prvič ker bi hotel dolenjskim rojakom pojasniti zasluge »gorenjske prevzvišenosti« za oživotvorjenje eksistenčnega pogoja za dolenjsko stran, potem pa, ker sodim, da nikakor ne bo škodovalo, ako naši politiki, zlasti pa naši poslanci, za katere je vprašanje, kako se pridobe nove železniške proge, naravno še »terra incognita«, po vpogledu v nadrobno zgodovino prevažne železniške proge spoznajo, kako težavna in trnjeva je pot do take ustvaritve. »Tantae molis erat,« sva smela pač reči Schwegel in jaz o dolenjski železnici!

Najino delo je bilo pa tem težavnejše, ker naju je Ljubljana, izvzemši pač Kranjsko hranilnico in njenega uglednega ravnatelja, popolnem na cedilu pustila. Zlasti velja ta očitek g. Murniku. Zgodovinarjeva prva naloga je, da pogodi istino, radi tega tudi nisem smel iz Schweglovih pisem izpuščati onih, čestokrat pikrih opazk o Murnikovem sodelovanju. Naglašati pa moram, da Murnikove hibe niso izvirale iz slabega namena, ne, mož le najinega »koraka« ni bil vajen, točno, hitro in precizno delo je bilo v tedanji trgovski zbornici, kjer je bil on »spiritus regens«, precej nepoznano, koraka z nama ni mogel držati, radi tega je zaostajal in — zaviral!

Dokaj težav nama je delal tudi zastopnik trboveljske družbe dr. Emanuel Reif, tačasni vodilni upravni svetnik, eden najbolj zoprnih, obenem pa tudi nerodnih židov, kar sem jih kdaj poznal. Saj Trbovlje proti nam niso bile v ugodnem položaju! Odločili so se za izkoriščanje bogatih premogovnih skladov v Kočevju, vtaknili v to podjetje velike vsote, vse je bilo izgubljeno, kakor hitro ne proderemo s svojo železnico. Naravno tedaj, da je moral premogovnik v lastnem interesu dokaj žrtvovati v ta namen. Vsota za nakup 500 glavinskih delnic, ki so jih bili prevzeli Trbovljani, niti od daleč ni odtehtala materijelnega dobička, ki ga je donašala nova zgradba kočevskemu premogovniku. Vsled tega se je sklenila ona premogovna pogodba med Trboveljsko družbo in dolenjsko železnico, ki je poslednji donašala le od dogovorjene količine premogovne dobave za državne železnice letnih 235.640 gld. A kako se je zvijal g. Reif, kako se je obotavljal, preden smo dobili njegov podpis na omenjeno pogodbo! Ali pravi Kranjec je vendar tudi židu kos in naposled sva bila oba, Schwegel in jaz vendar le — na Kranjskem doma!

Pri teh pogajanjih sem bil sicer za svojo osebo le malo prizadet, kajti moja rekonvalescenca po težki bolezni je trajala mesece in mesece in stoprav avgusta meseca sem bil količkaj za rabo za kakšno naporno delo. Prva stvar, ki sem jo moral prevzeti, je bilo sodelovanje pri sestavi količkaj pametnega računa o rentabiliteti projektovane železnice. Troškovnik smo že imeli, izdelal ga je bil rojak naš, Vrhničan Ferdinand Klemenčič, naš po krvi in mišljenju, umerjen in izkušen mož, odličen strokovnjak. Takrat je bil višji inspektor pri državnih železnicah,

sedaj so mu iz ministrstva poverili nalogo, voditi to železniško zgradbo. Prava sreča je bila za železnico in za deželo, da se je vodstvo železniške zgradbe izročilo njegovim spretnim rokam.

Rentabilitetni račun je bilo treba korenito pregledati in popraviti. Kako to? Saj ga je vendar trgovska zbornica ljubljanska predložila pred tolikimi meseci, opremljenega z vsemi podatki, nabranimi neposredno pri dotičnih interesentih baš od g. Murnika, oziroma trgovske zbornice? Ali ti gospodje, navdahnjeni hrepenenja po železnici, so deloma podajali »podatke«, ki so sicer vso čast delali njih bujni fantaziji, ali nikakor niso omajali skepticizma gospodov v ministrstvu. Preveč so bili ti krogi že vajeni prekipevajočega optimizma interesentov pri novih železničnih projektih in če so n. pr. iz neke občine v velikolaškem okraju javili, da pošljejo na bodočo železnico toliko in toliko vagonov — zobotrebnikov, so vzbudili v ministrstvu zgolj bučni smeh ter še podkopali vero v one podatke, ki so bili samonasebi istiniti in verjetni. Ves ta ljubljanski operat se je bil tedaj zavrgel in miministrstvo je ravnalo prav pametno, da je poslalo veščaka, višjega nadzornika Karla Storcha na Dolenjsko, da sam stopi v stik z interesenti ter na tej podlagi sestavi resen račun o bodočih železniških prihodkih. Baron Schwegel me je v pismu z dne 5. septembra obvestil o njegovem prihodu ter me naprosil, naj grem odposlancu trgovskega ministrstva kar se da, na roko, in sicer na novomeški progi. Ugodil sem želji ter se mu 9. septembra peljal naproti do Dvora, kamor se je bil gospod pripeljal iz Ljubljane čez Žužemberk. Svoj načrt o poizvedovanju pri interesentih sem si izmislil še pred najinim sestankom, dobro sva ga še pretehtala na vožnji z Dvora do Novega mesta, mož mu je pritrdil brez obotavljanja in takoj sva šla pogumno na delo.

Prišedši v Novo mesto sem takoj povabil večji krog delavnih in za železniško zgradbo vnetih mož na posvetovanje na Štemburjevem vrtu. Tam sem jim razjasnl svoj namen, da hočeva obiskati celo atrakcijsko ozemlje novomeške proge, v vseh važnejših krajih sklicati večje interesente ter jih pozvati, naj odgovoré na nekoliko vprašanj, pred vsem na ono, koliko tonaže in katerega blaga bi posameznik tekom enega leta mogel sam odposlati po železnici, odnosno, koliko bi utegnil dobiti po njej. Pola s temi vprašanji se je pomnožila, v naglici smo sestavili seznam dotičnih interesentov in vsak izmed pozvanih Novomeščanov je dobil neko število pisem, ki jih je moral drugo jutro s prvo pošto oddati na dotične naslove. Vsi so natančno izpolnili svojo obveznost, z eno samo izjemo, o kateri hočem takoj govoriti.

Drugi dan sva se peljala s Storchom preko Št. Jerneja v Pletarje, odtod do Dobrave pri Kostanjevici, ker sva sodila, da bo pri prometni tarifni politiki približno tam meja nasproti konkurenčni postaji Vidmu pri Krškem. Zvečer sva prišla v Mokronog, drugi dan smo imeli posvetovanje s povabljenimi

interesenti, ki so vmes že bili obveščeni po naših pismih in razgovor je zlasti vsled pametnega posredovanja v mokronoškem okraju priljubljenega graščaka barona Berga doprinesel dokaj porabno gradivo.

Potem sva se javila v Mirni, dalje se oglasila v Trebnjem. A tam nobenega človeka, nihče ni nič znal o najinem prihodu. Kako to? Nihče ni bil prejel nobenega obvestila! Pisma namreč, namenjena v Trebanjsko dolino, je bil prevzel prijatelj dr. Poznik, prezaslužen novomeški župan, zlata duša, a — neverjetno raztresen in pozabljiv. Na vse zgodaj je mož šel na pošto, da bi radi večje varnosti sam oddal važne te liste, a k vsej nesreči ga sreča med potjo znanec, ki ga ustavi, prične se razgovor, med njim pozabi Poznik na svojo obveznost ter se mirno vrne domov, paket pisem dobro zavarovanih v žepu! Ko je bil moj odhod končan ter se vrnem »Na Kamen«, se spravim takoj nad Poznika, češ kaj je s pismi? A na ves glas sem se moral smejati, ko dobričina ves preplašen seže v prsni žep svoje suknje ter iz njega privleče — konvolut že precej zamazanih pisem!

No, Poznikova pozabljivost ni provzročila posebne škode. Pač sem moral najeti nekaj voz, ki so se v vsej hitrici odpeljali v Veliko Loko in Šent Lorenc, v Ponikve in Dobrniče, da so iz teh krajev pritirali dotične može, seveda je bilo veliko zamude, toda naposled sva le pridobila dokaj točnih podatkov in Storch je bil zadovoljen z uspehom ter je tudi sestavil poročilo na ministrstvo z novim rentabilitetnim računom, ki so ga potem kot istinitega potrdile dejanske železniške bilance.

In sedaj je bilo tudi mogoče z mirno vestjo stopiti pred deželni zbor ter zagovarjati tam predlog, naj se dežela obremeni s poroštvom za 7 milijonov gld. prijoritetnih obveznic. Mi smo to lahko storili, ker je vsled ugodne premogovne pogodbe dežela dobila svoje protizavarovanje, tako da je poroštvo »de facto« ostalo zgolj na papirju. Uspeh je dokazal, da je bil Schweglov in moj račun povsem pravilen. V istini je prejela dežela Kranjska vsled najinih skupnih naporov nad 130 km solidno zidane železnice z voznim parkom vred ter ni za to plačala niti krajcarja. Kajti dasiravno se je v letih 1900—1904 pripetilo, da je dežela zalagala manjše vsote iz naslova deželne garancije, so biti to goli predjemi, ki so se v poznejših ugodnejših letih odplačali z obrestmi vred. Vsaka cestna preložitev na Kranjskem je torej terjala večje žrtve od deželne blagajne nego ustvaritev njene najvažnejše prometne žile!

Stvar je bila tako jasna, da je naposled potihnila tudi Klunova opozicija. Njegov prvotni predlog, rajši udeležiti deželo s prispevkom pol milijona goldinarjev za nakup glavinskih delnic, je bil odstranjen že v odseku, v javni seji se je imel poročevalec dr. Tavčar boriti zgolj z notranjskim Hinko Kavčičem in ta boj je bil lahek. Od naju dveh, pravih

zasnovateljev dolenjske železnice, se niti jaz niti Schwegel nisva udeležila razprave v javni seji. Prepuščala sva debato tovarišem, ki so si izprosili besedo, da volivcem lehko dokažejo, da so tudi oni »bili zraven«!

Poročevalec dr. Tavčar je iz svojega dodal predlog, ki je samoposebi bil vsekako zelo umesten. Nasvetoval je namreč ustanovitev garancijskega zaklada dolenjskih železnic, ki naj nastane s tem, da dežela vsako leto vloži 25.000 gld. v ta fond, dokler ta ne doseže višine 500.000 gld. Videli bomo, da je baš ta sklad 20 let kasneje postal posebne pomembnosti za zgodovino dolenjske železnice.

Morda je tu najprikladnejše mesto, nekoliko obširneje se baviti s popisom tako markantne osebnosti, kakor je bil Jože Švegelj. In menda sem v tem pogledu jaz posebno poklican, ker sem bil, dasi njegov odločni politični nasprotnik, ž njim celih 31 let v najožjem stiku. Sin kmetske hiše je bil, rojen v »blejskem kotu«, v Gorjah, na prelestno lepi točki naše Gorenjske. »Balohovi« so bili dokaj trdni kmetje, a vendar se je mladi Jože več let vzgajal v Alojzijevišču, znameniti ustanovi velikega knezoškofa Ant. Alojzija Wolfa. Nadarjeni dečko je bil vedno odličnjak in «praemifer«; v letih zorne mladosti je premagala tudi njega krasota gorenjske prirode, šel je med slovenske pesnike in pod psevdonimom »Radonijevič« v pesmi slavil slovensko domovino!

Kar tu sledi životopisnih podrobnosti, mi jih je Schwegel sam v razgovorih povedal, če sva si, utrujena od konstruktivnega dela, včasih privoščila kak odmor ter si začela praviti svoje osebne in rodbinske stvari. V semenišče ni maral, izstopil je tedaj iz Alojzijevišča še pred osmo šolo. Takrat je bila še navada, da so koncem šolskega leta na »Strelišču« pod ljubljanskim gradom javno in s posebno slovesnostjo najboljšim dijakom delili »premije«. Sam cesarski namestnik, kasneje deželni predsednik, je prisostvoval, na galeriji so godci s turškim bobnom in činelami zasvirali »tuš«, ko je gimn. ravnatelj imenoma klical srečne premijante, naj pridejo po šolska darila, še prej pa je trebalo poslušati tri govore v latinskem, nemškem in slovenskem jeziku, sestavljene in govorjene od trojice dijakov iz najvišjih razredov. »Balohov Joža« — tako so ga v Gorjah klicali domačini — je imel latinski govor in je ž njim napravil močan vtis na starega grofa Hohenwarta, očeta imenitnega državnika, ki je pri tej priliki zastopal politično oblastvo. Poklical ga je k sebi ter mu obljubil svojo protekcijo.

Schwegel je po izvršenih gimnazijskih študijah prosil za sprejem v orijentalsko akademijo, kjer so se šolali bodoči »konzuli« in grof Hohenwart ga je toplo priporočil. Ali ker je bil sprejem zelo negotov, se je hotel Schwegel posvetiti medicinski vedi. Imel je starejšega brata, ki je že bil doktor zdravilstva, Schwegel sam mi je dejal o njem, da je bil navdušen Slovan.

naravnost panslavist. Na tem bratu je visel z izredno ljubeznijo, žaloval je za njim, ko se je kot zdravnik v Vipavi zastrupil pri nekem seciranju ter v par dneh umrl. Schwegel je bil že sprejet v »Josefinum«, kjer so se vežbali vojaški zdravniki, kar lepega dne dobi dekret, s katerim je bil imenovan gojencem orijentalske akademije. Radostno je zamenjal višnjevo uniformo jožefinca s temnozeleno orijentalca, črnožametaste našitke s karmoazinskordečimi in otvorila se je nadarjenemu krepkemu slovenskemu fantu pot do sijajne karijere!

V konzularni službi se je kmalu odlikoval. Ko se je l. 1868 z bleščečim sijajem otvoril sueški prekop, to velikansko delo francoske tehnike in francoskega bogastva, v prisotnosti Napoleona III. in cesarice Evgenije, cesarja Frana Josipa in drugih visokih gostov, je bil Schwegel že generalni konzul v Egiptu ter je naravno tudi sodeloval pri tej svetovni slavnosti. Na parniškem krovu je mnogo občeval z novim ministrom vnanjih zadev avstrijske monarhije, z grofom Andrassyjem. Temu se je nad vse prikupil, vzel ga je iz konzularne službe ter pritegnil k sebi, v vnanje ministrstvo. Tam je kaj hitro postal desna roka ministrova, ki je v njem našel ono darovitost, združeno z diplomatično lokavostjo in z globoko izomiko, katere pač Andrassy — sam ni imel. Malo let je minilo in Schwegel je bil prvi sekcijski načelnik v vnanjem ministrstvu, tajni svetnik, »prevzvišenost«, baron in vitez I. reda železne krone, to vse ko je komaj bil prekoračil 40. leto. Lep avasma za sina borne slovenske kmetske koče!

Obenem pa je nekdanji gojenec Alojzijevišča že bil — sila bogat mož. Odkod to bogastvo? Mnogo se je govorilo slabega o njem baš iz one dobe v Egiptu, dokazalo se mu ni nič. Mene je stvar zanimala in poizvedoval sem pri enem Schweglovih naslednikov, s katerim sem bil v državnem zboru kolega. To vam je bil poljski poslanec vitez Wysocki, eden izmed najljubeznivejših tovarišev v dunajskem parlamentu. Na moje vprašanje mi je odgovoril: »Tudi mene je, ko sem bil generalni konzul v Kairu ter sem slišal tako čudne govorice, stvar zanimala. Zasledoval sem jo, a dokazov nisem mogel iztakniti. Ali je vse vkup bilo le prazno natolcevanje in obrekovanje, ali pa je Schwegel tako mojstrsko znal prikrivati, da mu ni bilo mogoče priti na sled.«

Spoznal sem Schwegla stoprav po najini izvolitvi v deželni zbor l. 1883. Takrat je bil od l. 1879. sem v dunajskem parlamentu, in sicer v Coroninijevem klubu. Sam mi je pravil, da je sprva ugibal, kateri izmed obeh narodnih strank naj bi se pridružil ter da je celo mislil, najprej javiti se narodnemu volilnemu odboru. »Toda stari Bleiweis mi ni ugajal« in pristopil je ustavovernemu veleposestvu ter od tega bil izvoljen v državno zbornico. Tam je ostentativno glasoval proti vladi

pri dispozicijskem zakladu, navzlic temu, da je bil takrat še aktiven sekcijski načelnik. A naletel je na Taaffeja, ki je z energičnim nastopom dosegel, da je bil Schwegel hipoma upokojen, sicer z izredno visoko pokojnino. Seveda si je prebrisani gospod znal takoj preskrbeti bogato odškodnino. Postal je predsednik dunajske eskomptne banke ter obdržal to mesto do svoje smrti.

Kako pa z njegovo »nemškutarijo«? Izrecno poudarjam, da se mi ono izbiranje med nasprotujočima si narodnima strankama vidi nemožato, malo značajno. Navzlic temu pa moram resnici na ljubo pribiti, da je Schwegel v razgovoru s fanatičnim Nemcem, posl. dr. Mengerjem, vpričo mene čisto jasno označil slovenščino kot svoj materin jezik. Na noben način ni bil torej eden izmed strastnih narodnih nasprotnikov.

Eno pa stoji: gorjanska ekscelenca je bila nadvse zanimiva prikazen! Ni bil visoke postave, prej majhen, a zastaven in širokopleč. Lasje in brada, prej žolti ali bolje povedano, pšenični, potem snežnobeli, oči svetlosive, pogled oster, obrazni potezi krepki, sila energični. Znal je mož čudovito veliko, zlasti je bil daleč prvi v celem cesarstvu, kar se tiče carinske in prometne politike. V tem pogledu je bil vprav mojster, priznana avtoriteta. Kar se tiče značaja, je bil trd, čestokrat do brutalnosti, skrajno natančen v denarnih stvareh, velik »šparovec«. V rodbinskem življenju ga je zadela bridka nesreča, da mu je davica pobrala edinega otroka, dražestno sedemletno punčko. Svoji soprogi je bil vdan z ginljivo ljubeznijo, tudi tedaj še, ko je iz krasotice postala uboga hroma bolnica!

Dolgo, predolgo sem se mudil pri opisu barona Schwegla. Ali prepričan sem, da je bil eden največjih Slovencev, kar smo jih imeli v zadnjem stoletju. In dasi njegov političen nasprotnik, sem ga natančno poznal, ker sem od l. 1883. do l. 1914. vedno bil ž njim v ozkem stiku. Največ pa sva sodelovala pri pridobitvi dolenjske železnice in v tem pogledu je postal Schwegel pravi dobrotnik naši domovini!

Zgradba dolenjske železnice je pod spretnim vodstvom inž. Ferd. Klemenčiča, vrhniškega rojaka, kaj hitro napredovala. Zelo sem se zanimal zanjo, zlasti ker sva s stavbnim vodjem sklenila trdno prijateljstvo. Kadar so le dovolili parlamentarni posli, sem bil na progi. Ne rečem preveč, ako trdim, da skoraj ni kamna na celi železnici, na katerega še ne bi bil stopil. Klemenčiču sem drage volje pomagal, kjer sem le mogel. Posebno mu je moja podpora koristila pri pogajanjih za odkup zemljišč, ki jih je železnica potrebovala. Dejstvo je, da smo odkupili ves svet za 136 km dolgo progo, ne da bi imeli kaj posla s sodnijami. Saj Dolenjec je dobričina in zlepa se mnogo doseže pri njem! In oba, Klemenčič in jaz, sva znala govoriti

s kmeti. Naravno, da nisva smela preplačati sveta, ki ga je potrebovala železnica! Včasih je šla trda, zlasti ko je trebalo rezati lepe travnike kakor n. pr. ob Temenici. Pa naposled so nama rekli: »Saj vemo, da imamo škodo, a ker gospoda znata tako »fajn« govoriti, naj pa bo v božjem imenu za vašo ceno!« Potem nekaj litrov na mizo in v roko smo si segli. In kmetje so naposled vendar le napravili dobro kupčijo!

Več težav je bilo pri določanju postaj, nikjer pa ne toliko, kakor v ribniški dolini. Tam so si silno nasprotovali gospodarski interesi. Mi smo hoteli postajo napraviti v središču cele doline, v slavni Ribnici. Ali proti temu je bila močna struja, nastala je huda opozicija, sestavljena iz Sodržanov in Dolenjevaščanov, katerim se je pridružil največji interesent na celi progi, knez Auersperg, ki je s Schweglom bil sam koncesijonar. Oni so zahtevali eno postajo v Žlebiču, drugo pri Dolenji vasi, dočim so Ribnico hoteli odpraviti z malim postajališčem zgolj za osebni promet. Z njimi je potegnil moj tovariš, kanonik Klun in njih skupno akcijo je podpiral tedanji okrajni glavar v Kočevju, Ludovik Thomann plem. Montalmar, ki si je mislil na ta način poceni pridobiti protekcijo kneza Auersperga in vplivnega poslanca Kluna. Zastonj sva Klemenčič in jaz delala na to, da bi kolikor moč poravnala nasprotstvo med križajočimi se gospodarskimi interesi. Zastonj sva ponujala Sodržanom postajališče v Žlebiču, primaknila še oddajno »rampo«, — nič ni izdalo, zanašajoč se na močne svoje zaveznike so Sodržani odbili naše ponudbe. Tako je prišlo do »političnega obhoda«, ob katerem se je imelo določiti tudi postajno vprašanje. Naša komisija, ki je imela obhoditi progo od Grosupljega do Kočevja, je bila zelo ugodno sestavljena. Predsedoval ji je vladni svetnik Dralka, jaz sem zastopal konsorcij in koncesijonarja, generalna inšpekcija državnih železnic je bila zastopana po izredno prijetnem višjem inšpektorju Wernerju, vojno ministrstvo je delegiralo generalštabnega stotnika Nestroya, nečaka slavnoznanega dunajskega komika in dramatika istega imena, ki je bil menda od rajnkega strica podedoval svojo šegavost, potem iz zastopnika ljubljanske trgovske zbornice trgovca Perdana in še nekaj uradnikov deželne vlade in kočevskega okrajnega glavarstva, ter da najvažnejšega ne pozabim, Ferd. Klemenčiča kot stavbnega vodja in dotične njegove inženirje. Svoje taborišče smo imeli v Ribnici. Trg je spadal v moj volivni okraj, ogrožen je bil v svojem obstanku, nihče mi tedaj ne more zameriti, da sem namignil svojim ribniškim prijateljem in volivcem, naj vso pozornost posvetijo naši komisiji. In kako sijajno so me razumeli navihani Ribničanje! Ko smo se zvečer s proge vrnili v ribniški trg, se je okoli nas kar trlo ribniške gospode in tržanstva. Obširna

gostilniška dvorana je bila vse te večere natrpana občinstva, moški in ženski svet, kar ga le zmore Ribnica, je bil »konsigniran«, menda odkar obstoji Arkova gostilna v ribniškem trgu, ni videla toliko domačinov — z eno besedo, gospodje iz komisije so nehote morali dobiti vtis: »Tak trg, tako živahno družabno življenje in da bi mu prisodili zgolj postajališče?, nemogoče, postajo mora dobiti!« In tako se je tudi zgodilo, soglasno smo to izrekli za Ribnico v končnem zapisniku, sestavljenem v Kočevju. Še bi nam bil lahko delal zgago deželni glavar, ki se je že kot Klunov intimni prijatelj ter z ozirom na kneza izjavil za nasprotni načrt, toda mož je prišel v Žlebič, tam hotel podati svojo izjavo, a smo ga poučili, da se tu izjavijo zgolj lokalni interesenti ter da pride dežela do besede stoprav pri končnem protokolu. Ker se je pa to moglo zgoditi le kakih pet dni kasneje, ni mogel čakati tako dolgo ter se je vrnil v Ljubljano. Ribnica je bila rešena, dejanski potek je dokazal, da smo bili pravo zadeli. Škodo so imeli zgolj Sodržani, ki so potem morali čakati nad 20 let na postajališče v Žlebiču, ki smo ga mi jim bili ponujali že pred pričetkom železniške zgradbe!

Morda mi ne zameri cenjeni bralec, ako mu popišem, kako sem enkrat tri svoje otroke peljal ogledat si delo na železnici. A ne naravnost, temveč z velikim ovinkom! Še iz študentovskih let sem si ohranil veselje za peš-hojo, vcepiti sem ga hotel tudi svoji mladini in tako sem vzel trojico svojih otrok, svojo hčerko, ki je tedaj bila v 15. letu, in dva dečka od 11. do 13. leta s seboj na »rajžo«. Krenili smo »s Kamna« čez Hmelnik, Trebelno v Mokronog, kjer je bil takrat moj svak notar. Pri njem smo bili čez noč. Drugi dan smo hoteli na Kum in preko Save na Gorenjsko. Ko to sliši ondotni okrajni sodnik dr. Pfefferer, me vpraša, ali se nam ne bi smel pridružiti s svojo gospo? Drage volje pritrdim in tako je drugo jutro pomnoženo naše krdelo nastopilo svojo pot. Mi »s Kamna« smo bili kolikor toliko turistično opremljeni, v lodenskih oblekah in z nahrbtniki, sodnikova dvojica pa je na sebi imela le svojo najslabšo obleko: gospa, sicer naobražena dama, v zelo ponošenem krilu, »podrecana« kakor pravimo, gospod pa s povsem nemogočim klobukom širokokrajnikom in s culico, na špagi privezano okolo prsi. Udarili smo jo preko Cirnika po stezah in stezicah najprej na Svibno, kjer je takrat pastiroval nekdanji moj součenec, župnik Ramovš, ki sedaj še kot triinosemdesetletni starček svoje ovčice pase v veliki dobrepoljski fari. Nisva se bila videla od mature in gostoljubni gospod je z velikim veseljem gostil v farovžu našo utrujeno in gladno četo. Še več, ko smo popoldne pot nadaljevali, je nam dal seboj fanta vodnika, ki je nosil v velikem jerbasu razne jestvine z nami na vrh Kuma. S Svibnega drži strma steza v dolino Zapote, potem treba baš tako strmo z druge strani po pobočju na Kum. Imeli smo za seboj morda tretjino

pota na goro, kar nas dohiti na prostem hudo neurje. Bliskalo se je in grmelo, ploha se je usula, nikjer nobenega zavetja, kaj storiti? Jaz kot poveljnik čete sem takoj odločil, »do kože bomo mokri, naj gremo na katero stran hočemo, torej najbolje bo, naprej do vrha!« Nevihta se je oblažila, ploha se je spremenila v pohleven dežek, ko pridemo do neke hišice prav na samem. Pri bajti veliko zanemarjeno gnojišče, kar celo jezero gnojnice, preko katerega je trebalo iti. K sreči je bila tu položena ozka deska, vsi smo jo srečno prekoračili, le zadnji iz naše vrste, obenem največji in najtežji, okrajni sodnik, je padel v to nepopisno tekočino! Neverjetno, kakšen je bil siromak, ko se je naposled z velikim trudom vendar izkobacal ter zopet postavil na noge! A čakati nismo smeli, da bi poskušali ga nekoliko očediti. bati se je bilo, da nas noč ne dohiti in tako smo pogumno hiteli naprej, dokler nismo pač s hudim naporom priromali vrh hriba ter se zatekli v »mežnarijo«, kjer so pripravljena prenočišča za pobožne romarje. Prvo je seveda bilo, da smo se iznebili svojih skoziinskozi premočenih oblek. Mi »s Kamna« smo imeli vsaj suho perilo v svojih nahrbtnikih, a uboga gospoda iz mokronoškega sodišča ni imela nič ter oba sta bila mokra kakor miš. Po vsej sreči je bila moja punca že toliko odrasla, da je mogla s srajco in spodnjim krilom postreči gospe, sodniku sem jaz mogel posoditi srajco in spodnje hlače, — ali drugih rezerv nismo več imeli. Tedaj smo dali vsi svoje obleke in čevlje sušiti k velikemu ognju, mi pa smo čepeli, odeti z raznimi rjuhami, koci in odejami, okolo velike mize, sila dobro razpoloženi smo se šalili in popevali do pozne noči. Zjutraj, najkrasnejše jutro! Obleke so se še precej posušile, a črevljev nismo mogli spraviti na noge, tako so bili premočeni po silnem deževju. A kaj za to, pa smo bosi tekali po rosnati travi ter pasli oči na divnem razgledu, ki ga imate z našega Kuma. Proti 10. uri so se obuvala vsaj toliko posušila, da smo jih mogli, dobro namazana s salom, obuti. In sedaj znova na pot! Naša mokronoška dvojica je bila tako ljubezniva, da nas je hotela spremiti do Zagorja. Ali g. okrajni sodnik je bil čudovito opravljen, kajti svetlosive hlače njegove so, dasi jih je bila skrbna gospa še zvečer dodobra izprala, kazale še vse znake preintimnega stika s črnikasto gnojnico. Čisto razumljivo, da smo ga ves čas zbadali radi njegove toalete. Še sem družbo peljal k »Mitalu«, oni romantični skalnati točki nekaj minut nad malim slapom, ki ga vidite z vlaka med postajama Trbovlje in Zagorje, potem z brodom na levo savsko obrežje. Komaj pa pridemo mimo prvih zagorskih hiš, se zakadi za nami tolpa otrok z glasnim krikom: »Cigani gredo, cigani!« Mi smo se glasno smejali radi te ocene naše vnanjosti, še potem, ko smo se v Medvedovi krčmi okrepčali s prav dobrim kosilom. In tu mi pride posebna misel. Napišem brzojavko, ki se je glasila tako:

»Kersnik, župan

Lukovica.

Novomeški cigani Brajdiči vlomili včeraj v farovž na Svibnem, bati se je, da pridejo k vam.«

Odposlal sem telegram brez podpisa. Nato se ločimo. mokronoška dvojica na postajo, odtod preko Zidanega mosta do Sevnice in z vozom v Mokronog, mi štiri pa v Medijo, kjer smo se skopali v jamski kopeli in prenočili. Drugo jutro naprej mimo nekdaj Valvasorjevega grada čez Kandrše in Peče gori na Limbarsko goro, k cerkvi, posvečeni bratoma sv. Valentinu in sv. Peregrinu, in potem doli proti Krašnji. Toda prijatelj Janko je takoj pogruntal, kdo utegne biti tisti »novomeški Brajdič«. Že od daleč sem spoznal njegov »brek« in zares, ko se bližamo vozu, stopi k nam Kersnikov sorodnik visokošolec, na prsih veliko znamenje »Poljska straža«, mi položi roko na ramo ter oblastno zagrmi: »V imenu postave, ste aretirani, povelje imam od župana, privesti vas do njega!« Naravno, vdali smo se pozivu in kmalu sva se objela s prijateljem. Še pri pogrnjeni mizi smo se zabavali s tem dovtipom, a naša dobra volja prikipi do vrhunca, ko med obedom dobi Kersnik uradno pismo od kamniškega okrajnega glavarstva, v katerem se on kot župan pouči, kako treba ravnati z zasačenimi cigani, kako mora ločiti deco od starejših, jo osnažiti mrčesa itd. Podpisan na aktu je bil: »Fridrich, c. kr. okrajni glavar.« Bržkone je poštar, ko je čital telegram, o tej novici takoj obvestil žandarja in ta je novico prav svežo sporočil kamniškemu uradu.

Z Brda, Kersnikove graščine, smo šli, seveda ves čas peški, preko Kamnika k izviru Bistrice, odtod črez Šenturško goro in Cerklje v Kranj in po železnici v Ljubljano, Drugi dan na Grosuplje, kamor je bila že speljana železnica, potem pa dalje po progi. Otroke je zanimalo, ko so šli pri Loki po »ruštu« čez viadukt, ki se je baš gradil, odtam skozi predor skozi Peščenik pri Višnji gori. Včasih smo se pač moral plaziti skoro po trebuhu, otrokom je bilo to velika zabava, toda jaz sem bil vendar le vesel, ko smo zopet bili na prostem. Kajti znal sem, da je hoja skozi nedograjen tunel, sicer strogo prepovedana pri zgradbi neudeleženim, zmeraj združena z neko nevarnostjo.

V Višnji gori je nehalo naše pešpotovanje. Fanta bi sicer še rada naprej marširala, toda za dekleta je bilo le preveč. Nisem tedaj odklonil ponudbe stavbnega podjetnika, da me zapelje do Trebnjega in tam so nas itak že čakali brzojavno naročeni domači konji.

»A kaj vraga nas mučiš s takimi bedastočami?« bo morda vzkliknil kak čmeren čitatelj! Naj mi oprosti! Mislil sem namreč, da bo temu ali onemu izmed občinstva naposled celo ugajalo, ako se prekine tok politične pripovedke s tako nedolžno epizodo. Če sem se motil, naj vsaj preveč ne zameri!

Ali proga Ljubljana—Grosuplje—Kočevje je bila dograjena in 27. septembra 1893 svečano otvorjena. Zgodilo se je to s posebnim pompom, sam trgovinski minister marquis Bacquehem se je udeležil otvoritve, ž njim je prišel generalni ravnatelj državnih železnic poslanec Bilinski, sekcijski načelnik Wittek in nebroj visokih uradnikov iz trgovinskega in finančnega ministrstva, od beljaške železniške direkcije itd. Naravno, da so se otvorilne vožnje udeležili tudi knezoškof, ki je cerkveno blagoslovil lokomotivo, deželni predsednik baron Hein, deželni glavar Detela z državnimi in dolenjskimi deželnimi poslanci ter vojaški dostojanstveniki. V prvič sem prisostvoval taki slavnosti in to baš na oni železnici, za katero sem toliko let s tako vnemo in tolikim naporom deloval. Čudovit občutek! Še bolj sem bil vzhičen, ko se pozdraviva z ministrom ter mi on čestita z besedami: »Sie können auf diesen Tag stolz sein, die Unterkrainer Bahn ist ja Ihr Werk!«

Lepa družba je bila, a najbolj impozantno se je prezentiral železniški ravnatelj iz Beljaka, gospod Skala, visok in lep mož v paradni uniformi ter opremljen in ozaljšan z neverjetno obilico domačih in tujih redov in križev. Po njegovi vnanjosti bi ga moral vsakdo imeti za najvišjega dostojanstvenika v celi sijajni družbi. Sicer pa je bil mož v istini redka prikazen v avstrijski birokraciji, po svoji duhovitosti in strokovni spretnosti. Žalibog se je ta izredni človek že leto kasneje sam usmrtil, žalovali so po njem v prvi vrsti železniški uslužbenci cele direkcije, katerim je bil v istini baš tako moder kakor dobrotljiv predstojnik. Njegov naslednik v Beljaku je bil ravnatelj Proske, ki je hipoma postal nepriljubljen. Drastičen izraz svoje mržnje so mu dali beljaški železničarji, ko so neko noč po vogalih nabili lepake s stihi:

»Skala, steh' auf und regier',
Proske, leg' dich nieder und krepier'!«

Vlak se je začel pomikati, vreme je bilo krasno, vse v radostnem razpoloženju. A kaj bi se mučil s popisom naše vožnje? Janko Kersnik jo je priobčil z živim humorjem v podlistku »Slovenskega Naroda«. Priobčim njegove feljtone. Evo Kersnikove blesteče satire!

S slavnostnim vlakom v Kočevje.

(Iz dnevnika neznanega udeleženca.)

Kakor znano, otvorila se je kočevska proga dolenjskih železnic dne 27. t. m. s slavnostnim vlakom, kateri je vozil nad sto odličnih vabljencev. Mi ne vemo, so se li povabili vsi, kateri so mislili ali so bili prepričani, da so v to poklicani ali pa se je morda povabil tudi kedo, katerega »ni bilo treba«; faktum je le, da je ljubljanska policija v noči potem, ko se je bil vrnil okičeni

vlak zopet v našo metropolo, prijela in odpeljala na Studenec gospoda v fraku in beli kravati, kateri je v kavarni v obližji Turjaškega trga s svojim vedenjem vznemirjal goste, kazal je vse znake veledomišljavosti. Trdil je, da se je vozil s slavnostnim vlakom in da je on ustvaril dolenjsko železnico, sedaj pa le čaka, da ga pokličejo k slovesnemu souperju k deželnemu predsedniku, da se mu poklonita Bacquehem in Bilinski. Ker ga nihče ni klical, je postajal vedno bolj nervozen in divji. Na Studencu so mu odvzeli dnevnik, kateri je po srećnem naključju prišel v roke našemu neumorno delavnemu reporterju. Kakor smo zvedeli, je ušel oni blazni danes zjutraj iz Studenca, splezavši čez visoki zid; — od onega trenutka je izginil brez sledu. Imena njegovega tudi nismo mogli poizvedeti; toda dnevnik je ostal in ker smo se domislili stare prislovice o onih, ki vedno resnico govore, se nam je zdelo umestno podati svojim čitateljem njegovo vsebino. Tu je:

Dne 10. septembra.

Od dne do dne, od ure do ure čakam, in čakam, vabila pa le ni! Da bi pozabili name? — Ni mogoče, saj sem jaz vendar prvi sprožil misel —

Dne 15. septembra.

Nič, ni! Treba bo skoro malo podrezati ter opozoriti gospode, ki sedaj zvonec nosijo!

Dne 20. septembra.

Vendar! pomagalo je! Hvaležnost in priznanje zaslug še nista izumrla v človeštvu! Vabljen sem; — dne 27. t. m. se odpeljemo. Krojač mi popravlja hlače; malo preozke so za sedanjo modo, morda bo mogoče na šivih kaj izpustiti. Belo kravato sem že kupil, rokavice pa treba s svežim kruhom odrgniti.

Dne 25. septembra.

Ha, ha, gospod dvorni svetnik A. ni vabljen; saj sem vedno trdil, da najdejo le prave zasluge — pravi odmev. Dvorni svetnik? Koliko pa je to?

Dne 26. septembra opoldne.

Moj prijatelj, dr. O. me silno zavida. Kaj mu pomaga ves njegov denar, s slavnostnim vlakom se vendar ne bo vozil! Pa naložil mi je vendar silno veliko skrb: rekel je, da bo treba plačati samo za obed brez pijače vsakomur — petnajst goldinarjev. Da bi te strela! Tega vsa čast ni vredna! Treba poizvedovati.

Dne 26. septembra zvečer.

Ura! Dr. O. je zavisten lažnivec! Vse bo zastonj: vožnja, jed, pijača — vse Sacher z Dunaja, Moët et Chandon. — in po vrhu —? No, kedo ve? Morda tudi kaj! Ob takih prilikah križce kar sipljejo. Kedo ve?

Dne 27. septembra, Ljubljana, južni kolodvor.

Hu, — to je gneča! Same uniforme in križci — pa kaki in koliko! Uniform ne maram, pa križec, to je kaj druzega! Kedo ve? — Joj — čast je pa le velika: V taki družbi še nisem bil, toda zasluge se vedno priznavajo. Jaz le ne vem, česa ima poslanec Hribar tu opraviti? Zavaroval ne bo nikogar, tu bi bili morali k večjemu Prosenca povabiti! On je za — nezgode, zasluge ima tudi; pravijo, da bo na Notranjskem kandidiral, pa menim, da se bo premislil. Dr. Papež je vedno za ministrom; ravno sedaj sem čul, da mu pripoveduje, kako lepo je bilo zadnjič v Radečah. Minister se smehlja — dobro znamenje, ako se smehlja minister. Povše gleda zavidno vse po strani ter pripoveduje Witteku, kako zanimljiva je njegova — namreč Povšetova — knjiga o kranjski govedini. Wittek se ne smehlja, meni se skoro vidi, da je malo gluh. Deželni glavar je ravnokar povprašal dr. Tavčarja za svet ali naj govori najprvo nemški ali najprvo slovenski. »Samo slovenski,« je dejal Tavčar. »Ste li pametni?« vzkliknil je Oton, Ivan je pa ves zamaknjen zrl v blišč onih štirinajst redov, katere je prinesel ravnokar mimo na svoji višnjevi, pomarančasto obrobljeni suknji prometni ravnatelj Skala. »To bi bilo nekaj!«, je rekel Ivan melanholično. »Ob svojih nazorih ne dobite nikoli kaj tacega,« je zagodrnjal Oton, — Ivan pa je le neprestano gledal — Skalo in njegove rede. Bog zna, kak prevrat bi se izvršil v njegovi duši, da ga ni zmotil v tem trenutku Šukljetov cilinder in pa Kersnikove široke hlače, 11 metrov blaga je v njih, tako je sam pripovedoval. Šukljeta so povpraševali, iz katerega stoletja je cilinder, in rekel je, da je zgodovinsko imeniten, kajti po velikem naporu ga je dobil od dedičev onega narodnjaka, ki se je pred 25 leti prvi potegoval za dolenjsko železnico. To je pijeteta! Pakiž pa stoče, kako bi dobil karto prijatelju Lavrenčiču, katerega je kar sam na svojo pest povabil. Vse zaman! »I nu, pa poglej, kakü se bomo odpeljali,« tolaži naposled žalostnega tovariša.

Sedaj se peljemo! V čudno družbo sem padel; med žurnaliste! Par poslancev je poleg, pa ti so radikalni; hvala Bogu — tu zraven je še Kalan — to me reši! Človek mora danes previden biti — kajti, kdo ve —?

Ljubljana, kol. dol. železnice.

Ko bi bilo malo več ljudi na bregu Gruberjevega kanala in malo več navdušenosti na tem kolodvoru, tudi ne bi škodilo. Ljubljanci, zaspanci! Schaffer mi je dejal: »Ich fürchtete zuviel »živio« — na, aber es geht an.«

Lavrica.

Narodne zastave, grom topičev. Moji žurnalisti povprašujejo, ima li kdo kaj slivovke. Jaz je imam, pa je še ne dam, ker me še po strani gledajo, o priliki pa bo dobra, kajti tudi žurna-

lista je včasih treba pridobiti. Škoda, da je minister tako daleč zadaj.

Škofljica.

Ogorelec, Lenče in — dvajset ljudi. Schaffer si mane roke v sosednem vozu. Minister slovensko odgovarja, Schaffer tega ne sliši.

Šmarje.

Dolg nagovor, veliko ljudi. »Was Teufel, der Minister spricht slovenisch?« pravi Schaffer. Čudno, res čudno! — Tem slovenskim žurnalistom bom dal vendar malo slivovke, kadar bodo zopet povpraševali.

Grosuplje.

Velika množica, dober zajutrek. »Ist hier die Sprachgrenze?« vpraša minister — ne vem zakaj. Grasselli reče, da je »šprachgrenze« tam, kjer ga bodo nemško nagovorili. Schaffer in Schrey sta slabe volje. Tavčar gleda v eno mer Skaline rede, Šukljetov cilinder pa se vidi vedno visoko izza ministrove glave. Povše pripoveduje, da ga Wittek ne izpusti iz rok; menda hoče vedeti genealogijo vsakega junca, ki se pase ob progi. Ko bi bil jaz tako učen!

Čušperk.

Krasne deklice, krasni šopki! Pa Skalini redi so vendar še lepši! Sedaj sem bil tudi že prav blizu ministra. Vse slovensko! Moji žurnalisti postajajo zopet žejni — dajmo jim slivovke!

Dobrépolje.

Glavar Thoman je že tukaj, in minister takoj vpraša, so li tu pač Nemci. Župnik je ogovor v žepu pozabil, in potem samo nemško odgovarja. Moji žurnalisti so že skoro vso slivovko popili. Godba klasična; tisti, ki klinc grize, spominja s tem na Ribnico, s svojim žarečim nosom pa na blišč Skalinih redov.

Velike Lašče.

Ko govori župan, leta neka srborita osa vedno okolo njegove in ministrove glave. Kaj, ko bi jednega izmed nju pičila? Za ministra se dam takoj — jaz! Komaj sem si to mislil, bila je že ob moji glavi ter me spremila do kupeja. Morda je to dobro znamenje.

Ortnek.

Nobene slovenske zastave. Schaffer in Schrey si sporazumno maneta roki ter migata proti kupeju, kjer se vozi mladi Kozler.

Žlebič.

— ni postaja, ampak želijo si je! Tako stoji ob slavoloku na progi. Pakiž, tu domačin, — vprašan, kaj to pomeni, reče:

»Kaj je kej blu-u?« Kalan gleda melanholično tja čez pašnike na vas, kjer sedaj krompir koplje ona znana nekdaj zamaknjena Lenčika. Sic transit gloria mundi!

Ribnica.

Velikansko navdušenje, Schaffer pričakoval, da se izroči Schweglju takoj častna diploma, pa se menda »nejso hoteli več kruotiti, ze tu, de bi jih Bug ne bi z debelim pavcem potipal«.

Dolenja vas — Klunov kolodvor —

— ki ga pa tudi ni, ker ga baje ni treba. Minister gleda skozi okno — menda ga je Klun dregnil. Kako srečni so ti poslanci!

Srednja vas.

Nemška trobojnica, prvi nemški ogovor, prvi »hoch«! Schaffer pravi: »Jetzt geht's los!« Detela reče ministru: »Hier ist alles deutsch!«

Kočevje.

»Hoch, hoch, hoch!« Nobene deželne zastave, krasni šopki, krasne deklice v kočevski noši, vse nemško! Moji žurnalisti so me zapustili. Banket izboren, šampanjec ravno tak, jaz sedim med dvema dvornima svetnikoma. Oba poznata moje zasluge. Takov dvorni svetnik je le nekaj, sicer me ne bi posadili med dva. Izvrstne smotke. Jedno polno pest sem jih v žep vtaknil! — za pot, za spomin. Potem pa — ministru predstavljen! — Oh, kako krasen je smehljaj ministrov! Pri banketu nisem vedel, ali bi klical »hoch« ali »živio«, zato sem zapored oboje. Človek dandanes ne ve, kaj je pravo!

Vožnja nazaj.

Odpeljali smo se, jaz ne vem kako — pa temu slavljenju ne more še konca biti! Jaz gledam le na levo stran praznih svojih prsi! Koliko jih gleda danes na svoje, a jaz sem gotovo opravičen! Minister se je smehljal! — Zamudil bi bil kmalu vlak! Ti ljudje se Bilinskega boje in so grozno točni. Jeden žurnalist je tekel za menoj — jaz sem ujel stopnice, — oni bore žurnalist pa — ne, in tako je bil prvi dolenjski vlak zanj in za par drugih somučenikov, ki so se predolgo poklanjali kočevskim »Ehrenfräulein« — tudi prvi zamujeni. Kaj mi mar? Jaz ga ne potrebujem več tega bore žurnalista in slivovke tudi nimam več. Vlak brez njega gromi nazaj proti beli Ljubljani. Vse postaje prazne. Vošnjak hoče imeti povsod »živio« in se jezi, da so ljudje tako malomarni, — saj so res; — jaz pa sanjam v sladkih nadah —

Na južnem kolodvoru pri »Königu«.

König je izvrsten mož; on je videl, kako blizu sem bil ministru, in kako prijazno mi je namežikal pri slovesu. Sedaj so šli k Heinu; König in jaz pa trdno pričakujeva, da pride še kak sluga po mene ter me odvede k ministru in Bilinskemu. Izpil sem že dvanajst kozarcev piva: izborno je, če si tudi prej pil šampanjec. Še jeden kozarec — trinajsti bo — pa naj bo, potem pa hajd na Turjaški trg, če tudi nihče po-me ne pride!«

XI. poglavje.

»V koaliciji.«

Taaffe je odstopil 11. novembra 1893; ob enem z njegovo demisijo je prijavila uradna »Wiener Zeitung« upostavitev koalicijske vlade z ministrskim predsedništvom Alfredom Windischgrätzem. Ves ta čas me ni bilo na Dunaju. Takoj po onem razgovoru z grofom Taaffejem sem se umaknil na svoj mirni »Kamen«. S tem svojim umikom sem hotel javno pokazati, da se ne strinjam z ukrepom grofa Hohenwarta, ter nikakor ne odobravam dejstva, da je Taaffeja strmoglavil baš o priliki, ko je ugodivši državni potrebi hotel razširiti volivno pravico v prid širokim delavskim masam dosihdob izključenim od političnega življenja.

Koalicijska vlada, sestavljena iz pripadnikov treh klubov, namreč nemškoliberalne levice, Poljakov in Hohenwartovega kluba, je bila imenovana. Kak položaj sem našel v parlamentu, ko sem se vrnil iz svojega dolenjskega bivališča?

Predvsem smo se slovenski poslanci razšli in razdvojili na dva »kampa«. Saj je bila naša skupnost več ali manj razmajana že od one znamenite debate o trgovinskih pogodbah: nova koncepcija zveze s sovražnimi levičarji nas je končno razdvojila in ločila. Še smo se v skupni seji posvetovali o položaju ter o našem postopanju. Šestorica izmed naših tovarišev se je odločila za takojšen izstop iz Hohenwartovega kluba ter za ustanovitev posebnega jugoslovanskega kluba skupaj s hrvatskimi poslanci. Bili so to: grof Alfred Coronini, dr. Ferjančič, Gregorec, dr. Gregorčič, Kušar in Nabergoj. Njih kolovodja je bil dr. Ferjančič, »izboren pevec, a mizeren politik«. Njim nasproti so stali: Globočnik, Klun, Pfeifer, Povše, Robič, Šuklje in Miha Vošnjak. Kanonik Klun in jaz sva predlagala, naj Slovenci začasno še vztrajajo v stari Hohenwartovi parlamentarni skupini.

Kateri nagibi in razlogi so bili zame merodajni?

Zasnova koalicijskega ministrstva je bila dejstvo in s tem dejstvom je bilo politiku računati. Poudarjam, da naj bi imela po Hohenwartovem konceptu koalicija zgolj provizoričen značaj. Ker je Hohenwart, sigurno najinteligentnejši državnik, kar jih je imela umirajoča Avstrija v zadnji dobi svojega obstanka, sprevidel, da po staročeškem polomu ni več dobiti zanesljive večine na desni strani naše zbornice, je skušal za nekaj časa ustanoviti neko medmirje ter zjediniti zmerne stranke z

desne in leve strani v to svrho, da se reši brambovska predloga, budžetni provizorij in potom kompromisa toliko pereča volivna reforma. In jaz sem dobo tega provizorija hotel izkoriščati v to, da med tem časom kar največ pridobimo na narodnih in gospodarskih pridobitvah. Kajti jasno kakor beli dan je bilo, da v opoziciji in proti številno tako močni večini, kakor je bila koalicija ob svojem nastopu, niti govora ni moglo biti vsaj o političnih koncesijah za Slovence.

Od onega skupnega razgovora smo šli mi, ki smo bili ostalina Slovencev iz Hohenwartove skupine naravnost v klubovo sejo. Tovariš Klun mi je po seji povedal, da je prvo vprašanje Hohenwartovo bilo, kaj je z menoj, ali ostanem ali sem pristopil k disidentom? V klubu je bil na dnevnem redu razgovor o vladnem programu in o razmerju napram Windischgrätzovi vladi. Čula so se različna mnenja, slišale so se ostre besede. Zlasti ni ugajalo nemškim klerikalcem, da je bila nemškoliberalna levica v kabinetu zastopana po prominentnih osebnostih Plenerja in grofa Wurmbranda. »Kabinet se zove Windischgrätz« — je vzkliknil baron Morsey — »dejansko pa bode Plener-Wurmbrand!« »Baron Morsey, genannt Picard« — tak je bil naslov temu aristokratu, privandranemu iz severne Nemčije na zeleno Štajersko, odkoder so ga bili pristni nemško-štajerski kmetje poslali v dunajski parlament! Odkrito povedano, vprav zoprn mi je bil ta prototip pruskega »Junkerja« v državni zbornici, nič manj nego v ljubljanskem deželnem zboru naš blaženi Ivan Hribar! Navadno je bilo, če je v klubu Morsey nehal, sem se jaz oglasil in ga skušal pobiti! Tako tudi v tej debati. Ugovarjal sem njegovi trditvi, češ, nikakor se ni bati politične prepotence teh dveh državnikov, pač pa sem naglašal strokovno nedostatnost teh dveh ministrov. In pravo sem bil pogodil! Wurmbrandt, »der ungekrönte König der Steiermark«, kakor so klicali domišljavega mnogoletnega deželnega glavarja, je sicer prav duhovito znal govoriti »de rebus omnibus et quibusdem aliis« ali v trgovinskem ministrstvu je bil kmalu predmet občega zasmehovanja, pravi minister iz operete, »Ernst von Plener« pa, prej slovit kot »rojen finančni minister«, je v izvrševanju finančnih poslov kmalu razočaral tudi najvnetejše svoje občudovalce. Teoretično dobro podkovan je povsem odrekel v praksi. Poleg tega ga je pa tudi tlačila okolnost, da sta mu bila prednika veliki mojster Dunajewski in genijalni Steinbach.

Windischgrätzovo ministrstvo je brojilo osem ministrov z načelnikom vred. Iz prejšnje vlade sta bila prevzeta Bacquehem, ki je zamenjal trgovsko ministrstvo z notranjim in neizogibni feldcajgmajster, dolgočasni Welsersheimb. Hohenwartov klub je zastopal v vladi dobričina grof Falkenhayn, ki je obdržal poljedelski portefelj, dočim je grof Schönborn obdržal pravosodje. I njega so nam prištevali, čisto po krivici,

kajti ta nemško-češki fevdalec ni bil niti član Hohenwartovega kluba.

Program Windischgrätzov mi nikakor ni bil po volji. Podvrgel sem ga v klubovi razpravi prav neugodni kritiki ter zlasti grajal, da se v izjavi kabinetnega šefa popolnoma pogreša beseda »enakopravnost«. Predlagal sem, naj klub desnega centra — to je bil oficijelni naslov Hohenwartove skupine — sklene sledečo resolucijo:

»Der Klub der Konservativen erklärt, unverrückt an der verfassungsmäßig Gleichberechtigung aller österreichischen Volksstämme festzuhalten und ist entschlossen, alles aufzubieten, um diesen Grundrechte der Verfassung zum Durchbruche zu verhelfen.«

Ta moja resolucija je bila soglasno sprejeta ter oficijelno uvrščena v klubov program.

Tako smo vstopili v dobo glasovite, da, celo slaboglasne koalicije! Ali je bila zares taka državniška monstroznost, pravi parlamentarni nestvor, kakor jo karakterizujejo mnogoštevilni presojevalci in obsojevalci? Med njimi se nahaja tudi naš dr. Prijatelj, ki izreka nad koalicijo in njenim duševnim očetom, starim Hohenwartom sledečo uničevalno sodbo: »Iz teh treh mož (sc. Hohenwart, Plener, Jaworski) je nastala koalicija, nekaj najbolj nenaravnega in monstroznega, ki je kedaj vladalo v Avstriji. Najprej so bili sami voditelji to, potem so za njimi pricapljale še njihove stranke v koaliciji: konservativni narod plemenitih Poljakov, ki se je dal dobiti za vsako vlado, za plemenitim Jaworskim; nemško liberalna levica, nekdaj kulturnobojna, največja sovražnica klerikalizma, potem samozavestno kujava, misleča, da v dveh, treh letih strmoglavi Taaffeja, naposled na koncu dvakrat sedmih suhih let T. ministrstva izstradana in naveličana opozicijske hrane, zadovoljujoča se z liberalnim videzom in nazadnje naš nemški grof H. s svojo konservativno čredo, včasih tako sentimentalno federalistično, sedaj pa privoljujočo v nemško posestno stanje pod tem pogojem, da se bo klerikalizem uvajal tihim upravnim potem v življenje. Česa nemoralnejšega, kakor je bila koalicija, si sploh ne moremo misliti. Vsi veliki principi so popadali v prah; vsak je imel svoje majhne interese pred očmi: Poljaki vladno korito, Nemci svoje posestno stanje, H. svoj administr. klerikalizem in Slov. v njegovem klubu H. lepe oči in vladne drobtinice. (Str. 529—30.)*

Ali je opravičena tako kruta obsodba? Po mojem uverjenju je prestroga, pretirana, v marsikaterem pogledu krivična. In zakaj?

Moja kritika je menda tembolj nepristranska, ker sam nisem bil udeležen pri zaroti proti Taaffeju, ker sem celo smatral

---

* Glej Dodatke!

tedanje ravnanje od mene sicer visoko čislanega Hohenwarta za taktično in politično pogreško. Vendar pa moram priznati, da Hohenwartov koncept ni bil povsem neosnovan. Zgodovina zadnjih desetletij je morala prepričati treznega presojevalca, da pri tedanjem volivnem redu niti desnica, niti levica, niti Slovani s svojimi nemškokonservativnimi zavezniki niti njih levičarski nasprotniki niso bili dovolj jaki, da bi si mogli pridobiti absolutno premoč ter ob tla treščiti svoje zoprnike. Nikakor nima prav dr. Prijatelj, ako proklamuje strah pred povrnitvijo nemškoliberalne vlade za bedastočo. Slovenska pozicija v dunajskem parlamentu je bila vedno nestalna in kočljiva, ker se nikoli nismo mogli trdno zanašati na — Poljake! Jaz za svojo osebo sem imel mnogo osebnega stika s poljskimi poslanci. Jako dobro sem shajal z Bilinskim in Madejskim, intimno sem občeval z duhovitim grofom Dzieduszÿczkim, s Sczepanovskim in drugimi veljaki, in uveril sem se, da je Poljak v prvi vrsti Poljak ter da je v njem bore malo slovanstva. To se je pa celo poslabšalo, ko so bili poraženi Staročehi ter so na njih mesto prišli mladočeški zmagovalci. Brez izjeme so ti bili rusofili, na Poljake je pa simpatiziranje z Rusijo vplivalo kakor rdeče sukno na razjarjenega bika. Vsak trenutek se je bilo bati, da ne zmaga v poljskem klubu germanofilno krilo, katero je pod vodstvom Madejskega vedno zagovarjalo zvezo z nemško levico.

Kdo more tedaj kamen vreči na starega Hohenwarta, ako se je ob tem položaju poprijel misli, da moramo ustvariti kompromis z nemško levico? Vsaj začasna poravnava do tja, dokler se kompromisnim potom ne reši vprašanje volivne reforme in volivno pravico spravi več ali manj v sklad z dejansko istino in ljudsko statistiko? Avstrija se takrat morda sploh ni več dala vladati drugače kakor s kompromisom in baš tak kompromis je bila vodilna ideja Hohenwartove koalicije!

Res je sicer, koalicija je nelepo poginila, nečastno se zrušila preden sta potekli dve leti od njene ustanovitve. A to ni bila neizogibna posledica izgrešenega načrta, temveč krivda, ki zadeva borniranost nemške levice in deloma tudi nerodnost Windischgrätzove vlade in nekaterih ministrov.

Vzemimo n. pr. trgovinskega ministra grofa Wurmbranda! Ne morem mu odrekati, da je bil spreten govornik, duhovit »causeur«. A že kot deželni glavar na Štajerskem jo je včasih grdo »polomil«. Evo majhno povestico o taki njegovi blamaži, ki utegne tembolj zanimati cenjenega čitatelja, ker se je cela stvar vršila na slovenskih tleh, v prelepi Savinski dolini.

Otvorila se je namreč deželna železnica Celje — Velenje in otvoritveno slavnost je počastil naravno s svojo prisotnostjo deželni glavar grof Wurmbrand. K otvoritvi se je peljal s celim štabom višjih deželnih uradnikov in političnih prijateljev. Med potjo so ga informirali, da je Savinska dolina zelo slovensko-

narodna ter da je eden najhujših »windišarskih« hujskačev žalski župan Hausenbichler«, dočim je župan v Petrovčah Lenko zanesljivo »deutschfreundlich«. »Jih bom že primerno poučil« — reče Wurmbrand svojim informatorjem. A nesreča ne miruje, tudi ne pri tako slovesnih prilikah, kakor so železniške otvoritve! V Žalcu na postaji vse lepo pripravljeno: duhovščina, belooblečene device, šolski otroci z zastavicami in šopki, požarne straže in glej — tam, dični župani iz Žalca in sosednjih občin! Grof-glavar ponosno prikoraka k tej skupini, začne s svojimi nagovori, toda spomin ga zapusti in on zamenja imena dotičnih županov! Ko mu tedaj predstavijo žalskega župana z čistonemškim imenom Hausenbichler, se mu ljubeznivo nasmehlja, mu poda aristokratično desnico, ga lepo pohvali za njegov politični nastop ter sklene svoje milostljive besede s krepkim pozivom: »Nur so weiter, Herr Bürgermeister!« Vse drugače pa z nesrečnim nemškutarjem županom Lenkom! Osorno ga meri od nog do glave, osorno se glase njegove besede, ko mu reče: »Sie beschäftigen sich zuviel mit der Politik, lassen Sie diese, da Sie von ihr nichts verstehen, erlauben Sie sich keine nationalen Hetzereien und vor allem — saufen Sie nicht so viel!« Tableau! In to ni anekdota, izmišljena od Wurmbrandovih nasprotnikov, temveč gola istina. Pravil mi jo je prvič nemškonacionalen poslanec, kasnejši železniški minister dr. Derschatta in med drugimi mi jo je potrdil še sedaj v Ljubljani živeč prijatelj, ugleden in popolnoma verodostojen mož, ki je sam bil svedok in očividec celega dogodka na kolodvoru v Žalcu.

Še hujše ga je pa »lomil« v trgovinskem ministrstvu in kmalu so kurzirale po svetu prav zanimive povestice o njegovi nerodnosti in naivnosti. Eno sem sam doživel, evo je! Komaj je bila docela prometu izročena dolenjska železnica, sem bil že na delu, da dosežem njeno nadaljevanje skozi Belokrajino do hrvatske proge. Pred vsem je trebalo pridobiti za to stvar trgovinskega ministra, ki je tedaj še imel v svojem resortu tudi vsa železnična pitanja. Podam se torej k Wurmbrandu, razložim mu celo zadevo; pazno me posluša, potem me pelje do velike železnične karte, viseče na posebnem postamentu ter me vpraša kazoč na karto: »Tedaj za to progo se zanimate?« Dostavi, da bo stvar temeljito preštudiral, naj bom uverjen, da bo potrebno ukrenil, ako se mu bo videlo primerno!« Poznal sem že dobro ono čudovito narečje, udomačeno menda po ministrstvih vsega sveta ter sem takoj znal, da je ministrov odgovor navzlic vsej svoji uglajenosti in navidezni vljudnosti vendar bistveno negativen. A kaj sem doživel drugi dan v parlamentu? Slučajno se srečava v kuloaru, on me vzame pod pazduho, gre nekaj korakov z menoj ter reče z modrim obrazom: »Pretehtal sem zadevo, ki ste mi jo včeraj priporočali, toda polastila se me je neka bojazen. Kaj počnemo, ako bi Ogri, da nam nagajajo, zgradili svojo železnico iz Karlovca na Reko?!« Začuden ga pogledam, misleč da se šali

z menoj. Ko pa vidim sveto resnobo na njegovem licu, mu rečem: »Excellenz, die Strecke, auf die Sie anspielen, steht bereits mehr als zehn Jahre im Betrieb!« Avstrijski trgovinski minister torej, vsaj trenutno, niti znal ni za ono progo, s katero so Madžari omogočili mali Reki tekmovanje z velikim Trstom!

Pri prvi priliki sem to »storijo« povedal njegovemu prvemu sekcijskemu načelniku, uglednemu strokovnjaku Witteku; saj sem znal, da se gledata kakor pes in mačka. Wittek se nasmehne in odgovori: »Die Geschichte ist gut, aber — da könnte ich Ihnen noch viel stärkere Stückchen von unserm Minister erzählen!«

Taka fundamentalna nevednost koalicijskega ministra je sicer kompromitovala celo vlado, vendar drugačne škode ni bilo. Ali z drugo stvarjo je korenito oškodoval naše gospodarstvo. V svoji nepremišljeni blebetavosti je v budgetnem odseku dal izjavo, da namerava vlada odkupiti južno in državno železnico. Naravno, da se je borza z ozirom na to neprevidno izjavo takoj lotila velike špekulacije v dotičnih železniških papirjih. Skokoma je poskočil kurz »lombardov« (akcije južne žel.) in »francozov« (akcije državnih žel.), isto se je godilo pri nekaterih drugih železničnih papirjih. Seveda se je mrzlično zvišanje kurzov nemudoma spremenilo v baš tako rapidno padanje, kakor hitro se je izvedelo, da ministrove besede nikakor niso bile osnovane. Wurmbrandovo brbljavost je plačalo avstrijsko gospodarstvo z izgubo mnogih milijonov!

Sprva se je kazalo, da se bo koalicija držala navzlic krčevitim napadom opozicije, ki je bila še bolj umetno sestavljena nego zveza vladnih strank. Proti Windischgrätzu so se združili Mladočehi, potem tisti jugoslovanski poslanci, ki so bili izstopili iz Hohenwartovega kluba, nadalje krščanski socijalci pod vodstvom velikega agitatorja in organizatorja dr. Karla Luegerja, a tudi nemški nacionalci kakor koroški Steinwender in celo peščica nemških radikalcev, katerim je bil Schönerer poglavar in prerok. K vsemu temu pa še plašljivost levičarskih poslancev, tresočih se za svoje mandate in recimo naravnost, neverjetna politična zabitost združene nemške levice.

Kako pa v Sloveniji, zlasti na Kranjskem in v ljubljanskem deželnemu zboru? Ta se je zbral k otvoritveni seji. Klun in jaz sva skušala, ugodivši položaju v dunajskem parlamentu, priti do nekega sporazuma z nemškimi veleposestniki. Povsem logično, kako lice bi to sicer imelo, ako bi bili na Dunaju zavezniki, v Ljubljani pa strastni nasprotniki! Naglašam pa izrecno, vse se je vršilo brez pogajanj in dogovorov. Mirno so tekle razprave v redutni dvorani, kjer je stoloval deželni zbor, ko naenkrat dr. Tavčar prelomi deželnozborsko idilo z dvema podlistkoma, naperjenima v prvi vrsti proti meni, potem proti prijatelju posl. Višnikarju, ki ga je zasmehoval z malo okusnim

naslovom »Wischnicker«. Sprva zelo miren sem pri drugem podlistku zdivjal. Kar se je potem zgodilo, se razvidi najbolj iz pisma, ki sem ga pisal 24. jan. 1894 svoji ljubi ženi. Slučajno sem ga našel v najini korespondenci in usojam se prijaviti ta dokument naše tedanje borbenosti. Pismo na ženo podajam tu. Pismo se glasi:

Moja draga žena!

Zakaj ti včeraj nisem pisal? Priložil sem ti oba podlistka, namenjena moji osebi. Pri prvem sem se smejal, pri drugem skrajno žaljivem in bedastem pa sem zrojil. In prijel sem bika za rogove! Klub sem zahteval, prisotni bili so vsi člani, izvzemši jedinega Tavčarja, kateri se je menda sramoval svoje pisave. In dušo sem si izpraznil! Vtis mojih dveh govorov je bil velik in viden. Jedini Hribar je poskušal braniti Tavčarja, zlasti s tem, da mi je očital, da sem svoje dni še hujše bil pisal baš proti njemu — toda jaz sem si ga enkrat pošteno izposodil! Tako sem ga zmrcvaril in takih resnic kopico sem mu vrgel v lice, da je, videč da je klub na moji strani, srdito se dvignil, izjavil, da izstopi iz kluba ter zapustil dvorano. Vsi drugi člani klubovi so sklenili jednoglasno, da mi mora Tavčar v »Narodu« dati zadoščenje. Kersnik, kateri se je tudi v tej razpravi kremenito obnašal, in Murnik sta dobila nalog, Tavčarju prijaviti klubov sklep. Storila sta to nemudoma in današnji »Narod« prinaša na prvem mestu sledečo

»Izjavo.«

»Ker se zadnji listek v »Slov. Narodu« »Častna dva Ribničana« povsem napačno tolmači, izjavlja podpisano uredništvo, da ne dvoji o integriteti značaja g. posl. Šukljeta, ter odločno priznava njegovo, v vsakem oziru popolno nesebično politično delovanje in da obžaluje, da se v humorističnem feljtonu, kateri nikakor nima namena žaliti, iščeta smoter in podlaga, katerih isti nikakor nima.

Za uredništvo »Slov. Naroda«

Dr. Ivan Tavčar.«

Tako slove izjava, s kojo sem se zadovolil. Niso naleteli na pravega, zlasti diktator ljubljanski Hribar jih je včeraj skupil.«

Po tej razburljivi epizodi se je kmalu povrnil mir med napredne poslance. Hribar je prosil, naj se zopet sprejme v klub, razprave v deželnem zboru so tekle dokaj mirno in dostojno. Zasedanje z l. 1893/4 je bilo plodovito in jaz za svojo osebo sem se ga udeleževal v obilni meri. Omenjam zlasti dvoje svojih akcij: samostalni svoj predlog o določitvi deželnega deleža na državni dohodarini in minoritetni predlog o deželnem proračunu za l. 1895.

»Za Boga!« — saj nas vendar ne boš mučil s kako suhoparno razpravo o davkih in davčni politiki« — utegne vzklikniti ozlovoljen čitatelj! Moj odgovor se glasi: »Žal mi je, a drugače ne morem. Sicer pa je davčna veda nekaj tako važnega in žalibog tudi nekaj tako neznanega in zanemarjenega med Slovenci, da tak majhen ekskurs na polje davčne naše zgodovine ne bo škodoval bravcu domačinu.« Za svojo osebo pa moram priznati, da me je od nekdaj ta od mojih slovenskih tovarišev precej zapuščena stran posebno mikala. Za davčnopolitično vprašanje sem imel izrazito nagnjenje, menda tudi nekaj darovitosti, le da sem bil v tem pogledu precej — fiskalista!

Pri novi državni dohodarini, ki je bila bistvo in podstava vsej Taaffe-Steinbachovi davčni reformi, je bil neizogiben pogoj povoljnega uspeha, da ostani novi ta davek prost vseh doklad. Zasnovana je bila dohodarina na prosti napovedbi posameznega davkoplačevalca in le-ta je bila mogoča zgolj takrat, ako je dotičnik v naprej znal, da se na njegovo, državi namenjeno dajatev ne bo še navalila množina povsem nepreračunljivih deželnih, okrajnih in občinskih doklad. Ker so pa dežele imele nepobitno in v ustavi zajamčeno pravico do svojih doklad na vse neposredne davke, je bilo samoposebi umljivo, da mora država odpoved te pravice deželam plačati v tej ali oni obliki. Vladna predloga o davčni reformi, katero je koalicijsko ministrstvo bilo prevzelo od svojega prednika, se je prilagodila temu pravnemu položaju ter je ponujala posameznim deželam, ako opuste svoje doklade na dohodarino, celih 20% dohodninskega dohodka.

Bil sem tedaj v državnem zboru član specijelnega odseka za davčno reformo ter tudi član pododseka o novi uredbi pridobninskega davka. Intenzivno sem se moral baviti s temi vprašanji, živahno sem se udeleževal dotičnih razprav v odseku in pododseku, kjer sem se čestokrat moral puliti s strokovnjaki kakor so bili z levice Ernest Plener in prof. Steinwender, Čeh Kajzl, Poljak Abrahamowicz in klerikalni baron Dipauli. Poznal sem predlogo novega zakona, zlasti mi je pa bilo jasno, da bi bila gori omenjena državna ponudba, da se naj z 20% odkupi pravica avtonomnih doklad, naravnost pogubna za kranjsko deželo in njene finance. Stavil sem tedaj v seji dne 12. jan. 1894 v deželnem zboru samostalni predlog, ki slove:

Slavni deželni zbor naj sklene:

»Razmotrivati vprašanje, je-li način, po katerem namerava vladna predloga o direktnih personalnih davkih (državnozb. pril. 380) urediti dotične deleže posameznih dežel (271), primeren za vojvodino Kranjsko ter ugoden deželnim financam.«

Ljubljana, 12. jan. 1894.

Utemeljeval sem svoj predlog 19. jan. 1894; soglasno je bil odkazan posebnemu odseku, ki me je izvolil poročevalcem ter pritrdil mojemu predlogu. Še več, na Dunaju je tudi finančni minister sam izrecno priznal, da je predlog kranjskega dež. zbora utemeljen. Dobro mi je delo, da se je potem na Dunaju vladna predloga predrugačila v smislu od mene nasvetovanih resolucij kranjskega deželnega zbora.

Toda preveč ne smem grešiti na potrpežljivost čislanega čitateljstva. Vsled tega potisnem vse daljne pojasnilo o tem važnem predmetu med »Dodatke«, kjer objavljam svoj utemeljevalni govor in svoje odsekovno poročilo.*

V deželnem zboru sem zavzemal že več let mesto poročevalca o deželnem proračunu. Kot tak sem bil do duše prepričan, da odstotek deželnih doklad na državne neposredne davke ni več v pravem razmerju z deželnimi potrebščinami. Šest let prej smo namreč bili zagrešili veliko gospodarsko nekorektnost ali bolje rečeno, veliko budalost. Sklenili smo takrat — referent je bil dr. Mosche — naj se vsota 127.000 gld., ki jih je dežela Kranjska skozi sedem let morala dobivati od države vsled sklenjene pogodbe o ureditvi zemljiške odveze, porabi v znižanje deželnih doklad, mesto da bi se s tem denarjem izvajale razne krvavo potrebne investicije! Zakaj? Tisto vražje, toda pri vsakem poslancu več ali manj ukoreninjeno poželenje, prikupiti se volilcem s tem, da se jim olajša davčno breme, samemu sebi pa utrdi in zasigura mandat! Jasno so se kazale tvarne posledice naše kratkovidnosti in tedaj sem kot poročevalec finančnega odseka hotel sanirati deželne finance s tem, da sem predlagal majhno, a skozi nekaj let trajajoče stopnjevanje deželnih doklad. Za svojo idejo sem delal propagando. Vsi slovenski poslanci iz vseh treh klubov smo se zbrali k skupnemu posvetovanju o moji nameri, razkladal sem jo in utemeljeval v dolgem govoru in v istini — posrečilo se mi je, pridobiti skoro vse svoje slovenske tovariše. Tudi Nemci so se pridružili, finančni odsek je z veliko večino sprejel moje predloge in v tem smislu sem izdelal tudi poročilo namenjeno deželnemu zboru. Toda kaj se zgodi? Zvišanje doklad, nepopularna stvar, volivec bo nezadovoljno zamrmral — in bojazen za preljubi mandat je tako krepko vplivala na poedine narodne poslance, da se je sklep v finančnem odseku reasumiral in mesto mojega sprejel predlog posl. kanonika Kluna o pokritju deželnega deficita. Jaz na to odložim poročevalstvo za celi odsek ter priglasim svoj predlog kot predlog manjšine. Z menoj sta potegnila moja dva ožja pristaša Kersnik in Višnikar, pridružili so se nam veleposestniki. In tako je prišlo do velike govorniške bitke v deželni zbornici dne 16. febr. 1894.

---

* Glej Dodatke, utemeljevalni govor in poročilo specijalnega odseka.

Tista seja pa je bila tembolj zanimiva, ker je deželni zbor tedaj imel svoje prvo zasedanje pod koalicijskim režimom in se je ves politični del razprave moral sukati okoli tiste preklicane koalicije. Seja je bila skoraj vsa posvečena proračunski razpravi ter je trajala s presledkom za kosilo od pol 11 dopoldne do pol 9 zvečer. Dolgotrajnost je izvirala deloma iz važnosti predmeta, deloma tudi iz vodene gostobesednosti, s katero je ljubljanski zastopnik Ivan Hribar preplavljal uboge poslušalce. Sicer je pa bila razprava na nenavadno visokem nivo-u. Z nemške strani so govorili Luckmann, dr. Schaffer in baron Schwegel, za radikalce sta sukala bojno kopje Hribar in Tavčar, opetovano je posegel v debato vladni zastopnik Hein in midva poročevalca, Klun in jaz sva se naravno tudi trudila, po svojih močeh kar najbolje braniti svoje predloge. Dr. Tavčar se je v tej razpravi skazal dokaj zmernega in treznega, njegov tovariš Ivan z ljubljanskega »rotovža« pa je bil nedostaten v svoji budžetni kritiki, malenkosten in daleč preobširen v nadrobnem naštevanju gotovih malenkosti, koje je stavljal na račun vladajočemu sistemu. Nemška govornika Schaffer in gorjanska ekscelenca Schwegel sta z lahkoto odgovarjala nerodnemu nasprotniku in tudi baron Hein, ki se je v prvič aktivno udeleževal velike politične debate, se je uvedel s pekočim sarkazmom, s kojim je »zafrkaval« župana Hribarja in z energičnimi izjavami kot spreten govornik, obenem pa dal slutiti, da se ga je bati kot nasprotnika. Jaz za svojo osebo sem imel tokrat ugoden dan, govoril sem sveže, zabavno; sedaj sem bil resen v finančnih, resen tudi v političnih pitanjih, sedaj zopet sem se razposajeno zakadil v tega ali onega predgovornika, zbadal in pobijal, z eno besedo: vsaj moralično sem zmagal z minoritetnim poročilom. Z največjo pozornostjo je sledila cela zbornica mojemu govoru navzlic njegovi obsežnosti, večkrat je živahno odobravanje prekinilo moje besede, in ko sem končal, je zadonel na desni in na skrajni levici glasen aplavz in ploskanje!

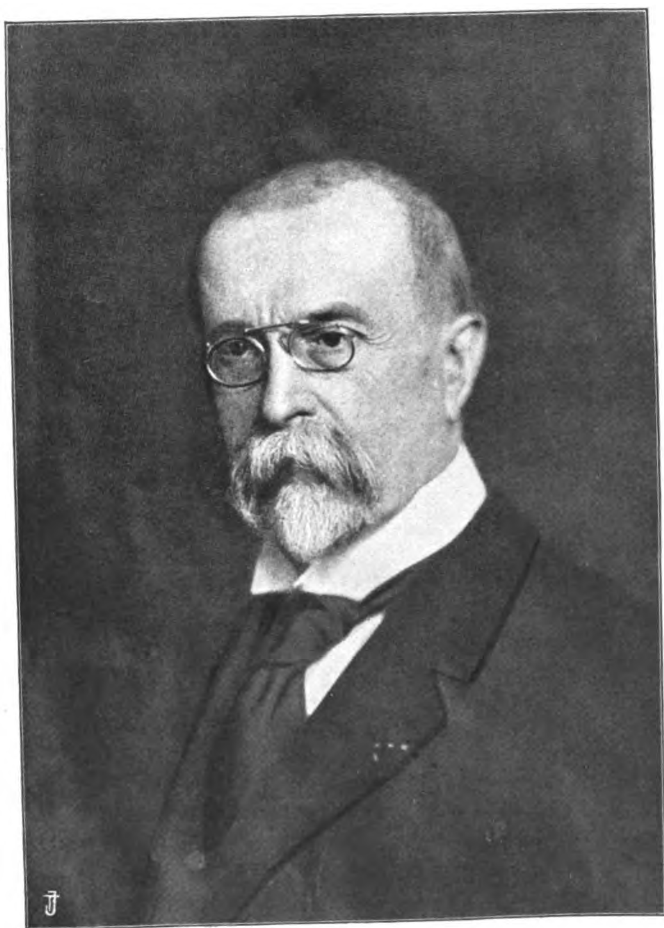
Moj govor je prijavljen po stenografičnem zapisniku v »Dodatkih«* k temu poglavju. Mislim, da je dokaj informativen za presojo finančnega stanja dežele Kranjske, nič manj pa tudi za grupacijo slovenskih strank ter za pravično presojanje koalicijske ideje. Iz mnogovrstne njegove vsebine bi omenjal le dvoje odstavkov: apel na novega deželnega predsednika, naj združi s svojo energijo predvsem naklonjenost našemu narodu in pravičnost ter poziv na nemške tovariše, naj oni vplivajo na nemške zastopnike sosednih dežel v tem smislu, da postanejo napram Slovencem spravljivi in pravicoljubni. Ako se spravni duh razširi po celi Avstriji, bo zmagala koalicija, sicer mora propasti.

* Glej »Dodatki« II.

Skoro bi dejal, da sem bil tedaj nekako preroško nadahnjen. Hein je črez 12 let napornega delovanja skoro sramotno moral zapustiti ljubljansko vladno palačo zbog tega, ker se je nadarjen mož pokazal Slovencem strupenega sovražnika in pristranskega upravnega uradnika, koalicija pa je leto kasneje žalostne smrti poginila baš radi — slovenskih vzporednic na celjski gimnaziji!

Morda je ob spomladi leta 1894. pravi trenutek, da si nekoliko pobližje ogledamo strankarske homatije v tedanji Avstriji. Koalicija, sprva na videz tako krepka in mnogobrojna, se je kmalu začela krhati. Povsod se je kazalo, da pri vseh avstrijskih narodih konservativne zmerne stranke nazadujejo v prid radikalnemu življu, ki je očividno pridobival vpliv in moč. Pri Čehih so se Staročehi popolnoma umaknili s političnega pozorišča, med Poljaki se je dosihmal vsemogočna aristokracija le še z brutalno silo mogla držati v svojih pozicijah, najhujše pa je bilo med Nemci. Proti stari nemško-liberalni stranki pod Plenerjevim vodstvom se je javil odpor na vseh koncih in krajih. V alpiskih pokrajinah, koder niso prevladali »klerikalci«, so čimdalje bolj pridobivali moč nemški nacijonalci, ki so se v parlamentu zbirali pod vodstvom prof. Steinwenderja in dr. Derschatta, na Severočeškem so drvele nahujskane množice za nemškimi radikalci, ki so s prevečkrat pijanim vitezom Georg von Schönererjem na čelu javno naglašali svoje protiavstrijsko mnenje ter prepevali slavnostne pesmi na hohencolernsko dinastijo. Naraščala je vidno zlasti med Nemci in Čehi socijalna demokracija navzlic krivičnemu stanovskemu volivnemu redu. Z Dunaja sem pa se je razširjala krščansko-socijalna stranka, ustvarjena in vodena od genijalnega agitatorja in organizatorja Karla Luegerja. O tem ljudskem tribunu, ki si je v malo letih osvojil najprej Dunaj ter odtod planil zlasti na alpiske pokrajine ter tudi tam vidno pridobival na terenu, bom kasneje še bolj nadrobno govoril, skušajoč v velikih potezah naslikati podobo te zanimive politične prikazni. Vse te nemške stranke, nacijonalci, radikalci, socijalni demokrati in krščanski socijalci so se začeli kruto zaganjati v »združeno nemško levico«. Kmalu se je pokazalo, da so bile nemškoliberalne vrste omajane ter sta se v nemškoliberalnem taboru javila malodušnost in odpadništvo.

Da se zamašijo razpoke v koalicijskem zidovju in ojači njegova konstrukcija, se je izumilo sredstvo povsem svoje vrste: poljski klub je povabil tovariše iz levičarskega in Hohenwartovega kluba v goste k otvoritvi deželne razstave v Lwów. In res, odzvali smo se povabilu in nekega lepega junijskega jutra smo se odpeljali povabljenci v separatnem vlaku, sestavljenem iz samih salonskih voz, z dunajskega kolodvora skozi moravsko polje proti Galiciji. Lepa družba nas je bilo, okolo 60 poslancev in članov gosposke zbornice, med njimi najizbranejši zastopniki dotičnih parlamentarnih skupin. In vendar čuden pogled, ti stari

Dr. Tom. Masařyk

nasprotniki, ki so se tolikokrat merili na parlamentarnih bojiščih, sedaj v prijateljskem občevanju eden poleg drugega pri bogato obloženi jedilni mizi ali pri partijah kvartopircev, kateri so se bili kmalu našli v posameznih salonskih vagonih. Izmed vodilnih glav skoro nihče ni manjkal. Naše prijetno razpoloženje se je med vožnjo še izdatno pomnožilo, ko so se nam na železniški postaji v moravske Přerovu pridružili stari Rieger in nekaj staročeških pristašev, med njimi bivši poslanec dovtipni Emanuel Tonner in češki izumitelj, znameniti elektrotehnik Fran Křizik. Zvečer smo bili v kraljevem Krakovu, kamor sem prišel prvič v svojem življenju. Divil sem se krasotam prestolnega mesta poljskih kraljev, kjer skoro vsak kamen govori o slavnih činih minulih vekov. Na velikem trgu impozantna Marijina cerkev in prelepe »Suknjenice«, v mestu stara jagelonska univerza in muzej, nad vsemi zgodovinski kraljevi grad in svetišče Wawel — in tam doli ob mogočni Visli središče krakovskega židovstva, glasoviti Kaszimirsz! Koliko spominov na sijajno poljsko zgodovino in zopet, koliko vzpodbudljajev za aktuelni politični položaj! Nam nasproti so bili prihiteli v Krakov tovariši iz poljskega kluba, gostitelji naši. In v istini, kar zijal sem, ko sem se na lastne oči prepričal, kaj pomeni razkošna poljska gostoljubnost!

Peljali so nas tudi v svetovnoznani solni rudnik, v Wieliczko. Rovi, galerije in hodniki bogato razsvetljeni, zrak čist in prijeten, nikakor ne pust in zaduhel kakor po vseh drugih rudnikih, v sredi bogat »buffet«, kjer so kmalu pokale steklenice penečega pristnega šampanjca — povsod sijaj, povsod razkošje! Z improvizirane jamske železnice na veliki splav ter po jezercu, ki se nahaja sredi solnega rudnika! In tam sem videl bajni prizor, ki ga nikoli več ne pozabim! Nad jezercem velikanska odprtina, visoka 50 m in ko se spustimo po splavu na jezero, se dvignejo na primitivno iz hlodov narejenem križu štirje »knapje« v slikoviti rudarski noši, v rokah velike goreče baklje in ko jih mehanika počasi dviga v silno višino, zapojo oni pretresujočo poljsko himno »Iz dima požarov«! Vse to oblito z rdečo bengalsko lučjo — nepopisno lep prizor!

Drugi dan dalje proti vzhodu, a kmalu se ustavimo na postaji Lancut, kjer smo bili gostje grofa Romana Potockega, morda najbogatejšega poljskega kavalirja. Na kolodvoru nas je čakalo 26 ekvipaž, med njimi dve s štirimi konji. Pred vhodom v grad špalir grofovih logarjev, vsi v lovski opravi, s puško na rami. Povsod bogastvo in sijaj, tako da mi reče dedni princ Johann Schwarzenberg, s katerim sem se isti dan slučajno vozil: »Kaj takega pri nas ne spravimo skupaj!« In češki Schwarzenbergi vendar nikoli niso bili siromaki!

Toda »pendant« k razkošju? — V neposredni bližini grofovskega gradu glej razdrapane koče bednega kmeta in nepopisno

umazanost židovskih hiš, če se sme tako imenovati bivališče židovske sodrge. Videl sem, primerjal in — srce se mi je stiskalo!

Še eno epizodo iz Lancuta! Obed v velikem vrtnem paviljonu, okoli mize približno 160 oseb, med njimi le dve dami: gazdarica grofica Potocka in grofica Lamberg, rojena princesa Schwarzenberg ter ž njo njen soprog kavalerijski general, ki nam je dal na razpolago popolno vojaško godbo, katera je med obedom svirala razne komade. Poljaki mojstrsko razumejo gostoljubnost, to se kaže tudi v aranžementu takih sprejemov. Razvrstili so nas tako pri omizju, da je kolikor mogoče vedno sedel en gost med dvema domačinoma. Zunaj na prostem zasvira godba zopet tisto grandijozno pesem: »Iz dima požarov«! Pesem, vprav »ekspiatorij«, razdolžnica za grozoviti pokolj iz leta 1846., ko je perfidna dunajska politika pobunila tolpe poljskih kmetov proti njihovim aristokratskim tlačiteljem! Goreli so takrat gradovi, njih lastniki in njih rodbine je razjarjena kmetska tolpa mučila in poklala! Spomin na ta grozodejstva me je pretresel in obrnem se proti svojemu levemu sosedu, poljskemu poslancu Evgenu Abrahamowiczu z vprašanjem: »Kolega, ali bi bilo danes mogoče, da se taka dejstva ponove?« On odgovori: »Ali seveda takoj, le pravega okrajnega glavarja nam pošljite in zopet bomo imeli te kmetske kanalije na svojem tilniku!« Presunilo me je, spoznal sem globoki prepad, zevajoč med poljskim plemstvom in poljskim kmetom! Ali bo sploh v doglednem času mogoče, premostiti to globoko razpoko? Od rešitve tega globokega problema je odvisna usoda nove poljske republike!

Iz Lancuta je šla naša pot mimo Přemisla, one velikanske trdnjave, s katero je mislila Avstrija pot zapreti ruskemu navalu, dalje do gališke stolice — do Lwówa. Na kolodvoru sijajen sprejem! Kot načelnik razstavnega odbora nas je pozdravil stari knez Adam Sapieha, elegantna prikazen, prototip dovršenega poljskega kavalirja. Takoj so nas naši poljski gostitelji peljali okolu po mestu. Kakor mi je Krakov imponiral po svojih znamenitih zgodovinskih spomenikih, tako sem se čudil, da je Lvov po svoji večini moderno mesto, nikakor pa ne ona blatna vas, polna umazanosti, kakor sem si jo prej predstavljal. Še tisti večer smo šli v deželni zbor. Na klopeh, kjer so posedali sicer poljski in maloruski deželni poslanci, smo se šopirili sedaj mi tujci in stari Rieger je celo vstal ter spregovoril v češkem jeziku kratek nagovor. Drugi dan smo šli v razstavo, ki je tudi več nudila, nego sem pričakoval. Posebno lep je bil umetniško-zgodovinski del. Zlasti poljsko slikarstvo je bilo sijajno zastopano, od Chodowieckega, sovrstnika pruskega kralja Friderika II., počenši. Bilo je tukaj zbrano vse, kar je bil krasnega ustvaril čopič poljskih umetnikov. Pretresljive risbe Grottgerja, zgodovinske slike Siemiradzkega, portreti Kosaka in Ajdukiewicza in naposled v posebnem paviljonu ves Matejko! Ne vem, s čim se je bila moja

malenkost prikupila staremu knezu Sapiehi, ali dejstvo je, da se je baš on veliko bavil z menoj, me spremljal ter mi razlagal. Ko stojiva pred ono kolosalno podobo Matejkovo, ki predstavlja krvavo bitko pri Tannenbergu iz leta 1410., ko so Poljaki zrušili in za vse večne čase zlomili veliko moč križarskega reda — čitatelj pozna gotovo popis te bitke iz Sienkiewičevega romana »Križarji« — sem začudeno primerjal obraz poljskega poveljnika Witolda s Sapiehovim obličjem. Obrnem se do njega ter omenim: »Durchlaucht, ich finde eine merkwürdige Ähnlichkeit zwischen Witold und Ihnen.« On na to: »Ganz natürlich, denn ich habe ja Matejko Modell gesessen!«

Samo po sebi se razume in kdor pozna poljsko gostoljubnost, mi bo rad verjel, da v Lvovu nikakor nismo stradali. Ena pojedina za drugo in ena boljša, kakor druga! Na celem potu skozi Galicijo so me sparili z dr. Fanderlikom, to je, vozila sva se redno skupaj v vozu in najini hotelski sobi sta bili ena poleg druge. Fanderlik je moral biti velik gourmand, ker je po vseh pojedinah zabavljal in rentačil. Ko pa sva bila povabljena pri deželnem maršalu, knezu Sanguszko, mi je po dineju zadovoljno dejal: »Da, to je bila danes enkrat pojedina, vredna takih državnikov, kakor sva midva!«

Naravno, da je pri teh banketih in gostijah bila preobilica napitnic in političnih govorov. Posebno gostobesedni so bili gospodje pri poslovilnem banketu, kjer so govorili vsi navzoči strankarski voditelji in še dokaj drugih poslancev. Od vseh strani so pritiskali name, naj spregovorim tudi jaz nekaj besed v imenu Slovencev. Bil sem tako pameten, da sem odklonil, kajti že takrat se mi je dozdevalo, da navzlic vsem navdušenim besedam o skupnem delu koalicije vendar ta ne utegne imeti obstanka. In v istini, nisem se varal! Z gališkega potovanja smo se vrnili zopet v državni zbor, kjer se je v koalicijskem taboru že začelo razburjenje radi celjskih — slovenskih paralelk.

Slovenska zahteva, da se ustanove tudi na celjski gimnaziji slovenske vzporednice, je bila že stara. Še pod Taaffejem smo dobili zagotovilo, da bo vlada ustregla tej naši terjatvi; naravno, da smo takoj po nastopu koalicije zopet urgirali rešitev v tej stvari. Kritično je postalo to vprašanje meseca junija 1894, ko so po raznih ministrstvih začeli ugotavljati končne številke proračuna. Bil sem v tem času član budžetnega odseka in kot takemu mi je bila dana naloga, prodreti s to zahtevo. Pred vsem pa je bilo treba dobiti dotično postavko v državnem proračunu. Hvaležno moram priznati, da me je izven odseka z vso silo svojega velikega vpliva podpiral grof Hohenwart. Nekega dne sva stopila k naučnemu ministru Madejskemu, Hohenwart in jaz, da se dogovorimo o tej poziciji. Madejski, ne samo, da je sam kot naučni minister pristal na našo željo, temveč nam je celo odločno zatrjeval, da je pridobljen tudi finančni minister Plener ter da bo ta postavka stala tudi v državnem proračunu. Jaz si

na to izprosim dovoljenje, da smem to veselo vest objaviti tudi svojim slovenskim tovarišem. Ali zastopnika štajerskih Slovencev, Robič in Miha Vošnjak nista bila s tem zadovoljna, marveč sta hotela slišati to izjavo neposredno iz ust naučnega ministra. Jaz tedaj nazaj k Madejskemu, ki ga obvestim o želji teh dveh gospodov, češ, naj ju sprejme ter jima isto pove, kakor meni. Madejski je nejevoljno zmajal z glavo in je rekel: »Ihnen zu liebe! Wären nicht Graf Hohenwart und Sie für die Sache eingetreten, so würde ich mich mit ihr nicht weiter beschäftigen.« No, vrnil sem se z omenjenima štajerskima kolegoma in ko jima je Madejski ponovil svojo izjavo, sta gospoda zadovoljno pokimala ter se v toplih izrazih zahvaljevala Madejskemu za njegovo naklonjenost.

Na zimo t. l. je bil zopet sklican kranjski deželni zbor. Zasedanje njegovo je trajalo od 28. decembra 1894 do 16. februarja 1895. Bilo je prezanimivo v marsikaterem pogledu. Važen je bil pojav, da so se v katoliški stranki začele javljati nekatere načelne nesoglasnosti. Dočim je vodja konservativcev Karel Klun še vztrajal pri konservativnih nazorih, se je poslanec Žitnik v debati o deželnem proračunu dne 16. februarja 1895 v znamenitem govoru skliceval na dr. Luegerja ter povzdigoval načela in smernice krščansko-socijalne stranke. Odločno mu je odgovarjal kanonik Klun kot poročevalec finančnega odseka. Glasom stenografičnega poročila je dejal: »Gospod dr. Žitnik je rekel o Luegerju, da ga spoštuje, in vsak, kdor ga posluša v državnem zboru, mora reči, da je jako spreten človek in da nas dostikrat zanima; ali če kdo reče: »Jaz ga čislam,« s tem še ni izrekel, da je zadovoljen z njegovimi načeli. Na drugi strani je treba ločiti Luegerjeve besede in program krščansko-socijalne stranke. Lueger sam je v tem oziru uganka. On zase pri raznih prilikah poudarja pravo katoliško stališče, kateremu se ne more ugovarjati, Ali jaz se moram prav odločno postaviti zoper krščansko-socijalni program in zoper Luegerja in bi obžaloval, ako bi se pri nas uvedla ta načela in zapustila stara konservativna vodila; krščansko-socijalna načela pri nas nimajo nobenega pomena, in so taka, da jih moram zavračati iz narodnega in verskega stališča. Iz verskega stališča zato, ker so ti ljudje sami svoji in ne poslušajo nobene avtoritete. Le to je prav, kar si sami v glavo vtepejo bodisi v političnem, ali socijalnem ali cerkvenem oziru, in kdor jim nasprotuje, naj bo škof, ali papež, je njihov nasprotnik. Vsi pa vendar vemo, da je prava katoliška stranka oprta na avtoriteto. Ta se ne more odločevati po večini, ampak avtoriteta odločuje. Kdor pa ne samo ne spoštuje te avtoritete, ampak jo celo naravnost izpodbija, gotovo nima pravice, zahtevati, da bi se mogla katoliška konservativna stranka ž njim pajdašiti; zato vidimo, da se je na Koroškem, Gornjeavstrijskem itd. nemška katoliška konservativna stranka odločno izrekla zoper zvezo krščansko-

socijalne stranke. Na tem stališču stojimo tudi mi na Dunaju in meni je vseeno, kaj drugi počenjajo.

Jaz lahko zagovarjam naša načela in še enkrat rečem, da se v verskem oziru iz omenjenih vzrokov ne morem pridružiti tej stranki.

Ravno tako se ji pa tudi iz narodnih ozirov ne morem pridružiti, ker pošteni nemško-katoliško konservativni možje, kar bo gospod poslanec Šuklje pritrdil, vselej odkritosrčno z nami glasujejo, kadar kaj zahtevamo; krščanski socijalisti pa so v tem oziru naši nasprotniki, zato se moramo jako čuditi, da se je vaša stranka pri shodu v Ljubljani izrekla za krščansko-socijalni program. (Poslanec dr. Tavčar: — Abgeordneter Dr. Tavčar: »Samo na gospodarskem polju!«) Vi pravite samo na gospodarskem polju. To je vseeno; na gospodarskem polju so samo kopisti katoliško-konservativne stranke, kajti preden so krščanski socijalisti zagledali beli dan, delala je prejšnja katoliška konservativna stranka po dotičnih načelih. V tem oziru vas spominjam le na lepe in izvrstne spise Vogelsangove v »Vaterlandu«. Ako torej sedaj sprejmete načela krščansko-socijalne stranke, je ravno tako, kakor če greste žido kupovat od mojškre, mesto od trgovca samega.

Tudi iz narodnega ozira, kakor sem že rekel, se ne moremo pridružiti tej stranki, katera v svojem programu nima nobenih točk, ki bi nas mogle navdušiti, da bi se zedinili z njo (Poslanec Hribar: — Abgeordneter Hribar: »Papež jo je blagoslovil.«) Papež jo je blagoslovil; pa to je prav tako, kakor govorica, da je papež Pij IX. dal blagoslov vernikom, ko so šli leta 1848. v boj proti Avstriji. (Poslanec Hribar: — Abgeordneter Hribar: »Proti papežu se postavljate? Vi smešite njegov blagoslov!«) Jaz se ne postavljam proti papežu in proti njegovemu blagoslovu. Blagoslov ni veljal načelom. Če gospod poslanec Hribar danes piše po blagoslov, pa mu ga bo sveti oče ravno tako podelil, ker nima vzroka, da bi mu ga odrekel. Tako je tudi knez Liechtenstein dobil blagoslov, ali s tem ni rečeno, da se sveti oče združuje z njihovimi načeli ali da bi jim želel poseben uspeh.«

Neposredno, preden je kanonik Klun v svojem sklepnem govoru dal predstoječo pomembno izjavo, sem bil jaz pri besedi. Tisti dan sem moral biti zelo poreden, kajti potem, ko sem sklenil prvi del svojega govora, ki je bil namenjen finančnemu vprašanju, sem se začel zaletavati v svoje predgovornike ter z veliko hudomušnostjo gristi na obe strani. S posebno zlobo sem se zapičil v poslanca Hribarja in poslanca Povšeta. Naj sledi daljši odstavek iz tega govora:

»Gospoda moja, preidem na politično polje in tu sem po dveh gospodih predgovornikih primoran, ozirati se nekoliko na njih argumente. To sta gospoda tovariša Hribar in Žitnik. Gospoda moja, tovariš gospod Hribar je napravil — ne vem, hote ali nehote — jako laskav kompliment oni mali skupini v tej

visoki zbornici, ki se nazivlje s poetičnim imenom »Triglav«. Ne vem, na katerih ramah tiči tista politična glava, o kateri je govoril, ali če je res, da vsi trije premoremo vsaj eno politično glavo, morem reči: Popolnoma zadovoljen sem, kajti poznam precej mnogobrojnejšo politično stranko — tu sem pokazal s prstom na središče, kjer so sedeli gospodje narodno-napredne stranke — pri kateri sem dosedaj zaman iskal sploh katero politično glavo.

Obračam se pa sedaj proti tovarišu dr. Žitniku, kateremu hočem čisto odkrito in jasno odgovoriti. Saj sem prav za prav provociran, ne toliko po današnjem govoru njegovem, ampak po celem postopanju njegove stranke proti moji skromni osebi, proti političnim somišljenikom mojim in proti nazorom, za katere se borimo. Te dni je bilo čitati v Slovencu: »Najhujši in najnevarnejši nasprotnik katoliške stranke na Kranjskem ni nihče drugi, nego dvorni svetnik Šuklje.« Gospoda moja, da bi bila to resnica, bi se lahko tolažil s Tacitovim izrekom: »Oderint, dum metuant.« Ali temu ni tako in lahko vas zagotavljam, da nikakor nisem nasprotnik konservativnih idej, vsaj tudi biti ne morem, ker sem jih dolgih deset let v državnem zboru braniti pomagal s svojimi skromnimi močmi. Nekaj drugega pa je — in to dovolite mi, da vam pojasnim — kar me je v nasprotje spravilo z ono stranko, ki se danes v naši deželi zove konservativno, o kateri pa zelo dvomim, ali je ta epiteton baš pri njej na pravem mestu.

Gospoda moja, versko mišljenje je pač eden najdragocenejših biserov. Goethe pravi nekod, da le oni narodi kaj zmorejo v zgodovini, kateri imajo v sebi krepak verski čut. Tega stališča se držim tudi jaz in se ga moram držati zlasti v tej viharni dobi, ko socijalistični naval maje fundamente države in bolj in bolj gine respekt pred avtoriteto, pred to važno garancijo vsakega socijalnega in državnega reda. Da bi danes hotel nasprotovati temu stališču, razodeval bi neprimerno kratkovidnost in zaslepljenost, drugič pa bi se mi po vsej pravici očitalo, da direktno grešim proti svojim uradnim dolžnostim.

Gospoda moja, naravnost rečem, krepka, konservativna, versko navdahnjena stranka je na Kranjskem in na Slovenskem sploh absolutno potrebna, in če bi je ne imeli, morali bi jo ustvariti, in sicer kot protiutež nasproti radikalizmu, ki se pojavlja, in to na oni strani! Čislam in spoštujem vsakega pristaša konservativne stranke, ki iz lastnega prepričanja in lastnih notranjih nagibov pripada tem nazorom, ali nosi duhovsko suknjo, ali ne. Ako pa se očita stranki — in jaz mislim, da ne kar tako v en dan, brez sleherne pravice — da se namreč med merodajnimi posvetnjaki »Slovenčeve« stranke nahajajo možje, o katerih se sodi, da veliko več vplivajo na nje posvetni interesi, nego golo hrepenenje po nebeškem kraljestvu. Mi smo v tej dvorani n. pr. čuli zadnjič neki vzklik. Bilo je pri § 62 v debati o lovskem zakonu, ko se je za menoj čul klic: »Ponosen sem na svojo po-

božnost!« Kaj takega je bilo zame nekaj čisto novega. Jaz sem dosihmal v svoji veliki naivnosti vedno mislil, da sta ponižnost in pobožnost tako združena, da tisti, ki je v istini pobožen, niti ne ve za svojo krepost. Ravno tako, kakor vijolica razširja nevedoč svojo vonjavo, ravno tako je pobožnost povsem priprost izliv cele notranje narave. Človek ne ve, da je pobožen, to je neprisiljen čut, s katerim se ne bo bahal in ponašal.

Dovolite gospodje, da vam tu povem neko domačo povest iz mladih let, povest o nekem Jožetu Hruški. Ta možak vam je bil vprav vzoren po svojem vedenju, v celi fari se je odlikoval po svoji pobožnosti. Nikogar ni bilo v fari, da bi bil svoje cerkvene dolžnosti opravljal s tako gorečnostjo, kakor Jože Hruška, in kot vzor ter v spodbudo celi fari so ga vedno postavljali. Nekega dne pride v cerkev, se vsede in hoče odpreti molitvene bukvice, ko naenkrat — višja sila mu je v tem hipu podelila čeznaravni ta dar — vidi vrh prižnice sedeti — koga pač mislite častiti gospodje? Samega pristnega peklenščka! In kaj je delala mrcina peklenska? Imel je veliko usnjato polo ter gledal okolu po cerkvi in z debelim svinčnikom je zapisoval imena tistih, ki so se v cerkvi nespodobno obnašali. Tu je dremala stara ženica, tam so fantje šepetali ali zaljubljeno pogledovali na dekleta in pogled se je vračal itd. Obe strani pole sta bili že popisani, prostora ni bilo več, ali kako si vrag pomaga? Vzame zgornji kos usnjate pole med zobe, spodnji pa v kremplje in krepko potegne, da se pola raztegne, ali pri tem krčevitem naporu je bil hudič tako neroden, da je z glavo telebnil v strop. Naravno, da je komično vplivalo, videti vraga v takem položaju in pobožni Jože Hruška se je začel vzradoščen smejati. A kaj se je zgodilo? Vrag vzame svoj svinčnik in zapiše na polo: »Jože Hruška se je v cerkvi smejal!« Če bi bil zadnjič peklenšček na galeriji — seveda neviden za profane oči — in da bi bil slišal vzklik: »Ponosen sem na svojo pobožnost,« ne vem, ali bi ne bil zapisal na tisto tablo: Poslanec ali pa recimo rajše Jože Hruška se je v cerkvi smejal. (Živahna veselost v središču in na desni. Lebhafte Heiterkeit im Centrum und rechts.)

Pomembno je, da K l u n, ki je govoril za menoj, ni niti z eno besedico ugovarjal proti mojim izvajanjem zoper Ž i t n i k a.

Vesel sem bil, ko sem zopet mogel domov k svoji rodbini na prijazno Dolenjsko. Bivališče moje je bilo na Kamnu, v slavni Kandiji nasproti Novemu mestu. Tupatam sem napravil izlete in krajša popotovanja, večinoma peš, da spoznam deželo in potrebe prebivalstva. Na enem takem popotovanju bi me skoraj doletela nezgoda. Bil sem v Ribnici, katera je spadala v mojo volivno skupino. Od tod sem hotel peš preko sv. Ane v Suho Krajino, v to od Boga in ljudi pozabljeni kos slovenske zemlje, da bi si tam na licu mesta napravil podobo o potrebnih cestnih zvezah, zakaj do tistega časa je bila Suha Krajina brez cest. Nekaj

ribniških tržanov me je spremljalo čez hrib do farne vasi Struga. Med potjo nas zaloti ploha in dolgo smo morali vedriti v ondotni krčmi, kjer smo bili sicer prav dobro postreženi. Ribniška šegavost in dobro metliško vino sta povzročila, da je to kosilo dalj časa trajalo nego sem mislil. Potem pa še izvem, da v Strugi ovčice pase dober znanec iz gimnazijskih let, župnik Matija Prijatelj, Jurčičev sošolec. Še en skok k njemu, ali ni me pustil tako od sebe in pet je že bila ura, ko sem jo iz Struge mahal proti Žvirčam z namenom, iti od tod po stezi čez Hinje do Fužin ob Krki, kamor sem bil naročil svojo ženo z domačimi konji. Ko drvim skozi Žvirče, vidim pred gostilno kmetski voziček z vpreženim »sircem« in kakega 15—16 letnega fanta pri vozu, ki je očividno bil baš na tem, da se odpelje. Jaz ga vprašam: »Kam?« On odgovori v svojem pevajočem, suhokrajinskem narečju: »Na Füžine.« Jaz vesel, da si skrajšam pot, pravim: »Bom pa še jaz prisedel.« In odpeljala sva se. Vprvič sem bil v teh blaženih krajih, vendar se mi je zdelo, da smer kolovoznega pota ni nič kaj prava. Vprašam tedaj: »Fant, ali voziš čez Male Lašče na Fužine?« Ta me debelo pogleda ter pravi: »Jo.« Tako voziva naprej, kar vidim na enkrat cerkev z dvema stolpoma. Vprašam: »Kaj je ta cerkev?« »To je ambrüška fara!« V tistem trenutku mi šine v glavo, da je hotel fant reči, da gre v Zagradec, ki ga ljudje tudi imenujejo Stare Fužine, ne pa v tiste Fužine, to je v Dvor, kamor sem jaz hotel. Tedaj me je zapeljal mesto proti Novemu mestu proti Ljubljani! Jaz poskočim z voza, vprašam neko žensko, kam drži steza, ki jo vidim. Rekla je: »Čez Brezov dol in od tam boste mogli priti do Dvora.« Jaz v dir! Do Brezovega dola je šlo še prav dobro, ali kmalu je bila noč tu. Računal sem s polno luno, pa gosti oblaki so jo zakrivali in ko sem bil enkrat v goščavi, sem popolnoma izgubil vsako orijentacijo. Kmalu sem ležal v luži, kmalu na skali. Moje hlače so bile že kar v franžah, ali z neko divjo energijo sem se gnal naprej, češ moram priti do pobočja, s katerim se suhokrajinska planota spušča doli do Krke. Skrajna neprevidnost! To so popolnoma zapuščeni kraji, ne bi bilo treba drugega, kakor da si nogo zvinem in živ krst me ne bi našel! Bilo je morda proti polnoči, ko zaslišim od daleč človeške glasove. Jaz zakričim, kar sem mogel: »Stojte!« Odgovor je bil: »Kdo s' pa, kaj pa češ?« Tako sem priklical moške, ki so na sejmu v Št. Vidu bili prodali svoje vole in sedaj po stezah skozi gozdno goščavo hiteli domov. Taka tema je bila, da eden drugega kar videl ni. Rečem jim, naj me pelje kdo v Žužemberk, ker do Fužin ni bilo več mogoče priti. »Mu dam en „finfar“ (to je pet goldinarjev).« Odrežejo se mi: »Ti si zašel v takem kraju, da tudi za „finfar“ ne gremo. Najbolje bo, da boš kar pri nas prenočil na senu.« No, gremo naprej. Jaz jih vprašam: »Odkod pa ste?« »Iz Visejca.« Na zadnje vprašam: »Ali imate kako krčmo pri vas, kjer bi se vino dobilo?« »A, stari Pirc ima dobro kapljo.«

Res pridemo do te krčme, razbijamo na duri, da se ljudje zbude in luč napravijo. Vstopimo v sobo. In zdaj šele vidijo moji spremljevalci, da sem gosposki človek. Krčmar je prinesel »štefan« vina, jaz vzamem iz svojega nahrbtnika pečeno piško, katero mi je dala ljubezniva soproga mojega prijatelja, sodnika Višnikarja s seboj in vse skupaj izročim svojim novim tovarišem. Za svojo osebo sem bil tako utrujen, da drugega nisem mogel zavžiti, kakor nekaj mleka, v katerega sem izlil malo konjaka. Nezaupno me gledajo moji spremljevalci in prvo vprašanje je bilo: »Ali niso oni morda davčni ‚sekutar'?« Pa sem jim slovesno zatrjeval, da nimam nič posla z davčno eksekucijo in ko sem jim še dejal, da je moj sošolec njih župnik v Hinjah, Franc Zbašnik (živi danes še v visoki starosti 83 let let v pokoju pri Kranju), takrat jih je šele zapustilo nezaupanje in rekli so krčmarju Pircu: »To so gospod, on ne sme spati na senu, mu boš moral dati kako posteljo.«

In zares, bil sem tako nespameten, da sem se vlegel mesto v seno, na neko slamnjačo, ki je tam ležala v nedodelanem, starem kotu na tleh. Prekratka je bila za moje dolge noge in ponoči sem čutil neznanske bolečine, za katere nisem vedel odkod so. Šele zjutraj, ko se je dan delal, sem videl, da je kar mrgolelo debelih, krvoločnih stenic! Zjutraj zgodaj me je potem nekdo spremljal do Žužemberka. Pri tej hoji sem šele spoznal, v kaki nevarnosti sem bil to noč. Iz Žužemberka sem z vozom prišel srečno domov k svoji ženi, ki je že bila radi mene v največjem strahu in skrbeh.

XII. poglavje.

Dvorni svetnik. — Ljubljanski potres in zahvalni koncerti.

Na jesen sem bil zopet na Dunaju v parlamentu. Čim dalje bolj se je razvijal napad opozicijonalnih strank na koalicijsko vlado, tem bolj se je manjšala odporna sila vladnih strank. Propadanje moralne moči v koalicijskih vrstah sem žalibog moral skušati na svoji lastni koži. Bil sem izbran poročevalcem o vladnem načrtu zakona proti pijančevanju, o predlogi tedaj, ki jo je bila vlada sicer prevzela od svoje prednice, Taaffejeve vlade, ki pa je bila označena celo v prestolnem govoru kot zelo potrebna. Toda glej! Navzlic temu se koalicijska vlada kar nič ni ogrevala za ta zakon. In še več! Ko sem baš kot poročevalec urejal na poročevalčevi tribuni svoj materijal, pristopi k meni finančni minister Plener ter mi reče: »Aber ich hoffe, Sie werden doch nicht mit der Vorlage durchdringen, das würde ja unsere Finanzen schädigen!« Takoj nato pa pride grof Wurmbrand z opazko: »No, hoffentlich wird die Vorlage noch heute an den Ausschuss zurückgewiesen werden.« Srdito se mu odrežem: »Excellenz, das wollen wir vorerst sehen! Ich meinesteils werde alles tun, um diesen Gesetzenwurf, der doch eine Regierunsvorlage ist, durchzusetzen.« In zares! Že v generalni debati je stavila levica predlog, naj se predloga vrne odseku v novo posvetovanje. Z vso odločnostjo sem pobijal ta predlog in pri imenskem glasovanju se mi je v istini posrečilo, da smo zmagali. Ali z nobene strani nobene podpore! Zlasti noben minister in noben vladni zastopnik ni priskočil poročevalcu, da bi branil to vladno predlogo. Tudi iz desničarskih strank, ki so bile pristale na koalicijo, je bilo kaj malo podpore. Skozi osem dni sem skoraj edino jaz držal pozicijo in srečno odbijal nasprotne predloge. Že sem mislil, da je prepotrebni ta zakon pod varno streho, ko se je na enkrat pripetilo nekaj, kar bi imenoval »parlamentarno iztiranje«. Pri čisto nedolžnem paragrafu, ki je dobesedno povzet iz gališkega deželnega zakona proti pijančevanju, stavi levičarski poslanec dr. Menger, dasi eden izmed koalicijskih veljakov, predlog, naj gre zakonski načrt nazaj v odsek. Slučajno je bila hiša slabo zasedena. Zlasti od desničarjev jih je mnogo manjkalo. Mladočehi so iz načelne opozicije proti koaliciji glasovali, kakor

en mož, zoper vsako vladno predlogo, in tako je z večino dveh glasov bil sprejet Mengerjev predlog. Naravno, da sem se navzlic vsem prošnjam odsekovne večine odpovedal poročevalčevemu poslu. In tako se je pripetilo, da tisti zakon proti zlorabi alkoholnih pijač, po katerem so naravnost hrepenele premnoge dežele, nikoli ni bil več rešen od avstrijskega parlamenta!

Pred seboj sem videl neizbežni pogin koalicijske ideje. V tej duševni dispoziciji sem prejel neko vest iz svojega volivnega okraja, ki me je silno razburila. Sicer je bil moj mandat povsem varen. Zlasti mi je stalo zvesto na strani prebivalstvo Belokranjskih mest. Toda iz Novega mesta, ki je bilo zame vedno manj sigurno, sem dobil na enkrat pismo od prijatelja dr. Slanca, ki me je naravnost razkačilo. In zakaj?

Dr. Karel Slanc! Vsekako svojevrsten mož, vprav »homo sui generis!« V istini čudna zmes zelo priporočljivih in manj prijaznih svojstev! Po svojem poklicu je bil odvetnik v dolenjski metropoli, kot tak in kot dober jurist cenjen od svojih pravniških tovarišev, čislan od občinstva. Bil je naobražen ter je neverjetno mnogo čital, morda celo preveč, ker mnogokrat ni prebavil preobilne duševne krme. Da ni bil brez žurnalističnega talenta, je dokazal jasno s svojimi nemško pisanimi članki, prijavljenimi zlasti v »Agramer Tagblattu«. S slovenščino je imel pa vedno poseben križ — dasiravno je slovenski dobro govoril, slovenski pisati nikoli ni znal, in njegovih sestavkov ni bilo moč dati v tisk brez natančnih, korenitih korektur. Sicer je bil plemenitega srca, velik dobrotnik revežem, pa radodaren podpornik študentov. Kar ga je posebno dičilo, je bilo njegovo vzorno rodbinsko življenje. Z ginljivo ljubeznijo je bil zlasti vdan blagi soprogi, katero si je kot mlad pravniški začetnik poiskal v imoviti Potočinovi hiši, tam s Savskega obrežja pri Zidanem mostu.

Zanimivo ga je bilo gledati, krepkega bradatega moža z markantnim inteligentnim obrazom, ostrim bistrim pogledom, kadar je v visokih škornjih in irhastih hlačah samozavestno korakal po slavnem novomeškem trgu ali jahal po dražestni novomeški okolici. Nezavisen na vse strani se je lotil politike večinoma le bolj sporadično, takrat pa s silno vnemo. Kot politik se skoraj ni dal opredeliti, tako komplicirana je bila njegova politična duša. Še iz mladih študentovskih let je ostala v njem vsedlina onega liberalizma, kojemu je svobodoljubnost bila identična s »farško gonjo« in neizprosnim bojem proti duhovščini. V tem pogledu je ostal starokopitnež, a z druge strani ga je čitanje marksističnega slovstva polagoma zvabilo — kam? — med pristne socijalne demokrate! Sicer stvar ni bila tako resna; pač je simpatiziral z duševnimi veličinami socijalističnega gibanja, ali to navdušenje je veljalo vendar le v suhi teoriji in dvakrat bi se bil premislil zelo dobro situirani mož, preden bi bil iz socijalističnih naukov izvajal posledice za svoj lastni in svoje rodbine stalež!

Nikakor ni imel Slanc poželenja, sam za svojo osebo vstopiti v parlamentarno življenje, dasi bi si bil vsaj pred l. 1890. z lehkoto pridobil mandat. V parlament ga nič ni mikalo, ali z največjo slastjo je užival razburjenost volivne borbe. Če je bila razpisana kaka volitev za državni ali za deželni zbor, takrat je bil Slanc v svojem življu, takrat je za svojega kandidata stavil na razpolago vse, kar je imel: svojo veliko agitatorsko silo: čas, denar, zdravje! In bil je tembolj nevaren agitator, ker se je v strastnem volivnem metežu brezobzirno posluževal vseh sredstev, ne da bi si bil glavo belil z njihovim izbiranjem.

Hvaležno moram priznati, da navzlic junaštvu zvestih belokranjskih rojakov nikoli ne bi bil mogel zmagati pri svoji prvi izvolitvi, ako bi se nasprotnikom bil pridružil Slanc s svojo agitatorsko silo. Rad sem ga imel še iz prekrasnih študentovskih let, rad bi mu vedno bil ostal veren prijatelj — toda mož je bil premuhast za neskaljeno trajno prijateljstvo. Težko mu je bilo ugoditi: tako mi je bil sila zameril, da sem se v svojem govoru z l. 1889 proti Dumreicherju celo predrznil polemizovati proti visokodonečim frazam mladočeškega posl. dr. Edvarda Gregra. Takrat se je pač hitro potolažil, toda ko je prišel Taaffejev padec in koalicijska doba, je zmajeval z glavo nad mojim postopanjem ter jasno izražal svojo nevoljo z mojo taktiko. Naša koalicijska politika naravno ni bila priljubljena, čutil sem potrebo pojasniti svojim volivcem ves položaj. Nameraval sem tedaj sklicati volivne shode ter pričeti z njimi v Novem mestu. Kar dobim od svojega glavnega »korteša« dr. Slanca presenetljivo pismo, datovano z 21. junija 1894. Njegov uvod se je glasil:

Ljubi prijatelj!

Zvedel sem, da hočeš volilne shode imeti. Jaz ti odsvetujem.

I. Nij treba. Ali blamaža bi bila, bi ne bilo v Novem mestu več ko 10 volivcev. V Ribnici tudi farji hudo proti Tebi ongavijo. Pri nas so razven Fajdige in Frana Jeraja vsi profesorji proti Tebi. Torej čemu blamaže. Izvoljen boš, ako volilne shode delaš, ali ne. Le ubogaj.«

Slanc mi tedaj pove čisto suhoparno, da z mojim shodom neče imeti posla. Odpoved »in optima forma«! V meni je zavrelo. Poznal sem prvovrstno usposobljenost Slančevo za agitacijski posel, poznal omahljivost nepreračunljivih volivcev, v srce me je zbodel odpad osebnega in političnega prijatelja. Baš za Novo mesto sem se največ trudil, zanj sem največ pridobil, sedaj pa — in kakor strela z jasnega — tako plačilo! Obenem pa ozir na moj gmotni položaj in usodo moje obitelji! Istina je bila, da sem si z velikim trudom pridobil priznanje v parlamentu, toda to ni odtehtalo dejstva, da sem bil takrat, l. 1894., po 21 letnem službovanju vedno še reven uradnik v devetem činu! Ženo in šestero otrok v hiši, nič premoženja, mandat negotov ali pridobljiv le s

ponižanjem in klanjanjem pred nestalno volivno maso — ne, take odvisnosti za nobeno ceno ne! Slančevo pismo sem bil dobil z jutranjo pošto, baš svojo skodelico kave sem srebal, sedaj skočim pokonci in naravnost k naučnemu ministru! Madejskemu povem, da hočem izstopiti iz zbornice ter ga zaprosim, naj zame izprazni mesto centralnega ravnatelja šolskih knjižnih zalog, kjer je tedanji vodja, stari dvorni svetnik Hermenegild Jireček že zdavnaj bil goden za upokojitev. Madejski mi s prva odločno odsvetuje, češ zakaj iz parlamenta, ko ste si vendar tam priborili tako lepo pozicijo! Brez ovinkov povem ministru, da moj mandat ni več varen, ker mnogi volivci ne odobravajo mojega razmerja napram vladni koaliciji. Naposled se Madejski vda, ko vidi, da nič ne opravi s svojim prigovarjanjem. Naroči mi, naj se domenim o podrobnostih s sekcijskim načelnikom Rittnerjem, znamenitim poljskim učenjakom, ter naj potem še obiščem najmerodajnejšo osebo, ministrskega predsednika kneza Alfreda Windischgrätza. Isti prizor pri tem gospodu: s prva odsvetovanje, potem obžalovanje in končna pritrditev. Stvar se je vršila z bliskovito hitrostjo! Ob devetih zjutraj sem bil ostavil svoje stanovanje, pol ure po poludnevu sem prišel domov ter pozdravil ženko z besedami: »Mati, dvorni svetnik postanem!«

Po vsej pravici bi torej mogel trditi, da je imel dr. Slanc odločilen delež na mojem imenovanju dvornim svetnikom. Kakor je mož kumoval ob pričetku moje državnozborske karijere, tako je kot babica posloval pri mojem uradniškem preporodu!

Med počitnicami so se vršila pogajanja, tekli so ustni razgovori in pismene obravnave o nadrobnostih mojega imenovanja. Stoprav 4. oktobra se je čitalo v »Wiener Zeitung«, da je cesar imenoval dva poslanca, grofa Stürgkha in prof. Šukljeta za dvorna svetnika v naučnem ministrstvu.

Vest o mojem avancementu je bila ugodno sprejeta, zlasti od mojih dolenjskih rojakov ter od osebnih prijateljev. Dobil sem nebroj čestilnih telegramov. Janko Kersnik je poslal brzojavno čestitko:

»Sem dolgo upal in se bal,
slovo sem skoro upu dal,
na belem črno pa stojí
da svetnik dvorni Francelj si,
zatorej bodi ti poslan
za godov dan, za novi stan
prijateljev pozdrav glasán.« — »Janko«.

Izrecno poudarjam, da niti Madejski niti gentlemanski Windischgrätz nista bila zahtevala od mene, naj izstopim iz zbornice. Madejski je le hotel, da odložim svoje mesto v budžetnem odseku, ker bi le bilo nerodno, da bi aktiven dvorni svetnik pri debati o proračunu kritikoval upravo ter krtačil

naučnega ministra. Ali sam sem se nagibal k mnenju, da bi le bilo težko, obdržati mandat in ugoditi dolžnostim novega službenega mesta. Novi delokrog mi je bil tedaj še »terra incognita« in trebalo se je poglobiti v stroke, n. pr. tipografijo, razne reprodukcijske metode itd., o katerih prej nikoli nisem nič znal. Celo všeč mi je bilo tedaj, ko je minister ob priliki mojega službenega nastopa izrazil željo, naj vendarle odložim svoj državnozborski mandat, češ: »Stürgkh to stori, skupaj sta imenovana, meni bi bilo tedaj ljubo, ako tudi Vi ostavite parlament, da se ne bi očitalo vladi, da neenako postopa z enim in drugim«. Drage volje sem dne 29. maja 1895 izročil pismo v roke starega predsednika Smolke, s kojim odložim svoj državnozborski mandat.

Moj nastop je vzbudil v volivnem okraju resno obžalovanje. Najlepše mi je to izrazil dr. Josip Mencinger, župan in odvetnik v Krškem. Ugledni ta možak, po moji sodbi vprav modrijan na Dolenjskèm, mi je bil pismeno čestital ob mojem imenovanju. Sedaj, eno leto kasneje, ko sem odložil mandat, mi zopet piše v svojem imenu in imenom velike občine Krške. Obe pismi sta tako karakteristični za moža, obenem pa tudi za tedanje naše razmere, da ju tukaj priobčim v celoti.

Mencingerjevo pismo z dne 10. oktobra 1894 slove dobesedno:

Prečastiti prijatelj!

Ne zameri, da se oglašam tako pozno!

Čestitam Ti, kakor iskreni prijatelj, da si dosegel dostojanstvo, kakršno je samo izjemoma pristopno Slovencem in gimnazijskim profesorjem.

Kakor Slovenec moram pa odlašati s častitko, ker podelili so Ti mesto preskromnega področja, katerega tesnobe gotovo tudi sam ne maraš dolgo prenašati. — Nadejam se torej, da doživim tisti dan, ko Ti bom mogel čestitati tudi kakor domoljub Slovenec. Bog Ti obvaruj zdravje in Te brani nesreče; sam si boš pa ohranil žilavo voljo dospeti do delokroga, kjer boš imel priliko in moč pokazati kričačem in sanjačem, kako naj se sveto služi domovini in stanovitno koristi svojemu narodu.

Presrčno Te pozdravlja

Krško, 10. oktobra 1894. Tvoj Dr. J. Mencinger.

In ko sem bil odložil oba svoja mandata, pošlje mi Mencinger, ali kakor sem ga bil krstil: »Modrijan iz Krškega« nastopno z 21. oktobra 1895 datirano pismo:

Častiti prijatelj!

Slučajno sem župan občine Krške, pod katero spada tudi Krško mesto. Prijel sem torej Tvoje prijazno pismo iz dne 18. oktobra 1895, v katerem slovo jemlješ od svojih volilcev.

Čital sem Tvoje prisrčne besede z nekakim elegičnim čutom: Dvanajst let naš poslanec, in kako kratka je bila ta doba! Brali smo potlej Tvoje slovo v prijateljskih krogih. Sodnik Gregorin, notar dr. Pučko in drugi so obžalovali, da več ne kandiduješ, rekoč, da bi za Te agitovali in Tebi oddali svoje glasove, ako bi hotel zopet kandidovati.

A zdaj bo naš poslanec dr. Tavčar, kakor mi piše dr. Slanc iz Novega mesta.

V imenu volilcev iz Krškega Ti izrekam najtoplejšo zahvalo za Tvojo dvanajstletno požrtvovalnost, ki je bila ne samo častna, ampak je Dolenjski strani donesla stalnih neprecenljivih vspehov. Prepričan sem, da bodo vsi Tvoji volilci v Krškem ohranili hvaležnost do Tebe, do svojega nepozabnega zastopnika in zaščitnika.

Jaz sam pa ne morem misliti, da ostaviš parlamentarno delovanje, zdaj ko Te doseženi vspehi vedno spodbujajo k političnemu napredovanju in zdaj ko je za mladeniško naglostjo nastopila vstrajnost in doslednost najkrepkejše moške dobe.

Večkrat so bile moje slovenske narodne teorije v nasprotji s praktiko Tvojega poslanstvovanja, drugič sem pa zopet prav pri Tebi videl, da so tudi teorije samo toliko dobre kolikor se dajo v prakso prestaviti, in da mora marsikatera priti v Prokrustovo posteljo predno se izvede in v dejanji vresniči. Tako sem se včasi nad Teboj jezil in včasi veselil, in naposled sem bil zadovoljen z menoj in s Teboj, ko sem sprevidel, kako si svoj namen, ki se mi je prej zdel sumen, po omotičnih stezah privedel na trdno, svitlo čisto stališče, ter vresničil to (kar me je tembolj veselilo), kar prej nisem pričakoval, da boš doseči mogel. Sploh se pa ne smemo spotikati nad posameznostimi, »ubi plurima nitent«.

Nekaj naglo se staram in boleham, vendar se pa nadejam, da bom Tebe še volil; morebiti že bodoče leto in gotovo rajši še večkrat. Deluj na to, da bo to možno.

Pozdravlja Te z iskrenim spoštovanjem

Tvoj stari prijatelj

Krško 21. oktobra 1893. Dr. Mencinger.

Med tem časom pa so se pripravljale velike spremembe na političnem polju. Na Slovenskem je Kat. narodna stranka popolnoma izgubila konservativni značaj, ki ga je imela še iz Bleiweisove in Klunove dobe. Premagal jo je demokratski duh velikega Janeza Ev. Kreka in ž njim skupaj je vodil stranko, priznati se mora z veliko taktično spretnostjo in izrazitim organizatoričnim talentom dr. Ivan Šusteršič. Narodno napredna stranka, ki je zlasti na Kranjskem imela svoje pristaše med takozvano akademično inteligenco ter med trgovci in obrtniki po mestih.

nikakor ni bila kos. Kat. narodni stranki, zasidrani v narodni duši slovenskega kmeta.

Veliko bolj hrupna pa je bila na Dunaju zagrizena borba krščanskih socijalistov, kojim je načeloval dr. Karl Lueger, pravi državnik tudi tedaj, če je nastopil v demagoški opremi in se boril s starim skrhanim nemškim liberalizmom. Poznal sem Luegerja še z univerze. Velik, krepak, lep mož, pristen Dunajčan, ki je poznal svoje ljudi ter jih znal navduševati. Strastno so ga napadali njegovi protivniki, a naposled jih je on v kozji rog pognal. Bil je v državni zbor izvoljen, kakor jaz, leta 1885. Takrat še je bil demokrat in komaj 3—4 pristaše je imel v celi zbornici. Kadar je govoril, je levica besnela. Ali ni se jih zbal in običajno zasmehovanje, s katerim so hoteli zadušiti njegov glas pri prvih nastopih, je sčasoma potihnilo, čim pogosteje in s čim večjo energijo je govoril.

Naravno, da je v takih razmerah padec koalicije bil neizogiben. Nerazsodnost nemških liberalnih in narodnih strank je provzročila, da se je koalicija razbila na vprašanju — slovenskih paralelk na celjski gimnaziji. Windischgrätzov kabinet je odstopil junija 1895. Za njim je prevzel vlado nižjeavstrijski namestnik grof Kielmannsegg. Ali ves svet je znal, da je to le provizorij, da je bil zgolj »Platzhalter« za bodočega moža, gališkega cesarjevega namestnika grofa Kazimirja Badenija.

Do pričetka leta 1897 sem živel v jako udobnih razmerah svojemu uradniškemu poslu pri svoji rodbini. Morda je ta doba bila najprijetnejša v celem mojem življenju. Toda bližale so se volitve in moji stari volilci so me vedno glasneje zahtevali nazaj. Ko sem bil mandat odložil, sem si sam prizadeval, da stopi na moje državno-zborsko mesto prijatelj Višnikar. Prirejal sem volivne shode v nekaterih mestih volilnega okraja ter živo priporočal njegovo kandidaturo, Višnikar nikakor ni bil slab poslanec. Govornik za parlamentarne seje sicer ni bil, toda nad vse vesten in dober strokovnjak. V svoji stroki je prav uspešno delal zlasti v onem permanentnem odseku, ki se je moral posvetovati o vladni predlogi civilno-pravdnega reda, klasičnim delom velikega jurista Franza Klein-a. Sam posl. Baernreither, ki je fungiral kot poročevalec v odseku in v zbornici, mi je večkrat dejal, da so mu stvarne opazke okrajnega sodnika Višnikarja čestokrat prav dobro služile.

In naposled, saj se je parlamentarno delo v avstrijskih parlamentih vršilo v odsekih in ne v zborničnih sejah, kakor bi sicer mogel soditi nepoučeni poslušalec!

In čudo! Baš isti dr. Slanc, ki je bil neposredno povod, da sem poldrugo leto prej odložil mandat, je sedaj z vsemi silami svoje impulzivne narave se trudil v to svrho, da se povrnem na svoje staro mesto. Toliko je bilo pojavov iz celega mojega volilnega okraja, da sem smel in moral računati s so-

glasno izvolitvijo, ne da bi mi bilo treba ganiti le z mazincem. Ali tu se pa pripeti nekaj čudnega!

Vse podrobnosti se najbolje razvidijo iz pisma, ki sem ga hotel poslati glavnemu svojemu kortešu dr. Slancu v Novo mesto. Evo ga:

»Ljubi prijatelj!

Zahtevaš golo resnico o nagibih mojega definitivnega ukrepa, — podajam ti jo, popolno in neprikrito, zanašajoč se na to, da tega zaupnega obvestila ne bodeš obesil na veliki zvon ter neprilik delal staremu prijatelju. Sledeče vrstice namenjene so tedaj zgolj tebi ad informationem.

Prvič ni res, da se moj uradniški poklic ne bi dal strinjati z mandatom. Nasprotno, skoraj ga ni urada, da bi bil manj združen s politiko nego je moj. To razvidiš tudi iz tega, da sem sam minulo pomlad svojega ministra lojalno opozoril na eventualiteto, da me volilci iz lastnega nagiba, ne da bi se potezal za to, pošljejo v parlament. Tedaj mi je minister le dejal, da v tem slučaju bi moral poleg mandata opravljati tudi svoj uradniški posel ter ne bi smel ostaviti svoje službe. Odgovoril sem mu, da bi bil kos uradu objednem in mandatu.

Drugič navajam, da prihaja ugovor proti moji povrnitvi v politično gibanje nikakor ne od strani mojega ministra, temveč od grofa Badenija. In vendar se mora vsakdo vprašati, odkod njegova opozicija proti meni, opozicija povsem neumljiva po moji politični preteklosti?!

Razgovora z ministroma pa sta se vršila tako-le:

Decembra meseca mudil sem se v Pragi, kjer sem za ondotni svoj urad bil kupil stavbišče za 170.000 fl. ter poleg tega vodil še veliko uradno preiskavo. Kar dobim pismo iz prezidijalne pisarne naučnega ministerstva, češ naj se takoj po svojem povratku na Dunaj oglasim pri ministru. Naravna je bila misel, minister želi imeti poročila radi praških uradnih zadev, tedaj stopim takoj 23. decembra, tako rekoč iz železniškega vagona h Gautschu, oborožen s svojimi akti. A na moje veliko začudenje odložil je minister razgovor o uradnih stvareh ter začel je razgovarjati se o moji kandidaturi, izrecno poudarjajoč, da je k temu pozvan po ministerskem prvosedniku. Iz zanimivega razgovora navajam le par karakterističnih točk:

Minister: »Die Regierung hat vernommen, dass Sie kandidieren, obschon Sie sich bei der Übernahmne Ihres jetzigen Amtes verplichtet hatten, als aktiver Beamte kein Mandat anzustreben.«

Jaz: »Vor allem zwei Berichtigungen, Excellenz! Es ist zunächst nicht zutreffend, dass ich seinerzeit eine ähnliche Verpflichtung eingegangen wäre oder dass man etwas ähnliches von mir auch nur verlangt hätte. Madejski dürfte es bestätigen, dass er von mir nur den Austritt aus dem Budgetausschusse gefordert hat. Allerdings fügte er hinzu, jedoch unter ausdrück-

licher Betonung, dass mein Amt an sich mit dem Mandate ganz wohl vereinbar wäre, dass er aus persönlichen Gründen es gerne sehen würde, wenn ich auch aus dem Abgeordnetenhause schiede. Gleichzeitig mit mir sei Graf Stürgkh ernannt worden, welcher als Mittelschulreferent unmöglih im Hause bleiben könne. Behielte ich nun mein Mandat, so setze er sich dem Vorwurfe aus, die beiden zu Hofräten ernannten Parlamentarier mit ungleicher Elle zu messen. Daraufhin erklärte ich sofort, die Situation zu würdigen und die Weisungen betreffs Niederlegung des Mandates abzuwarten.

Weiterhin ist es unrichtig, dass ich kandidiere. Es handle sich vielmehr nur darum, dass mir eventuell von den Wählern ganz spontan, ohne mein Zuthun, ein Mandat übertragen werden könnte. Ich müsste um Bekanntgabe der gesetzlichen Bestimmungen ersuchen, auf Grund deren mir die Annahme eines in so ehrenvoller Weise anvertrauten Mandates untersagt werden könnte.«

Minister je bil v zadregi, govoril je o tem in onem, naglašal tudi, da si v tem slučaju, ako prevzamem tak mandat, pokvarim osigurano svojo uradniško karijero, gotovi svoj avancement. Jaz sem mu mirno odgovoril: »Die Konsequenzen habe ich erwogen, ich fürchte dieselben durchaus nicht. Als Chef einer grossen staatlichen Erwerbsunternehmung habe ich übrigens in den 2½ Jahren, dass ich diese Stelle einnehme, mich fachlich so weit ausbilden müssen, dass ich selbst eine Pensionierung aushalten dürfte. Vielleicht würde ich bei einer Privatgesellschaft soviel zu verdienen in der Lage sein, dass sich mein Ausscheiden aus dem Staatsdienste selbst finanziell rentieren könnte.«

Na to minister: »Ja, sehen Sie, Ihre Landsleute sind ungemein aufgeregt darüber, dass Sie in die Politik zurückkehren wollen, während sie alle gedacht hätten, dass dies für die Zeit ihres aktiven Dienstes nicht mehr zu gewärtigen sei.«

Razumel sem te besede, mirno sem dejal: »Ich vermuthe, welche Kreise von dieser Aufregung betroffen sind.«

Iz dolgega razgovora le še en stavek, katerega si vprav v čast štejem. Minister mi je namreč dejal: »Ich kenne Sie als Mann von Charakter. Ich weiss, dass Sie der Regierung gegenüber als Abgeordneter anders handeln würden, als so mancher Beamte, der gleichzeitig Abgeordneter ist. Sie könnten unter Umständen gegen den Dispositionsfond stimmen« (jaz sem pokimal z glavo ter vmes zinil: »oder gegen den Ausgleich«) »oder ja, gegen den Ausgleich und der Konflikt mit Ihrer Stellung wäre fertig!« Na to sem odgovoril: »Ja in diesem Falle würde ich keinen Augenblick anstehen, unverweilt die Konsequenzen zu ziehen.«

Minister me je slednjič še naprosil, naj govorim o stvari tudi z grofom B a d e n i j e m.

Poslednji razgovor se je vršil 26. decembra. Razgovor je bil živahen in prezanimiv v marsikaterem oziru. Med drugim mi je očital B a d e n i, da kandidujem v istini ter da ima kot dokazilo p i s m o v svojih rokah. Jaz na to: »M e i n e Briefe sicherlich nicht. Ich habe überhaupt schon viele Monate keinen Brief in meinen alten Wahlbezirk geschickt. In der ganzen Angelegenheit meiner eventuellen Wiederwahl schrieb ich bis jetzt überhaupt nur e i n e n Brief nach Laibach, an einen übereifrigen Freund (Vencajz), den ich dringend ersuchte, sich in diese Sache nicht einzumengen und die Agitation zu unterlassen.«

Potem zasuče ministerski prvosednik razgovor na jugoslovanski klub ter pravi: »M a n b e s o r g t, w i e i c h v e r n e h m e v o n I h n e n e i n e S t ö r u n g d i e s e r P o l i t i k.« Debelo je gledal, ko mu rečem, da sem baš jaz najvnetejši pristaš take skupine, kajti jasno je, da naši poslanci kot »membra disjecta«, razkropljeni v mnogo frakcij, ničesar doseči ne morejo. Ali potem pristavim: »Ich kann Euer Ex. nur wiederholen, was ich meinem Minister bereits im Frühjahre gesagt habe, dass die Übernahme eines Mandates unter den gegebenen Verhältnissen für mich ein Opfer bedeutet und vom p e r s ö n l i c h e n Standpunkte mir unerwünscht sein müsste. Dagegen habe ich bis jetzt in dem Irrwahn gelebt — und ich bin Euer Excellenz aufrichtig dankbar dafür, dass Sie mir diesen Wahn benommen haben — in dem Irrwahn nämlich, der Regierung müsste es nicht ganz unerwünscht sein, in der südslavischen Gruppe einen Abgeordneten zu haben, der durch eine 10 jährige ehrenvolle parlamentarische Thätigkeit den Nachweis erbracht hat, dass er nicht bloss für lokale und nationale Interessen, sondern auch lebhaftes Verständniss für die gesammtstaatlichen Bedürfnisse besitzt.«

Te besede so vidno vplivale na B a d e n i j a. S čisto drugačnim glasom poreče: »Ach, das ist etwas anderes, Sie glauben demnach, der Regierung Dienste leisten zu können.« Jaz posežem v besedo: »Pardon, Excellenz so war es nicht gemeint. Ich sprach ausdrücklich vom S t a a t e und nicht von der Regierung, und diese beiden Begriffe sind doch nicht immer identisch.« Mislil sem si namreč, s to kljuko, na katero je kazal ministerski prvosednik, si parlamentarnih duri ne bom odpiral!

A kaj čem dalje pisariti? Kar ti pišem, je tako gola istina. da sem vsak trenutek pripravljen, potrditi jo pred sodnijo s svojo prisego. Sodi sedaj sam, ali sta ministra proti meni, staremu »vladnemu« poslancu, govorila tako iz lastne inspiracije, ali pa se je vršila proti meni priprosta in prozorna intriga?

Za svojo osebo sem prepričan o zadnjem.

Sedaj pa par besedic o vaši nameri!

Pred vsem prosim, da opustite misel na korake pri Badeniju ali Gautschu. Bržkone ne bi opravili ničesar, le mene spravite v nemalo zadrego. Po dolgem premišljevanju sem objavil vladi, da na noben način pri teh volitvah ne sprejmem mandata. Nečem, da bi name letel sum: drugače govori, drugače dela!

Še drug razlog govori proti nasvetu prijatelja Mencingerja. V tem slučaju namreč, da se ministrstvo vda vaši želji, vstopim v zbornico kot poslanec po vladni milosti, z verižico okolo vratu, in tega nikakor ne maram, zlasti sedaj ne, ko poznam uradniški in vladni aparat iz vsakdanje prakse mnogo bolj, nego sem ga poznal prej kot neveden poslanec.

Še enkrat izjavljam, da pri teh volitvah na noben način ne prevzamem mandata.«

Tega pisma nikoli nisem poslal na njegov naslov. Preden sem ga namreč mogel končati, sem dobil znova poziv, naj pridem k ministru Gautschu. Ko stopim pred njega, mi reče: »Ich möchte Sie doch ersuchen, schreiben Sie Ihren Wählern nicht ab! Warten Sie zu! Wenn Ihre Wahl erfolgt, werden wir weiter sehen.« In tako je napočil dan, ko so bili poklicani volilci mestne kurije na Kranjskem na volišče. Bil sem izvoljen soglasno. Podam se zopet k ministru in ta mi sedaj reče: »Ich bitte Sie, das Ihnen von Ihren Wählern übertragene Mandat ruhig anzunehmen!«

A kdo je intrigiral proti meni in moji zopetni izvolitvi? To tajnost mi je razodel moj srčni prijatelj — Janko Kersnik v pismu, datiranem z dne 7. februarja 1897.

V tem pismu piše doslovno:

»... Kakšen je politični položaj pri nas, to sam dobro veš. Pa tega morda ne znaš, da se ravno zaradi Tebe bije najljutejši boj pri nezaupnih shodih naših zaupnih mož. Ferjančič je prišel v Ljubljano s triumfalnim naznanilom, da je Tebi pot v parlament zaprl; to pa v zboru naših politikov ni vzbudilo nikakega veselja. In Tavčar in Hribar sta mu dejala na glas, da je s tem proti volji eksekutivnega odbora ravnal ter veliko neumnost napravil....

Sedaj se je začelo postavljanje kandidatov v Ljubljani. Oglasili so se Vençajz, Kušar in Mosche. O Ferjančiču nihče ni govoril. Notranjski kmetski mandat je zanj tudi izgubljen, torej kam ž njim? V Gorenjska mesta? In Koblar, katerega tudi gospodje nič kaj ne obrajtajo? Naj poskusi svojo srečo pri notranjskih kmetih! Ta pa je odločno odklonil, ker se boji, da mu škof prepove tam kandidirati ter je izjavil, da bo na svojo pest korteširal po gorenjskih mestih. Na pomoč mu je priskočil Majaron, ki je idrijske volilce pridobil zanj ter tako hotel izvrševalni odbor prisiliti, da prevzame Ferjančiča v Ljubljano. Danes sedi Ferjančič na zraku,

čeravno ni dvoma, da ga potisnejo v gorenjska mesta. Kak bo izid, tega nihče ne ve.

Na Dolenjskem pa hočejo le Tebe in le Tebe in nič ne pomaga, ako se še tako upiraš!«...

S Kersnikovim poročilom so se popolnoma strinjale vesti, ki sem jih prejel od druge strani. Ferjančičevega nastopa ne komentiram; moža krije danes hladna gomila. Nikoli nisem bil pristaš znanega rekla: »De mortuis nil nisi bene.« Po poklicu sem bil zgodovinar in vsa zgodovinska kritika bi bila nemogoča, kakor hitro se bi uveljavilo to načelo. Zadoščam pieteti, ako odslej molčim o tej grdi intrigi in onem, ki je bil v tisti zadevi, da rabim izraz, ki se tako pogostoma nahaja v srednjeveških kronikah: »Fautor nequitiae!«

Osebno sem se seznanil z grofom Badenijem že l. 1894. o priliki našega parlamentarnega izleta v Lvovsko razstavo. Bili smo povabljeni na »raut« v namestniško palačo v Lvovu. Takrat sem bil i jaz mu predstavljen in mož mi ni slabo ugajal. Bil je velik in močan, plešast, živega, ostrega pogleda. Napravil je name vtis, kakor da bi bil kak vitez iz tistih slavnoznanih plemenitaških huzarskih polkov, ki jih veliki romancier Sienkiewicz tako drastično slika v svojih zgodovinskih romanih. Na Gališkem se je bil Badeni kot upravni svetnik sijajno obnesel; energičen in lokav je vodil tudi državne volitve tako, da so nadvlado obdržali zopet poljski plemenitaši.

Drugače pa je bilo, kar se tiče njegovega znanja o zapadno-avstrijskih zadevah. Te razmere so mu bile popolnoma terra incognita. Nikoli ne pozabim ocene, ki mi jo je dal pol leta po njegovem padcu grof Hohenwart. Obiskal sem ga v njegovi samoti v Ravnah, graščini, ki mu je ostala z razmeroma majhnim zemljiščem na Notranjskem blizu Šent Petra. Ko sem tja prišel iz Prestranka v cesarski ekvipaži — saj sem bil gost v ondotni cesarski kobilarni — sem našel že 72 let starega državnika prav bolnega in slabotnega. Vendar se je toliko ohrabril, da je šel z menoj na vrt, kjer sva se razgovarjala od treh popoldne do osmih zvečer. Tedaj mi je rekel: »Badeni hat von west-österreichischen Verhältnissen keine blasse Ahnung gehabt. Ich habe ihn gewarnt vor dem Erlasse seiner Sprachenverordnungen; ich habe ihm gesagt, Excellenz, Sie wissen nicht, was ein gelernter Deutschböhm ist, aber alles umsonst. Er hörte nicht auf meine Worte und rannte blindlings in sein Verderben.«

Toda iz prvega je šlo čudovito gladko z Badenijevo vlado. Navzlic strastnemu odporu opozicionalnih strank se je Badeniju posrečilo prodreti v državnem zboru z dvema zelo važnima predlogoma. Dovršil je davčno reformo, s katero se je uvedla osebna dohodarina, torej s stvarjo, ki jo je bil predložil že finančni minister Steinbach in katero dovršiti se je bil zaman trudil finančni minister koalicijskega kabineta Ernst plemeniti Plener. Istotako je bila sprejeta njegova volilna reforma. Uvedel

je k obstoječim trem volilnim kurijam še četrto, pri kateri se je volilo 72 novih poslancev na podlagi splošne enake volilne pravice. Francoski pregovor pravi: »Težak je samo prvi korak«. In povsem jasno je bilo za vsakega resnega politika, da je bila Badenijeva volilna reforma le predigra k uvedbi splošne enake volilne pravice.

Vzpodbujen po prvih svojih uspehih se je lotil Badeni še drugega bolj težavnega vprašanja: narodnostnega problema. Predvsem je hotel pomiriti strastno mladočeško opozicijo ter na ta način osigurati rešitev najtežje od cesarja mu poverjene naloge: nagodbe z Ogrsko.

O načinu, kako je Badeni poskušal reševati ono pitanje, ki je bilo baš eksistenčnega vprašanja za staro Avstrijo, narodno vprašanje, o tem hočem kasneje pojasniti historijat, nagibe in začasni svršetek te akcije, ki je strmoglavila poljskega državnika.

* * *

Tedaj sem živel v božjem miru, zadovoljen s svojo usodo, srečen v rodbinskem krogu, ko me naenkrat zdrami neko nepričakovano dejstvo iz moje idilične miroljubnosti.

In to dejstvo je bil katastrofalni potres, ki je bil na velikonočno nedeljo l. 1895. skoraj razdejal našo belo Ljubljano!

Kako sem dobil prve novice o tej veliki nesreči?

Bil je velikonočni ponedeljek, ko sem v spremstvu prijatelja prof. Matije M u r k a ter dveh svojih fantov napravil prijetno pešpartijo. Šli smo z neke postaje zapadne železnice skozi dunajski les v staroslavno opatijo Sv. Križ pri Badenu. Obiskati sem hotel svoje prijatelje v tem zgodovinskem kulturnem središču. V samostanu smo obedovali v prekrasnem poletnem refektoriju, kojega dičijo imenitne slike A l t o m o n t o v e, potem smo nadaljevali svojo pešpot do Badena. Bilo je že precej pozno, ko sem prišel domov. Tu mi pride naproti moja žena ter mi začudena pokaže telegram najinega najstarejšega sina, ki je baš tisto leto bil učenec 8. razreda na ljubljanski gimnaziji. Telegram se je glasil: »Bin gesund telegrafiert wie Euer Befinden. Franc«.

Oba si nisva mogla razjasniti telegrama. Drugo jutro pri zajutrku pa čitam »Neue Freie Presse«, in sedaj sem šele razvidel, kako huda nezgoda je zadela moje rodno mesto in njegovo okolico. Takoj sem čutil v sebi notranji nagon, da treba kaj storiti v korist ponesrečenim rojakom. Predvsem sem se bal one pogubne duševne depresije, ki je naravna posledica sličnih elementarnih nezgod pri prizadetem prebivalstvu. Naravno je bilo, da sem baš jaz čutil v sebi poklic organizirati pomožno akcijo, pozvan sem bil v to po rojstvu, preteklosti in družabni poziciji. Prve dni sem še nekako taval, ali kmalu sem izrabljajoč obširne svoje stike z družabnimi in parlamentarnimi krogi sklical veliko zborovanje najprominentnejših osebnosti v dvorani

znanstvenega kluba na Dunaju. Predsedstvo je blage volje prevzel sam grof Hohenwart, sam sem fungiral kot poročevalec. V živih barvah sem slikal bedo ubogih potrešencev in srečno sem dosegel uspeh, da se je takoj izvolil veliki pomožni odbor. Nemudoma smo se konstituirali. Za predsednika je bil per acclamationem izbran tajni svetnik Karol grof Hohenwart, za podpredsednika sta bila imenovana tajna svetnika Jože baron Schwegel in Jan grof Harrach. Sklenilo se je, da se veliki pomožni odbor obrne s posebnim oklicem na dunajsko prebivalstvo. Besedilo njegovo sem sestavil jaz, podpisalo ga je 70 članov odbora, med njimi dolga vrsta parlamentarnih, finančnih, veleindustrijskih, učenjaških in umetniških veljakov. Število odbornikov se je tekom pomožne akcije pomnožilo na 103 osebe. Dotični seznam je tako zanimiv, da ga priobčim med »Dodatki« k temu poglavju.

Samo po sebi je umevno, da je tako ogromni aparat preneroden za uspešno delovanje. Izbrali smo tedaj izvrševalni odbor, kateremu sem bil jaz načelnik. Njegovo število je znašalo sprva 30 glav, tekom akcije je poskočilo na 38. Razdelili smo se na štiri sekcije, izmed katerih sta prevzeli glavno delo finančna in novinarska sekcija. Celo službo sem organiziral po strogo določenem načrtu. Skozi šest tednov, t. j. od 25. aprila do 6. junija so morali biti najmanj po trije člani izvrševalnega odbora od 9. ure predpoldne do 6. ure zvečer prisotni v službenih prostorih. Stoprav od 7. junija dalje, ko je že vidno pojemalo zanimanje za Ljubljano, sem omilil službeno dobo na čas od 10. ure do 1 dopoldne in od 4. do 6. ure popoldne. S posebno hvaležnostjo moram naglašati, da je eksekutivni odbor, dasi sestavljen iz mož najrazličnejšega poklica in starosti, najrazličnejšega političnega in narodnega prepričanja, vendar vedno deloval v najlepšem soglasju in z gorečo vnemo. Posebno so se trudili stari gospod vladni svetnik Anton Globočnik pl. Sorodolski, priletna dvorna svetnika Ludvik Dimitz in Feliks Nitsch. Dalje župnik nemškega reda Fran Jančar. — šaljivo smo ga vedno klicali »tevtonicus« —, železniška revidenta Lercher in Luzar. Slučaj Lercher je bil naravnost ginljiv. Starejši Ljubljančani bodo morda še pomnili, da je Lercherjev oče bil knjigotržec na Glavnem trgu. Kupčija njegova je šla v nič in sin je moral kot majhen uradnik železnice z borno svojo plačo preživljati sebe in svojo rodbino. Pa je bil mož tako požrtvovalen, da se je odpovedal svojemu dopustu le v to svrho, da je smel ves tisti čas porabiti v službi pomožne akcije za težko prizadeto rodno mesto!

S posebno pohvalo moram imenovati dva mlada bančna uradnika Avstro-ogrske banke, ki živita še danes oba v Ljubljani. Eden od teh je sedanji ravnatelj Ljubljanske podružnice Narodne banke Ivan Gregorič, drugi je Prokop Grasselli, sin tedanjega, hvala Bogu, danes še živega ljub-

ljanskega župana. Komaj so nehale uradne ure v Avstro-ogrski banki, sta že pritekla v naš komitetni lokal pri »Zlati krogli« na »Hofu«. Tu sta se takoj spravila na računsko delo, napravila bilanco in ko je vse bilo lepo zabeleženo v naših knjigah, sta morala dva druga člana s celim dnevnim dohodkom v sosedno »Nieder-österreichische Eskomptgesellschaft«. K sreči je bil predsednik tega imenitnega denarnega zavoda naš rojak baron Schwegel. On je dosegel pri banki, da so se proti navadnim običajem naše vloge obrestovale od dneva vložitve. Le tako je bil mogoč presenetljiv uspeh, da smo naposled več denarja odposlali v Ljubljano, nego smo ga bili sploh nabrali. Kajti skupna vsota obresti je presegala naše troške, kateri so bili vsled izjemne požrtvovalnosti članov izvrševalnega odbora sila majhni!

Posebno zanimiva prikazen v izvrševalnem odboru je bil zame gospod Johannes Mlakar, rodom Ljubljančan. Po dovršenih vseučiliških študijah ni bil nastopil križevega pota srednješolskega profesorja, temveč je rajši poučeval v bogatih hišah. Prihranil si je toliko, da je tačas že mogel udobno živeti od svojega lastnega kapitala. Saj je znal dobro slovensko, pa je bil vseeno zagrizen nemškutar. In kar vzrojil je, ko sem ga enkrat vprašal, ali naj ga zapišem za Ivana ali za Janeza. Jezno mi je odgovoril: »Ich heisse Johannes Mlakar.« Navzlic temu je bil eden izmed najmarljivejših nabiralcev in čudovito je bilo, koliko je zalegla njegova beseda pri raznih bogatih, zlasti židovskih rodbinah.

Nisem si mogel pomogati, toda postopal sem kakor avtokrat in zares čudo, ti gospodje, deloma mnogo starejši kakor jaz, mnogi izmed njih na visokih mestih, so me ubogali kakor rekruti svojega stotnika. Ako sem n. pr. rekel dvornemu svetniku Dimitzu: »Prijatelj, jutri zjutraj ob šestih bodi na južnem kolodvoru ter me tam čakaj,« ste lahko stavili, da najkasneje pet minut pred šesto je dvorni svetnik že na južnem kolodvoru gori in doli korakal! Sicer pa je pri vsaki taki organizaciji treba discipline in ene komande.

Vrhovno vodstvo sem si pridržal jaz. Da sem mogel vršiti svojo dolžnost, je bilo treba meni, državnemu uradniku na odgovornosti polnem mestu, dovoljenja mojega ministra. Naravnost sem stopil k Madejskemu ter sem mu rekel: »Prevzvišenost boste oprostili, jaz bom sicer vsak dan pogledal v svoj urad, ali sicer bo cela moja delavnost veljala pomožni akciji za nesrečno Ljubljano.« Madejski, pameten mož, mi odgovori: »Die Arbeit am Wiederaufbau des zerstörten Laibachs ist wichtiger als der bürokratische Dienst,« in brez vsega mi je dovolil, za kar sem ga bil prosil.

Posebno se mi je posrečilo pri velikih bankah. In tu mi je hodilo na roke, da sem bil iz parlamentarnih anket zlasti iz ankete o valutarnem vprašanju osebno znan skoro z vsemi ravnatelji in predsedniki oziroma guvernerji velikih denarnih za-

vodov. Pričel sem svojo bančno akcijo pri »Bodenkredit-Anstalt«. Prijavim se pri voditelju te velebanke Thaussigu, sila nadarjenem židu. Komaj vstopim, mi že reče: »Herr Hofrat, ich weiss schon, weshalb Sie kommen. Wir haben bereits 3000 fl. für Laibach bestimmt.« Zmajem z glavo in pravim: »Zu wenig, Herr...« On nato: »Ich bitte Sie, wir können unmöglich mehr geben. Das stärkste Geldinstitut, die Austro-ungarische Bank gibt auch nicht mehr, darüber hinaus hönnen wir nicht.« Jaz nato: »Und wenn die Austro-ungarische Bank mehr gibt?« »Nun so geben wir ebensoviel.« Poslovim se in takoj v sosedno Avstro-ogrsko banko. Hotel sem k meni osebno znanemu generalnemu tajniku Mecenseffyu, žal nisem ga dobil, tedaj se oglasim pri njegovem namestniku ogrskem Švabu Prangerju. Ta me je gledal precej od zgoraj doli ter mi reče: »Der Generalrat hat bereits für Laibach 3000 fl. beschlossen.« Ko mu jaz predstavim, da smatram to vsoto za prenizko, se mi odreže precej osorno: »Mehr unmöglich, auch für Szegedin haben wir nicht mehr gegeben.« Ko ga vprašam, ali bi mogel govoriti z guvernerjem, mi nekako zbadljivo poreče: »Sie können es probieren, aber erreichen werden Sie nichts.« Grem do guvernerja. To je bil takrat mala ekselenca Kautz, rodom Madžar. Star ljubezniv gospod. Pojasnim mu ves položaj, on mi odgovori, da je že sklep generalnega sveta storjen. Nato vprašam: »Excellenz, das wollen Sie ja für die Stadt Laibach geben.« On to potrdi in jaz nato: »Aber das Erdbeben hat sich ja nicht auf die Stadt allein beschränkt, sondern im Umkreis von vielen Kilometern ist eine ganze Reihe von blühenden Ortschaften durch das Erdbeben schwer geschädigt, ja, geradezu zerstört worden.« Nato mi veli madžarska dobričina: »Da könnte man ja noch etwas besonderes für die Umgebung von Laibach geben. Was meinen Sie? Vielleicht 2000 fl?« Prikimam in on: »Wissen Sie was, da soll das Komitee eine kurze Eingabe machen, direkt zu meinen Händen. Ich werde dann den Antrag im Generalrat stellen. Ich kann natürlich für den Erfolg nicht garantieren, aber es ist mir bisher nicht vorgekommen, dass der Generalrat einen meiner Anträge abgelehnt hätte.«

Spodobno sem se mu zahvalil in takoj nazaj v Bodenkredit-Anstalt. Zopet k Thaussigu, kateremu rečem: »Die Oesterr.-ung.-Bank gibt 5000 fl.« Nato Thaussigg: »Nun so geben wir geradesoviel.« Nisem mu dalje kratil dragocenega časa — saj so ti bančni velikaši silno vpreženi — in tudi meni se je mudilo k drugim velebankam. Moj fijaker me zapelje v Kreditanstalt, k osebno mi znanemu ravnatelju Mauthnerju. Temu sem takoj mogel povedati, da bosta Avstro-ogrska banka in Bodenkreditbank dali po 5000 fl. Seveda že čast takega velikega zavoda ni dopuščala, da bi Kreditanstalt se odzvala z manjšim zneskom. Odtod k Länderbanki h generalnemu ravnatelju Hahnu. Isti uspeh! In tako dalje pri drugih bankah. V tistem

razmerju so dajale srednje banke po 3000, ki bi sicer kvečjemu 2000 fl. bile podpisale in kar je majhnih bank, te so primaknile svoj tisočak.

Tako sem tekom par ur za potrešence izvabil iz velikega žaklja bančnih zavodov, malo rečem 35.000 do 40.000 fl., to je v dinarski valuti 700.000 do 800.000 Din. Kako je nekdaj naš Luka Svetec dejal: »Znati se mora!« In to velja tudi o »fehtanju« za človekoljubne namene!

Nabiralni posel se je briljantno obnesel. Naj se reče o Dunajčanih, karkoli se hoče, eno treba le priznati, da je Dunajčan po svoji naravi dober in celo srčno dober človek! Bilo je več dni, da smo prejeli po 20.000 fl. in več, tedaj na dan okoli pol milijona dinarjev, to je že nekaj izdalo! Tako se je nekega dne javil neki skromno meščansko oblečen človek v odborovem lokalu ter vprašal prisotne službujoče odbornike, bi li smel izročiti neko darilo za Ljubljano? Vljudno sta mu pritrdila vladni svetnik poslanec Globočnik in naš tevtonicus župnik Jančar. Pa stari Globočnik je skoraj znak padel, ko mu izroči gospod celih 5000 fl., t. j. blizu 100.000 Din s priprostim dostavkom, da je bil sam šel ogledat si potresno Ljubljano ter se pri tej priliki uveril, da je beda tam doli v istini velika. Velikodušni darovatelj je bil mestni stavbenik Ed. Schmidt, sin znamenitega arhitekta.

Velikodušen dar, a skoraj še bolj me je ganilo majhno darilce uboge delavke. Prišla je borno oblečena žena z malim otrokom v naročju in otroče pomoli službujočemu članu srebrn goldinar. Neznaten dar, toda podarjen iz plemenitega srca in tem več vreden!

Tekom dveh mesecev smo nabrali okroglo 360.000 zl. kron (blizu 3,500.000 Din). Poleg tega smo odposlali v Ljubljano 24 hl vina, 500 hlebcev kruha, 12 »colli« perila in obleke, 480 parov ženskih in 120 otroških nogavic ter dva vagona gradbenega in rezanega lesa. K temu pa je treba še prišteti, da smo s svojo zares velikopotezno akcijo vzbudili toliko zanimanje za usodo nesrečnih potrešencev, da je dokaj več daril iz vseh strani bilo odposlano direktno v Ljubljano nego bi se to bilo zgodilo brez našega požrtvovalnega delovanja.

V podrobnosti se ne spuščam. V tem pogledu je zanimivo poročilo, ki sem ga jaz bil sestavil za občni zbor velikega komiteja dne 28. junija 1895. Objavljam to poročilo v »Dodatkih«. Le eno opazko si dovoljujem. Deželni predsednik baron Hein je skrbel za to, da so dobili njegovi sodelavci pri pomožni akciji v Ljubljani dokaj priznanj in odlikovanj. Naravno, da sta bila med odlikovanci tudi on sam in njegova vsega spoštovanja vredna gospa. Ko je baron Schwegel v uradni »Wienerzeitung« čital seznam odlikovancev, mi sarkastično citira pesnikove verze:

»Wenn die Rose selbst sich schmückt,
schmückt sie auch den Garten.«

Jaz za svojo osebo se nikoli nisem pehal za odlikovanji in redovi, vendar moram reči, da bi bil rad videl, ako bi tako zasluženi odborovi člani, kakor Jančar, Globočnik, Lercher in drugi, dobili kako vidno znamenje kot priznanje za naporno požrtvovalnost. Mnogo bolj pa me je zaskelelo, ko so 30 let kasneje v nekih slovenskih listih izšli nadrobni spomini na ljubljansko katastrofo, v katerih je bilo pač čitati slavospev na ljubljanski pomožni odbor, dočim se za dunajski komite živ krst ni zmenil. »Habeant sibi!«

V neki organični zvezi z dunajsko pomožno akcijo so bili zahvalni koncerti ljubljanske Glasbene Matice. V Ljubljani se je sprožila vprav genijalna misel, zahvalo ljubljanskega prebivalstva izražati v zvokih, tedaj v jeziku, ki ga razume ves izobraženi svet, v muziki. Prejel sem pismo datirano iz Ljubljane, podpisano od dež. sodn. svetnika J. Vencajza in ge. Terezine Jenkove imenom obeh pevskih zborov »Glasbene Matice«, v katerem me naprosi imenitni ta zavod, naj mu grem na roko pri pripravah za nameravana dva zahvalna koncerta. Takoj sem se obrnil na svojo organizacijo. Sklical sem skupaj bivši izvrševalni odbor ter še pritegnil nekaj veljavnih rojakov, ki še niso bili povabljeni k lanskemu pomožnemu komiteju. Prišli so vsi, vsi so bili navdušeni od namere Glasbene Matice, vsi so dali na razpolago svoje sile tej drugi akciji.

Ali naravnost rečem, nisem znal, kake težave bo treba premagati, da dosežejo Ljubljančani ne samo umetniški, temveč tudi gmotni uspeh. Menda se tudi gospodi v Ljubljani ni sanjalo o ogromnosti teh težav. Takoj v začetku sem stopil v zvezo z jako renomirano koncertno firmo Rosé na dunajskem Opernringu. Vse je bilo dogovorjeno s to tvrdko, tem bolj sem se začudil, ko mi pri drugem obisku reče lastnik: »Gospod, odpišite Ljubljančanom, da naj nikar ne pridejo.« »Pa zakaj ne?« Zato pravi »ker bi bilo prehudo, če bi Ljubljančani k vsem svojim naporom morali še pokriti neizogibni deficit koncertov. Glejte — in tu mi pokaže koncertni program — sama slavna imena. »Alle grossen Hunde sind losgelassen.« In res, uveril sem se, da so bili baš v teh mesecih napovedani koncerti najslavnejših glasbenikov in glasbenic. Torej prvovrstna umetniška konkurenca! Navzlic temu se osmelim ter rečem: »Staviti bi šel, da Ljubljančani ne bodo imeli deficita.« On: »Kaj velja stava?« Nato rečem jaz: »No, par dobrih smotk na primer.« Takrat se javi v tem gospodu bahavost njegovega židovskega pokolenja ter porogljivo se mi odreže: »Pri smotkah se stavi najmanj za 100 komadov.« V meni se pa oglasi tista stara kranjska odpornost in nekako korajžno mu rečem: »No, pa naj bo za 100 importiranih Havana-smotk.«

Stava je bila tedaj sklenjena, naj povem že tu, da sem v istini takoj po prvem koncertu prejel v lepi škatlici onih 100

pristnih havank, ker je g. Rosé že po sijajnem uspehu prvega koncerta sprevidel, da je on svojo stavo definitivno izgubil.

In sedaj na delo! V prvi vrsti mi je bilo na tem, da si zagotovim podporo dunajskega časnikarstva. Že pri potresni akciji so nas, to moram hvaležno priznati, silno podpirali dunajski listi. Pričel sem svoje obiske v uredništvu »Neue Freie Presse«. Ta je imela tedaj dva glavna urednika. Gg. Benedikta in Bacherja. Še sedaj sem hvaležen Bacherju za dober svet, ki sem ga od njega dobil. Vprašal me je namreč za program teh dveh koncertov. Ko mu rečem, da bo prvi koncert imel zgodovinsko muzikalen in narodni značaj, za drugi koncert pa da so si izvolili Ljubljančani balado svetovnoznanega češkega komponista Dvořaka »Mrtvi ženin« (Svatbeni košile), je zmajal z glavo rekoč: »Die Laibacher werden einen schweren Stand haben in dieser Saison, ja, wenn sie eine besondere Attraktion hätten!« Pomisli en trenutek, potem nadaljuje: »Dvořak hat in Wien noch niemals dirigiert. Wenn Sie ihn dazu bestimmen könnten, dass er das zweite Konzert persönlich leite, dann wäre der Erfolg gesichert.« Zahvalil sem se mu in takoj tekel v »Slovansko besedo« poizvedet, jeli morda Dvořak v Pragi. Skoraj mi je srce padlo v hlače, ko izvem, da Dvořak baš sedaj biva v Londonu med svojimi angleškimi častilci. Vendar sem mu brzojavil, ali ne bi morda navzlic oddaljenosti hotel priti iz Angleškega dirigirat drugi koncert Glasbene Matice. In skoraj zavriskal sem od veselja, ko dobim brzojavni odgovor sestavljen iz ene same besede »pridem«!

Potem v uredništva drugih velikih dunajskih časnikov. Gospode šef-redakterje je najlažje dobiti zvečer med 10. in polnočjo tedaj v urah, ko se za tisk priredi jutranja izdaja. Ob tem času sem obiskaval glavne urednike. Kajti trebalo je z malimi članki, dnevnimi novicami itd. prikrojenimi slogu dotičnega lista vzbujati in podkuriti pozornost dunajskega občinstva in netiti zanimanje za ljubljanske koncerte. Kmalu sem bil domač v uredništvih vseh glavnih zastopnikov dunajskega javnega mnenja. Tako sem na primer znamenitemu žurnalistu Edgarju Spiegelu na njegovo lastno željo kar narekoval dotične članke in notice. Sploh dunajska žurnalistika mi je bila na razpolago in prav pošteno sem izkoriščal njeno naklonjenost.

Sedaj železnico! Stopil sem k predsedniku južne železnice ekselenci baronu Chlumeckemu, ki je drage volje dovolil vse mogoče olajšave, tako da so člani pevskega zbora Glasbene Matice imeli prav udobno vožnjo na Dunaj in nazaj. Tudi s filharmoniki dunajske opere, t. j. s svetovno znanim orkestrom dvorne opere, sem moral stopiti v stik. Istotako je trebalo skrbeti za prenočišča ljubljanskih pevcev in pevk, za omnibuse, ki so prevažali mnogobrojno četo s kolodvora do hotelov, s hotela v veliko dvorano itd. Z eno besedo hvala bodi požrtvo-

valnosti gospodov našega odbora, vse je bilo pripravljeno, ko je separatni vlak pripeljal naše Ljubljančane v avstrijsko prestolico.

Ves dunajski odbor jih je čakal na kolodvoru. Ko so izstopili, sem jih nagovoril na stolu stoječ v slovenskem jeziku, pozdravljajoč jih imenom dunajskih rojakov. In če sem včasih vendar imel pomisleke, bodo-li matičarji zmagali tudi pred kritičnim dunajskim občinstvom v koncertni dvorani — zadnji dvomi so izginili, ko je po dunajskem kolodvoru krepko zaorila slovenska pesem!

In tako je napočil dan prvega koncerta. Hvala Bogu sem bil prisoten pri generalni skušnji. Ljubljančani so peli divno in — redko priznanje, ko so nehali z eno svojih pesmi, je orkester opere odložil instrumente ter burno začel ploskati! Veliko izredno priznanje teh umetnikov, slovenski pesmi, izbornemu dirigentu Hubadu in vrli njegovi četi!

Sicer mi je pa bil žalibog prvi koncert docela skažen. Med občinstvom sta bila namreč tudi nadvojvodi Ludvik Viktor in Evgen. Naloga moja je bila tedaj visoka gosta dostojno sprejeti in odsloviti. Čakati sem jih moral pri vhodu s šestimi odborniki, vsi v fraku, s cilindrom in belimi rokavicami. Izbral sem za ta sprejem dvorne svetnike Dimitz-a, Nitsch-a in Urbantschitscha, cesarskega svetnika Florjana Hostnig-a rodom Kamenčana, grofa Erwina Auersperga in še enega, čigar ime sem pozabil. Dočim sem jaz pozdravil nadvojvodi pri njih prihodu, je morala moja šestorica delati špalir. Spremil sem ju do cesarske loöe in potem žalibog moral čakati s svojimi tovariši, dokler ne bi eden ali drugi hotel ostaviti koncert. Oba sta ostala do konca. Pa kak razloček v obnašanju te dvojice! Najprej je odšel najmlajši cesarski brat nadvojvoda Ludvik Viktor in se mi je, ko sem ga spremljal po predpisih do njegovega voza, zahvaljeval v nosljajočem glasu, prav kakor kak »Serenissimus« iz »Fliegende Blätter«: »Danke recht sehr, es war sehr schön gewesen.« Čisto drugače edino popularni član habsburške cesarske rodbine, nadvojvoda Evgen! Sam je bil pevec, imel je zelo lep bariton ter bil muzikalno temeljito naobražen. Zahvaljeval se mi je v iskrenih besedah. Še več, ko sem ga bil že spremil do kočije, je prišel še enkrat nazaj, stisnil mi roko in dejal: »Ich danke Ihnen herzlich für den genussreichen Abend. Diese prächtigen Stimmen und diese wundervollen Volkslieder!« V istini »Glasbena Matica« je mogla biti povsem zadovoljna s sijajnim uspehom prvega koncerta. Ponosen je mogel biti mojster Hubad in naposled tudi jaz sem smel biti zadovoljen, dasi od prvega koncerta niti glasu nisem slišal!

Že pri prvem koncertu so dosegli Ljubljančani sijajen uspeh. Pa v istini, krasno so peli in še nekaj — pevke so sijajno izgledale. Lepo je bilo videti naših 70 cvetočih deklet

in gospâ, vse v narodni noši z blestečimi zlatimi avbami ali pa v snežnobelih pečah z imenitnimi »petelini«. To je bilo nekaj čisto novega za dunajsko gospodo in je kolikor toliko pripomoglo h krasnemu izidu.

Pri drugem koncertu je pel pevski zbor Glasbene Matice veliko Dvořakovo balado »Mrtvi ženin«. Mojster Dvořak je res na moj telegram prišel iz Londona, sam dirigiral in velikodušno odklonil vsako odškodnino za dolgo pot, za napore in trud. Nevesto v baladi je pela mlada Ljubljančanka, gospodična Vrhunčeva. Krasen glas! Kmalu je bila angažovana na raznih operah v nemškem rajhu. Za solo-partije si je Matica izposodila dva operna pevca iz Prage; pošteno sta rešila svojo nalogo, vendar mi je član gosposke zbornice Nikolaj Dumba, svoje dni sam sloveči tenor v »Wiener Männergesangvereinu«, ko sem pri njem sedel v koncertni loži, napravil opombo: »Aber warum haben sich die Laibacher die beiden Herren aus Prag verschrieben, sie haben ja selbst in ihrem Chore bessere Stimmen.« Ko je občinstvo začelo zapuščati dvorano, sem bil še vedno v Dumbovi parterni loži. Mimo lože pride Edward Kremser, znamenit komponist in glasovit dirigent največjega dunajskega pevskega zbora ter reče Dumbi, ko ga zagleda: »Lieber Freund, von den Laibachern haben wir heute etwas lernen können.« Razume se, da nisem bil malo ponosen na oceno takega glasbenega veljaka!

Zelo zadovoljen z uspehi svoje delavnosti je smel biti tudi dunajski odbor. Zbrali smo se na skupno večerjo v dobro znanem dunajskem restavrantu. Bilo nas je nad 30 odbornikov. Sredi velike mize na predsedniškem mestu sem sedel jaz, na desni strani dvorni svetnik Dimitz, na levi strani stari dvorni svetnik Felix Nitsch. In tu se je pripetila na mojo škodo dogodbica, ki je tako zabavna, da se menda tudi cenjeni čitatelj ne bo preveč dolgočasil, ako sedaj povem, kako se je z menoj postopalo na tem slavnostnem večeru.

Že prej sem bil povedal, da mi je koncertni podjetnik Rosé takoj po velikem uspehu prvega koncerta poslal tisto veliko škatlo pristnih Havana-smotk, ki jo je bil izgubil pri najini stavi. Prinesel sem jo s seboj z namenom, nekoliko teh tako lahko dobljenih smotk tekom večera razdeliti med deležnike naše pojedine. Ko smo bili utešili prvi glad in žejo, se dvignem ter začnem govoriti zahvalni govor. V lepih besedah sem se spominjal dovršene naše akcije, v vznešenih stavkih slavil sem ljubljanske rojake in iskreno sem se zahvaljeval dunajskemu odboru, ki je s toliko vnemo in vidnim uspehom pripomogel k sijajni izvršitvi. Med govorom sem s pravim veseljem gledal vedno bolj prijazno se smehljajoče obraze svojih poslušalcev. To me je tem bolj podkurilo. Vedno gostejše in iskrenejše so bile moje besede, govorniška vznešenost me je navdajala! Glasno pohvalo na koncu in ponosno se vsedem. Ampak

naenkrat se je neznansko podaljšal moj obraz, ko vidim pred seboj — prazno škatlo. Sedaj glasen smeh na moj račun! Kako se je to zgodilo?

Vedno šaljivi Nitsch, ki je bil navzlic svojim 66 letom še poln burk, se je natihoma bil polastil smotk in jih pod mizo dal cirkulirati, ne da bi jaz v govorniškem ognju tega bil zapazil. Družba je takoj razumela šalo in vsak udeležencev je pobasal kar po 3—4 smotke, tako da od vseh 100 komadov niti ene smotke ni bilo več v škatli, ko je priromala nazaj do mojega sedeža. Z elegičnim glasom vzdihnem: »Da bi bili vendar vsaj en par smotk mi pustili za današnjo večerjo!« »No,« reče Nitsch, »ker si tako lepo govoril, bomo pa sedaj napravili zbirko, da boš vsaj nekaj nikotina imel za danes!« In tako sem dobil kakih 4—5 smotk, ki sem jih pa še vse tisti večer uničil.

Iz te povsem resnične dogodbice se razvidi tudi, da je pri naših shodih vladalo dobro razpoloženje!

Natančen popis te slavnosti imate v slavnostni razpravi o dunajskih zahvalnih koncertih, katero je izdala Glasbena Matica. Tudi jaz sem dobil svoje plačilo, ki me je bolj razveselilo, kakor najlepši »orden«. Že leto prej me je mestni odbor slovenske prestolice za moje delo v pomožnem odseku imenoval častnim meščanom Ljubljane in sedaj sem jaz »divji pevec«, ki nobene note ne pozna, postal častni član Glasbene Matice!

Slavnostna koncerta sta bila pri kraju in tedaj sem mogel v miru živeti svoji rodbini in svojemu uradu. Naravno pa je, da sem že iz stare navade vedno še ohranil stike s starimi tovariši. Včasih sem šel na kak razgovor v parlament, včasih z njimi v kavarno na tarok in semtertja tudi v krčmo, kjer se je dobila zmeraj družba slovenskih poslancev. Takrat so zahajali gospodje večinoma v gostilno »Zum weissen Hahn« v Jožefovem predmestju. Slučajno je tisti večer kanonik Klun samotaril pri svoji mizi. Vsedem se k njemu in kmalu sva bila v intimnem prijateljskem razgovoru. Klun je bil tedaj zelo nezadovoljen s političnim položajem. Častital mi je, da sem rešen parlamentarnega posla ter naravnost vzkliknil: »Prijatelj, ti ne veš, kako rad bi jaz posnemal tvoj vzgled in se umaknil iz politike! Ali tega storiti ne morem, saj sem prepotreben, da zabranim tupatam kako nerodnost naših mladinov.« Tako sva kramljala pri litru vina skoraj do polnoči. Drugi dan, to je bilo 7. junija 1896 se je Klun odpeljal v Budimpešto k delegacijskemu zborovanju. Bilo je jutro 9. junija, ko vzamem pri zajutrku v roke jutranjo izdajo dunajskega lista ter silno razburjen čitam med telegrami tužno vest, da je nekaj ur prej Klun od kapi zadet za vselej zapustil burni ta svet.

Vest me je pretresla, saj sva postala s Klunom, dasi svoje dni ostra politična nasprotnika, tekom časa, ko sva se bolj poznala, naravnost prijatelja. Že je 32 let tega, kar hladna

gomila krije truplo znamenitega politika. In reči moram, krivica se godi zaslužnemu možu, da je ime njegovo skoraj zapadlo pozabljenju. Skušal sem že v prvem delu svojih spominov naslikati interesantni ta značaj. Sedaj morem le poglobiti ono sliko ter konstatovati, da je bil Klun eden izmed najvplivnejših in najagilnejših slovenskih poslancev. Marljiv in vesten, poleg tega zelo lokav, je dosegel marsikaj za svoj narod, osobito pa za svojo rodno deželo in svoje volivce. V svojem družabnem nastopu je kazal v odlični meri vsa svojstva, karakteristična za prebivalstvo slavne Ribniške doline. V družbi šegav in vesel je bil povsod. priljubljen. V parlamentu je imel dokaj osebnih prijateljev ne le na desnici, marveč tudi med levičarji. Z eno besedo: ni bil eden izmed sijajnih govornikov, katerih je bilo v tedanjem parlamentu še lepo število, navzlic temu pa je s svojo vestnostjo in prikupljivo dobrodušnostjo marsikaj dosegel, kar bi zaman poskušal doseči kak ugledni govornik, ki ni razpolagal s takimi družabnimi darovi!

Srečo je imel. Ne le, da je umrl nagle smrti brez bolečin in brez smrtnega boja, — umrl je tudi pravočasno! Kajti njemu, konservativcu stare Bleiweisove šole, je takrat že odklenkalo enkrat za vselej. Nove ideje so definitivno premagale njegove politične nazore, mlada demokracija, vodena od Kreka in avtokrata Šusteršiča je bila zagospodovala na vsej črti in njemu, akreditovanemu staremu politiku ne bi v tedanjih razmerah preostajalo nič drugega, kakor ostaviti politično pozorišče, ali pa kloniti pod brutalnim gospostvom avtokrata Šusteršiča. Njegova smrt ga je obvarovala te duševne krize.

Naj omenim na tem mestu ginljiv spominski govor, ki ga je imel v kranjski deželni dvorani dne 6. julija 1896 deželni glavar Oton Detela. Govoril je s predsedniškega mesta deželnim poslancem sledeči epilog:

»Velečastiti gospodje poslanci! Danes vidimo na tej strani visoke zbornice sedež prazen, katerega je toliko let zasedal naš dragi tovariš, kanonik Klun. Nikdar več ne bomo gledali v njegovo dobrovoljno jasno lice, nikdar več videli prijaznih njegovih oči. Daleč od domovine, v tuji zemlji, je zatisnil poslanec Klun svoje oči dne 8. junija t. l.

Kanonik Klun je stal četrt stoletja kot deželni in državni poslanec na braniku za pravice naroda in za blagor domovine. Njegove zasluge so znane gospodom deželnim poslancem. On kot velenadarjen, neumorno delaven in vesten poslanec je bil vzor deželnega in državnega poslanca. Daleč od domovine, katero je toliko ljubil, za katero je živel in neumorno delal, je izdihnil svojo dušo. Vsegamogočni Bog ga je poklical v dobi krepke starosti, a prihranil mu pa tudi s tem marsikatero muko in bridkost, ki čakajo človeka v dobi starosti. Bila mu je v daljni tuji zemlji še zadnja tolažba, ko je čutil, da mu sega

Dr. Kaizl

mrzloledena roka do srca, da je prihitel k njemu tovariš in prijatelj njegov, državni poslanec Nabrgoj na pomoč. Še enkrat, in sicer zadnjikrat je čul besede v jeziku materinem, katerega je toliko ljubil, toliko spoštoval. Sedaj pa počiva v zemlji domači na mirodvoru, kjer počivajo njegovi prijatelji in tovariši iz deželne zbornice Bleiweis, Robič, Zarnik in dr. Poklukar.

Ljubezen, hvaležnost in spoštovanje slovenskega naroda spremila ga je do hladne gomile in obdržala mu bo trajen častni spomin... Danes, ko se bo zadnjikrat zapisalo ime kanonika Kluna v zapisniku deželnega zbora, zabeležilo se bo tudi živo sožalje visoke zbornice ob njegovi nenadomestljivi izgubi.«

Besede tega spominskega govora so tako prežete z elegičnim čutom, da bi ga komaj mogel pripisati pošteni sicer, a vendarle prav prozaični Detelovi duši.

Takrat živel sem prav prijetno in udobno v svoji novi uradni poziciji. Moje notranje zadovoljstvo je še povečalo dejstvo, o katerem sicer nerad govorim, ker vem, da se s tem izročam raznim hudobnim jezikom, ki ga pa vendar zatajiti ne morem, ker brez njega se ne more popolnoma razumeti mojega političnega in duševnega razvoja v življenju. Dogodek je bil ta:

Bilo je 3. julija 1896, na dan tridesetletnice bitke pri Kraljevem gradcu, ko sem se šetal po dunajskem VIII. okraju, v neposredni bližini one lepe cerkve v Lerchenfeldu. Mislil sem na usodne tiste ure na bojišču in kar vrglo me je v cerkev. Po dolgih letih sem zopet molil in se zahvaljeval Bogu, da me je rešil iz velike smrtne nevarnosti, da mi ni dal poginiti na moji skoro smrtni rani. Vtis te ure je bil zame odločilen. Takoj drugi dan sem šel k spovedi k jezuitom. Spovedniku sem odkrito priznal, da prihajam v spovednico po dolgih 30 letih. Mož, uvideven duhovnik, mi navzlic dolgemu registru grehov ni naložil nobene druge pokore, kakor enkrat resno prečitati oni prelepi stari himnus: »Te Deum laudamus.«

Tako sem postal, bogzna da ne iz sebičnih nagibov, temveč po svojem lastnem duševnem razvoju iz materijalista, kakor sem bil kot študent na visoki šoli, potem iz skeptika, verskega mlačneža — naposled veren katolik. Opravljal sem svoje verske dolžnosti že v tistih letih, ko me je včasih »Slovenec« še napadal kot nevarnega nasprotnika verskega mišljenja.

Dobro znam, da bo marsikateri čitatelj se spotikal nad to javno izpovedjo ter nezadovoljno zarentačil: »Kaj nas briga ta tvoja duševna metamorfoza!« Ne tako! Teh stvari, ki jih nisem nikoli na veliki zvon obešal, moram povedati v svojih spominih. Kajti, le tedaj bodo razumeli moji rojaki, da so me po vsej krivici pristaši narodno napredne stranke krstili odpadnikom, ko sem bil sedem let po ravnokar opisanem duševnem prevratu izvoljen na podlagi programa Slovenske Ljudske Stranke.

Moja nova služba kot centralni ravnatelj šolskoknjižnih skladov je bila za moža, kateri je v sebi imel živ nagon udejstvovati se v svojem delokrogu, mnogo zanimivejša, nego se je splošno sodilo. Prevzel sem svoj urad v dokaj zanemarjenem stanju. Moj prednik Hermenegild Jireček, odličen učenjak, vendar ni posebno sodil med uradnike, še manj pa med upravitelje velikega trgovskega in obrtnega podjetja, kakor je zaloga šolskih knjig. Da uredim zavoženi urad in dvignem zalogo, je bilo treba predvsem pomnožiti moje znanje zlasti v nekaterih strokah, katere so bile do tja zame popolnoma neznan svet. Tako n. pr. sem se moral seznaniti s tipografijo in raznimi načini reprodukcijskega postopanja. Dunajska zaloga sicer ni sama tiskala svojih knjig, temveč jih je dajala tiskati v stari Gorischkovi tiskarni. V Pragi pa smo imeli svojo lastno tiskarno. katero je moral centralni ravnatelj, ako je hotel zadostovati svojim službenim dolžnostim, redno nadzorovati. Da se tedaj vsaj površno seznanim s to obrtno stroko, sem najprej redno zahajal v veliko dvorno in državno tiskarno ter se dal tamkaj poučevati v »črni umetnosti mojstra Gutenberga«. Nato sem nadaljeval v državni strokovni šoli za tipografijo in reprodukcijo, izbornem zavodu, kateremu je bil dolgo let kot vodja načeloval znameniti fizik univ. prof. dvor. svet. Eder. Ko sem se dal približno pol leta šolati v teh prvovrstnih zavodih, sem vsaj toliko razumel o stvari, da sem si mogel napraviti lastno sodbo ter nisem bil več slepo odvisen od dobre ali slabe volje podrejenih mi uradnikov. Zelo dobro je bilo tudi, da je bila zaloga šolskih knjig, ustanovljena po cesarici Mariji Tereziji. edini v istini veliki osebnosti med vsemi habsburškimi vladarji. v denarnem oziru jako aktivna. Posledica je bila, da smo bili popolnoma neodvisni od finančnega ministrstva. Če je n. pr. bil potreben večji izdatek, zadostovalo je kratko poročilo na ministrstvo s prošnjo, naj se v to ali ono svrho dovoli pokritje z lastnih sredstev. Stalna formula se je glasila: »Aus den Mitteln des Schulbücherverlags«.

Le na ta način je bilo mogoče, da sem napravil večja službena potovanja tudi v inozemstvo. Dvakrat, l. 1895. in l. 1898. sem se dal poslati na Nemško, da tam proučim ono obrtno stroko, ki jo Nemec označi z besedo: »Buchgewerbe«. Najprej sem potoval na južno Nemško, kjer sem se mudil štiri tedne obiskajoč vse večje tiskarne, zlasti one v Monakovem in v Stuttgartu.

V Monakovem sem najprej videl električni obrat v Oldenburgovi tiskarni. Ta način obratovanja se mi je silno prikupil. Ko sem potem v Stuttgartu obiskal znamenitega tipografa Gräffeja, me je isti še potrdil v mojem mnenju, da je za tiskarsko industrijo pripraven edinole električni pogon. Kmalu sem imel priliko dejansko izkoriščati to svoje prepričanje.

Kot centralni ravnatelj šolskoknjižnih zalog sem bil takrat primoran misliti na zgradbo novega uradnega poslopja za praško direkcijo. Ta je bila tedaj nastanjena v starem samostanu v Konviktski ulici, v temnem, zlasti za tiskarno povsem neprimernem poslopju, v katerem tudi ni bilo dovolj skladišč za ogromno količino založenih šolskih knjig. Stavbišče se mi je posrečilo dobiti na zelo ugodnem prostoru v Smetanovi ulici, le par korakov od glavne prometne žile praškega mesta, od cesar »Ferdinandove třide«. To stavbišče je bilo zelo veliko in znal sem, da so ga lastnikovi dediči hoteli prodati. Naročil sem bil torej svojemu arhitektu, naj skrbno zasleduje vse, kar bi bilo v zvezi s tem nakupom ter naj me natančno o tem obvešča. Stala je na tem prostoru velikanska enonadstropna stavba »Zlati soudek«, pravo gnezdo nemških, zlasti študentovskih društev. Moj zaupnik mi naenkrat brzojavno sporoči, da se za nakup dotične parcele poteguje »Deutscher Handwerkerverein«, ki je imel svojo zaslombo v Prvi praški hranilnici, v velikem nemškem denarnem zavodu. Znal sem, da je sedaj »periculum in mora«, da ne smem zamuditi niti trenutka, ker bi bila sicer ta prilika za šolski sklad zamujena. Takoj se odpravim k ministru Gautschu, ki me pa ni mogel poslušati, ker je moral na važno sejo v državni zbor. Napotil me je do sekcijskega načelnika grofa B y l a n d t - a. Toda njega ni bilo v pisarni. Kontumaciran je bil radi kužne bolezni v svoji hiši. Vprašam, kje je gospod nastanjen. Rekli so mi, da začasno v »Residenzhôtelu«. Jaz takoj v hôtel, a tudi tam ga nisem dobil. Na moje vprašanje mi je odgovorila grofinja, da je gospod v »Jockeyklubu«. Odšel sem za njim v ta klub, ki je bil zbirališče visokorodne in finančne aristokracije. Prosim ga za razgovor ter mu pojasnim celo zadevo. Sprva se je branil, toda ko sem mu naslikal nujnost takšne akcije, sva se končno dogovorila, da bo on takoj š i f r i r a n o brzojavil cesarskemu namestniku v Prago ter ga vprašal, ali je nakupna cena, ki so jo zahtevali dediči v znesku 170.000 goldinarjev za stavbišče, primerna ali ne. Ob petih popoldne je bil tozadevni šifrirani odgovor iz Prage že tu. Glasil se je pritrjevalno. Takoj sem dobil pooblastilo, da smem nemudoma pozvati svojega zaupnika, naj sklene kupčijo s pravim zastopnikom dedičev in položi iz svojih sredstev »aro« v znesku 10.000 goldinarjev. Na vse zgodaj je bil moj zaupnik že pri odvetniku, sklene ž njim pogodbo in založi omenjeno vsoto kot aro. Še je bil pri odvetniku, ko se oglasi odposlanstvo »Deutscher Handwerkervereina« ter javi, da je to društvo, ki se je sprva pogajalo radi navidezno previsoke cene, sedaj odločeno pogodbo skleniti. Z obžalovanjem je odvetnik — sam deželni poslanec in hud Nemec — odgovoril, da prihaja odposlanstvo prepozno, ker je stavbišče baš kupila šolska zaloga.

Naravnost rečem, da nisem bil malo ponosen na ta dogodek, ki sigurno nima para v zgodovini državne birokracije.

Isto tako pa moram poudarjati, da je taka »huzarska« ataka bila mogoča le pri tako uvidevnem in visokopoteznem uradniku, kakor je bil grof Bylandt.

Zgradba je že stala ter je še danes pravi kras praškega mesta. Sedaj mi je pa šlo za vpeljavo električnega pogona. Pridem v Prago in povem arhitektu in onemu nadinženjerju, ki ga je cesarsko namestništvo oz. njegova stavbna direkcija postavila za gradbenega vodjo, da hočem imeti moderni, to je električni obrat v tiskarni. Oba sta mi odločno odsvetovala, češ, da grozi z ozirom na to, da ima Praga samo eno centralo in ako se tam kaj pripeti, nevarnost, da bo morala tiskarna dalj časa, morda cele tedne stati, morebiti celo v strogi sezoni, ko je največ dela pred pričetkom šolskega leta. Sprva sem se moral vdati. Baš takrat pa sem bil v drugič poslan na Nemško, da se tam seznanim z velikimi zalogami in industrijskimi zavodi, ki služijo izdelovanju knjig. Med drugim sem bil v Leipzigu cel teden, ves dan v tiskarnah, knjigoveznicah itd. Natančno sem si ogledal bibliografični institut, tiskarno Brockhausovo in druge. Povsod sem videl električni obrat in milo se mi je storilo, da po izjavi svojih tehnikov kaj takega ne bi mogli imeti v Pragi. Pridem tudi v Tauchnitz-ovo tiskarno, ki je bila po svoji velikosti nasproti onim velikanom le tiskarna srednje velikosti. Tudi tam elektrika! Jaz nekako elegično vzkliknem: »Škoda, da tega obrata ne morem uvesti v zavod, ki ga vodim!« Prokurist, ki me je spremljal, me vpraša, zakaj ne? Ko mu potožim neprilike glede centrale, me vpraša, koliko strojev ima praška tiskarna in v kolikih izvodih se tiskajo najbolj razširjene knjige. Ko mu odgovorim na to vprašanje, mi reče: »Bei dieser Anzahl von Schnellpressen und bei der angegebenen Auflagshöhe, können Sie ruhig für sich eine eigene Zentrale errichten.« Potem mi je dal naslov znamenitega elektrotehnika, ki sem ga v istini takoj drugi dan obiskal. Le-ta začne na podlagi mojih podatkov računati ter mi nato pove svoje strokovno mnenje, da je namreč lastna centrala povsem mogoča in priporočljiva. Vrnivši se v Prago, pokličem svoja tehnika ter rečem arhitektu: »Vi boste takoj šli na lastne stroške v Leipzig«, državnemu nadinženjerju, stavbnemu vodji pa: »Vi boste šli na stroške šolske zaloge.« Čez dva dni sta se gospoda vrnila ter mi prinesla vest, da umakneta svoj ugovor, ker sta se prepričala, da je električni obrat v lastni tiskarni mogoč.

Pripominjam, da gotovo ni bilo veliko državnih zgradb, ki bi se mogle meriti z zgradbo novega poslopja za praško šolsko zalogo. Prihranili smo namreč proti proračunu, ki ga je določila stavbna direkcija praškega namestništva, celih 66.000 K, s katerimi sem lahko pokril vse potrebščine za električno inštalacijo z vsemi dvigali itd., za kar vse v prvotnem proračunu niti vinarja nismo imeli.

Ne bom več govoril o svoji uradni delavnosti kot centralni ravnatelj. Le to naj še omenim, da sem z uspehom skušal nadomestiti zastarele šolske knjige z novimi, po vsebini in zunanjosti popolnoma modernimi. Tako sem n. pr. za češke šole vpeljal nove čitanke, ki so se kmalu sploh prikupile in se vzdržale toliko časa, dokler ni sredi svetovne vojne tedanji namestnik grof Coudenhove šel naravnost na Dunaj v naučno ministrstvo ter zahteval, da se te čitanke nemudoma odpravijo, češ, da so veliko preveč prežete z narodnim slovanskim duhom! Tudi za slovenske šole so se vršile važne in reči smem koristne spremembe. Le z eno prevažno in prepotrebno publikacijo sem imel smolo. Ko sem namreč videl popolno anarhijo v pravopisu slovenskih šolskih knjig, sem predlagal ministrstvu, naj se izda za šolsko slovstvo obvezen pravopis ter poveri njegova sestava tako veščemu strokovnjaku, kakor je bil moj prijatelj Franc Levec. Ministrstvo je takoj ugodilo mojemu predlogu. Ali po naši stari navadi so se pisatelji začeli prepirati in se zaganjati v Levčev proizvod in moja namera, utrditi in ustaliti pravopisno enotnost, je splavala po vodi!

XIII. poglavje.

Zveza med narodno napredno stranko in Nemci.

Nenaravna ta zveza je tako pomembna za razvoj slovenske notranje politike, da ji posvečam posebno poglavje.

Prava duševna očeta dotičnega pakta sta bila lokava gorjanska ekscelenca baron Joža Schwegel in premeteni deželni predsednik baron Hein.

Že v devetem poglavju sem pojasnil, kako je bil baron Winkler upokojen in kako je tedanji ministrski predsednik grof Taaffe vztrajal pri svoji nameri nadomestiti rodoljubnega Winklerja z nemškim birokratom baronom Heinom. Toda, ko sem bil napisal tisto poglavje, nisem še poznal prevažne publikacije: »Der politische Nachlass des Grafen Eduard Taaffe.« Debela, skoro 800 strani obsegajoča knjiga vsebuje Taaffe-jevo bogato politično korespondenco, dalje zapisnike posebno važnih sej ministrskega sveta in nekatera prednašanja neposredno namenjena cesarju Francu Jožefu. Ni dolgo tega kar je izšla ta knjiga, izdana po poslancu in univerzitetnem profesorju dr. Arthurju Skedlu s sodelovanjem profesorja dr. Egona Weissa.

In kaj izvem iz te knjige? Da sem popolnoma pravilno pogodil vzrok Winklerjeve upokojitve, ko sem ga označil kot žrtev one kombinacije, s katero je Taaffe hotel pritegniti zmernejši del nemške levice v podporo svoji politiki. To razvidim sedaj čisto jasno z vsemi dokazili iz Taaffe-jeve politične zapuščine. Tu se nahaja nad vse karakteristično pismo ministra grofa Kuenburga, datirano z Wolfsegga na Gor. Avstrijskem z dne 14. VIII. 1892. Pismo je tako važno, da prijavljam v dobesednem slovenskem prevodu ona mesta, ki se tičejo deželnega predsednika Winklerja.

Kuenburg piše Taaffe-ju med drugim tole:

»Pod 2/ vračam pismo barona Winklerja, katero mi je pred kratkim Plener doposlal s prošnjo, naj izrazim Vaši Prevzvišenosti njegovo najiskrenejšo zahvalo, ker ste mu blagovolili dati omenjeno pismo na vpogled. Kar se tiče točke glede oddaje penzijske prošnje barona Winklerja, ponavljata Chlumecky in tudi Plener v svojih zadnjih pismih ono mnenje, katero

sem si jaz dovolil Vaši ekscelenci predložiti že v svojem pismu z dne 6. t. m.

Ako bi sicer Vaša ekscelenca iz utemeljenih humanitetnih razlogov hoteli odložiti dotično demisijsko prošnjo do konca tega mesca, kar razvidim iz Vašega telegrama z dne 8. t. m., mislim za svojo osebo, da iz tega ne bi utegnile nastati težkoče, toda po mojem najiskrenejšem uverjenju le tedaj, ako Vaša ekscelenca vztraja pri sedanji kandidaturi barona Heina. Usojam se to še enkrat najnujneje priporočati. Naj ne zameri Vaša ekscelenca, če Vam povem v tem slučaju svoje mnenje povsem iskreno in pošteno. Predvsem ni baron Hein od nobene stranke takorekoč postavljen ali »ab ovo« favoriziran kandidat, temveč on je osebnost, ki ga vlada uvažuje, sicer ne samo radi tega, ker je slovenščine popolnoma zmožen (sic! op. pis.), temveč predvsem, ker je že v težkih razmerah dokazal svojo zmernost.

On ni bil nikoli kandidat nemških liberalcev. Tak je bil spočetka, kakor znano, baron Schwegel in kasneje grof Goess. Edino to bi se moglo navajati proti njemu, da so ga vodilni krogi baš omenjene stranke sprejeli — to se je zvedelo po neumnih indiskrecijah — ter je naravno že zadostovalo, da so ga odklanjale slovenske stranke. Ako bi se zgolj radi tega pustil pasti baron Hein ter kdo drug imenoval na njegovo mesto, bi se to razkričalo kot očividen uspeh Slovencev ter se obenem tolmačilo kot očividen poraz Nemcev. Imeli bi drugega dvornega svetnika Abrama[1], le v povečani meri. Z vso strastnostjo bi se zatrjevalo, da je to namenoma oškodovanje nemških interesov in zopet bi bujno naraslo ono nesrečno nezaupanje, ki zastruplja vse naše razmere. Vse to pa se gotovo ne zgodi, če vlada ne oziraje se na strankarsko prerekanje, odločno uvažuje svojega dosedanjega kandidata barona Heina. Da ne bo peščica zmernih Slovencev, ki jih ima danes še državni zbor, radi tega niti stopila iz parlamenta, niti iz Hohenwart-ovega kluba, tega ne bo treba posebej dokazovati tako natančnemu poznavalcu obstoječih razmer, kakor je to Vaša prevzvišenost.«

Ono pismo, katero omenja grof Kuenburg in ki ga je moral po Taaffe-jevem ukazu poslati na vpogled tudi Plenerju, je datirano z Dunaja dne 27. julija 1892. Glavna vsebina njegova je, da pozivlja grof Taaffe kranjskega deželnega predsednika, naj vloži svojo prošnjo za upokojitev v prvi polovici meseca avgusta. Baron Winkler je odgovoril v pismu, ki nosi datum iz Bele peči na Gorenjskem dne 30. julija 1892. Tudi to pismo je tako karakteristično za osebo barona Winklerja, da ga objavljam v slovenskem prevodu v celoti.

---

[1] Dvorni svetnik Abram, goriški Slovenec, je bil na veliko nejevoljo levičarjev od grofa Schönborna pozvan v justično ministrstvo.

»Visokorodni grof!

Velemožni gospod ministrski predsednik!

Na velecenjeno pismo s 27. t. m., s kojim me je odlikovala Vaša prevzvišenost, se usojam odgovarjati, kakor sledi:

Opirajoč se na Vašo pritrditev, ki ste mi jo dali, ko sem bil zadnjič na Dunaju, da smem svojo prošnjo za upokojenje izročiti koncem septembra, sem uredil svoje dispozicije glede razpustitve svojega gospodarstva v Ljubljani in preselitve v Gorico.

V stanovanje, določeno v Gorici za mojo rodbino, ne bi mogel priti pred 10. oktobrom, ker bi ga mogla ona stranka, ki ga ima dosedaj, po odpovedi izprazniti stoprav koncem septembra in ker se bodo potem morale še izvršiti v stanovanju neke male adaptacije. Do tega termina upam, bi mogel tudi vnovčiti za primerno ceno svoje konje in vozove z opremo, česar ne bi maral dati za slep denar. Tudi moje razmerje s služinčadjo, ki mi je zvesto služila, se bi do tega roka dalo urediti na primeren, pošten način. Zelo hvaležen sem Vaši ekscelenci za dobrohotno zasiguranje, da bom mogel do 1. oktobra in morda še dalje obdržati neomejeno dispozicijo nad svoje sedanje ljubljansko stanovanje. Ali ta ugodnost — naj mi dovoli Vaša ekscelenca to pripombo — bi imela zame le tedaj dejansko vrednost, če bi mogel ne kot navaden zasebnik z zmanjšanjem svojega gospodarstva živeti v Ljubljani, morda ko sem že upokojen, če bi me prav pustili do tistega termina v moji sedanji funkciji in obenem s sedanjo aktivitetno doklado, ker sem si ves čas svoje dvanajstinpolletne službene dobe kot deželni predsednik na Kranjskem prizadeval, da sem vlado vsekdar zastopal na dostojen način. To se mi je posrečilo le s tem, da sem pritegnil tudi svoje privatno premoženje ter s pripomočjo moje žene, ki je bila v stanu skrbno voditi hišno gospodinjstvo. To mi je tudi, tako smem soditi, popolnoma uspelo, ali prihranil si s tem nisem ničesar. Sicer bi pa tudi za slučaj, da se me prej upokoji, smatral kot častno dolžnost, da odpustim svojo služinčad šele po mesecu septembru, ker sem, vrnivši se z Dunaja v mesecu maju ob govoricah, ki so nastale o mojem umiku, v zaupnih krogih izjavil, da bom koncem septembra predal svojo prošnjo za upokojitev. Torej, če bi me prej odslovili iz moje službe, bi se to smatralo kot očividna nezaupnica, kot neka kazen, kar bi me moralo globoko užaliti, tembolj ker mislim, da sem vedno ravnal po intencijah Vaše ekscelence; saj mi Vaša ekscelenca nikoli ni dala slutiti, da nisem pravilno postopal v svoji službeni dobi. Vedno mi je bil kažipot zakon in po mojem prepričanju pravilna sodba o danih razmerah, sicer se ne bi nikakor mogel obdržati več kakor dvanajst let na posebno težavnem službenem mestu, kjer sem vendarle tudi uspešno deloval za svojo deželo.

Vaša ekcelenca je sama namignila, da ste zgolj radi najnovejše spremembe cele situacije, nikakor pa ne iz razlogov izvirajočih iz moje službene delavnosti, morali želeti, da bi pred prvotnim terminom izročil svojo prošnjo za upokojitev. Popolnoma razumem, da se morate ozirati na politične okolnosti, ki jih bo Vaša ekscelenca vsekakor bolje mogla presoditi nego jaz. Vendar se usojam naglašati, da bi se ta namen dal doseči tudi tako, da bi kmalu po 15. avgustu, ko si bom preskrbel še nekatere dokumente, izročil svojo prošnjo Vaši ekscelenci. S tem bi bila jasno izražena moja namera, da se umaknem. Moja odpustitev iz službe pa bi se mogla tudi v slučaju, ako bi bila moja prošnja rešena, vendar še odgoditi iz prej omenjenih razlogov do onega roka, ki sem ga prej označil. Tako obzirnost kot star državni uslužbenec, ki more samozavestno gledati na svojo dolgo, čestokrat s trnjem posuto pot, vendar zaslužim; saj v tem kratkem presledku vendar ne bom mogel v nobenem pogledu ničesar skvariti.

Končno prosim, ne zamerite, da sem dragoceni čas Vaše ekscelence nad mero zlorabil ter ostajam zatrjujoč Vaši ekscelenci najodličnejše velespoštovanje,

hvaležno udani

Andrej baron Winkler.«

Taaffe-jev odgovor na to možato pismo je datiran z Dunaja dne 21. avgusta. V njem zagotavlja grof Taaffe kranjskemu deželnemu predsedniku, da se bo njegova penzijska prošnja rešila tekom meseca septembra.

Kaj sledi iz teh dokumentov? Da je baron Hein prišel v Ljubljano direktno kot zaupni mož nemških levičarjev, katerim se je silno mudilo spraviti v ljubljansko deželno palačo moža, zmožnega in spretnega, da k tlom pritisne Slovenstvo v deželi Kranjski.

In z nerazumljivo politično zaslepljenostjo se je dala narodnonapredna stranka od tega skrajno nevarnega narodnega nasprotnika zapeljati k usodni zvezi z nemškim veleposestvom in z nemško stranko na Kranjskem!

Do novega deželnega zbora tudi Hein ni mogel nič uspešnega doseči za svoje nemške liberalce. V starem zboru bi jaz in Klun popolnoma zadostovala, da bi preprečila alianco nemškega veleposestva in slovenskih naprednjakov. Toda ko naju dveh ni bilo več v deželnem zboru, takrat je šele Hein-ova pšenica šla v klasje. Cele situacije ne morem bolj popisati, nego jo popisuje moj srčni prijatelj Janko Kersnik v svojem pismu z dne 30. decembra 1895. Dotični odstavek se glasi takole:

»... Pa dovolj! Če ne še porečeš, da se mi že pozna vpliv jednodnevnega sestanka z novimi deželno-zborskimi tovariši! Ljubi Franc! Kaka škoda, da Tebe ni tu med nami! Sedaj bi

bil pravi moment, da pokažeš svoje prednosti: Vlogo bi igral, kakršne še nikdar nisi in cela čreda plahih, brez voditelja begajočih ovac, kar smo mi »liberalci«, stikala bi glave med Tvoji koleni. Jaz Ti hočem predvsem suho poročati, kakšen je bil prvi dan našega deželnega zbora.

Najprej bi se bili skoro stepli za sedeže. Detela je hotel imeti svojih 15 pristašev pred seboj v središču in priklopiti jih tako prav ozko Nemcem. Mi pa smo hoteli tudi zadnje, namreč bližino Nemcev. In ako že to ne bi bilo doseženo, vendar smo nameravali biti neka zagozda med onimi. Detela bi bil kmalu zmagal, da ni pritisnil v zadnjem trenutku Tavčar z znano grobostjo, kateri Detela ni bil več kos. Obsedeli smo torej prav v sredi. Spredaj od desne na levo: Tavčar, Lenarčič, Murnik, Hribar, zadaj Grasselli, Perdan, Majaron, Kersnik, Globočnik. Tavčarja »flankuje« Langer, Hribarja pa Zelen, Grassellija Auersperg Leo, Globočnika pa Švajger. Tako smo lepo zavarovani. Pri volitvah v odseke so se pokazali prvi rožički. Za upravni odsek smo hoteli mi štiri zastopnike, ko so nam klerikalci, kakor tudi za finančni odsek, hoteli dovoliti samo tri. Vse pogajanje je bilo zaman. A pomagali so nam Nemci, ki so z nami vred črtali Zelena in volili Globočnika. Osveta pa ni izostala. Klerikalci ponudijo takoj po tem Nemcem načelništvo v upravnem odseku, ako jim isti dovolijo Kluna na čelu finančnega odseka. In tako se je zgodilo. Iz vsega dosedanjega je razvidno, da bo vse zasedanje le vodeno v obeh narodnih strankah za prijateljstvo Nemcev. In veruj mi na besedo, da sta Hribar in Tavčar bolj željna te ljubezni, nego Putifarka — Jožefa. Sic transit — ne, ne, sic tempora mutantur!

Gotovo je danes le to, da se Nemci ne vežejo na nobeno stran in da bo treba vse naše previdnosti, da se jih pridobi za volitev deželnega odbora. Za pogajanja ž njim, pomisli — designiran sem jaz!

V našem taboru se je v istini zmernost naselila; za koliko časa, tega pa sami ne vemo. Pozabil bi Ti skoro čestitati, ko si tak vedež: Povše se je res nastanil na Tvojem sedežu ter jako oblastno gleda po dvorani. A sedaj k Tebi!«

— In v takem položaju slovenske napredne stranke nasproti takim sovražnikom, staremu diplomatu Schweglu in baš tako pametnemu kakor odločnemu deželnemu predsedniku! V narodno naprednem klubu je bilo sicer dokaj pametnih mož: Grasselli, Lenarčič, dr. Majaron, Ivan Šubic in notar Globočnik, sami ljudje bistrega pogleda in nemale darovitosti! Toda videti je, da so se slepo vdajali strankinemu vodstvu. In to je bilo povsem nezadostno! Dr. Tavčar, izboren govornik, odličen jurist, dobro podkovan tudi v narodno gospodarskih vprašanjih, vendar nikoli ni sodil v politiko. Še danes velja Goethejev izrek in morda bolj, nego kedaj: »Politisch Lied ein garstig Lied!« Politika ni nobeno snažno rokodelstvo in Tavčarjev talent.

mehka in romantična duša sta mu očividno odkazali mesto med pesniki. Oni pa, ki je bil dejansko voditelj narodno napredne stranke, je bil g. Ivan Hribar. Po moji slutnji je bil baš ta politična neroda, ki je zapeljal narodno napredno stranko v tako zagato.

Pakt z Nemci, sklenjen in blagoslovljen po baronu Heinu, se je obelodanil v seji dne 31. januarja 1896 pri volitvi deželnega odbora. Šlo je za izvolitev deželnega odbornika iz cele zbornice. Slovenski katoliški poslanci so oddali svoje glasove za dotedanjega deželnega odbornika dr. Papeža, ki je bil obenem načelnik njihovega kluba. Čisto jasno, da so oni zastopali ogromno večino prebivalstva dežele Kranjske, kljub temu pa so zmagali naprednjaki s svojim kandidatom dr. Tavčarjem, za katerega so glasovali tudi Nemci. Tavčar je bil izvoljen z 19 glasovi proti 15, ki jih je dobil dr. Papež.

In za to beračijo ter za borih 6000 goldinarjev letne subvencije za slovenske gledališke predstave so se zavezali zastopniki narodno napredne stranke s svojim podpisom, da ne bodo sprožili nobene narodne akcije drugače nego sporazumno z Nemci! In ta pakt je držal od leta 1896. do leta 1905.!

Lahko se je v pest smejal stari lisjak baron Schwegel in lahko se je s tem uspehom ponašal nasproti dunajskemu ministrstvu baron Viktor Hein. In vendar sta se oba gospoda navzlic svoji prefriganosti zmotila v bistvu cele zadeve. Pozabila sta, da njun trenutni uspeh vendar ne zaleže, ker so si pač pridobili numerično večino v deželnem zboru, kjer je od tega trenutka sem Nemec postal dejanski gospodar v deželnem zboru, da pa ta zveza ni mogla imeti stalnosti, ker slovenski narod v svoji ogromni večini tej zvezi nikakor in nikoli ni pritrdil, temveč zvest ostal narodnemu programu, ki so ga žalibog takrat zatajili zastopniki narodno napredne inteligence!

Pa mi bodo očitali nekateri površni presojevalci: »Kaj govoriš, kaj se vsajaš, saj so vendar Tvoji radikalni nasprotniki iz prejšnjih let, Ivan Hribar in dr. Tavčar, izvrševali le Tvoj program!« Nikakor ne, glasno ugovarjam!

Pač je istina, da sem od svojega vstopa v parlament, počenši z letom 1883 vedno zagovarjal pomirjenje z Nemci. Hotel sem pritegniti nemško stranko, ki je pod avstrijskim režimom razpolagala na Kranjskem z razmeroma velikim duševnim in finančnim kapitalom, k skupnemu praktičnemu delovanju v gmotnih vprašanjih. Zdavnaj sem že dal slovo tisti popolnoma napačni misli, da bo jezikovno vprašanje rešilo slovenski narod pretečega mu pogina; že zdavnaj sem vedel, da gre želodcu prednost pred jezikom, da se materijelno dobro situirani narod nikoli ne more iznaroditi, dočim se beraški narod v svoji materijelni bedi nikoli ne more vzdržati. Tedaj sem bil odločno za pomirjenje, toda krčevito bi se v bran postavil vsaki narodni kapitulaciji. Dolgih 31 let sem bil v najožjem stiku s Schweglom:

in zasigural sem si njegovo sodelovanje pri celi vrsti samostalnih predlogov in mnogokrat sem zmagal pri glasovanju s pomočjo nemških glasov. Ali javno pozivam svoje nasprotnike, neizvzemši g. Ivana Hribarja, ki si je takrat prilastil monopol narodnega radikalizma, naj mi povejo le najmanjšo narodno koncesijo, katero bi bil kdaj ponudil ali dal nemški stranki na Kranjskem! Če se še toliko trudijo, ne bodo mogli iztakniti niti toliko, kolikor ima g. Hribar črnega za svojimi nohti.

In tako sem mogel svojemu prijatelju Kersniku, ki me je natančno obveščal o vseh dogodkih v tedanjem kranjskem deželnem zboru, pisati ono pismo, katero objavlja dr. Ivan Prijatelj v svoji tako zaslužni knjigi »Ivan Kersnik in njegova doba«.

9. maja 1896.

»Tvojemu pismu sem se bil prav dobro smejal ne le radi zdravega humorja tvojega, temveč še bolj radi glavne vsebine njegove. Svet je vendar le okrogel, dejal sem sam pri sebi, zlobno muzajoč se. Kam smo prišli — sedaj uporabljajo radikalci mojega oprodo, da jim gre paktirat z Nemci! Sicer sem bil že preje izvedel o vseh teh spletkah, po Schweglu sem bil vedno dobro poučen. A posebno mi niso imponirali vaši uspehi. Bog me varuj prevzetnosti, vendar pa mislim, da bi z menoj vred bil več pozitivnega dosegel od starega lisjaka nego z dr. Tavčarjem in ljubljanskimi ultra-elastiki!«

Toda še nekaj! Bil sem sicer o poteku pogajanj narodne napredne stranke z Nemci v kranjskem deželnem zboru dokaj dobro poučen po Kersnikovih informacijah in po razgovorih z baronom Schweglom, vendar pa je cela zadeva prevažna, da bi se bil smel preveč zanašati na svoj spomin o stvareh, ki so se godile pred 32 leti. Obrnil sem se tedaj na sila natančno poučenega gospoda, čigar absolutna verodostojnost je vzvišena nad vsakim dvomom. Naprosil sem ga, naj mi sedaj, ko ima stvar vendar zgolj zgodovinski pomen, brez ovinkov pove golo resnico. Drage volje je dotični gospod ustregel mojemu pozivu ter mi javlja v dopisu, datiranem z dne 30. novembra 1928, da je bil baron Hein poskušal najprej svojo srečo pri »klerikalnih« poslancih ter hotel to stranko zvezati z nemškim veleposestvom. V to svrho je povabil deželni predsednik k sebi na večerjo gospode: deželnega glavarja Otona Detelo in kanonika Kluna za slovensko katoliško stranko ter barona Schwegla, grofa Barba in viteza Franca Langerja. Toda ti preklicani klerikalci niso marali in tudi nemški veleposestniki, med katerimi je prevladovala liberalna struja, se niso kazali preveč vneti za tako zvezo. Ker ni bilo mogoče pri klerikalcih, je baron Hein poskušal doseči pri narodno

napredni stranki, ki je brez vsakega obotavljanja drage volje šla k nemškemu veleposestvu v »tiho kamrico«. Moj izvestitelj mi piše dobesedno tako: »... Wenige Tage darauf schlossen wir mit der liberalen Partei einen Vertrag (eine grosse Dummheit von uns), dessen Punkte waren: Beide Parteien garantieren einander die Subvention des slovenischen und deutschen Theaters im bisherigen Ausmasse, die Wahlen in alle Ausschüsse nach dem Schlüssel der Abgeordnetenzahl — 12er Ausschuss: 5 Klerikale, 4 Grossgrundbesitzer, 3 Liberale; Beibehaltung der 600 Gulden für den deutschen Unterricht an den slovenischen Volksschulen (Judeževi groši). Keine nationalen Vorstösse von Seite der slovenischen liberalen Partei und sollten solche von der dritten Seite kommen, vorhergehende Verständigung wegen der einzunehmenden Haltung mit uns. Wir wählen aus dem ganzen Hause das Mitglied der slovenischen liberalen Partei, welches diese für den Landesausschuss nominiert.

Noch in derselben Session wurde die Verabredung von der slov. liberalen Partei gebrochen. Der Anlass hiefür ist mir nicht mehr in Erinnerung. Ich glaube jedoch, es war wegen der Subvention von 600 Gulden, deren Streichung die klerikale Partei beantragte und für die dann die liberale ohne weiteres stimmte. Tavčar, dem »entre nous« Hribar — ein Bein stellte, wo er konnte, war wütend über die Wortbrüchigkeit seiner Partei (er wurde im Klub mit einer Stimme überstimmt) und erklärte uns, dass er aus dieser Haltung die Konsequenzen ziehe und uns sein Mandat (gotovo le deželnoodborski mandat, op. pis.) zur Verfügung stelle, was wir nicht annahmen und die Sache überhaupt nicht tragisch nahmen, da wir auf diese Subvention ohnehin wenig Gewicht legten. Unbegreiflicherweise erneuerten wir doch ein Jahr später unseren Vertrag mit der slov. liberalen Partei und zwar genau praezisiert und schriftlich. Unterschrieben wurde er von Tavčar und Hribar, unserseits unterschrieben Schwegel, Dr. Schaffer und ich. Bekanntlich hat Hribar später behauptet, dass er nicht unterschrieben hätte, was ihm jedoch in der Handelskammer von Pamer* durch Vorweisen des Schriftstückes mit seiner Unterschrift bewiesen wurde. Da ich das Schriftstück Pamer gegeben hatte, hat mich Hribar in der Zeitung angeflegelt — seine ganze Rechtfertigung! Wie Ihnen bekannt sein wird, wurde die Vereinbarung gelegentlich der Attaken gegen das deutsche Protokoll wieder gebrochen und nachdem wir die ganze Zeit des grossen Kampfes mit der Obstruktion die liberale Partei schützten, gegen alle Anerbietungen und Verabredungen von Seite

* Op. Pamer je bil takrat član trgovske zbornice.

der Regierung absolut ablehnend waren und erklärten, auf eine Wahlreform nur im Einverständnis mit den Liberalen einzugehen. Ich speziell wurde von Hein und in Wien von Pace* bearbeitet. Nach dem Vertragsbruch erklärten wir unser Bündnis hiemit als gelöst und stimmten einer Wahlreform zu, welche für die Liberalen viel ungünstiger war als die früher von uns gestellten Anträge.«

Tako moj informator! Jasno je sedaj dokazano, da je podpisana zveza v istini obstajala med nemškim veleposestvom in slovensko napredno stranko ter da se je slednja v nepopisni zaslepljenosti zavezala z Nemci, ne samo da ne bodo stavljali nobenega predloga v narodnem smislu, temveč celo, da se za slučaj, ako se tak predlog stavi od tretje, to je katoliške strani, ne bodo smeli strinjati ž njimi drugače kakor sporazumno z Nemci, to je z nemškim dovoljenjem! In ta nesrečni pakt je obveljal skozi dolgih devet let do leta 1905., ko je Krek z naravnost genijalno potezo vrgel v deželni zbor svoj predlog glede zapisnikovega jezika in glede nemških govorov deželnega predsednika Heina. Komentarja k temu ni treba!

Ne bi o tej stvari dalje govoril, ko ne bi baš v teh dneh razpravljal g. Ivan Hribar v svojih memoarah, objavljenih v »Trgovskem listu«, isto zadevo. Ker imenuje pri tej priliki tudi mene, sem prisiljen vsaj nekoliko reagirati na njegove »Spomine«, na katere se sicer nikoli ne bi bil oziral. »Non ti curar di loro, ma guarda e passa,« pravi Dante. Vsled izzivanj omenjenega gospoda pa, ki je imel tedaj vodilno mesto v napredni stranki, sem se obrnil na prej označenega svojega informatorja v vprašanjem, ali se smem sklicevati nanj, ako se poslužim njegovih podatkov. V svojem odgovoru od 7. decembra 1928 me direktno pooblašča ter pravi: »In diesem Falle vor Gericht als Zeuge geführt werde ich mich nicht im mindesten scheuen, die Wahrheit zu sagen... Dass Sie der Urheber des Bundes zwischen uns und den liberalen Slowenen waren, kann wohl nur einem Hribar einfallen.« Le toliko v odgovor na zavijanja bivšega deželnega poslanca. Za sedaj je to moja zadnja beseda.

In ta povsem neosnovana vest je našla odmev celo v najnovejši publikaciji: »Franc Erjavec: Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem.« V tej knjigi, ki je resno delo resnega moža, čitamo dobesedno: »... In tedaj so storili oni, nekoč tako radikalno narodni liberalci, ki so proglašali zadnja leta ves nacijonalizem za svoj monopol in vsakemu ob vsaki

* Grof Pace, zet barona Winklerja, deželni predsednik v Bukovini, kesneje podpredsednik najvišjega računskega dvora in končno sekc. načelnik v notranjem ministrstvu. Mož je bil součenec Kersnikov in Levec je bil njegov instruktor. Skozinskozi poštenjak in nadvse simpatična oseba!

priliki očitali narodno izdajstvo, oni usodepolni narodni in politični greh, ki je potem toliko let po eni plati oviral organski napredek vse dežele, po drugi pa izpremenil nekoč res napredno liberalno stranko v inkarnacijo vsega reakcijonarstva na Slovenskem. Samo da obdrže oblast, so namreč sklenili na Šukljetovo inicijativo in s Kersnikovim posredovanjem meseca januarja leta 1896 pogodbi z Nemci.«

Z mirno vestjo izjavljam, da je ta očitek popolnoma neosnovan. Nikoli se nisem branil javno zastopati, kar sem storil. Resnicoljubje pri možu je v mojih očeh najlepša krepost, nasprotno najgrša grehota — strahopetnost. Vedno sem skušal zadostiti tej kreposti in se skrbno izogniti zadnji lastnosti. Niti na smrtni postelji ne bi mogel spovedniku izreči kaj drugega, nego da se mi niti sanjalo ni o nameri voditeljev narodno napredne stranke, da hočejo napraviti tako »kravjo kupčijo« s prej tako osovraženimi in napadovanimi Nemci. Kersnikovo pismo, kakor že kaže besedilo njegovo, me je naravnost presenetilo; šele potem, ko je bila pogodba dogovorjena in sklenjena, me je baron Schwegel obvestil o dejstvu in njegovih podrobnostih. Ako bi jaz hotel v dobi, ko sem bil še aktivni poslanec, imeti zvezo z Nemci, bi jo, kadar bi hotel, lahko igraje dosegel. Istina je, da sem se pričetkom koalicije leta 1894, tedaj v prvih mesecih njenega obstanka bavil z mislijo, da bi se tudi v deželnem zboru kranjskem moralo doseči tako razmerje, kakor smo ga bili ustanovili v dunajskem parlamentu. Kako lice pa bi imelo, ako bi se na Dunaju pokazali kot parlamentarni zavezniki, v deželni sobani ljubljanski pa kot stari, ljuti nasprotniki? Toda tudi takrat niti sence ni bilo kakih pogajanj z nemškimi poslanci in menoj v kranjskem deželnem zboru!

Sicer mi pa potrjuje v na prejšnji strani navedenem pismu oni nemški politik, ki je pač izmed vseh živih najbolje informiran, vse podrobnosti tega pakta.

Torej gola resnica! Kar se tiče dr. Tavčarja in mojega prijatelja Janka Kersnika, je to le nov dokaz, da sta bila oba moža pesniški naravi ter nikakor ne ustvarjena za ono grdo rokodelstvo, ki se imenuje politika. Drugače z gospodom Ivanom Hribarjem, ki si menda še danes domišljuje, da je ne-le velik politik, temveč obenem znamenit državnik. Jaz vsaj za svojo osebo ga nikoli nisem imel za to. Ali eno moram reči! Mar ne bi bilo vprav izborno gradivo za kakega nadarjenega satirika, kakega Aristofanesa ali Beaumarchaisa, naslikati ono veličino, ki si je sam prisvojil monopol neskaljenega narodnega rodoljubja, ki se je pri premnogih prilikah pogrezal v valovih vseslovanske frazeologije tudi — v oni dolgi devetletni dobi, ko je ob istem času v deželnem parlamentu moral hoditi okoli s pasjo torbico na ustih, ki mu jo je bil privezal ominozni podpisani pakt z nemškim smrtnim sovražnikom!

XIV. poglavje.

Pred viharjem.

Kaka pa je bila notranja politična situacija na Dunaju, ko se je zbrala novo izbrana poslanska zbornica k svoji otvorilni seji. Ministrski predsednik je govoril v svoji programatični izjavi sila samozavestno in odločno. S posebnim naglasom je izjavil, da stoji njegova vlada povsem prosto nad strankami ter da hoče i v naprej varovati svojo prosto roko. Spregovoril je znamenite besede: »Wenn ich sage, dass die Regierung den Parteien gegenüber frei dasteht und auch für die Zukunft frei zu bleiben gedenkt, so bedeuten diese Worte, dass wir zu führen und nicht uns führen zu lassen gedenken!«

Gotovo se niti sanjalo ni pogumnemu Poljaku, da bo pet tednov kesneje po nečuvenih prizorih v parlamentu in velikih pouličnih izgredih moral za vedno zapustiti vladno palačo in ministrski sedež!

Oglejmo si najprej, kako je izgledal parlament.

Po Badenijevi volilni reformi, ki je pomnožila število poslancev na 72 glav, izvoljenih iz nove pete kurije na podlagi splošno enake volilne pravice, je prišlo v zbornico krdelo kakih petnajst socijaldemokratov, med njimi tako karakteristične osebnosti, kakor vodja avstro-socijalne demokracije, poljski Daszynski. Med Slovenci smo videli poleg dr. Šusteršiča, ki je bil že leto prej kot naslednik Klunov poslan od Ljubljanske okolice v državni zbor, dr. Janeza Ev. Kreka, Naceta Žitnika in Jožeta Pogačnika.

Dr. Ivan Šusteršič! Ni lahka naloga poglobiti se v njegov značaj ter naslikati ga takega, kakor se danes kaže resnemu opazovalcu. Kaj lahko je tako delo pri plitvih možeh, veliko bolj težavno pa je pogoditi tako komplicirano osebnost, kakor je bil dr. Šusteršič. Brezdvomno je bil dr. Šusteršič široka, velika narav. To priznavam tudi jaz, dasi moram po vestnem opazovanju in preiskavanju ugotoviti mnogo temnih strani tega veljaka. Ne morem zanikati, da se Šusteršič nikakor ni odlikoval po obširnem znanju. Kot govornik je imel pač velike uspehe v deželni sobani kranjski, dočim ga v državnem zboru nikakor ni bilo prištevati prvovrstnim govornikom. Najjačja stran v njegovem značaju je bila potencirana samozavestnost, energična volja in skrajna brezobzirnost, nika-

kor izbirčna v sredstvih. Mož je bil avtokrat ter ni trpel nobenega mu enakega poleg sebe, kaj še koga nad seboj. Pri tem je bil skrajno lokav in spreten. V parlamentu z urejenimi razmerami najbrže ne bi bil nikoli igral posebno znamenite vloge. To se je videlo tudi v Hohenwart-ovem klubu, kojega član je bil skoro eno leto. V onem parlamentu pa, od Badenijevih časov sèm razdrapanem, demoraliziranem in podivjanem, se je mož njegove baže in njegove duševne kapacitete kmalu dvignil na površje ter postal eden izmed najbolj znamenitih in najbolj vplivnih poslancev.

Kaj naj porečem o Janezu Ev. Kreku! Še danes ga vidim pred seboj milega svojega prijatelja, vprav ženijalnega moža, silno redko prikazen v borbah smrti zapisanega avstrijskega cesarstva, moža odlične svetovne naobrazbe — sijajen intelekt in zlato srce, velikopotezen v vsakem pogledu, človek, ki je živel le javnemu blagru, vse za druge, nič zase! Smelo trdim, da med mnogimi talenti, ki jih je takrat še imela avstrijska poslanska zbornica, ne najdem, izvzemši vodjo avstrijske socijalne demokracije dr. Viktorja Adlerja in zgodovinsko prikazen Tom. Masaryka, nikogar, ki bi ga mogel postaviti v isto vrsto s Krekom!

O Žitniku sem povedal svojo sodbo že v enem prejšnjih poglavij. Istotako, kakor v kranjskem deželnem zboru, se je kazal tudi v dunajskem parlamentu.

In sedaj Pogačnik! Že dolgo let sem njegov osebni in odkriti prijatelj. Pa mi gotovo ne bo zameril, ako rečem, da se nikoli ni preveč trudil z učenjem ter se nikoli ni prenategnil pri težavnem parlamentarnem delu. Ali odlikoval se je z darom, ki ga žalibog tako redkokdaj najdem med slovenskimi naobraženci. Manire je imel, družabno omiko. Znal se je obnašati kakor socijalno izobražen človek. Poleg tega pa je razpolagal z eno lastnostjo, ki jo jaz po dolgih skušnjah naposled stavljam nad učenjaški balast, to je s pristno zdravo gorenjsko pametjo. To je pokazal v brambovskem odseku, čigar načelnik je bil in s tem zdravim razumom se je odlikoval tudi kot mnogoletni podpredsednik dunajske zbornice. O tem priča razgovor, ki sem ga imel leta 1917 v Bad Gastein-u z bivšim predsednikom dr. Sylvestrom. Slučajno sem prišel skupaj s starim kolegom ter sem ga med drugim vprašal, kako je on kot predsednik zadovoljen s podpredsednikom Pogačnikom. Takrat namreč dunajski parlament ni imel nič manj nego osem podpredsednikov. Pa mi je odgovoril Sylvester: »Ganz vorzüglich! Wenn ein schwieriger Gegenstand in Verhandlung ist und ich nicht persönlich die ganze Debatte führen kann, so vertraue ich den Vorsitz keinem anderen, als Ihrem Pogačnik. Ich bin überzeugt, dass es unter seiner Leitung keine Entgleisung gibt!« Nikoli nisem bil na glasu, da potratno razsipavam svoje komplimente, navzlic temu rečem naravnost,

da je v Sloveniji bore malo tako finih političnih glav, kakor jo ima čestokrat premalo uvaževani Pogačnik iz Podnarta!

Da nisem osamljen s svojo vobče ugodno oceno o politični delavnosti Jos. Pogačnika, jasno kaže sodba narodnega nasprotnika, nemškonacijonalnega predsednika poslanske zbornice dra. Julija Sylvestra, kateri se v svoji pred kratkim objavljeni publikaciji* o svojem namestniku izraža tako-le:

»Vitez Pogačnik je bil zelo prijetno prikupljiva osebnost, priljubljena v celi zbornici. Zlasti kot podpredsednika so ga cenili, ker je svoje posle opravljal povsem objektivno in nepristransko. Tudi v težavnih slučajih in pri važnih glasovanjih je bil kos svoji nalogi. Nikoli se ni dal zapeljati k pristranostim, tudi če so razgrajali pripadniki njegove stranke in se nad njim spotikali. V političnem občevanju je vedno varoval svoje slovensko stališče, obenem pa je skušal razumeti razne taktične poteze drugih strank ter je bil vedno pripravljen za mirno stvarno razpravljanje vsakokratnega položaja. Nemški jezik je popolnoma obvladal, vendar se ni nikdar odlikoval kot govornik, tumultuaričnih nastopov svoje stranke se ni udeleževal, temveč ostal je vseskozi mirni opazovalec.«

Tako Sylvester o Pogačniku. Mnogo manj ugodna je njegova ocenitev dra. Šusteršiča.

* * *

Grof Kazimir Badeni!

Ali je bil poljski plemič, ki je bil iz cesarske namestniške palače v Lvovu pozvan na mesto ministrskega prvosednika, res tista neroda, za katerega so ga razkričali nemški liberalci in nemški nacijonalni politiki in časnikarji po njegovi katastrofi?

Po moji sodbi, nikakor ne! Nasprotno, mož se je izkazal na svojih prejšnjih službenih mestih izbornim upravnim uradnikom. Tudi kot ministrski predsednik je z nemalo spretnostjo dosegel od parlamenta, da je rešil celo vrsto važnih zakonskih predlog, med njimi zakon o personalnih davkih, ki je bil še izdelan in predložen zbornici od Taaffeja in ga koalicijsko ministrstvo navzlic vsem naporom tedanjega finančnega ministra Plenerja nikakor ni moglo dobiti od parlamenta.

Badenijev značaj in način postopanja drastično označuje sledeča epizoda, ki mi jo je povedal najvplivnejši dostojanstvenik iz notranjega ministrstva, baron Erb. Čudna prikazen ta prvi sekcijski načelnik v notranjem ministrstvu, kojega vodstvo si je vedno pridržal Taaffe sam! Tudi Badeni je poleg ministrskega predsedstva še prevzel posle ministra notranjih zadev. Pod Taaffejem je bil baron Erb vsegamogočen v notranjem resortu. Sam ne vem, kako sem prišel do tega, da je bil baron Erb meni posebno naklonjen. Večkrat sem v zadevah, ne samo svojih volivcev, tem-

---

* »Vom toten Parlament und seinen letzten Trägern«, Wien 192[illegible].

več tudi za slovenske stranke iz drugih volilnih okrajev, interveniral pri Erbu. Če je le mogel, je ugodil mojim željam in priporočilom. Poleg tega je bil mož, dasiravno po svojem rojstvu trd Nemec, dober poznavatelj slovanskih jezikov. Bil je Miklošičev učenec. Enkrat mi je naravnost povedal, da bi on, ako bi šlo po njegovi volji, ne sedel kot jurist v ministrstvu, temveč bi bil na kaki nemški univerzi profesor slavistike. Ko je bil Badeni še cesarski namestnik v Lvovu, je imel Erb ž njim marsikatero prasko. Zlasti sta se sprla v dobi kolere, ki je tedaj hudo razsajala po Galiciji. V Erbovo sekcijo je spadal tedaj tudi zdravstveni oddelek in tu je prišlo do ostre kontroverze med gališkim namestništvom in notranjim ministrstvom. Druga prilika, kjer sta si prišla ta dva fnukcijonarja navzkriž, je bilo vprašanje novega maloruskega pravopisja. Iz političnih razlogov, da bi se protivil velikoruski propagandi, se je Badeni kot cesarski namestnik v Galiciji krepko zavzel za vpeljavo nove fonetične ortografije, dočim je baron Erb zagovarjal stari zgodovinski pravopis. Ni čuda tedaj, da je baron Erb po polomu koalicijske vlade in med kratkim Kielmanseggovim medvladjem, ko se je sploh imenoval Badeni kot bodoči ministrski prvosednik, takoj sklenil vložiti svojo prošnjo za upokojitev. Kielmannsegg je temu odločno ugovarjal ter ni hotel sprejeti demisije tako izurjenega in izkušenega sodelavca. Celo cesar Franc Jožef je osebno pritiskal na Erba, kateri se je končno vdal ter umaknil svojo penzijsko prošnjo. Vse to mi je baron Erb, ki me je po svoji upokojitvi večkrat obiskal v mojem uradu, sam pripovedoval. In kako se je vršila njegova upokojitev? Badeni postane šef vlade in baron Erb stopi takoj k njemu ter mu veli: »Ekscelenca, sedaj je treba pričeti s pogajanji z ogrsko vlado radi nagodbe, mene zadeva naloga pogajati se z ogrskimi zastopniki o veterinarnih določbah. Delo je težko in jaz se ga nočem lotiti prej, dokler nimam gotovosti, da morem v istini tudi pod Vami dalje služiti in dovršiti to svojo nalogo. Prosim za jasen odgovor.« Badeni mu izrecno naglaša, da se ne bi mogel odpovedati podpori tako verziranega sodelavca ter ga nujno prosi, naj nadaljuje svoje delo. Baron Erb mu je verjel ter je začel svoje dogovore z ogrskim poljedelskim ministrom in drugimi zastopniki budimpeštanske vlade. Nekega jutra, ko je ravno sedel pri kavi, prihiti njegov sin ter mu reče: »Papa, ti si ja penzioniran!« Na njegovo vprašanje, odkod ima to vest, mu sin odgovori, da stoji to v jutranji izdaji »Neue Freie Presse« med osebnimi novicami. »Izmišljeno,« pravi baron Erb, »novinarska raca,« ter se mirno odpelje v svoji ekvipaži iz svoje vile v Grinzingu — baron Erb je bil že od doma zelo bogat — v notranje ministrstvo. Baš je bila neka stranka pri njem, ko mu sluga prijavi ministrskega prvosednika. Tudi to ni bilo nič posebnega, ker je bil Badeni že večkrat posetil svojega sekcijskega načelnika v pisarni. Erb pa je takoj pri Badenijevem vstopu zapazil, da je njegov obraz nekako čuden. Badeni mu je s tisto eleganco, ki jo

imajo poljski plemiči, čestital, češ: »Njegovo Veličanstvo Vam je, ekscelenca, podelilo veliki križ Franc Jožefovega reda povodom — Vaše upokojitve!«

Vsa lokavost in energična brezobzirnost Badenijeva se razvidi iz tega slučaja.

Kaka pa je bila situacija v dunajskem parlamentu? Tu sem prisiljen popraviti neko pomoto, katera se je pripetila avtorju »Zgodovine katoliškega gibanja na Slovenskem« g. Franu Erjavcu. Govoreč o sestavi poslanske zbornice, ki je bila izšla iz volitev leta 1897, popisuje ta zgodopisec delavnost dr. Ivana Šusteršiča ter pravi o njem dobesedno: »Ko so prišli koncem meseca marca poslanci na Dunaj, se je takoj opazilo, da ima slovenska delegacija v svoji sredini moža, ki je kljub svoji mladosti in parlamentarni neizkušenosti pokazal nenavadno diplomatično spretnost in taktično okretnost. To je bil ambicijozni dr. Ivan Šusteršič.« In nadalje pravi, »da je on preprečil ustvaritev parlamentarne večine, katere središče bi bili liberalno nemški nacijonalci«.

Žal, da je ta pripovedka docela neosnovana. »Amicus mihi Plato, sed magis amica mihi veritas!« Obžalujem, če je g. Erjavec pri vestnem in stvarnem obdelovanju dotičnega gradiva ali premalo natančno čital ali pa morda celo ni poznal velikega dela dr. Gustava Kolmerja: »Parlament und Verfassung in Österreich.« VI. zvezek te skoro brezhibne publikacije popisuje Badenijevo katastrofo; avtor, ki je bil skozi več desetletij parlamentarni poročevalec »Neue Freie Presse«, obdeluje z izredno vestnostjo avstrijsko parlamentarno zgodovino, tako da je pisava njegova dokaj nepristranska ter le tu pa tam prodre avtorjeva nemška miselnost. Jasno dokazuje, kar je bilo dobro znano vsakemu izmed nas starih parlamentarcev, da so volitve leta 1897 močno ojačile pozicijo slovanskih narodov v dunajski zbornici in zelo zmanjšale vpliv tedaj razklane in razdrapane nemške levice. Kaj malo je manjkalo, da bi Slovani in ž njimi zvezani nemški konservativci, fevdalno veleposestvo in njih italijanski in romunski zavezniki razpolagali z nadpolovično večino. Poleg tega so krščanski socijalci pod vodstvom dr. Karla Luegerja, ki so formirali dobro disciplinirano skupino 29 glasov, že iz sovraštva proti nemškemu liberalizmu se močno nagibali na Badenijevo stran. Tedaj se je zopet obnovil tisti glasoviti »Železni obroč«, brez vsake intervencije dr. Šusteršica, ki je imel takrat kot mlad in neizkušen parlamentarec mnogo premalo vpliva, da bi sploh mogel poseči v ustvaritev parlamentarne večine. Šusteršičev veliki vpliv je bil mogoč šele po Badenijevih kravalih, po poginu njegove vlade ter se je uveljavil stoprav poldrugo leto kesneje, ko je bil prevzel vlado grof Franc Thun. Šele tedaj je šla Šusteršičeva pšenica v klasje!

Vsa slabost tedanje nemške levice se je jasno kazala pri volitvah predsedstva. Predsednikom zbornice je bil izbran desni-

čarski kandidat, tirolski konservativec dr. Kathrein, mož, na katerem je bila odlična le njegova izredna — grobost, z 258 glasovi proti levičarskemu kandidatu grofu Attemsu, ki je nase združil le bornih 114 glasov. Za podpredsednika sta bila izvoljena Poljak David Abrahamovicz z 251 in Mladočeh dr. Karel Kramař z 233 glasovi. Levičarska protikandidata sta dobila le 75, ozir. 76 glasov.

Na videz tedaj ogromna vladna večina!

Vendar je zagrešil Badeni navzlic svoji nadarjenosti dve veliki taktični napaki; prvo z odklonilnim stališčem nasproti dun. kršč. socijalcem in dr. Karlu Luegerju, kojega izvolitev mestnim županom na Dunaju z ozirom na avstrijski episkopat ni hotel predložiti cesarju v najvišjo sankcijo. Naravnost nečuveno, da je bil tak mož, kakor Lueger, skozi vse svoje življenje črno-žolti politik, šele, ko je bil v petič izvoljen županom, potrjen od cesarja!

In kje tiči druga usodna pogreška Badenijeva? Naravnost rečem? v Badenijevih jezikovnih naredbah!

In zakaj? Kak namen je zasledoval ministrski predsednik z naredbami, ki jih je izdal za Češko in Moravsko pričetkom meseca aprila 1897.

Troje velikih nalog je moral izvršiti: državni proračun, dovolitev rekrutov in predvsem nagodbo z Ogrsko. Za vse te stvari je potreboval večino v poslanski zbornici. Precej jasno pa je bilo, da brez privoljenja mladočeške opozicije te večine ne dobi ali vsaj, da bo odpor čeških poslancev prejak, da bi ga mogel ministrski predsednik premagati. Ker pa je bilo očividno, da narodni prepir v sudetskih deželah, zlasti pa v češkem kraljestvu, tako slabi moči in politični ugled avstrijske države, da je absolutno treba doseči sporazum med češko in nemško narodnostjo, je hotel Badeni najprej potom naredb rešiti jezikovno vprašanje in potem, ko je enkrat bil zamašil glavni ta vir narodnega prepira, doseči sporazum tudi v drugih visečih vprašanjih. Močno je v tem pogledu na Badenija vplival mladočeški poslanec dr. Karel Kramař, mož velike naobraženosti, sijajen govornik, poln talenta, a morda preveč temperamenten politik. Badeni je bil popolnoma uverjen, da bodo tudi Nemci na Češkem sprva sicer nekoliko godrnjali in se upirali, nazadnje pa vendar uvidevali, da se jim ne godi nobena krivica ter — se vdali! Javna tajnost je bila med nami, da so ga v tem mnenju utrdile izjave nekaterih znamenitih nemških poslancev. Kesneje mi je v zaupnem razgovoru povedal dvorni svetnik Wiener, tedanji predstojnik Badenijeve prezidialne pisarne, da sta bila med temi nemškimi poslanci tudi veleposestnik dr. Josef Maria Bärnreither in koroški poslanec prof. Steinwender.

Toda izkazalo se je, da je bila diagnoza teh zaupnih svetovalcev skoz in skoz napačna. Nemška javnost na Češkem je sprejela jezikovne naredbe z izbruhom narodne razburjenosti, razvnel

se je vihar najresnejšega odpora, kateri je naraščal z vsakim dnevom ter kmalu segal iz Češkega in Moravskega tudi v nemške planinske dežele.

Kaj za to, če so bile Badenijeve jezikovne naredbe po svoji vsebini povsem pravične, ko so določale, da mora v celem obsegu češkega kraljestva in moravske mejne grofije vsak državljan pri vsakem državnem uradu dobiti svojo pravico v svojem lastnem jeziku! Niti za pičico niso bili prikrajšani Nemci v svojih pravicah, niti najmanj ni bil ogrožen njih narodni obstanek! Toda vsi liberalni in nacijonalni nemški časniki so čim dalje bolj hujskali svoje čitatelje; tudi na številnih ljudskih shodih se je nemškemu filistru trobilo v uho, da je njegova narodnost v skrajni nevarnosti, da nemškemu življu v deželah vaclavske krone žuga pogin in posledica je bila skrajna razkačenost nemškega prebivalstva. V takem položaju ni izdala prav nič nobena pomirjevalna pametna beseda. Saj v istini so se skrčile vse mogoče pritožbe zgolj na nemške uradnike in druge državne uslužbence, kateri bi po novih Badenijevih naredbah pač morali dokazati popolno znanje drugega deželnega jezika v besedi in pisavi, a za položitev dotičnega izpita se jim je privolil triletni termin. Naposled je bila taka določba le v korist dotičnim uradnikom. Nehote se mora trezen presojevalec spominjati onih časov, ko so celo v absolutistični dobi pod cesarjema Francom in Ferdinandom nemške mestne občine, n. pr. Litomiřice ali Žatec v svojih natečajih za mestne občinske uradnike izrecno zahtevale znanje češkega jezika, ko so po svojem zdravem razumu Nemci pošiljali svojo deco k češkemu kmetu, obratno češki kmet svojega otroka k nemškemu kmetu zgolj s tem namenom, da se privadijo drugemu deželnemu jeziku! Ali kaj so izdale podobne trezne misli nasproti strupenim tiradam, s katerimi so nemški narodni politiki à la Karl Hermann Wolf in drugi dan za dnevom zastrupljali dušo svojih rojakov! In danes, če povprašate kakega starejšega češkega Nemca, ki je še doživljal tiste burne čase, kako on sedaj sodi o onih dogodkih, ki so pomenjali za staro avstrijsko državo začetek pogina, bo moral, ako je količkaj razsoden in odkrit, na glas zaklicati: »Kako neumni smo bili tedaj!«

In vendar je bil Badeni v veliki zmoti, ko je izdal svoje naredbe! Žalibog v politiki ni merodajno, ali je kaka določitev sama po sebi dobra in pravična, temveč merodajen je učinek. Prav je imel Hohenwart, kateri je, kakor sem že bil povedal v XII. poglavju, bil svaril Badenija pred temi naredbami, češ, da ne zna, kako bitje je — »ein gelernter Deutschböhm!«

Z napadom je pričela ostalina stare nemško liberalne stranke. Kako globoko je padla ta nekdaj omnipotentna skupina! Še v koalicijskem parlamentu je štela združena levica celih 110 poslancev. Sedaj po novih volitvah so izginili iz poslanske zbornice nemško-liberalni voditelji. Ernest Plener je zamenjal nehva-

ležno delo v poslanski zbornici z mestom predsednika skupnega vrhovnega računskega dvora in s sedežem v gosposki zbornici. Tudi nadvse lokavi baron Chlumecky in grof Gandolf Kuenburg sta se preselila v stari kot gosposke zbornice. Kar je še ostalo, se je skrčilo na 33 poslancev; celo svoj stari pridevek so odložili nemški liberalci ter so si nadeli ime nemško-napredne stranke, kajti pojma »liberalci« in »liberalizem« sta bila že preveč osovražena med ljudstvom. S psihologičnega stališča je umevno, da so se baš ti žalostni ostanki onemogle velike liberalne stranke sedaj z obema rokama poprijeli ugodne prilike ter se v svojo rehabilitacijo pri odpadajočih volivcih vrgli v divji napad na grofa Badenija in njegove jezikovne naredbe!

Toda, preden pričnem s popisovanjem burnih prizorov, ki so bili smrtni udarec nele za avstrijski parlamentarizem, temveč naravnost za celo avstrijsko državo, se hočem pečati z jugoslovansko delegacijo v dunajskem parlamentu. Najprej se je vršil boj radi naslova in programa, nato je šlo za to, kdo postane klubov predsednik. Po dolgotrajni debati se je združilo 35 poslancev v en klub pod imenom »Slovanska krščanska zveza«; pristopili so vsi slovenski poslanci, potem hrvaški poslanci iz Dalmacije in Istre, katerim se je pridružilo nekaj vladnih maloruskih poslancev, izmed katerih imenujem predvsem Barwińskega in Wachnianýna. Kakor za naslov in program, nič manj gladko ni šlo pri izvolitvi klubovega predsedstva. Nekateri izmed slovenskih poslancev so se odločno protivili, da bi bil Šusteršič izbran za klubovega načelnika, zlasti dr. Gregorčič je z vso silo agitiral za Povšeta. Morda sem se jaz odločil za dr. Šusteršiča, ker sem veliko rajši videl — navzlic svojemu osebnemu razmerju napram dr. Šusteršiču, — da si klub postavi na čelo darovitega moža nego za predsedniški posel kaj malo sposobnega Povšeta. Po številu je bil naš klub četrti izmed sedemnajstih klubov, na katere se je razcepila povsem razdrapana poslanska zbornica. Naša skupina je bila tembolj pomembna, ker je znal Šusteršič s svojo veliko energijo vzdržati izborno disciplino med klubovimi člani.

Kmalu sem pa sprevidel, da bom imel v parlamentu jako težko stališče. O samem sebi smem reči, da sem bil tedaj eden izmed delavnih in izkušenih poslancev. Bil sem priznan govornik, mnogo sem se bil učil, verziran sem bil v vseh parlamentarnih poslih in pozicija moja v volivnem okraju je bila nad vse trdna. Po oni duševni evoluciji, katera je bila napravila iz mene vernega katoličana, tudi ni bilo nobenega stvarnega povoda za nesoglasje s poslanci katoliško-narodne stranke. Ali vse to skupaj ni nič izdalo. Na več ali manj odkrito mržnjo, ki mi jo je kazal dr. Ferjančič, se ni bilo treba preveč ozirati; toda močnega nasprotnika sem imel v dr. Šusteršiču. In zakaj? Danes lahko rečem: »Dr. Šusteršič me je sovražil, ker se me je bal.«

In tu moram eno naglašati o tem možu. Bil je utelešena neomajna častihlepnost, bil je skoz in skoz avtokrat. Tlačil je vsakega, o katerem je sumil, da bi mu utegnil postati pri tej ali oni priliki tekmec. Danes vem, česar tedaj nisem vedel, da je v klubu sovražil ne samo mene, temveč tudi dr. Kreka, ki ga je visoko nadkriljeval po znanju in genijalnosti. Kmalu pa je začel počaščati s svojim intimnim sovraštvom tudi tedaj še popolnoma neznatnega poslanca Pogačnika, ko je namreč opazil, da si je mož pridobil veliko prijateljstva v vojaških krogih, ki so bili pod cesarjem Franc Jožefom vedno zelo pomemben faktor.

Kmalu sem se moral uveriti, kaka je moja pozicija v našem klubu. Pričetkom vsakega novega zasedanja se izvolijo odseki; med drugim nam je bilo voliti v železniški odsek. Od leta 1886 počenši sem bil vedno član tega odseka, nazadnje sem zavzemal mesto načelnikovega namestnika. Intenzivno sem se udeleževal ondotnih del, fungiral sem med drugim kot poročevalec o »Dolenjski železnici« in tedaj sem bil baš na delu, da dosežem nadaljevanje novomeške proge do vozališča z železnico, ki drži iz Zagreba preko Karlovca in Ogulina na Reko. Naravno tedaj, da sem se čisto sigurno zanašal na to, da me bo klub znova odposlal v železniški odsek. Volitev je bila na dnevnem redu in kar debelo sem gledal, ko se je oglasil k besedi južno-štajerski poslanec vitez Berks ter predlagal v ta odsek — novinca Žitnika! In v istini, volilo se je izjemoma z glasovnicami in se je večina izrekla proti meni ter volila Žitnika.

Kdo je bil Reichsritter von Berks in kaj ga je napotilo k temu predlogu? Bil je to eden iz tiste kategorije, ki smo jo včasih v prijateljskem krogu imenovali: »Gefälligkeitsslovenen.« Po rojstvu je bil Nemec, že nad 60 let star, bivši častnik in potem lastnik graščine na Spod. Štajerskem. Kakor se je govorilo je živel v precej tesnih gmotnih razmerah ter si je hotel z mandatom, ki mu ga je poverila dobrohotnost slovenskih volivcev, popraviti svoj položaj na ta ali oni način. Soproga njegova je bila pisateljica Mara Tschopp, ki je imela dokaj vplivne zveze, zlasti z dunajskimi časnikarji. Odkrito rečem, mož mi ni bil simpatičen in tega tudi nisem prikrival. Ni nemogoče, da je najino osebno razmerje vplivalo na neposredni napad na moj parlamentarični ugled, a veliko bolj verjetno je, kar se mi je mnogo kesneje pojasnilo od natančnih poznavalcev strankinega položaja, da vitez Berks v tem slučaju ni bil nič drugega nego izvršitelj Šusteršičeve avtokratične volje. Dr. Šusteršič me je hotel dvigniti iz kluba in — posrečilo se mu je!

Globoko sem bil užaljen po tem povsem nezasluženem afrontu. Prijavil sem svoj izstop iz kluba in postal tako zvani »divjak«. Z menoj vred nas je bilo tedaj v parlamentu 17 poslancev »divjakov«, ki nismo pripadali nobenemu klubu. Ali predobro sem znal, da je tak »divjak« še veliko manj kot peto kolo pri vozu. Povsem osamljen, brez zveze, brez znanja o zakulisnih

tajnih namenih in namerah, ki se rodé, pripravljajo, obelodanijo, je v istini pravi siromak v parlamentarni skupščini. Tudi v noben odsek ne more priti, ker se je v avstrijskem parlamentu število odsekovnih članov razdelilo po gotovem ključu med klube. To sem takoj čutil in — kaj mi je prišlo na misel? Zasnoval sem klub »divjakov«. Pomagal mi je pri tem zelo nadarjeni poslanec Stefanowicz, zelo bogat graščak armeno-poljskega pokolenja. Hodila sva okoli naših »divjakov« in posrečilo se nama je, da smo jih združili v eno celoto. Mene so izvolili načelnikom, Stefanowicz je postal moj namestnik. Čudna družba, znešena z vseh vetrov, a končno niso bili najslabši poslanci pri nas! Bil je med nami sila pameten predarlski kmet Jodok Fink, ki je kesneje postal podpredsednik velike krščanske socijalne stranke in njegov rojak in somišljenik mnogoletni poslanec Thurnher. Zelo agilen član kluba »divjakov« je bil dunajski demokrat dr. Kronawetter. Poleg njega je sedel edini zionist v zbornici, dr. Benjamin Straucher, žid iz Bukovine in staroruski poslanec, doktor medicine itd. Organiziral sem svoj klub tako, da smo imeli pač stvarne, temeljite, zanimive debate o raznih predlogah, toda glasovali seveda nismo o nobeni stvari. Dosegli smo pa le svoj namen, da smo se v medsebojni razpravi poglobili v gradivo ter merili med seboj svoje duševne moči, kar je bilo tembolj zanimivo zlasti z ozirom na tako različne elemente, združene v naši skupini. Dosegli smo dalje, da so nas kot klub upoštevali in da smo dobili svoje mandate v raznih odsekih. Kolmer pravi:

»Die Zersplitterung des Hauses in so viele Klubs und Parteien hätte einen neuen Schlüssel zur Aufteilung der Ausschussmandate nötig gemacht, über den man sich am 29. April rechnungsmässig einigte. Die verhältnissmässig grosse Zahl der »Wilden« sah sich hiedurch benachteiligt, erhob Beschwerde und half sich schliesslich damit, dass sich sämtliche parteilose Abgeordneten unter Führung der Abgeordneten Stefanowicz und Šuklje beim Präsidium als »Freie Vereinigung der Klublosen« anmeldeten und eine ihrer Zahl nach entsprechende Vertretung bei der Aufteilung der Ausschussmandate durchsetzten.«

Tedaj sem mogel misliti, da sem na varnem. Klub »divjakov«, kateremu sem bil načelnik, bi me bil poslal v vse odseke, kamor bi hotel priti. V narodnih zadevah bi bil itak vedno glasoval z drugimi jugoslovanskimi poslanci, bil bi pa prost klubovih spon in nikakor ne bi bilo treba brigati se za čestokrat nečedne klubove intrige. Vendar pa ni bil usojen dolg obstanek »divjaškemu« klubu. Preden pa govorim o tistih viharjih, ki so zakrivili našo razdružitev, naj povem še kratkočasnico, ki se je pripetila članu našega kluba ter bila objavljena tudi v velikem dunajskem listu »Neue Freie Presse«.

Povedal sem že, da je bil med »divjaki« prezanimivi dunajski poslanec dr. Kronawetter. Po svojem poklicu — svetnik

na dunajskem magistratu, mož zelo obširnega znanja, bister jurist, pristen Dunajčan, a zateleban demokrat in čudak v marsikaterem pogledu. Govoril je v najizrazitejšem lerchenfeldskem narečju, ki je posebno pristojal živahnemu njegovemu humorju. Kadar je govoril, je imel vedno okoli sebe mnogobrojno občinstvo. Mož je pa bil skrajno kratkoviden. Nekoč pridrvi v sobo, kjer so se baš posvetovali češki fevdalni veleposestniki. Eden izmed njih ga opozori, rekoč: »Herr Doctor, Sie haben sich geirrt, Sie sind nicht in unserem Klub. Dr. Kronawetter se ozre, obriše svoje velike naočnike in reče: »Entschuldigens, i hab gdenkt, dös is der Klub der Wülden.« Spremljan od glasnega smeha fevdalnega kluba je stopical dalje, dokler ni našel našega kluba.

Dodatki k IX. poglavju.

Tukaj objavljam svoj govor proti naučnemu ministru baronu Gautschu z dne 14. novembra 1891. Energični ta protest proti ministrovi porogljivosti, s kojo se je bil hotel posebno prikupiti nemški levici, je prečrtal Gautschovo namero ter ogrožal njegovo pozicijo v Taaffejevi vladi. Tudi sicer je ta govor važen za presojo mojega političnega značaja in moje taktike, nič manj tudi za razmere v slovenski delegaciji.

1.

Abgeordneter Šuklje: Meine verehrten Herren! Noch vor wenigen Stunden hätte ich mir nicht träumen lassen, dass ich als Sprecher in dieser Debatte, zum allerwenigstens als Generalredner im Namen von vielen eingeschriebenen Herren Collegen fungiren werde. Die Wahl, die ja unter allen Umständen für mich etwas überaus ehrendes hat, ist vielleicht mehr als ein bloßer Zufall, und ein großes Blatt, das leitende Organ der Linken, hat heute die Sache vielleicht richtig dahin präcisirt, daß ich als einer derjenigen gelte, der unter meinen Connationalen im Parlamente in Beziehung auf die nationale Gesinnung den gemäßigtesten Anschauungen huldige. (Sehr richtig! rechts.) Gerade deshalb vielleicht wurde ich ausersehen, um, trotz dieser Gesinnung (Beifall rechts), trotz dieser Mäßigung (Lebhafter Beifall rechts) namens des verletzten Volksthumes (Erneuerter lebhafter Beifall rechts) und namens unseres heiligen Rechtsbewusstseins Worte der Abwehr zu finden gegen Ausführungen, wie wir sie gestern von der Regierungsbank aus gehört haben, gegen Ausführungen, von denen ich behaupten kann, die slovenischen Abgeordneten haben sie weder erwartet, noch viel weniger um diese Regierung verdient. (Beifall rechts.)

Meine Herren! Ich werde mich bestreben, so ruhig als möglich zu sein und ich werde das umsomehr thun, als gestern Seine Excellenz der Herr Unterrichtsminister das nicht gerade angenehme Bild großer und nicht motivirter, ich möchte vielleicht sagen leidenschaftlicher Aufregung geboten hat (Sehr richtig! rechts), ein Schauspiel, das man zum Glück nicht alle Tage von einem derartigen Platze aus zu hören gewohnt ist.

In sachlicher Beziehung werde ich nicht besonders ausführlich zu sein brauchen und es ist auch nicht meine Schuld; der Herr Unterrichtsminister hat außerordentlich wenig Sachliches gesagt (Sehr richtig! rechts), er war thatsächlich an allen anderen Anregungen, an denen es im Laufe der Debatte ja nicht gefehlt hat — ich verweise namentlich auf die schwerwiegenden Fragen, die seitens des verehrten Abgeordneten Kohler aufgeworfen wurden, und auf die Polemik, die diesbezüglich seitens des Abgeordneten Dr. v. Kraus entfesselt wurde (So ist es! rechts) — achtlos vorübergegangen, diese grundlegenden Probleme haben ihn nicht touchirt, seine Ausführungen waren gestern so, als ob thatsächlich der Herr Abgeordnete der Laibacher Landgemeinden der einzige Sprecher in dieser Debatte gewesen wäre, und auch da muss ich sagen, dass er mit einem ganz eigenthümlichen Eklekticismus vorgegangen ist.

Der Herr Abgeordnete Klun hatte ja in seiner Rede viele Momente gehabt, denen ein gewisser sachlicher Charakter nicht abgesprochen werden kann (So ist es! rechts), und kaum eines davon hat der Herr Unterrichtsminister besprochen. Ich verweise diesbezüglich nur auf jene Stelle, die da handelt von den Volksschulen in Triest, eine Frage, die schließlich ein österreichischer Unterrichtsminister doch auch vom staatlichen Gesichtspunkte aus betrachten sollte. Der Herr Abgeordnete Klun hat darauf hingewiesen, dass die vielen Tausende Slovenen, die in der Stadt Triest wohnen, bis auf den heutigen Tag keine öffentliche Volksschule haben, obschon sie in einer Petition, die von mehr als 1400 Eltern gefertigt war, um dieselbe bittlich geworden sind und obschon das klare Bedürfnis derselben hinlänglich erwiesen zu sein scheint durch den bloßen Umstand, dass eine Privatschule, die wir vor wenigen Jahren aus unseren kärglichen Mitteln in Triest aufgebracht haben, nach dieser kurzen Zeit ihres Bestandes schon vier Classen und mehr als 400 Schüler zählt! (Hört! rechts.) Der Herr Unterrichtsminister ist achtlos an dieser Sachlage vorübergegangen, ohne auch nur ein Sterbenswörtchen darüber zu verlieren; in seinen olympischen Höhen hat er sich auch nicht durch die Erwägung alteriren lassen, ob es an sich und vom österreichischen Standpunkte aus angezeigt ist, wenn das slovenische Element in seinem harten Daseinskampfe an den Gestaden der Adria hilflos untersinkt im Kampfe gegen die italienische Brandung. (Sehr richtig! rechts.)

Der Herr Abgeordnete Klun ist auch mit concreten Daten gekommen und hat an der Hand eines actenmäßigen Materiales mit ziffermäßigen Belegen gesprochen über die sprachliche Einrichtung der kärtnerischen Volksschulen, über die mangelhafte sprachliche Heranbildung der Lehrer, über den Umstand, den ganz horrenden Übelstand, dass an den für Slovenen bestimmten Volksschulen in Kärnten ein großer Theil der Lehrerschaft fungirt, ohne der Muttersprache dieser Kinder hinreichend mächtig zu sein. Der Herr Minister glaubte, der Mühe überhoben zu sein, auch auf diese stricten Daten zu antworten. Was hat er denn eigentlich dagegen vorgebracht?

Meine Herren! Wenn Sie sich diese ganze Rede analysiren, so entfällt ein Drittheil davon auf einige Ausführungen über Nebensächlichkeiten, die vom Abgeordneten Klun vorgebracht worden sind, geschmückt mit einigen recht wohlfeilen Witzen, dann kommen gewisse Gemeinplätze, welche zum Theil nichts sagen, theils für die österreichischen nichtdeutschen Völker verletzend sind (Lebhafter Beifall rechts) und der Rest, der kärgliche Rest sind Dinge, über die der Schulmann nur die Achsel zucken kann, welchen gegenüber aber der Politiker das Befremden nicht wird unterdrücken können, dass in einem Rechtsstaate, wie es Österreich ist (Rufe rechts: Sein soll!), das in seiner Verfassung die Gleichberechtigung aller Volksstämme verbürgt und verbrieft, seitens eines Regierungsvertreters Anschauungen hier aufgestellt werden können, welche das Rechtsgefühl der österreichischen Völker auf das tiefste verletzen. (Lebhafter Beifall rechts.)

Nun, meine Herren, was war denn eigentlich das Um und Auf, was der Abgeordnete Klun vorgebracht hat und was diese tiefe Erregung bei Seiner Excellenz hervorzurufen imstande war? Ist denn der Abgeordnete Klun von einer gewissen maßlosen Begehrlichkeit, einem nationalen Heißhunger gewesen, hat er für die kärntnerischen Slovenen wer weiß wie viele Hochschulen, Akademien der Wissenschaften verlangt?

Nein, er hat nichts anderes haben wollen, als dass auch den kärntnerischen Slovenen gegenüber wenigstens auf dem Gebiete der Volksschule der Artikel 19 des Staatsgrundgesetzes zur Anwendung komme und dass man in den Volksschulen vorgehe auf Grund der Muttersprache, dass die Muttersprache auch in den Volksschulen als Unterrichtssprache gelte.

Nun, ich bin Schulmann; ich rühme mich, es zu sein und ich muss gestehen, ich würde mich schämen, geradezu von mir selbst und in meinem pädagogischen Bewusstsein, wenn ich den Satz in einer so illustren Versammlung zu beweisen brauchte, dass ein gedeihlicher Unterricht in der Volksschule überhaupt nur möglich ist auf Grund der Muttersprache. Wir haben das Lehrziel in unserem Volksschulgesetze so hoch gesteckt, dass es nur dann erreicht werden kann, wenn der Unterricht auf Basis jenes Idioms erfolgt, dass die Kinder verstehen, in dem sich das begriffliche Leben der Kinder vollzieht. Ich werde also darüber gar keinen Beweis führen.

Was die staatsrechtliche Frage betrifft, so bin ich auch jeder Deduction überhoben. Ich frage einfach den Herrn Unterrichtsminister, ob ihm das dritte Alinea des Artikels 19 des Staatsgrundgesetzes, wie ich voraussetzen muss, bekannt ist.

Da heißt es (liest): »In Ländern, in welchen mehrere Volksstämme wohnen, sollen die öffentlichen Unterrichtsanstalten derart eingerichtet sein, dass ohne Anwendung eines Zwanges zur Erlernung einer zweiten Landessprache jeder dieser Volksstämme die erforderlichen Mittel zur Ausbildung in seiner Sprache erhält.«

Kärnten ist zweifellos ein Land, in welchem mehrere Volksstämme wohnen und die öffentlichen Volksschulen sind öffentliche Unterrichtsanstalten. Ich frage den Herrn Unterrichtsminister und berufe mich auf seine eigene Darlegung: ist die sprachliche Organisation der kärntnerischen Volksschulen in der That eine derartige, wie sie das Gesetz vorschreibt und sind diese Schulen thatsächlich so eingerichtet, dass unsere Connationalen in Kärnten ohne Anwendung eines Zwanges zur Erlernung der zweiten Landessprache die Mittel zur Ausbildung in ihrer eigenen Sprache erhalten?

Ich gehe an die sachlichen Argumente, die der Herr Unterrichtsminister vorgebracht hat und ich bedaure, daß ich darüber nicht mehr Veranlassung habe zu sprechen, es war eben herzlich wenig geboten.

Es ist gesprochen worden von dem Recurse der Gemeinde Sankt Jakob im Rosenthale. Nun, wer mich genauer kennt, dürfte wissen, dass ich nicht eine sentimentale Natur bin. Ich gestehe aber ganz offen, dass der Leidensgang dieser Gemeinde, über die merkwürdigerweise viele Herren, die sich liberal nennen, Verlassung zu billigen Witzen zu finden glaubten, ihr 13 jähriger Kampf um ein verfassungsmäßig verbrieftes Recht in mir stets ein Gefühl der Ergriffenheit hervorgerufen hat. Nicht so beim Herrn Unterrichtsminister; die Thatsache lässt ihn kalt, dass eine Gemeinde sich 13 Jahre um etwas einsetzt, was ihr verfassungsmäßig zukommt, er findet kein Wort darüber, ja, er hat noch einige Witze darüber gemacht, wobei es ihm geglückt ist, das lebhafte Behagen des Herrn Abgeordneten Swoboda zu erregen. (Heiterkeit rechts.)

Er hat aber bei dieser Gelegenheit auch ein Wort gebraucht, dass mir besonders eigenthümlich erscheint angesichts der Thatsache, dass eine Gemeinde durch 13 Jahre, um Gerechtigkeit zu erlangen, den gesetzmäßigen Weg betreten und alle Anstrengungen gemacht hat, und dass infolge einer Fülle von unbegreiflichen und unglaublichen Chikanen die Unterrichtsverwaltung nicht einmal in die Lage gekommen ist, in diesem Falle zu judiciren. Angesichts dieser Thatsache glaubt der Herr Unterrichtsminister berechtigt zu sein, dem Abgeordneten der Laibacher Landgemeinden, der diese Angelegenheit zur Sprache gebracht hat, einen Vorwurf machen und es zurückweisen zu müssen, »wenn von vornherein« — ich citire wörtlich — »diesen Organen oder dieser Behörde eine parteimäßige Behandlung der Schulangelegenheiten zur Last gelegt wird.« (Gelächter rechts.) Von vornherein!

Meine Herren! Ich bin gewohnt, in einem österreichischen Minister den Hüter der Gesetze zu sehen. Es handelt sich um eine flagrante

Gesetzesverletzung, und Seine Excellenz hat den Abgeordneten zurückgewiesen unter der Zumuthung, dass »von vornherein den Behörden eine parteimäßige Behandlung in Schulangelegenheiten zur Last gelegt wird«.

Es ist jedoch nicht bei dieser einen Gemeinde geblieben, nicht bloß die Gemeinde St. Jakob im Rosenthal, auch die zweite Gemeinde Moos und Fettengupf, welche gegen die deutsche Unterrichtssprache protestirt hat, kommt hier nicht in Betracht. Aber Seine Excellenz hat gestern etwas gesagt, wofür ich ihm von meinem Standpunkte dankbar bin. Wir hören so oft das alte Lied und ich besorge, der verehrte Generalredner pro, der Herr Collega aus Kärnten, wird diese schöne Gelegenheit nicht vorüber gehen lassen und wird behaupten, dass die slovenische Bevölkerung in Kärnten von der gegenwärtigen Lage der Dinge entzückt ist. (Heiterkeit rechts.) Aber Seine Excellenz hat gestern den Beweis dagegen erbracht, indem er anführte, dass ihm auf anderem Wege 33 Beschwerden seitens anderer kärntnerischen Gemeinden zugekommen seien. Eigenthümlich hat es mich jedoch berührt, dass er sich nicht um den Inhalt dieser Beschwerden kümmerte, sondern an ein Moment nebensächlicher Art sich klammerte. (Sehr richtig! rechts.) Es ist von ihm vorgebracht worden, dass diese 33 Gemeinden eine Sammelstelle suchten und dass der katholisch-politisch-landwirtschaftliche Verein sich zu dieser Sammelstelle hergibt.

Es ist dies mit Absichtlichkeit gesagt worden, denn Seine Excellenz hat das Wort »landwirtschaftlich« mit Nachdruck betont; aber ich bin der Ansicht, dass dieses Kriterium Seine Excellenz den Herrn Unterrichtsminister herzlich wenig angeht; er hat sich darum zu kümmern, ob der Inhalt der Beschwerde begründet ist (Zustimmung rechts), er hat sich darum zu kümmern, ob die Gemeindebeschlüsse von den competenten Factoren zustande gekommen und im geeigneten Wege übermittelt worden sind. Wer sie überreicht, das ist ja von nebensächlicher Bedeutung, es ist etwas, das an der Sache nichts zu ändern vermag; ob es ein politischer Verein ist — und zu dessen Agenden gehören ja auch derlei Angelegenheiten — oder ein Abgeordneter, oder ein Privatmann, oder die betreffenden Gemeinden selbst, kann für die rechtliche Entscheidung nicht von Bedeutung sein. (So ist es! rechts.) Seine Excellenz hat aber einige Worte daran geknüpft, deren Sinn mir eigentlich nicht ganz klar ist.

Er hat in seiner Rede eine Frage aufgeworfen und gesagt (liest): »Vielleicht wäre die Frage nicht ganz unpassend: Wie kommt es denn, das der katholisch-politisch-landwirtschaftliche Verein für Slovenen in Klagenfurt zur Sammelstelle für die Gesuche von 33 Gemeinden hinsichtlich der Organisation des Schulwesens geworden ist? Ich werde diese Frage nicht stellen. Ich vermuthe, dass diese Frage an einem anderen Orte gestellt werden wird (Hört! Hört! rechts), wo man nicht bloß in der Lage ist, darauf die richtige Antwort zu geben, sondern dann auch das Entsprechende zu verfügen.« (Rufe rechts: Polizei!)

Der Sinn dieser Worte ist mir nicht recht erfindlich. Wenn diese Worte überhaupt einen Sinn haben, dann sind sie nichts weiter, als eine gewöhnliche Drohung, und ich kann Seiner Excellenz die Versicherung geben, daß Drohungen und Gewaltmaßregeln uns in unserem Vorgehen nicht im mindesten abschrecken. (Lebhafter Beifall und Händeklatschen seitens der Parteigenossen.)

Seine Excellenz hat auch ein anderes Wort gebraucht und das ist das einzige, worin ich ihm beiplichte. Er hat nämlich gesprochen von einem planmäßigen Vorgehen unsererseits. Ich stimme dem zu und sage ganz offen: In unserem Verhältnisse zu unseren Connationalen in Kärnten werden wir alle ganz ohne Unterrschied der Parteirichtung tatsächlich planmäßig vorgehen. (Bravo! Bravo! rechts.)

Nicht unsere Schuld ist es, es ist die Schuld derjenigen, welche den kärntnerischen Slovenen ihr Recht versagen, wenn wir in dieser

Frage geeint dastehen, verbunden durch das Bewusstsein, dass wir eintreten für die Rechte unseres Volksthumes, dass wir eintreten und handeln auch im Sinne jener Verfassung, welche Seine Excellenz beschworen hat, vor der wir aber in seiner gestrigen Rede herzlich wenig gespürt haben. (Beifall seitens der Parteigenossen.)

Meine Herren! Ich werde mit der Auslese sehr bald zu Ende sein; ich möchte fast sagen, die Fettaugen sind von der Wassersuppe ziemlich bald abgeschöpft. (Heiterkeit rechts.)

Ich habe eigentlich nur noch Stellung zu nehmen gegen das Leitmotiv, welches in den Schlußbemerkungen aufgetaucht ist. Es ist das ein Leitmotiv, welches, mit einer gewissen Einschränkung und auf seinen richtigen Wert reduziert, eine ziemlich allgemein anerkannte Wahrheit ist.

In der Form, wie gestern Seine Excellenz der Herr Unterrichtsminister dieselbe citirt hat, ist es freilich eine Übertreibung. Der Herr Unterrichtsminister hat gesprochen von jener Kenntnis der deutschen Sprache, die für jeden Gebildeten in Österreich eine unabweisbare Nothwendigkeit ist. Ich bin bereit, dies auch in dieser Ausdehnung für den Moment zu concediren. Was mich, meine Gesinnungsgenossen und meine Landleute betrifft, so stehen wir ja auf diesem Standpunkte: Wir sind keine Feinde der deutschen Sprache, wir wollen, dass die Gebildeten bei uns imstande sind, in deutscher Sprache sich in Wort und Schrift vollkommen geläufig auszudrücken. (So ist es! seitens der Parteigenossen.)

Aber meine Herren, was hat dies mit der Organisation der kärntnerischen Volksschule zu thun? Wie kommt die dazu? Will der Herr Unterrichtsminister wirklich den Standpunkt vertreten, dass jeder, der die kärntnerische Volksschule absolviert, dahin gebracht werden soll, dass er auch der zweiten Landessprache, des Deutschen vollkommen mächtig ist, und dass der Bauer, der in einem abgelegenen Alpenthal seine Scholle bebaut, seine Existenz nicht finden könne ohne die paar deutschen Brocken, die ihm in der Schule aufgehalst werden?

Es kommt mir vor, der Herr Unterrichtsminister verkennt hier die Aufgabe der Volksschule, er degradirt dieses so hochwichtige, bedeutsame Institut zu einer reinen Sprachschule (So ist es! seitens der Parteigenossen) und vergisst, welche erhabene Aufgabe demselben vorgezeichnet ist im § 1 des Volksschulgesetzes, eine Aufgabe, welche sich dahin zusammenfassen lässt, dass die Volksschule zum Ziele hat die religiös-sittliche Erziehung der Kinder, die Bildung derselben, das Kräftigen des religiösen und sittlichen Bewusstseins, die Entwicklung der Geistesthätigkeit, mit einem Worte die Heranbildung der Jugend zu Menschen und tauglichen Staatsbürgern. Wenn ich an all das denke, so frage ich Sie: Wie kann das erreicht werden in einer Sprache, die dem Kinde fremd ist, von deren Worten das Kind nichts anderes hat als den leeren Schall, der an das Ohr schlägt, ohne einen Begriff, ohne eine klare Vorstellung damit zu verbinden.

Ich hätte gewünscht, dass Seine Excellenz dieses Argument dem verehrten Herrn Abgeordneten aus Kärnten, der heute nach mir sprechen wird, überlassen hätte. Es war mir im höchsten Grade peinlich, von dem Chef der Unterrichtsverwaltung, dem die österreichische Bevölkerung ihre Bildungsanstalten anvertraut hat, derartige Motive in der Debatte angeführt zu finden. (Lebhafte Zustimmung rechts.)

Ich bin nun mit den wenigen sachlichen Gegenbemerkungen zu Ende und werde mir nur noch einen kurzen politischen Rückblick erlauben. Est ist ein eigenthümliches Verhängnis um dieses Österreich und wir slovenische Abgeordneten fühlen in diesem Momente das Walten desselben. Als sich heuer im Frühjahre diese Räume der neugewählten Volksvertretung öffneten, wurden wir mit einer Ansprache unseres Kaisers und Herrn begrüßt, welche die Aufforderung an uns enthielt, die wie immer gearteten Sonderbestrebungen vorläufig

zurückzustellen, um unsere Kräfte den großen, gemeinsamen Angelegenheiten zu widmen. Die slovenischen Abgeordneten — und kein Gerechter wird uns dieses Zeugnis versagen können — haben sich auf diesen Standpunkt gestellt und mit rückhaltloser patriotischer Hingebung sind wir den Wünschen unseres Monarchen gefolgt. Wir sind merkwürdig kleinlaut geworden in der letzten Zeit. Ich weiß nicht, wie es um die Nachtruhe des Herrn Ministerprässidenten bestellt ist, ich hoffe gut, aber Sie werden mir zugeben, daß ihm das Drängen der Slovenen in den letzten Monaten nur außerordentlich wenig schlaflose Stunden bereitet haben dürfte. (Sehr gut! rechts.)

Wir haben das nicht leichten Herzens gethan; es ist ein schwerer Kampf, in dem wir stehen. Der Herr Unterrichtsminister scheint nicht zu wissen, dass wir unsere mehr zurückhaltende, mehr passive Rolle, die wir in dem hohen Hause spielen, durchführen auf Kosten unserer Popularität (Lebhafte Zustimmung rechts), dass wir sie durchführen in einem außerordentlich schweren Kampfe gegen die öffentliche Meinung, welche von uns mit immer größerem Nachdrucke verlangt, dass wir übergehen sollen in das Lager der Jungčechen, dass wir jungčechische Politik treiben sollen. (Sehr gut! rechts.) Wir haben bisher gegen alle diese Angriffe Stand gehalten. Unser Auftreten liefert den Beweis dafür. Da kommt nun die gestrige Rede und wir vernehmen merkwürdigerweise von der Regierungsbank Ausführungen, welche ja förmlich Brief und Siegel geben für jene Action, für jenes Drängen, unter dem wir in letzter Zeit so viel zu leiden haben, für die Ausführung derjenigen, die uns gegenüber behaupten, dass von der gegenwärtigen Regierung für die Slovenen nichts zu erhoffen ist (So ist es! rechts), und dass die slovenischen Abgeordneten keinen anderen Platz haben dürfen, als an der Seite einer extremen, einer rückhaltlosen Opposition.

Seine Excellenz der Herr Unterrichtsminister — ich hoffe, er wird einen Biographen finden (Sehr gut! und Heiterkeit rechts) und es dünkt mich, dass dieser Biograph diesen einen merkwürdigen Umstand nicht wird übergehen können — hat neben zahlreichen anderen Verdiensten, die ich ihm bereitwillig concedire, ein Verdienst, auf das ich besonders aufmerksam machen möchte, und das ist das Verdienst, die extremen Parteien mit einem ganz eigenthümlichen Nachdruck und einem ganz eigenthümlichen Erfolge in die Höhe zu bringen. (Sehr gut! und Heiterkeit rechts.) Sehen wir uns die Dinge an, wie sie sich in Böhmen vollzogen haben. Die Herren aus Böhmen werden es mir nicht verargen, sie sind mir sehr liebe Collegen, ich schätze jederzeit ihre Fülle an hervorragenden Talenten, namentlich aber jene erstaunliche Rührigkeit, welche diese Partei an den Tag legt; aber ich habe nie ein Hehl daraus gemacht, dass ich ihre Parteirichtung nicht goutire, dass ich mit ihr nicht einverstanden bin. Nun, gleichwohl möchte ich das Eine betonen: es sollte die Sache nicht so leicht genommen werden; ich bin überzeugt, diese Partei mit ihren kräftigen Impulsen und gerade mit ihren manchmal etwas schrillen Tönen, wie sie hin und wieder vorkommen, wurzelt in der öffentlichen Meinung ihres Volkes und dominirt heute die öffentliche Meinung. (Beifall seitens der Jungčechen.)

Wie aber, meine Herren, ist es dazu gekommen? Wer den Dingen gefolgt ist, wie sie sich in Böhmen vollzogen haben, wird meiner Behauptung nicht widersprechen können, dass die Peripetie der allčechischen Partei mit jenem unglückseligen Dislocationserlass begonnen hat.

Der Unwille, der insbesonders durch diese Maßnahme hervorgerufen wurde, hat in dem böhmischen Volke jene Stimmung gezeitigt, aus welcher als Product die jungčechischen Wahlen mit Folgerichtigkeit hervorgegangen sind. Ich frage Seine Excellenz den Herrn Unterrichtsminister: hat er an diesem von ihm allerdings nicht gewollten

Dr. Jan. Ev. Krek

Erfolg nicht genug, will er par force neben den unbequemen Jungčechen noch Jungslovenen haben, an Stelle von uns gemäßigteren slovenischen Abgeordneten, die im Dienste für dieses System — ich bedaure, es sagen zu müssen — sich abgebraucht und abgenützt haben (Heiterkeit), denen der Boden, namentlich nach der gestrigen Rede zu heiß unter den Füßen geworden ist?

Die bescheidenen Forderungen in Bezug auf die kärntnerischen Slovenen, die der Herr Abgeordnete Klun gestern formulirt hat, haben Seine Excellenz den Herrn Unterrichtsminister bereits so aus dem Häuschen gebraucht; was wird er anfangen, wenn von unseren Nachfolgern von diesen Bänken aus Forderungen formuliert werden, die sich auf das Programm des südslavischen Staatsrechtes stützen? (Widerspruch links. — Rufe rechts: Wird schon kommen!) Wir werden es nicht thun, davon können Sie überzeugt sein, es können aber andere nach uns kommen, die es thun werden.

Nun, meine Herren, man wird es unserem Volke nicht verargen können, wenn nach der gestrigen Rede in allen unseren Kreisen der Ruf laut wird: Was habt ihr noch auf Seite der Regierung zu suchen? Warum geht ihr nicht in eine Stellung, wo ihr die nationalen Beschwerden in ganz anderer, in viel freierer Weise präcisieren könnt? Die Situation ist für uns, für mich insbesondere schmerzlich, wir haben nur den einen Trost, dass wir sie nicht verschuldet haben.

Ich rufe diesbezüglich nicht das ganze Haus zu Zeugen an, die Zeugenschaft der Linken würde vielleicht wenig objectiv sein, wenigstens nach den Äußerungen der Blätter zu urtheilen, welche ja die gestrigen Expectorationen Seiner Excellenz mit einem förmlichen Liebestaumel aufgenommen haben. Ich wende mich aber an unsere alten Verbündeten auf der Rechten. Ich möchte bei dieser Gelegenheit die Worte in Erinnerung bringen, die vor wenigen Monaten aus dem Munde eines hervorragenden Mitgliedes der polnischen Delegation gesprochen worden sind. Der verehrte Herr Abgeordnete Dr. v. Madeyski wird mir verzeihen, wenn ich seine Worte citire. Er hatte die Güte gehabt, mit meiner Wenigkeit und unseren Angelegenheiten sich zu beschäftigen und sagte (liest): »Mit Befriedigung habe ich zugehört, als der Vertreter der Südslaven das Wort ergriff. Der Herr Abgeordnete Šuklje steht, wie ich es gewiß nicht anders von ihm erwartete, auf dem Standpunkte eines vollständigen Vertrauens zu den Polen. Er hat Recht: Sympathien oder Antipathien zwischen den Völkern sind nicht so sehr eine Grundlage für politische Freundschaften, als Rücksichten auf die Politik selbst und namentlich auf das Staatsinteresse. Es liegt nach unserer Anschauung im Interesse des österreichischen Staates, daß das Heim für die Südslaven in diesem Staate und innerhalb desselben für sie befriedigend und sie an den österreichischen Staat fesselnd gestaltet wird.«

Ich begnüge mich damit, diese staatsmännischen Worte eines der bedeutendsten Mitglieder dieses hohen Hauses jenen Worten gegenüber zu stellen, die ich gestern zu unserem schmerzlichen Bedauern von der Regierungsbank gehört habe. Und nun, meine Herren, bin ich zu Ende.

Sie werden es begreifen, dass wir diese Auseinandersetzungen nicht hinnehmen können, ohne gewisse Consequenzen zu ziehen; die werden gezogen werden, in dem einen oder dem anderen Sinne; erfolglos wird diese gestrige Rede auf keinen Fall sein. Ich weiß nicht, inwieweit das Cabinet gewillt ist, die Anschauungen, wie sie uns gestern der Herr Unterrichtsminister entwickelt hat, mit seiner Autorität zu decken, es ist möglich, daß uns ein Kampf aufgenöthigt wird; wir werden ihn nicht scheuen (Bravo! Bravo! rechts), wir werden in den Kampf eintreten ohne Leichtsinn, aber auch ohne jede Spur von Furcht, von Kleinmuth. (Beifall rechts.) Mir fällt hier das Wort ein, welches ein großer spanischer Dichter, es ist Calderon, einem seiner

Helden in den Mund legt, ein Wort, welches ich als Maxime aufstellen möchte, für das Individium sowohl, wie für ganze Völker; dieses Worth lautet: »Ehre ist das Heiligthum der Seele, und der Seele Heer ist Gott.« Wohlan, meine Herren, wir slovenische Abgeordneten werden so handeln, — und unser ganzes Volk wird geeint wie ein Mann hinter uns stehen — wir werden so handeln, wie es unsere nationale Ehre gebietet. Der Rest ist Gott befohlen, und ich hoffe, er wird unser tüchtiges Volk nicht untergehen lassen. (Stürmischer, wiederholt sich erneuernder Beifall und Händeklatschen rechts.)

»Slov. Narod« 14. nov. 1891 poroča o G. govoru in Šukljetovem v telegramu:

»Vsa zbornica silno razjarena, zlasti slovenski poslanci, ki so ministru odločno ugovarjali in protestovali proti njega izvajanju. Kot glavni govornik proti G. govoril danes Š. Moralni uspeh njegovega govora bil velik. Mej našimi poslanci in levičarji unela se huda debata, ki še vedno traja. Ta seja je najvažnejši moment tega zasedanja in odločilne važnosti.« — (Konec telegrama se ne da čitati. Vse tiskano z mastnimi črkami.)

Kako se je »Slov. Narod«, ki nikoli ni bil preveč ugodno ocenjeval moje delovanje v državnem zboru, izrazil o mojem nastopu proti Gautschu? V številki z dne 17. novembra 1891 piše dobesedno:

»Mislil si je pač g. minister, da se navzočni zastopniki slovenskega naroda, v vladni službi odgojeni, končno tudi za takšne govore in če izrečno hoče v nas postaviti svoje kraljestvo nemškega jezika. Motil se je baron Gautsch! Odkrito priznamo, da se je motil v naših slovenskih poslancih, da so ti začeli proti njemu akcijo, katera je razvedrila tudi našo potrto dušo. Pogum napadanca se je tu meril s pogumom napadovalčevim, odločnost besede gospoda Š. je v kot potisnila ministrov napad in reči moramo, da je govor g. Š. rešil biser ustavne svobode in čast slovenskega naroda na najsijajnejši način. Zmaga je na naši preprosti strani, a ne na strani ministra barona Gautscha.«

2.

Takrat sem govoril skoro v vsaki važnejši debati, večinoma me je Hohenwartov klub ali pa sam njegov načelnik določil za govornika imenom kluba. Imel sem včasih nenavadne govorniške uspehe. Navzlic temu dejstvu ne morem prikrivati, da imam za svoj najboljši govor oni, ki sem ga imel v debati o borznem davku januarja meseca 1892, dasi je bil vnanji njegov učinek dokaj skromen. Evo ga po stenografičnem besedilu:

Abgeordneter Šuklje: Unter die Beweggründe, meine verehrten Herren, welche mich veranlasst haben, zum Gegenstande das Wort zu ergreifen, zählt mit ein Motiv, das ich auf eine Art pietätvoller Erinnerungen zurückführen möchte. Das Wort »Börsensteuer« ist ja gegenwärtig in Österreich außerordentlich populär, und der Ruf nach Einführung derselben ist ein so lauter und allgemeiner, dass selbst die betroffenen Börsenkreise den Widerstand gegen eine derartige Besteuerung als nutzlos und erfolglos aufgeben. Angesichts dieser Situation aber wird man es mir nicht verübeln, wenn ich nicht ohne ein gewisses Selbstgefühl darauf verweise, dass der erste Initiativ-

antrag auf Erlassung eines Börsensteuergesetzes im österreichischen Parlamente gerade aus der kleinen Gruppe der slovenischen Abgeordneten hervorgegangen ist, dass es der Abgeordnete Obresa, der uns leider zu früh durch den Tod entrissen wurde, war, der im Jahre 1881 einen solchen Entwurf einbrachte und ausführlich begründete.

Meine Herren! Von diesem schlichten, einfachen Manne kann man nicht behaupten, dass er es gethan hat, um bloss ein Schlagwort unter die Massen zu werfen und der Agitation eine Handhabe mehr zu bieten. Nein, wie ernst es ihm um die Sache gewesen ist, dafür spricht am besten ein Vergleich zwischen der Begründung seines Antrages im Jahre 1881 und der Rede, welche er fünf Jahre später, im Jahre 1886, zum Gegenstande gehalten hat, und ich würde den unmittelbaren Herrn Vorredner gerade auf die Differenz zwischen diesen beiden Reden aufmerksam machen, weil aus denselben hervorgeht, dass speciell unser Landsmann Obresa in demselben Maße, in welchem er sich mehr in die spröde Materie vertiefte und mit dem Gegenstande mehr vertraut wurde, gleichzeitig zurückhaltender in seinen Ansprüchen auf die Leistungsfähigkeit der Börse geworden ist, gerade deswegen und nur deswegen, weil es ihm zu thun war um eine wirklich praktikable, durchführbare Börsensteuer. (Abgeordneter Klun: Bravo!)

Meine Herren! Unter dem Eindrucke dieser Erinnerung habe ich den vorliegenden Bericht des Gebürenausschusses zur Hand genommen und habe ihn erwogen und bin schließlich zu dem Resultate gelangt, dass ungeachtet aller denkbaren, zum Theil begründeter Einwendungen, trotz aller »wenn« und »aber« schließlich der Antrag ein derartiger ist, dass man für denselben stimmen kann. Ich acceptire zunächst den weiten Umfang, in welchem diese Steuer gedacht ist, und es freut mich, dass von der Linken, welche sich im Anfange im alten Börsensteuerausschusse nicht auf diesen Standpunkt gestellt hat, heute eine präcise Erklärung in dem Sinne abgegeben wurde, dass auch sie dieser Grundlage zustimmt. Es ist der Entwurf, wie er vorliegt, thatsächlich keineswegs eine reine Börsensteuer, sondern er bedeutet nicht mehr und nicht weniger als eine Belastung des gesammten Effectenumsatzes, soweit er überhaupt controlirbar ist. Mit gutem Grunde, meine Herren, denn wenn es sich um eine Kritik einer derartigen neuen Steuer handelt, wird man schließlich immer zuerst nach der inneren Rechtfertigung und Begründung derselben fragen.

Man kann die Börsensteuer hinstellen als eine Steuer auf außerordentlichen Gewinn, als eine Gewinn- und Conjuncturateuer; indes schon der Umstand, dass man in demselben Augenblick absehen muss von der Heranziehung jener zahlreichen Börsengeschäfte, die mit Verlust verbunden sind, genügt, um diese Auffassung als unhaltbar erscheinen zu lassen.

Man kann, was sehr häufig geschieht und auch heute gerade vom unmittelbaren Herrn Vorredner geschehen ist, hinweisen auf den Unterschied, der in der That vorhanden ist zwischen den effectiven Geschäften und den reinen Differenzgeschäften. Man will consequent vor allem diese Differenzgeschäfte, in denen man die eigentliche bête noire erblickt, zur schärferen Besteuerung heranziehen. Der Gedanke ist ganz richtig; aber, meine Herren, wie ist er durchführbar?

Wie ist ein solches Differenzgeschäft erkennbar? Was sich auf der Börse vollzieht, vollzieht sich durchaus in der Form von Kauf und Verkauf. Ob die Absicht thatsächlich auf die Erfüllung oder nur auf ein Spiel, eine Wette, gerichtet ist, lässt sich in dieser Form nicht erkennen, und es ist daher eine Sonderung, eine differentielle Behandlung von Haus aus vollkommen unmöglich. Es bleibt also nichts anderes übrig, als diese Steuer als eine Verkehrssteuer auf den Umsatz von Effecten, als eine Besitzwechselgebür vom mobilen Capital aufzufassen.

Speciell in Österreich ist eine derartige Besitzwechselgebür mehr begründet als überall anderswo, den alten Professorenstreit, ob eine derartige Verkehrssteuer zulässig ist, kann man ruhig beiseite lassen.

Wir in Österreich sind einmal mit einer Menge von Besitzwechselgebüren für den immobilen Besitz begnadet, und es ist nur gerecht, wenn man einmal auch dem mobilen Capital gegenüber mit einer derartigen Gebür vorgeht. (Sehr richtig!) Wenn für die kleinste Eigenthumsübertragung, wenn für jede Spanne breit Erde, für jede Hütte, welche ihren Besitzer wechselt, gleich eine hohe Vergebürung eintritt, dann ist die Frage gerechtfertigt: wie kommt der Umsatz des beweglichen Capitales, der Hunderttausende beträgt, dazu, vollkommen gebürenfrei auszugehen?

Aus diesem Grunde glaube ich, dass wir diese Verkehrssteuer ganz ruhig votiren können, und ich gehe diesbezüglich noch weiter als der geehrte Herr Redner der Linken, der als erster Pro-Redner in der Debatte gesprochen hat, und der die Freilassung eines gewissen Minimums anstrebt.

Der Ausschuss hat im § 3 diesem Gedanken insofern Rechnung getragen, als bei dem außerbörslichen Verkehre der Umsatz von verzinslichen Staatsschuldverschreibungen bis zum Nominale von 500 fl. nur mit der halben Steuer, mit fünf Kreuzern belastet werden soll. An und für sich ist dies sehr belanglos und selbst wenn man nur mit dem kleinen Manne oder der armen Köchin kommt, die sich eine Rente in der Wechselstube erwirbt, so wird auch dieser höhere Satz, diese Differenz von fünf Kreuzern, wenn sie auch thatsächlich die betreffende Partei vollkommen treffen sollte, noch immer nicht als eine unerträgliche Belastung hingestellt werden können. Es kommt mir vor, als ob auch der Herr Berichterstatter von der Triftigkeit seines Argumentes nicht so vollkommen überzeugt wäre, da er auf Seite 1 des Berichtes die Sache damit motivirte, »diese Maßnahme könne zur Popularisirung der Staatspapiere beitragen«. Dazu ist die Frage viel zu belanglos, allein diese Ausnahme verstößt mir gegen die Systematik des Gesetzes, sie verstößt gegen die theoretische Grundlage desselben, und ich erkläre unumwunden, dass ich dem ursprünglichen Initiativantrage des verehrten Herrn Berichterstatters weitaus den Vorzug gebe vor dieser Abänderung, wie sie im Gebürenausschusse nachträglich beliebt wurde.

Daraus ergibt sich mir sofort eine weitere Consequenz. Denn bei diesem Umsatze an mobilen Werten ist es ja von Haus aus ausgeschlossen, dass wir diese unbedingt sehr steuerkräftige Ansammlung, welche sich in einem derartigen Effectenumsatze äußert, durch eine Verkehrsabgabe vollkommen werden heranziehen können.

Diesen Dienst leistet ihnen keine Verkehrssteuer. Das ist nicht möglich. Dazu braucht man ganz andere Requisiten, dazu brauchen wir vor allem eine gerechte, progressive allgemeine Personaleinkommensteuer, und ich spreche auch bei dieser Gelegenheit, wie schon des öfteren, die Hoffnung aus, dass wir endlich einmal dahin kommen werden, diese Einkommensteuer einzuführen und mittels derselben die schreienden Härten und Ungleichmäßigkeiten unserer Ertragsbesteuerung abstellen zu können. Soweit die Personaleinkommensteuer zur vollen Erfassung besonders steuerkräftiger Ansammlungen nicht hinreicht, müsste die Verlassenschaftsgebür eingreifen, da müssten derartige Ansammlungen im Erbgange getroffen werden.

Was jedoch die Verkehrsabgabe betrifft, so ist ihr Steuerobjekt eigentlich nur die Thatsache des einzelnen Verkehrsactes. Da erlaube ich mir die Frage: Ist denn ein derartiger Umsatz an Effecten, sagen wir der Ankauf einer Post Renten oder Eisenbahnpapieren steuerkräftiger und leistungsfähiger deswegen, weil er etwa auf dem Schottenring im Börsensaale abgeschlossen wird, oder verliert

er an Leistungsfähigkeit, wenn er sich in einer Wechselstube, in einem Bankcomptoir vollzogen hat? Ich finde hier keinen Unterschied.

Ich citire nicht gerne, aber ich möchte mir doch bei dieser Gelegenheit ein Citat aus einem Autor erlauben, einerseits deswegen, weil der Mann in der Fachliteratur hoch angesehen ist, und dann, weil man gerade ihm sicher am wenigsten den Vorwurf besonderer Connivenz gegenüber der Börse machen könnte.

In seinem ganz ausgezeichneten Werke über Steuerpolitik sagt Schäffle wörtlich folgendes (liest): »Es ist auch consequent, in und außer dem Börsensaale den Effectenumsatz im Bank- oder Privatverkehr zu belasten, da hier Wucherer und Nichtwucherer häufig beträchtlichen Extraerwerb machen und Ansammlungen auch privatim ausleihen werden.« Auf diesem Standpunkte stehe auch ich, auf diesen Standpunkt hat sich der verehrte Herr Berichterstatter im Gebürenausschusse gestellt und ich glaube daher, dass diese Ausdehnung auch auf die Geschäfte außerhalb der Börse mit Befriedigung zu begrüßen ist. (Bravo! rechts.)

Aber, meine Herren, noch eine weitere Consequenz folgere ich daraus. Die Natur des mobilen Capitals und vor allem die Rapidität, mit welcher sich der Umsatz im Börsenverkehr vollzieht, hat zur Folge, dass man an ein derartiges Steuerobject nur mit einem sehr niedrigen Steuerfuße herantreten kann.

Der Ausschuss proponirt 10 kr. für den einfachen Schluss. Was der einfache Börsenschluss ist, das sagt ganz klar § 15 der »Bedingungen für den Handel in Effecten, Devisen und Valuten« an der Wiener Börse, welcher lautet: »Ein Börsenschluss in Effecten beträgt bei den in Procenten gehandelten 5000 fl. Nominale und bei den nach Stücken gehandelten 25 Stück.«

Nehmen wir die erste Kategorie, wo der Schluss 5000 fl. Nominale beträgt, so sind 10 kr. = $^1/_{50}$ pro mille.

Dagegen hat sich nun mein verehrter unmittelbarer Herr Vorredner ausgesprochen, er hat gefunden, dass dieser Steuerfuß weitaus zu niedrig ist. Wir können überzeugt sein, seine Stimme wird nicht eine vereinzelte bleiben, und namentlich außerhalb dieser Räumlichkeiten, wo man ja nicht an die Formen parlamentarischer Urbanität gebunden ist, wird man noch viel weiter gehen, man wird vielleicht die Folgerung daraus ziehen, dass das Parlament, indem es diesen Steuerfuß votirt, die Börsenkorruption unter seine Fittige nimmt, den Börsenschwindel protegirt. Das ist die öffentliche Meinung, ich möchte bei dieser Frage vielleicht sagen, die sogenannte öffentliche Meinung (Abgeordneter Dr. Lueger: Die berechtigste öffentliche Meinung!), denn es ist unglaublich, was für ungemessene Vorstellungen oft über das Wesen und die Bedeutung der Börse im großen Publicum vorhanden sind.

Es gibt zahlreiche Leute — mir sind selbst viele bekannt — durchaus ehrlich, durchaus intelligent, berufen, in der Politik ein Wort mitzureden, welche sich die Börse vorstellen als einen Ort, wo das Geld nur so herumliegt wie der Mist auf der Straße, wo man sich eigentlich nur zu bücken braucht, um die Tausender aufzulesen, und wo der Börsianer eigentlich nur die Mühe hat, zu schauen, dass nicht sein Nachbar ihm dasjenige, was er eben eingesteckt hat, bei der nächsten Gelegenheit wieder aus der Tasche ziehe. (Lebhafte Heiterkeit. — Abgeordneter Dr. Lueger: Ja! Ja!) Der Herr Abgeordnete Dr. Lueger scheint diese Ansicht auch zu theilen; aber ich für meine Person halte diese Auffassung nicht für vollkommen zutreffend. Es kommt mir vor, dass die wirtschaftlich so bedeutungsvolle Function der Börse zu wenig erkannt wird, und das es daher unsere Aufgabe ist, diese Ansicht zu berichtigen. Ich halte fest an dieser meiner Anschauung, obwohl ich ja alle Missbräuche zugebe, die mit dem Börsen-

leben verbunden sind, und obschon diese Missbräuche niemand schärfer verurtheilen kann, als ich es thue.

Es kann eben nicht Aufgabe einer Steuer sein, das Steuersubject zu vernichten, und es kann daher auch nicht Aufgabe des Parlamentes sein, eine Börsensteuer zu schaffen, welche den Umsatz an der Börse untergraben, unterbinden und beseitigen will. Ich werde mir erlauben, diese meine Ansicht über den Steuersatz so klar als möglich zur Darstellung zu bringen. Ich habe dem alten Börsensteuerausschusse angehört, und dort haben wir den Steuerfuß mit 10 kr. per 5000 fl. Nominale damit motivirt, dass wir zu Deutschland einen Vergleich zogen, und sagten: in Deutschland hebt man für 10.000 Mark 1 Mark ein, das ist $^1/_{10}$ pro mille; bei uns in Österreich sind jedoch die Liquidationstermine andere; in Deutschland hat man die Ultimoliquidation; bei uns findet die Liquidation zweimal wöchentlich, folglich achtmal im Monate statt. Infolgedessen war man der Ansicht, die auch der verehrte Herr Berichterstatter in seinem seinerzeitigen Berichte ausdrückte, dass eigentlich die österreichische Steuer 80 kr. pro Monat betrage, wogegen die deutsche Steuer nur 50 kr. ausmache, und der verehrte Collega Baron Sommaruga hat gleichfalls mit diesem Argumente diesen Ansatz vertheidigen zu müssen geglaubt. Ich bin aber der Meinung, dass die Sache nicht mehr so durchaus zutrifft, und dass der verehrte Herr Berichterstatter, der ja einen ausgezeichneten Namen in der Fachliteratur hat, wenn er heute diese Partie des Berichtes neuerdings niederzuschreiben hätte, wahrscheinlich nach einem anderen Argumente hätte langen müssen. Warum, meine verehrten Herren?

Im Jahre 1889 hat bekanntlich eine theilweise Änderung der Terminliquidation an der Wiener Börse stattgefunden — man braucht ja bloß von dieser zu sprechen und kann die Triester und Prager Börse außeracht lassen.

Seit dem Jahre 1889 wird auch per ultimo gehandelt, allerdings nur in fünf Effecten, aber dies sind gerade solche, in denen sich die größten Umsätze vollziehen, nämlich die Creditactiv, die ungarische Goldrente, Lombarden, Franzosen und Elbethal. Wer würde nun deshalb, weil diese Effecten nur einmal im Monat zur Liquidation gelangen können, den Schluss ziehen, sie wären mit dem Achtfachen zu versteuern? Ich bin überzeugt, niemand, der halbwegs mit den Verhältnissen des Wiener Geldmarktes vertraut ist. Denn es ist möglich, dass die Banquiers, die grossen Häuser eine derartige Steuer ertragen können; derjenige aber, der diese Steuer absolut nicht ertragen kann, ist die Börsencoulisse; die würde durch einen wesentlich höheren Steuerfuß ganz einfach beseitigt werden. (Abgeordneter Ritter v. Troll: Kein Schade!)

Ich war auf den Einwand gefasst; der verehrte College Troll hat mir soeben zugerufen: Kein Schade um die Coulisse! Nun, ich gestehe selbst, ich kann mir sehr viel reputirlichere Corporationen vorstellen, als es eine derartige Coulisse ist.

Man braucht nur einigemale auf die Börse zu gehen und sich in das Coulissentreiben hineinzustellen. Ich habe es selbst gethan, natürlich nur als Mitglied des Börsensteuerausschusses, wohlgemerkt, in gar keiner anderen Absicht, lediglich als Abgeordneter, als Beobachter, und zwar aus mehreren Rücksichten. Einerseits, weil mich der Gegenstand an sich angezogen hat, und dann, weil es Dinge gibt, die sich aus den Büchern nie lernen lassen, und weil ich mir gar keine kläglichere Position denken kann als die eines Mitgliedes in einem Fachausschusse, das von der Frage so eigentlich gar nichts versteht. Infolgedessen bin ich öfters direct auf die Börse gegangen, und ich gestehe es offen, so eine Coulissengruppe — der Wiener Börsenjargon hat dafür die Bezeichnung »Krätzel« (Heiterkeit) — ein solches Krätzel ist keineswegs — wie soll ich mich ausdrücken? — eine Versammlung

von, sagen wir, besonders imponirendem, überwältigendem Ansehen, nicht im mindesten, meine Herren, und der Herr Berichterstatter hat des Guten eigentlich zu viel gethan, er hat einen Euphemismus begangen, wenn er sagt, die Coulissiers seien Speculanten. Nein, meine Herren, mit voller Überzeugung spreche ich es aus: das Gros der Coulissiers ist nicht anderes als der rein professionsmäßige Börsenspieler.

Keiner von diesen Spielern denkt daran, effectiv zu erwerben, jeder von ihnen muss schauen, sowie er bei Schluss der Börse den Saal verlässt, glatt gestellt zu sein, soviele Stücke gekauft und ebensoviele verkauft zu haben; es handelt sich bei ihnen stets nur um die minimale Differenz, die sie bei diesem raschen Kaufe à la minute einheimsen können. Und dennoch, meine Herren, das alles zugegeben, würde ich behaupten, es sind das Organisationsformen der Wiener Börse, für die man allerdings eine Besserung dringend wünschen muss, die man aber nicht im Handumdrehen ändern kann. Wenn ich die Organisation der Wiener Börse vergleiche mit der Organisation anderer Geldmärkte, so ist mir zum Beispiel die Londoner Effectensocietät zweifelsohne ungleich lieber. An dieser kennt man nur den Makler und den Händler. Es vollzieht sich also der ganze Verkehr unter fachkundigen Kaufleuten, die einen gewissen Corpsgeist und gewisse Traditionen haben, was bei uns sich natürlich gar nicht entwickeln kann.

Allein die Sache ist nach meinem Dafürhalten doch so: Wir in Wien brauchen vorderhand noch die Coulisse; es gibt in Wien eben außerordentlich wenig Banquiers, die diesen Namen verdienen, und gerade für den Mangel dieser Banquiers hat die zahlreiche Coulisse aufzukommen. Nur durch sie wird es ermöglicht, jene starken Coursfluctuationen zu vermeiden, soweit dies überhaupt möglich ist, und eine wenigstens annähernde Ausgleichung herbeizuführen.

Dann aber denken wir uns einmal, die Coulisse würde beseitigt! Die Banquiers lassen sich ja nicht so aus der Erde stampfen. In welche Position würde zum Beispiel der Private gelangen, der genöthigt ist, einen größeren Posten des einen oder des anderen Papieres einmal auf die Börse zu bringen? Wie viele Abnehmer würde er dann finden? Ein oder zwei Käufer vielleicht und diese hätten ihn in der Hand, sie würden ihm jenen Preis dictiren, welchen sie als annehmbar finden, deshalb behaupte ich, mit der tugendhaften Entrüstung gegen die Coulisse ist noch niemandem gedient. Derartige Abänderungen lassen sich nicht so im Handumdrehen herbeiführen.

Die Coulisse wie sie gegenwärtig ist, ist jedenfalls ein Übel, aber bei dem gegenwärtigen Stande der Dinge kann ich nur mit Bedauern constatiren: sie ist momentan noch ein nothwendiges Übel. Wenn man diese übelberufene Coulisse sofort abthun und ihren Leichnam zu Grabe tragen würde, meine Herren, ich weiß nicht, ob nicht der erste Leidtragende, der hinter dem Sarge einherschritte, gerade der österreichische Finanzminister wäre!

Ich glaube daher, dass mit Rücksicht auf diese Umstände die Steuer nicht zu niedrig gewählt ist; ich möchte aber dabei noch ein anderes Argument geltend machen.

Meine Herren! Wir stehen ja erst im Anfange. Es handelt sich uns darum, dass wir überhaupt einmal mit dieser Börsesteuer beginnen. Warten wir ab die finanziellen Ergebnisse, warten wir ab die Rückwirkungen auf die wirtschaftlichen Verhältnisse, wie sie sich in den ersten Jahren zeigen werden, und dann bleibt uns ja unbenommen, an eine Abänderung des Gesetzes zu schreiten und auch den Steuerfuß so zu erhöhen, wie es die thatsächlich gegebenen Voraussetzungen dann angezeigt erscheinen lassen.

Wenn ich, meine Herren, dem Steuerfuße nur bedingt und vorbehaltlich zustimme, nämlich mit dem Vorbehalte einer eventuellen späteren Erhöhung desselben, so kann ich dafür um so rückhaltloser dem verehrten Herrn Berichterstatter meine Anerkennung für die Construction, für die Veranlagung der Steuer aussprechen.

Mir gefällt — abgesehen von dem, was bereits in der Debatte bemerkt wurde, dass die geschäftlichen Usanzen so wenig als möglich tangirt werden — an dem Entwurfe vor allem der Unterschied gegenüber dem deutschen Gesetze. Das deutsche Gesetz vom 29. Mai 1885 erfasst das Steuerobject, nämlich das gebürenpflichtige Umsatzgeschäft in dem Momente, wo es eingegangen wird, im Momente des Abschlusses und infolge dessen ist der von unseren Experten mit Recht perhorrescirte Schlusszettelzwang das natürliche Correlat zum deutschen Gesetze.

Unser Berichterstatter aber hat einen anderen Gedanken zugrunde gelegt und mit einer gewissen Consequenz durchgeführt. Ich habe diesen Gedanken in der Literatur zuerst getroffen in Friedberg: »Versuch einer prozentualen Besteuerung der Börsen« und ich goutire ihn vollkommen, den Gedanken nämlich, das Geschäft im Momente der Abwicklung, im Momente der Tradition des Objectes — natürlich in des Wortes weitester Bedeutung — zu ergreifen. Dies wird sich bei den börslichen Geschäften sehr leicht einleben, insbesondere bei denjenigen, welche das Arrangementbureau passirt haben. Das Arrangementbureau wird zur Hebestelle für die Steuer. Der einzige Unterschied wird der sein, dass die Arrangementbögen dann je nach der Zahl der einfachen Börseschlüsse mit den entsprechenden Stempelzeichen versehen sein werden. Nebenbei möchte ich da nur einen Gedanken anregen, wobei ich es vollkommen anheimgestellt sein lasse, ob diesem Gedanken im Gesetzgebungswege oder, was vielleicht noch besser wäre, im Verordnungswege Rechnung getragen werden möge. Nach den Paragraphen 4 und 5 des Entwurfes haben die Contrahenten je zur Hälfte für die Steuer aufzukommen, wogegen das Arrangementbureau die Entrichtung der Steuer überwacht und für dieselbe haftet. Nun würde es mir zweckdienlich erscheinen, wenn das Arrangementbureau auch die Abstempelung selbst vornehmen und dafür von den Kunden sich die betreffenden Beträge verabfolgen ließe. Dadurch würde der Verkehr erleichtert und die Sache selbst gefördert werden. Ich bemerke jedoch nochmals ausdrücklich, dass ich die Anregung nicht in die Form eines Antrages kleiden will, sondern zufrieden sein werde, wenn im Verodnungswege etwas ähnliches verfügt wird.

Ich bin am Schlusse. Es wäre zwar verlockend, in der einen oder anderen Richtung auch mit dem ersten Herrn Redner in der Debatte, mit dem Abgeordneten Prade mich zu beschäftigen und vielleicht auch darauf zu reagiren, was von demselben in Bezug auf die Besteuerung der Devisen- und Valutengeschäfte gesagt wurde, von denen ich der Meinung bin, dass sie mit vollem Rechte dieser Besteuerung entzogen werden; allein die Zeit ist vorgerückt und ich will nicht länger auf die Geduld des hohen Hauses sündigen.

Nur ein paar Bemerkungen möchte ich mir noch in Bezug auf den voraussichtlichen Ertrag erlauben. Von Ziffern kann hier eigentlich nicht die Rede sein.

Es fehlen uns alle Anhaltspunkte, um nur über die vagsten Calculationen hinauszugehen; vor allem sind wir nicht in der Lage, jene Umsätze, die sich außerhalb der Börse vollziehen, halbwegs zu constatiren, derzeit ein Urtheil darüber zu fällen, wieviel sich in den Wechselstuben, bei den Kaufleuten und Händlern abgewickelt hat. Was die Börse betrifft, ist die einzige sehr dürftige Quelle, die eine Auskunft geben kann, der Geschäftsbericht des Wiener Giro- und Kassenvereines, der ja bekanntlich das Arrangementbureau zu besorgen

hat. Aus diesem Geschäftsberichte ersehen sie in Tabelle 15 und 16, dass das Jahresrevirement beispielsweise für das Jahr 1890 3409 Millionen Gulden betragen hat. Ich bemerke aber, meine Herren, dass eigentlich auch diese Ziffern wenig, sehr wenig besagen, da es sich hier doch nur um jene Geschäfte handelt, wo es thatsächlich eine Ablieferung gegeben hat, wo Effecten übernommen oder geliefert wurden. Dagegen sind in dieser Summe nicht inbegriffen jene Schlüsse, welche arrangirt, welche durch Compensation erledigt worden sind. Die sogenannten directen Geschäfte sind durchaus nicht zu erfassen. Ich glaube daher, dass man nicht gut daran thut, seine Erwartungen diesbezüglich in die Form einer Ziffer zu kleiden.

Nur vor einem möchte ich warnen: vor einem übertriebenen Optimismus. Sehen wir uns an, wie sich die Börsensteuer in Deutschland entwickelt hat. Sie ist allerdings vom Jahre 1884—1885, wo sie nicht mehr als 2,364.000 Mark getragen hat, nach dem neuen Gesetze von 1885 schließlich auf über 15,000.000 Mark, also 7½ Millionen Gulden gestiegen.

Indes, meine Herren, ist da zu bedenken, daß man erstens in Deutschland einen weit höheren Steuerfuß hat, daß zweitens auch das Warengeschäft, für welches wir ein eigenes Gesetz werden schaffen müssen, weil die Einbeziehung in dieses Gesetz mit Rücksicht auf die Structur desselben nicht tunlich ist, in Deutschland miteinbezogen ist, und schließlich, was die Hauptsache ist, daß sich unser Börsenverkehr nicht entfernt mit dem so entwickelten Börsenleben in Deutschland messen kann, speciell mit dem Verkehr, wie er sich in Berlin, Hamburg, Frankfurt am Main abspielt.

Ich glaube also, meine Herren, es heißt: mäßig sein in den Erwartungen, nicht etwa annehmen, daß aus der Börsensteuer sich ein förmlicher Goldregen in unser Finanzministerium ergießen werde. Allein ein kleiner Anfang ist in der Sache immerhin gemacht; wir werden die Angelegenheit verfolgen und trachten müssen, dass wir diese neuerschlossene Einnahmsquelle für den Staat fruchtbringend gestalten. Und was für mich vor allem wichtig ist, wir haben endlich einmal wieder ein Gesetz, wodurch gegenüber jenen Lasten, die den immobilen Besitz treffen, auch das mobile Capital an seine Pflichten gegenüber dem Staate erinnert wird. Meine Herren, damit schließe ich; wir werden für das Eingehen in die Specialdebatte stimmen. (Beifall rechts.)

V Ljubljani, 16. julija 1889.

3.

O vprašanju Poklukarjevega nasledništva kot deželnega glavarja na Kranjskem objavljam tukaj Kersnikovo karakteristično pismo, s kojim mi naznani, da bi bil pripravljen potezati se za to mesto.

Odgovor Janka Kersnika na moje pismo, v katerem poizvedavam, ali se ne bi hotel on potruditi za izpraznjeno mesto deželnega glavarja na Kranjskem? Označevalen dokument za moža, kakor tudi za idealno razmerje, ki je vladalo med nama do prerane njegove smrti.

25. III. 91.

Dragi moj!

Pred vsem vsprejmi mojo najsrčnejšo zahvalo za Tvoj trud. Vedel sem vedno, da si mi odkrit prijatelj, in da si tudi v vsem vedno odkrit mož. Ej — saj bi tudi ne bilo mogoče v nasprotnem slučaji, da

bi bila toliko časa vkupe hodila, kakor sva, ako bi drug o drugem ne sodila tako, kakor sodiva še danes in kakor sem prepričan, bodeva tudi odslej.

Pa sedaj ad rem!

Na kratko Ti predvsem povem, da prevzamem deželno glavarstvo, ako sem imenovan, oziroma — ako se mi ponudi, ter se preselim potem v Ljubljano. Toda s prvega le sam. Doma imam lehko substituta, katerega bi pa moral v Ljubljani tudi imeti, ako bi bil tamkaj notar, ker ob enem bi vendar ne mogel biti deželni glavar in pa »Gerichtsbüttel« Kočevarjev, kar morajo biti ljubljanski notarji. Ako pa imam doma na Brdu substituta, hranim si svoje mesto za poznejše slučaje, sam sem pa popolnoma neodvisen, kajti substitut je odgovoren za vso pisarno, za njega pa jamči samo moja kavcija. Tudi moji ženščini, — saj veš, da imam dve, ženo in mater, — katerima sem šele včeraj povedal o svoji nameri, bi bili zadovoljni s tem, toda s pogojem, da prihajam v nedeljo domov. Financijelnega dobička bi ne imel, znatnega zgubička pa tudi ne. Računati mi je sedaj le s temi tremi leti našega deželnozborskega mandata, ki leži še pred nami. Pozneje bi bilo treba novega prevdarka — pa kedo sploh ve, kaj nanese položaj, osoda, — in recimo zdravje? Pa kaj je glavni motiv, ki vpliva name, da se podajem v to nevarno vrsto tekmecev? Poglej, dragi, jaz bi rad prišel enkrat v drug delokrog. Malo več raznovrstnega dela, malo širše meje, malo več nemira, kakor ga imam doma. Tu imam sicer mnogo, česar marsikateri nema: ženo, ki mi je najdražje na svetu, mater, kakoršne nema nihče, otroke, ki so hvala Bogu zdravi kakor postrvi, — skrbi, kolikor jih je ravno treba, — pa izven tega bi imel rad še nekaj drugega, — priliko, govoriti z drugimi, ki vedo več, ki so drugih misli, — no recimo skratka, med ljudi bi prišel rad in sušil bi se ne več rad nadalje doma. Na Dunaj me moji dve niste pustili, a v Ljubljano bi me pač, morda me pozneje naprej puste!

Pred par meseci, ko se je Poklukarju vže silo na slabo obrnilo, bil je dober znanec moj pri Winklerju, in ta ga je vprašal, zakaj vendar jaz nisem prosil premeščenja v Ljubljano ter je potem izrecno pristavil: »er sollte doch auf den Landeshauptmannsposten denken!« Ravno tako, se ve da bolj prikrito izrazil se je tekom zadnjih let večkrat proti meni samemu. Tako je on sam zasadil to misel v mojo glavo, in zadnje čase mi je večkrat rojila po njej.

Ko je ubogi Poklukar umiral, dobil sem pa par pisem iz Ljubljane, naj se vendar potegnem za to mesto — glavarsko — in sicer so prišla ta pisma iz **radikalnega** tabora, in poudarjalo se je, da bi bil jaz tam najprijetnejši mož. Odgovoril nisem ničesar, ker z radikalci po Tvojem receptu le bolj platonično občujem; hotel pa sem pred vsem T v o j e mnenje vedeti.

Z Hohenwartom sem se pri zadnjem sestanku seznanil, in morebiti ne bo težko pritegniti ga. Jaz saj mislim, da sem napravil pri zadnjem shodu ugoden utis nanj; on me je že druzega dne — pred svojim odohodom iz volitvene sobane poiskal v nekem kotu, ter me povpraševal več o naših razmerah, vzlasti pa o Povšetu. Potem pa mi je naročil, naj skrbimo, da se mej našimi »velikimi posestniki« vprizori malo boljša organizacija. »Nehmen Sie das in die Hand und bilden Sie sobald als möglich ein Comite, das neue Parlament dürfte so nicht lange leben,« je dejal. Omeniti morem, da smo imeli na predvečer živahen razgovor in sem le jaz pobil misel Trbuhovičevo, ki je hotel Schwegelna kandidovati tudi pri nas v priznanje njegovih zaslug za dolenjski železnici. Možje kakor Ahačič, Sevnig etc se ve — so bili ž njim, pa le ko je Hohenwart pritrdil moji opoziciji, sklenilo se je opustiti ta nezmiselni predlog. To bodi mimogrede omenjeno. Pa Hohenwart se morda spomni na me, ako Ti kaj omeniš o meni, česar Te prosim. Kakor se mi vidi, bi imel jaz nasprotnike le — klerikalce in še teh ne vseh, in pa — sokandidate!

Kaj pa Mosche? Ga-li ne bodo klerikalci na Gorenjskem kandidovali in potem potiskali na glavarjev sedež? Pa dovolj!

Vesel sem, jako vesel, da bi, kakor spoznavam, Ti rad videl mene na onem mestu, na katerem bi bil Ti, kakor jaz in mnog drugi ve, Ti edini izmed vsih nas najsposobnejši! Pa kaj bi drugo govoril, laskati se Ti ni treba — samo ene besede Tvoje se moram spominjati vedno in vedno, besede, ki si mi jo rekel 1883. — Tedaj si enkrat v veseli uri zinil: »Fant, poskusimo! Ti pojdi naprej, jaz bom pa Tvoj Generalstabsšef!« No — do sedaj si Ti hodil naprej — in menda — ah ne menda, ampak gotovo boš hodil tudi odslej, in boš general in generalstabsšef, pa samo to priliko imamo, da si prisvojimo izdatno boljšo trdnjavo in pozicijo.

Stori pa po svoji previdnosti in svetuj mi o eventualnih korakih od moje strani!

Želim Ti in Tvojim in z menoj vred vsi moji najveselše praznike, klanjam se osobito Tvoji častiti gospej in bodi uverjen, da sem vedno in vedno

Tvoj stari

Janko.

Dodatki k X. poglavju.

Kako nevarno je v politiki prerokovati, kaže sledeči slučaj:

Bilo je v strastni volivni borbi za državnozborski mandat v dolenjskih mestih l. 1885, ko je »Slovan« objavil proti meni sledečo filipiko izpod Tavčarjevega peresa:

Slovan, II. l. 1885, str. 173: »Volitev po dolenjskih mestih«: Konec: ... »Vse to je avtentično, gospodje volilci! Ako si dvignete na ščit gosp. prof. Šukljeta, imeli bodete v drž. zboru štatista, tako imenovanega »divjaka«, brez vsake zaslombe, brez vsakega vpliva. Upati, da bi tak štatist izposloval Dolenjcem železnico, je pa več kot predrzno! Ako si hočete škodovati sebi in svojim zahtevam, ako hočete dolenjsko železnico za dolgo pokopati, potem Dolenjci, zberite si prof. Šukljeta za svojega poslanca, ki bode imel v drž. zboru in pri ministrih morda toliko vpliva, kot ga je imela »stranka« Schönerer-Fürnkranz!

In kaj se dejanski obistinilo? Baš jaz sem dosegel dolenjsko železnico, ki je bila ustvarjena in finansirana čisto po mojem načrtu! In kaj sledi iz tega? Da je mnogo lažje, izustiti vremensko prognozo nego v politiki prerokovati o bodočih dejstvih!

Tukaj podajam cenjenemu čitatelju nekaj pisem, iz katerih se bo mogel poučiti, s kakimi težavami se je rodila dolenjska železnica. Pričenjam z Murnikovim pismom, ki je bil odgovor na moj dopis o toliko pomembnem razgovoru z ministerijalnim svetnikom Wrbo. Pismo samo označuje s svojo frazeologijo moža, ki je bil tedaj duša obstoječega prvega železničnega konsorcija, nič manj pa tudi središče gospodarskega gibanja v deželi in najvplivnejša osebnost v tedanjem deželnem odboru. Murnikovo pismo se glasi:

Prečastiti gospod!

Zelo me je zanimal Vaš list o železnici in prečital sem ga večkrat, ker sem komaj verjel po prvem branju, da bi mogoče bilo, da se je stvar tako obrnila. Zahvaljujem se Vam toplo, da se tako zelo zanimate in delate, da bi se uresničilo to, kar želi vsak zaveden, za koristi naše dežele in tudi Avstrije vneti mož. Bog daj, da bi kmalu dosegli, za kar že toliko let prosimo.

Prej, ko Vam svoje mnenje o pogovoru z gosp. ministerijalnim svetnikom Wrbo povem, odgovarjam Vam na Vaša vprašanja naslednje: ad a) Za zdaj mislim, da ne potrebujemo Prašnikarja ali

Lazarinija. Vzroke povedal Vam bom ustno. Obrnil sem se pa do »Trifailer Kohlenwerksgesellschaft«, da bi vstopila v konzorcij. Dobim pa tudi lahko druge stavbene podjetnike, kateri bi morda še bolje vgajali, ko imenovana. Po dogovoru z Vami bom pa morda vendar tudi za Prašnikarja ali Lazarinija dobil druge člane konsorcija, med katerimi so tudi taki, da bi se lahko pogajalo ž njimi. Luckmann Karol, Kotnik Fran sta gotovo sposobna za dogovore, katerih bi bilo treba. Pozvedite, ali bi Josef Ritter von Wenusch ali A. C. Lemach iz Troppau tudi vgajal. — Prosim tedaj na znanje vzeti, da bom še le potem nasvetoval konsorciju druge člane, ko zvem natančneje Vaše mnenje.

Kar se Vas tiče, sva z gosp. dr. Poklukarjem mnenja, da Vi stvari lože koristite, ako niste član konsorcija. Veseli me, da ste tudi sami tega mnenja.

ad b) Veselilo nas bo, ako govorite pri bankah o tej zadevi. — Morda bi bilo dobro, ko bi se potem konsorcij ali deželni odbor do bank obrnil? — Gosp. min. svetnik imenoval je konsorcij platoničen. Zelo enako izrazil se je proti meni gosp. sekcijski chef Wittek. Morda še niste pozabili, da sem jaz po dogovoru z gosp. bar. Pinom tadanjim trgovinskim ministrom, imel nalogo konsorcij sestaviti tak, kakor je. Pogoj je bil, da nikdo ne sme misliti na dobiček. Ako se pa želi, da ga preosnovam, se to lahko zgodi in v konsorcij se lahko možje sprejmo, kateri bodo tudi na to gledali, da bi podjetje prevzeli. — Jaz sem uže gosp. sek. chefu Witteku povedal, da poznam dobro vsa pota, po katerih bo treba hoditi, ko zvem, koliko kapitala bo dežela, interesentje in država pokrila. Ker se zdaj kaže, da bi država še le potem izrekla se, koliko da, ko bode vedla, koliko bi dobili priorität, bo pa treba pred to dognati. Jaz se nadjam, da bomo letos dognali obravnave z interesentji in potem bo račun uže loži. Al dokler tega ni, je težko za gotovo svoto se izreči. — Prosim Vas tedaj uljudno, mi naznaniti, kaj misli gosp. min. svetnik, da moramo narprej storiti in zgodilo se bo. Luckmann in jaz in morda Emerich Mayer bi prišli tudi na Dunaj, ko bi bilo treba.

Karto Vam vračam in prosim ne misliti, da sem zanemaril to reč, al volitve dale so mi toliko dela in mi mnogo sitnih ur napravile, potem pa ne morem sam odgovarjati, temveč sem mogel to stvar z večimi gospodi pogovoriti, ker nočem, da bi le svoje mnenje o tej stvari Vam pisal. — Volitve v Ljubljani in okolici niso se tako zvršile, kakor sem mislil, a kriva sta v prvi vrsti poslanca sama, ker nista hotela nič za-se storiti.

Pozdravljam Vas srčno in ostajem z odličnim spoštovanjem

Vam udani

Murnik.

Sedaj objavljam nekaj Schweglovih pisem, katera sem prejel med svojo težko boleznijo.

Grimschitz, 6. Juli 1890.

Lieber Freund!

Prosit zu Ihrer fortschreitenden Genesung! Mit einer guten Nachricht möchte ich zur Befestigung derselben auch meinen Theil beitragen.

Am 17. Juni erhielt ich eine amtliche Zuschrift Baron Czedicks als Antwort auf meine in Wien gemachte Exposition. Ohne in Details einzugehen, bemerke ich, daß man mir als Nutzen für unsere Bahn mit dieser Zuschrift nur 171.000 fl. offerirte! Sie können sich vorstellen, wie erfreulich diese Mittheilung wirkte. Ich ließ mich jedoch nicht einschüchtern, sondern verfasste eine entsprechende Gegenschrift, die ich, um den Präsidenten der Staatsbahnen nicht zu verletzen, zuerst

in vertraulicher Weise zu seiner Kenntnis bringen liess. Der Erfolg blieb nicht aus und am 1. d. erhielt ich nunmehr eine zweite offizielle Zuschrift der Staatsbahnen, durch die mir endlich der Bezug von 120.000 Tonnen Kohle u. für die Unterkrainerbahn die aus diesem Geschäfte resultirenden Nutzen von f. 234.000 garantirt wird. Nun schreibe ich an Dr. Reif, um mich auch seiner Zustimmung zu versichern und sobald ich auch diese erhalte, denke ich, daß wichtigste Theil der Frage glücklich gelöst sein wird.

Natürlich war ich auch nach anderer Richtung thätig und betrieb zuerst eindringlich die Sanktion des Gesetzes und dann die vereinbarte Erledigung. Hofrath Wrba theilte mir nun am 30. v. M. mit, daß die Erledigung ganz meinem Wunsche entsprechend in der Ausfertigung begriffen ist, vorerst aber noch vom Finanzministerium und wegen Ihrer Bestellung zum Verwaltungsrathe auch vom Unterrichtsministerium vidirt werden müße, was Zeit in Anspruch nimmt. Hoffentlich bekomme ich diesen Erlass doch auch nicht zu spät: er bildet, wie Sie wissen, den Ausgangspunkt für die weitere offizielle Action. Da Wrba jetzt von Wien abwesend ist und erst am 15. d. nach Wien zurückkehrt, Dr. Reif aber am 15. d. auf sechs Wochen Wien verlässt, ergeben sich darum verschiedene neue Schwierigkeiten, die womöglich überwunden werden müssten: ohne Hindernisse geht es aber nicht und ich würde nichts sagen, wenn ich nur nicht in allen Dingen jetzt auf mich allein angewiesen wäre: es geht aber nicht anders und in Laibach fand ich keine Unterstützung, auch wenn ich sie suchte, sondern sicherlich nur Schwierigkeiten neuer und ärgerlicher, erbärmlicher Art.

Sie übersiedeln nächster Tage. Glückliche Reise! Sobald Sie daheim installiert sind, verständigen Sie mich davon und wo Sie Briefe treffen.

Mit herzlichen Grüssen

Ihr ergebener

Schwegel.

Grimschitz, 14. Juli 1890.

Lieber Freund!

Besten Dank für Ihren Brief vom 12. d. zugleich mit meinen herzlichen Glückwünschen zu Ihrer fortfahrenden Erholung.

Noch immer bin ich ohne Verständigung seitens des Handelsministeriums, was meine Action nach allen Richtungen hemmt. Wrba kommt erst morgen in sein Bureau zurück. Die Anträge der Generaldirection haben bei der Trifailer Gesellschaft neue Prätensionen wachgerufen, Dr. Reif verlangt in seiner Antwort vom 7. d. ein größeres Quantum und höhere Preise, auch mackelt er an der uns gemachten Concession. Obwohl mich Alles das sehr empört, überrascht es mich nicht, l'appetit vient en mangeant. Die bureaukratische Verzögerung des Handelsministeriums trägt daran sowie an dem Umstand Schuld, daß wir wahrscheinlich ein Baujahr verlieren werden. Ich habe heute an Baron Czedik offiziell geschrieben und diese Thatsachen unverblümt constatirt, sowie jede Verantwortung für die Folgen dieser Verschleppungen entschieden abgelehnt. Sie können sich vorstellen, wie unangenehm mich alle diese Dinge berühren; leider stehe ich dieser Thatsache wie machtlos gegenüber. Solange der Ministerialerlass nicht da ist, kann ich nach den wenigsten Richtungen hin nachdrücklich wirken; noch habe ich Lust dazu und den besten guten Willen, den die albernen Machenschaften der Herren in Laibach noch nicht tangieren: es hat aber Alles ein Ende und die Geduld auch. O heiliger Bureaukratismus, — Gott bewahre uns vor diesem Geiste!

Sie verstehen und entschuldigen meinen Zorn: das Schandwetter des Juli dazu, — damit können Sie sich genau die Stimmung ausmalen, die augenblicklich beherrscht

Ihren ergebensten

Schwegel.

Grimschitz, 1. Sept. 1890.

Lieber Freund!

Die Urlaubszeit — die schreckliche für alle Geschäfte — geht endlich Ihrem Abschlusse entgegen. Heute kehrt Dr. Reif und übermorgen Dr. Liharzik nach Wien zurück. Ich habe beiden heute geschrieben, um unsere Sache doch endlich wieder in Fluß zu bringen. Ich fürchte, wir haben eine kostbare Zeit versäumt, nicht ich, — auch Sie nicht, — aber versäumt wurde doch zu viel! Sie erinnern sich wohl, wie sehr ich den kais. Rath gebeten hatte, mir Klemenčič zu schicken, dessen ich mich bedienen wollte, um die Frage zu urgieren: der kais. Rath sitzt aber gemächlich in Radmannsdorf u. läßt sich nicht einmal die Briefe aus Laibach nachsenden, daß ich vergeblich auf Klemenčič und überhaupt auf eine Antwort harre!

Meine Absicht, das Comité in den ersten Tagen dieses Monates einzuberufen, wird durch diese und andere ähnliche Misèren vereitelt. Noch kann ich nicht absehen, wann diese Einberufung practisch ausführbar sein wird. Von rechts und links erwarte ich noch Antworten, vor deren Einlangen jede Action unmöglich ist. Sobald ich die Möglichkeit eines Zusammentrittes erkenne, werde ich Sie sofort rechtzeitig davon verständigen. Sie werden unter diesen Umständen begreifen und verzeihen, daß ich Ihnen nicht telegrafirt habe: um schlechte Nachrichten zu übermitteln, — und solche erblicke ich in den von uns nicht verschuldeten Verzögerungen jeder Art, — kommt auch jeder Brief noch zu früh.

Was den Ersatz der Reisekosten anlangt, finde ich Ihre Anschauungen darüber vollkommen gerechtfertigt, aber ich halte mich nicht für ermächtigt, über diesen Punkt irgend etwas zu bestimmen. Sollten Sie es wünschen, werde ich die Sache im Comité vorbringen, kann, wenn Sie wollen, auch die Regierung darüber interpelliren, möchte aber nichts ohne Ihre ausdrückliche Zustimmung thun.

1. Sept. — Aegidi — Lostag — Schnürlregen und 10° R: Sie können sich sonach Alles vorstellen und meine erfrorne Stimmung dazu.

Herzlich

Ihr ergebenster

Schwegel.

Grimschitz, 2. Sept. 1890.

Lieber Freund!

Noch ein Sträußchen! Wrba schrieb mir gestern, daß er vom 1. Septbr. ca. einen einmonatlichen Urlaub antrete, in der Zwischenzeit werde in seinem Ressort nichts von Bedeutung in Betreff der Unterkrainerbahn vorfallen, vom 1. Oktober an stelle er sich mir aber wieder zur Verfügung. Einen eigenthümlichen Beigeschmack hat die Bemerkung: »Bei der bekannten Gewandtheit u. Agilität des H. Hofraths v. Liharzik sei auch in der Zwischenzeit das Beste zu hoffen, —: Sie wissen, daß die beiden Hofräthe — Wrba u. Liharzik sich nicht weniger als freundlich gesinnt sind. Mein letzter Brief hat sich mit Ihren beiden Episteln vom 31. v. u. 1. d. M. gekreuzt. Sie kennen nun besser u. würdigen wohl auch die Gründe, die mir bisher jede Einberufung des Comités und jede Action unmöglich gemacht haben. Die

Sparkasse wird wahrscheinlich am 5. d. ihren Vertreter ernennen. Obwohl der Herr kais. Rath, ohne meine schriftlichen Mitteilungen abzuwarten oder um dieselben zu anticipiren, bereits längst im Landesausschusse über die Beschlüsse des Consortiums referirt hat, ist mir bis heute doch weder darüber, noch auf meinen in dieser Angelegenheit an ihn gerichteten Brief irgend eine Antwort zugekommen u. ich schreibe deshalb nochmals amtlich an den Landesausschuß, um die Ernennung und Namhaftmachung eines Vertreters des Landes im Comité, respective im zukünftigen Verwaltungsrathe zu urgieren. Wer die Schuld an dieser Verzögerung trägt, brauche ich wohl nicht zu betonen: der Mann, der sich in Krain jedes Verdienst ausschließlich vindicirt! — Also daher auch das Verdienst der Verschleppungen!

Le Prince de Polignac flößt mir nach dem, was ich von ihm höre, kein Vertrauen ein; er soll selbst kein Vermögen besitzen u. gilt als rein problematische Natur, deren Geheimnisse zu erforschen ich keine besondere Lust empfinde. Mich hat der Mann bisher — trotz der Nähe von Podwein — nicht aufgesucht. Den Lockvögeln des billigen ausländischen Geldes sitzt man heut' zu Tage, wo das 20 Francstück 8·85 notirt, nicht leicht auf. Um eine Saharabahn und um irgend welche wahrnehmbare französische Interessen handelt es sich in dieser Sache nicht, und ich verstehe auch nicht wie ein expatriierter Polignac für Frankreichs Interesse zu wachen berufen sein könne. Gare aux Bontoux!

Herzlich

Ihr ergebenster

Schwegel.

Wien, 21. Sept. 1890.

Lieber Freund!

Von Liharzik erfuhr ich, daß die Dinge nicht nur nicht vorwärtsgehen, sondern sich zu compliciren drohen. Darauf hin brach ich sofort meinen Landaufenthalt ab, begleitete meine Frau bei ihrer Übersiedlung auf ein paar Stunden nach Abbazia u. reiste dann über Laibach hieher, um nach unseren Bahnen zu sehen. In Laibach hatte ich noch mit Storch eine Besprechung, die wir verabredet hatten; von dort ging er dann nach Reifnitz. Ich denke, sein Operat wird einiges Licht in die Rentabilitätsfrage bringen u. die naiven Hyperbeln unserer Landsleute etwas corrigiren; im übrigen kann die Sache im Flug nicht gründlich gemacht werden u. zu einer durchaus ernsten Studie hat der Mann nicht Zeit. Daß er gegen meinen Rath zuerst nach Gottschee statt nach Rudolfswerth gegangen ist, habe ich bedauert und er selbst hat es empfunden. Bin neugierig, was Višnikar zu Stande bringt: ich verspreche mir nicht viel. Daß die Beamten des Fürsten Auersperg eine gewisse Reserve beobachten ist mir erklärlich: ihre Stellung bringt es mit sich. Storch hätte mit diesen Herren nach meiner Ansicht anders verkehren müssen, — ich hatte ihm auch einen anderen Vorgang empfohlen. Doch, — aber Alles thut nichts: der Bericht wird nicht ungünstig sein; das aber, was damit bezweckt wurde, nämlich die auf dieser Bahn zu beobachtende zukünftige Tarifpolitik, habe ich bereits gestern mit der Generaldirection, ich glaube in befriedigender Weise, geordnet oder wenigstens eingehend besprochen: es sollen im Allgemeinen sehr billige Tarife eingeführt werden, weil Aussicht vorhanden ist, daß eine entsprechende Rentabilität in anderer Weise gesichert wird. Ich denke, daß wenn dem Unterlande wirksam geholfen werden soll, dies nur durch billige Tarife möglich ist. Diese Idee habe ich immer vertreten u. nur deshalb, um sie verwirklichen zu können, strebe ich so sehr darnach, die Bahn ebenso billig und solid zu bauen,

als zu verhindern, daß »nichts abfalle«. — Der Bericht des H. Storch wird meine Ansichten unterstützen; besonders habe ich ihm eingeschärft, die Péagefrage als conditio sine qua non zu behandeln.

Hier stehe ich über Hals und Kopf in Geschäften. Die Dinge sind schwieriger geworden, hoffentlich gelingt es aber doch, in ein paar Tagen die erforderliche Verständigung mit Trifail zu erzielen. Die Verhandlungen nehmen mir den ganzen Tag, Ausarbeitungen die halbe Nacht weg. Unter der Voraussetzung, daß ich bis übermorgen zu einer Verständigung gelange, habe ich mit der Generaldirection bereits vereinbart, daß am 1. October die Detailarbeiten auf der ganzen Strecke aufgenommen wurden, um alle Elaborate bis März fertig zu bekommen. Es wird fl 50.000 kosten, — ohne die besonderen Arbeiten für die spätere Vergebung u. die Aufsicht beim Baue, was beides wohl auch noch ebensoviel kosten wird. Die ersten Millionen erhalten wir von der Sparcasse.

Liharzik reist am 24. nach Rumänien. Bevor er zurückkommt, ist eine Constituirung des Comités nicht gut möglich, weil er dabei sein möchte; nicht um die Formalität, sondern darum wird es sich dann handeln, verschiedene Beschlüsse bezüglich des Betriebsvertrages, sowie der Abmachungen mit der Trifailer Gesellschaft zu fassen. Nur das Geschäft mit der Sparcasse muß bald perfekt werden; Sie stimmen wohl bei, daß diese darum ersucht wird, auf ihren Stammactienbeitrag hin den Credit von 50.000 fl. für die Detailaufnahmen flüssig zu machen. Wenn alles klappt, möchte ich annehmen, daß wir in den ersten Tagen des October in Laibach zusammentreten; dann komme ich nochmals her, — um die Verträge formell abzuschließen u. das Materiale für den Landtag zusammen zu stellen. Nur muß mir die Abmachung mit Dr. Reif bis übermorgen gelingen: sonst geht es gar nicht weiter.

Herzlich

Ihr ergebenster

Schwegel.

Wien, 24. Sept. 1890.

Lieber Freund!

Ich verlasse heute abends Wien. Das Abkommen mit der Trifailer Gesellschaft ist noch nicht perfekt und infolge dessen unterbleiben auch alle weiteren Maßnahmen. Gestern glaubten wir schon, daß die Abmachungen unterfertigt werden würden; es bestehen keine wesentlichen Differenzen und ich hatte die Punktationen bereits entworfen. Da blieb gestern Dr. Reif von der für 11 Uhr anberaumten Verhandlung aus, ohne triftige Entschuldigung. Es wäre sehr gefehlt, dem Manne nachzulaufen, der offenbar noch irgend einen Vortheil erhalten will. Ich habe daher nach reiflicher Erwägung der Sachlage und nach Rücksprache mit Czedik und Wittek, — der Minister ist abwesend, — heute Dr. Reif geschrieben, daß ich unter den obwaltenden Umständen abreise und dem Ministerium über den Stand der Angelegenheit Bericht erstatte, damit dasselbe, wie es angezeigt erachtet wird, die weiteren Dispositionen treffen kann. Thatsächlich überreichte ich auch heute vormittag einen eingehenden Bericht und legte die Punktationen vor; ich stellte das Ansuchen, in diesem Stadium fördernd eingreifen zu wollen.

Entweder will Dr. Reif die Sache oder will er sie nicht. Im ersten Falle wird er bald zu Kreuz kriechen und in die Laube gehen, will er aber nunmehr, was ich nicht glaube, die Sache nicht, dann wäre es lächerlich sich mit ihm weiter herumzuschlagen, weil er ja doch bei dem ersten besten Anlasse ausspringt. Das Ministerium besitzt in der offiziellen Offerte vom April d. J. eine nicht zu unterschätzende

Waffe, die ich zu gebrauchen empfohlen habe. Wrba kommt Ende dieses Monates vom Urlaube zurück, — ebenso Liharzik von seiner rumänischen Mission, dann soll die Action in entsprechender Form wieder beginnen. Ich bin bereit jeden Moment, und gesonnen, gegen den 7. October jedenfalls wieder hieher zurückzukehren: Ein besonderes Vergnügen dieser Kampf mit Leuten, bei denen die Ehrenhaftigkeit und Manneswort nicht die Grundlagen des Erfolges zu sein scheinen. Leid thut es mir nur, daß die Arbeiten, die am 1. October aufgenommen werden sollten, nun suspendiert bleiben müssen. Aber — chi dura vince — lautet ein gutes Sprichwort.

Schreiben Sie mir nach Veldes.

Herzlich

Ihr Schwegel.

Grimschitz, 28. Sept. 1890.

Lieber Freund!

Mein letzter Brief aus Wien vom 24. Sept. hat sich mit Ihrem Schreiben vom 23. gekreuzt. Sie wissen die Gründe, die mich zur Abreise von Wien bestimmten, ich denke, sie waren richtig. Inzwischen hat mir Dr. Reif Pater peccavi gesagt und um Verzeihung gebeten, ich werde ihm wahrscheinlich heute antworten und entsprechend auch Liharzik und Wittek informiren. Bis zum 3. October bleibe ich hier, — bis zum 6. werde ich wahrscheinlich in Abbazia sein und dann nach Wien fahren, wo ich bis zum 13. bleibe. Sie wissen, wo Sie mich finden, bitte schreiben Sie mir.

Herzlich

Ihr ergebenster

Schwegel.

Evo moje poročilo o dolenjski železnici. Bilo je soglasno sprejeto v železniškem odseku ter istotako v javni seji poslanske zbornice. Njegovo besedilo se je glasilo:

Bericht des Eisenbahnausschusses über die Regierungsvorlage, betreffend die Zugeständnisse und Begünstigungen für den Bau der Unterkrainer Bahnen (1037 der Beilagen).

Der Bau einer Bahn, welche den Zweck hat, Unterkrain mit der Landeshauptstadt Laibach zu verbinden, bildet bereits Decennien hindurch den sehnlichen Wunsch der Bevölkerung des krainischen Unterlandes und ist in seiner Berechtigung und Begründung von dem krainischen Landtage sowohl, wie von anderen autonomen Corporationen des Landes jederzeit erkannt und unterstützt worden. Bereits im Jahre 1864 erstattete die krainische Handels- und Gewerbekammer ein Gutachten an das k. k. Handelsministerium, in welchem die Nothwendigkeit einer Unterkrain durchziehenden und Laibach mit Karlstadt verknüpfenden Bahnverbindung hervorgehoben und deren Bau dringend befürwortet wurde. Der Landtag des Herzogthums Krain folgte mit einer Resolution im Jahre 1866, welche im Jahre 1868 wiederholt wurde. Auch die Regierung acceptirte diesen Standpunkt. In dem Gesetzentwurfe, betreffend die Vervollständigung des österreichischen Eisenbahnnetzes, welcher am 15. März 1869 im Abgeordnetenhause als Regierungsvorlage eingebracht wurde, erscheint auch die sogenannte Unterkrainer Bahn (Laibach — Karlstadt) berücksichtigt. Der unmittelbar bevorstehende Sessionsschluss veranlasste damals die Regierung, diesen Gesetzentwurf zurückzuziehen, nichtsdestoweniger

erklärte der damalige Handelsminister dem krainischen Landesausschusse mit Zuschrift vom 8. Juni 1869, Z. 9251, dass die Regierung an dem in der Vorlage entwickelten Programme festhalte und somit auch auf der Durchführung des Projectes der Eisenbahn Laibach—Karlstadt beharre. Es verdient wohl hervorgehoben zu werden, dass von allen in jener Regierungsvorlage angeführten Bahnprojecten die mehrgedachte, Unterkrain durchziehende Bahnlinie die einzige ist, welche ihrer Verwirklichung noch bis auf den heutigen Tag, somit seit vollen 21 Jahren entgegensieht.

Die verheerende Krise des Jahres 1873 erklärt es, dass trotz dieser principiellen Anerkennung der Wichtigkeit des gedachten Bahnbaues, und obschon bereits die technisch-militärische Revision der verschiedenen Tracen am 8. Juli 1872 und den darauf folgenden Tagen stattgefunden hatte, die ganze Frage ins Stocken gerieth und trotz aller Bemühungen der Bevölkerung und der krainischen Landesvertretung nicht vorwärts gebracht werden konnte.

Erst mit dem Jahre 1883 trat eine Wendung zum Besseren ein. Sie knüpft sich an eine bedeutungsvolle Umwandlung des ganzen Projectes. Denn während man seinerzeit nur an den Bau einer für die Leistungsfähigkeit einer Hauptbahn ersten Ranges anzulegenden und auszurüstenden Transitlinie dachte, welche von Laibach als dem Endpunkte der Kronprinz Rudolf-Bahn ausgehend durch Unterkrain bis zum Anschlusse an einem Punkt der kroatischen Bahnen führen sollte, trug man jetzt den geänderten Umständen Rechnung und begnügte sich vorerst damit, den Bedürfnissen des Localverkehres zu genügen und einen Schienenweg zu schaffen, welcher einerseits den Hauptort des Unterlandes, Rudolfswerth, mit der Hauptstadt verbinden, anderseits die wald- und kohlenreichen Thallandschaften von Reifnitz und Gottschee erschließen sollte, der Zukunft es überlassend, dass die erstere dieser Linien im Verlaufe der Zeit ihre Fortsetzung bis an die kroatischen Bahnen finden und ihre unleugbare eisenbahnpolitische Bedeutung für den Weltverkehr hiedurch erlangen werde.

Auf diesen Standpunkt stellte sich der krainische Landtag, als er in der Sitzung vom 17. October 1883 den Landesausschuss mit der Zusammensetzung eines Comités beauftragte, welches die Vorarbeiten zur Durchführung des derart restringirten Projectes in die Hand zu nehmen berufen wäre. Für diese Vorarbeiten wurde im darauffolgenden Jahre ein Consortium gebildet und demselben zunächst aus Landesmitteln ein Beitrag von 5000 fl. zur Verfügung gestellt. Die Thätigkeit dieses Consortiums erhielt wesentliche Förderung durch das k. k. Handelsministerium, welches in anerkennenswerter Bereitwilligkeit seine technischen Organe beistellte, um die Abfassung eines Generalprojectes zu ermöglichen. Im Jahre 1886 fand die commissionelle Begehung der Strecke statt und wurde hiebei auch über die Traceführung ein definitiver Beschluss gefasst. Endlich ist hervorzuheben, dass der Landtag des Herzogthumes Krain in der Sitzung vom 19. October 1888 den Beschluss gefasst hat, an der Capitalsbeschaffung für den Bau der Unterkrainer Bahnen mit einem in mehreren Jahresraten auszuzahlenden Betrage von 500.000 fl. in Stammactien sich zu betheiligen. Nachdem des weiteren die Interessenten um entsprechende Beitragsleistung angegangen wurden, und sich hiebei die Opferwilligkeit der Bevölkerung in einem Ausmaße erwies, welches beredtes Zeugnis ablegt von der vitalen Wichtigkeit dieser Bahnlinien, konnte das Consortium an die Regierung mit einer motivirten Eingabe und concreten Anträgen herantreten. Die letzteren sind die Grundlagen für die am 28. April im hohen Abgeordnetenhause zur verfassungsmäßigen Behandlung eingebrachte Regierungsvorlage, betreffend die Zugeständnisse und Bedingungen für den Bau der Unterkrainer Bahnen, welche den Gegenstand dieses Berichtes bildet.

Zu dem in Verhandlung stehenden Bahnprojecte selbst übergehend, ist zu bemerken, dass die Gesammtlänge der Unterkrainer Bahnen 131.5 Kilometer beträgt. Von diesen entfallen auf die Hauptlinie Laibach-Großlupp-Treffen-Rudolfswerth-Straža 82.5 Kilometer, wogegen der bei der Station Großlupp abzweigende Flügel Großlupp-Reifnitz-Gottschee eine Länge von 49 Kilometern aufweist.

Hervorzuheben ist ferner ein bezeichnender Unterschied zwischen den eben genannten, in Aussicht genommenen Projectstrecken in Beziehung auf Bahntypus und allgemeinen Charakter. Während nämlich die Flügelbahn Großlupp-Gottschee vermöge ihrer secundären Bedeutung und des zu erwartenden Verkehres nur als eine normalspurige Localbahn unter Verwertung aller bei derartigen Bahnen bisher zugestandenen Erleichterungen hinsichtlich ihrer Anlage und Ausrüstung geplant ist, soll der Strecke Laibach-Rudolfswerth-Straža in Rücksicht der zu erhoffenden seinerzeitigen Fortsetzung bis zum Anschlusse an die kroatischen Eisenbahnen die Möglichkeit ihrer Umgestaltung in eine Transitlinie gewahrt bleiben. Dieses Moment findet Berücksichtigung in den Richtungs- und Neigungsverhältnissen der bezeichneten Theilstrecke, wogegen allerdings in Bezug auf Einrichtung und Ausrüstung für die Zeit ihres Bestandes als Sackbahn auch bei dieser Linie zur Ermöglichung der thunlichsten Bauökonomie die weitestgehenden Erleichterungen in Aussicht genommen werden sollen.

Die Tracenführung anlangend ist zu bemerken, daß die projectirten Unterkrainer Bahnen bei Laibach, östlich von der dortigen Südbahnstation, beginnen und als e i n e ungetheilte Linie bis Großlupp (22·5 Kilometer) geführt werden. Bei Großlupp erfolgt die Gabelung. Die Trace der Hauptlinie ist gerichtet über Weixelburg, dann in das Temenicthal über Treffen und Hönigstein nach Beršlin, wo die Station für die Stadt Rudolfswerth, welche aus technischen Gründen nicht direct berührt werden kann, zu errichten ist. Dem linken Gurkufer folgend, wendet sich dann die Bahn aufwärts bis Ober-Straža, wo sie vorderhand ihren Abschluß findet. Die Linie Großlupp-Gottschee zweigt östlich der erstgenannten Anschlusstation ab und führt durch die Thalmulde von Gutenfeld nach Groß-Laschitz, Reifnitz und Mitterdorf, um an der Nordseite von Gottschee mit der gleichnamigen Station zu enden.

Nicht unerwähnt dürfen die Gründe gelassen werden, welche für die Wahl der Tracenführung durch das Temenicthal seinerzeit bestimmend waren. Von mancher, keineswegs zu unterschätzenden Seite wurde nämlich vorgeschlagen, statt des Temenicthales lieber das obere Gurkthal aufzusuchen und durch dasselbe die Bahn über Sagraz, Seisenberg und Einöd nach Rudolfswerth zu führen. Es soll nicht verkannt werden, daß diese Meinung nicht wenig für sich hat. Die obere Gurk ist vor allem eine Wasserkraft ersten Ranges. Ihr Wasserreichtum, ihre nie versagende Triebkraft, gesteigert durch eine ganze Reihe von natürlichen Cascaden wird bereits gegenwärtig von mehreren industriellen Unternehmungen, darunter dem bedeutenden fürstlich Auersperg'schen Gußwerk in Hof, ausgenützt, und es unterliegt keinem Zweifel, daß der Aufschluß dieses Thales durch eine Bahn die Entstehung einer namhaften Industrie zur Folge haben würde. Ferner sind zu beachten die ausgedehnten, im besten Stande befindlichen Waldungen, welche das rechte Gurkufer begleiten; auch in dieser Hinsicht soll nicht geleugnet werden, daß die Verwertung der massenhaften Forstproducte gleichfalls dem Frachtenverkehre außerordentlich zugute kommen müßte. Allein diesen Vorzügen stehen andere, und zwar überwiegende Nachtheile gegenüber. Vor allem würden im Falle, daß die Variante durch das obere Gurkthal vorgezogen würde, die beiden Linien der Haupt- und der Flügelbahn zu nahe aneinander gerückt werden, indem nur die unter dem Namen

der »Suha krajina« (»Dürren-Krain«) bekannte arme und unwirtliche Hochfläche die Rudolfswerther von der Gottschee-Strecke trennen würde. Maßgebend für die Wahl der Trace durch das Temenicthal erscheint ferner, daß das enge obere Gurkthal dünn bevölkert und zur Agricultur wenig geeignet ist, wogegen die Variante durch das Temenicthal Gegenden durchschneidet, welche zu den fruchtbarsten des Landes Krain gehören und eine relativ dichte und ziemlich wohlhabende Bevölkerung aufweisen. Nebenbei mag der Vorrath an nutzbaren Mineralien erwähnt werden, über den diese Landstriche verfügen. Außer den namhaften Erzfunden in den Höhenrücken bei Treffen, Hönigstein u. s. w., welche schon derzeit zur Verhüttung in Hof gelangen, werden in der Umgebung von Neudegg Kohlenlager angetroffen, und obschon die mindere Qualität dieser Braunkohle einen Export kaum vertragen dürfte, so ist doch die Verwertbarkeit derselben zu Zwecken einer localen Industrie jedenfalls nicht zu unterschätzen. Wenn noch hinzugefügt wird, daß die Weiterführung der Bahn von Rudolfswert nach Straža speciell den Zweck verfolgt, auch den Verkehrsinteressen des oberen Gurkthales möglichst gerecht zu werden, so erscheint es wohl begründet, daß bei der im November 1886 abgehaltenen Tracenrevision nebst den Vertretern des k. und k. Reichskriegsministeriums auch alle mit den localen Verkehrsinteressen vertrauten, maßgebenden Factoren sich für den Tracenzug über Treffen ausgesprochen haben und in diesem Sinne auch die Regierung entschieden hat.

Über die volkswirtschaftliche Bedeutung der Unterkrainer Bahnen wäre folgendes zu bemerken:

Wenn das Land Krain im allgemeinen zu jenen Gebieten der Monarchie gerechnet werden muß, welche mit Eisenbahnen am spärlichsten bedacht sind, so ergibt sich ein weiterer Übelstand für dasselbe aus dem Umstande, daß die vorhandenen Bahnen nur den Norden und Westen des Landes durchziehen, während gerade der beste und ergiebigste Landestheil, der Osten und Süden von jeder directen Bahnverbindung ausgeschlossen blieb und hauptsächlich aus diesem Grunde dem rapiden wirtschaftlichen Niedergange und einem bereits seit Jahren bestehenden, immer weiter um sich greifenden Nothstande verfiel. Durch den Ausbau der in Rede stehenden Eisenbahnen, welche ein Attractionsgebiet von mehr als 200.000 Seelen umfassen, soll diesen vom volkswirtschaftlichen Standpunkte auf die Dauer gewiss unhaltbaren Zuständen ein Ende gemacht und durch die Einbeziehung dieser in Bezug auf Land- und Forstwirtschaft schon heute sehr beachtenswerten Productionsgebiete in den allgemeinen Eisenbahnverkehr ihre Entwicklung ermöglicht werden.

Denn wie die Regierungsvorlage, übereinstimmend mit wiederholten Äußerungen der krainischen Landesvertetung, mit Recht hervorhebt, ist es die weite Entfernung der meisten unterkrainischen Productionsstätten von den nächsten bedeutenderen Absatzplätzen und die theuere Achsfracht, welche unter den bestehenden Verhältnissen eine rationelle Verwertung der in reichem Maße vorhandenen Rohstoffe und Naturproducte des Landes unmöglich macht. Dies gilt namentlich in Bezug auf den nahezu unerschöpflichen Reichthum an Forstproducten, welcher in den ausgedehnten Waldbeständen enthalten ist, sowie hinsichtlich der mächtigen Braunkohlenlager bei Gottschee, welche derzeit nur dem Localbedarfe an Brennmaterial dienen, aber im Falle der Einbeziehung in das Eisenbahnnetz für die Ausbeutung im großen Maße und die Förderung sehr namhafter Kohlenquantitäten aufgeschlossen werden sollen.

Weiters würde durch den Ausbau der projectirten Localbahnen auch die Möglichkeit geboten, die Feldwirtschaft, den vielverheißenden Obstbau und die beträchtliche Viehzucht, welch letztere trotz der bestehenden ungünstigen Verkehrsverhältnisse einen namhaften Export

ins Ausland bereits gegenwärtig rentabel erscheinen läßt, sowie den mit anerkennenswertem Erfolge in mehreren Bezirken gepflegten Weinbau in ausgedehnterem Maße und mit begründeter Aussicht auf reicheren Ertrag zu betreiben.

Das häufige Vorkommen von Eisenerzen bester Qualität läßt auch einen Aufschwung der Eisenindustrie erwarten, welche bei den schwierigen und kostspieligen Transportverhältnissen derzeit nicht wohl aufkommen kann. Und ebenso ist das Entstehen und die rasche Entwicklung einer regen industriellen Erwerbsthätigkeit auch in anderer Beziehung zu erhoffen, da die Etablirung diverser Industrien durch das Vorhandensein der günstigsten Vorbedingungen, nämlich billigen Brennstoffes, genügender Wasserkräfte und insbesondere einer zahlreichen in hohem Maße geeigneten Arbeiterbevölkerung höchst wahrscheinlich erscheint. Dieser Umstand aber, wie gleichfalls in der Regierungsvorlage mit gutem Grunde geltend gemacht wird, dürfte auch in hervorragender Weise dem Handel und Verkehr Triests zugute kommen, welches bisher der Vortheile eines industriellen Hinterlandes leider entbehren muß.

Besonders eingreifend aber dürfte sich der durch den projectirten Bahnbau gegebene Impuls zu erhöhter wirtschaftlicher Thätigkeit für das sogenannte »Gottscheer Ländchen« erweisen. Dasselbe ist bekanntlich ein rauhes hochgelegenes Bergland, dessen meist steriler Boden den Körnerbau nicht lohnt. Die Gottscheer Bevölkerung, welche von dem Ertrage der Landwirtschaft nicht leben kann, hat nun bisher, wie gleichfalls allgemein bekannt, in dem Hausirgewerbe ihre wichtigste Erwerbsquelle gefunden. Nachdem aber infolge der allenthalben zutage getretenen Bewegung gegen den Hausirbetrieb und der hiedurch hervorgerufenen legislativen und administrativen Maßnahmen diese Erwerbsquelle zu versiegen droht, ist die regsame Bevölkerung Gottschees einer wirtschaftlichen Katastrophe rettungslos verfallen, woferne nicht rechtzeitig durch geeignete Mittel, worunter in erster Linie die Einbeziehung des wald- und kohlenreichen Gottscheer Districts in den Bahnverkehr zu nennen ist, für die Eröffnung neuer Erwerbsquellen Vorsorge getroffen wird.

Im Berichte ist ferner bereits erwähnt worden, daß für den Charakter der Strecke Laibach-Rudolfswert maßgebend war die Eventualität einer Fortsetzung derselben bis zum Anschlusse an das kroatische Eisenbahnnetz, wodurch dieselbe in eine wichtige Transitlinie umgewandelt würde. Für eine solche, allerdings der Zukunft vorbehaltene Umgestaltung sprechen die triftigsten Gründe militärischer und verkehrspolitischer Natur. Der Wert, den diese Linie im Falle ihrer Verbindung mit den kroatischen Bahnen für die Kriegsverwaltung bekäme, ist von selbst einleuchtend, indem die Unterkrain durchquerende und an die kroatischen Bahnen anschließende Eisenbahn eine militärisch-strategische Verbindungslinie darstellen würde, welche schon wegen der durch sie erzielten Abkürzung der Distanzen unter Umständen von der allergrößten Bedeutung sein dürfte. Anderseits darf auch die commercielle Wichtigkeit dieser Fortsetzung nicht verkannt werden. Die directe Verbindung von Sissek mit Semlin—Belgrad ist nämlich derzeit bereits eine vollzogene Thatsache. Es handelt sich demnach nur um das relativ kurze Stück Rudolfswert-Karlstadt-Sissek, durch dessen Ausbau eine Linie erstellt würde, welche die directeste Verbindung zwischen dem Südwesten des Reiches einerseits, Serbien und dem Osten der Balkanhalbinsel anderseits darstellt. Es braucht dieses Moment nur tangiert zu werden, um die verkehrspolitische Bedeutung dieses Schienenweges sofort einleuchtend zu machen, und kann sohin die Hoffnung auspesprochen werden, daß die gegenwärtig beantragte Sicherstellung des Baues der Theilstrecke Laibach-Rudolfswert-Straža nur den ersten Schritt zur seinerzeitigen Ausführung der vorbesprochenen wichtigen Translitlinie bilden werde.

Der angedeuteten wirtschaftlichen und verkehrspolitischen Wichtigkeit der Unterkrainer Bahnen dürfte aber nach den gepflogenen Erhebungen auch deren zu erhoffende Rentabilität entsprechen.

Es wurden nämlich seinerzeit, wie in dem Berichte des krainischen Landesausschusses an den Landtag bei der bezüglichen Verhandlung in der Herbstsaisson des Jahres 1888 ausführlich dargestellt worden ist, die Erträgnisse aus dem Personen- und Gepäckverkehre mit 700 fl. per Kilometer, sonach für die Gesammtlänge von 132 Kilometer mit 92.400 fl., jene des Frachtenverkehrs hingegen mit 420.100 fl. veranschlagt, so daß eine Gesammtbruttoeinnahme von rund 512.000 fl. und nach Abschlag der damals mit 1800 fl. per Kilometer, sonach im Ganzen mit 237.000 fl. angenommen Betriebskosten ein Reinertrag von 274.100 fl. oder rund 275.000 fl. resultieren würde. Bei diesen Ermittlungen war aber auf den Localverkehr, ferner auf die Transporte von Erzen, Steinen, Kalk und Ziegeln, endlich auf die zu gewärtigenden Kohlenfrachten aus dem Gottscheer Reviere keine Rücksicht genommen worden.

Nach neuerlichen approximativen Ermittlungen kann jedoch der Bruttoertrag der Bahnen nach entsprechender Aufschließung der Gottscheer Kohlenwerke und mit Berücksichtigung der früher nicht einbezogenen Verkehre mindestens mit 100.000 fl. höher angenommen werden, so daß auch bei entsprechender Erhöhung der Betriebskosten ein Reinertrag von rund 350.000 fl. auf alle Fälle resultieren würde. Eine weitere sehr erhebliche Einnahme würde aber dem Bahnunternehmen dann zufallen, wenn es, wie zu erhoffen, gelingen sollte, die in der Regierungsvorlage angedeutete Transaction mit der an dem Bahnunternehmen in hohem Grade interessirten Trifailer Kohlengewerkschaft als der dermaligen Besitzerin der Gottscheer Kohlenfelder wegen Lieferung bedeutender Kohlenmengen für Regiezwecke der k. k. Staatsbahnen, wie auch der Unterkrainer Bahn selbst, zum Selbstkostenpreise oder doch zu erheblich reducirten Preisen zustande zu bringen, was jedoch nach der Regierungsvorlage noch von weiteren Erhebungen und Verhandlungen abhängig erscheint.

Ungeachtet der hieraus sich ergebenden günstigen Aussichten für die voraussichtliche Rentabilität der projectirten Bahnen ist es jedoch aufliegend, daß den Interessenten bei der geringen Capitalskraft derselben und den bekannten Schwierigkeiten, nicht garantirte Titres von Localbahnunternehmungen unter entsprechenden Bedingungen zu begeben, nicht möglich ist, das ursprünglich mit 9,347.000 fl., derzeit — ohne Berücksichtigung der Escomptezinsen — mit 9,650.000 fl. veranschlagte effective Anlagecapital ohne staatliche Beihilfe aufzubringen. Zur Bedeckung desselben stehen bisher außer der, wie erwähnt, bereits beschlossenen Landessubvention von 500.000 fl. nur Interessentenbeiträge im Betrage von circa 600.000 fl. zur Verfügung. Allerdings könnte bei der bisher bewiesenen Opferwilligkeit der Interessenten eine Erhöhung der Interessentenbeiträge noch immerhin gewärtigt werden, und erscheint es auch nicht ausgeschlossen daß das Land Krain an Stelle der bewilligten Landessubvention im Interesse der leichteren Geldbeschaffung eine dem Erfordernisse für Verzinsung und Tilgung des in Prioritätstitres auszugebenden Capitals angemessene Garantieleistung übernehme, was in erster Linie von dem Ergebnisse der vorgedachten Verhandlungen wegen des Abschlusses eines Kohlenlieferungsvertrages mit der Trifailer Kohlengewerkschaft abhängig erscheint. Trotzdem kann jedoch nicht daran gezweifelt werden, daß die Verwirklichung dieses ebenso wichtigen wie dringenden Bahnprojectes eine verhältnismäßige staatliche Betheiligung an der Capitalbeschaffung zur unerläßlichen Voraussetzung hat.

In der gegenwärtigen Vorlage wird von der Regierung die legislative Ermächtigung angesprochen, dem Unternehmen der Unterkrainer Bahnen eine Staatssubvention in der Höhe von 2½ Millionen Gulden in der Form der Erwerbung des gleichen Nominalbetrages in von den Concessionären volleinzuzahlenden Stammactien einer zu bildenden Actiengesellschaft gegen Zahlung des Kaufpreises in fünf, nicht vor Ablauf des Jahres 1892

beginnenden Raten zu je 500.000 fl. unter der Bedingung zuzuwenden, daß das restliche Erfordernis von 7½ Millionen Gulden zur Bedeckung des einschließlich der Kosten für die Escomptierung des Staatsbeitrages mit dem Maximalbetrage von 10 Millionen Gulden veranschlagten effectiven Baukosten ohne Belastung des Staatsschatzes durch Ausgabe von 4 procentigen Prioritätsobligationen, Prioritätsactien mit einer 4 procentigen Vorzugsdividende und von Stammactien, von welchen die Interessenten mindestens 600.00 fl. zu übernehmen haben, sichergestellt werde (Artikel I, II und IV). Der Ausschuß war der Ansicht, daß zunächst ausdrücklich hervorgehoben werden müsse, daß die Prioritätsobligationen auf österreichische Währung zu lauten haben. Ferner hielt er es für angezeigt, daß die entsprechende Mitwirkung des Landes, welche in der Regierungsvorlage allerdings stillschweigend vorausgesetzt wird, im Gesetze auch ausdrücklich bestimmt werde. Es wurde hibei, conform dem Beschlusse des krainischen Landtages vom 19. October 1888, entweder die Übernahme von Stammactien zum Paricurse im Mindestbetrage von 500.000 fl. festgesetzt, oder an ihrer Stelle die Garantie für die Verzinsung und Tilgung der auszugebenden Prioritätsobligationen, eventuell auch Prioritätsactien angenommen. Von einer Seite im Ausschusse wurde darauf verwiesen, dass die Garantie als gleichwertig der Stammactienübernahme wohl nur dann erachtet werden könne, wenn dieselbe die 4 procentige Verzinsung des gesammten bevorrechteten Capitals umfasse, wogegen von anderer Seite diese Anforderung als zu weitgehend bezeichnet wurde. Schließlich einigte man sich im Ausschusse auf eine Fassung, welche es dem Ermessen der Regierung überläßt, eine der Stammactienübernahme annäherungsweise gleichwertige Garantie für die Verzinsung und Tilgung der Prioritätentitres festzustellen.

Ferner wurde vom Ausschusse die in der Regierungsvorlage, Artikel II, Z. 3. infolge eines offenbaren Versehens gebrauchte Bezeichnung »Besitzer von Stammactien« in »Besitzer von Prioritätsactien« umgewandelt und hiedurch richtiggestellt.

Schließlich wird vom Ausschusse beim Artikel III der Wegfall des zweiten Absatzes beantragt, um der von einer Seite geäußerten Besorgnis einer daraus erwachsenden Erschwernis der Prioritätenbegebung Rechnung zu tragen.

Alle übrigen Bestimmungen des Gesetzentwurfes wurden unverändert angenommen. Mit Rücksicht auf dieselben wäre noch zu bemerken, dass Artikel VII über die staatliche Betriebsführung auf den Unterkrainer Bahnen, eventuell gegen Pauschalirung der Betriebskostenvergütung den analogen Bestimmungen des Gesetzentwurfes, betreffend die Localbahn Fürstenfeld-Hartberg, entspricht, welche vom hohen Abgeordnetenhause jüngst beschlossen worden sind.

Von besonderer Wichtigkeit für die solide und möglichst ökonomische Durchführung des Bahnprojectes ist die der analogen Anordnung im Artikel VI, Absatz 1 und 2 des Gesetzes vom 5. Juli 1888, R. G. Bl. Nr. 110, betreffend die vom Staate garantierte Localbahn Eisenerz-Vordernberg, nachgebildete Bestimmung im Artikel VI des vorliegenden Gesetzentwurfes, wonach in diesem Falle, obschon sich der Staat am Bahnunternehmen nur mit einer Capitalssubvention und nicht durch Übernahme einer Erträgnisgarantie betheiligt, gleichwohl die Bauvergebung getrennt von der Geldbeschaffung unter unmittelbarer Ingerenz der Staatsorgane und unter den bei Staatseisenbahnbauten üblichen Modalitäten im Offertwege erfolgen soll. Durch diese Bestimmung werden dem in Frage stehenden Bahnunternehmen alle Vortheile des Staatsbaues zugewendet und die bekannten, in manchen Fällen freilich nicht wohl zu vermeidenden Nachtheile der mit der Geldbeschaffung verbundenen Pauschalbauvergebung vermieden.

Die übrigen im Berichte nicht näher berührten Bestimmungen des vorliegenden Gesetzentwurfes bedürfen wohl keiner besonderen Begründung oder Erläuterung.

Mit Rücksicht auf die vorstehenden Ausführungen stellt demnach der Eisenbahnausschuß den Antrag:

»Das hohe Abgeordnetenhaus wolle dem anruhenden Gesetzentwurfe die verfassungsmäßige Zustimmung ertheilen.«

Hiemit findet auch die Petition der Handels- und Gewerbekammer für Krain in Laibach, Z. 5507 et 1889, ihre Erledigung.

Wien, 3. Mai 1890.

Jaworski,
Obmann.

Šuklje,
Berichterstatter.

Dodatki k XI. poglavju.

Važni svoj predlog o deležu kranjske dežele na državni dohodarini in njegovo utemeljevanje v deželni zbornici objavljam dobesedno po stenografičnih zapisnikih. Istotako tudi poročilo specijalnega odseka, ki je mene izbral referentom. Stvar je bila tembolj pomembna, ker je finančni minister Plener sprejel moj načrt ter se je vladna predloga v tem smislu spremenila.

Govor, s katerim sem utemeljeval svoj samostalni predlog o deželnem deležu na državni dohodarini v seji deželnega zbora z dne 19. januarja 1894, slove:

Častiti gospodje tovariši! V formalnem oziru je pravna podstava mojemu današnjemu predlogu člen 19. deželnega reda, ki daje našemu deželnemu zboru pravico, posvetovati se in nasvete stavljati tudi o takih splošnih zakonih, katere je izdati, ako to namreč zahteva potreba in korist dežele, in meni se vidi, da mi nihče ne bode zanikal, da je preosnova naših direktnih davkov prištevati najznamenitejšim zadevam, katere neposredno in jako intenzivno vplivajo na upravo dežele in na blagor njenega prebivalstva.

V meritoričnem oziru pa se naslanja moj predlog na § 22. deželnega reda, ki določuje, da sme dežela, oziroma deželni zastop v pokritje deželnih potrebščin priklade nalagati na direktne cesarske davke, in sicer jih smemo do 10% nalagati in pobirati tudi brez Najvišjega potrjenja. To je pravni položaj, v katerem se nahajajo deželni zastopi nasproti osrednji vladi, ki je pred dobrim letom predložila državnemu zboru obširno vladno predlogo in načrt o preosnovi direktnih davkov naših.

S tem načrtom namerava vlada poleg drugih sprememb sedanje davčne sisteme tudi vpeljati čisto nov davek, osebni dohodninski davek — Personaleinkommensteuer — in iz jako umljivih razlogov, o katerih spregovorim kasneje, hoče vlada novo dohodarino oprostiti vseh priklad od strani avtonomnih korporacij. Ker pa ne more kršiti po deželnih redih zagotovljene pravice deželnih zborov, ponuja jim v § 271. dotične zakonske predloge kompromis in pravi: deželni zakladi onih v državnem zboru zastopanih kraljestev in dežel, katere se potom posebnih deželnih zakonov — »Im Wege der Landesgesetzgebung« — odpovedo pravici do avtonomnih priklad na novi osebni dohodninski davek, onim dam jaz 20% tistega doneska, ki se je v dotičnem letu in v dotični deželi dejansko bil dosegel pri novi osebni dohodarini.

Gospoda moja, tu pa nastane vprašanje, bi li kazalo deželi Kranjski privoliti v tako ponudbo, ter ali je ponudba sploh primerna razmeram dežele Kranjske?

Predno pa o tem govorim, hočem mimogrede tangirati neko predvprašanje, ki je velike načelne važnosti. Glasi se, ali je reforma naših direktnih davkov v istini potrebna postala? Gospoda moja, brez najmanjšega pomisleka rečem in poudarjam odločno, da je preosnova naših direktnih davkov ne le potrebna, temveč neizogibna. To vprašanje je rešeno, rekel bi, communi consensu omnium, je rešeno od avtoritativnih strani. Če si pa poiščemo glavni povod nedostatnosti sedanje davčne sisteme, vidi se mi, da največ teh nedostatkov izvira iz tega, ker je sedanja sistema naših direktnih davkov sestavljena zgolj iz pri-

nosnih davkov, — Ertragssteuern — kajti sedanjo dohodarino tudi prištevam le nominelno dohodninskim davkom in zaradi tega, ker je davčna sistema naša tako sestavljena, zgrešimo mi prav za prav in moramo zgrešiti pravi objekt, pravi predmet državnemu obdačenju. Kajti gospoda moja, kje pa tiči objekt davkom? Tudi to vprašanje je dandanes uže določeno. Teorija in praksa priznavata, da je davčna zmožnost — die Leistungsfähigkeit — posameznih davkoplačevalcev istiniti objekt in ob jednem merilo, po katerem naj razdeli država svoje davke. To načelo sedaj tudi v praksi zmagovito prodira. Za to je le en dokaz! Tisti gospodje, ki se bavijo s primerjanjem davčnih sistem, mi bodo potrdili, da so direktni davki pruskega kraljestva gotovo uzorni, in kaj pravi pruski finančni minister Miquel v spomenici z dne 2. novembra 1891, s katero je predložil novo davčno predlogo poslanski zbornici berolinski? V tem nagibnem poročilu čitate sledeči stavek: »Wie der gegenwärtig fast allseitig anerkannte Grundsatz der Besteuerung nach der Leistungsfähigkeit dem Begriffe und dem Wesen des Staates am meisten entspricht, so muss er auch vom Standpunkte der praktischen Steuerpolitik als der allein durchführbare bezeichnet werden.«

Gospoda moja, kako se pa pri nas obdači davčna zmožnost? Skrajno nejednako obdačena davčna zmožnost je neizogibna posledica pravomočnih davčnih zakonov avstrijskih. Navajal bi lahko dokaj kompliciranih slučajev, hočem pa navesti le najprostejše. Vzemite na primer dva davkoplačevalca, pri katerih obstoje dohodki zgolj iz najemščine dveh hiš, podvrženih hišno-najemninskemu davku. Oba imata po eno veliko hišo, ki vrže, recimo, po 10.000 K brutto dohodka, toda eden teh hišnih posestnikov ima prosto nezadolženo hišo, čisto gruntno knjigo, drugi pa ima 150.000 gld. hipoteke na svoji hiši. Gospoda moja, ali je davčna zmožnost pri obeh teh hišnih posestnikih ista? In vendar, ker nimamo drugega davka, nego prinosni davek, država nejednako postopa nasproti tema dvema davkoplačevalcema. Tista pravica, ki podeljuje § 12. novele z dne 9. februvarija leta 1882. dolžniku, da se sme regresirati pri upniku za plačani davek, tista pravica je tako le na papirji in nima praktičnega pomena. Torej vidite, da smo mi po bistveni naravi naše davčne sisteme prisiljeni, z nejednakim merilom stopiti pred davčno zmožnost.

Pa še nekaj drugega bi omenil izmed mnogih nedostatkov. Naša davčna sistema je taka, da nam uhajajo leto za letom najboljše davčne sile, akoravno, kakor veste, davčni erar ni prepohleven. Pred mano stoji tovariš Pfeifer, ki leto za letom peva tisto tužno pesem o grabežljivosti davčnega fiskusa; toda vsa ta grabežljivost nič ne izda v tem slučaji, davčni erar ne more do premnogih davčnih sil zaradi sestave davčne sisteme. Le vzemite premični kapital, vsaj ste lahko milijonarji, imate lahko 100.000 gld. dohodka na leto, in vendar se utegne pripetiti, da niti krajcarja ne bodete imeli plačevati direktnih davkov. Varovati se Vam je le treba, da ne vtaknete svojega denarja v nepremična posestva ali v kako obrtno podjetje, potem pa lahko mirno v božjem strahu režete kupone iz papirjev, ki so davka prosti, in posledica je, da se take krepke davčne sile ne morejo pritegniti obdačenju! Torej gospoda moja, meni se vidi, če hočemo to predrugačiti, se nam že po naravi teh nedostatkov odkaže prava pot, prava smer. Jaz sodim, da je vlada pametno postopala, ko je predložila državnemu zboru načrt zakona, s katerim hoče vpeljti nov osebni dohodninski davek na progresivni podlagi. Le tako bode mogoče služiti vzvišenemu namenu, zadeti davčno zmožnost in zjednačiti davčna bremena, razbremeniti one, ki so preveč obremenjeni z davki in ostreje pritegniti one, ki dosedaj premalo davkov plačujejo ali se obdačenju popolnoma odtegujejo.

Toda gospoda moja, osebni dohodninski davek, ki ima ta velevažni namen, more zvršiti odmerjeno mu funkcijo le z nekim pogojem. Kakor hitro ga ne oprostite vseh avtonomnih priklad, mora zgrešiti svojo funkcijo. To izvira iz bistva njegovega, in — če psihologično govorim —

utemeljena je tudi v slabotni človeški naravi. Podstava temu davku more biti vedno le davčna izpovedba, davčna fasija, ali človeška narava je enkrat taka, da je davčna morala preslaba nasproti previsoki in celo negotovi davčni meri. Ljudje ne bodo pravilno fatirali, če ne vedo, kaj jih čaka, koliko breme se jim bode naložilo od strani dežele, občin itd., in ta negotovost mora neugodno vplivati na fasijo. Vzemite na primer, da prebiva v kaki kmetijski občini imovit kapitalist sredi samih revnih malih davkoplačevalcev. On nikdar ne bode vedel, koliko mu bode odmerjenega dohodninskega davka, in lahko se mu pripeti, da bode na njegov račun občina sklenila kako neprimerno drago zgradbo, ker si bodo občinci mislili: »mi itak plačujemo le malo in potrebščino bomo pokrili s priklado, katera bo večinoma padla na dotičnega bogatina.« Glede na to eventualiteto sem prepričan, da iz gole bojazni ne bode pravilno fatiral svojih dohodkov. Vsled tega je torej država primorana siliti na to, da ostane osebni dohodninski davek prost avtonomnih priklad, da se ga ne dotaknejo dežele, okraji, občine itd. Reči moramo, da finančni ministri običajno niso na glasu, da bi potratno sipali svoje darove, in ako je torej v tem slučaji finančni ministri deželam ponudil 20% novega dohodninskega davka kot odškodnino, če se odpovedo pravici do priklad na novo dohodarino, znal je dobro, zakaj je storil deželnim zakladom to ponudbo. In sedaj gospoda moja, oglejmo si nekoliko bližje to ponudbo. Vlada pravi: »20% tistega dohodka, katerega dobim potom osobnega dohodninskega davka v dotičnem letu in v dotični deželi, Vam ponujam, če se odrečete pravici do vseh avtonomnih priklad na ta davek.« V tem hipu, ko se nam stavi označena ponudba, nastane za nas vprašanje, ali bi pač kazalo privoliti v tako zameno, in ali je ponujena odškodnina primerna razmeram in gospodarstvu dežele Kranjske.

Na prvi pogled je ta ponudba jako ugodna za nas, kajti član V. uvodilnega zakona — des Einführungsgesetzes — konštruira to stvar tako, da se bodo stari prinosni davki predpisavali kakor dosedaj — prikladna podstava ostane torej nespremenjena, dežele, okraji, občine itd. bodo po prikladah dobivale ravno toliko, kakor dosedaj, in 20% tangenta iz dohodkov novega osobnega dohodninskega davka, videti je kot čisti dobiček.

Motivno poročilo govori ravno tako in se izraža sila optimistično. Na strani 38. in 39. nagibnega poročila čitate: »Indem die Länder durch diese ihnen eröffnete neue Einnahme die Deckung für einen nicht unerheblichen Theil ihrer Landesbedürfnisse finden werden, werden sie ohne Zweifel in die Lage kommen, das Ausmass der zu den staatlichen Extrasteuern erhobenen Landeszuschläge herabzusetzen, wodurch als Schlusswirkung eine zwar indirecte, aber darum nicht weniger wirksame Erleichterung der Ertragssteuer erzielt wird.«

Ja, da bi to res bilo na Kranjskem. Pa ne bode tako. Gospoda moja, če tudi ostane zakon, kakor ga je vlada predložila, če ga ne spremenimo v državnem zboru tako, da se takoj definitivno znižajo stari davki, tudi v tem slučaji traje veselje naše le kratke dve leti, kajti že po članu X. istega navodilnega zakona je izrečno določeno, da stopi dve leti po pravokrepnosti novih davčnih zakonov namesto davčnih dopustkov, definitivno znižanje starih državnih davkov, in kaj to za nas pomeni? V istem hipu skrči se Vam prikladna podstava — die Zuschlagbasis —, odstotek deželnih priklad zaleže torej manj nego dosedaj, in mesto, da bodemo mogli znižati prikladno odstotje, kakor trdi nagibno poročilo, primorani bi bili celo zvišati ga. Pri nas pa pritisne še druga reč. Delež deželni pri novi dohodarini bode tangenta one davčne vsote, katera se je v istini bila nabrala v dotični deželi. Pa mi smo revna dežela, in pri nas ne bodete dobili Bog zna koliko osobnega dohodninskega davka. Kar se pa tiče starih prinosnih davkov, znižali se bodo več ali manj enakomerno po vseh deželah cele države, in vsled tega bode izguba deželnega zaklada našega veliko večja, nego zboljšanje potom teh odstotkov pri dohodarini, ki se nam ponujajo.

Rekel sem, da na Kranjskem uspeh osobnega dohodninskega davka ne bode izdaten. Siromašna dežela smo, in poleg tega pride tu v poštev še druga okolnost. Da jo prav ocenimo, ozirati se nam je na § 211. vladnega načrta, kateri določa kraj davčnega predpisa — Ort der Steuervorschreibung. — V zmislu § 211. predpisati je novi dohodninski davek v oni občini, kjer ima davkoplačevalec svoje stanovališče — seinen Wohnsitz — ali ako takega nima — in Ermanglung desselben — potem v isti občini, kjer ima svoje stalno bivališče — seinen dauernden Aufenthalt. — Mogoče je, in tudi na to se ozira § 211., da prebiva dotični davkoplačevalec v več občinah. Glede davčnega predpisa ozirati se je v tem slučaji na vse te občine, vendar s pridržkom, da to bivanje ne sme trajati manj nego dva meseca. Gospoda moja, kaj pa vidite na prvi pogled, če to določilo aplicirate na Kranjske razmere? Ne bodem navajal imen, izjemoma hočem enkrat posnemati tovariša Povšeta, katerega vselej preleti sveta groza, kadar bi moral spregovoriti kako ime. Vprašam Vas pa, kje so pa naši največji zemljiški posestniki? Ne stanujejo v deželi, gospoda moja, oni bivajo drugod, v naših občinah ti kavalirji niso niti dva meseca ne, in kaj je posledica temu? Njih osobni dohodninski davek se jim predpiše drugod, na Gorenje Avstrijskem, na Češkem, na Dunaju ali kjer si bodi, in dežela naša, katera vendar tudi za te davkoplačevalce marsikaj žrtvuje iz svoje blagajnice, kajti različne vodne zgradbe, ceste, šole itd. pridejo tudi njim v korist, ne bo si mogla poiskati regresa pri dotični dohodarini. In vzemite največjega trgovca ljubljanskega, kje biva? Izven dežele naše, gospoda moja. Na Kranjskem mu pač cvete trgovina, dohodke svoje pač dobiva od tod, ali uživa jih drugod in ne v Ljubljani — do česar ima seveda pravico — ali deželni zaklad nima regresa pri njem, pri nas se mu ne bode predpisal dohodninski davek, in torej nam odpade dotični delež. Ravno tako povedati bi se dalo še o drugih krepkih davčnih silah, pa ni mi jih treba dalje navajati. Gospoda moja, misliti moramo na bodočnost. Jaz imam nado, da se bode na Kranjskem vendar enkrat tudi pričela razvijati velika obrtnija v večji meri kakor sedaj. Vsaj imamo zadosti naravnih pogojev za tak razvoj, imamo velikanske vodne sile, bogate zaklade premoga, tudi geografična lega proti Balkanu je ugodna, in naposled kranjski delavec je izboren, in torej se vendar smemo nadejati, da se bodo prej ali slej naselili tudi pri nas tuji kapitalisti, ki bodo te naravne pogoje izkoriščevali in osnovali velike industrije. Gospoda moja, mimogrede bodi to omenjeno, jaz smatram to za veliko kratkovidnost, ako se razvoju velike obrtnije v naši deželi delajo ovire. Recimo, da pride danes ali jutri iz kake druge avstrijske dežele kak kapitalist in si v naših krajih da napraviti kako veliko tovarno. On bode stanoval na Dunaju, tovarno mu bode opravljal ravnatelj, in le tu in tam bode prišel nekoliko pogledat. Podjetje njegovo ne bi moglo prospevati brez onih žrtev, katere doprinašajo dežela, okraj in občine za šole, ceste, vodne zgradbe itd., ali dohodkov svojih ne bo užival pri nas, dohodninski davek se mu ne bode predpisal pri nas in torej dežela zopet ne bode imela nobenega regresa.

Gospoda moja, dokazano je s tem, da treba dobro uvaževati, kaj porečeta §§ 211. in 271. Mislim, da vsakdo izmed Vas čuti, da omenjeni določili nista v interesu naših deželnih financ, in torej poslužujmo se dane nam pravice, posvetujmo se o tej stvari, povejmo potem svoje mnenje, kako želimo predrugačiti ta določila.

S tem, gospoda moja, sem prav za prav že rešil svojo nalogo ter upam, da se bode moj predlog odseku odkazal v posvetovanje. Toda gospoda moja, čas nam je kratko odmerjen in davčno vprašanje je težavno in zamotano, je cel kompleks najtežavnejših vprašanj in zato se mi vidi, da ne bode odveč, ako že danes v utemeljevalnem govoru svojem povem, kako si mislim to spremembo.

Ena težava je pač pri celi stvari, ta namreč, da niti približno ne znamo, koliko utegne vreči nova dohodarina tekom prvih let. Tudi

vlada si v svojem sicer jako dobro sestavljenem poročilu ni mogla pomagati drugače, nego pritegnila je v svoje kombinacije analogijo prusko, primerjala je imovitost obeh držav in število prebivalstva in prišla do zaključka, da bode novi dohodninski davek vrgel najmanj 14,325.000 gld. in maximum 21,480.000 gld. in à raison tega računa preliminiran je dohodek dežel iz te dohodarine minimum 2,865.000 gld. in maximum 4,296.000 gld.

Gospoda moja, v državnem zboru je bilo pač mnenje precej splošno, da je ta račun nekoliko prepesimističen, da bi več utegnilo prihajati od nove dohodarine; pa navzlic temu in ne glede na to so se takoj pri prvem branju tega načrta čuli pomisleki, je-li pač pravilen ta način odškodovanja dežel ali ne. Prvi poslanec, ki je napravil protipredlog je bil drž. poslanec Poljak David Abrahamowicz, mož, o katerem naravnost rečem, da je jeden najbolj verziranih avtoritet v davčnih vprašanjih. Poslanec Abrahamowicz je bil mnenja, naj si vzame država ves dohodninski davek brez vsakih priklad avtonomnih korporacij, v zameno za to pa naj odstopi deželam hišnorazredni davek, da bi ž njim razpolagale. Gospoda moja, hišnorazredni davek vrže po proračunu za leto 1894. v vsej državi vsega skupaj 5,589.000 gld. Kar se tiče dežele Kranjske, ako bi bilo to mogoče, da ga dobimo, danes Vam svetujem, pustimo urno tistih 20 odstotkov in zadovoljni bodimo z hišnorazrednim davkom; kajti preliminirana vsota hišnorazrednega davka znaša za leto 1894. 140.000 gld., kar bi bil pač lep dohodek za deželni zaklad. Toda vprašanje je, ali morejo privoliti nekatere druge dežele v tako zameno? Vsaj je naravna prikazen, da je ta davek v nasprotni proporciji z imovitostjo dotične dežele. Imovite dežele, katere imajo razvito obrtnijo, mnogo bogatinov, ki dosti prispevajo k dohodarini, imajo malo hišnorazrednega davka in ravno te dežele bi bile prikrajšane, če bi privolile takemu kompromisu med državnim in deželnim gospodarstvom. Navesti hočem par zgledov in primerjati, recimo, Šlezijo s Kranjsko. Šlezija je za polovico manjša nego kronovina Kranjska, pa broji za 107.000 prebivalcev več, plača pa za 1,000.000 gld. več direktnih davkov, kakor Kranjska. Naravno torej, da bode veliko bolj pritegnjena k uspehu dohodninskega davka, nego dežela naša in kaj znaša hišnorazredni davek v Šleziji? 118 tisoč goldinarjev, to je 22.000 gld. manj nego pri nas na Kranjskem. Ali torej mislite, da bode deželni zbor Šlezijski privolil v tako zameno? Še bolj drastična je stvar pri Nižjeavstrijski.

Nižjeavstrijska ima več nego petkrat toliko prebivalcev, kakor dežela Kranjska in plačuje jeden in dvajsetkrat toliko direktnih davkov, in gospoda moja, ves hišnorazredni davek v Nižji Avstriji znaša le 420.000 gld. Gospoda moja, jaz mislim, noben poslanec nižjeavstrijski ne bi se mogel zadovoljiti, da bi se deželi za to, da se odpove svojim dohodarinskim prikladam, dalo v zameno le tistih siromašnih 420 tisoč goldinarjev, ki jih vrže hišnorazredni davek. In še neka stvar kaže evidentno, da je nemogoče, prodreti s takim nasvetom. Trst z okolico reprezentira deželo zase, in Trst plačuje dosti direktnih davkov ter ima mnogo bogatinov. Gotovo je, da bode Trst tudi imel izdaten delež pri novi dohodarini. Ali koliko plačuje hišnorazrednega davka? Vzemite detailni proračun direktnih davkov za Trst za leto 1894., in videli bodete, da plačuje hišnorazrednega davka siromašnih 9000 gld. (Klici: — Rufe: »Čujte!«) Iz tega se razvidi, da je predlog, nadomestiti te odstotke, ki nam jih ponuja vlada s hišnorazrednim davkom, neizvršljiv. Ugajal bi nam, a ni mogoč.

Drug predlog bi bil, da bi se državi prepustil ves dohodek nove dohodarine, toda da si dežele za to izgovoré pri državi alikvoten primeren del skupnih direktnih davkov, plačanih v dotični deželi. Gospoda moja, takemu nasvetu bi jaz moral odločno ugovarjati, in sicer iz dvojnega razloga. Med skupnimi direktnimi davki imate zapopaden tudi stari dohodninski davek, ki ga plačujejo delniške družbe,

železnice in sploh vsa podjetja, katera so primorana do javnih računov. Od skupne vsote 27,664.000 gld., s katero se za leto 1894. preliminira vsa stara dohodarina, spada nad 16,075.000 gld. v to davčno kategorijo, torej veliko več nego polovica. Če bi se torej na ta način odmerila odškodnina, bi bil to pač silni dobiček za Nižjeavstrijsko, kajti tam Dunaj odločuje, tam je sedež velikih društev in tam se tudi predpisuje ta davek, za silo bi mogli ž njim shajati še Trst, Češka in Moravska, vse druge dežele pa bi glasno morale oporekati. Nižjeavstrijska z Dunajem vred plačuje dohodninskega davka I. razreda 11,382.000 gld., in cela velika Galicija ga plačuje le 1,590.000 gld. Že iz tega je razvidno, da taka razdelitev ne bi bila praktična, in sicer ravno radi omenjenih velikih društev ne, katera raztezajo svoj obrat ne le čez eno deželo, temveč čez mnoge, dostikrat čez vse dežele; povsodi deželnim zakladom provzročajo troške po raznih deželnih napravah, katere izkoriščajo, ali davčni predpis je drugačna stvar. Berite zakon z dne 8. maja leta 1869. o davčnem predpisu železniških društev, in precej bodete videli, da bi taka računska podstava našim deželnim financam ne mogla ugajati in da bi tudi ne bila pravična.

In še neki drug razlog, gospoda moja, me je napotil do tega, da ne bi mogel sprijazniti se s tako zameno. Glavni smoter davčne preosnove, etična tendenca novih davčnih zakonov je ta, da hočemo pravično razdelitev naših davkov po davčni zmožnosti, da hočemo ostreje pritegniti krepke davčne sile ter razbremeniti slabotne davkoplačevalce. Gospoda moja, mi zanikujemo to načelo, kakor hitro je aplicirano samo na pojedine davkoplačevalce, kajti to načelo treba raztegniti tudi na dežele in deželne zaklade. Tudi med njimi je mnogo razločka glede davčne zmožnosti, tudi tu mora previdna in modra finančna uprava ozir jemati na dežele, ki omagujejo pod bremeni potrebščin za javnopravne naloge, katere jim je odkazala država sama. Ali ravno ta moment se popolnoma prezira, če se odškodnina odmeri deželam le po razmerji skupnega direktnega davka.

Nisem torej mogel priti do drugega zaključka, nego da bi bilo najboljše sredstvo to, pustimo državi ves osebni dohodninski davek, pa zahtevajmo v zameno kot odškodnino za priklade, katerim se odpovemo, primeren aliquoten delež realnega davka, realni davek, to je gruntni davek in davek na poslopja, torej hišnorazredni in hišnonajemninski davek. Če si ogledate razvrstitev realnega davka v posameznih deželah, našli bodete neko posebno prikazen. Namreč stvar je taka: v imovitih deželah prevladuje hišno-najemninski davek, v revnih pa gruntni in hišnorazredni davek. Vzemite na primer zopet Nižjo Avstrijo in Galicijo in videli bodete, da znaša v Galiciji gruntni davek 5,064.000 gld., v Nižji Avstriji pa 4,378.000 gld; hišnorazredni davek znaša v Galiciji 1,570.000 gld, v Nižji Avstriji pa le 420.000 gld. Oglejte si pa hišno-najemninski davek, pa bodete videli, da znaša v Galiciji 1,680.000 gld., v Nižji Avstriji pa nič manj nego 11,600.000 gld. Tukaj se dá doseči neka kompenzacija. Če računate na tej podlagi, našli bodete, da dobi Galicija polovico tega, kakor Nižja Avstrija, če pa povprek po skupni vsoti vseh direktnih davkov računate, pa je posledica take razdelitve odškodnin, da bi dobila Nižja Avstrija **trikrat** več, nego celo razprostrano Gališko kraljestvo. Isto prikazen, dasiravno ne v tako ekscentričnem razmerju, nahajamo tudi pri naši Kranjski. Iz vsega se torej jasno vidi, katero pot nam kaže gospodarski interes naše ožje domovine, in lahko jo ukrenemo, vsaj nam jo narekuje tista davčna justitia distributiva, katera ima v razbremenjenju slabotnih davčnih sil svoj končni smoter.

Ker sodim, da se bode moj predlog odkazal davčnemu odseku v posvetovanje, danes ne bodem več govoril. Upam, da bodem imel pozneje priliko, bolj natančno razvijati svoje nazore, za sedaj pa bi končno napravil samo še eno opazko. Mogoče, da me kdo vpraša, zakaj pa ravno danes in v tem zasedanji staviš tak nasvet? Gospoda

moja, odgovoriti hočem brez ovinkov. Da bi bil deželni zbor sklican meseca septembra, kakor smo mislili, uverjeni bodite, da ne bi bil zinil besedice, kajti takrat je bilo na Dunaju v naših krogih mnenje o rešitvi tega zakona silno pesimistično. Gospodje tovariši iz državnega zbora mi bodo pritrdili, če rečem, da je bilo pravo Sisyphusovo delo, baviti se v odsekih državnega zbora s tem težavnim vprašanjem. Danes ima stvar drugo lice, predbacivajte novi parlamentarni konstelaciji, kar hočete, nekaj jej ne morete odreči. Lice Dunajskega parlamenta se je popolnoma spremenilo. Prej smo imeli onemogel, marastičen in za vsako večje in resno delo nesposoben parlament in sicer že skozi celo leto. Da bi bila pri nas vkorenjena navada, ki je bila na Angleškem v 17. in 18. stoletji, ko so dajali parlamentu posebne priimke, in da bi hotel s priimkom označiti prejšnji naš parlament, bi mu jaz ne mogel dati drugega naslova, nego da ga imenujem: »le parlement fainéant«, »leni parlament!«

Dandanes imate bolj sveže ozračje, sedanji parlament zadobil je zopet upanje, da rešimo vladni načrt. Če ste lani vprašali kakega izmed tovarišev iz davčnega odseka, kedaj bodemo pač dogotovili svoje delo, smejali so se Vam. Vprašajte ga danes in odgovoril Vam bode: »mi lahko doženemo davčno preosnovo do julija v odseku in v jeseni se že lahko prične posvetovanje in pleno.« Sedaj je torej pravi in skrajni čas, da deželni zbor vojvodine Kranjske v zmislu deželnega reda dvigne svojo besedo o tem preeminentnem vprašanji, in jasno izreče, kar se mu vidi primerno v blagor naše dežele. Toplo priporočam svoj predlog, v formalnem oziru pa nasvetujem, da se odkaže posebnemu odseku, sestavljenem iz 7 članov, katerega naj voli visoka zbornica. (Občna živahna pohvala. — Allgemeiner lebhafter Beifall.)

Specijalni odsek me je izbral poročevalcem. Kot tak sem izdelal nastopno poročilo, ki je bilo soglasno sprejeto v odseku kakor tudi v plenarni seji. Evo ga!

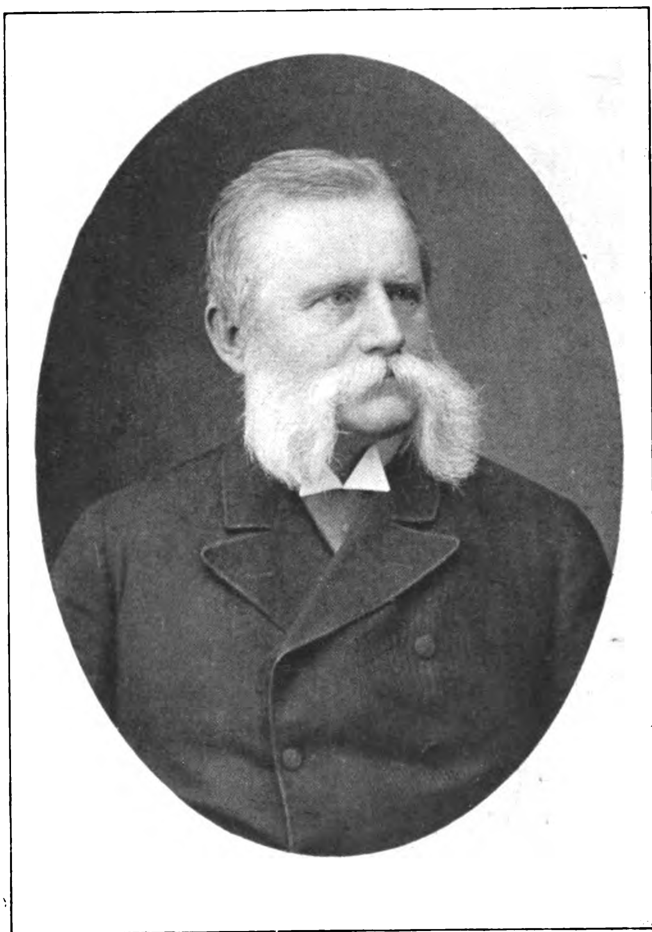
Poročilo
odseka o deželnih deležih pri projektovani osebni dohodarini.

Slavni deželni zbor!

Specijalni odsek bavil se je z izročenim predmetom ter poroča o njem slavnemu deželnemu zboru tako-le:

I. Pred vsem je konštatovati, da se je pri razpravi dotičnega predloga soglasno poudarjala nujna potreba preosnove naših direktnih davkov. Odsek izraža svoje prepričanje, da mora pravičnejša razdelitev davčnih bremen po merilu davčne zmožnosti biti glavni smoter davčne reforme. S tega stališča pozdravlja akcijo visoke vlade, katera namerava potom organične uvrstitve pravega osebnega dohodninskega davka v naš davčni sistem pridobiti si ona sredstva, s kojimi se bode dalo doseči razbremenjenje tistih davčnih sil, katere sedaj omagujejo pod neprimerno butaro naloženih jim direktnih davkov.

II. Z druge strani jasno je pa bilo odseku, da tak dohodninski davek, osnovan na progresivni ali na degresivni podstavi, more prospevati le tedaj, ako se oprosti avtonomnih priklad. Kakor hitro se državni dohodarini pridružijo deželne, okrajne, občinske priklade, mora to usodno vplivati na davčna izpovedanja (davčne fasije). Davčna mera bode previsoka ter ob jednem povsem negotova: preveč povoda davkoplačevalcem, da se na dan ne bodo upali s pravilnimi izpovedbami! Toda pravica do priklad na cesarske davke osigurana je deželnim zborom zakonitim potom, in sicer s § 22 dežeIn. reda. Naravni ozir na deželno gospodarstvo in njegove prihodke absolutno veže deželne zastope, da branijo ustavno svojo pravico. Iz tega sledi, da odstraniti to

Josip baron Schwegel

zapreko bode le mogoče tedaj, ako se glede tega vprašanja posreči poravnava med državo z jedne in deželnim zastopom z druge strani. Država mora deželam ponuditi primeren kompenzacijski objekt, kateri poravna izgubo, povzročeno financam avtonomnih oblastev vsled odpovedi do priklad na omenjeni novi cesarski davek.

Visoka vlada v istini tudi ponuja tako poravnavo. § 271 vladnega načrta o direktnih osebnih davkih (državnozb. pril. 380,) veleva namreč, da je deželnim zakladom onih v državnem zboru zastopanih kraljestev in dežel, katera potom deželnega zakonodavstva določijo, da avtonomnim korporacijam ni pobirati priklad na osebni dohodninski davek, odkazati vsako leto v deželne namene 20% onega zneska, ki se je zadobil v dotični deželi in dotičnem letu iz osebne dohodarine.

Toda odsek, resno preudarjajoč znamenito to vprašanje, strinjal se je s predlagateljem dotičnega samostalnega predloga v tem, da bi bila taka zamena odločno na kvar in škodo deželnim financam vojvodine Kranjske. Merodajni so bili sledeči razlogi:

a) Da se § 271 navedenega načrta pravilno tolmači, pritegniti je § 211 istega načrta, s kojim se določa kraj davčnega predpisa. V smislu tega določila predpisati je osebni dohodninski davek v oni občini, kjer ima davkoplačevalec svoje stanovališče, oz. kjer stalno biva. Ako pride več občin v poštev, razdeliti je med nje davčno vsoto po razmerju časa bivanja dotičnega davkoplačevalca v občini. Ali na bivanje, trajajoče manj kot dva meseca, se ni ozirati. Posledice tega določila za deželo Kranjsko pa so povsem jasne. Deželni deleži se ne odmerijo več po notranjem koneksu, kateri obstoji med zasebnimi dohodki in med troški, ki jih provzročuje posameznik oni deželi, od koder prejema svoje dohodke, marveč slučajnost odločuje, ali mu bivališče v tej deželi bolj ugaja ali v kaki drugi. Povsem naravno je, da imajo zlasti velika mesta, znamenita kopališča in letovišča i. t. d. neko posebno privlačno silo baš na najimovitejše davkoplačevalce. Manj razvite dežele zaostajajo v tem oziru. Za Kranjsko je očivestno, da ravno najzmožnejši cenziti, kateri največ dohodkov zadobivajo iz te dežele, tam niti svojega stanovališča niti dvomesečnega bivališča nimajo. Vsled tega se jim predpiše dohodninski davek izven Kranjske, in dežela naša, katera je vendar mnogo žrtvovala tudi na posredno ali neposredno korist tem davkoplačevalcem, od njihove dohodarine v smislu § 271 ničesar ne bi prejela!

b) Ali § 271 primerjati je tudi s čl. IV., V., VI. in X. uvodilnega zakona. Drage volje priznava odsek blagohotno namero visoke vlade. Izražal jih je prejšnji finančni minister eksc. dr. Steinbach v svojem govoru, s kojim je bil dne 19. februarja 1892 predložil vladne predloge o davčni preosnovi državnemu zboru.

Isto tako čitamo v motivnem poročilu vladne predloge sledeči odstavek: »... indem die Länder durch diese ihnen eröffnete neue Einnahme die Deckung für einen nicht unerheblichen Theil ihrer Landesbedürfnisse finden werden, werden sie ohne Zweifel in die Lage kommen, das Ausmass der zu den staatlichen Ertragssteuern erhobenen Landeszuschläge herabzusetzen, wodurch als Schlußwirkung eine zwar directe aber darum nicht weniger wirksame Erleichterung der Ertragsteuerträger erzielt wird.« (Motivenbericht, pag. 38—39.)

Vladne intencije so torej povsem ugodne, a navzlic temu prepričan je odsek, da se na podstavi § 271. vsaj za Kranjsko obistiniti ne morejo. Lehko je dokazati, da bi se po novem zakonu celo zmanjšali deželni prihodki, nikakor pa ne pomnožili. Pri svojem umovanju se odsek niti s tem vprašanjem baviti noče, da bode morda državni zbor predrugačil vladne predloge v tem smislu,

da se mesto davčnih odpustov takoj definitivno znižajo stari prinosni davki.

Torej celó v najugodnejšem slučaju, ako obveljá uvodilni zakon v svoji sedanji obliki ter v polnem obsegu, bati se je nepovoljnih finančnih posledic za deželo Kranjsko. Istina je, da se sprva vzdrží sedanja prikladna podstava ter dežela zadobí iz dohodkov osebne dohodarine 20% tangento kot čisti dobiček. Ali to more trajati le malo časa, kajti po čl. X odstranijo se davčni odpusti *po preteku dveh let* ter se nadomestijo z definitivnim znižanjem v čl. VII zaznamovanih davkov, t. j. zemljišnega davka, hišnega davka (izvzemši petodstotni davek od davka prostih poslopij) in občnega pridobninskega davka (izvzemši krošnjarino). Davčni odpusti in isto tako definitivno znižanje omenjenih davkov vršilo se pa bode *jednakomerno po celi državi*, dočim se deželni delež pri novi dohodarini odmeri po dejanskem uspehu dohodninskega davka v *dotični deželi*. Istina je sicer, da dandanes nihče tudi približno ne more proračunati, koliko utegne novi dohodninski davek vreči v tej ali oni deželi. Ali odsek je skušal izračunati denarni efekt znižanja prinosnih davkov, in sicer na podlagi podatkov v prilogi 7. motivnega poročila ter je prišel do zaključka, da mora definitivno znižanje prinosnih davkov na Kranjskem *daleč presegati denarni uspeh, ki se dá pričakovati po novi osebni dohodarini v naši deželi*. Vsled tega se bode z jedne strani izdatno skrčila podlaga za deželno priklado. Kakor hitro se namreč definitivno uredé prinosni davki v smislu čl. X., bo odstotek deželnih priklad deželnemu zakladu manj zalegel nego dosedaj, dejanska ta izguba pa se nikakor ne more nadomestiti z 20% deležem pri osebnem dohodninskem davku. Odtod izvira mučna posledica, da bode dežela Kranjska po davčni preosnovi morala celó zvišati svoje priklade, mesto da bi jih po blagohotnih intencijah visoke vlade zamogla zmanjšati! Torej se je odseku vsililo prepričanje, da § 271. po svojem sedanjem slovu pač ugaja onim imovitim deželam. v katerih biva mnogo bogatih kapitalistov ter se bode dosti dohodarine predpisalo, nasprotno pa je *uverjen, da mora biti le na veliko škodo siromašním deželam, katerim je vsekako prištevati tudi vojvodino Kranjsko*.

c) Ali odsek ugovarja določilu §-a 271. tudi z onega načelnega stališča, katero je in ostane prava ratio legis davčne preosnove. Radi tega se lotimo davčne reforme in iz tega razloga so jo tako željno pričakovali ter tako nujno zahtevali avstrijski narodi, ker čim dalje bolj prodira spoznanje, da je davčna bremena odmerjati in odrejati po *davčni zmožnosti*. Pravično obdačenje zahteva, da se razbremeni slabotni davkoplačevalec ter ostreje pritegne imoviti cenzit. To načelo davčne pravičnosti pa se po mnenju odsekovem ne sme omejiti zgolj na pojedince, temveč bo le tedaj zmagovito nadvladalo, ako se raztegne tudi na avtonomne korporacije, zlasti na dežele in deželno gospodarstvo. Saj tudi javna bremena niso omejena zgolj na cesarske davke! Država je odstopila en del svojih javnih funkcij deželni samoupravi, dežele so morale deloma prevzeti dolžnosti, katere bi sicer morala opravljati država sama, in deželna priklada ima isti značaj javnega bremena kakor cesarski davek. Veliko protislovje bi torej bilo, ako bi se država pri razdelitvi državnih neposrednih davkov pač ozirala na davčno zmožnost pojedinih davkoplačevalcev, uredivši svoj davek po tem merilu, z druge strani pa bi po vsem prezirala nejednako davčno zmožnost posameznih dežel, zlasti onih, katere uže omagujejo pod težkim bremenom izročenih jim javnih poslov. Logična posledica sedanje oblike §-a 271. je, da se vsled priznanega jim deleža pri osebnem

dohodninskem davku pomnožé sredstva imovitim, zmanjšajo siromašnim deželam. Iz tega sledí, da treba temu določilu dati drugo vsebino.

III. In v to svrho nasvetuje odsek, naj se državi popolnem prepusti osebna dohodarina, oproščena vseh avtonomnih priklad, proti temu, da se deželam kot odškodnina za te priklade v zameno izroči en del starih prinosnih davkov. Merodajen bodi v tem oziru vzgled pruskega davčnega zakonodavstva, kjer so se sploh vsi prinosni davki odkazali občinskim zvezam. Istina je, da bi bil tak skok prehud za naše avstrijske razmere, toda po tem končnem smotru težiti je tudi v naši državi ter počasi se je i nam bližati istemu cilju. Ako država odstopi en del prinosnih davkov deželnim zakladom v deželne namene, storjen je začetni korak po pravi poti! Odsek je razmotrival tudi vprašanje, kateri prinosni davki bi pač ugajali v to svrho. Pred vsem se je bavil z mislijo, kot odškodnino za avtonomne priklade na dohodninski davek zahtevati hišnorazredni davek, kateri je l. 1894. za Kranjsko predpisan s 140.000 gld. Odklonil je to misel, ker sam priznava, da baš najimovitejšim deželam, v katerih se razmerno malo plačuje hišnorazrednega davka, nikakor ne bi bilo mogoče privoliti v tako zameno. Razmotrival je potem drugo eventualiteto, da država odstopi deželnim zakladom primerno kvoto skupnega zneska direktnih davkov, nabranih v dotični deželi in dotičnem letu. Tudi ta pot se je odseku videla neprimerna, prvič radi tega, ker je v tem skupnem znesku zapopaden tudi stari dohodninski davek delniških društev in drugih podjetij, podvrženih javnemu računu, ter veljajo posebni oziri glede predpisa tega davka, potem pa, ker pri tem načinu razdelitve deželnih deležev ni moč upoštevati različno davčno zmožnost posameznih kraljestev in dežel. Končno je odsek soglasno pritrdil predlagatelju samostalnega predloga, da je ni boljše poravnave in pravičnejše razdelitve, nego da država odstopi deželam primeren delež realnih davkov, nabranih v dotični deželi in dotičnem letu v deželne namene proti temu, da se potom deželnega zakonodavstva nova dohodarina povsem oprosti avtonomnih priklad.

Soglasno prepričanje odsekovo se naslanja v prvi vrsti na jasno istino, razodevajočo se pri razvrstitvi teh davkov. Ne da se zanikati, da se pri tem načinu nekako zravnajo nasprotujoči si interesi raznih dežel. Realni davek obseza zemljiščni davek in davek na poslopja, poslednji v obeh kategorijah njegovih, kot hišnonajemninski in hišnorazredni davek. Razdelitev realnih davkov po posameznih deželah pa kaže, da imovite dežele pač prevagujejo po hišni najemarini, dočim v neimovitih deželah z manj razvitim gospodarstvom prevaga zemljiščni in hišnorazredni davek. Vse to kaže, da se bode na tej poti najložje dala doseči poravnava mej posameznimi deželami.

Odsek torej izreka, da je kompenzacijo za odpoved dohodninskim prikladam iskati po primernem deležu realnih davkov. Preko te splošne izjave spustiti se, ne bi priporočal deželnemu zboru. Zlasti se mu ne bi videlo umestno, ako bi deželni zbor hotel uže danes izjaviti se za gotov odstotek, izražen s to ali ono številko. Razlogov tej previdnosti ni treba posebej navajati. Le v toliko dopolnjuje svoj nasvet, da priporoča deželnemu zboru, naj v dotični svoji izjavi izreče željo, da je potom državnega zakonodavstva določiti odstotje, ki se pri realnih davkih prepusti deželam, sprva le provizorno ter stoprav po preteku krajše dobe, n. pr. dve leti po pravokrepnosti novih davčnih zakonov, in sicer zopet po državnem zakonu, definitivno. Tudi v tem oziru so razlogi tako prozorni, da ne trebajo posebnega razjasnila.

Opirajoč se na predstoječe umovanje nasvetuje torej odsek:

Slavni deželni zbor naj sklene:

I. Deželni zbor priznava nujno potrebo preosnove direktnih davkov ter smatra organično uvrstitev uspešno urejenega osebnega dohodninskega

davka v davčno sistemo primernim sredstvom. da se zravnajo davčna bremena davkoplačevalcem ter po tej poti zadosti zahtevam pravičnega in razmernega obdačenja.

II. Deželni zbor pa se ne more iznebiti bojazni, da ne bode mogel shajati z 20% kvoto, katero je v smislu § 271. načrta, zadevajočega direktne osebne davke, pojedinim deželam v pokritje potrebščin deželnega gospodarstva odkazati iz dohodkov osebnega dohodninskega davka. Načeloma odklanjajoč sistemo priklad na cesarske davke kot škodljivo državni upravi in upravi deželni, kar skušnja dokazuje, izjavlja deželni zbor, da vidi odškodnino za odpoved na priklade na osebni dohodninski davek le v tem. da se primerni odstotni deleži cesarskih realnih davkov, izterjanih v deželi. isti odkažejo.

Odstotje teh deležev naj se določi po državnem zakonodavstvu s prva provizorno, potem po preteku dveh let po pravomočnosti davčne preosnove pa definitivno.

V Ljubljani, 14. februvarija 1894.

Klun, načelnik.

Šuklje, poročevalec.

V zelo lepi debati o proračunu deželnega zaklada za l. 1894 sem jaz kot poročevalec manjšine finančnega odseka branil svoje stališče v seji dne 16. februarja 1894 v obširnem govoru, ki ga priobčujem po stenografičnem besedilu. Govor je bil karakterističen v finančnem in v političnem pogledu.

Gospoda moja! Pozicija moja ni lahka. Leta in leta že zaupala mi je visoka zbornica najvažnejši svoj referat, poročilo o deželnem zakladu. Tudi letos namenjena mi je bila tista čast. Napravil sem svoje poročilo, finančni odsek ga je potrdil, in priloga 60. bila je pred več nego 14 dnevi razdeljena. toda, gospoda moja, hipoma se je predrugačila scenerija. Parlamentaričnim patologom prepuščam, naj razsodijo, od kod se je v našo zbornico zaplodel tisti »bacillus reassumptionis«. (Klici: — Rufe: »Ste tudi reasumirali!«) Jaz prej vem, zakaj glasujem, torej ne treba, da bi reasumiral. ali faktum je, da je finančni odsek naenkrat eno najznamenitejših pozicij deželnega zaklada predrugačil, in hipoma je deželni proračun dobil vse drugačno lice. Z ozirom na teorijo budgetiranja in na tiste skušnje, ki sem si jih pridobil tekom svoje enajstletne parlamentarne prakse, sem si moral reči: Tak način pokritja, kakor ga predlaga sedanja večina finančnega odseka, pač za nekoliko časa pomaga ter Vas reši iz zadrege, ali ravno tako jasno mi je, da tak način gospodarstva v svojih posledicah kvarno vpliva na deželne interese! Zato sem odložil mesto poročevalčevo in objavil svoj votum kot minoritetni votum. Izrekam zahvalo tistim štirim gospodom tovarišem, ki so v finančnem odseku blagovolili pridružiti se mojim nazorom ter izbrati me za poročevalca manjšine finančne komisije.

Kje pa tiči glavna kontroverza, glavna diskrepanca mej nami? Za to gre, gospoda moja, ali je treba že letos povišati odstotje deželne priklade na cesarske davke, ali pa še lahko pri starih nizkih odstotkih ostanemo. Hočem nekoliko natančneje pojasniti to stvar. Mislim, da storim s tem gospodu poročevalcu večine finančnega odseka posebno uslugo, kajti naposled glavna naloga njegova je, baviti se s poročevalcem manjšine. V prvi vrsti se bode moral na me, na moje razloge ozirati in mene pobijati in zato mu bode gotovo ugajalo, ako

tiste pozicije posebno naglašam, o katerih sodim, da so načelne važnosti.

Pričenjam z nekim načelom, o katerem sva različnega mnenja moja malenkost in gospod poročevalec večine finančnega odseka. To je sicer načelo, ki je dandanes rešeno v finančni vedi. Kar Vas je juristov tukaj v tej visoki zbornici, vsi ste se svoje dni tako učili na visoki šoli, in če danes stopi največja pravniška luč »Slovenčeve« stranke — sam gospod dr. Papež (veselost — Heiterkeit), ali kdo drug, ne vem, koga še imate — pred izpraševalno komisijo za tretji državni izpit, navzlic najboljši volji ne bode mogel in smel pridružiti se dotičnim nazorom g. poročevalca odsekove večine. On ne bode smel reči z g. kanonikom Klunom: »Da le pokrijemo redno potrebščino s priklado, ostalo pokritje si lahko preskrbim s posojili.« Ne, gospoda moja! Njegov odgovor se bode moral glasiti tako-le: »Kar je potrebščine pri javnem gospodarstvu, mora se, v kolikor ne zadostujejo dohodki iz lastnega premoženja, pokriti po davkih in le investicijski stroški, torej tisti, ki imajo namen, da se sami iz sebe reproducirajo, le tisti smejo pokriti se po posojilih.« To načelo naj mi pred vsem ovrže gospod poročevalec večine finančnega odseka in jaz mu bodem hvaležen, hvaležna pa mu bode tudi finančna veda, kajti nekaj tehtnega in povsem novega se bode naučila od njega.

Gospoda! Še neko drugo stvar! V svojem poročilu v prilogi 66. sem se skliceval na to, da pokritje po davkih, po prikladah ni več v nobenem pravem razmerju proti rastoči redni potrebščini. Leta 1890. smo imeli 565.000 gld. redne potrebščine, in danes je imamo 752.000 gld., in jutri bržkone bodemo še nekoliko pritisnili, tako da bode znašala redna potrebščina vsega skupaj 755.000 gld. Diferenca v redni potrebščini primerjaje leto 1890. z letom 1894. znaša torej 190.000 gld., in jaz torej vprašam, kako je mogoče, da hočete vztrajati pri istem odstotku, pri isti 28% nakladi na direktne davke?

Poglejmo si stvar nekoliko bližje! Vzemimo v roko več proračunov. Računajmo s preliminarji zadnjih let, in tukaj bi jaz dal gospodu poročevalcu večine finančnega odseka neki dober svet. Ne sme mi tega zameriti, vendar sodim, da sem ravno po parlamentarnem poslu, ki sem ga imel toliko let, nekoliko več se bavil s proračuni in zlasti tudi z računskimi zaključki. Ti so pač največje važnosti, ali pred vsem za proračunanje posameznih detailiranih pozicij. Po računskem zaključku bodete spoznali, ali je nastavek približno pravilen ali ne. Pri končnem računu pa, kakor ga sedaj imamo, nima računski sklep nič opraviti, tu odločuje le proračun. Nečem Vas utruditi, ne bodem veliko govoril, kajti to bi bila krvoločnost po taki obsežni dolgotrajni debati, torej izberem si le zadnja tri leta in pogledam, koliko je znašala proračunjena redna potrebščina leta 1892., 1893. in 1894. Poleg redne preliminirane svote treba gledati na tri momente. 1. na skupno potrebščino, 2. na efektivni znesek 28% priklade na cesarske davke in 3. na končni saldo. Oglejmo si torej stvar nekoliko bližje. Leta 1892. preliminirali smo skupno potrebščino z 838.000 gld. okroglo, 28% priklada na direktne davke bila je računjena s 430.000 gld. in končni saldo je bil presežek 5759 gld. Leta 1893. pa je bila proračunjena skupna potrebščina 837.000 gld., 441.000 gld. je vrgla po našem računu tista 28% priklada na cesarske davke in zopet je končni aktivni saldo bil presežek 6465 gld.; in letos, gospoda moja? Vzemite prilogo 77. v roke in uverili se boste po računu, kateri je bil v finančnem odseku enoglasno sprejet, da znaša skupna potrebščina 1,180.751 gld., da 28% priklada na direktne davke ne vrže več 441.000 gld., ampak le še 430.000 gld., torej za celih 11.000 gld.

manj, in tudi da ne končamo s presežkom, temveč da imamo nepokrit primanjkljaj v kolosalnem znesku 304.563 gld.! Gospoda, vprašam Vas, ali ne razumete neizprosne logike teh številk, da hočete vedno še vztrajati pri odstotku deželne priklade, ki v nobenem razmerju ni več z našo potrebščino! (Odobravnaje na desni in med somišljeniki na levi. — Beifall rechts und unter den Gesinnungsgenossen links.)

Jaz sem si pogledal program odsekove večine — (poslanec dr. Vošnjak: — Abdeordneter Dr. Vošnjak: »Kaj pa je z izrednimi troški?«) — bom govoril tudi o izrednih troških, le lepo počasi (veselost Heiterkeit) — ogledal sem si torej finančni program odsekove večine, in reči moram, uprav hrepenel sem, dobiti v tem programu kako misel. Verjemite mi, meni ne gre za šalo, vsaj davek narod boli in težko mi je delo, ko sem prišel pri računu do tega, da treba že letos povišati deželno priklado; ali oprostite, program odsekove večine me živo opominja na priprosti program nemških buršov v »Fliegende Blätter«, na program, kateri se glasi: »Pivo in dolgovi.« (Veselost. — Heiterkeit.) Tudi tu gre za pivo in za dolgove. (Poslanec dr. Tavčar: — Abgeordneter Dr. Tavčar: »Vsaj manjšina dela tudi dolgove!«) Meni se vidi, da je tovariša dr. Tavčarja to nekoliko zbodlo, naj se pomiri, pridem še do tega. (Poslanec dr. Tavčar: — Abgeordneter Dr. Tavčar: »Le počasi, vsaj čakajmo!«) Torej naprej o dolgu, ker dolg je gotov, in potem o pivu, kajti tista naklada o pivu še plava po zraku! Dolg torej, gospoda moja! Ta stvar ima svojo posebno zgodovino v finančnem odseku. Večina finančnega odseka je vedela, da ga mora napraviti, pa ni takoj znala izmisliti si primerni način takega kredita. Najprej se je reklo, napravimo fundiran dolg, in ko se je od strani manjšine čula opozicija: Ja za božjo voljo, ne oškodovajte deželnega kredita, je bil gospod tovariš Hribar, zastopnik mesta ljubljanskega, drugo misel zastopal. Priporočal je namreč plavajoč dolg, kakor bi jaz imenoval »Schwebende Schuld«, obrestovati ga je hotel po 4 ali 4½%, pozneje pa je opustil ta projekt, in prav je imel, kajti kvarnejšega nasveta ni, nego priporočati mali deželici, da se obremeni s plavajočim dolgom. Kaj je to za državo, kažejo italijanske finance, in pri državi je vendar to čisto drugačno nego pri deželi. Ta predlog se je torej pozneje umaknil in torej mi ni treba dalje o tej stvari govoriti. Končno si je večina izmislila, naj bi se dobilo potom kreditne operacije posojilo 250.000 gld., in to je tisto, o čemer je prej tovariš dr. Tavčar mislil, da je identično z našim nasvetom, in da je razločka le »um lumpige 100.000 fl.« Toda, gospoda moja! on je nekaj bistvenega pri tem prezrl. Mi smo ob jednem tudi skrbeli vsaj deloma za pokritje s tem, da hočemo zvišati deželno priklado na cesarske davke za 4%, kar vrže 61.000 gld. in poleg tega ostane še zmiraj tisti pomenljivi razloček v višini dolga 100.000 gld. več ali manj pri nefundiranem dolgu, kar pri tako malem gospodarstvu, kakor ga ima dežela Kranjska, pač ni malenkost!

Ali sedaj se moram obračati proti kvarnemu meglenemu optimizmu, ki se razodeva v poročilu večine finančnega odseka, in ki ga je, rožnato kakor vselej, izražal v debati tudi tovariš gospod Hribar. Vi pravite črno na belem, kadar bode bolnica gotova, smo pri kraji s temi troški, in tista izredna potrebščina, katero je tovariš gospod dr. Vošnjak omenil, zgine in zopet bodemo na dobrem. Žal mi je, da moram odklanjati ta optimizem. Gospoda moja, napravite si račun le za prihodnje leto. Kake bodo deželne finance v prihodnjem letu, in sicer pred vsem pri izredni potrebščini? Gospoda moja, danes je izpregovoril gospod tovariš iz velikega posestva ekscelenca baron Schwegel besedo, ki bi jo jaz odobraval pač le »cum grano salis«. Ne bi segal tako daleč, da bi rekel: cela potrebščina je ordinarij. Ne, gospoda moja. To je preveč rečeno. Od tistih 124.000 gld., ki jih deželni odbor proračunava kot skupno izredno potrebščino, spada 30.000 gld. na

radeški most. To vsak ve, da je to res ekstraordinarium, in takih stvari je še dosti v našem preliminaru; vender pa kakih 60.000 gld. je najmanj postavljenih v izredno potrebščino, o katerih se da absolutno trditi, da bodemo vedno morali računati s takimi krediti. Kaj pa pride še zraven! Za bolnico bodete tudi drugo leto morali kaj dati. Če teh 125.000 gld. postavite nasproti onim prispevkom 108.000 gld., ki pridejo drugo leto v izplačilo, imate še vedno lepo številko 17.000 gld. Priznavam, da se to da predplačiloma, ali priti mora v proračun prihodnjega leta, in kar se tiče refundiranja teh 17.000 gld., se dandanes še reči ne more pri mestu ljubljanskem, kedaj se nam povrne ta znesek. Torej 17.000 gld. za bolnico. Potem, gospoda moja, — tudi jaz govorim le o takih svotah, ki so že dovoljene ali po sklepih deželnega zbora ali po zakonu — trebalo bode za deželno razstavo 15.000 gld., za vodovod črnomeljski prvi stavbni obrok v znesku 14.290 gld., za vodovod ambruški 15.000 gld., potem za uravnavo vipavskih voda najmanj 15.000 goldinarjev, in še ne vem, če bo tovariš gospod Lavrenčič zadovoljen, končno za nakup glavinskih delnic železniške proge Kranj—Tržič 50.000 gld. Jaz sem mislil že letos postaviti ta znesek v proračun, drugo leto pa gotovo pride notri. (Poslanec dr. Tavčar: — Abgeordneter Dr. Tavčar: »Kamniške pridejo nazaj!«) Jih bodemo še letos krvavo potrebovali, gospod doktor! Dalje bode nekoliko treba za razširjenje blaznice, kajti razmere, kakor sta jih opisavala tovariša gospod vitez dr. Bleiweis in ekscelenca baron Schwegel in kakor smo jih čuli popisati zlasti iz ust vladnega zastopnika gospoda barona Heina, take razmere so povsem nemogoče in jaz ne kontiram prepesimistično, ako pravim, da bode treba računati za prihodnje leto s 60.000 gld. za blaznične namene. Če seštejete te svote, gospoda moja, imate uže 230 do 250.000 gld. izredne potrebščine, pa še niste pri kraji, še Vas čaka cela kopa cest, za podpore za vodovode se bodo oglašali, in kolikor poznam akte deželnega stavbnega urada, lahko računam, da bode vsega skupaj znašala izredna potrebščina 280.000 gld. Sedaj pa vzemite svinčnik v roke in računajte, koliko bo znašala redna potrebščina. Tovariš gospod dr. Schaffer se kruto vara, ako misli, da bode znašala le 770.000 gld., večja bode, večja vsled reorganizacije deželnih uradov, večja vsled dolga, ki ga bodemo letos morali najeti in ki ga bodemo morali obrestovati, večja bode zaradi večjih režijskih troškov v novi bolnici, večja pri šolstvu, ako kontirate, da šolski trošek redno vsako leto narašča za 8000 gld. Skupna redna potrebščina bode torej znašala gotovo nad 800.000 gld., in sedaj pa vzemite še 280.000 gld. izredne potrebščine, pa se zopet sučete okolu 1,100.000 gld. in ste zopet tam, kjer stojimo letos! Nasproti tej potrebščini pa znaša pokritje le okolu 865.000 gld., torej imeli bodemo tudi l. 1895. deficit 230.000 do 240.000 gld. Ja, če hočete letos vse z dolgovi pokriti, kam bodete pa drugo leto in prihodnja leta hodili na kredo? (Živahno odobravanje med somišljeniki. — Lebhafter Beifall unter den Gesinnungsgenossen.) Ali hočete zadnjo deželno obligacijo nesti v zastavnico? Dvignem torej glas svoj v interesu razsodnega gospodarstva, ako priporočam uže za tekoče leto zmerno zvišanje deželne naklade. (Poslanec dr. Tavčar: — Abgeordneter Dr. Tavčar: »Kredo pa moramo vender le v roke vzeti!«)

Toda, gospoda moja, finančnega odseka večina Vam ne priporoča samo posojilo, temveč uljudno Vas vabi tudi na pivo. (Veselost. — Heiterkeit.) Imam proti temu povabilu načelne pomisleke, in težko bode jih razveljaviti. Na eno stran bi apeliral na neki posebni čut, o katerem upam, da je še živ v tej zbornici. Gospoda moja, je en ozir, ki je v prvi vrsti merodajen v parlamentarnem življenju. Jaz obžalujem, pa žalostna istina je, da na Kranjskem mogočno gospoduje in napreduje prazna fraza in oprostite, gospodje tovariši iz te (leve — linken) strani, morda nikjer tako ne gospoduje kakor pri Vas. (Ugovor

na levi. — Widerspruch links.) Hočem torej dokazati to svojo trditev. Poznam med drugim poslanca, ki se odlikuje po dveh karakterističnih lastnostih, prvič, da je velik v napačnih citatih — nabiram jih in imam že prav lepe eksemplare v svoji zbirki — in drugič, da nisem še čul govora iz njegovih ust, v kojem se ne bi našel podoben stavek kakor: »Jaz kot kmet, kot ekonom, kot zastopnik interesov kmetskega stanu, ki je steber socijalnemu in državnemu življenju itd.« Ta gospod misli, da ima monopol za obrambo kmetskih interesov, ravno tako se pa čuje od teh gospodov z neko zmagonosno samosvestjo govoriti o socijalnem vprašanju. Gospoda moja, bojim se tega oblaka, ki zatemnuje obzorje naše, in priznavam, katoliška cerkev, ki je največja duševna potenca tega sveta, ima imenitno in važno vlogo nasproti temu socijalnemu vprašanju. Če mi kaj imponuje na velikanski prikazni Leona XIII., ki ga je prištevati prvim veleumom človeštva, je to energija, s katero se je sveti oče socijalnega pitanja polotil. Toda pri nas gospoda moja, se ta stvar čudno razmotriva in mlad kaplanček, ki morda še nikdar ni bil v nobeni tovarni, postopa Vam včasih tako, kakor da bi res že imel v žepu recept za rešitev socijalnega vprašanja. Sedaj pa vprašam, mari mislite, da bode blagodejno vplivalo na socijalna nasprotstva, ako Vi v deželnem gospodarstvu nakladate polovico bremena na rame široke mase, kateri potom deželne priklade podražite nedolžni užitek, kakor je pivo, ki je neki antidot proti žganju?!

Gospoda moja, že sedaj je dežela Kranjska daleč pred drugimi deželami, kar se tiče indirektnih davkov. Vzemite deželne naklade drugih dežel in prepričajte se, kako je tam razmerje med prikladami na direktne in na indirektne davke. Na Češkem znaša priklada na direktni davek 11,300.000 gld., na indirektne davke — krajcarja ne: tam nimajo nobenih priklad na indirektne davke. Na Nižjeavstrijskem znaša priklada na direktne davke 6,800.000 gld., na indirektne zopet — krajcarja ne. Na Moravskem znaša priklada na direktne davke 4,300.000 gld. in zopet ne krajcarja na indirektne davke. Na Štajerskem, katera dežela se nam tolikokrat navaja kot vzgled, kjer imajo priklado na pivo in žganje, tam znaša priklada na direktne davke 2.400.000 gld. in na indirektne davke le 543.000 gld., in na Tirolskem imate 543.000 gld. na direktne in le 118.000 gld. na indirektne davke. Sedaj si pa oglejte Koroško, katera ima približno toliko direktnega davka kakor Kranjska — na Kranjskem znaša namreč po letošnjem davčnem predpisu ves direktni davek 1,586.000 gld., na Koroškem pa 1.551.000 gld., torej 35.000 gld. manj, in veste kako je na Koroškem? Tam nimate 28% priklade na direktne davke v pokritje skupne potrebščine, temveč Vi imate tam 60% priklado na direktne davke — če se ne motim celo 61% po izkazu za zadnje leto — namreč 45% v pokritje potrebščine pri deželnem zakladu in 16% priklado za zemljiško odvezo. Po proračunu za leto 1892. imate na Koroškem pri deželnem zakladu pokritja pri nakladi na direktne davke 682.500 gld. in po indirektnih davkih le 107.000 gld. Ja, gospoda moja, na Kranjskem imamo sedaj naklade na indirektne davke že 330.000 gld. proti 430.000 gld. priklade na direktne davke, in če bi šlo tako naprej — in vsaj bode šlo, vem da govorim badavo — če bo šlo po receptu tovariša gospoda kanonika Kluna, bode pri nas na Kranjskem kmalu več indirektnega kakor direktnega davka. (Odobravanje med somišljeniki. — Beifall unter den Gesinnungsgenossen.) Če je taka gospodarska politika dandanes opravičena in primerna v očigled socijalni agitaciji, je to uganka za me (odobravanje med somišljeniki — Beifall unter den Gesinnungsgenossen), kajti s takim postopanjem potiskamo kruto orožje v pest socijalistični propagandi, ki utegne kmalu tudi pojaviti se na Kranjskem. (Poslanec ekscelenca baron Schwegel: — Abgeordneter Excellenz Freiherr von Schwegel: »Sehr richtig!«)

Naposled bi človek res vprašal, vsaj ti oziri so uvaževanja vredni, kako je mogoče, da se toliko nadarjenih mož iz narodno

napredne stranke, ki sede v središči te zbornice, podvržejo takemu nasvetu?! Danes je že skušal tovariš gospod dr. Schaffer rešiti to uganko in pomagal mu je tovariš ekscelenca gospod baron Schwegel. Dovolite torej, da tudi jaz, ki sem enkrat enfant terrible narodne stranke (veselost — Heiterkeit), povem svoje mnenje. Gospoda predgovornika se nista preveč zmotila. Stvar je precej taka: »Slovenčeva« stranka hoče izkoristiti zvišanje deželne priklade v volilne namene (ugovor na levi — Widerspruch links) in stranka »Slovenskega Naroda« se teh manevrov boji. (Poslanec Hribar: — Abgeordneter Hribar: »Čisto nič!« Poslanec Pakiž: — Abgeordneter Pakiž: »Nikoli v štirih dobah, kar sem poslanec, še nisem agitiral!«) Brez Vas in Vaše agitacije, gospod Pakiž, bi deželni zbor naposled tudi še lahko obstal. — Sklicujem se v tem oziru zlasti na znani članek v »Slovencu«, iz katerega se da bojni načrt te stranke precej jasno posneti. Vsaj je jasno, volilci bodo nekako nevoljni, če zvišamo deželno priklado in »Slovenčevi« stranki bode torej ugajalo, ako se postavi pred volilce ter pravi: »Mi smo preprečili, da se vam ni povišala priklada na davke« in nekaj glasov več se bode dalo dobiti s takim argumentom. Če pride potem ta stranka do nadvlade v visoki zbornici, sodim, da se jej bode že posrečilo umakniti se iz vsake zagate. Vi bodete prisiljeni — ne počasi — temveč skokoma dvigniti odstotek deželne naklade, ali takrat se bode reklo iz poročevalčevega odra in bržkone bode tam zopet sedel gospod kanonik Klun, ki bode hladnodušno razpravljal, da to ni krivda njegove stranke, temveč žalostna zapuščina iz prejšnjih časov, iz one dobe, ko so slovenski naprednjaki še tukaj imeli odločilno besedo. Ta vojni strategem je priprost in ne imponuje mi po konceptu, preveč ste prozorni, ker ste premalo globoki!

In sedaj bi jaz, ko sem toliko kritikoval nasvete večine finančnega odseka, povedal tudi nekoliko pozitivnega. Napaka je bila, da smo po konvertovanji zemljiščnoodveznega dolga z deželno priklado padli za 6% in slabo je bilo to gospodarstvo. Mene tudi zadeva ta krivda, kakor vsakega izmed Vas. Ko sem jaz kasneje referat o deželnemu zakladu bil prevzel, se to ni dalo zlepa več predrugačiti. Napaka je bila že storjena, in če se pomisli, kaka je bila situacija, potem je ta napaka še bolj usodna. Tisti letni državni prispevek 127.000 gld. nameravali smo rabiti za investicije, pa kaj smo storili? Mesto investirati ta denar, znižali smo deželno priklado za letnih 90.000 gld. — toliko je znašalo tistih 6% — in le 35.000 gld. nam je ostalo na razpolago. Vzemite upravni svet kake delniške družbe, ako bi ta tako postopal, da bi delil dividende, mesto da bi skrbel za potrebne investicije — ali veste kam drži ta pot? (Poslanec ekscelenca baron Schwegel: — Abgeordneter Excellenz Freiherr von Schwegel: »Einpesperrt werden sie!« Poslanec Kersnik: — Abgeordneter Kersnik: »Na Žabjek!«) Da, na Žabjek ali pa na Grad. Je tako, gospoda moja! Torej, gospoda moja, mi moramo misliti o pravem času, da pridemo na bolj razumno gospodarstvo, in jaz bi nasvetoval, v prvi vrsti počasi zvišati deželno naklado, počasi, pravim, sukcesivno, kajti pomislite, leta 1896. odpade tisti državni prispevek letnih 127.000 gld., potrebščina deželna pa raste. Potem pa, gospoda moja, najeti treba večje posojilo za deželne investicije, pri tem strogo premišljati, kake investicije bi bilo zvršiti ter jih razdeliti na več let. Misliti je na to, da se bodo deloma refundirali troški vsled povišanja davčne možnosti onih pokrajin, kamor se bo denar investiral.

S tem sem s finančno oceno pri kraji in prepuščam gospodu poročevalcu večine finančnega odseka, da ovrže in pobija moje argumente.

Gospoda moja, sedaj pa še nekoliko besed o politiki. Skušal sem kot poročevalec odsekove manjšine zvršiti svojo dolžnost v polni meri in začel sem torej zapisavati si razne trditve in argumente,

katere sem čul tekom današnje debate, toda naposled sem omagal. Le na par glavnih reči bi Vas opozoril, kajti reči moram, da se ne strinjam s preblagorodnim gospodom deželnim predsednikom, ki je dejal, da politike ne treba pri debati o deželnem proračunu in da tudi povoda nimamo, baviti se z državno upravo. In merito ima prav tovariš Hribar, ako je ugovarjal temu nazoru, samo s takimi argumenti ne sme priti, kakor da bi bili troški za javno varnost, žandarmerijski troški, neki dispozicijski zaklad za državo. (Veselost na desni. — Heiterkeit links.) Je vender nekoliko razločka. Če Vi, kar se je včasih že zgodilo, v državnem zboru vladi ne dovolite dispozicijskega zaklada, radi tega ne pogine, mirno se dalje vlada, nič se ne bode poznalo — ako pa troške za žandarmerijo izpustite ali prečrtate, niti za poslanca Hribarja ne bi hotel biti porok, da bi tako miren ostal ter da mu stvar vender ne bi delala nobene preglavice.

Govorilo se je dosti o gospodu deželnem predsedniku. Ne bom se spuščal v nadrobno preiskavanje dotičnega detaila, meni ta detail večinoma ni znan, sodim pa, da je deloma vsaj zajet iz naših listov, in naša domača žurnalistika mi ne imponuje preveč, predostikrat se čitajo preklici v domačih listih. (Živahna veselost. — Lebhafte Heiterkeit.) Samo eno opazko bi si dovolil. Gospoda deželnega predsednika smo spoznali — in to se ne bode tolmačilo kot laskanje poslanca nevredno — iz odsekovih obravnav kot moža, ki se zanima zlasti za gospodarska vprašanja v naši deželi. Vidite, gospod deželni predsednik, vsaj se da vladati s kranjskim Slovencem, ali kranjski Slovenec je samosvoj, kakor zemlja njegova. Od Vas bode odvisno, mehak je kakor vosek v spretnih rokah in ježevito uporen v nerodnih. Troje reči potrebuje, da izhajate ž njim. Jedna je, energične roke — te mu treba! Ne pozabimo narodnega izreka, ki govori cele folijante, prislovice naše: Dobrota sirota«; energičnega vodstva mu treba; poleg tega mora se ž njim postopati pravično, in tretjič tako, da vidi naš človek, da je oni, ki je nad njim, v istini mu naklonjen, da ima srce zanj in za duševne in materijelne interese njegove. Oglejte si pri naših vojakih, pri naših Janezih — oprostite domači izraz — častnika, ki strogo gleda na to, da vsak stori dolžnost, ki pa je pravičen in naklonjen vojakom; za tacega častnika gre naš vojak brez vsakega pomisleka v nevarnost, in smrt ga ne loči od njega! Isto velja tudi o političnem uradniku. Mi smo dosedaj videli pri gospodu deželnem predsedniku zlasti energijo, lastnost torej, ki je prepotrebna političnemu šefu, jaz ga torej naprosim in pozivljam, naj povsodi in zmirom na Kranjskem dokaže tudi pravičnost svojo in naklonjenost nasproti deželi in narodu našemu v gmotnem in duševnem oziru, in prepričan naj bode, da mu bode lahko vladati zvesti rod kranjskih Slovencev. (Poslanec ekscelenca baron Schwegel: — Abgeordneter Freiherr von Schwegel: Bravo! bravo!«)

Grem dalje. Nisem se mislil baviti z volilnim vprašanjem, ker se mi vidi, da tako velikega problema ne gre razpravljati tako mimogrede, en passant, ali govorilo se je dosti o volilni reformi, o najvažnejšem problemu, kar jih imamo dandanes na dnevnem redu. Da označim svoje stališče, reči moram, da se ne strinjam v tem oziru niti s tovarišem ekscelenco gospodom baronom Schweglom, pa tudi ne s tovarišem, zastopnikom mesta Ljubljanskega. Ekscelenca gospod baron Schwegel je tako definiral stališče svoje, da je dejal, ali splošno volilno pravico ali pa interesne zastope — jedno ali drugo — in rekel je, da bi splošna volilna pravica duri odprla navalu socijalnih mas. Tovariš gospod Hribar zopet se temu nasproti brez ovinkov postavlja na stališče splošne volilne pravice »suffrage universel«. Ali, gospoda moja, to stališče ima za našo državo veliko nevarnost in te se ne demente in ne odstrani z nobenim citatom, tudi z Bismarckovim ne. Je še vprašanje, ali bi bil Bismarck po zadnjih nemških volitvah tako

govoril! (Veselost. — Heiterkeit.) Pri nas v Avstriji so pa razmere drugačne. Dovolite, da skušam jasno povedati svoje mnenje. Kultura je naposled zavisna pred vsem od srednjega stanu. Delavci ne tvorijo kulture; kar je napredkov, izvira večinoma iz srednjega stanu in to je stvar, ki mora tudi pri narodnem zastopu nekako razodevati se. Na Nemškem, Francoskem, v Švici, tam, koder imajo splošno volilno pravico, tam je srednji stan čisto drugačen faktor kakor pri nas. Vzemite krepki nemški srednji stan in videli bodete, to je druga potenca, in na Francoskem bodete našli na milijone malih kapitalistov, ker je·ves veliki dolg domiciliran v deželi, vsak boljši delavec skoraj ima svojo rento. Tam je splošna volilna pravica torej mnogo manj nevarna, kar so zadnje volitve posebno pokazale. V Avstriji pa imate razprostrane dežele brez srednjega stanu. V Galiciji ni pravega meščanstva, njegov surogat, tisti poljski žid, ne more nadomestiti srednjega stanu. Zato pa bi bila splošna volilna pravica v naši državi prava nevarnost!

Druga napaka, o kateri sodim, da jo je napravil tovariš Hribar, je tembolj čudna, ker se on strinja v tem oziru z najbolj doktrinarnim liberalcem stare šole. Tista stara liberalna doktrina je smatrala celo človeštvo le kot kopo posameznih pojedincev, le individuum je bil odvažen za tīsto šolo; temu nasproti pa, gospoda moja, je uvaževati, da je človeštvo zlasti v kulturnih državah umeten organizem, ki se je genetičnim potom razvijal, organizem, ki se nekako razčlanuje, »gegliederter Organismus«. Zaradi tega sodim, da bi tudi to moralo razodevati se v sistemu volilnega prava naše države. Kakor hitro se pa postavite na stališče, naj se uvede brez vsake kavtele splošna volilna pravica, potem se pregrešite tudi proti temu drugemu oziru.

Dovolite mi, gospoda moja, sedaj par osobnih opazk, ki sem jih dolžan dvema možema, katerima sem — nikakor se ne sramujem, tega povedati — enemu in drugemu do zadnjih dni bil pristaš. Te opazke obračajo se proti ekscelenci gospodu baronu Schweglu. On je govoril v hudih izrazih proti grofu Taaffeju in v ravno tako hudih besedah proti bivšemu deželnemu predsedniku našemu. O grofu Taaffeju izustil je, da je Avstrijo spravil »an den Rand des Verderbens«. Poglejte vender državni budget z leta 1879., primerjajte ga z budgetom leta 1894. (odobravanje v središči — Beifall im Centrum) in uvažujte prikazen, da morda dandanes v Evropi ni države, ki bi imela tako urejene finance, kakor jih ima naša Avstrija! Če je bila Taaffejeva politika res tako slaba, potem ne razumem, kako smo prišli do tako ugodnega finančnega položaja.

In še nekaj druzega. Ekscelenca gospod baron Schwegel je sam dokazal istinitost moje trditve. Veste, kaj je najvažnejša posledica političnega sistema Taaffejevega? D a j e s e d a j b i l o m o g o č e m i s l i t i n a k o a l i c i j o. Pred desetimi, štirinajstimi leti naj bi kdo iz Hohenwartovega kluba stopil pred sedanjo levico in nasvetoval: »Dajmo se sporazumeti«, kak odgovor bi mu bil donel na uho! Situacija se je izdatno spremenila. In tudi to je znamenje, da Taaffe ni vladal na škodo Avstriji.

In kar se tiče gospoda barona Winklerja, veže me dolžnost osobne hvaležnosti, in jaz mislim, cela narodna stranka se mi v tem pridružuje, da branim spomin moža, ki je veliko delal za deželo našo in vedno imel najboljši namen, služiti domovinskim interesom. Prej sem govoril o treh lastnostih, katere mora pred vsem imeti šef deželne uprave v tej kronovini. Da je bil Winkler pravičen do skrajnosti, posebno tudi nemški stranki nasproti (poslanec Hribar: — Abgeordneter Hribar: »Še preveč!«) smo dostikrat čutili, in da je bil naklonjen deželi naši, to istotako vemo; ena lastnost je bila premalo razvita v njegovem značaju, to je že tovariš Hribar povedal, in jaz

bi to rad še nekoliko bolj drastično naglašal, in sicer v Hribarjevem parlamentarnem jargonu. Winkler se je premalo »osokolil«, kajti da bi bil imel nekoliko več sokolskih kremplјev in jih pokazal na vse strani, bolje bi bilo. Toda to moramo vsi reči, mož je vse svoje duševne sile zastavil, da je zvesto služil cesarju in domovini. To mislim, da sem bil dolžan povedati in naglašati v obrambo njegovega spomina. (Živahno odobravanje na levi in v središči. — Lebhafter Beifall links und im Centrum.)

In sedaj, gospoda moja! se je imenovalo še neko tretje ime, ime onega državnika, ki ga jaz spoštujem pred vsemi in čegar parlamentarnemu vodstvu se jaz rad udam, grofa Hohenwarta namreč. Malo je politikov v Avstriji, še manj pa državnikov. Da je pa grof Hohenwart zares državnik v pravem pomenu besede, vidite, če greste v državni zbor na Dunaji, kadar Hohenwart govori, in prepričali se bodete, kako hitro se spraznijo kuloarji in buffet in kako se gnječijo poslanci od vseh strani okrog njega, da nobene besede ne izgube iz njegovih ust. Ta mož obhajal je ta teden sedemdesetletnico svojo, in kako vezilo je prejel iz jednega dela svojega volilnega okraja? Gospoda moja, živo obžalujem dotično izjavo, vender sem tega mnenja, da ta čin, ki ni na čast deželi naši, ne bode imel in ne more imeti nobenih posledic. Premalo se je podpisalo pravih volilcev, in še ti so bili zapeljani. Prepričan sem, da jim je že danes žal in da jih je sram onega koraka. (Poslanec Luckmann: — Abgeordneter Luckmann: »Res je!«) Ali neka druga stvar je pri tem, in tu se zopet sklicujem na to, da sem »enfant terrible« narodne stranke in temu pristaja odkritost. Vsaj veste, katera je glavna napaka pri nas. Pred vsem boleha javno mnenje na tem, da je veliko preveč neodkritosti med nami. Odkodi je prišla tista nezaupnica? Iz najbolj klerikalnega okraja cele dežele, kjer se še nikoli ni pripetilo, da bi bil kdo izvoljen proti volji duhovščine. Kako je rešiti to uganjko? Gospod poročevalec večine finančnega odseka, če bi hotel reagirati na to vprašanje, vender ne bode rekel, da v tem duhovni niso nič vedeli, po noči je prišel hudič in je ljuliko zasejal med pšenico. (Živahna veselost. — Lebhafte Heiterkeit.) Vsaj duhovščina naša tako silno vpliva na zasebno življenje, da bi skoro rekel, če kdo na posten dan zaužije košček mesa, takoj se to izve v farovži, in takoj poreko, glejte, meso je jedel na kvaterno sredo! Ja, ali je potem verjetno, da duhovščina v istini ničesar vedla ni za to agitacijo, ki je mesece in mesece trajala, da duhovščina v kraji samem ni znala za to stvar?! Vi gospodje, ki ste generalni štab te stranke, Vi ste vse dobro poznali, in jaz vprašam, kaj ste storili, v koliko ste uporabili svoj vpliv, da bi zatrli tisto agitacijo, kako je pisal »Slovenec«, kako ste poučevali maso, da bi bili odvrnili to narodno sramoto? Vi, ki bi bili lahko z mazincem zatrli celo stvar! In naposled, kaj se Hohenwartu očita? Pred vsem to, da je on ustvaritelj koalicije, ki je strmoglavila Taaffeja. Ja, gospoda, čuda se gode, sedaj se po Taaffeju solze pretakajo v krogih, kjer ste prej vedno slišali, da je grof Taaffe največja poguba za nas, le proč v opozicijo, le strmoglavite ga! To so logični skoki, ki se pripete pri nas. (Poslanec dr. Tavčar: — Abgeordneter Dr. Tavčar: »Sedaj je prišlo še nekaj slabšega za njim!«)

Taaffe je padel torej, in koalicija je stopila na njegovo mesto. Za svojo osebo sem čisto nedolžen pri njeni osnovi. Ali rečem in prosim, da me ovržete, ne poznam drugega pota, po katerem bi bilo mogoče priti iz neznosne situvacije, kamor smo bili zabredli. Dovolite pa, da govorim še par besed z višjega stališča, potem sem pri kraju. Res je z jedne strani to, da se sedanjim momentanim potrebam zadostuje s to obliko, toda ali ne tiči še nekaj bolj znamenitega v ozadju? Tovariš gospod Hribar je dobro naglašal tisto silno nevarnost, ki nam

preti od socijalistične propagande. Če bi bil kdo rekel še pred tremi ali štirimi leti, da se bodo godili taki atentati, kakor se dandanes pripeté vsak teden skorej, smejal bi se mu bil vsakdo, in če je Giskra leta 1869. rekel: »Die sociale Frage hört in Bodenbach auf«, rad bi vedel, kaj bi on danes dejal. Da, socijalni problem se diskutuje dandanes in za ideje se vnemajo široke mase, o katerih smo še pred 10 leti sodili, da se bavi ž njim k večjemu le tu in tam kak učen samotar. Ta nevarnost je evidentna, in mi, ki resno razmotrivamo take prikazni, in vidimo, kaj se godi po širnem svetu, mi vsi bi morali pristopni biti jedni misli. Pustimo, gospoda moja, kar se dá, stare naše prepire, in postavimo se po konci nasproti novim in nevarnim nazorom. Danes — imam slabo navado, da vmes kako zinem — je gospod poslanec Hribar me citiral, da nisem na sumu, biti prehud naroden radikalec, in jaz sem mu radostno pritrjeval. Ali vzemite me z napakami, kakor sem, ene reči pa mi nihče odreči in zanikati ne sme, da ljubim svoj narod in zemljo, kjer sem rojen, kakor kdorkoli izmed Vas, in Bog čuvaj, da bi iz mojega rodu postal kedo narodni renegat. Navzlic temu pa poudarjam, tako se mi vidi, da se bode v sedanjem času narodno vprašanje nekoliko v stran potisnilo ter da se socijalno vprašanje pojavlja čimdalje močnejše. Pri nas morda še ne ali kmalu, morda v 20 do 25 letih — o številkah se ne more govoriti — gotovo pa bolj urno nego danes mislimo, razdeljeni bodemo le v dva tabora, eni, ki imajo kaj ter hočejo braniti svoje imetje in braniti staro našo kulturo, in drugi, ki nič nimajo, pa s pohlepno roko segajo po vsem. Jaz mislim, kar je zmernih in resnih elementov, bavimo se s tem vprašanjem in glejmo, da omiko branimo proti sovražnim navalom, v primeri s katerimi so bili navali krutih srednjeveških barbarov prava igrača. (Poslanec Hribar: — Abgeordneter Hribar: »To je res!«) Tudi to je stvar, ki je moralno dosti pripomogla, da je prišlo do koalicije in ki bode vplivala, da se bode koalicija vzdrževala.

In sedaj le še par besed. Kar se mene tiče, nihče me ne more imeti na sumu, da se načeloma protivim koaliciji. Moje stališče je tisto, kakor tovariša gospoda dr. Tavčarja. On pravi, počakajmo, da vidimo, kaj bodemo od koalicije dobili, kak sad bode rodila, želim pa, da bi rodila povoljni sad. (Poslanec Hribar: — Abgeordneter Hribar: »Pa ga ne bode!«) Vederemo! Jaz stojim danes še na stališči besed, katere sem pred več kakor 10 leti dne 6. oktobra l. 1883. izustil v tisti pomenljivi seji, ko se je rešilo vprašanje volitve dveh poslancev iz veleposestva. Silen hrup je bil, vikali so tovariši in galerija, ki danes pazno posluša (veselost — Heiterkeit) in takrat sem dejal: »Mi vsi v tej slavni zbornici smo strankarji, ali vendar če v mirnih trenutkih, kedar strankam strast ne moti jasnega pogleda, si ogledamo razmere v naši domovini, videli bodemo, da politični razkol, da strastni prepir, ki med nami že razsaja 25 let, je le v kvar našemu narodu in našej deželi.«

Gospoda, tega načela sem se držal, odkar sem v tej zbornici in na tem stališču stojim tudi danes. Vem, da koalicija ni popularna, pa jaz jo zagovarjam, ker sem uverjen, da mora poslanec imeti toliko poguma, postaviti se včasih tudi na nepopularno stališče (odobravanje na desni — Beifall rechts), ali da se utrdi koalicija, je veliko zavisno od nemške stranke in od vlade. Pozivljam častite gospode tovariše z nemške strani, s katerimi smo našli v socijalnem občevanju prijeten modus vivendi, naj uporabljajo svoj vpliv na svoje somišljenike (odobravanje — Beifall), naj se kažejo odjenljivi nasproti pravičnim terjatvam naroda našega na Kranjskem in uporabljajo svoj upliv tudi v sosednih deželah, naj tudi naši nemški sosedje postanejo pravični nasproti narodu slovenskemu, in če se bode vlada ravnala

po istem receptu, če nam bode dala one pravice, katere smemo zahtevati iz naravnega in iz zakonitega stališča, potem bodite uverjeni, da se bode čez leto dni, ko se bode vnovič vršila proračunska debata, vsaj v političnem oziru pokazala ugodnejša bilanca, nego danes, in da se bode v koaliciji povoljnejše sodilo nego danes. Pri kraju sem, toplo priporočam visoki zbornici nasvete manjšine finančnega odseka. (Živahno in trajno odobravanje na desni in med somišljeniki na levi. — Lebhafter und andauernder Beifall rechts und unter den Gesinnungsgenossen links.)

— — —

Dodatki k XII. poglavju.

Objavljam poročilo dunajskega pomožnega odbora, ki smo ga predložili občnemu zboru velikega komiteja dne 28. junija 1895. Pri tej priliki naj omenjam, da so se koncem potresne akcije od predsedstva našega odbora meni v last izročile vse knjige, ki smo jih bili vodili v izvrševalnem odboru. Ker imajo te knjige vsekako dokaj važnosti za ljubljansko mesto, sem jih »brevi manu« bil izročil za mestni arhiv bivšemu mestnemu županu g. dr. Pucu. To se je zgodilo pričetkom meseca decembra l. 1928. Izrecno sem naprosil tega gospoda, naj mi potrdi sprejem tega za Ljubljano vendar dokaj znamenitega gradiva. Bila je sicer moja osebna lastnina, vendar sem se čutil vsaj moralno obvezanega, da se je moje darilo v istini izročilo mestnemu arhivu kot spomin na najkrutejšo dobo, ki je bila zadela slovensko stolico. To potrdilo sem prejel, javilo se mi je, da se je dotično gradivo shranilo v mestnem arhivu, kjer bo specijalist za ljubljansko lokalno zgodovino mogel v božjem miru predelavati s pomočjo teh zanimivih podatkov del povestnice teh usodnih dni.

Dotično poročilo o poslovanju dunajskega pomožnega odbora se glasi:

Der Präses des Hilfscomités, Excellenz Graf Hohenwart eröffnet die Sitzung, begrüßt die zahlreich erschienenen Comitémitglieder und ertheilt dem Obmanne des Executivcomités, Hofrath Šuklje das Wort zur Erstattung des Geschäftsberichtes und entsprechender Antragstellung.

Hofrath Šuklje trägt sonach den Bericht vor, welcher lautet:

I.

Das Wiener Hilfscomité für Laibach und Umgebung constituierte sich am 23. April l. J. Der Aufruf, mit welchem sich das Comité sofort nach seiner Bildung an die Bevölkerung von Wien wendete, trug 70 Unterschriften. Es spricht für die allgemeine Theilnahme, welche unserem Unternehmen entgegengebracht wurde, dass die Zahl der Comitémitglieder infolge nachträglicher Beitrittserklärungen auf 102 gestiegen ist. Nicht anders kann die weitere Thatsache gedeutet werden, dass sich in dem Comité Männer der verschiedensten Berufszweige und der mannigfaltigsten politischen und nationalen Richtungen zu einträchtigem Zusammenwirken im Dienste der Menschenliebe vereinigt haben.

Ein Zeichner des ersten Aufrufes lebt leider nicht mehr.

R. von Olschbauer, der allverehrte Vorstand des Wiener Männer-Gesangvereines hatte gleichfalls zu den Unsern gehört! Das lebendige Mitgefühl, das der edle Mann fremdem Leid entgegengebracht, offenbarte sich auch darin, dass er, obschon bereits todbringender Krankheit verfallen, dennoch dem Comité beitrat und es ermächtigte, seinen populären Namen unter den Aufruf zu setzen. Er ist dahingegangen in eine bessere Welt; der innigen Theilnahme des Comités an dem Verluste Olschbauers wurde dadurch Ausdruck gegeben, dass das Executivcomité eine Deputation zum

Leichenbegängnisse abordnete und einen Kranz auf den Sarg des Dahingeschienenen niederlegen ließ.

Worin bestand jedoch die eigentliche Aufgabe des Wiener Hilfscomités? Der Charakter der Wiener Bevölkerung ist an sich ausgezeichnet durch regen Wohlthätigkeitssinn, — es galt nun, dieses schöne, echt menschliche Gefühl auch in diesem Falle wachzurufen, die öffentliche Wohlthätigkeit zu organisieren und derselben in dem Comité einen sichtbaren Mittelpunkt zu geben.

Außerordentlich gefördert wurde unser Vorhaben durch das leuchtende Beispiel unseres Kaisers. Die Völker der österreichisch-ungarischen Monarhie wissen es ja nur zu wohl, dass der erhabene Träger der Krone gleichzeitig der erste Wohlthäter ist innerhalb der Gemarkungen seines weiten Reiches. So war denn auch bei der erschütternden Katastrophe von Laibach der Kaiser derjenige, welcher mit großartiger Freigebigkeit seinen bedrängten Unterthanen zuhilfe eilte. Sein Vorbild fand hochherzige Nachahmung seitens Seiner allerdurchlauchtigsten Gemahlin und anderer Mitglieder des Allerhöchsten Kaiserhauses. Die Theilnahme des Monarchen äußerte sich aber weiters in dem Allerhöchsten Besuche der Unglücksstadt Laibach und seine trostreichen Worte brachten neue Hoffnung der verzweifelnden Bevölkerung. Auch dem Wiener Comité wurde anlässlich der Wohlthätigkeitsakademie im Ronachersaale ein kaiserlicher Beitrag von fünfhundert Gulden zutheil. Dieses unmittelbare Eingreifen unsers Kaisers und Herrn zu Gunsten der durch das Erdbeben geschädigten Gegenden konnte denn nicht anders als impulsiv auf die öffentliche Mildthätigkeit wirken, inbesondere aber musste es in der Residenz der Thätigkeit des Hilfscomités die Wege ebnen.

Das Wiener Comité vermag demnach mit einer gewissen Befriedigung auf die bisherigen Erfolge zurückblicken. Um sofort die ganze bei den verschiedenen Zahlstellen des Comités bar eingegangene Summe zu nennen — vorbehaltlich der späteren Detaillierung — so belief sich dieselbe Mittwoch den 26. Juni auf 160.160 fl. 85 kr.

Bevor jedoch im Berichte an die Darlegung der Gebarung des Comités gegangen wird, geziemt es sich, dass wir dankend jene Factoren erwähnen, welche unsere Action stützen und förderten.

Zunächts gebürt volle Anerkennung der hauptstädtischen Publicistik. Die Wiener Presse hat sich thatsächlich in diesen Wochen dauernden Anspruch auf die Dankbarkeit der vom Erdbeben heimgesuchten krainischen Landestheile erworben. Durch wahrheitsgetreue und eben deshalb doppelt ergreifende Schilderungen verstand sie es. das menschlich Interesse für die Opfer der Katastrophe zu wecken und lebendig zu erhalten. Die hervorragendsten Journale eröffneten zu Gunsten der Beschädigten Sammlungen, welche mitunter — so namentlich bei der »Neuen Freien Presse« — sehr namhafte Ergebnisse abwarfen. Den zumeist sehr umfangreichen Spenderverzeichnissen, sowie den sonstigen Publicationen des Hilfscomiés wurde in den Spalten der Journale jederzeit bereitwilligste Aufnahme gewährt — der Ausspruch ist demnach berechtigt: Unsere Thätigkeit hätte wohl kaum jemals annähernd solche Erfolge gezeigt, wenn sich die Wiener Publicistik nicht mit so nachhaltiger Bereitwilligkeit in den Dienst der humanen Sache gestellt hätte!

Mit lebhaftem Danke soll auch des hochangesehenen Institutes gedacht werden, in dessen Räumen die verehrte Versammlung heute tagt. Die Niederösterreichische Escompte-Gesellschaft hat sich nicht nur mit einem sehr bedeutenden Betrage bei unseren Sammlungen eingefunden, sondern sie erbot sich auch ganz spontan, sämmtliche Cassa- und Bankgeschäfte für uns zu übernehmen und die Verwaltung unserer Gelder zu führen, ohne für diese außerordentliche Mühewaltung irgend ein Entgelt zu beanspruchen.

In derselben uneigennützigen Weise fungierte auch das Bankhaus Cžjžek als eine der Zahlstellen des Comités, wofür ihm der gebürende Dank gezollt werden muss.

Die Natur der Gesammtaction des Wiener Hilfscomités bedingte einen gewaltigen Verbrauch von Drucksorten. Es ergab sich ja die Nothwendigkeit, viele Tausende von Aufrufen, Sammelbögen, Placaten, Programmen u. s. w. in verschiedenen Größen und Formaten herstellen zu lassen. Da konnte es das Comité mit besonderer Befriedigung begrüßen, dass Frau Therese Gorischek, Inhaberin der Buchdruckereifirma Karl Gorischek sich anheischig machte, nicht nur den Satz und Druck dieser Drucksorten unentgeltlich zu besorgen, sondern auch das Druckpapier für dieselben zu beschaffen. Thatsächlich ist denn auch die weitaus überwiegende Mehrheit der benöthigten Drucksorten von der Firma Gorischek aus eigenem beigestellt worden. Diese ganz besondere Leistung verdient jedenfalls, dass besagter Wohlthäterin seitens des gesammten Comités warmer Dank und hohe Anerkennung ausgesprochen werde.

Gleiche Anerkennung gebürt den Besitzern der Restauration »Zur goldenen Kugel«, Herren Gebrüdern Abel, welche dem Comité ein vollkommen entsprechendes Locale, bestehend aus zwei Zimmern, durch volle zehn Wochen unentgeltlich zur Verfügung stellten.

Derart gefördert und allseitig unterstützt ging das Hilfscomité an die Erfüllung seiner Aufgabe. Die Besorgung der laufenden Geschäfte einvernehmlich mit dem Präsidium war von der constituierenden Plenarversammlung einem Executivcomité anvertraut worden, dessen Mitgliederzahl durch Cooptation allmählich auf 38 angewachsen ist. Nach dem Principe durchgreifender Arbeitstheilung gliederte sich dieser Vollzugsausschuss in mehrere Sectionen, unter denen die Finanz- und Pressection hervorragende Thätigkeit entwickelten. Abgesehen hievon wurde behufs ordnungsmäßiger Entgegennahme der einlaufenden Spenden im Comitélocale ein Permanenzdienst eingerichtet. Durch 6 Wochen, d. i. in der Zeit vom 25. April bis 6. Juni. waren zum mindesten drei Mitglieder täglich von 9 Uhr morgens bis 6 Uhr abends im Comitélocale dienstlich anwesend, um die einlaufenden Beträge zu empfangen, ordnungsmäßig zu buchen und zu bestätigen. Erst vom 7. Juni ab, als die Spenden sichtlich nachließen, wurde der Permanenzdienst auf die Stunden von 10 bis 1 Uhr und von 4 bis 6 Uhr restringiert. Mit 18. Juni wurde auch dieser reducierte Dienst eingestellt und das Publicum gebeten, allfällige Beträge bei der Niederösterreichschen Escompte-Gesellschaft oder bei der Postsparcasse zu hinterlegen. Sobald sich ein größerer Betrag in der Casse des Hilfscomités angesammelt hatte, gelangte derselbe unverzüglich zur Abfuhr an die Escompte-Gesellschaft, um daselbst fruchtbringend angelegt zu werden. Ferner erschien es im Verlaufe der Action räthlich, für das Wiener Hilfcomité ein eigenes Conto bei der Postsparcasse zu eröffnen. Zu Evidenzzwecken wurde überdies ein eigenes alphabetisch geordnetes Verzeichnis der Spender angelegt, die richtige Gebarung mit den einlaufenden Beiträgen aber durch genaue Führung des Haupt- und Cassabuches und der Hilfsbücher Tag für Tag controlliert.

Zu bemerken ist, dass sämmtliche Agenden von den Mitgliedern des Executivcomités mit größter Bereitwilligkeit besorgt wurden. Nur für gewisse Copierarbeiten und besondere Zusammenstellungen wurden Schreibkräfte gegen mäßige Entlohnung vorübergehend aufgenommen.

Die vorstehend ausgewiesene Gesammtsumme der bis zum 26. Juni (incl.) bar eingegangenen Spenden im Betrage von 160.160 fl. 85 kr. vertheilt sich nach dem Orte der Einzahlung auf folgende Posten:

1. Im Comitélocale gingen ein	97.946	fl. 41	kr.
2. Bei der Niederösterreichischen Escompte-Gesellschaft	57.191	„ 03	„
3. Im Bankhaus Čzjžek	3.647	„ —	„
4 Im Postsparcassenamte	1.376	„ 41	„
Zusammen . .	160.160	fl. 85	kr.

In eine Detaillierung der Spenden kann naturgemäß nicht eingegangen werden. Es genüge der Hinweis, dass die großen Geldinstitute der Residenz, die wichtigsten Transportunternehmungen, ferner die verschiedenen öffentlichen Corporationen geistlichen und weltlichen Charakters, ebenso wie Vereine, Einzelfirmen und Private mit namhaften Beträgen sich einstellten, dass aber auch die unbemittelte Classe sich einfand, um mit ihrem Scherflein die nothleidenden Mitmenschen zu unterstützen.

Es fehlte auch nicht an mannigfachen Veranstaltungen, welche den humanen Zweck verfolgten, Beiträge zur Linderung des durch die Erdbeben-Katastrophe hervorgerufenen Elends aufzubringen.

Bei der Aufzählung jener Veranstaltungen, welche dem Comitézwecke größere Summen zuführten, muss an erster Stelle dankend der edlen Frauen gedacht werden, welche die Mühe auf sich nahmen, derartige Wohlthätigkeitsfeste zu arrangieren. So brachte das Fest im Cursalon, um welches sich Prinzessin Alexandrine zu Windisch-Grätz hervorragend verdient gemacht hatte, dem Hilfcomité die Summe von 8400 fl. und steht ein weiterer Betrag vielleicht noch in Aussicht. Eine von Gräfin Anton Wodzicka in Krakau veranstaltete Tombola führte dem Hilfscomité die relativ sehr hohe Einnahme von 2000 fl. zu, — in beiden Fällen hat das Ergebnis die zu so edlem Zwecke aufgewendete Mühe vollauf gelohnt!

Dankend ist ferner zu erwähnen, dass die Direction des englischen Gartens den halben Reinertrag des Eröffnungsabendes von »Venedig in Wien« im Betrage von 673 fl. 85 kr. dem Hilfscomité widmete und dass der Wiener »Slavische Männer-Gesangverien« die Einnahme der Šafařik-Feier per 323 fl. 35 kr. der gleichen Bestimmung zuführte.

In allen diesen Fällen konnte das Comité, das Risico des Aufbringens und die Mühen desselben den Veranstaltern überlassend, auf die ebenso einfache als dankbare Rolle des Percipienten sich beschränken.

Eine Ausnahme wurde gemacht mit der großen Wohlthätigkeits-Akademie, welche zu gunsten Laibaichs unter der Firma des Hilfscomités am 1. Juni l. J. in Ronacher's Theatersaal gegeben wurde. Der künstlerische Erfolg des Abends war ein glänzender und die hervorragenden Künstler, welche insgesammt mit nicht genug anzuerkennender Bereitwillikeit unentgeltlich mitwirkten, theilten sich redlich in die hohen Ehren desselben. Gleichwohl blieb das materielle Resultat hinter den Erwartungen zurück. Die vorgerückte Saison sowie das herrliche Frühlingswetter, welches gerade an diesem Abende das Residenzpublicum förmlich aus der Stadt hinauszog in die freie Gottesnatur, trugen wohl die hauptsächlichste Schuld daran, dass trotz der allerhöchsten Spende von 500 fl. und des Beitrages Sr. kaiserlichen Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Otto das Reinerträgnis doch nur 1295 fl. 62 kr. betrug.

Das Executivcomité betrachtete es jedoch auch als im Bereiche seiner Aufgabe gelegen, die Hilfsaction womöglich auch für das Weichbild der Residenz, insbesondere auf die Curorte und Sommerfrischen auszudehnen. Die Hoffnung ist nicht ganz unbegründet, dass die diesfalls unternommenen Schritte nicht erfolglos bleiben werden.

Noch einer Action soll dankbar gedacht werden, welche seitens der Wiener Künstlergenossenschaft zu Gunsten Laibachs eingeleitet worden ist. Die Wiener Künstler haben den Aufruf unseres Hilfscomité damit beantvortet, dass sie die Herausgabe einer Publication, ausgestattet mit Originalzeichnungen der renommiertesten heimischen Kunstkräfte und mit Textbeiträgen der angesehensten vaterländischen Schriftsteller in Vorbereitung nahmen. Das Unternehmen an sich ist überaus vielversprechend: Provenienz und Destination desselben rechtfertigen die Erwartung, dass hiedurch den durch das Erdbeben Getroffenen namhafte Unterstützung zufließen wird.

Außer den Geldspenden kamen dem Hilfscomité noch reichliche Beiträge in natura zu, u. zw.: 24 hl Wein, 500 Laib Brot, 12 Colli mit Wäsche und Kleidern, eine Sendung mit 480 Paar Frauen- und 120 Paar Kinderstrümpfen, zwei Paar Schuhe, endlich zwei Waggons mit Bau- und Schnittholz.

Die Waggonladungen Holz wurden vom Comité an den Landespräsidenten Baron Hein adressiert, während die übrigen Naturalspenden an dessen Frau Gemahlin geleitet wurden. Die Spedition besorgte vollkommen unentgeltlich die Speditionsfirma Carl Wassers Nachfolger, wofür derselben der verbindlichste Dank des Comité gespendet werden soll. Hervorzuheben ist ferner, dass die k. k. privilegierte Südbahngesellschaft, welche überhaupt in dieser Zeit des Schreckens für die vom Erdbeben heimgesuchten Bewohner Laibachs ganz Außerordentliches leistete, die Sendungen des Hilfscomités völlig kostenfrei beförderte und auch für die Beistellung von Baumaterialien im allgemeinen einen 50 percentigen Frachtnachlass gewährte.

Bei der außerordentlich angestrengten, mehr als zweimonatigen Thätigkeit des hiesigen Hilfscomités ist es wohl selbstverständlich, dass trotz aller Aufopferung der Comitémitglieder gewisse Auslagen nicht vermieden werden konnten. Eine Bruttoeinnahme von rund 160.100 fl. lässt sich eben nicht erzielen, ohne dass ein gewisser Percentsaz auf die Kosten entfiele. Indem an die Detaillierung derselben geschritten wird, sollen behufs größerer Übersichtlichkeit hiebei vier Kategorien unterschieden werden. Die Auslagen lassen sich nämlich gruppieren:

A. in Kanzleispesen,
B. in Wagenspesen,
C. in Spesen für Post- und Telegraphengebüren,
D. verschiedene Spesen.

ad A. Die Auslagen für die Kanzlei umfassen

α) die Entlohnung von Schreibkräften mit	158 fl. — kr.	
β) Beschaffung von Schreibrequisiten und sonstigen Kanzleierfordernissen	129 fl. 86 kr.	
γ) Zeitungsabonnement für einen Monat	25 fl. 40 kr.	
Zusammen		313 fl. 26 kr.
ad B. Die Wagenspesen beliefen sich auf		172 fl. 32 kr.
ad C. Die Post- und Telegraphengebüren, relativ sehr namhaft wegen der vielen Tausende von Briefen, Einladungen u. s. w. und der ziemlich lebhaften telegraphischen Correspondenz machen aus		210 fl. 16 kr.
ad D. Die Hauptpost in dieser Subrubrik wird gebildet durch die Erwerbung von Federzeichnungen und Photographien, welche letztere gehörig adjustiert und in Eichenumrahmung, öffentlich ausgestellt wurden und das Ihrige dazu beitrugen, um die Hilfsaction lebendig zu erhalten. Mit den sonstigen Auslagen gibt diese Subrubrik die Summe von		163 fl. 27 kr.
Somit erhalten wir . .		859 fl. 01 kr.

an Gesammtauslagen, welche Summe sich voraussichtlich nur unbedeutend erhöhen wird.

Als Gegenpost stehen jedoch diesem Erfordernis gegenüber die zureifenden Zinsen aus den Erlägen bei der Niederösterreichischen Escompte-Gesellschaft und der Postsparcassa. Die ersteren betrugen bei der besonders günstigen Verzinsung vod 4%, welche die Escompte-Gesellschaft im Hinblick auf den humanitären Zweck der Fructificate In coulantester Weise bewilligte, mit 26. Juni bereits 817 fl. 71 kr., es steht somit bereits gegenwärtig fest, dass die eingelaufenen Spenden ungeschmälert ihrer Bestimmung zugeführt werden können.

———

Das Wiener Hilfcomité bezw. dessen vollziehende Organe: Präsidium und Executivcomité hielten unverrückt fest an dem einmal als richtig erkannten Grundsatz, dass es unmöglich unsere Aufgabe sei könne. in eine individuelle Vertheilung der gesammten Gelder unter die Hilfsbedürftigen sich einzulassen. Die Gesuche daher, welche dem Comité zukamen, wurden sämtlich an die competente Stelle nach Laibach geleitet, etliche davon, wie z. B. jenes des »Collegium Marianum« und der »Glasbena Matica«, im Hinblick auf ihre innere Begründung, warm befürwortet. Sonach sind die vom Wiener Comité angesammelten Gelder (selbstverständlich abzüglich der Spesen) von dem Beginne der Sammlung bis heute durchaus intact bei der Escompte-Gesellschaft in fruchtbringender Anlage verblieben, mit der einzigen Ausnahme eines Betrages von 2000 fl., welcher entsprechend dem ausdrücklichen Willen des Spenders sofort seiner aparten Widmung gemäß verwendet werden musste. Demzufolge ergibt sich die finanzielle Situation des Wiener Hilfscomités nach dem Stande vom 26. Juni 1895 aus folgender Aufstellung:

Soll — **Haben**

		Soll	fl.	kr.			Haben	fl.	kr.
Juni	26.	An gesammelten Spenden beim Wiener Hilfs-Comité für Laibach und Umgebung	97946	41	Juni	26.	Per Überweisung an den Landespräsidenten von Krain, Herrn Victor Baron Hein, am 29. Mai .	2000	—
		An gesammelten Spenden bei der niederösterreichischen Escompte-Gesellschaft	57191	03			Per Spesen des Hilfs-Comités für Laibach und Umgebung	859	26
		An gesammelten Spenden beim Bankhaus Cžjžek	3647	—			Per Saldo	158119	30
		An eingelaufenen Spenden beim Postsparcassen-Amt auf Conto des Wiener Hilfs-Comités für Laibach und Umgebung	1376	41					
		An 4% Zinsen bis 25. 6.	817	71					
			160978	56				160978	56
		An somit noch verfügbarem Saldo	158119	30					

Dieser Saldo von 158.119 fl. 30 kr. repräsentiert den derzeit verfügbaren Barbestand des Wiener Hilfscomités.

Im Hinblick auf die vorstehenden Auseinandersetzungen wird demnach beantragt,

die geehrte Plenarversammlung des Wiener Hilfscomités wolle beschließen:

1. Der Bericht über den bisherigen Verlauf der Wiener Hilfsaction zu Gunsten von Laibach und Umgebung wird genehmigt;

2. das Präsidium wird ermächtigt, den im Berichte besonders hervorgehobenen Förderern der Hilfsaction in geeigneter Weise den gebürenden Dank des Hilfscomités abzustatten.

II.

Hiemit ist die Action des Wiener Hilfscomités zu einem wenigstens vorläufigen Abschlusse gediehen. Es ist hohe Zeit, in den vom Erdbeben heimgesuchten Gegenden mit aller Energie an die Reconstruction der zerstörten Behausungen zu schreiten. Dieselbe bedingt jedoch die Flüssigmachung großer Geldbeträge und gegenüber dieser dringenden Nothwendigkeit dürfte es sich keineswegs empfehlen, die durch das Comité angesammelten Hilfsgelder noch weiterhin unbenützt liegen zu lassen. Das Comité ist somit vor die Frage gestellt, in welcher Weise die demselben zugekommenen Spenden am besten ihrer Bestimmung zugeführt werden könnten?

Nun unterliegt es allerdings keinem Zweifel, dass das Wiener Comité formell vollkommen berechtigt wäre, die Vertheilung seiner Bestände selbständig vorzunehmen. Allein dieses formale Recht hilft nicht über das Bedenken hinweg, dass dem Comité zur gedeihlichen Erfüllung einer solchen Function ebenso der hiezu erforderliche sehr complicierte Apparat als die behufs gerechter Distribution unerläßlichen genauen Local- und Personalkenntnisse abgehen. Anderseits kann nicht geleugnet werden, dass es geradezu die natürliche Voraussetzung einer möglichst gerechten Verteilung bildet, dass dieselbe nach einheitlichen Gesichtspunkten in systematischer Weise erfolge. Concentration der Verteilung und einheitliche Leitung derselben ist wohl eine Vorbedingung für den gedeihlichen Abschluss des Rettungswerkes. Dieser Gesichtspunkt war in dem Maße bestimmend für das Präsidium sowohl wie für den Vollzugsausschuss, dass nach reiflicher Erwägung aller hiebei in Betracht kommenden Momente keine bessere Lösung der geehrten Plenarversammlung vorgeschlagen werden kann, als sämmtliche dem Comité zur Verfügung stehenden Mittel dem berufenen Leiter der staatlichen Hilfsaction für das Land Krain, Landespräsidenten Victor Freih. v. Hein zu überweisen. Allerdings wäre die Ansicht anfechtbar, dass eine einfache Tradition der gesammelten Spenden uns von jener moralischen Verpflichtung entbinden könne, welche uns den Spendern gegenüber hinsichtlich der entsprechenden Verwendung der Sammelgelder obliegt. Gleichwohl kann diesem begründeten Bedenken auf andere Weise abgeholfen werden. In der Natur der Sache ist es ja gelegen, dass die gewaltige Verantwortung, viele Millionen von Gulden nach arbiträrem Ermessen zu vertheilen, für jeden öffentlichen Functionär eine geradezu niederdrückende sein müsste. Die Annahme ist daher vollauf gerechtfertigt, überdies in jüngster Zeit durch officielle Enuntiation im Parlamente durchaus beglaubigt, dass auch bei Verteilung der rund vier Millionen betragenden staatlichen Hilfsgelder die Heranziehung eines corporativen Organes mit consultativen Befugnissen nicht unterbleiben werde.

Deshalb sind wir der Ansicht, dass ein Wunsch des Wiener Hilfscomités nach entsprechender Ingerenz bezüglich der Verteilung der durch dasselbe aufgebrachten Geldmittel nicht unerfüllt bleiben werde.

Demnach wird der geehrten Plenarversammlung nachstehender Antrag zur geneigten Beschlussfassung und Annahme empfohlen:

»Die durch das Wiener Hilfscomité gesammelten Gelder im derzeit verfügbaren Betrage von 158.119 fl. 30 kr. werden an den Landespräsidenten in Krain, Victor Freiherrn von Hein überwiesen, mit der Bitte,

dieselben unter Zuziehung jenes corporativen Organes, welches behufs geeigneter Vertheilung der staatlichen Hilfsgelder herangezogen werden wird, unter die Beschädigten nach Maßgabe ihrer Nothlage und Hilfsbedürftigkeit vertheilen zu wollen.

Unter einem spricht das Wiener Hilfscomité den Wunsch aus, es wolle demselben die Möglichkeit geboten werden, durch eine vom Präsidium ad hoc zu designierende Vertretung auf die Vertheilung der vom Comité abgeführten Geldspenden die entsprechende Ingerenz zu nehmen.«

III.

Was die Hilfsaction selbst betrifft, wäre ein sofortiger Abschluss derselben entschieden verfrüht, da immerhin noch namhaftere Eingänge zu erwarten sind, welche vielleicht unterbleiben würden, wenn das Hilfscomité heute eine Auflösung beschließen wollte. Anderseits dürfte es sich aber kaum empfehlen, den ganzen umfangreichen Apparat, welcher das Gros der Action bisher besorgt hat, auch für diese Nachschübe in Function zu belassen. Auf diese Erwägungen gründet sich der Antrag, welchen wir nachstehend der geehrten Plenarversammlung zu unterbreiten uns erlauben. Derselbe lautet:

»Das Präsidium wird ermächtigt, im Einvernehmen mit einer aus dem Executivcomité zu bildenden Vertretung sämmtliche weiterhin sich ergebenden Geschäfte zu besorgen, insbesondere die erforderlichen Correspodenzen zu versehen, die eintreffenden Spenden auf dem im Abs. II. dieses Berichtes bezeichneten Wege ihrer Bestimmung zuzuführen und im geeigneten Momente die Hilfsaction formell abzuschließen.«

Die Anträge sub I und III wurden ohne Debatte einstimmig angenommen. Bei dem Antrage sub II entspann sich dagegen eine Discussion, an welcher sich die Comitémitglieder Dr. Pajk, Regierungsrath Winternitz, Mlakar und der Berichterstatter betheiligten. Der erste unter den genannten Rednern proponierte statt der Entsendung von Vertrauensmännern in die zu Vertheilungszwecken zu bildende Corporation die Vereinbarung bestimmter Directiven, durch welche, wenn auch nur in Wunschform, ein Schlüssel behufs Auftheilung der hiesigen Sammelgelder fixiert würde. Diese Anregung wurde vom Comitémitgliede Winternitz unterstützt. Comitémitglied Mlakar beantragte eine abweichende Fassung des ersten Alineas, wonach die Vertheilung der Comitégelder sich an jene der staatlichen nicht rückzahlbaren Unterstützungen anzulehnen hätte. Der Berichterstatter vertheidigte seinen Antrag, welcher hierauf mit überwiegender Majorität zum Beschlusse erhoben wurde.

Hiemit war die Tagesordnung erschöpft. Der Vorsitzende drückte in warmen Worten Dank und Anerkennung dem Executivcomité und dessen Obmanne aus, worauf Comitémitglied Baron Born eine Dankeskundgebung für das Präsidium beantragte, welche von der Versammlung, ebenso wie die erstere mit lebhafter Acclamation votiert wurde.

Sonach wurde die Sitzung geschlossen.

Mitglieder des Hilfs-Comités für Laibach und Umgebung:

Karl Graf Hohenwart, Geh.-Rath, als Obmann.

Johann Graf Harrach, Geh.-Rath, *Josef Baron Schwegel*, Geh.-Rath, als Obmann-Stellvertreter.

Albert Eduard, k. k. Hofrath und Universitätsprofessor.
Auersperg Karl, Fürst v., Herzog von Gottschee.

Auersperg Erwin, Graf, Reichsraths-Abgeordneter.
Borkenau M., Ritter v., Generaldirector der n.-ö. Escompte-Ges.
Born Julius, Freiherr von.
Bouchal Leonhard, Banquier.
Buschmann Franz, Freih. v., Hof- u. Ministerial-Secretär.
Chlumecky Johann, Freiherr von, Geh.-Rath, Präsident des Abgeordnetenhauses.
Chorinsky Karl, Graf, Geheimer Rath, OLG.-Präsident.
Chorinsky Rudolf, Graf, Ministerial-Concipist.
Czjžek Anton, Börsenrath und Banquier.
Deininger Julius, k. k. Baurath.
Dimitz Ludwig, k. k. Ministerialrath.
Dumba Nikolaus, Guts- und Realitätenbesitzer.
Endlicher August, Inspector der »Slavia«.
Ferjančič Andreas, Dr., Reichsraths-Abgeordneter.
Globočnik Ant., Edl. v. Sorodolski, k. k. Regierungsrath.
Globočnik Vladimir, Dr., Edler von Sorodolski, k. k. Ministerial-Secretär.
Gniewosz-Olexow Vladimir, Ritter v., Reichsraths-Abgeordneter.
Göstl Franz, Cand. med.
Graßeli Prokop, Bankbeamter.
Gregorič Johann, Bankbeamter.
Grübl Raimund, J.-Dr., Bürgermeister von Wien.
Guttenberg Adolf, Ritter von, Forstrath.
Habit Gustav, Inspector der Südbahn i. P.
Herz Leo, Ritter von, k. k. Ministerialrath.
Herzmanowsky Emil, Ritter von, Dr., Sectionsrath.
Homann Alois, Dr., Advocaturscandidat.
Hostnig Flor., kais. Rath.
Jančar Franz, Pfarrer des deutschen Ritterordens.
Jagić Vatroslav, Ph.-Dr., k. k. Hofrath.
Jedrzejowicz, Ritter von, Reichsraths-Abgeordneter.
Klun Karl, Canonicus, Reichraths-Abgeordneter.
Kment J. A., Fabrikant.
Kosler Josef, Beamter der »Assicurazioni generali«.
Kraus Franz, k. k. Regierungsrath.
Kremser Ed., Chormeister d. Wr. Männer-Gesangvereines.
Kušar Josef, Reichsraths-Abgeordneter.
Luber Karl, Fabrikant.
Leitenberger Friedr., Freih. v., Mitglied d. Herrenhauses.
Lercher Josef, Revident der Österr. Nordwestbahn.
Luzar Joh., Revident der Südbahn.
Marschall Gottfr., Ritt. v., Director d. k. k. pr. Creditanstalt.
Miller zu Aichholz Vinz., Ritter von.
Mlakar Johannes, Privat.
Muhr Adolf, Großhändler und Gutsbesitzer.
Musil Eduard, Edler v. Mollenbruck, Commerzialrath.
Nitsch Felix, k. k. Regierungsrath.
Noot Hugo, Fabrikant.
† *Olschbauer Karl*, Ritter von, Vorstand des Wiener Männer-Gesangvereines.
Pace Ant., Graf, Vice-Präsident d. obersten Rechnungshofes.
Pajk Johann, Dr., k. k. Professor.
Pascotini Ferdinand, Freiherr von.
Penn Heinrich, Schriftsteller.
Pfeifer W., Reichsraths-Abgeordneter.
Pitreich Anton, Ritter von, k. u. k. F.-M.-L.
Ploj Friedrich, Dr., Ministerial-Vice-Secräter.
Pollak Alois, P., Minoriten-Provincial.
Possanner Benjamin, Freiherr von Ehrenthal.

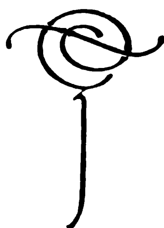
Povše Franz, Reichsraths-Abgeordneter.
Primožić Franz A., Dr., Professor.
Pukl Jakob, k. k. Oberlieutenant und Realitätenbesitzer.
Rešetar Milan, von, Dr., Redacteur d. Reichsgesetzblattes.
Robič Franz, Reichsraths-Abgeordneter.
Ruß Victor, Dr., Reichsraths-Abgeordneter.
Savinschegg Josef, Ritter von, Dr., Truchsess.
Schak Franz Otto, Superintendent.
Schindler Karl, Oberforstrath.
Schmid Julius, k. k. Professor und akad. Maler.
Schneider Rud., Besitzer d. 2. Kaffeehauses im k. k. Prater.
Schoeller Philipp, Ritter von, Großindustrieller.
Schramek Franz, Ingenieur der k. k. Staatsbahnen.
Schrey Eduard, Edler von Redlwerth, k. k. Hofrath.
Seshun Clemens, J.-Dr., Advocat.
Stejskal Václav, k. u. k. Rechnungsrath.
Stritar Josef, k. k. Gymnasial-Professor.
Struszkiewicz L., k. k. Regierungsrath.
Sturm Josef, Professor und akad. Maler.
Šubic Alois, akad. Maler.
Šuklje Franz, k. k. Hofrath.
Szczepanski Alfred, Präsidial-Secretär der Länderbank.
Szczepanowski St., Ritter v., Reichsraths-Abgeordneter.
Taussig Theodor, Ritter von.
Toula Franz, Dr., Prorector der technischen Hochschule.
Tschopp Anton, k. k. Ministerial-Vice-Secretär.
Tuschek Albert, Brauhauscassier.
Urbantschitsch Eduard, Dr., Ministerial-Secretär.
Urbantschitsch Victor, Dr., Universitäts-Professor.
Višnikar Franz, Reichsraths-Abgeordneter.
Windisch-Grätz Ernst, Fürst zu, Oberst a. D.
Windisch-Grätz Hugo, Fürst zu, Geheimer Rath.
Windisch-Grätz Robert, Fürst zu, k. u. k. Kämmerer.
Winternitz J., k. k. Regierungsrath.
Wodzicki Anton, Graf, Reichsraths-Abgeordneter.
Zaleski Ph., Ritter von, Geheimer Rath.
Zaleski Wenzel, Ritter von, k. k. Ministerial-Concipist.
Zdekauer Konrad, Ritter v., J.-Dr., Hof- u. Ministerial-Secretär.

Seznam oseb.

Iz mojih spominov

III. del

Spisal Franjo Šuklje

V Ljubljani, 1929

Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani

Za Jugoslovansko tiskarno Karel Čeč

XV. poglavje.

† Janko Kersnik. — Orkan v parlamentu.

Baš o času, ko se je zvezda ministrskega predsednika grofa Badenija nagnila k zatonu, me je zadel hud udarec: umrl je Janko Kersnik!

Ni treba naglašati, da je bil Janko moj najintimnejši prijatelj. Najina srčna zveza je bila nekaj posebnega, nekaj povsem izrednega. Ljubila sva se bolj nego rodna brata, ker je vsak izmed naju dobro znal, da sme brezpogojno računati na drugega, da isti, ako mora biti, žrtvuje zanj celo svoje življenje.

Bila sva si: »non amici, fratres; non sanguine, corde!« »Ne prijatelja, brata; ne po krvi, pač pa po srcu!« Vesti, ki sem jih dobival o njegovem zdravstvenem stanju, niso bile povoljne, skrbeti sem se začel zanj. Vendar nisem mislil, da je njegov položaj tako obupen. Nepričakovano me je na Dunaju dohitela brzojavka, da je Janko v cvetu svojega moštva, komaj 45 let star, nagloma preminul!

Tužna vest me je silno pretresla. Takoj sem se z Dunaja odpeljal na Kranjsko, da bi mogel vsaj poslednjo čast izkazati dragemu prijatelju. V Ljubljani so želeli, da bi jaz prevzel nagrobni govor. Moral sem odkloniti, ker sem dobro vedel, da ga radi notranje razburjenosti ne bi mogel zvršiti. Tedaj je nagrobni govor prevzel dr. Ivan Tavčar. Govor je bil zelo lep, kakor sem pozneje čital v časopisih. Peljal sem se pač na Brdo, toda pogreba se osebno nisem udeležil. Videl sem dolgo vrsto žalujočega občinstva kreniti mimo mene, videl sem tudi krsto in za njo pokojnikovo rodbino in ostalo sorodstvo, a ko se je sprevod odmaknil od mene, sem se naslonil na bližnji plot in jokal, jokal kakor malo dete!

Tako sem bil notranje uničen, da niti toliko nisem mogel zbrati svojih moči, da bi stopil, ko so bile pogrebne svečanosti pri kraju, do matere in pokojnikove vdove ter jima povedal par tolažilnih besed in izrazil svoje najglobokejše sožalje!

S Kersnikom je Slovenija sila mnogo izgubila. Bil je mož povsem svoje vrste, v istini singularna prikazen, kakršne morda naš narod še ni imel. Dobro vem, da je Kersnika kot pesnika in pisatelja marsikateri naših slovstvenikov nadkriljeval, uverjen sem, da smo imeli može bolj učene in bolj globoke nego je bil Janko. Ali one čudovite harmonije moške telesne lepote

in duševne plemenitosti, kakor smo jo našli pri Janku, nismo več dobili.* V njegovem vedenju ni bilo nič priučenega, niti sledu tistega čestokrat zoprnega naštudiranega »bon-tona«, pri njem je bilo vse naravno in neprisiljeno, daleč je odklanjala njegova narava vsako senco nizkote, vsak pojav prostaštva! Slovenci smo gotovo zdrav, krepak, nadarjen narod, toda enega svojstva se ne sme od nas zahtevati. Mi smo narod seljakov in delavcev, vsakemu izmed nas se več ali manj še pozna kmetska lupina, iz katere smo komaj zlezli. Vsled tega se oni tip »gentlemana«, ki ga nam kaže elita angleškega naroda, pri nas ali sploh ne, ali vsaj silno redko dobi. Kersnik je bil »gentleman« v vsakem pogledu; njemu se ni bilo nikdar treba beliti glave pri izbiri častnejše, poštenejše ali pravilnejše poti. Po naravnem nagibu, kar instinktivno je ukrenil to, kar zahtevata od moža čast in poštenje.

* * *

Parlamentarne počitnice so minule, zopet sem moral v državno zbornico.

Še enkrat naglašam: Tedaj sem bil kot poslanec na vrhuncu svoje zmožnosti. Parlamenta sem bil vajen. Nele da sem se v javnih sejah izkazal kot dober govornik, kateremu je pri opetovanih prilikah zaupanje večine poverilo posebno težavno mesto, temveč sem bil od l. 1885. do svojega izstopa l. 1895. član skoraj vseh velikih odsekov ter kot tak izurjen v zakonodajnem delu. Poleg tega sem razpolagal z zelo obširnimi osebnimi zvezami nele z birokracijo, temveč sem bil dobro vpeljan tudi v dunajskih gospodarskih in finančnih krogih. Toda vsa ta moja svojstva niso nič zalegla, ker mi je bilo ozračje v klubu, čigar večino so formirali slovenski poslanci, lahko rečem popolnoma brez moje krivde, nemilo in neugodno. Primoran postati »divjak«, sem si po lastni iznajdljivosti ustvaril možnost tudi brez formalnega kontakta s svojimi slovenskimi tovariši priti do veljave v parlamentarnem gibanju ali — vse te nade so šle po vodi, ker je takoj na jesen, ko se je bil znova zbral državni zbor v posvetovanje, z elementarno silo izbruhnila velika katastrofa. Obstrukcija nemških poslancev, povzročena po Badenijevih jezikovnih odredbah, je med parlamentarnimi počitnicami postala še bolj divja in okrutna, to pa radi tega, ker je moral Badeni do konca leta na ta ali oni način definitivno ali vsaj provizorično rešiti nagodbo z ogrsko državno polovico.

---

* Tujca si je pridobil na prvi pogled. Tako je znameniti češki poslanec Kaizl, ko sva bila na izletu po Gorenjskem tudi pri Janku, o njem zapisal v svoj dnevnik sledečo notico: »Kersnik, muž velmi ...ný, sympathícký a vlidný.« In o brdski okolici: »Krajina utěšená, ...oli vysoké pozadi severnih hor zastřeno mraky.« Gl. Kaizl, Z mého ...a, II. pag. 286.

Tisti nesrečni dualizem, sklenjen leta 1867. med cesarjem Franc Jožefom in ogrskim državnim zborom, je določal, da se je morala vsakih 10 let znova skleniti carinska in trgovinska zveza med Avstrijo in Ogrsko. Poleg tega zakona je bilo treba znova določiti ključ, po katerem naj bi se izračunal prispevek vsake izmed državnih polovic k stroškom skupne uprave, dalje je bilo treba ponovno načeti vprašanje avstro-ogrske banke, denarnega zavoda tedaj, ki je izdajal papirnate novčanice ter je moral varovati kredit našega gospodarstva nasproti inozemstvu. Končno je nastala potreba event. kaj določiti tudi glede onih potrošninskih davkov, ki so se kakor davek na sladkor, žganje, pivo, petrolej i. t. d. pobirali po ozemlju cele monarhije po skupnih načelih. Ves kompleks teh vprašanj, označevan z imenom »nagodba«, je moral Badeni rešiti do 31. decembra leta 1897. Velika večina mu je bila zagotovljena, vsa desnica se je po skupnem vodstvu dogovorila in zavezala ž njim — toda kaj so koristili taki dogovori, kaj je zamogla večina, ko je pa besna obstrukcija nemških »naprednih strank« zabranila in onemogočila vsako parlamentarno delo. Ta »furor teutonicus«, ta nemška razdivjanost je bila sicer naposled le umetna, neistinita in hlinjena.

Kako dobri glumači so bili gospodje Nemci, dokazuje znameniti češki žurnalist Jožef Penižek v svojih spominih zelo drastično v kratki dogodbici. Eden najbolj glasnih klicateljev v borbi je bil dični dr. Funke, župan in načelnik požarne straže v Litomeržicah. Mož, dobro rejen, trebušnat, močnega glasu, zgovoren in poln tistih puhlic, ki »vlečejo« zlasti na pevskih in telovadnih shodih pri obilnem konsumu piva, je sam priznal Penižku: »Ako bi moj sin, ki je zdravnik v Pragi, danes češko govoril, bi se mu veliko bolje godilo. Ali prostovoljno se mladina na Češkem drugemu državnemu jeziku ne priuči, ona mora slišati, da poje nad njo korobač. Zaradi tega bo prav dobro, če bodo Nemci z jezikovnimi odredbami primorani učiti se češko.« Kodrolasi gospod pa je na to še pristavil: »To je pa moje zasebno mnenje, javno seveda moram drugače govoriti.« Še istega dne je nato govoril v zbornici zdržema celih sedem ur in v tem svojem neskončnem govoru je jezikovne odredbe imenoval direktno »eine Aufruhrakte!«.

Ne morem popisati, kakšni prizori so se odigravali v dobi šestih tednov v poslanski zbornici. Včasih je bil položaj tak, kakor da ste na skrajni periferiji velikega mesta, v zamazani beznici med pretepajočimi se podivjanimi pijanci, in zopet ste imeli občutek, kakor da vas je nemila usoda pahnila v blaznico med tolpo razgrajajočih umobolnikov in zopet ste se znašli v zbornični skoraj prazni dvorani, koje tla so bila posuta z ostanki razbitih namiznih pokrovov in raztrganih tiskovin. V dvorani ni bilo skoraj nobenega poslanca, le tam zgoraj poleg skrajno

izmučenega in izčrpanega predsednika je čepel kak zapisnikar, ki je s pojemajočim glasom čital neskončne interpelacije. Odigravalo se je to dan za dnem mesto stvarnega in resnega dela, h kateremu je zaupanje narodov pozvalo poslance v blesteče palačo na dunajskem Ringu!

In mi desničarji, zastopniki slovanskih narodov, in naši zavezniki, nemški konservativci, smo morali vse to gledati, ne da bi mogli vsled popolnoma zastarelega poslovnika napraviti konec nevredni tej glumi! Naša naloga je bila tem težavnejša, ker smo morali skrbeti za sklepčnost seje. Levičarji so bili na boljšem, ker so lahko počivali in se zabavali, kakor jim je bilo drago, da so le pustili nekaj tovarišev v zbornici za stražarje. Poslovnik pa je strogo zahteval za sklepčnost seje prisotnost vsaj 100 poslancev in za to število je bila odgovorna vedno le večina.

Sprva se sicer niso odigravali najbesnejši prizori med nemškimi narodnimi poslanci in njih slovanskimi protivniki, temveč med velenemci in Luegerjevimi krščanskimi socijalisti; še danes hrani dokaz te nemške kulturnosti stenografični zapisnik iz tistih burnih sej. Čitamo tako čedne medklice. Lueger napade poslanca Schönererja: »Der Ehrlose hat zu schweigen!« Dunajski krščanski socijalist Gregorig, po svojem stanu trgovec s perilom, v dunajskem narečju »Pfaidler«, zatuli: »Bordellritter, sei ruhig,« na kar se odzove gromeči bas Schönererja: »Politischer Hanswurst!« Eden izmed stebrov Luegerjeve garde, poslanec Steiner, zavpije pomirjevalno: »Ruhig, Herr Schönerer, sonst kommt die Zwangsjacke!« Na ta neizrečeno nizek nivo je padla parlamentarna dostojnost v oni zbornici, v kateri se je skozi desetletja nedolžen »fej« patra Greuterja smatral kot vrhunec parlamentarne razdivjanosti!

Posebno karakteristična za mentaliteto tedanje poslanske zbornice je bila manija dvobojev. Njih junak je bil Karl Hermann Wolf, izvoljen na skrajnem češkem severu v Krkonoših, izprijen študent, ki se je odlikoval s tisto prazno zgovornostjo, ki se neguje zlasti na komerzih popivajočih nemških buršev. »Bierschwefel« je krstil nemški burševski jezik to govorniško pasmo. Za stvarno delo je bil Wolf nesposoben; narodnostno hujskanje in škandali v javnosti in v parlamentu so bili tedaj zanj naravnost potrebni, kajti od tega je mož živel. Velika napaka je bila tedaj, da so se resni možje dali izzivati po tem razgrajaču ter mu izkazovali čast in se mu z orožjem v roki postavljali v bran. Najprej se je bil ž njim češki poslanec Hořica, oba sta bila lahko ranjena. Nato je napravil ministrski predsednik Badeni kolosalno napako, da se je šel streljat ž njim. Pri tem dvoboju je imel še to smolo, da mu je Wolfova krogla prodrla laket. S tem uspehom je silno vzrastel Wolfov ugled pri nacijonalno navdahnjenih Nemcih, zlasti pri akademični mladini. In par tednov potem se je moj osebni pri-

jatelj, stari kirasirski oficir, poljski plemič Vladimir Gniewosz spozabil tako daleč, da je še on povabil Wolfa na težke kavalerijske sablje. Toda mož, star tedaj že 62 let in sila kratkoviden, ni zmagal v tem dvoboju, temveč je odnesel nekaj lahkih ran, prepustivši zmago svojemu nasprotniku!

Vsak dan se je duševno ozračje v napol blaznem parlamentu poslabšalo. V tej atmosferi je prišlo do spremembe v predsedstvu, ker je predsednik dr. Kathrein, zaupnik desnice, presenetil zbornico s svojim odstopom. Odkrito rečem, jaz nisem nikoli razumel, da smo baš temu gospodu poverili predsedniško častno mesto. Tudi med nemškimi konservativci je bilo dokaj boljših mož, nego je bil Kathrein, na katerem nisem nikoli našel nič odličnega, izvzemši izredno grobost njegovo. Njegov odstop pa je pomenil vsekakor moralen udarec za večino, ki tudi ni bil popolnoma poravnan, dasi je bil tedaj izvoljen predsednikom Abrahamovicz, dočim je Kramař postal prvi podpredsednik in je nemški konservativec dr. Fuchs prevzel mesto II. podpredsednika.

In tako je napočil 24. november, ko se je pričelo branje onega kratkega zakona, s katerim se je podaljšala obstoječa ogrska nagodba začasno za eno leto. V zbornici tisto običajno kričanje in razbijanje, ki smo ga bili že vajeni! Stal sem zunaj v kulvaru, to je v onem napol okroglem hodniku, ki obdaja sejno dvorano ter je ž njo zvezan po mnogih steklenih durih. Baš sem bil v intimnem razgovoru z dvema fevdalcema, s princem Karlom Schwarzenbergom in grofom Sylvo-Tarouco, ko iz zbornice prihiti načelnik fevdalnih veleposestnikov, stari grof Pálffy, ter nas ves razburjen pozove: »Meine Herren, in den Saal, das Präsidium ist in Gefahr!« Podam se takoj v dvorano ter se ustavim pod sedežem prvega podpredsednika. Na lastne oči sem videl iz najbližje bližine gnusne prizore, ki so se odigravali. Videl sem, kako je pijani Schönerer iz rok iztrgal staremu predsedniku Abrahamowiczu simbol predsedniške oblasti, njegov zvonec. Abrahamowicz, ki se je držal ves čas tako neustrašeno, kakor kak rimski senator, je z mirnim glasom poklical Schönererja k redu. Obenem je zaukazal strežniku, naj mu prinese drug zvonec mesto tega, ki ga je bil pravkar oskrunil Schönerer. Ali komaj je prezidijalni sluga Močnik, Slovenec iz kamniške okolice, krepak, brihten dečko, prinesel drug zvonec, ga zagrabi Wolf, se obrne proti zbornici, zvoni ostentativno dalj časa ter ga nato posadi nazaj na mizo z zasmehujočim vprašanjem: »Herr Präsident, haben Sie noch eine dritte Glocke?« Posebno me je zgrabilo, ko sem opazil, da je bilo to pobalinstvo poplačano s strani nemških naprednjakov z burnim aplavzom in da je ploskal celo eden izmed rediteljev. Sedaj pa reče Abrahamowicz: »Ich unterbreche die Sitzung auf 15 Minuten und ersuche die Herren (potem popravi), die Herren

Ordner, mich von der lästigen Gegenwart der Herren Abgeordneten (slede imena) zu befreien.« Med nepopisnim ropotom je predsedstvo zapustilo svoje sedeže. Tedaj pa stopim par korakov do poslanca Wolfa ter mu rečem mirno: »Herr Kollega, verlassen wir den Platz!« Ta me pogleda od glave do nog ter mi reče zbadljivo: »Was fällt Ihnen ein, Herr Vetter?« Jaz na to energično: »Sie werden den Platz verlassen.« V tem trenutku dvigne Wolf roko proti meni, da bi zamahnil. Prestrežem roko, primem Wolfa za tilnik ter ga porinem od sebe. To pa je bil signal splošnemu metežu! V tistem momentu se je dvignila cela zbornica in od obeh strani se je pričela borba. Poleg mene je krepko pritiskal menda edini kmet iz poljskega kluba, stari ulanski vahtmajster, krepak Mazur Potoczek. V gneči sem bil ločen od Wolfa. Kar naenkrat zaslišim vzklik nemškega univerzitetnega profesorja Pferscheta: »Ich habe ein Messer!« in že se je zabliskalo v Pferschetovi desnici. Hitro prestrežem njegovo roko in jo držim toliko časa, da mu je nekdo od zgoraj iztrgal nož iz rok. Gneča traja dalje. Skoraj bi jo bil izkupil pri tej priliki. Schönerer je namreč pograbil enega tistih težkih hrastovih stolov za ministre ter me je hotel ž njim treščiti po glavi. K sreči je to namero preprečil štajerski poslanec Hagenhofer, velik, visok, močan mož, ki je Schönererja zagrabil za vrat in tiščal toliko časa, da je stol izpustil. Kasneje je pristopil Hagenhofer k meni ter mi rekel: »Ich glaube, ich habe Ihnen heute das Leben gerettet!«

Telefonično so pozvali iz pravosodnega ministrstva sekcijskega načelnika Ruberja v zbornični prezidij. Zaslišani smo bili poslanci, ki smo bili v prvi vrsti prizadeti pri žalostnih dogodkih. Tudi jaz sem dal na zapisnik, kar sem doživel. Razpravljalo se je med vlado in nami vprašanje, ali ni obnašanje onih nemških poslancev, ki so dejansko s silo motili parlamentarno delo ter onemogočili razpravo, dalo povod, da se proti njim postopa na podlagi kazenskega zakona, češ zagrešili so zločin in zasačeni so bili »in flagranti«. Po mojem mnenju bi se tako naziranje dalo opravičiti. Ne vem, zakaj se merodajni krogi niso mogli odločiti za tak postopek.

Drugi dan, dne 25. novembra, se je razburjenost še povečala. Seja se je pričela šele ob pol 2. Divji hrup je sprejel predsedstvo in ploha najgrših psovk je padala na predsednika. Med nepopisnim kričanjem in ropotanjem je komaj prišel do besede stari grof Falkenhayn, ki je imenom mnogobrojnih desničarskih poslancev stavil predlog, naj se zastareli poslovnik, ki očividno ni bil več primeren povsem spremenjenim razmeram, spremeni v tem smislu, da bi smel predsednik uporne poslance, ki motijo in onemogočujejo mirno zborovanje, izključiti sam od treh sej, s privolitvijo zbornice pa za 30dnevno dobo. Toda hrup je bil tako velik, da predlagatelja nikakor ni bilo mogoče razumeti. Predlagatelj sam je stenografu v uho zatrobil besedilo,

s katerim je utemeljeval svoj predlog. Mi desničarji, ki smo že v naprej vedeli za vsebino predlagateljevega predloga, smo pač znali, za kaj gre. Istotako, naravno, tudi predsedstvo. Levičarji besne kakor brezumni in ko se na dano znamenje dvigne cela desnica, izjavlja predsednik, da je Falkenhaynov nujni predlog sprejet. Paroksizem levičarjev narašča do vrhunca. Razbijajo z rokami in nogami, žvižgajo, tulijo, dvigajo se celi oblaki prahu. V zbornici nastane divji metež. Stari parlamentarci se zgrabijo in obdelujejo s pestmi. Predsedstvo je bilo primorano zapustiti dvorano, ministri so bili že prej pobegnili. V zbornici pa se je prerivanje in napadanje nadaljevalo in naposled je stopila v akcijo tudi galerija, ki se je udeleževala splošne rabuke.

Takrat in tudi še danes se smatra sklep, s katerim je bil sprejet Falkenhaynov predlog, kot prelom oziroma kršitev poslovnika, da, celo kot kršitev ustave. Ne zanikam, da se naslanja taka obsodba na mrtvo besedilo zborničnega opravilnika. Ali radi tega ne bi mogel obsoditi niti predsedstva, niti večine. Kaj je glavna dolžnost predsednika vsake parlamentarne skupščine? V prvi vrsti je poklican za to, da s krepko roko varuje parlamentarno delo ter omogoča rešitev parlamentarnih poslov. To dolžnost stavljam za svojo osebo veliko višje, nego bolestno natančno preiskovanje in izvrševanje mrtve črke zastarelega poslovnika. In večina? Istina je, da je ravnala v silobranu proti zbesneli opoziciji, ki je s surovo silo ovirala parlamentarno delo.

V drugih parlamentih bi bili že zdavnaj slekli glacé rokavice ter ukrotili obstrukcijo. Nekaj let prej je v zibelki vseh parlamentov, v angleškem parlamentu »speaker« pozval policijo ter dal siloma iztirati irske poslance, ki niso hoteli odnehati s svojo obstrukcijo. In kateri objektivni opazovalec more zameriti tedanjemu predsedstvu dunajske zbornice, ako je — dejansko telesno ogroženo — mislilo na uvedbo parlamentarne straže! Žalibog, ta misel, sama na sebi nikakor ne napačna je bila po grofu Badeniju le skrajno nerodno izvedena. Noben zakon ne bi mogel zabraniti tega, ako bi vlada na poziv predsedstva osnovala parlamentarno stražo s posebno uniformo, vojaško organizirano, kot telesno varstvo za zbornično predsedstvo in kot zaščitnico parlamenta, poslancev in zborničnih uradnikov. To bi imelo čisto drugo lice, kakor ono, kar je tedaj v svoji razburjenosti ukrenil grof Badeni.

26. novembra ni bilo seje. V zbornici so bili zaposleni mizarji in razni drugi rokodelci v svrho, da popravijo polomljene stole in namizne pokrove, nastavljeni so pa bili tudi delavci radi tega, da zgrade okoli predsedstva ograjo, katera bi zabranjevala pristop drzovitim napadalcem.

In tako je napočil ominozni 27. november.

Med tem časom pa je bila že pokonci ulica. Goste trume študentov in delavcev so obkolile parlament. S silnim vpitjem so nazdravljale znane nemškonarodne in socijalnodemokratske poslance. Množica je kričala: »Doli z Badenijem, pereat lex Falkenhayn!« Z eno besedo: ulica je bila pokonci! V vsej svoji goloti se je sedaj pokazala nerodna taktika Badenijeva nasproti krščanskim socijalcem. Krvavo se je maščevalo, da se je Badeni toliko časa obotavljal predložiti Luegerjevo izvolitev dunajskim županom — cesarski sankciji. Lueger je bil ljubljenec pristnega Dunajčana. Njegova stranka, ki je dokaj časa omagovala ter izprva kazala dokaj bolj prijazno lice desničarjem nego osovraženim nemškim liberalcem, je naenkrat spremenila svojo taktiko. Baš tako so socijalni demokrati, katerih tedaj v zbornici ni bilo več kakor kakih 15, ki so pa imeli za seboj organizirano tovarniško delavstvo, podpirali nemško obstrukcijo ter celo prevzeli pri naskoku vodilno vlogo. Komaj sta se prikazala na predsedniški tribuni Abrahamowicz in dr. Kramař, se je začel peklenski škandal. Stenografični zapisnik je žalosten izkaz za oni nizki nivo, kamor more pahniti politična strast sicer neoporečno izobražene može. Psovke, ki so bile izrečene, so bile deloma take, da se v količkaj boljši družbi niti ziniti ne smejo. Skoraj bi rekel, da je bila še dokaj dostojna psovka, če je univ. prof. Pfersche zakričal na predsednika Abrahamowicza: »Alter armenischer Hund!« V psovanju se je posebno odlikoval poslanec Lecher, eden izmed najdarovitejših mož, kar jih je imela levica, sijajen govornik, ki je mogel v enem govoriti, in sicer stvarno govoriti znamenit obstrukcijski govor 11 ur.

Toda z besedami ne bi bila obstrukcija ničesar dosegla. Kar naenkrat pa se odstranita iz soc. demokratske skupine dva majhna gibčna poslanca, češki socijalni demokrat Berger in graški socijalist Resel, preskočita ograjo in se zaletita v predsedstvo. Takoj je bila na mestu dunajska policija, vodena od policijskih uradnikov — in Lex Falkenhayn se je začela izvajati.

Zakaj se toliko časa mudim pri opisovanju teh nad vse žalostnih prizorov parlamentarne zdivjanosti? Radi tega, ker po mojem uverenju je 24. novembra 1897 bila zapečatena usoda habsburške monarhije! Od tedaj je bilo ubito parlamentarno življenje na Avstrijskem. Zmagala je brutalna nasilnost levičarskih poslancev in njihovih zaveznikov, zmagala je ulica in razsajajoča druhal. Poražena je bila parlamentarna večina, strmoglavljeno ministrstvo in sam vladar cesar Franc Jožef se je pokazal v svoji nestalnosti in breznačajnosti. On sam se je pri opetovanih prilikah jasno izražal, da so jezikovne uredbe pravične ter da se morajo izpolniti in obdržati. Še en dan prej sem se razgovarjal s prvim podpredsednikom dr. Kramařem ter sem ga vprašal, je li gotov glede ugod-

nega izida ljute naše borbe? On mi je rekel čisto odločno: »Mi smo po vsem lahko mirni, kajti cesar stoji trdno na naši strani!« In naenkrat tak prevrat! Ali se je Franc Jožef zbal razgrajajoče ulice ali iz katerega drugega nagiba je tako naglo spremenil svoje odloke, mi je danes še uganka. Toda dejstvo stoji: zmagal je nemški teror, obstrukcija je bila jačja od pravice, težko užaljeni Čehi in mi njih jugoslovanski zavezniki smo sedaj na lastni koži občutili, da v Avstriji ona politična smer najlažje doseže svoj cilj, katera se poslužuje skrajnih sredstev in obstrukcije, ki je vendar po svojem bistvu upor proti parlamentarizmu in zločin proti državi!

Odsihmal je postala obstrukcija stalna institucija v dunajski poslanski zbornici. To je trajalo do izbruha svetovne vojne leta 1914. Ves ta čas je bil dunajski parlament podoben veliki norišnici; le tu pa tam so bila »lucida intervalla«, jasni trenutki, v katerih se je zbornica domislila, da je tu radi zakonodaje in stvarnega dela. Ves drug čas se je tratil s čitanjem neskončno dolgih interpelacij, z nujnimi predlogi brez vsake pomembnosti, z neštetimi imenskimi glasovanji itd.

Padec Badenijev in okolnosti, katere so strmoglavile moža, to vse pripada danes zgodovini. Skoro bi pa rekel, da se tudi v teh dejstvih razodeva ona tajna nadčloveška moč, ki prej ali slej kaznuje, kar je v človeškem dejanju krivičnega in podlega. Vzemimo usodo junaka izza Badenijevih časov, Karla Hermanna Wolfa! Takrat oboževan od svojega naroda, povsod sprejet kot triumfator — kaka je danes njegova usoda? Vrniti se v svojo domovino na Češkem mu je zabranjeno, na Dunaju živi v bedi popolnoma pozabljen, povsod preziran in zaničevan. Sic transit gloria mundi!

In Nemci, ki so tedaj kar besneli proti Badenijevim jezikovnim uredbam! Ogromna večina jih seveda niti čitala ni. Naj navedem tukaj epizodo, ki sem jo, ni tega še tri leta, doživel s knezom Auerspergom, enim izmed najbolj častnih plemenitašev, kar sem jih kdaj poznal. Sedel sem ž njim v njegovem gradu v Soteski in kramljala sva o nekdanjih dogodkih v avstrijskem parlamentu. Beseda je nanesla tudi na Badenijeve kravale. In pri tej priliki je izustil knez, ki je bil takrat prvi podpredsednik v gosposki zbornici ter zavzemal ves čas znamenito pozicijo v avstrijskem političnem gibanju, končno sodbo: »Herrgott, was waren wir Deutsche in Österreich für dumme Kerle!«

Nekateri pravijo, da je Badenija strmoglavila odpornost dunajske ulice, hrupna cestna demonstracija. Po mojem mnenju niso pravega pogodili. V istini je bilo mnogo šundra in ropota, zlasti okolu parlamentnega poslopja. Z največjim zanimanjem sem zasledoval z oken poslanske čitalnice poulično vrvenje, gledal sem tisočglavo maso dunajskega prebivalstva, slišal sem nje divje kričanje, miloval redarstvo, ki se je pre-

rivalo in pretepavalo s številno premočjo, toda ko je oddelek huzarjev, ki so dotedaj mirno čakali na svojih konjih, dobil povelje pomakniti se proti razsajalcem, razpršile so se goste množice v divjem begu, ne da bi se komu le las bil zakrivil na njegovi glavi. Ne, to ni bila opravičena togota v svojem bistvu ogroženega naroda, to je bilo vse umetno podpihovano, umetno narejeno! Saj tudi ni bilo istinitega povoda ljudskemu razjarjenju: ljudje dejansko niti znali niso, za kaj gre! Le nekoliko odločnosti od strani cesarja in kmalu bi se bili izjalovili odpori. A cesar Franc Jožef se je zbal nemirov v svojem stolnem mestu in brez obotavljanja — je Badenija žrtvoval. In zopet sem se spominjal onih besed, ki mi jih je enkrat v dobi propadajoče koalicije bil povedal grof Hohenwart: »Das Unglück Österreichs ist: sein Kaiser ist ein Mensch ohne Charakter!«

Dunajski parlament je bil ubit, parlamentarizem pokopan! Poslanci pa, demoralizirani po vsiljenem lenuharenju, diskreditirani v svoji veljavnosti so postali — postreščki svojih volivcev. Ker se niso mogli izkazati s poštenim zakonodajnim delom, so bili naposled navadni komisijonarji, ki so za svoje volivce in njih majhne ali velike zasebne zahteve tekali po ministrstvih, kljuke pritiskali ter skušali vsaj s takimi intervencijami dokazati svojim volivcem, da so vendar sploh za kako stvar še porabni.

Smrtna sodba je bila izrečena nad državo in dinastijo.

A tudi za moj osebni položaj je imel orkan v parlamentu pomenljive posledice! Nemogoče mi je bilo odslej ostati še divjak v zbornici. Lepi moj klub »divjakov« se ni več sestal. Zevajoči prepad, povzročen po burnih prizorih v državni zbornici, je razdrl tudi našo skupino. Takrat je ilustrovani dunajski list »Das interessante Blatt« prinesel mojo sliko in podobo poljskega kmeta Potoczka kot najljutejših borivcev v parlamentarnem metežu. »N. Fr. Presse« pa je med dnevnimi novicami objavila sledeči razgovor: A. vpraša svojega prijatelja B., kako je to vendar, da je dvorni svetnik Šuklje najbolj divje udrihal po svojih nasprotnikih? »Čisto naravno — mu ta odgovori — kaj ne veš, da je Šuklje načelnik divjakov?« Za svojo osebo nisem bil kar nič vesel te vrste popularnosti, kajti preostajalo mi ni nič drugega, kakor da sem se odrekel komaj pridobljeni prostosti ter se zopet povrnil v prejšnji svoj klub, krščansko slovansko zvezo.

V svojih prezanimivih »Spominkih« pripoveduje češki novinar Jožef Péniżek sledeče o padlem ministrskem predsedniku grofu Badeniju: »Vrnivši se od avdijence, v kateri je cesar bil sprejel njegovo ostavko, je povedal svoji gospe, da je prenehal biti ministrski prvosednik. Ona je pokleknila ter z dvignjenimi rokami izustila: ‚hvala Bogu!'«

Par dni kasneje je mož zapustil Dunaj, tako rekoč pobegnil kakor izobčenec, javni zločinec. Podal se je na svoje posestvo v grad Busk v Galiciji. Mož poln življenske sile, energičen in darovit, ni več dal znamenja od sebe. Umrl je dvanajst let kasneje. V tej dolgi dobi je mogel premišljati o hvaležnosti svojega vladarja, v čigar službi je prestal toliko naporov, toliko žaljenja in trpljenja.

Kdor pozna način, s kojim je nemško narodno časopisje in zgodopisje bilo vajeno slikati svoje politične nasprotnike, se ne bo čudil, da je ta gospoda še na političnega mrliča valila kamenje. Čudom se pa čudim, da se je celo tako nepristranski zgodovinar, kakor je dr. Jožef Redlich, v svoji sicer z veliko objektivnostjo in stvarno razsodnostjo pisani biografiji »Kaiser Franz Josef« tako spozabil, da se izraža o Badeniju takole: »Graf Badenis Berufung war der schwerste Fehler, den Franz Josef seit der Ernennung des Grafen Gyulai zum Heerführer im Jahre 1859 bei der Besetzung höchster Posten im Staate begangen hat.«*

Ta sodba je tem bolj krivična, ker Redlich sam sodi o Badenjevih jezikovnih odredbah: »In voller Ruhe betrachtet erscheint das (sc. Badenis Sprachenverordnungen) keineswegs als ein flagrantes Unrecht gegen das Deutschtum.«**

Iz tega se vidi, kako je umetno falzificiranje javnega mnenja zmožno, trenutno omamiti celo tako jasne raziskovalce, kakršen je gotovo dr. Redlich.

Toda dovolj o teh žalostnih stvareh! Preden končam to poglavje, naj omenim dogodek, ki se je vršil kakih šest tednov pred Badenijevo katastrofo. To je prelepa slavnost, ki smo jo obhajali 10. oktobra 1897 na starem pokopališču pri sv. Marku, kjer sta počivala veliki naš rojak Jernej Kopitar in ustanovitelj nove srbske literature Vuk Štefanović Karadžić. Pokopališče je bilo opuščeno in dunajski mestni odbor ni bil toliko takten, da bi dal zemeljske ostanke teh dveh veleumov prenesti v »Ehrengrab« na novem centralnem mirodvoru. Takrat se je sklenilo v Beogradu in v Ljubljani, da se prenesejo Kopitarjevi ostanki v Ljubljano, Vuk Štefanovićevi v Beograd. Slovenska Matica se je obrnila name s prošnjo, naj jaz vzamem to stvar v roke ter poskrbim na Dunaju, da se prenos izvrši dostojno in svečano. Obrnil sem se takoj na skušeni aparat, ki smo ga imeli še od potresne akcije. Zopet sem sklical dunajski komite, in drage volje so me tovariši podpirali. Srbski poslanik me je obiskal in došla je deputacija iz Beograda na čelu z znamenitim srbskim učenjakom, bivšim ministrom prosvete Stojanom Novakovićem. Tudi Zagreb in Lvov sta poslala svoje zastopnike. Svečanost

---

* Op. Dr. Jos. Redlich, Kaiser Franz Josef, pag. 389.
** Redlich, ib. pag. 391.

je bila nad vse lepa in častna. Cela slovenska in srbska dunajska naselbina, naučno ministrstvo, zastopano po enem najuglednejših svojih uradnikov, dvornem svetniku dr. Antoninu Rezeku, akademija znanosti s slavnim slavistom Jagičem in zgodovinarjem Konstantinom Jirečkom, dvorna biblijoteka reprezentovana po svojem uradniku dr. Mantuaniju, zelo veliko državnih poslancev čeških, poljskih, maloruskih in jugoslovanskih itd., potem pa župan dunajske mestne občine dr. Karl Lueger. Znamenito zborovanje sem otvoril jaz kot predsednik dunajskega odbora. Kopitarjevo krsto je blagoslovil prošt in državni poslanec Lambert Einspieler z asistenco, Vuk Štefanovićevo pa pravoslavni arhimandrit. Moj govor je bil v treh jezikih, pričel sem slovensko, nadaljeval nemški in srbski ter končal zopet s slovenskim stavkom. Za menoj stopi na govorniški oder dr. Karl Lueger ter v krasnem govoru slavi slovanska veleuma Kopitarja in Vuka. Nato je slovanski pevski zbor kakih 70 pevcev pod vodstvom tedanjega zborovodje Mateja Hubada zapel impozantno srbsko skladbo »Očenaš«. Ko so prenehali pevci, je Novaković v pomembnem srbskem govoru slavil nevenljive zasluge Kopitarjeve, ki je bil našel, učil, podpiral Vuka tako, da morejo Srbi slovenskega učenjaka Kopitarja smatrati tudi za svojega. Končni govor je imel tedanji docent na dunajskem vseučilišču, naš rojak Matija Murko, ki je v prelepem, globoko segajočem govoru slavil Vuka Štefanovića ter se poslavljal od zemeljskih ostankov znamenite dvojice, ki sta bila tako ozko združena v življenju, ki sta skupaj bila pokopana na dunajskem pokopališču ter se sedaj ločita, vračajoča se iz tujine v rodno materino zemljo.

Pod vtisom te sijajno uspele slavnosti smo zapustili udeleženci »Campo santo pri sv. Marku«. Lepe besede smo bili govorili in slišali. O duševni republiki, kjer se združujejo ne glede na politične homatije v jasnih višinah veliki duhovi! Prava oaza je to bila v politični puščavi grdih političnih bojev. Le škoda, da so ti vtisi prezgodaj minuli in da se je že v sledečih tednih pokazala brutalnost strankarskih nasprotij v onih prizorih, ki sem jih popisal v tem poglavju svojih spominov.

XVI. poglavje.

Gautscheva epizoda — ministrstvo grof Thun-Kaizl.

Cesar je tedaj imenoval ministrskim predsednikom barona Gautscha ter mu poveril nalogo, pomiriti razburkane strasti in doseči predvsem ogroženo nagodbo z ogrsko državno polovico. Zelo dvomim, da bi bil Gautsch tako rad stopil na čelo vlade, ako bi bil takrat že vedel, da smatra cesar sam njegovo ministrstvo le kot nekak provizorij ter da ima naslednika že izbranega. Sicer si pa Gautsch navzlic svoji nemali spretnosti ni mogel doseči nobenega uspeha. Skušal je pač Badenijeve jezikovne odredbe prikrojiti tako, da bi se mogli tudi Nemci sprijazniti ž njimi; privolil je celo v načelno koncesijo: od veljavnosti jezikovnih odredb je hotel izvzeti čisto nemške okraje ter je na ta način načeloma prav za prav priznal obstoj strnjenega nemškega ozemlja na Češkem. Toda zaman! Nemci so vedno trobili le eno pesem: »Proč z jezikovnimi odredbami,« pa ne le z onimi, ki jih je bil izdal grof Badeni, temveč tudi s Stremayerjevimi, ki so bile v nesporni veljavi že od leta 1880. sem. Nemcev tedaj ni mogel pridobiti, prav tako pa so se tudi Čehi hudovali nad njim, ker je nekoliko prikrajšal Badenijeve odredbe, ki so jih smatrali Čehi za veliko pridobitev.

Komaj štiri mesece je trajala Gautscheva vlada, potem je prinesla uradna »Wiener Zeitung« vest, da je Gautscheva demisija sprejeta ter da stopi na njegovo mesto grof Franc Thun. Bilo je to koncentracijsko ministrstvo, uradniško z močno parlamentarno primesjo. Ministrstvo financ je prevzel ugledni mladočeški poslanec dr. Josip Kaizl, trgovinsko ministrstvo je dobil nič manj znameniti nemški poslanec Josef Maria Bärnreither, dočim je poljedelsko ministrstvo prevzel dosihmal povsem nepoznani in v istini tudi brezpomembni baron Kast, ki je opravljal na Gor. Avstrijskem mesto deželnega glavarja.

Grof Franc Thun — vsekakor zelo zanimiva prikazen! Poznal sem ga že iz leta 1894., ko sem prvič obiskal Prago in prišel nadzorovat svoj ondotni urad. Praška direkcija zaloge šolskih knjig nikakor ni bila podrejena cesarskemu namestniku, tem bolj sem se čudil, da je bil grof Thun celo v tem pogledu

dokaj poučen. Takrat se je bil silno zameril Čehom, ker je, uporabivši bedastoče čeških omladincev, dal od dunajske vlade uvesti izjemno stanje. Pozabljeno je bilo, da je svoje dni z vsem svojim vplivom delal na to, da bi se cesar Franc Jožef dal kronati za češkega kralja, pozabljene so bile tudi druge vrline odličnega moža. In, ko je Badeni leta 1895. nastopil svojo vlado, je bil eden njegovih prvih ukrepov, da je odpoklical grofa Thuna iz praške namestniške palače. Toda vzlic vsemu nerazpoloženju čeških krogov je bila Thunova pozicija v deželi vendar vedno močna in zelo vplivna. Bil je »grand seigneur«, skoz in skoz neoporečen, energičen, delaven človek. Nenavadno velik je bil. Nekoč, že potem, ko sem se bil umaknil iz političnega življenja, sem ga ob priličnem obisku vprašal, koliko meri? Na to mi je odgovoril: »Na metre vam tega ne morem povedati, ali kot vojak sem imel brez čevljev vojaške mere eno klaftro in dve coli.« Tudi on je bil služil, kakor večina njegovih stanovskih tovarišev, pri Windischgrätzovih dragoncih, ki po nekem starem privilegiju v spomin na Kolinsko bitko leta 1757. niso nosili brk. Tako je tudi grof Thun imel le zalisce; vedno z monoklom v očesu, je bil zares zanimiv pojav.

Njegovi uradniki so ga visoko spoštovali, v istini ljubili. Skrbel je za nje kakor dober oče. Od mnogih strani se mi je zatrjevalo, da je rad s svojim velikim bogastvom pomagal revnejšim uradnikom. Če je slišal o kakem uradniku, da težko shaja, je dal najprej ugotoviti, kako dotičnik izpolnjuje svoje uradne dolžnosti, nato pa je uradnik, morda ravno v času, ko je bil baš pri svojem bornem kosilu, po Thunovem slugi prejel zapečateno pismo z namestnikovo posetnico s toliko in toliko stotakov! Seveda si je mogel Thun privoščiti tako dobroto, ker je spadal med najbolj bogate člane visoke češke aristokracije.

Pa tudi sicer je bilo Thunovo ministrstvo izborno sestavljeno. Da sta bili osebi Kaizla in Bärnreitherja v vsakem pogledu ugledni, sem že povedal. Železniško ministrstvo je bilo poverjeno najboljšemu strokovnjaku Witteku, za naučnega ministra pa je bil izbran grof Bylandt-Rheidt.

Kar milo se mi stori, kadar se domislim tega svojega nekdanjega šefa! Med nama je obstajalo v istini prijateljsko razmerje; imel sem priliko uveriti se, da je mož ravno tako pameten, kakor pošten in pravičen. Le en slučaj, ki karakterizira moža! Toliko mi je zaupal in se zanašal na mojo razsodnost, da me je čestokrat za svet vprašal v osebnih zadevah, ki niso bile v nikaki zvezi z mojim uradniškim poslom. Tako mi je pri neki priliki zaupal, da se je izkazala potreba nastaviti oziroma izbrati za Šlezijo novega deželnega šolskega nadzornika ter me je vprašal, če vem za prikladnega moža. Slučajno sem mu mogel z mirno vestjo priporočiti bivšega kolego z akademske gimnazije, rodom Čeha. Potem me vpraša, če vem, da gre referent za osnovne šole, minist. svetnik Zeynek v pokoj, češ, na

koga mislim kot naslednika? Vedel sem, da na to mesto poželjivo gleda eden izmed deželnih šolskih nadzornikov na Moravskem, ki sem ga dobro poznal in glede katerega sem vedel, da je hodil svojčas v češki čamari, a se je potem prelevil iz gorečega »vlastenca« v navdušenega nemškega nacijonalca. Dejal sem tedaj: »Le tega ne, ekscelenca! Ta mož nima značaja!« On na to: »Prav imate, na značaj je treba gledati. Tudi s sedanjim referentom imam križ. Dobim v roke akt s pripravljeno rešitvijo, ki jo je dvorni svetnik popolnoma dobro utemeljil. Pokličem ga na razgovor. Saj veste, da ga ni naučnega ministra na svetu, ki bi mogel biti enako dobro poučen o vsem gradivu. Morda baš o tej stvari ne razumem čisto nič, a da bi le vedel, kako on brani svoje stališče, ga prekinem s par ugovori. V tistem trenutku že leži pred menoj na trebuhu ter se izjavi: ‚Popolnoma prav imate, ekscelenca, to sem čisto prezrl!'« In Byland t je dostavil: »Referenti morajo imeti značaj, sicer jih ne morem rabiti!«

Poljaki so bili v Thunovem kabinetu zastopani po podpredsedniku poljskega kluba vit. Jędrzejowiczu, pravosodje pa je bilo poverjeno Rubru, ki je bil še štiri mesece poprej kot sekcijski načelnik nastopal pri Badenijevih kravalih. Z eno besedo, Thunov kabinet je bil po zmožnostih svojih članov v istini veliko ministrstvo. Le ene stvari nisem razumel, namreč te, kako je mogel tako razsoden mož, kakor je bil Thun, pritegniti v svojo vlado nesposobnega Kasta. To je bila tem večja napaka, ker se je baš za to mesto potegoval in metal svoje poželjive oči veliki spletkar med tirolskimi poslanci, baron Josip Dipauli. Z zanimanjem sem tedaj opazoval, kako sta poslanec Dipauli in v marsičem mu zelo podobni slovenski Šusteršič, oba mojstra v parlamentarni intrigi, skrivaj ruvala proti trgovinskemu ministru Bärnreitherju, v drugi vrsti seveda tudi proti kabinetnemu šefu.

Močan kabinet, a tudi ta brez uspeha! Nemška obstrukcija je trajala skoraj neprestano od marca 1898 do oktobra 1899, dokler ni Thun demisijoniral z vsem svojim kabinetom. Vladna pozicija je bila tem težja, ker je ministrstvo stalo pred neizogibno potrebo, dognati še iz Badenijevih časov visečo nagodbo z Ogrsko. Ne bom mučil svojih bralcev s popisovanjem neskončnih pogajanj, izjav, klavzul, formul itd. Ves trud je bil zaman in ni preostajalo drugega, kakor preko parlamenta s pomočjo zloglasnega § 14. vsaj provizorično urediti razmere z ogrskimi nagodbeniki. Naravno, da ta nagodba nikakor ni bila ugodna za avstrijsko polovico, ali da ni bilo mogoče prisiliti Ogrov do večje popustljivosti. Kdo je bil temu kriv? Nihče drug kot nemška obstrukcija, katera je tudi v tem pogledu oškodovala državo in narode za ogromne vsote!

V enem pogledu pa je grof Thun dosegel svoj cilj: pod njegovim ministrstvom so se točno izvrševale jezikovne odredbe

in s krepko roko so se zadušili odpori nahujskanega nemštva. Zlasti sta bila v tem oziru delavna Kaizl in pravosodni minister Ruber.

Naj tu povem malo dogodbico, ki sem jo doživel s finančnim ministrom! Lepega pomladanskega dne sem šel po tretji uri po »Himmelpfortgasse«, kjer je v krasni princ Evgenovi palači bilo nastanjeno finančno ministrstvo. Ravno ko korakam mimo pravkar navedenega poslopja, stopi iz njega Kaizl ter me nagovori: »Kam?« Odgovorim mu: »Malo se hočem sprehoditi, grem v Augarten!« Na njegovo vprašanje, če se sme pridružiti, sem radevolje pritrdil in mahnila sva jo skupaj proti Augartnu. Med potjo mi je začel minister razkladati, kako sistematično dela na to, da spravi naše zanesljive ljudi v ministrstvo. Popolnoma in iz cele duše sem mu mogel pritrditi. Vedno sem imel za veliko napako, ako se je poslanec zatekel le k ministru in le njega pridobival za to ali ono stvar. V ustavnem življenju je minister zelo minljiva prikazen, dočim dvorni svetniki in sekcijski načelniki ostanejo. Pri tej priliki sem mu imenoval tudi nekega Slovenca, češ, naj ga pokliče v ministrstvo.

Takoj je obljubil in besedo tudi držal. Karel Šavnik — ta je bil namreč tisti Slovenec — se je kmalu kvalificiral kot izboren finančni jurist. Po polomu se je vrnil v domovino, kjer se mu je poverilo zelo važno mesto. Skoz in skoz blag značaj, morda le preveč strog v pojmovanju svoje dolžnosti! Marsikako grenko minuto je zato doživel. Bil mi je zvest prijatelj; še danes se ga spominjam z bolestnim srcem. »Have, anima pia!«

Nazaj grede iz Augartna mi naenkrat minister omeni dr. Ferjančiča. Ta je bil tedaj I. podpredsednik poslanske zbornice. Ker so se namreč veliki desničarski klubi branili poslati svoje ljudi v prezidij in ker tudi nemška opozicija ni hotela prevzeti nobenega mesta v predsedstvu, se je prezidij sestavil iz predsednika, nemškega klerikalca Fuchsa in podpredsednikov Slovenca dr. Ferjančiča in Romuna Lupula. Seveda se je volitev vršila pri razmeroma majhni udeležbi. Tako je n. pr. Ferjančič dobil od 415 poslancev, kolikor jih je štela zbornica, le 159. Zelo sem bil tedaj presenečen, ko mi je Kaizl naenkrat dejal, da »dr. Ferjančič z vsemi štirimi dela na to, da bi prišel k upravnemu sodišču.« »V kaki lastnosti?« se je glasilo vprašanje. »Naravno.« mi odgovori minister, »kot dvorni svetnik!« »Kako, saj ni vendar nič praznega sedaj pri upravnem sodišču!« »Seveda bo mesto prazno, ker je dr. Meznik že vložil prošnjo za upokojitev. In kakšno je Vaše mnenje o tem?« Moj odgovor je bil točen: »Ekscelenca ne ve, da obstoja med dr. Ferjančičem in menoj še iz univerzitetnih let staro nasprotstvo. Nisem njegov prijatelj; priznavam tudi, da, kolikor je meni znano, mož ni nikoli delal ne v davčnih, niti v finančnih ali budžetarnih vprašanjih, razpolaga pa z lepimi vnanjimi sposobnostmi in je poleg tega naravno darovit in zdrave

pameti. Uverjen sem, da nam Slovencem ne bo delal sramote na tem mestu in ravno Vi, ekscelenca, ste baš danes poudarjali nujno potrebo spraviti naše ljudi na odločilna mesta.« Minister postoji, me pogleda in pravi: »Vi bi torej bili za Ferjančiča?« Na moj odkriti: »Da,« je Kaizl dejal, da si bo stvar premislil.

In kakšen je bil uspeh njegovega premišljevanja? Ferjančič ni postal dvorni svetnik pri upravnem sodišču. Ker pa je hotel Kaizl na vsak način vsaj enega Slovenca spraviti na tako važno mesto, je učinil, da je eden njegovih podrejenih uradnikov v teku petih tednov dvakrat avanziral. Najprej je prinesla uradna »Wiener-Zeitung« imenovanje ministrskega tajnika dr. Ploja sekcijskim svetnikom in zopet 14 dni na to, je bil pravkar navedeni sekcijski svetnik imenovan za dvornega svetnika pri upravnem sodišču.

Mož je imel pač nečuveno srečo. V finančnem ministrstvu je bil avancement vedno slab. Tudi ga ni bilo mogoče šteti med posebno opisane uradnike. Po navadnem teku tedaj bi mu bilo treba čakati še dokaj let, da bi se mogel povzpeti do one službene kategorije, kamor ga je sedaj naenkrat potisnila — neizprosna mržnja Kaizlova napram dr. Ferjančiču.

V tem času je presenetil dr. Šusteršič politični svet s tem, da je 20. aprila 1898 odložil državnozborski mandat in se vrnil v Ljubljano.

Iz kakšnega nagiba? Sam je utemeljeval svoj sklep s tem, da se hoče ves in vsega posvetiti organizaciji slovenskega ljudstva. Smatram, da je temu v istini bilo tako, in pribiti moram, da se veliki Šusteršičev talent nikoli in nikjer ni pokazal tako izrazito, kakor baš v organizatornem delu, s kojim sta dr. Šusteršič in dr. Krek, podpirana od slovenske duhovščine, življenju našega naroda dala povsem drugo lice. Naj se mi ne očita, da pretiravam! Sam sem bil priča in svedok našemu preporodu, počenši od Vodnikove stoletnice leta 1858. Tudi jaz sem zahajal na tabore, udeleževal se sokolskih in pevskih izletov, navduševal se za lepe narodne pesmi in rodoljubne govore, kljub vsemu temu pa sem vendar bil vedno v toliko hladnokrven opazovalec, da pri vsej stvari nisem mogel prezreti dejstva, da je bila vsa ta narodna prebujenost po velikem delu le formalnost ter da s tem še izdavna ni bil zasiguran gospodarski, kulturni in socijalni preporod našega ljudstva. Posebno se je moglo očitati temu gibanju, da je poleg njega vendar po vsej Sloveniji, zlasti pa na Notranjskem in Dolenjskem, bujno cvetelo oderuštvo. Pač se je s ponosom poudarjala narodna zavednost kremenitih Notranjcev, ali dejstvo je bilo, da so najglasnejši »narodni« klicarji v narodni borbi prepogostoma bili izsesovalci onih rojakov, ki so jih hoteli rešiti tujega jarma. Obče je bilo znano, da je neki selski bogataš običajno 30—40%

obresti jemal za posojila od ubogih kmetov, ter poleg te visoke obrestne mere si izgovoril še razne druge »dobrote«. Istina je tudi, da so si slovenski odvetniki na Sp. Štajerskem pač stekli velike zasluge za narodno prebujenje, a obenem se niso mogli na laž postaviti oni, ki so trdili, da žene marsikaterega teh slovenskih odvetnikov poleg narodnega navdušenja še skrb za lastno pisarno. Tega nam niso očitali samo nasprotniki-nemškutarji — skoraj bi prav dal pisatelju Erjavcu, ki v svoji knjigi naravnost govori o »advokatokraciji« na slovenskem Štajerskem!

Tak je bil položaj in v neprimerno kratkem času se je isti docela spremenil. Po Krekovi in Šusteršičevi inicijativi se je razvijalo zadružništvo, povsod so se snovale posojilnice po Raiffeisenovem sistemu, nastajala so konsumna društva, mlekarne, strojne zadruge itd. Predvsem se je kmetom preskrbel lahko pristopen in nizkoobresten kredit; kmet je bil v kratkem rešen oderuške roke. Obenem se je po sistematičnem načrtu ustvarilo živahno prosvetno gibanje. Ljudska masa, prej povsem omahljiva in nezavedna, je dobivala svojo organizacijo in s tem edino možnost, napredovati v kulturnem, gospodarskem in demokratskem političnem smislu. Najhujši očitek za prosvetno razumništvo, ki je stalo tedaj skoraj brez izjeme v narodni napredni stranki, je ta, da je to široko polje popolnoma zanemarilo ter to delo docela prepuščalo požrtvovalni rodoljubni duhovščini. Precej poznam sveta, znane so mi razmere drugih držav in narodov, ne ustrašim se pa končne sodbe, da morda na vsem svetu ni dobiti duhovščine, ki bi si bila toliko zaslug pridobila za ljudski blagor, kakor baš duhovščina na Slovenskem. Naj temu končnemu sklepu ne hodi v kvar okolnost, da je izmed velikega števila slovenskih svečenikov ta ali oni pretiran avtokrat ali robat kmetavs, verski nestrpnež ali morda še kaj hujšega. Dejstvo ostane, da so to izjeme, velika večina pa je dostojno in požrtvovalno delala za vzvišene cilje.

XVII. poglavje.

Thunov padec.

Med tem časom, ko se je vršila pod Šusteršičevim vodstvom ljudska organizacija v Sloveniji, zlasti na Kranjskem, je na Dunaju pod novim klubovim načelnikom Povšetom kršč. slovanska zveza očividno hirala in propadala. Ni čuda! Kajti četudi je veljal Povše v istini za strokovnjaka v poljedelstvu, vendar ni razpolagal z onimi svojstvi, ki so za načelnika večje parlamentarne skupine neobhodno potrebna. Pomanjkanje širše naobraženosti in višjega vzleta pri klubovem načelniku smo kmalu spoznali v tem, da so postajale razprave v klubu vedno redkejše in seveda stvarno neznatnejše.

In to je bilo tem bolj usodno, ker se je baš na državnozborski desnici javilo takrat veliko število prvovrstnih talentov. Le škoda, da je neprestana obstrukcija zabranila tem duševnim silam priti do prave veljave. Ali, ko bi bil kdo peljal na galerijo poslanske zbornice kakega inozemca, ki nikakor ni bil poučen o razmerah in osebah v avstrijskem parlamentu, ter bi mu bil stavil vprašanje, na kateri strani je zastopana ona nadvladujoča duševna potenca, ki nekako opravičuje zahtevo po prvenstvu v državi, nikakor je ne bi iskal pri nemški napredni stranki. Nasprotno! Največje surovine in najpuhlejše glave so bile združene v Schönerer-Wolfovi vsenemški gardi. V pogledu surovosti bi mogli ž njimi tekmovati le nekateri gospodje iz Luegerjeve stranke, à la Schneider. Kam se je izgubila priznana darovitost in naobraženost nekdanje nemške levice! Kvečjemu med nemškimi veleposestniki je bilo še nekaj prvovrstnih mož, kakor Bärnreither in Grabmayer, ki so čast delali nemški kulturi!

Sicer pa nas Slovencev tudi ni bilo posebno lepo videti pri naših političnih manevrih pod Povšetovim vodstvom! Tako smo enkrat zahtevali skupen razgovor vsi slovenski poslanci z ministrskim predsednikom. Že to mi ni bilo po volji, da je klubovo predsedništvo naprosilo predsednika eksekutivnega odbora državnozborske desnice, Poljaka Jaworskega, da smo se pod njegovim pokroviteljstvom podali na razgovor s Thunom. Pogovor je trajal nad dve uri. Mesto da bi se tekom tega pomenka razvijale pomembne ideje in temeljna načela, so naši govorniki prihajali z lapaljami in vsakdanjostmi na dan ter niso znali nič drugega proizvajati nego tak drobiž.

Molče sem sledil razpravi, niti z besedico nisem posegel vmes, ker me je bilo, odkrito rečem, sram in to tem bolj, ko mi je koncem razgovora stari Jaworski dejal: »Ich habe wirklich die Geduld bewundert, mit welcher Graf Thun alles dies angehört hat!«

Ali položaj Thunovega kabineta je postal kmalu nevzdržen. Opozicija je zabranila s svojo obstrukcijo rešitev nagodbenskih predlog. Ker predložena nagodba v istini ni bila ugodna za našo državno polovico ter so se morali vsled novih bremen zvišati nekateri davki, se je javilo nezadovoljstvo tudi na desnici. Sedaj se je začel vmešavati tudi minister vnanjih zadev grof Goluchowski in cesar je dve vodji levičarjev, starega Chlumeckega in načelnika nemškočeškega veleposestva grofa Ossy Thuna pozval k sebi v avdijenco v Ischl. Lastna večina je zapuščala ministrskega predsednika in 2. oktobra leta 1899. je grof Thun, napadan od vseh strani, dal svojo demisijo.

Po Thunovem padcu je cesar Franc Jožef, ki je tolikokrat svojo politiko kar skokoma predrugačil, naenkrat prišel do prepričanja, da se morajo odstraniti one jezikovne odredbe, s katerimi je bil poprej popolnoma zadovoljen. S to nalogo je obremenil štajerskega namestnika grofa Clarya ter ga pozval, naj prevzame ministrsko predsedništvo. Prvi čin grofa Clarya je bil, da je preklical Badenijeve in Gautscheve jezikovne odredbe. Učinek na Češkem in Moravskem je bil nepopisen! Ves češki narod se je dvignil, iz vseh občin so prihajali srditi protesti. Sam sem imel priliko opazovati prevrat v mentaliteti češkega naroda. Kakor sem že omenil, sem imel svoj urad tudi v Pragi ter sem moral pogostoma tja na inšpekcijo. Mnogo znanja sem imel na Češkem. Prišel sem v stik z najrazličnejšimi krogi in priliko sem imel opazovati, da so najbolj zakrknjeni Staročehi, ki so bili dosihmal navdušeni pristaši cesarja in dinastije, skozinskozi črnožolti, po tem cesarskem činu govorili tako radikalno in naravnost cesarju sovražno, da sem se nadvse čudil takemu prevratu. V svoji knjigi »Iz mých pamětí« pripoveduje Penižek, da ga je nekaj mesecev po preklicu Badenijevih odredb tedanji ministrski predsednik Körber naprosil, naj bi češko časnikarstvo vendar malo mileje pisalo o položaju, zaupno mu naznanjajoč, da se je cesar odločil, takoj odrediti te in te koncesije v prid češkemu narodu. Penižek se je poslovil, ko je že pri durih stoječ Körberju rekel: »Ekscelenca, nekaj Vam hočem povedati, potem me lahko ven vržete. Zastonj se trudite, ker cesar je pri češkem narodu zapravil ves svoj kredit. Dvakrat je bil slovesno obljubil, da se bo dal kronati, l. 1861. in l. 1871. Svojo besedo je snedel. Notranji uradni jezik nam je dal, a zmaknil ga je po dveh letih, dasi je sam zatrjeval, da se nikakor ne sme državna avtoriteta oslabiti z rušenjem jezikovnih uredb. Ako bi cesar

jutri na Vaclavskem trgu se postavil ter z obema rokama nekaj prisegal, nihče mu ne bi ničesar verjel.«*

Cesar se je pa silno motil, ako je mislil, da bodo Čehi dobljeno zaušnico mirno v žep spravili! Nemci so seveda smatrali preklic jezikovnih odredb za višek politične zmage in so takoj opustili obstrukcijo. Ko so pa Čehi videli, da se na drug način v Avstriji nič ne doseže kakor s škandali in protidržavnimi čini, so sklenili, da bodo tudi oni obstruirali. In res! Kmalu se je pokazalo, da ni bila češka obstrukcija, ki smo jo tupatam blagohotno podpirali tudi mi jugoslovanski poslanci, nič manj izdatna nego nemška.

Clary si ni znal pomagati. Revežu so bile uradne razmere na Češkem itak neznane. Še manj pa se je spoznal v njih njegov justični minister Kindinger, ki je napravil eno nerodnost za drugo. 2. oktobra l. 1899. je uradna »Wiener-Zeitung« prinesla imenovanje Claryjevega kabineta, 21. decembra je morala že javiti odpust te vlade.

Po Claryu je bil še krajši provizorij železniškega ministra Witteka, ki je postal načelnik uradniškega ministrstva. Životarila je ta vlada komaj tri tedne ter se je morala umakniti kabinetu, ki ga je sestavil morda najbolj nadarjeni uradnik, kar jih je takrat zmogla avstrijska država, Ernest plem. Körber.

V svoje ministrstvo je sprejel kot ministra brez portfelja mojega prijatelja, Čeha dr. Antonina Rezeka, zgodovinarja po poklicu, katerega je bil l. 1896. Gautsch pozval s češkega vseučilišča v naučno ministrstvo. L. 1898. je bil že sekcijski načelnik.

Postala sva si kmalu osebna prijatelja in tudi najini rodbini sta stopili v ožjo zvezo. Rezek sam je bil nadvse zanimiv človek. Sedem let mlajši od mene, poln življenja, poln idej, ki jih je včasih kar eksplozivno bruhal iz sebe. Velik talent, prepričan narodnjak, obenem pa samozavesten in precej brezobziren! Večkrat mi je rekel, da imava midva v naučnem ministrstvu pač najlepšo pozicijo. Oba sva bila neoporečna v vsakem pogledu, kos svojemu uradu, sicer pa nikomur nisva prikrivala svojega političnega mišljenja in vsi kolegi so najino barvo dobro poznali in spoštovali. Pregovoril sem Rezeka, da je leta 1899. prebil z menoj skupaj počitnice v prelepi Savinjski dolini v Mozirju. S seboj sva imela rodbini, delali smo izlete v okolico.

Napravili smo tudi izlet v znamenito Logarsko dolino. Morali smo iz Luč iti peš v dolino in nazaj, ker je bila cesta na nekaterih krajih v tako slabem stanju, da niti do Solčave nismo mogli priti z vozom. Kar milo se mi stori, če pomislim na to, kako krepko je takrat z menoj marširal Rezek, kako veselo je popeval! Par mesecev kasneje je bil že minister. Najine oseb-

---

* Glej Penížek, Iz mých pamětí, II. pag. 118.

ne razmere so ostale prav tako prisrčne kakor prej. Toda nekega dne pa pride moja hčerka z obiska od Rezekovih ter mi začudena pravi, da Rezek nekaterih zvokov ne more več izgovarjati. Bila so to prva znamenja tiste grozne bolezni, ki je leta 1905. zamorila enega najbolj duhovitih in vplivnih čeških državnikov!

V teh mojih spominih bo minister Rezek igral še znamenito vlogo.

XVIII. poglavje.

Pod Körberjem. — Novomeški volivni shod.

Ernest pl. Körber! Lep mož ni bil, a vendar zelo zanimiva prikazen. Oko njegovo nestalno, škilasto, v obrazu nekaj, kar spominja na Japonce; bil je srednje rasti. Sicer dokaj uglajenega elegantnega nastopa. Mož je bil le dve leti mlajši od mene. Kot sin častnika je z neverjetnim trudom, sijajno delavnostjo in veliko spretnostjo brez prave protekcije splezal tako visoko. Skoraj bi dejal, da ni imel cesar v celi svoji uradniški armadi spretnejšega činovnika nego je bil Körber, kateremu je sedaj poveril vladno krmilo. Tudi svoje ministrstvo je dobro sestavil. Za finančno stroko si je izvolil prof. Böhm-Bawerka, znano znanstveno kapaciteto na narodnogospodarskem polju, ustvaritelja Steinbachove davčne reforme. Naučno stroko je prevzel filolog Hartel, železniško ministrstvo je obdržal Wittek, za češkega ministra-krajana si je izbral mojega prijatelja dr. Antonina Rezeka. V istini je bilo ministrstvo sestavljeno iz kapacitet in moglo bi se domnevati, da bo toliko razsvetljenih, pametnih glav zmožno kaj koristnega, stalnega ustvariti. Ali tudi Körberju in njegovim sodelavcem ni bilo to usojeno. Tiste velike skale, ki se je od Badenijevih jezikovnih uredb zavalila sredi do miru vodeče ceste, tudi Körber ni mogel odstraniti. Proglasil je kot načelo, da jezikovnega vprašanja sploh ne bo reševal z uredbami, temveč da prepušča narodom, naj se sami sporazumejo o teh kontraverzah. Vlada hoče na vso moč podpirati to akcijo ter bo šla v vsakem pogledu zastopnikom češko-nemškega prebivalstva na roko pri rešitvi spornega jezikovnega vprašanja.

Sklical je konferenco voditeljev obeh strank. Prišli so. začeli s pogajanji, a dognali niso ničesar. On sam je potem izdelal načrt jezikovnega zakona za Češko in Moravsko: Nemci so ga odklanjali, Čehi z vidnim preziranjem zavračali in zopet je izbruhnila obstrukcija. Sprva navidez pohlevna, tehnična s čitanjem celih stotin interpelacij in neštetih predlogov na imensko glasovanje itd. Naposled pa smo imeli zopet koncert v poslanski zbornici. Češki poslanci so privlekli 8. junija l. 1900. najrazličnejše orodje, kuhinjsko posodo, piščalke, trobente, bobne, avtomobilske trobke itd. Nastal je grozovit koncert, ki je

trajal neprestano skozi dolgih šest ur. Neverjetno, kako se pri taki priliki razplamtijo strasti! Že sta si bila nemški poslanec Kletzenbauer in Čeh Doležal v laseh! Vsak trenutek se je bilo bati, da nastane velik tepež v zbornici. Ura je bila že proti polnoči, ko se je Körber vrgel v voz, peljal v Schönbrunn, zbudil cesarja iz spanja ter dosegel, da je cesar odgodil državni zbor. Koncert je še razsajal po dvorani, ko je predsednik plem. Fuchs prečital cesarsko pisanje, s kojim je bila zbornica odgodena.

* * *

Svoj uradniški dopust sem preživel na Dolenjskem v Novem mestu, kjer sem bil ravno ob tem času od tašče prevzel posestvo na Kamnu. Sklical sem volivce na volivni shod, ki se je vršil 4. avgusta 1900 v Novem mestu. Shod je bil zelo dobro obiskan. Poleg lepega števila novomeških volivcev sta se shoda udeležila tudi župana iz Metlike in Črnomlja ter ž njima večje število volivcev iz teh krajev in iz Višnje gore. »Slovenski Narod« se je očividno zelo zanimal za moj nastop, ker je poslal svojega glavnega urednika Miroslava Malovrha kot poročevalca na shod.

A volivni shod se je v enem pogledu bistveno razločeval od svojih prednikov: pogrešali ste na njem moža, ki je sicer vedno bil moj najživahnejši glavni »korteš«, — dr. Slanca ni bilo na njem! Bil je užaljen. Nikakor nisem zakrival, da obsojam tisto baš tako nespametno kakor odurno »farško gonjo«. kateri je on bil tačas najglavnejši propovednik. Moja politika je bila bistveno drugačna kakor njegova in preveč samostojen sem bil, da bi se mogel vdati njegovim nazorom. Ni ga torej bilo na shod. Kakor užaljeni Ahil je čepel v svojem šotoru, z jezo v srcu tuhtajoč, kako se bode maščeval nad predrznim poslancem, ki se je upal drugače misliti nego on, glavni disponent z mandatom dolenjskih mest in trgov!

Svoj govor sem bil dobro premislil, znal sem v naprej, da bode njegova iskrenost rodila odpor na obeh straneh. V istini je to bil izliv mojega političnega prepričanja, generalna politična spoved moja! Govor je tako važen za presojo moje politične individualnosti, da ga podajam doslovno po stenogramu, objavljenem v »Slov. Narodu«. Uvodoma sem govoril o lokalnih vprašanjih ter omenjal, kar sem v minuli parlamentarni dobi storil za posamezne pereče zadeve tega in onega kraja. Prestopivši potem na splošni položaj, sem razvijal po poročilu »Slov. Naroda« sledeče nazore:

»Splošni notranji položaj v Avstriji je najbolje karakteriziran z besedo: obstrukcija. Pred petimi leti skoraj še vedeli nismo, kaj je obstrukcija, sedaj pa razsaja že od l. 1897. ta pošast ter je napravila nepopisno škodo. Obstrukcija je onemogočila tvorno silo zakonodajstva, spravila v skrajni nered avstrijsko upravo, izpraznila državne blagajne ter vsekala skeleče rane našemu narodnemu gospodarstvu. Moderna

država brez zakonodajstva ne more shajati. Zakonodajalni aparat ne sme počivati, kajti družbene in gospodarske razmere se spreminjajo vedno, zato pa treba novih zakonov. Mi pa že štiri leta nismo sklenili niti enega novega zakona. Še hujše je z narodnim gospodarstvom in z državnimi financami. Največji konsument in najvažnejši kupec je država sama. V pospeševanje narodnega blagostanja pa rabi država investicij, toda od l. 1897. se še ni odobril noben proračun. Tako pa se je morala vlada lotiti blagajniških preostankov in danes vlada v državnih blagajnah suša. Naše uradništvo je zbegano, ugled parlamenta pa je vsled obstrukcije padel tako globoko, da veljamo v svetovni politiki manj kot Italijani. Za to pa pravim, da je obstrukcija za državo velika nesreča. Če bi toča tolkla ves mesec in celi dan po 24 ur, bi škoda v državi ne bila tako velika, kakor je sedaj!

Prizadeti smo prav zelo tudi Kranjci. Za nas so se vlade vedno premalo brigale, zato pa ljudstvo beži preko morja v daljne dežele. Körberjeva vlada pa je vendarle predložila parlamentu zakon glede nove zveze z Dunajem in s Trstom preko Bohinja in Gorice. Ta železnica bo pomagala dvigati bogastvo naše dežele, ki leži v vodnih silah. Miza je pogrnjena, a sesti ne moremo za njo — radi obstrukcije!

Tri leta so obstruirali Nemci, sedaj obstruirajo Čehi.

Ako moram reči, da je bila nemška obstrukcija neutemeljena, izvirajoča iz jalovih razlogov, tega o češki obstrukciji reči ne morem in ne smem. Jezikovne uredbe so bile Nemcem itak le pretveza za obstrukcijo. Vendar morem reči, da bi bil lahko Badeni postopal drugače. Padel je le vsled strahu dvornih krogov pred pouličnimi nemiri. Gautsch je nato prenaredil uredbe v nemškem smislu in je obdržal le določbo, da mora biti v čistih čeških okrajih uradni jezik češki, a Nemci še niso bili zadovoljni, dokler niso zmagali na celi črti. Prišel je Clary, mož brez sledu državne modrosti, ki se ni zmenil za glas češkega naroda in ki je vrh vsega razžalil Čehe še z zloglasno Kindingerjevo naredbo. Körber je sedaj predložil troje jezikovnih načrtov, ki niso sprejemljivi. Čehi so jih odklonili in da bi bil jaz Čeh, bi jih tudi. Ugovarjajo jim pa tudi Nemci, zlasti na Moravskem, a to je goli humbug, kajti istina je, da so ti jezikovni načrti v nemškem interesu, posebno na Moravskem. Čehi so začeli torej proti tem uradnim predlogom obstrukcijo najprej tehnično, končno pa hrupno. Zasedanje se je moralo zaključiti.

Dasi imamo Slovenci škodo od češke obstrukcije, smo Čehe vendar podpirali v njih boju. Dal Bog, da se Slovenci nikdar ne ločijo od Čehov (dobro)! Morda bi se nam taka ločitev celo drago plačala, toda koncesije bi bile samo temporerne vrednosti, od danes do jutri. Te koncesije nam izvijejo takoj zopet iz rok, ko bi bili poraženi Čehi. Zato pa je za Slovence najbolje, da goje do Čehov vedno lojalnost, ki temelji na krvnem sorodstvu, v skupnih interesih in v skupnih nasprotnikih. Nisem vročekrven radikalec in vedno sem skušal ohraniti z Nemci dobre odnošaje, a reči moram, da je sedanja nemška pohlepnost nečuvena. Nemci kar nočejo razumeti, da smo Slovani iz istega testa kot oni. Naš boj za enakopravnost proglašajo za napad na svojo posest in če se potezamo za narodne šole, kriče: »Zadaviti nas hočejo! Kradejo nam posest!« Zato pa Slovencem ne kaže zapustiti Čehov. Nemška pohlepnost je namreč nenasitna. Ko se jim izpolni ena želja, že prihajajo z drugo. Kriza je torej tu, država je skrajno bolna. Seveda se oglašajo zategadelj poklicani in nepoklicani zdravniki. Reči pa moram, da se mi zde vsa njih zdravila ničvredna!

Poslanec Steinwender je priporočal, naj bi se razpustil državni zbor in se vršile nove volitve. Toda potem bi došlo iz desnice in levice še več radikalnih elementov v parlament in sprava bi bila še bolj otežkočena. Nekateri mislijo, da bi nas rešila splošna jednaka direktna volilna pravica. Za to sredstvo se navdušujejo zlasti socijalni demokrati in celo slovenski sila konservativni poslanci. Oslepili so jih namreč

uspehi 1897, ko je poslala peta kurija v parlament skoro same duhovnike. A jaz se s tem sredstvom vendar ne strinjam. Res, da dandanes služi vsak doraslec državi in da se državno premoženje opira največ na indirektni davek, da zato ne gre nikogar izključevati od volilne pravice. A ta pravica ne more biti razdeljena na jednake deleže. Saj je jasno, da imajo volivci nejednako zanimanje in važnost za državo, ter da ni staviti na isto stopinjo svetovno uglednega vseučiliškega profesorja in pouličnega pometača. Sicer nas pa tudi uči zgodovina, da posledice take splošne jednake in direktne volivne pravice niso najboljše. Ako imajo že na prosvitljenem Francoskem tako spriden, gnil in korumpiran parlament, česa se moremo nadejati šele pri nas!

Poslanec Ebenhoch je svetoval, naj se oktroira nov državnozborski pravilnik in jezikovni zakon. To sredstvo je tako radikalno, da se vlada nanje ne more ozirati. Opravilnik je res neraben in mogoče ga je spremeniti tako, da se onemogoči tehnična in silovita obstrukcija — če obstrujira peščica poslancev. Če pa bi hotel obstrujirati večji oddelek zbornice, n. pr. Čehi, bi se opravilnikova vrednost takoj razkadila v nič. Jezikovni zakon pa je vlada že itak umaknila, ko je izprevidela, da ga vsa zbornica odklanja.

Liberalni tirolski poslanec dr. Grabmayer se je poganjal zato, da se s § 14. oktroira nemški posredovalni jezik. Meni se vidi sploh vsak posredovalni jezik absolutno nesprejemljiv. Slovesno pa protestiram, da bi se oktruiral nemški posredovalni jezik. Kot državni uradnik in načelnik samostojnega urada sam čutim težave, ki vzraščajo iz mnogojezičnega poslovanja, vendar pa rečem: dokler bo le kaj Slovencev, ne bomo nikdar dovolili, da bi se dala nemščini prednost ali da bi se vpeljala kot državni jezik (dobro). Ustava nam določa enakopravnost vseh jezikov. Vsak uradnik je nato postavo prisegel. A če že sedaj uradi pri vsaki priliki prezirajo ustavno zajamčene slovenske pravice, kaj bi se godilo šele potem, če bi se sprejel Grabmayerjev predlog ter bi se dalo z njim vsakemu uradniku sredstvo, da zatira jezikovne pravice nenemških narodov! Tako torej odklanjamo tudi tega liberalnega tirolskega zdravnika.

Kako pa je po mojem mnenju pomagati Avstriji iz grde zagate? — V to svrho treba jasnega programa, energične razsodne vlade in dobro organizovane stalne parlamentarne večine. Priznavam: lahko rečeno, a sila težko storjeno.

Jasen program, to je: vedeti moramo, kam plovemo! V nas ni bolan samo parlament, temveč bolna je ustava naša. Dandanes je razdrta in ohromela ona ista ustava, katera je bila sklenjena leta 1867. od naših političnih nasprotnikov direktno proti nam, in glejte čudo! — iste stranke so jo zlomile, katere so jo svoj čas ustvarile sebično zase. Zato pa se stalno pomirenje našega cesarstva more doseči le potom ustavne spremembe. Centralistični ustroj — ta vzor naših starih birokratov — ne ugaja Avstriji, ker ni primeren ne zgodovinskemu razvoju niti razvitosti gospodarskih in kulturelnih razmer. Državni zbor je preobložen s tvarino, zato je ne more zmagati. Potem pa mari ni nesmisel kovati postave za dežele, n. pr. za Galicijo ali Bukovino, v katerih deželah večina poslancev nikoli ni bila! Preustrojiti je tedaj ustavo — ne v federalističnem — tega odioznega izraza nočem rabiti — pač pa v avtonomističnem smislu tako, da se bo centralnemu parlamentu baviti le z onimi zadevami, ki so v istini skupne vsej monarhiji, druge stvari pa je odstopiti deželnim zborom.

Ali ugovarjalo se mi bo: z razširjenjem deželne avtonomije pogubiš slovenske manjšine v mešovitih deželah. Saj jih že sedaj mrcvarijo deželnozborske večine v Gradcu in Celovcu, v Trstu, Gorici in Parenci, kaj pa bo potem, če se področje deželnim zborom še pomnoži in razširi?

Toda ta argument, na prvi pogled nepobiten, vendar ne odločuje. Pred vsem ni pozabiti, da pripada slovenska delegacija že dolgih 20 let

oni večini, ki se naslanja v svojem programu na dve glavni točki: narodna enakopravnost in deželna avtonomija. Večkrat, žalibog vedno brezuspešno, sem že zahteval od svojih ožjih tovarišev, naj bi vendar enkrat temeljito preštudirali preporno to vprašanje ter ga rešili dogovorno z rojenimi avtonomisti Čehi in Poljaki. Slovenci moramo formulirati precizne pogoje, pod katerimi smo pripravljeni tudi mi sodelovati pri avtonomističnem preustroju državne ustave. Deželna avtonomija namreč ni več škodljiva za našo narodnost, kakor hitro se potom državnega zakona zagotove narodne pravice manjšinam v mešovitih deželah. Tedaj zakon v varstvo in obrambo narodnih manjšin, jasen zakon, gospoda moja, nobenih splošnih fraz, nego konkretna določila, kake pravice je prisojati manjšinam in katerim javnim organom na podstavi narodne avtonomije bodi izročeno varstvo teh pravic. V podrobnosti se ne spuščam. A preverjen sem, da bi osnova samostojnega šolskega sveta, samostojnega kulturnega sveta, ustanovitev narodnih kurij v deželnem zboru in deželnem odboru itd. s primerno preosnovo cesarskih uradov omogočila n. pr. tudi štajerskim Slovencem, da bi se končno tudi oni mogli sprijazniti z razširjenjem deželne samouprave.

Istotako bi se dalo urediti finančno vprašanje, namreč težavno razmerje med aktivnimi in pasivnimi deželami.

Tako sem zavzet za to globokosegajočo državno preosnovo, da se niti pred to mislijo ne ustrašim, uveljaviti jo potom § 14. Opuščam pa to misel le iz jednega razloga: za tako operacijo treba izvrstnega operaterja, takih operaterjev pa v Avstriji žal nimamo.

S tem pa ni izključeno, da se ne bi dala na podlagi takega programa ustanoviti stalna državnozborska večina. Sedaj ni nobene večine več, stara je razbita. »Arbeitsmajorität« pa, osnovana proti Čehom, se je sama zrušila tekom 24 ur. Levica sploh ni več v stanu, niti s pomočjo nove koalicije ne, ustvariti trajne večine niti tedaj ne, če se ji pridružijo Poljaki in nemški konservativci. V opoziciji so levičarji še skupaj držali, pa le za silo, toda izročiti jim vlado in takoj si bodo v laseh. Demoralizovani parlament se zbudi le tedaj, če se znova združijo stranke stare večine. Temelj zato smo položili že jugoslovanski poslanci združivši se s češkim veleposestvom in s »Trenenfelsovo« skupino. Ako si Čehi, ki so poleg velike darovitosti dokazali mnogokrat državniško zmernost in previdnost, ne bodo dali vezati rok po kvarnem radikalizmu, ako do jeseni počakajo s svojimi ukrepi, ter se pri njih nekoliko ozirajo na težavno stališče jugoslovanskih prijateljev, hkrati pa tudi na nujne potrebe avstrijske države, potem sem uverjen, da se zopet zveriži stara desnica, očiščena prejšnjih nedostatkov, prešinjena z novo življensko energijo.

Toda gola restitucija stare večine še nikakor ne pomiri razdejane države. Težiti je za tem, da se ta večina pomnoži z zmernimi elementi z levice. Poštena poravnava je Slovanom možna z vsemi onimi nemškimi strankami, ki stoje res še na avstrijskem programu, katere ne škilijo preko črnožoltih mejnikov in so pogumni dovolj, da svojega avstrijskega rodoljubja ne vržejo pod mizo, kakor hitro kdo izmed kričave jate nemških nacijonalcev — n. pr. Schönerer ali Wolf — vzdigne svoj glas.

A kakšno je razmerje med nami in sedanjim ministrstvom?

Körberjeva vlada ima nekaj prav odličnih članov v svoji sredi, katerim ni odrekati niti strokovne sposobnosti niti državniškega pogleda. Körber sam je mož poln dobre volje, izkušen in neumorno delaven uradnik, ki Slovanom nikakor ni protiven. Navzlic temu se bojim, da nas s svojo popustljivostjo nasproti neopravičenim italijanskim in nemškim težnjam ne prisili v hudo opozicijo.

Ne pripadam onim vročekrvnim in kratkovidnim politikom, ki bi najrajše takoj začeli napad na vlado, če se v naših političnih okrajih imenuje adjunktom ali notarjem kak naš nasprotnik. Vem namreč, da imajo ministrstva večkrat vezane roke. Iz premnogih žalostnih skušenj

vem tudi, da je celo nečuvena breztaktnost nekaterih slovenskih poslancev naravnost onemogočila vladi ugoditi nam. Ali vzlic temu je imenovanje državnega nadpravdnika v Gradcu direktna žalitev, direktna provokacija slovenske narodnosti. Zahtevali smo le to, da bodi imenovan uradnik, ki je slovenščine zmožen. Toda imenoval se je mož, ki je slovenščine docela nezmožen, za to pa za svojo nalogo nesposoben. To je tako neosnovano preziranje naših prirojenih in ustavnih pravic, da mora iz tega nastati najnevarnejši prejudic za razmerje med slovensko delegacijo in vlado. Želim, da se varam, a dozdeva se mi, da nam bo boj proti Körberju vsiljen.

S tem bi lahko svoj govor končal, toda govoriti hočem še o prevažni stvari, o onem nesrečnem strankarskem boju, kateri razjeda politično gibanje na Kranjskem. Jedne stvari si ne dam očitati od nikogar ne, to je plašljivosti in rajše imam, da me proglase neprevidnežem nego strahopetcem. Govoriti pa moram o tem perečem vprašanju tem bolj, ker sem nekako izzvan bil, pokazati svojo barvo. Saj se je še tu pred kratkim neki slovenski politik, ki sicer nima ne državnozborskega ne deželnozborskega mandata, a navzlic temu narekava politiko »Slovenčeve« stranke, naravnost in brez najmanjšega povoda zaletaval v mojo skromno osebo. Dr. Šusteršič je dejal namreč: »Kak razloček med slovensko državnozborsko politiko danes in pred desetimi leti! Takrat je vodil našo delegacijo Šuklje, mož brez načel, strog oportunist, kateri je pazil le na to, da je pri vsaki priliki varoval liberalne interese, danes pa vodijo« — tako je patetično vzkliknil — »našo dunajsko politiko stanovitna načela!«

Čemu taki neosnovani napadi na moža, kateri se namenoma dosihmal ni vtikal v sedanje obžalovanja vredne kranjske homatije? In ti napadi so tudi stvarno povsem neopravičeni! Ne bom govoril o tem, da je pred 10 leti slovenska konservativna stranka na Dunaju bila zastopana po tako uglednih veljakih kakor sta bila ranjki deželni glavar dr. Poklukar in ranjki kanonik Klun. Vprav sramotenje je teh prezaslužnih mož, katera sta po skušenosti in modrosti daleč prekosila sedanjo ne baš orjaško konservativno politiko, ako se jima sedaj očita, da sta se udala »breznačelnemu vodstvu«. Sicer pa, dr. Šusteršič je še mlad odvetnik in tedaj nočem zahtevati od njega one stroge logičnosti, katera je prvi karakteristikon juridično mislečega moža. Mari ne sprevidite velikanskega protislovja, v katero je zagazil kolovodja »Slovenčeve« stranke s tem, da mi je predbacival breznačelstvo, v istem hipu pa poudarjal, da sem se vedno in stanovitno potezal za liberalne koristi? Saj je s tem priznal, ne le, da sem imel svoja načela, temveč celo, da sem dejanski delal na njih oživotvorjenju. Pa pustimo to v stran, recimo z drom. Šusteršičem, da sem zares jaz pred 10 leti vodil na Dunaju slovensko politiko ne po načelih, temveč po oportunističnih ozirih. Uspeh naj sodi in vprašam vas: katera doba je bila nerodovitnejša za narod slovenski, za naše duševne in gmotne potrebe, tista preklicana doba mojega vpliva, ko smo se slovenski poslanci vendar vsako leto ponašali s to ali ono pridobitvijo ali pa srečna sedanjost, ko dr. Šusteršič z mogočno desnico diriguje vso slovensko politiko na Dunaju, kajti jasno je kakor beli dan, da je večina zlasti kranjskih državnih poslancev golo orodje v rokah tega slovenskega režiserja?!

Meni vsaj se dozdeva, da Šusteršičev vpliv ni ugoden niti našemu postopanju na Dunaju niti strankarskemu gibanju na Kranjskem. To izrekam povsem odkrito z ono odločnostjo, s katero obsojam nevredne naše prepire. Mi dunajski Slovenci smo si ohranili gorko rodoljubje, neskaljeno po vsakdanjih praskah in, verujte mi, boli nas, ko iz daljave gledamo divji boj na Kranjskem. Ali je moralo priti do take zdivjanosti našega političnega življenja? Še ni štiri leta tega, odkar smo zborovali slovenski državni poslanci v stanovanju g. dr. Šusteršiča in pod njegovim predsedstvom in predmet našega posvetovanja je bila tista famozna sprava! Vse

je takrat gorelo za to spravo, pač iz različnih, deloma zelo prozornih nagibov in vzrokov, ki jih ne bodem analizoval. Le to naglašam, da sem bil jaz edini, kateri je odločno odsvetoval od te sprave. Rekel sem: »Vaša sprava ne bo držala, kajti razdvajajo nas ne le osebnosti in malenkosti, temveč svetovni nazori! Kar hočete danes uprizoriti — rekel sem tedaj svojim tovarišem — spominja me na epizodo v veliki francoski revoluciji, katero so zgodovinarji krstili Lamourettov poljub. Bilo je l. 1792. poleti, ko je vojvoda brunšviški že stal s svojo armado na francoskem ozemlju. Takrat se je v francoski zakonodavni zbornici dvignil liberalni škof Lamourette ter v ginljivem govoru rotil svoje tovariše, češ: »Vsi smo sinovi ene matere, pozabimo, kar nas razdvaja, poljubimo se kakor bratje.« In zares, francoski poslanci kar pijani lepih teh fraz, so se začeli poljubljati: navzlic tem poljubom, so si par mesecev kasneje rezali vratove, da je bilo kaj! In tako — dejal sem svojim tovarišem — sklenili boste danes svojo »spravo« in čez malo mesecev si boste zopet grje v laseh nego kedaj prej.

Ker tedaj nisem zaupal uspehu sprave, stavil sem sam čisto pohleven predlog. Zahteval sem, naj se zvežejo slovenski poslanci v to svrho, da bi vsled njihovega vpliva slovenski časopisi preporna vprašanja razpravljali zgolj s stvarnega stališča, opustivši tiste grde osebnosti. Naravno je, da sem sijajno pogorel. Dvignil se je proti mojemu predlogu sam dr. Šusteršič, on, ki v domači politiki nastopa z isto sigurno avtoriteto kakor med meteorologi Rudolf Falb. Obsodil je moj predlog, češ: nima nobene vsebine, in svet bi se nam smejal, če ga sprejmemo. Danes pa se svet smeje ponesrečeni spravi in o mojem predlogu danes marsikdo želi, da bi tedaj več milosti bil našel pri svojih sodnikih.

In pri čem smo dandanes?

Počenši z l. 1883., ko sem bil prvič izvoljen v deželni zbor, sem zastopal misel, da na Kranjskem mora ozir na rapidno propadajoče gmotno blagostanje napotiti vse stranke, da napravijo med seboj neko premirje. V istini zboljšale so se od tedaj naše razmere z našimi nemškimi sodeželami in jaz za svojo osebo živo obžalujem, da utegne postopanje vodje nemške stranke, barona Schwegla v državnem zboru in moralična sokrivda njegova glede na pohlepnost in neodjenljivost nemške levice neugodno vplivati na prijazne odnošaje s kranjskimi Nemci. Ali kak položaj je v zadnjih letih na Kranjskem nastal med narodnimi strankami?

Glasno in jasno povem, da sem in ostanem zvest pristaš naprednim idejam. V grob bodem seboj vzel ono prepričanje, katero me je navduševalo v mladostnih letih, da je spas in bodočnost našemu narodu iskati zgolj v svobodnem napredku. In nisem se izneveril temu programu, ako sta me sedaj, ko mi je brada osivela, skušnja in premišljevanje pripravila do spoznanja, da si svobodomiselni napredek in pozitivna verska misel nikakor nista v protislovju. Lehko bi delovali v ločenih taborih sicer, vendar vsak s svoje strani za izomiko in srečo slovenskega naroda, mesto tega pa razsaja med nami tako neizprosen boj, da mu skoraj sličnega ne dobimo po širokem svetu. Časopisje bi moralo blažiti ljudstvo, mesto tega pa z robato svojo pisavo, s teptanjem vsake avtoritete kuži in zastruplja. Predobro vem, da se s temi odkritimi besedami ne prikupim niti tej niti oni stranki, ali hvala Bogu, ne treba mi hliniti se, prostodušno lahko izrekam, kar mi veleva vest in narodno poštenje, in če mi vsled moje odkritosrčnosti odtegnete svoje zaupanje, drage volje vam pustim svoj mandat, kateri je v današnjih žalostnih časih itak le breme in muka vestnemu poslancu. Greši se pri nas na Kranjskem neprestano z obeh strani. Glasilo napredne stranke se je tako zakopalo v strankarski boj, da mu bo kmalu vsak kaplan prešestnik in vsak župnik nenasiten lakomnež, »Slovenec« in njegov sodrug pa pišeta o posvetni inteligenci, kakor da bi bil sleherni trgovec

oderuh in goljuf, in vsak odvetnik — seveda, ako ne trobi v njih rog — že slepar! In s tako hrano se krmi dan na dan ubogi prosti naš narod! Dogodki zadnjih let, zlasti zverinski zločin, kateremu je žrtev bil eden najboljših vladarjev, kar jih pozna zgodovina, kralj italijanski, morajo nas uveriti, da nikoli še ni tako zelo trebalo med človeštvom gojiti spoštovanje pred avtoriteto in pred zakonom. V nas pa delamo le na to, da se spoštovanje pred to avtoriteto popolnoma zatre med narodno maso! — In vsaka stranka vidi napake le pri protivniku in je slepa za svoje lastne zmote. Brez ovinkov povem, da se je med našo duhovščino, zlasti med mlajšo, v zadnjem času pokazala neka pretirana samosvestnost in čudna nestrpnost. Res je, da pri nas vstopi v duhovski stan mnogo nadarjenih mladih mož. Mnogo jih je pa tudi okornih in slabo talentiranih. Videl sem duhovnike, kateri so se kot malonadarjeni, okorni in navadni učenci šolali pod menoj. Z največjo silo smo jih spravili skozi maturo. Ko vstopijo potem v semenišče, se jednostransko pripravijo za svoj stan, a splošne omike, obširnega obzorja, zlasti pa politične vede si tam naravno ne morejo pridobiti. A glej čudo, komaj postane tak revež kaplan v kaki hribovski vasi, že misli, da more apodiktično govoriti o vsaki stvari! Novodobnega življenja ne pozna, o težkih problemih narodnega gospodarstva in političnih vednostih ima kvečjemu nekoliko jednostranske, slabo prebavljene teorije, in vendar oblastno obsoja in zametava vsakega, kateri drugače sodi o političnem in gospodarskem organizmu kakor on ter zmerja vsakega, češ, da je »brezverec«!

A inteligenca in njeno časnikarsko glasilo? Priznavam, da smo čisto nemilo zadeti po preoblastnem postopanju tega ali onega posameznega duhovnika, čestokrat smo užaljeni po tisti nestrpni ozkosrčnosti, s katero se nekateri vročekrvneži spravljajo na naše slovstvo, našo omiko, novodobne naše nazore, ali tudi mi v svojem odporu često prekoračimo pravo mejo. Mesto da v svojem časopisju zavrnemo pojedinega ofenzivnega duhovnika, napada se takoj ves preznameniti duhovski stan. Naravno, da taki napadi skele in naravno, da duhovščina v silobranu zopet uporablja vsa sredstva, da si ohrani omajano svojo pozicijo. Zato nujno nasvetujem, da se v obeh taborih orožje nekoliko omehča!

Žal, da se je ta boj zanesel tudi na gospodarsko polje. In tu moram reči, da je krivda »Slovenčeve« stranke večja. Kot praktičen nacijonalni ekonom rečem, da je gospodarsko vprašanje za nas še važnejše nego jezikovno.

Narodnonapredna stranka pa je držala roke križem. Ustanovila je pač nekaj posojilnic, a kredit je tu za kmeta predrag, in dobiček deležnikov pri nekaterih posojilnicah prevelik. Narodnonapredna stranka pa se, žal, ni oprijela polja, kjer je edina rešitev kmeta in obrtnika: zadružništva.

»Slovenčeva« stranka se je pač oprijela tega principa, a hitro ga je kompromitirala tako, da ga težko rešimo še kdaj. Zadružništvo ima namen, da koncentruje denarno moč, skrbi za izboljšanje produktov, za cenene stroje, surovine ter za direktne zveze med producenti in konsumenti. A pri nas? Konsumna društva nam pobijajo trgovski stan in oškodujejo cel srednji stan.

Pri teh gospodarskih društvih so pač kumovali politični razlogi! Kar bi moralo biti pritiklina, je postala glavna stvar. S par vinarji, za katere se blago dobi cenejše, se ne reši kmeta in obrtnika, a stvar se je dandanes pritirala vendar že tako daleč, da se majo glavni stebri naroda.

Da se je dobri princip zadružništva pokvaril tako, tega je krivo pač vodstvo »Slovenčeve« stranke in vodstvo teh konsumnih društev.

Sedaj se snuje tudi nova zavarovalnica. Pri novi zavarovalnici je dosti, čestokrat vse zavisno od one osebe, kateri se poveri vodstvo. To vam mora biti strokovno izobražen, osebno nedotakljiv veljak, mož, kakor so n. pr. Čehi si ga pridobili za svojo »zemsko banko« v osebi dr. Matuša. Pri nas pa, če poročajo listi istino, se misli na ravnokar

upokojenega uradnika brez strokovnega znanja, brez vsakojakih osebnih garancij, le radi tega, ker je možak imel že toliko političnih prepričanj, kakor ima nebeška mavrica barv in si je nazadnje, potem ko je že bil Nemec, radikalen »Narodovec«, celo Šukljejanec, sploh vse, kar je pri nas mogoče, klerikalno krinko nataknil na obraz. — Taki psevdokonservativci škodujejo konservativni stvari več kakor vsi napadi najstrastnejših radikalcev. (Dobro!) Ker pa bode imel od take zavarovalnice narod le škodo, povem odkrito in brezobzirno svoje mnenje na pristojnem mestu.

S tem končujem. V današnjih razmerah vztrajati ni prijetno. Vztrajam le dotlej, dokler imam Vaše zaupanje. Sodite torej in dajte mi na odkrito besedo odkrit odgovor! (Odobravanje.)

XIX. poglavje.

Odklanjam kandidaturo in mandat.

V naprej sem si bil na jasnem, da bo moj govor na obeh straneh izvabil odpor. Ali čutil sem v sebi naravnost potrebo, da si olajšam svojo politično vest z odkrito izpovedjo, ne meneč se za morebitne posledice. Seveda nisem mogel ignorirati dejstva, da sem govoril pred občinstvom, ki se je po svoji ogromni večini prišteval narodnonapredni stranki. Toda to je vplivalo več ali manj le na vnanjo obliko, po svojem jedru pa je moj govor pač bil v evidentnem protislovju napram nazorom, ki so bili tedaj zavladali v naprednem taboru. Ne morem zanikati, da sem se bil tedaj glede načel že prav izdatno približal klerikalnemu programu. Vendar pa se je že tedaj pokazala izrazita razlika med mojim pojmovanjem in med načinom, s kojim je zlasti dr. Šusteršič hotel voditi večino slovenskega naroda. In ta načelna razlika je obstojala ves čas, tudi še takrat, ko sva skupno sodelovala v slovenski politiki.

V čem je obstojala ta razlika?

Za svojo osebo sem bil že l. 1900. do duše uverjen, da mora prenehati oni divji, neizprosni, odurni boj med narodnonapredno in klerikalno stranko. Seveda si nisem nikoli domišljal, da bi bilo možno, zopet zjediniti ves naš narod v eno samo stranko. »Una grex sub uno pastore« (»ena čreda pod enim pastirjem«) kakor v časih »očka Bleiweisa« — temu je enkrat za vselej bilo odklenkalo! Toda naposled se naslanja vse politično življenje na dve operaciji: diferencijacija in integracija! Vedno ljutejši naval besnega nemškega nacijonalizma je pritiskal na nas Slovence v toliki meri, da smo bili primorani, navzlic različnosti v tem ali onem pogledu vendar se približati drug drugemu. In dalje: nastalo je v meni prepričanje, da je naš narod v svoji duši neomajno vdan katoliški veri in njenemu svečeništvu ter da je usodna zmota, ako se hoče posvetno razumništvo protiviti verskemu razpoloženju narodne mase. To prepričanje je bilo v meni tem jačje, ker sem se po duševnem razvoju že sam pridružil katoliškim vernikom. Toda nikoli se nisem mogel pridružiti oni tesnosrčnosti, ki je v pripadnikih druge stranke videla zgolj ničvredneže. Odklanjal sem Šusteršičevo metodo, ki je vsakega naprednjaka zgolj zaradi njegovega strankarskega

mišljenja že proglasila za »lumpa« ali sleparja. In verjel sem, kakor verujem še danes v nadvladajočo moč ljubezni, ki čestokrat veliko uspešneje učinkuje nego surova sila!

Ni čuda, da je moj govor na novomeškem volivnem shodu našel glasen odmev v slovenski javnosti. »Narod« je nanj reagiral z uvodnikom »Rekriminacije poslanca Šukljeta« dne 13. avgusta 1900, dan kasneje je pa dr. Slanc v glasilu slovenske inteligence razkladal svojo politično modrost v članku z naslovom »Quieta non movere«, ki se sigurno ni ujemal s člankovo vsebino. Povsem umevno, da sta se oba člankarja zaletavala v mojo izjavo, saj z njunega stališča je njuno protivje bilo docela opravičeno.

Nikakor pa nisem bil pripravljen na ljuti napad dr. Šusteršiča. Moj govor je vsekako bil mišljen pomirjevalno ter sem se ž njim namenoma in očividno približal katoliškonarodni smeri. In vendar se je vodja slovenske katoliške stranke kar besno zaganjal v mene na shodu 19. avgusta v Kamniku. Šusteršič me je hotel osmešiti ter na vsak način uničiti pred slovenskim narodom kot povsem nezmožnega senilnega brbljača, ki se je dosmrtno blamiral s svojim narodnim politikovanjem. Na tako polemiko sem moral dati krepak odgovor. Storil sem to v treh člankih, objavljenih v »Slovenskem Narodu« pod naslovom: »Recontra!«

Na smešenje svoje osebe odgovarjam najprej dr. Šusteršiču z njegovo ne preveč laskavo karakterizacijo. Evo je!:

»Drugače pa je z g. dr. Šusteršičem: le-ta me je izvabil iz mojega zatišja!

Ne sicer njegova politiška osebnost, premalo me zanima. Poznam moža in kar načuditi se ne morem skromnosti kranjskega duhovenstva, katero si je izbralo duševnega voditelja tako malega kalibra. Dr. Š. je vendar nekaj povsem povprečnega: navaden govornik, navadna darovitost, navadna izomika. Le jedna sama lastnost nahaja se pri njem v nenavadni meri in ta lastnost, katero je sijajno obelodanil tudi na zaslovelem kamniškem shodu, je, — oprostite g. doktor, mojo odkritost, saj ste Vi sami prvi sneli glacérokavice — izredno njegovo samosvestje, nenavadna njegova arogantnost!«

Kar se tiče Š. očitanja, da je moj predlog nemogoč, ker § 14. po svojem besedilu izključuje vsako spremembo ustave, ugovarjam tako-le:

»Jedro mojega predloga obstoja — in to mora biti povsem jasno slehernemu razsodnemu presojevalcu mojega govora — v tem, da svetujem vladi, naj namesto brezuspešnih jezikovnih zakonskih načrtov za Češko in Moravsko pripravi predlog državnega zakona v varstvo jezikovnih manjšin v mešovitih deželah. Takemu državnemu zakonu je moč preskrbeti bogato skozinskozi konkretno vsebino; celo narodno sodišče z izvršilno veljavo dotičnih razsodb se da osnovati ž njim. In vendar to ni nobena sprememba državnih temeljnih zakonov, temveč gola izvršitev člana XIX., prepotrebno in od nas tolikokrat zaželeno dopolnilo naše ustave. V to svrho tedaj niti kvalifikovane parlamentarne večine ne bi trebalo, še manj pa prepoveduje besedilo ustave, da bi se tak zakon provizorno uvedel na podstavi § 14.

In deželna avtonomija, ali se ta zares ne da razširiti brez ustavne spremembe? Pazno zasledujem patologično prikazen dr. Šusteršičevo. Nikoli ga nisem smatral globokim političnim mislecem, toda toliko plitvosti, kakor jo razodeva zadnja njegova kamniška filipika, niti pri njem nisem pričakoval. Mari se g. doktor v kratki dobi svojega parlamentaričnega delovanja v istini niti toliko ni priučil, da bi znal, da je decembrska ustava v svojih osnovnih zakonih mnogo bolj avtonomistična nego kasnejši zakoni? § 12 tistega osnovnega zakona z dne 21. decembra 1867, drž. zak. št. 141, v kojem se nahaja tudi oni ominozni § 14., izrečno odkazuje vse ono, kar ni v § 11., odstavkih a—o taksativno navedeno, delokrogu deželnih zborov. Poleg tega pa se je zlasti v prvem desetletju po decembrski ustavi raztegnilo področje državnega zbora preko onih mej, katere določa § 11. Da navedem le en slučaj, kateremu bode dr. Šusteršič in stranka njegova iz posebnih razlogov morda bolj pristopna! Al. 1. § 11 pridržuje državnemu zboru zgolj »die Feststellung der Grundsätze des Unterrichtswesens bezüglich der Volksschulen«, in vendar je državni šolski zakon v strogem protislovju s postavno urejeno kompetenco uredil celo najintimnejši detajl ljudskega šolstva, ne meneč se za to, da se s tako interpretacijo utesni delokrog deželnemu zakonodajstvu ter oškoduje pravica deželnih zborov, katerim po sedanji ureditvi malo več preostaja nego — pokritje šolskih stroškov! Jednakih slučajev imamo v izobilju in povsod bi tam bilo mogoče širiti deželno avtonomijo povsem v okviru pravokrepne ustave, torej brez vsake premembe državnih osnovnih zakonov. Bode-li gostobesedni gospod doktor sedaj vedno še vzdrževal svojo trditev, da je po meni nasvetovana državna preosnova »popolnoma nepostavna in nesmiselna?«

Sicer pa je dr. Šusteršičeva zamaknjena zaljubljenost v suho besedilo § 14. danes že prava rariteta. Ostali politični svet na Avstrijskem, ne izvzemši vlade niti njenih prednic, vendar nekako drugače sodi kakor klerikalni plenipotentiarius iz Ovijačeve hiše. Že goli factum, da se naša država že dolga tri leta izključno vodi s paragrafom, kateri je bil svoje dni sklenjen le za slučaj posebno nujne potrebe, kaže jasno, da se ga dandanes tolmači tako obsežno, kakor se svoje dni niti od daleč sanjalo ni zakonodajalcu. To sega tako daleč, da se n. pr. niti dr. Grabmayer, kateri se je vendar pred vsemi drugimi poslanci zaletaval v izkoriščanje tega preklicanega paragrafa ter v zlorabo njegovo — in ta mož ga je gotovo čital vsaj tako vestno kakor g. dr. Šusteršič — sedaj prav nič več ne obotavlja, zahtevati na zelo podobni podstavi uveljavljenje nemškega posredovalnega jezika, navzlic temu, da pomeni tak ‚octroi' vsaj po mojem prepričanju jasno spremembo ustave.«

V svoji daljnji polemiki proti dr. Šusteršiču sem opozarjal na dejstvo, da ta politik s svojimi nazori spravlja slovenski narod v očito nasprotstvo z njegovimi političnimi prijatelji in zavezniki. Skliceval sem se med drugim tudi na pisavo dunajskega »Vaterlanda«, glasila češkega veleposestva, ki je direktno priznal, da se je moj novomeški govor sukal popolnoma v mejah programa, katerega je sprejela slovanska krščansko-narodna zveza, dočim se je o Šusteršičevem govoru doslovno izrazil:

»Die Rede des Herrn Dr. Šusteršič scheint den weiteren Bestand dieses eben erst gegründeten Verbandes (t. j. spojitve čeških veleposestnikov in »Treuinfelsove skupine« z našim klubom) in Frage zu stellen.«

In v istini je imenom češkega veleposestva baron **P a r i s h** v praški »Politik« odločno obsojal in zavračal Šusteršičeve nauke, glavni češki list pa, »Narodni Listy«, je še huje raztrgal in pobijal Šusteršičevo polemiko proti meni. Ocena tega politika ni bila baš laskava. Pravi o njem: »Ta gospod se je odlikoval po posebni lastnosti, in sicer po umetnosti, postati v nerazmerno kratkem času zoprn ne samo poslancem drugih strank, nego tudi poslancem desnice... Kar mu je manjkalo na duhu, to je nadomeščal s prisiljeno samozavestjo in z aroganco.«

V tretjem svojem članku iz serije priobčene pod naslovom »Recontra« sem podal svojim rojakom jasno formulirano politično izpoved. Moj nasprotnik me je smešil na kamniškem shodu dne 19. avgusta 1900, češ:

»Vidim starega fosilnega liberalca, kako se mu hlače tresejo...!«

Moj odgovor se je glasil:

»In vendar mora gospod doktor prav dobro znati, da že dolga leta sem smatram l i b e r a l i z e m za sicer znamenito in zaslužno, kljub temu pa že p r e p e r e l o z g o d o v i n s k o p r i k a z e n, katera po moji subjektivni sodbi d a n e s n i m a v e č p r a v i c e d o o b s t a n k a.«

In dalje:

»Kajti ne zanikam in ne sramujem se tega, da se je tekom zadnjih let v meni vršil notranji prevrat. Kar sem bil izgubil v zgodnji svoji mladosti, sem zopet našel v kasni moški dobi. Po svojem prepričanju — i n s o d i t i o t e m j e l e m o j i l a s t n i v e s t i, d r u g e g a s o d n i k a o d l o č n o o d k l a n j a m — prištevam se zopet ogromnemu krogu vernih katoličanov, spolnujem cerkvene zapovedi in verske dolžnosti. Ta metamorfoza se je vršila zgolj notranjim potom, nanjo niso najmanj vplivali vnanji razlogi.«

Odgodeni državni zbor ni bil več sklican; 7. septembra 1900 je objavila uradna »Wiener Zeitung« cesarski odlok, s katerim se je razpustil državni zbor ter so se razpisale nove volitve. Vse je bilo pripravljeno na to dejstvo, nemudoma so se pričele pri vseh strankah volivne agitacije, tudi v mojem volivnem okraju se je javila volivna groznica, ki je dovedla do čisto nepričakovanega rezultata.

Volivna kampanja v dolenjskih mestih se je pričela s pismom mestnih županov, podpisanim od mestnih županov, v kojem me ti občinski predstojniki imenom občinskih odborov prosijo, naj zopet prevzamem mandat za svoj stari volivni okraj. Kočevje, Višnja gora in Ribnica sicer niso bile zastopane na tem pozivu; ali kar se ribniškega trga tiče, sem itak znal, da smem računati na ogromno večino ondotnih glasov, Višnja gora je bila odločno zame ter tudi od nemških Kočevarjev se ni bilo bati nobenega protivja, kvečjemu da bi se vzdržali volitve v znamenje svoje narodne razlike. Vse je bilo tedaj videti v najlepšem redu; ko mi doide drugo pismo. datirano iz Novega mesta ter podpisano od mladega odvetnika drja. Ž i t k a, ki je odmah dalo stvari drugo lice.

Evo obe pismi!

Pismo županov se glasi takole:

Rudolfovo, dne 26. sept. 1900.

Velecenjeni gospod dvorni svetnik!

Državnozborske volitve se bližajo.

Dosedaj ste bili Vi, preblagorodni gospod, državnozborski poslanec dolenjskih mest in trgov.

Živo nam je pred očmi Vaše dosedanje velikoletno delovanje v blagor volivcev in v blagor domovine.

Podpisani mestni župani dolenjskih mest v imenu mestnih odborov prosimo Vas vljudno, da blagovolite zopet prevzeti kandidaturo za zgoraj omenjene državnozborske volitve za dolenjska mesta in trge.

Čeprav uvažujemo, da je mandat za Vas težko breme, vendar upamo, da našo prošnjo uslišite.

Nadejaje se Vašega cenj. odgovora smo kakor vselej udani in hvaležni Vam

župani dolenjskih mest:

Dr. J. Schegula, s. r., župan novomeški.

Otmar Sever, s. r., župan kostanjeviški.

Dr. Tomaž Romih, s. r., župan krški.

Janko Puhek, s. r., župan črnomaljski.

Fran Jutraž, s. r., župan metliški.

Pisava kaže, da je pismo lastnoročno pisal novomeški župan dr. Schegula. Ker je pismo bilo poslano v posamezna dolenjska mesta, da ga tam podpišejo župani dogovorno z občinskimi odbori, mi je dopis prišel v roke šele po prvem tednu oktobra. Vesel sem bil zaupanja svojih volivcev, izraženega po njihovih zakonitih zastopnikih in baš sem bil na tem, da odgovorim v pritrjevalnem smislu, ko mi pride v roke izjava iz Novega mesta, ki je nekako drugače zvenela. Prejel sem namreč 9. oktobra list, ki ga je spisal dr. Žitek, ki je bil pred kratkim v Novem mestu otvoril svojo pisarno. Z velikim začudenjem sem čital:

Velecenjeni gospod dvorni svetnik!

Pri volivnem shodu, ki se je tukaj vršil dne 5. t. m. ob obilni udeležbi volivcev, zlasti iz meščanskih krogov, se je ventiliralo vprašanje o kandidaturah za državnozborski mandat za dolenjska mesta in trge.

Nekoliko udeležencev, na čelu jim g. dr. Slanc, se je izreklo odločno proti temu, da bi se Vas, gospod dvorni svetnik, še kot kandidata vzelo v kombinacijo.

Vendar je pa po predlogu gg. pl. Lehmanna, vodje Dolenca in dr. Defranceschija obveljal sklep zbora, ki se glasi:

»Bivši poslanec g. dvorni svetnik Šuklje se pozivlja, da tekom osmih dni na naslov predsednika današnjega shoda dr. Žitka izjavi, da kandiduje na podlagi programa narodnonapredne stranke in podpiše ta program.

V slučaju, da gospod dvorni svetnik izjavi, da na podlagi tega programa kandiduje ter ta program podpiše, postavijo ga pristaši narodnonapredne stranke svojim kandidatom.

Za slučaj, da se gospod dvorni svetnik na ta poziv izjavi negativno ali sploh ne odgovori tekom stavljenega mu roka, postavi narodno-

napredna stranka svojega kandidata in ne vzame gospoda dvornega svetnika več v kombinacijo.«

Po naročilu zbora, kojemu sem imel čast predsedovati, Vas o tem sklepu vljudno obveščam in Vas v smislu tega sklepa prosim, da adresirati izvolite svoj čislani eventuelni odgovor na moj naslov.

Z najodličnejšim spoštovanjem Vam udani

dr. Žitek.

V Novem mestu, dne 7. oktobra 1900.

V meni je zavrelo. Z majhnim presledkom sem takrat bil zastopal dolenjska mesta in trge v deželnem in državnem zboru 17 let. Vedno sem si prizadeval, varovati njih interese ter jih častno zastopati v državnem in deželnem parlamentu. Sedaj pa vsaj pri enem delu volivcev taka sprememba. Odkod to?

Že prej sem povedal, da je bil konec mojega prijateljstva z dr. Slancem, ne po moji krivdi, temveč vsled tega, ker nisem hotel podvreči svojega boljšega mnenja Slančevemu diktatu, zlasti pa, ker sem se bil drznil celo na javnem volivnem shodu odločno obsojati tisto »farško gonjo«, s katero se je bil dr. Slanc strastno pečal. Z dr. Slancem se je popolnoma ujemal ter pri vsaki priliki proti meni deloval gospod Karel Rozman, občinski odbornik in kasnejši večkratni župan novomeški. Majhen možiček, brez študij, kajti menda drugega gimnazijskega razreda nikoli ni bil dovršil, brez znanja in brez skušenj, ki pa je te »malenkosti« sijajno nadomestil z drzovitim nastopom in izredno kričavostjo. Poznal sem možaka še iz one dobe, ko je bil v prvem gimnazijskem razredu moj učenec. Še danes mi je uganka, kateri izmed tedanjih mojih učencev je bil bolj zanikaren in prefrigan, ali novomeški »Rozmanov Korel«, ali njegov sošolec kandijski »Štemburjev Pepe«. Žalibog je Karel Rozman pri meni dobil zasluženo dvojko in jaz mislim, da so že spomini na ta neuspeh vzbujali v njem neko antipatijo do mene. Ali navzlic temu je bil moj mandat docela varen. Kvečjemu, da bi moral prirediti v Novem mestu kak volivni shod! Znal sem zagotovo, da je velika večina tudi novomeških volivcev še odločno stala na moji strani: drugih mest sem itak bil gotov!

Seveda o tem, da bi podpisal program narodnonapredne stranke, pri meni niti govora ni bilo. Kdor zasleduje moje politično delovanje, mi bo moral priznati, da sem že od leta 1883., ko sem bil prvič izvoljen v deželni zbor, do leta 1900. vedno hodil svoja pota, bil neke vrste »out-sider«. Sigurno, da mi je to tupatam škodovalo, ali prejaka osebnost sem bil, nisem bil zmožen, ako sem spoznal kak nazor ali čin utemeljenim ali napačnim, podvreči se nasprotnemu strankinemu diktatu. Najmanj pa bi se takrat mogel zapisati narodnonapredni stranki, ko sem v svoji duši bil uverjen, da ona ne hodi več po pravih potih. Moralo je tedaj priti »ad fractionem panis«. Pa še nekaj!

Imel sem posebne pojme o dolžnostih in pravicah izvoljenca napram njegovim volivcem. Nikoli tega nisem prikrival, na-

ravnost sem dejal svojim volivcem v prijateljskem razgovoru, da si morajo biti na jasnem v dveh vprašanjih: ali je njih poslanec dokaj razsoden in ali je po svojem značaju pošten človek. Ako pritrdijo obojnemu vprašanju, torej čim me smatrajo za pametnega in značajnega, morajo pa prepuščati, da uredim svoje politično postopanje v parlamentu po svojem znanju in svoji vesti; kajti soditi smem, da poznam razmere na Dunaju bolj nego oni. Nasprotno pa, čim dvomijo v enem ali drugem pogledu, o moji razsodnosti ali mojem značaju, naj mi to povedo, in brez premislekov se odpovem mandatu. To je bilo moje načelo in dobro sem shajal s svojimi volivci. Sedaj pa se javi taka zahteva baš iz onega mesta, ki je imelo po mnogih pridobitvah odločno največ koristi od mojega parlamentarnega delovanja! Niti za trenutek se nisem premislil. Nisem odgovoril dr. Žitku. Brzojavil sem samo novomeškemu županu kratko brzojavko, glasečo se: »Odklanjam kandidaturo in mandat.« In pri tej svoji odpovedi sem vztrajal, dasiravno so mi še na predvečer volivnega dneva brzojavili belokranjski rojaki: »Vedno Vam zvesti Črnomaljci in Metličani hočemo Vas voliti jednoglasno kot rojaka, ki mu vse zaupamo, prosimo Vas sprejeti mandat. Zvečer tukaj shod, prosimo odgovora. — Puhek, župan, Jeršinovič, Šusteršič, Šetina.« Ostal sem pri odklonitvi, v tem smislu se je glasil moj telegrafični odgovor.

Ni čuda, da je moj umik iz političnega pozorišča vplival senzacijonelno ter vzbujal nemalo razburjenost po vsej deželi. Kako so ga komentirali naši glavni listi?

»Slovenec« je objavil sledeče:

»*Dvorni svetnik Šuklje in liberalna stranka.*

Prva žrtev leži na torišču sedanje volivne borbe — dvorni svetnik Šuklje! Liberalna narodna stranka, katero je Šuklje še nedavno hvalil v »Narodu« kot edino »ohranjujočo« stranko na Kranjskem, je v žaleči obliki zahtevala od njega izjavo, po kateri bi se na milost in nemilost moral podvreči vodstvu »ohranjujočih« politikov à la Tavčar, Malovrh, Slanc.

Šuklje je to izjavo odklonil, odrekel pa tudi vsako kandidaturo ali mandat. Kratko: Dvorni svetnik Šuklje je nehal igrati vlogo v našem političnem življenju.

Ne bilo bi prav, odrekati mu politično nagrobnico. Molka ob svojem političnem odhodu ni zaslužil, naj sodi kdo o njem kakor hoče. Nihče ne more tajiti, da s Šukljetom zgine s političnega pozorišča individualiteta prve vrste. Mi, ki smo ž njim marsikedaj križali meče, laglje ko vsak drugi priznavamo njegove dobre lastnosti. Šuklje je bil eden tistih slovenskih politikov, ki je skušal dvigniti slovensko politiko na višji nivô. Pošteno si je prizadeval vzpeti se nad zaduhlo atmosfero domačih bojev in domače gonje. Med tem, ko so drugi liberalni politiki slovenski ostali dosledno na duševni višini — Malovrhov in sličnih veleumov, se je Šuklje pošteno prizadeval, delati politiko iz višine državnika in iz te višine motriti tudi naše domače razmere. Bogato obdarjen s talenti, temeljito izobražen, siguren v svojem nastopu, ljubezniv in

vljuden v svojem občevanju — je znal, zlasti kadar je hotel, marsikoga zase očarati. Pri teh lastnostih ni bilo drugače mogoče, nego da mu je nekaj časa pripadla vodilna vloga v slovenski politiki, osobito ko je svoje liberalno politično prepričanje potisnil v ozadje in vso svojo bogato individualnost postavil v službo skupne slovenske politike. Žal, da se v Šukljeju ni takrat izvršil notranji preobrat, katerega je letošnje poletje razkril javnosti.

Tako je nosil v sebi notranji razkol in morebiti je ta razkol bil vzrok, da je pred šestimi leti prejel od vlade mu ponudeno mesto dvornega svetnika in se umaknil iz javnosti. Toda mirne zasebne eksistence njegov nemirni duh ni stalno zamogel prenašati. Leta 1897. je zopet skočil na politično pozorišče.

Zvesti njegovi volivci v dolenjskih mestih in trgih so mu zopet zaupali državnozborski mandat. To pot so ga izvolili izrečno pod liberalno zastavo. Tekom teh zadnjih let, od 1897. dalje, pa se je poostril razpor med krščansko in liberalno strujo na Kranjskem. V sredi ni ostalo nič več prostora. Katoliško naroden — ali liberalen, je postalo parola. Šuklje je bil liberalec, prepričan liberalec. Toda v zadnjih letih se je, kakor sam pripoveduje, izvršil v njem notranji preobrat. Kar je kot otrok imel, kot mladenič izgubil, je kot sivobradat mož zopet našel: vero, našo sveto jedino zveličavno katoliško vero. In — zopet je zapadel notranjemu razkolu. Liberalen poslanec je bil — v svoji notranjosti pa je stal na pozitivnem krščanskem stališču. To nasprotstvo je hotel zravnati v svojem znanem novomeškem govoru začetkom avgusta letošnjega leta. Toda ob njegovem lastnem notranjem protislovju se je razbila tudi zadnja njegova politična akcija. Njegov govor je kazal markantno tisti razkol kakor njegova notranjost. Nezdružljivo hotel je združiti, — ob tem problemu je ponesrečil. Obžalujemo le, da ga je vsled tega prevzela nevolja tako, da je postal oseben ter žalil moža, ki se je ustavil njegovim zmotam. Toda — človek je človek in uverjeni smo, da je ona zadeva mej njima že davno poravnana.

Mi nimamo nobenih obvez nasproti gospodu Šukljeju. Pač pa mu dolguje liberalna narodna stranka velik dolg hvaležnosti. Ali mu bode zamogla ta dolg poplačati? Ne vemo. Toliko pa vemo, da je način njenega postopanja ozirom zopetne Šukljejeve kandidature čin najgorje nehvaležnosti, čin prave Tavčar-Malovrhove brutalnosti. Tako, kakor so gospodje Slanc in sodrugi sklenili na novomeškem volilnem shodu — tako se ne govori z zaslužnim poslancem. Da, Šuklje je bil zaslužen poslanec, — zaslužen baš za liberalno narodno stranko. Kdor je imel priliko njegovo delovanje bližje opazovati, ve, da se je ravno še v zadnjem času na vso moč trudil, pridobiti liberalni stranki ugled in upliv na Dunaju. Dosledno je s tem spodkopaval ugled katoliško-narodne stranke. V njem smo videli svojega jedino nevarnega nasprotnika mej liberalnimi slovenskimi poslanci.

Veseliti bi nas moralo, da je liberalna stranka tega nam tako nevarnega moža obglavila. A obsojati moramo nehvaležnost te stranke, ki se je, kakor se nam zdi, ponižala v slepo orodje klike Malovrh-Slanc-Tavčar. Zares, Šuklje je zaslužil lepši odstop od strani svojih političnih somišljenikov.

Mi pa, njegovi odločni a lojalni nasprotniki, izkažemo mu ob tej priliki tisto čast, katero zasluži od nasprotnika mož, ki je padel na bojnem polju po dolgoletni častni borbi — tem bolj, ker je padel vsled sramotnega izdajskega zahrbtnega napada svojih bivših sobojevnikov.

Slovenska liberalna stranka je zopet za eno stopinjo padla v nižino — kako daleč bode še šlo — naj prihodnjost pokaže. Zdi se nam, da ni več posebno daleč od — katastrofe.«

Ni treba posebej naglašati, da je novomeška »fronda« in posledice njenega nastopa močno razburila javno mnenje v mojem starem volivnem okraju. Zelo karakteristični sta dve pismi, ki mi jih je bil poslal moj prijatelj iz Krškega, dr. Mencinger. Eno pismo nosi datum 27. septembra 1900, torej je spisano pred mojim odstopom, drugo je datirano z dnem 14. oktobra 1900, stoji tedaj neposredno pod vplivom mojega umika. Prvo pismo se glasi:

»Prečastiti prijatelj!

Ko sem pred 14 dnevi zopet zdravo videl, sem bral v Tvojem govoru od 4. avgusta sledeče besede: ‚Vendar bodem še vztrajal, ako se mi ne odtegne izpod nog ona solidna podstava, katero mora vedno pod seboj čutiti zastopnik naroda: zaupanje volivcev.'

Naš župan dr. Romih nam je pred nekaj dnevi bral pismo dr. Slanca, v katerem se nam za poslanca priporoča ne uradnik, ne dvorni svetnik, ampak mož, ki bo ‚znal pulte razbijati'.

Ustreči sem hotel Krčanom, kakor krški modrijan z nasvetom, da izvolimo našega krepkega kovača. Mož ni uradnik, niti hofrat, niti liberalec, niti klerikalec; prinesel bi pa v zbornico za razbijanje pultov ne samo potrebno moč, temveč tudi sposobno orodje. Toda moj nasvet ni obveljal, ampak poslušalci so bili uverjeni, da bodeš Ti še vztrajal in se zopet odzval zaupanju ogromne večine dolenjskih volivcev.

Kolikor Krčane poznam, bodo vsi, ki stopijo na volišče, Tebe volili. Skrbeli bomo pa že za to, da bo udeležba obilna.

Slišal sem pozneje, da dr. Slanc proti Tebi kandidira notarja Plantana iz Ljubljane. Dr. Slanc, kedar je resen, mora očitno Tvojo kandidaturo podpirati. Sedaj pa hoče na drug način Tebi pridobiti večino glasov, ko proti Tebi kandidira, ali razbijalca pultov, ali notarja Plantana. Volitev pa je resna stvar in Tvoja reč ne stoji tako slabo, da bi dr. Slancu trebalo za te delovati na humoristični in jezuitski način.

Naš Pfeifer se sedaj pridno giblje. Proti njemu se bo postavil, kakor čujemo, dež. sodni svet. Višnikar. Jaz ne bom deloval ne proti Pfeiferju, niti zanj. Ako me pa kakov kmet vpraša, koga naj voli, mu bom svetoval, naj da glas izkušenemu in po svoji dobri volji vedno za Dolenjca delujočemu Pfeiferju, čeprav je klerikalec. Zdaj pač ne gre za princip: ‚tu liberalec, tam klerikalec', ampak za korist, za gmotni blagor ubogega — ker brez svoje krivde obubožanega Dolenjca in sploh Slovenca.

Krčani so pripravljeni Tebi oddati svoje glasove. Samo izreči, da si zopet pripravljen na svojo ramo naložiti zunaj s tanko svilo ovito, znotraj trnjevo butaro nehvaležnega poslanstva.

Prosim Te iskreno, stori to. Blesk svile te več ne mami, pleča so močna in trnja si se že navadil — a ne naveličal.

Srčno Te pozdravlja

Tvoj iskreni častilec

dr. J. Mencinger.«

Čisto drugače se glasi drugo pismo, pisano v svetem ogorčenju.

»Blagi prijatelj!

V (—) Ti vračam tisti pismeni dokaz breztaktne kratkovidnosti slovenskih »razumnikov«, katerega so Ti podali novomeški prvaki in doprvaki.

Dobro hrani tisto pismo, ako ga ne hraniš, Ti čez nekaj let nihče ne bo verjel, da so se našli med Tvojimi dosedaj tolikrat neomahljivimi

volivci v tako resni dobi, ko nam je treba dobrega poslanca z lučjo po dnevi iskati, čudaki, ki so si zaželeli Herostratovo slavo s tem doseči, da nam strmoglavijo našega najboljšega, najuplivnejšega in najzvestejšega zagovornika. Torej hrani ta dokaz!

Da navzlic temu napadu mandata ne sprejmeš, je glede na Tvojo osebo in moštvo čisto naravno. Škodo bo pa trpela domovina. To bodo obžalovali Tvoji volivci in registrovali nov dokaz za staro resnico, da materi Sloveniji največ ran prizadevajo nje lastni sinovi. Med takimi sinovi Ti nisi bil in ne boš!

Kakšen epigon bo Tvoj namestnik, v Krškem še nič ne vemo. Naj bo ta ali oni, to bo vendar dosegel, da bo sedanjim zaslepljencem oči odprl. Zgodi se to skoro! Potlej Te bodemo vsi složno brez pogojev, brez revolverja prosili: Usmili se nehvaležnikov in spokorjenih grešnikov in bodi zopet naš izvoljenec.

Upam, da doživim tisti dan, ko Te bodemo zopet navdušeno in soglasno izvolili.

Do tedaj pa opazuj hladno in humoristično naše pigmeje-velikane in se včasih spominjaj svojega iskrenega prijatelja

dr. Mencingerja.«

Kaj bi tajil, vesel sem bil pisma! Odbil sem pač tiste superlative, izvirajoče iz intimnega prijateljstva, vendar sem bil tako ponosen na spoštovanje pristnega starega veljaka, da mi je bilo pismo odtehtalo nehvaležnost novomeških »frondêrjev«.

Od kandidature sem odstopil, trdno sem bil sklenil, dati slovo politiki in odslej živeti zgolj svojemu uradu in svoji družini. Čemdalje bolj je postal urad zame zanimiv; to ni bilo navadno pisarniško delo, tukaj ni šlo samo za rešitev aktov, bil sem poleg uradnika obenem veletržec in industrijalec. Zelo ugodno je bilo, da nisem imel nad seboj druge oblasti nego samo naučnega ministra. Ker je podjetje bilo močno aktivno, tudi denarnih zaprek nismo poznali. Veletržec sem bil, saj je bila zaloga šolskih knjig daleč največje založniško podjetje v vsej Avstriji; industrijalcem pa sem se smel priševati, ker sem imel v sebi podrejeni praški direkciji lastno dokaj veliko moderno urejeno tiskarno. In še eno moram reči: Naučni minister Hartel mi je bil trdno obljubil povišanje v četrti čin, ki sem ga v istini bil zaslužil z ozirom na rastoče dohodke zaloge šolskih knjig pod mojim vodstvom!

Toda usoda je drugače ukrenila. Moji dragi ženi je tekom zadnjih let vid popolnoma opešal. Hodil sem z njo k prvim specijalistom, povsod sem zvedel, da se operativnim potom nič ne da pomagati, glavna stvar bi bila, da se ohrani še to malo vida, kar ga je revica še imela. Zdravniki so svetovali: ven iz velikega mesta in na deželo ter v zelenje!

In še druga nesreča me je ob istem času zadela. Imel sem tedaj še pet fantov, samih krepkih, poštenih dečkov. Najstarejši je bil že dovršil pravoslovne študije ter že služboval kot avskultant pri okrožnem sodišču v Novem mestu. Naznanjen je bil za Božič deloma radi božičnih praznikov, največ pa radi drugega juridičnega rigoroza, h kateremu je bil priglašen. Pride na sveti večer predpoldne, me pozdravi, jaz ga pogledam

in pravim: »Fant, ti se rediš, saj boš kmalu kakor novomeški prošt!« Primem ga za roko, ki je bila zelo vroča in ga vprašam: »Ti imaš vročino!« Odgovor je bil: »Nič hudega ni, oče, odkrito povedano smo jo v Ljubljani s prijateljem Novakom malo potegnili!« Skrbna mati je hotela z ozirom na višjo temperaturo uvesti dijeto. Ali fant je glasno oporekal, češ, na praznike sem prišel, me vendar ne boš pustila stradati! Navzlic temu smo drugi dan poslali po hišnega zdravnika. Ta ga nekoliko preišče in pravi, da ni nič hudega, da ima le spriden želodec, »manj mu dajte jesti, to bo lahko prenesel, saj je dovolj dobro rejen!« Ali vročine so postajale vedno hujše; drugi dan je začel zdravnik majati z glavo ter dejal, da bo morda vendar le legar. In od tega časa se je bolezen rapidno razvijala. Četrti dan je bil že v delirju. Navzlic največji požrtvovalni oskrbi od strani matere in sestre Minke je sedmi dan po svojem prihodu mirno v Gospodu zaspal. Kdo more popisati našo žalost! Poleg tuge po nadebudnem sinu pa zame še skrb za mater! Strogo so nam zabičali zdravniki, naj se moja žena varuje vsakega razburjenja, vsake žalosti, sedaj pa taka nesreča! Sedel sem duševno nad vse potrt, utopljen v bridke misli, ko stopi k meni hči ter mi reče: »Oče, veš kaj, mati in ti sta tako uničena, najbolje bo, da stopiš v pokoj ter gremo na naše posestvo!«

Ta njen nasvet je bil zame odločilen.

Truplo je bilo blagoslovljeno pri sv. Štefanu na Dunaju. Dokaj je bilo prijateljev in znancev, ki so nam s svojo prisotnostjo izražali svoje sožalje. In ko so zapeli pevci akademičnega društva »Slovenije« v mogočni katedrali prelepe slovenske žalostinke, ko so izbrani glasovi krasno odmevali v velikanskih prostorih cerkve sv. Štefana, sem začutil vse bolečine smrtno zadetega očetovskega srca. Truplo smo peljali na južni kolodvor, odkoder je romalo dalje do naše šmihelske fare, kjer sedaj leži na idiličnem šmihelskem mirodvoru. Njegov nagrobni spomenik dičijo verzi, ki mu jih je poklonil moj prijatelj, naš pesnik Stritar. Glase se:

»Kako počasi se vlak mi pomiče,
na Dunaj, na Dunaj srce hrepeni,
sveti večer, družinica kliče,
vse ljube bom videl, o srečne oči!«

»Vlak z Dunaja v južno stran se pomiče,
ž njim v zemljo domačo truplo mlado,
ljubezen za njim žaluje in kliče:
Bog spremljaj te, Fran, — oj bridko slovo!«

Takoj drugo jutro po pogrebu svojega najstarejšega sina sem bil pri naučnem ministru, zahvalit se mu za njegovo sožalje, ki je bilo izrečeno tudi s tem, da je poslal predstojnika svoje prezidijalne pisarne kot svojega zastopnika k pogrebu.

Potem pa pristavim, da prihajam s posebno prošnjo. Minister se mi takoj odzove, da bo izpolnjena, če je le v njegovi moči. In zelo osupnjen je bil, ko sem mu rekel: »Ich bitte um die Erlaubnis, Excellenz, mein Pensionsgesuch einreichen zu dürfen!« Sprva ni hotel nič slišati o tem, dejal mi je naravnost: »Wir brauchen Sie, es herrscht im ganzen Hause nur eine Stimme darüber, dass Sie Ihr Amt in ausgezeichneter Weise versehen.« Nisem odnehal. Povedal sem mu glavni razlog, radi katerega hočem ostaviti Dunaj — bolezen svoje žene in bojazen, da mi žena v velikem mestu ne oslepi. Temu argumentu se je minister naposled vdal ter me jè vprašal, katero odlikovanje bi hotel imeti povodom svoje upokojitve. Moj odgovor je bil lahak. Viteški križ Leopoldovega reda sem itak že imel, naslova sekcijskega načelnika pri nas ne upoštevajo, ker ljudje ne vedo, kaka »visoka živina« je tak uradnik; plemstvo bi bilo sicer nekaj, ampak kot siromak sem prišel v svoj urad, kot siromak sem ga zapustil. Tedaj sem ministra naprosil, naj mì pridobi pri cesarju penzijsko doklado. To sem tudi dobil in, kar je v stari Avstriji bila posebna izjema, ker se dvoje odlikovanj obenem načeloma ni dajalo, k dokladi še najvišje priznanje za izborno službeno delovanje.

Izrečno naglašam, da omenjam take osebnosti le radi tega, ker je nekaj let kasneje slovenski poslanec notar Plantan imel drzovitost, v javni seji dunajskega parlamenta v polemiki proti meni izustiti grdo neresnico, da sem bil primoran iti v pokoj, ker da se je to razvidelo tudi iz tega, ker pri svoji upokojitvi nisem dobil nobenega odlikovanja!

* * *

Tako smo zamenjali blesteči Dunaj z mirnim bivališčem ob zeleni Krki. Kako smo prestali to precejšnjo spremembo?

Bilo je leta 1897., ko sem v službenih zadevah imel posla v nemškem Gradcu. Napravil sem svoj obisk tudi pri tedanjem štajerskem cesarskem namestniku, bivšem trgovinskem ministru Bacquehemu. Vprašal sem visokega gospoda, kako se je kaj privadil v glavnem mestu ob Muri in kako se kaj počuti v svoji novi funkciji? Odgovor je bil drastičen: »Wie kann es mir hier gehen, lieber Freund? Früher war ich gewöhnt, nur mit grossen Dingen mich zu befassen, mit internationalen Handelsverträgen, grossen Bahnbauten u. drgl., und jetzt erledige ich Gesuche um Gasthauskoncessionen und ähnliches Zeug!« Ne veliko drugače se je izprva meni godilo v slavni naši Kandiji nasproti kapiteljskemu stolpu. Bil sem na Dunaju vajen živahnega duševnega gibanja. Na razpolago so mi bili najrazličnejši duševno visoko stoječi krogi — to vse je tukaj prenehalo. Saj so ljudje na obeh straneh mirne naše Krke prav dobre duše, brez zlobe in hudobije, ali če bi jih še tako hvalil, tega nikoli ne bi mogel trditi, da je Novo mesto polno kipečega

duševnega življenja. In temu se je še pridružilo dejstvo, da je tudi družabno življenje takrat že očividno propadalo! Krog mojih ožjih prijateljev se je skrčil in zlasti razmerje z dr. Slancem, v čigar gostoljubno hišo sem prej rad zahajal in drage volje se razgovarjal ž njim in njegovo blago gospo, se je spremenilo po tej nesrečni politiki iz prejšnjega prijateljstva v izrazito nasprotstvo. Za dr. Slanca mi je bilo žal, dočim se za tiste male »veličine« à la Rozman nisem zmenil. Sicer sem se kolikor toliko pečal s poljedelstvom, o katerem do tja nisem imel pravega pojma. Toda moje posestvo je le premajhno; poleg tega pa je bilo, kakor sem kmalu sprevidel, njegovo obdelovanje zame zgubonosno. Na tako majhnem posestvu bi mogel pač shajati priden kmet, ki ga s svojo rodbino v potu svojega obraza sam obdeluje, če pa moraš delati zgolj z najetimi močmi, je popolnoma sigurno, da moraš doplačati vsako leto. Potem pa to vedno preklanje z nezanesljivimi hlapci, nerodnimi deklami itd. — ti nazadnje jemlje veselje na sicer tako lepem poljedelskem stanu.

Za politiko sem se brigal le v toliko, da sem pazno zasledoval peripetijo naše notranje in vnanje politike. Ko je šlo za državnozborske volitve, se je oglasil pri meni eden ali drugi kandidat, češ, naj mu pomagam z vplivom, ki sem ga še imel pri svojih bivših volivcih. Odklonil sem vse take prošnje. Vendar mi ni bilo všeč, da se je pri volitvi posrečilo po mojem mnenju najslabšemu kandidatu, ljubljanskemu notarju Plantanu, da je postal moj naslednik v mandatu za dolenjska mesta in trge.

Bližale so se pa deželnozborske volitve, in glej čudo, od narodnonapredne, kakor od katoliške narodne stranke so mi došli pozivi, naj prevzamem kak deželnozborski mandat. Dr. Ivan Tavčar se je obrnil name s pismom, v kojem mi pravi, da bom vendar moral nazaj v politiko. Naravnost naglaša, da po njegovem uverenju moram jaz prevzeti vodstvo stranke, ker jaz sem edini za to sposoben. Toda naj se nikar preveč ne postavim na stran klerikalcev!

Odklonil sem to ponudbo, kajti v svojem odgovoru mu brez ovinkov povem, da pota, po katerih hodi narodnonapredna stranka, vodijo naš narod naravnost v pogubo!

Nad vse karakterističen za dr. Tavčarja je odgovor na mojo odklonitev.

Še bolj osupnjen pa sem bil, ko na dan deželnozborske volitve v kmetskih občinah stopi k meni topliški župnik Babnik ter mi izreče željo volivcev, da se pustim voliti v novomeških kmetskih občinah. Zahvalil sem se gospodu, češ, da hočem odslej v miru živeti ter da ne nameravam več stopiti v javno življenje. Pa to ni bilo dovolj! Pol ure kasneje se je

zglasil pri meni lastni župnik iz naše šmihelske fare, vse časti vredni gospod Peterlin z isto ponudbo. Častitljivega moža sem nad vse spoštoval; mene je bil poročil, večino mojih otrok je on krstil, mojega najstarejšega sina je pokopal, a tudi njegovo prigovarjanje me ni moglo odvrniti od mojega sklepa!

Živel sem mirno na Kamnu, ali ne bi mogel trditi, da mi je mirovanje do konca ugajalo. Preveč impulzivna narava in premlad sem bil, da bi se mogel zadovoljiti z duševno »nirvano«, ki je morda značilna za tukajšnje malomestno življenje. Študij vajen sem nadaljeval svoje stike z zgodovinsko in politično vedo. A ker sem čutil potrebo objaviti, kar mi je rojilo po glavi: »odkašljati se«, po domače rečeno, sem iskal zveze z glasilom tiste stranke, ki mi je bila takrat že najbližja po mojem mišljenju ter po njenem programu. Željo sodelovati pri »Slovencu« sem izjavil dr. Žitniku, s katerim me je vezalo že staro prijateljstvo, in tudi dr. Kreku, ki mi je bil sila simpatičen takoj od prvega trenutka, ko sem ga spoznal. Od Kreka sem prejel pismo z dne 12. junija 1903. V njem se čitajo sledeče vrstice:

»... Ker ste parkrat povdarjali v svojem listu Slovenčevo stranko, dovolite mi nekaj iskrenih misli v tej zadevi. ‚Slovenec' se ne more imenovati v tem zmislu strankarsko glasilo, da bi n. pr. kako strankino vodstvo moglo njemu diktirati svoje misli. List se lahko svobodno giblje v smereh slovenskega katoliškega dnevnika; pušča sicer na široko poslancem njihovo taktiko, sebi pa tudi ne da vzeti potrebne svobode. Smoter mu je predvsem vzgojilen. Z zdravimi idejami naj napolni naše ozračje; politično vodstvo mu je šele stvar druge vrste. O tem smo si v ožjem krogu vsi edini. Ravno v tem smislu bi bilo pa Vaše sodelovanje izredno važno. V političnem oziru morete med Slovenci po svojem duševnem obsegu, po svojih zgodovinskih študijah in po svojih parlamentarnih izkušnjah edino Vi uvesti temeljite zgodovinsko-kritiške metode v naše časopisje in s tem v naše politično umevanje. In ta metoda se mi zdi absolutno potrebna...«

»V ožjem gospodarskem zmislu nam je tudi silno treba najpreje učiti se. Za to je pa treba prepričanja, ker še do mala nič ne znamo. In tudi tu bi moglo Vaše bogato znanje neizmerno koristiti. Drugod izvršujejo tak posel znanstvena središča, univerze, akademije, znanstveni klubi, strokovni listi; pri nas ni drugega faktorja razen lahko pisano dnevno časopisje. Majhni smo.

Da Vam pa ne zakrijem ničesar, naj navedem še nekaj smeri, ki se jih mora držati ‚Slovenec' in o katerih smo si z Lampetom in drugovi edini. Avstrijski brez pomisleka, ker je katoliška Avstrija ne samo nam Slovencem, ne celi Evropi potrebna — moramo težiti, da napojimo naše izobraženstvo, pričenši pri mladini, s kulturnim duhom katoliških Slovanov. Kulturne zveze moramo gojiti s Čehi, zlasti pa s Poljaki. Jaz učim nekaj dijakov obojega; imam tudi lepo knjižnico za nje na razpolago; tudi v bogoslovnici prodira ta duh. Nobena reč ne more tako prevladati našega lepega slovstva, nego poljski klasiki. — Mickiewicz, Krasinski, Slovacki, Sienkiewicz. Zdora, Syrokomla in drugi. — Emancipacija od nemške vzgoje in nekaj živega odpora proti nemški oholosti — tega se moramo zavedati.

Druga stvar je pa demokratski duh. Središče vsem našim političnim in gospodarskim ciljem mora biti ljudstvo. Umejete me in zato ne izgubljam dalje besed — pripomnil bi, da bi daljšo razpravo z

veseljem sprejel Katoliški Obzornik. Morda še niste imeli prilike, ogledati si lista. Prosim Vas, preglejte par letnikov; uvidite, da bi šlo prav. Podalo bi se Vaše ime, še bolj Vašega duha plodovi.

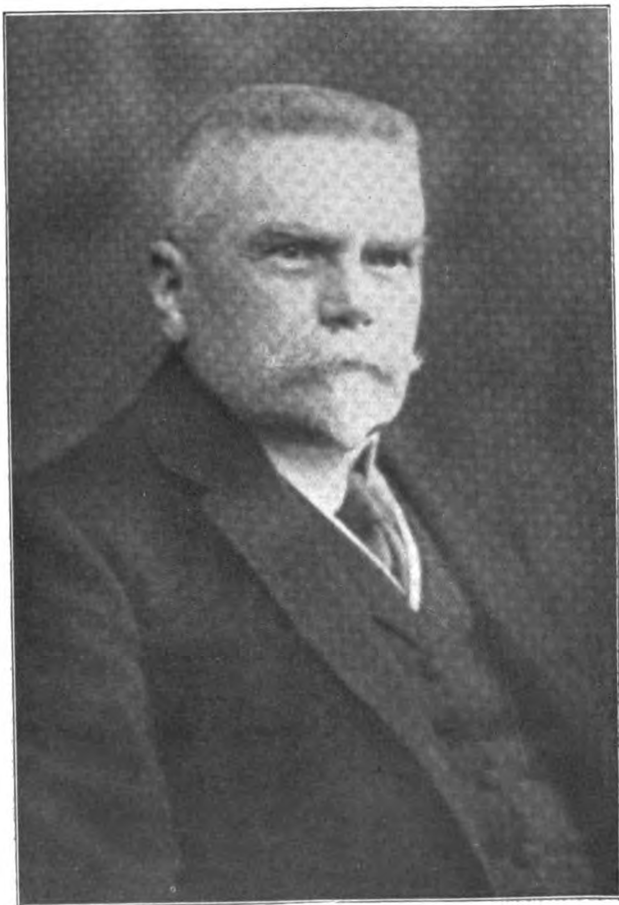
Udano Vas pozdravlja

Vaš Krek.«

Ni čuda, da je lepo to pismo, napolnjeno s svežim duhom genijalnega Kreka, name zelo vplivalo ter me še bolj potrdilo v mojem sklepu, sodelovati pri »Slovencu«. Priobčil sem v tem listu cele vrste člankov o raznih predmetih, vse podpisane s svojim imenom. Razpravljal sem vprašanje belokranjskih železnic, razmotrival pereče vprašanje zboljšanja učiteljskih plač in dotičnega pokritja itd. To dejstvo je močno vplivalo na mojega novomeškega antagonista dr. Slanca. Jaz tudi nisem molčal in tu pa tam spuščajoč se v naše lokalne razmere, privoščil sem si enkrat Karla Slanca, drugič zopet Karla Rozmana. Naša polemika je bila, vsaj meni se tako dozdeva, dokaj zanimiva. Včasih celo pikantna. Naj navedem med »Dodatki« v vzgled le članek, ki sem ga priobčil v »Slovenčevi« številki z dne 11. junija 1902.*

---

* Glej: »Dodatki« III.

Dr. Karel Kramař

XX. poglavje.

Zopet v parlamentu.

Sredi prosto izvoljenega miru vendar še nisem mogel pozabiti parlamenta. Z veliko vnemo sem zasledoval dogodke v državni zbornici. Čestokrat se je zbudila v meni še stara politična bojevitost, baš tako kakor staremu kavalerijskemu konju, če zasliši kavalerijske signale. Zanimal me je predvsem nastop Körberjev v novem parlamentu. Mož je bil le potenca! Ker se mu ni bilo posrečilo, v razpuščenem državnem zboru pomiriti češke poslance in doseči poravnavo z nemškimi tovariši in ker je bila odklonjena tudi njegova zasnova jezikovnega zakona, je poskušal zopet oživotvoriti parlamentarno delovanje s tem, da je uprizoril veliko akcijo na gospodarskem polju. Hotel je investirati ogromne vsote v velika narodnogospodarska podjetja, da bi na ta način zadušil obstrukcijo in državne poslance napotil k mirnemu skupnemu delu. Vrgel je med nje dvoje velikih projektov: krajšo železniško zvezo med Češko in Jadranom preko Tur in Bohinjskih planin, kar bi bilo stalo po proračunu skupaj z nekimi drugimi železniškimi investicijami lepe denarce, 486 milijonov zlatih kron, z druge strani pa zgradbo velikih rečnih kanalov, s katerimi se naj zveže Dunava z Odro ter z Vltavo in Labo: poleg tega še zveza oderskega kanala z Vislo. Ta podjetja so se tudi računala na več kakor 500,000.000 zlatih kron.

Bral sem predloge in zmajal sem z glavo. Nikakor nisem dvomil, da bodo poslanci prizadetih dežel, oni iz planinskih pokrajin, ki so bili prizadeti po železniških zgradbah, ravno tako kakor oni iz sudetskih dežel in iz Galicije hlastno planili po tem bogatem plenu. Ali takoj sem si mislil — saj sem že več kakor 16 let imel priliko seznanjati se s psiho našega parlamenta — vtaknili bodo, kar se jim ponuja, posneli bodo cibebe iz te potice, potem pa se bo takoj zopet vrnil stari direndaj! Izkušnja je dokazala, da je bil moj pesimizem povsem upravičen.

Novi parlament je kmalu po otvoritvi doživel hud moraličen poraz vodje slov. ljudske stranke dr. Ivana Šusteršiča. Že prej sem bil povedal, da so glede surovosti in nedostojnosti nadkriljevali vse druge poslance velenemci in med temi suroveži se je zopet »odlikoval« prosluli Franko Stein. Ne vem več, pri katerem govoru je dr. Šusteršič napravil medklic, na kar ga je Stein nahrulil z besedo: »Žlindra!« Namignil je s tem medklicem na neprijetno zadevo, ko se je bilo dr. Šusteršiču

očitalo, da se je v konfliktu s Kranjsko kmetijsko družbo pri prodaji tega umetnega gnojila posluževal nedovoljene konkurence. Šusteršič je bil tožil nekoga, ki mu je »žlindro« očital, a dotičnik je bil oproščen, češ, da se mu je posrečil dokaz resnice. Šusteršič, ogorčen po Steinovem namigavanju, je predlagal, naj se zbere grajalni odsek »Missbilligungsausschuss« ter naj izreče Steinovo obsodbo. Grajalni odsek je v istini sklenil, naj se izreče Franku Steinu graja. Poročevalec v zbornici je bil dr. Kramař, v debato sta posegla dr. Tavčar in Plantan, dočim se od ožjih Šusteršičevih tovarišev nihče ni oglasil, tako da je bil primoran sam zastopati svojo stvar. In glej, imel je s svojim zagovorom smolo. Predlog grajalnega odseka je bil z neznatno večino odklonjen.

Hud moraličen udarec za poslanca, zlasti če je vodja razmerno velikega parlamentarnega kluba! Naravnost rečem, da se je po mojem prepričanju dr. Šusteršiču tukaj godila očitna krivica. Mogoče, da bo en ali drug tenkočutnež označil Šusteršičevo postopanje kot ne popolnoma »fair«, ali nepoštenega ni nič učinil, on ni imel nobenega dobička pri tej kupčiji, nasprotno še iz lastnih sredstev je žrtvoval, da je mogla stranka poljedelcem dajati žlindro po nižji ceni nego je to bilo mogoče Kranjski kmetijski družbi. Toda Šusteršič nikakor ni bil priljubljen v zbornici. O tem nam priča najznamenitejši med tedanjimi češkimi poslanci, dr. Josip Kaizl. V svojem dnevniku si je zabeležil 1. junija 1901 sledeče besede: »Ve sněmovně debata o karne záležitosti [lublanského advokata dr. Ivana] Šusteršičove, která skončila porážkou toho neoblibeného a nadutého pána, jenž po mém zdáni je původum sebevražděného rozbroje mezi Slovinci.« — V zbornici debata o grajalni zadevi [ljubljanskega advokata dr. Ivana] Šusteršiča, ki se je končala s porazom tega nepriljubljenega in nadutega gospoda, ki je po moji domnevi povzročevalec samomorilnega boja med Slovenci.*

Ministrskemu predsedniku Körberju se je torej posrečilo za nekaj časa tirati dalje zavoženi parlamentarni voz. Približno eno leto je bilo videti, da bo parlament res delal in v istini se je po dolgih štirih letih zopet enkrat rešil državni proračun parlamentarnim potom. Ali kako se je bila zbornica tekom par let bistveno izpremenila, zlasti kar se tiče njenih manir! Sila drastično opisuje to spremembo krščansko-socijalni poslanec monsignor Scheicher. Ta mož nikakor ni bil napačen. Srednje velikosti, precej trebušnat, zdravega obličja, iz katerega je dobrodušno gledalo v svet dvoje svetlomodrih oči, zabaven govornik, spominjajoč včasih na onega slovitega pridigarja Abrahama a Santa Clara. Mi Slovenci smo posebno lahko shajali ž njim, ker po čudnem naključju je Scheicher prišel v Mirno na Dolenjskem kot domač učitelj pri otrocih

* Glej: Dr. Jos. Kajzl, Z mého života III. 2. str. 1150.

mirnskega graščaka Fraenzl-Vestenecka. Še več! Celo osmi gimnazijski razred je dovršil pri očetih frančiškanih v Novem mestu, kjer je maturiral eno leto pred menoj. Sam je bil pevec tenorist in je vedno še z navdušenjem govoril o lepoti slovenske pesmi. V nekem govoru se je torej izrazil o tedanji poslanski zbornici:

»Kakor velja med studenti čestokrat tisti za najboljšega, ki se najbolj postavlja pri pijači, tako velja pri nas tisti poslanec, ki najbolje zna ozmerjati. Če kdo najlažje izpusti izza ograje svojih zob vse štirinožne domače živali, vštevši ladjo puščave, potem je prava znamenitost v naobrazbi. In če je celo zmožen, tisti del svojega telesa, ki se izgovarjati ne more, drugemu priporočati v svrho neke jezikovne operacije, potem sta Schiller in Goethe mojstra-skaze proti takemu klasiku!«

Isto sodbo seveda v veliko dostojnejši obliki je izrekel eden prvih govornikov avstrijske zbornice, češki poslanec dr. Eduard Grégr, ko je izustil v budžetni razpravi februarja leta 1902. sledeče besede:

»Nova generacija je vstopila v ta parlament. Generacija, ki ima danes čisto različne pojme o ljudskem zastopu nego smo jih imeli mi stari parlamentarci. Generacija, ki si drugače predstavlja parlamentarne obravnave in šege ter se vede na način, da mora rdečica sramu obliti vsakega dostojnega človeka, in v srcu vsakega dostojnega človeka se mora vzbujati želja: Dal Bog, da ne bi izobražen svet kulturno stopinjo avstrijskega prebivalstva sodil po kulturni stopinji avstrijskega parlamenta!« Žalibog, resnične besede!

* * *

Koncem leta 1902. sem začel naenkrat hirati. Sprva se nisem brigal za svoje zdravstveno stanje misleč, se bo že podalo. Ali kmalu sem bil primoran zateči se k zdravniku. Zapisoval mi je eno zdravilo za drugim, nič ni koristilo. Predpisal mi je strogo dijeto, navzlic temu mi je bilo čimdalje huje. Slučajno sem se nekoč v bolnici Usmiljenih bratov v Kandiji tehtal obenem s prijateljem nadsvetnikom Škerljem. Kar prestrašil sem se, ko sem videl, da tehta on 75 kg, dočim je moja telesna teža bila padla na 73 kg! Sprevidel sem, da me domači zdravnik ne bo zlepa ozdravil. Očividno ni bil pogodil bistva moje bolezni, ugibal je semtertja, enkrat je dejal bolj sam pri sebi: »Morda je pa le zgoščenje vratarja!« Jaz, ko to slišim, ga vprašam, mari to ni »neoplasma«, po domače rak? Zdravnik odgovori: »Utegne biti kaj takega.« Šel sem domov naravno potrt, kajti če se prav smrti tudi takrat nisem bal, umreti za rakom bi bil baš oni način smrti, s katerim bi bil najmanj zadovoljen!

Obrnil sem se s pismom na svojega dragega prijatelja na Dunaju, znamenitega kemika prof. dr. Ernesta Ludwiga. Kakih šest let prej sem ga bil spoznal, iz znancev sva postala

kmalu tesna prijatelja. Mož sicer prav za prav niti zdravnik ni bil. Pač je bil profesor medicinske kemije na dunajski univerzi, toda po svojem prvotnem poklicu je bil lekarnar. Ali kmalu je postal prava luč na polju znanosti. Priljubljen, naravnost oboževan od svojih slušateljev, katerih je imel naposled tisoče in tisoče, je bil takrat po službenih letih daleč najstarejši profesor na dunajskem vseučilišču, kajti že leta 1874. je bil imenovan izrednim profesorjem. Nanj sem se obrnil, njemu sem potožil svoj bedni stan, povedal mu, s čim me tolaži moj hišni zdravnik ter ga vprašal, kaj mi je storiti. Odgovor je bil, takoj si dati izpumpati želodec ter mu poslati vso ne baš preokusno vsebino na Dunaj v preiskavo. To se je zgodilo. Prejel sem odgovor, kateremu je bila pridejana natančna kemična analiza. Zraven mi je pisal prijatelj: »Ničesar nisem našel, kar bi kazalo na raka. Ali dejstvo, da ste od svojih 100 kg padli na 73 kg, je tako resno, da morate nemudoma na Dunaj k špecijalistu!« Ubogal sem ga. Tri dni kasneje sem že sedel pri njem pri večerji v njegovem rodbinskem krogu. In takrat mi je rekel: »Ves Dunaj ima prav za prav samo enega zdravnika, to je profesor Chvostek. Bil je moj učenec, napišem Vam pismo zanj.« Oborožen s tem pismom se podam k imenovanemu zdravniku, ki me je, ko sem mu izročil Ludwigovo pismo, v istini sila natančno preiskal. Ko me je na vse načine pretipal, je zmajal z glavo ter dejal: »Ničesar sumljivega ne najdem, ali vendar je mogoča neka nova tvorba, ki se da konstatirati le po drugem načinu.« Nadaljeval je: »Prišli boste pojutrišnjem ob 8 zjutraj k meni v mojo bolnico. Dobro si zapomnite, od polnoči počenši ne smete ničesar zaužiti, tudi vode ne!« Zjutraj ob osmih sem bil v Zofijini bolnici pri Chvosteku, ki mi zopet izpumpa želodec. Potem me je zapodil na sprehod za pol ure v bolniški vrt, nato da naj se vrnem, ker bom dobil zajutrk. Istina. A kakšen je ta bil! Predložili so mi skledo ovsenega soka, sila podobno po izgledu in okusu tistemu kleju, ki ga rabi knjigovez. Hrabro pogoltnem to ogabno jed, potem zopet celo uro gor in dol po vrtu in ko sem se zopet vrnil v sobo, mi je profesorjev asistent znova izpumpal tisti minimum, ki sem ga mogel imeti takrat še v želodcu. Pogledal sem na uro, nič manj kakor 20 minut sem imel tisto vražjo cev v goltancu. Mislil sem, da me mora biti konec! Ali premagal sem mučni položaj s svojo energijo. češ, tukaj sem sedaj, pojdimo do konca! Toda reči moram, ko je bil asistent pri kraju s svojim delom, sem se tresel kakor šiba na vodi. Sedaj pa ni bilo treba dolgo čakati! Kmalu so dovršili drugo analizo, profesor vstopi ter mi pravi: »Dovolj dolgo smo Vas mučili, hrabro ste se držali, v plačilo Vam povem, da niti sence ni kakega raka: vsa Vaša bolezen ni nič drugega, kakor nervozna indispozicija želodca. Predvsem pustite vso strogo dijeto, predpisano Vam od zdravnika. Jejte vse, tudi mast in maslo. Privoščite si tudi steklenico vina ali

piva, seveda ne pretiravati s pijačo! In če hočete še kako lahko vodno kuro, boste prav v kratkem popolnoma zdravi in sveži!«

In zares! Najprej sem tekel na poštni urad ter brzojavil svoji ženi uspeh dunajske preiskave, potem pa takoj v dober hotel, kjer sem z največjo slastjo zaužil veliko porcijo šunke ter jo namakal z buteljko starega »Vöslau-ca«.

Sila dobre volje se podam na to v državno zbornico gledat, kaj počenjajo bivši moji kolegi v parlamentu, ki sem ga takrat bil krstil za »Kafferncirkus«. Pozdravil sem tega, pozdravil onega in ko sem se kretal po tisti krasni marmornati dvorani, ki loči poslansko zbornico od gosposke zbornice, kdo mi pride nasproti ter me prijazno pozdravi? Nihče drugi kot sam — dr. Ivan Šusteršič! Sprva nekoliko navadnih stavkov, kar naenkrat me iznenadi z vprašanjem: »Gospod dvorni svetnik, ali nimate nobenega poželjenja več po teh prostorih? Ali se Vam nič ne toži po politiki?« Ko mu odgovorim, da ne čutim nobene posebne potrebe, mi reče: »Sedaj bi bila baš prilika, mandat Vam dam na razpolago!« Jaz nato: »Gospod doktor! Prvič so vsa mesta zasedena —« »Ne« — me prekine — »poslanec Vencajz mora prav v kratkem odložiti svoj mandat. Vi ste lahko izvoljeni v volivnem okraju ljubljanske okolice!« Jaz odgovorim smehljaje: »Gospod doktor! Vi in jaz, kako bi midva mogla iti skupaj!« Ponudba mi je bila stavljena, nisem je sprejel, sprva sem jo odklonil.

Z Dunaja sem šel v Prago, kjer je eden mojih sinov na tehniki študiral, potem v Mattighofen na Gor. Avstrijsko, kjer je bil tačas starejši brat njegov kot šumarski inženir v dvorni službi, končno domov na svoj Kamen. Čitatelj si lahko predstavlja, kako vesela me je bila moja žena. V dobrih 14 dneh sem se od 73 kg zopet dvignil na 95 kg!

In potem na morje, ki ga ljubim še vedno, ki s posebno močjo vpliva na mojo dušo! Na Sušaku me doleti telegram moje žene: »Šusteršič bittet baldigst wichtige Besprechung in Laibach. Roza.« Navzlic prvotni moji odklonitvi dr. Šusteršič ni odnehal, pripeljal se je bil v Novo mesto in ker me ni dobil doma, je naprosil mojo ženo, naj mi sporoči njegovo željo po skupnem sestanku. Storil sem po njegovi volji, pri najinem razgovoru sva pretehtala vse glavne točke programa katoliške ljudske stranke. Naposled sva dognala, da pomembne diference med mojimi nazori in strankinimi programatičnimi načeli ni, izvzemši eno vprašanje, glede katerega sem vedno imel svoje pomisleke, to je splošne enake volivne pravice. Za splošno volivno pravico sem pač bil, enaka pa mi je delala preglavico.

Toda še se nisem popolnoma vdal, še sem se bal nejednakosti najinih značajev, češ dva trda mlinska kamna sva, utegne priti do prehudega trenja med nama! Odločil je naposled meni tako simpatični dr. Krek, ki je zadnje pomisleke moje premagal

z besedami: »Vi ne veste, kak blag človek je dr. Šusteršič.« Dostavljam: Deset let kasneje je Janez Evangelist Krek svoje mnenje o dr. Šusteršiču izdatno bil spremenil!

Kako je prišlo do tega, da me je slovenska katoliška stranka leta 1903. postavila kandidatom za izpraznjeni Vencajzov mandat? »Slovenec« je dne 1. avgusta 1903 proglasil mojo kandidaturo v uvodnem članku z naslovom »Šuklje«. Članek nosi signaturo Krekovega peresa ter slove:

»Slovenec« št. 176, v soboto 1. avgusta 1903.

Šuklje.

Katoliško-narodna stranka kandiduje dvornega svetnika Šukljeja v državni zbor! Ta vest je napravila senzacijo ne samo pri nas, temveč v širši javnosti.

Naša liberalna stranka je konsternirana. Po pravici. Nihče ne pozna bolj duševnih vrlin, politične skušenosti in marljivosti Šukljeja kot liberalna stranka. Liberalci tudi že zdavna vedo, da je nekdanji liberalec Šuklje na trnjevi poti skušenj življenja si priboril katoliško prepričanje. Saj je pred tremi leti to javno v liberalnem listu izjavil, saj je vsled tega isto leto, 1900, odklonil sprejeti mandat iz rok liberalne stranke, ker je vernemu katoliku Šukljeju bilo nemogoče, biti liberalen poslanec. Glede na vse to bi torej ne bilo vzroka za presenečenje, da je Šuklje danes kandidat katoliško narodne stranke. Toda liberalci so računali na političen dvoboj, ki se je pred tremi leti izvršil mej Šukljejem in dr. Šusteršičem. Mislili so, da je tisti spor ustvaril prepad, ki bi za vselej ločil ta dva moža. Zato je »Slov. Narod« še nedavno imenoval Šukljeja za političnega mrliča, hoteč označiti njegov položaj mej dvema stoloma. Toda zmotil se je temeljito. Šuklje je tačas ne samo po načelih, temuč tudi že formalno stal v taboru katoliško narodne stranke.

Katoliško narodna stranka pa je bila dolžna, pridobiti to izborno moč za javno delovanje v prilog katoliško-narodnemu programu. Slovenci imamo malo takih talentov, kakršen je Šuklje. Še manj pa imamo mož tako temeljite vsestranske izobraženosti in politične izkušenosti. Te lastnosti so zaklad, ki je zasebna last dotičnika — ob enem pa tudi solastnina naroda. Dolžnost naroda je, da ta zaklad dvigne in porabi — dolžnost dotičnika, da temu ne nasprotuje. V takem slučaju ne veljajo nobeni malenkostni pomisleki, ne na eni ne na drugi strani. Vsi moramo pred očmi imeti le eno veliko zadevo: blagor svojega naroda, svoje domovine. To pred očmi, je vodstvo katoliške narodne stranke povabilo Šukljeja h kandidaturi in iz istih vzrokov je gospod dvorni svetnik kandidaturo sprejel, pod pogojem, da mu jo poverijo katoliško-narodni zaupniki iz volivnega okraja. Poslednji se zbero dne 13. avgusta in kakor smo podučeni, ni nobenega dvoma, da bodejo Šukljeja proglasili svojim kandidatom. To mnenje je, kakor čujemo, v volivnem okraju splošno in dokazuje politično zrelost elite katoliško-narodne armade. Ob priliki tega shoda se bode Šuklje prvikrat volivcem predstavil in razvil svoj program. Zaupniki celega volivnega okraja bodo torej imeli takrat priliko, tudi osebno spoznavati gospoda dvornega svetnika.

Mi pa brez ovinkov izjavljamo, da kandidaturo g. Šukljeja, ki je že dalj časa visoko čislan sotrudnik našega lista, z veseljem pozdravljamo. Katoliško-narodna delegacija v državnem zboru zadobi ž njim novo izborno moč in to je baš v sedanjih časih, ko bijemo odločilen boj za pravice ljudstva, osobito našega kmeta, posebnega pomena.

Nekdanji naš nasprotnik je postal naš prijatelj in sobojevnik. — Božji mlini počasi meljejo — — —

Ni čuda, da je nepričakovana ta vest razburila živce narodnonapredni stranki. Najprej se je oglasil v »Slov. Narodu« dne 8. avgusta 1903 med dnevnimi vestmi novomeški dr. Slanc z dolgo notico, ki nosi naslov: »Konsternirani smo.«

»Konsternirani smo?« »Slovenec« se je v svojem priporočilu Šukljejeve kandidature povzpel do trditve, da smo slovenski naprednjaki konsternirani, ker je Šuklje stopil v farovško službo in dunajska »Information« je to verjela in zabeležila. Konsternirani? Čemu neki? Šuklje ni več to, kar je nekdaj bil. Nekoč je bil bistra glava, a opešal je, hudo opešal, četudi tega sam ne spoznava. Ali kakor je že skrhan in mu izpadajo zobje, za klerikalce je le še dobra akvizicija. To se vidi iz tega, ker mislijo klerikalci, da smo konsternirani, ker je Šuklje njih kandidat. Med slepci je tisti kralj, ki vidi vsaj na eno oko in s klerikalci bo Šuklje še lehko kak ples aranžiral. Ko bi klerikalci količkaj pomnili pripetljaje pred zadnjimi volitvami, bi vedeli, da je Šuklje prosil za mandat dolenjskih mest, ki ga je prej dolgo let imel, da pa smo mu ravno mi liberalci podstavili nogo, ker smo ga hoteli potisniti iz stranke. Dokažemo vam po pričah, da je Šuklje v Beli Krajini ter v Novem mestu nekaj časa delal na to, da se ga zopet izvoli. Ker tedaj še ni prav klerikalizma kazal, je bil imel dosti šans, da zmaga. Dr. Slanc pa pozna Šukljeja predobro. Ni mu zaupal ter z našimi strankarji dogovoril manever, po katerem se je Šuklje odpravil od te kandidature. Šuklje je v tem manevru bil preveč domišljav in nato je dr. Slanc pri svojem manevru računal. Šlo je! — Potem pa se je Šuklje jezil, da se ga ni volilo. — Klerikalci pač pešajo in treba jim je nekaj boljše krvi. Dali smo jim jo, dosti prida sicer ni več, a v klerikalnem organizmu bo dobro služila — nam. Kdor je bil enkrat sovražnik rimskega klerikalizma, ostane to do smrtne ure, ko ga, duševno oslabljenega uženo s hudičem in peklom. Ali ne glede na to je Šukljejeva narava taka, da bo hotel Šuklje v klerikalni stranki diktirati in gospodovati. Tako naturo že imajo klerikalci v svoji hiši. Ta dva moža sta si podobna v marsičem po zunanjosti. Če bi ta dva samo za eno noč zaprli skupaj v en kurnik — bi drugi dan ne našli v njem kozlovskih brad in še črev ne. Enkrat se bosta ta dva moža zagrabila — zakadilo se bo in zasmrdelo bo močno. Sicer kmalu to še ne bo, ker bo Šuklje nekaj časa ponižen in pohleven. Saj mora vendar prej terên preštudirati in pridobiti nekaj tega, zaradi česar je v prvi vrsti prestopil h klerikalcem. Potem pa bo začel metati svoje dinamitne bombe, da bo kaj in z naše strani bo kar veselje gledati te prizore. In mi naj bi bili konsternirani?!

Dan kasneje sem nastopil pred zaupniki svojega velikega volivnega okraja. Bilo jih je iz ljubljanske okolice in litijskega okraja nad 200 mož večinoma trdnih inteligentnih kmetskih posestnikov. Priobčim svoj kandidatni govor per extensum. kajti važen je za pojmovanje mojih političnih smernic.

»Slovenec« št. 187, petek 14. avgusta 1903.

Kandidatni govor

dvornega svetnika Franca Šukljeta.

Pozvan sem bil, oglasiti se za državno-zborski mandat, ki je izpraznjen vsled odstopa g. J. Vencajza. Po resnem premišljevanju odločil sem se, ugoditi laskavemu pozivu in tako stopam danes pred Vas, g. m., pred može zaupnike tega ogromnega volilnega okraja, obsegajočega četrtino dežele Kranjske. Stopam pred Vas, — tako si domnevam — ne kot popolnoma nepoznat človek. Istina je sicer, da sem v svoji parlamentarni dobi, trajajoči z l. 1883. do sep. 1900 zastopal drug okraj in drugo volilno kurijo v državnem in deželnem zboru: namreč volilni okraj dolenjskih mest in trgov. Navzlic temu imel sem dokaj prilike,

brigati se tudi vsaj za velik del naših kmetskih občin. Navajam le dvoje stvari. Kar vas je mož tu zbranih z dolenjske strani, poznate me pač večinoma iz onih časov, ko sem deloval za zgradbo dolenjskih železnic. Za ves okraj pa sem se trudil l. 1895., o priliki velike potresne nezgode. Tedaj sem, bivajoč na Dunaju, kot načelnik izvrševalnega odseka onega dunajskega pomočnega odbora, kateri se je bil zasnoval vsled mojega predloga, uspešno uprizoril pomožno akcijo v prid po potresu oškodovanim rojakom. Le v gotovem denarju poslali smo deželni vladi ljubljanski svoto 360.000 K, in gotovo se je izdaten del tega zneska razdelil tudi med prizadete kmetske občine.

No, sedaj bode tri leta tega, da sem nehal biti državni poslanec. Odkrito povem, da mi je ta večletni počitek dokaj koristil. Par mesecev namreč po svojem slovesu iz parlamenta ostavil sem tudi uradniško službo ter prevzel posestvo, kjer sedaj sam gospodarim. G. m., tak praktičen kurs ni napačen, na lastni koži spoznavam, kako se godi našemu poljedelcu. In tak nazoren pouk je več vreden kakor še tako lepo in poučno spisana debela knjiga!

Pač vé dandanes vsakdo, kdorkoli se le od daleč peča z narodnim gospodarstvom, da trpi avstrijsko poljedelstvo vsled ameriške in ruske konkurence. Ako pomislimo, da je 100 kg pšenice l. 1873., tedaj pred 30 leti, na Dunaju še po letni povprečni ceni veljalo 33 K, l. 1895. se je pa zanjo le še stržilo 15 K, in na dunajski borzi je 11. avgusta notirala 16 K 70 h, ako k temu še dodamo, da so se tekom istih 30 let izvestno pomnožila vsa javna bremena, davki in naklade, da so silno poskočile delavske plače, in da se je mej tistim časom zelo občutno zmanjšala kupna sila denarja, potem pač nihče ne more oporekati, ako v naši državi poljedelec tarna in obupava radi gospodarske krize, katera preti ugonobiti njegovo eksistenco. A pri nas na Kranjskem so razmere še veliko pogubnejše kakor drugod! Nam zmanjkujejo delavske sile, ljudstvo se kar trumoma izseljuje v daljno Ameriko, niti za drag denar ni več dobiti poslov, poljedelska dela se čestokrat izvrševati ne morejo, poslov ni, in to bore, kar jih še dobimo, to je večinoma zanikerno in naravnost pretirano v svojih zahtevah nasproti siromašnemu gospodarju.

To, g. m., mi je povsem jasno in radi tega bodite uverjeni, ako sedaj vstopim kot Vaš poslanec v državno zbornico, da se bodem pri vsaki priliki pogumno in neustrašeno potezal za koristi svojih kmetskih volivcev, v svesti si, da na ta način objednem koristim celi državi. In takih prilik bodem imel v izobilju. Sedaj se vrše obupni poskusi, rešiti državnopravno razmerje k ogrski državni polovici. Ne bi rad danes spregovoril o tem imenitnem predmetu, le toliko vzemite na znanje, da bodem, če se sploh še posreči nagodba z Ogrsko, za svojo osebo glasoval le za tako poravnavo, v kateri so varovani interesi naše državne polovice in zlasti interesi naših agrarnih producentov. Isto načelo me bode vodilo pri oceni velevažnih trgovinskih pogodb, katere se morejo obnoviti baš sedaj. Dalje hočem zastaviti vse svoje moči v to svrho, da se uvede obligatorno zavarovanje proti požarom in proti toči, in sicer pri deželi oziroma pri jednem samem deželnem zavodu. Kar se tiče zavarovanja živine, zastopal bodem tudi glede njega posilno zavarovanje, toda z ozirom na varnost preznamenitega izvoza v inozemstvu bi tu dal prednost jednotnemu zavarovanju pri državi. Proti vedno rastočemu izseljevanju bode treba upirati se, samo ne s kako prepovedjo, katera je nemogoča z jedne, kruta z druge strani, temveč s pozitivnim delom v tem smislu, da se našemu prebivalstvu nudi stalen zaslužek na domačih tleh.

Da čim preje ugodno rešimo pereče poselsko vprašanje, delal bodem i jaz na to, da se uvede zavarovanje poljedelskih delavcev za slučaj starosti in onemoglosti. in drage volje podpiral bodem v tej zadevi hvalevredno prizadevanje g. posl. Povšeta. Z vso vnemo in gorečnostjo se bodem potrudil za povsem osnovan načrt

kmetijskih zadrug in na zadružni podlagi ustanovljenih društev, ker sem uverjen, da je to načelo skoz in skozi zdravo ter da se v sedanjih razmerah z njim mnogo da storiti v preporod kmetskega stanu. In, g. m., baš, ker sem sam upokojen višji državni uradnik, smem reči, da po lastnih skušnjah poznam nedostatnost naše javne uprave. Uradništvo je gotovo potrebno in dober uradnik je zlata vredna stvar. Nasprotno pa, koliko škode je že povzročila nerodna birokracija, kako bridko jo čuti zlasti ubogi naš kmet! Temeljita preosnova naše, deloma zastarele in preokorne in vrh tega mnogo predrage državne uprave je postala nujna potreba, in s svoje strani hočem delati na to, da se dožene čim preje ter se dovrši v smislu ljudske samostojnosti in naprednosti.

Ali kot Vaš poslanec bodem tudi vedno prešinjen prepričanja, da mi je zastopati slovenske volivce in slovansko narodno pleme. In, g. m., dandanes, žalibog, ni odveč, poudariti to stališče. Sicer me boli videti, kako so se tekom zadnjih let spremenile narodno politične razmere na Kranjskem. Nihče mi ne more očitati, da bi bil naroden prenapetež, vedno sem zagovarjal pošteno narodno spravo in danes še naglašam, da bi bila prava sreča za našo deželo, ako se na pošteni, pravični podlagi doseže trajni mir z nemškim življem. Toda, gospoda moja, žalostna resnica pa je, da pogojev ni dandanes za tako poravnavo. Mi Slovenci pač ne maramo iznaroditi nemških sodeželanov, a čisto naravno je, da se upiramo ponemčevanju, da nečemo trpeti nemškega nasilstva, da nočemo hlapčevati na lastni zemlji ter da si odločno prepovedujemo ona smela izzivanja, ki se čedalje bolj pogostoma ponavljajo z nasprotne nam strani. Jasno kakor beli dan je, da si peščica Nemcev v deželi že prilastuje vpliv, do katerega nima nobene pravice niti po svojem številu niti po svoji duševni sili.

In kako je ona prišla do tega premoženja? Gospoda moja, ne bodem ugovarjal, Nemci na Kranjskem imajo dandanes kot svojega voditelja jedno izmed najfinejših glav, izkušenega, prebrisanega barona Schwegla, in na marsikaterem uspehu morajo biti hvaležni spretnemu njegovemu vodstvu. Toda naravnost povem, še veliko več hvaležnosti bi morali Nemci skazati kratkovidnosti »Narodove« stranke.

Vse tiste radikalne fraze, s katerimi se dandanes skriva žalostna istina, ne spravijo dejstva s sveta, da je tako zvana »narodno-napredna« stranka z Nemštvom na Kranjskem sklenila kompromis in alijanco baš v usodni dobi, ko se je narodno nemštvo na celem Avstrijskem združilo v jedno bojno falango z neprikritim namenom, pridobiti trajno nadvlado nad avstrijskimi Slovani! Ali ne vidite, kaj se godi na slovenskih tleh?! Koroški Slovenec umira, štajerski rojaki ječe pod silnim navalom nemškega protivnika, na Kranjskem rapidno napreduje nemški vpliv — v takih odnošajih se dá pač zagovarjati skupno sodelovanje z nemško stranko na Kranjskem v dosego te ali one skupne gospodarske pridobitve, v političnem oziru pa je že glavna napaka golo premirje z narodnim sovražnikom, politiško zavezništvo z njim proti lastnim rojakom pa je neodpusten smrtni greh proti rodni zemlji in lastnemu narodu.

In tega glavnega greha vodstva »Narodove« stranke nihče ne odveže. Pač skušajo utajiti dejstvo, katero je vendar le povsem jasno in očitno, da katero so celo sami voditelji narodno-napredne stranke pri drugi priliki oblastno priznavali. Kajti mari to ne pomeni še več nego priprosto zavezništvo z nemško frakcjio, če so »Narodovci« pri znanih deželnozborskih dogodkih svoje postopanje napram izvoljencem pretežne večine skušali — opravičevati s tem, češ, v deželnem zboru smo mi večina in minoriteta se nam mora pokoriti. Večina, to je več nego alijanca, to je že skupna organična celota. Pač so vloge pri tej zvezi zelo nejednako razdeljene.

Pri tem stvoru nenaravne politične alijance je namreč glava nemški baron Schwegel, in rep njegov je dr. Ivan Tavčar s svojimi pritiklinami. Naravnost izrekam, več nego vladna podpora in več nego spretno Schweglovo vodstvo je kranjsko nemštvo kvišku spravila napačna, docela nerazumna in nerazsodna Tavčarjeva politika, njega je zahvaliti nad vidnimi napredki nemškega življa, kar je bil on sejal in njegova stranka, to sedaj žanjejo in z veselim obrazom v skedenj in kašto spravljajo — Nemci na Kranjskem!

Proti temu rastočemu nemškemu navalu bodem za slučaj svoje izvolitve skušal se upirati na Dunaju, v parlamentu, gospoda moja, in izven parlamenta. Krivice ne bodem delal, a je tudi ne bodem trpel; vsikdar bodem zagovarjal pomirjenje narodovo in odstranitev narodnostnega boja potom pravične poravnave, a z vso vnemo bodem odbijal napade, naperjene proti slovenskemu narodu, bodisi da se vrše naskokoma, bodisi da se protivnik prikaže po skritih ovinkih ter iz ozadja.

Uverjen sem, da s temi mojimi nazori soglašajo vsi Vaši poslanci v dunajski zbornici. In tega stališča ne smemo ostaviti zlasti ne v sedanji pomembe polni dobi. V kritičnem času me hočete poslati v dunajski parlament. Gospoda moja, vidno propada oni nesrečni dualistični sistem, zasnovan pred 36 leti baš proti avstrijskim Slovanom, in drobi se, gospoda moja, tudi decemberska ustava, s katero se je nameravalo v naši državni polovici za vse veke osigurati nadvlado nemški manjšini. Po mojem trdnem prepričanju je naša ustava zadobila smrtno rano po nemški obstrukciji za Badenija in Thuna, in popolni neuspeh Körberjeve politike le dokazuje, da i ta zdravnik navzlic priznani svoji spretnosti ne pozna pravega zdravila za tega bolnika. Korenito bode trebalo preosnovati državo Habsburško, ali pa — je obstanek njen v nevarnosti. Na ta preustroj pa morajo biti pripravljeni i zastopniki slovenskega naroda. O pravem času naj se zvežejo z zastopniki drugih slovanskih plemenov ter naj pritegnejo v svojo zvezo potem modre, zmerne, rodoljubne politike tudi one nemške stranke, katere se še niso izneverile avstrijski državni ideji — potem bode mogoče, urediti Avstrijo tako, kakor mora biti, kot organična združitev prostih jednakopravnih narodov pod žezlom Habsburške dinastije. Zmernost priporočam, državniško previdnost, toda združeno z ono jekleno možato odločnostjo, katera tudi kroni in dinastiji ne prikriva, da smo se i mi Slovenci naveličali nekdanje pasje potrpežljivosti, da smo sicer vedno pripravljeni, dejansko obelodaniti od svojih prednikov podedovano zvestobo, točno izvrševati svoje dolžnosti, da pa se ob jednem živo zavedamo, da mora tudi krona in vlada njena nam nasproti natančno oživotvoriti naše ustavne pravice!

To, gospoda moja, so moji nazori, ž njimi stopam danes kot kandidat v volivno borbo. Mnogim ljudem se pač vidi položaj kandidata na sedanjih naših razgretih tleh kaj neprijetna, malo vabljiva stvar. Jaz za svojo osebo sem drugega mnenja, meni se celo dozdeva, da je taka kandidatura nekaj poučnega in koristnega. N. pr. za velikonočno spoved gotovo ni boljše priprave nego kandidatura. Vsaj vestí ni treba kandidatu izpraševati; kar je kedaj napačnega storil, včasih celo ono, kar niti storil, niti mislil ni, vse čita lahko črno na belem lepo tiskano v nasprotnih glasilih. In gotovo je, da ne gre omejiti pravice ostre kritiške ocene nasprotni stranki in njenemu časopisju. Seveda, kdor pozna naravo sedanjega glasila »posvetne inteligence«, ta se gotovo ne bode čudil, da se »Slov. Narod« v svoji polemiki poslužuje čestokrat direktnih neresnic, direktnih laži! Da omenim le jedno; predbaciva se mi, da je liberalna stranka, poverivši mi l. 1885. državnozborski mandat dolenjskih mest in trgov, rešila me bankerota!! No, istina je, da sem bil

tedaj skromen gimnazijski profesor brez premoženja. Odkod bi ga tudi mogel imeti? Nisem bil tako srečen, tudi tako previden nisem bil, da bi si bil poiskal kako bogato nevesto, in gospoda moja, onega odličnega talenta nisem imel, ki ga je občudovati pri gotovih naprednih politikih, talenta, vsled kojega umé na jako umeten način združevati plamteče narodno navdušenje s prav praktično oskrbo lastnih interesov in zelo ginljivim ozirom na lastni žep.

Imovit tedaj nisem bil, toda navzlic svoji neimovitosti sem bil vendar vsekdar docela solventen in do pičice sem vestno spolnoval vse svoje plačilne obveznosti iz skromnih svojih dohodkov. Tako predbacivanje je torej gola priprosta laž, in vsakdo, kdorkoli me pozna, bode razumel, zakaj zaničljivo preziram take nizkotne izmišljotine, v kojih se zgolj zrcali moralna propalost mojih protivnikov.

Ali oni poskušajo agitovati proti meni tudi z argumenti, na katere moram danes odgovarjati. Očitajo mi, da sem se po 25 letnem liberalstvu prelevil v klerikalnega nazadnjaka in s tem natolcevanjem hočejo sumničiti pristnost mojega političnega prepričanja. Sicer bi lahko ugovarjal svojim nasprotnikom, da je sleherenemu človeku dovoljeno menjati svoje nazore ter predrugačiti svoje prepričanje. Da, še več, vsak poštenjak je celo dolžan svoji vesti, kakor hitro sprevidi, da njegova načela niso bila prava, spremeniti jih z onimi, o katerih sodi, da so bolj utemeljena.

Moje politično stališče sem vendar dovolj označil s tem, da sem bil dolgih 11 let eden izmed najbolj delavnih in najbolj korektnih členov Hohenwartovega kluba. In moje nasprotstvo nasproti duhovščini ni moglo biti prehudo, ko sem pred 14 leti, l. 1889. v državni zbornici v javnem govoru, kateri je tedaj vzbudil občno pozornost, polemimizujoč proti Dumreicherju, poročevalcu Beeru in mladočeškemu Edvard Gregru zagovarjal — versko ljudsko šolo!

In kasneje?! svoje mnenje o našem razmerju k pozitivni veri sem pred leti jasno in odkrito označil. Na zadnjem svojem volivnem shodu v Novem mestu dne 4. avgusta 1900, tedaj pred več nego tremi leti, sem brez ovinkov naglašal, da si »politični svobodomiselni napredek in pozitivna verska misel nikakor nista v nobenem protislovju.« Nekoliko dni kasneje sem priobčil v polemičnem članku izjavo, da se »prištevam ogromnemu krogu vernih katoličanov, spolnujoč cerkvene zapovedi in verske dolžnosti.« Navzlic tej povsem jasni besedi so mi ponujali par mesecev kasneje celo najzagrizenejši pristaši tako zvane narodno-napredne stranke vnovič mandat dolenjskih mest in trgov z edinim pogojem, da podpišem program te stranke.

Da bi bil zares ona politična veternica, za kojo me hočejo proglašati sedaj v »Slov. Narodu«, dal bi bil tedaj hladnodušno svoj podpis in izvoljen bi bil brez vsakega resnega boja z velikansko večino. Ali jaz sem odklonil to ponudbo, ostavil sem volilni okraj, za katerega sem se uspešno trudil dolgih 17 let, in slovo sem dal politiki zgolj iz tega razloga, ker se v notranjem svojem prepričanju nisem mogel več strinjati s stranko, o kateri sem bil uverjen, da dela v pogubo slovenske domovine. Zaradi tega, gospoda moja, se pa niti za las nisem umaknil od svobodomiselnega stališča. Priprosto obrekovanje je, docela neosnovano sumničenje, ako se podtika katoliški smeri, da ona zastopa politiško nazadnjaštvo. Oglejte si n. pr. katoliški centrum v nemški zbornici ter imenujte mi katerokoli stranko v kakem evropskem parlamentu, katera bi bila toliko storila v naprednem in kulturnem smislu, kakor baš zastopniki nemških katoličanov. Ne, gospoda moja, to so prazne izmišljotine, s kojimi se plašijo politični otročaji, s kojimi bega in vara nerazsodnega filistra baš ona stranka, katera sama do grla tiči v zastarelih nazorih ter s strastnim napadanjem vere in duhov-

ščine le prikrivati hoče svoje nazadnjaško mišljenje in svojo zaostalost.

In ker je tu stvar prozorna slehernemu resnejšemu opazovalcu, izumili so moji dobri prijatelji v »Narodni tiskarni« še drug argument. Ubijajo si namreč — vaše glave ter prerokujejo gotovi pogin katoliškonarodne stranke, češ, Šuklje in Šusteršič nikoli ne bosta mogla skupno sodelovati. A jaz se nadejam, da se bo ta gospoda varala tudi v tem oziru. Istina je, da sva imela jaz in današnji gospod predsednik pred tremi leti javno kontroverzo, istina je tudi, ker sva oba — in to za politike ni nič napačnega in nič nečastnega — dokaj živahnega temperamenta, da sva se precej krepko bila spoprijela.

Boj je bil živahen, a nisva se bila ponižala niti jeden, niti drugi do one podlosti, s katero dandanes »Slov. Narod« insultira svoje protivnike. Najina osebna čast tedaj ni trpela. Ko je letos gospod dr. Šusteršič me presenetil s povabilom, naj se zopet vrnem v politiko ter naj prevzamem mandat, kateri takrat niti izpraznjen ni bil, o katerem se mi nikoli sanjalo ni, želel sem najpreje imeti ž njim programatičen razgovor. In šele potem, ko sva cele tri ure natančno in precizno bila razpravljala vse točke ter ko sva oba konštatirala, da sva si tu i tam glede taktike različnega mnenja, da pa se popolnoma strinjava v vseh temeljnih načelih ter v splošni oceni političkega položaja in strankarskega prava, — šele potem sem izjavil, da drage volje kandidujem, ker sem uverjen, da bom z gospodom dr. Šusteršičem in drugimi gospodi poslanci »Jugoslovanske zveze« mogel delovati na korist domovine in v končno zmago našega gospodarskega in verskega programa.

To je, gospoda moja, moje stališče, pri Vas je sedaj, soditi o moji kandidaturi in njeni primernosti. Vi ste ugledni možje, zaupniki obširnega volilnega okraja, sodite strogo in sodite odkrito, mirnim srcem pričakujem Vaše odločitve!

* * *

Pri volitvi sem bil izvoljen v kmetskih občinah ljubljanske okolice z ogromno večino. Zopet so se mi odprle duri državnega zbora!

V državnem zboru se je nadaljevala češka obstrukcija. Trajala je že skoro nepretrgoma dve leti, le tupatam so se dvignile zapornice, ako so obstrukcijonisti po dolgih pogajanjih dopuščali, da se je rešil ta ali oni za prebivalstvo nujno potrebni zakon. Češka žilavost, nasprotniki so dejali, »češka trma« se je izkazala sijajno, toda navzlic temu je natančen opazovalec le mogel dognati, da obstrukcijonistom zmanjkuje sape. In tu se je pripetilo nekaj, kar žarno razsvetljuje Šusteršičevo lokavost in taktične talente njegove.

Bilo je na zgodnjo pomlad leta 1904., ko mi Šusteršič neko nedeljo napravi predlog, pojdiva na Semering! Ni mi mnogo treba prigovarjati, takoj sem bil pridobljen. Kmalu sva korakala po semerinških tratah, kjer se je baš sneg topil pod žarkim pomladanskim solncem in Šusteršič me začne izpraševati o moji sodbi o političnem položaju, kaj naj ukrenemo mi Slovenci? Meni je bila stvar povsem jasna. Svoje mnenje sem izrekel v kratkih lapidarnih stavkih. »Češka obstrukcija pojema, njene moči so

skoro izčrpane, nemška zmaga grozi, ogroženi smo tedaj tudi mi Jugoslovani, torej nam le kaže, da se pridružimo brezpogojno češkim obstrukcijonistom!« To je bila moja argumentacija in je bilo videti, da si je Šušteršič sam nekaj podobnega mislil. Ni sicer izrečno odobril mojega umovanja, češ, »Saj imamo jutri itak klubovo sejo, pa se bomo zmenili o našem postopanju!«

Pri klubovi seji otvori načelnik Šusteršič razpravo o parlamentarnem položaju z daljšim govorom, ki je na moje začudenje končal s predlogom, naj se obdrži dosedanje razmerje do Körberjeve vlade, torej nevtralnost nasproti obstrukciji, češ, direktnega povoda nam Körber ni dal, da bi ga trenutno napadli. Takoj se oglasim, razvijem razloge, zakaj se moramo brez odlašanja pridružiti bojevnikom proti Körberjevi sistemi ter stavim precizen predlog, da se aktivno takoj udeležimo obstrukcije. Debata se je razvila, mnenja so bila razdeljena, »cagoviti« Povše je z milim glasom svaril proti obstrukciji, vendar je vse kazalo, da utegne moj predlog prodreti, kar se oglasi Šusteršič ter izjavi, da so ga moji razlogi prepričali, da torej umakne svoj lastni predlog ter bode sam glasoval za obstrukcijo. Jasno mi je bilo, da je Šusteršič takoj s prvega početka bil mojega mnenja, igral pa je prekanjeno igro, češ, vratca mi morajo ostati odprta, ako je klub proti obstrukciji, se bom itak jaz izkazal s svojim govorom, ako pa bi obveljala nasprotna odločitev, se jej pravočasno pridružim ter se morem le za vsak slučaj sklicati na svoj prvotni predlog, češ, saj sem takoj sprva sodil, da z obstrukcijo ne bo nič!

In res, ko sem nekaj mesecev kasneje v razgovoru s Šusteršičem omenil, da je vendar moj predlog bil povsem umesten, se je mož zlepa odrezal: »Saj je vendar vse bilo dogovorjena stvar!«

Morda je sedaj pravi čas, ogledati si dr. Šusteršiča kot klubovega načelnika. Vladarska narava je bil, pokorščino, absolutno pokorščino je zahteval od svojih podložnih in kot take je kmalu začel smatrati svoje klubove tovariše. In vdali so se njegovi volji, dasi čestokrat nikakor ne radi. Kako se je n. pr. včasih srdil »očka Povše«, kako se je »prdušal«, da mora biti enkrat konec temu hlapčevanju, — ali če je vstopil načelnik Šusteršič, je bil Povše takoj pod mizo ter ponižno poslušal gromovnikova navodila! Druga! Šusteršiču je bilo dostavljenih mnogo prošenj iz cele Slovenije. Redoma jih oddaja in podpira poslanec, ki jih je prejel, toda Šusteršič jih je mirno oddal poslancu, ki je baš zastopal dotični volivni okraj, z nalogom, stori, kar moreš, da ugodiš prošnjiku, saj je — iz tvojega okraja!

Disciplina v klubu je bila izborna in to je nekaj izdalo v tedanjem parlamentu, ko so bile velike stranke že razpadle v male strančice. In velik del Šusteršičevega ugleda izvira odtod. V urejenem državnem zboru, kakor je obstojal od 1879—1890, kjer se je parlament ločil le v dve neenaki polovici, slovansko-

klerikalno večino in nemškoliberalno manjšino, bi Šusteršič igral le podrejeno vlogo. Velikim govornikom ga ni bilo prištevati, strokovna izobrazba tudi ni dostajala, bil bi ostal eden izmed politikov, katerih gre pač dvanajst na tucent — in v istini celo v dobi od 1895 do približno 1904 so ga upoštevali večinoma le kot načelnika razmerno mnogoštevilnega kluba. On sam je imel malo prikupljivega na sebi, bil je precej nepriljubljen med parlamentarnimi tovariši. Ugled njegov in vpliv sta pa rastla v istem razmerju, v katerem je padala uglednost avstrijskega parlamenta.

Torej Slovenci smo priskočili Mladočehom na pomoč ter podprli njih obstrukcijo. »Slovenec« je 15. marca 1904 prinesel sledečo brzojavko svojega parlamentarnega poročevalca, tiskano z mastnimi črkami:

»Dunaj, 15. marca. ‚Slovanska zveza' je v svoji današnji seji sklenila, da se pridruži češki obstrukciji. Vsi člani ‚Slovanske zveze' se najnujneje pozivljajo, da so navzoči pri vseh sejah.« Naš voj je bil mobiliziran, vojska napovedana Körberjevi vladi. In baš dejstvo, da je naš klub nastopal s tako brezobzirnostjo proti Körberju, je strmoglavilo njegov kabinet. Körberjeva vlada se je čimdalje bolj majala; zastonj se je oklepal njen šef zlasti Poljakov, zastonj je preosnoval kabinet, v kateri je na mesto odstopivšega izbornega finančnega ministra Böhm-Bawerka bil pozvan nerodni Mansuet Kosel, — naposled se je celo sprevrgel z nemškimi levičarji, zlasti radi italijanske fakultete v Inomostu in ondotnih izgredov — vse je odpadlo od njega, vse bilo nezadovoljno in razburjeno. Körber je demisijoniral in 31. decembra 1904 je objavila uradna »Wiener Zeitung« kot novega ministrskega predsednika mojega starega znanca — Pavla bar. Gautscha.

Körber se je zrušil, brezdvomno je bil prvovrstni talent, ki ga je zadušila razpadajoča Avstrija!

Kako pa jaz v parlamentu, kateremu sem se bil po daljšem presledku skoraj odtujil?

Vprvič sem bil kot govornik nastopil v veliki debati o nemirih v Innsbrucku dne 2. decembra 1904. Govor podajam v »Dodatkih«*, sam nisem bil zadovoljen ž njim. Sploh sem se le težko zopet udomačil v parlamentu, v katerem so vladale tako predrugačene in — poslabšane razmere!

Nekaj mesecev kasneje sem govoril o priliki debate o duhovenski kongrui. Prvotno nisem nameraval poseči v debato. Izvabil me je dr. Tavčar z govorom, v katerem je vročekrvni vodja narodnonapredne stranke se zaletaval v našo slovensko duhovščino. Ker nihče izmed naših ni reagiral na njegove napade,

* Glej: »Dodatki« III.

sem se jaz, dasi nepripravljen, oglasil k besedi ter ga v improviziranem govoru zavračal. »Slovenec« je po svojem stalnem dopisniku poslancu dr. Žitniku dne 16. junija 1905 objavil sledečo oceno:

»Dvorni svetnik Šuklje, ki ni bil vpisan med govornike in je torej govoril povsem nepripravljen, je okrtačil dr. Tavčarja, da mu bode dolgo zvenelo po ušesih. S finim sarkazmom je dvorni svetnik Šuklje ožigosal nečuvene in brezstidne inkriminacije dr. Tavčarja proti — kranjski duhovščini. Mirno pa z največjim govorniškim uspehom je razpršil tirade o »bisagi«, iz katere je dr. Tavčar mnoga leta in rad zajemal. Govorniku so mnogi poslanci živahno ploskali in čestitali na velikem uspehu.«

Res, vse res! Med drugimi mi je prišel čestitat tudi stari grof Palffy, takrat načelnik kluba čeških veleposestnikov, ki mi je roko stiskal z besedami: »Gott sei Dank, doch noch eine Rede, wie in der guten alten Hohenwartschen Zeit!« Zadovoljen bi mogel biti z vnanjim uspehom svojega govora in vendar moram reči, da sem baš ta govor takoj in do današnjega dne živo obžaloval. In zakaj? Z mirno vestjo lahko rečem, da sem se vedno skrbno izogibal osebnosti v svojih govorih. Edino izjemo sem takrat napravil ter v svoji improvizaciji očital nasprotniku neko zadevo iz njegove odvetniške prakse. Sam sem znal, da je dr. Tavčar svojo dobrosrčnost vedno kazal tudi v svojih ekspenzarih. Vrag vedi, kaj me je zmotilo, da sem mu v govorniškem ognju očital njegov račun v neki žalostni zadevi iz novomeške okolice! Tu je dr. Tavčar postopal popolnoma pravilno in me je v stvarnem popravku dobro našvrknil. Sam priznavam, da sem grešil. Sicer pa naj blagohotni čitatelj sam sodi, saj je govor objavljen v »Dodatkih«.*

* Glej: »Dodatki« III.

XXI. poglavje.

Boj na nož. Hein-Rezek-Šuklje.

Vsebina tega poglavja je gotovo nekaj čisto novega za slovensko občinstvo. Da se bo pa stvar razumela, treba povedati prej nekaj splošno veljavnega, potem pa poseči s pripovedovanjem za nekoliko let nazaj.

Dva stanova sta posebno navezana eden na drugega: parlamentarec in žurnalist. Da ni časnikov in poročil iz parlamenta. bi bil parlamentarec naravnost ubit. Z druge strani so pa parlamentarne razprave tolike važnosti za javnost, da njeni časnikarski organi brez natančnih obvestil iz parlamenta tudi shajati ne morejo. Vsled tega imajo žurnalisti kot parlamentarni poročevalci neverjetno veliko intimnih stikov s politiki, z ministri nič manj nego s poslanci. Samo po sebi se razume, da se ves ta intimni stik naslanja na absolutno diskretnost dotičnih žurnalistov. Bog obvaruj, da bi žurnalist zlorabil izkazano mu zaupanje ter objavil kako stvar, ki mu jo politik pove v njegovo lastno informacijo kot p o v s e m z a u p n o.

Ali kako velik razloček je med časnikarji!

V zapadnih kulturnih državah, zlasti v Angliji in na Francoskem je dober žurnalist pomembna, obče spoštovana oseba. V istem razmerju so tudi njegovi dohodki. Plača, ki jo dobiva odličen poročevalec kakega svetovnega lista, kakor n. pr. angleške »Times«, mnogokrat prekaša ministrsko plačo. Pa niti tako daleč ni treba segati. Čehi n. pr. so imeli v oni 25 letni dobi, ko sem bil jaz član državnega zbora, nekaj odličnih visokonaobraženih in nad vse gibčnih časnikarjev. Eden izmed njih, Gustav E i m, stalni dopisovalec »Narodnih Listov«, je potem kot državnozborski poslanec igral veliko vlogo v parlamentu, drugi, J o z e f P e n i ž e k, ki živi še sedaj v Pragi kot nestor in častni reprezentant češkega novinarstva, je imel dostop do vseh poslancev najrazličnejših skupin. Koliko tajnosti je bilo njemu zaupanih in nikoli se ni vršila nobena zloraba! Žalibog, pred 25 leti mi Slovenci še zdaleka nismo bili tako daleč. Takrat se je časnikarstvo pri nas rekrutovalo več ali manj iz neabsolviranih študentov, ki se deloma nikakor niso odlikovali po širokem obzorju in temeljiti izobrazbi. Sam sem se moral uveriti, da vsaj pri enem teh gospodov ni bilo one čednosti, ki je »conditio sine qua non« za vsakega pravega žurnalista: diskretnosti!

Dr. Ivan Tavčar

Da pojasnim celo stvar, moram poseči nazaj do zime leta 1899. Sedel sem v svoji pisarni, ko mi javi sluga rojaka dr. Tinka Treota, tedaj odvetnika v Postojni. Vesel sem bil obiska. Poznal sem rojstno hišo njegovo, poznal ranjkega očeta, brate in sestre, od katerih je bila ena soproga intimnega mojega prijatelja Višnikarja. Tudi g. odvetnika sem poznal še od tedaj, ko se je šolal v Novem mestu v nižji gimnaziji. Na moj poziv, naj mi pove, kaj ga je privedlo do mene, mi odgovori: »Postojnčani hočemo imeti nekaj, kar je podobno kaki srednji šoli, kaki spodnji gimnaziji za Notranjsko, kaj nam Vi svetujete?« Dejal sem, da bi najbolj sodila po mojem mnenju v Postojno elementarna trgovska šola, to pa z ozirom na to, ker so vsi imovitejši Notranjci več ali manj trgovci, ki prodajajo svoj les, svoje seno, mleko in mlečne izdelke, slive itd. v Trst. Kot taki morajo tedaj nekaj razumeti o knjigovodstvu, imeti morajo svoje trgovske knjige v redu, ker jih sicer zna oslepariti prefrigani tržaški trgovec. Napotil sem ga do prijatelja Rezeka, ki je tedaj kot sekcijski načelnik imel pod seboj tudi vse trgovske šole.

Zavzel sem se za stvar, ki se mi je videla povsem pametna in utemeljena. Pripravil sem svojega prijatelja dr. Rezeka tako daleč, da se je sam podal na lice mesta v Postojno, da se uveri o naravnih pogojih take ustanovitve. Spotoma se je ustavil v Ljubljani. Ker pa je bila v vseh avstrijskih ministrstvih ukoreninjena navada, da se je moral visok uradnik, kadar je potoval v službenih zadevah, oglasiti pri vladnem šefu, tedaj v tem slučaju pri deželnem predsedniku, je obiskal Rezek barona Heina.

A kaj mi je povedal, ko se je vrnil s Postojne na Dunaj? Popisal mi je ves prizor, ki je nastal med Heinom in njim. Rekel je: »Hein je očividno mislil, da ima posla z navadnim birokratom, z navadnim sekcijskim načelnikom ter je začel, ne da bi mu bil dal niti najmanjšega povoda, grozovito zabavljati čez Slovence, njih zaostalost, nezmožnost itd. In pristavil je: Aber da habe ich dem Gauner meinen Standpunkt klar gemacht!« Eksplozivna narava, kakor je že bil, je rabil pri tej priliki še več ne preveč laskavih pridevkov, da bi označil svojo mržnjo napram avtokratu Heinu, ki je tedaj, osiguran po obstoječi zvezi med Nemci in Slovenci, z napredno stranko absolutno vladal v kranjski deželi. Jaz sem sicer stvar vzel ad notam, hranil sem jo več let, misleč, se bo že našla prilika, da primerno izrabim tudi to dejstvo. In ta prilika se je našla več nego pet let kasneje.

Nekoč poleti leta 1904. sem imel opravka pri »Slov. Narodu«. Zdavnaj že nisem bil več njegov sodelavec, prišel sem celo v zadevi, ki je vedno neprijetna vsakemu uredništvu. Prinesel sem namreč glavnemu uredniku Miroslavu Malovrhu stvarni popravek na podlagi člena 19. tisk. zakona. Razvnel se

je pogovor. Naprednemu žurnalistu sem odkrito povedal, da je cela taktika narodnonapredne stranke povsem zgrešena ter da je zlasti njena zveza z baronom Heinom naravnost škodljiva slovenski stvari. Trdil sem, da je baron Hein sila nevaren nasprotnik narodnega razvoja. Malovrh je branil Heina in je zanikaval, da bi bil narodni protivnik. Da bi ovrgel njegovo trditev in da bi mu razjasnil dejanski položaj, sem mu povedal med drugim čisto zaupno in v njegovo osebno informacijo tudi afêro, ki jo je Rezek svoje dni imel z baronom Heinom.

Par dni kasneje sem se podal v Dalmacijo. Ko sem se črez nekaj dni vračal z ladjo v Reko, sem sklenil, da posetim svojega prijatelja Cezarja Akačića v Bakru. Svoj prihod sem mu bil naznanil in zelo sem se razveselil, ko sem ga videl stati na pomolu na Reki. Ko pa sem se s prijateljem pozdravil, mi le-ta povê, da ima zame nujen telegram ter da moram takoj v Novo mesto. Poln skrbi se vsedem v vlak in celo pot sem študiral, kaj je neki vzrok, da me kličejo domov. Ko v Ljubljani izstopim, zagledam z vlaka svojega sina Milana, ki mi je vročil express-priporočeno pismo ministra Rezeka z dne 17. sept. 1904. Pismo nosi na sebi vse znake duševne razburjenosti siromaka, borečega se proti smrtni bolezni, ki je leto kasneje že zlomila železno njegovo naravo. Pismo se je glasilo:

Humpolec, Böhmen, 17. 9. 1904.

Noch immer mein Freund!

In der Beilage übersende ich Ihnen den Brief, welchen mir der Landespräsident Hein per Express am 14. 9. zugeschickt hat; gleichzeitig damit auch das Concept meiner Antwort, welche ich ihm am heutigen Tage gegeben habe.

Ich weiss wahrlich nicht, ob ich Sie anklagen, oder vielmehr beklagen soll: anklagen wegen des an mir begangenen Unrechtes und Ihrer, milde gesagt, Unbesonnenheit, falls Sie wirklich auf offener Strasse — und eine Zeitungsredaktion ist nichts anderes — meinen Namen missbraucht haben; beklagen, wegen der politischen Lebensart Ihrer Landsleute, die ich in meiner Antwort an den LPräsidenten klar genug charakterisiert habe.

Nun denn: LPräs. hat gemeint, dass ich ihm gegen Sie eine Waffe in die Hand drücken werde, aber ich habe es nicht getan, weil ich doch nicht glaube, dass Sie sich soweit vergessen honnten. Und ist das wirklich geschehen, dann glaube ich, ist es Ihre Pflicht, selber die Sache zu redressieren und zwar so, wie ich es dem LPräs. angedeutet habe. Die Form, in welcher es geschehen soll, bleibt Ihrem Ermessen vorbehalten.

Denn insofern ich von hier aus die Sachlage überblicken kann, soll dieser Zwischenfall dazu dienen, um Sie um Ihre politische Autorität, ja um Ihr Prestige zu bringen.

Was mich betrifft, will ich nur bemerken, dass für einen Minister ausser Dienst, solange er nicht pensioniert wird, in Bezug auf den Amtseid und auf Wahrung des Amtsgeheimnisses dieselben Normen gelten wie für die aktiven Minister und dass ich folglich nicht in der Lage wäre, über meine gescheiterte Geheimmission nach Laibach im Jahre 1901 zu sprechen.

Nebst dem bin ich sehr krank (hochgradige Diabetes) und jede Aufregung ist lebensgefährlich, ja kann sogar todbringend sein. Und Sie können sich vorstellen, was das für meine Familie bedeuten würde!

Diese Gründe haben die Antwort an den LPräsidenten diktiert und Sie werden dieselbe nicht schlecht finden. Und diese Gründe zwingen mich, Sie dringendst zu bitten, den Fall zu untersuchen und jede Weiterung der Angelegenheit, die der LPräsident ersucht, im Keime zu ersticken. Sie können das, Sie müssen das tun, weil eben Sie der Vorwurf trifft, irgendwo irgendwas gesprochen zu haben.

Indem ich Sie bitte, mir den Brief des LPräsidenten sowie auch meine Antwort (das Concept) sofort zurückzusenden, teile ich Ihnen noch mit, dass meine Adresse vom 19. 8. lautet: Prag II. Jungmanngasse 36.

Ihr immer noch treu ergebener

Rezek.

Ko sem prečital to pismo, mi je bilo, kakor da bi strela treščila v mene! Zloraba zaupne informacije, ki sem jo bil dal glavnemu uredniku »Slov. Naroda«, me je razjezila. Obenem sem si pa bil svest eminentne nevarnosti, v katero sem bil zabredel. Ako baron Hein vloži tožbo proti meni, je bil moj položaj sila opasen, ker moja glavna priča, bivši minister Rezek ne bi mogel vsled naložene mu uradne tajnosti pred sodiščem nič povedati v mojo obrambo. Z druge strani pa mi je srce vzkipelo od žalosti, ker je intimni moj prijatelj očividno bil zelo težko bolan. Sam to pove v svojem listu, poleg tega pa priča za njegovo bolestno stanje silna nervoznost, izražena v pismu. Saj je on kot politik in minister po premnogih lastnih izkušnjah moral biti uverjen, da je stik tudi s protivnim časnikarjem čestokrat potreben! Ali krepka narava sem in kmalu sem glavo zopet ponosno dvignil. Rezek je zahteval od mene pismo v ta namen, da ga pokaže nasprotniku baronu Heinu. Takoj sem se odločil, da prevzamem nase vse, kar je Rezek bil izustil o kranjskem deželnem predsedniku. In ker sem se držal onih Bismarckovih besed, da je najboljša parada pri borenju udar, sem sklenil v svojem pismu Heinu namigniti, da vem za stvari, katere bi bile samosilniku v kranjski vladni palači gotovo zelo neljube, ako bi se izročile javnosti.

Evo odgovor, ki sem ga poslal ministru Rezeku:

Eure Excellenz!

Von einer dalmatinischen Reise zurückgekehrt, finde ich auf meinem Tische Ihr geehrtes Schreiben vom 17. 9. mit der Aufforderung mich hinsichtlich einer im Redaktionszimmer des »Slov. Narod« gefallenen und angeblich Euer Excellenz in den Mund gelegten Äusserung über den Herrn Landespräsidenten in Krain umgehend zu erklären.

Ich beeile mich, den Wunsche Euer Excellenz nachzukommen und setze demnach der entstellten Darlegung, welche Baron Hein überbracht wurde, folgendes entgegen:

Richtig ist, dass ich dem betreffenden Journalisten gegenüber meiner Überzeugung Ausdruck gab, Baron Hein sei ein höchst gefährlicher Gegner des slowenischen Volkes, den ich meinerseits entschieden bekämpfen würde. Zu dieser Auffassung bin ich gekommen, nachdem jahrelange Wahrnehmungen, ausserdem mehrfache Erfahrungen von gewissen gegen uns Slowenen gerichteten Aktionen des krainischen Landeschefs, wie solche dem Parlamentarier und Politiker mitunter trotz alles Amtsgeheimnisses zu teil werden, mich darüber aufgeklärt haben, wessen sich die Slowenen seinerseits zu versehen haben. Auch in ökono-

mischer Beziehung halte ich Heins Wirken im Lande nach manchen Richtungen hin direct für schädlich. Solche persönliche Versehen will ich vorderhand verschweigen, vielleicht kommt noch die Zeit, wo ich darüber reden kann und solche Illustrationsfacta die Öffentlichkeit beschäftigen werden.

Alles in allem hatte in mir die Ansicht hervorgerufen, in der Bekämpfung Baron Heins geradezu eine vom Standpunkte des slowenischen Volkes patriotische Tat zu erblicken.

Im Verfolge dieser Anschauung habe ich allerdings dem Chefredakteur des »Slov. Narod« auf eine Mitteilung hingedeutet, welche mir Eure Excellenz zu einer Zeit, als Sie noch nicht Minister waren, über krainische Verhältnisse gemacht hatten. Daran knüpfte ich eine in scharfen Worten ausgedrückte Kritik über den Herrn Landespräsidenten. Aber ich konstatiere, dass so sehr auch die verwilderte Polemik, welche sich leider unter den Slowenen eingebürgert und Ton und Ausdrucksweise vergröbert hat, das eine: die mir imputierte Äusserung ist, so wie mir Eure Excellenz selbe vorhalten, niemals gefallen. Und vor allem konstatiere ich weiters, dass nur Missverstand oder Übelwollen meine subjektive Äusserung als von Ihnen ausgehend darstellen konnte. Diese herbe Kritik war ausschliesslich mein Eigen, ich habe für selbe die Verantwortung zu tragen, Eure Excellenz haben mit derselben nicht das mindeste zu schaffen.

Ich bitte Eure Excellenz von diesem meinem Schreiben jeden Gebrauch zu machen, der Ihnen geeignet zu sein scheint und zeichne

mit dem Ausdrucke gewohnter Verehrung

Ihr ganz ergebener

Šuklje.

Kaj sem namigaval baronu Heinu, ko sem mu zagrozil, da bodem morda ob svojem času spravil med svet nekatere Heinove osebne zadeve? Med drugim tudi dejstvo, da je prejel kranjski deželni predsednik l. 1895. v potresni dobi od dunajskega pomožnega odbora v gotovem denarju skupno 360.000 zlatih kron, ki jih je bil razdelil, ne da bi o načinu razdelitve sploh kako besedico zinil dunajskemu odboru! Splošno se je takrat govorilo po Ljubljani, da je od te vsote, ki znaša okroglo 4,000.000 dinarjev, lepo vsoto 40.000 goldinarjev, torej nad 800.000 dinarjev prejel neki kranjski veleposestnik, kateremu gotovo noben izmed dunajskih darovalcev ni bil namenil tega prispevka.

Mojega pisma, s katerim sem popolnoma kril svojega prijatelja, je bil ta sila vesel. Njegov odgovor se je glasil tako:

Lieber Freund!

Wegen eines heftigen Augenleidens muss ich mich ganz kurz fassen.

Also: herzlichsten Dank für Ihren Brief. Dass ich mich nicht geirrt habe, ist in dem Trübsal meines Lebens meine grosse Freude. Gott gebe Ihnen viel Kraft und schütze Sie vor Unbesonnenheit und Ihren Feinden!

Der Zuträger aus der Redaktion war Herr Dr. Ivan Tavčar in eigener Person (Mitteilung des Landespräsidenten). Lassen Sie sich durch diese Mitteilung nicht zu einem unüberlegten Schritte verleiten, bewahren Sie ruhig Blut und warten Sie ab, denn der Tag der Vergeltung für diese Art Giftmischerei, für diese Art nationaler Verteidigung wird und muss kommen!

Leben Sie einstweilen wohl, den ich kann nicht mehr schreiben, nur sehr grosse Buchstaben.

Ihr und Ihrer verehrten Familie
in treuer Freundschaft ergebener
Rezek.

Ihren Brief habe ich vertraulich weiter mitgeteilt und dazu aus eigenem einige Notizen beigesetzt. Ich glaube alles sehr offen und richtig gemacht zu haben.

Zadovoljen sem bil s tem odgovorom, vendar me je težilo prepričanje, da Rezekova bolezen burno napreduje in da je revež smrti zapadel. Kar se tiče dr. Tavčarja, me Rezekova vest o njegovi vlogi nikakor ni presenetila. Znal sem, da Malovrh sam nima dostopa do mogočnega oblastnika v vladni palači. Takoj sem mislil, da je Malovrh to novico povedal Tavčarju in da jo je ta prijavil Heinu. Odkrito pa rečem, ne takrat in tudi ne danes ne morem iz tega dejstva dobiti povoda, da bi Tavčarju to zameril, kakor je to storil prijatelj Rezek v svoji bolestni razburjenosti. Dr. Tavčar te stvari ni izvedel zaupno od mene, torej se mu ne more očitati nobena indiskretnost. Sicer se pa ne sme pozabiti, da sva midva, Tavčar in jaz, bila tedaj v odkritem političnem boju. Odkrito povem, na Tavčarjevem mestu bi jaz sam deželnemu predsedniku naravnost stavil vprašanje, ali je dotična izjava bila istinita. »A la guerre comme à la guerre!« Celo dolžnost je bila strankarskega voditelja, uveriti se o istinitosti take obdolžitve! S tega stališča nikakor nisem mogel obsoditi svojega nasprotnika, zlasti če pomislim, da je zastrupljena strankarska borba v Sloveniji rodila še mnogo grše metode.

Baron Hein mi je potem, ko je dobil na vpogled moje pismo, poslal sledeči dopis, datiran iz Ljubljane dne 27. 9. 1904. Njegovo pismo se je glasilo, kakor sledi:

Laibach, 27. 9. 1904.

Euer Hochwohlgeboren!

Seine Excellenz Dr. Rezek hat mir jenen Brief mitgeteilt, den Euer Hochwohlgeboren am 21. d. M. an Dr. Rezek gerichtet haben. Der in diesem Briefe von Euer Hochwohlgeboren gebrauchte Passus: »Die mir in den Mund gelegte Äusserung ist so und in der Form wie Eure Excellenz mir selbe vorhalten, niemals gefallen.« gibt mir den Anlass, Euer Hochwohlgeboren um eine strikte Erklärung in der Richtung zu ersuchen, ob die von Euer Hochwohlgeboren in der Redaktion des »Slovenski Narod« vorgebrachte Äusserung überhaupt einen persönlichen und für mich einen beleidigenden Charakter hatte oder nicht.

Ich sehe mich genötigt, diese Erklärung von Euer Hochwohlgeboren dringend zu verlangen, weil sonst nach dem bisherigen Verlaufe dieser Angelegenheit die Wahrscheinlichkeit für eine Bejahung der gestellten Frage sprechen würde.

Eine gefällige Antwort erbitte ich mir mit umgehender Post, daher spätestens bis Donnerstag, den 29. d. M.; im entgegengesetzten Falle behalte ich mir alle weiteren Schritte vor.

Empfangen Euer Hochwohlgeboren den Ausdruck
vollkommener Hochachtung
Victor Freiherr v. Hein m. p.

Kakor vsa ta korespondenca, je tudi to pismo bilo odposlano s pripombo: »express rekommandiert zur eigenhändigen Eröffnung«. Evo moj odgovor:

Hochwohlgeborener Freiherr!

Auf das gesch. Schreiben vom 27. Sept. l. J. beehre ich mich mit der präcisen Versicherung zu antworten, dass die von mir in der Redaktion des »Slov. Narod« gebrauchte Äusserung nicht im mindesten bezweckte, die durchaus und allgemein anerkannte, auch meinerseits jederzeit absolut zugegebene persönliche Ehrenhaftigkeit und Makellosigkeit Eurer Excellenz in Zweifel zu ziehen oder irgendwie anzutasten. Selbe hatte keinen persönlichen und demnach beleidigenden Charakter, vielmehr enthielt sie lediglich eine scharfausgedrückte Kritik des politischen Wirkens Eurer Excellenz, dem gegenüber ich allerdings meine gegnerische Haltung nicht verhehle.

Ich zeichne hochachtungvoll ergebener

Šuklje.

Baron Viktor Hein se je odzval s sledečim pismom:

Laibach 1. X. 1904.

Euer Hochwohlgeboren!

Die in dem geschätzten Schreiben vom 28. September d. J. enthaltene praecise Versicherung, dass die von Euer Hochwohlgeboren in der Redaktion des »Slovenski Narod« gemachte Äusserung nicht im mindesten bezweckte, meine Ehrenhaftigkeit in Zweifel zu setzen oder anzutasten, und dass diese Äusserung keinen persönlichen und beleidigenden Charakter hatte, nehme ich zur Kenntnis und kann sonach diese Angelegenheit für mich als abgetan betrachten.

Empfangen Euer Hochwohlgeboren den Ausdruck vollkommener Hochachtung

Hein m. p.

To pismo je tembolj zanimivo, ker njegov spisatelj niti ne reagira na mojo neprikrito grožnjo, da ne kaže niti najmanjše radovednosti, kaj neki sem hotel povedati s svojim namigavanjem, temveč je takoj izjavil, da smatra celo zadevo za dognano in urejeno. In v istini ta incident v najinem osebnem stiku ni zapustil navidezno nobenih sledov. Toda navzlic vsej korektnosti najinega osebnega občevanja sem znal le predobro, da mi je v Heinu nastal smrtni sovražnik, čisto naravno tedaj, da sem tudi jaz proti njemu bil v bojnem stanju!

Leto kasneje je v znamenitem deželnozborskem zasedanju prišlo do katastrofe. Vprav genijalna poteza dr. Krekova, o kateri spregovorim pri drugi priliki, je zrušila zvezo narodnonapredne stranke z nemškimi veleposestniki, ki je omogočila Heinovo gospodarstvo v deželi. In dr. Šusteršič je, odkrito rečeno, iz trte zvil osebni konflikt s kranjskim deželnim predsednikom ter povzročil tak izbruh parlamentarne revolucije v kranjskem deželnem zboru, da je vlada takoj morala zaključiti zasedanje.

In vendar s tem samosilnik Hein še ni bil strmoglavljen. Imel je namreč silno pozicijo pri samem cesarju. O tem sva se mogla uveriti dr. Šusteršič in jaz, ko sva se na jesen l. 1905. peljala kot člana železniškega

odseka k otvoritvi prve delne proge znamenite železnice črez Ture (Tauernbahn). Šlo je za oddelek Schwarzbach—Bad Gastein in cesar je to progo osebno otvoril. Samo po sebi se razume, da se je ta otvoritev vršila z največjim sijajem. Deležniki smo se vozili s separatnim vlakom v udobnih spalnih vagonih. Med potjo dobim v kupé zapečaten kuvert, v katerem je bil list s sledečim besedilom: »Seine kaiserliche und königliche Apostolische Majestät haben geruht, Euer Hochwohlgeboren zum Cercle in Schwarzach allergnädigst zu befehlen.« Potem še pripomba o mestu, kjer se moramo deležniki cesarskega »cercle«-a postaviti. In res, na postaji v Schwarzachu smo stali državni poslanci, ki smo bili pozvani na razgovor s cesarjem, v prvi vrsti, dočim so se drugi tovariši poslanci postavili v drugo vrsto. Tik za menoj je stal dr. Šusteršič. Bil sem približno v sredi. Najprej se je cesar razgovarjal s solnograjskimi državnimi poslanci — saj je otvorjena železniška proga tekla zgolj po solnograjskem ozemlju — potem s koroškimi poslanci, potem sem prišel na vrsto jaz. Sam sem premišljeval, o čem utegne cesar govoriti, mislil sem seveda o železniških stvareh in sem se že pripravil na to, da bom v svoj odgovor na kak način vpletel par besed o potrebi, da se dolenjska proga nadaljuje do zveze s hrvaškimi železnicami. Ali debelo sem gledal, ko cesar prišedši k meni me preseneti z besedami: »Also ich hoffe, jetzt wird doch einmal die Obstruktion im krainischen Landtage aufhören!« Lepa pozicija! Ako pritrdim cesarju, me dr. Šusteršič z vso pravico razmesari po strankinih glasilih, češ, v hrbet nam pada s svojo zlobo ali s svojo strahopetnostjo. Če pa porečem cesarju, obstrukcije bo takoj konec, ako se odpokliče deželni predsednik, je gotova največja zamera pri cesarju in najhujša nemilost njegova. Le en trenutek sem premišljeval, potem mirno odgovorim: »Majestät erlauben mir alleruntertänigst zu bemerken, dass ich seit dem Jahre 1895 dem krainischen Landtage nicht mehr angehöre.« Cesar je obstal; za trenutek ni vedel, kaj bi znova povedal, potem je na lahko prikimal in nagovoril soseda. Pripetil se je tukaj sila redek slučaj, da je bil cesar napačno informiran od kabinetne pisarne. Saj so bila vsa tista vprašanja in vsi tisti nagovori cesarjevi pri takih prilikah že prej natančno določeni in napisani. Dotični uradnik je očividno mislil, da sem tako zrasel s kranjskimi zadevami, da moram biti član kranjskega deželnega zastopa. In tako je cesarja napačno informiral. Rešil sem se iz zapreke: dr. Šusteršič pa mi je rekel: »Kak vražji lisjak ste, da ste ušli iz te grde zagate!«

XXII. poglavje.

Gautsch in volivna reforma.

Z Gautschem je prišel zame star znanec, s katerim sem osebno lehko shajal. V svojem nastopnem govoru je v seji dne 26. septembra 1905 o splošni enaki volivni pravici se je izjavil, da on nikakor ni načeloma nasprotnik razširjenju volivne pravice na najširše družbene plasti, toda po njegovem mnenju bi morala v Avstriji splošna enaka volivna pravica imeti za podlago urejene narodne pravice. Jasno, da je bila to nakaznica za sv. Nikola!

Ta izjava je vzbudila veliko nezadovoljstvo zlasti med socijalno demokracijo, ki je čim dalje bolj rastla po številu in vplivu. Poleg tega pa razvoj na Ogrskem! Fran Josip je sicer kot vladar nasproti Madjarom vedno drugače postopal nego v naši državni polovici. Pri nas, tostran Litve, smo bili dejansko vedno še vladani absolutistično. Ustavnost, odgovorno ministrstvo — vse to je bilo zgolj navidezno, v istini je odločevalo, kar je hotel vladar. Drugače na Ogrskem! Madjari so znali pokazati rogove svojemu kralju. Fran Josip se jih je — bal, spomin na ogrsko revolucijo in zlasti spomin na junaški odpor, ki ga je našel od l. 1850. do 1867. pri premaganem, ponižanem in vendar tudi v svoji nesreči možatem madjarskem narodu ga ni nikoli več zapustil in tedaj je na Ogrskem »kiraly« v istini vse storil, kar sta zahtevala ministrstvo in od njega vodeni parlament. Le enkrat po sklenjeni nagodbi je poskušal na lastno pest postopati ter otresti se jerobstva ogrske vlade. To je bilo, ko je nezavisna stranka na Ogrskem zahtevala uvedbo madjarskega poveljnega jezika za ogrski del skupne armade in ko sò v budimpeštanskem parlamentu odklonili od avstrijskega državnega zbora že dovoljeno rekrutno predlogo. Ker je šlo za njegove »soldate«, se je ohrabril Franc Jožef, odpustil ministrstvo, pozval ministrskim predsednikom starega generala Féjerváry-a. In le-ta je v svojem kabinetu poveril notranje zadeve Kristoffy-u, vsekakor zelo darovitemu, energičnemu možu, ki je na Ogrskem vedno vladajoče plemstvo tam zagrabil, kjer je bilo najbolj občutljivo. Na Ogrskem je vladal — in vlada še dandanes — fevdalizem. Kristoffy mu je nasproti postavil splošno jednako volivno pravico. In čudo, Fran Josip, v svojem srcu vedno avtokrat, se je iz političnih razlogov, da bi zlomil moč opozicije, dal pridobiti

za tako radikalno sredstvo. In tako je baš stari vladar vplival tudi na avstrijskega ministrskega predsednika Gautscha. Saj so bili več ali manj vsi avstrijski ministrski načelniki cesarski sluge in tako je tudi Gautsch napram splošni enaki volivni pravici postal iz nevernega Savla verni Pavel.

Bilo je proti koncu septembra l. 1905. in užival sem lepoto dolenjske jeseni na svojem ljubem »Kamnu«, ko dobim pismo Gautschevo, s kojim me nujno vabi na razgovor. Nič se nisem obotavljal. Dasi je državni zbor bil sklican za približno 14 dni kasneje, sem se, gnan od radovednosti, vendar nemudoma podal na pot ter kmalu stojim v sobani ministrskega predsednika, češ, pozvali ste me, tukaj sem! Na moje začudenje mi reče Gautsch: »Ich habe Sie hergebeten, weil ich Ihre Ansicht über das allgemeine gleiche Wahlrecht erfahren möchte.« Jaz mu odgovorim, da sem izvoljen na programu SLS ter da isti itak vsebuje splošno enako volivno pravico. »Nicht so, das weiß ich ohnehin, wie Ihre Partei darüber denkt, allein mich interessiert vor allem, was Sie speziell und persönlich vom allgemeinen gleichen Wahlrecht halten?« Moj odgovor je bil jasen in točen. Nisem mu prikrival onih tehtnih pomislekov, ki sem jih imel takrat ter jih imam še danes proti tej volivni sistemi, ali splošna enaka volivna pravica je danes nošena od tokov časa, je tako silovita, da se je dolgo ne bi mogli ubraniti. Sicer pa je obstoječi parlament s svojimi »kurijami« tako gnil in spriden, da nič ne pomaga, treba bo na stežaj odpreti okna in prepuščati, da sveži zrak očisti zadehlo ozračje. Na to Gautsch: »Also Sie wären für die Einführung des allg. gleichen direkten Wahlrechts?« In ko to odločno potrdim, mi odgovori: »Jetzt kann ich Ihnen in strengstem Vertrauen die Mitteilung machen, daß ich seit einer Woche vom Kaiser die Ermächtigung habe, eine Vorlage einzubringen, welche dieses Wahlrecht in sich schließt.« In še dostavi: »Und Ihr Slovenen werdet dabei nicht schlecht fahren!«

Samo po sebi se razume, da sem o tej znameniti tajnosti molčal kakor grob. In ko se kakih 14 dni kasneje v otvorilni seji državne zbornice raz svojega sedeža dvigne Gautsch, da zbranim parlamentarcem postreže s to novico, isti baron Gautsch, ki je nekaj mesecev preje z vso odločnostjo se izjavil proti temu volivnemu sistemu, sem imel zabavo in zadoščenje, iz obrazov začudenih tovarišev čitati različna čutila, ki jih je nepričakovana vest vzbujala v njih dušah!

In pričela se je tista dolga, več kot 14 mesečna borba za volivno reformo, ki je dvema vladama, Gautschevi in Hohenlohevi stala življenje in šele pod Beckom postala zakon.

Ni čuda, da je borba bila tako srdita. Saj je volivna reforma v takem obsegu in s takimi radikalnimi določbami trčila ob toliko raznovrstnih interesov, zadevala najglobokejše plasti narodnostnega problema nič manj nego malenkostne skrbi po-

edincev za ogroženi lastni mandatek, da je morala razdiralno vplivati na strankarsko sestavino dunajske zbornice. Češki poslanci izvzemši grofa Sternberga in skupino fevdalnih veleposestnikov so se odločno potegovali za splošno enako volivno pravico. Ali kako so se vedeli Nemci nasproti volivnemu načelu, ki je v mnogojezični državi Avstriji moralo pomeniti konec nemške hegemonije, zlom nemške nadvlade nad slovansko večino! Divje so se repenčili proti reformi radikalni Velenemci s svojim »papežem« Schönererjem na čelu; umerjeno sicer po obliki, a nič manj odločno po vsebini, ugovarjali so nemški veleposestniki, v njih imenu Grabmayr, Baernreither, Stürgkh, krščanski socijalci so navdušeno pritrjevali reformi, nemški naprednjaki in staroliberalci pa so razpadali na vse strani — kakor v tisti nemški študentovski pesmi: »Rechter Hand, linker Hand, alles vertauscht!« In mi Slovenci? Zopet se je skazala ona neverjetna kratkovidnost zastopnikov narodno-napredne stranke, ki so iz strankarskih razlogov ugovarjali zakonu, kateri je vsekako pomenjal velik napredek slovenske narodne ideje!

Pričelo se je nadvse nadrobno in naporno posvetovanje v odseku za volivno reformo, v klubih in konventiklih. Sijajno se je izkazala Šusteršičeva lokavost, gibčnost in taktična nadarjenost. Sedaj je zanj bil prišel ugodni trenutek, sedaj je prišel do velikega ugleda v parlamentu. Poleg socijalnodemokratičnega voditelja dr. Viktorja Adlerja, ki je praznoval veliko zmagoslavje požrtvovalne svoje akcije, ter z mladočeškim Kramařem je Šusteršič imel odličen delež na zmagi splošne jednake volivne pravice.

Moja vloga je bila bolj skromna, a vendar ne brez pomena. Meni je poveril strankin načelnik, da uredim volivne okraje na Kranjskem. Izvršil sem svojo nalogo s točnostjo starega »šolmoštra« in danes se lehko sklicujem na to, da je bil moj operat ves in niti za pičico ne predrugačen sprejet v končnem zakonu!

Ob istem času se je pa med slovenskim zastopstvom vršila osebna sprememba, ki je bila, kakor se je kasneje izkazalo, velike važnosti. V jeseni 1905 je nenadoma umrl poslanec dekan Žičkar, osebno častit in značajen mož, politično brezpomemben. Mesto njegovo je zasedel po hudem boju od južnoštajerskih Nemcev osovraženi, od »advokatske« slovenske stranke pisano gledani mladi dr. Ant. Korošec. Na prvi pogled se mi je dopadel. Na krepkem telesu lepa glava, fini potezi, lepo lice, široko čelo — videti je bilo, da dobimo s Štajerskega nekaj boljšega za našo politiko. Vendar se mož nikakor ni vsiljeval. Sprva je postopal zelo previdno, ugajalo mi je, da je očividno še sondiral teren. Vzrastel je stoprav po volitvah l. 1907., ko je že nastopal kot duševni vodja štajerskega krila. Kmalu se je ozko pajdašil s Krekom, vendar — kdo bi tedaj mislil, da bo Korošec še tako vzrastel ter še v poginjajoči Avstriji, tem v Jugoslaviji igral tako znamenito vlogo!

XXIII. poglavje.

Na državnem krmilu baron Maks Vladimir Beck.

Gautscha je vrgla volivna reforma, katere ni mogel spraviti skozi parlament. Princ Hohenlohe, naslednik njegov, je vladal tudi le nekaj tednov: sedaj je bil ministrskim predsednikom imenovan baron Beck in nastop njegov je bil precej ugodno sprejet od vseh velikih strank državne zbornice. Le ena oseba je bila zelo nezadovoljna, da je Beck prevzel izročeno mu nalogo, in to ni bil nihče drugi nego prestolonaslednik nadvojvoda Franc Ferdinand! Bil je v posebno ozkih odnošajih z baronom Beckom, kateri ga je uvajal v politično vedo. Ves politični svet je znal, da je bil Franc Ferdinand nameraval tega svojega zaupnega moža postaviti na čelo vlade, čim postane cesar. Gola istina je, da se je intimnost z Beckom takoj izpremenila v odločno nasprotstvo v tem trenutku, ko je Beck zoper voljo Franca Ferdinanda prišel na krmilo. Prestolonaslednik mu tega koraka nikoli ni mogel odpustiti!

Kakšen je bil baron Beck? Visoka, vitka, elegantna postava, odličen talent, še več, nekaj državnika je bilo v njem, stvaren in resen človek s prikupljivimi manirami, ki nikoli ni nastopal nasilno, temveč je s spretno taktiko znal doseči svoje namene. Bil je potomec plemenite rodbine iz nekdanje habsburške južne Nemčije. Oče njegov je bil nazadnje ravnatelj državne tiskarne. intimen prijatelj voditelja češkega naroda dr. Riegerja. Mati je bila rodom menda Čehinja. Vsled tega so mu nemški »hajlovci« Schönererjeve pasme očitali češko pokolenje!

Slovencem je bil dokaj prijazen. Saj je bil sam posestnik male graščine Plevne v prelepi Savinjski dolini! Prišel je iz poljedelskega ministrstva, kjer se je v razmeroma kratkem času povzpel do visokega čina sekcijskega načelnika. Srce je imel za kmeta, varoval je interese kmetskega stanu, kateri se mu ima zahvaliti na marsikateri pridobitvi. Globoko izobražen, izboren govornik, je bil obenem vnet katolik, prešinjen z močnim verskim čutom. Z eno besedo, mož, od katerega se je smela stara Avstrija nadejati, da bo z modrim postopanjem poskušal državni voz rešiti iz onega blata, kamor ga je zapeljala nerodnost vladarjeva in vedno rastoči boj med narodi, ki so sestavljali staro Avstrijo!

Beckov kabinet vobče ni bil slabo izbran. Njegova vlada je bila kombinacija izkušenih parlamentarcev in uradnikov. Čehi so bili v njem zastopani po dveh izbornih možeh, dr. Pacaku in enem najboljših narodnih ekonomov, dr. Fořtu, za nemško levico sta bila v vlado poklicana dva nemška nacijonalca, dr. pl. Derschatta in liberski poslanec Prade, poljski minister-krajan je bil moj prijatelj grof Dzieduszycki, morda najučenejši in najduhovitejši mož v celi zbornici. Naučno ministrstvo je prevzel nemški liberal dr. Marchet, pravosodje se je izročilo sijajnemu juristu dr. Francu Kleinu, dočim je finance prevzel podpredsednik finančne direkcije v Lvovu pl. Korytowski, svoje dni prezidijalist nepozabnega Dunajewskega. Za notranje stvari je bil imenovan malo sposobni baron Bienerth, za poljedelstvo je bil postavljen visok uradnik iz poljedelskega ministrstva, zelo priljubljen v agrarnih krogih, grof Auersperg.

Priznati se mora, da je imel Beck rešiti dvoje vprav Heraklejevih del: volivno reformo in ogrsko nagodbo. Dvoje vprašanj, nad katerimi je bila poginila cela dolga vrsta ministrstev od Taaffejeve dobe sem. In v istini Beck je bil kos svoji nalogi! Ako se pomisli, kako razdrapan in podminiran je bil tedanji avstrijski parlament, je bilo naravnost čudovito, da je Beck z neobičajno spretnostjo znal prodreti z vsemi temi zadevami.

Zagrešil bi, ako, govoreč o poslanski zbornici tiste dobe ne bi omenil zanimive prikazni grofa Adalberta Sternberga. Nobena stranka ga ni podpirala. Sam si je priboril mandat v izrazitem češkem volivnem okraju, divjak je bil, nobenemu klubu ni bil pristopil, in vendar je igral znamenito vlogo v avstrijskem parlamentu. Potomec ene izmed najstarejših čeških aristokratskih rodbin, visokoraščen, zelo izobražen, tudi praktično nadarjen, je bil čudna zmes — genijalnosti in — prismojenosti. Mož je bil videl veliko sveta, dopisoval je v angleške in francoske liste, svoje dni se je udeležil celo bojev Burov v Južni Afriki proti Angležem ter je bil po hrabri borbi ujet od Angležev. Mene je posebno zanimal. Sam pri sebi sem dejal, to je mož, ki me nekako od daleč spominja na grofa Mirabeau-a.

V celi zbornici nihče ni tako ljuto napadal avstr. dvora, generalov in celo cesarja Franca Jožefa, neštetokrat mu je bilo radi takih nekvalifikovanih izbruhov predsedništvo vzelo besedo. A on se je prokleto malo menil za to. Mnogo sem občeval ž njim. Nekdaj mi je opisal, kako razdeli svoj dan. »Moj dnevni red je: predpoldne študiram, popoldan je posvečen alkoholu, večer pa ženskam.« In vendar ta dva tako močna faktorja, alkohol in ženske, nikakor nista mogla končati njegove orjaške postave. To se razvidi iz tega, da grof Sternberg še danes živi, še danes uganja svoje burke, še danes zaposluje avstrijske sodnije, obenem pa objavlja semtertja v kakem velikem dunajskem listu

kak prezanimiv članek, iz katerega se jasno razvidi velika njegova duševna sila.

Ena najvažnejših narodnogospodarskih akcij Beckove vlade je bilo podržavljenje Severne železnice, katere glavna proga drži z Dunaja v Krakov. Za svojo osebo sem imel velik delež pri tej zadevi: bil sem namreč poročevalec.

Kako sem prišel do te časti, ki je nikakor nisem zaželel? Bilo je v drugi polovici meseca septembra 1906, ko smo člani železniškega odseka kakih 14 dni pred otvoritvijo državnozborskega zasedanja bili pozvani na Dunaj. Predmet našemu posvetovanju: vladna predloga o nakupu ces. Ferdinandove Severne železnice. Nič hudega sluteč stopim 25. septembra 1906 v odsekovo dvorano, kar pride železniški minister Derschatta k meni ter mi čestita. »Čemu,« ga zavrnem, »saj danes ni moj god.« »Kot referentu za Severno železnico,« odgovori minister. »Kaj pa še! Niti na misel mi ne pride, da bi prevzel to poročilo. To naj prevzame kateri izmed gospodov iz severnih dežel, ki so interesirani na progi, mene pustite pri miru!« Toda pritisnili so tovariši Čehi in Poljaki, naposled sem se vdal in vgriznil v kislo jabolko, dasi sem znal, kake težave se kopičijo pred poročevalcem!

Pokazalo se je že pri prvem čitanju te vladne predloge, kako silno se je branijo zlasti nemški poslanci iz sudetskih pokrajin. Stvar sama na sebi ni bila posebno dobra, predložena kupna pogodba nič kaj ugodna za državo, veliko lažje tedaj, napadati predlogo nego braniti jo. Poleg tega pa še druga težkoča: pomanjkanje časa za intenzivni študij tako kompliciranega gradiva. Kajti izvedel sem in vlada je to povsem jasno priznala v odseku, da ostane Severna železnica glede kupne pogodbe v besedi le do 31. oktobra 1906. Kupni objekt je bil namreč vsled rapidno rastočega prometa tako dragocen, da se je navzlic razmerno visokemu skupilu vendar že začelo tožiti vodstvu, da se je sploh podalo v prodajo. Vsled tega ta kratki in nepodaljšljivi rok! Sedaj pa še gosposka zbornica, ki se je že opetovano pritoževala, da jej prihajajo važne predloge v zadnjem hipu ter vsled tega zagrozila, da jih ne bo več reševala. Torej za poročevalca niti treh tednov ne za tako ogromno delo!

Lotil sem se ga. Najprej sem se uglobil v premotrivanje obširne debate o priliki prvega branja; vse je takrat odklanjalo, zametavalo, zavrgavalo predlogo, niti enega glasu ni bilo slišati zanjo! Vodja moravskih Nemcev, naduti zastopnik Brna baron d'Elvert je bil v sijajnem, od zbornice z velikim priznanjem sprejetem govoru kar na drobne koščke raztrgal kupno pogodbo. Kako bom mogel ovreči na videz neovržne argumente priznanega pravniškega strokovnjaka! K sreči se spomnim, da je med občinstvom zelo malo poznan strokovni list, Freudov Tarifanzeiger pred kratkim bil objavil vrsto člankov o Severni železnici. Takoj v državnozborsko bogato založeno knjižnico.

kjer sem v istini našel ta strokovni list. Začnem ga prebirati, primerjati z d'Elvertovim govorom in — kaj sem našel? — da je vsa d'Elvertova železniška modrost, ki je bila toliko imponirala zbornici, gladko in dobesedno prepisana iz »Tarifanzeigera«! Sedaj se ga nisem nič več bal!

Svoje delovanje kot poročevalec sem pričel s tem, da sem zahteval izvolitev pododseka članov. Predlog je obveljal, izbrani pododsek je bil srečno sestavljen. Saj treba priznati, da med vsemi mnogobrojnimi odseki dunajskega parlamenta je bil baš železniški tisti, v katerem je bilo še največ strokovne naobraženosti. In v pododseku za Severno železnico je bilo dokaj mož, ki so kaj razumeli o železniški politiki. Od Poljakov predvsem dr. Kolischer, bogat židovski tovarnar, zelo spreten govornik, sijajno podkovan v gospodarskih vprašanjih, od Čehov inž. Kaftan in Mastalka, izmed socijalnih demokratov mali dr. Ellenbogen, od Nemcev poleg d'Elverta še dr. Steinwender, naposled še od krščansko socijalne stranke dr. Pattai, sami »hudi klini«! In v pododseku je bilo naravnost mesarsko klanje! Ko sem se bil uglobil v materijo, sem prišel do sklepa, da predložena pogodba sama na sebi pač ni dobra, toda da se na podlagi obstoječega nerazsodnega zakona boljše ni dalo doseči, potem pa drugič, da bo kupčija navzlic visokemu plačilu (letna renta 38 milij. zlatih kron in premogokopi ostanejo še družbi) vendar le za državo ugodna. In to stališče sem branil ježevito: nasprotnike sem najbolj ugnal s perečim sarkazmom, tako da mi je poleg sedeči d'Elvert, ko sem baš njega bil zdelaval, jezno zašepetal: »Aber, Herr Kollega, wenn Sie schon eine schlechte Sache vertreten, warum so bissig?!« Konec posvetovanj v pododseku je bil, da je moj predlog, naj se priporoča odseku pritrditev vladne predloge, obveljal z veliko večino.

Stvar je prišla pred veliki odsek 52 ih članov, kateremu je predsedoval načelnik bar. Schwegel. Tam sem ustno referiral, kar se stavi predlog, naj ponovim svoj referat še pismeno. Torej urno na delo, noč na pomoč, izdelek takoj v državno tiskarno in z bliskovito hitrostjo, kakor jo je zamogel ta veliki tipografični zavod, je bilo tiskano poročilo razdeljeno med odsekove člane. Sedaj debata v odseku, ali tu sem že videl, da se je moja taktika popolnoma posrečila. Zlasti voditelji opozicije so se v pododseku bili »izkašljali«, tedaj nobene posebne razburjenosti več v velikem odseku, po temeljiti stvarni razpravi je obveljal moj nasvet in z lepo večino sem bil izvoljen kot referent za zbornico.

Ali sedaj je trebalo premagati še enega nasprotnika, nedostatnost časa! In to je bilo mogoče le z največjo požrtvovalnostjo in energijo z moje strani. Ker sem vsak dan sproti izdelaval svoje poročilo v razmerju napredka v odseku, sem bil s svojim delom kmalu gotov. Toda sedaj je šlo za to, da se v poročilu

doslovno objavijo vse mnogobrojne izjave vladnih zastopnikov, zlasti železniškega ministra, in za te izjave naravno nisem mogel jaz prevzeti odgovornosti, to je mogel zgolj pri vseh obravnavah navzoči strokovni referent iz železniškega ministrstva. Ta je bil kasnejši poslanec dvorni svetnik Kuranda. Naznanil sem mu svoj prihod, iz parlamenta sem se peljal na njegov stan, med potjo sem se ustavil pri državni tiskarni ter tam naročil, naj mi bo na razpolago cel ponočni oddelek, s Kurando sva delala do dveh ponoči, potem zopet v voz, ki je ves čas stal pred vežo, in zopet v državno tiskarno, kjer me je nestrpno čakalo 30 stavcev. Kakor jastrebi so planili na rokopis, raztrgali ga na posamezne strani in še tisto predpoldne ob desetih se je razdelilo poročilo železniškega odseka med poslance. Ponosen sem pa bil, ko pristopi k meni odsekov načelnik Schwegel ter mi reče: »Ich beglückwünsche Sie zu Ihrem Referate, es wird noch nach Jahren aufmerksam gelesen werden!«*

In debata v zbornici? Pač je še trajala cel dan od desetih zjutraj do enajstih ponoči, pač je bilo zame dokaj utrudljivo, ko sem moral pozorno poslušati vsaj važnejše govornike, ali vse je šlo tako dostojno in mirno, niti sledú ni več bilo one žarne bojevitosti, ki je nadvladovala debato pri prvem branju.

Še kratko epizodo iz te državnozborske seje! Baš sem bil ob času, ko je govoril neznaten govornik, mogel skočiti v državnozborsko restavracijo, da nekaj zaužijem, baš sem se v naglici vsedel k »poljski« mizi, kjer je ravno poslanec dr. Kolischer »ex cathedra« govoril o Severni železnici. Svojo oblastno sodbo je končal semitski drzovitež s svečano izjavo, nemški govorjeno, ker sem jaz bil pri mizi: »M. H., die Nordbahnfrage ist eine so schwere Sache, daß im ganzen Hause nur zwei Leute sie verstehen, der eine bin ich, der andere ist der Herr Berichterstatter, aber wir zwei verstehen sie gründlich!« Predrzen žid, a nadvse pameten!

Opisal sem svoj delež na vprašanju Severne železnice bolj obširno, deloma radi tega, ker sem s to priprego prav tiho in neopaženo pod streho spravil — železnico na Slovenskem! Čas je bil ugoden, moj položaj v železniškem ministrstvu takrat sila trden, vse mi je bilo na razpolago, tako sem mogel in to poudarjam, čisto sam, izvojevati onih 23 km železnice, ki veže Trebnje s Šent Janžem. Stvar je šla tem lažje, ker ni bilo treba s finansiranjem si beliti glave. Od zgradbe Dolenjskih železnic je bilo še prihranjenih okoli 2 milijona kron v nepodpisanih in neizdanih prijoritetnih obligacijah in več ni trebalo. Prebivalci Mirnske in prelepe Šentrupertske doline so dobili svojo železniško progo, ne da bi se od njih niti od koga drugega zahteval le krajcar prispevka!

---

* Glej: »Dodatki« III.

XXIV. poglavje.

Kako je nastala belokranjska železnica?

Če je bilo težko delo, priboriti dolenjsko železnico, je delala belokranjska železnica še neprimerno večje težave. Kajti dolenjske proge do Novega mesta oziroma do Kočevja so vsaj tekle zgolj po ozemlju naše državne polovice, dočim je proga iz Novega mesta do Karlovca morala od mejne postaje pri Bubnjarcih biti zgrajena na hrvaškem ozemlju, katero je bilo integrujoči del krone sv. Štefana.

Čisto naravno, da je bila ogrska železniška politika, ki jo je vodil daroviti brutalno-energični trgovinski minister Barossu, načeloma protivna vsaki železniški zvezi z našimi železnicami. Kajti Baross je namenoma delal na to, da dobi Ogrska v svoje roke ves železniški promet iz Bosne in Hercegovine ter hotel zlasti Dalmacijo po kopnem popolnoma izolirati od avstrijske državne polovice, da bi jo tem tesneje privezal na Ogrsko. Nič manjši pa ni bil odpor na Dunaju v trgovinskem in, ko se je to ustanovilo, v železniškem ministrstvu. To nasprotstvo je izviralo iz pretirane bojazni merodajnih železniških politikov avstrijske vlade pred ogrsko konkurenco, ki je z vsemi silami delala na to, da se razvije reško pristanišče in njegov promet na škodo Trstu.

Lotil sem se dela za belokranjsko železnico takoj, ko je stekla kočevska proga dolenjskih železnic. Pri otvoritvi te proge l. 1893. je izročilo odposlanstvo Belokranjcev in drugih glavnih interesentov na belokranjski črti trgovinskemu ministru obširno spomenico, ki sem jo bil jaz sestavil. Izdala pač ta spomenica ni nič. Ravno tako ne korak, ki sem ga storil pri novem deželnem predsedniku na Kranjskem, baronu Heinu. Pozval sem ga bil pismeno, naj tudi on s svojega mesta podpira mojo akcijo. Dobil sem precej hladen odgovor, s katerim mi naznanja, da se je, ugodivši moji želji, obrnil do ministrstva, temu priporočal zgradbo belokranjske železnice ter želel mnogo uspeha mojemu prizadevanju. Neugodno je pa bilo za mojo akcijo, da je med tem časom na mesto zmožnega in meni osebno naklonjenega ministra Bacquehema prišel slavni grof Wurmbrandt, ki je bil v vseh agendah svojega resorta docela neveden in čestokrat otroško naiven. Ta gospod si je pa domišljal, da je storil nekaj velikanskega, ko je kot deželni glavar na Štajerskem ustvaril omrežje ozkotirnih železnic. Načelu ozkotirnic so

»Slovenski klub« drž. poslancev leta 1907

Dr. Iv. Benkovič

Fran Demšar

Dr. Ant. Gregorčič

Dr. Janko Hočevar

Franc Jaklič

Josip Pogačnik

Franc Povše

Ivan Roškar

Jožef Fon

Jože Gostinčar

Fr. Grafenauer

Dr. Ant. Korošec

Dr. Jan. Ev. Krek

Franc Pišek

Franjo Šuklje

Dr. Iv. Šusteršič

Dr. Ignacij Žitnik

se morali prilagoditi več ali manj tudi strokovnjaki železniške sekcije, dasi so po svojem notranjem prepričanju bili protivni tej novi železniški kategoriji. Ali baš v slučaju nadaljevanja dolenjskih železnic proti ogrsko-hrvatskim progam so se postavili odločno na stališče, da bi se kvečjemu dovolila ozkotirna železnica iz Novega mesta do hrvatske meje.

Že takrat smo ustanovili svoj konzorcij, v katerem so bili zastopani obe belokranjski mesti in največji zasebni interesenti na tej progi. Ker nismo mogli preko odločne izjave, da bi se kvečjemu koncesijonirala ozkotirna proga, smo se v božjem imenu morali vdati ter smo poverili sestavo generalnega projekta ugledni podjetniški tvrdki Redlich und Berger, katera je bila pravkar v veliko zadovoljnost konzorcija dolenjskih železnic zgradila železnico iz Ljubljane do Kočevja. Spravili smo na noge tudi Hrvate, ki so s svoje strani ustanovili železniški odbor, v kojem sta bila med drugimi zelo prikupljivi Metel baron Ožegović in gradski načelnik mesta Karlovca dr. Banjavčić.

Ker sem uvidel, da stvar navzlic vsem mojim naporom vendar ne napreduje, sem hotel dobiti podpornika v vojaških krogih ter sem se podal k tedanjemu vojnemu ministru baronu Krieghammerju. Mož je bil med velikim številom nesposobnih vojnih ministrov, ki jih je imela stara Avstrija, morda najslabši. Poleg tega zelo nadut človek! Ko stopim k njemu ter v razgovoru poudarjam strategično važnost belokranjske železnice in njeno pomembnost v slučaju vojnega konflikta z Italijo, me oblastno zavrne, češ, presojo strategičnih interesov, Vi, gospod poslanec, lahko mirno prepuščate nam v tej hiši! Stopi potem pred veliko karto avstro-ogrske monarhije, ki je visela na steni ter s povzdignjeno roko pokaže na severnovzhodno mejo proti Rusiji, dostavljajoč: »Hier liegen unsere strategischen Interessen, gegen Italien haben wir keine!« Slabo sem bil opravil, nejevoljen sem zapustil vojno ministrstvo in nerazsodnega njegovega šefa.

Med tem časom sem bil izstopil iz parlamenta ter sem bil znova izvoljen poldrugo leto kasneje, marca meseca 1897. Burna Badenijeva doba, neprestana obstrukcija, brezumno razsajanje po zbornici, popoln zastoj v vsem zakonodajstvu — takrat absolutno ni bilo mogoče ničesar doseči niti na gospodarskem polju! In ko se je leta 1901. posrečilo tedanjemu ministrskemu predsedniku Ernestu Körberju za dobo enega leta zopet vzdramiti parlament do delovanja s tem, da je toliko stotin milijonov kron potrosil za velika gospodarska dela, mene ni bilo več v parlamentu. Sedel sem mirno na svojem »Kamnu«. Žalibog pa med tedanjimi slovenskimi poslanci ni bilo pravega umevanja za važnost takih gospodarskih pridobitev in nobenega pravega znanja o korakih, potrebnih v dosego novih železnic. Drugega nisem mogel storiti, kakor da sem iz svojega novomeškega za-

tišja v »Slovencu« priobčil nekoliko člankov o tej prepotrebni zgradbi ter vsaj skušal to doseči, da stvar ne zaspi popolnoma ter da se prizadetega prebivalstva ne polasti apatija in obupnost.

Takoj pa, ko sem zopet postal drž. poslanec, sem znova šel na delo. Najprej sem skušal vzbuditi zanimanje tudi na hrvatski strani. Dve leti zaporedoma, leta 1905. in 1906. sem se podal na Hrvatsko ter stopil v stik z vsemi odločujočimi političnimi in gospodarskimi krogi na Reki in v Zagrebu. Bilo se mi je že posrečilo sestaviti železniški konsorcij za kranjsko stran, sedaj sem pa skušal tudi Hrvate pripraviti do tega, da še oni ustanove sličen odbor, ki naj nemudoma prične s potrebnimi predpripravami na hrvatskem ozemlju.

Svoje delo sem pričel na Reki. Obiskal sem tam predsednika trgovske zbornice in njenega tajnika, mestnega župana, potem ravnateljstva velikih parobrodnih društev. Tedanja »Ungaro-Croata«, ki jo je vodil razboriti ravnatelj Matko Polić, s katerim sem bil že prej stopil v prijateljske odnošaje, in parobrodna delniška družba »Adrija« sta mi drage volje obljubili svojo podporo. Še hranim med svojimi pismi dopis generalnega ravnatelja te družbe, g. Kurande. Slučajno je bil z Reke odsoten, ko sem se oglasil pri njem. Mogel sem mu tedaj le pismeno pojasniti svojo namero. 7. novembra 1905 mi odgovori: »Es ist selbstverständlich, dass ich von der Wichtigkeit und Notwendigkeit des von Ihnen propagierten Projektes durchdrungen bin und die grossen Vorteile sowohl für den Export wie auch für die ungarischen Staatsbahnen und den Hafen Fiume einsehe und verstehe.« Obljubil mi je izdatno podporo in vpliva tega moža v budimpeštanskih krogih ni bilo podcenjevati.

Z Reke v Zagreb, kamor me je spremil moj prijatelj Cezar Akačić. Deloma z njegovim posredovanjem, deloma s posredovanjem prijatelja dr. Milana Amruša sem se seznanil s celo vrsto vplivnih hrvatskih politikov, s katerimi sem razpravljal o važnosti te železniške zveze. Takrat je v hrvatskem saboru še vladala Madžarom prijazna »narodna stranka« pod vodstvom znamenitega politika, prof. dr. Tomašića. Amruš naju je spravil skupaj. Oglasil sem se pri Tomašiću v Hrvatsko-slavonski zemaljski štedionici, pri katerem zavodu je bil podpredsednik. Tega razgovora ne bom nikoli pozabil. Najprej se je sukal okoli železniškega vprašanja. S tem sva bila kmalu gotova. Tomašić se je najprej zanimal za to, kje bi proga tekla? Rekel sem mu, da po mojem mnenju bi morala iti, ko prestopi hrvatsko mejo, ob desnem bregu Kulpe preko Ozlja ter da bo na vsak način postaja tudi v Zorkovcu. Znal sem namreč, da ima Tomašić tam svoje posestvo. Še par besed o možnosti finansiranja, potem sva bila takoj v politiki. Ostro je kritikoval položaj na Hrvatskem. Čudil sem se, s kako rezkostjo in brezobzirno odkritosrčnostjo, obenem

pa s kakim pesimizmom je mož presojal hrvatske razmere. Dejal mi je: »Položaj pri nas je tak: tako zvana inteligenca, tanka plast, skozi in skozi spridena, skozi in skozi gnila. Pod njo široka masa, zanemarjena, nevedna, strastna, vsakemu demagogu pristopna!« Bil je tedaj najvplivnejši mož na celem Hrvatskem, nisem mu mogel ugovarjati, dasi se mi je videla njegova kritika vendarle nekoliko prehuda. Pač sem kasneje, ko se je posrečilo nadarjenemu Stjepanu Radiću zbrati pod svojo zastavo najprej hrvatskega seljaka, a potem tudi malodane vse hrvatsko razumništvo, pikra beseda Tomašića zdela več ali manj utemeljena. Na vsak način pa so mi ostale te ure intenzivnega razgovora s tem hrvatskim politikom v trajnem spominu, tembolj, ko sem uvideval, da je Tomašić navzlic svoji naklonjenosti do Madžarov, navzlic svoji madžaronski politiki vendar ostal v svojem srcu dober Hrvat. To se je pokazalo tudi pri njegovi oporoki, ko je mož, ki je bil dosegel dostojanstvo ministra in bana trojedine kraljevine, umrl med svetovno vojsko, zapustivši lep del svojega znatnega premoženja hrvatskim rodoljubnim zasnovam.

Zvečer so me čakali v gostilni prijatelj Akačić, dr. Banjavčić, dr. Lukinić in župnik Zagorac, izvzemši prvega vsi zastopniki na hrvatskem saboru. Radovedno me vpraša Banjavčić, kako mi je ugajal Tomašić. Moj odgovor se je glasil: »Napravil mi je vtis izredno darovitega človeka, toda dozdevalo se mi je, kakor da bi občeval s kakim italijanskim »condottierom« iz 14. ali 15. stoletja, s kakim »Can grande della scala« ali kakim Sforzo — brutalna beštija!« »Izborno ste ga pogodili,« se mi odzove Banjavčić in pritrdilo mu je celo omizje.

Izdatno manjši je bil vtis, ki ga je bil name napravil ban grof Teodor Pejačević, kateremu je Tomašić telefonično naznanil moj prihod. Že to me je osupnilo, da mi vstopivšemu v njegovo sobo na slovenski nagovor odgovori nemški! Ko mu razložim, radi česa prihajam ter mu natančno povem, da hočemo železnico iz Novega mesta speljati z ene strani do Metlike, z druge do Vinice proti Ogulinu ter da pričakujemo od Hrvatov, da nam oni pridejo naproti do teh mejnih postaj, mi je navzlic temu, da sem vendar popolnoma jasno govoril, le ugovarjal, da niti ne ve, kje bi ta železnica tekla! K sreči sem imel v svojem površniku v predsobi železniško karto, na kateri so bile proge z rdečo tinto zaznamovane. Stopim po to karto; ko je potem sprevidel, po katerih hrvatskih krajih bi tekla ta proga, se je spustil v razgovor o denarnem vprašanju, odkod bi hotel spraviti skupaj dotične potrebščine? Razjasnil sem mu, kako bi se dala finansirati ta zgradba ter rekel naravnost, da računam tudi na izdaten prispevek iz tako zvanega »graničnega sklada«. Ta sklad je nastal

kolosalnih dohodkov velikanskih šum v stari vojni granici, katere je o priliki razpusta te institucije cesar Franc Jožef volil svojim graničarjem v prometne, dobrodelne in kulturne namene. Bilo je premoženje mnogo stotin milijonov. Ker bi nameravana železnica v svojih dveh krilih rezala tudi precejšnje kose nekdanjega slujinskega in ogulinskega graničarskega polka, je bila moja zahteva, da se pritegne tudi ta sklad, popolnoma upravičena. Ban pomisli nekoliko ter da nato poklicati svojega namestnika, sekcijskega načelnika Levina Chavraka. Temu sem itak že prej bil razložil namen svojega prihoda. Ko mu ban sedaj pove, da računam tudi z graničarskim skladom ter ga vpraša, kako stoji s tem fondom, napravi sekcijski načelnik kaj žalosten obraz ter z obema rokama označi, ne da bi spregovoril kako besedo, da so vsa sredstva — že izčrpana! Madžari namreč so uporabljali te milijone, namenjene občilom, šolam, bolnišnicam itd. na graničarskem ozemlju, prav mirno in hladnodušno za svoje železniške potrebe!

Zapustil sem bansko palačo nikakor ne navdušen od bana aristokrata, ki je tako temeljito poznal prometne in finančne razmere izročenega mu trojedinega kraljestva!

Dr. Tomašić, ki se je vidno zanimal za ta železniški projekt, me je potem spravil v stik z vplivnim hrvatskim finančnikom, kraljevim komercijalnim svetnikom Edmundom Kolmerjem, seveda pristnim zagrebškim židom. Mož je bil drugi podpredsednik in generalni ravnatelj Hrvatsko-slavonske zemaljske centralne štedionice v Zagrebu. Pri najinem razgovoru je zahteval od mene, naj mu izročim pismen operat, v kojem razjasnim ves svoj načrt. Storil sem to in on mi je potrdil s pismom z dne 28. novembra 1903 prejem moje spomenice. Pismo njegovo se je končalo s temi besedami: »Ich werde mich in der angeregten Angelegenheit mit den massgebenden Kreisen in Verbindung setzen und Euer Hochwohlgeboren von dem Ergebnisse dann informieren.« Seveda so bili ti merodajni krogi v Budimpešti. Obljube svoje ni držal, prejel nisem nobenega obvestila, vidno znamenje, da so mu gospodje v Budimpešti naravnost rekli, da te železniške zveze sploh ne dopuste. Saj je baš v istem času tako vpliven ogrski list kakor »Pester Lloyd« v uvodnem članku, posvečenem moji agitaciji za belokranjsko železnico, samozavestno pisal, da iz teh načrtov ne bo nič, ker ogrska vlada Šukljetove železnice nikoli ne bo dopustila!

Toda med tem časom se mi je posrečil drzovit poskus po posebni poti to stvar spraviti v parlament in do parlamentarnega sklepa. Stavil sem namreč v državnem zboru nujen predlog v čisto nedolžni obliki, naj se kaj ukrene proti vedno rastočemu izseljevanju iz Dolenjske. Ta svoj nujni predlog sem utemeljeval dne 3. oktobra 1903. Obširno sem opisal kvarne posledice izseljevanja v prekomorske dežele, ki daleč odtehtajo tam pridobljene denarne vsote. Kazal sem zlasti na statistično dejstvo,

da vsled te nezdrave prikazni število prebivalstva zlasti v Belokrajni rapidno pada. Naglašal sem, da se beg našega ljudstva, izvirajoč iz gospodarske bede, nikakor ne da ustaviti s policijskimi odredbami, temveč da je rešitev teh pokrajin iz gospodarskega propada mogoča le na ta način, da se jim da po železniški zvezi možnost, vnovčiti svoje prirodne pridelke ter se gospodarsko razvijati. Stavil sem tedaj nujni predlog:

»Das hohe Haus wolle beschliessen:

In Erwägung, dass durch die andauernde, stetig zunehmende Auswanderung der Arbeit suchenden Bevölkerung aus Unterkrain in transozeanische Gebiete diesem Landesteile die Gefahr der Entvölkerung in bedrohliche Nähe gerückt ist,

in weiterer Erwägung, dass hiedurch ebensosehr die wirtschaftlichen und moralischen Interessen der betroffenen Gegenden auf das bedenklichste tangiert, als auch der Wehrkraft des Staates empfindliche Schäden zugefügt werden,

wird die hohe Regierung aufgefordert, behufs Erschwerung der als schwere Volkserkrankung zu bezeichnenden Migration ungesäumt energisch wirksame Massregeln zu treffen, um durch Schaffung günstigerer Arbeits- und Verdienstgelegenheiten im Inlande der Auswanderung erfolgreich zu begegnen. In Verfolgung dieses Zweckes wäre vor allem erforderlich, die Befruchtung des wirtschaftlichen Lebens in Unterkrain durch den Ausbau der Unterkrainer Bahnen durch das sogenannte Weisskrain bis zum Anschlusse an das kroatische Eisenbahnnetz bei Karlstadt einerseits, Ogulin anderseits zu ermöglichen, weshalb der hohen Regierung auf das dringendste nahegelegt wird, diesen Bahnbau, abgesehen von dem bereits so gut wie sichergestellten Bau der Zweiglinie Grosslack (eventuell Treffen)—Johannisthal, in ernsteste Erwägung zu ziehen, an dessen Projektabfassung zu schreiten, bei den im Zuge befindlichen Verhandlungen mit der ungarischen Reichshälfte die Fragen der Weiterführung dieser Linie und deren Anschluss entsprechend zu sichern und mit tunlichster Beschleunigung auf diesen Bahnausbau abzielende Gesetzvorlagen der parlamentarischen Erledigung zuzuführen,

ferner wird die hohe Regierung aufgefordert, die in arger Notlage befindliche unterkrainische Landwirtschaft durch ausgiebige Zuwendung staatlicher Geldmittel behufs Vorsorgung der wasserarmen Gegenden mit Trink- und Nutzwasser, durch sonstige Bodenmeliorationen, Hebung des Wein- und Obstbaues und Unterstützung des landwirtschaftlichen Genossenschaftswesens nachhaltig zu fördern.

Schliesslich wolle die hohe Regierung solche Abänderungen des Wehrgesetzes vorbereiten, welche den in transozeanischen Gebieten weilenden Wehrpflichtigen die Erfüllung der Wehrpflicht möglichst erleichtern.

In formaler Beziehung wird beantragt, das hohe Haus wolle vorliegenden Antrag mit allen nach der Geschäftsordnung zulässigen Erleichterungen und Beschleunigungen der Erledigung zuführen.

Wien, 23. September 1905.« Slede podpisi.

In posrečilo se mi je! Prostodušno povem, da stvarno absolutno ni bilo dopustno, predlagati zbornici, naj se v najnujnejši obliki zavzema za železnico ter naloži vladi njeno zgradbo, ne da bi bil prej železniški odsek temeljito proučil celo vprašanje ter na podlagi natančnih preiskav stavil svoje nasvete. Veliko mi je pripomogel v tem pogledu baron Schwegel, ki je agitiral med levičarji, da so glasovali za moj nujni predlog. In tako sem dosegel, da se je

državni zbor načeloma izrekel za zgradbo belokranjske proge ter vladi naložil dolžnost, predložiti mu v najkrajšem roku dotično zakonsko predlogo.

Radi pomembnosti te zadeve priobčim svoj utemeljevalni govor po stenografičnem poročilu v dodatkih.*

Ko sem zadevo belokranjskih železnic srečno spravil v parlamentarno diskusijo, sem napravil drugi korak in zasnoval konzorcij, ki naj vzame v roke predpriprave za to zgradbo ter si pridobi predkoncesijo. Kot predsednika konzorciju sem hotel imeti moža visokega aristokrata, ki je obenem bil znan kot goreč slovanski rodoljub in radodaren podpornik slovanskih kulturnih zadev. Tak mož je bil Jan grof Harrach, eden izmed najbogatejših čeških kavalirjev. Poznal sem ga bližje že iz potresne akcije, ko smo ga bili izvolili podpredsednikom pomožnega odbora. Drage volje je stopil na čelo našemu zastopstvu, zlasti ko sem mu obljubil, da bom istinito delo vzel jaz na svoje rame. Poleg naju sta pristopila v konzorcij dr. Šusteršič kot vodja slovenske ljudske stranke in naš rojak in moj osebni prijatelj dr. Alojz Homan, dobro znani dunajski odvetnik. Konzorcij se je konstituiral, mene so imenovali podpredsednikom.

Toda nismo bili sami na svetu! Malo časa prej se je bil ustanovil drug konzorcij, na čelu mu zastopnik dolenjskih mest in trgov, notar Plantan, poleg njega dr. Tavčar, predsednik trgovske zbornice Lenarčič, ljubljanski župan Ivan Hribar in župana belokranjskih mest. Tedaj — konkurenca! Nikakor se nisem dal premotiti po dejstvu, da z nami tekmuje drug konzorcij. Toda tam so gospodje drugače sodili! Prejel sem kmalu vesti, da se hočejo gospodje iz drugega konzorcija združiti z nami. Ali baš ker mi je bilo na tem, da proderemo s svojim namenom ter da je treba v to svrho imeti v konzorciju može, izvedene v takih zadevah, sem moral biti dokaj izbirčen pri sestavi mnogobrojnega konzorcija. Z dr. Šusteršičem sva si bila povsem soglasna v tem, da gospoda Plantana na noben način ne sprejmemo. Predsednika trgovske zbornice Lenarčiča sem takoj sprejel, naposled se tudi Hribarja nisem branil, dasi mi nikakor in nikoli ni bil simpatičen, vendar bil je župan glavnega mesta in poleg tega sem uvaževal navzlic vsemu dolgotrajnemu političnemu in osebnemu nasprotstvu vendar njegovo delavnost. Dr. Tavčarja je iz lahko umevnih političnih razlogov odklanjal šef naše stranke dr. Šusteršič.

Ali bil se je boj med nami! Nastalo je dopisovanje med menoj in Hribarjem. Dne 18. novembra 1905 sem prejel od njega pismo, ki je karakteristično za tega gospoda. Pismo slove:

---

* Glej »Dodatke« III.

»Preblagorodni gospod!

Jako se motite, ako mislite, da ima naš konzorcij v mislih za Belokrajno lokalno železnico: Ne, tudi mi projektujemo glavno progo!

In kako je do tega konzorcija prišlo? Bil sem na merodajnem mestu letos meseca aprila naravnost pozvan, naj se za zveze Ljubljana—Novo mesto—Karlovec—Sisek zavzemam na isti način kot za progo Vrhnika—Idrija—Sv. Lucija. Da sem se takrat jaz sam dela lotil in stavil generalni načrt, bi bil isti danes skoro gotovo že vložen. Lojalen do svojih somišljenikov in prijateljev, odstopil sem pa to zadevo poslancu Plantanu in le vsled tega se je nekoliko zavlekla.

Uvidevam pa, da bi dvojna akcija stvari samej prej škodovala kot koristila ter sem za to pripravljen, v tej za deželo in državo prevažni zadevi z Vami sodelovati. Treba je le najti način, da se mi to omogoči.

Umeli boste gotovo, da z Lenarčičem ne moreva kar jednostavno vskočiti iz Plantanovega konzorcija. Za to Vam nasvetujem tale modus: Sprejmite še Plantana v konzorcij in jaz prevzamem potem nalogo, da njegov konzorcij razdružim. To Vam je prav lahko mogoče. Res, da je Plantan politik, a politika sva tudi midva z dr. Šusteršičem. Ako se za poslednjega more navajati za vstop v konzorcij razlog, da je član železniškega odseka v državnem zboru, velja ta razlog tudi za dr. Tavčarja, ki je istotako član tega odseka, velja pa tem bolje, ker je tudi upravni svetnik dolenjske železnice. In vendar ga k sodelovanju niste povabili.

Jaz — odkrito rečeno — bi njega najrajše videl v skupnem konzorciju, toda on je izjavil glede na to, ker bi Vi baje bržkone težko občevali z njim po dogodkih zadnjega časa, se zadovoljuje, ako mesto njega vstopi v ta konzorcij načelnik našega konzorcija Plantan. Tako bi se naš konzorcij tudi najlažje razšel, kajti načelnika ne moremo kar meni nič tebi nič postaviti na cedilo.

Blagovolite torej poleg Lenarčiča in mene sprejeti v konzorcij še Plantana. Morebiti Vam bo to nekoliko težje, ali Vi ste izkušen politik in veste, da se mnogokrat s kompromisi največ doseže.

Ko bi se pa bali, da bi utegnili v konzorciju kedaj po nas majorizovani biti, dasi je to v tem slučaju, ko gre za gospodarsko stvar, izključeno, tedaj prevzemite v konzorcij še kakega politika katoliško narodne stranke.

Verujte mi, da taka rešitev pripomore mnogo tudi k ublaženju nasprotstev, kar mora nas vseh želja biti.

Z odličnim spoštovanjem udani
Ivan Hribar l. r.

Lepe besede, a zadele so na gluha ušesa! Navzlic vsem modrim nasvetom g. Hribarja sem ostal pri svoji trmi in tudi drugo pismo Hribarjevo z dne 27. novembra me nikakor ni ganilo. Pismo se je glasilo še bolj oblastno nego prvo. Njegovo besedilo je bilo sledeče:

»Preblagorodni gospod!

Glede na včerajšnji najin pogovor naznanjam Vam po posvetovanju z gg. dr. Tavčarjem in Plantanom, da se nam Vaš predlog, po katerem bi se imel na čelo skupnega konzorcija postaviti predsednik trgovske zbornice Lenarčič, zdi najprimernejši in upamo, da boste po zrelem uvaževanju vseh okolščin tudi Vi prišli do tega prepričanja.

Sicer smo pa sklicali konzorcij v sejo in prosim za par dni potrpljenja, da vidimo, kakšno mnenje vlada v njem samem, za čegar biti ali nebiti se gre.

Z odličnim spoštovanjem udani
Ivan Hribar l. r.

Ko vse prigovarjanje ni nič izdalo, so se gospodje vdali. Plantan je še poskušal svojo srečo. Obrnil se je na mojega dobrega znanca dr. Roberta G o r i a n i j a ter je z njegovim priporočilom hotel biti sprejet v naš konzorcij. Pisal mi je 3. decembra 1905 g. dr. Goriani: »Herr Plantan sendet mir einen Jammerschrei und erwartet von mir, dass ich interveniere...« Lepo mi je prigovarjal, zastonj! Gospod Plantan je poskušal še svojo srečo ter se osebno predstavil grofu H a r r a c h u, češ, naj ga on vendar spravi v konzorcij, kateremu je H. bil načelnik. Še tisti dan mi je H a r r a c h povedal, kak vtis je napravil nanj novomeški poslanec. Rekel mi je: »Aber der Mensch hat mir gar nicht gefallen, er hat schon so einen Blick, der abstösst!« In tako je prišlo, lokalni konzorcij se je razdružil in L e n a r č i č in H r i b a r sta vstopila v naš odbor. Po pravici rečeno, celo delo opravljal sem pa jaz. Jaz sem tudi sestavil prošnjo na železniško ministrstvo za predkoncesijo z dopisoma z dne 4. in 19. decembra leta 1905. Rešena je bila dne 25. avgusta 1906 s številko 17.288/2. Zaprosili smo dovoljenje za študije in predpripravo za progo preko Metlike in preko Črnomlja do hrvatske meje. Dobili smo pa le dovoljenje do Metlike s sledečim značilnim utemeljenjem:

»Hingegen kann im Hinblicke auf die nach § 3 des Eisenbahnkoncessiongesetzes vom 14. September 1874, R. G. Bl. Nr. 238, im Auge zu haltenden Rücksichten die angesuchte Bewilligung durch Vornahme der technischen Vorarbeiten für die Strecke von Tschernembl bis zur Landesgrenze und von Möttling bis zur Landesgrenze gegen Croatien nicht erteilt werden, da durch diese intendierten Bahnlinien im Falle ihres Anschlusses an die Linie Karlstadt—Fiume die Verkehrsverhältnisse zum Nachteile der österreichischen Hafenstadt Triest und der an diesem Hafen interessierten Eisenbahnen nachteilig beeinflusst werden würden.«

Ministerijalni odlok nosi podpis železniškega ministra dr. Derschatte. Odgovor na ta odlok sem sestavil jaz. Po kratkem uvodu sem se spuščal v meritorno pobijanje onih trgovinsko političnih razlogov, ki so bili narekovali ministerijalno odločbo. Svoj odgovor prijavljam v dodatkih; iz njega se najbolj razvidi resni odpor železniškega ministrstva proti zvezi s hrvatskimi železnicami.*

Mislim, da sem v tej vlogi s tehtnimi argumenti pobijal pomisleke strokovnjakov v železniškem ministrstvu, ki so še vedno sanjali o veliki škodi, ki bi tržaškemu prometu izvirala od zveze avstrijskih državnih železnic z ogrskim omrežjem po zgradbi belokranjske proge. In vendar sem v osebnem razgovoru s tako razumnim železniškim politikom, kakor je bil sekcijski načelnik W i t t e k, še vedno zadel na tisti predsodek! Ko sem mu pred-

---

* Glej Dodatke.

stavljal, da moremo tudi mi za slučaj, da nas Ogri odrinejo od Trsta s tarifarnimi odredbami, z naše strani primerno urediti svojo tarifarno politiko, mi je odgovoril: »Wir haben es in dem Falle nicht mit den uns und Ihnen sympathischen Kroaten zu tun, sondern mit den Magyaren und ihrem jüdischen Fangbund und die Kerle sind im Stande, mit eigenem Schaden und unter den Selbstkosten zu fahren, nur um uns einen Tort anzutun!«

Toda bližal se je čas za ponovitev ogrske nagodbe. Tedaj je bil že ministrski predsednik baron Maks Vlad. Beck, njegov železniški minister je bil dr. Julij pl. Derschatta. Baš sva se nekega dne razgovarjala z dr. Šusteršičem, ki je bil tudi član našega konzorcija, o načinu, kako pospešiti zgradbo belokranjske železnice, ko se je nama rodila misel, kaj če bi šla v tej zadevi na ministrskega predsednika? Bilo je 28. oktobra 1906, ko sva posetila moža. Začela sva mu razjašnjevati eminentno važnost te železniške zgradbe za propadajočo Belo Krajino, pomembnost te proge tudi za državne, politične in strategične interese. Nismo našli odpora, temveč zelo sva bila vesela, ko je baron Beck »sua sponte« izustil besede: »Meine Herren, ich will versuchen, die Weisskrainerbahnen in den Komplex der Ausgleichsfragen einzubeziehen.« Sedaj je bila stvar v najboljšem tiru!

Pogajanja z ogrskimi zastopniki so trajala od jeseni 1906 daleč v poletje 1907. Bil sem že na odpočitku na svojem ljubljenem Kamnu, ko dobim pismo železniškega ministra, v katerem mi je naznanil, da pridejo kmalu na vrsto železniška vprašanja, da imajo naši posredovalci nalog, zahtevati od Ogrov tudi zgradbo belokranjske železnice ter da je vsled tega potrebno, da se prej na licu mesta uverijo o primernosti in izvedljivosti projektiranih prog. Javi mi tedaj, da pride zaradi tega doli ministerijalni svetnik Wesnitzer. Naproša me, naj mu grem na roko, ako mogoče, naj ga sam spremljam na tem študijskem potovanju. Nujno mi pa zabiči minister, da mora ostati stvar popolnoma tajna. V istini odposlanec iz ministrstva je prišel k meni, povabil sem s seboj samo onega strokovnjaka, ki je bil izdelal naš generalni projekt in tako smo se mi trije peljali iz Novega mesta preko Uršnih sel v Črnomelj, odtod do Vinice in zopet nazaj preko Črnomlja do Metlike in čez metliški most na hrvatsko ozemlje, tako da se je mogel ministerijalni svetnik, ki je seveda po poklicu bil stavbeni inženir, natančno ogledati vso situacijo. Pot je šla nazaj preko Štrekljevca in čez Gorjance v Novo mesto. Več dni smo se mudili onstran Gorjancev, a nihče mojih belokranjskih rojakov niti slutil ni, kdo je bil oni gospod in s kakšno nalogo je prišel ogledat si pokrajino ob Kolpi!

Par mesecev kasneje — parlament še ni bil sklican — sem bil zopet na Dunaju in sem se oglasil 25. septembra 1907 pri železniškem ministru. Ko vstopim, me pozdravi z besedami: »Sie

kommen wie vom heiligen Geist geschickt! Wissen Sie, dass ich eben daran war, Ihnen zu schreiben und Sie zu bitten sich nach Wien zu bemühen. Die Sache ist folgende: Unsere Unterhändler sind ganz nach Ihren Intentionen vorgegangen und haben deu doppelten Anschluss in der Richtung nach Karlstadt sowie nach Ogulin gefordert. Die Ungarn haben uns zuerst ausgelacht, dann haben sie teilweise nachgegeben und gesagt, dass sie einen Anschluss konzedieren, dagegen könne von einem zweiten nicht die Rede sein. Sie haben es uns überlasen, welchen Anschluss wir haben wollen, jedoch was sie selbst angehe, wäre ihnen der Anschluss in Károlyvaros (Karlovec) lieber, da ihnen die Karlstädter fortwährend in den Ohren liegen!« In minister potem pristavi: »Jetzt entscheiden Sie! Sie sind der Vertreter und Vertrauensmann der Bevölkerung, Sie haben mein Vertrauen. Sie kennen die Verhältnisse — also erwarte ich Ihre Antwort!« Ne da bi dalje premišljeval, sem odgovoril, da ako ni mogoče dobiti dvojne zveze, je po mojem uverenju stikališče v Karlovcu za našo deželo dokaj važnejše nego ono v Ogulinu, kajti s Karlovcem smo že danes zvezani z mnogimi gospodarskimi interesi, dočim v Ogulinu dosihmal nimamo kaj iskati.

Šel sem iz železniškega ministrstva ter s pravim razburjenjem čakal vesti o poteku nagodbenih pogajanj. Bilo je 6. oktobra 1907, ko sem sedel pred novomeško kavarno ter vzel v roke baš došlo »Neue Freie Presse«. Pregledam jo, oko mi obtiči na brzojavnem poročilu, tiskanem z razprtimi črkami, da je nagodba z Ogrsko sklenjena. Drugega človeka ni bilo v kavarni, pokličem sam kavarnarja, tedaj Švicarja iz Graubündna ter mu poln veselja povem: »Veliko novico javite lahko svojim gostom, sedaj se bo gradila iz Novega mesta železnica v Karlovec!«

Ogrska nagodba je bila sprejeta v parlamentu. Ni bilo preveč opozicije, ker se ni dalo zanikati, da je bila med vsemi nagodbami, ki jih je sklenila naša državna polovica z Ogrsko, Beckova za nas še najbolj ugodna. Belokranjska železnica je prišla v parlament ne pod tem imenom, temveč kot začetni oddelek dalmatinskih železnic. Baviti se je imel z njo železniški odsek. In kdo je bil izvoljen poročevalcem? Z vidnim veseljem poroča g. Ivan Hribar v svojih »Spominih«, da se je njemu poverila ta naloga navzlic temu, da bi tudi jaz drage volje prevzel ta posel. To je istina, a kako je prišlo do tega? K meni stopi železniški minister ter mi reče: »Čisto naravno, da boste Vi prevzeli mesto poročevalca o dalmatinskih železnicah!« Odzval sem se mu, da nimam nič proti temu, ako me odsek postavi na to mesto. Nikoli nisem imel navade ponujati se. Niti z mezincem nisem ganil, da bi si pomagal do poročevalskega mesta, vendar sem bil osupnjen, ko izmed čeških odsekovih članov poslanec Maštalka predlaga — g. Ivana Hribarja. Po volitvi stopim k Maštalki ter mu pravim: »Hvala lepa, za severno že-

leznico sem Vam bil dober, sedaj za železnico, ki teče po mojem okraju, ste pa predlagali za poročevalca drugega gospoda!« Ves prestrašen odgovori Maštalka: »Za božjo voljo, če bi se nam le bilo sanjalo, da je Vam kaj na tem referatu, povsem naravno, da ne bi nikogar drugega predlagali, kakor Vas!« No, jaz sem se kmalu pomiril, kajti previdel sem, da me Ivan Hribar, vsaj kar se tiče prirojene gibčnosti, daleč nadkriljuje. Imel je tedaj gospod to veselje, da je vsaj enkrat v državni zbornici stal na poročevalski tribuni. Druge škode ni bilo.

Toda Belokranjci so morali čakati še nekaj let, da se jim je izpolnila srčna želja po železniški zvezi. Beck je odstopil, z njim je odstopil Derschatta in v novem kabinetu je prevzel železniški resort Ludvik Wrba, ki iz istih razlogov kakor Wittek nikakor ni bil naklonjen tej zvezi. Stvar je spala nekaj let, potem so se zopet začela pogajanja z Ogrsko z izdatno slabejšimi uspehi. In tukaj moram naglašati še eno okolnost. Gola istina je, da so ogrski politiki daleč nadkriljevali naše avstrijske gospode in da je avstrijska državna polovica pri vseh ogrskih nagodbah vedno potegnila »ta kratko«. To se je zgodilo tudi pri nadaljevanju belokranjske proge od Bubnjarcev dalje do Karlovca. Dočim je avstrijski del do hrvatske meje solidno zgrajen, je bil hrvatski del do Karlovca, zlasti preden se je v zadnjih letih nekoliko popravil, odkar je pod oskrbo ljubljanske železniške direkcije, sezidan naravnost škandalozno. Kako je bilo to mogoče? Stvar je le-ta. Dalmatinska železnica — in Belokranjska je le en del te proge — ni bila nikoli vzakonjena s posebnim zakonom, temveč določena je zgolj v zapisniku k ogrski nagodbi, kjer pa stoji izrečno, da je zapisnik integrujoč del nagodbenskih zakonov. Naši posredovalci so v svoji brezskrbni dobrodušnosti v protokolu utrdili, da je železnico zgraditi do Karlovca kot glavno železnico druge vrste, niso pa se zmenili za to, da ogrski zakon svoje železnice drugače uvršča. Ogrski zakon pozna namreč samo glavne in vicinalne železnice. Ogri so torej mirno podpisali protokol in isti je bil uzakonjen tudi od ogrskega državnega zbora. Ko pa je prišlo do izvršitve, so Ogri začudeno vprašali: »Glavna železnica druge vrste, kaj je to? tega mi ne poznamo! mi se držimo svojih zakonov, kar ima Švaba v svojih zakonih, to nas nič ne briga.« Ker tedaj ogrski zakon glavnih železnic druge vrste ne pozna, so potem progo iz Bubnjarcev do Karlovca sezidali kot vicinalno železnico najslabše vrste! To mi bode potrdil vsak, kdor se je kdaj vozil po tej progi.

Nisem bil več deželni glavar, ko smo l. 1912. zasadili prvo lopato za novo železnico. Najprej je porinil lopato v zemljo zastopnik ministrstva, potem moj naslednik dr. Šusteršič, kot tretji prišel sem na vrsto jaz in potem so sledili drugi

funkcijonarji in dostojanstveniki. vsak je svojo povedal pri tem slovesnem aktu. Pri skupnem obedu se je mnogo govorilo in napivalo, kakor običajno ob takih prilikah. Tudi mene so se spomnili pri napitnicah ter mojih naporov za uresničenje zaželjene te železnice.

Niso se me pa spomnili takrat, ko se je ta proga slovesno otvorila.

To se je zgodilo 25. aprila 1914. Otvoritev se je vršila z vsem sijajem. Prišel je sam železniški minister Zdenko pl. Forster, pripeljal je s seboj cel štab visokih uradnikov iz železniškega in drugih ministrstev, navzoči so bili državni in deželni poslanci, glave državnih in deželnih uradov, in slavnostni odbor v Ljubljani, kateremu je načeloval državni poslanec profesor Evgen Jarc, povabil je celo vrsto uglednejših ljudi z dolenjske strani. Vse je bilo vabljeno, — samo jaz nisem dobil nobenega povabila! Tedanji naš župan Zurc. p. d. Štembur, takrat deželni poslanec, je prišel večkrat k meni posvetovat se o sprejemu ministra na postaji v Kandiji. Sam mi je povedal, da se je on z deželnim glavarjem, mojim naslednikom dr. Šusteršičem razgovarjal ter mu na srce polagal, naj se vendar meni pošlje tudi povabilo. Ali dr. Šusteršič, ki sicer ni bil baš rahločuten glede svoje kompetence, se je izgovarjal, češ, to ima vse pod seboj slavnostni odbor, ki razpolaga s povabili. In tako se je zgodilo, da sem bil jaz, navzlic temu, da sem pričenši z letom 1893. do začetka zgradbe neumorno, neprestano in povsem nesebično delal za oživotvorjenje tega občila, jaz, ki sem bil ustanovitelj in vodilna moč v obeh železniških konzorcijih za belokranjsko železnico, jaz, ki sem jo bil srečno spravil do načelne rešitve v državno zbornico in z izrednim uspehom sodeloval — po končni zmagi, izključen od slavnosti, katera je veljala krstu uresničenega podjetja. Dokaj mož iz naše šmihelsko-stopiške občine je bilo pozvanih, mene bivšega deželnega glavarja so namenoma prezrli! Odkod ta, reči moram, grda nehvaležnost in nečuvena breztaktnost?

Takrat je z diktatorično oblastjo vladal v kranjskem deželnem zboru novi deželni glavar in poleg njega njegov finančni minister dr. Evgen Lampe. Obema sem se bil silno zameril. Dvoje smrtnih grehov sem si nakopal na svojo grešno glavo: tisto »rdečo brošuro o kranjskih deželnih financah«, ki sem jo bil spisal z najboljšim namenom in zgolj iz stvarnih vidikov, ki pa vendar ni ugajala samoljubju teh gospodov, potem pa moj projekt o ustanovitvi sladkorne industrije v Sloveniji, h kateremu namenoma in iz dobro utemeljenih razlogov nisem maral pritegniti imenovane dvojice. Dr. Šusteršiču niti ni bilo treba dati direktno navodilo načelniku slavnostnega odbora, češ, Šukljeta nikar ne vabiti, saj je človeška narava tako slabotna in žal pokvarjena, da imajo vplivni veljaki tudi, če niso kronani,

vedno svoje petoliznike, ki že z obraza berejo, kaj je dotičnemu mogočniku ljubo in s čim se mu morejo najbolje prikupiti.

25. aprila 1914 je zbrzel slavnostni vlak tako rekoč pod mojim oknom, jaz pa sem se s svojo ženo tri dni prej odpeljal v Bad Gastein. Marsikdo me je pogrešal med udeležniki otvoritvene slavnosti, dokaj sem dobil brzojavov in dopisnic ta dan, posebno jasno pa se je javila nejevolja belokranjskega prebivalstva, ko so me na metliški postaji zastonj iskali med slavnostnimi gosti ter zaorili »Živio Šuklje!«

Nisem pa bil edini, ki jih je prezrl imenitni slavnostni odbor. Ko sem bil julija meseca l. 1918. gost onega ministrskega predsednika, pod katerim je bila uzakonjena belokranjska proga vsled njegove možate odločnosti, se mi je on bridko pritoževal, da k otvoritveni slavnosti nista bila povabljena ne on, niti takratni železniški minister dr. Derschatta! Tako se je pripetilo, da je manjkala pri tej slavnosti baš ona trojica, ki je v istini ustvarila belokranjsko železnico: Maks Vladimir baron Beck, dr. Julij pl. Derschatta in — moja malenkost.

Kajti čigavo delo je belokranjska železnica?

»Slovenec« je priobčil dne 30. maja 1914 uvodnik, ki razpravlja to vprašanje. Bilo je za časa, ko je moč dr. Ivana Šusteršiča dosegla svoj zenit, ko je njegov ugled bil na vrhuncu. Bil je absolutni gospodar na Kranjskem: merodajna je bila naposled le njegova oseba. Vse se je klanjalo njegovi diktaturi, tudi glasilo slovenske ljudske stranke je stalo pod njegovim vplivom, prijavljalo le to, kar se je strinjalo z njegovo voljo. Drastično popisuje Janez Evangelist Krek v enem svojih name naslovljenih pisem teroristični režim, ki ga je uvedel dr. Šusteršič v deželnem zboru. Že dne 23. februarja 1912 mi piše med drugim sledeče: »Deželni zbor je sedaj udarjen na soldaško vižo. Kdor se gane, brž špange! Zajc, Pegan, Jarc trpe pod novim regimentom še bolj nego pri sosedu. Tam so zdaj za dostojnost, pri nas tudi, ker moramo. Kam smo prišli? Iz tega vidiš, da od vseh strani pritiskajo name, naj bi se poboljšal. Žal brez uspeha.«

Toda tako kremenitih značajev, kakor ga je imel rajnki Krek, je bilo bore malo med tedanjimi Slovenci in gotovo se ni smel prištevati tej skupini oni petoliznik, ki je zagrešil »Slovenčev« članek pod naslovom: »Čigavo delo je belokranjska železnica?« Članek zasluži, da ga v celoti priobčim.

»Belokranjska železnica je sad in delo različnih komponent in različnih faktorjev, ki so se z mislijo in načrti te železnice bavili. Glavna in bistvena zasluga za njeno izvršitev pa gre SLS, ki je izrabila najugodnejšo politično konjunkturo in tako železnico zasigurala.

S projekti in varijantami te železnice se je pečalo mnogo narodnih gospodarjev, tehnikov in politikov. Delali so se razni lokalno železniški

načrti in to je šlo skozi desetletja, ne da bi vprašanje železnice dejansko prišlo naprej in cela zadeva je končno prišla do mrtve točke.

Tako je stvar stala do l. 1907, v katerem se je sklenila avstro-ogrska nagodba za nadaljnjih 10 let do leta 1917. Vsa situacija se je pri tej priliki bliskoma spremenila. Slovenski klub je vrgel naenkrat to vprašanje na dan, energično izrabil politični položaj in izvojeval Dolenjcem novo železnico.

Tedanji ministrski predsednik Beck je stal pred najtežavnejšo nalogo, ki mora doleteti šefa avstrijske vlade, pred sklepom avstro-ogrske nagodbe. Vsakemu avstrijskemu ministrstvu je vse na tem, da reši to silno važno politično-gospodarsko vprašanje potom parlamenta, če hoče svojo pozicijo sploh držati. Proti nagodbi dela vsaka stranka lehko težkoče in ovire in vsaka energična, kompaktna in zložna stranka je mogla realizacijo te nagodbe preprečiti.

Ta moment je izrabil Slovenski klub na Dunaju.

Takratni načelnik Slovenskega kluba dr. Šusteršič je stopil k Becku in izjavil v imenu kluba, da mora nagodba obsegati tudi zvezo z Dalmacijo preko Bele Krajine. V slučaju, da se nagodba na to ne bi ozirala, ima vlada pričakovati od strani Slovenskega kluba najhujši in najbrezobzirnejši boj proti nagodbi.

Beck je vzel izjavo na znanje in si dal razložiti to misel. Zato se je zavzel tudi vladar, ki je z veliko odločnostjo pospeševal zvezo z Dalmacijo kljub trdovratnemu odporu Madjarov.

Nekaj tednov pozneje je bil ministrski predsednik že v položaju, namigniti načelniku kluba, da stoji stvar ugodno.

Tako se je rodila belokranjska železnica po spretni izrabi politične konjunkture od strani SLS. S tem so odpadli vsi nesrečni in brezpomembni lokalnoželeznični načrti in zgradila se je polnovredna glavna proga, ki veže Avstrijo z Dalmacijo in za katero nosi vse stroške država.

To je resnična zgodovina belokranjske železnice.

Zaslugo za to delo ima v prvi vrsti SLS, ki si je železnico priborila in postavila ves svoj vpliv na tehtnico za to zgradbo, potem šef vlade Beck, ki se je pogajal z Ogri in znal z izredno spretnostjo izposlovati to zvezo kljub silnemu odporu Madjarov, ko je sedel v ogrskem ministrstvu Fran Košut, glava največjih madjarskih šovinistov.«

Moram reči, da me je ta članek razburil. S **Šusteršičem sva bila skupaj** pri onem razgovoru z bivšim ministrskim predsednikom **Beckom**, ki je bil odločilen za zgradbo belokranjske železnice. Hvala Bogu, imam dober spomin, predmet pa je bil tako važen, da sem se bil v istini dobro zapomnil skoraj vsako besedo. Da bi pa bil popolnoma varen, sem se tedaj obrnil na Becka ter mu pisal, kakor sledi:

Eure Excellenz!

Wollen es Eure Excellenz nicht ungütig aufnehmen, wenn ich mir erlaube, aus meiner politischen Zurückgezogenheit hinaus eine ergebene Anfrage an Euer Excellenz zu richten, welche ohne mein Verschulden eines gewissen politischen Beigeschmacks nicht entbehrt.

In seiner Pfingstnummer brachte nämlich der »Slovenec«, bekanntlich das Leiborgan des Herrn Dr. Šusteršič, einen Leitartikel, in welchem die Frage erörtert wurde, wessen Verdienst die Weisskrainerbahn sei? Selbstverständlich wurde darin mein Anteil zum Zustandekommen dieser Bahnverbindung vollkommen todgeschwiegen, obschon ich seit dem Jahre 5 unermüdlich und unablässig an deren Verwirklichung gearbeitet te. Nun, ich bin nicht wehleidig und hätte mich über diesen Undank

einfach hinweggesetzt. Aber die Darstellung des »Slovenec« beinhaltet eine Fälschung der historischen Tatsachen. Es wird nämlich die Sache so erklärt, dass im Jahre 1907 unmittelbar vor dem Ausgleich mit Ungarn der Obmann des »Slov. Klub« sich bei E. E. eingefunden habe, um im Namen des Klubs die Erklärung abzugeben, dass der Ausgleich auch die Erstellung einer Bahnverbindung mit Dalmatien und zwar über Weisskrain enthalten müsse; sollte dem Verlangen keine Folge gegeben werden, so werde der Slov. Klub dem ganzen Ausgleichswerke den schärfsten und rücksichtslosesten Kampf entgegensetzen. Diese Drohung habe auf E. E. eingewirkt und unter dieser Pression seien E. E. für die Bahn eingetreten und hälten selbe bei den Ausgleichsverhandlungen auch glücklich durchgesetzt.

Nach meiner Erinnerung hat sich die Sache wesentlich anders zugetragen. Nicht im Jahre 1907, sondern bereits ein Jahr vorher, wenn ich mich nicht irre Ende Oktober 1906, hatten wir beide, nicht Dr. Šusteršič allein, die Ehre gehabt, bei E. E. vorzusprechen und die Bahnfrage neuerlich zu movieren. Der Ausgleich stand damals noch im weiten Felde, wir operierten auch nicht mit Drohungen, die damals wohl etwas verfrüht gewesen wären, sondern legten das Hauptgewicht auf die wichtigsten Landes- und Reichsinteressen, welche hiebei in Frage kommen. Und E. E. selbst waren es, welche im Verlaufe der Unterredung das erlösende Wort sprachen: »Ich will versuchen, die Weisskrainerbahn in den Komplex der Ausgleichverhandlungen einzubeziehen!« Diese Erklärung war eine spontane, sie ist nicht erfolgt unter dem Drucke einer Pression, welche übrigens speciell damals, wo nicht einmal die Wahlreform unter sicherem Dache war, kaum angebracht gewesen wäre.

Diese Dinge haben sich meinem Gedächtnisse so tief und nachhaltig eingeprägt, dass ich jeder Zeit bereit wäre, selbst mit gerichtlichem Eid die vorstehende Darlegung zu erhärten. Ich für meinen Teil war durchaus beruhigt durch Ihr Versprechen. Es bestünde nur die äusserst entfernte Möglichkeit, dass Dr. Šusteršič bei einer viel späteren Gelegenheit allein mit E. E. in der oben geschilderten Weise verhandelt hätte. Meinerseits kann ich angesichts der bestimmten vor mir abgegebenen spontanen Erklärung E. E. selbst diese Möglichkeit nicht zugeben.

Und nun erlaube ich mir die ergebene Bitte, E. E. geruhen mir gütigst mitzuteilen, ob Sie meine Version für richtig halten oder aber die Behauptungen des »Slovenec« als zutreffend erkennen. Ich erbitte mir diese Auskunft zu meiner persönlichen Beruhigung. Sollten E. E. die Frage diskret beantworten, so verpfände ich mein Manneswort, dass ich niemals die erhaltene Auskunft der Öffentlichkeit übergeben, sondern selbe als streng vertraulich betrachten werde.

Ich hätte mir niemals gestattet, an E. E. mit meinem Anliegen heranzutreten. Aber in meiner politischen Zurückgezogenheit gedenke ich mit wahrem Vergnügen jener Zeiten, wo es mir gegönnt war, unter Ihnen und Ihrer Führung mit öffentlichen Dingen mich zu befassen. Es sind vielleicht keine Unbescheidenheiten, wenn ich mir mitunter einbilde, in manchen Belangen Ihrer Staatspolitik von Nutzen gewesen zu sein. Das schwierige Referat über die Verstaatlichung der Nordbahn, manches Détail in der Wahlreform und meine Haltung beim Ausgleich stützen meine Auffassung und meine dalmatinische Mission spricht dafür, dass E. E. mich mit Ihrem Vertrauen beehrt haben.

Diese Reminiszenzen geben mir den Mut, E. E. um die gewünschte Auskunft zu bitten.

Genehmigen... Šuklje.

Odgovor, ki sem ga prejel od barona Becka, je tako zanimiv, da ga tudi priobčim v celoti. Evo ga!

1. Juli 1914.

Euer Hochwohlgeboren.
Geehrter Herr Hofrat!

Nachdem ich Ihr Schreiben, für welches ich Ihnen herzlichen Dank weiss, unmittelbar vor meiner Abreise von Pleuna und Rückkehr nach Wien erhalten habe, liess ich absichtlich einige Zeit verstreichen, um in Mussestunden ganz in die Erinnerung an vergangene und verklungene Zeiten zu versinken, damit ich Ihnen eine den tatsächlichen Hergang nach jeder Richtung hin vollständig entsprechende Mitteilung machen könne. Das zu tun bin ich heute auch in der Lage, obschon die Angelegenheit, welche Sie besprechen, fast 8 Jahre zurückliegt.

Bei uns in Österreich macht ein zurückgetretener Regierungschef. vorausgesetzt, dass er einiges geleistet hat, recht schlimme Erfahrungen Was bei dieser oder jener Partei Anstoss erregt, wird unbarmherzig kritisiert und was er Gutes geschaffen. das wird ihm wegescamotiert So steht er dann schliesslich nackt und bloss, durch die Kritik gegeiselt als eine Art politischer Ecce-homo da. Es gehört gesunder Sinn, gutes Gemüt und eine kräftige Innervation dazu, um ein solches Schicksal ruhig zu ertragen. Bei der vorletzten und letzten Delegation habe ich übrigens begonnen zu zeigen, dass ich noch nicht zu den Todten gehöre, für das, was ich geschaffen habe, eintreten, auf unbegründete Kritik nachdrücklich antworten und nebenbei mir auch einige Kritik an den dermaligen Politikern gestatten will. Nach dieser allgemeinen Bemerkung zur Sache selbst!

Es ist viel verlangt, dass ich mich — ich habe keine Detailaufzeichnungen geführt — auf Einzelheiten meiner 2½ jährigen Regierung werde voll besinnen können. Immerhin glaube ich mich an Ihren und des Herrn Šusteršič Besuch und an das Gespräch über die dalmatinische Eisenbahnverbindung und die Weisskrainer Anschlussbahnen zu erinnern. Ebenso entsinne ich mich — es ist zweifellos der Fall gewesen — dass sowohl von slovenischen, als von dalmatinischen Abgeordneten vom Beginn meiner Ministerpräsidentschaft an bis gegen Ende der Ausgleichsverhandlungen mit mir sehr häufig über diese Angelegenheit gesprochen worden ist. Ich will ohne weiteres zugeben, dass die bezüglichen Wünsche wiederholt, vielleicht auch in sehr nachdrücklichem Ton — die Parlamentier gehen ja nicht immer sehr sanft mit dem leitenden Minister um — geäussert worden sind. Wenn aber Dr. Šusteršič oder irgend ein anderer Politiker mit mir in peremptorischem, ja drohendem Ton gesprochen hätte, so würde mir dies gewiss in Erinnerung geblieben sein. Und das umsomehr, wenn es im Jahre 1907 unmittelbar vor dem Ausgleich mit Ungarn geschehen wäre, weil dieses Vorgehen doch nur die Bedeutung eines rein parteitaktischen Schrittes gehabt hätte. Eine derartige in einer Frage von so grosser Tragweite in 12. Stunde gemachte Demarche hätte nicht mehr die geringste Wirkung auslösen können. Aber ich gehe soweit, gar nicht in Abrede zu stellen, dass vielleicht selbst ein solcher Schritt mir gegenüber stattgefunden haben kann. Aber alle diese Details haben in meiner Erinnerung deshalb keine Spuren zurückgelassen, weil, was immer in dieser Richtung geschehen ist, nicht den leisesten Eindruck auf mich gemacht, nicht die allergeringste Wirkung hervorgebracht hat, und zwar aus einem sehr einfachen Grunde.

Wie der ganze österreichisch-ungarische Ausgleich des Jahres 1907 mein ureigenstes Werk ist, so ist dies ganz entschieden auch der Fall in Bezug auf die Eisenbahn in Dalmatien und die Herstellung der Weisskrainer Anschlussbahn. Schon zur Zeit, da ich noch im Ackerbauministerium war, habe ich zum Teil aus ganz anderen, als aus amtlichen Gründen* mich mit den österreich-ungarischen Ausgleichsfragen befasst und daher die ganze Wichtigkeit der Eisenbahnverbindung mit Dalmatien

* Ne pozabimo, da je Beck takrat bil učitelj prestolonaslednikov »in politicis«!

und den ganzen Jammer dieser Frage genau gekannt. Als ich zum Ministerpräsidenten ernannt und somit berufen war, die Ausgleichsverhandlungen mit Ungarn zu führen, ist es, ohne dass auf mich der geringste Einfluss von irgend einer Seite ausgeübt worden wäre, mein unerschütterlicher Entschluss, ja der Gegenstand eines mir selbst abgelegten Schwures gewesen, unter keiner Bedingung unter einen Ausgleich mit Ungarn meinen Namen zu setzen, wenn darin nicht die Eisenbahnverbindung Dalmatiens nach österreichischem Gebiet hinüber sichergestellt wäre. Ich habe in dem entscheidenden Moment diese Forderung Ungarn gegenüber erhoben und sie meinen Mitarbeitern als unverrückbare Richtlinie vorgeschrieben. In dem Augenblick, da ich schreibe, steht mir kein Material zu Gebote, ich glaube aber, dass das was ich Ihnen hier mitteile, sich auch aus den Protokollen wird erweisen lassen.

In einem Protokoll zum Ausgleichsmateriale ist bekanntlich die Vereinbarung zwischen den beiden Regierungen über den Ausbau der Dalmatiner Anschlussbahnen festgelegt worden. Die weitere Entwicklung der Dinge hat sich allerdings nicht im Sinne meiner Intentionen bewegt, denn bekanntlich wurde unter dem Drucke Ungarns die Verhandlung über die Frage der Dalmatiner Anschlussbahnen neuerlich in Angriff genommen. Nachdem man andere Trassen in Erwägung gezogen hatte, wurde schliesslich unter Zugrundelegung der schon von mir in Aussicht gefassten Mollinarischen Trasse die Vereinbarung abermals abgeschlossen, allerdings nicht ohne dass Ungarn hiefür und, wie es scheint, auch in Verbindung mit anderen Zusammenhängen das zweite Geleis auf der Kaschau-Oderbergbahn erhielt, was ich bei der Ausgleichsverhandlung verweigert hatte, um es für den nächsten Ausgleich in Reserve zu behalten. Der Ausbau der Weisskrainer Bahnen ist noch unter mir im Jahre 1908 legislativ sichergestellt worden.

Das ist der wahre Sachverhalt. Diesen teile ich Ihnen zunächst nur zu Ihrer vertraulichen Kenntnisnahme mit. Wenn Sie von Ihrem Standpunkt aus eine Richtigstellung der Angaben des Dr. Šušteršič zwar unter Benützung der obigen Darstellung aber unter Berufung auf Ihre eigene Kenntnis der Sachlage zu machen sich veranlasst sehen wollen, so habe ich darauf keinerlei Einfluss zu nehmen und möchte nur gebeten haben, mich nicht zu nennen, denn ich vermeide jede unmittelbare Kontroverse und möchte auch nicht mittelbar in eine solche hineingezogen werden.

Nach dem 6. l. M. bis zum 21. bin ich unweit von Ihnen, nämlich in Pleuna bei Sachsenfeld in Südsteiermark. Wenn Ihr Weg Sie dorthin führt und Sie mich besuchen wollen, so werde ich sehr erfreut sein, Sie zu sehen. Nur würde ich um vorherige — auch telephonische (Sachsenfeld Nr. 1) — Anzeige bitten.

Mit den herzlichsten Grüssen und in freundlicher Erinnerng an vergangene Zeiten ganz Ihr, geehrter Herr Hofrat,

ergebenster

Max. Vlad. Beck l. r.

Beckovo pismo natančno pojasnuje vprašanje ter vsebuje popolno razveljavljenje onih laži, ki jih je ostudno prilizunstvo hotelo navezati javnemu mnenju v Sloveniji. Sklenil sem, v primerni obliki seznaniti naše ljudstvo z golo istino. Zgodilo se je to dogovorno z mojim sinom Milanom, ki je priobčil o stvari članek v »Slovenskem Narodu«, v katerem je objavil moje pismo. Izrecno naglašam, da sem Milanov članek spoznal stoprav iz »Naroda«, nikakor nisem nanj vplival, docela je last svojega spisatelja. Nisva si bila v političnem pogledu povsem enega mnenja. Saj so očetje in sinovi tudi pri nas Slovencih večkrat zelo diferencirani eden od drugega! V enem pa sva si bila edina: v mržnji proti nizkoti in politični prevari!

Moja razkritja v Milanovem članku so se glasila:

»V celem članku »Čigavo delo je Belokranjska železnica«, objavljenem v binkoštni številki »Slovenca« na prvem mestu, se pač nahaja le en stavek, kateri se ujema z resnico. To je začetni stavek dotičnega uvodnika, glaseč se: »Belokranjska železnica je sad in delo različnih komponent in različnih faktorjev, ki so se z mislijo in načrti te železnice bavili.« Ali ta resnica, komaj izgovorjena, je že presedala gospodu piscu. Cela smer njegova gre na to, da vso zaslugo dejansko pripisuje S. L. S. in njenemu načelniku, sedanjemu deželnemu glavarju dr. Šusteršiču.

Da se dožene ta dokaz, trebalo je pač po svoje zasukati dejansko istino, pačiti dejstva, zamolčati in prikrivati, potvarjati in izmišljevati. Podstava temu zavijanju bilo je dvoje povsem napočnih premis. Najprej si gospod člankar privošči trditev, da je zadeva belokranjske železnice »končno prišla do mrtve točke«, iz katere jo je leta 1907. hipoma rešila državniška modrost »Slov. Kluba« in njegovega načelnika. In ugodni moment za to ponujala mu je tedaj aktualna ogrska nagodba, pri kateri je vporabivši dani položaj, z grožnjo, da bo »Slov. Klub« prišel z najhujšim in najbrezobzirnejšim bojem proti nagodbi, v istini dosegel uresničenje toliko zaželjene belokranjske proge.

Temu nasproti lahko dokažem na neovržni način, da baš od leta 1905. počenši se je akcija za belokranjsko železnico začela razvijati zelo ugodno. Ta akcija je bila večinoma v mojih rokah. Misel na lokalno železnico, katero so nam vsiljevali in vtepavali merodajni gospodje v železniškem ministrstvu, sem bil tedaj že opustil, pred očmi mi je bila velika tranzitna proga, ter podal sem se na Hrvatsko, da tam pridobim med hrvatsko javnostjo zaveznike za našo železniško zvezo. Dvakrat, leta 1905. in 1906. stopil sem v stik s parlamentarnimi in narodnogospodarskimi faktorji na Hrvatskem. Zelo sta mi pri tem hodila na roko dva odlična hrvatska prijatelja, tedanji mestni župan zagrebški dr. Milan Amruš in sedanji narodni zastopnik Cezar Akačić. Najprej sem našel zaveznika in sodelavca v karlovškem županu in poslancu dr. Banjavčiću. Intenzivno sem razpravljal važno to prometno politično zadevo z dr. pl. Tomašićem, kateri mi je takoj pot pripravil do bana grofa Pejačevića in do njegovega namestnika sekcijskega načelnika Chavraka. Potem sem se podal na Reko, kjer sem o projektu razpravljal z mestnim županom dr. Vio, s predsednikom trgovske zbornice, tovarnarjem Smith-Mennierjem, in z zastopniki parobrodnih društev »Adria« in »Ungaro-Croata«. Povsod sem bil dobro sprejet, in najboljši dokaz za pomembnost storjenih korakov je bil uvodni članek v »Pester Lloydu«, kateri se je z vso vnemo zaletaval v moje železniške načrte o dvojni zvezi dolenjskih železnic s Karlovcem in Ogulinom ter z vso odločnostjo zatrjeval, da takih zvez nikoli ne bo dopuščala notranja ogrska vlada!

A leto kasneje, ko je že bila na krmilu hrvatska koalicija, podal sem se pozimi znova na Hrvatsko. V Zagrebu sem, vpeljan po dr. Banjavčiću, stopil v stik z najvažnejšimi hrvatskimi poslanci, od predsednika Medakovića do Supila, posetil sem dalje zagrebško trgovsko zbornico in druge veljavne faktorje in posrečilo se mi je, prelomiti dosedanjo apatijo glede te zveze ter zanetiti na Hrvatskem zanimanje za belokranjsko železnico in njeno nadaljevanje do hrvatskega železniškega omrežja.

Ali še v jeseni leta 1905. sem si izmislil poseben način, s kojim sem vprašanje belokranjske železnice hipoma spravil v parlamentarno razpravo. Dne 26. septembra 1905 izročil se je v državni zbornici nujni predlog poslanca Šukljeta, dr. Šusteršiča in tovarišev o prekomorskem izseljevanju z Dolenjskega, v kojem so zahtevali nadaljevanje dolenjskih železnic z ene strani do Karlovca, z druge do Ogulina, ter vladi najnujnejše naročali, da nemudoma izdela načrte za te proge ter zasigura njihovo

uresničenje povodom pogajanj o novi nagodbi z ogrsko državo.

Dne 5. oktobra 1905 utemeljeval sem nujnost in obenem meritum svojega predloga v javni seji. V veliko zadoščenje mi je bilo, da se mi je posrečilo za bistvo dotičnega predloga pridobiti enoglasni sklep državnega zbora. Ne poznam nobenega slučaja, da bi bil parlament se sploh kdaj za kako železnico izjavil potom nujnega predloga in brez odsekovega posvetovanja. V tem izrednem slučaju se je to bilo zgodilo in zahteva naša se je mogla odslej opirati na soglasno manifestacijo cele zbornice.

Izrecno pa naglašam, da je nujni ta predlog po svoji celoti kakor po podrobnosti izključno bil moj proizvod. Ves delež »Slov. Kluba« in njegovega načelnika je bil pri tem, da so gospodje svoje ime postavili na moj koncept.

Koncem leta 1905. sestavil sem bil nov konzorcij za predpriprave k belokranjski železnici. Na moje prigovarjanje pristopil mu je med drugimi tudi g. dr. Šušteršič, na čelo konzorciju pa je stopil znameniti češki rodoljub, stari grof Jan Harrach, kateri je svoje slovansko rodoljubje znova obelodanil s tem, da je sijaj svojega imena posodil podjetju, namenjenemu gospodarskemu napredku jugoslovanskih bratov. Pričeli smo izdelovati dokaj natančni generalni projekt. Da je dotično delo v istini bilo za rabo, razvidi se pač najbolj iz tega, da ga nam je vlada odkupila za isto vsoto, katero je konzorcij moral plačati svoji stavbinski tvrdki.

To tedaj so gola, neovržna dejstva, katera so se vršila v dobi od leta 1905. do 1907. Sedaj pa naj še kdo trdi, da je leta 1907. belokranjska železnica bila obtičala »na mrtvi točki«!

V očigled tem neoporečnim dejstvom člankar »Slovenčev« ni bil niti v najmanjši zadregi. Ovreči jih ni mogel, zanikati tudi ne, torej jih je prostodušno — zamolčal. Ali pri pozitivnem delu njegove razprave mu je odreklo preprosto to sredstvo. Zasluge »Slov. Kluba« in njegovega načelnika moral je le dokazati, vsaj naštevati. In tu si je izmislil pripovedko o onem znamenitem razgovoru, v kojem je leta 1907. pred nagodbo dr. Šušteršič zagrozil ministrskemu predsedniku »najhujši in najbrezobzirnejši boj« proti nagodbinskemu operatu, ako ne bi isti obsegel tudi belokranjsko železnico.

Lepo se to glasi, uprav dramatiški, in vendar je — preprosta navadna izmišljotina! Kako je bilo v istini?

Res je, da je dr. Šušteršič imel poseben prej napovedan razgovor o belokranjski železnici z baronom Beckom, a ne leta 1907., temveč že dne 28. oktobra leta 1906. A ni ga imel sam, temveč soudeležnik tega razgovora sem bil jaz. Mimogrede omenjeno, daje že moja prisotnost nek migljaj, s katere strani se je sprožila misel na to konferenco. Tisti, kateri so prešinjeni legendarne ponižnosti in deviške sramežljivosti, s kojo se odlikuje sedanji g. deželni glavar, bodo pač uverjeni, da je on naprosil svojega tovariša za spremstvo. Oni pa, kateri vendar še nekako dvomijo o teh značilnih lastnostih voditelja S. L. S., utegnejo le sklepati, da je bila stvar narobe ter da je poslanec Šuklje predlagal razgovor in privabil klubovega načelnika k posetu pri baronu Becku.

Sicer temu etiketnemu vprašanju ne pripisujem posebne važnosti. Ali vso pozornost obračam na čas tega razgovora, na letno številko. Sestanek se je namreč vršil 28. oktobra leta 1906., torej ob času, ko se definitivna sklepna pogajanja o ogrski nagodbi še zdavna niso pričela, dočim je takrat nad dunajskim parlamentom še visel nerešeni problem volilne reforme. V svojih spretnih rokah jo je držal ministrski predsednik in le političen bedak bi mogel v taki, nad vse kritični dobi, naskočiti vodilnega državnika ter mu postaviti revolver na prsi, češ: »Belokranjsko železnico ali pa poraz nagodbe in

s tem poraz in pogin tvojega ministrovanja!« Političen bedak pa dr. Šusteršič vsaj do zadnjega časa nikoli ni bil!

In tako se je bil vršil naš razgovor v najlepšem miru, brez vsake grožnje, brez žale besede, zgolj stvarno in umirjeno. Dokazavala sva s stvarnimi argumenti absolutno potrebo te železnične zveze ter obenem naglašala njeno znamenitost za najvažnejše interese celokupne države. A naših dokazil pri baronu Becku niti ni trebalo. Z najboljše strani sem znal, da je modri ta državnik, takoj, ko je stopil kabinetu na čelo, bil sklenil doseči železnično zvezo z Dalmacijo. In tako je tudi ta dan, dne 28. oktobra 1906, tekom razprave povsem neprisiljen, »sua sponte et nulla cogente necessitate« izustil odrešilno besedo: »Meine Herren, ich will versuchen, die Weisskrainerbahn in den Komplex der Ausgleichsfragen einzubeziehen!« S to obljubo se je zavezal. Bil je dovolj moža, da nanjo ni pozabil, in dovolj spreten državnik, da je navzlic ogrskemu odporu rešil dano obljubo in prodrl z našo železnico.

To je nasproti »Slovenčevemu« zavijanju in pačenju zgodovinske resnice prava in gola istina. Ako se ne verjame mojim besedam, imam zanje na razpolago neovržne sodne dokaze.

Dolgo sem odlašal, preden sem se odločil načrtati, in tebi, Milane, v porabo izročiti istinito zgodovino rojstva belokranjske železnice, ter s tem razpršiti legendo, izumljeno iz politiških nagibov od strani izvestne gospode. Zakaj to odlašanje?

Čakal sem in čakal, da se oglasi tedanji moj tovariš, sedaj naslednik moj v deželnem glavarstvu vojvodine Kranjske. Od njega sem pričakoval, da bode sam popravil »Slovenčeve« zmote in preprečil ljudsko prevaro. Pred očmi mi je bil sijajni ugled visokega dostojanstva deželnega glavarja, pomislil sem, da v dolgi vrsti njegovih prednikov nikoli ni bilo dobiti ne političnih glumačev, niti varalic naroda.

Čakal sem, a do današnjega dne nisem dočakal prepotrebne glavarjeve izjave!«

Nobenega dvoma ni, moja razkritja v tem članku bi v vsaki drugi dobi vzbujala veliko zanimanje ter dala povod obširni polemiki! Ali članek mojega sina je bil priobčen 18. julija 1914 in — pet dni kasneje, 23. julija je bil izročen avstrijski ultimatum v Belgradu! Začetek je to bil največji vojni, najhujšemu klanju, kar ga pozna svetovna zgodovina! Naravno, da so tedaj misli vseh narodov, tudi slovenskega bile obrnjene na mnogo važnejše reči ter da slovensko javno mnenje ni imelo ne časa, niti zanimanja se brigati za sproženo kontroverzo med bivšim in med aktivnim deželnim glavarjem vojvodine Kranjske!

In sedaj zopet nazaj, po kronologičnem redu v l. 1906-7!

XXV. poglavje.

V deželnem dvorcu.

Zgodovina belokranjske železnice je poglavje zase: nisem je maral presekati, torej sem moral ž njim poseči dokaj dalje ter sem zašel že v l. 1914, v dobo neposredno pred izbruhom svetovne vojne. Moram torej zopet nazaj, v kronologično vrsto, v l. 1906-7, v dobo, ko se je nam posrečilo, s Kranjskega odpraviti tako nevarnega protivnika SLS, da nevarnega protivnika vsemu Slovenstvu, kakor je bil daroviti baron Hein.

Takrat me je strankino vodstvo pozvalo, naj se oglasim za izpraznjeno mesto deželnega poslanca za kmetske občine Kočevje-Ribnica. Umrl je bil šegavonavihani stari Primož Pakiž in jan. 1906 bil sem z izdatno večino dasi po hudem boju izvoljen proti sodraškemu Drobniču. V tej volivni borbi so soglasno proti meni nastopili nemški Kočevarji; še sedaj hranim lepak, s katerim se je kočevski kmet mobiliziral zoper — graščaka Šukljeta. Oglejte si ga na strani 102!

A nisem se dolgo šopiril na poslanskem sedežu v novi deželni sobani! Na Dunaju smo dosegli, da je vlada predložila novelo k zakonu o volivnem redu, pohlevno novelico, ki je par glasov pridejala itak skrajno pristriženim kmetskim občinam ter poleg tega še volivnemu okraju Ljubljansko mesto pridružila nekaj predkrajev kakor Moste, Vič itd. Odgovor narodnopredne stranke na to vladno predlogo je bil — muzikaličen! Ne vem, kdo izmed nasprotnih poslancev je iztuhtal to genijalno potezo, pod devizo »naprednjaštva« upirati se razširjenju volivne pravice, upirati se celo s hrupno obstrukcijo — dejstvo je, da so ves dan 2. aprila 1906 v novem deželnem dvorcu peli kravji zvonec »burovž« in činele, gramofon in trobenta, turški boben in avtomobilska »hupa«. Čudno je bilo videti priletne čestitljive gospode kakor Petra Grasselli-a v potu svojega obraza vihteti ragljo, dr. Majarona zvoniti s kravjim zvoncem, dočim je mladi kranjski župan Pirc »zaplozal« na trobenti in mestni župan ljubljanski Ivan Hribar vrtil pristno »lajno« mesto svoje navadne politične!

Koncert je trajal ves ljubi dan: »klerikalna« levica se je izborno zabavala in sama začela uganjati burke s svojimi malospretnimi nasprotniki. Ob 8 zvečer šele je bil konec muzikalni predstavi. Ali so se pač zavedali »narodno-napredni« glasbeniki, da so s svojim počenjanjem tisti dan neizmerno škodovali svoji lastni stvari?

An die geehrten Wähler des Wahlbezirkes Gottschee!

Der unerbitterliche Tod hat unseren geliebten Abgeordneten Primus Pakiž hinweggerafft. Am 4. Jänner 1906 haben wir einen ihm würdigen Nachfolger zu wählen, der uns im Landtage vertreten soll.

Wem sollen wir unser Vertrauen schenken? Es werden sich unzweifelhaft Kandidaten melden. Den aufgeklärten Bauern wird die Wahl nicht schwer fallen, wir sind einig darüber, **daß unser Abgeordneter aus unserer Mitte genommen, daß er selbst Bauer sein soll.** Das ist vollkommen gerecht und einleuchtend. **Der Großgrundbesitzer wird von Großgrundbesitzern, die Beamtenschaft von Beamten, die Geistlichkeit von Geistlichen, der Gewerbestand von Gewerbetreibenden vertreten usw. Der Arbeiterstand gibt sich alle Mühe, in den verschiedenen Vertretungskörpern eine entsprechende Vertretung zu haben. Es ist daher etwas Selbstverständliches, daß**

Bauern am besten und kräftigsten durch Bauern vertreten werden.

Der Landtag ist für uns Bauern die wichtigste Festung. Im Landtage wird über unser Schicksal, über unsere wichtigsten wirtschaftlichen Interessen entschieden. Wir müssen daher **Männer** in den Landtag senden, **welche unsere Interessen wahrnehmen und kräftigst vertreten werden.**

Im Landtage wird der ganze Bauernstand durch 16, die übrigen Stände, welche die Minderheit bilden, durch 21 Abgeordnete vertreten. Schon diese Verteilung der Mandate ist ungerecht. Allein noch trauriger ist es, daß sich unter den 16 Abgeordneten nur einige dem Bauernstande angehörige Männer befinden und daß selbst diesen von Parteiführern die Hände gebunden werden, so daß sie sich nicht nach eigener Überzeugung und gewissenhaft unserer bäuerlichen Interessen annehmen können. Sie werden von verschiedenen unberufenen Volksbeglückern, welche in der Politik nur auf ihren eigenen Vorteil bedacht sind, zu unserem Schaden terrorisiert. Wirtschaftliche Interessen werden häufig durch vom Baume gebrochene Streitigkeiten, womit sich unwürdige Vertreter auf unsere Kosten unterhalten, hintangehalten, anstatt mit Ruhe und Ernst auf die Verbesserung unserer traurigen Lage bedacht zu sein.

Einzelne, ja ganze Familien verlassen aus Elend tagtäglich haufenweise ihre geliebte Heimat und übersiedeln in Ungewißheit darüber, was ihnen die Zukunft bringen werde, vielleicht auf immer in ferne Länder. Greise, Frauen und Kinder zittern vor Hunger und Kälte bei leerer Schüssel und verursachen häufig Sorgen ihren Heimatsgemeinden. Hiezu kommt noch der empfindliche Mangel an landwirtschaftlichen Arbeitern.

So sieht unsere Lage aus. Auf der anderen Seite sehen wir dagegen jene, welche als Leitsterne verehrt werden, in prächtigen Palästen ein üppiges Leben führen. Sie erwerben große Besitzungen zum Vergnügen, kleiden sich in Samt und Seide, während eine ehrliche und arbeitsame Bäuerin oft der Windeln entbehrt, in welche sie ihr unglückliches Kind einwickeln könnte.

Doch wir wollen dieses Elend nicht weiter schildern. So darf es nicht weiter gehen, wir müssen retten, was sich retten läßt. Auch der Bauernstand muß sich seine Rechte erkämpfen. Wir waren ruhig und demütig wie die Lämmer. Dies muß anders werden. In Eintracht und gegenseitiger Achtung und Liebe wollen wir alle mutig für unsere Rechte in den Wahlkampf treten. Unsere Waffen seien die Wahlzettel. Zeigen wir anderen Ständen im Lande, daß auch der Bauer noch lebe, daß er sich seiner Rechte bewußt sei und daß er dieselben laut und entschieden fordert. Wir werden die Bauernfahne hochhalten mit dem Bewußtsein, daß dieselbe den kräftigen Bauernhänden nicht mehr entrissen werde. Diese Fahne übergeben wir in die Hände eines ehrlichen und charaktervollen Bauern in der vollsten Überzeugung, daß er sie tapfer schützen und uns im weiteren Kampfe vorantragen werde.

Der Mann, der die Bauernfahne tragen soll, ist unser geschätzter Besitzer und Wirt

Georg Drobnič

in Soderšič.

Dieser Mann, der über 20 Jahre als Bürgermeister, Straßenobmann und Mitglied verschiedener anderer Vertretungen unter den Bauern und für dieselben tätig war, ist gewiß reich an Erfahrungen und kennt genau unser Wohl und Weh. Er hat die bäuerlichen Interessen stets wacker vertreten und ist den Hilfesuchenden bereitwilligst mit Rat und Tat an die Hand gegangen. Stets ließ er sich von Wahrheit und Gerechtigkeit leiten und mußte in der Gemeinde auch viel Bitteres erdulden. Er kennt unsere Bedürfnisse besser wie irgend jemand und ist unseres Vertrauens würdig. Er ist ein Bauernsohn und lebte stets unter Bauern, allein er erwarb sich durch eisernen Fleiß soviel Kenntnisse und Erfahrung, daß er manchem „Gebildeten" als Muster dienen könnte. Wir können daher am 4. Jänner 1906 getrost unsere Stimmen auf Herrn Georg Drobnič vereinigen.

Um das Mandat bewirbt sich auch der Hofrat **Šuklje.** Dieser Herr lebt im Ruhestande und bezieht eine Pension von 12.000 K jährlich. Er hat in der Politik auch ein Schloß verdient. Zu seinem Vergnügen betreibt er den Sport eines Reichsratsabgeordneten und strebt jetzt auch ein Landtagsmandat an, um sich dadurch in den warmen Stuhl des Landeshauptmannes zu setzen. Als seinerzeitiger Vertreter der Unterkrainer Städte und Märkte war er ein entschiedener Gegner der bäuerlichen Interessen, was er bei der Verteilung der Eisenbahnstationen auf der Strecke Großlupp-Gottschee deutlich bewiesen. Nachdem ihn die städtischen Wähler aufs Trockene gestellt haben, will er sich uns Bauern als Abgeordneter aufdrängen, obwohl er früher stets unser Gegner war und in erster Linie und mit großer Geschicklichkeit seine eigenen Interessen vertreten hat.

Hofrat Šuklje arbeitet gerade in letzterer Zeit wieder gegen unsere Interessen. Er befürwortet mit großem Eifer die Verlängerung der Unterkrainer Eisenbahn von Rudolfswert aus nach Kroatien, während wir die **Verlängerung der Gottscheer Strecke** nach Kroatien anstreben und anstreben müssen. Er lebt nicht unter uns und kennt unsere Verhältnisse und Bedürfnisse nicht, wir können zu ihm kein Vertrauen haben.

Wähler! Wann haben hohe Beamte einen Bauern zu ihrem Vertreter gewählt? Wir glauben: niemals! Es wäre traurig für unseren Bezirk, wenn wir nicht einen einzigen Mann in unserer Mitte hätten, der zu einem Abgeordneten fähig wäre. Unsere Devise sei:

Uns Bauern soll ein Bauer vertreten!

Lassen wir uns von niemandem überreden und irreführen, erscheinen wir am **4. Jänner 1906** vollzählig bei der Wahl und geben wir einhellig unsere Stimmen ab für

Georg Drobnič von Soderšič!

Im Monate Dezember 1905.

Vereinigter Wahlausschuss.

Dnevi deželne uprave pod koalicijo naprednjakov in Nemcev so bili šteti, nove volitve so se razpisale. Šlo je za to, da zopet kandidujem v deželni zbor in sicer v onem okraju, kjer sem bil leto prej soglasno izvoljen v državni zbor. Toda sedaj ni šlo tako gladko! Nepričakovano se je dvignila močna opozicija in to baš radi stvari, s katero sem se najbolj ponašal, ki sem jo smatral za največjo svojo zaslugo, radi belokranjske železnice.

Nastalo je namreč vprašanje radi trasne proge. Železniška gradbena direkcija je hotela sprva od projektovane postaje na Semiču na levo naravnost v Metliko, dočim bi se stranska proga odcepila na Črnomelj. Še danes mislim, da bi bila ta rešitev najbolj primerna. Ne glede na to, da se na semiškem pobočju dá proga mnogo bolje izpeljati, imata Metlika in Črnomelj isto morsko višino, s semiške točke sta tedaj enako razdaljena. Vedno sem smatral progo Ljubljana—Metlika—Karlovec za glavno železnico; tu pa mora biti glavno načelo zvezati izhodišče in končno točko po najkrajši progi, danes pa se vozi cela razdalja med Črnomljem in Metliko, torej 16 km čisto po nepotrebnem, čisto zastonj, kar podaljšuje in podražuje železniško vožnjo. Sicer pa bi bili Črnomaljci pri tej progi bržkone celo na boljem. Odcepek do Črnomlja bi se sam porival proti Ogulinu in prav verjetno je, da bi se danes že vozili v Dalmacijo preko Vinice mesto po velikem ovinku preko Karlovca. Toda če gre za železniške varijante, si nasprotujejo zasebni interesi v toliki meri, da niti sam Bog ne bi mogel zadovoljiti vseh interesentov. In med Črnomljem in Metliko obstaja stara rivaliteta. Ker so me Črnomaljci po izviru moje rodbine imeli za naravnega pristaša Metličanov, se je razpasel proti moji izvolitvi resen odpor in moja kandidatura je bila vsled te nesrečne železniške kontroverze tem bolj ogrožena, ker razpolagajo Črnomaljci z večino glasov.

Baš ob tem času sem zbolel na dan sv. Treh kraljev na hudi influenci. Še nisem bil popolnoma okreval, ko mi piše dr. Šusteršič, da je moja izvolitev v Belokrajini zelo dvomljiva ter da bi bilo morda v strankinem interesu, ako ne bi vzdržal svoje kandidature. Dasi užaljen od te nehvaležnosti po vsem, kar sem bil storil in dosegel za svoj okraj, sem vendar takoj odgovoril, da ne bom delal nobenih težav strankinemu vodstvu ter tedaj umaknem svojo kandidaturo, ki sicer še nikjer ni bila proglašena.

Tako je »Slovenec« 27. januarja 1908 mogel javiti, — polagoma se je že razvnelo volivno gibanje — da sem težko bolan na influenci, da so pljuča hudo inficirana, da moram v južne kraje ter se vsled tega branim deželnozborskega mandata.

A zopet presenečenje! Stanoval sem tedaj s svojo ženo pri zetu dr. Dernovšeku v Hackingu v čedni vili tik cesarskega divnjaka v Lainzu prav na skrajni periferiji dunajskega

mesta. Par dni po »Slovenčevi« izjavi sem debelo gledal, ko me počastita s svojim obiskom navzlic pustemu zimskemu vremenu — gospod in gospa dr. Šušteršič. Prineseta mi vest, da se je položaj v črnomaljskem okraju zopet spremenil in sicer se je vršil prevrat meni v prid. Vsled tega me je šef stranke nujno prosil, naj vendar vzdržim svojo kandidaturo. Potem me povabi za trenutek v sosedno sobo ter mi naznani, da bi za slučaj svoje izvolitve moral prevzeti mesto deželnega glavarja. Odgovorim mu, da se čutim sposobnega za to funkcijo, toda izrecno sem naglašal, da z ozirom na pohabljeno svoje zdravje z volivno agitacijo nočem ničesar imeti opraviti. Ako sem izvoljen, sem stranki na razpolago tudi kot deželni glavar, toda za mandat ne bom ganil niti z mezincem. Segla sva si v roke, dogovor je bil sklenjen. In 8. februarja je »Slovenec« prinesel vest, da se je »posredovanju dr. Šušteršiča posrečilo, pripraviti g. Šukljeta, da se je SLS dal na razpolago za deželnozborsko kandidaturo«.

Odšel sem s soprogo na brionske otoke in v njih bujni krasoti sem hitro ozdravel. Med tem časom je razsajala po Belokrajni srdita volivna borba. Naprednjaki so postavili protikandidatom gradaškega poštarja Mazelleta. Na vse pretege so se trudili, da mi izpulijo deželnozborski mandat. Celo poseben list so si privoščili, izdajali so »Belokranjca«. Seveda izbirčni niso bili v svojih bojnih sredstvih. Saj je stara istina, da kandidatu ni treba posebne priprave za velikonočno spoved: tako natančno in skrbno mu nasprotniki pretipljejo vest! Žal, da so se posluževali tudi obrekovanja! Tako so vrgli med belokranjske rojake grdo laž, da sem si bil kot poročevalec za podržavljenje Severne železnice zaslužil »težke tisočake«! A vse skupaj ni nič pomagalo. Pri volitvi dne 21. februarja sem prodrl z 924 glasovi proti Mazelletu, ki jih je dobil le 696. Vest o svoji izvolitvi sem prejel na Brionih, zahvalne brzojavke so bile edini trud in trošek, kar mi jih je provzročila belokranjska volivna borba.

Zdrav sem se vrnil na Dunaj k državnozborskemu zasedanju. A pred vsem je trebalo, novo izbranemu kranjskemu deželnemu zboru preskrbeti delazmožnost. Posredoval je med našimi strankami tedanji ministrski predsednik baron Beck. V njegovem salonu smo se zbrali zastopniki obeh narodnih strank. Razgovora so se udeležili od vlade Beck in minister notranjih zadev baron Bienerth, od slovenske ljudske stranke Šušteršič in jaz, dočim je narodnonapredno stranko zastopal dr. Triller. Debato sem — ako me spomin ne vara — otvoril jaz. Namenoma, z ozirom na Trillerjevo mentaliteto, sem se zaganjal v volivni privilegij kranjskih veleposestnikov, češ utemeljuje se njih predpravica s stalnostjo zgodovinskega posestva, dočim se kranjska veleposestva zlasti v zadnjem času kar trkljajo iz ene roke v drugo. Toda tu me prekine ministrski predsednik

s precizno izjavo, da mora ostati predpravica veleposestva izven diskusije. Prešel sem tedaj na ostalo tvarino, vendar sem s svojim naskokom na privilegij veleposestnikov vsekako ugodno vplival na Trillerjevo razpoloženje. Razprava je bila povsem mirna in dostojna, očividno je prevladala pri vseh strankah odkrita želja, priti do povoljnega uspeha.

Iz debate neko zanimivo epizodo!

Pri razgovoru v ministrskem salonu je hotel namreč dr. Triller spraviti med mirovne pogoje tudi izboljšanje kranjskih učiteljskih plač, katere so takrat v istini bile sramotno nizke. Ali sredi njegovega govora ga prestriže Beck z opazko: »Oprostite, g. doktor, toda jaz sem star praktik ter kot tak Vam povem, da je še vsaka stranka crknila, ki se je spečala z učitelji!« Glasen smeh, Triller se je smejal z nami in umaknil dotični predlog.

Dosegla se je načelna poravnava glede volivne reforme. V prijateljskem pogovoru je odšla naša trojica v bližnjo, nekdaj znamenito kavarno Pucher na »Kohlmarktu« ter sva se ločila od dr. Trillerja kot dobra prijatelja.

Ali navzlic temu, da so bile pri Becku sklenjeni preliminarji poravnave, sva si bila s Šusteršičem na jasnem, da še niso pod varno streho, dokler jih ne potrdi deželni zbor. Morala sva tedaj pred vsem doseči nujno sklicanje deželnega zbora, imenovanje deželnega glavarja, konštituiranje in izvolitev deželnega odbora. Iz kavarne sva se v takih razgovorih podala na Šusteršičevo stanovanje v »Schottenhofu«. Tudi pri tej priliki se je dr. Šusteršič izkazal kot zelo premeten in skrajno energičen parlamentarni taktik. Oba sva znala, da je bila za peto uro popoldne sklicana seja ministrskega sveta. Navzlic temu je Šusteršič v sejo poslal ministrskemu predsedniku pisemce, da morava midva še tisti dan nujno govoriti ž njim. In glej, odgovor se je glasil, da naj prideva takoj! Udereva torej v ministrski svet, seja se prekine, zopet sedeva z Beckom in notranjim ministrom Bienerthom v salonu. Pojasnila sva gospodoma, da je nujno potreba takoj sklicati deželni zbor. Prodrla sva, vse se je natančno dogovorilo in midva jo zopet kreneva skozi ministrsko posvetovalnico, kjer so naju ostali ministri obsipali z vprašanji, ali sva se pač zedinila z baronom Beckom?

Dva dni kasneje, marca 1908. je že uradna »Wiener Zeitung« javila moje imenovanje deželnim glavarjem in bar. Lichtenbergovo mojim namestnikom.

Nastopil sem to častno mesto, v svesti si, da sem kos izročeni mi težki nalogi. Dobro sem poznal deželo Kranjsko, poznal želje in potrebe njenega prebivalstva. Znano mi je bilo deželno gospodarstvo, saj sem bil dokaj let finančni referent v deželnem zboru in deželni proračun je bil dobil vnanjo obliko in mnogo notranje vsebine baš pod mojim poročevalstvom. Vešč sem bil

tudi uprave; poznal sem temeljito državno upravo z vsemi njenimi hibami in nedostatki, njeno okornostjo in pedanterijo, vedel sem tedaj, kako treba napraviti bolje. Dobra šola v tem pogledu je bilo zame dejstvo, da sem bil šest let samostojni načelnik druge instance, tako zanimivega urada kakor je bila centralna direkcija šolskoknjižnih zalog. In deželni zbor? Star parlamentarec sem bil, izvežban v kodifikaciji zakonov, dobro izurjen tudi v uporabi pravilnega reda ter kos parlamentarnim nevihtam. V domači politiki pa sem bil pač zvesto vdan načelom SLS, toda nisem bil noben fanatičen strankar in nikoli nisem hotel uničiti rojaka, ako je bil drugih svetovnih nazorov kakor jaz. Je-li tedaj bilo preveč, ako sem svojo kvalifikacijo za deželno glavarstvo a priori smatral kot dokaj povoljno?

25. marca sem prišel z Dunaja v Ljubljano, dan kasneje sem prevzel uradne posle. Otvoritvena seja deželnega zbora se je vršila 27. marca. Moj nastop kot deželni glavar in deželnozborski predsednik je pozdravila stranka z burnimi ovacijami, programni moj govor je bil sprejet od pristašev z glasnim odobravanjem, z vidnim zadovoljstvom od nasprotnikov.

Še v isti seji so izročili dr. Šusteršič, baron Schwegel in dr. Tavčar nujni predlog, naj se razširi volivna pravica za deželni zbor; izvoli se naj odsek 12 članov, kateri naj izdela dotično zakonsko predlogo. Nujnost je utemeljeval Šusteršič, bila je soglasno sprejeta. Sigurno je SLS dosegla velik političen uspeh in po vsej pravici je mogel »Slovenec« v številki z 28. marcem zmagoslavno zaklicati: »Stari pakt med liberalci in Nemci je razbit, Hribarja je burja vzela!«

Morda je tu najboljša prilika, ogledati in oceniti deželni parlament. Vsekako je bila SLS nele najmočnejša stranka v deželni sobani, temveč prevagovala je tudi po talentih in duševnih potencah. Njih vodilne može Šusteršiča in Kreka sem že narisal v enem prejšnjih poglavij; istotako sem že ocenjal Jos. vit. Pogačnika in Naceta Žitnika, preostaja mi še naslikati prezanimivo prikazen dr. Evg. Lampeta. Vsekako mož izredne darovitosti! Truplo majhno in čokato, ena noga pohabljena, menda vsled nesrečnega padca v otroških letih, na krepko razvitem zgornjem telesu čudovito lepa glava, izrezana kakor rimska kameja. Dokaj sveta je bil videl, mnogo znal, ob enem bil govornik in organizator. Toda vendar — kak razloček med Evg. Lampetom in idealnim Jan. Ev. Krekom! Lampe je bil samosilnik, skozinskozi avtokratična narava, brezobziren in strasten v svojih metodah, fanatičen v svojih namerah. Čudna zmes vzornih in pogubnih lastnosti!

O ostalih poslancih le toliko, da je bilo med njimi kljub vsej preprostosti vendar veliko razsodnosti in porabnosti. Dekan Lavrenčič, uglajen in moder mož, župnika Piber in Hladnik,

praktična gospodarja, Mandelj, trezen presojevalec finančnih vprašanj in stvaren govornik. Skoraj bi pozabil »očka« Povšeta, ki je v poljedelskem ministrstvu kakor tudi med agrarnimi veljaki dunajskega parlamenta bil na glasu izrednega strokovnjaka. Tudi med kmetskimi poslanci presenetljivo veliko »brihtnosti«. Smelo se more reči, da SLS nikoli več ni bila tako bogato obdarjena s talenti in delavnimi silami nego v deželnozborskem zasedanju l. 1908., ki se je vršilo pod mojim predsedstvom!

Drugi dve stranki v deželni zbornici, narodnonapredna in nemška, sta tudi v kvalitativnem pogledu daleč zaostajali za SLS. Pač je »napredna« razpolagala z blestečim govornikom, dr. Ivanom Tavčarjem, ki je učinkoval na poslušavce sedaj s polnodonečim patosom, sedaj z osoljenim dovtipom, toda nedostajalo mu je političnega koncepta, sploh nikoli ni bil politik. Imeli so spretnega debaterja dr. Trillerja, izkušenega narodnega ekonoma tovarnarja Lenarčiča, ali manjkalo je zastopnikom preperelega liberalizma velikih idej, modernega čutstva, kateremu se je na široko odpirala vzprejemljiva Krekova duša. V stvarnem pogledu so »klerikalci« vsekako dokaj nadkriljevali svoje protivnike iz naprednjaškega tabora.

Isto je bilo z Nemci. Pač je bil tam še »gorjanska prevzvišenost« baron Joža Schwegel, gotovo ena najznamenitejših političnih osebnosti, kar jih je imela stara Avstrija, toda poznala se mu je že visoka starost in menda je tudi zavratna bolezen, kateri je šest let kasneje podlegel ta gorenjski hrast, že raztezala svoje kremplje po njem. Ožji njegovi tovariši ga sicer niso nič kaj preveč ljubili, toda običajno so se podvrgli njegovi duševni premoči. Ker je bil Schwegel čestokrat bolan, je vodil nemško krdelo Jos. grof Barbo, prikupljiv in razsoden mož, potomec stare benečanske rodbine, katera je bila že v XV. stol. krščanstva dala papeža; starega lisjaka Schwegla pač ni mogel nadomestiti. V tem klubu je igral neko vlogo tudi dr. Eger, kočevski poslanec, vodja kranjskih »narodnih« Nemcev, dostojen človek, kot govornik in politik prav srednje vrste. In ostali gospodje veleposestniki? Vsi zelo dostojni, nekateri dokaj daroviti, kakor n. pr. plem. Schollmayr in izumitelj baron Codelli, v političnem pogledu pa vsi več ali manj nedolžni.

Da bi govoril v slogu »Novic« blaženega »očeta« »Bleiweisa«, bi moral reči, da je v tedanjem deželnem zboru vsekako »zvonec nosila« slovenska ljudska stranka!

Prva in poglavitna naloga je bila deželnemu zboru volivna reforma. Ker me je stvar silno zanimala, sem se posluževal svoje glavarske pravice ter sem prisostvoval dotični razpravi. Zastopniki narodnonapredne stranke so kolikor toliko branili svoje interese, toda dokazali so pri tej priliki veliko

taktično nerodnost. Kako spretno je Schwegel umel zavarovati koristi veleposestva! Da ne bi bila prišla svetovna vojna in ž njo vesoljni prevrat, kateri je odnesel še druge sile nego je bilo kranjsko veleposestvo, bi menda izvoljenci njegovi še danes sedeli v svoji privilegovani kuriji. A »naprednjaki«! Vdali so se svojim nasprotnikom na milost in nemilost v slepi veri na prazne besede in mile obljube tako prefriganega pogodbenika kakor je bil Šusteršič! Hoteli so si osigurati določbo, da gre v mestni kuriji volivna pravica le krajnim, a ne političnim občinam. Njih zahteva je bila povsem opravičena, torej so jo morali predlagati jasno in precizno v besedilu deželnega volivnega reda. Da so to storili, brezdvomno bi se jim tedaj bilo ugodilo, ali zanemarili so to previdnost, zadovoljili so se s praznimi besedami dr. Šusteršiča in prav kmalu so na lastni koži občutiti, koliko v politiki velja — opreznost!

Na kaki podlagi je bil sklenjen sporazum? Dosedanje volivne kurije ostanejo, pridruži se jim pa četrta kurija, ki s splošno volivno pravico izvoli v deželni zbor 11 poslancev, izmed teh enega za mesto Ljubljano. Poleg tega se v mestni kuriji pomnoži število zastopnikov ljubljanskega mesta od dva na štiri ter Ljubljana razdeli na dva volivna okraja, precej enaka po številu prebivalcev in davčni moči. Kočevsko mesto postane samo zase volivni okraj. Kurija veleposestva se je trdno zasidrala, kajti s § 38. dež. reda se določa, da treba za spremembo dež. reda prisotnosti vsaj treh četrtin vseh poslancev in pritrditve vsaj dveh tretjin navzočih poslancev. Izgledalo je torej, da je s to določbo petrificirana predpravica veleposestnikov, toda — prišla je svetovna vojna ter z eno črto izbrisala vse privilegije!

Ustavni odsek je soglasno sprejel te spremembe, navzlic temu je bila razprava v zbornici dokaj burna. Pri glasovanju pa se je pokazalo, da ni nobene discipline v narodnonaprednem klubu. Očividno se klub ni strinjal s popustljivostjo vodstva. Večinoma so v nadrobni debati le odsekovi člani dr. Tavčar, dr. Triller in Plantan glasovali za odsekove predloge, dočim so jih ostali klubovi člani pustili na cedilu ter oddajali svoje glasove »contra«.

Vendar so odsekovi predlogi obveljali s kvalificirano večino. Ko sem proglasil ta sklep, je zadonelo viharno odobravanje s strani SLS. Kako tudi ne? Saj jej je bila s tem zagotovljena absolutna večina in za vedno je bila odstranjena možnost, da bi se še kdaj ustanovila nadvlada združenih »naprednjakov« in nemških graščakov.

Po končanem izrednem zasedanju deželnega zbora sem se takoj podal na delo. Pred vsem sem hotel zboljšati promet in prometna sredstva v onih pokrajinah, katere so bile dosihmal zanemarjene v tem pogledu. Torej na jugozapad kranjske de-

žele! Seboj sem vzel stavbnega svetnika Ant. Klinarja in prezidijalnega tajnika Ivana Škarjo, oba odlična uradnika. Naše študijsko potovanje je šlo iz Črnomlja čez Tančjo goro v Stari trg nad Poljanami, v ta povsem zapuščen in vendar tako zanimiv kotiček ožje domovine. Lepa slika: vas z župno cerkvijo in župniščem na hribu, globoko pod njo Kolpa, vse obdano od zelenja, polja, travnikov, vinogradov, v ozadju pa temne šume Auerspergove graščine! V župnišču neka posebna redkost! V hišnih vratih, narejenih iz močnega hrasta z železom okovana »lina«. Čemu? Tod skozi je v nedavnih časih še župnik »pucal«, kadar so »hajduci« poskušali udreti v hišo ter oropati in poklati farovško družino! Prisotni kaplan mi je pravil, da je pred par leti sam še obhajal »zadnjega hajduka«!

In ljudje v poljanski dolini! Visoke lepe postave, krepko ljudstvo, a v istini »colluvies gentium«, prava narodnostna zmes. Jedro srbskohrvaško, nekaj primešanih Slovencev in Kočevarjev, da, po mojem mnenju, še albanski utrinki, ki so jih bržkone sem zanesli turški napadi. V istini zanimivi kraji zlasti za jezikoslovca in »folklorista«!

Iz poljanske doline mimo Sinjega vrha, čigar poetično ime so Nemci bili prekrstili v »Schweinsberg«, naprej v Vinico, odtod na Prekopo, dalje peš do Adlešičev in preko Gribelj in Podzemlja v Metliko. Povsod živahni razgovori z zastopniki ljudstva, s katerimi sem se zmenil o njih prometnih in drugih gospodarskih potrebah.

Drugo zelo poučno potovanje sem napravil v družbi cestnega referenta dr. Evg. Lampeta in načelnika dež. stavbenega urada inž. Ant. Klinarja v Suho Krajino in kočevski »hinterland«. S postaje Videm-Dobrepolje smo jo udarili peš čez Žvirče v Hinje in odtod do deželne ceste v Kočevje. Drugi dan preko Ribnice in Sodražice na Loški potok, odtod preko Drage in Planine v divno dolino Čabranke. Ne bojim se ugovora, ako trdim, da spada »cañon« od hrvatskega Čabra do Broda na Kolpi in zgodovinsko znamenitega Kostela med najlepše pokrajine, kar jih ima s krajevno krasoto tako bogato obdarovana Slovenija. Vekovita škoda, da se pri nas občinstvo tako malo meni za te naše bisere!

Z Broda preko Banjeloke in Novega sela v Kočevje, kjer smo končali svojo cestno ekskurzijo.

Toda zakaj tako obširno govorim o teh potovanjih? Baš zato, ker sem do duše uverjen, da so zgolj taka potovanja, povsem preprosta, brez vseh ceremonij, brez sprejemov in svečanih nagovorov, v istini koristna in plodonosna. Kar smo videli pri teh študijskih izletih, je bila potem podlaga za znamenito akcijo deželnega odbora v dopolnitev cestnega omrežja in zboljšanje prometnih in gospodarskih razmer. Deželni odbor si je v istini zadobil trajne zasluge!

Začetek mojega deželnega glavarstva je bil torej zanimiv in uspešen. Bili so v istini »medeni tedni« in kar milo se mi stori, ako se spominjam te blažene dobe. Ali upravna idila je kmalu izginila ter se umaknila epohi polni razburjenja, prevar in žalitev. Bog vedi, da nisem jaz zakrivil te neugodne spremembe!

XXVI. poglavje.

»Bist Du es oder bist Du es nicht? Thusnelda«.

Sedaj zanimiva epizoda iz dobe mojega deželnega glavarstva! Poučna obenem, ker živo dokazuje, kako mora delovati točna uprava. In taki vzorci so nad vse potrebni zlasti pri nas, ki se žalibog ne moremo preveč ponašati s svojim upravnim aparatom.

Sedel sem dne 19. januarja leta 1911. kot deželni glavar pri svoji pisalni mizi ter odpiral baš došlo pošto. V roko mi pride pisemce s poštno znamko Dresden-Altstadt, naslov čisto pravilno moj, pisava očividno od ženske roke. Odprem pismo, drugega ni bilo v njem, kakor besede: »Bist du es? Oder bist du es nicht? Thusnelda.« Smejal sem se, besedilo mi je bila uganka in tudi podpis, toda začel sem premišljevati; ne maram se delati lepšega kakor sem in odkrito morem priznati, da preden sem se resno zaljubil v svojo kasnejšo ženo, sem bil, no recimo, dokaj živ fant in imel tudi marsikatero znanje z ženskim spolom, toda če sem še tako vzbujal stare spomine in pred svojim duševnim očesom dal defilirati svoje znanke iz tistih porednih mladostnih let, Thusnelde pa le ni bilo nobene med njimi. Sprva sem hotel pismo vreči v tisto košaro, ki je namenjena nevažnim papirjem ali potem sem se vendar premislil. Naposled je tudi najboljša zakonska žena, zlasti če v istini ljubi svojega moža, »au fond« ..., vendar kolikor toliko ljubosumna in gotovo bi bila užaljena moja soproga, ako bi po kakem nesrečnem naključju ta listič prišel v njene roke. Sklenil sem tedaj uradno dati poizvedeti, kdo je pisec tega pisma in iz katerega nagiba ga je meni poslal? In tako je romal še tisti dan sledeči dopis na policijski urad v Draždane:

Das unterfertigte Praesidium ersucht um die gefällige Ermittlung und Bekanntgabe, wer den beiliegenden Brief geschrieben und was ihn dazu veranlasst hat?

Der Adressat ist der Landeshauptmann des Herzogthums Krain Franz Edler von Šuklje.

Praesidium des krainischen Landesausschusses,
Laibach, am 19. Jänner 1911.

Šuklje, l. r.

An das löbliche königl. Polizeiamt
in Dresden.

Neverjetno, da sem imel že 1. februarja točen odgovor in do pičice natančno pojasnitev dotične uganke!

Uprava v saksonskem kraljestvu je v istini vzorno točna. Obenem se vidi, da silno štedi s papirjem in črnilom, kajti na isti poli, ki smo jo mi poslali z deželnega odbora, smo dobili celo rešitev od vseh prizadetih saksonskih uradov. Akt je dobila najprej v roke »die Königliche Polizeidirektion Dresden-Hauptbureau, am 20. Jänner 1911. Odposlala je akt »der Zuständigkeit wegen weiter an die königl. Amtshauptmannschaft Dresden-Neustadt mit dem Ersuchen um unmittelbare Erledigung, podpisan Dr. Köstner, Regierungsassessor. Že 26. januarja je ta kraljeva »Amtshauptmannschaft« napravila svoj sklep, ki se je kategorično glasil: »An Herrn Gendarmeriebrigadier Hoppe in Laubegast. Zur Erledigung des umstehenden Ersuchens«. In že 27. januarja je ta žendarmerijski brigadir, pri katerem pa cenjeni čitatelj ne sme misliti na kakega generala brigadirja, temveč ta naslov znači na Nemškem toliko, kakor pri nas žendarmerijski narednik. Do pičice natančno je dognal mož celo stvar. Njegovo poročilo, tudi spisano na naši uradni poli, se glasi v slovenskem prevodu takole:

Laubegast, 27. januarja 1911.

Pisateljica priloženega pisma je učiteljska soproga Jadwiga Thusnelda Stein rojena Wohlfart, rojena 15. marca 1845 v Dippoldiswalde. Od 28. aprila l. 1910. stanuje v Tolkewitzu, Seidnitzerstrasse št. 9/II pri svoji hčeri imeteljici penzije, Hermini ločeni . . . . . .

Njen soprog Ernest Ludvik Stein je bil do 13. maja l. 1888. učitelj v Dippoldiswalde. Ta dan se je podal na ferijalno potovanje, od katerega se ni več vrnil. Zadnjo vest od njega je dobila nekaj dni kasneje iz Berolina.

Povod pisanju njenega pisma je bila podoba kranjskega deželnega glavarja g. Franca pl. Šukljeta, ki se nahaja v priloženem časniku.

Ker je ta slika bila podobna njenemu soprogu, je mislila, da bi mogel to biti on ter da se je v svoji dolgoletni odsotnosti pridejal drugo ime.

V svoji neprestani potrtosti se je hotela po tem pismu prepričati, ali je njena sumnja opravičena.

Imenovana Stein živi v bornih razmerah ter dobiva na leto 150 Mark milostne podpore. Ima pet odraslih otrok. Ena njenih hčera je omožena z inženirjem Heeren-om v Emdnu, druga hčer je uvodoma imenovana Löwitte in trije sinovi, v starosti 36—39 let, so nameščeni v inozemstvu.

Priloženo: 1 pismo in 1 časnik.

Hoppe, l. r.,
žendarmerijski brigadir.

In zopet čitamo na zadnji strani uradne pole kranjskega deželnega odbora: »Beschluss der königl. Amtshauptmannschaft Dresden-Neustadt vom 30. Januar 1911: dem Praesidium des krainischen Landesausschusses zu Laibach zurück zu senden.«*

Podpis nečitljiv.

Odkrito rečeno, ko sem dobil v roke to pojasnilo, mi je bilo žal, da sem bil sprožil to zadevo. Predstavljal sem si staro ženico, pobito po grozni nesreči, kajti sigurno je bil njen mož

---

* Glej vse te dopise v faksimilih str. 113—116.

Eingeg. a. 21. Jan. 1911 vorm.
Kgl. Poliz.-Dir. Dresden.

Tgb. Evbür. II 658

Das unterfertigte Präsidium ersucht um die gefällige Ermittlung und Bekanntgabe, wer den beiliegenden Brief geschrieben und was ihn dazu veranlasst hat.

./.

Der Adressat ist der Landeshauptmann des Herzogtumes Krain Franz Edler von Šuklje.

Präsidium des krainischen Landesausschusses

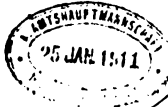
Laibach, am 19. Jänner 1911.

An das löbliche königl. Polizeiamt

in

D R E S D E N .

121 II.

Königl. Polizei-Direktion Dresden,

— Hauptbureau —

am 24. Januar 1911.

Der Zuständigkeit wegen weiter

an die Königl. Amtshauptmannschaft

zu

Dresden-Neust.

mit dem Ersuchen um unmittelbare Erledigung.

I. A.

Dr. [illegible]

Regierungsrat

1 Brief

Beschluss

der Königl. Amtshauptmannschaft Dresden-Neustadt

vom 26. Januar **19**11.

zu Nr. 121 II.

d. Bl. an

Herrn Gendarmeriebrigadier Hoppe

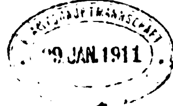
in

Laubegast

zur Erledigung des anliegenden Schreibens.

I. A.

Zu 121 II. v. [illegible]

1 Brief.

Laubegast, am 27. Januar 1911.

Der Schreiber des beiliegenden Briefes ist die seit [illegible] in Tolkewitz, Reichsstraße Nr. 3 bei ihrer Tochter der Pensionats-[illegible] [illegible] geb. Schwicke [illegible]

Hedwig Mathilde Stein geb. Wohlfarth,
geb. am 15./3. 45 in Dippoldiswalde

Ihr Ehemann August Ludwig Stein ist bis 13./5. 88 Lehrer in Dippoldiswalde gewesen. An dem letztgenannten Tage hat er eine Ferienreise angetreten und ist seitdem verschollen. Die letzte Nachricht von ihm hat sie einige Tage darnach aus Berlin erhalten.

Die Veranlassung zum Schreiben ihres Briefes hat die in dem beifolgenden Zeitungsblatt befindliche Abbildung des Krainer Landeshauptmanns Herrn Franz von Šuklje gegeben.

Da das Bild dem ihres Ehemannes ähnele, habe sie angenommen, daß er es sein könne und während seiner langjährigen Abwesenheit sich einen anderen Namen beigelegt habe.

Bei ihrer fortgesetzt gedrückten Stimmung habe sie sich durch diesen Brief von ihrer Vermutung überzeugen wollen.

Die Stein lebt in dürftigen Verhältnissen und erhält jährlich 150 M Gemeindeunterstützung. Sie hat 5 erwachsene Kinder, wovon eine Tochter mit dem Ingenieur Heeren in Dresden verheiratet ist. Die zweite Tochter ist [illegible] Löwicke und 3 Söhne im Alter von 36–39 Jahren befinden sich im Auslande in Stellung.

Hierzu: 1 Brief und 1 Zeitungsblatt.

Hoppe,
Gend.-Brigadier.

Beschluss

der Königl. Amtshauptmannschaft Dresden-Neustadt

vom 30. Januar 1911

zu Nr. 121 IX

Dem

Präsidium des krainischen Landesausschusses zu Laibach

zurück zu senden.

I. A.

v. Seydewitz

2 Anlagen.

v Berolinu umorjen in truplo njegovo bržkone v Sprevo ali v katero bližnjih jezer vrženo, tako da sledu ni bilo več o njem. Kako se je morala reva prestrašiti, ko jo prime na enkrat v njenem stanovanju oblastni žendarmerijski brigadir, ki reprezentira na Nemškem dokaj več, kakor kak avstrijski ali jugoslovanski orožnik ter ji začne vest izpraševati, obenem ji očitajoč, da se je upala pisati na tako visokega gospoda, kakor mora biti po njegovem mnenju deželni glavar! In še bolj me je pekla vest, ko sem prejel dan kasneje njeno pismo, datirano iz . . . . 31. januarja 1911. Pismo se glasi v prevodu:

Visokorodnemu gospodu pl. Šukljetu, deželnemu glavarju v Ljubljani.

Oprostite, da se še enkrat drznem Vam pisati. Toda preveč sem preplašena po posledicah svojega dopisa. Da boste razumeli moj korak, si dovoljujem Vam pojasniti zadevo.

Moj mož je bil učitelj in se ni vrnil l. 1888. od nekega ferijalnega potovanja k meni in najinim petim majhnim otrokom. Kar je bilo nerazumljivo nam in celemu kraju, kajti bil je obče spoštovan in niti najmanjšega povoda ni bilo, da bi nas zapustil. Mislila sem na kako nesrečo in tudi danes sem prepričana, da je mrtev, ker vendar se ne more razumeti, da bi oče svoje nebogljene otroke namenoma zapustil! Pred kratkim mi pa nekdo, ki ga je dobro poznal, pokaže časnik, v katerem je bila Vaša cenjena slika. Storil je to radi izredne podobnosti z mojim možem. To naj opraviči moj korak, kajti preveliko je bilo presenečenje in mislila sem si: »Če je on to, me bo razumel, če pa ni, bo pismo enostavno uničil.« Morala sem dobiti gotovost v svoji razburjenosti, nobene druge misli nisem imela. Radi tega Vas prav lepo prosim, bodite tako milostljivi ter odpustite mi!

Z najlepšim velespoštovanjem beležim najvdanejša

Thusnelda Stein.

Naravno, da sem ji takoj odpisal in se s svoje strani oprostil. S tem se je končala moja afera s Thusneldo. Ali eno sem pridobil, pravi rešpekt pred točnostjo, s katero posluje uprava na Saksonskem. Takrat smo živeli še v stari Avstriji. Vprašal sem: Koliko časa bi bil moral čakati in koliko ekshibitnih številk bi se pri najrazličnejših uradih napravilo iz dopisa kranjskega deželnega odbora ter naposled kak rezultat bi bil dobil! Sam sodim, da bi v najugodnejšem slučaju nekaj mesecev trajalo, predno se reši moj akt in prav verjetno je, da bi se rešitev glasila enostavno, da se navzlic najskrbnejši preiskavi odpošiljatelj ni mogel dognati.

In pri nas v Jugoslaviji, ali bi bil uspeh bolj ugoden? Na to vprašanje si niti ne upam odgovoriti.

In tu si dovoljujem neko splošno opazko. Žalostna istina je, da boleha naša lepa država na svoji, odkrito rečeno, nedostatni upravi. Niti v Sloveniji nimamo uprave, kakršna bi morala biti. Saj smo jo bili prevzeli od nekdanje Avstrije, ki je bila naravnost razvpita po svoji prepočasni, preokorni, zastareli upravi! Še vedno je vladal v avstrijski državni polovici birokratični duh, ustvarjen po suhoparno pedantičnem cesarju Francu! Birokratični ustroj avstrijski je bil označen po pre-

obilnem pisarjenju ter po tem, da je uradnik največ gledal na to, da je »krit« ter je radi tega odvračal sleherno odgovornost. To je bila ukoreninjena hiba avstrijskega upravnega sistema, ki je silno kvarno vplivala na celo upravo navzlic temu, da je bilo med uradništvom dokaj naobraženih, inteligentnih osebnosti. Mi v Sloveniji smo ta način uprave prosto prevzeli iz avstrijske dobe, pa smo ga še pokvarili s tem, da smo v prvem desetletju svoje samostalnosti neprimerno pomnožili itak že preveliko število uradnikov ter iz Beograda dobili še dokaj več formalizma in zlasti statistične navlake!

Priznavam, da veje od 6. januarja t. l. sem iz državnega središča drug veter. Obetajo se nam med drugim daleč segajoče redukcije uradniškega osobja. Priznavam, da imamo mnogo preveč uradništva. Na ves glas izražam svoje notranje prepričanje, da bi s tretjino uradnikov, ako bi bili ti dobro plačani in strokovno kvalificirani, mnogo bolje shajali nego sedaj, a vendar bi baš v tem oziru odločno svaril pred vsakim nepremišljenim korakom. Osobje reducirati, obenem pa obdržati sedanji okorni uradni potek — bi bila silna napaka. Predvsem bi se morali odločujoči gospodje biti popolnoma na jasnem, kako naj se odslej vrši potek aktov v moderni upravi? In ker nihče pri nas nima teh izkušenj in vednosti, ne preostaja nič drugega, nego študirati upravo v onih državah, ki razpolagajo s tako upravo, kakor jo zahteva duh modernega gospodarskega življenja. Da bi jaz smel svetovati, bi stavil vrhovnemu vodstvu predlog, naj odpošljejo dve do tri komisije, sestavljene iz mlajših uradnikov vseh prizadetih upravnih strok v inozemstvo. Jasna istina je, da je uprava danes še daleč najboljša v Nemčiji, zlasti na Saksonskem, Badenskem, deloma tudi na Pruskem. Vsaki teh komisij bi dodelil zanesljivega, izkušenega starejšega činovnika, kateri bi moral paziti na to, da komisija v istini dobro uporabi svoj čas. Ko se vrnejo s komisije domov, bi morale predložiti svoja nadrobna poročila ter staviti primerne predloge centralni vladi. Le-ta se naj potem poglobi v študij teh predlogov ter naj končno s pomočjo znanstvenikov in praktikov šele določi, kaj je primerno našim razmeram in kaj ne? Odločno pa svarim pred slepim posnemanjem. Nikoli se ne sme pozabiti, da mora tudi potek upravne izvršbe vedno biti prikrojen dejanskim razmeram, obstoječim v kraljevini Jugoslaviji.

XXVII. poglavje.

Po medenih tednih!

Več je bilo vzrokov, da se je zame skoro nehalo prijetno bivanje v deželnem dvorcu.

Pred vsem je udrla v mojo rodbino bolezen in smrt. Ugrabila mi je baš najljubšega mojih sinov, s katerim sva se po vsej pravici mogla ponašati moja zvesta zakonska družica in jaz, najino »solnce«, kakor sva nazivala svojega L u j a. Po zrelostnem izpitu je študiral na dunajski eksportni akademiji. 19 let je bil star, izredno krepak, junak po telesu in značaju, nenavadno darovit. Meseca avgusta nam je zbolel doma »na Kamnu« za tifuzom, tej bolezni se je pridružilo naenkrat vnetje prsne mrene in vse skup se je razvilo v — »hitro jetiko«! Brez presledka je ležal siromak skoraj šest mesecev v postelji, ves obležan je že bil, cela desna stran jedna sama rana, pravi svetopisemski Job, in vse bolečine je prenašal s čudovitim junaštvom, niti z najmanjšo tožbo ni motil svoje okolice. Še par ur pred svojo smrtjo se je bavil z učenjem, živ interes ohranivši zlasti za narodno gospodarstvo ter za vse vede, spadajoče v obzorje svetovnega trgovca.

Moja dolžnost kot deželni glavar me je vezala čez teden na deželni dvorec in njegovo pisarno, le preko nedelje sem mogel hiteti domov k obupani materi in hirajočemu sinu. Sam na sebi je bil položaj nad vse mučen, a sedaj pa so še pritisnili krvavi septemberski dogodki (19.—22. sept. 1908) in njih nedogledne posledice, ob jednem se je pa od dne do dne bolj kazalo in jasneje izražalo notranje nasprotje med menoj in priznanim vodjo Ljudske stranke, pravim gospodarjem na Kranjskem, d r. I v a n o m Š u s t e r š i č e m. Prerazlične narave sva bila, da bi mogla dolgo časa mirno shajati drug poleg drugega. Razpora nisem bil jaz kriv. Brzdal sem se, kar se je dalo, marsikatero grenko sem pogoltnil tiho in potrpežljivo. Š u s t e r š i č, avtokrat po svojem nagonu, brezobziren do skrajnosti, častihlepen ob jednem in samopašen, se je hotel igrati tudi z menoj, izrabiti me je nameraval kakor je izrabljal celo svojo okolico in ves narod. Brezpogojno je vladal v stranki. Škofa je znal pridobiti za se, deželnega predsednika barona S c h w a r z a je strahoval, da je kar trepetal pred nasilnežem, tudi mene je hotel podjarmiti, a — z menoj se mu ni posrečilo.

Notranji konflikt je bil sam po sebi dan, končno je moralo priti do preloma!

Že je bilo tupatam mogoče opazovati prva znamenja najinega razkola, kar so izbruhnili septemberski poulični izgredi. Bil sem tedaj še na dopustu, pri postelji svojega bolnega sina, ko dobim »Na Kamen« glas, da je po ljubljanskih ulicah tekla nedolžna kri. Odmah sem prihitel v deželni dvorec, toda pomagati se ni nič več dalo. Vsi odgovorni faktorji so pokazali svojo nedostatnost: deželni predsednik baron Schwarz, preslaboten za svoje mesto, ljubljanski župan Ivan Hribar v svoji neprekosljivi samosvestnosti, vojaški krogi v celi nagoti svoje brutalnosti. Ljubljanski dogodki so pa segali veliko dalje nego se je vobče pri nas mislilo. Pred vsem so silo neugodno vplivali na itak ogroženo pozicijo ministrskega predsednika barona Becka. Vladni program njegov je bil pomirjenje narodnih nasprotstev, narodna sprava in poravnava, in kar se je od 19. septembra dalje dogajalo v Ljubljani in po ponemčenih spodnještajerskih gnezdih ter v Celovcu, to se nikakor ni dalo spraviti v sklad s podlagami Beckove politike. V istini je ta državnik s svojim kabinetom že 9. novembra dal svojo ostavko in njegovim naslednikom je krona imenovala dosedanjega notranjega ministra barona Bienertha.

Eden najresnejših in najrazboritejših nemških poslancev, kar jih je še imela stara levica, Jos. Marija Baernreither sodi o Bienerthu tako:

»Bienerth war vielleicht der schwächste Ministerpräsident, den Österreich je gehabt hat, in einer Zeit, in der wir den stärksten gebraucht hätten«.*

Popolnem podpišem to ostro sodbo. Beck je bil državnik, Bienerth je bil in ostal — prezidijalist. Visoka postava, gladek v svojem vedenju, ob enem pa hladen in skrajno rezerviran, vse lastnosti dobrega predstojnika prezidijalnega oddelka! Po materi vnuk Schmerlingov, po očetu sin avstrijskega feldcajgmojstra je kot uradnik napredoval s čudovito hitrostjo. Z enajstimi službenimi leti je bil že v IV. činu, tedaj v času, ko so njegovi sošolci še večinoma tičali v IX. činu. In nikarte misliti, da je njegovo napredovanje bilo posledica izredno uspešnega dela. Kaj pa še! »Prezidijalista« nikoli ni zatajil, niti tedaj ne, ko je načeloval vladi kot ministrski predsednik. Oženjen je bil z lepo, črnooko Srbkinjo, bogato Anico, katero je staknil tam nekje v Banatu. Radi tega pa nikakor ni bil naklonjen Slovanom in zlasti mi Slovenci smo napravili ž njim prav slabo zameno.

Baš ko je Bienerth prišel na krmilo, je bila Avstrija zapletena v težko vnanjo krizo. Vodja naše vnanje politike, baron

---

* Jož. Baernreither, Fragmente eines politischen Tagebuches, stran 91.

Ährenthal je pripravil starega cesarja Frana Josipa do tega, da je z jasnim prelomom mednarodnega prava anektiral Bosno in Hercegovino. Iz te aneksije, ki je stopila na mesto okupacije, se je šest let kasneje rodila svetovna vojna. Že tedaj pa je bila eminentna nevarnost velikega oboroženega konflikta med evropskimi silami. Vse je bilo razburjeno, razvneto! V tej z elektriko prenasičeni politični atmosferi je naš Krek 22. decembra 1908 v državnozborski debati izustil pomenljive besede: »Še bolj kot prej čutimo, da spadamo skupaj s Srbi in Hrvati, čutimo potrebo, da se ustvari velika jugoslovanska država.« Pogumne besede, zlasti v času, ko je vojska stala pred durmi in so avstrijski oficirji že sablje brusili za zmagoviti pohod v osovraženo Srbijo!

Ob istem času se je vršila na Kranjskem prva deželnozborska volitev v kuriji splošne jednake volivne pravice. Dne 14. decembra 1908 je bilo izvoljenih 11 deželnih poslancev, izmed katerih le en pripadnik narodnonapredne stranke, Jos. Turk. Zdrav fant, ne le po svojem sočnem humorju slovenska izdaja klasičnega dunajskega »fiakarja«. Vseh drugih deset je sledilo zastavi »Slovenske ljudske stranke«. Posebnega talenta ni bilo med njimi, niti gimn. prof. Evgen Jarc ni presegal srednje mere politične nadarjenosti.

Še od septemberskih nemirov je bilo javno mnenje na Slovenskem razdraženo, ali kakor strela je mednje udarilo imenovanje »nemškega« deželnega šolskega nadzornika, objavljeno 28. decembra 1908 v uradni »Wiener Zeitung«. Nikake potrebe za to mesto, vrh tega še imenovana oseba baš za ta posel nekvalificirana! Prav namenoma izzivanje slovenske duše, čisto nepotrebna provokacija narodne strasti! Kdo je provzročil ta »Schwabenstreich«? Za to glupost so slovenski narodni krogi v prvi vrsti odgovornega delali deželnega predsednika Teod. bar. Schwarza, povsod se je čul le en glas: »Proč iz vladne palače s tem nespretnim upraviteljem!«

Deželni zbor vojvodine Kranjske je bil zopet sklican na 8. januarja 1909. Takoj se je videl velik razloček v političnem konceptu obeh narodnih strank. SLS je imela jasen načrt. Hotela je s spremembo zakona o šolskem nadzorstvu onemogočiti ponavljanje enakih vladnih budalosti, ob enem pa odstraniti deželnega predsednika. Za svojo osebo sem uverjen, da bi se vojni načrt poslancev SLS posrečil, da ga ni prekrižala nerodnost »naprednih« zastopnikov.

Kajti v taboru narodnonapredne stranke je prevagovalo otroško veselje na hrupni demonstraciji! Ko vstopi Schwarz na dan otvorilne seje v dvorano, se že dvigne huronski krik iz središča, »napredni« poslanci ga obkolijo, grozeče mu štrle naproti dvignjene pesti, ploha psovk ga obsiplje in posl. dr. Oražen mu moli pod nos manšeto, okrvavljeno od nesrečne žrtve septemberskih izgredov. Velikansk kraval in jaz, deželnozborski

predsednik v najmučnejšem položaju! Zastonj sem vihtel zvonec. zastonj klical »k redu« najhujše kravaliste, kdo se je le zmenil za »kazni« starega opravilnika, ki nikakor ni bil več primeren razvadam novodobnega parlamentarizma? Pač je bilo že sklenjeno, da se vzpostavi disciplinarni odsek, toda izvoljen še ni bil in tako dotična določba ni nič koristila. Kljub svoji nemali energiji sem bil brez moči v razsajajočem parlamentu, in kamen se mi je odvalil od srca, ko so se kravalisti naposled sami naveličali ter demonstrativno odšli iz zbornice baš v trenutku, ko se je bil k besedi oglasil tako pompozno sprejeti deželni predsednik.

Šli so gospodje hladit se v deželnozborski »buffet« ter počivat na pridobljenih lavorikah in nihče izmed njih se ni zavedal, da so s svojo kratkovidnostjo največjo uslugo storili baš — osovraženemu Schwarzu! Stolček njegov se je hudo majal, sigurno bi ga bili prekucnili mnogo pametnejši poslanci SLS, da ga niso zopet utrdili zaslepljeni »naprednjaki«. Kdor je poznal cesarja Frana Josipa, je moral vedeti, da je smatral naravnost za svojo vladarsko dolžnost, držati funkcijonarja napram, čeprav zasluženim, demonstracijam. Deželnozborska galerija se je torej ta dan »napasla«; hvaležna je morala biti povzročiteljem za zabavo, ali še mnogo bolj hvaležen jim je moral biti baron Schwarz. Proti koncu seje sem mu namignil, naj neopažen zapusti dvorano. Ubogal me je in dobro je storil. Ne vem sicer, kaka odhodnica bi ga bila čakala!

Zasedanje je bilo izredno kratko, trajalo je le od 8. do 16. januarja 1909. Bil pa je višek deželnozborske delavnosti. Nenavadna tvorna energija je takrat bila prešinila poslance Slovenske ljudske stranke, zasnovala so se najvažnejša deželna podjetja ter udejstvila z dobro premišljenimi inicijativnimi predlogi, razprave bi bile vredne slehernega velikega parlamenta. Po mojem okusu se je v debatah najbolj odlikoval Krek, vreden tekmec mu je pa bil Šusteršič. Sicer ga nisem nikoli smatral velikim govornikom, ali tedaj, zlasti v aneksijski in proračunski debati je mož vzrastel in prekosil samega sebe. Tudi dr. Lampe je razvijal vse blesteče darove velikega svojega talenta. Sploh pa so bile razprave prepojene z duhom stvarnosti in umerjenosti, ki je tudi odmeval iz lepih govorov dr. Tavčarja in dr. Trillerja nič manj nego iz premišljenih besed izkušenega politika barona Schwegla. Od svojih pričetkov sem se kranjski deželni zbor nikoli ni bil povzpel tako visoko, kakor baš v kratki parlamentarni kampanji januarja meseca 1909.

Po debati, ki se je sprožila povodom aneksije Bosne in Hercegovine, je bilo zatvorjeno kratko zasedanje. Po mojem sklepnem govoru se dvigne Schwegel ter mi poleg običajne zahvale za vodstvo imenom zbornice izreče vročo željo, naj mi dobrotljiva usoda olajša težke skrbi, ki me tarejo. V mislih je

imel hudo bolezen mojega najmlajšega sina. Žal, njegove in tovarišev želje se niso uresničile, fantu ni bilo pomagati, mesec dni kasneje smo pokopali mojega Luja na šmihelskem pokopališču. Srce je pokalo žalosti meni in materi — in vendar, prav so imeli stari Grki z izrekom: »Mlad umre, kogar bogovi ljubijo!« Kdo ve, v kakem strelskem jarku bi bil poginil najin ljubljenec, da ga ni Bog k sebi poklical pet let pred velikim klanjem, pred izbruhom svetovne vojne!

Proti usodnim udarcem je pač najboljše zdravilo naporno delo. In tega ni manjkalo v deželnem dvorcu. Tvarine, naložene nam od plenuma, je bilo ogromno in krčevito se je napenjal deželni odbor, da zadosti naročenemu mu delu. Ko se je s 23. sept. 1909 zopet zbral deželni zbor, našel je na svoji mizi nič manj nego 88 prilog, izdelanih od deželnega odbora, med temi dokaj zelo obsežnih zakonskih kodifikacij.

V deželnem odboru se je vršila ta sprememba, da je dr. Šusteršič odložil svoje začasno mesto, ki ga je zasedel sedaj prof. Jarc. Iz nove kurije je bil izvoljen kot deželni odbornik dr. Vlad. Pegan.

Deželni zbor je bil sklican na 23. septembra; naravno, da je deželni odbor s polno paro bil na delu, da izvrši vse priprave. Ena seja je sedaj podila drugo, vsaka je trajala 3—4 ure. Vse smo dodelali: predloge za deželno banko, cestni, lovski, občinski zakon, važne priloge o elektrifikaciji dežele, o zboljšanju planin in pašnikov itd. Vse priznanje deželnim odbornikom, toda hvala gre požrtvovalnemu delu deželnih uradnikov, kajti odborniki so sicer poročali o predlogah, izdelali so jih pa po navodilih deželnih odbornikov uradniki pod vestnim Zamidovim in Klinarjevim vodstvom.

Pri posvetovanju o uradni inštrukciji je prišlo do prvega nesoglasja med menoj in večino deželnih odbornikov. Kot referent sem predlagal, naj se pred vsakim imenovanjem praviloma razpiše javni natečaj; tedaj se stavi protipredlog, naj se ta beseda nadomesti z »redoma«. Na videz malenkosten razloček, dejanski pa načelnega pomena! Zastonj sem se v interesu dobre uprave branil proti uveljavljenju strankarskih nagibov pri deželnih imenovanjih, kajti proti meni so glasovali vsi trije odborniki iz SLS, zame le dva odbornika dr. Tavčar in grof Barbo od opozicije, in ker glas deželnega glavarja, dasi je bil referent, ni prišel v poštev, sem bil podlegel. Kako sem obžaloval, da nisem že pri nastanku tega nesmiselnega določila stavil kabinetnega vprašanja! Ali tedaj sem še bil računal na to, da lastna stranka ne bode prezirala in žalila deželnega glavarja, ki je pošteno in požrtvovalno opravljal svoj posel. A kruto sem se varal v tej domnevi!

Takoj v otvorilni seji sem bil primoran, zamenjati glavarjev sedež s svojim poslanskim. Moral sem se namreč oglasiti k besedi o neki stvari, ki je grozila ovirati celo našo akcijo za povzdigo

deželne kulture. Šlo je namreč za to, da se odvrne velika nevarnost od deželnega gospodarstva, nevarnost, povzročena po nerodnosti poljedelskega ministrstva. Stvar je bila ta-le:

V poteku velike plodonosne deželne akcije za preskrbovanje kraškega ozemlja z zdravo vodo, o kateri sem že govoril, zaprosil je bil deželni odbor na podlagi melioracijskega zakona za običajni državni prispevek za dva velika vodovoda. Toda mesto zagotovljenega državnega prispevka je prejel deželni odbor z Dunaja v svoje presenečenje suhoparno naznanilo, da melioracijski zakon po svojem besedilu nikakor ne dopušča take uporabe! Kdo je bil zagrešil ta dopis, ki je bil očividno v kričečem protislovju z več nego 15 letno ministrsko prakso? Čisto navadna »ferijalna« rešitev je bila! V času namreč, ko vse beži iz razbeljenega velikomestnega ozidja, v »pasjih dnevih«, ko so sekcijski načelniki in dvorni svetniki vsi na dopustu, tedaj je oddelenje izročeno kakemu ministerskemu koncipistu ali ministerskemu podtajniku, pripete se take rešitve. V tem slučaju se je rešitev pač ujemala z besedilom in z duhom navedenega melioracijskega zakona, toda navzkriž je bila s petnajstletno tradicijo ter je na vsak način ogrožala zelo imenitno gospodarsko akcijo. Trebalo je nemudoma odstraniti pretečo nevarnost, ki je bila tem večja, ker je zadela na sorodna tolmačenja od strani vplivnih poslancev, n. pr. koroškega Steinwenderja, ki se je že pri več prilikah ujedal proti tej »zlorabi« melioracijskega sklada.

Takoj v otvorilni seji 23. septembra 1909 predlagal sem tedaj z nujnim predlogom sledečo resolucijo:

»Deželni zbor vojvodine Kranjske ugovarja najodločnejše interpretaciji, izraženi v ukazih c. kr. poljedelskega ministrstva z dne ..., glasom katerih se je odbila prošnja za podelitev prispevka iz državnega melioracijskega zaklada za pospeševanje načrtov v svrho preskrbovanja vode temeljem uravnave po deželni zakonodaji, to pa zlasti z ozirom na dosedanjo več nego 15 letno prakso in z ozirom na nedogledne skrajno kvarne posledice take razlage.

Zatorej zahteva deželni zbor kategorično, da ostane v tem pogledu pri dosedanji praksi. Zajedno nujno poziva visoko c. kr. vlado, da razširi državno pomožno akcijo, kakor se izvaja že za Dalmacijo in Primorsko, tudi na kranjske kraške pokrajine.«

Utemeljeval sem svoj predlog v daljšem govoru, katerega je sprejela zbornica z glasno pohvalo. Schwegel ga je podpiral imenom nemške stranke. Šusteršič je uporabil priliko, da se nekoliko obregne ob finančnega ministra Bilinskega, dasi je bil mož povsem nedolžen na celi stvari. Tavčar ugovarja odurnemu tonu Šusteršičeve ocene finančnega ministra, kar je potem meni dalo povod, v sklepnem govoru pošaliti se malo z njegovo občutljivostjo ter izreči željo, naj bi se njegova stranka

vedno dičila z ono parlamentarno rahločutnostjo, ki jo zahteva od drugih. Skoraj preroška beseda, kajti čez dobrih štirinajst dni povzročila je baš Tavčarjeva stranka dosihmal v kranjski deželni zbornici nečuvene izgrede!

Moj nujni predlog, soglasno sprejet od zbornice, je imel tudi popolni uspeh. Ne le, da se je ohranila za našo deželo toliko ugodna dosedanja praksa, marveč raztegnila se je državna podpora tudi na druge važne panoge deželnega gospodarstva.

Razprave v deželnem zboru so bile sicer tupatam dokaj razgrete, vendar so ohranile značaj stvarnosti in dostojnosti, dokler ni v seji dne 9. oktobra 1909 naenkrat buknila prava eksplozija strankarske strasti.

Kako je prišlo do tega divjega izbruha? Na dnevnem redu je bilo poročilo verifikacijskega odseka o splošnih volitvah za deželni zbor vojvodine Kranjske in o volitvi deželnega poslanca za dolenjska mesta in trge. In pri presoji veljavnosti teh mandatov se je prikazalo čudno protislovje med deželnim odborom in verifikacijskim odsekom, tem bolj čudno, ker sta imela obadva isto osebo kot poročevalca. Dočim je namreč deželni odbor v svojem poročilu, podpisanem od referenta dr. Pegana, se izjavil, da je v kuriji dolenjskih mest nadsvetnik Fr. Višnikar bil »tedaj izvoljen deželnim poslancem«, je isti dr. Pegan kot poročevalec verifikacijskega odseka predlagal: »Izvolitev Fran Višnikarja se ne potrdi.« Odkod tedaj to evidentno protislovje?

Stvar se takoj pojasni s tem, da je v krogu SLS dr. Ivan Šušteršič zmagovito prodrl s svojim po mojem uverenju povsem napačnim mnenjem, da gre tudi po obstoječem volivnem redu volivna pravica v mestni skupini ne krajevnim, temveč političnim občinam. Vsled tega bi se po tej interpretaciji morale pritegniti k mestom in trgom vse vasi, ki so v jedno politično občino z njimi združene. Naravno, da bi se s tako razdelitvijo korenito predrugačil ves sestav mestne kurije. Saj je imelo mestece Krško samo 877 prebivalcev, z njim v eno politično občino združene vasi pa nič manj nego 4469 stanovnikov. Kostanjevica nima celo nič več nego 471 duš, zraven pripadajoče vasi pa 2176 in nekatere teh vasi leže visoko gori na Gorjancih ter so od mesta oddaljene celih 22 km!

Jasno je, da bi se na ta način povsem uničila volivna pozicija dotičnih mest. Z vso juridično rabulistiko prizadeval se je dr. Šušteršič, da bi dokazal zakonitost svojega tolmačenja. Po mojem prepričanju zaman! Kajti čeprav spregledamo dosedanjo deloma nestalno prakso, eno stoji, da je zakonodajavec baš nasprotno nameraval ko dr. Šušteršič. Podstava veljavnemu volivnemu redu je februarska ustava iz l. 1861., skoz in skozi delo centralističnega germanizatorja Schmerlinga. Namenoma je sestavil volivni red za vse avstrijske dežele tako, da bi kolikor mogoče državi vtisnil nemški pečat ter naravno

slovansko večino potlačil v manjšino. Na Kranjskem, kjer je vendar celih 95% slovenskega življa, zverižil je tedaj tak volivni red, da so veleposestniki in ponemčena mesta lahko zadobili večino v deželnem zboru. V naprej je znal, da pri slovenskem kmetu z vso svojo volivno geometrijo ničesar ne opravi. Drugače v mestih, mnogo bolj pristopnih nemškemu vplivu, zlasti zaradi tega, ker so po teh malomestnih naselbinah prevagovali od vsake vlade odvisni uradniški glasovi. Ta namera narekovala je ves načrt volivnega reda. Kako bi se tedaj ž njo dala spraviti v soglasje interpretacija, vsled katere bi odločevali kmetski volivci tudi v mestni kuriji ter povsem nadvladali pristne meščanske glasove!

Vsekako je bila v tem slučaju pravica na strani »napredne« manjšine. Da bi ta imela več politične previdnosti, bi bila brezdvomno o priliki spremembe deželnega in drž. volivnega reda z največjo lahkoto zavarovala svoje pravo v besedilu zakona, baš tako kakor se je isto bilo posrečilo premetenejšim Nemcem. Ali verovali so lepim besedam in praznim obljubam prekanjenega Šusteršiča in — prevarani so bili!

Celo spletko je vodil strankarski načelnik SLS z naravnost mojstrsko zvitostjo. Pomagal mu je dr. Vlad. Pegan. — Ne meneč se za to, da je v poročilu deželnega odbora o izvolitvi poslanca Višnikarja baš on kot poročevalec predlagal njegovo potrditev, nasvetoval je kot poročevalec verifikacijskega odseka, da se ista izvolitev ovrže. Razlog: Ker niso z mesti in trgi bile volile ž njimi v jedno politično občino združene kmetske vasi! Tej brutalni odločitvi nasproti stavil je Šusteršič na videz milejši predlog. Z vsemi juridičnimi zvijačami dokazoval je zakonitost onega tolmačenja, s kojim se volivno pravo nakaže ne krajem, temveč političnim občinam. To načelo je naglašal in izklesal v prvem odstavku svojega predloga; v drugem je ostentativno priporočal, da se potrdi izvolitev naprednega poslanca dr. Janka Vilfana baš zaradi tega, ker so v enem njegovih volivnih krajih dejansko volile nekatere vasi z mestom, v ostalem pa je priporočal, naj se odkaže poročilo verifikacijskega odseka ustavnemu odseku z nalogom, da izdela načrt preosnove deželnega reda in deželnega volivnega reda, v katerem se »nanovo odmeji obseg kmečkih in mestnotrških volivnih okrajev.« Na prvi pogled tedaj milejši, manj brutalni predlog, dejansko pa še mnogo manj sprejemljiv za napredno-liberalno manjšino!

Naravno, da so »naprednjaki« ogorčeno ugovarjali. Po vsej pravici skliceval se je dr. Triller v temperamentnem govoru na dejstvo, da so zastopniki SLS »v ustavnem odseku slovesno zagotovili, da se nam (sc. naprednjakom) v tem oziru ni bati nobene napačne interpretacije, nobenega nasilstva.« Kot svedok morem le potrditi popolno istinitost te trditve. »Pro domo« sta govorila Višnikar in vrhniški

Lenarčič, ter našla sta prave besede, da označita pretečo jim krivico. V kratkem, a dokaj mirnem in stvarnem govoru pobijal je dr. Tavčar predlog Šusteršičev. Potem se debata zaključi in besedo dobita dr. Ivan Šusteršič ter poročevalec dr. Vlad. Pegan. Pričeti bi se moralo glasovanje o predlogih, in sicer najprej o Šusteršičevih z ozirom na njih odložilni značaj. Kar se dvigne raz sedeža grof Barbo ter zahteva za prvi odstavek kvalificirano večino, češ, z njegovim sprejetjem se predrugači deželni volivni red. Kot predsednik moral sem odklanjati to zahtevo. Svojo odklonitev utemeljeval sem z razlogom, da tu ne gre za koncizen paragraf, za zakonsko določilo, temveč le za izjavo pravnega naziranja, torej zadošča navadna večina. Sicer pa niti to ni pribito, da bi celo jasni paragraf pomenjal spremembo deželnega reda, kajti smatrati bi se mogel le kot tolmačenje, a ne kot sprememba določbe deželnega reda. Do danes sem uverjen, da je moje tolmačenje bilo povsem istinito in zakonito. Na to je predlagal dr. Tavčar, naj se glasuje imenoma ter naj se med pojedinimi odstavki Šusteršičevega predloga uvede odmor desetih minut. Ugodil sem tej želji. Pred glasovanjem o prvem odstavku zapustili so Nemci in naprednjaki dvorano, predlog bil je sprejet pri imenskem glasovanju s 26 glasovi SLS, tedaj z navadno večino. Sedaj se vrnejo opozicionalni poslanci, odredim zopet desetminutni odmor, hočem porabiti to priliko ter v kratki tej pavzi prižgati si toliko pogrešano smodko, kar naenkrat — dvigne se huronski krik, divji ropot, trobenje, razbijanje, ragljanje v »naprednem« središču, obenem mečeta poslanca Turk in Supančič smrdljive bombe na tla in gnjusni smrad se nenadoma razširja po vsej dvorani! Ni bilo več spoznati zbornice! Hipoma se je skupščina deželnih očetov spremenila v beznico, — niti ta izraz ne zadošča, — posvetovalnica resnih pametnih mož zadobila je hkrati lice umobolnice!

Zaradi česa ti vsekako natančno premišljeni, skrbno pripravljeni prizori? Bog mi je priča, še danes nisem našel ključa, ki mi reši to uganko. V svesti sem si, da se z ničimer nisem bil pregrešil proti dolžnostim, ki jih ima deželni glavar kot predsednik deželnega zbora. Postopal sem skozi nepristransko in objektivno, to zavest imam. Ali z druge strani sem znal, da je prva in glavna naloga predsednikova varovati delozmožnost parlamenta. Nikoli nisem bil plašljivec, tedaj sem bil takoj sklenil, vztrajati v tem viharju ter nikakor ne kloniti pred izbruhi strankarske zdivjanosti.

Moj položaj je bil v istini nad vse težaven in mučen! V dvorani divja nasilna obštrukcija, zgoraj pa v mojem stanovanju mi je ležal težko bolan moj sin Milan. Kot železniški inženjer si je bil pri trasiranju belokranjske proge nakopal hudo vročinsko bolezen, pridružilo se je vnetje vranice in odvodnih žil, boril se je s smrtjo, baš takrat je bil pri njem zdravniški kon-

zilij — poslal sem v stanovanje prezidijalnega slugo, naj mi sporoči, kako je z bolnikom? Vrne se s preplašenim obrazom: »Gospod, slabo je!« Očetovsko srce me je gnalo k mojemu fantu, dolžnost mi je velevala, ostati na svojem mestu in vztrajati v boju. Prvo je bilo, da sem sklical disciplinarni odsek, ki naj sodi nad poslancema Turkom in Filipom Supančičem, ker sta z metanjem smrdljivih »bomb« skušala onemogočiti nadaljevanje deželnozborskih razprav. Odsek, ki so ga tvorili poslanci Krek, Jarc, vit. Pogačnik, bar. Apfaltrern in Plantan, je bil takoj gotov s svojim predlogom. Odredil sem takojšnjo glasovanje, ki se je moralo glasom opravilnika vršiti brez debate; z veliko večino sta bila oba obsojena na najhujšo kazen, na izključitev od treh zaporednih sej. Med tem časom je prenehalo njih poslanstvo, niti pravice nista več imela, muditi se v deželnem dvorcu. Pozovem ju, naj nemudoma zapustita sejno dvorano in deželni dvorec. Ali — ona se ne zmenita za moj poziv ter kljubovalno ostaneta na svojih sedežih! Prekinem sejo in zaukažem deželnim slugam, naj z brahijalno silo iztirajo iz dvorane oba moža, češ, glasom opravilnika nimata več nobene pravice muditi se v deželni dvorani!

Kar je sledilo, se ne da z lahkoto popisati. Sluge niso mogli izvršiti danega povelja, niso mogli prav do izključenih poslancev, ker sta sedeže na levi in desni strani bila zasedla poslanca Gangl in dr. Vilfan, ki se nista ganila s svojih mest. Ropot in šunder v zbornici je naraščal, nadme plane Schwegel, češ, tako ne opravim ničesar, naj zaključim sejo! A jaz sem znal, da bi bili škandali drugi dan še hujši in sklenil sem zlomiti obštrukcijo! Takoj zopet skličem disciplinarni odsek, tokrat proti Ganglu in dr. Vilfanu, ker sta dajala potuho izključenima poslancema. Njima na čast moram ugotoviti, da sta se zavedala storjene nepravilnosti ter se pred disciplinarnim odsekom povsem dostojno zagovarjala s hipno razburjenostjo. Disciplinarni odsek je to uvaževal, bila sta le opominjana. Najhuje prizadeta Turk in Supančič sta med tem časom zapustila dvorano, mir se je povrnil, v miru sem zaključil toliko burno sejo zgolj zaradi tega, ker v okuženem ozračju ni bilo več moč zdržati ter je nekaterim manj utrjenim poslancem vsled gnusnega smradu postajalo slabo navzlic temu, da so bili sluge na stežaj odprli velikanska okna. Silovita obštrukcija se je izjalovila.

Po končani seji zborovanje kluba. Dr. Šusteršič kot načelnik se mi imenom kluba zahvali na mojem delu, rekoč, klub SLS sedaj zna, da je deželni glavar — mož!

Ali za nasilno obštrukcijo nastopi, — o tem sem bil uverjen — mnogo nevarnejša tehnična. In nastopila je! Začetek seje ob 8 zjutraj, neskončen dnevni red, nič manj nego 49 točk, a komaj otvorim sejo, se mi javi, da je moj namestnik baron Lichtenberg zbolel ter da moram sam predsedovati celi seji. Glasom stenografičnega zapiska trajala je seja od 8 predpoldne do 1½

ponoči. S presledkom za obed neprestano na predsednikovem mestu, vedno pazeč na to, da se držim pravilnika, skrbno se izogibajoč najmanjše nepravilnosti ali brezobzirnosti, ki bi takoj opoziciji dala povod, da preskoči iz tehnične v nasilno obštrukcijo — pač nelahka in tupatam dolgočasna naloga! Morda je ne bi mogel izpolniti, da me ni podpirala opozicija s svojo veliko nerodnostjo. Gospodje »naprednjaki« so bili tako malo psihologi, da so popolnoma spregledali moje — strastno kajenje! Nič nisem pogrešal niti jedi ne pijače — ali tožilo se mi je po ljubljeni smotki! In kakor glas z nebes razveselil me je predlog obštrukcijonistov, naj se o vsakem paragrafu zakona glasuje po imenih ter pred vsakim glasovanjem dovoli 10 minutna pavza v premišljevanje. Vsakokrat, ko sem prekinil sejo, s predsedniškega mesta na hodnik, takoj smotko v usta, krčevito sem srkal dim, dokler ni bil pri kraju dovoljeni desetminutni presledek. To je trajalo tako dolgo, da se ni poleglo moje hrepenenje po kaji. Ko pa je to bilo potolaženo, sem hladnokrvno izustil obštrukcijonašem, da desetminutnih presledkov več ne dovolim. »Vaši ... lastni predlogi so, gotovo ste jih dobro premislili, preden ste jih stavili, vsled tega je premišljevanjska pavza čisto nepotrebna ter je več ne dovolim.«

In tako se je seja dalje vlekla v pozno noč. Ker smo poznali take manevre že iz državnega zbora, sem dal v veliki dvorani svojega stanovanja pripraviti ležišča za utrujene pristaše lastne stranke. Na tleh sveže slamnjače in nove »koce« iz zaloge bolnišnice in prisilne delavnice, klub razdeljen v »šihte«, tako so se mogli ožji kolegi počiti, seveda vedno pripravljeni, da jih zbudi dano znamenje iz spanja ter da morejo v sejno dvorano na glasovanje. Narodnonapredna opozicija ni bila kos telesnemu naporu. Proti enajsti uri je dr. Tavčar nevoljno zaklical: »Gospod glavar, mari bomo sedeli do šestih zjutraj?« »Sem na razpolago gospodom,« sem odgovoril, »ali stavite morebiti tozadeven predlog?« Ko obštrukcija vidi, da nič ne opravi, so ob polnoči zapustili dvorano ter se podali domov. Sedaj smo bili mi gospodje v deželni dvorani! Povsem pravilno so se reševale ostale točke dnevnega reda, navzoča je bila slovenska ljudska stranka in nekateri zastopniki nemškega veleposestva, ki so hrabro vztrajali do zadnjega. Ura je bila pol dveh ponoči, ko sem zaključil sejo, katera je bila trajala sedemnajst in pol ure. Pač bi se bila dala skrajšati za nekaj časa, da ni občutil »očka« Povše nepremagljivo poželenje, vsakokrat ko je nastopil kot poročevalec, s skrbno pripravljenimi govorčki brez vsake potrebe podaljšati sejo!

Zmagali smo! Deloma si smem prisoditi delež na tej zmagi. »Slovenec«, ki je čim dalje bolj postal trobilo dr. Ivana Šusteršiča, je vendar v uvodniku z dne 12. oktobra 1909 o meni pisal: »Velika zasluga za tak izid tega boja gre deželnemu glavarju pl. Šukljetu. Stal je kot mož na svojem mestu. Kranjska dežela

in vse slovensko ljudstvo mu bo hvaležno, da je s svojo odločno roko vodil obravnave kranjskega deželnega zbora tako spretno, da so se mogle ustvariti postave, ki bodo v srečo in blagoslov stotisočim.«

Naravno, da so bili od prenapornega zasedanja predvsem izmučeni poleg mene še vodilni deželni uradniki. Zlasti sem se moral ozirati na ravnatelja deželnih uradov Matijo Zamida in na predstojnika stavbnega oddelka inž. Klinarja. Nista zaprosila dopusta, tedaj sem ga jima jaz vsilil. A kam boš šel na dopust v novembrsko meglo? Torej sem sklenil, iti ž njima na študijsko potovanje, ogledat si nekoliko, kako se vrši deželna uprava pri drugih deželnih odborih. Naši trojici se je pridružil tudi deželni odbornik dr. Lampe, ki je nas spremljal do Opave na Šleskem.

Preden smo nastopili svojo pot, smo z uradnim dopisom obvestili o svojem obisku deželne odbore na Dunaju, v Pragi, Opavi in Brnu. Isto sem storil v privatnih pismih dotičnim šefom avtonomne uprave. Bili smo tudi povsod jako ljubeznivo sprejeti, povsod smo dobili priliko, da si natančno ogledamo posamezne stroke deželnega gospodarstva, tako da lahko rečem, da je bilo naše potovanje zelo poučno in zanimivo. Ali smelo trdim, da smo malokje kaj našli, kar bi bilo bolje nego ono, kar smo imeli pri nas doma! Največ smo se še mogli učiti v mali Šleziji, pri deželnem odboru v Opavi, v nemškem Troppau. Tam je nam posebno imponirala umobolnica, velik zavod z izbornim vodstvom. Kar rdečica sramu me je oblila, ko sem v duhu primerjal ta deželni zavod z razmerami na našem Studencu, ki pač nikakor ne dela časti naši ožji domovini.

Ugodno stanje v deželni upravi male Šlezije pa bržkone ni bilo pripisati deželnemu glavarju, temveč v prvi vrsti ondotnemu ravnatelju deželnega odbora, deželnemu svetniku Hamplu. Zelo verziran in razsoden gospod! Ko sem se oglasil v njegovi pisarni, se mi je začel zahvaljevati. Prekinem ga z vprašanjem: »Zahvala — zakaj?« On na to: »Zaradi tega, ker bomo sedaj vendar enkrat videli svojega deželnega glavarja, kajti ekscelenca grof Larisch-Mönnich bo prišel v Opavo, da osebno pozdravi Vaše velerodje!«

Lampe se je v Opavi od nas poslovil, pot njegova je šla v Galicijo in odtod v bukovinske Črnovice, da si tam ogleda ureditev deželne banke. Mi drugi smo si še dokaj natančno ogledali moravski deželni odbor v Brnu in potem sem priporočal gg. Zamidi in Klinarju, naj se vrneta preko Ogrske v Ljubljano, sam sem pa šel na Dunaj, kjer sem itak imel posle v državnem zboru.

V deželnem odboru sem sicer bil naravnost preobložen z delom. Čutil sem svojo odgovornost, brigal se za podrobnosti obširne avtonomne uprave, pridno obiskaval deželne zavode in naprave

ter — radostno ugotovil, da je deželni aparat brezhibno funkcijoniral. Posebno pozornost sem posvečal železniškim vprašanjem in deželnim financam.

Kar se tiče izpopolnitve železniškega omrežja po slovenskem ozemlju, zasnoval sem veliko akcijo v tem smislu, da se najprej ugotovijo železnične proge, katerih pred vsem treba, potem pa, da si zagotovimo tvorno pomoč od najjačjega državnega faktorja, od generalnega štaba in vojaških krogov. Znal sem, da se Dunaj prekleto malo briga za gospodarske razloge, ki jih navaja Slovenec o svojem stremljenju po železnicah, pač pa skrbno posluša, če se oglasi armadno vodstvo. Tako sem tudi postopal. Sklical sem v veliko unionsko dvorano 1909 velik železniški shod, ki je v istini bil sijajno obiskan od samih istinitih gospodarskih in političnih interesentov. Videli smo na shodu kneza Auersperga in Windischgrätza, knezoškofa, skoro vse deželne poslance, zastopnike pridobitnih krogov in z vseh strani se je pritrdilo mojemu načrtu ter organizaciji, ki sem jo predlagal v njegovo uresničenje. In sedaj na delo! Svoje zaveznike sem si iskal v generalnem štabu in vojnem ministrstvu. V dodatkih objavljam spomenico, ki sem jo bil poslal Conradu plem. Hötzendorfu, ki je takrat v prvič bil šef generalnega štaba, in vojnemu ministru Schönaichu. Stopil sem ž njima tudi osebno v stik. Zlasti Conrad se je silno zanimal za moje železnične načrte, katerih pomembnost za vojne koristi je docela uvaževal. Moral sem jih razkazati mu na velikanski železniški karti, nad katero sva ležala morda kakih 10 minut. In ko sem mu zaznamoval svoje proge z vsemi podrobnostmi, je vedno na pol zase zamrmral: »Für mich ist die Hauptsache, wie viele neue Geleise bekomme ich?« Ko sem se poslovil od njega, sem znal, da mi ostane zvest zaveznik!

Skušal sem pa tudi pridobiti štajerski deželni odbor za skupno postopanje. Najprej predlog, da se zberemo zastopniki obeh deželnih odborov v skupno posvetovanje v Gradcu! Ko je bil predlog sprejet, odpeljem se v spremstvu predstojnika stavbenega urada inž. Ant. Klinarja v Gradec. Sestanek se je vršil v zgodovinskem »Landhausu« pri deželnem glavarju grofu Attemsu. S štajerske strani so se ga udeležili poleg glavarja deželni odbornik-referent za železnice, dalje šef štajerskega železniškega urada in glasoviti »ptujski pek« Ornig. Odkrito povem, ako se ne gleda na politično sovraštvo, ki je obstojalo med slovenskimi narodnjaki in proslulim vodjo ptujske »nemškutarije«, našel sem v Ornigu toliko razumevanja za železniško vprašanje in toliko gospodarske razboritosti, da sem živo obžaloval, da — Ornig ni pristaš naše narodne stvari!

Skušal sem pa tudi pridobiti javno mnenje nemških Štajercev za svojo akcijo. Stopil sem v stik z graško »Tagesposto«, ki mi je drage volje odpirala svoje predale. Dotični članek z naslovom:

»Vom Wechsel zur Adria. Von Landeshauptmann Franz von Šuklje« je prijavljen v »Dodatkih«.*

Sad graškega posvetovanja je bila zveza obeh deželnih odborov v dosego skupnih železniških prog. Med drugimi dopisi je kranjski deželni odbor odposlal železniškemu ministrstvu na Dunaj dopis, ki ga je čitati v »Dodatkih«.**

A kaj je nastalo iz teh naporov, kak sad so rodili? Žalibog, dosihmal niti ena izmed projektiranih prog ni zgrajena. Toda preprečila jih ni toliko svetovna vojna, temveč dejstvo, da se po mojem odstopu od deželnega glavarstva noben živ krst ni več brigal za te železniške načrte. Kasneje bom še govoril posebno o progi Brežice—Novo mesto ter dokazal, zakaj še dandanes pogrešamo to tako nujno potrebno železniško zvezo!

Še bolj nego železnice so me pa zanimale deželne finance navzlic temu, da jih je upravljal »deželni finančni minister« dr. Evgen Lampe. Nad vse »brihten« referent, ki je pa baš vsled svoje velepoteznosti zahteval mojo pazljivo kontrolo. Odkod dobiti pokritje za naraščajočo potrebščino? To vprašanje me je neprestano vznemirjalo. V finančnem pogledu sem bil dobro podkovan, teoretično šolan in praktično izkušen. Pred vsem sem znal, da je najlažji način pokritja obenem najbolj nevaren, to je pokritje z zvišanimi deželnimi dokladami. Sploh je bil ta avstrijski sistem pokritja deželnih potrebščin z dokladami na državni davek naravnost poguben za finance avstrijskih dežel. Torej sem si vedno belil glavo, kako pripraviti deželnemu zakladu vir dohodkov na druge načine? Pogodil sem jo. Saj sem že pred mnogimi leti kot poročevalec deželnega zaklada izdatno pomagal deželnemu zakladu s predlogom, naj dežela pobira svojo naklado na žganje v lastni režiji, dalje s predlogom, naj se dežela kot taka udeleži kot ponudbenica pri zakupu državne trošarine. Sedaj kot deželni glavar nisem odnehal, dokler nisem z državo sklenil dogovora, po katerem se je pobiranje vsega državnega užitninskega davka prepustilo deželi. V »Dodatkih« objavljam svojo vlogo na finančno ministrstvo, katera je imela uspeh v polnem obsegu. Še danes bi se izplačalo, če bi se naše oblasti lotile tega vprašanja. Tudi konzum bi se po mojem prepričanju bolj počutil ob deželnem »iblajtarstvu« nego dandanes, ko to davščino pobirajo državni »zelenci«. Vsaj si moram včasih misliti: »Ubogi Adam Smith in tvoja davčna teorija, po kateri ni priporočljiv noben davek, čigar pobiranje je združeno s prevelikimi režijskimi troški!«

A največ dela mi je provzročila prevažna zadeva novega melioracijskega posojila! Nevenljivo slavo si je pridobil tedanji deželni odbor s svojim znamenitim delom za deželno kulturo. Ako pomislimo, koliko velikih stvari se je ustvarilo

---

* Glej: »Dodatki«, III.
** Glej: »Dodatki«, III.

v kratki dobi 1908—1914, koliko novih zgradb itd. se je napravilo v malo letih, smemo vsi tedanji člani deželnega odbora o samem sebi ponosno vzklikniti: »Nos saxa loquuntur!« »Kamenje bo o nas pričalo!«

Ali povsem naravno, da provzročuje tak stvarjajoč vzlet veliki trošek, ki se baš radi tega ne sme in ne more ves naprtiti sedanjemu rodu, ker bodo njegove sadove uživali pozni potomci. Hoteli smo tedaj najeti veliko deželno melioracijsko posojilo v znesku desetih milijonov zlatih kron (torej nad sto milijonov dinarjev), in smo zaprosili za dovoljenje finančno ministrstvo. A tu smo slabo naleteli! Dotični referent je bil oduren gališki žid, dvorni svetnik Lopuszanski in on je — nagajal na vse načine. Trebalo je premagati njegov odpor; zato sem sam sestavil obširno spomenico, ki se je odposlala direktno finančnemu ministru. Prilagam jo v »Dodatkih«; mirno izrekam, nekako ponosen sem na ta svoj duševni proizvod.

In vendar je Lopuszanski še vedno delal neprilike, tako da se je dr. Lampe kar prestrašen zatekel k meni, češ, ti moraš na Dunaj, da užugaš tega škodljivca. Storim to, poskušam z mirno besedo prepričati moža o neutemeljenosti njegovega ugovarjanja — vse zastonj! Sedaj spremenim svojo taktiko. Stopim v notranje ministrstvo. Takrat je v palači na dunajskem »Judenplatzu« vladal Guido baron Haerdtl, meni zelo naklonjen gospod, sicer razvpit po svoji energiji in včasih brutalni odločnosti. »Ein furchtbarer Mensch, ich zittere jedesmal, wenn ich zu ihm muß« — mi je bridko tožil deželni predsednik Schwarz. Bil je majhen, čokat človek, temnopolten in kodrolas, nekaj je bilo v njegovem obličju, kar me je vedno spominjalo na mulata. Ali zelo naobražen in pameten. Ž njim sem mogel odkrito govoriti. Potožil sem mu sitnosti, ki jih uganja Lopuszanski, razjasnil vse nadrobnosti, končno predlagal, naj se skliče »interministerijelna« konferenca, h kateri naj se povabijo tudi zastopniki kranjskega deželnega odbora. Takoj je pristal ter me pooblastil, naj pri prizadetih ministrih povem, da on smatra medministerijalno konferenco za najboljšo rešitev ter da bo on odposlal v to konferenco kot zastopnika notranjega ministrstva dvornega svetnika dr. Davyja. Jaz na to odmah k poljedelskemu ministru in k ministru za javne zgradbe. Ker sem se mogel sklicevati na Haerdtlovo izjavo, sta se oba funkcijonarja brez kakega obotavljanja pridružila predlogu ter imenovala kot svoja odposlanca ministerijalnega svetnika dr. Deutscha, oziroma Lašiča. In ko sem v največji naglici dobro opravil pri teh gospodih, zopet nazaj v finančno ministrstvo k ministru Korytowskemu, kateremu sem mogel poročati, da prizadeta tri ministrstva želijo takojšnje medministerijalno posvetovanje s pritegnitvijo našega deželnega odbora. Tako sem mogel še tisto popoldne brzojaviti v Ljubljano, naj se naš finančni referent dr. Lampe nemu-

doma odpravi na Dunaj ter naj pripelje s seboj ravnatelja deželnih uradov Zamido in inž. Klinarja.

Medministerijalna konferenca se je sestala. Predsedoval je sekcijski načelnik Engel plem. z Mainaua, splošno znan med avstrijskimi politiki pod priimkom »Würgengel«, ker je kot načelnik budžetne sekcije tako neusmiljeno črtal postavke posameznih ministrstev. Jaz pa za svojo osebo moram hvaležno priznati, da sem ž njim vedno čudovito dobro shajal in tudi na tej konferenci je stal zvesto na naši strani. Še je poskušal Lopuszanski protiviti se, a napadel sem ga kakor bulldog mačko. Engel je pomagal in zmagovito smo prodrli na celi črti! Dosegel se je popoln sporazum. Besedilo melioracijskega zakona se je potem lahko ugotovilo: našemu izkušenemu kodifikatorju Zamidi sta pri tem pomagala ministerski svetnik Davy in uradnik iz finančnega ministrstva, naš rojak min. podtajnik dr. Pertot, ki je bil konferenci prisostvoval kot zapisnikar.

Zakon smo tedaj imeli, denarja pa še ne! Ali dobiti zaželjeno desetmilijonsko posojilo pod ugodnimi pogoji ni bilo pretežko, ker je imela dežela Kranjska dober kredit, znani smo bili kot točni in solidni dolžniki. Šlo je torej za to, pri katerem denarnem zavodu najamemo svoj denar? Spričo velike vsote sem pritegnil k pogajanjem poleg finančnega referenta Lampeta še strankinega vodjo dr. Šusteršiča. Lampe se je prvi odpeljal na Dunaj, sledila sva mu Šusteršič in jaz. Rendez-vous smo si bili dali v kavarni »Central« v »Herrengasse«. Ko vstopiva, naju že pozdravi Lampe z veselo novico, da je bil včeraj potrkal pri »Unionbanki« ter da ta, ki je bila že pri starem melioracijskem posojilu posredovala, sedaj ponuja denar al pari in s 4½% obrestovanjem. Vsi smo soglašali v tem, da ugodnejše ponudbe nikjer ne moremo dobiti. Vendar sem nasvetoval z ozirom na dejstvo, da je naš Schwegel eden izmed najjačjih dunajskih finančnikov ter sam šef dunajske velebanke, da iz previdnosti tudi njega pozovemo na ponudbo. Odpeljem se tedaj k njemu ter prosim svoja dva tovariša, naj me počakata v kavarni. Stari gospod me sprejme z običajno ljubeznivostjo, zelo lepo govori o naših gospodarskih nalogah, takoj obljubi, da bo njegova »Eskomptna banka« deželi Kranjski stavila najugodnejše pogoje, takoj po telefonu obvesti ravnatelja Maksima Krasnega o mojem prihodu ter mu naloži največjo naklonjenost — z eno besedo, sam med je bila naša gorjanska ekscelenca! Pri Krasnem pa — razočaranje! Z velikim prigovarjanjem sem ga spravil do 94½%, seveda sem tudi njemu baš kakor Schweglu, skrbno zamolčal, da že imamo »al pari« ponudbo v žepu. Vrnem se v kavarno, kjer sta name čakala Šusteršič in Lampe, smeje jima pripovedujem, kar sem opravil pri Schweglu in Krasnem in takoj smo se vsi trije podali v bližnjo »Unionbanko«, kjer smo z ravnateljem Widmannom sklenili kupčijo na gori ozna-

čeni podlagi. Kupčija je bila tako sijajna za deželo Kranjsko, da mi finančni minister Korytowski, ko sem mu popoldne pravil o našem uspehu, kar verjeti ni hotel, da smo dosegli tako izreden uspeh. In v istini, toliko bogatejša Moravska je v istih dneh in pri istem denarnem zavodu dobila posojilo le po kurzu 94%!

Ali zakaj tako obširno razkladanje o melioracijskem posojilu? Zato, ker je dve leti kasneje, ko nisem bil več deželni glavar, o priliki moje »rdeče brošure« imel dr. Lampe drznost, v polemiki očitati meni, da je on dosegel 100%, dočim jaz le 94%, torej da je on deželo obvaroval velike zgube! Kako naj imenujem tako postopanje? Milo rečeno, dr. Lampe ni bil iskren, ta madež na značaju je zatemnjeval velike lastnosti njegovega duha! Sicer bom kasneje že povedal, kako grdo jo je Lampe skupil, ko je polemiziral proti moji »rdeči brošuri«!

Desetmilijonsko posojilo je bilo pod streho, ali moje razmerje do vodilnih oseb v stranki se je vedno še poslabševalo. Močno je vplivalo dejstvo, da se v marsičem nisem strinjal s finančno politiko dr. Evg. Lampeta. Pač sem popolnoma odobraval velikopoteznost njegovih načrtov ter sem sam v mnogih slučajih dal spodbudo k trajnemu delu za povzdigo narodnega blagostanja. Ali različnih misli sva bila glede pokritja dotičnih troškov. Vzrastel sem tako rekoč v strogi finančni šoli nepozabnega mi Dunajewskega, praktično sem se bil šolal kot upravitelj bogatega sklada šolskoknjižnih zalog in utrdilo se je v meni prepričanje, da se mora javno gospodarstvo voditi po istih strogih načelih, katera so veljavna za solidnega zasebnega gospodarja. Z drugimi besedami: morali smo delati s kreditom, toda obenem sem hotel za obrestovanje in amortizovanje najetih posojil skrbeti s primerno zvišanimi davki! Toda volivec veliko rajši privoli v kak dolg nego v zvišani davek, in čisto naravno je, da se tudi poslanec z ozirom na ljubi mandatek klanja temu nevarnemu načelu. Povsem prav je bilo, da smo najeli n. pr. veliki melioracijski dolg 10 milijonov zlatih kron, toda nedopustno je bilo, da smo hoteli vztrajati pri stari davčni meri zgolj iz ozirov strankarske politike. Nisem mogel prodreti s svojimi nazori v deželnem odboru in tudi v deželnozborskem klubu nisem imel več sreče. Hotel sem polagoma dvigniti davčno mero, a za svoj predlog sem pridobil izmed vseh 28 poslancev le poslanca Mandelja in dr. Kreka.

XXVIII. poglavje.

Zakaj sem odstopil?

Smelo trdim, da je bila doba mojega deželnega glavarstva najtežja in najhujša doba v mojem življenju.

Ne radi tega, ker je bilo toliko in tako napornega dela, saj sem bil dela vajen in tudi takrat sem bil prepričan, da je največja dobrota, katero je stvarnik v svoji neskončni ljubezni podaril človeštvu, baš delo. In če sem v istini dan za dnevom garal v pisarni od ranega jutra do poznega večera, mi je bilo polno plačilo v tem, da sem videl napredek in uspeh skoro v vseh strokah deželnega gospodarstva!

In tudi hudi udarci, rodbinske nesreče, smrt najboljšega in najdarovitejšega mojih sinov, silne bolezni, ki so spravile mojega drugega sina Milana na rob groba, me niso upognile. Krepka narava sem in že takrat sem se bil poglobil v lepe verze sicer malo poznanega nemškega pesnika Streckfussa, ki se glase:

»Im Glück nicht stolz sein
und im Leid nicht zagen,
das Unvermeidliche mit Würde tragen,
das Rechte tun, am Schönen sich erfreu'n,
das Leben lieben und den Tod nicht scheu'n,
und fest an Gott und bess're Zukunft glauben,
heisst leben, heisst dem Tod den Stachel rauben.«

Globoka filozofija, meni tembolj pristopna, ker sem se v svojem katoliškem prepričanju popolnoma vdal veri na oni svet ter na svidenje onkraj groba! Po mojem prepričanju je taka trdna vera najboljši lek proti ranam, ki nam jih seka neizprosna človeška usoda.

Ali silno me je bolelo, ko sem se čimdalje bolj uveril o nepremostljivem prepadu, ki se je začel kazati med mojimi nazori in postopanjem nekaterih merodajnih voditeljev Slovenske ljudske stranke. Šusteršič, Lampe iz ene, jaz z druge strani smo bili »au fond« različni značaji. Prva dva gospoda, velika talenta, toda oba vprav fanatika v svojem strankarstvu — jaz za svojo osebo zmeren pripadnik stranke, a neomajen v svoji ljubezni do domovine in do ljudstva! V personalnih zadevah na primer sta prva dva politika zastopala stališče, da se mora v vsakem slučaju imenovati pripadnik stranke, če se le kateri oglasi za dotično službo. To načelo se nikakor ni

ujemalo z mojimi nazori. Prepričan sem bil, da je včasih vnet strankar skrajno slab uradnik. Bil sem tedaj pri nastavljanju uradniškega osobja voljan tako postopati, da se mora pač dati prednost lastnemu pristašu tedaj, če sta si on in njegov konkurent iz drugega tabora vsaj približno enaka v strokovni kvalifikaciji. Ako pa tega pogoja ni izpolnil, sem bil pripravljen odločiti se za nasprotnega prosilca.

Še danes sem prepričan, da je to stališče utemeljeno ter da se na ta način najbolj varujejo interesi dežele in prebivalstva. Iz te različnosti v nazorih so se porajali vedni konflikti med menoj in med merodajno dvojico v strankinem vodstvu. Kako sem obžaloval ono usodno napako, ki sem jo zagrešil v medenih tednih svojega glavarstva, ko se nisem »per la vita« upiral oni določbi, sprejeti po Šusteršičevem nasvetu v novo instrukcijo za deželni odbor, ki je določala, da ima deželni glavar pravico glasovati le v slučaju, da se pri predlogu pokaže enakost glasov! Ta čas, ko se je sklenila ta določba, je imel deželni odbor le štiri odbornike, torej je vedno obveljal dirimajoči glas deželnega glavarja. Ali takoj po volivni reformi je pristopil peti deželni odbornik, ki je naravno bil vzet iz deželnozborske večine. Pri vsakem glasovanju količkaj političnega značaja je bilo razmerje 3 : 2 in posledica, da deželni glavar sploh ni prišel do glasovanja!

Zame je bilo to tembolj mučno, ker sem bil tolikokrat sam poročevalec, deloma iz lastnega nagona, ker me je delo veselilo, deloma pa »ex lege«, ker so tako določila pravila. Zlasti je bil deželni glavar že po zakonu poročevalec v vseh personalnih zadevah. Kaj je nastalo iz te naravnost nesmiselne določbe naših pravil? Kadar se je drugemu poročevalcu posrečilo, dobiti za svoj predlog še dva glasova, sem izjavil, da je predlog sprejet; če sta se pa za moj predlog, ki sem ga vedno stavil po povsem nepristranskem temeljitem premišljevanju, oglasila še dva deželna odbornika, sem moral konstatirati, da se je moj predlog odklonil in protivni nasvet je obveljal! In čestokrat se je to zgodilo v naravnost žaljivi obliki! Svoj referat sem dobro utemeljeval, debata se je razvnela, v sklepnem govoru sem po svojem prepričanju navajal vse argumente govoreče za svoj nasvet — dotični gospod, ki je stavil proti-predlog, se za vse moje utemeljevanje ni malo ni zmenil, temveč svest si svoje zmage — saj je stvar bila prej dogovorjena — le hladnodušno izjavil, da vzdržuje svoj predlog. Jaz sem odredil glasovanje ter moral konstatirati, da je moj predlog odklonjen, ter protipredlog sprejet z večino! Po svoji naravi sem ponosen, silno so me bolele take reči, najrajši bi vse tja vrgel, ali pomiril sem se, videl sem pred seboj domovino, ki po mojem uverenju stoji nad stranko. Vzdržal sem toliko časa, dokler ni dr. Šusteršič sprožil stvari, pri kateri je morala priti v konflikt moja vest.

Že v XXV. poglavju sem omenjal veliko napako, ki jo je zagrešila narodno-napredna stranka v odseku za volivno reformo, ko ni zahtevala, da bi se pri mestni skupini uzakonila določba, da gre volivna pravica v tem volivnem telu zgolj krajevnim, a ne političnim občinam. Govorili so narodno-napredni člani volivnega odseka pač o tej stvari, stavili so to zahtevo, a niso predlagali paragrafa v zakonu. Dr. Šusteršič, lokav kakor je bil, je sila sladko govoril, pomiril jih z lepimi besedami — zakon pa je bil sprejet brez te določbe. Deželni zbor je imel že veliko debato o dotičnih mandatih, takrat se je odložilo glasovanje o veljavnosti teh izvolitev. Stvar se pa ni smela odlašati predolgo; v parlamentarnem življenju je ena najgrših nerednosti, ako poseda poslanec, čigar mandat vzbuja pomisleke, predolgo v zbornici, ne da bi bilo rešeno vprašanje o veljavnosti njegove izvolitve. Ker sem sumil, da se tukaj nekaj plete, sem dal nekega lepega dne povabiti dr. Lampeta k sebi ter sem ga naravnost vprašal, kaj se namerava glede prizadetih mandatov? Primoran po mojem vprašanju se mi odreže Lampe čisto odkrito, da je izvrševalni odbor stranke že sklenil razveljaviti mandate poslancev Višnikarja in Lenarčiča, dalje Reisnerja in Ribnikarja. Čisto mirno mu odgovorim, da v kolikor jaz poznam zakon, bi to pomenilo prelom volivnega reda in kršenje deželne ustave. Bilo je menda koncem novembra 1911 ali morda prve dni decembra. Znal sem, da odpotuje Lampe v kratkem na Dunaj v zadevah deželnega odbora. Naročil sem mu tedaj, naj pove dr. Šusteršiču, da se njegovo tolmačenje zakona ne ujema z mojim prepričanjem, da se torej ne bo tako postopalo, dokler zavzemam mesto deželnega glavarja. In dalje: »Silno ste pristrigli svoj čas kompetenco deželnega glavarja, ali te pravice mu niste odvzeli, da on in edino on razpolaga z dnevnim redom deželnozborskih sej.« Končal sem z izjavo: »Ne bom vam delal težave. Izvoljen sem na programu Slovenske ljudske stranke, mogel bi nagajati, tega ne bom storil, ali reci Šusteršiču, ako vztraja pri svoji nameri, se odpovem mestu deželnega glavarja.«

Da sem s svojim negativnim stališčem jaz imel prav, o tem ni nobenega dvoma. Še enkrat naglašam: Ves volivni red za kranjski deželni zbor je po svojem bistvu še iz Schmerlingove februarske ustave. Kaj je bil njen glavni namen? Kdor količkaj pozna zgodovino te dobe, ve tudi, da je bil tedaj za postavodajalca merodajen ozir na nemške razmere. Cesar Franc Jožef je hotel na vsak način vzdržati avstrijsko hegemonijo v nemškem »rajhu«. Potomec dolge vrste nemških cesarjev ni nikoli mogel pozabiti tega zgodovinskega poklica: vsled tega je Schmerling, ki je bil sam leta 1848. državni minister v nemškem »rajhu«, ves volivni red za avstrijske deželne zbore l. 1861. uredil tako, da je velika večina avstrijskih dežel na zunaj dobila nemški značaj. Njegov volivni sistem je bil v svojem bistvu ena sama velika

sleparija. V istini je občudovati globoko premišljenost teh volivnih redov, ki jih je izumil ne toliko po svoji naravi leni Schmerling, temveč njegova desna roka Tirolec Hans Perthaler. Posebno jasno se je to videlo pri deželnem zboru vojvodine Kranjske v kuriji velikega posestva in mest in trgov. Pri velikem posestvu so se upoštevala zgolj ona posestva, ki so bila vknjižena v deželni deski: ako je imel kak posestnik še toliko grunta, je moral voliti s kmeti skup ter si je šele po volivnih možeh mogel izbrati svojega zastopnika v deželnem zboru. In mesta in trgi! Tudi tu so se pripuščali k volitvi v mestni skupini samo tisti kraji, pri katerih je bilo količkaj upanja na večji odstotek nemških oziroma nemškutarskih glasov. In še tukaj določba, da volivci ne smejo oddati svojega glasu doma, temveč so morali voliti v posameznem skrbno izbranem volivnem kraju. Tako n. pr. so kamniški volivci po volivnem redu morali hoditi v veliko manjši trg Tržič, kjer je takrat ta volivni kraj še veljal za trdnjavo strogonemškega mišljenja!

Kdo bi tedaj mogel imputirati postavodajalcu namen, da je hotel raztegniti volivno pravico v mestne skupine na politične občine ter na ta način majorizirati po večini nemškomisleče meščane po pridruženih masah slovenskih kmetov!

Upoštevati je pri presoji tega vprašanja predvsem tudi zgodovinske tradicije. Pričenši od prvih volitev leta 1861. se je, ako prezremo par neznatnih izjem, vedno le tako volilo, da so v volivni skupini mest in trgov bili pripuščeni k volitvam zgolj prebivalci krajevnih občin. Sicer pa se je tudi državno sodišče že bavilo s tem vprašanjem, ter se je odločno izjavilo proti interpretaciji dr. Šusteršiča. Po mojem prepričanju je šlo tukaj zgolj za odvetniški »Kniff« proti besedilu zakona in njegovi stalni praktični izvedbi.

Radi tega sem bil uverjen, da se morejo ogroženi mandati razveljaviti le s prelomom zakona.

Dr. Lampe je šel na Dunaj. Sporočil je dr. Šusteršiču mojo izjavo. Dr. Šusteršič je sklical kranjske državne poslance ter jim razložil položaj. Kakor se je meni sporočilo, se je edini dr. Žitnik postavil na mojo stran. Drugi so mislili, da je moja grožnja o odstopu le prazna beseda ter so pritrdili svojemu vodji in načelniku.

Deželni zbor je bil sklican na 29. decembra 1911. Še prej sem opozoril dr. Šusteršiča, da želim, naj se tako važno vprašanje predloži klubu deželnih poslancev naše stranke. »Kaj hočeš s klubom?« se odreže Šusteršič, »s stvarjo smo se že pečali v izvrševalnem odboru Slovenske ljudske stranke in to je višja inštanca nego klub.«

Moj sklep je bil storjen. Otvoril sem sejo z običajnim pozdravom, bil sem posebno dobro razpoložen, zabelil sem obravnavo tupatam s kako malo šalo, ter sem koncem seje naznanil

dnevni red za prihodnjo sejo. Omenjam, da je bila otvorilna seja sklicana za popoldne ter se je končala v večernih urah. Po seji sem šel, kakor po navadi, v svojo pisarno reševat akte. Kar se odpro duri in vstopi moj prijatelj dr. Krek. »Neznansko sem vesel, tako dobro si bil razpoložen, zdaj vidim, da si se premislil, da ne odstopiš ter obdržiš svoje glavarsko mesto!« Smehljaje odprem predal pisalne mize ter mu pokažem pismo, naslovljeno na deželnega predsednika. »V tem kuvertu je naznanilo baronu Schwarzu, da odložim svoj deželnozborski mandat. Mesta deželnega glavarja odložiti ne morem, ker na to mesto me je imenoval cesar in edino on me more razrešiti tega dostojanstva. Ali s svojim mandatom razpolagam samo jaz; tu sem jaz absolutni gospodar; če odložim mandat ter neham biti deželni poslanec, neham tudi biti deželni glavar. Jutri zjutraj je stvar uradno dognana.« Krek mi je prigovarjal na vse načine, priznaval je, da imam s pravnega stališča jaz prav, rotil me je, naj tega ne storim — vse zastonj, moj odgovor se je glasil, da sem bil sam vedno voljen po starem načinu, da bi tudi moj stari volivni okraj, skupina dolenjskih mest in trgov, dobil čisto drugo sestavo ter da bi se moral sramovati do dna svoje duše, ako bi sam sodeloval in pomagal pri takšni stvari. »Prijatelj, v politiki moreš sklepati najrazličnejše kompromise z najrazličnejšimi nasprotniki, toda z enim faktorjem ne smeš nikoli kompromitirati, to je s svojo lastno vestjo!«

Drugi dan sem bil pri baronu Schwarzu in mu osebno izročil izjavo, da odložim svoj mandat. Senzacijonelna vest se je z viharno hitrostjo razširila po Ljubljani ter razburjala javno mnenje. Istina je, da sem s svojim odstopom spravil ne le svojo stranko, temveč ves deželni zbor v veliko zadrego. Komaj se je pričelo zasedanje in takoj po prvi seji nobenega deželnega glavarja več! — zadrega je bila tem večja, ker je bil moj namestnik nemški baron Lichtenberg sam po sebi gotovo nezmožen zdržema voditi zborovanje, vrh tega baš takrat še bolan. Navzlic temu sem mogel biti zadovoljen z odhodnicami, s katerimi se je spremljal moj nenadni umik iz deželnega dvorca.

Veselila me je posebno izjava deželnih slug in drugih nižjih deželnih uslužbencev. Na občnem zboru svojega društva so izrekali v toplih besedah obžalovanje, da so v meni izgubili moža, ki je kot najvišji šef deželne uprave očetovsko skrbel zanje. Sklenili so resolucijo v tem smislu ter odposlali celo deputacijo treh uslužbencev k meni na »Kamen«, izročit mi posebno adreso ter veliko skupno fotografijo, ki še danes visi v mojem salonu.

Posebno ginjen pa sem bil, ko sem se poslavljal od tistega moža, ki je dejansko bil steber v deželnem odboru. To je bil ugledni ravnatelj deželnih uradov Matija Zamida. Saj

sem bil združen z njim s tesnimi sponami; svoje dni od leta 1873. do 1875. je bil moj učenec na novomeški gimnaziji. Pod menoj je napravil zrelostni izpit, naposled je poročil sestro moje žene ter postal po svojem prvem zakonu moj svak. Ves čas mojega glavarstva mi je bil trdna podpora, večkrat pri težkih vprašanjih moj svetnik. Ko sem se od njega poslavljal ter ga v slovo objel, so težke solze tekle po njegovem možatem obličju. Dobro sem znal, da te solze niso bile hlinjene!

Nisem pa bil popolnoma uverjen o pristnosti onih solza, ki jih je pri mojem slovesu točila druga cenjena oseba. Novo leto je bilo, napravil sem svoj obisk pri gospej dr. Šusteršičevi, da ji izrečem svoja novoletna voščila ter se pri tej priliki poslovim od njih. Njenega moža nisem dobil doma, on se je že bil odpeljal na Dunaj uredit vprašanje mojega nasledstva. Sama je bila v stanovanju, ko vstopim. Nisem še končal prvega stavka, že me prekine z nekako tragično govorjenimi besedami: »Zakaj ste nam to storili, gospod deželni glavar!« in pri tej priliki so ji tekle debele solze po obličju. Nehote sem si takrat mislil, da ta zakonska dvojica ni bila popolnem nedolžna pri stvarjenju položaja, ki je moral imeti moralično posledico mojega odstopa. Kmalu sem se mogel uveriti, da moja instinktivna slutnja ni bila povsem neutemeljena.

Odstopivši deželni glavar je gledal, da je čimprej zapustil deželni dvorec. Odpeljal sem se takoj 2. januarja s svojo ljubo ženo na mirni svoj »Kamen«; na kolodvoru me je čakal dvorni svetnik grof Rudolf Chorinsky kot zastopnik deželnega predsednika, ki se je tudi mudil na Dunaju v isti zadevi kakor Šusteršič. Zbrani so pa bili tudi vsi deželni poslanci Slovenske ljudske stranke, na čelu jim dr. Janez Ev. Krek in dr. Evgen Lampe. Poslovili smo se kakor dobri prijatelji; ko se je začel pomikati dolenjski vlak, so ga bivši moji tovariši spremljali z glasnimi živio-klici.

Še drugo iznenadenje me je čakalo! Napravil sem s svojim odstopom vedoma veliko neodpustno pogreško nasproti cesarju s tem, da sem na svojo roko in ne da bi njega vprašal, odstopil z mesta, na katero me je on postavil. Poznal sem ono visoko mnenje, ki ga je imel cesar Franc Jožef o svojem dostojanstvu: sila občutljiv je bil glede vsakega koraka, ki si ga je dovolil katerisibodi njegovih funkcijonarjev na lastno pest. In zato sem prav debelo gledal, ko sem čital v uradni »Wiener Zeitung« meni izraženo najvišje priznanje za moje odlično delovanje kot deželni glavar.

Ne smem pa zamolčati, da bi se zaradi motivacije svojega odstopa skoraj bil sprl s svojima sinoma Vladimirjem in Milanom. Oba sta zahtevala, naj povem v svojem odstopnem pismu čisto odkrito, da sem ostavil glavarjev sedež zaradi tega, ker se je zahtevalo od mene, naj sodelujem pri razveljavljenju nekaterih deželnozborskih mandatov, o katerih sem bil uverjen, da

so bili pridobljeni »rite ac legitime«. Tega nisem bil storil, dasi sem se s prva nagibal k taki odkritosrčni izjavi, v istini se je približno tako glasilo pismo, ki sem ga bil v kuvertu pokazal dr. Kreku. Imel sem o stvari razgovor z dr. Šušteršičem; komaj mu je Krek bil naznanil, da hočem demisijonirati, je bil pri meni, skušal s prva omajati moj sklep. Potem ko je videl, da ne odneham, je poizvedaval, kako hočem vladi nasproti utemeljiti svoj odstop ter me je rotil, naj opustim svojo motivacijo, češ, da bi s tem oškodoval Slovensko ljudsko stranko. Vdal sem se, spisal drugo pismo, v katerem navajam le, da iz zasebnih razlogov odstopam od glavarstva.

In vendar se je s tem mojim korakom začela peripetija v usodi dr. Ivana Šušteršiča! Ko se je odpravil na Dunaj, da se dogovori z vlado zaradi mojega nasledstva, je dobil od kluba deželnih poslancev Slovenske ljudske stranke strogi nalog, naj doseže, da bo novi glavar Fran Povše. A zgodilo se je čisto drugače. Prinesel je z Dunaja seboj novega deželnega glavarja, ta pa ni bil nihče drug nego — on sam.

Še preje mi je dr. Šušteršič pisal sledeče, za moža karakteristično pismo:

Dragi prijatelj!

Bil sem danes okoli poldne pri grofu Chorinskyju in ta mi je pravil, da danes še ne odpotuješ.

Tako je prišlo, da danes pri Tvojem odhodu — žal — nisem bil na kolodvoru. Prosim Te, da me smatraš opravičenim.

Včeraj sem bil na Dunaju; vozil sem se dve noči zaporedoma — enkrat tje in enkrat nazaj. Vprašanje Tvojega nasledstva je zelo težavno in je še vse in suspenso. Danes je Schwarz na Dunaju in sam sem radoveden, kaj skuhajo.

Čim bolj premišljujem Tvoj odstop, tim bolj sem uverjen, da ta skrajni korak v danih razmerah ni bil potreben. Uvidevam pa, da v takih aferah velja v prvi vrsti subjektivno prepričanje prizadete osebe. To prepričanje mora vsakdo spoštovati.

Uverjen sem pa tudi, da čas za politični »penzijon« za Te še ni prišel. Mogoče, da Ti bo prijal »počitek« nekaj časa — trajno gotovo ne. Tebi treba mesta, kjer lahko razviješ prosto svojo individualnost. V interesu stranke je, priboriti Ti tako mesto. To bo sedaj skrb stranke. Pripravi se tedaj in zbiraj svoje moči. Rekel si zadnjič moji ženi, da si stranki vedno na razpolago, če Te kliče. Sprejmi za to izjavo najiskrenejšo zahvalo stranke. Prosim, sporoči rokoljub milostivi gospej.

Prisrčno Te pozdravlja Tvoj iskreni prijatelj

Ljubljana, 3./1. 12. Dr. Šušteršič.

Nejevolja v klubu je bila velika, najbolj mu je zameril dr. Janez Krek in odtod datuje ono nasprotje, katero je to dvojico duševno visoko stoječih mož iz prejšnjih prijateljev premenilo v izrazite politične nasprotnike.

Šušteršiču že takrat nisem prav verjel; nehote sem dvomil, ali mi je pisal golo istino o reševanju vprašanja mojega nasledstva. Ti dvomi so bili zelo ojačeni, ko sem par mesecev kasneje na Dunaju posetil bivšega ministrskega predsednika

barona Becka, ki je bil tačas, kakor je še danes, predsednik vrhovnega računskega dvora na Dunaju. Komaj sem vstopil v njegovo sobo, že mi stavi vprašanje: »Aber sagen Sie mir vor allem, was hat Šusteršič der Regierung versprechen müssen, um Landeshauptmann zu werden?« Jaz nato: »Ich glaube zunächst, dass von einer Annullierung der angefochtenen Wahlen abgesehen wird.« Beck na to: »Das versteht sich ja von selbst, aber was weiter, was noch?« Jaz se mu nasmejem ter rečem: »Da müssen Sie den Dr. Šusteršič selbst fragen, das hat er mir nicht gesagt!«

Omenjam, da je bil baron Beck eden najvišjih državnih funkcijonarjev in najbolj cenjenih državnikov stare Avstrije, gotovo zmožen presoditi politični položaj in one osebe, ki so se gibale na tem torišču.

Šest let kasneje sem z drugim imenitnim politikom in visokim dostojanstvenikom zopet govoril o Šusteršičevem imenovanju. Bilo je med svetovno vojno; prebival sem takrat od maja 1915 do konca aprila leta 1918 s svojo ženo na Dunaju. Zopet sem obnovil stare osebne stike, tako tudi z bivšim notranjim ministrom bar. Haerdtlom. Mnogokrat sem stopil popoldne k njemu v stanovanje v Hietzingu, kjer sva sedela pri čaju in pri smotkah nekoliko ur ter se razgovarjala o političnih zadevah in znanstvenih vprašanjih. Preden sem se vrnil v domovino, stopim k njemu, da se poslovim. Tekom razgovora mi poreče: »Weshalb Sie nicht mehr Landeshauptmann sind, ist mir vollkommen klar. Šusteršič hat stets darnach gestrebt, Minister zu werden. Er hat eingesehen, dass er es vom Parlament aus nicht wird und hat sich gedacht, vom Landeshauptmann aus erreicht er das Ziel seiner Wünsche, die Ministerschaft leichter. Er hat Ihren Charakter genau gekannt, hat Ihnen eine Falle gestellt, die Frage der angefochtenen Mandate, und Sie sind richtig in dieselbe hineingefallen.«

Še se bo moglo ugovarjati, da so to gole domneve sicer dobro poučenih mož. Ali gotovo sigurnost sem dobil, ko sem najprej po dr. Kreku, potem pa po vitezu Pogačniku izvedel čisto resnico. Dr. Kreku je bilo zelo nevšeč, da je Šusteršič postal deželni glavar ter obenem obdržal državnozborski mandat. On sam ni rad hodil po ministrstvih, pa je rekel par mesecev po mojem odstopu v prijateljskem razgovoru s tovarišem Pogačnikom, naj on pove ministrskemu predsedniku grofu Stürgkhu, da se zelo moti, ako misli, da je stranki storil kako uslugo, ko je imenoval njenega načelnika deželnim glavarjem. Pogačnik reče nato: »No saj me je ravno danes na 5. uro popoldne povabil na razgovor, bom pa to priliko porabil, da mu sporočim tvoje mnenje.« In zares ob petih je Pogačnik, takrat podpredsednik poslanske zbornice, stopil k ministrskemu predsedniku ter takoj pričel razgovor s Krekovo izjavo. Grof Stürgkh mu odgovori: »Was konnte ich machen? Sagen Sie dem Dr. Krek, Šusteršič

ist nach dem Rücktritt Šukljes zu mir gekommen, dort ist er gesessen, wo Sie jetzt sitzen, und hat mir auf das entschiedenste erklärt, wenn im krainischen Landtag Ruhe und Ordnung herrschen soll, so ist es unbedingt notwendig, dass er Landeshauptmann wird. Nach dieser wiederholten dezidierten Erklärung blieb mir nichts anderes übrig, als seine Ernennung dem Kaiser vorzuschlagen.«

To sta mi povedala Krek in še bolj natančno vitez Pogačnik. Dve priči, o katerih sem do duše uverjen, da sta mi oba povedala golo istino. To naglašam zlasti zaradi tega, ker med onimi redkimi pristaši, ki so ostali zvesti rajnkemu Šusteršiču, še zmeraj prevladuje prepričanje, da se je Šusteršič zares prizadeval ustreči klubovemu naročilu, naj posreduje za Povšetovo imenovanje, toda da je vlada odklanjala poslanca Povšeta ter da se je le vdal vladnemu pritisku, ko je nase vzel težko breme deželnega glavarstva.

Še enkrat, vedno sem priznaval veliki talent svojega tovariša dr. Šusteršiča, baš zaradi tega tem bolj milujem tisto neznansko častihlepnost, ki je izvabila tega veljaka na kriva pota!

* * *

Čisto naravno, da je moj nenadni odstop s tako eminentnega mesta silno razburil javno mnenje. Tudi v domačem časnikarstvu je našla splošna vznemirjenost glasen odmev. Njeni pojavi so tako karakteristični, da priobčim dvoje tedanjih člankov kar tukaj. Kako je »Slovenec« svoje čitatelje seznanil z veliko novico, da se je iznenadoma izpraznil sedež deželnega glavarja na Kranjskem?

V številki z dne 2. januarja 1912 piše dr. Janez Ev. Krek v »Slovencu«:

Deželni glavar pl. Šuklje.

(27./III. 1908—29./XII. 1911.)

Ko je dne 27. marca 1908 prvič pozdravil deželno zbornico novoimenovani deželni glavar pl. Šuklje, je dejal med drugim: Prevzamem to častno a nič manj težavno in naporno nalogo v nadi, da mi bode prisojeno oživotvoriti vsaj deloma one nazore, katere sem si tekom svojega življenja ustvaril z ozirom na narodni in deželni napredek — — —

Danes, ko mu pišemo slovo, smo mu dolžni izgovoriti besedo odkrite hvaležnosti za njegovo delo, ki ga je izvršil za ta napredek. Ne pišemo mu političnega slovesa, ker trdno pričakujemo, da bo svoje moči tudi še zanaprej tvegal za našo sveto stvar. Poslavljamo se od njega samo v njegovi sedanji lastnosti deželnega glavarja. Zato se oziramo tudi samo na njegovo delovanje v tem oziru.

Rečemo najprej: Dejansko energično sodelovanje pl. Šukljeta nam je zelo mnogo pripomoglo, da se je naš deželni volivni red preosnoval v demokratičnem smislu. »Tok časa sili na demokratično preosnovo volivnega reda, in gola iluzija bi bila misliti, da se ustavi ta tok pred durmi te deželne sobane,« je zaklical v svojem nastopnem govoru, in v razlogih, ki jih je dodal, je pokazal, kako globoko umeva dušo našega ljudstva. »Uvaževati je, da se je tekom zadnjih desetletij tudi v naši deželi dvignila

politična zrelost, splošna izomika in stanovska samosvestnost najširših slojev. Kdorkoli z jasnim očesom motri politični razvoj naše dobe, mora si biti na jasnem v tem, da se hrepenenju po razširjenju volivne pravice, po preosnovi deželnega volivnega reda na široki podlagi uspešno ne da več upirati.« Tako je mislil, tako je tudi delal. Vsi, ki vemo, kako se je z razširjenjem volivne pravice v deželnem zboru pričela nova vesela doba za deželo, vsi ki izkušajo blagodejne posledice te dobe, ohranijo v hvaležnem spominu prvega deželnega glavarja prenovljene kranjske deželne zbornice.

Rečemo drugič: Redno delovanje v novi zbornici je v prvi vrsti zasluga pl. Šukljeta. Bili so resni in težki dnevi, ko je hidra liberalne nasilne obstrukcije dvigala svoje glave. Takrat je bilo treba na predsedniškem mestu deželne zbornice vztrajnega, napornega, energičnega, poleg tega pa izredno previdnega in premišljenega moža. Imeli smo ga. Pl. Šuklje je v tistih dneh naši stranki, deželnemu zboru in celi deželi napravil največjo dobroto. Njegova zasluga ostane v tem oziru neizbrisna in vsak zgodovinar, ki bo opisaval gospodarski in kulturni napredek našega ljudstva, se bo moral ustaviti pri dogodkih, ko je mož izredne darovitosti, obenem pa tudi neizprosne odločnosti in neustrašenosti zmel in strl zadnje poizkuse liberalnega nasilja v deželnici. Slovensko ljudstvo in njegova stranka tega ne bosta pozabila.

Recimo tretjič: Novo življenje v deželnem odboru; ne samo red, nego prav res navdušenje za blagonosno delo v blagor deželi je zavladalo pri odbornikih in pri uradništvu. Priden kot mravlja, prvi zarano na svojem mestu, zadnji zvečer še v pisarni je dajal pl. Šuklje najlepši zgled. Zraven pa podrobno poučen za vsako malenkost, razsoden z občudovanjavredno razboritostjo, skrben za celoto in posameznosti, res vzor pravega upravnega šefa. Redki so taki možje; po pravici smo bili ponosni nanj, ko smo ga gledali na njegovem mestu, po pravici tožimo, da odhaja, po pravici toži zlasti tudi uradništvo, ki je zanj po očetovsko, res prisrčno skrbel. Dobra avtonomna uprava je najboljši varuh ustave, boljši nego parlament. V naši deželi je uprava na višku. Ta vesela reč je v čast deželi in narodu, in priča o višini naše kulture, pa tudi narodne politične etike. Šef deželne uprave je izražal v svoji službi to višino na naravnost izreden način in s tem izkazal našo samozavest in samostojnost, hkrati pa tudi ž njo zvezano sposobnost in voljo do moči, do samovlade.

Recimo najzadnje: Pl. Šuklje je bil bogat na praktičnih političnih idejah in jih je v razkošni radodarnosti razvijal v blagor dežele in njenemu ljudstvu. Nečem se spuščati v posameznosti, da ne zakrijem celotnega vtisa. Genialni pregled deželnih financ in razboriti praktični načrti, da se postavijo na zdravo podlago — vse to je najtesneje združeno s pl. Šukljetom in njegovim napornim delom. — Izpopolnitev železniškega omrežja, sprožena ob najugodnejšem času, je bila njegova visoka pesem. — V prvem pozdravnem govoru je izpregovoril pl. Šuklje tudi te-le besede: Poleg tega se bodo vsled nepričakovanega razvoja elektrotehnike mogli sedaj za industrialne naprave plodonosno izrabljati veliki zakladi naših vodnih moči, ki se dosedaj niso dovolj obračali v prid.« Vsi vemo, da ni ostalo samo pri besedi in da je v tiru smotrno delo v tem oziru, ki je neprecenljive važnosti za ves naš jug.

Vprašujemo: Kaj je večjega pri teh velikih rečeh, ki so zvezane s Šukljetovim imenom? Odgovor morda danes še ni mogoč. Mogoče in potrebno pa je, da danes opozorimo na temelj, na katerem so mogle zrasti velike ideje pl. Šukljeta in s tem tudi tega moža pokažemo v njegovi veličini. Naš bivši deželni glavar ni poznal vpliva pogubnega, malostnega, vsakemu napredku protivnega slovenskega liberalstva. Ni ga poznal, in sicer nikoli. Naše liberalstvo stoji na stališču, da smo majhni in z otročarijami nas hoče narediti še manjše. Pl. Šuklje je ves čas svojega delovanja zastopal stališče, da smo po svojem pomenu, po geografski legi svoje domovine poklicani za velike naloge. »Mislim, da občutite vi kakor jaz, da kranjska dežela stoji pred preobraženjem svojega gospodarskega

in duševnega razvoja,« je zaklical v svojem prvem pozdravnem govoru in pristavil: »Če dodam še koristi naše zemljepisne lege, okolnosti, da vsajeni med dva velika kulturna naroda, med Nemce in Italijane, tvorimo ob enem zaledje Adrije ter ležimo ob cesti narodov, ki drži iz Hamburga čez Trst v Orient in Sueški prekop — potem sprevidimo, da je ura bila, ko se mora Kranjska dvigniti iz svoje nezakrivljene zaostalosti ter stopiti z naprednejšimi sosednimi deželami v isto vrsto. — Mi bi grešili na usodi svoje domovine, če bi zamudili ta moment ter hoteli koristi domovine žrtvovati malenkostnim strankarskim ozirom.«

Naša stranka umeva ta veliki moment in preko vseh malenkosti, pa tudi vseh kritičnih dogodkov hodi po svoji poti kvišku in dalje. Hvaležni smo pl. Šukljetu za njegovo delo in ponašamo se ž njim, a v smislu njegovih načel in njegove vsake sentimentalnosti proste možatosti kličemo ob slovesu: To, da nam je žal za njegov odstop, nas ne sme ovirati v našem napredku in nas tudi ne bo.

Pl. Šuklje pravi, da so ga napotili zasebni vzroki, da je odstopil. Ne razglabljamo jih. Občudovali smo moža, ko je ob nepopisno težkih rodbinskih nesrečah pozabil na očeta in soproga in vztrajal; vzljubili smo ga, ko smo videli, kako je včasih fizično izmučen in bolan — izvrševal z najtočnejšo vestnostjo svoje naloge, razumeli smo pa tudi, ko je nam več nego leto dni napovedoval, da ne vzdrži dolgo več, in da se pripravlja na odstop. Velik mož! Toda stranki, ki ima svoj temelj v ogromni večini naroda, ki ima svoje cilje in svojo voljo, nobena oseba ne more biti nenadomestna. Dobro vemo, da je pl. Šuklje tako velik, da tudi to razume, in da je z nami vred prepričan, da so nastopi in odstopi posamnih oseb samo akcidence v življenju narodov in raznih strank. Oseba, katerakoli, more biti večjega ali manjšega pomena; v primeri s stranko je njen pomen vendar le postranske vrednosti. Tako sodi SLS, ko se s hvaležnostjo in resnično žalostjo poslavlja od pl. Šukljeta, tako bo sodila tudi, ko bo pozdravila novega kranjskega glavarja.

»Slov. Narod« z dne 2. januarja 1912 pa objavlja članek:

Kriza v deželnem dvorcu.

Vojvodine kranjske dež. glavar Franc pl. Šuklje je končno storil, kar je bil dolžan svoji preteklosti in svoji politični reputaciji. Za novoletno darilo je vrgel klerikalni stranki svoj mandat pred noge in se umaknil iz deželnega dvorca. Storil je to v trenutku, ko je bil na svojem mestu najbolj potreben. Deželni zbor, kateremu daje vlada vedno tako skrajno malo časa za delo, se je namreč pravkar sešel in ker je dež. glavarja namestnik hudo bolan, je deželni glavar v momentu nenadomestljiv. Tako izkušen parlamentarec kakor pl. Šuklje, ki ve bolje kakor marsikdo, kaka škoda je za deželo vsaka izostala seja dež. zbora, ki ima razvit čut za parlamentarizem in se tudi zaveda dolžnosti, ki jih ima napram vsi javnosti in napram tistemu faktorju, ki ga je poklical na mesto dež. glavarja, bi vsaj sedaj gotovo ne bil odstopil, da mu je bilo le količkaj mogoče vztrajati. Okoliščine, v katerih je dosedanji dež. glavar odstopil, pričajo glasno, da o kakih zasebnih nagibih na njegov korak še govora ne more biti, marveč da je šel, ker so nasprotja med njim in med klerikalno stranko zadobila tako ostrost in postala tako nepremostna, da je pl. Šuklje smatral vztrajanje na mestu dež. glavarja za nezdružljivo s svojo osebno dostojnostjo.

Ne čudimo se, da je pl. Šuklje odstopil: čudimo se bolj, da je sploh toliko časa vztrajal.

Dejstvo je, da se pl. Šuklje v klerikalni stranki ni mogel nikoli udomačiti. Bil je v stranki vedno tuj element in se ni mogel vživeti v jej. A to je popolnoma naravno. Klerikalna stranka namreč ni politična ganizacija, pri kateri odločujejo za veljavo posamičnih oseb znanje, sobnost in delavnost, marveč je to združilo, kjer imajo nekatere osebe moč v rokah, druge pa imajo le dolžnost, izvrševati njih povelja.

Bivši dež. glavar pa ni mož, da bi se dolgo časa zadovoljeval s tako vlogo in se pokoraval, kadar je prepričan, da hodi stranka po slabih potih.

Kmalu potem, ko je pl. Šuklje vstopil v klerikalno stranko, se je pokazalo, da se ga gotovi možje v tej stranki boje in ga nečejo pustiti na površje. Najprej se je to pokazalo v državnem zboru. Tam so ga začeli klerikalci najprej pisano gledati. Šuklje je bil že vse dosegel, kar je mogel doseči v takratnih razmerah, ko je prišel v klerikalno stranko. Bil je dobro znan in dobro zapisan v odločilnih krogih, bil je dvorni svetnik, znan parlamentarec, že odlikovan in naravno je, da je njegova oseba zasenčila druge, ki so se krčevito napenjali, da bi obrnili nase pozornost in se prerinili naprej. Zato je moral izginiti iz državnega zbora. Ljubosumnost in zavist tovarišev je zahtevala, da je moral odložiti svoj državnozborski mandat.

A tudi v deželnem odboru je pl. Šuklje doživel bridko razočaranje. Hotel je biti kot deželni glavar to, kar naj bo deželni glavar v resnici, a klerikalci tega niso pustili. Tak parlamentarec kakor je Šuklje, tak temeljit poznavalec dež. razmer, dež. potreb in dež. gospodarstva, tak rutiniran politik je bil obsojen, da je moral dostojanstvo dež. glavarja izvrševati kakor da bi to bila zgolj paradna služba, medtem ko so delali dr. Lampe, dr. Pegan in dr. Zajc, kar se jim je ljubilo. Deželni glavar pl. Šuklje v resnici ni imel v dež. odboru nobenega vpliva in njegova beseda ni ničesar zasegla. Šuklje, ki je igral v dež. zboru že veliko vlogo, ko so bili Lampe, Pegan in Zajec še negodni fantiči, ni imel kot dež. glavar niti najmanjše veljave. Tudi najpametnejših njegovih nasvetov ni klerikalna večina upoštevala, in vsa njegova svarila glede gospodarstva z dež. denarjem so bili bob v steno. Prišlo je zaradi tega opetovano do konflikta med klerikalno stranko in med dež. glavarjem, napetost je rastla in končno je struna Šukljetove potrpežljivosti počila. Vrgel je klerikalcem vse skupaj pred noge in je šel.

Neposredni povod odstopa pl. Šukljeta je sklep dež. odbora, naj dež. zbor razveljavi mandata naprednih poslancev Reisnerja in Ribnikarja. Ta sklep, ki ne pomeni nič drugega, kakor navaden političen rop, je sodu izbil dno. Šuklje je gotovo mnogo storil za klerikalno stranko, toda kot zaupnik krone ni mogel in ni hotel sodelovati pri tako odurnem političnem zločinu.

Skoraj štiri leta je bil Šuklje dež. glavar in narodnonapredna stranka je imela ž njim v tem času hude boje. A tudi kot nasprotniki mu priznamo, da je imel glede dež. uprave in dež. gospodarstva dobre namene, ki jih pa ni mogel izpolniti, ker se večina dež. odbora ni naj ozirala in radi mu priznamo, da je storil zaslužno delo za povzdigo javne morale v deželi, ko je raje odstopil, kakor da bi pomagal izvršiti tako brutalno, vsaki morali v obraz bijočo krivico, kakor bi bilo razveljavljenje dveh naprednih mandatov.

Epilog na shodu zaupnikov SLS mi je govoril strankin vodja in načelnik dr. Ivan Šusteršič s temi besedami:

„Omenjati pa moram tudi neki dogodek, ki ni vesel. Dne 30. decembra t. l. je odstopil naš glavar pl. Šuklje. Za svoj odstop je navedel zasebne vzroke. To so vzroki, ki so last dotične osebe in katerim se mora stranka ukloniti. Naša dolžnost pa je, da danes, ko je zbrana stranka po svojih zaupnikih, izrečemo gospodu deželnemu glavarju najiskrenejšo zahvalo in priznanje stranke. (Splošno odobravanje.) Njegovo delovanje je bilo vzorno in smotreno, njegova marljivost nepresežna. Predlagam nasledno resolucijo:

Zbor zaupnikov vzame odstop dež. glavarja pl. Šukljeja z iskrenim obžalovanjem na znanje in mu izreka najtoplejšo za-

hvalo za njegovo požrtvovalno, smotreno in uspešno delovanje na čelu deželne uprave in deželnega zbora; zajedno izreka nado, da se povrne gospod pl. Šuklje čim preje na politično torišče.

Ta resolucija je bila soglasno sprejeta.

Že sem užival blaženi mir »Na Kamnu«, ko me doleti sledeča brzojavka: »Klub deželnih poslancev Slov. ljudske stranke izreka bivšemu deželnemu glavarju najtoplejšo zahvalo za krepko in vzorno njegovo delovanje na čelu deželnega zastopa.

Lampe, načelnik.«

Vobče smem tedaj reči, da sem častno odložil dostojanstvo deželnega glavarstva.

XXIX. poglavje.

Na Kamnu pred svetovno vojno.

In tako smo bili zopet na svojem ljubljenem »Kamnu«! Jaz sem se oddahnil, moja žena pa, ki je sila nerada bivala v deželnem dvorcu, je bila vsa srečna na svojem lastnem domu. Nič nisem pogrešal razkošnega stanovanja enajstih sob, ki so bile na razpolago deželnemu glavarju v deželnem dvorcu. Stanovanje na »Kamnu« je bilo pač izdatno manjše, toda iz vseh strani prosti zrak in morje luči, vse v najlepšem zelenju, vprav idealno bivanje!

Šlo je sedaj za to, kaj početi v prostem času, ki sem ga imel vsak dan po 24 ur. Najbliže bi pač bilo, da bi se začel intenzivno baviti s poljedelstvom. Nisem veliko razumel o tej stroki, pa skoraj ne bi dvomil, da bi se sčasoma privadil tudi tej stroki ter naposled ne bi bil napačen gospodar. Toda posestvo je bilo le premajhno; svoje dni precejšnja graščina z dvema znamenitima pristavama na Dobravi in »Pod Ljubnom«, se je sčasoma skrčila na komaj 13 oralov posestva. Marljiv kmet, ki z lastno rodbino obdeluje svoj grunt, bi menda še dokaj dobro shajal, toda obdelovati ga z najetimi delavskimi silami, s hlapci, deklami in težaki, bi bila gotova zguba. Torej sem si moral poiskati drug način dela, meni bolj prikladnega po vzgoji in znanju. Mesto lopate in motike sem vzel v roke pero ter sem začel pisati.

Od nekdaj me je pred vsem zanimala finančna veda. Odkrito rečeno kot deželni glavar nikakor nisem bil preveč zadovoljen z načinom onega gospodarstva, ki ga je bil uvedel finančni referent dr. Evgen Lampe. Ne bom zanikal, da je bila finančna politika tega zelo nadarjenega moža nekako velepotezna, toda z druge strani sem bil uverjen, da se čestokrat ne strinja z dejanskimi silami, s kojimi je razpolagal deželni zaklad. Že kot deželni glavar sem se večkrat ubijal s težkimi skrbmi, bodo li dejanske sile v istini zmagale tako visoko stavljene načrte. Torej sem zaukazal predstojniku deželnega knjigovodstva Henriku Lindtnerju, jasni glavi, naj mi izdela spomenico, v kateri naj razkaže razvoj deželnega proračuna po raznih njegovih poglavjih in postavkah za bodoča leta. Večkrat sem s tem uradnikom, ki je bil vsekako najboljši poznavalec deželnega zaklada, razpravljal o tem nad vse važnem vprašanju. Lindtnerjev operat hranim še dandanes. Saj bi bil kot mnogoletni

deželnozborski poročevalec o deželnem proračunu tudi sam zmožen izdelati tako študijo. Toda uverjen sem bil, da bi mojim številkam očitali, da je nanje vplivala moja subjektivnost, da, celo nejevolja in slabo razpoloženje odslovljenega deželnega glavarja. Vestno sem tedaj preštudiral operat onega uradnika, ki je naposled pri deželnem gospodarstvu nadomestoval ono zasnovo, katero je pri državi zavzemal vrhovni računski dvor. Presojal sem Lindtnerjeve številke zgolj ugodno za tedanji deželni odbor; namenoma sem, kjer je to bilo sploh mogoče, znižal proračunjene izdatke in zvišal predvidene dohodke. Navzlic temu sem prišel do sklepa, da Lampetov kurz ogroža varno finančno gospodarstvo ter da vsled tega nastaja neizogibna potreba, tupatam spremeniti dosedanjo finančno politiko v deželnem dvorcu.

In tako je nastala tista preklicana »rdeča brošura«, ki je izšla pod naslovom »Kranjski deželni zbor in deželne finance«. Bila je spisana z najboljšim namenom; niti od daleč mi ni prišlo na um, da bi hotel škodovati ugledu voditeljev Slovenske ljudske stranke, svojemu nasledniku v deželnem glavarstvu dr. Šusteršiču in njegovemu »finančnemu ministru« dr. Lampetu. Ali lepo sem jo skupil! Zagrešil sem bil najhujši zločin, dotaknil sem se s svojo kritiko absolutne avtoritete obeh nezmotljivih mogotcev, in to je bil v očeh teh dveh gospodov smrtni greh. Takoj so me prekim sodom obsodili in justificirali. Pač niso ovrgli niti ene številke, kakor še danes vzdržujem vse svoje postavke do zadnje pičice, ali moja knjižura bila je »panana« in njen pisatelj malodane izobčen iz velike ljudske stranke. Obema oblastnikoma se je pridružilo krdelo onih mož, ki so odločno pobijali v brošuri izraženo zahtevo, naj se raztegne deželna trošarina na vino, vinski in sadni mošt tudi na količine, ki jih zaužije privatni konsum. Razkričali so me kot škodljivca domačemu vinarstvu, navzlic temu, da sem projektovani davek nastavil le na 4 vinarje od litra ter poleg tega vinorejcem še dovolil dokajšno davka prosto količino za domačo porabo. Mirno sem vse to pretrpel ter se veselil, da me vsaj niso mogli izključiti iz občestva sv. katoliške cerkve.

Toda naposled so se našli tudi med najzvestejšimi pristaši Slovenske ljudske stranke poedini možje, ki so povsem drugače presojali mojo brošuro. Zaupno mi je pisal mož, ki ga zelo spoštujem radi njegove javne in karitativne delavosti. Rotil me je, naj ga nikar ne izdam, naj strogo varujem tajnost o njegovem pismu. Dolgih 17 let sem molčal kakor grob, toda dandanes so se razmere jako predrugačile, one diktatorje sploh že zdavna krije hladni grob, tako da mi dotičnik menda ne bo zameril, ako objavim njegovo nadvse karakteristično in zanimivo pismo.

Pismo se glasi:

Preblagorodni gospod dvorni svetnik!

Ravnokar sem prebral Vašo brošuro in — čutim potrebo, da Vam pišem.

Sodba, ki si jo človek napravi iz »Slovenca« o Vaši brošuri, in pa, če jo sam bere, je čisto druga.

Ne strinjam se sicer z vsako besedo, ki je pisana v knjigi — splošno pa moram le reči, da je knjiga pisana z dobrim namenom in pametno, deloma zelo pametno.

Za dve stvari sem Vam posebno hvaležen:

1. Za nasvet »vinskega davka«, ki je tudi izvrstno utemeljen.
2. Za to, da ste naši stranki odkrito povedali, kar ni prav v njej.

Nisem popolno Vašega mnenja glede učiteljev, ki so tako satansko zlobni in odurno predrzni — in ne popolnoma (deloma pa) glede nastavljanja strankarjev v deželni službi.

Splošno pa vsi — z malimi izjemami — čutimo, da v naši stranki marsikaj ni prav in da mnoge osebe, ki se rivajo naprej, niso baš ideal — pa si tega nihče ne upa povedati, ker vlada v stranki tak absolutizem in terorizem, da je že neprenesljiv.

Dokaz temu terorizmu je ravno to, ker so Vam zažugali z izključenjem iz stranke, zato ker ste govorili odkrito besedo!

Iz tega vzroka Vas tudi prosim, da bi me zaenkrat ne »izdali«, ker drugače postanem v naši stranki »nemogoč«, toda človek čuti potrebo, če vidi kojo sorodnost mišljenja, da se približa. In to je en vzrok, da Vam pišem.

Prosim »zaenkrat« me ne izdati. Kajti vedno ne bo moglo biti tako in enkrat bomo morali to komando streti. Potrebo po tem čutimo mnogi, a nihče se ne upa vmes poseči, ker se vsak boji, dobiti jo s »kolom po glavi«.

Toda prišel bo čas in upam, da se že bliža, ko bomo vendar naskočili ta absolutizem.

Vam se torej, gospod dvorni svetnik, še enkrat zahvalim za vse, kar ste v knjižici povedali pametnega in dobrega. In Vas zagotavljam, da vsak, kdor knjižico bere, ima o njej in o Vas drugačen pojem, kakor ga dobi iz »Slovenca«.

Kar se pa tiče »vinskega davka«, pa upam, da ne boste imeli nič zoper to, če ga v svoji »Zlati dobi« ponatisnem.

Z najodličnejšim spoštovanjem itd.«

Pismo je datovano iz Ljubljane dne 27. jun. 1912 ter nosi podpis — Janeza Kalana, torej moža in duhovnika, ki ga pozna in uvažuje ves narod. Ne tajim, da mi je to pismo neizrečeno dobro delo.

Ali moja »rdeča knjižura« je vzbudila pozornost tudi izven dežele. Zelo se je zanjo zanimalo finančno ministrstvo, kjer je dobil tedanji sekcijski svetnik dr. Šavnik nalog, prevesti brošuro na nemško.

Naravno, da se z druge strani ni molčalo. Zlasti ostro je odgovarjal prizadeti dr. Lampe. Na njegova izvajanja nisem reagiral, preveč jih je bila narekovala strast in žaljeno samoljubje.

Svojo knjižico sem tudi poslal Schweglu, o katerem sem znal, da je priznana finančna kapaciteta. Schwegel, odličen in neumoren delavec ter deželni poslanec že od l. 1883. je poznal posebno natančno tudi ves deželni budžet. Hotel sem

izvedeti njegovo odkrito sodbo o svojem delu. Zadovoljen sem bil, da se je njegova ocena mojih finančnih razkazovanj glasila povsem zame ugodno. V dolgem pismu — o njem govorim kasneje in na drugem mestu — izjavlja preizkušeni ta finančnik med drugim, da je moje račune in dokaze preiskal strokovnjak ter jih povsem odobraval. Takih uglednih finančnih izvedencev je imel Schwegel kot mnogoletni predsednik dunajske velebanke seveda na razpolago.

Vendar pa moram reči, da se mi je kamen od srca odvalil, ko se je v »Slov. Narodu« oglasil dunajski strokovnjak — morda isti, na kojega se sklicuje Schwegel — ter naravnost raztrgal Lampetov zagovor.* Njegovi dokazi, izraženi z veliko bistroumnostjo in sijajno logiko, so sicer tako zgovornemu Lampetu kar »sapo zaprli«. Kranjski »finančni minister« je obmolknil, niti besedice ni odgovoril, nastala kontroverza je bila odločena meni v prid.

»A kako to,« se mi utegne ugovarjati, »saj se vendar niso izpolnila tvoja pesimistična prerokovanja in kranjske deželne finance so srečno prestale tudi vse grozote svetovne vojne, torej je bila tvoja bojazen neopravičena in Lampetov optimizem utemeljen!« Quod nego! Moje dokazovanje je veljalo naravno le za normalne čase, s takimi dogodki, kakor je bil izbruh svetovne vojne seveda nisem mogel računati in v istini se je pripetila ona absurdnost, da je baš vojska, tista kruta uničevalka narodnega blagostanja, rešila kranjsko deželno gospodarstvo pretečega poloma. Toda bodimo pravični, to nikakor ne bi bilo mogoče, da ni mali Lampe z nenavadno bistroumnostjo in smelostjo sijajno izrabil priliko — dobave mesa za italijansko vojsko. Deželna »vnovčevalnica«, — na Dolenjskem so jo krstili za »uničevalnico« — je s svojimi dobički sanirala deželne finance! Saj je znašal čisti dobiček vnovčevalnice do l. 1916. nad 10 milijonov a. k., torej skoro dvakratni letni budžet vojvodine Kranjske!

S svojo razpravo o deželnih financah sem si nakopal najskrajnejšo nemilost novega deželnega glavarja. Kmalu sem jo čutil! Kako so gospodje iz deželnega dvorca postopali z menoj, o tem naj sodi cenjeni čitatelj iz sledečega dogodka:

Še sem bil zastopnik dežele v upravnem svetu Dolenjskih železnic in sam Šusteršič mi je takrat, ko sem na njegovo prigovarjanje svoj odstop od glavarstva utemeljil z »zasebnimi oziri« radostno obečal, da ostanem za ves čas v teh gospodarskih korporacijah, toda že je bilo videti, da mi hočejo zagnusiti vztrajanje na teh mestih. Dne 21. junija 1913 se je na me odposlal sledeči dopis deželnega odbora pod številko 24.366/12:

»V prigibu Vam pošilja deželni odbor prepis svojega dopisa na upravni svet Dolenjskih železnic zaradi zgradbe železniške postaje v Žlebiču.

* Glej dotični članek »Slov. Naroda« z dne 27. jun. 1912 v Dodatkih.

Deželni odbor Vam kot svojemu zastopniku v smislu sejnega sklepa najodločneje naroča, da zastopate to zadevo v upravnem svetu dolenjskih železnic najenergičneje.

Od deželnega odbora kranjskega.

Šusteršič.«

Na ves glas sem se zasmejal! Kaj bi tudi ne? Vlogo deželnega odbora na upravni svet Dolenjskih železnic je očividno sestavil mož, najsibo deželni uradnik, najsibo deželni odbornik, kateremu se o načelih železniške politike nikoli niti sanjalo ni. Tako skrpucalo zastopati mi je bilo povsem nemogoče. Poleg tega me pa je kvišku spravila nedostojna pisava tega dopisa, nedostojna zlasti napram bivšemu deželnemu glavarju. Sklenil sem torej, gospodi enkrat v brk povedati, kar jim gre. Moj odgovor se je glasil:

Na cenj. dopis z 21. VI. t. l., št. 24.566/12, katerega sem prejel včeraj, čast mi je odgovarjati takole:

Pred vsem dovoljujem si, veleslavni deželni odbor opozarjati, da dovolitev novih postaj in postajališč ne spada več v področje upravnega sveta Dolenjskih železnic. Po oni najemninski pogodbi namreč, katera se je meseca maja t. l. navzlic mojemu odločnemu ugovarjanju ter na očito škodo dežele Kranjske in kranjskih delničarjev sklenila med državo in dolenjskimi železnicami, odslej izključno določa železniško ministrstvo o napravi novih in razširjenju obstoječih postaj. Upravni svet v tem pogledu niti več v poštev ne pride. Odslej se je v takih zadevah obračati zgolj na državno železniško upravo in njene funkcijonarje. Vobče znano pa je, da imajo pri ministrstvih pač gg. državni poslanci in deželni odborniki zelo tehtno besedo, dočim se skromen zasebnik brez mandata kaj malo upošteva.

Kar se tiče stvarnega vprašanja, ali sodi v Žlebič popolna železniška postaja, jasno izrekam, da povsem odobravam dotično zahtevo. Že leta in leta jo zagovarjam na kompetentnem mestu. Tako sem na pr. v svojem govoru v eni zadnjih sej tedaj še pristojnega upravnega sveta označil kot javno sramoto, da se je pač v Boštanju otvorilo postajališče na ljubo enemu samemu veleposestniku, medtem ko cela obljudena sodraška dolina še do današnjega dne pogreša svojo štacijo. In še letošnjo pomlad sem opetovano drezal pri dejanskem upravitelju dolenjskih železnic, dvorn. svetniku dr. Siegfried Wernerju, naj se vendar enkrat ugodi upravičeni želji dotičnega prebivalstva. Odnehal sem le začasno ter le vsled nujne njegove prošnje, naj s to zahtevo ne motim baš tedaj tekočih pogajanj o državnem zakupu dolenjskih železnic.

Sklicujoč se na ta dejstva odločno izjavljam, da bom drage volje navzlic bistveno spremenjeni kompetenci po svojih močeh se potezal za postajo v Žlebiču. Ali velesl. dež. odbor naj oprosti, ako se pri utemeljevanju te terjatve ne bom mogel poslužiti onih argumentov, ki se nahajajo v prilogi k dopisu št. 24.566/12. Tam se zatrjuje, da se bo za slučaj zgradbe postaje v Žlebiču ves promet iz Gore, Loškega potoka, Trave in Osilnice, kateri se sedaj vrši preko Rakeka po južni železnici, vsled krajšega in cenejšega dovoza obrnil na progo dolenjskih železnic. Jasno je, da ta razlog ne drži. Tu gre za izvoz lesa iz gori omenjenih občin. To blago pa ima po svoji ogromni večini naravno destinacijo v Trst in sosedno Italijo. Prej ko slej, naj se Žlebič napravi ali opusti, se bo ta promet obrnil na postajo južne železnice v Rakeku. Nikomur ne bo prišlo na misel, da bi les, namenjen v Trst ali Italijo, zgolj radi tega, ker se dovoz k dolenjski železnici skrči za 4, reci štiri km, pošiljal po kolosalnem ovinku Žlebič—Ljubljana—Rakek!

Končno si dovoljujem še eno opazko. Nečem se pri tej priliki dotikati načelnega vprašanja, v koliko so člani upravnih svetov, imenovani po deželnih odborih absolutno vezani na navodila in naročila svojih

odborov. Tak zastopnik je v prvi vrsti dolžan, v podjetniški upravi varovati deželne koristi. Pri njih presoji se bo moral ravnati po lastni vesti in lastnem stvarno zasnovanem prepričanju nič manj kakor po morebitnih željah in inštrukcijah deželnega odbora. Tudi § 17. akcijske družbe dolenjskih železnic me ni prepričal, da bi zastopnik dežele v upravnem svetu moral biti golo glasilo in trobilo vsakokratne večine v deželnem odboru. Ali ker se v konkretnem slučaju docela strinjam z naziranjem velesl. deželnega odbora, nimam povoda baviti se o tem vprašanju. Toda glasno moram ugovarjati obliki, s katero mi je velesl. deželni odbor označil in naznanil svoje stališče glede Žlebiča. Tu se čita »najodločneje naroča« — pričakoval sem le še grožnjo z denarno globo ali kako drugo kaznijo! Odkrito in brez ovinkov bodi povedano velesl. deželnemu odboru, da je način njegovega dopisa z dne 21. VI. t. l. št. 24.566 primeren in umesten nasproti kakemu zanikrnemu ali nepokornemu občinskemu ali cestnemu funkcijonarju, da pa je neumesten napram zastopniku dežele Kranjske v upravnem svetu onih železnic, katere so bile pridobljene večinoma po njegovih naporih. In čudno protislovje je, ako velesl. deželni odbor, kateri s toliko vnemo skrbi za sijajno reprezentanco ter za ugled in veljavo g. deželnega glavarja, v dopisu podpisanem po mojem nasledniku, tako brezobzirno in prezirljivo občuje z — bivšim deželnim glavarjem!

F. pl. Šuklje.

Pod roko so mi potem pravili, da je moj dopis bil cirkuliral med deželnim uradništvom, ki se je zlobno muzalo mojemu zafrkavanju. Pismenega odgovora pač nisem dobil, toda kmalu potem je zopet bila seja deželnega odbora in tam se je imenoval upravnim svetnikom pri dolenjski, vrhniški in tržiški železnici mesto mene moj gospod naslednik v deželnem glavarstvu. Naravno, da sem to izvedel šele iz časnikov, kajti toliko sramu je vendar še bilo v deželnem dvorcu, da mi moje odstavke niso javili s posebnim dopisom.

Razen brošure o deželnih financah sem priobčil tekom l. 1912. še v dunajski »Zeitschrift für Nationalökonomie, Finanzwissenschaft und Verwaltungslehre« strokovno razpravo pod naslovom: »Verzehrungssteuer und Landesfinanzen.« Glavni urednik te znanstvene revije je bil bivši finančni minister Böhm-Bawerk, predsednik dunajske akademije znanosti. Ko sem mu poslal svojo razpravo, mi je odgovoril, da so jo pregledali trije bivši avstrijski finančni ministri (on sam, Ernest Plener in Mansuet Kosel) ter da vsi soglašajo v svoji sodbi, da je razprava pisana s polnim obvladanjem gradiva in veliko stvarnostjo. O članku so napravili separaten iztis. V njem sem pozval deželne odbore, naj posnemajo kranjski deželni odbor.

* * *

Kaj prijetno je bivanje v dolenjski metropoli, toda združeno je z občutno nedostatnostjo. Malo mesto je, malo mesto celo posebne vrste. Brez vsake industrije ali večje kupčije, odtod izvira, da krog duševno probujenih mož vendar nikakor ni preobsežen. In v tem pogledu sem bil jaz po dolgem bivanju v velikem mestu nekako razvajen. Sam sodim, če bi moral ves čas preživeti na obali zelene Krke, bi mi to naposled presedalo.

Toda lahko sem si pomagal. Na Dunaju mi je živela hči Minka, srečno omožena z duševno visoko stoječim možem in kadar se mi je ljubilo zamenjati Novo mesto s cesarsko prestolico, sem znal, da me bosta zet in hči sprejela z odprtimi rokami. In na Dunaju sem našel toliko tovarišev iz parlamenta in iz visoke birokracije, toliko drugih prijateljev in znancev, da je nekaj tednov občevanja s temi možmi popolnoma zadoščalo za moje duševno osveženje!

Tako sem se tudi meseca marca 1913 podal na oddih na Dunaj. Ko sem nekega dne slučajno imel posla v »Eskomptni banki«, srečam na stopnišču njenega predsednika, našo gorjansko ekscelenco barona Schwegla. Pozdraviva se in takoj sva bila v veliki politiki! Povem staremu diplomatu svojo zelo neugodno sodbo o balkanski politiki tedanjega vnanjega ministra grofa Berchtolda. »Meni se vidi,« sem dejal, »da je Berchtoldova politika povsem napačna in zgrešena. Ko so se leta 1912. pripravljale male krščanske države na Balkanskem polotoku, da naskočijo Turčijo, bi jim bil naš vnanji minister moral reči, naj napadejo Turčijo, ako upajo, da bodo kos turški premoči. Toda pri tem ne smejo nikoli pozabiti, da je tudi Avstrija balkanska sila, da ima tudi ona svojo interesno sfero, katero morajo uvaževati in priznavati. V tem slučaju bo Avstrija zavzemala dobrohotno nevtraliteto, stopila z njimi v prijazno sporazumljenje tudi v gospodarskem oziru ter si na ta način lahko izgovorila ugodno trgovinsko pogodbo. Mesto tega se je tisti nerodnež, ki sedaj vlada na dunajskem Ball-Platzu, grof Berchtold, najprej razkoračil, da hoče vzdržati na Balkanu »status quo«, toda štirinajst dni potem, ko je to izustil, je ležal »status quo« uničen na trebuhu. Ne dovolj tega! Po sijajnih zmagah mlade Srbije je zasnoval Berchtold celo vrsto spletk, nahujskal je Bolgare, izigraval je Albance le, da bi ponižal in k tlom tlačil srbske zmagovalce. Te vrtoglave politike jaz za svoj del razumeti ne morem.« »V črno ste zadeli,« mi reče tako izkušen diplomat kakor Schwegel. »Še več Vam lahko povem. Od oktobra lanskega leta ima grof Berchtold spomenico, ki sem jo lastnoročno spisal, in v kateri mu razvijam isto, seveda veliko bolj obsežno, kar ste mi sedaj povedali!« Potem kratek odmor, in Schwegel zaključi razgovor z besedami: »Nesreča Avstrije so — Madžari!«

Nekako čudno mi je bilo pri srcu, ko sem letos čital knjigo »Fragmente eines politischen Tagebuches« znamenitega politika Jožefa Marije Baernreitherja, ki jih je iz njegove zapuščine izdal dr. Jožef Redlich. V tej prezanimivi publikaciji se čita sledeči odstavek:

Budapest, 18. Nov. 1912.

Am 15. dieses Monates abends hatten Schwegel und ich mit Clam und Czernin im Nationalcasino eine eingehende Besprechung, in welcher wir an der Hand von Karten die albanische und die Hafenfrage erörterten. Schwegel war in seinem Element. Er tritt nicht gerne hervor, aber

im kleinen Kreise ist er sehr mitteilsam und belehrend. Er war zur Zeit des Berliner Kongresses die rechte Hand Andrassys und vertritt mit grossem Eifer und mit Sachkenntnis unsere »Pénétration pacifique« des Balkans. Sein grosser Gedanke ist die Verbindung mit Saloniki und die Erwerbung eines Freigebietes für die Monarchie. Er kennt die dortige Stimmung genau und ich gestehe, dass ich mich zu seiner Ansicht habe bekehren lassen. Dies war der Anlass, dass uns Berchtold am anderen Tage bat, ihm unsre Ansichten zu übermitteln. Schwegel tat dies ausführlich. Er wird es in einem Memorandum zusammenfassen.

Še ena misel mi je tedaj hodila po glavi, o kateri sem bil uverjen, da bi njena izvršitev donašala Sloveniji ogromne koristi. Hotel sem ustanoviti na Slovenskem sladkorno obrtnost. Samega sebe sem vprašal, mari je potrebno, da mi v Sloveniji za svoj drag denar kupujemo in uvažamo sladkor iz čeških, moravskih in ogrskih tvornic, ko bi ga lahko sami izdelovali ter svoje izdelke izvažali v inozemstvo? Ta misel mi je rojila po glavi, odkar sem se leta 1887. v prvič natančno ogledal dvoje sladkornih tovarn v moravskem Hodoninu. Kako sem prišel do tega? Bil sem kot mlad poslanec izvoljen v odsek za ogrsko nagodbo. Ta odsek se je med drugim bavil tudi z novim davkom na sladkor, ki ga je trebalo dogovoriti z ogrsko državno polovico. Večkrat sem bil prečital ta zakonski načrt, toda zastonj sem si glavo belil, da bi ga razumel iz enostavnega razloga, ker dotične fabrikacije nisem poznal. In tu sem se domislil, da je bil leta 1885. na akademični gimnaziji na Dunaju moj učenec Josip Redlich, sin zelo bogatega tovarnarja in podjetnika, ki je bil obenem lastnik dveh povsem moderno urejenih sladkornih tovarn. Isti Redlich je kasneje postal zelo znamenit učenjak in politik. Bil je zadnji finančni minister avstrijske monarhije ter je danes profesor na amerikanski univerzi v Cambridgeu. Nanj sem se obrnil in on mi je drage volje izposloval, da sem bil v hiši njegovega očeta gostoljubno sprejet ter dobil priliko, natančno si ogledati način, po katerem se iz sladkorne pese proizvaja sladkor.

Da je pri nas ugodno ozemlje za to kulturno rastlino ter da je naše prebivalstvo dovolj sposobno lotiti se z uspehom te poljedelske stroke, o tem sem bil uverjen že po poročilih našega inženjerja kemika Turka, kateri je pri mnogobrojnih poizkusih na ljubljanskem barju dosegel sila povoljne rezultate. Par mesecev po svojem odstopu kot deželni glavar sem tedaj sklenil, ogledati si najprej na Ogrskem in v Slavoniji nekaj velikih moderno urejenih tvornic. Tako sem prišel med drugim v Töke-Terebes na Severnem Ogrskem, kjer je bila baš zgrajena in opremljena sladkorna tovarna. Ondotni ravnatelj Bilimek, s katerim sem se razgovarjal o tej svoji misli, pričeti v Sloveniji z izdelovanjem sladkorja, mi je živahno pritrjeval. Njegova sodba mi je bila tem bolj merodajna, ker je bil baš ta priznani strokovnjak ustanovil in finansiral veliko tvornico v Osijeku. »Kar zmore leni slavonski Hrvat,« — dejal

mi je Bilimek, — »zakaj bi tega ne zmogel mnogo bolj marljivi in kulturno višje stoječi Slovenec?« Segla sva si v roko in poskušala sva realizirati svoj projekt. Moj načrt je bil ustanoviti na Slovenskem štiri sladkorne tovarne, izmed katerih naj bi se ena in sicer v Ljubljani ali najbližji okolici imela baviti tudi z rafiniranjem surovega sladkornega izdelka. Ostale tri tovarne le za izdelovanje surovega sladkorja sem hotel nastaniti eno v Beli Krajini ob Kolpi, drugo v okolici Brežic ob Sotli in tretjo v mariborski bližini. Poleg Bilimeka sem pritegnil k delu svojega zeta dr. Karla Dernovška, ki je bil zelo spoštovan in vpliven uradnik Anglo-banke. Pri izvršitvi vsega načrta je seveda glavno vlogo igralo vprašanje, odkod potrebna denarna sredstva? Moj svetovalec Bilimek je po svojih zvezah skušal pridobiti belgijske kapitaliste, dočim je moj zet vplival na predsednika Anglo-banke, vprav ženijalnega finančnika dr. Landesbergerja. Ta dva gospoda sta torej prevzela finansiranje, meni pa je preostajalo zanimati inteligentnejše domače posestnike, zasnovati veliko agitacijo med prebivalstvom in organizirati vse gibanje. Pridobil sem si sodelovanje nekaterih zelo uglednih poljedelskih strokovnjakov. Gustav Pirc in ing. Turk, veleposestnik Lenarčič, Bohuslav Skálický in ing. Schauta so bili glavni sodelavci. Sklical sem shod v Ljubljani, h kateremu so prišli poleg deželnega predsednika najboljši interesentje iz vse dežele, pozvani in povabljeni ne glede na strankarsko ali narodno pripadnost. Vse je kazalo, da se bo ta misel, s katero je bil združen naravnost preporod našega zaostalega kmetijstva, srečno dala oživotvoriti.

Toda zameril sem se onim avtokratičnim osebam, ki so takrat z absolutno oblastjo gospodovale v Slovenski ljudski stranki. Nikakor ne iz mržnje do svojih bivših kolegov, temveč zgolj iz stvarnih razlogov nisem bil povabil na sodelovanje niti dr. Šusteršiča, niti dr. Lampeta. Že z ozirom na tuji kapital, brez katerega bi bilo absolutno nemogoče zasajati sladkorno industrijo v naše ozemlje, sem se moral strogo izogibati vsaki strankarsko-politični primesi v nameravanem podjetju. Bal sem se, ako pritegnem imenovano dvojico v naš krog, bi že s tem bila zanešena politika v gospodarsko zasnovo, pri kateri morajo biti politika in strankarski oziri načeloma izključeni. Nisem tedaj maral posebno eksponiranih politikov ter sem le take dopuščal, katerim se vsled lokalnih razmer nisem mogel izogniti. Tako n. pr. sem pozval dr. Ivana Tavčarja na sodelovanje zgolj iz tega razloga, ker je bil ljubljanski župan in ker bi glavna tvornica morala biti nastanjena v Ljubljani. Ali sedaj je bil ogenj v strehi! Največ sem se bil zanašal na sodelovanje Gustava Pirca in ing. Turka; eden kakor drugi sta prišla k meni in takorekoč s solzami v očeh sta mi rekla, da sta bila citirana pred prej imenovana gospoda, ki sta jima kar v lice povedala: ali izstopiti iz akcijskega odbora, ali

pa odpovedati se službi pri deželi oziroma Kranjski kmetijski družbi! In še več, med člani glavnega akcijskega odbora sta bila tudi Josip vitez Pogačnik in Nace Žitnik, moja nekdanja tovariša in prijatelja. Ko sem bil pridobil Pogačnika za pristop k odboru, sem ga opozoril na to, da se bo pritisnilo nanj, naj se ne udeleži moje akcije. Takrat mi je Pogačnik dal roko in častno besedo, da ostane pri stvari, naj se nanj še toliko vpliva. Ali ko sem nekega lepega dne kot poslušalec prišel v deželni zbor, ki je baš takrat imel svoje zasedanje, me je Pogačnik naprosil, naj ga odvežem častne besede. »Kako to in zakaj?« ga vprašam. »Ker se je ravnokar v klubu sklenilo, da se mora vsak poslanec Slovenske ljudske stranke, ki ne izstopi iz akcijskega odbora, odpovedati državno-zborskemu in deželno-zborskemu mandatu.« Isto mi je potrdil blagi Žitnik in debele solze so tekle po njegovem licu!

Navzlic temu odporu, navzlic vsemu nasilstvu deželnega glavarja in njegovega zvestega pajdaša Lampeta bi bil vseeno prodrl s svojim načrtom. Stvar je napredovala, kljub porogljivi pisavi Šusteršičevega glasila, katero se je rogalo »otročjim poizkusom dvornega svetnika Šukljeta«. 20. julija 1914 je prišel v Ljubljano moj strokovnjak in sodelovalec, direktor sladkorne tovarne Bilimek, da si nekoliko ogleda ozemlje v ljubljanski okolici, češ, ali bo pripravno za kulturo sladkorne pese? Peljali smo se najpreje po Ljubljanskem barju mimo graščine Bistrske na Vrhniko in odtod nazaj v Ljubljano. Drugo pot nas je zapeljal auto na Škofjo Loko, mimo Kranja in Mengša pri Št. Jakobu čez Savo in dalje mimo Fužin skozi Moste v Ljubljano. Vtis, ki ga je dobil Bilimek ob prvem pogledu, je bil precej ugoden. Še ugodnejša pa je bila njegova vest o pogajanjih z belgijskimi kapitalisti. Jaz za svojo osebo sem si po večkratnih temeljitih razgovorih s predsednikom Anglo-banke dr. Landesbergerjem in s pomočjo svojega zeta osigural udeležbo te velebanke pri našem podjetju. Poln upanja sem se 22. julija odpravil domov na svoj Kamen, dočim je Bilimek še ostal v Ljubljani, da bi z mojim sinom Milanom uredil še nekatere stvari, ki so se strokovnjaku videle potrebne. Ali že drugi dan 23. julija je bil v Beogradu izročen usodni avstrijski ultimatum, takoj je nastala skrajna nevarnost, da celo gotovost velike vojske — in s tem so bile na mah uničene naše nade, prekrižani naši načrti!

Danes, ko je preteklo 15 let po tem ponesrečenem poizkusu, dvignem svoj glas ter pred našo javnostjo ugotavljam, da sta le Šusteršič-Lampetova intriga in terorizem zakrivila, da se je izjalovil načrt, vpeljati sladkorno industrijo v Sloveniji. Zgubili smo vsled mahinacij, povzročenih zgolj po žaljenem samoljubju tedanjih diktatorjev v deželnem dvorcu, eno celo dragoceno leto. Da tega ne bi bilo, bi vsaj pred izbruhom vojne osigurali, zgradili in opremili tvornico v Ljubljani. Niti pričeti ne bi

trebalo z izdelovanjem, — že obstoj tovarne, opremljene z vsemi stroji, bi pomenjal za delničarje velik dobiček! Dandanes pa so tako silno poskočile cene ter so razmere na denarnem trgu tako nepovoljne, kredit tako drag, da bi moral opustiti svoj načrt celo tedaj, ako ne bi imel že osem križev na svojem hrbtu! —

Komaj en mesec pred tem usodnim dnevom sem se vrnil z zelo zanimivega potovanja iz pokrajine, ki leži pred našimi durmi, je dobesedno kos naše grude, pa jo manj poznamo nego visoko planoto centralne Afrike. Prišel sem iz slavnega Žumberka! Kaj za Boga si pa iskal med žumberskimi Vlahi? me utegne kdo vprašati. Preden pa odgovorim na to vprašanje, moram vendar razložiti zvedavemu čitatelju, kje približno leži ta čudovita deželica?!

Pri nas pozna vsakdo bajeslovno pogorje Gorjancev, če ne iz lastnega vida, pa vsaj po Trdinovih krasnih »bajkah iz Gorjancev« ali njegovem »Sprehodu v Belo Krajino«. Malokdo pa ve, da se na južnovzhodnem pobočju tega gorovja razprostira visoka planota s čudovitim razgledom proti Beli krajini in hrvatskemu Pokupju in Posavju. Večkrat me je že mikalo v te kraje. S svojimi fanti sem jo včasi mahnil ob žumberskem robu s Trdinovega vrha, kakor so v najnovejšem času prekrstili Sv. Goro, najvišjo točko gorjanskega slemena (1183 m), zasluženemu pisatelju na čast, skozi revne gorske vasice Buliće in Sekuliće preko Sv. Nedelje, od koder se ti odpira diven razgled na belokranjsko ravan, v Metliko. Ali, kakor sem že dejal, to je le rob in dalje nisem bil prišel. Radovednost mojo je pa pred vsem vzbujalo dejstvo, da je bil kranjski deželni zbor že dvakrat, leta 1881. in 1896. načel vprašanje žumberške pripadnosti, žalibog vedno ob času, ko baš nisem bil deželni poslanec. Obakrat je naš deželni parlament nazaj zahteval odtujeno mu pokrajino, obakrat bi jaz bržkone ugovarjal, da bi bil tedaj član deželnega zastopa. Poleg tega pa so bili Žumberčani od l. 1870. sem vprav evropska zanimivost, kajti še pričetkom 20. stoletja so bili oni edini Evropci, ki niso imeli nobenih ustavnih pravic ter niso nikamor pošiljali svojih zastopnikov. To čudovito deželico sem torej hotel prepotovati ter obenem se uveriti, ali bi Žumberčani v istini hoteli nazaj h Kranjski, kakor so svoje dni v kranjski deželni dvorani zatrjevali in dokazovali več ali manj verjetno metliški graščak dr. Savinschegg in Karel Deschmann, kanonik Klun in moj prijatelj iz mladih let Franjo Schweiger, kasneje dekan v Leskovcu.

In tako sem junija meseca l. 1914. sestavil ekspedicijo za raziskovanje žumberške dežele, skrbno se ozirajoč pri njeni sestavi na kakovosti posameznih članov. S pogledom na kmetijstvo in zlasti na vinarstvo sem si pridružil milega mi prijatelja Bohuslava Skálickega, za prometne razmere mi je služil kot izvedenec mnogoletni načelnik metliškega cestnega odbora, prijatelj Ivan Golia, sedaj metliški mestni župan,

in kot folklorist ali poznavatelj narodnih šeg in noš nam je služil viniški nadučitelj Lovšin. Še ena oseba se nam je »prištulila«, katere z ozirom na njeno javno funkcijo nisem mogel odkloniti, tedanji črnomaljski okrajni glavar. Skrb za prehrano je prevzel modri mož Golia in reči moram, njegove intendantovske zmožnosti so zares delale čast prelepemu slovesu njegove gostoljubne hiše.

Žumberak! Ti divna pokrajina s svojo naravno lepoto in zgodovinsko romantiko, kako silno si vplivala tedaj na moje staro srce! Ko smo počivali pri Sv. Miklavžu ali pri razvalinah žumberskega grada ter svoje oči pasli na čarobnem razgledu, segajočem preko Bele Krajine in hrvatskega Pokupja do Kleka in Velebita, do velike Kapele in do bosanske Plešivice, sem zasanjal v ono dobo, ko so predniki sedanjih »Vlahov«, oni čistokrvni srbski »Uskoki«, vajeni vednih bojev z divjim Turčinom, s svojega orlovega gnezda odtod gledali in prežali, ali se odkod zopet javi turška nevarnost ali pa tudi, če ne bi bila sedaj ugodna prilika, udariti jo na turško ozemlje ter se tam nekoliko odškodovati za plačkanje in za pokol, ki so ga trpele slovenske in hrvatske dežele neprestano od divjega nasprotnika!

Vsi smo bili židane volje na žumberški ekspediciji, le meni jo je včasih motila prisotnost črnomaljskega okrajnega glavarja. Prvo postajo smo imeli v Sošicah, odtam smo jo popoldne peš urezali preko Sopote, videli smo z ne prevelike daljave čudovitost, pristni slap v Gorjancih, vrnili se proti večeru v Sošice, kjer se je v malem krogu improvizirala narodna veselica. Gradski načelnik in župnik, učitelj in občinski tajnik, ne pozabiti prav fletnih in veselih učiteljic, vse se je radovalo našega prihoda! Sicer nisem nič prikrival svojega namena, da hočem študirati vprašanje žumberške pripadnosti. A že isti dan, mnogo izraziteje pa drugi dan našega potovanja sem se mogel uveriti, da ogromna večina žumberškega prebivalstva odločno odklanja združenje z materjo zemljo, priklopitev h Kranjski. In to odloča! Kaj pomenijo temu nasproti zastarele listine, zaprašeni pergamenti, iz katerih pač lahko neovrženo dokažemo, da je Žumberk integrujoč del dežele Kranjske ter da se ta nikoli ni odpovedala svojih lastninskih pravic! Kaj pomenijo vsa ta pravna dokazila nasproti jasnemu dejstvu, da si želé kvečjemu tiste vasi, ki visé proti Metliki, pod Kranjsko, dočim ves drugi svet o taki državnopravni spremembi ničesar neče slišati. Predvsem pa jej odločno nasprotuje odvažen stan: vsa duhovščina, oženjeni unijati nič manj nego rimsko-katoliški župniki!

Še bolj zanimiv je bil drugi dan našega potovanja. Šli smo skozi Reštovo, kjer se je rodil eden izmed najboljših hrvatskih učenjakov, zgodovinar Tade Smičiklas, svoje dni moj kolega na dunajski univerzi, dalje po umetno izpeljani cesti na Novo selo mimo znamenite Sv. Petke čez razvodje visoko nad

800 m na Stojdrago in odtod doli do potoka Bregane, ki deli slovensko zemljo od bratske Hrvatske. V Samoboru smo prenočili, v Zagrebu smo se razdelili. Trojica se je vračala čez Karlovec po že otvorjeni belokranjski progi na svoje domove, jaz pa in prijatelj Skálický sva jo krenila na Videm ter z avtobusom do naše slavne Kandije.

Vrnili smo se baš dan pred usodnim 28. junijem 1914. Bilo je proti deveti zvečer, ko naenkrat zaslišim iz vseh cerkva otožno mrtvaško zvonjenje. Kmalu se raznese vest, razširjajoča se z bliskovo hitrostjo, da zvoni prestolonasledniku Francu Ferdinandu in njegovi soprogi. Z umorom te dvojice je verojetnost evropskega konflikta takoj dvignila grozeči svoj obraz. »Vojska bo« — sem vzkliknil, — »huda, velika, neusmiljena vojska!«

Skoro je preminil mesec, ne da bi se sprožili prvi streli. Tupatam se je pisalo po raznih listih, da se bo dvojni umor v Sarajevem dal s sveta spraviti mirnim potom, brez pogubne posledice velikega mednarodnega klanja. Ali na Dunaju, v ministrstvu vnanjih poslov in v vojnem ministrstvu, v generalnem štabu in na cesarskem dvoru so neprestano in neumorno delali na tem, da se izrabi ugodna prilika ter zatre osovražena srbska, po balkanskih vojskah z l. 1912.—1913. sila ojačena kraljevina. Danes vemo za vsa ta hinavska pogajanja, za spletke in rovarstva, s katerimi je avstro-ogrska monarhija, opirajoča se na ogromno vojaško silo prijateljske Nemčije in njenega vrtoglavega Viljema, skušala hliniti miroljubnost, dočim so se bili že od prvega početka odločili za vojni udar proti mali Srbiji.

Veliki angleški žurnalist Wickham Steed pravi v prezanimivih »memoarih«, da dunajsko ozračje pogubno vpliva na razsodnost avstrijskih državnikov in politikov. Istina! Jasno se je to videlo v usodnem mesecu juliju 1914, ko so se nameravali zabavati s kaznilno ekspedicijo napram Srbiji ter so sprožili svetovno vojno, ki je uničila troje cesarstev, strmoglavila celo vrsto prestolov ter vesoljnemu svetu predrugačila lice!

In nerazsodnost ter neverjetna politična zabloda se je polastila tudi redkega števila pametnih mož, s katerimi je še razpolagala stara Avstrija! Najboljši dokaz nam nudi sledeči razgovor z enim izmed najpametnejših avstrijskih državnikov, z bivšim ministrskim predsednikom Maksom Vladimirom bar. Beckom. Že v XXIV. poglavju sem omenil, da me je Beck vabil na svojo štajersko graščino v Plevno pri Žalcu. Javil sem se mu za 17. jul. 1914 in zares, ko se pripeljem na žalsko postajo, sem zagledal navzlic silni plohi na peronu stoječega Becka. Njegov voz je vozil pičle pol ure do Plevne in kmalu smo sedeli okrog jedilne mize pri večerji. Beckove gospe ni bilo, baš se je lečila v Karlovih varih, nadomestovala jo je gospodarjeva sestra, poleg nje še njegova nečakinja in njen

mož, konteradmiral baron Hauser. Sredi večerje me naenkrat vpraša bivši ministrski predsednik: »To boste itak znali, da je vojska s Srbijo postala neizogibna?« Jaz: »Zakaj?« Beck: »Radi sarajevskih umorov.« Odgovorim: »Roko položim v ogenj, da je srbska vlada povsem nedolžna na sarajevskem zločinu. Njo vodi tako prebrisan, pameten državnik, kakor je Pašić. Kje se more misliti, da bi on hotel po dveh balkanskih vojskah z do mozga izžeto državico napasti sosedno velesilo!« Ali Beck ne odneha ter reče: »Sedaj je vsa Evropa tako soglasno v obsodbi sarajevskih dogodkov, da niti z mezincem ne bodo ganili, če mi Srbijo pozovemo na odgovor!« »Kolosalna računska pogreška« — se odrežem — »vojska s Srbijo pomenja svetovno vojsko in Avstrija ni več zmožna, utrpeti še en poraz!«

Razvila se je potem med nama debata, ki je trajala nad pol ure. Navzoči dami sta pazno poslušali, ne da bi spregovorili besedice; tudi kontre-admiral baron Hauser je ves čas molčal, le tupatam je vrgel vmes kako besedo, iz katere je pa bilo čutiti, da je skoro bolj na moji strani nego na strani barona Becka. Glavni moj argument je bil, da bodo v takem boju Avstrijci poraženi. S svojimi simpatijami bolj na strani sovražnika, se je bati tedaj, da slovanski polki, predvsem pa češki regimenti, ne bodo več popolnoma zanesljivi. Živahno je pobijal Beck te moje dvome. Sklicujoč se na delno mobilizacijo z l. 1908. češ, vršila se je, ako se abstrahira od nekaterih majhnih rabuk, čisto mirno brez vsake upornosti. Odgovorim mu z dogodkom, ki sem ga sam opazoval pred nekaj tedni na Jesenicah. Na jeseniški postaji, da sem videl dva dolga vojaška vlaka, prenapolnjena s samimi češkimi rezervisti treh čeških regimentov, ki so se vračali iz Bosne domov. Vsi vagoni so bili okrašeni s papirnatimi venci, ne v čeških barvah, temveč s srbsko trobojnico in častniki — sem dostavil — niso imeli toliko vpliva na moštvo, da bi preprečili to demonstracijo.

Ostal sem do popoldne drugega dne. Predpoldne sva se sprehajala v največji plohi po grajskem parku oba zavita v lodenske plašče, oba s kapuco čez glavo, razgovor je bil sila zanimiv. Med drugim sem vprašal tega odličnega državnika, kako je prišlo do tega, da je on, prejšnji zaupnik in bivši učitelj prestolonaslednika, prišel v tako razmerje z nadvojvodom Francom Ferdinandom, da je isti postal njegov odločen protivnik. Za trenutek je premišljal. Potem mi je resnico povedal. Smatram za veliko priznanje moje osebnosti, da me je mož, ki je na vsak način daleč nadkriljeval po svoji spretnosti in umerjenosti vse ministrske predsednike, izvzemši Taaffeja, pod strogo zaupnostjo povedal istino, kako je on vsled najrazličnejših intrig bil strmoglavljen navzlic temu, da je v dveh parlamentih, v starem z njegovimi kurijami, in v novem, izvoljenem na podlagi splošne enake volivne pravice, imel večino, navzlic temu, da je odpravil obstrukcijo ter navzlic temu, da je prodrl s tako

važnimi zakonskimi predlogami kakor volivni red, podržavljenje severne železnice in ogrsko nagodbo, moral demisijonirati vsled strankarskih in dvorskih tajnih spletk.

Še tisti dan 18. julija sva se razšla. Jaz preko Ljubljane domov, on pa, tačas predsednik na višjem računskem dvoru, na Dunaj. Niti sanjalo se mi ni tedaj, da je bil Beck natančno informiran o namerah in ukrepih cesarja Franca Jožefa in njegovega zaveznika vrtoglavega cesarja Viljema II. Pet dni kasneje je bil v Beogradu izročen avstrijski ultimatum!

XXX. poglavje.

Med svetovno vojno.

Avstrijski ultimatum, sestavljen v najostrejši obliki, je zahteval pozitiven odgovor tekom 48 ur. Vsebina njegova je terjala od Srbije popolno kapitulacijo s tako poniževalnimi pogoji, da jih nobena samostojna država ne bi mogla sprejeti. V silni razburjenosti smo pričakovali, kako se bo glasil srbski odgovor. Par ur, preden je potekel stavljeni rok, se je razširila po novomeškem trgu govorica: Vojske ne bo, Srbija se je vdala! Kmalu je bila neosnovana vest preklicana, izvedeli smo, da je avstrijski poslanik zapustil Beograd ter da pride do vojske. Še tisto noč so hodili žandarji po hišah, razglasit mobilizacijo ter obvestit samce in oženjene može, da se morajo nemudoma podati k svojim oddelkom.

Nepopisen je bil šunder, nepopisno razplamtenje ljudstva po teh vznemirljivih novicah. Bujno je delovala razgreta domišljija. Ko sem se 30. julija s kratkega izleta vrnil z Gorenjskega, so mi na ljubjanski postaji prav resno zatrjevali, da pride še tisto popoldne ena italijanska divizija kot prva pomoč avstro-ogrskemu zavezniku. Celo črno kavo so baje že imeli pripravljeno za italijanske »prijatelje«!

In sedaj ena bojna napoved za drugo! Radi angleške so me Novomeščani skoro proglasili umobolnim. Sedel sem namreč, mislim da je bilo 4. avgusta popoldne, na senčnatem Štemburjevem vrtu v slavni Kandiji. Vzamem v roke ravnokar došlo poluradno »Laibacher Zeitung«, čitam cesarske besede: »Der König von England hat Mir den Krieg erklärt« ter se obrnem proti precej mnogobrojnim gostom, rekoč: »Ljudje, sedaj boste Boga na kolenih hvalili, če bo te vojske konec v treh letih!« Ta moja izjava se je kmalu razširila po Novem mestu in soglasna sodba se je glasila, da sem očividno »znorel«! Ne v treh letih, v treh tednih, kvečjemu v treh mesecih bo mir vzpostavljen! Žalibog, sem bil še premalo povedal! Stvari so še v predobrem spominu, da bi se smel muditi pri opisovanju teh dogodkov. Le nekaj moram naglasiti, veliko razburjenost, provzročeno po našem razmerju z Italijo. O dejanski situaciji sem bil dobro poučen po svojem znancu in sosedu, dr. Gorjany-ju, lastniku graščine na Ruprčvrhu in tovarnarju, kateri je imel ozke trgovske stike z italijanskimi trgovci. Baš ob istem času je deželni glavar, vrnivši se z Dunaja, sklical nekatere zaupnike in ožje

pristaše in jim je zatrjeval: Možje, nič se ne bati, vojske z Italijo ne bo, prihajam z Dunaja in italijanski poslanik duca d'Avarna sam mi je dobesedno govoril: »La Savoia no tradisce mai« (»savojska kraljeva hiša nikoli ne izdaja!«). Ali bolj sem verjel sosedu Gorjany-ju nego dr. Šusteršiču in njegovemu poslaniškemu informatorju.

Trdno sem bil uverjen, da pride prav v kratkem do vojske z Italijo ter da postane Kranjska »ožje vojno ozemlje«. A tega sem se zbal! Povsem jasno mi je bilo, da bi zmaga centralnih sil imela za neizogibno posledico pogin slovanstva vsaj v naših pokrajinah. Saj to ni bila navadna vojska: velikanska borba se je vršila za globoko segajočo preosnovo vsega evropskega položaja. »Boj je med nemštvom in slovanstvom!« je vzkliknil Bethmann-Hollweg v berlinskem državnem zboru ter je v svoji neprevidnosti le resnico pogodil. Čakala je nas Slovence v slučaju izrazite zmage centralnih sil neizprosna usoda, da nas povaljajo z nemškim parnim valjarjem ter s prusko brezobzirnostjo in krutostjo uničijo, kar se je še slovanskega vzdržalo na severni obali Jadranskega morja. Konflikt je nastal, konflikt med dinastično - avstrijskim in slovansko - rodoljubnim čutom. Od prvega trenutka sem tedaj odločno stal na strani avstrijskih nasprotnikov ter sem bil trdno uverjen o končni zmagi sovražnega orožja.

Ali take misli in želje niso bile nič kaj varne v vojnem ozemlju, najmanj zame, ki sem si bil naprtil v deželnem dvorcu dvoje vplivnih, dobrih »prijateljev«, Šusteršiča in Lampeta. V najugodnejšem slučaju bi bil moral po Novem mestu in Kandiji hoditi okoli s pasjim nagobčnikom, skrbno pazeč na sleherno neprevidno besedo. In to mi je presedalo! Zato sem pregovoril svojo ženo, da sva se končno vendar preselila na Dunaj, kjer je itak stalno prebivalo nekaj najinih otrok. Odpotovali smo z doma 10. maja 1915, vojna z Italijo je bila proglašena 23. maja! Pravo sem bil pogodil!

Na Dunaju je bilo med svetovno vojno, ako abstrahiramo od mnogo težavnejše aprovizacije, vsekako bolj prijetno življenje. Tam niste čutili tistih oblastnih »K-oficirjev«, ki so čestokrat kar »prežali« na vsako manj premišljeno izjavo; dokaj svobodno se je moglo govoriti vsaj z znanci in prijatelji o položaju. Meni je bilo posebno ljubo, da sem si pridobil zopet svoje stare družabne in politične zveze. Popolnoma sem se bil poslovil od aktivne politike, navaden penzijonist sem bil in mali »kmetavzar«, a vendar sem bil dobro sprejet v vseh ministrstvih in dikasterijah. Parlamenta takrat ni bilo, le njegova bogata knjižnica je še funkcijonirala. Kmalu sem bil, kakor nekdaj kot poslanec, zopet njen redni gost. In takrat sva močno politikovala s tedanjim biblijotekarjem dr. Meerkatzem, poštenim Nemcem, ki je bil tudi prepričan, da morajo centralne

sile biti poražene. In stari sluge v parlamentu! Vprav ganilo me je, ko so me ti poštenjaki pozdravljali z veselim: »Jessas, dö Fraid. der Herr Professor!«

* * *

Že je svetovna vojna razsajala nad dve leti, ko me je v mojem dunajskem pribežališču zadela tužna vest o Levčevi smrti. Ž njim sem izgubil svojega najstarejšega prijatelja. Še nisem bil star šest let, pa je naju že vezalo tesno prijateljstvo. V prvem delu svojih »Spominov« sem že bolj nadrobno razjasnil, kako sva se bila seznanila ter oklenila drug drugega. Redek slučaj je bil, da sva si bila součenca počenši od drugega razreda ljudske šole do končanih vseučiliških študij; še redkejši slučaj pa je gotovo, da ves ta čas in še več, skozi celo najino življenje sva si ohranila svojo prijateljsko naklonjenost. Ubogi Francelj! Mehka poštena duša skozinskozi, globoko naobražen in pesniško navdahnjen, prežet iskrenega rodoljubja, čist po značaju in čist v življenju, — kako neusmiljeno ga je tepla usoda, koliko najbridkejših nezgod ga je zadelo!

Hranim še nekaj pisem svojega dragega prijatelja in kar milo se mi stori, ko včasih prebiram pojave tega odličnega moža. Le odlomek iz enega pisma, datiranega iz Ljubljane z dne 4. avgusta 1913. Ni ga več mogel pisati sam, pisava je od tuje roke, le podpis je še njegov. Že je bil v vojski izgubil na bojnem polju dva sina, ko je koščena smrtna roka njemu samemu potrkala na ramo. Levec mi piše: »... Meni pa je namenjena drugačna usoda. Neizrečeno gorje, ki me je zadelo zadnje čase, zlasti zadnja tri leta, sem stoično prenašal. A zdaj sem prišel tudi sam na vrsto. Dne 8. junija popoldne sem v Friedjungovi knjigi prebiral zanimivi popis bitke pri Kraljevem Gradcu, ravno tebe sem imel živo pred očmi, da sem te kar videl v boju. Nenadoma me zadene kap in mi otrpne vsa desna stran. Osem tednov sem preležal v postelji ali presedel v fotelju. Zdaj za silo štorkljam ob palici iz ene sobe v drugo. Včeraj sem se prvič peljal po »večni poti« okoli Rožnika. Spim slabo, brati ne smem, pisati ne morem. Moji živci so silno razdraženi in moja bujna razdivjana fantazija me trapi noč in dan. V dolgih nočeh in samotnih urah premišljujem svoje izgrešeno, uničeno življenje in svojo nesrečno starost. Hude skrbi me moré neprestano. Uničen sem! In ravno sedaj, ko sem urejal svojo korespondenco, da bi spisal svoje spomine! Vse pojde z menoj v grob!«

Levčeva smrt je bila sigurno velika izguba za slovenski narod in slovensko slovstvo. Koliko je mož znal in kako ljubeznivo je znal pripovedovati! Morda ne toliko v velikih obsežnih delih, toda zlasti v krajših sestavkih, v literarnih miniaturah je bil nedosežen umetnik! In kakor se narod nikoli ni izkazal dovolj hvaležnega živemu Levcu, tako je videti, da se tudi za njegovo slovstveno ostalino vse premalo zanima. Mari se v

istini ne bo našel noben prosvetni delavec, kateri bi se uglobil v zaklade, ki jih gotovo še hrani Levčeva literarna zapuščina?!

* * *

V tem času sem se bil spravil na preiskovanje zamotanega vprašanja o državnopravni pripadnosti Žumberka in Marindola. Takrat, ko so se še trdno zanašali na svojo končno zmago, so vladujoči krogi seveda še mislili na ponovitev ogrske nagodbe. V njen kompleks je spadala tudi rešitev tega spornega vprašanja, o katerem pa na Dunaju nihče ni nič razumel. Jaz pa sem se že več let bavil s tem vprašanjem, bil si celo sam izbral dotični referat v deželnem odboru, dal si med drugim od strokovnjakov v deželnem muzeju iz ondotnega arhiva sestaviti seznam tamkaj se nahajajočih listin — seznanil sem torej s svojim namenom ministr. predsednika grofa Stürgkha, ki mi je takoj obljubil izdatno podporo za mojo znanstveno razpravo o Žumberku. Še več! Na razpolago so mi bili vsi uradni akti, posebno sobo so mi odkazali v notranjem ministrstvu, kjer sem pridno »ekscerpiral« v oddelku, ki ga je začasno vodil naš rojak dr. Ferjančič, sedaj v Ljubljani, in ko sem bil tam gotov s svojim delom, sem študiral žumbersko zgodovino v dvorni biblijoteki, kjer sta mi ljubeznivo preskrbela zavetišče tedanja dva biblijotečna uradnika dr. Ivan Prijatelj in dr. Fran Kidrič, danes oba »lumina« naše univerze. Iz vsega se razvidi, da je moje bivanje na Dunaju med svetovno vojno bilo zame zanimivo in nikakor ne brezplodno.

In šele takrat, ko se je po Stürgkhovem umoru in kmalu na to sledečem nastopu novega cesarja Karla zopet otvoril avstrijski parlament! Z drugimi poslanci je prišel tudi dr. Krek; najino ozko prijateljstvo je postalo od dne do dne intimnejše. Na vso moč se je prizadeval, da me zopet spravi nazaj v aktivno politiko, zlasti me je vabil na razgovore, ki so jih imeli po inicijativi žurnalista Danzerja nekateri resni in zmerni politiki, kakor prof. Lamasch, prelat Seipel in drugi. Odklanjal sem, češ, mandata nimam. Tembolj pa so me zanimale razmere v ožji domovini, kjer se je počenši z mojim odstopom od glavarstva pričetkom leta 1912. vedno bolj kazalo nasprotstvo med Krekom in dr. Šusteršičem, ki je naposled dovedlo do javnega boja in do razcepa v SLS.

In tu se mi je pripetilo nekaj posebnega. Odkar sta mi deželni glavar in dr. Lampe bila preprečila moj sladkorni projekt, ju nisem več pogledal. S Šusteršičem se nisva več poznala. Tembolj sem bil presenečen, ko mi nekega dne pove moj zet dr. Dernovšek, da ga je dr. Šusteršič ustavil na ulici ter mu začel razkladati: »Vaš tast misli, da sem jaz njegov sovražnik, silno se vara, jaz sem še vedno njegov prijatelj kakor prej. Povejte mu to!« Seveda sva se oba, tast in zet, neverna Tomaža, le muzala ob tem sporočilu.

Toda dan kasneje stopim zopet v državni zbor, videt stare prijatelje Pogačnika in Korošca ter se malo pošalit s Krekom, s katerim me je vezalo vedno ožje, vedno intimnejše prijateljstvo. V prekrasnem peristilu dunajskega parlamenta sta se baš razgovarjala minister Žaček in dr. Šusteršič. Mimogrede stisnem roko ministru-krajanu, Šusteršiča ne pogledam, kar on spregovori: »Der gewesene krainische Landeshauptmann und der kommende!« »Fällt ihm nicht im Traum ein,« — se odrežem — in hitim dalje, v sobano Jugoslovanskega kluba. Ali ko se zopet vrnem, čaka me — sam Šusteršič ter me spremlja prijateljsko se razgovarjajoč, kakor da nikoli ne bi bilo nič motilo najine intimnosti. Začne tožiti o nepovoljnem svojem položaju, o silnem udarcu, ki ga je utrpel, ko mu je padel njegov starejši sin in — razumel sem očetovo bolest, čutil sem ž njim. Vabi me na obed, moral sem odkloniti radi svoje žene, katere ne bi mogel avizirati, toda pri slovesu sem mu, kakor v prejšnjih dneh, prijateljsko stisnil roko in on mi je zatrjeval, da se vprav srečnega čuti, ker sva zopet postala — prijatelja!

Ali to na novo zvarjeno prijateljstvo ni dolgo trajalo, zrušil ga je Janez Evangelist. Ko sem mu pravil o razgovoru s Šusteršičem in njegovem uspehu, ni nič izustil, kakor: »Tako? — hm!« A kmalu potem mi je pravil čisto spontano svoj dogodek z deželnim glavarjem: o svoji petdesetletnici, o »Slovenčevi« nameri, izdati ob tej priliki njemu na čast slavnostno številko, o nečuveni jezi ljubosumnega Šusteršiča, ki se je celo na škofa spravil, da prepreči to slavje, in naposled o nečastnem činu, da je deželni glavar tekel k deželnemu predsedniku, ovadit Kreka radi srbofilstva! In to v dobi, ko je taka ovadba osumljenca lahko stala glavo! Nazadnje pa, ko se Krek spravi na barona Schwarza, pozivljajoč ga v svoji razgreti možatosti: »Ovadili so me pri Vas, tukaj sem, pa me zaprite!«

Poznal sem Kreka; vedel sem, da je bila njegovi veliki duši nemogoča vsaka laž, — in zopet sem bil gotov s Šusteršičem.

Že sem povedal, da sem si ohranil na Dunaju po vseh ministrstvih svoje stare zveze. Drage volje sem jih izkoriščal, da sem mogel tupatam podpirati kak javni interes naše slovenske domovine ali koristiti kakemu rojaku. V »Dodatkih« podajam nekaj Krekovih pisem, zadevajočih moje intervencije. Obenem pa osvetljujejo izrednega moža, našega Janeza Evangelista, čudno to zmes genijalnosti in ljubeznive šaljivosti. Semtertja kaka pikra beseda o ljubljanskih mogotcih ter o neverjetnem gospodarstvu v deželnem dvorcu, večkrat nagovarjanje, naj se vrnem v politiko. Milo se mi stori, ko pregledujem to korespondenco, na najboljši poti sva bila, da nastane med nama tako intimno nerazrušno prijateljstvo kakor je obstojalo med menoj in rajnkim Jankom Kersnikom!

Posebno sem bil vesel, da sem mogel opetovano posredovati v prid ljubljanskemu mestu, čigar častni meščan sem. Tako se enkrat pri meni v mojem bornem begunskem stanovanju oglasi čudovita prikazen, neki ruski žid Gruška s pismom ljubljanskega župana. Vnanjost izredno grda, notranjost njegova, vsaj če sodim po zelo neveselih dragih skušnjah, ki jih je imel nekaj mesecev kasneje deželni »finančni minister« dr. Evgen Lampe s tem svojim zaupnikom, nič bolj prikupljiva! Ali zadeva, radi katere se je bil mož zglasil pri meni, je bila po vsem jasna in nesumljiva. Šlo se je za to, da si je ljubljanska mestna aprovizacija pridobila po tem Gruški pet vagonov pšenične moke in dva vagona zdroba. Blago je ležalo v Pešti, niso pa mogli dobiti privoljenja avstrijske vlade, da bi ga mogli speljati v Ljubljano. Vzel sem žida s seboj v notranje ministrstvo h grofu Rudolfu Chorinskemu, ki je tam služboval kot sekcijski načelnik. Ljubezniv mož, rodom Kranjec, sila naklonjen naši deželi in njenemu prebivalstvu, ki je pred leti bil prišel iz ministrstva kot »legatus natus«, t. j. s trdno obljubo, da postane on Schwarzov naslednik v deželnem predsedstvu. Dano besedo so snedli, odpravil ga je iz dežele dr. Šušteršič, kajti Chorinsky, dasi goreč katoličan in skozinskoz pravičen uradnik, se je deželnemu glavarju vendar videl preveč samostojen, da bi ga mogel trpeti poleg sebe kot deželnega predsednika.

Chorinskega sem naprosil, naj mi ugladi pot v ministrstvu za ljudsko prehrano. Telefoničen razgovor njegov s tovarišem v tem ministrstvu, jaz z Gruško k temu gospodu — Gruško sem pustil v čakalnici — in čez dober četrt ure sem dobil pismeno dovoljenje, vsled katerega se je moglo dostaviti blago lačnim Ljubljančanom!

Stradanje v Ljubljani pa je leta 1917. moralo biti pač precejšnje, ker le na ta način si morem pojasniti, da mi je mestni zastop za malenkostni trud, ki sem ga imel v tej aprovizačni zadevi, v javni seji izrekel svojo zahvalo. Župan dr. Tavčar me je obvestil o tem z dopisom z dne 7. aprila 1917, št. 5003. Dopis se glasi:

»Občinski svet deželnega stolnega mesta Ljubljane je v svoji javni redni seji dne 3. aprila 1917 soglasno sklenil, izreči Ti, velecenjeni gospod dvorni svetnik, iskreno zahvalo občinskega sveta za posebne zasluge, ki si si jih pridobil v sedanjem težkem vojnem času za aprovizacijo deželnega stolnega mesta Ljubljane.

Čast mi je, obveščati Te o tem sklepu.

S prisrčnim pozdravom vdani

župan dr. Tavčar, l. r.«

Po moji subjektivni sodbi je bila ta slovesna zahvala preveč, pač pa sem jo pošteno zaslužil ob drugi priliki. Šlo se je

za ustanovitev višjih tečajev na ljubljanski obrtni šoli, t. j. za preosnovo elementarne strokovne šole v srednji tehniški zavod. Tu moram biti nekoliko bolj natančen v svojem pripovedovanju, ker zadenem zopet na svojega starega »intimnega neprijatelja« g. Ivana Hribarja, ki v svojih »Spominih« stvari daje povsem drugo lice.

Kako je Ljubljana dobila srednjo tehniko?

Med onimi višjimi ministerijalnimi uradniki, s katerimi sem ohranil stare odnošaje, je bil tudi Poljak Redl ali kakor se je prekrstil po samomoru svojega brata, glasovitega izdajalca najskritejših vojaških tajnosti generalštabnega polkovnika Redla, Reinolt. Bil je ministerijalni svetnik v ministrstvu za javna dela ter referent o obrtnem šolstvu. Mož eleganten, darovit, zame posebno zanimiv, ker se je v njegovi duši očividno boril poljski separatizem s slovanskim čuvstvom. Zlasti način, kako se je avstrijska krutost udejstvovala nad poljskim narodom med svetovno vojno, je provzročil, da je Slovan v Reinoltu premagal Poljaka ter da sva si kmalu mogla povsem prostodušno povedati svoje nazore, upe in bojazni. Minister javnih del je bil tačas Trnka, Čeh z dušo in telesom. Zanimal sem se od nekdaj za obrtno šolo v Ljubljani, kamor sem bil jaz — in le jaz — spravil prijatelja Šubica kot ravnatelja. Iz razgovorov z Reinoltom sem razvidel, da bi bilo mogoče, sedaj doseči pomembni razvoj tega zavoda. Zmenila sva se, dati pobudo zaspanim Ljubljančanom. Pisal sem prijatelju dr. Tavčarju ter mu pojasnil položaj, češ, sedaj morete dobiti višje tečaje na obrtni šoli. Naj mesto vloži peticijo, ako treba, jo sestavim jaz ter jo pošljem županu v odobritev. Moja ponudba je bila hvaležno sprejeta in tedaj sem poslal v Ljubljano koncept prošnje, ki je bila z eno samo zgolj stilistično spremembo sprejeta. Pritegnili so po mojem nasvetu še trgovsko zbornico. in na Dunaj so odposlali posebno deputacijo, sestavljeno iz župana dr. Tavčarja, predsednika trgov. zbornice Ivana Kneza in ravnatelja Ivana Šubica. Jaz sem jo vpeljal pri ministru, kjer smo mu izročili prošnjo ter jo vsestransko utemeljevali. Dobro smo bili sprejeti, upapolni smo zapustili ministrovo sobano.

Ali sedaj so se pojavili protivni vplivi! Ljubljanski kazino, ko je čul o naši nameri, pokonci in začeli so rovati proti ustanovitvi višjih tečajev.

Vsled tega sem moral na ministra. K vsej sreči je bil Trnka, ugleden v svoji inženirski stroki, baš tako odločen v svojem slovanskem čutenju. Ni bilo težko, pridobiti ga za končno rešitev. Vendar je čakal s svojim podpisom neposredno do svoje demisije. Menda je vzpostavitev višjih tečajev na ljubljanski obrtni šoli poslednji akt, ki ga je rešil minister Trnka. Mestni zastop je izrekel zahvalo mesta Ljubljane meni, sekc. načelniku Wilh. Haasu in dvorn. svetniku Reinoltu

v javni seji dne 17. julija 1917, dočim je bil minister Trnka imenovan častnim meščanom.

Tako in nič drugače je nastala srednja tehnična šola v Ljubljani. A kaj piše o njenem rojstvu Ivan Hribar v svojih »Spominih«?

Tam se čita v II. delu, pag. 251—252, dobesedno: »Zaradi tega aktivovanja (!) pel je dr. Tavčar hvalo oddelnemu načelniku Haasu, dvornemu svetniku Reinoltu in dvornemu svetniku Šukljetu. Stvar je silno značilna. To, kar je ministerstvo za javna dela sedaj odredilo, ni namreč nič novega in torej nikogar zasluga... Ta dejstva dovolj osvetljujejo, zasluge, ki jih ima trojica Haas—Reinolt—Šuklje za ljubljansko državno obrtno šolo. Da je mogel „prijatelj" v nič deti vse, kar sem jaz za to šolo storil — in smelo trdim, da bi je brez mene ne bilo — moral je najti zasluge drugih. Malenkostnost, da jej je težko najti enake!«

In kako utemeljuje avtor Hribarjevih »Spominov« svoj napad na »najboljšega« prijatelja dr. Tavčarja? Z naivno trditvijo, da »ta dva oddelka bila sta namreč šoli zagotovljena že z onim ministerskim razpisom, s katerim se je izrekla ustanovitev državne obrtne šoli v Ljubljani!!« Pozabil je mož v svojem slavospevu na lastno osebo navesti datum in številko tega »razpisa« ter njegovo besedilo. Ne vem tedaj, katero leto ima v mislih. Vsekako pa je bila tista »obljuba« stara najmanj deset let. In koliko vredijo take »obljube«, je pač znano slehernemu razsodnemu čitatelju! Ali g. Ivan Hribar ne ve, da edinole zakon drži, da pa nobena obljuba, da celo nobena ministrska uredba **ne veže poznejših ministrov in poznejših vlad?** Povsem neumevno mi je, kako si more gospod lastiti zasluge za narodno pridobitev, pridobljeno leta 1917., ko je baš v oni dobi bil že nekaj let milovanja vreden »konfiniranec«, žrtev tedanjega avstrijskega sistema ter kot tak gotovo popolnem izven možnosti, sodelovati pri kaki narodni priboritvi!

* * *

Prišel je med tem julij s svojo pekočo vročino. Dunaj, sicer tako lep, je postal neznosen, na oddih sem hotel iz razbeljenega velikomestnega zidovja ven na deželo! Izbral sem si za letovišče Breitenfurt, kjer je bila doma moja druga snašica, iz one znamenite krčme, kjer so se gostili dunajski izletniki s širokoznanimi »Milirahmstrudelni«. Poslovim se od Kreka, svetujem prijatelju, naj se tudi on malo izpočije, češ, da se mi lice njegovo ne dopada. On pravi: »Sem res nekoliko „zmartran", bom moral izpreči.« In jaz: »Kaj, če bi se v počitnicah videla kje na Dolenjskem, saj bom moral le zopet malo pogledati svoj Kamen?« Pa Krek me zavrne: »Pridi rajši ti k meni v Šentjanž, boš videl, kako lepo je tam in kaki „fajn"

ljudje!« Roko sva si stisnila, se objela — a nikdar več se nisva videla. Kdo bi bil sodil, da so že bili dnevi šteti prijatelju, na videz še tako čilemu, življenja polnemu!

In 9. oktobra 1917 tista pretresujoča vest, da je svojo plemenito dušo izdihnil Janez Evangelist! Svoje trudne oči je zatisnil v svojem ljubljenem Šent Janžu, pod streho prijatelja župnika Ludovika Bajca.

In kaj je v prerani grob pahnilo našega Kreka? Predvsem prenaporno delo, ki je naposled moralo uničiti njegov tako krepak organizem. Po mojem uverenju je duševni oče majske deklaracije baš Janez Evangelist. Zgodovina tega nadvse imenitnega dogodljaja še ni spisana; hvaležna naloga bo bodočemu zgodovinarju ugotoviti velik delež, ki ga ima Krek na tem političnem velečinu, kateri je v svojih posledicah naposled upropastil staro, strohnelo habsburško monarhijo.

Pa tudi afera z glasovito Theimerico je sodelovala pri Krekovi prezgodnji smrti! To tem bolj, ker je Krek pretrpel notranje bolečine, povzročene po tem ostudnem napadu na svojo moralno eksistenco sam zase, niti najboljšemu svojemu prijatelju ni razodel, kako ga to peče. Kakor sva si bila intimna, nikoli nísva spregovorila niti besedice ne o tej intrigi. Jaz nisem maral začeti in Krek je meni nasproti trdovratno molčal. Ali do duše sem uverjen in svojo roko bi položil v plamteči ogenj, da ni imel Krek nobenega nedovoljenega stika s to histerično žensko.

Prišla je zima in bližala se je spomlad leta 1918. Svetovna vojna je vedno še trajala, brezumnega morjenja še ni bilo konec. V naši ožji domovini je razsajal strasten boj Šusteršičeve ožje stranke in onih mož, ki so pod modrim vodstvom prelata Andreja Kalana še visoko dvigali zastavo Slovenske ljudske stranke. Bilo je menda meseca marca 1918, ko srečam v dunajskem Volksgartnu deželnega odbornika dr. Vl. Pegana, verno vdanega deželnemu glavarju. Vprašam tega Šusteršičevega zaupnika, kako stoje strankarske razmere doma? »Zmagali bomo« — pravi Pegan — »ker imamo škofa na svoji strani!« Ali par mesecev kasneje je prevzvišeni dr. Jeglič jasno dokazal, da tudi on v svojem domoljubnem srcu ostro obsoja samopašno politiko dr. Šusteršiča.

Stradanje na Dunaju je postalo že neznosno. Tudi za drag denar ni bilo več mogoče dobiti najpotrebnejšega živeža. Meni in moji ženi se je pripetilo, da velikonočno nedeljo nisva imela drugega na mizi, kakor krompirjevo juho. K vsej sreči mi je prijatelj Zamida nekaj časa prej poslal po uradniku deželnega odbora, ki je imel slučajno posla na Dunaju, nekaj kranjskih klobas. In od te pošiljatve je pol klobase še ostalo. Krompirjeva juha in pol klobase, to je bila tedaj leta 1918. naša praznična pojedina! Sicer je bila trma moje blage rajnke, da

nismo imeli kaj boljšega na mizi. Moj zet, ugleden uradnik velebanke, ki ni štedil z denarjem, češ, predvsem mora biti družina dobro preskrbljena z živežem, bi nas bil srčno rad sprejel pri obedu. Ali moja soproga je bila preponosna, da bi hotela v takih gladujočih časih nadlego delati komursibodi, celo svoji lastni hčeri in lastnemu zetu!

Naposled smo se naveličali stradanja in zadnjega aprila nas je vlak zapeljal čez Semmering v Ljubljano in na naš »Kamen«. O stradanju se v siromašni Dolenjski navzlic svetovni vojni ni nič čutilo. K večjemu, da včasih govedine ni bilo, pa smo si pomagali in zaklali kakega piščanca. Sploh se je toliko razupita Dolenjska takrat imenitno izkazala. Ne le, da so domačini skoro tako živeli kakor v mirnih časih, temveč od vseh strani: iz Ljubljane, iz Trsta, Primorskega in iz Istre so prihajale cele karavane z nahrbtniki in vrečami po živež na Dolenjsko. In kake kupčije so to bile! Denar ni veljal več. Za denar se izlepa ni kaj dobilo. Ampak Tržačani, Primorci in drugi kupci so prihajali z blagom, s svilnatimi robci in suknom, urami in lišpom, in mesto denarne kupčije se je udejstvila primitivna zamenjava. Tako daleč je pripravila norost svetovne vojne trgovinske oblike!

Povratek v domovino mi je bil tem lažji, ker je sprememba na avstro-ogrskem prestolu vidno omilila vladajoči sistem. Dne 21. novembra 1916 je bil za vedno zaspal cesar Fran Josip in naslednik mu je bil njegov pranečak cesar Karol. Dober dečko, ljubezniva narava, toda slabič, nikakor ne kos velikanskim nalogam, katere je stavljala svetovna vojna avstrijskemu vladarju. Že takrat, ko se je njegov stric, prestolonaslednik nadvojvoda Fran Ferdinand oženil z grofico Sofijo Chotekovo, mi je dejal prijatelj, dvorni svetnik Feliks Nitsch, rodom Vipavec, ki je bil 35 let v dvorni službi, o nadvojvodi Karlu z ozirom na to, da je postal Karol opravičen do prestola, ker Fran Ferdinandovi potomci, izvirajoči iz neenakovrednega zakona, nimajo te pravice, da je to »nesreča za dinastijo, ker je slaboumnost njegova znana po vsem dvoru«. In drug prijatelj moj, ki je dlje časa bil dodeljen vrhovnemu armadnemu poveljništvu ter vsak dan občeval z mladim cesarjem, mi je odgovoril na moje vprašanje o zmožnosti in značaju cesarja Karola s to karakteristiko: »mlad kavalerijski častnik!« In njegovi slabotni roki je bila izročena usoda razpadajoče monarhije!

Označevalna za reveža na avstrijskem prestolu je sledeča epizoda! Bilo je proti koncu meseca marca 1917, ko obiščem notranjega ministra v kratkoživem kabinetu Clam-Martiničevem, barona Handl-Mazzettija. Znan sem bil ž njim, ko je bil še ministrski podtajnik, obiskal sem ga v Zadru, ko je bil tam cesarjev namestnik in sedaj sem šel v zadevi ogroženega premoženja »Slov. Matice« zopet k njemu kot ministru notranjih zadev. Pri tej priliki mi pove, da je bil te dni pozvan na telefon.

»Halo, tukaj Handl, kdo tam?« Odgovor: »Tukaj cesar Karol. Ali že veste za najnovejšo novico?« Handl nato: »Veličanstvo, mislite na petrograjsko revolucijo ter na to, da je bil car pahnjen s prestola?« »Da, da, kako sodite Vi o tej stvari? Meni se dozdeva, da to naposled vendar ne bo dobro za nas?!« Siromak ti! V svoji naivnosti se cesarski mladič niti zavedal ni gorostasne nevarnosti, izvirajoče iz ruske revolucije za monarhistični princip sploh!

In zopet sem si predstavljal velikansko razliko med obema vladarjema! Fran Josip, naravnost nedostopen v svojem veličanstvu, prevzet od domišljije, da je on neposredno od Boga pozvan na vlado, ki nikoli niti s svojimi resortnimi ministri ni govoril o politiki, temveč zgolj o resortnih vprašanjih — in pranečak njegov, cesar Karol, ki po telefonu razpravlja o takih političnih pretresljajih!

Ves čas, tudi ko sem bival na Dunaju, sem bil jako dobro poučen o strankarskih razmerah v deželi. Sedaj sem imel v domovini še mnogo več prilike, ogledati si gospodarstvo v deželnem dvorcu. Avtokratski sistem dr. Šusteršiča je bil na vrhuncu; ni več veljal zakon, niti pravilnik deželnega odbora, merodajna je bila le slepa volja deželnega glavarja. Ne bom se spuščal v nadrobnosti. Vse te deloma zelo umazane stvari so odkrite in pojasnjene v obširnem poročilu, ki ga je po prevratu sestavila kontrolna in revizijska komisija za deželno upravo. Preštudiral sem ves ta obširni akt. Toda oziri na može, ki jih že krije hladna gomila, mi branijo, s takimi detajli pasti radovednost čitateljev. Le toliko rečem, če bi bilo to poročilo izročeno javnosti, bi navzlic temu, da priznavam, da pisava njegova ni popolnem objektivna, vendar usta zamašilo onim nepoučenim krogom, ki tupatam še danes zdihujejo, češ, škoda, da nimamo več takih voditeljev pri Slovenski ljudski stranki kakor sta bila dr. Šusteršič in dr. Evgen Lampe!

Meseca junija 1918 sem se peljal iz Ljubljane v Škofjo Loko in slučaj je hotel, da sem našel na vlaku našega knezoškofa. Tudi on je bil namenjen v Škofjo Loko. Iz postaje na Trati sva jo peš udarila v mesto. Prevzvišeni mi morda ne bo zameril, ako povem, da sva se pri tej priliki intenzivno razgovarjala tudi o sistemu, vladajočem v deželnem dvorcu. Knezoškof mi je odkrito povedal, kako težke boje ga je stalo, da se je ločil od dr. Ivana Šusteršiča, kateremu je bil toliko časa zaščitnik in pokrovitelj. »Dolgo sem ga branil, ali ko sem se uveril, da zasleduje mož le svoj lastni interes, sem se moral ločiti od njega in to sem tudi javno povedal.« Vprašal sem prevzvišenega pri tej priliki, ali bi on sodil, da bi koristil našemu narodu, ako kot bivši deželni glavar in mnogoletni deželni in državni poslanec preiščem tedajno deželno upravo s pravnega in gospodarskega stališča ter javnosti izročim rezul-

tate te preiskave? Knezoškof mi odgovori, da smatra tako razpravo direktno v deželnem in narodnem interesu.

In tako so se rodili oni moji članki, objavljeni v »Slovencu« pod naslovom: »Deželna ustava, deželno gospodarstvo in dr. Šusteršič.«

Ker sodim, da jim gre neka pomembnost za bodočega zgodopisca te dobe, jih objavim v »Dodatkih«:*

Vprašanje nastane, ni li moja sodba preostra, preveč subjektivna? Spregovorimo odkrito besedo! V istini je bila uprava deželnega odbora dobra že pod deželnim glavarstvom plem. Otona Detele, zadobila pa je v »heroiški dobi« SLS, od l. 1908. silen vzlet ter je postala naravnost vzorna. Birokratična točnost in vestnost ravnatelja Zamide in nekaterih deželnih funkcionarjev, združena s svežimi idejami in velikopoteznimi načrti voditeljev deželnozborske večine, so napravile iz kranjskega deželnega odbora vprav vzoren organizem. Žalibog, da je baš pod Šusteršičevo vlado tudi deželni odbor pojemal, in sicer ne zgolj vsled svetovne vojne! Dr. Šusteršič ni imel upravniškega daru, preveč zapleten v politiko se je premalo brigal za administracijo, poleg tega je bil pa preveč avtokrat in prestrasten strankar, da bi pod njegovim načelovanjem mogla avtonomna uprava obdržati ono visoko ravnotežje, do katerega se je dvignila v dobi 1908—1912.

Ali kdo ugovarja? Najboljši dokaz za nedostatnost Šusteršičeve uprave nam kaže dvoje docela zavoženih važnih zadév: železnica Brežice—Novo mesto in ljubljansko barje! Za dotično železniško zvezo so bile gotove vse predpriprave, proga je bila zmerjena, pregledana, potrjena. V vojnem času bi zadobila ta črta tem večjo važnost! In zgradba! Na razpolago je bilo toliko tisočev ujetih italijanskih zidarjev, toliko tisočev ruskih težakov, torej delavcev »zastonjkarjev« — in vendar še danes nimamo te odvažne železnice! In zakaj ne? Odgovarjam z neko epizodo, ki se je meni pripetila. Bilo je marca 1917, ko sem zopet hotel k železničnemu ministru Zdenku baronu Forsterju. Zaseden je bil, trebalo tedaj čakati. V predsobi naletim na ekscelenco sekcij. načelnika Ressiga, kateri je imel pod seboj vse lokalne železnice. V razgovoru mi reče: »Vi ne verjamete, kako živo mi v tej hiši obžalujemo, da ste odstopili od deželnega glavarstva. Odkar Vas ni več na tem mestu, se živ krst ne meni več za vaša železniška vprašanja. Vzemite n. pr. železnica Brežice—Novo mesto! Kolikokrat sva se midva razgovarjala o tej progi, vse je bilo dogovorjeno med nama, sedaj se nič ne gane. Naposled smo mi z ministrstva deželnemu odboru v Ljubljano poslali dopis, v katerem vprašamo, kaj vendar misli deželni odbor glede te železniške zveze? Dolgo časa nobenega odgovora, potem dopis, v

* Glej: »Dodatki«. III.

katerem nam deželni odbor javlja, da še ni dovolj natančno preštudiral tega vprašanja ter da torej še ne more zavzeti gotovega stališča!« In vendar so zastopniki deželnega odbora sodelovali celo pri »trasni reviziji«! Da še danes niso zvezane Brežice s Kostanjevico in Novim mestom ter da bo poteklo morda še mnogo, mnogo let, preden se zamaši ta vrzel v našem železniškem omrežju, je zgolj krivda nedostatnega vodstva v avtonomni upravi!

In ljubljansko barje! Kadarkoli prekoračim kateri izmed mostov neregulirane Ljubljanice ter si hote ali nehote ogledujem zelene otoke in smrdljive mlake v vodni strugi, te luže, ki naravnost ogrožajo javno zdravje v slovenski metropoli, ker so kakor ustvarjene za zavetišča onih vražjih komarjev, raznaševalcev opasne malarije, se mi vzbudi v srcu bridka nevolja o nemarnosti in nezmožnosti deželne uprave, ki je zamudila sijajno priliko, baš v vojnem času s forsirano uporabo jetniških delavcev dognati preimenitno delo deželne kulture. Ne smešite se z ugovorom, češ, vojni erar je stavil pretirane zahteve! Saj je čisto gotovo, čimdalje odlašamo s tem delom, tem dražje bo. Danes bi že stalo »multiplum« onega zneska, ki bi ga trebalo plačati med vojno celo navzlic neprimernim zahtevam vojnega erarja. Vsak deželni glavar, torej tudi dr. Šusteršič je bil »ex lege« podpredsednik v močvirskem odseku, toda o njegovi delavnosti v tem pogledu ni nobenih sledov, ako se kot taki ne priznajo ekspenzarji odvetniške pisarne deželnega glavarja, katera je zgolj za l. 1916. in za ljubljansko barje naračunala in tudi prejela nad 23.000 kron iz deželnih sredstev!

Povsem upravičen sem bil tedaj, da sem v vročem poletju l. 1918., ko je razsajal obupen boj na vseh frontah, ko je pa tudi na Slovenskem divjala politična borba Šusteršičeve stranke z njenimi nasprotniki pod modrim vodstvom dr. Korošca, tudi jaz dvignil svoj glas ter povedal svojo oceno uprave svojega naslednika.

Toda na vnanji in na notranji fronti je boj šel proti koncu. Poraz Ludendorffove ofenzive na Francoskem in uspešna Fochova protiofenziva, poraz avstrijske ofenzive na Piavi, potem septembra meseca zmagoviti predor junaške srbske vojske skozi bolgarsko fronto, zmaga Angležev v Palestini — na vseh koncih in krajih velika, naravnost katastrofalna dejstva! Prišla je jesen in koncem oktobra se je zrušila avstro-ogrska monarhija, pričetkom novembra ji je sledil polom hohencolernskega imperializma. V enem mesecu smo doživeli več svetovne zgodovine, nego naši dedi v petdesetih letih!

In prišel je tudi konec Šusteršičeve vlade v deželnem dvorcu. 25. oktobra je izročil posle deželnega glavarja odborniku dr. Trillerju in — zbežal. Vprav dramatična je bila njegova ločitev od mesta deželnega glavarja: ni bil več varen sredi razburjenega ljudstva, zlasti ga je prestrašila vest, da mu groze

Dr. Ivan Šusteršič

vojaki domačega strelskega polka, ki je bil na njegovo ovadbo premeščen iz Ljubljane v gornje-avstrijski Enns. Preplašen stopi h kolegi Trillerju, vpraša ga, ali bi se mu moglo kaj žalega zgoditi, — in Triller mu to potrdi. Potem na višjega deželnega ravnatelja Zamido z istim vprašanjem in tudi ta ga ni mogel pomiriti! Še tisti dan je deželni avtomobil po manj obljudenih ulicah odpeljal zadnjega kranjskega deželnega glavarja z njegovo soprogo s slovenske grude na nemško ozemlje. Menda se je varnega čutil šele, ko se je njegov avto ustavil v obzidju nemškega Gradca.

Tudi Šusteršičev padec je bil katastrofa! Je nekaj tragičnega v usodi tega velenadarjenega moža, kateri se je s silo lastne močne osebnosti tako visoko povzpel ter končno tako nizko padel. Vnanji povod njegovemu padcu je njegov tovariš in prijatelj dr. Lampe par tednov prej označil takrat na Dunaju živečemu rojaku, češ: »Midva s Šusteršičem sva na napačnega konja stavila!« Notranji razlog pa je iskati v njegovem značaju, predvsem v pretirani častilakomnosti in silni brezobzirnosti!

Morda je to najprimernejši trenutek, da si še enkrat ogledamo Šusteršičevo podobo, kakor si jo bo narisal nepristranski zgodovinar. Gotova istina je, da je SLS ob prvem desetletju našega veka stala na višku: takrat je preživljala svojo »junaško dobo« in častno je bila zastopana po štirih krepkih osebnostih. Kot take omenjam Šusteršiča, Lampeta, Kreka in samega sebe. Zakaj je bil Šusteršič prvi med nami? Glede znanstvene izobrazbe je bil sigurno zadnji, tudi kot govornik se ni mogel meriti z nami, izvirnih idej se je kaj malo rodilo v njegovi glavi — in vendar mirno izrekam, da v naši četvorici je bil najmočnejši baš dr. Ivan Šusteršič! Kajti v političnem življenju prodere redoma oni, ki se odlikuje z najkrepkejšo voljo, ki jasno vidi svoj cilj pred seboj ter ga zasleduje z največjo brezobzirnostjo. Take osebnosti obvladajo in takim osebnostim se mora prištevati tudi »nevenčani vojvoda kranjski«, dr. Ivan Šusteršič! Tragična krivda njegova je bila, da je veliko svojo energijo, s katero je brezdvomno mnogo koristil stranki in deželi, uporabljal tudi v hrepenenju po časteh in v osebnih interesih. In to ga je pokopalo!

Niti za sedem let ni preživel dr. Šusteršič svojega padca. Nekaj let je begal po inozemstvu, zaman moledujoč, da bi se smel vrniti v domovino. Ko mu je bil povratek dovoljen, ga je vročekrvni temperament takoj zopet vrgel na politično pozorišče. A baš takrat je dokazal, ali da so ga v prognanstvu zapustile politične zmožnosti ali pa, da se je sploh od nekdaj precenjal kot politik. Kako je pričel s svojo rehabilitacijo?

Mesto da bi se sprva mirno umaknil v zatišje svoje odvetniške pisarne, mirno opazoval in mirno čakal, da ga pridejo

pozvat na politično delo, si je vse pokvaril s prenagljenim svojim nastopom. Niti poldrugo leto mu ne bi trebalo čakati, s povzdignjenimi rokami bi ga prišli prosit prejšnji pristaši, češ, vodje nimamo, prevzemi zopet ti vajeti v svoje roke!

Mesto tega objava njegove brošure, izdana pod naslovom: »Moj zagovor«. In v tem spisu uničujoča graja, odločna obsodba vsega onega, kar — je on sam učil, odrejal in vršil skozi dolga desetletja! Vse to pa združeno z napadi in očitki na isto duhovščino, ki mu je bila najtrdnejša opora pri njegovi sijajni politični karijeri!

In potem ponesrečena njegova kandidatura v narodno skupščino! Kako ponižanje za moža, kateremu se je klanjala vsa Slovenija, ki je imel zlasti na Kranjskem več ugleda nego kateri si bodi posvetnjak in sedaj ta naravnost sramotni poraz! Od 72.233 oddanih glasov v volilnem okrožju Ljubljana-Novo mesto se je glasilo na njegovo ime zgolj 743, a v volilnem okrožju Ljubljana s Spodnjo Šiško od 8874 oddanih glasov — 132! In to navzlic velikim denarnim žrtvam, ki jih je stala njegova ponesrečena kandidatura!

Povsem naravno, da tega udarca ni mogel preboleti. Prej krepak, solidno zidan mož je vidno propadal; dne 7. oktobra 1925 ga je rešila usmiljena smrt fizičnega in duševnega trpljenja. Kljub vsem njegovim zmotam pomenja njegova smrt vendar le občutno izgubo za naš narod. In zgodovina slovenskega ljudstva ga bo morala zapisati med najznamenitejše osebnosti, ki so uspešno delovale za ugled zanemarjenega in zapuščenega naroda!

* * *

Nisem nameraval nadaljevati svojih spominov preko prevrata. Izjemo sem napravil z dr. Šusteršičem, toda naposled je bil zadnji deželni glavar na Kranjskem politično mrtev v trenutku, ko je propadla habsburška dinastija ter od nje ustanovljena in toliko stoletij vladana velesila. Že je poteklo enajsto leto, odkar živimo v svoji lastni jugoslovanski državi!

Epilog.

Ko se bo ta knjiga izročila prometu, sem že dopolnil osemdeseto leto. Lepa starost, vsaj ker smem reči, da je bilo moje življenje polno zanimivosti, pač tudi polno dela in hudih naporov. Odkrito priznavam, čestokrat sem napravil kako veliko nerodnost, čestokrat sem grešil v zasebnem, še večkrat v javnem življenju. Toda pri vseh mojih napakah mi tudi strog sodnik ne more zanikati, da sem »au fond« vedno bil poštena narava, prešinjen dobrih namenov, resnicoljuben, zvest svojim prijateljem in, dasi večkrat menjajoč obliko, vendar v bistvu vedno zvesto vdan svojim načelom. Imam še danes to zadoščenje, da nisem zastonj hrepenel po ljubezni. Pridobil sem si srčno vdanost svoje plemenite žene, s katero me je vezala nič manj nego 54 let čista, nepokvarjena, do smrti trajajoča ljubezen. A posrečilo se mi je tudi, zadobiti in ohraniti si trajno prijateljstvo s tolikimi duševno visoko stoječimi možmi.

In še druga sreča mi je bila dana! Še kot 70 letni starček sem dočakal, po čemer sem hrepenel že v zorni mladosti: osvobojenje svojega naroda po tisočletni sužnosti, ustanovitev lastne, jugoslovanske države! Srečnejši sem bil v tem pogledu nego nepozabljeni prijatelj Janez Evangelist, ki je kakor Mozes s krepko roko in veliko dušo vodil slovenski narod tik do »obljubljene dežele«, a nje pragove prestopiti mu pa ni bilo dano! Ko je napočil zgodovinski dan 29. oktobra 1918, ko sem stopal čez železni most na veliki novomeški trg, da se udeležim narodnega slavja, mi je srčna radost privabila solze veselja v moje staro oko. Navzlic temu pa si nisem delal nobenih iluzij o tem, kar nas čaka v novi državi. Ko je slavnostna povorka iz Novega mesta prikoračila v Kandijo, sem tudi jaz govoril tisočglavi množici. A tudi vpričo trenutnega splošnega navdušenja sem opozarjal veselja pijano množico, da ne bo vedno vse tako rožnato razpoloženo, da nas še čakajo težka leta in hude skrbi ter da se baš v takih resnih časih pokaže pravo rodoljubje!

Pač me je zabolelo, ko sem, pazno zasledujoč prve korake novorojene države, moral ugotoviti, da so grde strankarske spletke, malovredni zasebni nagibi, neizkušenost in politična nezrelost še izredno pomnoževale samoposebi ogromne težave našega državnega rojstva. Predvsem je mahoma prenehala tista kratka doba medsebojnega sporazumljenja, smotrnega sodelovanja različnih političnih strank in na njih mestu se je kmalu

bujno šopirila strastnost, samopašnost, koritarstvo in druge nečednosti. In povrh še popolna nepripravljenost na velikanske spremembe! Kak razloček med nami Slovenci in med Čehi! Pri njih je bilo vse do pičice pripravljeno na odločujoči trenutek, ko se starodavna avstrijska država z habsburško dinastijo vred zdrobi in v prah zvali! Z neomajno sigurnostjo so Čehi čakali na popolni poraz centralnih sil, vse je bilo preračunjeno, vsakemu pisarniškemu oficijalu, če je bil osovražen pri narodu, so že postavili mesece in mesece prej naslednika, — tako tam in pri nas? — čisto nič! Pijano veselje, otroško govoričenje, a nič hladne razsodnosti! Smelo trdim, marsikaj bi bilo drugače, ako bi bili mene pozvali v narodno vlado. Predvsem bi se z vso silo upiral usodni pogreški, da smo sami razdejali najboljše, kar smo imeli v deželi: naš deželni odbor in nanj se naslanjajočo deželno samoupravo! Zastonj sem par mesecev prej v mnogo diskutiranih člankih poudarjal potrebo, tudi državno upravo preosnovati na tej podlagi, — prvo naše delo je bilo, uničiti deželno avtonomijo, razpršiti deželni odbor in brezpogojno izročiti Beogradu vse premoženje dežele Kranjske, po zelo nizki cenitvi nad 70 milijonov dinarjev!

Da bi bil ta čas v »Narodni vladi«, bi bil predvsem zahteval, da se pred združitvijo s srbskimi odrešitelji jasno pomenimo o pogojih našega državnega ujedinjenja. »Clara pacta, boni amici!« Nič o vsem tem, brezpogojno smo se združili in — kakor je bilo združenje s Srbi in Hrvati v eno državno celoto samoposebi potrebno in koristno, je bilo anorganično priklopljenje zgodovinsko, gmotno in družabno tako različnih sestavin nepremišljeno in kvarno.

Takrat, ko me niso pozvali v narodno vlado, dasi sem bil po letih, znanju in izkušenosti naravnost pozvan na tako mesto, sem dal slovo aktivni politiki. Odklonil sem ponudbo SLS, naj sprejmem mandat za ustavodajno skupščino, odklonil tudi poziv, naj se udeležim ustavotvorne ankete. Slednje pač s težkim srcem in le z ozirom na svojo bolehno in priletno soprogo, za katero bi večmesečna ločitev od moža bila prehud udarec.

In kar sem videl in zasledoval na političnem pozorišču, je napolnilo mene in marsikaterega gorečega rodoljuba z globoko žalostjo in opravičeno jezo. Tako mi je pisal dne 28. januarja 1921 iz Maribora dr. Pavel Turner, pač eden najboljših in najčistejših značajev, kar smo jih sploh imeli v zadnji dobi: »Mnogokrat mislim na Tebe, kako Ti misliš o naši Jugoslaviji, o njeni bodočnosti ob naših sedanjih političnih razmerah. — Meni se bridko stori, da je tako velika doba našla tako malenkostne ljudi, ki se v Beogradu in drugod prepirajo kakor razposajeni paglavci in jezične babe le za otročarije in v svoji strankarski zaslepljenosti in samopašnosti pa velikih ciljev ne vidijo ali videti nočejo. — Ta nesrečna nedelavnost in brezvestnost me boli in — gabi se mi!«

Država Jugoslavija je povsem nova tvorba. Njen nastanek se da primerjati rojstvu malega otročička. Povsem naravno je, da tupatam »otroške bolezni« napadajo nebogljenega novorojenčka. Ali napadi, ki smo mi jih preživeli v ravnokar minulem desetletju našega državnega obstanka, so bili tako silni, da je česokrat bilo videti, da naše državno truplo ne bo kos tem vročinskim boleznim. Mnogobrojni naši sovražniki so s škodoželjnim veseljem gledali na paroksizme naše države, napovedujoč njen neizogibni pogin. In mi, ki smo srčno vdani toliko zaželjeni Jugoslaviji, majali smo čestokrat z glavo ter se z morečo skrbjo ozirali v našo bodočnost. Za svojo osebo nikoli nisem obupal: tako sem dejal prijatelju finančnemu delegatu, rajnkemu dr. Šavniku, ki je skoraj obupal nad obstojem naše države: »Jugoslavija je po svoji naravi tako zdravo politično bitje, da je niti oni šušmarji, ki imajo začasno državno krmilo v svojih nespretnih rokah, končati ne bodo mogli!«

Državna bolezen pa je postala tako huda, da je bila neizogibna potreba kirurgična operacija. Kar se je izvršilo dne 6. januarja t. l., je bilo neizogibno ter dokazuje globoko razsodnost našega kralja. Od njegove modrosti pa moramo pričakovati, da ostane sedanji brezparlamentarni režim le prehod, le začasna epizoda, ki služi le v to, da se pripravi doba bolj zrelega parlamentarizma!

Nečem se uglobiti v brezplodne rekriminacije; niti z lahko roko se nečem dotakniti neveselih razmer na Hrvatskem, ki so poleg naše skrajno slabe uprave prava rak-rana na našem gospodarskem organizmu. Gledam le naš položaj v Sloveniji ter si dovoljujem nekoliko besedi, izvirajočih iz pristnega slovenskega in jugoslovanskega rodoljubja. Naj ne zameri slovenski narod, da si jaz, eden izmed sila redkih svedokov zanimive dobe našega nacijonalnega preporoda, mož, ki stoji že 63 let sredi političnih bojev ter si je v tej dobi moral pridobiti obilo političnih skušenj, jemljem to prostost, na dušo govoriti svojim ožjim rojakom!

Prvi pogoj za našo boljšo bodočnost je, da prenehajo stranke v naši ožji domovini z onim bedastim, naravnost pregrešnim, bratomornim bojem! Nisem tako naiven, da bi sanjal o prenehanju različnosti v političnem gibanju, o eni stranki in enem pastirju. Stranke so in morajo biti, toda navzlic mnogoterosti političnih mnenj, navzlic nasprotju celo v svetovnih nazorih, nikakor ni treba, da bi v strankarskem metežu pozabljali, da smo vsi sinovi ene matere ter da vsi zasledujemo eden in isti cilj: blagor našega ljudstva in srečno bodočnost naše države. Iščimo, kar nam je skupnega ter ne naglašajmo preveč, kar nas loči in razdvaja. Eni kakor drugi naših prejšnjih strank veljajo moje besede, da je dandanes v dobi velikih političnih pretresljajev in grozečih katastrof neobhodno potrebno, kolikor mogoče

izogibati se ekstremom ter doseči umirjenost v zasledovanju tudi strankarskih namenov.

In še drugo: manj politike in več dela, smotrnega dela! Gotovo ne priporočam svojim rojakom, da bi postali apatični napram javnim interesom — začuvaj Bog! Brigati se za državo je vprav dolžnost vsakega zavednega državljana, toda utapljati se v malenkostih strankarskih političnih bojev, zagristi se v njih odijozne nadrobnosti, to ni več politika, to je že njena karikatura! Ne zabimo nikoli, da je na vsem svetu morda najtežja stvar razsodna politika ter da je pravih politikov zelo malo, morda tem manj, čim več se narodne mase bavijo z dnevno politiko! Saj je poklic politikarja samposebi nad vse težaven! Mož mora združevati v sebi obširno znanje, obilo skušenj in še vse skup nič ne zaleže, ako mu ni narava podarila posebne darovitosti za ta posel, izrazit politični talent. In pri nas hoče vsak nastopati kot politik, navzlic temu, da je sila malo ljudi med nami, ki bi bili poklicani za tak posel!

Torej proč od politike in na tvorno delo! To zahteva kot predpogoj svoje uspešnosti primerno narodno vzgojo. V tem pogledu je tudi v nas Slovencih še mnogo napačnega, po spremembi kričečega. Morda še najmanj v osnovni šoli, tem več po naših gimnazijah in tudi na visokih šolah ni vse, kakor bi moralo biti. Živimo v čisto novi dobi, ki stavlja do svojih narodov svoje posebne zahteve. Tem zahtevam se treba prilagoditi, ali pa zaostajati, a zastoj pomenja dandanes nazadovanje in pogin. Glejmo, kako se ponašajo v istini žilavi narodi, predvsem premagani Nemci ter se učimo od njih! Sploh pa — manj politike, več svežega, stvarjajočega dela!

Končam svoje spomine v trdnem prepričanju, da nam nikakor ni treba obupavati radi bodočnosti naše države. Skozi toliko desetletij sem prav od blizu gledal dolgotrajno agonijo na smrt bolne avstro-ogrske monarhije. Dohitela jo je usoda, v prah in pepel se je zrušila ta navidez tako mogočna tvorba. Mi pa v naši Jugoslaviji imamo vse pogoje neomejenega državnega in gospodarskega razvoja ter le od nas bo zavisno, ali dosežemo ono stopnjo, do katere nas je predestinirala božja previdnost.

Kvišku srca, »sursum corda«, je moja zadnja beseda!

Dodatki k XIX. poglavju.

1.

Pismo dr. Tavčarja z dne 1. julija 1901, s katerim me vabi zopet v politiko (gl. str. 46), se glasi:

Dragi prijatelj!

V prigibu Ti pošiljam, kar si želel.

V drugem pa trdno upam na Tvoj zopetni vstop v politiko, samo bojim se, da ne postaneš preveč klerikalen. V tem pogledu bodi previden, ker veš, da Te jaz smatram za poklicanega (opomba: podčrtano v originalu) voditelja.

S prisrčnimi pozdravi dr. Ivan Tavčar.

Na moj odklonilni odgovor pravi dr. Tavčar v pismu z dne 9. julija 1901:

»... Naj vrag vzame politiko, če naj ima posledice, da se bom sprl s svojimi najboljšimi prijatelji. Pesem o kvarljivi politiki mi je pel že Mencinger in sedaj poješ mi jo tudi Ti. Ali v tem pogledu so mogoči različni pojmi, tudi v tem pogledu se s Tabo ne bom prepiral.«*

2.

Z dr. Slancem sem imel zlasti v dobi 1900—1903 obilo časnikarskih polemik. Posebno sem začel pošiljati svoje članke v »Slovenca«, se je mož razkoračil ter se odzval z dolgoveznimi protičlanki. Njegovi odgovori, narekovani od slepe strasti, so pač čestokrat kar izzivali osoljene replike. Dolžan mu nisem nič ostal. V dokaz navajam tu odprto pismo, objavljeno v »Slovencu« dne 11. junija 1902:

Replika gospodu doktorju Karolu Slancu.

Velecenjeni gospod doktor!

Iz Vašega gostobesednega »Poslanega« v 23. št. »Gorenjca« je najprej konštatovati, da je »Slov. Narod« odklonil Vaš odgovor na »Slovenčev« članek »Zlodej in Štembur«. Vi se čudite, veleč. g. doktor, tej — kakor sami pravite — za Vas »jako poniževalni odklonitvi«, drugim hladnejšim ljudem se bode pa videla povsem naravna. Saj je javna tajnost, da se celo v uredništvih onih listov, kateri morajo biti Vam pristopni in prijazni že iz strankarskih ozirov, kar zgražajo, da kar kurja pot oblije celo osobje, od nesrečnega glavnega urednika počenši doli do obupanega korektorja, kakor hitro zaori po redakcijskih prostorih pretresujoči glas: »Zopet nov rokopis od dr. Slanca!« Potem pa, g. doktor, največja krivica bi se pač godila dr. Tavčarju, ako bi ga kdo hotel postaviti v eno vrsto z Vami. Kajti navzlic vsem zmotam,

* Prim.: Mojo črtico »Nekaj spominov na prijatelja dr. Ivana Tavčarja«, Socialna Misel, II. 1923, str. 73.

v kojih se dandanes pogublja bogati njegov talent, navzlic vsem izbruhom njegovega temperamenta se doktor Tavčar nikoli ne bi mogel ponižati do one duševne stopinje, katera odseva iz sleherne vrstice zadnje Vaše izjave!

Vabite me, gospod doktor, da bi »doktorju Tavčarju roko poljubil v zahvalo« za odklonitev Vašega dopisa. Žalibog, tega storiti ne morem, celo nasprotno, živo obžalujem, da ste vsled »Narodove« trdosrčnosti bili primorani, duhtečo cvetko svoje pisateljske naobraženosti presaditi v žurnalistični otroški vrtec na Gorenjskem, dočim bi i po mojem mnenju takemu proizvodu prostor sodil v najrazširjenejšem glasilu liberalne slovenske stranke. Prekoristno bi namreč bilo, ako izve širna javnost slovenska, kaka pasma političkih »Struwelpeterjev« sedaj sebi pripisuje monopolno pravico, zastopati napredek in omiko po dolenjski metropoli. In tudi bodoči kulturni zgodopisec slovenski bi moral biti hvaležen za objavljanje na takem mestu, saj mu stoprav taki dokumenti tolmačijo in razbistrijo razloge onega rapidnega propada, kateri se dandanes jasno kaže na organizmu takozvane »narodne napredne« stranke.

Uprav značilna za Vašo pisavo je skrbnost, s katero se umikate in izogibate dejanski resnici celo tam, koder nimate niti najmanjšega vnanjega povoda, govoriti neresnico. Le par izgledov, da dokažem to svojo trditev! Vi pravite n. pr., »da sem bil upokojen v starosti 53 let, ko sem jedva dosegel dostojanstvo dvornega svetnika.« in vendar Vam mora biti znano, da sem sam prosil za upokojnino, ko sem bil vodil svoj urad kot dvorni svetnik šest in pol leta v največjo zadovoljnost nadrejenih oblastev, ter da sem vztrajal pri svoji prošnji navzlic vsemu prigovarjanju svojega gospoda ministra, kateri bi me vidno rad obdržal na mojem službenem mestu. In Vi, ki se tako čestokrat ponašate s svojim »nebeško lepim družinskim življenjem«, ste vedoma prezrli poglavitni povod mojega odstopa: krvavo rano, katero je tragična smrt mojega najstarejšega, darovitega in poštenega sina bila vsekala užaljenemu očetovskemu srcu!

Predbacivate meni, da sem enkrat datiral neki članek: »V gradu pri Kamnu.« To ne bi bil noben smrtni greh, vendar drage volje prepuščam slične jezikovne barbarizme Vašemu blagorodju, kateri ste v tej stroki priznan umetnik. Moje posestvo nahaja se v Valvazorju pod imenom »Gut Steinhof« in ker se mi vidi ta beseda srečnejša od kasneje nastalega imena »Schloss Steinbrückl«, katero se dandanes še čita v deželni deski, poslovenil sem jo ter rabil tudi pri priliki, ne govoreč o »gradu« nič drugega nego priprosti datum: »Na Kamnu.«

Trdite dalje, da sem se dal »od Podgorcev, oziroma merodajnih duhovnikov v občinskem odboru občine Šmihel-Stopiče voliti v gospodarski odbor te občine«, v katerem sedaj delam na premestitev gimnazije iz mesta »na svojo grajsko njivo«. To utegne baje biti edini slučaj v dolgem Vašem članku, v kojem ste le nevedoma napisali neistinitost. Pri tej priliki se je namreč jasno pokazalo, da Vi, mnogoletni odvetnik, niti prevažnega občinskega zakona ter njegovih določil o gospodarskih odborih ne poznate. Sicer bi morali znati, da se tudi gospodarski ali imovinski odbor kraja Kandije ne voli po občinskem odboru, da tedaj na njegovo sestavo ne uplivajo niti oni duhovniki, kateri Vas tako v oči bodejo, temveč da bo kakor pri njegovi glavni, tako tudi pri dopolnilni volitvi, ki se vrši približno v 14 dneh, odločila zgolj volilna pravica naših Kandijanov. Do sedaj pa niti član nisem gospodarskega odbora!

Ali na uprav subreptivni način, računajoč na brutalne nagone nerazsodnega dela »Gorenjčevih« čitateljev ste mi podtikali, da sem užival »prav veliko plačo iz davkov in dolgov Avstrije«, ter da sedaj še »v najlepši moški dobi uživam pokojnino — 10.000 K«. In vendar morate Vi, ki se neprestano bahate s 30 leti »svojega žurnali-

stovanja in agitatorstva« ter ste vsled tega gotovo že do pičice prerešetali državni proračun, iz preciznih njegovih nastavkov do dobrega znati, da se plače in pokojnine vsega uradniškega osobja c. kr. zalog šolskih knjig ne pokrivajo iz davčnih dohodkov, temveč z vsemi drugimi dotičnimi potrebščinami zgolj iz presežkov tega zelo aktivnega podjetja. Istina je sicer, da znaša moja pokojnina, uštevši izredno pokojninsko doklado letnih 2000 K, katero mi je presvitli cesar premilostno nakazal iz denarnih sredstev šolske zaloge, baš z ozirom na moje »izborno delovanje« ne 10.000 — temveč celo 11.000 kron, toda z mirno vestjo smem povdarjati, da je po meni oskrbovani fond vsled moje inicijative toliko pridobil tekom moje uradniške dobe, da cela moja letna pokojnina niti 1% ne znaša one denarne pridobitve.

Taka tedaj, g. doktor, je Vaša časnikarska polemika in Vi ste me hoteli pozvati na časnikarski dvoboj? Samo po sebi nikakor ni mikavno imeti posla z Vami. Pisava Vaša je robata in okorna, vse Vaše umovanje veden boj proti načelom logike, poleg tega absolutno pomanjkanje sleherne kritične razsodnosti, tako, da bi Vam naposled iz javno zdravstvenih ozirov trebalo kar naravnost prepovedati vsako resno berivo, ker očividno vsled napačne funkcije svojega intelekta nobenega takega beriva prav pojmiti ne morete, — a sedaj še taka perverznost v metodi! Ako Vi n. pr. z drznim čelom proti meni izustite čudno insinuacijo, da ste Vi kdaj mene »pomagali obuti in obleči«, potem morem zavračati nečuveno tako trditev zgolj z mrzkim zaničevanjem, izjavljajoč ob enem, da mož, kateri kaj drži na svoje dostojanstvo, ne more ter ne sme se omadeževati s tako polemiko.

Kar še sledi, veljaj torej ne Vaši osebi, s katero sem docela gotov, — marveč nekemu uprav monstroznemu govoričenju, razširjenem po Vas in nekojih sodrugih na sosednem bregu Krke. Vi sami, g. doktor, se ponašate s tem, da me je Vaša agitacija l. 1885. spravila v državni zbor. Recimo, da bi bilo temu tako, — quod nego, ker poglavitni del uspeha gre moji rodni Belokrajini in njenim volilcem —, recimo, da ste vsaj tu povedali golo resnico, potem je to pač, — vsaj kolikor meni znano — jedina Vaša zasluga za — Novo mesto. Ako ne, mari ste Vi zame agitovali in mari so mi volivci dali glasove zgolj radi tega, da naklonite potrebnemu gimnazijskemu profesorju mastno sinekuro, ali pa se je vse to vršilo v zavesti, da dobite v moji osebi delavnega, marljivega, požrtvovalnega in poštenega zastopnika in zagovornika? Morda pa nisem dejansko ter do konca svojega poslančevanja uspešno se prizadeval, uresničiti vaše nade?! In sedaj se mi kar opetovano, dan za dnevom, skoraj bi dejal, očita častno meščanstvo novomeško? Ali ste mi ga morebiti podarili za uspehe »pro futuro« ali pa v zahvalo za neovržno zaslužne čine »pro praeterito«?!

Sami meščani so svoj čas jasno bili odgovorili takemu vprašanju. Pred menoj na pisalni mizi se blesti novomeška diploma, s katero javlja mestni odbor, da je v slavnostni seji 9. maja 1980

»sklenil jednoglasno in z navdušenostjo« moji skromni osebici »v oceno slovenskemu narodu plodonosnega delovanja kot deželni in drž. poslanec sploh, posebno pa v hvaležno priznanje nevenljivih zaslug za vresničenje dolenjske železnice in v tem za krepkejši materijelni razvoj Dolenjski, podeliti častno meščanstvo novomeško«.

Lepo odlikovanje, ponosen sem bil nanje! Ni me omajalo v mojih globoko ukoreninjenih simpatijah do dolenjskega glavnega mesta, da sem pač deset let kasneje, in sicer komaj dober mesec po volilnem shodu, kateri mi je pod predsedstvom županovim brez vsakega ugovora enoglasno izrekel zaupanje svoje, prejel drugo izjavo, glasečo se čisto drugače. I ta dokument je skrbno spravljen v moji miznici. Izogibljem se vsaki sodbi o njem, dovoljujem si pa doslovno

navajati oceno, izraženo po vzornem rodoljubu, bivajočem na Dolenjskem ter znanem po vsem slovenskem svetu vsled svoje modrosti in možatosti. Dne 14. oktobra 1900 mi je pisal častitljivi ta starina:

»Dobro hrani tisto pismo. Ako ga ne hraniš, ti čez nekaj let nihče ne bo verjel, da so se našli med tvojimi... volivci v tako resni dobi, ko nam je treba dobrega poslanca z lučjo po dnevi iskati, taki čudaki, ki so si zaželeli Herostratovo slavo s tem doseči, da nam strmoglavijo našega najboljšega, najvplivnejšega in najzvestejšega zagovornika...«

Varal se je modri mož! Nikoli nisem hotel uporabljati njegove sodbe, o kateri izrecno poudarjam, da treba glede moje ocene od nje odtegniti, kar gre na rovaš najinemu tesnemu osebnemu prijateljstvu — a danes se sklicujem na njo, ko mi hočejo nekaterniki z novomeško diplomo celo zabraniti, da bi delal in se prizadeval ne v lastno, temveč v korist one sosedne občine na nasprotnem bregu Krke, kateri sem tudi častni občan, v koji imam svoje sedanje in, kakor upam, tudi svoje poslednje bivališče.

A trudite se zastonj i Vi, gosp. doktor Slanc! Vajen sem hoditi po svoji poti; vodi me pri tem notranji čuvaj, poštena vest, nikoli ne nizka maščevalnost. Morda se bodo tudi Novomeščani še uverili, da navzlic nelepi nehvaležnosti, katero sem pri njih doživel, vendar še nisem popolnoma pozabil mesta, kojega sem bil zastopal toliko let. Najboljši dokaz pa svoje prijateljske naklonjenosti jim moram dati, ako sklenem današnji svoj članek z opominom: Res je, novomeška mestna občina dandanes ni v sijajnem položaju, hudi časi so nastopili za njo, še hujši jo čakajo; v svojo rešitev potrebuje umnega, treznega gospodarstva in zmernega postopanja, a do tega se ne povzdigne, dokler se ne odstrani uzurpirana nadvlada dr. Karol Slanca in nezmožne stranke njegove!

Na Kamnu, 9. junija 1902.

Fr. Šuklje.

Vprašali me boste, ali je moje razmerje napram prejšnjemu osebnemu in političnemu prijatelju vedno ostalo tako napeto in sovražno? Ne, zopet sva se sprijaznila. In do najinega zbližanja je prišlo tako: Dr. Slanc je, ako se ne motim, l. 1907. hudo zbolel na pljučnici in po Novem mestu je bila razširjena govorica, da so šteti njegovi dnevi. Meni je bilo hudo. Znal sem, da je Slanc, dasi v politiki pravi »burovž«, vendar srčno dober človek. Neizrečno težko bi mi bilo, da bi se za veke ločila v neprijateljstvu. Vprašal sem torej Slančevega zdravnika dr. Defranceschi-ja, ali bi ga smel obiskati? Doktor je živo pozdravil mojo namero, češ, to bo celo dobro vplivalo na bolnika. Naprosim ga tedaj, naj on vpraša pri Slančevih za dovoljenje. Gospa mi je poslala glas, da bi moj obisk soproga uprav veselil. Videla sva se, roko sva si podala kot prijatelja. Slanc je okreval, svojih političnih nazorov ni mnogo predrugačil, toda razmerje najino je ostalo neskaljeno, pogostoma sem bil še v njegovi hiši, dokler ga ni l. 1916. nov napad pljučnice vrgel na smrtno posteljo.

———

Dodatki k XX. poglavju.

1.

»Slovenski Narod« je z mojim kandidatnim govorom z dne 14. avgusta 1903 (glej str. 55 in sl.) polemiziral ves mesec avgust. Kot odgovor na to polemiko sem priobčil v »Slovencu« (29. in 31. avgusta ter 1. septembra 1903) tri članke pod naslovom: »Pogubnost dr. Ivan Tavčarjeve politike.« Včasih sem celo poskušal biti v tej žurnalistični praski dovtipen. Tako sem v II. članku napisal:

»Dr. Ivan Tavčar, ta resni mož s klasičnim obličjem rimskega imperatorja, kako dražestno naiven postaja v svojem zagovoru narodno-napredne nemške zveze! Živo me spominja na ono kuharsko devico tam iz škofjeloških hribov, katero je bila gospodinja spravila v zadrego z nekim kočljivim vprašanjem. »Urška, kaj slišim o tebi,« je dregala gospodinja, »ljudje pravijo, da imaš otroka?!« In sramežljiv odgovor se je glasil: »Oh gospa, nej no grejo, saj je vendar tok micken!«

Baš tako kakor škofjeloška Urška, in niti za las drugače brani tudi dr. Tavčar prepovedani sad svojega divjega zakona z bar. Schweglom, pridejaje mu ljubki izraz »ponižnega dogovorčka«. In doslovno dostavlja, da »ponižni ta dogovorček še ni povzročil niti najmanjšega kvara.«

2.

Neposredni povod Körberjevemu padcu je bil njegov konflikt z nemško napredno stranko v zadevi študentovskih kravalov v Inspruku. Naš klub je meni izročil nalogo, da v njegovem imenu pojasnim stališče slovenskih poslancev ter se izjavim tudi proti Körberju, ki so ga Nemci strastno napadali.

Moj govor v seji dne 2. decembra 1904 se je tako glasil:

Visoka zbornica! Razpor med g. ministrskim predsednikom in njegovo vladno večino, ki se je bil tako nevarno pričel, je srečno poravnan. Ni se končal tragično, vihar ogorčenosti se je polegel in nadvladala je modra previdnost, da samo obstanek Körberjeve vlade nudi levici toliko ugodnosti, katerih ne kaže postavljati v nevarnost zaradi znanih dogodkov (v Inomostu), ki so prav za prav vendar le precej malenkostni.

Spravni govor, s katerim je ekscelenca dr. pl. Körber zopet potolažil svojo vladno stranko, je imel popoln uspeh, brez velikih stroškov in truda. Vlada je obljubila, da zapre italijansko fakulteto v Inomostu: to je bila edina koncesija nemški levici. Ako vlada le na videz odlaša še za prvo poluletje, hoče s tem le prikriti svoje umikanje.

Kaj se zgodi s poslopjem fakultete, katero je, kakor smo danes slišali, jako razkošno opremljeno, to je stvar, ki utegne zanimati. Ne vemo, ali se to zanimivo poslopje popravi ali bo morda izročeno v

varstvo in oskrbo komisiji za vzdrževanje zgodovinskih spomenikov. (Prav dobro!)

V ostalem, kakor rečeno, vlada ni storila nobenih bistvenih koncesij. Toda v govoru g. dr. pl. Körberja zasledimo več zapletenih stavkov, ki zahtevajo mnogo pazljivosti. V teh zloženih stavkih si vidno nasprotujeta glavni in odvisni stavek. Kar z absolutno gotovostjo trdi glavni stavek, to ali jako omeji ali popolnoma zanika odvisni stavek.

Take govore je treba, kakor rečeno, čitati z vso pazljivostjo, čitati je treba med vrstami. In to je storila čestita nemška levica ter bila zadovoljna z izjavo gospoda min. predsednika.

Toda, g. m., iz istega psihologičnega vzroka mi ne moremo biti zadovoljni z ministrovim odgovorom. Mi moramo zase nekaj drugega posneti iz govora.

Ker nas praksa uči, kako prazne so lepo doneče fraze ministrskega predsednika, zato v naših vrstah napravljajo jako slab vtis. Kaj naj sodimo n. pr. o besedah g. min. predsednika, ki je trdil, »da njegova vlada kaže enako blagohotnost koristim in željam vseh avstrijskih narodov?« Praksa nas uči naravnost nasprotno!

V pojasnilo svoje trditve navedem en sam zgled: Kdor pozna slovensko ljudstvo, mora priznati, da je za skrbni pouk posebno sposobno. Naši ljudje imajo veliko ročno spretnost, zmisel za barve in oblike, so inteligentni in porabni, zato tudi kakor ustvarjeni za višjo obrtno izomiko.

Opetovano so kompetentni faktorji opozarjali vlado na potrebo večje obrtne izobrazbe, toda vzemite gg. v roke državni proračun za l. 1905. Kaj najdete v tem proračunu? Za obrtno šolstvo v Avstriji zaveznih vrat, da se prepriča, ali nista morda — petletni deček in služkinja nameravala napad na zbrano nemško družbo!

Gospodje! Ko bi bila vlada le mali del teh smešno pretiranih korakov storila v Inomostu, ko bi bila v noči od 3. na 4. novembra le peščico orožnikov postavila na trgu pred »Belim križem«, gotovo bi se ne bili dogodili oni obžalovanja vredni izgredi. Toda naravnost nečuveno je, kar se je dogodilo dne 4. novembra.

V mestu, kjer je ces. namestništvo, nadsodišče, višje državno pravdništvo, so ob belem dnevu povsem mirno rušili hiše in državna poslopja, in vse državne oblasti ne ganejo prsta! Tu se moram vprašati, kaj bi se v enakem slučaju godilo pri nas? Prepričan sem, da bi vlada priglasila izjemno stanje in nagli sod. (Živahno pritrjevanje.) Zato mislim, da bo ravno ta slabost državne avtoritete napram poulićnim demonstrantom imela jako slabe posledice.

G. min. predsednik je govoril tudi o narodnostni politiki, in sicer nekaj resnih besed na nemško levico, kjer so pa napravile slab utis. Rekel je: Ni res, da je glavni pogoj veljave in ugleda nemških strank sovraštvo in preganjanje drugih narodnosti. Te besede so lepe, resnice in uvaževanja vredne. Toda nesreča hoče, da te besede prihajajo prepozno. (Pritrjevanje.) Ko bi bil g. min. predsednik govoril te besede takoj iz početka, ne bi bili danes zagazili tako daleč. Nemci ne bi bili danes tako objestni in domišljavi, da je skoraj nemogoče mirno ž njimi skupaj živeti in da je mir v državnem organizmu v jako veliki nevarnosti. (Tako je!)

V zadnji seji je tovariš dr. Menger naglašal, da ta boj med narodi pomeni v Avstriji razpad. Tej trditvi pritrjujem. Ako v Avstriji ne rešimo narodnostnega vprašanja, je v nevarnosti obstanek države. (Res je!)

Kako pa naj se to posreči? Dr. Menger je priporočal novo pravno pot. A meni se vidi, da nimamo dovolj časa. Dvoje je mogoče: Ali se narodi sami med seboj poravnajo ali pa mora ta poravnava priti od zgoraj. Vse kaže, da je prostovoljna poravnava in sprava med narodi nemogoča (Pritrjevanje), to so lepe a prazne sanje! Mi smo pripravljeni

za tako pošteno spravo, toda pogrešamo dobre volje na nasprotni strani. (Res je!)

To smo videli te dni. Vstal je resen, trezen in svojemu narodu gotovo udan mož (baron Offermann). Rekel je besede: »Sprava, ravnopravnost, enakovrednost narodov« in kaj se je zgodilo? Še v isti seji so ga obsodili na tatarski način. Dr. Gross ga je osebno obsodil kot zločinca. (Živahna pohvala.)

To naj bi bil lep nauk za g. ministr. predsednika. V takih razmerah je nemogoča prostovoljna sprava med narodi. Tudi moravski spravni odbor ne bo pospešil sprave. A četudi se posreči na Moravskem, bi iz tega ne izvajal daljših posledic.

Mogoče da bi Nemci na Moravskem, kjer so v manjšini in štejejo le dobro četrtino prebivalstva, nasproti zavedni in močni češki večini, nekoliko odnehali. Toda, kjer so Nemci v večini, ondi so neizprosni. To vidimo na Koroškem in Štajerskem nasproti Slovencem. Tu so Nemci brezobzirni in ne dovolijo Slovencem niti eksistenčnega minima. Tu Nemci s silo zatirajo slovenski rod, kakor pred tolikimi stoletji za časa Otonov in poznejših nemških vladarjev ob Labi. (Pritrjevanje.)

Torej je dolžnost vlade, da vzame sama to vprašanje v roke. To se mora zgoditi. Jaz ne razumem te absolutne pasivnosti g. dr. pl. Körberja. Vsaka samozavestna vlada v Avstriji bi danes čutila v Avstriji, da zanemarja svojo dolžnost, ako z rokami v naročju mirno gleda, kako narodi v divjem medsebojnem boju izrabljajo in uničujejo svoje moči. (Tako je!)

Tudi v Avstriji bi morala veljati pravica in pravokrepni zakoni in vlada je že po svoji uradni prisegi obvezana, po gotovem premišljenem hteva vlada ogromno vsoto 9·5 milijona. Dobra šestinka vsega proračuna za šolske namene je namenjena za obrtne strokovne šole. In od te velike vsote dobe Slovenci in Hrvatje, torej skoraj dva milijona prebivalstva malenkost niti 80.000 kron (Čujte, čujte!), torej komaj polovico tega, kar dobi mala vojvodina Solnograška za obrtni pouk.

Da Körberjevo ministrstvo s financami nima sreče, je jasno. Računski zaključek, ki smo ga dobili te dni po mnogih letih prvič, kaže žalostno prikazen, da ima državna uprava primanjkljaja 1,900.000 kron.

Našo nelepo finančno situacijo najbolje pojasni vladna predloga, ki naj bi poljedelcem olajšala pomanjkanje krme. V istini pa ima ta predloga namen, da zamaši državne blagajne.

Gospoda moja, ne samo na finančnem polju, marveč tudi pri upravi ima Körberjeva vlada primanjkljaj. Opravičeno so že razni govorniki naglašali, da je avstrijska uprava za Körberjeve vlade postala ne le dražja, temveč tudi mnogo slabejša. (Tako je!)

Birokracije v Avstriji ni nikdar ločil tolik prepad od prebivalstva kakor ravno sedaj (Res je!), in nikdar ni tako slabo razumela ljudske duše in ljudskih teženj, kakor prav pod vodstvom onega ministrskega predsednika, katerega govori so vedno okrašeni z modernimi idejami. (Tako je!) Vidimo pa tudi, da avstrijska birokracija nima več potrebne zmožnosti, s katero bi mogla varovati ugled države nasproti ulici, ako so demonstracije uprizorjene od nemške strani.

To se je pokazalo tudi v Inomostu. Ti dogodki so tudi v Italiji vznemirili javnost. V raznih italijanskih mestih so se vršile demonstracije, toda italijanska vlada je z veliko previdnostjo zabranila večjo škodo. In kaj se je zgodilo pri nas!

Začudil sem se, ko sem slišal iz ust g. ministrskega predsednika, da sta bila ces. namestnik in osrednja vlada ne le poučena o nevarnem značaju razmer v Inomostu, marveč da sta že teden prej vedela, da so italijanski dijaki oboroženi z revolverji, s katerimi se hočejo braniti v sili. Dolžnost vlade je bila, da prepreči izgrede.

A kaj je vlada storila? Zanašala se je na župana in mestno policijo, ki spominja na stare dobre čase, da prepreči izgrede.

Reči moram, da bi bila vlada storila druge korake, ko bi se isto godilo v slovenski občini in bi bili Nemci v nevarnosti. (Res je!) Vsem so še v spominu znani dijaški izgredi to spomlad v Pragi. Seveda so o dijaških izgredih različni nazori.

G. ministrski predsednik je rekel, da je »bummel« v zgodovinskem svitu žareča tradicija nemškega dijaštva, dočim praški meščani trezno mislijo, češ da je to le ovira prometa, oziroma nagajivost na ulici.

Razmere v Pragi pa niso niti približno bile tako nevarne in resne, kakor v Inomostu. In vendar je policijska oblast v Pragi vse storila, da omogoči »promenado« nemških dijaških društev po ulicah.

Še točnejša je ta primera z Ljubljano, ker imamo tu mestno policijo. V Ljubljani čuti to ali ono nemško društvo potrebo, prirediti slavnost z javnim slavnostnim obhodom ter povabiti tudi zunanje goste. Tako je pred dvema letoma nemško telovadno društvo v Ljubljano povabilo v goste tudi tovariše iz Celja.

Znano pa je, da Celjani niso ravno priljubljeni v Ljubljani. V živem spominu je še, kako so Celjani ljubljanske goste surovo zaničevali in napadali. Dasiravno torej Celjani niso dragi gostje, vendar je izjavil ljubljanski župan, da prevzame vso odgovornost za javno varnost. Toda niso mu verjeli in odklonili so njegovo jamstvo. Iz vse dežele je vlada poklicala orožnike, da ob belem dnevu obkolijo slavnostni prostor in velik del Kongresnega trga. Te varnostne priprave so bile tako pretirane in smešne, da moram navesti sledeči slučaj: Petletni sin tovariša dr. Šušteršiča je šel s služkinjo iz hiše, ki je bila tudi v kordonu. Ven sta smela, a nazaj ju straža ni pustila. Po daljšem zatrjevanju, da morata v hišo, sta šele mogla skozi kordon. Orožnik pa je stopil za njima do načrtu vsakemu narodu dovoliti to, kar potrebuje za svoj kulturni napredek. Na tej poti bi je ne smeli voditi nobeni ugovori.

A kaj vidimo pri Körberjevi vladi? Ministrski predsednik se je obvezal, da v narodnih vprašanjih stori le to, kar odobre nemške stranke, in tako je jetnik nemških strank, sam si je ovil verigo, sam je stopil v ris, iz katerega ne sme in ne more. (Tako je!)

Nihče ni prepričan, da je ministr. predsednik s svojimi naredbami hotel ustreči Slovanom. Odloka glede hrvaških izpitov gotovo ni izdal, da bi napravil veselje g. tovarišu Biankiniju. Uprava v Dalmaciji in Istri potrebuje hrvaščine zmožnih uradnikov in teh vlada ni mogla dobiti. Isto velja o vzporednicah v Opavi in Tešinu. Potreba pouka je bila povod. (Tako je!) Brez učiteljev ni šol. In koliko krika je bilo radi tega in ga je še, in kako silovito so min. predsednika vlekli na verigi, ki si jo je sam ovil, da se je moral končno pokoriti. (Odobravanje.)

In ravno zato, ker je vladna politika v narodnem oziru tako napačna, smo Slovenci bili prisiljeni zavzeti današnje stališče nasproti vladi. (Pritrjevanje.)

Nihče ne more trditi, da slovenimo, da si osvajamo tujo posest. Nasprotno! Imenujte mi narod v Avstriji, ki bi bil v zgodovinskem času izgubil nad polovico rodne zemlje, kakor je ravno slovenski narod. In še danes se moramo umikati ob jezikovnih mejah. Mi ne moremo zabraniti prodiranja gospodarsko in deloma tudi kulturno močnejšega soseda. Glavni vzrok pa je ta, ker vlada zlorablja proti nam svojo oblast, ker birokracija podpira nasprotne napade z vso težo državne avtoritete ter tako podpira zatiranje našega ljudstva. V gospodarskem oziru pa nas vlada prezira in zanemarja, zato mora vsako leto na tisoče naših najboljših delavskih moči preko morja v Ameriko, da se ondi preživé, ker se ne morejo doma — vsled preziranja vlade!

V teh razmerah pa še vlada dopušča, da nas naši nasprotniki zatirajo tudi v narodnem oziru. Zato Slovenci vsaj za sedaj ostanemo nasproti vladi na dosedanjem stališču. (Pritrjevanje.)

H koncu še nekaj besed glede visokih šol. Italijanom privoščimo univerzo ter priznamo njih opravičeno zahtevo, ker sami čutimo, kako

grenka je gostoljubnost naše mladine na nemških visokih šolah. Niti misliti ne smem na one čase, ko sem bil še dijak na Dunaju. Na obeh straneh zbornice so ugledni možje, ki mi gotovo pritrdijo, da ta čas niso pravno razločevali dijakov po domovinski pravici. Vse je nas družila akademična prostost. Poznali nismo narodne razlike, osobito mi Slovenci smo radi prihajali na Dunaj, ker je nas od nekdaj vleklo v cesarsko prestolnico.

Tukaj so bile tedaj prve dike univerze učenjaki našega rodu. Bil je slavni Miklošič, veliki fizik Stefan in kanonist Lhiskman. Kakor rečeno, uživali smo popolno ravnopravnost. Razmere so se spremenile in danes hočejo s surovo silo odstraniti z univerze našo mladino, ker se noče odkrivati pri demonstracijah, ko nemški dijaki pojejo svojo »Wacht am Rhein«.

V Gradcu ni bolje, dasi je bila graška univerza ustanovljena tudi za nas Jugoslovane. Po ustanovnem pismu je graško vseučilišče ustanovljeno za »notranje avtrijske dežele«, kjer štejejo Slovenci 40—50 odstotkov prebivalstva. Pred 50 leti so bila na graški univerzi v raznih pravoslovnih predmetih slovanska predavanja. (Čujte!) Med docenti je bil eden prvih avstrijskih profesorjev za civilno pravo, pozneje v Pragi umrli prof. Krajnz in slučajno tudi oče jako čislanega tovariša na levici, prof. Škedl. Mesto Gradec pa radi teh slovenskih predavanj ni izgubilo svojega nemškega značaja. In danes? Akoravno sta naš jezik in slovstvo jako napredovala, niti misliti ne smemo, da bi danes dosegli slovenska predavanja na graški univerzi, kakor so bila pred 50 leti!

Razmere so torej neznosne za nas in za Italijane. Zato rečemo, ako Italijani za svojih 700.000 duš zahtevajo svojo univerzo, mi ne ugovarjamo. Toda vsakemu svoje! Potem tudi nam Slovencem, ki štejemo 1,200.000 duš, ne morete odrekati univerze. V tem vprašanju naj se stavi »junctim« in obema narodoma naj se dovolita visoki šoli.

O kraju danes nočem govoriti, pač pa rečem, dasi želimo z Italijani prijateljske razmere, da bomo kot slovanska stranka tudi v tem vprašanju imeli pred očmi zakoniti razvoj slovenskega prebivalstva, ki že mnoga stoletja biva na obrežju Adrije. In s tem končam. (Živahna pohvala in ploskanje.)

3.

Z govorom proti Körberju nisem bil zadovoljen, še manj pa z govorom, ki sem ga govoril ob priliki debate o kongrui dne 13. junija 1905 (glej tudi »Slovenec« z dne 17. junija), proti dr. Tavčarju, navzlic temu, da sem žel ž njim lep uspeh in obilno pohvale. Evo ga:

Visoka zbornica! Ne bojte se, da bodem dolgo govoril. V spominu in, rekel bi v krvi so mi še tradicije minole parlamentarne dobe. Zato ni po mojem okusu, da se pri prvem branju vrše dolge razprave. Sodim, da dolga ta razprava odločno nasprotuje splošni želji, naj bi se vendar enkrat izkopali iz parlamentarnega marazma in prišli do uspešnega, pozitivnega dela.

Nisem imel namena, udeležiti se razprave o kongrui. Še včeraj sem mirno poslušal izvajanja poslanca Schuhmeierja, ki pa me niso izvabila iz rezerve. Tudi njegove gugajoče trditve o dohodkih in premoženju katoliške cerkve v Avstriji bi mi ne bile povod, da se oglasim za besedo. Prilika bode pri drugem branju odgovarjati na kombinacije s številkami in dotične krive sklepe.

Toda, gospodje, pred eno uro smo slišali govor, ki nam nalaga dolžnost, da takoj odgovorimo. Bila so izvajanja, katerih ne smemo prespati, na katera se mora takoj odgovarjati.

Z velikim obžalovanjem sem poslušal govor gospoda poslanca za ljubljansko mesto, tovariša dr. Tavčarja. To obžalovanje pa ni veljalo slovenski duhovščini, čez katero je govornik izpraznil polno skledo svoje jeze.

Besede, s katerimi je pričel svoj govor, je takoj sam pobil. Zatrdil je, da hoče govoriti mirno in stvarno, toda sodim, odkar stoji ta zbornica, še nihče ni tako strupeno in zagrizeno govoril proti katoliški duhovščini, kakor ravno posl. dr. Tavčar proti naši duhovščini. (Pritrjevanje.)

Častiti gospod tovariš je rekel v polemiki proti poslancu grofu Sternbergu, da ni lepo za plemenitaša, ako napada odsotne osebe. V isti sapi pa je dokazal, da v njegovih zlatih žilah ni niti kapljice višnjeve krvi. (Veselost.)

Hudoval se je, da se je vlada odzvala zahtevi parlamenta, kakor je rekel, s »podvojeno hitrostjo«. Jaz pa vidim s svojega stališča, da je bila dolžnost vlade, takoj odgovoriti na nujni predlog, ki ga je podpisalo največje število poslancev, kar sem sploh videl podpisov na kakem nujnem predlogu.

Gospod poslanec za Ljubljano je v svojem govoru večinoma najhujše napadal slovensko duhovščino. Mislim, da mi ni treba izrecno braniti duhovščine. Odkrito povem, da so tudi naši duhovniki ljudje iz mesa in kosti, tudi med njimi so nekateri nekorektni ljudje, ali kakor se reče, garjeve ovce, ki delajo malo časti svojemu stanu. Toda, gospoda moja, popolnoma mirno smem trditi, da so še danes v ogromni večini med slovensko duhovščino veledostojni in povsem nedotakljivi možje, ki so moralno tako vzvišeni, da jih pšice g. dr. Tavčarja ne morejo zadeti.

G. poslanec dr. Tavčar je najbolj naglašal, da duhovščina in cerkvene oblasti precej ostro nastopajo proti »Slov. Narodu«, da ga vernikom prepovedujejo, celo s tem, da ne dobe odveze. Obžalujem, da sem tako nenadoma prišel v to debato. Ne bilo bi drugega treba, kakor da bi prinesel letnik »Slov. Naroda« iz zadnjih let in z vzgledi gospodompojasnil tendenco in pisavo tega lista.

Ta list piše o našem knezoškofu, možu, ki ga prešinjajo najčistejši nameni, možu, ki z absolutno vdanostjo živi svojemu apostolskemu poklicu, ki se žrtvuje za dobra dela, ki je ideal skromnosti, ki je najvišja avtoriteta v deželi, o tem možu piše »Slov. Narod« z največjim zaničevanjem. Njegovo krstno ime Anton Bonaventura zaničljivo pretvarja v »Tone«, kakor se morda nagovori pastir ali hlapec v hlevu. Bonaventura pretvarja v »Malaventura«. To pa so še malenkosti, zlobne šale. Toda ta list napada temeljna načela in nauke krščanstva, najvišja in zadnja vprašanja krščanskega nauka. Zato sodim, da ima s katoliškega stališča cerkvena oblast ne le pravico, ampak tudi dolžnost, da svari vernike, naj ne čitajo takega lista. Res je sicer, da taki koraki ne zatro lista, kakor bi v enakih slučajih državna sredstva ne zatrla lista.

Toda, gospodje, ni treba biti klerikalec, človek more biti jako napreden in liberalen, vendar mora soditi, da surova pisava, prostaški ton tega lista v zadnjih letih, odkar ga vodi tov. Tavčar, ni pravi vir za omiko slovenskega naroda. In nobena škoda bi ne bila, ko bi usahnil ta vir, iz katerega teče tako malo rodovitne tekočine in toliko nesnažne gnojnice. (Posl. dr. Tavčar: G. poslanec je še pred dvema letoma sodeloval pri listu. — Pritrjevanje).

Da, gospodje, pa sem opustil, ker tega nisem mogel zagovarjati s svojo vestjo. — Zato sem odklonil tudi mandat, ki mi ga je ponudila liberalna stranka, dasi bi bil izvoljen soglasno. (Pohvala in medklici.)

G. tovariš dr. Tavčar je tudi rekel, da si duhovniki prisvajajo zapuščine zase in za škofove potrebe. Kar se tiče našega škofa, je v deželi povsod znano, da bi za njegove potrebe zadoščala najmanjša

kongrua, ki jo določa zakon. Kar pa se tiče zapuščin, opozoril bi na oporoke duhovnikov. Ali veste, v katere namene porabljajo duhovniki denar, ki si ga pristradajo od ust? Preglejte zgodovino naših ustanov — in Kranjska ima relativno več ustanov, osobito dijaških. kakor sploh katera druga dežela, — in našli bodete, da so ustanovniki večinoma duhovniki!

Mirno morem trditi, da bi težko imeli toliko akademično izobražene inteligence, ko bi mladina ne imela teh sredstev. Sodim, da je bil tudi dr. Tavčar v takem položaju, in zato ni lepo in hvaležno od njega, da je udaril ravno na to stran in na tak način izrabljal zapuščine proti duhovščini.

Govor dr. Tavčarja pa sem obžaloval tudi iz drugega razloga, namreč s slovenskega stališča. Da slovenski poslanec tako nastopa proti naši duhovščini, to je z narodnega stališča največja nehvaležnost, ki si jo moremo misliti. (Pritrjevanje. Poslanec dr. Tavčar: O tem kar molčite!)

G. dr. Tavčar naj mi ovrže naslednja dejstva, ako mu moja trditev ne ugaja.

Slovenci smo mal in reven narod. Po naravi smo sicer telesno krepak, pogumen in dober narod, vendar le z veliko težavo napredujemo. Naš napredek je jako počasen. Zakaj to? To prihaja po mojih mislih iz pomanjkljive socialne strukture. Svoje plemstvo smo že davno izgubili. Od Karolingov nimamo slovenskega plemstva. Naše plemstvo je ali nemškega pokoljenja, n. pr. Auerspergi, ali so potomci priseljenih Italijanov, kakor n. pr. grofje Barbo. Tudi krepkega meščanstva nimamo. — Naše meščanstvo je redko sejano. Zato so ravno oni stanovi, ki predstavljajo moč naroda, politično misel in narodno čustvo. pri nas mnogo preslabi. — Masa naroda, kmetje in v najnovejšem času delavci, ti bi težko iz svoje moči vzdržali narodno individualnost nasproti pritisku onih dveh velikih kulturnih narodov, med katerimi živi slovenski narod. Da smo ohranili svojo narodnost, to je v prvi vrsti zasluga naše duhovščine. (Pritrjevanje.)

Njej gre v prvi vrsti hvala, a ne taka kakor jo je danes izrekel dr. Tavčar. Ako je dr. Tavčar drugega mnenja, more se vsak trenutek poučiti n. pr. pri gospodih nemške ljudske stranke. Ravno na to stranko se sklicujem, ker so morda naši najodkritejši nasprotniki. Vpraša naj n. pr. dr. Pommerja ali g. dr. Steinwender-ja, ali bi se iz svojega narodnega stališča posebno bali, ko bi se potrojilo število slovenskih advokatov.

Ne verujem, da bi se jih posebno ustrašili. Ako bi jim mogli zatrditi, da bi bili vsi ti advokati Tavčarjevega kopita, morali bi z veseljem zaklicati: Le sem ž njimi, še desetkrat toliko, kajti boljših sodelavcev nimamo zase in svojo narodno stvar. kakor so možje à la dr. Tavčar. (Pritrjevanje.)

Ko pa bi jim obljubili, da slovenska duhovščina odloži narodno delo in orožje, da poneha čutiti za narod, iz katerega je izšla, potem bi začuli šumenje veselja. Narodni nasprotniki bi namreč vedeli, da je padla najsigurnejša in najtrdnejša obramba, ki je še ohranila obstanek slovenskega naroda nasproti premočnemu pritisku in navalu narodnega nasprotnika.

Zato jako obžalujem Tavčarjev govor. Prašam g. tovariše poljske narodnosti (Posl. dr. Tavčar: Tudi Poljake potrebuje!), g. tovariš Tavčar, Vas nisem motil, torej bodite toli prijazni in me pustite govoriti. (Posl. Tavčar: Saj govorite le o meni).

Kar se tiče Poljakov, so vendar večja moč nego mi, narod, po številu desetkrat močnejši, imajo veliko in slavno zgodovino, slovstvo, ki se more v vrsto staviti svetovnim slovstvom; imajo staroslavne univerze. velika mesta, mnogoštevilno plemstvo, ki ga prešinja goreče rodoljubje. In Poljaki so ravno tako katoliški kakor Slovenci in njihova duhovščina gotovo ravno tako strogo izvršuje svoje cerkvene

dolžnosti kakor naša. Ko bi torej med Poljaki stopil nadarjen voditelj in v svojem glasilu dan na dan ponavljal parolo: Ven s poljsko duhovščino, ona nima pravice, da ostane v narodnem organizmu, tak mož bi bil v trenutku obsojen, da je v političnih stvareh ali nevednež, idiot, ali pa vedoma izdaja svoj narod. (Tako je!)

Dr. Tavčar je trdil, da naša duhovščina ne potrebuje boljše kongrue. To je za-me najnovejše, dasi poznam deželo in ljudstvo ravno tako kakor dr. Tavčar. Zato rečem: Med 400 kranjskimi župniki sta morda dva, ki imata po 3000 gld. skupnih dohodkov, velika večina pa ima pod 1000 gld. Razmere v deželi pa so, kakor je tudi dr. Tavčarju znano, zadnja desetletja mnogo slabše, in torej finančne razmere duhovščine pri nas mnogo neugodnejše.

Proti tem dejstvom tudi statistika nič ne pomaga. Dasi se je na Kranjskem povišalo v številkah cerkveno premoženje, kar je povzročilo strožje precenjevanje in ostrejše postopanje pri pristojbinskih ekvivalentih, je financielno stanje posameznih duhovnikov mnogo slabše. To je povzročilo padanje kupne moči denarjeve, ker ima vsaka fara nekaj posestva in se tudi tu pojavlja agrarna beda. Danes na Kranjskem — to vem iz lastne izkušnje — ne more več obdelovati male kmetije z najmanjšim dobičkom, kdor mora vse delavske moči najemati. (Tako je! Resnično!)

Dandanašnji bije kranjska duhovščina mnogo težje boj za obstanek in mnogo težje uteši svoje potrebe, kakor je to bilo z isto plačo mogoče pred leti, ker je mnogo izdelkov, posebno žita, ki pridejo pri duhovnikih zelo v poštev, padlo v ceni, ker primanjkuje poslov, rastejo potrebe, ker so plače neprimerno visoke, i. dr.

Ne govorim rad o osebnostih, toda eno opombo moram izreči: G. poslanec Tavčar si lahko šteje v srečo, ker se ta izpremememba ni zgodila že pred desetletji, kajti v tem slučaju bi bile tiste dedščine, ki jih je dobil od dveh stricev župnikov, ki se jim sedaj s svojimi neopravičljivimi napadi na duhovščino zahvaljuje, mnogo manjše. (Veselost.)

Torej gospoda moja, pravijo, insinuirajo in podtikajo — pa ne dokažejo in ne obrazlože — da je za naše duhovnike normalna plača postranska, postranski dohodki pa glavna stvar. Dokaz za to specifikacijo nam je kolega Tavčar ostal dolžan. Kakšni pa so ti postranski dohodki? Morda štolnina? Gospoda! Ta je pri tem siromašnem prebivalstvu tako pičla, da se tej trditvi ne more odgovoriti drugače kot s smehom. Sicer nisem še nikoli slišal — in jaz dobro poznam življenje našega ljudstva — da so kmetije propadle zaradi štolnin (Zelo dobro!); večkrat pa se je slišalo, da so propadle vsled tirjatev advokatov. (Zelo resnično.) Tu hočem navesti drugu Tavčarju slučaj, ki ga on tako dobro pozna, kot noben drugi. Oprostite, gospodje! Stvar se je vršila pred dvema letoma v Novem mestu, v moji neposredni bližini. Tu je stal pred porotniki nesrečen mož, za naše razmere premožen, obtožen, da je umoril ženo; mož je vedel, da mu bo šla trda, in si zato mislil: Vzeti moram odvetnika, ki ima že sam v sebi proti sodiščem največjo moč — mož bi sam to povedal s krepkejšim izrazom! — ki se da dobiti v deželi. Vzel si je tega odvetnika, to pa mu seveda ni nič pomagalo. Obsodili so ga na smrt. In veste, gospodje, koliko je stal ta odvetnik? Dotični odvetnik, katerega najbolje pozna gospod poslanec Tavčar (Posl. Tavčar: »Saj sem jaz bil tisti!«) se je za svoj neuspešni zagovor intabuliral na posestvo, dasi je bil tu ubog črviček, enoleten otrok, mati umorjena, oče pa obsojen na smrt. Ta vsota pa znaša toliko, kolikor določa nova predloga za kongruo župnika z njegovimi kaplani vred. (Poslanec Tavčar: »Imenuj vsoto in čas, ki sem ga pri tem porabil!«) 1600 kron. (Medklici. — Poslanec Tavčar: »700 gld.« — Predsednik zvoni.)

Kdor ima na glavi toliko masla, mora biti bolj previden, kot je bil gospod Tavčar, če napade vse časti vreden stan. (Medklici.)

Sedaj sem s častitim poslancem Tavčarjem pri kraju in sem dosegel namen (Medklici), ki me je silil k besedi.

Mi bodemo seveda glasovali, da se predlog odda odseku. Pri odsekovem posvetovanju se bodemo zato tudi potegnili, da se predloga popravi, predvsem bodemo zahtevali... (Poslanec dr. Tavčar: »To ni res!«) Jaz nisem vajen govoriti neresnice ter zastopam in sem odgovoren za vse, kar rečem, tudi izven te hiše nasproti vsakemu. Mi se bodemo trudili, da se § 2e popravi in modernizira.

Predvsem bodemo gledali, da se krajšajo prehodni termini, kakor jih določa predloga, po načelu: Bis dat, qui cito dat. (Dvakrat da, kdor hitro da.) — (Živahno odobravanje in ploskanje. Govorniku čestitajo.)

Notranji glas mi je očital, da je bil osebni napad na političnega nasprotnika nedovoljen in nedopusten. Odkrito povedano, smatral sem ga za parlamentarno nedostojnost, ki me je tembolj skelela, ker sem vedno skušal, da varujem gotove obzire tudi napram političnemu nasprotniku.

Dodatki k XXIII. poglavju.

1.

V velikem boju za uvedbo **splošne enake volivne pravice** nisem stal v ospredju. Pač sem se 9. novembra 1906 kot govornik udeležil generalne debate o volivni reformi, kjer sem med drugim dokaj ostro polemiziral proti dr. Tavčarju, vobče pa ne polagam preveč važnosti na ta govor. Bolj zanimiv se mi vidi drug govor, ki sem ga imel v nadrobni debati o volivnem zakonu. Poskušal sem pokazati pot, ki naj združi deželno avtonomijo z narodnim vprašanjem. S tako zvano »narodno avtonomijo« se namreč nikoli nisem mogel sprijazniti, ker si je nisem mogel predstaviti v praksi. Ni mi bilo mogoče **konkretizirati** tega pojma v avstrijski državnosti, vsled tega sem od nekdaj zagovarjal deželno avtonomijo, združeno s posebnim zakonom o varstvu manjšin.

Evo moj govor z dne 17. novembra 1906 o **deželni avtonomiji**:

Es ist meines Wissens und Erinnerns das erste Mal, daß die Frage der Ausgestaltung der Länderautonomie von den slowenischen Bänken aus angeschnitten wird. Schon dieser Umstand legt mir die Pflicht auf, so vorsichtig und zurückhaltend als möglich mich über diese Frage zu äußern. Ich werde daher bestrebt sein, dasjenige, was ich als Interpret meiner Partei, meiner Gesinnungsgenossen zu sagen habe, auch äußerlich von demjenigen zu trennen, was ich rein als Ausfluß meiner persönlichen Überzeugung, als etwas, was niemand anderen verpflichtet als meine Wenigkeit, vorbringen möchte.

Im Namen meiner Gesinnungsgenossen kann ich es aussprechen, daß wir alle für den § 12 in der Fassung des Ausschusses stimmen werden schon aus dem Grunde, weil wir darin keine Novation erblicken, sondern weil er tatsächlich nichts anderes enthält als eine klare Interpretation bestehenden Rechtes. (Zustimmung.) Aber auch darüber hinaus müssen wir sagen, daß wir auf diesen Bänken hier es niemals vergessen werden, daß das kleine, arme, getretene slowenische Volk in seinem Existenzkampfe, dem schließlich auch die Gegner nicht ein gewisses Maß von Tapferkeit und Ausdauer werden absprechen können, Unterstützung, Hilfe jederzeit nur bei jenen Parteien gefunden hat, die auf ihre Fahne das Schlagwort der Länderautonomie geschrieben haben. (Beifall.) Und, meine Herren, undankbar wollen wir nicht sein.

Ja, selbst sachlich stehen wir dem Gedanken der Entwicklung und Erweiterung der Länderautonomie grundsächlich nicht ablehnend gegenüber, aber — und das muß gesagt werden — wir verlangen eine gewisse Voraussetzung, eine bestimmte Bedingung, um auch für eine solche Ausgestaltung wirklich eintreten zu können. Ich werde auf diese Sache später zu sprechen kommen und sage jetzt nur, was meine Überzeugung

ist, daß nämlich die Entwicklung der Länderautonomie ein Postulat der Geschichte und des Wesens dieses Staates ist und daß diese Sache niemals dringender war als in dem Moment, wo wir die neue Wahlreform votieren.

Ich sage, ein Postulat der Geschichte; ich kann ja nicht oft genug wiederholen, daß Österreich erst in jenem Moment geschaffen wurde, als zwei mächtige Reiche durch auswärtige Komplikationen und durch das Aussterben ihrer Dynastien sich veranlaßt sahen, nicht durch Waffengewalt gezwungen, sondern in freier Wahl sich unter das Zepter eines Geschlechtes zu begeben, dessen Besitz im Vergleiche zu diesen zwei Reichen ein viel geringerer und viel weniger bedeutender war. Im XVIII. Jahrhundert kamen dann, wie die Herren ja wissen, große Teile des weiten polnischen Reiches hinzu.

Nun wird es mir ja, wie ich hoffe, von keiner Seite als ein Vorwurf oder als eine Beleidigung gegen Wien aufgefaßt werden, das mir, wie den Slowenen überhaupt, sympathisch ist und das jetzt, vor allem unter der Leitung seines ausgezeichneten Bürgermeisters, dem wir vom Herzen die baldige vollste Gesundung wünschen (Beifall), in herrlicher Weise aufblüht, es wird also, wie ich hoffe, nicht als ein Vorwurf gegen Wien empfunden werden, wenn ich sage, daß Städte wie Prag und Krakau gerade mit Rücksicht auf ihre Geschichte doch einen anderen Eindruck machen.

Unternehmen Sie einmal in Prag den Spaziergang vom Pulverturm über den Altstädter Ring und über die Karlsbrücke hinauf auf den Hradschin; da wird auch demjenigen, der nicht viel Geschichte studiert hat, klar werden, daß Prag zu einer Zeit, wo Wien noch eine mäßige Mittelstadt war, bereits zu den europäischen Großstädten gehört hat und sich mit ihm damals unter dem Luxemburger Karl nur Paris, Florenz und Venedig messen konnten.

Eine ähnliche Empfindung haben Sie in Krakau, wenn Sie den Wawel hinaufgehen und die Suknienice, die herrliche Marienkirche und die alte jagellonische Universität besichtigen. Aus diesen Steinen spricht, meine Herren, Geschichte und daraus ersieht man bereits, wie verfehlt es gewesen ist, in Österreich den Zentralismus einzuführen.

Ich will mich ja heute in keinen historischen Exkurs einlassen: aber wie ist es zum Zentralismus in Österreich gekommen?

Maria Theresia, durch Kriegsnot gezwungen — es war damals der österreichische Erbfolgekrieg und die schlesischen Kriege — hat zentralisiert, hat die Teile des Reiches straffer zusammengefaßt. Was diese große Kaiserin — unbedingt der größte Regent unter den Habsburgern — begonnen hat, wurde in bedauerlicher Weise von ihren Nachfolgern, von denen ich nur Leopold II. und dessen kurze Regierung ausnehme, fortgesetzt: von Josef II., über den der nüchterne Historiker schließlich doch anders urteilt als die populäre Legende, von dem durchaus unsympathischen Franz I. und so ist es schließlich dazu gekommen, daß der Staat dieses sein zentralistisches Gefüge bekommen hat, zum großen Vergnügen jener Kaste in Österreich, die ich als die größte Schädigerin dieses Staatswesens bezeichnen möchte, der verknöcherten Bureaukratie. (Zustimmung.)

Ich habe gesagt, der Zentralismus widerspricht der Geschichte, er widerspricht aber auch dem Wesen des Staates und dem Wesen des konstitutionellen Systems.

Ich bitte, meine Herren, haben Sie es noch nie selbst empfunden, ist es Ihnen nicht selbst zum Bewußtsein gekommen, wie oft wir hier über Dinge, die wir gar nicht kennen, Gesetze beschließen, wie oft wir Verhältnisse in den einzelnen Ländern, die sich absolut nicht unter einen Hut bringen lassen, die absolut nicht nach einer Schablone geregelt werden können, unter die Bestimmungen eines uniformen Gesetzes gezwängt haben?

Ich glaube, es ist bereits in manch alten Abgeordneten, namentlich in den letzten Jahren die Empfindung aufgetaucht, daß eine Menge von Sachen, die das Zentralparlament schlecht und schleppend macht, in den Landtagen viel rascher und besser erledigt werden könnten.

Das gilt bereits heute, wo wir 425 Mitglieder zählen. Was wird erst werden, wenn dieses heute bereits in seinen Agenden überlastete Parlament aus 516 Mitgliedern zusammengesetzt sein wird, welche das Haus nach dem Vorschlage des Ausschusses haben soll?

Ich bin also, meine Herren — wohlgemerkt immer nur unter jener Voraussetzung, jener selbstverständlichen Bedingung, auf welche ich noch zu sprechen komme — für eine Ausgestalung des autonomen Prinzips.

Dasjenige, was gestern diesbezüglich der verehrte Kollege Dr. Vogler vorgebracht hat, war nicht im stande, mich zu einer anderen Überzeugung zu bewegen.

Es hat — der verehrte Kollege muß es mir verzeihen — auf mich den Eindruck gemacht, als hätte die kleine Partei, die noch zu diesen zentralistischen Grundsätzen sich bekennt — man kann ja nicht sagen, les beaux restes, die traurigen Überreste vielmehr, der einst so großen, mächtigen Verfassungspartei — in der ganzen Zeit ihres Bestandes nichts vergessen, aber auch, sagen wir, herzlich wenig gelernt.

Kollega Vogler hat zum Beispiel die Volksschule angeführt und hat gesagt, die Volksschule, so wie sie jetzt reichsgesetzlich festgelegt ist — im Widerspruch, meine Herren, zur geltenden Verfassung, mit einem offenbaren Verfassungsbruch des zentralistischen Parlamentes — diese Volksschule ist gut, diese Volksschule ist ausgezeichnet.

Meine Herren! Ich bin nicht dieser Ansicht und es ist nicht das erste Mal, daß ich es ausspreche. Diejenigen Herren, die mir vorhalten, ich sei ein liberaler Überläufer, die studieren eben wenig und lesen wenig. Sie hätten sich nur zu bemühen gebraucht, in den alten stenographischen Berichten nachzulesen und Sie hätten gefunden, daß ich bereits im Jahre 1889, also vor 17 Jahren, hier in diesem hohen Hause als Generalredner über die Schulaufsicht mich ausführlich über die Volksschule, und zwar im Sinne der Autonomie und der konfessionellen Schule ausgesprochen habe.

Diese meine Überzeugung, daß die jetzige Volksschule ihren Zwecken nicht entspricht, hat sich seither noch mehr vertieft, seit ich durch meine dienstliche Tätigkeit in den Stand gesetzt war, durch direkte Korrespondenz mit sämtlichen Landesschulräten mir ein Bild über die Volksschule in Österreich überhaupt zu machen.

Ich scheue mich nicht, jenes Wort offen auszusprechen, das, meine Herren, sehr viele unausgesprochen auf ihren Lippen tragen, sie nicht heraussagen, das Wort, daß die heutige Volksschule zwar kostspielig ist, daß sie aber auch nicht gut ist und ihren Zwecken nicht entspricht. (Hört! Hört!)

Ich weiß, ich werde deswegen verketzert und verlästert werden, aber es ist dennoch die Wahrheit. Ich gebe zu, es gibt eine Menge von Ausnahmen, da muß man aber sagen: Exceptio firmat regulam. Im allgemeinen aber darf behauptet werden: die Volksschule bildet heutzutage weder für die Mittelschule entsprechend heran noch gibt sie die notwendige Vorbereitung für das praktische Leben. Für die Mittelschule nicht. Die Kinder kommen in die Mittelschule hinauf, ohne eine rechte Ahnung von dem grammatischen Bau der Muttersprache, mit einer unleserlichen Schrift, ohne Fertigkeit im Rechnen. Aber, sagt man dann, in den Realien sind sie beschlagen!

Gestatten Sie mir, meine Herren, daß ich Ihnen aus meiner Lehramtspraxis eine kleine Episode erzähle. Ich wirkte am akademischen Gymnasium in Wien, dem ersten Gymnasium der Monarchie, das ein gewähltes, gutgeschultes Schülermaterial hat.

Ich wurde mit der Aufgabe betraut, Geographie in der ersten Klasse vorzutragen. Damals, vor zirka 22 Jahren, hatten wir noch mit der mathematischen Geographie begonnen. Ich wollte nun an das anknüpfen, was die Volksschule bereits geleistet hatte, und sagte also: Das meiste kennen Sie ohnehin aus der Volksschule, ich will hier nur wiederholen. Ich hielt nun Umfrage. Aber, was fand ich da? Der erste nichts, der zweite nichts, über die einfachsten Sachen entweder keine oder eine falsche Antwort, so daß ich zum Schlusse genötigt war, zu sagen: Liebe Kinder, das erste, was Sie tun müssen, ist, das zu vergessen, was Sie in der Volksschule gelernt haben und vollkommen von neuem zu lernen.

Und wie ist es für das praktische Leben? Ich bitte, halten Sie Umfrage bei den Geschäftsleuten, wie Sie zufrieden sind mit denjenigen, die aus der Volksschule gekommen sind. Sie werden staunen, welche Auskünfte Sie erhalten werden!

Es ist also auch hier eine Reform notwendig. Und die Reform wird, da ja die Volksschule dem Milieu, welchem sie dienen soll, den Bedürfnissen der einzelnen Länder, angepaßt werden muß, nicht zentralistisch geschehen können, sondern nur autonom, im Wege der Landesgesetzgebung.

Aber, meine Herren, da komme ich wieder — ich will auf weitere Dinge nicht mehr eingehen — zu jener Voraussetzung, zu jener natürlichen Bedingung, unter welcher allein uns die Autonomie, die Erweiterung und Ausgestaltung der Länderautonomie mundgerecht gemacht werden kann.

Sie dürfen es uns nicht verargen, wenn wir sagen: Ja, auch wir wollen autonom sein, aber wir verlangen vorher nationale Kautelen für unseren Bestand, wir verlangen jenen Schutz der nationalen Minoritäten, von welchem früher der Herr Abgeordnete Daszyński in seiner Erklärung gesprochen hat. Es ist richtig, wir könnten uns die erweiterte Landesautonomie in Krain, wo wir die große Mehrheit bilden, ganz behaglich einrichten, wir könnten damit sehr leicht ins Reine kommen. Aber wie würde es unseren Konnationalen an der Peripherie gehen, in jenen Ländern, wo sie entweder in der natürlichen oder, wie es in Istrien, im Görzischen zutrifft, in der durch künstliche, ungerechte Wahlordnungen geschaffenen Minderheit sich befinden? Da müssen vorher oder gleichzeitig, bevor an eine wirkliche Ausgestaltung der von mir heißersehnten Länderautonomie geschritten wird, die notwendigen Schutzmaßregeln errichtet werden zum Schutze der nationalen Minderheiten. (Sehr richtig!)

Meine Herren! Wie wäre diese Schutzwehr zu errichten? Man braucht heute sehr häufig ein Wort, welches auch in der gegenwärtigen Debatte bereits gefallen ist: Nationale Autonomie. Die nationale Autonomie wünschen die Herren Deutschen in Böhmen. Merkwürdig, daß sie nie davon sprechen, daß sie die nationale Autonomie auch in Steiermark, Kärnten usw. konzedieren wollen. (Sehr gut!)

Es wünschen sie die Sozialdemokraten, es wünschen sie die Ruthenen. Ich sage aber ganz aufrichtig, daß ich mit diesem Schlagworte nicht operieren kann. Ich bin gänzlich außer stande, es mir praktisch vorzustellen, es mir zu konkretisieren.

Ich gebe zu, auf dem Gebiete der Landeskultur, auf dem Gebiete des gesamten Schulwesens lassen sich die Dinge auf der Basis der nationalen Autonomie ordnen und regeln, allerdings mit dem Vorbehalte, daß es nicht angeht zu sagen: ihr rückständigen Völker, die ihr rückständig geblieben seid nicht aus eigener Schuld, sondern wegen der jahrhundertelangen Vernachlässigung und Verkürzung, ihr habt für alle diese Belange selbst aufzukommen.

Das wäre ein Ding der Unmöglichkeit. Aber auf allen anderen Gebieten der staatlichen Verwaltung, überall dort, wo sich das Land an die territorische Gliederung anschließt, kann mit dem Prinzip der

nationalen Autonomie nichts gerichtet werden und infolgedessen komme ich zu dem Schlusse: es wird notwendig sein, vor der Erweiterung der Landesautonomie und ich meine nicht die von dem verehrten Kollegen Starzyński im Ausschusse beantragten Bestimmungen, sondern vor der wirklichen Ausgestaltung der Länderautonomie oder, wenn Sie das Wort wollen, vor der notwendigen Föderalisierung Österreichs, durch ein Reichsgesetz ein Existenzminimum an nationalen Rechten für die Nationalitäten in gemischtsprachigen Ländern festzustellen.

Ist das geschehen, dann werden sich die Länder schon untereinander die Sachen einteilen. Denn den großen nationalen Streit wird dieses Parlament niemals lösen und ich bin ganz der Ansicht wie Kollege Starzyński, auch im neuen Hause nicht.

Es wird ja besser werden, das ist richtig. Jene zwei Parteien — ich möchte sie fast die politisch perversesten im ganzen Hause nennen — dürften von der Bildfläche verschwinden. Und wenn heute der Abgeordnete Stein noch seinen Unflat herumspritzt, wenn Schönerer gröhlt und Malik quitscht: auf mich macht es den Eindruck, daß das lediglich die Totengesänge dieser parlamentarischen Nadowessier sind. Und auch eine andere Partei, die zu der eben bezeichneten in allerjüngster Zeit in engsten Beziehungen gestanden ist, auch unsere national fortschrittlichen Herren werden, wie ich glaube, das hohe Haus mit ihrer Gegenwart kaum mehr beehren.

Trotzdem aber ist der nationale Gegensatz hier im Hause noch immer zu groß, um den ganzen Komplex der nationalen Fragen zu lösen. Das wird erst dann möglich sein, wenn Sie zuerst durch ein Reichsgesetz die Existenzminima für die nationalen Minderheiten festlegen, dann aber es den Landtagen überlassen, auf dieser Basis und innerhalb des Landesbereiches zwischen den Stämmen, welche das Land bewohnen, Frieden zu schaffen.

Es ließe sich zu diesem Thema noch sehr viel sagen; aber hora ruit, der bekannte Zug geht um 3 Uhr 30 Minuten (Heiterkeit), die Debatte soll geschlossen, es soll abgestimmt werden. Deshalb schließe ich mit der Empfehlung, das hohe Haus wolle die Anträge des Ausschusses zum § 12 annehmen. (Lebhafter Beifall und Händeklatschen.)

2.

Med najtežavnejše naloge, katere mi je navalilo moje delovanje v parlamentu, spada vsekako poročilo z dne 26. oktobra 1906* o podržavljenju Cesarja Ferdinanda Severne železnice. Ni bila sicer najdaljša, a brezprimerno najbolj rentabilna železniška proga. Objavljam tu končni govor, ki sem ga imel kot poročevalec v dotični debati:

Hohes Haus! Es ist keine angenehme Situation für den Berichterstatter, nach einer so langen, erschöpfenden Debatte und in so später Stunde zu einem so schwierigen Gegenstande das Wort ergreifen zu müssen. Aber eines leichtert mir die Sache doch außerordentlich. Ich kann mit Befriedigung konstatieren, daß in der Haltung des hohen Hauses gegenüber der Vorlage ein außerordentlicher Umschwung zu bemerken ist, wenn man einen Vergleich zieht zwischen der Aufnahme, welche die Vorlage bei der ersten Lesung gefunden hat und dem, was in der heutigen Debatte vorgegangen ist.

Im Juli, unter der Glut der Sonne, wie sah es damals bei der ersten Lesung aus? Es hatte den Anschein, als wäre nicht die mindeste Aussicht für die Regierungsvorlage vorhanden. Von allen Seiten wurde

* Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses — XVIII. Session 1906, št. 2716, str. 1—11.

sie angegriffen; ein einziger Redner eigentlich, wenn wir vom Herrn Eisenbahnminister absehen, hat sich zum Anwalt des Übereinkommens gemacht, und heute, meine Herren, welcher Wandel. Heute vor allem sind nicht nur auf den Bänken der Rechten, sondern auch auf dieser (linken) Seite beredte, sachkundige Anwälte aufgetreten, welche nachgewiesen haben, daß der Staat auch mit diesem Übereinkommen ein gutes Geschäft macht.

Und die Gegner? Herr Baron d'Elvert, der die Debatte eingeleitet hat, hat eigentlich doch seinem Unwillen, ich möchte sagen, die Sordine aufgesetzt. Sehr maßvoll sprach Kollege Ellenbogen, und ich könnte geradezu sagen, er war ein verschämter Verteidiger dieses Übereinkommens. Kollege Steinwender hat ja immer ein etwas lebhaftes Temperament, aber wenn er heute von Fanfaren und Schamaden gesprochen hat, so muß ich ihm doch einwenden, daß alle schmetternden Fanfaren, die er gebraucht hat, eigentlich nur dazu gedient haben, um seine Retraite, seinen Rückzug in dieser Sache zu verdecken. Nun, Kollega Demel hat allerdings den schärfsten Standpunkt eingenommen; in der Debatte ist er gleichsam der erratische Block gewesen; nur daß man, wenn man näher zusieht, doch findet, daß das kein Granitgefüge war, sondern vielmehr sehr weiches Konglomerat, und ich werde auch versuchen, ein paar Steinchen daraus herauszubrechen. Die größte Überraschung aber hat der Herr Generalredner contra uns bereitet, der mit einer wahren Wärme, mit einem wahren Feuereifer für die Bonität dieses Übereinkommens und dieser Regierungsvorlage eingetreten ist.

Meine Herren! Wie kam es dazu? Kollege Steinwender hat hier ein richtiges Wort gebraucht. Wir haben tatsächlich im Subkomitee und ebenso im Ausschusse gründlich gearbeitet, wir haben — verzeihen Sie mir das Bild — tief gepflügt, und so kam es, daß Kollega Steinwender mit vollem Rechte sagen konnte: Wir haben etwas gelernt in diesen Verhandlungen.

Alle in Betracht kommenden Fragen wurden erschöpfend behandelt; die Regierung hat viel Material beigebracht und was vor allem mit Befriedigung zu konstatieren ist: Der Eisenbahnminister ist abgewichen von der bureaukratischen Gewohnheit seiner Herren Vorgänger (Beifall) und hat mit voller Offenheit den Sachverhalt dargelegt. (Lebhafter Beifall.)

Und so kam es, meine Herren, daß mancher überzeugte Gegner schwankend wurde, mancher Schwankende zum Anhänger der Vorlage geworden ist und schließlich hat die große Mehrheit des Ausschusses, die sich zusammensetzte aus Angehörigen aller Parteien und aller Nationen, die Überzeugung gewonnen, daß das gegenwärtige Übereinkommen noch immer das beste ist, was in der gegenwärtigen Situation gemacht werden kann.

Meine Herren! Ich sage mit Bedacht: in der gegenwärtigen Situation. Es ist ja richtig: es war nicht notwendig, daß das Übereinkommen so und nicht besser ausgefallen ist.

Meine Herren! Wenn Sie die Verhandlungen und die Vorlagen der Jahre 1884 und 1885 studieren, so werden Sie sofort sehen — es gibt ja wenige Herren noch im Hause, die damals die Debatten mitgemacht haben, es werden ihrer kaum 20 sein — daß man damals im Hause fest entschlossen war, die Nordbahn mit dem 1. Jänner 1904 zu verstaatlichen; man wird weiter sehen, daß man keinen höheren Preis zahlen wollte als jenen, der einer Dividende von 100 fl. = 200 K pro Aktie entspricht.

Das heutige Übereinkommen ist ungünstiger, der Preis, den wir zahlen, ist so beiläufig 220 K pro Aktie. Aber wie kam das? Man hat einfach von jenen Handlungen keinen oder wenigstens nicht den ausreichenden Gebrauch gemacht, welche im Übereinkommen der Regierung zu Gebote stehen.

Es sind dies vor allem die §§ 21 und 36 des Übereinkommens. Der eine derselben stipuliert, daß mit den Tarifen herabzugehen ist, so wie der Überschuß mehr als 100 fl. oder 200 K pro Aktie erreicht und der zweite ist der § 36.

Ich sage offen, ich bin da auch der Ansicht des verehrten Kollegen d'Elvert, daß im § 36 mehr gesagt wird als im § 3 der Betriebsordnung. Indes, davon wurde kein Gebrauch gemacht. Es kamen noch andere Dinge dazu.

In sehr beredter, in geradezu glänzender Weise hat Herr Kollege Dr. Kolischer auf die verderblichen Wirkungen jener Gewinnbeteiligung des Staates hingewiesen. Und ich sage ganz aufrichtig, die Gewinnbeteiligung, die auf den ersten Blick sehr verlockend ist, war für den Staat ein höchst unheilvolles Geschäft. Angeregt wurde sie durch den seinerzeitigen Abgeordneten Herbst. Es war eine böse Gabe, die er mit diesem Paragraphen den staatlichen Interessen gebracht hat. Die Verleitung lag zu nahe, sie mußte besonders stark sein in den Jahren, wo die Obstruktion hier im Hause tobte, und die Folgen davon sind, daß eben, weil der Generalinspektion von Seite der Regierung in den Arm gefallen wurde — wir haben ja die Details in den Ausschlußberatungen gehört — die Rente eine viel höhere ist, als sie an und für sich zu sein brauchte.

Ich will mich in dieser vorgerückten Stunde auf die Sache nicht näher einlassen, aber ich muß sagen, daß Kollege Dr. Steinwender vollkommen das Richtige gesprochen hat, nicht als Abgeordneter, sondern als Journalist, indem er in dem bekannten Leitartikel des »Neuen Wiener Tagblatt« vom 23. d. M. sagte, daß die Verhältnisse, unter denen die Einlösungsrente zustande gekommen ist, ausgiebigen Stoff einer eingehenden Kritik, aber keinen genügend festen Anhalt zur Korrektur bieten.

So liegen die Dinge, es läßt sich da nicht viel herumkritteln und es nützt nichts, jetzt verspätete Rekriminationen zu erheben. Wir stehen vor der Tatsache, daß der Betriebsüberschuß der Nordbahn alljährlich von der Regierung geprüft und genehmigt wurde und daß auf Grund dieser genehmigten Bilanzen der Staat seinen Gewinnanteil eingezogen hat. Es hat der Herr Eisenbahnminister, wie mir vorkommt, ganz durchschlagend dargetan, welch geradezu komische, welch geradezu lächerliche Rolle die Staatsverwaltung im Prozeßfalle spielen müßte, wenn sie sagen würde: Ja, seinerzeit waren uns die Bilanzen recht, als es sich um das Nehmen handelte; jetzt sind sie nicht recht, weil es sich um das Kaufen, um das Zahlen handelt. So kann man nicht vorgehen und infolgedessen sind alle diese Kritiken — ich will nicht sagen — unberechtigt, aber doch ohne eigentlichen Wert. Ich werde mich auf die Entwicklung der Einlösungsrente als solche nicht einlassen; ich verweise nur darauf, daß die Behauptung des Herrn Eisenbahnministers, es handle sich eigentlich nur um einen Betrag von 60.000 bis 70.000 K pro Jahr, von keiner Seite angefochten, von keiner Seite widerlegt worden ist.

Meine Herren! In diesem Falle muß man denn doch sagen: Le jeu ne vaut pas la chandelle.

Bei einer derartigen Kleinigkeit auf ein Übereinkommen verzichten und lieber zu einem Prozeß zu greifen, das ist etwas, was ein normal organisierter, praktischer Mensch niemals beantragen kann. (Ruf: Schluß!)

Meine Herren! Ich glaube, daß ich als Berichterstatter wenigstens das Recht habe, einige Minuten zum Gegenstande zu reden. Schlußrufe sind in dem Falle nicht angezeigt. (Zustimmung.)

Nun freilich, wenn die Sache so wäre, wie sie Kollege Demel hier dargelegt hat, der da meinte, die ganze Berechnung der Einlösungsrente für das Hauptnetz mit rund 30½ Millionen Kronen sei fehlerhaft

und tatsächlich werde der Staat 36 Millionen Kronen aufbringen müssen, dann würde die Sache anders liegen.

Aber, meine Herren, wir haben die Geschichte bereits im Ausschusse gehört. Er wurde im Ausschusse standhaft widerlegt, er hat davon nicht Notiz genommen und hat uns heute dasselbe erzählt wie damals. Auch heute kam die schlecht gepflasterte Rampe vor (Heiterkeit), nur das junge schöne Mädchen mit den schlechten Zähnen ist eine neue Zugabe. (Heiterkeit.) Seine Berechnung klingt allerdings sehr erschütternd, aber sie ist glücklicherweise völlig falsch.

Was er zu den 30½ Millionen Kronen zurechnet, ist erstens die Steuer von 3,393.000 K. Dies darf nicht zugerechnet werden, aus dem Grunde, weil sie bereits in den Betriebsauslagen auf der anderen Seite mitgerechnet worden ist.

Zweimal also kann die Steuer doch unmöglich auch nach Artikel VIII des Übereinkommens vom 1885 in Anschlag genommen werden. Dasselbe trifft bezüglich des Gewinnanteiles des Staates zu. Der ist bereits einmal abgerechnet, ein zweites Mal kann man ihn doch nicht in Rechnung ziehen.

Und wenn von Investitionen gesprochen wird, so kann man darüber nur das eine sagen: Diese Investitionen, die durch eine Verkehrssteigerung der Bahn bedingt werden, werden auf der anderen Seite viel größere Einnahmen liefern und wir machen kein schlechtes Geschäft, wenn wir investieren und dadurch der Verkehr besser wird.

Ich beschränke mich auf diese wenigen Bemerkungen, der Bericht ist nicht releviert worden, ich eile zum Schlusse.

Das Übereinkommen ist unter der früheren Regierung gemacht worden, unter dem Ministerium Gautsch. Die Urteile über dieses Ministerium gehen ziemlich weit auseinander. Aber wenn man objektiv sein will — und ich hoffe, der kommende Historiker wird es sein — wird man dem Ministerium Gautsch zwei historische Tage zubilligen müssen. Der eine Tag war der 28. November 1905, als die Wahlreform angekündigt wurde, der andere Tag der 7. Juli 1905, als in diesem hohen Hause ein weit ausgreifendes, großzügiges Programm der Verstaatlichung entwickelt worden ist. (Beifall.)

Hohes Haus! Die Verstaatlichung der Privatbahnen wird von der Bevölkerung der betreffenden Länder verlangt. Gehen Sie einmal in das östliche Böhmen, in jene Gegenden, die an der Nordwestbahn und Südnorddeutschen Verbindungsbahn liegen und Sie werden hören, wie allgemein der Wunsch ist, daß man diese Bahnen in das staatliche Eigentum übernehme. (Beifall.)

Und, meine Herren, wie wollen sie den drohenden wirtschaftlichen Kampf mit Ungarn ausfechten, wenn Sie nicht vorher sich in den Besitz der Privatbahnen setzen, welche den Schlüssel zum Export nach dem Auslande bilden. (Lebhafter Beifall.)

Wenn wir aber dieses Übereinkommen ablehnen, wenn die Vorlage zu Falle kommt, was ergibt sich daraus?

Daß wir mit der Verstaatlichungspolitik einfach abschließen müssen. (Sehr richtig!) Keine Regierung wird sich mehr finden, welche sich in Verstaatlichungsverhandlungen mit einer Bahn einlassen wollte und keine Privatbahn wird sich dazu hergeben, in derartige Vertragsverhandlungen einzuwilligen. (Zustimmung.)

Es ist daher im eminentesten Interesse des Staates, daß dieses Übereinkommen, welches durchaus nicht so ungünstig ist, auch Gesetz werde.

Ich glaube daher, Sie wahren nur die Interessen des Staates, wenn Sie auf Grundlage der Vorlage, wie sie aus dem Ausschusse hervorgegangen ist, zur Spezialdebatte übergehen. Damit schließe ist. (Lebhafter Beifall und Händeklatschen. — Redner wird vielseitig beglückwünscht.)

Dodatki k XXIV. poglavju.

1.

Tukaj objavljam govor, s katerim sem spravil vprašanje belokranjske železnice v obliki nujnega predloga dne 5. oktobra 1905 v državnem zboru do parlamentarne obravnave. V meritornem pogledu se mi je posrečilo, pripraviti zbornico do tega, da se je načeloma izrekla za to železniško zgradbo ter dati v tem smislu vladi konkretna naročila.

Moj govor se je glasil tako-le:

Es ist vielleicht nicht unzweckmäßig, daß zwischen die Explosionen in der stürmischen Debatte, die wir soeben abgeführt haben, und zwischen die Erregungen, die voraussichtlich die Dringlichkeitsanträge, betreffend die Wahlreform, bringen werden, ein Antrag gewissermaßen als Puffer eingeschaltet wird, welcher rein sachlichen Gesichtspunkten entsprungen ist und wirtschaftlichen Motiven seine Entstehung verdankt.

Ich werde mir erlauben, seine Dringlichkeit zu begründen, werde aber sofort um Entschuldigung bitten müssen, weil die Dringlichkeits- und die meritorische Begründung hier so innig miteinander verknüpft sind, daß ich mich bei der Begründung der Dringlichkeit schon in die meritorischen Momente einlassen muß.

Meine Herren! Es handelt sich um die amerikanische Auswanderung aus Unterkrain. Ich stehe nicht an, sie als eine schwere Massenerkrankung zu bezeichnen und ich reklamiere die Hilfe des Staates gegen diese Erkrankung. Ich stelle mich auf den Standpunkt: Wenn es nur vollkommen in der Ordnung ist, daß bei Epidemien und Epizootien der Staat unter Umständen große Mittel zu deren Bekämpfung aufwendet, er doch unmöglich an einer solchen Erkrankung des nationalen Organismus achtlos vorübergehen kann. (Zustimmung.)

Ich behaupte geradezu, die Cholera, gegen die man jetzt, wie es den Anschein hat, mit Erfolg einschneidende Maßregeln ergriffen hat, hat in den schlimmsten Jahren, wo sie in unserer engeren Heimat hauste, nicht so viele Opfer an Menschen- und Güterkapital gefordert, wie die amerikanische Emigration bei uns in den letzten 20 Jahren. Ich sage mit gutem Bedachte: bei uns, den ich weiß, in anderen Ländern liegen die Verhältnisse anders.

Ich glaube, hohes Haus, die Herren in Galizien können eher sagen, daß die Auswanderung nach Amerika dem Lande eher Vorteile, nicht Nachteile bringt. Die Ursachen dieser verschiedenen Wirkung werden klar, wenn man sich die Bevölkerungsstatistik ansieht. Galizien hatte nach dem Ergebnisse der Volkszählung im Jahre 1880 5·9 Millionen Seelen, im Jahre 1890 war die Bevölkerung bereits auf 6·6 Milionen gestiegen, im Jahre 1900 war die Bevölkerung trotz der massenhaften Auswanderung nach Amerika auf 7·3 Millionen angewachsen.

Wie liegen nun die Dinge bei uns in Krain? Da finden wir im Jahre 1880 481.000 Seelen, im Jahre 1890 498.000, im Jahre 1900 trotz des starken Anwachsens der Landeshauptstadt nur 508.000 Seelen. (Hört! Hört!)

Während also der Zuwachs in Galizien im letzten Dezennium sich auf 10·72 Prozent stellt, beträgt der Zuwachs in Krain nur 1·84 Prozent. Und dabei muß man sagen, der Menschenschlag in Krain ist kräftig, wir kennen kein Zweikindersystem, wir sind von keiner Malthustheorie angekränkelt. Und dennoch ist der Zuwachs infolge des starken Abflusses ein so geringer.

Diese Daten, meine Herren, lassen sich aber in ihrer erschreckenden Bedeutung erst dann würdigen, wenn Sie von der Gesamtziffer absehen und sich in das Detail verlieren. Ich bitte, wo gibt es in Österreich einen politischen Bezirk wie den Bezirk Tschernembl, das sogenannte Weißkrain?

In diesem Bezirke waren im Jahre 1880 noch anwesend 29.880 Seelen — man kann somit sagen, rund 30.000 — im Jahre 1890 war die Zahl bereits gesunken auf 28.640 und im Jahre 1900 wurden nur 26.300 Seelen gezählt. Und wenn wir heute die Volkszählung in Weißkrain vornehmen würden, so bekämen wir nach meiner Überzeugung keine 24.000 Seelen. Der natürliche Zuwachs durch Geburt betrug zwar im letzten Dezennium 1043 Seelen, aber demgegenüber stand eine Auswanderung aus diesem kleinen Bezirke in der Höhe von 3502 Köpfen, also ein Prozentsatz von 12·31 Prozent der Bevölkerung. Gegenüber solchen Tatsachen ist man berechtigt, von einer Depopulation des Landes zu reden.

Im vorigen Jahre, als infolge der Dürre große Futternot entstanden war, hat sich mit einem Male der Ausdruck »Depekoration« verbreitet und eingelebt. Depekoration ist kein klassisches lateinisches Wort, es ist ein philologisches Neoplasma, aber sofort hatte man begriffen, daß hinter diesem bisher kaum gehörten Worte eine ernste Gefahr stecke: die Verringerung des Viehstandes. Hier aber in unserem Falle handelt es sich nicht um Depekoration, hier ist bereits Depopulation eingetreten, hier ist die Gefahr des Verlustes an dem wertvollsten Kapital vorhanden und die Regierung und das Parlament werden nicht achtlos zusehen, wie Jahr für Jahr in unseren Gegenden Tausende der kräftigsten Bewohner den Wanderstab ergreifen und von der Hungerpeitsche getrieben, über das Meer wandern. (Zustimmung.)

Ebenso wie der Tschernembler Bezirk leiden auch die anderen Unterkrainer Bezirke.

Die Gemeinde, wo ich domiziliere, hat zum Beispiel über 8000 Seelen und einen vorzüglichen Gemeindevorsteher, den Gesetzeskenntnis, ein klarer Blick und gesunder Hausverstand auszeichnen.

Ich möchte tatsächlich manchem politischen Beamten Krains vom Herzen solche Qualitäten wünschen, wie sie dieser einfache Gemeindevorsteher besitzt.

Der Mann nun, der seine Gemeinde au fond kennt, sagte mir auf meine Anfrage, daß heuer vom 1. Jänner bis Ende August 148 Pässe für Amerika abgeholt wurden! Das geschieht jedoch nicht allein bei uns Slowenen.

Gehen Sie zu unseren Landesleuten deutscher Zunge, gehen Sie in die Gottschee zum Beispiel, in die Tschermoschnitzer rein deutsche Pfarre. Von den 2700 Seelen, welche der Schematismus ausweist, weilen gegenwärtig nicht weniger als 1000 jenseits des Ozeans.

Das sind offenbar Verhältnisse, die auf die Dauer nicht bestehen können.

Nun bin ich sofort auf eine Einwendung gefaßt — es hat sie mir neulich ein verehrter Kollege aus Mähren vorgehalten und man bekommt sie auch bei uns im Lande von minderen Kennern der Verhältnisse des Landes oft zu hören — die Einwendung nämlich, es sei richtig, die Leute wandern wohl aus, aber dafür wandert das amerikanische Geld zu uns ein — und nationalökonomisch genommen — stelle sich doch ein Aktivsaldo heraus.

Ich werde sofort versuchen, diese Anschauung, die insbesondere in den Kreisen der politischen Verwaltung zahlreiche Anhänger und Adepten hat, zu widerlegen und nachzuwaisen, daß das im Grunde eine ganz gewöhnliche nationalökonomische Irrung ist. Ich bedaure vom Herzen, daß die Sache noch nicht wissenschaftlich diskutiert und kritisiert worden ist. Meine Schuld ist es nicht.

Als ich vor nahezu fünf Jahren aus dem aktiven Dienste schied und gleichzeitig dem parlamentarischen Leben entsagte, weil ich ein Mandat nicht annehmen wollte, daß mir unter gewissen Bedingungen offeriert worden war, trug ich mich mit dem Plane, dieser Sache auf den Grund zu gehen und eine Abhandlung für eine volkswirtschaftliche Zeitschrift zu schreiben.

Ich dachte an die Tübinger Zeitschrift für die gesamten Staatswissenschaften oder an das Schmollersche Jahrbuch oder an das Wiener Fachblatt, das von Böhm-Bawerk, Plener und Philippovich herausgegeben wird.

Ich habe meinen Plan dem Chef der damaligen politischen Verwaltung auseinandergesetzt und ihn ersucht, er möge die vier unterkrainischen Bezirkshauptmannschaften beauftragen, mir auf eine Reihe taxativ ausgeführter Fragen geneigte Auskünfte zu erteilen. Ich war da nun durch die Antwort, die ich erhielt, im höchsten Grade überrascht; ich glaube, in keinem Kulturstaate der Welt würde ein derartiges Begehren einem im Grunde genommen doch unverfänglichen Menschen gegenüber abgeschlagen werden. Ich bekam die Antwort: Nein, bedaure, ich kann die Ermächtigung nicht geben, und zwar wurde, da mir doch irgend ein Grund vorgehalten werden mußte, der faule Zauber vorgehalten, es wäre möglich, daß auf diese Weise die Bevölkerung erführe, wie viel Geld aus Amerika hereinkommt und dadurch in ihrer Auswanderungslust bestärkt würde. (Heiterkeit.)

Meine Herren! Ich empfand da ein gewisses stolzes Bewußtsein darüber, was für Intelligenz doch in einem solchen krainischen Bauer stecken muß, wenn er sich erst aus dem Schmollerschen Jahrbuch oder aus der Wiener Fachzeitschrift darüber informieren läßt, ob er nach Amerika gehen soll oder nicht. (Heiterkeit.)

Aber der springende Punkt bleibt immer der: Ist die finanzielle Bilanz aktiv oder nicht? Ich verneine es unbedingt. Nach einer richtigen approximativen Schätzung — sie wird aber eher zu niedrig sein — kommen aus Amerika nach Unterkrain jährlich mindestens zwei Millionen Kronen herein. Es ist richtig: Mit diesem Gelde werden Schulden bezahlt, Baulichkeiten restauriert und aufgebessert, auch die Spar- und Vorschußvereine werden alimentiert und dennoch beharre ich, obwohl ich die Richtigkeit dessen zugebe, bei meiner Behauptung und sage, unsere finanzielle Bilanz ist passiv.

Wenn dem nicht so wäre, so müßten sich ja aus diesen starken anhaltenden Eingängen zuletzt Vermögen bilden. Nicht wahr?

In dieser Beziehung aber trifft dasselbe zu, wie auf dem Karst mit den Niederschlägen. Die Herren wissen alle, daß unser Karstgebiet zu den niederschlagsreichsten Gegenden Europas gehört und dennoch können Sie stundenlang gehen, ohne einem Wasserlaufe zu begegnen oder eine Quelle zu treffen. Der poröse Kreidekalk saugt alles auf wie ein Schwamm.

Ich habe nun die Bezirke wieder bereist — obwohl ich sagen kann, daß ich jeden Stein dort kenne — und habe Umfrage gehalten, ob aus Amerika jemand zurückgekommen ist, der mit den Ersparnissen und durch weitere Arbeit sich — Sie sehen, meine Ansprüche waren nicht sehr hoch — ein Vermögen von zirka 30.000 K erworben hat. Im ganzen Bezirke hat man mir nur zwei Männer genannt und von einem geht noch das Gerücht, daß er sich das Vermögen nicht durch schwere Handarbeit erworben, daß er seine Ersparnisse nicht in Hütten, Bergwerken, Fabriken u. s. w. errungen hat, sondern es heißt — ich möchte hoffen

und wünsche, das Gerücht wäre unbegründet — daß diese Ersparnisse von ihm als wohlbestalltem Besitzer eines öffentlichen Toleranzhauses gewonnen wurden. (Hört! Hört!)

Wie kommt es nun, daß diese Geldeingänge so wenig ausgeben, daß dieses Geld so steril ist? Den Ersparnissen gegenüber stehen eben große Passivkosten, die in Abzug gebracht werden müssen. (So ist es!) Es ist richtig: Wer von unseren Leuten in Amerika fleißig und nüchtern im Tagwerke arbeitet, der kann bei einer halbwegs günstigen Konjunktur 1000 K bis 1500 K, möglicherweise sogar 2000 K in einem Jahre rein ersparen.

Wenn er also nach drei oder vier Jahren härtester Arbeit zurückkommt, so kann er im Durchschnitte einen ersparten Wert von 3000, 4000 K bis Maximum 8000 K mitbringen. Für unseren Bauer freilich ist das bereits ein Vermögen; mit stolzem Bewußtsein betritt er den heimischen Boden, wenn ihm die Goldstücke im Sacke klimpern oder wenn er in die gefüllte Brieftasche greift.

Anfangs hängt ihm der Himmel voller Geigen, ein fröhliches Wiedersehen wird gefeiert, er ist nicht schmutzig, die Leute in Unterkrain sind leichtlebig und gastfreundlich. Dann fängt er aber an zu wirtschaften und überzeugt sich bald, daß es mit dem Wirtschaften nicht recht geht. Zunächst macht er die Wahrnehmung, daß der Boden nicht mehr so viel trägt. Es ist dies auch begreiflich: In der Zeit, wo die rüstige Manneskraft jenseits des Ozeans ausgebeutet wurde und nur Frauen, Greise und Kinder auf dem Grunde waren, ist der Boden schlechter geworden. (So ist es!)

Die Ausgabe für die Reparatur der verfallenen Wirtschaftsgebäude ist auch nicht produktiv, das heißt sie bringt keine Zinsen und vollkommen unproduktiv ist die bessere Herstellung des Wohnhauses beim Bauer, denn das Wohnhaus ist beim Bauer nur ein Akzessorium; aber da wird schon ein großer Teil der Ersparnisse hineingesteckt.

Ein weiterer Umstand ist der, daß von den Ersparnissen, die inzwischen per Post oder per Bank eingegangen sind, die Zurückgebliebenen in der Regel stark genascht haben, oft ohne daß man ihnen Verschwendung nachsagen könnte.

Es hat einfach der Ertrag nicht gelangt, von etwas mußten sie leben, sie haben also Geld herausgenommen. (So ist es!) Ein weiterer Umstand ist der, daß die Leute, die aus Amerika zurückkommen, nicht mehr in der vollen Kraft sind. (So ist es!) Die Amerikaner stehen nicht im Rufe, umsonst etwas zu geben, sie nützen die Leute aus wie Arbeitsmaschinen. Die Leute kommen havariert an der Gesundheit zurück (So ist es!) und schließlich tritt noch der Umstand hinzu, daß während der mehrjährigen Abwesenheit jenseits des Meeres unsere Leute der heimischen Kost entfremdet sind. Sie arbeiten in Amerika wie die Tiere, aber sie werden gut gefüttert und haben reichliche Fleischnahrung und Weißbrot in Fülle. Nun kommt der Mann nach Hause auf seinen Grund und Boden, der ihm nichts bietet als das schwarze Buchweizenbrot unserer Bauern, dann Erdäpfel, Fisolen, Rüben, Kraut, zumeist schlecht geschmalzen, Fleischkost nur an Feiertagen, und der Mann ist unzufrieden.

Er sagt: Wer wird denn das essen? Das ist für die Schweine gekocht, aber kein Futter für Menschen. Für den Anfang versucht er sich von auswärts mit dem Essen zu behelfen, das kostet Geld und auf einmal sind die Ersparnisse aufgebraucht und er ist genötigt, wieder Schulden zu machen. Es beginnt der Kreislauf von neuem. Er geht wieder nach Amerika, aber in bedeutend schlechterer Position wie früher, die Schulden hat er nämlich wieder auf seinem Grundstück, aber in Bezug auf die Körperkraft ist er bereits ein geschwächter Mann. Dazu die vielen Verluste, die durch diese Wanderung herbeigeführt werden. Ich habe aus meiner Pfarrei, der Pfarrei St. Michael, von dem dortigen Pfarrer, einem würdigen Priester, der bereits durch

33 Jahre Pfarrer ist, der mich getraut hat, meine Tochter getraut hat u. s. w., die Gemeinde durchaus kennt, die bezüglichen Listen zusammenstellen lassen.

Die Pfarre St. Michael bei Rudolfswert hatte nach der Zählung von 1900 4438 Seelen. Von diesen sind in den Jahren 1885 bis 1905 nach Amerika ausgewandert 557 Seelen, also absolut eine starke Auswanderung, aber für unsere Verhältnisse noch immer ein sehr mäßiger Prozentsatz. Welches war nun das Schicksal dieser Auswanderer? Vier von ihnen sind als Krüppel nach Hause gekommen, zwei haben nämlich die Finger bei der Maschine eingebüßt, einer eine Hand und einer einen Fuß. Nach Hause zurückgekehrt, um zu sterben, sind gleichfalls vier; sie kamen totkrank nach Hause und starben bald darauf. Wahnsinnig wurden zwei und da erklärt man, daß besonders eine Art von Bergwerksarbeit, die bei besonders hoher Temperatur vor sich geht, so abträglich auf das Gehirn wirkt.

Von den Gefährten ermordet wurde einer, durch Selbstmord hat einer geendet, verunglückt und bei diesem Unglück ums Leben gekommen sind neun und vollkommen verschollen sind sieben. Eine einzige Pfarre und dennoch welch starke Verlustliste!

Nun kommt das moralische Element dazu, das besonders zu berücksichtigen ist. Jenes Gefühl — ich sage es trotz der Ausschreitungen, die wir in diesem Hause erleben — das Gefühl der Liebe für Heimat und Nation, es edelt und festigt den Menschen und meine Herren, wenn Sie nachfragen: Wo liegt denn die Wurzel dieser erstaunlichen Widerstandskraft, Ausdauer und Zähigkeit, die den Bauer charakterisiert? so ist die Antwort: In der Liebe zur heimatlichen Scholle. (Lebhafte Zustimmung.) Diese Empfindungen aber sind bei unsern »Amerikagängern« bedenklich ins Schwanken geraten.

Es ist merkwürdig, wie sich das selbst in der Volksschule bereits äußert. Ich habe bei Lehrern Umfrage gehalten. Diese sagten mir zum Beispiel in Weißkrain, daß, wenn sie in der Volksschule beim Geographieunterricht die Kinder um einen größeren Fluß fragen, glauben Sie, daß jemand den Hauptfluß des Landes, die Save oder die Donau nennt? Alles ruft Mississippi oder Ohio. (Heiterkeit.) Und wenn Sie die Volksschulknirpse nach Vorarlberg oder nach der Bukowina fragen, ich glaube nicht, daß Sie eine Antwort bekommen werden.

Wenn Sie aber von ihnen etwas wissen wollen über Nevada oder Minnesota, da sind sie gleich mit der Antwort da.

Und wenn sie um eine große Stadt gefragt werden, ich glaube, Wien würden Sie vielleicht noch herausbringen, bei Prag und Pest bezweifle ich schon; aber New-York und Chicago kennen Sie alle! (Heiterkeit.) Dann auch die geschlechtliche Moral — wie ist die im Sinken begriffen. Wir haben in Krain bisher in dieser Beziehung ganz gesunde Verhältnisse gehabt, jetzt verschlechtert sich das zusehends infolge der amerikanischen Emigration. Und das ist ja begreiflich.

Stellen Sie sich den Fall vor, vor 14 Tagen hat der junge Mann geheiratet, nach 14 Tagen oder drei Wochen verläßt er das junge Weib, das kaum eingeführt ist in die Süßigkeit des ehelichen Daseins, geht übers Meer und läßt Jahre hindurch nichts von sich hören. Da darf es niemanden wunder nehmen, wenn hier diese Folge eintritt, nämlich diese Schwächung der geschlechtlichen Moral.

Den herben, strengen Keuschheitssinn, der zum Beispiel die Kroaten in Primorje, im kroatischen Küstengebiete auszeichnet, den finden wir eben bei uns trotzdem nicht. So also, meine Herren, steht diese Bilanz.

Jetzt frage ich aber: Wie geht es uns Grundbesitzern, die wir zurückgeblieben sind? Was fangen wir an, da uns die besten Arbeitskräfte entzogen werden? Ich behaupte geradezu — es ist die vollste Wahrheit und ich berufe mich auf sämtliche hier anwesenden Grundbesitzer aus Unterkrain — wir können nicht mehr wirtschaften; es hört

sich die Möglichkeit auf, die Grundstücke entsprechend zu bebauen. (Sehr richtig!) Die Sache gestaltet sich bei uns folgendermaßen: Da sieht man eigentlich, daß alle Schultheorien nichts taugen. Gewöhnlich wird doch in der Schule gelehrt — nicht wahr? — sinkende Bodenrente, sinkende Arbeitslöhne. Bei uns aber ist die Rente vollkommen verschwunden, unsere Arbeitslöhne jedoch sind in der kolossalsten Zunahme begriffen; denn bei uns wird die Höhe des Arbeitslohnes durch die Intensität der Auswanderung reguliert.

Ich sehe hier in meiner Nähe den Herrn Kollegen Dr. Skedl, der ja auch — ich weiß nicht — in der angenehmen oder unangenehmen Lage ist, einen größeren Grundbesitz in Krain sein Eigen zu nennen. Dort in seinem Bezirke ist die Auswanderung noch nicht stark, aber auch bei ihm wird gezahlt 1 K bis 1 K 20 h täglich nebst voller Verpflegung, das ist sechsmal im Tage, darunter dreimal Alkoholika, zweimal Wein. Im Bezirke Gurkfeld, wo Kollege Pfeifer zu Hause ist, zahlt man schon 1 K 40 h. Ich bei Rudolfswert habe bereits 1 K 60 h bis 1 K 80 h zu zahlen und da muß ich sehr froh sein, wenn ich Arbeiter bekomme, aber, wie gesagt, mit was für einer Verpflegung nebstbei! Und gehen Sie hinab nach Weißkrain, verglichen mit den Löhnen daselbst, leben wir um Rudolfswert herum im reinsten Eldorado.

Da zahlt man Dreschern oder Mähern 2 K 40 h pro Tag und volle Verpflegung mit Wein, im Frühjahr zahlt man sogar den Hauern 3 K, dazu Wein, so viel der Arbeiter haben will.

Es geht bei uns nur ein Ruf durch unser Land — und ich möchte wünschen, daß die Herren von der hohen Regierung, Seine Exzellenz der Herr Ackerbauminister, der Herr Finanzminister u. s. w. diesen Ruf hören und beachten würden — es ist der Ruf: Wenn dieser Emigration nicht Einhalt getan wird, müssen wir alle zum Wanderstabe greifen, denn eine Existenz unter diesen Verhältnissen ist für uns Grundbesitzer bereits ein Ding der Unmöglichkeit geworden. (Zustimmung.)

Nun gehe ich einen Schritt weiter und tangiere eines der ersten staatlichen Interessen. Ich glaube, es ist doch immer das wichtigste staatliche Interesse: die Erhaltung der Wehrkraft! Wir Slowenen, namentlich wir Krainer, haben ja jederzeit Prachtregimenter gestellt, die in allen Kämpfen Österreichs sich bewährt und die Ehre der schwarzgelben Fahne hochgehalten haben. (Lebhafte Zustimmung.) Sehen Sie sich heute die Zahl der Assentflüchtlinge an; ich habe die offiziellen Daten bekommen; im Ergänzungsbezirkskommando ist man natürlich viel einsichtiger gewesen als bei der Landesregierung unter der damaligen Leitung; anstandslos wurden mir Tabellen zusammengestellt, aus denen ich nur der Kürze der Zeit wegen einige Ziffern zitiere. Ich nehme da drei unterkrainische Bezirke: Gottschee, Rudolfswert und Tschernembl. In Gottschee waren bei der heurigen Assentierung (die Geburtsjahrgänge 1884, 1883 und 1882) als stellungspflichtig verzeichnet 1370; erschienen sind nur 860 (Hört!), es haben also 510 gefehlt. In Rudolfswert waren verzeichnet 1380, gefehlt haben 580. (Hört! Hört!) In Tschernembl aber sind 1030 verzeichnet gewesen, gekommen sind aber nur 360 (Hört! Hört!) und 670 der Assentpflichtigen der heurigen Assentierung haben gefehlt. Die Gesamtziffer der Wehrpflichtigen in diesen drei Bezirken vom 21. bis zum 36. Lebensjahre, die ihrer Assentpflicht nicht genüge geleistet haben, beträgt nach diesen offiziellen Daten die horrende Summe von 5240 Mann. (Hört! Hört!) Es ist begreiflich, daß mir der Bezirkshauptmann in Tschernembl, als ich vor zirka einem Monat mich diesbezüglich erkundigte, meine neugierige Frage in folgender Weise beantwortete — es zeigt von einem gewissen Humor —: Wissen Sie, Herr Hofrat, es wäre am vernünftigsten, wenn man die Assentkommission für Tschernembl nach Amerika schicken würde, denn in Amerika gibt es Rekruten, hier gibt es keine! (Heiterkeit.)

Nun, meine Herren, ich glaube das, was ich behauptet, erwiesen zu haben. Ich würde ja keine Bemerkung darüber machen, wenn nicht in der letzten Zeit anläßlich gewisser personaler Veränderungen dem dahingeschiedenen Landespräsidenten für Krain (Heiterkeit) in vielen Blättern der Ruf eines ausgezeichneten Verwaltungsbeamten verliehen worden wäre. Wenn aber jemand durch 13 Jahre im Lande ist, wenn er sieht, daß während dieser Zeit die Verhältnisse sich derart verschlechtert haben und wenn er die ganze Zeit hindurch keinen Anlauf nimmt, wenigstens keinen tatkräftigen, etwas durchzusetzen, dann glaube ich, hinter dieses Wort »ausgezeichneter Verwaltungsbeamter« ein großes Fragezeichen zu setzen berechtigt zu sein. (Beifall.)

Nun, ich habe die Empfindung und möchte hoffen, daß diese Empfindung sich des ganzen Hauses bemächtigen soll, daß hier etwas geschehen muß. Sehen Sie, in den letzten Tagen weilte in unserer Hofburg ein Mann, dessen Name in der letzten Zeit außerordentlich viel genannt worden ist, ein ungarischer Politiker, für mich eine moderne Erscheinung in diesem avitischen Ungarn: Kristoffy. In seiner Rede zu Remeth-Bogsan sprach der Mann nach dem Berichte der »Neuen freien Presse« die Worte — und ich wünschte, sie möchten auch in diesem hohen Hause beherzigt werden — (liest):

»Unter jenen Angelegenheiten, welche das Volksleben am tiefsten bewegen, befindet sich in erster Reihe die Auswanderungsfrage.« Er erörtert dann die Maßnahmen, die da getroffen werden müssen und sagt (liest):

»Hätten wir in Ungarn eine wirkliche Volksvertretung, würde die klägliche Lage der großen Volksmasse, die zur Massenauswanderung drängt, im Parlamente zur Sprache kommen.« (Rufe: Sehr richtig!)

Es entsteht nun die Frage: Was tun, um diesem als Herderkrankung zu bezeichnenden Zustande wirksam zu begegnen?

Meine Herren! Glauben Sie mir, mit Verboten richten Sie da nichts. (Sehr richtig!)

Die sind durchaus nicht am Platze. In Österreich ist das Maß der persönlichen und bürgerlichen Freiheiten ohnehin ein so karg bemessenes, daß wir die größten Narren wären, wenn wir daran rütteln und etwa die Freizügigkeit beschränken würden. Wenn der Magen knurrt, kann und darf man es dem Menschen nicht verwehren, seinen Stab anderswohin zu setzen und bessere Existenzbedingungen zu erlangen.

Auch mit Belehrungen kommen Sie nicht aus. Es erübrigt daher nur eines. Man muß den Leuten Gelegenheit zu besserem und vor allem zu ständigem Arbeitsverdienst geben. (Zustimmung.) Denn wenn gefragt wird: Die Landwirtschaft zahlt so riesige Löhne, wieso kommt es, daß diese Leute nicht lieber hier bleiben? so ist das Rätsel sehr leicht gelöst. Ich habe berechnet, daß ich im Jahre höchstens durch 30 Tage Taglöhner brauche; die übrige Zeit habe ich keine Verwendung für sie.

Es handelt sich also um ständigen Arbeitsverdienst und da muß ich von allem das eine sagen und ich richte einen Appell an Seine Exzellenz den Herrn Leiter des Eisenbahnministeriums. Unerläßlich ist für unsere Gegend, insbesondere für Weißkrain, die Erbauung der sogenannten Weißkrainer Bahn (Sehr richtig!), die Fortführung, der Ausbau der Unterkrainer Bahn durch Weißkrain bis zur und nach meinem Dafürhalten über die Landesgrenze hinaus. Dieses Projekt ist ein uraltes. Sie finden es bereits in jener berühmten Denkschrift, von welcher ich sagen möchte, sie ist der Wegweiser gewesen für die österreichische Verkehrspolitik: in dem Programm Wüllerstorf-Urbairs.

Zu Beginn der Siebzigerjahre war diese Bahn bereits als Regierungsvorlage im Hause und dennoch ist sie bis auf den heutigen Tag nicht erledigt. Mit den Leidensstationen dieses Bahnprojektes will ich die Herrschaften nicht aufhalten. Jedes solche Projekt hat eben seine Phasen und derjenige, der einmal in Eisenbahnangelegenheiten wirklich gearbeitet, nicht bloß geplaudert hat, der es versucht hat, eine Eisenbahn

durchzusetzen, wird mir absolut zustimmen, daß er genötigt ist, unter Umständen sich den Strömungen zu akkommodieren, die er an maßgebender Stelle, das ist in dem Fachministerium, vorfindet. (Sehr wahr!)

Heute ist mein Verhältnis zu dieser Bahnfrage ein wesentlich anderes, als es noch vor wenigen Jahren war.

Heute stehe ich nicht mehr auf jenem Standpunkte, im Gegenteile, ich bekämpfte den Standpunkt, den der verehrte Freund und Kollege Pfeifer eingenommen hat, als er bei der letzten Debatte über das Lokalbahngesetz diese Linie als Lokalbahn wollte. Nein, ich glaube, das wäre heute ein Fehler. Diese Linie ist so zu bauen, wie es in dem Motivenberichte zu den Unterkrainer Bahnen seinerzeit gesagt wurde, als Hauptbahn zweiten Ranges, und zwar mit der Tendenz, einerseits weitergeführt zu werden nach Karlstadt, andrerseits in der Richtung von Ogulin. Das sind große Gesichtspunkte, die sich durchsetzen müssen, und zwar weshalb? Für die Bedürfnisse von Weißkrain und die anliegenden unterkrainischen Gebietsteile würde ja die Lokalbahn genügen. Aber die allerwichtigsten militärischen und verkehrspolitischen Rücksichten drängen dazu, hier das Größere zu wollen, weil das Größere besser zu erreichen und zu rechtfertigen ist als das Geringere. (Bravo!)

Daß wir diese Bahn haben müssen, ersieht man bereits aus folgendem. Gerade der politische Bezirk Tschernembl, jenseits des Uskokengebirges gelegen, durch die Kulpa von Kroatien getrennt, ist von Haus aus der reichste Bezirk in unserem Lande. Und gegenwärtig, durch die ganz beispiellose Vernachlässigung, die ihm alle Regierungen haben zu teil werden lassen, ist er der ärmste. Es ist ein Bezirk, wo Sie neben der Eiche die Rebe und Edelkastanie haben, fruchtbaren Ackerboden, Kohle in Menge, Erze, die bereits verhüttet worden sind, wir haben ein Gußwerk der Alpinen Montangesellschaft gehabt, das in den Siebzigerjahren eingegangen ist. Denn wer wird auf 100 Kilometer Entfernung von der Bahn eine Fabrik betreiben wollen?

Dieser Bezirk, der alle Vorbedingungen für eine gute Industrie hätte, wie Herr Kollege Hinterhuber zugeben wird, eine ausgezeichnete Wasserkraft, die Kulpa, die nie zufriert und starkes Gefälle hat u. s. w., was könnte sich hier machen lassen? Und gegenwärtig kann gar nichts geschehen. Ich habe mich erkundigt um die Frachtverhältnisse. Von Tschernembl oder Möttling zahlt der Kaufmann, der immer begünstigtere Frachtsätze hat, für seine Frachtgüter bis zur nächsten Station der Unterkrainer Bahn, also Rudolfswert oder Straža, pro 100 Kilogramm 2 K. (Hört!) Da ist es nicht möglich, daß eine Industrie aufkommt und ebensowenig ist es möglich, daß die Landwirtschaft ihre Rohprodukte, mit Ausnahme des hochwertigen Weines, zum Export bringt. Also habe ich mit einer gewissen bestimmten Absicht diesen Bahnbau unter den Mitteln, der amerikanischen Emigration zu begegnen, an erste Stelle gesetzt. Ich möchte hier noch das eine bemerken.

Ich bin ja nicht so naiv zu verlangen, daß man einen Bahnbau, der praeter propter vielleicht 12 Millionen Kronen kostet und als Hauptbahn zweiten Ranges gedacht ist, im Wege eines Dringlichkeitsantrages im hohen Hause durchbringen könnte. Das wäre ein Unding. Aber ich hätte nur gedacht: Regierung studiere, mache das Projekt, beginne die Verhandlungen mit Ungarn und lege die Gesetzvorlage dem hohen Hause vor. (Zustimmung.)

Um aber auch jene ängstlichen Gemüter, die selbst in einem solchen Beschlusse eine Übereilung erblicken, völlig zu beruhigen, habe ich im Einvernehmen mit meinem Kollegen Dr. Šusteršič und mit den Herren, die die Güte hatten, meinen Dringlichkeitsantrag zu fertigen, denselben dahin modifiziert, daß ich in formeller Beziehung folgendes beantrage (liest):

»Das hohe Haus wolle den auf den Ausbau der Unterkrainer Bahn bezüglichen Teil des vorliegenden Antrages dem Eisenbahnausschusse zur schleunigsten Berichterstattung zuweisen, die restlichen Antragsteile aber

sofort mit allen nach der Geschäftsordnung zulässigen Erleichterungen und Beschleunigungen der Beschlußfassung zuführen.«

Der Eisenbahnausschuß soll sich mit dieser Sache beschäftigen. Dann kommt die Angelegenheit in das hohe Haus und dann werden wir in der Lage sein, unseren Standpunkt diesbezüglich noch besser zu präzisieren.

Ich mache aber nochmals darauf aufmerksam, daß die Verhinderung der Auswanderung bei uns ein Ding der absolutesten Unmöglichkeit ist, wenn man uns bei Verkehrsstraßen beläßt, wie gegenwärtig. Wir haben in Weißkrain jetzt selbst an der Reichsstraße, der einzigen, die den Bezirk im Norden tangiert, noch Steigungen bis zu 20 Prozent. (Hört!)

Und welches sind die anderen Teile meines Antrages? Ich möchte auf der einen Seite die Möglichkeit bieten, zu industrialisieren, auf der anderen Seite die Landwirtschaft zu kräftigen.

Ich schlage in meinem Dringlichkeitsantrage zunächst vor: Bodenmeliorationen in dieser Gegend, Hebung des Obstbaues und des Weinbaues, denn wir haben Gegenden mit einem Klima wie geschaffen für eine große Obstproduktion, dann vor allem ausgiebige Unterstützung des landwirtschaftlichen Genossenschaftswesens und einen Punkt, über den ich mich etwas verbreitern müßte, weil die Herren die ersten drei Punkte ja zwar sehr leicht einsehen, den vierten Punkt aber nur dann verstehen können, wenn sie Einblick gewonnen haben in unsere Verhältnisse. Dieser Punkt 4 lautet: Versorgung der wasserarmen Gegenden mit Trink- und Nutzwasser.

Sehen Sie, meine Herren, wir in Krain sind ja eigentlich prädestiniert, Viehzucht zu treiben, schon aus dem Grunde, weil es Weiden und Wiesen genug gibt und wir vor den Toren zweier großer Hafenstädte: Triest und Fiume liegen. Diese Städte mit ihrer Schiffsbewegung brauchen ungeheuer viel Fleisch.

Aber wie wollen Sie ohne Wasser Viehzucht treiben? Es gibt bei uns weit ausgedehnte Gebiete, das ganze Gottscheer Land, dann Dürrenkrain, ganze Teile von Weißkrain, die zu den wasserärmsten Gegenden gehören, die es überhaupt gibt. Das Vieh wird aus Wassertümpeln getränkt.

Wenn nun diese Reste der athmosphärischen Niederschläge in der dürren Zeit austrocknen — das geschieht drei- bis viermal im Jahre, oft auch im Winter — was geschieht dann? Da muß der Grundbesitzer, wenn er seinen Viehstand noch erhalten will, das Vieh oft drei bis vier Stunden weit (Hört!) bei Höhenunterschieden bis 300 Meter — solche kommen vor; Kollege Povše wird es bestätigen. Von Dürrenkrain herab haben Sie Höhen von 500 bis 600 Meter; die Gurk ist 200 Meter tief eingebettet — treiben, um es einmal zu tränken und dann mit dem Vieh denselben Weg wieder zurückzulegen. Da ist es absolut notwendig, daß das hohe Ackerbauministerium im Vereine mit dem Finanzministerium in jener Richtung fortfährt, die unter dem damaligen Finanzminister Exzellenz Steinbach eingeschlagen wurde, dem wir noch heute dankbar sind. Das soll fort im Auge behalten und insbesondere jenen Gegenden appliziert werden, in denen die Auswanderung eine sehr starke ist.

Ich komme nun, meine Herren, zu jenem Teile des Antrages, der da sagt (liest):

»Schließlich wolle die hohe Regierung solche Abänderungen des Wehrgesetzes vorbereiten, welche den in transozeanischen Gebieten weilenden Wehrpflichtigen die Erfüllung der Wehrpflicht möglichst erleichtern.«

Bevor ich darauf zu sprechen komme — ich will das ganz in gedrängter Kürze tun — möchte ich nur eine Sache noch tangieren und Seine Exzellenz dem Herrn Minister des Innern besonders aus Herz

legen. Es wird bei uns geradezu ein Unfug mit den jungen Burschen getrieben, denen man Auswanderungspässe gibt, bevor sie das assentpflichtige Alter erreicht haben.

Junge Leute von 16, 17 Jahren bekommen Auswanderungspässe und gehen nach Amerika. Ein Fall ist besonders charakteristisch, der sich, wie ich glaube, heuer im Frühjahre abgespielt hat. Der Bezirkshauptmann verweigerte einem Jungen, der 19½ Jahre alt war, den Paß für Amerika und sagte: Du mußt ja zur Stellung! Der Bursche rekurrierte an das Ministerium und das Ministerium befindet, der Stand der Verkehrstechnik sei heute ein derartiger, daß er auch in der kurzen Zeit zur Assentierung zurückkommen könne. Natürlich ist er nicht zurückgekommen (Heiterkeit), aber der große Schade liegt darin, daß diese jungen Burschen, ganz losgerissen vom Hause, in einer Welt der zügellosesten Freiheit in der größten Gefahr bezüglich ihrer moralischen Existenz sich befinden.

Auf der anderen Seite haben wir diese unendlich harten und wenig durchdachten Bestimmungen des Wehrgesetzes. Wie viele Leute möchten aus Amerika gerne zurückkommen, aber sie sind rekrutierungsflüchtig und fürchten die Strafe und das Nachdienen. Da möchte ich der hohen Regierung ans Herz legen, ein Amnestiegesetz einzubringen. (Zustimmung.)

Was die anderen Punkte betrifft, möchte ich mich da nicht näher einlassen, sondern nur auf das Gutachten verweisen, welches diesbezüglich nach dem stenographischen Protokolle der Expertise für das Auswanderungswesen eingebracht worden ist sub Z. V. von dem geschäftsführenden Vorsitzenden der österreichisch-ungarischen Kolonialgesellschaft, Dr. Ernst Weisel, Hof- und Gerichtsadvokaten in Wien. Die Bestimmungen, die da in Vorschlag gebracht werden, erscheinen mir zutreffend.

Nun lassen Sie mich zum Schlusse schreiten. Ich habe Sie ohnehin lange genug aufgehalten, ich habe sachliche Momente, wie ich glaube, angeführt für die Dringlichkeit gleichzeitig wie für das Meritum. (Zustimmung.) Gestatten Sie mir nun, daß ich mit einem politischen Momente schließe.

Meine sehr verehrten Herren! Die Sache liegt denn eigentlich doch so, daß unter den österreichischen Südslawen eine Bewegung existiert, die nicht mehr ignoriert werden darf. Mit einem Worte, es ist die höchste Zeit, daß sich die hohe Regierung und die Parteien in diesem Hause die Tatsache vorhalten, daß es auch eine südslawische Frage gibt und daß es ein großer Fehler der Regierungen gewesen ist, an dieses Problem nicht früher herangetreten zu sein. (Zustimmung.) Hätte man diesem Umstande Rechnung getragen, hätte man ja etwas getan für die Lösung dieser Frage, ich bin überzeugt, trotz Fiume wäre das ungarische Schreckgespenst nie zu so kolossaler Höhe gediehen und es wäre die Welt auch nicht überrascht worden durch solche unfaßbare Resolutionen, wie sie gerade bei der letzten Versammlung in Fiume gefaßt worden sind. (Zustimmung.)

Gestatten Sie hier ein offenes Wort. Daß ich österreichischer Patriot bin, lasse ich mir von niemandem abstreiten. Ich trage die untilgbaren Marken für meinen österreichischen Patriotismus seit nahezu 40 Jahren an meinem Leibe seit dem Sturme auf den traurig berühmten Swieperwald.

Ich lasse mir dieses mein dynastisches Gefühl nicht in Abrede stellen. Ein offenes Wort darf deshalb nicht mißdeutet werden.

Ich glaube, in einem solchen Momente ist es die Pflicht jedes Volksvertreters, offen herauszusagen, was er denkt. Und da komme ich zu dem Schlusse: Man hat ein gewagtes Spiel mit den Südslawen getrieben. (Lebhafte Zustimmung.) Nehmen wir einmal die österreichische Geschichte. Es ist ja eine Fiktion, wenn die Herren uns da behaupten, Österreich sei gegründet worden im Jahre 1278 und die Deutschen hätten Österreich gegründet. Nein, im Jahre 1278 wurde die habsburgische Hausmacht begründet und selbst da ist es ziemlich kontrovers, ob die

Deutschen es waren, welche den Löwenanteil an dem Siege von Jedenspeigen sich erstritten haben. Kenner der österreichischen Geschichte dürften wissen, daß die ungarischen, zeitgenössischen Quellen diesen Sieg den Magyaren vindizieren.

Österreich ist im Jahre 1526 durch freie Wahl der Stände der Königreiche Böhmen und Ungarn entstanden und seit diesem Momente — kann ich behaupten — haben die Südslawen, insbesondere die Kroaten relativ das meiste getan, um diesen Staat zu erhalten. (Lebhafte Zustimmung.)

Wer die Geschichte kennt, wird wissen, daß die größte Gefahr Österreich gleich bei der Begründung des österreichischen Reiches bedroht hat, als Suleimann, der größte osmanische Herrscher, es angegriffen hat. Wer hat die Gefahr abgewehrt? Die beiden Helden heißen Jurišić, der Verteidiger von Güns, und Nikolaus Zriny, den man den Kroaten nehmen, den man zum magyarischen Helden machen will und der doch ein Kroate war, vom Scheitel bis zur Sohle, ein Vertreter des ersten und edelsten kroatischen Geschlechtes. (Lebhafter Beifall.)

Und seit der Zeit, wohin Sie blicken, wo immer der habsburgische Aar seine Schwingen entfaltet, überall standen die Kroaten im ersten Treffen. Was wäre aus dem Habsburger Reiche geworden in den Jahren 1848/49! Und wenn wir den letzten wirklich ruhmvollen Tag Österreiches nehmen, den Tag von Lissa, der Sieg, den die schwachen Schiffswände der Flotte Tegetthoffs erfochten haben, war nur möglich, weil hinter den schwachen Schiffswänden die starken Herzen der kroatischen Marineure schlugen. (Lebhafter Beifall und Händeklatschen.)

Aber, meine Herren, welchen Dank haben sie dafür und schließlich, welchen Dank haben auch wir Slowenen? Wir haben mit den Kroaten immer gute Bruderschaft gehalten, wir haben das antemurale christianitatis gegen den Erbfeind gebildet und in allen Kämpfen, wie ich bereits früher sagte, haben die slowenischen Regimenter in ihren Stellungen auf des musterhafteste sich gehalten, ich erinnere nur an jenes Regiment — und ich bin stolz, ihm angehört zu haben — an das Regiment Nr. 47 der untersteierischen Slowenen, dem der alte Haudegen Feldzeugmeister d'Aspre nach der Schlacht bei Santa Lucia die Parade immer nur entblößten Hauptes, mit abgezogenem Hute abgenommen hat.

Welchen Dank haben wir davon gehabt? Und nun die bedauerliche Sache in Fiume! Wie ist die Sache zu erklären? Wer eine Erklärung dafür sucht, der gehe einmal in das dreieinige Königreich herab, er gehe zum Beispiel in den Prachthafen von Buccari und sehe sich an, wie dieser Hafen — die Hafenpolizei, die Hafenbehörde und alles ist natürlich magyarisch — verschlammt, geradezu versaut ist.

Und wer landwirtschaftliche Schönheiten haben will, der findet in ganz Europa nichts schöneres, nichts großartigeres, als die Plitvicer Seen. Ich war heuer mit einem Freunde aus dem Herrenhause in diesen herrlichen Gegenden. Wir waren entzückt von diesen wundervollen Landschaften. Um aber, meine Herren, hinzukommen, müssen Sie für tour und retour 150 Kilometer per Wagen auf elenden Straßen zurücklegen, weil die magyarische Verkehrspolitik es nicht zuläßt, in diese Gegenden eine Bahn zu führen. (Zwischenrufe.) Und weiter sehen Sie sich einmal diese gottbegnadeten Königreiche Kroatien, Slawonien und Dalmatien an. Dieses dreieinige Königreich gehört unter die bestdotierten Länder Europas; Sie finden dort alles: den fruchtbarsten Ackergrund, ausgezeichnete Weingelände, herrliche Eichen- und Fichtenwälder, die schönsten Häfen der Welt, enorme Wasserfälle, Heilquellen, Kohle, Erz und bei alledem ein verarmtes, verlendetes, verzweifeltes Volk (Hört! Hört!), das zum Wanderstab greift, weil es zu Hause nicht mehr seine Existenz findet, weil man es ausgeliefert hat seinen nationalen Gegnern!

Aus derartigen Dingen, meine Herren, werden solche Beschlüsse erklärlich. Es ist dies die Politik der Desperation, die Politik der Verzweiflung, die das Vertrauen zu Wien, das Vertrauen zum Hof, das

Vertrauen zu Österreich eingebüßt hat. Darin liegt — ich spreche das mit patriotischer Beklemmung aus — eine große Gefahr für uns. Ich glaube, die Herren kroatischen Vertreter in diesem Hause in ihrer ungeheuren Mehrzahl werden sich mit dem Beschlusse in Fiume nicht indentifizieren und ihn nicht billigen. (Sehr richtig!) Wir Slowenen verstehen ihn schon gar nicht. Ich glaube übrigens auch nicht, daß ihn das kroatische Volk ratifizieren könnte; es müßte seinen Jellačić, der mit dem Säbel nach Norden zeigt, um die Achse drehen.

Was aber uns Slowenen betrifft, die wir stets gute Freundschaft mit den Kroaten gehalten haben, die wir uns mit ihnen eins fühlen, die wir ihre Brüder sind, die mit ihnen stehen und fallen wollen, wir müssen in diesem Falle erklären, wenn das kroatische Volk den Beschluß von Fiume ratihabieren wollte, so müßten auch, so leid es uns täte, unsere Wege diesbezüglich auseinandergehen. Hier aber, meine Herren und hohe Regierung, haben Sie ein Mittel in der Hand, diese bedenkliche Stimmung des kroatischen Volkes zu bessern.

Wir sind Anrainer der Kroaten, die Maßregeln für Unterkrain — uns trennt nur die kleine Kulpa — kommen teils direkt, teils indirekt den Kroaten zu gute. Wenn sie drüben durch den Augenschein sehen werden, daß nicht mit Absicht von Wien aus hingearbeitet wird auf den materiellen und den politischen Untergang der Südslawen, so wird die Stimmung eine ganz andere, eine bessere sein. Auch aus diesem Grunde erlaube ich mir, indem ich schließe und für die mir gezollte Aufmerksamkeit bestens danke, meinen Dringlichkeitsantrag dem hohen Hause zur Annahme zu empfehlen. (Lebhafter Beifall und Händeklatschen. — Redner wird vielseitig beglückwünscht.)

2.

Vloga našega konzorcija za belokranjsko železnico, s katero sem pobijal mnenje železničnega ministrstva, da bi belokranjska železnica mogla škodovati tržaškemu prometu, se je glasila:

Hohes Präsidium!

Mit Erlass vom 25. Aug. l. J., Z. 17.288/2, hat das h. Eisenbahnministerium dem erg. gef. Konsortium für die Weißkrainer Bahnen die Bewilligung zur Vornahme technischer Vorarbeiten für eine Bahn von der Station Rudolfswert der Unterkrainer Bahnen über Semič und Gradac bis Mötling mit einer Abzweigung von Gradac bis Tschernembl auf die Dauer eines Jahres zu erteilen befunden.

Dagegen wurde die angesuchte Bewilligung zur Vornahme technischer Vorarbeiten für Fortsetzungsstrecken von Tschernembl bis zur Landesgrenze und von Möttling bis zur Landesgrenze gegen Kroatien nicht erteilt, da angeblich durch diese intendierten Bahnlinien im Falle ihres Anschlusses an die Linie Karlstadt—Fiume die Verkehrsverhältnisse zum Nachteile der österr. Hafenstadt Triest und der an diesem Hafen interessierten Eisenbahnen nachteilig beeinflußt werden.

Indem das hochachtungsvoll gef. Konsortium für die erteilte Vorkonzession seinen erg. Dank ausspricht und daran die Mitteilung knüpft, daß mit der Inangriffnahme der Vorarbeiten demnächst vorgegangen werden wird, glaubt es gleichwohl, gegen die vom Eisenbahnministerium mit dem eingangs zitierten Erlasse aufgetragene Reduzierung des Projectes im Interesse der betroffenen Bevölkerung Stellung nehmen und deren Motivieung bekämpfen zu sollen.

Zunächst möchte das erg. gefertigte Konsortium nur so nebenbei hervorheben, welch' merkwürdigen Eindruck es machen muß, wenn man sieht, daß die verkehrspolitisch so natürliche Verbindung der südwestlichen k. k. Staatsbahnen via Rudolfswert und den Weißkrainer Linien, bzw. deren Fortsetzung bis zur k. ungar. Staatsbahnstrecke Karlstadt—

Fiume von beiden Regierungen mit den gleichen Argumenten perhorresciert und bekämpft wird. Allerdings wenn sich die Ungarn diesem Ausbau widersetzen, so erscheint dies insoferne begreiflich, als die Zulassung dieser Verbindung einen offenkundigen Bruch mit der bekannten Baroß'schen Verkehrspolitik bedeutet und Bresche legt in das von unsern Nachbarn konsequent verfolgte Bestreben, Dalmatien und das Okkupationsgebiet von Österreich möglichst fernzuhalten und beide eisenbahnpolitisch an die jenseitige Reichshälfte dauernd zu fesseln. Vollends unerfindlich aber muß es sein, wenn österreichischerseits dieselbe Position bezogen und der ins Auge gefaßten Verbindung der Weißkrainer Linien mit dem ungar.-kroatischen, sowie in weiterer Folge mit dem dalmatinischen und bosnischen Bahnnetze durch den Hinweis auf eine angebliche Schädigung Triests begegnet wird.

Das erg. gef. Konsortium kann sich angesichts dieses Umstandes einer bittern Regung nicht erwehren. Hunderte von Millionen Kronen wurden in den letzten Jahren in Form von Bahn- und Hafenbauten u. s. w. vom Reiche zugunsten Triests aus Staatsmitteln aufgewendet. Auch die armen Gemeinden, welche zwischen Tschernembl und der kroatischen Landesgrenze liegen, haben mit ihrer Steuerleistung zu diesen kolossalen Aufwendungen das Ihrige beigetragen. Ist nun der Effekt dieser Riesensummen, welche der Staat für Triest geopfert hat, wirklich ein so minimaler, daß unser Emporium an der Adria nicht einmal den Entgang von ein paar hundert Waggons jährlich, welche möglicherweise nach Fiume aus dem zu neuem Verkehrsleben erwachten Weißkrain abgelenkt werden könnten, zu verschmerzen imstande wäre? Und sollen wirklich die so entwicklungsfähigen Gegenden am krainischen Kulpaufer lediglich deshalb in ihrer derzeitigen wirtschaftlichen Erstarrung belassen werden, weil vor Dezennien das Schlagwort von der aus dem Anschluß an die Linie Karlstadt—Fiume resultierenden Triester Schädigung erfunden wurde und trotz seiner Inhaltlosigkeit selbst in maßgebenden Kreisen bis auf den heutigen Tag festgehalten wird?

Denn die im h. Erlasse ausgesprochene Befürchtung stellt sich bei näherer Prüfung der ausschlaggebenden Momente als durchaus ungegründet und unstichhältig dar, was sofort nachgewiesen werden soll.

In Betracht kommt hiebei eigentlich doch nur der Verkehr der Unterkrainer Bahnen ab Rudolfswert. Von den Weißkrainer Transporten kann füglich aus zwei Gründen abgesehen werden. Mit den derzeitigen Hauptexportartikeln Weißkrains: Wein, Tiere und tierische Producte, endlich Obst (dessen Kultur daselbst zufolge günstigster Produktionsbedingungen einen ungeahnten Aufschwung nehmen könnte) wird selber stets auf den Westen, somit auf die Unterkrainer Bahn via Rudolfswert angewiesen sein. Im O. und SO. begegnet dieser Export der stärkern Konkurrenz des gesegneten Kroatiens, demnach ist diese Richtung tatsächlich ausgeschlossen. Was Weißkrain sonst an Massenproducten aufbringen könnte, vor allem Braunkohle, Erz, Eichenholz, vermag wegen der allzu kostspieligen Achsfracht auch derzeit nicht den Unterkrainer Bahnen zugeführt werden, bleibt vielmehr unbehoben und unbenützt an seinem ursprünglichen Stand- und Fundort.

Von Rudolfswert—Straža ab bis Laibach, somit auf der gesammten Hauptstrecke der Unterkrainer Bahnen erscheint jedoch die Möglichkeit einer erfolgreichen Konkurrenz von Fiume gegen Triest so gut wie ausgeschlossen. Rudolfswert ist entfernt von Laibach 76 km, letzteres von Triest (Südbahn) 144 km, somit beträgt die Gesammtdistanz 220 km. Dagegen betrüge dessen Entfernung von Fiume unter der Voraussetzung, daß der Anschluß an die kgl. ungar. Staatsbahn bei der möglich südlichsten Station (Station Tounj) erfolgte, noch immer von Tounj bis Fiume 137 km, hiezu die zu erbauende Weißkrainer Bahn mit deren kroatischer Fortsetzung bis Tounj 90 km, somit zusammen 227 km. Aus dem Gesagten erhellt somit, daß in der Relation nach Rudolfswert bereits heute Triest einen kilometrischen Vorsprung besitzt. Wird dagegen die

virtuelle Länge in Anschlag gebracht, so ergibt sich eine noch ungleich größere Differenz zugunsten der Relation Rudolfswert—Triest.

Vorweg soll zugegeben werden, daß es der Tarifpolitik möglich ist, durch Erstellung entsprechender Frachtsätze diesen kleinen Vorsprung auszugleichen. Allein auch die verwegenste Tarifpolitik begegnet einer Untergrenze, welche à la longue nicht überschritten werden kann. Auf die Dauer unter den Selbstkosten zu fahren bringt beim besten Willen auch die kgl. ung. Staatsbahn nicht zustande.

Und dieser Fall wäre hier gegeben. Um dies bis zur Evidenz zu erhärten, braucht man nur die Trace der Unterkrainer Bahnen in der Relation Rudolfswert—Laibach und die daran sich schließende Südbahnstrecke Laibach—Triest mit jener zu vergleichen, welche sich aus der bis Tounj—Ogulin fortzusetzenden Weißkrainer Bahn und dem restlichen Teile der kgl. ungar. Staatsbahnlinie Ogulin—Fiume ergibt. Um wie vieles geringer sind die Terrainschwierigkeiten, die auf der Route Rudolfswert—Laibach—Triest zu überwinden sind! Der höchste Punkt auf der Unterkrainer Hauptstrecke Rudolfswert—Laibach hat eine Meereshöhe von ca. 340 m, auf der Südbahnstrecke Laibach—Triest eine solche von 557 m. Dagegen hätte die Weißkrainer Linie, da von einer Durchbohrung des Uskokengebirges wohl aus finanziellen Rücksichten abgesehen werden dürfte, selbst am tiefsten Punkte der Einsattlung die Wasserscheide zwischen Gurk und Kulpa bei ca. 460 m zu überschreiten, um sodann bis zur Kulpaübersetzung bei Weinitz auf 160 m zu sinken. Dann gewänne sie bei Ogulin bereits eine absolute Höhe von 323 m, um sodann unausgesetzt zu steigen, bis die absolute Höhe von 805 m erreicht wird. Von da fällt die Trace bis zum Meeresniveau bei Fiume.

Aber nicht allein die Höhendifferenz, welche nach dem Gesagten über 200 m beträgt, kömmt hier in Betracht, sondern auch die Verkehrsstörungen und Betriebserschwerungen sind mit zu berücksichtigen. Und diese sind auf der ungar. Staatsbahnstrecke Ogulin—Fiume ganz erheblich größer als selbst auf der Karststrecke der Südbahn. So unsanft auch die Bora namentlich bei Ležeče in den Herbst- und Wintermonaten zu blasen pflegt, mit der rasenden Gewalt, mit welcher sie in derselben Zeit zwischen Plaze und Buccari wütet, kann sie gar nicht verglichen werden. Und das nämliche Verhältnis stellt sich heraus, wenn man die Schneeverwehrungen auf beiden Strecken in Bezug auf Dauer und Intensität mit einander vergleicht.

Deshalb erscheint es dem Kenner der einschlägigen Verhältnisse vorweg unbegreiflich und unerfindlich, wenn von einer erfolgreichen Konkurrenzierung von Triest durch Fiume lediglich zufolge des Ausbaues der Weißkrainer Bahn bis zum Anschlusse an die Linie Karlstadt—Fiume gesprochen wird.

Indeß selbst in dem Falle, wenn von der staatlich so hervorragend wichtigen Fortsetzung der Weißkrainer Linien in der Richtung gegen Dalmatien und Bosnien abgesehen wird, erscheint die Herstellung des von dem ergebenst gefertigten Konsortium geplanten Projektes im dessen ursprünglichen Ausmaße ebensowohl durch gewichtige lokale Interessen als durch finanzielle Rücksichten dringend geboten. Mittels Eingabe vom 4. December 1905 hat das gefertigte Konsortium die Bewilligung zu den Vorarbeiten für ein Projekt nachgesucht, welches die Landesgrenze an zwei Punkten, bei Möttling und bei Weinitz erreichen soll. Das erstere wurde vom h. Eisenbahnministerium indirekt zugestanden, nachdem Möttling tatsächlich an der kroatischen Grenze oder wenigstens in deren unmittelbarer Nähe gelegen ist. Bezüglich des letzteren aber wurde mit Erlaß vom 25. August l. J., Z. 17.288/2, verfügt, daß die Vorarbeiten nicht über Tschernembl hinaus vorzunehmen wären. Die Projektstrecke wurde somit um das Stück Tschernembl—Weinitz = 18 km gekürzt. Allein hiebei wurde übersehen, daß gerade diese dem Bahnbaue die geringsten Schwierigkeiten entgegenstellende Strecke, sehr entwicklungsfähige Gegenden durchquert, welche zu ihrem wirtschaftlichen Aufschwunge nur

einer Bahnverbindung bedürfen. Das erg. gef. Konsortium erlaubt sich nur darauf hinzudeuten, daß sich zwischen Tschernembl und Weinitz ergiebige Vorkommen von Kohle und Eisenerzen befinden, daß ferner dieser Teil von Weißkrain noch über ansehnliche Bestände von Eichen, Fichten und Edelkastanien verfügt, der Boden fruchtbar ist und die obere Kulpa eine ganz ausgezeichnete Wasserkraft darbietet. Außerdem stellt die Bevölkerung ein hervorragend tüchtiges Arbeitermaterial. Wie sehr der wirtschaftliche Wert der Bahn gerade in diesen Gegenden erkannt und begriffen wird, wolle aus der gegen geneigten Kommunikatsrückschluß anverwahrten, an das gef. Konsortium zuhanden des Abg. Fr. Šuklje gerichteten, von 16 Gemeinden gefertigten Eingabe entnommen werden. Endlich ist zu berücksichtigen, daß auch der kroatische Teil der fruchtbaren Kulpaniederung, das kroatische Prikupje mit seinen Erzeugnissen an Getreide, Wein und Vieh nach der Weißkrainer Linie gravitiert. Die Vermutung ist nicht unstatthaft, daß die von dem h. Min. abgelehnte Strecke Weinitz—Tschernembl ertragsreicher sein dürfte als die gesammte restliche Strecke Tschernembl—Rudolfswert trotz ihrer weit größeren kilometrischen Länge.

Gestützt demnach auf die vorstehenden Ausführungen, erlaubt sich das hochachtend gef. Konsortium zu erklären, daß es zwar entschlossen ist, ungesäumt mit den Vorarbeiten in dem bisher bewilligten Ausmaße zu beginnen, selbe rechtzeitig fertigzustellen, daß es aber unter einem ergebenst ersucht, das h. Eisenbahnministerium geruhe, im Hinblicke auf die vorstehend angeführten Gründe die erteilte Vorkonzession auch auf die Teilstrecke Tschernembl—Weinitz (Landesgrenze) auszudehnen.

Für das Konsortium der Weißkrainer Bahnen

der Obmann: Graf Jan Harrach, m. p.

An das hohe Präsidium des k. k. Eisenbahnministeriums

Wien.

3.

Na moja razkritja o načinu, kako je bila vstvarjena belokranjska železnica (glej str. 98 in sl.), je prinesel »Slovenec« dne 22. julija 1914 kot odgovor le daljšo notico pod naslovom: Pavlihova trobenta«. V njej se zrcali ves neomejeni Šusteršičev napuh. Ali nad vse značilna je slabo prikrita grožnja, s katero se notica konča. »Nujno svetujemo...« Da se to razume, treba pomisliti, da je bila ta replika objavljena dne 22. julija 1914 ter da je bil avstrijski ultimatum v Beogradu izročen dan kasneje, dne 23. julija. V tej zvezi mi je jasno, da je bil moj naslednik v deželnem glavarstvu takrat že poučen o tem, kaj namerava Dunaj.

»Slovenec« piše proti meni:

»Pavlihova trobenta: Mi nismo nikdar in nikjer trdili, da Šuklje, ko je bil še poslanec Slov. ljudske stranke, ni nič delal za belokranjsko železnico. Saj bi bil zanemaril najvitalnejše dolžnosti napram Beli Krajini, koje zastopstvo mu je bila poverila S. L. S., če ne bi nič storil v tej stvari. To je bila njegova **prva dolžnost,** koje izvršitev je stranka opravičeno od njega zahtevala. Čemu je pa bil belokranjski poslanec? To je bilo vendar najmanje, kar se je moglo od njega zahtevati. Če je to »zasluga«, da se poslanec pobriga za svoje volilce, potem ne bo nihče odrekel »zaslug« izredno občutnemu gospodu na Kamnu. Kar smo pa mi v svojem članku trdili, je, da ima — v kolikor pridejo v poštev domači faktorji — **edino Slov. ljudska stranka kot taka** vse **resnične** zasluge za oživotvorjenje belokranjske železnice.

Kar je posameznik delal, je imelo le v toliko pomen, v kolikor je za njim stala Slovenska ljudska stranka in v kolikor je bila v položaju, vreči na tehtnico celo politično pezo te stranke. To pravico razpolaganja s stranko je pa imel **samo njen voditelj in ta je v odločilnem trenotku zastavil ves upliv stranke za belokranjsko železnico,** za katero so sicer z vnemo delovali vsi poslanci SLS. To zgodovinsko resnico smo pribili in prav nepotrebno je bilo, da se je radi tega razkoračil gospod dvorni svetnik. Tudi tega mu končno ne odrekamo, da ga je menda enkrat voditelj SLS. seboj vzel, ko je šel v zadevi belokranjske železnice do ministrskega predsednika. Naj mu bo gospod dvorni svetnik za to hvaležen; opravil bi bil voditelj stranke brez njega ravno tako dobro! Če se je pa plemeniti gospod s Kamna povzpel koncem svojega članka do osebnih napadov, si je s tem javno sam dal primerno spričevalo. **Nujno svetujemo** gospodu dvornemu svetniku, naj v miru uživa svoj pokoj!

Dodatki k XXVII. poglavju.

1.

Za eno najvažnejših svojih dolžnosti sem vedno smatral skrb za naše **železniško omrežje**. Razvijati to omrežje, prepreči deželo z železniškimi tiri, izkoriščati na ta način preugodno zemljepisno lego našega ozemlja, — to doseči je bila moja srčna želja! Prešinjen ideje sem se obrnil s posebno spomenico na vojaške kroge, da si pridobim to imenitno podporo. Šefu generalnega štaba **Conradu-Hötzendorfu** sem poslal sledečo spomenico:

Euer Exzellenz!

Das Streben nach möglichster wirtschaftlicher Entwicklung hat in den südlichen Alpen — und Karstländern der Monarchie das natürliche Verlangen nach Vervollständigung des dortigen Eisenbahnnetzes hervorgerufen. Dieses Streben deckt sich mit den Anforderungen der Heeresverwaltung, welche begreiflicherweise auf die Ausgestaltung der Kommunikationsmittel dieser Gebiete den grössten Nachdruck legen muss.

Durchdrungen von dem Wunsche, den vorgedachten Bestrebungen der Bevölkerung möglichst rasch zum Durchbruche zu verhelfen, plant der ergebenst gefertigte Landeshauptmann zu gedachtem Zwecke eine grosse, organisierte Aktion. Er glaubt hiebei mit voller Bestimmtheit auf die tatkräftige Unterstützung der Heeresverwaltung, insbesondere des Generalstabes rechnen zu dürfen. Demzufolge gestattet er sich, Euer Exzellenz nachfolgendes Expose zur hochgeneigten Kenntnisnahme, Erwägung und Förderung zu unterbreiten.

Vier Eisenbahnlinien im Süden des Reiches sind es, welche einerseits durch ökonomische, andererseits durch militärische Interessen nach dem Dafürhalten des hochachtungsvoll gefertigten Landeshauptmannes geboten erscheinen. Bei deren Aufzählung möchte der gefertigte von Süden nach Norden fortschreiten und in dieser Reihenfolge vorerst nachstehende Linien aufführen:

I. In Fortsetzung der Wechselbahn eine Linie gedacht als Hauptbahn zweiten Ranges etwa von der Station Purkla der Radkersburger Flügelbahn, dann durch Unterkrain, Innerkrain und Istrien verlaufend bis zum Anschlusse an die Station Herpelje, wodurch einerseits die Verbindung mit Triest, andererseits jene mit dem Hafen von Pola hergestellt wird.

II. Eine Bahn von Adelsberg über Podkraj in das Wippachertal zum Anschlusse an die Linie Haidenschaft—Wippach.

III. Eine Linie von Laibach ausgehend über Billichgratz, Sairach, Idria zum Anschlusse an die Wocheinerbahn bei St. Lucia; endlich

IV. eine Linie, welche von einem Punkte der Bahn Cilli—Wöllan ausgehend über Stein nach Krainburg führt.

Ad I. wird bemerkt: Bereits durch das volkswirtschaftliche Interesse ist der Ausbau der sogenannten Wechselbahn bis zur Adria im Hinblicke auf die ökonomische Entwicklung der betreffenden Länder und Landesteile dringend geboten. In der Ost-Steiermark macht sich derzeit eine lebhafte Bewegung geltend, diesen in eisenbahnpolitischer Hinsicht bisher so vernachlässigten Gegenden zu einer rascheren Verbindung mit

dem Zentrum der Monarchie sowie zu einem grossen Verkehrswege nach der Meeresküste zu verhelfen. Auch im krainischen Unterlande haben ähnliche Tendenzen zur Einsetzung von Lokalkonsortien geführt. Die Wichtigkeit eines solchen Schienenstranges auch für die Zwecke der Heeresverwaltung liegt auf der Hand und braucht wohl nicht erst bewiesen zu werden. Wie aber ist diese dritte Bahnverbindung mit Triest und der Adria rationell zu führen? Der ergebendst gefertigte Landeshauptmann möchte es mit Absicht vermeiden, sich in den Widerstreit der lokalen Interessen, wie sich solche in der südöstlichen Steiermark derzeit geltend machen, einzumengen. Jedenfalls wird diese Linie die Save zu erreichen haben und den Südbahnflügel Steinbrück—Agram an einem gelegenen Punkte kreuzen. Auf das krainische Ufer übergehend hätte die Projektsbahn etwa bei der Station Landstrass den Gurkfluss zu überschreiten, um sodann an dem rechten Gurkufer verlaufend bei Kandia-Rudolfswert in die derzeit ihrer Verwirklichung entgegengehende sogenannte Weisskrainerbahn einzumünden. Sodann nach abermaliger Uebersetzung der Gurk auf der ohnehin für die Weisskrainerbahn gegebenen Rudolfswerterbrücke hätte die Linie den Flügel der Unterkrainerbahn Rudolfswert—Straža zu benützen, dann dem Gurktale folgend bis in die Nähe von Seisenberg zu verlaufen und alsdann wieder auf dem rechten Gurkufer sich bis auf die Plateauhöhe zu entwickeln. Etwa bei der Station Gutenfeld wird wieder in den Gottscheerflügel der Unterkrainerbahn eingemündet, um selben bis zur der zwischen den Bahnstationen Ortenegg und Reifnitz gelegenen Ortschaft Žlebič zu benützen. Darauf wird dem Tale von Soderschitz folgend oberhalb Neudorf die Wasserscheide von Gross-Oblak mit durchschnittlicher Seehöhe von 750 m erreicht.

Dort angelangt ergeben sich drei Möglichkeiten. Eine Alternative würde von Gross-Oblak—Radljak (779 m) in Serpentinen über Grahovo, Martinsbach, Zirknitz nach Rakek führen und von dieser Station die Südbahn im Péage-Verkehre benützen.

Nach dem zweiten Alternativprojekte wäre die Bahn zu trassieren von Oblak—Radljak (779 m) in Serpentinen nach Grahovo, Martinsbach, Zirknitz bis Niederdorf (553 m). Von da aus hätte sie an dem Dorfe Selzach vorüber durch das Rakbachtal zu führen und zwischen St. Kantian und Počivavnik die Südbahn zu übersetzen und nördlich von der Südbahnstrecke nach Adelsberg zu führen.

Die Fortsetzung ist für beide Varianten gemeinsam über Präwald, von da aus mit einen 1400 m langen Tunnel in das Tal Senožeče, weiter an der Ortschaft Niederdorf vorbei in das Tal der Raša bis zur Einmündung in die Wocheinerbahn bei der Staatsbahnenstation St. Daniel. Die weitere Verbindung bis Triest ist ohnehin durch die schon bestehende Staatsbahnlinie gegeben.

Allein beide Varianten rufen gewichtige Bedenken hervor, welche sich sowohl auf eisenbahnpolitische, als auch strategische Gründe stützen. Nach dem ersten Alternativ-Projekte ist es die Péagierung, welche an sich nur mit grossen Opfern von der Südbahn erkauft werden könnte, andererseits aber das Postulat einer dritten Linie zur Adria nicht nur nicht erfüllt, sondern geradezu illusorisch macht. Die Südbahn kann ja heute kaum ihren enorm gesteigerten Frachtenverkehr bewältigen. Bei der gegenwärtigen Ausrüstung dieser notleidenden Privatbahn könnte der Zuwachs an Frachtquantitäten, bewirkt durch die Einmündung der vorstehend beschriebenen Hauptbahn wohl kaum bewältigt werden. Der gleiche Uebelstand tritt übrigens auch bei der Einmündung in die Station St. Daniel zutage. Auch hier käme es zu einer Ueberlastung der ohnehin nicht sehr leistungsfähigen Linie Wochein—Triest und müssten sich die grössten verkehrstechnischen Schwierigkeiten aus einer solchen Koppelung ergeben.

Der ergebenst gefertigte Landeshauptmann verzichtet darauf, die volkswirtschaftlichen Nachteile, welche eine derartige Trassenführung bewirken müsste, des näheren hervorzuheben. Er möchte nur auf ein

Moment verweisen, von welchem er voraussetzt, dass seine diesbezüglichen Anschauungen von dem hohen Generalstabe geteilt werden. Alle diese Linien gehen nämlich über den 604 m hohen Sattel bei Adelsberg, wo sonach bei dem sogenannten »Räuberkommando« nebst der alten und neuen Reichsstrasse auch die Südbahn und die neuen Projektslinien den Uebergang finden müssen. Ein Truppenaufmarsch nach dem Süden der Adria müsste sich daher an diesem einzigen »Loche« stauen und es dem Gegner ermöglichen, mit einer relativ geringen Quantität eines modernen Sprengmittels alle Verkehrswege dieses Passes in wenigen Augenblicken unbrauchbar zu machen.

Die soeben angeführten Gründe sprechen daher für die Wahl einer dritten Projektslinie, welche der hochachtungsvoll gefertigte Landeshauptmann der hohen Leitung des Generalstabes nachdrücklichst zu empfehlen sich gestattet. Die von ihm befürwortete Linie führt nämlich von Oblak—Neudorf unter dem Kreuzberg über Laas, Altenmarkt, Podcerkev auf der grossen Lehne über dem Südufer des Zirknitzersees zum Scheitelpunkte bei dem Forsthause Javornik (860 m). Sodann fällt sie auf der Südwestlehne des Schneeberg-Javornik-Gebirgszuges in das obere Poiktal zum Dorfe Bač, verläuft im Poiktale bei dem Dorfe Grafenbrunn und erreicht den gegen das Rekatal abfallenden Höhenrücken unweit des Dorfes Šembije. Von da an steigt sie bis zum Dorfe Jablanic, übersetzt bei diesem Dorfe den Rekafluss und führt über die Ebene von Unter-Zemon an der südlichen Lehne des Mrzlik-Baches zur Studenagora, unterführt diesen Berg durch einen Tunnel und gelangt über Castelnuovo (540 m) sodann abfallend zur Staatsbahnenstation Herpelje-Kozina.

Der hochachtungsvoll gefertigte Landeshauptmann glaubt behufs Empfehlung dieser Trasse vor allem folgende Momente anführen zu dürfen: Sie bietet überwiegend den Vorteil, dass sie durch ganz neue, vom Bahnverkehre bisher nicht berührte Gebiete führt und somit diese Gegenden erst dem Verkehre erschliesst. Die Linie ist des weiteren mit keinen abnormen technischen Schwierigkeiten verbunden, denn trotz der zu bewältigenden Scheitelhöhe von 860 m beträgt das Maximalgefälle nur 25% und wird selbes bei genauerem Studium der Trasse sich noch weiter reduzieren lassen. Durch ihre ganze Situierung erscheint diese Bahnstrecke vor einem gegnerischem Handstreiche weitaus geschützter, als die übrigen Bahnen des österreichischen Südens. Für den Truppenaufmarsch aber wäre sie nach der unmassgeblichen Meinung des ergebenst gefertigten Landeshauptmannes von hohem Werte. Mit ihrer Zuhilfenahme wäre es möglich, die Truppenmassen, welche insbesondere aus der anderen Reichshälfte nach dem Süden der Monarchie im gegebenen Falle rasch zu dirigieren sind, anstatt über die geradezu verhängnisvolle Kopfstation Steinbrück direkt in die Nähe von Triest und auf die nicht genügend geschützte Halbinsel von Istrien zu bringen.

Ad II. Die Linie Adelsberg—Podkraj—Haidenschaft—Görz entspricht durchwegs einem eminenten Interesse der Heeresverwaltung, gegen welches die hiebei in Betracht kommenden lokalwirtschaftlichen Interessen geradezu verschwinden. Infolgedessen soll auf eine weitere Begründung dieser Linie gar nicht eingegangen werden.

Ad III. Auch über die Projektsbahn Laibach—Idria—St. Lucia kann sich der gefertigte Landeshauptmann sehr kurz fassen. Die wichtige Station St. Lucia ist zufolge der nahen italienischen Grenze zu wenig geschützt und allzu exponiert. Durch die Erstellung dieser Bahn wird es ermöglicht werden, allfällige Truppennachschübe von Laibach in das bedrohte Isonzotal zu dirigieren. Demnach darf der in aller Ergebenheit gefertigte Landeshauptmann die Hoffnung aussprechen, auch für diese Projektsbahn, für welche wichtige Lokalinteressen sprechen, die tatkräftige Unterstützung der Heeresverwaltung und des hohen Generalstabes zu finden.

Nur einen Umstand möchte er hiebei eingehender darlegen. Auf den ersten Anblick hätte es zweifellos etwas Verführerisches an sich, die

Verbindung mit St. Lucia unter Benützung der bereits bestehenden Lokalbahn Laibach—Oberlaibach anzustreben und hiebei rund 20 km Bahnbau zu ersparen. Dennoch hält der Gefertigte einen solchen Gedanken für unpraktisch. Zunächst aus dem Grunde, weil die genannte Lokalbahn Laibach—Oberlaibach das Geleise der Südbahn benützt, somit von selber abhängig ist. Dann, weil Oberlaibach trotz seiner Entfernung von der Landeshauptstadt fast die gleiche Seehöhe besitzt und somit durch die Benützung dieser Lokalbahn zirka 20 km der Bahnentwicklung verloren gehen. Der Aufstieg auf das wasserarme Plateau von Geräut und dessen Uebersetzung ist mit großen technischen Schwierigkeiten verbunden und erfordert zahlreiche Kunstbauten. Alle diese Nachteile lassen sich mit Leichtigkeit vermeiden, wenn die Trasse sofort beim Staatsbahnhofe in Laibach abzweigt, an der Gebirgslehne beginnend bei Dravlje sich entwickelt und durch das gutbevölkerte ressourcenreiche Tal von Billichgratz und Sairach weiter geführt wird. Ein zirka 3 km langer Tunnel geleitet bereits in das Gebiet der Idrijca, deren Talsohle bei Hotalež erreicht wird, von wo aus die Bahn ohne weitere Schwierigkeiten zur Einmündung in die Station St. Lucia gelangt.

Diesbezüglich wird bemerkt, daß seitens der Lokalinteressenten bereits die Vorkonzession für diese Linie erworben wurde. Ein generelles Projekt ist ausgearbeitet und an Ort und Stelle seitens eines Technikers der k. k. Eisenbahnbaudirektion geprüft und gebilligt worden.

Ad IV. Die von Zeltweg über Wöllan nach Cilli führende Bahn entbehrt bis nun jedes direkten Anschlusses an das Land Krain. Der gefertigte Landeshauptmann verzichtet darauf, bei diesem Anlasse seine Privatansicht des näheren zu motivieren, wornach diese Linie am besten abzweigend von der Station Rietzdorf a. d. Pack, durch das obere Sonntal über Praßberg und Obergurk zu führen wäre. Vom letztgenannten Orte aus könnte man mit einem Durchschlage in das Tucheinertal gelangen, von wo aus sich der Fortsetzung über Stein nach Krainburg keine größeren Schwierigkeiten mehr in den Weg stellen.

Der hochachtungsvoll gefertigte Landeshauptmann gibt sich naturgemäß nicht der Illusion hin, als wäre der Staat in der Lage, insbesondere bei seinen gegenwärtigen finanziellen Bedrängnissen, sämmtliche hier angeführten Bahnlinien, welche durchgehends als Hauptbahnen zweiten Ranges zu bauen wären, sofort in die Hand zu nehmen und auszubauen, aber er hält an dem Gedanken fest, daß jede dieser Bahnen im Interesse unserer Kriegsbereitschaft gelegen ist und daß es vielleicht ein sehr beklagenswertes Versäumnis wäre, mit deren Inangriffnahme allzulange zu zögern. Die vorbereitenden Schritte für die Verwirklichung der genannten Projektsbahnen können nicht früh genug unternommen werden. Der ergebenst Gefertigte erachtet es als eine hohe Pflicht gegenüber dem Lande und dessen Volkswirtschaft, sowie gegenüber der ökonomischen Entwicklung des ganzen Hinterlandes der nördlichen Adria seine schwachen Kräfte dieser Angelegenheit zu widmen und mit deren ganzem Aufgebote für die Realisierung dieser Projekte tätig zu sein. Er gestattet sich demnach, an Euer Exzellenz die ergebene Bitte zu richten, hochdieselben geruhen diesen Fragen ein geneigtes Augenmerk zuzuwenden, und mit dem ganzen Gewichte, welches der so überaus verantwortungsvollen Stellung Euerer Excellenz zukommt, das Zustandekommen der vorstehend angeführten Bahnlinien fördern zu wollen.

Genehmigen Euer Exzellenz den Ausdruck ganz besonderer Verehrung, mit welchem zeichnet Euer Exzellenz

ergebenster

Šuklje m. p.

2.

Posebno na srcu mi je bila »dolenjska transverzalka«, zveza, ki bi spajala Brežice in Novo mesto s Primorsko in Trstom. Zato sem za skupno akcijo s štajerskim deželnim zborom

pripravil pot s člankom, objavljenim v graški »Tagespost«. Njen glavni urednik dr. Reichenauer mi je šel drage volje na roko. Graški filistri in penzijonisti so z nemalim začudenjem čitali v svojem glasilu uvodnik, ki ga je bil spisal in s polnim imenom zaznamoval razvpiti deželni glavar na Kranjskem. Članek pod naslovom: »Vom Wechsel zur Adria« se je glasil tako-le:

Vom Wechsel zur Adria.

Von Landeshauptmann Fr. von Šuklje.

Es ist wohl das erste Mal, dass die »Tagespost« einen von dem krainischen Landeshauptmanne signierten Artikel veröffentlicht. Diese Gastfreundschaft, für welche ich verbindlichst danke, dürfte allerdings auf die Erwägung zurückzuführen sein, dass die Fürsorge für gemeinsame wirtschaftliche Bedürfnisse allerersten Ranges selbst jene aufliegenden Gegensätze überwindet, welche sich aus den tatsächlich vorhandenen national-politischen Strömungen ergeben.

Um was handelt es sich? Dass die östlichen Alpenländer der Monarchie und die sich daran schliessenden Karstgebiete bisher hinsichtlich ihrer Eisenbahnverbindungen höchst stiefmütterlich bedacht wurden, ist eine nicht hinwegzuleugnende, von niemandem bestrittene Tatsache. Wirksam kann diesem Mangel, zufolge dessen das gesamte wirtschaftliche Leben der von ihm betroffenen Gegenden unterbunden ist, gründlich abgeholfen werden nur durch die Erstellung neuer Hauptbahnen. Es ist daher ein bleibendes, nicht genug anzuerkennendes Verdienst jener Männer in der Steiermark, welche das Losungswort von der Bahn Wien—Spalato geprägt und unter die Bevölkerung geworfen haben. Der Gedanke ist vollkommen richtig, nur scheint es mir, dass er einer Komplettierung dringend bedarf.

Seine Voraussetzung ist der Ausbau der Wechsel-Bahn über Hartberg, Gleisdorf, Radkersburg, Pettau, Rohitsch nach Rann, von dort die Save überschreitend bis Rudolfswert, woselbst diese Linie in die nunmehr vollkommen sichergestellte Weisskrainer Bahn (Rudolfswert—Möttling—Landesgrenze) einmündet. Letztere wird derzeit politisch begangen und soll bereits im heurigen Jahre mit dem Baue begonnen werden. Die Weiterführung der Weisskrainer-Bahn von der Landesgrenze bis Karlstadt (30 km billige Flachlandbahn) liegt sosehr im wirtschaftlichen Interesse der anderen Reichshälfte, dass an ihrem baldigsten Zustandekommen nicht zu zweifeln ist. Weit weniger gesichert ist allerdings der Ausbau des zweiten, weit grösseren Teilstückes der Dalmatiner Bahnen Ogulin—Otočac—Gospič—Gračac—Knin. Selbes hat die respektable Länge von 257 km und ist zum überwiegenden Teile eine ausserordentlich schwere und zufolge dessen sehr teuere Karstbahn. Das Zögern der Ungarn, diesen Bau, zu welchem sie sich seinerzeit protokollarisch verpflichtet haben, tatsächlich auszuführen, scheint nun in letzter Zeit allerdings überwunden zu sein. Man kann demzufolge annehmen, dass in Bälde die Bahnverbindung Wien—Spalato aus dem Reiche der frommen Wünsche in das Gebiet der Wirklichkeiten versetzt werden. Nur vor dem Einen möchte ich warnen: Höchst wertvoll und überaus wichtig ist für den Südosten unserer Reichshälfte die Verbindung mit Karlstadt und von dort weiter nach Bosnien. Die zweite Route Ogulin—Knin ist jedoch allerdings von höchstem Werte für die gesamtstaatlichen Interessen, insbesondere für die Sicherung Dalmatiens und seines Hinterlandes im Kriegsfalle, aber derjenige würde sehr irren, der bereits für die nächste Zukunft aus dieser Verbindung sanguinische Hoffnungen für die Belebung unseres Verkehres mit Dalmatien schöpfen wollte. Ich sage dies offen heraus, obschon ich mit dem verdienten Professor Schenkl an der wirtschaftlichen Entwicklungsfähigkeit namentlich der so wenig gekannten und doch so vielfach

Dr. Evgen Lampe

gelästerten Lika keinen Zweifel hege. Trotzdem kann ich mich nur dahin aussprechen, dass auch dann, wenn die Verbindung mit Dalmatien zu Lande eine vollzogene Tatsache ist, der Verkehr nach und von Dalmatien noch durch geraume Zeit mit Vorliebe den billigeren Seeweg einschlagen wird.

Dem Losungsworte »Wien—Spalato« ist demnach nach meinem Dafürhalten die Parole »vom Wechsel zur Adria« an die Seite zu stellen. Mit anderen Worten: Die Wechselbahn ist auszubauen nicht allein bis zu deren Verbindung mit den dalmatinischen Linien, sondern darüber weiter hinaus über Rudolfswert bis zur Küste des Adriatischen Meeres. Der Zug dieser Bahn, für welche ich den Charakter einer Hauptbahn zweiten Ranges beanspruche, hätte zu gehen von Rudolfswert unter Benützung der 8 km Unterkrainer Bahn bis Straža, von dort dem oberen Gurktale folgend an der Lehne des Plateaus von Dürrenkrain sich entwickelnd bis Seisenberg, dann nach Gutenfeld, woselbst der Anschluss an den Gottscheer Flügel der Unterkrainer Bahnen erreicht wird. Von Gutenfeld weiter auf einer Strecke von 19 km wird letztere Bahn mitbenützt. sodann erfolgt die Abschwenkung in das Tal von Soderschitz, wo die Wasserscheide von Oblak sich entwickelt. Und nun käme es zur Gabelung: Der eine Flügel sich senkend zur Karstfalte des Zirknitzer Sees. von dort durch die fürstlich Windischgrätzschen Prachtwaldungen, bei Adelsberg die Südbahn schneidend, bis zu dem am Fusse des Nanos, dieses Markzeichens der Adriabahnen, gelegenen Präwald, Senosetsch und durch das Rašatal nach St. Daniel. Hier mündet die Wechselbahn in die Staatsbahnstrecke Assling—Triest, bis zu welcher nur noch 38 Bahnkilometer zurückzulegen sind.

Der zweite Flügel entwickelt sich unterhalb der Wasserscheide bei Oblak am Städtchen Laas vorbei über Altenmarkt, sodann aufsteigend durch die gewaltigen Waldmassive der fürstlich Schönburg'schen Herrschaft Schneeberg, sodann bis zu der an der Südbahnstrecke St. Peter—Fiume gelegenen Station Illyrisch-Feistritz sich senkend. Bei Jablanica wird dieser Arm der Südbahn überschritten und die Linie über Castelnuovo zum Anschlusse an die Istrianer Staatsbahnen bei Herpelje—Kozina geführt. Dies wäre die Verwirklichung des Losungswortes »vom Wechsel bis zur Adria«.

Einer berufeneren Feder bleibt es überlassen, die überaus wichtigen staatlichen Interssen hervorzuheben, welche durch diesen Bahnbau tangiert erscheinen. Die Verteidigungsfähigkeit des militärisch so hochwichtigen Plateaus Komen—Sessana müsste ausserordentlich gewinnen, ausserdem ist die Linienführung nach Herpelje, vereint natürlich mit einer Ausgestaltung der Istrianer Staatsbahnen nach meinem laienhaften Dafürhalten wohl das wirksamste Mittel, um den einzigen österreichischen Kriegshafen von Pola von dem Schicksale eines zweiten Port Artur zu bewahren. In volkswirtschaftlicher Hinsicht jedoch bildet die Realisierung dieser Bahnprojekte die unerlässliche Voraussetzung für das ökonomische Gedeihen der Ost-Steiermark und des östlichen Krain. Triest, für welches unser Staat in der letzten Zeit so ungezählte Millionen geopfert hat, würde durch die Einbeziehung zweier neuer Hauptbahnen einen mächtigen Impuls für sein Handelsleben erhalten. Und noch Eines, was ich besonders betone: Alle diese Länder vom südöstlichen Niederösterreich beginnend bis zum Küstenlande, welche derzeit von der Südbahn und ihrer Tarifpolitik beherrscht werden, kämen sofort durch die Erstellung von Konkurrenzlinien in eine ungleich günstigere Position, welche ich hiemit nur angedeutet haben möchte.

Dies das Projekt, für welches sich in rühmenswerter Eintracht bereits der steierische und krainische Landesausschuss in gemeinsamen, an das Eisenbahnministerium gerichteten Noten ausgesprochen haben. Zu seiner Verwirklichung braucht es zielbewusster, ausdauernder Arbeit seitens der parlamentarischen Vertreter und seitens der Bevölkerung. Trotz all den Differenzen, welche uns in nationaler und politischer

Beziehung trennen, hege ich doch die zuversichtliche Hoffnung, dass diese energische, zielbewusste Kooperation zustandekommen und über alle Hemmungen und Widerstände, deren Bedeutung und Schwergewicht ich keineswegs verkenne, schliesslich doch den Sieg davontragen werde.

Laibach, im März 1911.

V zvezi s to železniško akcijo je nastala dokaj živahna korespondenca med menoj in ptujskim županom, proslulim Ornigom. Škoda, da je mož navzlic svojemu slovenskemu pokolenju bil tako strasten zopernik slovenski stvari. Bil je vsekako razumen in energičen človek: od mene je pričakoval, kakor mi je sam povedal, da bom za seboj potegnil »mrzlokrvnega« štajerskega deželnega glavarja!

3.

Spomenica na finančnega ministra v zadevi trošarinskega zakupa za vso deželo se je glasila:

An das
hohe Präsidium des k. k. Finanzministeriums
in
Wien

Laibach, am 28. November 1909.

Hohes Präsidium!

Mit Zuschrift vom 26. August d. J., Zl. 384. Pr., hat der Landesausschuss des Herzogtums Krain die im Vorjahre um den Betrag von 60.000 K erstandene Pachtung der Verzehrungssteuer auf Wein und Fleisch im Pachtbezirke Gottschee gekündigt. Das Motiv dieser Kündigung ist ausschliesslich darin zu suchen, weil sich die vereinbarte Pachtsumme als weitaus zu hoch und demzufolge für das Land Krain verlustbringend erwies. Der ergebenst gefertigte Landesausschuss kam nach eingehender Prüfung aller einschlägigen Verhältnisse zu dem Ergebnisse, dass ein Pachtoffert von 44.000 K für diesen Bezirk durchaus gerechtfertigt sei und bereits bis an die Obergrenze des überhaupt erreichbaren Erträgnisses heranreiche. Demzufolge wurde die Bitte gestellt, es möge dem Lande Krain für die dreijährige Dauer vom Jahre 1910 angefangen die Pachtung im Verzehrungssteuerbezirke Gottschee gegen den reduzierten Pachtschilling im Betrage von 44.000 K zugebilligt werden. Wider alles Erwarten wurde jedoch dem gefertigten Landesausschusse mit Note der k. k. Finanzdirektion vom 23. September l. J., Zl. B III. 3688/2 ex 1909, eröffnet, dass das hohe Finanzministerium mit Erlass vom 9. September l. J., Zl. 63.822, im Hinblicke auf die bestehenden Vorschriften das gedachte Offert nicht annehmen könne, weshalb der Landesausschuss auf die öffentliche Feilbietung angewiesen wurde.

Dieser Situation Rechnung tragend hat der Landesausschuss, dem als Zielpunkt die Erwerbung der Verzehrungssteuerpachtung im ganzen Lande und durch das Land vorschwebt, sich bemüssigt gefunden, mit seinem Anbot noch weiter hinauf zu gehen und bei der Abfindungs-Vorverhandlung den Pachtschilling von 48.500 K zu offerieren. Nichts destoweniger erlaubt er sich, an das hohe Präsidium mit der ergebenen Bitte heran zu treten, selbes geruhe in Würdigung aller hiebei in Betracht kommenden Motive, dem Lande ohne Rücksicht auf das Ergebnis der Feilbietungsverhandlung vom 30. November den gedachten Steuerbezirk konkurrenzlos um den Betrag von 48.500 K auf die Dauer von drei Jahren zu verpachten.

Diesbezüglich wird in aller Ergebenheit zunächst darauf verwiesen, dass der Erlass des hohen Ministeriums vom 11. August 1908, Zl. 30.531, dem Lande Krain folgendes eröffnet: »Die Erwerbung der bisher an private verpachteten, beziehungsweise der abgefundenen Bezirke muss dem Lande Krain überlassen bleiben. Das Finanzministerium würde aber im Falle, als das Land Krain diese Bezirke im Konkurrenzwege pachten sollte, eventuell keinen Anstand nehmen, die Wiederverpachtung unter den bereits oben angedeuteten Voraussetzungen im Lande Krain in Aussicht zu stellen.«

Der krainische Landesausschuss ist diesen Voraussetzungen vollends nachgekommen. Er hat den früher von einem Privatpächter geradezu ausgebeuteten Verzehrungssteuerbezirk im Konkurrenzwege erstanden. Er hat des weiteren sich verpflichtet, die Pachtung ohne Subpächter selbst durchzuführen, und hat der Finanzverwaltung jederzeit Einsicht geboten in die mit peinlichster Genauigkeit geführten Bücher. Demzufolge hätte er gewärtigt, dass, woferne die seinerseits offerierte Pachtsumme von dem hohen Finanzärar als zu niedrig befunden worden wäre, selbes allenfalls ein neues Anbot gefordert hätte, keineswegs aber, dass unter Berufung auf entgegenstehende Vorschriften das Land schlechthin auf die Konkurrenzverhandlung verwiesen werden könnte.

Der ergebenst gefertigte Landesauscshuss gestattet sich ferner, narauf hinzudeuten, dass mit der Erhöhung des Offertes auf 48.500 K nach seiner innersten Überzeugung jene Linie bereits überschritten ist, bei welcher die Verlustchancen für das Land überwiegen.

Der Bruttoertrag der Verzehrungssteuerpachtung im Gottscheer Bezirke hat sich in dem Triennium 1906—1908 konstant auf der Höhe von 54.000 K gehalten. Demgegenüber muss aber der Regieaufwand für das Jahr 1910 zum mindesten mit 14.000 K veranschlagt werden, nachdem das Land Krain im gedachten Bezirke sieben Verzehrungssteuer-Bestellte unterhalten muss und zufolge der heuer vorgenommenen Erhöhung der Bezüge derselben sowie der Versicherungsbeträge, für welche das Land in vollem Masse aufkommt, das durchschnittliche Erfordernis für den einzelnen Bestellten auf mindestens 2000 K zu veranschlagen ist. Der Zusammenhalt der offerierten Summe von 48.500 K und der Regie per 14.000 K ergibt demnach gegenüber dem zu gewärtigenden Reinertrage bereits jetzt einen Ausfall von 7000 K. Mit allem Nachdrucke muss betont werden, dass dieser Verlust vom Landesausschusse nur deshalb übernommen und verantwortet werden könnte, weil durch die Erwerbung auch dieses Pachtbezirkes verhindert werden soll, dass in das System der Landespachtung durch den Einbruch eines durchaus voraussetzungslosen Privatpächters Bresche gelegt würde.

Das Geschäft ist nun im gedachten Falle für das Land umso fragwürdiger, als der Bezirk Gottschee zweifelsohne jenes Territorium im Lande darstellt, welches die geringsten Chancen wirtschaftlicher Entwicklungsfähigkeit besitzt. Der Boden ist ausserordentlich steril, auch für die Industrie fehlen die Voraussetzungen. Die wichtigste Ressource der dortigen Bevölkerung, der Hausierhandel ist im Versiegen begriffen. Der Landesausschuss ist überhaupt der Überzeugung, dass auch die Steigerung der Verzehrungssteuereinnahmen in den letzten Jahren in diesem Bezirke auf zufällige äussere Umstände zurückzuführen ist. Es ist leider eine traurige Tatsache, dass der Bezirk Gottschee bezüglich der Auswanderung nach Amerika nebst dem benachbarten Weisskrain die höchste Stufe einnimmt. Die ungünstigen wirtschaftlichen Verhältnisse in den Vereinigten Staaten haben Repatriierung im hohen Grade zur Folge gehabt und der höhere Konsum an Wein und Fleisch dürfte vor allem bestritten worden sein aus den Ersparnissen der heimgekehrten Auswanderer. Nunmehr aber macht sich infolge der gebesserten wirtschaftlichen Verhältnisse in Amerika wieder eine rückläufige Bewegung geltend, die Bevölkerung strömt neuerdings massenweise ab und mit höchster Wahrscheinlichkeit wird sich dieser Abfluss in der geminderten Konsumfähig-

keit der Gottscheer Bevölkerung äussern. Daraus geht hervor, dass die offerierte Summe von 48.500 K an sich als Maximalsumme betrachtet werden muss.

Es ist allerdings möglich, dass bei der Pachtverhandlung von privater Seite ein höheres Offert erfolgen könnte. Allein dies kann nur geschehen von einem Offerenten, welcher über die Rentabilität der Steuerpachtung sich hinweg setzt, hier sogar einen sicheren Verlust mit in den Kauf nimmt, dafür aber den Regress sucht in den Gewinstchancen des Weinhandels.

Das hohe Präsidium wolle demnach in hochgeneigte Erwägung ziehen, wer in diesem Falle den Vorzug verdient, das Land in seinem ehrlichen Bestreben, durch geregelte Durchführung des Pachtgeschäftes dem Staate sowohl als den Landesinteressen zu dienen, oder aber der Privatspekulant, welcher sich nur leiten lässt durch seinen Erwerbstrieb und dessen rückhaltlose egoistische Betätigung.

Der ergebenst gefertigte Landesausschuss wiederholt demnach seine Bitte, das hohe Präsidium geruhe die hieramts angebotene Pachtsumme von 48.500 K jährlich für den Verzehrungssteuerbezirk Gottschee zu akzeptieren und dem Lande Krain unter den Voraussetzungen des mehrfach bezogenen hohen Erlasses vom August vorigen Jahres die Pachtung für die Jahre 1910. 1912 im ausserkonkurrenzlichen Wege zuzubilligen.

Vom krainischen Landesausschusse.

Der Landeshauptmann:

Dotične obravnave so tudi dovedle k zaželjenemu uspehu. od katerega sta imeli dežela in država evidentne koristi.

4.

Objavljam spomenico, ki sem jo bil sestavil v zadevi **melioracijskega posojila** na prezidij finančnega ministrstva. Naš deželni odbor je zmagal na celi črti. Besedilo mojega operata se je glasilo:

Exposé

betreffend den abzufassenden Entwurf eines Gesetzes über den Landesmeliorationsfond und die Aufnahme eines Landesanlehens bis zum effektiven Betrage von 10,000.000 K.

Der ergebenst gefertigte Landeshauptmann erlaubt sich, namens des krainischen Landesausschusses nachstehendes auszuführen:

Der anverwahrte Bericht des Landesausschusses, mit welchem der Entwurf eines Gesetzes über den Landesmeliorationsfond vorgelegt wird (Beilage 287), wurde vom Landtage in der Sitzung vom 28. Oktober l. J. einstimmig zum Beschlusse erhoben. Nach den mit Seiner Exzellenz dem Herrn Finanzminister und Seiner Exzellenz dem Herrn Minister des Innern gepflogenen Unterredungen soll dieser Entwurf überhaupt nicht der Allerhöchsten Sanktion unterbreitet werden. Der Landesausschuss pflichtet der Zusage des Landeshauptmannes bei, wornach der Gesetzentwurf, betreffend das Meliorationsanlehen, gegen welchen die hohe Regierung Bedenken trägt, mit dem noch nicht amtlich zur Vorlage gelangten Gesetzentwurfe über den Landesmeliorationsfond zu einem Gesetze verschmolzen werden soll. Dennoch möchte der gefertigte Landeshauptmann die Aufmerksamkeit Seiner Exzellenz des Herrn Finanzministers speziell auf die Beilage 287 hinlenken. Die Intentionen der krainischen Landesvertretung leuchten so deutlich hervor aus dem in der letzten Landtagstagung verabschiedeten Gesetzentwurfe, daß wohl die Annahme nicht ungerechtfertigt ist, daß die hohe Regierung ihre auf den Mangel eines genauen, entsprechend abgegrenzten Erfordernisprogrammes gegründeten Einwendungen, welche selbe hinsichtlich des

Gesetzentwurfes ex 1909 geltend gemacht hat (Erlaß des k. k. Ministeriums des Innern vom 23. November l. J., Z. 34.362), aller Wahrscheinlichkeit nach unterlassen hätte, woferne sie rechtzeitig von dem Detaile des Entwurfes Beilage 287 informiert worden wäre.

Aus diesem Grunde legt der krainische Landesausschuss besonderes Gewicht darauf, daß in das neue Gesetz der materielle Inhalt der Bestimmungen des Entwurfes, betreffend den Landesmeliorationsfond transsummiert werde. Dies ist notwendig zunächst aus dem Grunde, weil das bestehende Landesgesetz vom 4. September 1900, L. G. Bl. Nr. 120, sich als durchaus ungeeignet erwiesen hat, praktisch tatsächlich nicht durchgeführt wird und infolgedessen durch eine neue Norm, mit welcher die Gebarung mit dem derzeit schon bestehenden Meliorationsfonde geregelt wird, ersetzt werden muß. Der neue Gesetzentwurf enthält unter anderem im § 17 die von der hohen Regierung gewünschte Kautel gegen eine mißbräuchliche Verwendung der Anlehenskredite. In diesem § 17 ist ein genaues finanzielles Programm enthalten. So wird normiert, daß in jedem einzelnen Jahre nur so viele projektierte Bauten in Angriff genommen werden dürfen, daß der Gesamtbetrag der veranschlagten Kosten die Summe von 800.000 K nicht übersteigt. Da es sich hiebei nur um solche Bauten handelt, zu welchen außer dem Lande noch der Staat und die Interessenten beitragen, reduziert sich der auf das Land entfallende Jahresbetrag auf weniger als 400.000 K. Naturgemäß müssen Bauten, deren Kostenvoranschlag die Summe von 500.000 K übersteigt, hiebei außer Betracht bleiben, sonst ergäbe sich die Konsequenz, daß die Inangriffnahme eines Projektes, wie z. B. der Regulierung der Steiner Feistritz mit einem Erfordernispräliminare von nahezu 1,600.000 K ein gänzliches Versagen des Meliorationsfondes für alle sonstigen Meliorationsarbeiten durch mehrere Jahre zur Folge hätte.

In der Note des k. k. Landespräsidiums für Krain vom 28. November 1910, Z. 2780/Pr. (Erlaß des k. k. Ministeriums des Innern vom 23. November 1910, Z. 34.622), wurde u. a. der Landesausschuss verwiesen auf das Gesetz für die Bukowina vom 2. Mai 1909, L. G. Bl. Nr. 43, betreffend die Aufnahme einer Landesanleihe von 16,000.000 K. Ein Vergleich der in letzterem Gesetze im § 2 aufgeführten Erfordernisposten, aus denen sich der 16 Millionen-Kredit zusammensetzt und des sub. 2 vorgelegten Erfordernisprogrammes des krainischen Landesbauamtes ergibt wohl zur Genüge, daß unser Programm tatsächlich viel genauer abgegrenzt ist. Der krainische Landesausschuss ist in der Lage, seinen Kreditanspruch weit eingehender und minutiöser zu begründen. Wir begnügen uns nicht damit, wie es beispielsweise im bezogenen Bukowinaer Landesgesetze der Fall ist, für die Bildung eines Meliorationsfondes einfach den Pauschalbetrag von 1,500.000 K einzusetzen oder zwecks Kräftigung der Kassenbestände die Summe von 359.411 K, beziehungsweise einen Teil derselben zu beanspruchen.

Wir appellieren auch nicht an den Geldmarkt behufs Tilgung der aushaftenden schwebenden Schulden, wofür dem Lande Bukowina der verhältnismäßig gewaltige Betrag von 7,725.000 K im Gesetze eingeräumt wurde. Das, was die krainische Landesvertretung beabsichtigt, ist vielmehr lediglich die Fortführung einer bereits begonnenen großzügigen, auf die wirtschaftliche Förderung des Landes berechneten Investitionspolitik. Allerdings kann hiebei mit kleinen Summen das Auslangen nicht gefunden werden. Es ist nicht unsere Schuld, dass das Land Krain zum überwiegenden Teile dem Karstgebiete angehört. Die Konsequenz dieser Tatsache ist leider die Wassernot, welche sich in vielen Gegenden bis zum absoluten Mangel an Trink- und Nutzwasser steigert. Die Behebung dieser Kalamität ist mit den grössten Opfern verbunden, aber sie ist eine unerlässliche Vorbedingung für den kulturellen und wirtschaftlichen Fortschritt des Landes. Die geologische und hydrographische Beschaffenheit Krains stellt auch an den Strassenbau ganz besondere Anforderungen und diese werden umso schwerer empfunden, weil die Landesvertretung

derzeit notgedrungen daran geht, dasjenige, was in langen Jahrhunderten versäumt worden ist, in wenigen Jahren nachzuholen.

Es könnte vielleicht eingewendet werden, dass es ja nicht notwendig sei, ein auf eine Reihe von Jahren angelegtes Investitionsprogramm aufzustellen und hiefür sogleich im Kreditwege die erforderliche Deckung zu besorgen. Man könnte vielleicht dem Lande raten, nach Massgabe der sukzessiven Verwirklichung des Programmes mit Ansprüchen an den Geldmarkt heranzutreten. Demgegenüber steht jedoch die Erwägung, dass erfahrungsgemäss ein grösseres Darlehen leichter und billiger zu placieren ist, als eine Reihe von kleineren. Die Ansicht der krainischen Landesvertretung geht demnach dahin, dass die Kontrahierung eines, wenn auch relativ grösseren Landesanlehens zu Meliorationszwecken, mit welchem voraussichtlich durch eine längere Reihe von Jahren das Auslangen gefunden werden kann, unbedingt den Vorzug verdiene vor der fortgesetzten Irritierung des Geldmarktes durch rasch aufeinanderfolgende, wenn auch kleinere Kreditansprüche.

Die anverwahrte Aufstellung des krainischen Landesbauamtes zergliedert das Gesamterfordernis von 10,000.000 K in folgende Posten:

Gesamterfordernis:

A. Landesbeiträge für Wasserversorgungen . . .	2,853.700 K
B. Landesbeiträge für Flussregulierungen und Verbauungen	3,459.650 K
C. Landesbeiträge für landwirtschaftliche Meliorationen	1,000.000 K
D. Landesbeiträge für Strassen- und Brückenbauten	2,686.650 K
Zusammen . . .	10,000.000 K

In Anschlag wurden gebracht lediglich die Landesbeiträge, ganz ohne Rücksicht auf jene bedeutenden Summen, welche vorschussweise für Staat und Interessenten vom Lande bestritten werden müssen.

Hiebei wurden bei den Titeln A. »Wasserversorgungsanlagen«, B. »Flussregulierungen und Wildbachverbauungen« und D. »Strassen- und Brückenbauten« genau unterschieden die Landesbeiträge für bereits in Ausführung befindliche Projekte, sodann die Landesbeiträge für projektierte und im Detail oder wenigstens generell veranschlagte Bauten und Anlagen, endlich die Landesbeiträge für als durchaus dringend anerkannte, aber derzeit noch nicht projektierte Landesunternehmungen.

Bei dem Titel C. »Landwirtschaftliche Meliorationsarbeiten« konnte eine solche Unterteilung aus dem einfachen Grunde nicht stattfinden, weil diese Aktion erst im Beginne ist und für Ent- und Bewässerungsarbeiten sowie Meliorationen von Alpen und Weiden grössere Projektierungen noch nicht stattgefunden haben.

Lediglich für schon in Ausführung begriffene oder wenigstens projektierte Anlagen ergibt sich bereits derzeit sub A., B. und D. ein Gesamterfordernis an Landesbeiträgen von 4,123.300 K, die notwendigen Vorschüsse werden das hiezu erforderliche Kapital auf mindestens 8,000.000 K anwachsen lassen.

Aber auch für die in Aussicht genommenen, derzeit jedoch noch nicht projektierten und präliminierten Anlagen und Bauten wird das Land unabwendbare gewaltige Opfer bringen müssen. Befindet sich doch darunter die teuerste und vielleicht notwendigste Wasserleitung des Landes, jene für Möttling und Umgebung.

Nicht präliminiert sind ferner z. B. die gleichfalls im eminenten volkswirtschaftlichen Interesse gelegenen Regulierungs- und Entsumpfungsarbeiten an der unteren Gurk. Auch in bezug auf Brückenbauten werden dem Lande noch grosse Kosten erwachsen. So z. B. tritt die Notwendigkeit immer deutlicher an das Land heran, die alte hölzerne Savebrücke bei Gurkfeld, bei welcher bereits derzeit die Einnahmen

(Brückenmaut) bedeutend durch die Erhaltungskosten überschritten werden, durch eine, wenn auch momentan kostspieligere Brücke moderner Konstruktion zu ersetzen.

Das Gesagte dürfte wohl hinreichend beweisen, dass es dem Lande Krain bei der Kontrahierung des nachgesuchten Darlehens von 10,000.000 K tatsächlich nur um eine Anleihe zu genau dargelegten Investitionszwecken zu tun ist, keineswegs aber um die Beschaffung »einer leicht erzielbaren Kapitalsreserve, welche nach Massgabe vielleicht auch anderseitigen Erfordernisses bis zur Erschöpfung der Anleihevaluta und zwar ohne die erforderliche spezielle Kontrolle« vom Lande verwendet werden könnte, denn dieses gesamte Investitionsprogramm, welches ja ausschliesslich aus Landesbeiträgen besteht, betrifft zumeist Unternehmungen, bei denen ohnehin der Staat als Beitragsleister auftritt oder die durch Gesetze erst zu normieren sind. Der Erwirkung des staatlichen Beitrages müssen naturgemäss eindringende Verhandlungen vorausgehen, durch welche dem Staate das weitreichendste Kontrollrecht gewährt ist.

Gleichwohl ist der krainische Landesausschuss durchaus bereit, im Sinne der vom ergebenst gefertigten Landeshauptmanne mündlich gemachten Zusage auf eine Fassung des Gesetzes einzugehen, durch welche im Gesetzestexte selbst die staatliche Ingerenz auch bezüglich des Erfordernisses für die noch nicht projektierten Bauten und Meliorationen gesichert erscheint. Es müsste demnach in einem Paragraph des Gesetzes eine detaillierte Aufzählung der schon projektierten Bauten mit dem diesbezüglichen Erfordernisse stattfinden. Hier ist die schon erfolgte staatliche Zustimmung und Kontrolle von Hause aus gegeben. Nur wird bemerkt, dass bei dem diesbezüglichen Gesamtbetrage doch Rücksicht zu nehmen wäre auf die schon mehrfach erwähnte Obliegenheit des Landes, grosse Vorschüsse vorzustrecken. Durch zu knappe Bemessung des hierauf entfallenden Erfordernisses könnte ansonsten das Land momentan vielleicht in gewisse Verlegenheiten geraten.

Sodann aber wäre in einem besonderen Paragraph ohne eingehendere Spezialisierung eine Darlehensquote auszuwerfen und hiebei ausdrücklich die Bedingung zu statuieren, dass vor der Inanspruchnahme dieser Kredite die staatliche Ingerenz jederseit zu wahren und das staatliche Kontrollrecht zu respektieren ist.

Ferner müsste in dem neu auszuarbeitenden Gesetzentwurfe jener Widerspruch beseitigt werden, welchen die hohe Regierung zu § 1 und § 2 des Gesetzentwurfens vom 15. Jänner 1909 mit Recht konstatiert hat. Die Lösung der besagten Diskrepanz hätte in dem Sinne zu erfolgen, dass durch das neue Gesetz die Aufnahme eines Darlehens bis zum effektiven Betrage von 10,000.000 K dem Lande ermöglichst werde.

Es sei ferner noch ein weiteres Wort über die Verwendung des 10 Millionen-Darlehens gestattet.

Das Gesamterfordernis (Beiträge der Interessenten, des Landes und Staates) wird wohl die Höhe von 40 Millionen erreichen, vielleicht selbe noch überschreiten. Konsumiert ist der Kredit lediglich durch die Beiträge des Landes, allein dadurch, dass dem Fonde sukzessive auch die vom Staate und den Interessenten übernommenen Anteilsquoten zuwachsen, wird selber zu einer gewissermassen beständig sich erneuenden Institution sich herausbilden und vor momentaner Erschöpfung bewahrt werden. Richtig ist es, dass man die 10 Millionen nicht mit einem Schlage verausgaben wird. Es wird sich ja vielleicht eine finanzielle Transaktion als möglich herausstellen, wobei das vermittelnde Geldinstitut die Anlehensvaluta nur nach Massgabe des momentanen Bedarfes vorstreckt. Möglich ist jedoch noch eine andere Eventualität. Das Land kann die Anlehensvaluta begeben und die nicht gebrauchten, nicht zu Investitionszwecken momentan benötigten Gelder anderseits fruchtbringend anlegen. Insbesondere empfiehlt sich dies bei Kommunal- und Meliorationskrediten, bei denen ja der Landesausschuss durch entsprechende Einflussnahme auf die Darlehenswerber, Gemeinden, Strassenbezirke, Wasser-

genossenschaften u. s. w. die Handhabe besitzt, die vorübergehende Fruktifizierung sogar zu einer fruchtbringenden Anlage zu machen. Jedenfalls werden die Landesfinanzen durch ein derartiges Vorgehen nicht zu kurz kommen.

Schliesslich muss darauf hingedeutet werden, dass die Art der Beschaffung der Darlehensvaluta im Gesetze selbst wohl kaum festgelegt werden könnte. Es hängt ganz von der Lage des Geldmarktes ab, ob das Land sich das notwendige Kapital durch Ausgabe von Landesschuldverschreibungen verschafft, oder sich diesbezüglich an ein Geldinstitut wendet. Auch die Möglichkeit ist nicht ganz ausgeschlossen, dass die gesamte Operation durch die bereits errichtete, allerdings jedoch noch nicht in Funktion befindliche Landesbank des Herzogtumes Krain erfolgen könnte. Eines jedoch ist gewiss: Sollte die gegenwärtige prekäre Situation des Geldmarktes andauern, so wird der Landesausschuss wohl nicht mit einer festen Begebung des Darlehens sich übereilen, sondern voraussichtlich zu einer Zwischenoperation, etwa im Kontokorrentwege, sich entschliessen.

Der Forderung, dass über die sukzessive Realisierung des Anlehens und über die tatsächliche Verwendung des Anleiheerlöses für die im Projekte vorgesehenen speziellen Zwecke jährlich in dem Rechnungsabschlusse des Landes genaue Nachweisung geliefert werde, wird in jeder Beziehung genaueste Rechnung getragen werden.

Besonderes Gewicht legt der Landesausschuss auf die Aufnahme einer Bestimmung in den neu zu konzipierenden Gesetzentwurf, welche dem § 4 des bereits mehrfach bezogenen Bukowinaer Landesgesetzes vom 2. Mai 1909, L. G. Bl. Nr. 43, selbstverständlich mit den durch die Sachlage gebotenen Modifikationen entspricht.

Dodatki k XXIX. poglavju.

Uvodni članek, ki ga je »Slov. Narod« priobčil dne 27. januarja 1912 o Lampetovi oceni moje »rdeče brošure«, je končno razrešil to sporno vprašanje. Strokovnjak, ki ga je spisal, je dodobrega ovrgel Lampetove sofizme ter izrecno meni pritrdil. Glasi se:

Knjigovodja dr. Lampe.

Brošura bivšega g. deželnega glavarja pl. Šukljeta o kranjskih deželnih financah je zbudila tudi na Dunaju mnogo pozornosti in ob sebi umevno ravno tako tudi odgovor sedanjega finančnega referenta g. dr. Lampeta v »Slovencu«.

Osobito so se vsi interesovani krogi zanimali za to, kako stališče bo finančni referent g. dr. Lampe zavzel napram predlogom bivšega g. deželnega glavarja glede pokritja deficita v proračunu deželnega zaklada za bodočnost, v prvi vrsti napram predlogu, naj se uvede novi vinski davek na vse v deželi zaužito še ne obdavčeno vino, kajti stališče, ki bi ga zavzel g. finančni referent, bi bilo gotovo tudi stališče vladajoče stranke, torej merodajno za deželni zbor, in lahko bi se dalo soditi, kaki meritorni nagibi merodajnih faktorjev vladajo za uvedbo ali proti uvedbi tega vinskega davka.

Žal, da je bilo pričakovanje takega odgovora iz peresa g. dr. Lampeta zaman, ker se sedanji g. finančni referent sploh ni spustil v meritorno razmotrivanje tega zelo zanimivega vprašanja, ampak se skliceval na nekdanji sklep stranke proti nameravani uvedbi občega državnega vinskega davka.

Edina meritorna točka brošure, kateri se je g. dr. Lampe v svojem odgovoru dotaknil, je višina obstoječih deželnih dolgov, in ravno ta točka v prvem trenutku po izidu brošure ni vzbudila toliko zanimanja iz teoretičnih kakor iz praktičnih ozirov, kajti na podlagi objavljenih dat si lahko itak vsak sam izračuna faktično višino dolga kranjske dežele in ne rabi zato niti kake brošure niti dr. Lampetovega komentarja k tej brošuri.

Šele trditev g. dr. Lampeta, da se je bivši deželni glavar zmotil in v svoji brošuri izkazal obstoječi faktični dolg za celih 4,182.857 K previsoko, in sicer radi tega previsoko, ker se g. pl. Šuklje sicer razume na staro kameralistiko, toda baje prav nič na trgovsko knjigovodstvo, je zbudilo vsestransko pozornost tudi glede te točke v brošuri g. pl. Šukljeta.

V krogu zvedencev, ki se ex offo pečajo s takimi vprašanji in katerim se gotovo ne more odrekati strokovna sposobnost za njih razmotrivanje niti s stališča kameralistike niti trgovskega knjigovodstva, se je radi tega takoj prerešetalo vprašanje, kdo ima prav, g. pl. Šuklje, ali g. dr. Lampe.

G. dr. Lampe pobija v »Slovencu« z dne 19. jun. 1912, štev. 138, izvajanja g. pl. Šukljeta na sledeči način:

V poglavju o dolgovih je pl. Šuklje globoko zabredel. Ne vem, kako se mu je mogla pripetiti taka nesreča, da se je *zmotil za cele štiri milijone kron*. Šuklje je še stari kameralist, trgovsko bilanciranje

mu je neznana stvar, sicer ne bi mogel narediti take gorostasne napake. Neverjetno, kak diletantizem se skriva za navidezno učenostjo in za balastom številk, katere nabrati iz proračunov in računskih zaključkov ni sicer nobena umetnost, a ki vzbuja v nepoučenem čitatelju domnevo absolutne gotovosti!

Šuklje računa: Dolgov 20 milijonov 385.688 kron, od teh odšteje v denarnih zavodih kot vlogo dežele kranjske naloženih 8,618.323 K in sklene: Dežela ima faktično dolga 13,304.520 kron.

Takoj sledi poklon na liberalno stran:

»Narodnoliberalni nasprotniki, kateri cenijo breme deželnih dolgov na okroglo 14 milijonov kron, se torej niso mnogo zmotili.«

To pa ni res!

V svoji neverjetni površnosti je pl. Šuklje prezrl jako veliko postavko — aktivum kranjske dežele — in to so predujmi, ki jih je dežela dala državi in interesentom za velika dela na Kranjskem (med njimi osuševanje barja) iz melioracijskega zaklada. Plačilo teh predujmov je vezano večinoma na termine, a so gotovo premoženje kranjske dežele. Na strani 22. svoje razprave Šuklje sam priznava, da se je od 14 milijonov kron melioračnega zaklada izdalo à fond perdu samo 2,735.964 K 58 v. Izpisal si je še posebej, da je dežela izdala za barje: državi 1,819.721 K 40 v in udeležencem 1,516.476 K 18 v. So še razni drugi predujmi, ki jih je dala dežela za ceste in vodovode, da je omogočila njih pravočasno financiranje.

To je pa vse gotovo premoženje in deželi v gotovem roku plačljivo. En del teh terjatev je dežela že izročila deželni banki.

Račun bi bil ta: Kontrahiranih dolgov je 20,385.688. Od tega je naloženega denarja, deloma v denarnih zavodih, deloma pri državi in interesentih 11,264.035 K. Ostane torej vse zadolženje v znesku 9,121.653 kron, ne pa 13,304.510 K, kakor je naračunal pl. Šuklje.

Fr. Šuklje nam je torej hotel naprtiti 4,182.857 K več dolga, nego ga imamo v resnici.

Pl. Šuklje namreč ne zna bilancirati.«

Dr. Lampe naračuna torej natanko 4.182.857 K dolga manj, kakor g. Šuklje v svoji brošuri. Toda kako?

Njegova kalkulacija je sledeča:

Vsi kontrahirani dolgovi znašajo 20,385.688, s katerim zneskom so izkazani tudi v brošuri,

V tej vsoti je zapopadenih tudi 14 milijonov kron za melioračne svrhe. Iz tega zaklada pa se je izplačalo à fond perdu 2,735.965 K, kar pravi tudi g. pl. Šuklje v svoji brošuri, ostane torej še vsota 11,264.035 K. Do tu sta torej g. pl. Šuklje in g. dr. Lampe edina.

Od tu pa računa g. dr. Lampe:

Ako se od dolgov	20,385.688·—	K
odšteje znesek	11,264.035·—	„
ostane čisti faktični dolg	9.121.653·—	K
g. pl. Šuklje računa faktično dolg z . .	13,304.510·—	„
torej previsoko za . . .	4,182.857·—	K

Če je v tem dr. Lampetovem računu kaka napaka, potem se gotovo ne bo moglo reči, da je g. dr. Lampe to prezrl ali se zmotil, ker on sam se postavi na zelo visok stolec, češ, kako temeljito on ne pozna samo kameralistike, ampak tudi trgovsko knjigovodstvo.

Preglejmo popolnoma objektivno njegov račun.

Pred vsem moramo pripomniti, da je g. dr. Lampe izpustil vse bilančne *podrobnosti* melioračnega zaklada, ni se ozrl niti na eno *posamezno postavko* te bilance, pred vsem pa si pri svojih izvajanjih ni stavil vprašanja, ali morejo biti aktivne postavke te bilance po obstoječi postavi tudi v resnici obenem *aktivne postavke deželnega zaklada*, ali se more še z njimi razpolagati, ali so pa že sedaj po postavi tako

zelo vezane na melioračne svrhe, da se jih na noben način ne more več smatrati kot aktivum deželnega zaklada, ker so za *deželni zaklad definitivno izdelane,* če tudi so za sedaj še med aktivi melioračnega zaklada izkazane.

S takimi in enakimi vprašanji si g. dr. Lampe ni belil glave. On je tako globoko prepričan o svoji nadkriljujoči izvežbanosti v trgovskem knjigovodstvu, da ni niti trenutek mislil na to, da je bistveni pogoj pravilnega bilanciranja in pravilnega zabelježenja vsake posamezne postojanke ta, da se natanko razmotri značaj in smoter vsake številke, in da se pri vsaki postavki kolikor mogoče natanko oceni vrednost, s katero naj se postavi v bilanco.

G. dr. Lampe kar kratkomalo napravi sledeči kalkul:

Vsa aktiva melioračnega zaklada skupaj znašajo . .		13,668.683 K
Od tega so odbite pasiva:		
Predplačila države za Barje	251.000 K	
razni kreditorji	1,767.926 „	
interkalarne obresti	385.682 „	2,404.608 „
Ostane torej		11,264.075 K

Ta ostanek, ki ga g. dr. Lampe izračuna, označuje on tako, kakor da bi bil za *deželni* zaklad absolutne vrednosti, kakor da bi bil ta znesek, s katerim se lahko poljubno razpolaga in katerega se lahko v *polni višini* stavi napram dolgu v skupnem znesku 20,385.688 K. Mi ne vemo, ali je g. pl. Šuklje, predno je objavil svoj račun o višini deželnega dolga, napravil tudi tak račun, kakor g. dr. Lampe, toda lahko sodimo, da je že po kratkem logičnem premisleku prišel do spoznanja, da je napačen, ker ga ni objavil.

Napaka in sicer za tako temeljitega zvedenca v trgovskem knjigovodstvu, kakor je g. dr. Lampe, naravnost zelo kritična napaka, obstoji v tem, da smatra g. dr. Lampe *vsa* aktiva melioračnega zaklada *tudi kot aktiva dež. zaklada.* To pa ni res! da govorimo z g. dr. Lampetom:

Oglejmo si ta aktiva:

Odplačila za udeležence	1,516.476	K	18	v
Predplačila za Barje	1,819.721	„	40	„
Vloge pri bankah	8,618.232	„	14	„
Razni debitorji	1,592.580	„	—	„
Blagajna	121.673	„	45	„
Skupaj torej . . .	13,668.683	K	17	v

G. dr. Lampe najde v tem hibo, da se je g. pl. Šuklje od zgorajšnih aktivnih postavk oziral samo na postavko »vloge pri bankah« od 8,618.232 kron 14 vinarjev, med tem, ko g. dr. Lampe stavi svoj račun, kakor je bilo zgoraj dokazano, vseh 13 milijonov 668.683 K.

G. dr. Lampe izrečno poudarja, da se mora upoštevati tudi: predplačila za Barje od 1,819.721 K, preplačila za udeležence od 1,516.476 K in razni drugi predujmi za ceste in vodovode. Izrečno pa ni navedel, da se po njegovem mnenju morajo upoštevati tudi razni »debitorji« od 1,592.580 K in blagajnični preostanek od 121.673 K.

Kar se tiče blagajniškega preostanka, se lahko reče, da je v primeri z vso vsoto premalenkosten, tako da bi lahko g. dr. Lampe dejal, da iz tega vzroka ni nanj polagal toliko važnosti.

Kar se pa tiče »raznih debitorij«, je to nekaj drugega.

G. dr. Lampe jih prav nič ne omenja, ampak samo lepo tiho in za površnega čitatelja njegovega članka popolnoma neopažno, tako rekoč »implicite«, jih stavi v svoj račun na ta način, da vzame za podlago vsoto, v kateri so zapopadeni tudi »razni debitorji« od 1,592.580 K. Ta postavka povsebuje, kakor je tudi v brošuri g. pl. Šukljeta natanko

navedeno, razen malega zneska okroglo 9000 K *deželna izposojila v pokritje deficitov in stroškov za zgradbo v bolnici.*

Ta postavka je gotovo aktivna melioračnega zaklada, temu tudi g. pl. Šuklje ne ugovarja, saj je to izrečno navedel v svoji brošuri! kot aktivum istega.

Toda zakaj je ta postavka aktivum melioračnega zaklada? Zato, ker je ta znesek *terjatev melioračnega zaklada napram deželnemu zakladu.* Račun deželnega zaklada mora v istem obsegu izkazati *dolg napram melioračnemu zakladu.*

Ta znesek, to posojilo deželnega zaklada pri melioračnem zakladu pa se je v deželnem zakladu popolnoma, in reči se mora, tudi definitivno porabil v pokritje deficitov in stroškov za električne naprave in stroškov za zgradbe v bolnici.

In sedaj prosimo g. dr. Lampeta, naj nam pojasni, kako mora ta dolg deželnega zaklada, ki se mora melioračnemu zakladu na vsak način povrniti, saj je ravno v to svrho v melioračnem zakladu izkazan kot terjatev napram deželnemu zakladu, kako more biti torej ta *dolg* deželnega zaklada obenem aktivum ravno istega deželnega zaklada, aktivna, ki bi ga bilo možno staviti napram skupnemu dolgu od 20 milijonov 388.688 kron in reči: *Glejte! Tudi za ta znesek se naši dolgovi zmanjšajo in vendar ga g. pl. Šuklje od naših deželnih dolgov ni odštel!* Ali bo sedaj g. dr. Lampe *priznal,* da ta aktivum melioračnega zaklada na noben način ne more biti obenem aktivum deželnega zaklada, ampak da tvori v tem zakladu *dolg, ki ga mora dežela plačati ravno tako kakor vsak drug dolg?* Ali bo g. dr. Lapajne tudi *priznal,* kako kočljivo je to, odrekati komu znanje trgovskega knjigovodstva, v istem trenutku pa sam dokazati, da razume g. dr. Lampe ne samo trgovsko, ampak recimo — zelo *umetno knjigovodstvo?*

Kar se torej tiče postavke »razni debitorji«, stoji trdno in neovržno, da je imel g. pl. Šuklje prav, da te postavke ni odštel od skupne vsote dolgov od 20,685.688 K.

Ostaneta še dve aktivni postavki v bilanci melioračnega zaklada, o katerih g. dr. Lampe pravi, da se morajo istotako odšteti od dolga, ker so gotovo premoženje in deželi v gotovem roku plačljive.

Ti dve postavki sta »predplačila za udeležence« od 1,516.476 K in »predplačila za Barje« od 1,819.721 K 40 v.

Prav tako, kakor pri »raznih debitorjih« se g. dr. Lampe tudi pri teh dveh postavkah do malega ni nič brigal za to, kakega značaja so ta aktiva melioračnega zaklada in kak smoter jim je dan po postavi.

Docela ponesrečeni račun g. dr. Lampeta, s katerim bi bil rad dokazal, da se je g. pl. Šuklje zmotil za celih 4,182.857 K, napravi *mučni vtisk,* da je g. dr. Lampe popolnoma pozabil na deželni zakon z dne 14. marca 1911, štev. 15 dež. zak., o deželnem melioračnem zakladu.

V § 1. tega zakona so natanko naštete potrebščine, za katere se sme ta zaklad uporabljati, iz § 2. pa sledi, da je ta zaklad tudi glede računskega sklepa popolnoma samostojen.

§ 4. določa, da se ima potrebščina, ki jo povzročujejo dobave posojil, pokriti iz *splošnih deželnih sredstev,* torej iz sredstev, ki *morajo najti izraz v proračunu deželnega zaklada,* v kolikor ne zadostujejo fruktifikati deželnega melioracijskega zaklada in § 11. določa, da *se morajo posojila iz melioracijskega zaklada povrniti tekom gotovih let zopet melioracijskemu zakladu.*

Zgoraj omenjena predplačila za udeležence in za Barje se ne morejo po tej postavi nikoli vrniti *v deželni zaklad, te postavke so in ostanejo premoženje melioračnega zaklada,* dokler se ne bodo tu porabile.

Melioračni zaklad pa ima docela samostojno eksistenco, samostojno tudi napram deželnemu zakladu. Vsa aktiva melioračnega zaklada so po postavi vezana in določena v čisto natanko določene svrhe.

Nikoli ne bi mogel g. dr. Lampe reči: melioračni zaklad ima toliko in toliko premoženja, torej ima dežela Kranjska toliko manj dolga,

ako bi se bil spomnil na določbe te postave, kajti dolgovi kranjske dežele, oziroma vsote v pokritje potrebščin, povzročenih po teh dolgovih, se morajo staviti v proračun *deželnega zaklada* in za melioračne dolgove doprinaša melioračni zaklad k temu pokritju *samo toliko, v kolikor zadostujejo fruktifikati.* To se pravi z drugimi besedami: za pokritje teh potrebščin mora skoraj do malega skrbeti *deželni zaklad sam.*

Zato pa ne morejo aktiva melioračnega zaklada, ki se kakor omenjeno, ne morejo uporabiti drugače, kakor v postavno določene svrhe, nikdar služiti v zmanjšanje dolgov, ki jih mora odplačati dežela Kranjska.

G. pl. Šuklje je imel torej docela prav, da pri sestavi faktičnega obstoječega dolga tudi teh dveh postavk od skupnega dolga ni odštel.

Na Dunaju, 23. jun. 1912.

Strokovnjak.

Dodatki k XXX. poglavju.

1.

Danes se je že pozabilo, kako močno so vplivali moji članki o Šusteršičevem gospodarstvu na naše javno mnenje. V nekaterih krajih na deželi so ljudje kar čakali na pošti, da čim preje dobe v roke »Slovenca« ter v njem morebiti kak nov članek o osovraženem deželnem glavarju. Priznavam, moji članki so bili pisani ostro, tupatam naravnost krvavo, ali do duše sem bil uverjen, da politika mojega naslednika v deželnem glavarstvu ogroža sedanjost in bodočnost našega naroda in — nič mu nisem prizanašal!

Ker sodim, da moji članki drastično slikajo tedanje razpoloženje, obenem pa z bengalično lučjo osvetljujejo Šusteršičevo brezobzirnost in samovladarstvo, jih priobčujem v polnem besedilu, izvzemši onega (V.) o »deželnih avtomobilih«, kjer je moja sodba morda bila preostra ter odstavek o elektrarni v Završnici (IV.), ki je veljal seveda le za predvojne gospodarske razmere. Evo jih:

Deželna ustava, dež. gospodarstvo in dr. Šusteršič.

Fran pl. Šuklje.

»Slovenec, 3. avg. 1918, štev. 181:

Uvod.

Nisem se lahko odločil, da napišem te članke. Živo se namreč zavedam, da z njimi bivši deželni glavar vojvodine Kranjske nastopa proti svojemu nasledniku, sedanjemu deželnemu glavarju. Vsekakor je to dejstvo nekaj neobičajnega ter baš radi svoje nenavadnosti more vzbujati marsikatera sumničenja in trpka natolcevanja. Eni bodo dejali, da moj nastop narekuje osebna mržnja, drugi bodo sumničili, da moji članki izvirajo iz nizkotne maščevalnosti proti onemu politiku, kateri je bil neposredno povod, da sem odložil visoko dostojanstvo deželnega glavarja.

»Ništa za to!« Bog mi je priča, da osebno sovraštvo do dr. Šusteršiča ni imelo niti najmanjšega deleža na sestavi teh uvodnikov. Tega sovraštva ne poznam, nasprotno, celo v hvaležnem spominu imam moža, kateri me je pravočasno rešil težkega bremena. Kajti da bi me svetovna vojna še našla v deželnem dvorcu kot šefa avtonomne deželne uprave, v dobi tedaj, ko bi kot zakoniti zagovornik deželnih interesov in ljudskih koristi moral se često protiviti pretiranim terjatvam militarizma, sigurno bi tedaj bil moj položaj sila neprijeten, da celo skrajno opasen, zlasti, če se pomisli, da bi imel za hrbtom prekanjenega dr. Šusteršiča! Dejansko je ta gospod postal največji moj dobrotnik, akoravno nikakor ne z namenom in celo proti svoji volji.

To je gola istina. Pišem te članke, vsebujoče ostro oceno sedanjega deželnega glavarja in njegove uprave, zgolj radi tega, ker mi veleva domovinska dolžnost, da dvignem svoj glas pred vso slovensko in avstrijsko javnostjo proti režimu, kateri vodi našo deželo in z njo vred naš narod v gotovo moralno in gmotno propast. In le, ker je absolutno nemogoče ločiti režim od njegovega nositelja in povzročitelja, sem prisiljen, baviti se, dasi nerad, neposredno z osebo dr. Šusteršičevo. Očitam mu kot njegov prednik v deželnem glavarstvu, naravnost in mož proti možu, da je njegova vlada nepretrgana vrsta očitnih prelomov deželne ustave in drugih pravokrepnih zakonov in predpisov, dalje, da se vsled njegovega postopanja deželno gospodarstvo usodno ogroža in kvari, končno, da s svojim brutalnim samodrštvom uničuje disciplino med deželnimi uslužbenci ter direktno podkopava moralni čut podrejenega mu deželnega osebja.

Naravna dolžnost mi je, do pičice dokazati istinitost nečuvenih mojih očitanj. V nastopnih člankih hočem doprinesti dokaz resnice!

»Slovenec«, štev. 182:

I.

Dr. Šusteršič — kot »furtimaš«.

Kaj je deželni red? Ta temeljni zakon je naša deželna ustava, »magna charta libertatum« je za nas, in deželni glavar, poklican njegov varuh, moral bi ga varovati kakor punčico v očesu. Braniti ga mora proti vsakemu kršenju, proti vsakomur, celo — ako bi trebalo — proti nositelju cesarske krone. A kako ga bo varoval dr. Šusteršič, kako ga bo uspešno branil in ščitil, ko ga baš on sam neprestano — prelamlja in krši?!

Pričel je s prelomom deželnega reda takoj po svojem imenovanju in se ga baš lotil na najdelikatnejšem mestu, v finančnih zadevah. Deželni red namreč čisto drugače določa razmerje deželnega odbora proti deželnemu zboru, nego se dandanes praktikuje v deželnem dvorcu. Tam je nastal pod Šusteršičevo strahovlado uprav — narobe svet. Deželni odbor se pri nas dandanes ponaša kot absolutni gospodar nad deželnim zborom, dočim iz določil deželne ustave jasno izvira pravno razmerje, da je deželni odbor z deželnim glavarjem vred le stalni organ deželnega zbora, le njegov stalni odsek, kateri le izvršuje, kar je sklenil deželni zbor.

Nadvlada deželnega zbora nad deželnim odborom in njegova odvisnost od svojega gospodarja, deželnega zbora, se kaže povsem jasno v prevažnih finančnih določilih deželnega reda. »Deželni zbor se mora pri upravljanju deželnega zaklada in ostalih zakladov, ki so v deželni upravi, strogo držati določenega proračuna« (§ 13. dež. r.). In zopet: »V slučajih nujne potrebe, ki zahtevajo neproračunjene izdatke, sme deželni odbor tak izdatek izven dovoljenega proračuna na lastno odgovornost odrediti, če bi se tak izdatek ne dal odložiti do prihodnjega sklicanja deželnega zbora, ne da bi dotični svrhi pretila bistvena škoda; mora pa takoj pričetkom prihodnjega zasedanja naprositi deželni zbor odobrenja« (§ 14. deželnega reda).

Tako se glase dobesedno fundamentalne določbe deželne ustave glede ravnanja z deželnimi dohodki in deželno imovino. Kako pa jih je dejansko izvajal sedanji g. deželni glavar?

Takoj po svojem nastopu je pričel lepšati in razkošno opremljati svoje naturalno stanovanje v deželnem dvorcu. Ni ga motilo, da je v proračunu za l. 1912. bila v to svrho ustavljena le skromna vsotica 200 K, in sicer pod naslovom: »Nabava in vzdrževanje oprave v sta-

novanju deželnega glavarja.« (Proračun za l. 1912.: Potrebščina I. B 10. § 1.) Kdo se bo tudi zmenil za take malenkosti ter za pustonadležni § 14. dež. z.?! Kar na svojo roko, ne zaslišavši deželnega odbora niti deželnega stavbenega urada, je naročal in nabavljal toliko, da je vsa tozadevna potrebščina znašala vsaj 40 do 50.000 K, bržkone celo precej več, kar bom kasneje s številkami deželnozborskega računskega zaključka točno dokazal.

Predočimo si najprej določila deželnega reda § 14. in pogoje, pod katerimi sme deželni odbor — nikakor pa ne deželni glavar sam — prekoračiti od deželnega zbora določeni mu proračun! Pred vsem mora izdatek biti »nujen«, in sicer tako nujen, da se ne bi dal odložiti »do prihodnjega zasedanja deželnega zbora, ne da bi dotični svrhi pretila bistvena škoda«. Povsem jasno je, da v danem slučaju niti govora ne more biti o taki neodložljivi nujnosti. Glavarjevo stanovanje, ležeče v monumentalni zgradbi, katera je bila stoprav sedmo leto v porabi, je bilo v najlepšem stanu ter ni potrebovalo niti najmanjših poprav. Čemu tedaj vsa ta potrata in čemu ta nervozna hitrica, s kojo se je vršila pretirana ta zapravljivost!

Ali deželna ustava zahteva za vsak slučaj, ko zaukaže deželni odbor preko proračuna kak nujni izdatek, da mora »takoj pričetkom prihodnjega zasedanja zaprositi deželni zbor odobrenja«. Tedaj predlogo na deželni zbor! Naravno, da deželni odbor tej kategorični zahtevi deželnega reda ni mogel ugoditi. Kaj bi predlagal in kako si bo izprosil indemniteto, ko ga vendar nihče nikoli ni bil vprašal za njegovo mnenje, ko nikdar o stvari niso bili sklepali, ko v celem ogromnem trošenju vsaj uradno nikoli nič slišal ni?! Tedaj bi bil moral deželni glavar vso stvar sam najprej spraviti v sejo deželnega odbora ter jo potem predložiti v odobrenje deželnemu zboru.

Umevno, da tega ni storil. Kakor ima drzno čelo, temu škandalu se ni maral in ni mogel razpostavljati, saj bi se bili zgražali celo najzvestejši njegovi pristaši, celo oni možakarji, kateri v hlapčevski poslušnosti še dandanes slepo dirjajo skozi drn in strn za velikim svojim čarovnikom, ako bi se uverili iz suhoparnih številk, kako nečuveno se je razsipaval deželni denar! To se je moralo zabraniti; odobrenje deželnega odbora, za katero se ni moglo prositi odkritim načinom, se je moralo izvabiti »furtimaško«, t. j. uprav zahrbtno in tatinsko in v to svrho se je morala poskušati zanesti v deželno knjigovodstvo korupcija!

Deželno knjigovodstvo je razpolagalo l. 1912. s prav sposobnimi uradniki, kakor so sploh tedanji deželni uradi po darovitosti in marljivosti svojega osebja daleč prekašali sovrstne državne upravne oddelke. Predstojnik deželnega knjigovodstva je zelo nadarjen in spreten uradnik in drage volje priznavam, da je včasih bilo pravo veselje za šefa avtonomne uprave, delati s tako bistroumnim sotrudnikom. Tembolj se je čuditi, da se je iz njegovih sicer tako spretnih rok izcimilo skrpucalo »Deželnega računa za l. 1912.« (pril. 124). Ta računski sklep, zadnji, katerega je sploh videla naša javnost, je namreč pravi nestvor ali pa z drugega stališča uprav mojstrsko delo.

Jasno zrcalo vsemu gospodarstvu z deželnimi sredstvi mora biti deželni račun, toda oni za l. 1912. je potvora zgolj iz razloga, ker je njegov sestavljalec moral skrbno prikrivati deželnemu zboru ves trošek, povzročen po razkošni opremi glavarjevega stanovanja. Računal je pri tem z ono kvarno razvado, z obžalovanja vredno hitrico, s katero so se v zadnjih letih bili reševali računski predlogi v finančnem odseku ter predvsem z dejstvom, da se računski sklepi žalibog v naših parlamentarnih korporacijah običajno ne uvažujejo. »Saj ga ne bodo preštudirali, si je mislil mož in — ni se varal! Torej ni niti vinarja ne izrečno izkazal kot potrebščino za stanovanje deželnega glavarja, temveč previdno je razdelil ves dotični trošek na razna po-

glavja, naslove, paragrafe in točke, češ, »iščite, ako vam je drago, in našli boste, ako boste — mogli!«

Kako je tedaj skrival vsoto približno 30.000 K, kolikor so utegnile stati razne povsem nepotrebne poprave in adaptacije v glavarjevem stanovanju?

V tem pogledu pridejo v poštev pred vsem postojanke deželnega računa sub B.

Stroški:

1.	Razsvetljava več proti proračunu za	K 2.876·44
2.	Oprava dežel. dvorca in pisarn več proti proračunu za	» 10.867·17
3.	Stroški za deželni avtomobil več proti proračunu za .	» 24.686·29
4.	Popravila in adaptacija poslopja več proti proračunu za	» 21.939·07
5.	Električne naprave, svetila in druge pritikline več proti proračunu za	» 3.572·76
	Skupaj proti proračunu tedaj več za . . .	K 63.941·73

V tej vsoti, v tem prekoračenem proračunu tiči torej ona potrebščina, katero je deželnemu zakladu naprtilo hrepenenje g. dr. Šusteršiča po razkošno opremljenem stanovanju na stroške kranjskih davkoplačevalcev. Ali stvar zasluži, da si še blize ogledamo posamezne nastavke!

Pred vsem bode v oči, da se je l. 1912. v deželnem dvorcu toliko več trosilo za razsvetljavo in električne naprave. V proračunu nahajamo pod to točko po triletnem povprečnem uspehu vpostavljeno vsoto 2400 K, dejansko pa se je zanjo rabilo 5286 K 44 vin. (l. c. B I. 8, točka 3). In poleg tega še v XI. poglavju 1, 5, trošek za »električne naprave«. svetila in druge pritikline poslopja, kjer je bilo proračunjenega le 1000 K, dejanska uporaba pa je znašala le 4572 K, tedaj več za 3572 K 76 vin. Toliko več luči! Nehote se vpraša: Ali so, za Boga, to leto ves deželni dvorec iz našega srednjega pasa pomaknili visoko gori v arktične pokrajine, na mrzli sever z njegovimi neskončnimi nočmi?! Tolažilno dejstvo, da temu ni bilo tako, da so dvorec in njegovi prebivalci mirno ostali in nepremično na svojem mestu, izvemo takoj, če pogledamo v »deželnem proračunu« za en paragraf dalje, kjer nahajamo v 3. točki, da se je za razsvetljavo v Pongratzovi hiši na Turjaškem trgu štev. 4, kjer je tedaj provizorno bil nameščen deželni stavbni urad, torej oni oddelek, kjer se sme najmanj štediti z lučjo, proračunalo le 200 K, v istini rabilo le bornih 100 K! Tedaj zgolj zaradi tega je tako neprodorna tmina v deželnem računu, ker je bilo veliko preveč luči in svetil v razkošno opremljenem zasebnem stanovanju g. deželnega glavarja!

»Oprava deželnega dvorca« in »Popravila in adaptacija poslopja« so povzročile glasom »deželnega računa« tudi večji trošek za 10.867 K 17 vin., oziroma za 24.686 K 29 vin., skupaj tedaj za 35.553 K 46 vin. Pri oceni obeh teh proračunskih postojank se mora presojevalec vendar začuditi, ker se je pri komaj dovršeni monumentalni zgradbi takoj po prvih šestih letih njene porabe že obelodanila nujna potreba tako dragih poprav in adaptacij. Tem hlastneje bo torej brskal po operatu deželnega knjigovodstva, češ, saj morajo ta nerazmerno visoka prekoračenja — kakor običajno — biti zadostno pojasnjena in opravičena v kaki opombi. Zaman se bo trudil! Pri zvišku okroglo 22.000 K za »Poprave itd.« niti besedice ni pojasnila (l. c. XI., pogl. 1, 4), pri zvišku okroglo 11.000 K za »opravo deželnega dvorca itd.« (l. c. I., pogl. 10) pa le nezadostna in premalo jasna opombica! In zakaj ta molčečnost in preračunjena nejasnost? Odgovor je lahek: dotični deželni uradnik, kateri je bil sestavil deželni račun in bilanco in ki ga dobro poznam kot darovitega in vestnega računskega uradnika, ni smel na dan z resnico, temveč skrbno jo je moral prikrivati pred deželnim zborom in pred javnim mnenjem po deželi. Ali je še kdo tako naiven, v očigled tej naivni »farbariji« do-

mnevati, da jo je zagrešil dotični gospod zgolj iz pretirane vdanosti do najvišjega svojega šefa? In ali se ne uriva marveč misel, da je temu uradniku naravnost bilo zaukazano proti boljši njegovi vedi in direktno v protislovju z uradno dolžnostjo njegovo na ta način potvarjati deželne račune? Baš ker predobro poznam dotičnega gospoda, meni vsaj rešitev predstoječih vprašanj ni dala niti najmanjše preglavice.

O prekoračenju »pri deželnem automobilu« na tem mestu ne bom govoril. Predmet je dovolj zanimiv, da zasluži obravnavo zase. Istotako se ne bom spotikal na dejstvu, da so se l. 1912. pod naslovom »Razne druge potrebščine« vršile nekatere »poprave« po hodnikih in v vestibulu deželnega dvorca. Na novo so jih l. 1912. pobelili in preslikali, dasi je poslopje stoprav stalo 7 let, ter akoravno nihče, celo ne dež. stavbeni urad ni čutil potrebe za taka dela, oziroma za dotične stroške. Vse to pleskarsko delo je stalo tedaj kvečjemu okroglo 2000 kron, in ker je v istini bilo popolnoma nepotrebno, vsiljuje se nehote domneva, da so ta razmerno majhni denar trosili le radi tega, da bi za špansko steno skrivali neprimerno večje izdatke za potrato v glavarjevem stanovanju. »Furtimaštvo« torej v tem pogledu!

Deželni red zahteva izrecno, da se mora pri nujnih nepredvidnih stroških, za koje nima pokritja v deželnem proračunu, »takoj začetkom prihodnjega zasedanja naprositi deželni odbor odobrenja«. To se nikoli ni zgodilo. Posebne naprosbe iz umljivih razlogov nikoli ni bilo, zato pa so se izdane vsote utihotapile z umetno sestavljenim deželnim računom v deželno dvorano in prelehkoverni deželni zbor jih je sprejel brez vsake kritične ocene. Ali pa je z votiranjem deželnega računa tudi zares že rešena cela odijozna stvar, samovoljne, protiustavne in potratne nabave našega g. deželnega glavarja?

Prepuščam razsodbo o tem zanimivem vprašanju bistroumnosti naših gg. juristov. Opozarjam jih le na besedilo § 14. dež. zak., kateri izrecno veleva, da sme deželni odbor posebno označene nujne izdatke »izven dovoljenega proračuna« odrediti le »na svojo odgovornost« — ali kakor stoji v nemškem tekstu »unter eigener Verantwortung«.

Vsekakor je stvar nekako zagonetna. Deželni odbor v tej zadevi ni bil vprašan ter potrebščine za glavarjevo stanovanje ni bil dovolil; dalje, glavar sam in brez privoljenja svojih deželnih odbornikov niti neproračunjenih, stvarno povsem opravičenih izdatkov na svojo roko nikoli ne sme napraviti; končno, deželni zbor nikoli ni imel prilike, presojati in odobriti dotične razmerno visoke stroške, kateri so mu bili le »furtimaško« predloženi v potvorjenem deželnem računu, — naposled bi se z ozirom na ta dejstva celo dalo trditi, da g. deželni glavar še do danes ter navzlic spretnosti in umetnosti. s katero je bil sestavljen deželni račun za leto 1912., ni rešen one »lastne odgovornosti«, o koji govori tisti sitni § 14. deželnega reda.

Kaj pa, če bi nazadnje dežela Kranjska po svojem zastopniku, deželnem zboru vojvodine Kranjske od sedanjega glavarja zahtevala in izterjala — povrnitev onih vsot, potrošenih za perverzno potratnost v njegovem stanovanju?!

»Slovenec«, št. 184:

II.

Deželno odborništvo dr. Gregoriča.

»Ipse fecit!« sam si je g. dr. Šusteršič pridobil mesto deželnega glavarja. Stranka si je zaželela drugega; pravijo celo, da je bil dr. Šusteršič naravnost odposlan od svojih tovarišev na Dunaj z naročilom, da tam prodere s strankinim izvoljencem. O uspehu nihče ni dvomil, saj je bil poslanec, katerega je deželnozborska večina hotela imeti na glavarjevem stolu, baš v uradnih krogih radi svoje prijenljivosti »persona gratissima«. Tem večje je tedaj bilo presenečenje med poslanci S. L. S., ko jim

je njih voditelj, vrnivši se z Dunaja, kratkomalo naznanil, da ne postane deželni glavar vojvodine Kranjske nihče drugi kakor — on sam!

Tako se je tudi zgodilo. Dejstvo, da je oficijelni voditelj politične stranke, vrhu tega še tako prononsirana osebnost kakor g. dr. Šusteršič, bil imenovan deželnim glavarjem, pozvan torej na mesto, za katero se vendar zahteva vsaj nekoliko nepristranosti, zmernosti in pravičnosti, — osupnilo je pač tudi politične kroge izven Kranjske. Evo vam dokaze! Par mesecev kasneje, mudivši se za par dni na Dunaju, sem obiskal nekega znamenitega državnika, bivšega ministrskega predsednika na njegovem domu. Komaj sva se bila pozdravila, me je vprašal najprej za pravi razlog moje resignacije kot deželni glavar. Odkrito mu odgovorim na stavljeno vprašanje; on pa takoj: »Und jetzt sagen Sie mir gefälligst, was hat Dr. Šusteršič der Regierung alles versprechen müssen, um selbst Landeshauptmann zu werden?« Smehljaje sem zvedavi ekscelenci odgovoril, naj naravnost vpraša mojega naslednika, ker si jaz ne maram glave beliti s takim raziskovanjem!

Toda navzlic vsemu neljubemu razočaranju, povzročenem po nepričakovanem imenovanju svojem, je imel g. dr. Šusteršič skozi več let najugodnejše razmere pri svojem vladanju. Pač je najbistroumnejši njegovih ožjih tovarišev, mož širokega obzorja in dalekosežnega pogleda, genijalni naš Krek takoj slutil notranjo razpoko v stranki ter se je vidno oddaljeval od bivšega političnega prijatelja in sotrudnika. Ali stranka sama in z njo vred tudi deželnozborska večina se je brezpogojno pokoravala glavarjevim nazorom in naročilom, in — opozicija? Tudi ta ni delala nobenih težav. Kar je bilo slovensko-napredne stranke, je bila utrujena po brezuspešnem boju, zbita in izmučena po izjalovljeni obstrukciji, vrh tega še ponižana po brezobzirni brutalnosti, s kojo je novi deželni glavar kot predsednik deželnemu zboru potlačil in zadušil sleherni poskus kritične ocene svojega samodrštva. Preostajala je še nemška stranka v deželni zbornici, večni ta anahronizem v naši deželni ustavi. Od te gospode mu pa ni pretila niti najmanjša nevarnost. Pač so gg. veleposestniki semtertja nagubančili čelo, ko so izvedeli o tem in onem preveč drzovitem skoku glavarjevem preko ojnic deželnih postav in predpisov, pač so se čule tu pa tam ogorčene besede in porogljive opazke iz ust naših veleposestnikov, toda vedno je v njih nadvladala prijetna zavest, da se Nemcem na Kranjskem že dolgo ni godilo tako dobro kot v blaženi dobi, ko je vodstvo avtonomne deželne uprave bilo poverjeno v svojem srcu nemško čutečemu dr. Šusteršiču.

Tak je bil položaj novega deželnega glavarja, tako osigurana je bila njegova pozicija, da je naposled, v svojo lastno moč zaljubljen celo proti svoji lastni stranki, zastopnici pretežne večine slovenskega naroda, začel navijati nove strune. Nebrzdane svoje oblastnosti pa ni morda nikjer pokazal tako evidentno kakor tedaj, ko je pričetkom svetovne vojne šlo za to, da se mesto v vojake pozvanega deželnega odbornika dr. Zajca v deželni odbor pokliče njegov namestnik deželni poslanec dr. V. Gregorič.

Deželni odbornik dr. Zajec je bil namreč svoje dni izvoljen deželnim odbornikom predvsem radi tega, ker je deželnozborska večina mislila, da z ozirom na prevažne zdravstvene in zdravstvenopolitične posle, katerih ima deželni odbor v izobilju, na vsak način sodi v to korporacijo baš strokovnjak-zdravnik. Njegovim namestnikom je bil obenem izbran deželni poslanec dr. V. Gregorič. Ko je tedaj dr. Zajec moral v vojsko, bilo je naravno takoj poklicati namestnika njegovega dr. Gregoriča. Zamena je bila očividno le na korist deželnemu odboru. G. dr. Gregorič je vsekako moč, katero potrebuje deželni odbor. Že v zdravniškem pogledu uživa med strokovnjaki-zdravniki istotako kakor med občinstvom neprimerno več ugleda nego g. dr. Zajec. Kar se tiče politične delavnosti je mož neoporečen v vsakem oziru. Poleg tega pa razpolaga z mnogoletnimi praktičnimi skušnjami ter je veščak tudi v gospodarskih

in upravnih stvareh. Vsak deželni glavar bi bil lahko vesel take pridobitve, zlasti pa bi se moral radovati glavar vojvodine Kranjske, katera v sedanjem deželnem odboru itak ne poseduje preobilice spretnih in zmožnih deželnih odbornikov.

Jasno kakor beli dan je, da je imel dr. Gregorič neovržno pravico kot Zajčev namestnik vstopiti v deželni odbor. »Prisednikom deželnega odbora je dolžnost, da v Ljubljani stanujejo«, veleva § 15. deželnega reda. In vzporedno z njim določa § 6. poslovnika deželnega odbora: »Deželni odborniki se morajo nastaniti v Ljubljavi.« Pritegniti je dalje tem določilom § 13. deželnega reda, kateri se glasi: »Če kak odborov prisednik tačas, ko deželni zbor ne zboruje, umrje, odstopi ali dalje časa ne more opravljati odborovega dela, nastopi namestnik, kateri je zanj izvoljen.« In zopet čitamo v poslovniku kongruentno besedilo: »Če deželni odbornik umre, odstopi ali je za daljšo dobo zadržan izvrševati odborniške posle... vstopi v odbor nadomestnik, ki je bil izvoljen, da nadomestuje dotičnega odbornika« (§ 3., odst. 2). Niti sence ni kakega dvoma, da je ta slučaj bil dan, ko je dr. Zajec moral v vojake ter je služil najprej v Št. Petru na Krasu, potem celo izven dežele v Sterntalu pri Ptuju na Štajerskem. Kot vojaški zdravnik niti svojega bivališča ni imel več v Ljubljani, še manj pa je mogel v tej oddaljenosti, kakor veleva deželna ustava, »opravljati odborova dela«. Na vsak način bi bil moral tedaj deželni glavar na mesto »za daljšo dobo« zadržanega deželnega odbornika vpoklicati onega, katerega je deželni odbor izbral njegovim namestnikom.

Tako je g. dr. Šusteršič pač ravnal v slučaju deželnega odbornika grofa Barbota, ko je namesto v vojake poklicanega gospoda poklical njegovega nadomestnika barona Apfaltrerna, ni pa tega storil napram dr. Gregoriču, dasiravno se oba slučaja popolnoma krijeta. Naj je dr. Gregorič, sklicevaje se na svojo zakonito pravico, še tako trkal in razbijal po vratih deželnega dvorca, zanj so ostala zaprta, ker mu kranjski samosilnik, prelomivši deželno ustavo, vstopa ni dovolil!

Kako zagovarja deželni glavar svoje protipostavno postopanje? Na način, kateri vobče ni časten, najmanj pa za izučenega jurista!

Že navedeni § 3. Poslovnika kranjskega deželnega odbora ima namreč v al. 2. še določilo: »Nadomestnika pozove deželni glavar,« nemško: »Die Einberufung des Ersatzmannes hat durch den Landeshauptmann zu geschehen.« Na prvi pogled je jasno, da se tu izraža zgolj neka formalnost, da v tem slučaju deželni glavar drugega ni nego neke vrste pismonoša, ter da s tem nikakor ni ustaljena nekaka pravica, s katero bi on smel si prisvajati kak vpliv na sestavo deželnega odbora, odnosno na pravokrepnost izvolitve nadomestnikove. V tem pogledu odloča izključno deželni zbor: nadomestnik je, kogar on izvoli. Analogno k povsem formalni določbi našega poslovnika nahajamo v državnem temeljnem zakonu o državnozborskih volitvah. Tam stoji tudi določilo, da novoizvoljenim državnim poslancem deželni šef izroča volilni certifikat, kateri ga pooblašča k vstopu v državno zbornico. Nikoli pa niti najzagrizenejšemu rabulistu ni prišlo na misel, iz te formalne določbe izvajati posledico, češ, poslanec je zgolj oni, kateremu predstojnik deželne politične uprave podeli volilni certifikat. Še veliko manj pa velja taka ingerenca za deželnega glavarja! Kajti pri izvolitvi za državnega poslanca je vsekdar mogoče, da se deželni šef z ozirom na očito nepostavnost kake izvolitve utemeljeno brani dotičnemu izvoljencu izročiti certifikat, dočim se pri volitvi nadomestnika po deželnem zboru o kaki volilni protizakonitosti niti govoriti ne da.

Tedaj g. deželni glavar o dr. Gregoričevem slučaju ni imel niti najmanjšega pravnega razloga, s katerim bi mogel zagovarjati kršenje pravice lastnega svojega tovariša in strankarskega pobratima.

Kako neoporečna je trditev, da je g. dr. Šusteršič v tej zadevi rušil deželno ustavo in kratil zasebno pravico — evo dokaza! Bilo je meseca

marca 1917, ko sem obiskal tedanjega ministra notranjih zadev, barona Handla. Govor nanese tudi na kranjske razmere, na obče zadeve Šusteršičeve nasilnosti in nepoštenosti ter končno na Gregoričevo zadevo. In ekscelenca Handl je svetoval med drugimi tudi to sredstvo, naj dr. Gregorič, naslanjajoč se na jasno svoje pravo ter ne meneč se na okolnost, da ni pozvan od deželnega glavarja, mirno in hladnokrvno se udeleži in prisostvuje prvi seji deželnega odbora! Odkrito povem: Jaz za svojo osebo, ako bi bil v položaju velecenjenega dr. Gregoriča, bi se prostodušno ravnal po nasvetu aktivnega notranjega ministra!

Končam to stvar z neko opazko. Na dlani je, da je deželni glavar v tem slučaju prelomil ustavo in oškodoval deželnega poslanca. Ali pa je s tem že izčrpana cela ta zadeva? Po mojem uverjenju segajo njene pravne posledice morda še dlje. Morda je upravičena trditev ali domneva, da sklepi, storjeni po deželnem odboru, ki je bil sestavljen nepravilno, tudi sami na sebi niso več pravokrepni. To le tangiram; Bog ne daj, da bi take domneve kdaj zadobile pravno veljavnost!

»Slovenec«, št. 190:

III.

Uradniška disciplina in dr. Šusteršič.

Da je disciplina med uradniškim osobjem neobhoden predpogoj dobre uprave, je vobče priznano načelo, kojega ni treba obširneje razkladati. In v tem prevažnem oziru je imel sedanji deželni glavar prav posebno srečo. Prednik njegov mu je izročil ugledno uradniško osobje, darovito in pošteno, vajeno na strogi red ter z veseljem spolnjujoče stanovske dolžnosti. Dr. Šusteršič je prevzel mehanizem, kateri je funkcijoniral takorekoč sam od sebe.

Disciplino ustvariti, oziroma vzdrževati v uradniškem truplu ni naposled nobena pretežavna stvar. Pač se moti vsakdo, kateri si domišljuje, da jo more vcepiti svojim podrejenim uradnikom z mogočnim nastopom, z grožnjami in trdimi besedami, z olimpičnimi kretnjami. Zlasti dandanes, ko nam demokracija že tiči v žilah in kosteh, bore malo opravite s takimi sredstvi. Morda je — in to velja tembolj v današnji dobi — ljubezen še najsilnejši faktor v človeški družbi. Pridobiti si blagonaklonjenost, srce svojih podrejenih, je najboljše sredstvo za vzdrževanje discipline. Uradniki in služabniki, pri državi istotako kakor pri deželi, morajo imeti zaupanje do svojega šefa, znati morajo, da njih poglavar ni zgolj njih strogi nadzornik, ki jih naganja k napetemu delu, ki ima oblast, grajati in kaznovati, temveč v njem morajo spoštovati moža, kateri v slučaju potrebe brani njihove koristi, dobrohotno posluša njih tožbe, pomaga po svojih močeh, kadarkoli jih nadloga tepe. Poleg tega mora biti šef pravičen, nepristransk ter mora z lastnim zgledom sam dokazati, da svoje uradne posle vestno spolnuje, kakor mu dolžnost veleva, neprestano zahtevati vestnost od podrejenega mu osobja. Te lastnosti imej deželni glavar in uveril se bo, da bo vsekdar ostala nedotaknjena disciplina med njegovimi zaposlenci!

Ponavljam: gola istina je, da je moj naslednik v deželnem glavarstvu vsaj v tem pogledu nastopil lepo dediščino. Vso čast deželnim uradnikom in služabnikom, katere sem ostavil v deželnem dvorcu in njegovih uradnih dependencah! Povprek blago vsaj dobre srednje vrste, na čelu posameznim oddelkom pa skoro brez izjeme prvovrstne moči. In disciplina vzorna v vsakem pogledu!

G. dr. Šusteršič zavzema sedaj že osmo leto stolico kranjskih deželnih glavarjev. Marsikaj se je v tej dolgi dobi predrugačilo pod njegovim vodstvom tudi med deželnimi uslužbenci, toda hudobni svet govori, da dotične spremembe niso nič kaj posebno ugodne. Res je sicer, da je v polni meri ugodil hrepenenju posameznikov po blagozvočnih

naslovih in titulaturah. Le pomislite! Včasih je načeloval celemu deželnemu uradništvu preprost deželni svetnik, kateremu je deželni zbor stoprav po mnogoletnem izbornem službovanju podelil naslov deželnega nadsvetnika. Ali skromnega moža so imenovali zaporedoma deželnim ravnateljem, potem celo višjim deželnim ravnateljem. In raznih »ravnateljev« kar mrgoli v deželni službi; kmalu jih bo toliko kakor nepotrebnih električnih svetil v glavarjevem stanovanju! Pri tej potratni porabi uradnih naslovov se niti ne bi preveč začudil, ako bi v personalnem seznamu deželnega službenega osobja kakega lepega dne čital o nekem »višjem ravnatelju deželne registrature« ali celo o »centralnem ravnatelju deželnega vložnega zapisnika«.

Toda v kričečem protislovju s polnodonečimi naslovi prvih deželnih uslužbencev — kaj se vidi z druge strani?! Da se pod sedanjim deželnim glavarjem baš ti odlični uradniki, s katerimi se v istini lehko ponaša dežela Kranjska, namenoma prezirajo in omalovažujejo. Ne meneč se za njihovo bogato znanje in preizkušeno poštenje, odloča šef avtonomne uprave tudi v najvažnejših vprašanjih pogostoma kar po svoji slepi glavi ali pa pokliče v dogovor in posvet kakega mlajšega, semtertja tudi precej nerodnega uradnika, katerega baš trenutno obsenča žarek glavarjeve naklonjenosti in milosti. Ali ni povsem evidentno, da se na ta način neposredno žali ugled oddelnih predstojnikov ter naravnost razdira disciplina med uradnim osobjem?

Toda kakor eksplozivno sredstvo najhujše vrste uničuje in razdira uradniško disciplino, ako se šef vrhovne avtonomne uprave omadežuje z očividno pristranostjo in krivičnostjo. V tem pogledu smo pač s strmenjem čuli in čitali, da je bil deželnim svetnikom, torej deželnim uradnikom III. vrste imenovan — Šusteršičev lastni koncipijent! Seveda je trebalo v to svrho prelamljati celo vrsto zakonov in predpisov, od deželnega reda počenši do službene pragmatike!

Kateri predpisi so v tem pogledu merodajni?

V smislu deželnozborskega sklepa z dne 16. januarja 1909, § 16., odst. 2., »si pridržuje deželni zbor« imenovanje deželnih svetnikov (cf. »Poslovnik kranjskega dež. odbora«, § 23. in »Službeno pragmatiko« § 16.). Deželni odbor sme v tem pogledu le storiti nameščevalni predlog.

Dalje določata oba štatuta, da je za vsa izpraznjena mesta v deželni službi pravilom a razpisati javni natečaj, kateri naj odpade le tedaj, kadar po preudarku deželnega odbora zadostuje interni razpis pri deželnih uradih (Poslovnik § 23., odst. 2.).

Služba deželnega svetnika zahteva glasom službene pragmatike § 7., »dokončane pravno- in deželnoznanstvene študije in z dobrim uspehom dovršeni teoretični državni izpit in izpit za politično poslovanje ali sodni izpit. Odvetniški izpit nadomesti praktični izpit.« In končno: »Popustiti kaj od zahtev, ki so v §§ (4. in) 7. določno izražene, more le deželni zbor (l. c. § 9).

Sedaj si pa od bliže oglejmo g. koncipijenta iz dr. Šusteršičeve pisarne, kateremu je očetovska skrb njegovega šefa-odvetnika takoj pomagala do tako visoke in razmerno mastno dotirane službe deželnega svetnika. O tem, da mu ni trebalo metati se in puliti se za novo službeno mesto z drugimi soprosilci, itak ne govorim, ker se v očitem nasprotju z zakonskimi določili za to mesto nikoli ni bil razpisal noben natečaj, niti javni, niti interni. Ali dotičnik niti ne spolnuje temeljnih pogojev za sprejem v konceptno službo deželnih uradov! On ni imel niti nima do današnjega dne glasom pravokrepnih predpisov zahtevanih izpitov, niti političnega, niti sodnega, niti odvetniškega. Ta zahteva je pa tako zasidrana v službeni pragmatiki, da preko nje niti deželni odbor ne more, temveč si je deželni odbor sam pridržal pravico slične izjeme!

Tedaj bi imenovanje dotičnega gospoda bilo protizakonito in neveljavno, celo v slučaju, da bi z njim dežela pridobila izredno darovito

moč, posebno kvalificiranega strokovnjaka. Žalibog se pa niti s to domnevo ne moremo tolažiti mi borni davkoplačevalci, kajti za gotovo se pripoveduje, da se je glavarjev izvoljenec sicer dvakrat oglasil k odvetniškemu izpitu, toda obakrat s popolnim neuspehom. Odtod tedaj ta pristranost, očitna ta protekcija?! Čujejo se o tej zadevi razne govorice o pravnem razmerju med dotičnim koncipijentom in njegovim odvetnikom, tako čudne, da jih vočigled visokega dostojanstva deželnega glavarja niti v usta jemati ne maram.

Tem glasneje pa moram vprašati, kake pogubne posledice za moralo in disciplino deželnega službenega osebja mora imeti tako nedopustno postopanje od strani deželnega glavarja in njegovih pristašev v deželnem odboru? Kaj porekó uradniki, ako vidijo, da se mož, kateri po svoji kvalifikaciji ne bi se mogel oglasiti niti za mesto zadnjega koncipijenta v VII. plačilnem razredu, takoj in brez pomisleka imenuje svetnikom v III. razredu. In kaj porekó oni ugledno popisani stari konceptni uradniki deželnega tajništva, preizkušeni v deželni službi, ki na podlagi vzorne svoje delavnosti smejo terjati vsaj svoje redovito povišanje na višja mesta, ako vidijo, da naenkrat preko njih glav po uradniški lestvici sfrči »inostranec«, novinec v deželni pisarni, brez zakonite kvalifikacije, malo poraben za novi svoj posel, naprej potisnjen zgolj po brezstidni protekciji? Mari ni to najbridkejša ironija, da je ob priliki svojega vstopa v deželno službo ta varovanec visokega pokrovitelja lastnoročno moral podpisati izjavo, da pripozna službeno »pragmatiko za deželne uslužbence« kot zase »obvezno in da se podvrže sklepom deželnega zbora, s katerimi bi se dopolnila ali predrugačila«? Isto službeno pragmatiko, katero so morali skruniti in kršiti na neštetih krajih, da so mogli zasebnemu uslužbencu g. Šusteršiča pomagati do deželnega korita?!

Nič več o tej stvari. Toda kot bivši deželni glavar se čutim v vesti primoranega, proti svojemu nasledniku dvigniti obtožbo pred deželo Kranjsko in narodom slovenskim, da s svojim ravnanjem podkopava moralnost in disciplino deželnega službenega osebja!

»Slovenec«, št. 193:

IV.

Dr. Šusteršič kot deželni upravitelj.

Nikoli nisem imel pretiranih pojmov o upravnih zmožnostih svojega naslednika v deželnem glavarstvu, kakor tudi nikoli nisem precenjeval splošne njegove darovitosti. Vendar morem reči, da sem marsikaj pričakoval od njegovega glavarstva baš na polju uprave, katero je daleč najvažnejše zlasti za predstavitelja deželne autonomije. Istina je sicer, da kot mnogoletni državni poslanec g. dr. Šusteršič nikoli ni kazal posebnega zanimanja za plodovito delo v odsekih, dasi se v mirnih odsekovih razpravah poslančeve zmožnosti najbolj uveljavljajo. V zvezi s to delno malobrižnostjo stoji dejstvo, da dr. Šusteršiča, vsaj v kolikor jaz pomnim, nikoli nismo videli na poročevalskem odru v dunajski državni zbornici. Navzlic vsemu temu, ko je bil dosegel deželno glavarstvo, ko je prag deželnega dvorca prestopil kot deželni glavar vojvodine Kranjske, sem dejal sam pri sebi: »Brez dvoma je naslednik tvoj mož poln talentov, sedaj se bode sigurno skazal tudi kot dobrega upravitelja izročene mu dežele.

Kruto sem se varal! Predvsem je pustil vsahniti malodane vse kali narodnogospodarske in kulturne organizacije, katero je večina deželnega zbora pod njegovim prednikom bila položila v sveto domovinsko zemljo, ne meneč se za to, da so povsod se uže kazali krepki pognanki! Morda ni bila škoda, provzročena po premedlem zanimanju sedanjega deželnega glavarja, nikjer večja nego na razpro-

stranem polju železniške politike. Kaj je hasnil, da se je pod patronanco deželnega zbora bil ustanovil »Deželni glavni železniški odbor«, ki je glasom hranjenih zapisnikov začel razvijati zelo živahno delavnost ter kazati zdravo inicijativo! Od nastopa novega glavarja sem se nikoli več ni sklical, zaspal je in ž njim vred vsi krajevni odbori, kateri so si bili stavili nalog, vzbujati tvorno zanimanje za važne železniške projekte med prizadetim prebivalstvom, organizovati podporo in sodelovanje ter tem načinom podpirati uresničenje dotičnih načrtov.

In ta nebrižnost glavarjeva je silno škodovala. Bilo je marcija 1917. l., ko sem se slučajno v predsobi železniškega ministra srečal s sekcijskim načelnikom eksc. Ressigom, kateremu so poverjene vse lokalne železnice. Tekom razgovora mi poreče visoki dostojanstvenik skoraj dobesedno: »Kako obžalujemo tukaj v tej hiši, da niste več deželni glavar. Odkar ste Vi odstopili, spavajo na Kranjskem vsa železniška vprašanja. Le pomislite progo Brežice—Novo mesto! Kolikokrat sva se midva razgovarjala o tej črti. Sedaj —?! Mi sami obrnili smo se v tej zadevi na deželni odbor. Kak je bil odgovor na našo urgenco? Dolgo časa nič, potem dopis približno te vsebine, da deželni odbor tega vprašanja še ni dovolj preštudiral ter se vsled tega še ne more obvezno izražati!«

Sicer se glasi stvar neverjetno, da moram odgovornost za njeno istinitost in točnost prepuščati svojemu poroku. Ali toliko pa mi je čisto jasno, da bi proga Brežice—Novo mesto uže danes morala biti gotova in prometu izročena, ako bi deželni odbor in njemu na čelu deželni glavar dr. Šusteršič vršil svojo dolžnost v polni meri.

Apatičnost teh gospodov provzročila je še neko drugo škodo, o kateri se vobče pač malo govori v naši javnosti, ki jo pa najbolj čuti mesto Metlika in ž njo vred cela Belokrajina. To je namreč stik naše belokranjske železnice s hrvaškimi progami. Kje se naj vrši menjava železniškega spremljevalnega osobja in strojev, na naši ali na sosedni zemlji? Večkrat sva se o tem posvetovala s prednikom prej imenovanega gospoda, s tedanjim sekcijskim načelnikom vit. Weebrom, kateri je sedaj generalni ravnatelj Južne železnice. Združila sva se v tej misli, naj pri določitvi stikališč na belokranjski-dalmatinski progi odloči kilometerska dolžina dotičnih delnih kosov, tako da bi ob črti Novo mesto—Karlovec ogrski vlak moral se pripeljati v Metliko ter tam se vršiti izmenjava, dočim bi nasprotno na dalmatinski črti Knin—Pribudić se moralo vršiti obratno. To je bilo tedaj dogovorjeno mej nama, ali predno se je stvar rešila, zapustil sem jaz deželni dvorec in g. vitez Weeber preselil se je iz železniškega ministerstva v direkcijsko poslopje Južne železnice, — v deželni palači na Kongresnem trgu v Ljubljani pa se živ krst ni več zmenil za to »bagatelo« in danes — danes je vezališče naše belokranjske proge s hrvaško črto neoporečno v Bubnarcih, kjer je iz prejšnje samote čez noč nastalo mestece, Metlika pa je vsled nebrižnosti kranjskih upraviteljev zadobila hudo neozdravljivo rano na svojem gospodarskem organizmu.

A gospodarski tečaji? Uprav briljantna ideja bila je Krekova misel o zasnovi gospodinjskih tečajev. Velika stvar, majhni stroški, lepi uspehi! Stvar me je tako zanimala, da sem si sam pridržal referat o tej inštituciji ter še danes se spominjam s pravim veseljem onih blagodejnih utisov, ki sem jih prejel pri nadzorovanju omenjenih tečajev. Po mojem odhodu pa se jih je kmalu lotila — jetika, in sicer celo »ta hitra«. Ni čuda! V oskrbo je namreč gospodinjske tečaje deželni glavar izročil najkompetentnejšemu deželnemu odborniku, postavil je — zajca k bobnu!

Nepristranski zgodopisec bode pač moral priznati, da je prvi deželni zbor, v katerem so pripadniki S. L. S. imeli večino, odlikoval se s posebno krepko inicijativo v kulturnih vprašanjih. Ustvaril je trgovsko šolo, prevažen zavod za strokovno izomiko sloven-

skega naroda, zasnoval je deželni umetniški svet, novih impulzov dajal je v izobilju kulturnemu razvoju. In videti je bilo, da bo zares kaj sadu iz te bogate setve! Na lastne oči sem se prepričal pri večkratnih posetih v deželni trgovski šoli, da je pouk zadovoljiv, disciplina v redu, učiteljstvo in učenci navdahnjeni najboljše volje, — začetek je bil storjen v znameniti naučni stroki, katero smo dosihmal Slovenci krvavo pogrešali. In kam je črez par let pod dr. kusteršičevim glavarstvom in večinoma po njegovi krivdi (Remčeva afera!) zagazila nadebudna ta zasnova! Stopite v naučno ministrstvo ter povprašujte tam in izvedeli boste iz kompetentnih ust, kako tam ocenjajo duševno ravnotežje in strokovno veljavo sedanje deželne trgovske šole!

In deželni umetniški svet? G. deželni glavar tudi ni imel časa, pobrigati se za usodo te korporacije. Tudi o njej je kaj malo ali celo nič več slišati, odkar je deželno autonomno upravo prevzel moj naslednik. Mrtvilo tudi! In slovensko deželno gledišče, deželni muzej — kaj bom še našteval drugih stvari! Vse to je splošno znano ter naravnost kriči proti nebu. Sedaj, ko vse to premislim, razumem sveto ogorčenost našega Jan. Evang. Kreka, kateri je enkrat v prijateljskem razgovoru z menoj dal duška svojemu čutu v jezni oceni dr. Šusteršiča, rekoč o njem: »Ta človek je kulturi naravnost sovražen; kamor stopi, kulturno ubija!«

Najbolj pa je deželni glavar jo »polomil« z občinami. Priznana resnica je, da so podstava in temelj vsaki dobri upravi baš občine. Odtod izvira naravna dolžnost za slehernega deželnega glavarja, da vso svojo pozornost obrne na te fundamentalne deželne autonomije, da je v vednem stiku z občinskimi zastopi ter neprestano gleda in skrbi za razvoj pametne občinske samouprave. A kako je dandanes razmerje med deželnim odborom odnosno deželnim glavarjem in slovenskimi občinami na Kranjskem? Razdražene po smešno-avtokratičnih ukazih, skovanih v deželnem dvorcu od mož, kateri so docela izgubili vid za realne razmere ter čut za zakonite meje svojega oblastva, bunijo se danes naše občine po svoji pretežni večini z vso odločnostjo proti deželnemu glavarju in njegovim opričnikom! —

Tak je g. dr. Šusteršič kot deželni upravitelj. Po resnem premišljevanju prihajam do končnega rezultata, da deželna uprava v vojvodini Kranjski nikoli ni bila izročena nespretnejšim in neresnejšim rokam nego so njegove!

»Slovenec«, št. 196:

VI.

Deželno gospodarstvo pod dr. Šusteršičem.

Zelo zanimiva tvarina, a skoraj docela nemogoče jo obdelovati! Tavamo v neprodorni tmini, podatkov ne dobimo za presojo dejanskega gmotnega položaja. Kajti alfa in omega finančne politike sedanjega deželnega glavarja obstoji v tem, da nikomur ne pusti blizu, da z neizprosno strogostjo zavrača slehernega radovedneža, kateri bi hotel nekoliko poškiliti za ono tajno zaveso, kjer se v velikih loncih in koritih kuha krma pripadnikom deželnega samodržca. V temi tavamo vsi, celo oni maloštevilni pristaši g. deželnega glavarja, kateri dandanes še vztrajajo pri hudo razdrapani njegovi bojni zastavi. Vzemimo n. pr., da bi bil danes, ko že štejemo peto leto svetovne vojske, dovoljen kak volilni shod ter da bi kdo izmed zadnjega krdela Šusteršičevih mirmidonov začutil potrebo, razjasniti zbranim volilcem vse dobrote vladajočega sistema. Ako bi na takem volilnem shodu se kak zvedavi volilec ohrabril ter svojemu goloobritemu oziroma gostobradatemu poslancu stavil vprašanje: »Kako pa vendar ‚furate' z deželnim vozom, koliko dohodkov imate in koliko stroškov, kako stoji z deželno amovino in koliko imate še v deželnih zakladih, zlasti v lepopitanem melioracijskem zakladu?« — odgovor bi se moral glasiti: »Za Boga, kaj me

nadleguješ z vprašanji, na katere se ti nihče ne more odzvati? V Ljubljano pojdi, v deželni dvorec stopi pred samega g. deželnega glavarja, morda on ugodi tvoji radovednosti, ako je slučajno pri dobri volji ter ako — sam zna, za kar povprašuješ!«

Neverjetno, a vendar istinito! Slepomišimo na Kranjskem v dobi, ko se vendar povsod in splošno zahteva javnost in jasnost vsaj v gospodarskih rečeh. Zadnji deželni račun objavljen je za leto 1912, od tega časa sem zaman stikaš in poizveduješ po uradnih podatkih, iz kojih bi se dalo presojati finančno stanje naše dežele! Brezdvomno je slično prikrivanje baš tako brezprimerno kakor nedopustno. Vzemimo občinskega župana, kateri bi hotel ravnati se po vzorcu s Kongresnega trga ter ne bi maral predlagati občinskih računov! Takega nereda nikakor ne bi hotel gledati veleslavni deželni odbor, izvzemši seveda slučaj, da je dotični župan vnet pripadnik deželnega glavarja. Sicer bi se takoj ostro postopalo proti njemu: grožnja, denarna globa, in ako vse to ne zadosti, odstavka bi zadela zanikrneža, kateri se ni podvizal z občinskimi računi!

Dr. Šusteršič je nazadnje pač zanimiv anahronizem. Po svoji naravi je absolutist, da več celo: avtokrat. Takih osebnosti je več tudi med politiki sedanje demokratske dobe, a on je avtokrat posebnega kova. V svoji nebrzdani samovlastnosti, v brezobzirnosti enako se poslužujoči nasilstva in kovarstva, da le doseže osebne svoje namere, spominja mož od daleč na tiste samodržnike po italijanskih mestih takozvanega »Anatrocenta«, ki jih pozna veščak in zgodovinar iz tedanjih mestnih kronik in iz Macchiavella, seveda s tem razločkom, da pri dr. Šusteršiču ne nahajamo niti sledu onega živega čuta za umetnost, s kojim so se ponašali junaki renesančne dobe. Račune polagati? Komu odgovor dajati od izročenega mu javnega premoženja, vsaj ako k temu ni formalno prisiljen? — ne, to mu nikakor ne ugaja, ker se ne strinja z bistvom njegove duše!

In vendar, dasiravno ni zbran deželni zbor že leta in leta ne, vsak drug deželni glavar bi moral čutiti v sebi notranjo potrebo, domači javnosti ali vsaj lastni stranki v gotovih presledkih poročati o deželnem gospodarstvu in njegovih uspehih. Nikoli ni dežela bolj bila potrebna takega obračuna! Saj tudi nikoli še nismo imeli deželnega odbora, kateri bi, deloma pod pritiskom vojnih dogodkov, deloma pa iz lastnih nagonov ter izvun in celo preko deželnih zakonov in deželne ustave si prisvajal toliko moči ter si tako brezmerno bil razširjal svoje področje. Dandanes je kranjski deželni odbor poleg ustavnega svojega delokroga postal trgovec in mlinar, tovarnar in veleposestnik, vojaški dobavitelj in — špekulant. In navzlic vsemu temu — po tolikih letih neomejenega in nenadzorovanega gospodarstva do današnjega dne niti sence kakih računov!

Računov ne vidimo, a vendar znamo, da se škandalozno slabo gospodari v kranjskem deželnem odboru pod sedanjim deželnim glavarjem. Le nekoliko zgledov! Kaj je bilo z ono govejo živino, za silne novce kupljeno v Švici, katera je potem tako žalostno ginila v hlevih deželnega odbora v Medvodah in Goričanah? Kaj je z Robežem? Spakedrala se je cela importna zadeva. Naposled stvar s prvega početka ni bila povsem jasna. Da se uvažajo biki iz oddaljene Švice, proti temu pač nihče ne bo ugovarjal. Veliko vprašanje pa je, ali se sploh priporoča, od tam dobivati krave, zlasti sedaj, ko toliko sosednih dežel zajema iz švicarskih rezerv ter ko neverjetni padec naše avstrijske valute nam Avstrijcem tako silno obtežuje nakupovanje tujega blaga. Ali če je že pod patronanco deželnega glavarja deželni odbor po svojih zaupnikih za horendne cene pridobil si ono švicarsko plemensko živino, zakaj ste jo s svojo brezbrižnostjo, s slabo krmo

in slabim ravnanjem pustili krepati v svojih hlevih? V resnih listih in od izvedenih dopisnikov vrgel se je deželnemu odboru debel očitek v lice, da stane deželo liter tega švicarskega mleka nad 100 K in niti taka gorostasnost ni dovedla dr. Šušteršiča do tega, da bi prekinil svoj olimpični molk ter dal razburjeni javnosti odgovor v številkah

In kaj naj porečem o deželni elektrarni na Završnici in o nameravanih centralah med Kranjem in Smlednikom? Srce me boli! Misel sama na sebi je bila velikopotezna ter pravilno izvršena brezdvomno bi čast prinašala deželi Kranjski in znatni dobiček. . . . .

. . . .

In kaj naj rečem o »Deželnem mestu za nabavo klavne živine«, tej prečudni zasnovi deželnega glavarja s prečudnim njenim imenom?! Kličejo jo tudi »Vnovčevalnico«, iz česar je narodni hudobni dovtip napravil »Uničevalnico«!

Pravne razloge tej dr. Šušteršičevi stvarstvi ne najdem niti v deželni ustavi niti v drugih deželnih zakonih ali deželnozborskih sklepih. V deželnem odboru je sedaj vsaj 1¼ jurista. Računam namreč g. deželnega glavarja za enega polnega jurista, ostalo četrtinko jurista predstavlja g. deželni odbornik dr. Vlad. Pegan. Pozivljam v prvi vrsti to pravniško izučeno dvojico, naj mi navede zakonito določbo, glasom katere je kranjski deželni odbor bil opravičen in pooblaščen, ustanoviti tako trgovsko centralo, pod katere obratom trpi in ječi, jadikuje in preklinja zatirani naš kmet!

Kupčija mora biti pač izborna. Toliko je razpenjavosti med razmeroma nizkimi cenami, ki jih plačuje deželna vnovčevalnica našim živinorejcem in med dejanskim skupilom, da se morajo kupičiti dobički na milijone in milijone. In zopet nobenih računov, zopet nihče ne ve, kam, v katere blagajne in v katere žepe se ponicajo in pogube ogromne te svote. Mnogoštevilni komisijonarji, »zaupniki deželnega glavarja«, ki še dandanes predstavljajo njegovo »rdečo gardo«, uživajo naravno marsikatere dobrote in olajšave; premnogo je zlasti med njimi vojaščine oproščenih. O njih postopanju čuješ med prebivalstvom veliko bridkih pritožb. Očitajo posameznim pri rekvizicijah pristranost, samovlastnost, krivičnost — in prizadeti oškodovanec nikjer ne dobi mesta, kamor bi se mogel pritožiti proti sličnemu pritisku.

In blagodejni uspehi omenjenega zavoda? Menda je bilo leta 1916., ko je dežela Kranjska, oziroma njeno »Glavno mesto za nabavo klavne živine« za 11.000 glav goveje živine več dobavilo vojnemu erarju, nego je znašal dotični kontingent. Vse sosedne dežele so zaostale za svojimi odmerjenimi kontingenti, le naša Kranjska se je smela pobahati s tolikim presežkom. Naravno, da se je taka darežljivost primerno vpoštevala pri določitvi kesnejših kontingentov, češ, »saj imajo Kranjci, naj torej le dajo«! In če danes z bridkimi občutki gledamo, kako mine in izumira naša govedoreja, s katero smo se v istini smeli ponašati zadnja leta pred vojsko, potem je zdaten delež prežalostne te prikazni zapisati na rovaš dr. Šušteršičev in njegovih pomočnikov v deželnem odboru in deželni vnovčevalnici!

»Slovenec«, št. 200:

VII.

Epilog.

Poslavljam se od g. dr. Šušteršiča. Priznavam, da ocena delavnosti mojega naslednika na slavnem stolu kranjskih deželnih glavarjev nikakor ni bila laskava; celo tega ne zanikujem, da se ga v svoji kritiki nisem baš lotil z glace-rokavicami. Ali to ni moja krivda. Reči so prikipele do vrha in ugnezdilo se je toliko nesnage v deželnem gospodarstvu, da sem bil primoran v svoji vesti, kot izkušen poznavalec deželne uprave in njenih koristi, dvigniti svoj glas ter pred vsem svetom

odločno ugovarjati proti sramotnemu načinu, po katerem se pod deželnim glavarjem dr. Ivanom Šusteršičem ustava in pravica krati in krši v deželnem dvorcu ter ogroža kulturna in gmotna bodočnost dežele in njenega prebivalstva.

Pač ima polom dr. Šusteršiča nekaj tragičnega v sebi, kar skoro razorožuje rahločutnega ocenjevalca. Kako velik vsaj na videz je bil mož stoprav pred enim letom! Brez globoke naobrazbe, celo brez posebne politične nadarjenosti, toda sila prekanjen in lokav, brezobziren obenem do brutalnosti, mojster v parlamentarni taktiki in nad vse izveden v političnih intrigah ter si je znal pridobiti v siromašnem razcepljenem dunajskem parlamentu veljavo kakor nikoli pred njim noben slovenski poslanec. Ministri so ga imeli za nevarnega nasprotnika ter ga vsled tega niso marali dražiti. Stürgkha je strahoval, slabotni bivši deželni predsednik kranjski pa je kar strepetal pred njegovo silovito impetuoznostjo. Mogočen je bil tudi v svoji stranki, katera zastopa pretežno večino našega naroda. Niso ga sicer ljubili, toda verovali so v njegovo vplivnost ter se klanjali njegovemu političnemu vodstvu in to še celo tedaj, ko se je bil od njega že ločil njegov boljši duh, dr. Janez Ev. Krek, kateri se je, spoznavši svojstva in namere Šusteršičeve, iz prijatelja in zagovornika prelevil v odločnega protivnika in obtožitelja. Toda zapeljan od častihlepja in nebrzdanega napuha je uničil dr. Šusteršič sam in z lastno roko svojo pozicijo. Odkar je bila izbruhnila svetovna vojna, na katero je na vse pretege ščuval in hujskal, ni več poznal mej svoje oblastnosti. Naravnost smešni napad na državne poslance, zaradi tega, ker baš njega niso marali voliti v delegacije, pomenja začetek njegove katastrofe. Danes pa smelo trdim: Nikoli se na Kranjskem, da na celem Slovenskem, noben politik ni tako kruto sovražil od naroda kakor nekdanji njegov razvajanec, sedanji deželni glavar Kranjski. Docela je izgubil in zaigral javno zaupanje in nikoli si ga ne more več pridobiti. Razpršena in v tla zbita je stranka njegova, niti prikazati se več ne sme v javnosti. Ako se danes razpišejo nove volitve, so z apodiktično gotovostjo izgubljeni vsi mandati te frakcije, niti on niti katerisibodi pristaš njegov se več ne povrne v ono deželno dvorano, kjer je bil Šusteršič gospodoval s toliko samozavestjo!

Zakaj pa — utegne me kdo vprašati — navajaš tukaj stvari, katere vendar v deželi pozna vsak človek, ako si količkaj z zdravimi očmi ogleda naše politične razmere in razvoj nadvladajočih narodnih idej?

Glejte, visoko dostojanstvo je, stati kot deželni glavar na čelu vojvodini Kranjski. Ponašati se more s sijajnim brojem znamenitih prednikov. Počenši z Rudelinom iz Hrušice, s katerim se l. 1261. začenja vrsta zgodovinsko dokazanih deželnih glavarjev, koliko slavnih prednikov ima dr. Šusteršič! Frankopan in Niko Jurišić, Kocijajnar, ta slovenski Valenštajn, Lenković in Herbert Turjaški — vodili in branili so deželo kot njeni deželni glavarji. Niso zgolj uživali vladarske milosti, marveč mogli so se upirati tudi na zaupanje svojih sodeželanov ali vsaj onih krogov, kateri so po tedanjih odnošajih imeli pravico, govoriti imenom dežele. In baš zaupanje naroda, v veliko večji meri nego vladarjeva naklonjenost, mora biti trdna podlaga uspešnemu delu deželnega glavarja. Dr. Ivan Šusteršič pa je popolnem zapravil dragoceni zaklad javnega zaupanja, — zakaj še do današnjega dne poseda na glavarjevem sedežu, do katere več nima nobene moralne pravice?

Jasna so dejstva, s kojih govorim, jasne so njih umstvene posledice, toda prečudni »gentleman«, kateri dandanes še poseda v deželnem dvorcu, se bore malo zmeni za enaka razmotrivanja in premišljevanja. Gluhega se dela in slepega za prevrat, kateri se je vršil ter se še vrši po deželi. Z besedami, s časnikarskimi razpravami se mu ne pride do živega. Kaj opravijo bezgove krogljice proti debelokožnemu nosorogu! Drugače torej treba govoriti, da razume tankočutnež Šusteršičeve pasme!

In tako resno odločno besedo more spregovoriti le cesarska vlada. Do nje se obračam, do ljubljanske deželne vlade, katera je dosihmal kot tajna pokroviteljica nemo in apatično prisostvovala vsej monstroznosti glavarjevega režima, nič manj pa do osrednje vlade na Dunaju, katera je, zaljubljena po podlih, netočnih in strankarsko pobarvanih poročilih podrejenih ljubljanskih oblastev, istotako molče podpirala glavarjeve nasilnosti. Zopet se čujejo govorice, da se namerava ministrski predsednik baviti z reformo državne uprave. Integrujoč del te državne uprave pa je brezdvomno tudi tako zvana »avtonomna« uprava. Kaj koristijo državi in prebivalstvu vse, dasi prepotrebne spremembe pri okrajnih glavarstvih in pri deželni vladi, ako se poleg njih nedotaknjen pušča Avgijev hlev v deželnem dvorcu! Predpogoj pametni, koreniti reformi naše uprave je in ostane odstop sedanjega deželnega glavarja in deželnega odbora.

Da se pa doseže ta odstop, zakonitim potom in brez nasilnosti, drugega ni treba kakor da se več nego po štiriletnem odmoru zopet skliče deželni zbor vojvodine Kranjske. Zborovanje njegovo je tem nujnejše, ker je ljudstvo sila vznemirjeno vsled nekontrolovanega deželnega gospodarstva, ker ne zaupa več deželnemu odboru ter odločno zahteva jasen obračun s sedanjimi upravitelji. Mogoče, dasi precej neverjetno, da se posreči deželnemu glavarju, na podlagi neovrženih številk in jasnih neskaljenih računov razdolžiti in opravičiti samega sebe in svoje pomagače v deželnem odboru. V tem slučaju — mirna Bosna! Ali pa nastopi druga možnost in opravičevalni poskus se izjalovi, potem bo deželnozborska večina, kateri se gotovo pridružijo poštenjaki vseh strank v deželni sobani, brezdvomno našla primerna sredstva, da krivce obsodi ter konec napravi neznosnim razmeram v deželni hiši.

Tedaj pozivljam cesarsko vlado, naj skliče čim najhitreje deželni zbor vojvodine Kranjske k rednemu zasedanju. To bodi tudi obenem odgovor vladin na najnovejšo insinuacijo našega slavnega deželnega odbora. Vladajoča trojica Lampe-Pegan-Zajec baje zahteva od vlade, naj ji kot rabelj služi pri štranguliranju občinske samouprave. Videli bomo, kaj poreče deželna vlada na to brezstidno terjatev. Po njenem odgovoru bo naš narod že v naprej mogel slutiti, koliko resnobe je pripisovati Hussarekovim načrtom v upravni in ustavni reformi.

Sicer pa — in s tem sklepam — se bo pri novih volitvah jasno izkazalo, da je g. dr. Šusteršič popolnoma tla zgubil med slovenskim narodom, kateri se s studom obrača od vojnih hujskačev in denuncijantov, od političnih varalic in narodnih odpadnikov!

Ali kako se je deželni glavar branil proti mojim člankom, katere sem bil objavil s polnim imenom, češ, moja last so, prevzemam popolno odgovornost za njih vsebino? Istina je, da niti poskušal ni, ovreči moje trditve, zavrniti povsem precizne obdolžitve. Le v Šusteršičevem ponesrečenem glasilu »Resnica« je bilo čitati tupatam kako nerodno in neokusno notico, v kateri se proti meni navajajo — dr. Slančeve osebnosti iz volilnega boja! O kakem stvarnem odgovoru niti sledu ne!

2.

Moji članki »V zaželjeni deželi!« so bili priobčeni v vseh slovenskih političnih listih,* pa nemojte misliti, da sem jih jaz razpošiljal dotičnim uredništvom! Stvar je bila namreč ta: Ko

* Gl. »Slovenec« 5., 7., 8., 15., 18. oktobra; »Slov. Narod« 5., 7., 8., 12., 17. oktobra 1918.

se je bil poleti 1918, tedaj še pod habsburško vlado, v Ljubljani zasnoval narodni svet, sem dobil i jaz povabilo, naj se udeležim seje ustavnega odseka. Pridem v sejo, dobim tam celo vrsto politikov iz vseh naših strank. Predsedoval je dr. Korošec, otvoril debato, pozval navzoče, naj povedo svoje mnenje o bodoči Jugoslaviji ter o njenem licu — toda nihče se ni oglasil k besedi. Naposled sem se jaz razkoračil ter povedal, kaka bi po mojem uverenju morala biti ureditev nove samostojne skupine. Jaz sem govoril nad eno uro! debata je pa bila razmerno kratka, vsi govorniki so mi pritrdili, le dr. Žerjav je nasvetoval neko spremembo v nadrobnostih. Ali govoril sem povsem prosto, brez vsakih beležk, tedaj me naprosi predsedujoči dr. Korošec, naj svoj govor spravim na papir ter naj ga potem izročim njemu. To sem obljubil. Ko sem se pa začel lotiti dela, sem si zamislil drugo obliko. Tvarino sem obdelal žurnalistično ter sem iz govora ali predavanja napravil pet člankov. Vse skup sem poslal prijatelju Korošcu in on jih je potem razpošiljal ter skrbel za to, da so prišli med slovenski svet. Naglašati pa moram, da se je vse to še zgodilo pod avstrijsko vlado. Kakor je bila njena moč že razrahlana in razpadajoča, vendar je je še bilo nekaj in zato je čisto naravno, da sem tupatam kako misel milejše izustil nego sem jo čutil. Navzlic temu sem v tej seriji člankov povedal marsikatero resnico, ki še v današnjih razmerah velja v polnem obsegu, marsikaj nasvetoval, kar bi bilo koristno in kar se je žalibog opustilo. Bil sem »vox clamantis in deserto« — »glas vpijočega v puščavi«!

Berite danes te članke in potem — sodite!

V zaželjeni deželi.

I.

Prelep, vprav veličasten je dandanes pogled na vzdramujoči se narod slovenski! Kaka globoka sprememba od onega zgodovinskega trenutka sem, odkar je nepozabni naš voditelj Jan. Ev. Krek o pravem času in z mogočno roko med trpeče naše ljudstvo vrgel odrešilno besedo: jugoslovansko deklaracijo! Že je ideja pripravljena bila v naših srcih. Ko je tedaj nastopila na dan, razširjala se je s čudovito hitrostjo po celem slovenskem ozemlju ter zmagovito prodrla do najoddaljenejše gorske koče. V enem glasu so se strnile vse naše želje in strankarska prizadevanja: »Dajte nam Jugoslavijo!« In tako silna je narodova volja, tako izrazita njena odločnost, da so v naprej brezuspešni vsi poskusi, ustavljati se mogočnemu pojavu narodne duše. Jugoslavijo hočemo in — dobili jo bomo!

Prekrasno pač bo upravno ozemlje jugoslovansko, blagrovano z vso prirodno lepoto ter obdarovano z vsem naravnim bogastvom. Gorski velikani našega planinskega sveta in divje razklano gorovje na črnogorski in srbski meji, čar gorenjskih in koroških jezer in nepopisna krasota plitviških jezer v Liki — morda najlepše, kar turistu nudi Evropa —, podzemeljska čuda naših jam in sanjava krasota jadranskega obrežja — katera dežela na celem svetu se bo pač mogla meriti z našo Jugoslavijo, kar se tiče naravnega lepotičja! In prirodno bogastvo! V hrvatski in slavonski nižavi najrodovitnejše polje, po bregovih in

gričkih od slovenskih goric in znamenitega Pohorja doli do blagoslovljene šume z neizčrpnim bogastvom hrastovega, smrečjega in bukovega lesa, pod zemljo deloma še nedvignjeni zakladi železa, premoga, svinca, bakra, živega srebra, asfalta in drugih porabnih rud in kopanin, blagotvorne toplice in zdravilni vrelci v izobilju, poleg teh naravnih zakladov pa — sinje morje Jadransko, katero direktno drži proti sueškemu prekopu kot najkrajša cesta med evropsko celino in vzhodno Azijo, vzhodno Afriko in daljno Avstralijo!

To je naše ozemlje in kako je ljudstvo, katero tod prebiva? Poznamo ga in lehko se nanj zanašamo! Skozi dolga mračna stoletja zasužnjen in teptan je ohranil troimenski naš narod navzlic robstvu in bolečini vendar neupognjeno svojo moč in žilavost. Le zavedal se ni svoje sile in potrpežljivo je klonil svoj tilnik pod težkim jarmom, ki so mu ga nakladali sosedje, prevzetni Madžar in nemški »Herrenvolk«. Danes pa je vstal naš narod, vzbudil ga je iz zaspanosti bojni vihar, kateri sedaj pretresa vesoljni svet, zaveda se sedaj svoje lastne moči in nikdar več se ne bo klanjal nepoklicanim jerobom in neupravičenim tlačiteljem. Ves narod naš, Slovenci, Hrvatje in Srbi združeni smo v eni želji in zahtevi, vočigled celega sveta terjamo svojo državno in upravno samostojnost, svojo lastno streho, svojo Jugoslavijo. Nič več, a tudi — nič manj! Tu nima mesta za kramarsko barantanje, tu ni več prostora za ono pohuljeno pseudo-diplomatiško prekanjenost, katera bi najrajši pod krinko državniške modrosti zadušila sveti plamen narodne navdušenosti s prozornim namenom, da bi dotičnik v vročem pepelu zgorelih narodnih nad sam si — pražil in cvrl svojo mastno pečenko!

Toda baš ker je tako omamljivo lepa ideja našega narodnega združenja, se čujejo — in to včasih s prav resne strani — pomisleki in dvomi o njeni praktični izvedljivosti. »Kako bomo pod svojo lastno upravo mogli shajati Slovenci, Hrvatje in Srbi« — vprašajo oni — »mi, ki smo razdvojeni po tisočletni zgodovini, razdeljeni celo po veroizpovedanjih, že dolga stoletja brez ožjega stika in prometa, da celo nahujskani in naščuvani eden proti drugemu?« In z druge strani se zopet kdo oglasi: »No, pa recimo, da se nam posreči, omisliti si tako državno in upravno obliko, s katero se da shajati, kako jo pa bomo mogli plačati sami, mi sinovi zanemarjenih in tedaj zaostalih dežel, večinoma opustošenih in ssiromašenih po grozotah svetovne vojne?« Mar ne bo finančni polom naravna posledica naše samostalnosti?«

To so pomisleki in ugovori, katerih ne kaže ošabno in prezirljivo odklanjati »a limine«. Iz njih se poraja dolžnost, resno premišljevati o načinu, kako in pod katerimi pogoji utegnejo najbolj shajati naše dežele in njih prebivalci pod svojo domačo streho. Nikoli se ne bomo prerano bavili s temi temeljnimi pitanji. Torej sem opravičen i jaz, ako se lotim naloge, v tem članku in njegovih nadaljevanjih načrtati osnutek o bodoči naši upravi. In ker sta uprava in ustava ozko spojeni med seboj, se bom moral nehoté dotakniti, dasi le z mazincem, prekočljivega ustavnega problema. Predobro znam, da bo moje delo nepopolno in površno stesano, polno peg in marog, na premnogih mestih nezadostno in pomanjkljivo. Ali to me ne plaši! Dovolj, če sprožim diskusijo o stvari, katera nujno zahteva interes in resen študij!

Moje razmotrivanje o upravni in ustavni obliki bodoče samostalne Jugoslavije se pa naslanja na dvojno načelno podstavo.

Z ene strani poskušam namreč kot pripadnik zgodovinske smeri na vrhu omislenih upravnih reform sezidati na temelju onih upravnih zasnov, katere smo prejeli od svojih prednikov ter o katerih znamo, da so se istinito bile obnesle v upravni praksi. Po nepotrebnem nobenih novotarij! A žalibog, o danem slučaju, ko zidamo s tal svojo Jugoslavijo, najdemo bore malo porabnega stavbenega gradiva v ostalinah prejšnje uprave. Kaj potrebujemo. Moderno, točno, preprosto. ceneno in pošteno upravo! In kaj nahajamo? V Avstriji zastarelo, prekompli-

cirano, počasno, predrago in — vsaj v zadnjih letih, dokaj nagnito upravo. Madžarska in hrvatska uprava, dasi v nekaterem pogledu morda boljša od svoje avstrijske tovarišice, sta v drugih ozirih izvestno še manj na dobrem glasu. In kaj naj porečem o oni administraciji, s kojo je avstro-ogrska monarhija bila oblagodarila s krvjo pridobljeno Bosno in Ercegovino? Ako bodo kasnejši zgodopisci kdaj v stanu natančno pojasniti, iz katerih razlogov je nastala grozovita vojska, kaj vse je provzročilo največjo nesrečo, katera je sploh mogla kdaj zadeti trpeči človeški rod, — morajo se ustaviti tudi pri bosanski upravi in njenimi pogubnimi posledicami!

Ne, z upravno organizacijo, katero imamo dandanes še v naših jugoslovanskih pokrajinah, si bomo kaj malo mogli pomagati. Morda je zgolj sodna uprava — vsaj v Avstriji — katero bomo mogli sprejeti precej nespremenjeno. Skoraj povsod drugod bo trebalo korenitih sprememb.

Tako torej s prvim načelom, na koje se naslanja moja razprava. Drugo in poglavitno načelo se pa glasi: Hočemo demokratsko upravo in ustavo, v istini prežeto z novodobnim demokratskim duhom! Vse to pa je absolutno nemogoče brez avtonomije brez narodne samovlade. Avtonomijo povsod: v deželi, okraju, občini! In istinito, nehlinjeno, nespačeno avtonomijo, nikakor pa ne onega spakedranega skrpucala, kakor ga je n. pr. v Avstrijo bila uvedla Schmerlingova nesrečna roka. Pobeljen grob je te baže lažniva samouprava in za tem blestečim imenom se vam lahko skriva in gnije celo oni upravno-ustavni škandal, katerega dan za dnevom v ljubljanskem deželnem dvorcu uprizarja kranjskega deželnega odbora četveroperesna deteljica!

A kako si predstavljam to avtonomijo?

II.

Avtonomija v Jugoslaviji.

Ustava kake države, še bolj pa njena uprava, se mora prilagoditi njenim razmeram. Le tedaj bodo ustregle svojemu namenu, zasigurati prebivalstvu varni obstanek in razvoj. In baš zaradi tega je zelo verjetno, da upravna sistema, docela primerna Hercegovini ali Sremu, ne bi se povsem nespremenjena brez očitne škode mogla vpeljati ob Soči ali Krki. V tem pogledu nikar nobene tesnosrčnosti med zakonodajalci in organizatorji naše samostalnosti! Zgodovinsko in državnopravno ločeni skozi toliko stoletij se bomo lažje privadili drug drugemu, ako se bomo mogli prosto gibati po svoje. Prepotrebna asimilacija vseh treh gran, iz katerih je sestavljen troimenski narod jugoslovanski, se bo morda najbolj pospešila, ako se vsakemu plemenu omogoči svobodni razvitek na naravni podlagi!

Stoječ na tem stališču pridem do zaključka, da bi kazalo, našo jugoslovansko skupino deliti na tri upravna ozemlja: Slovenijo, Hrvatsko v ožjem zmislu, in Bosno-Hercegovino, združeno z Dalmacijo. Naravno, da slovenski skupini prisvajam tudi istrske Hrvate, saj smo z njimi itak združeni v bratski ljubezni, obelodanjeni in preskušeni v neprestanem boju proti skupnemu tlačitelju. Da se Dalmacija zveže s svojim zaledjem Bosno in Hercegovino, se da zagovarjati s tehtnimi razlogi. Hrvatski skupini bo končno priklopiti one pokrajine, kateri se na novo pridobe materi-zemlji.

V državni celoti naj se obravnajo skupne zadeve in one, katere se dajo skupno bolje upravljati nego ločeno, po skupnih zakonih in skupnih državnih organih. Vse ostalo pa naj se mirno pripusti zakonodajstvu in upravi posameznih državnih skupin.

Oglejmo si sedaj ono zahodno skupino, katero po pretežni večini stanovništva lahko nazivamo slovensko. V njej bodo združene Kranjska, Spodnještajerska in slovenski del Koroške, potem Primorska. Po zadnjem ljudskem štetju bi imela okroglo dva milijona prebivalcev s 40.000 km². Na čelu jej stoji deželni poglavar kot šef uprave, na njegovi strani deželni zbor kot zakonodajni organ. Ali po mojem mnenju je to ozemlje že preveliko in prerazlično, da bi ga uspešno mogel voditi in upravljati en sam človek. Zaradi tega naj se uvedejo okrožja, broječa po 6 do 700.000 duš. Zadostovalo bi v tem pogledu, ako razdelimo slovensko skupino na tri okrožja, Kranjsko, potem Štajersko s slovenskim Korotanom in končno Primorsko.

Da pri ureditvi tega ozemlja odločno odklanjam tako zvano dvojno upravo, po kratki oceni tega upravnega nestvora, izraženi že v prvem članku, pač ni treba izrečno naglašati. Razsodno upravo naravnost onemogočuje; pri tem stroju teče dvoje koles drugo poleg drugega, brez notranje medsebojne vezi, čestokrat v direktno nasprotni smeri. Nepraktična je ta delitev upravne oblasti in vrhu tega neprimerno draga celo v popolnoma mirnih, docela urejenih razmerah. Toda kako kvarne posledice lahko nastanejo iz lažnjive »deželne avtonomije«, ako pride v roke brezobzirnemu, drzovitemu samosilniku, o tem imamo najžalostnejše dokaze baš dandanes v skrajno zavoženi samosvoji upravi na Kranjskem.

»Če pa odpraviš deželno avtonomno oblastvo, kako boš varoval samoupravo proti birokratizmu?« — me utegnejo vprašati. S tem, da organično združujem, in sicer v vseh inštancah uradniški in lajiški živelj, imenovane funkcijonarje in od ljudstva izvoljene. Že v najvišji deželni inštanci! Pač bodi deželni poglavar imenovan od državne centralne oblasti, vendar nikakor ni treba, da bi moral biti vzet baš iz uradniških krogov. Prevažno to mesto se more izročiti celo možu nejuristu brez neposredne uradniške šole, ako le splošna izobrazba in darovitost njegova ter narodno zaupanje jamčijo za njegovo zmožnost za izročeno mu težavno nalogo. Odgovornost njegova bodi pa dvojna, z ene strani naj bo odgovoren centralnemu oblastvu, z druge pa, toda omejeno na čisto deželne zadeve ter na izvršitev deželnih zakonov, tudi deželnemu zboru. In skrbeti je zato, da zakonita odgovornost njegova zlasti deželnemu parlamentu ne ostane gola fikcija, kakor n. pr. ona naša papirnata ministrska odgovornost, katere se še nikoli ni bil zbal noben avstrijski minister.

Deželni poglavar z deželnimi svetniki skupaj reprezentuje deželno vlado. To bi pa sestavil tako, da eno polovico vladnih svetnikov pač imenuje centralna oblast iz državnih uradnikov, druga polovica pa bodi sestavljena iz deželnih poslancev, za volivno dobo izvoljenih od deželnega zbora ter od istega in iz deželnozborskih sredstev plačanih. Torej pod predsedstvom deželnega poglavarja naravnost kombinacija sedanje deželne vlade in sedanjega deželnega odbora!

Prednosti take sestave so evidentne. Kakor sovražne sile se dandanes narodnemu vzletu zoperstavlja preširna birokracija. Naroda ne razume, ljudskih potreb ne pozna! Stopi enkrat v stike z birokratskimi našimi upravitelji in ostrmel boš, kako malo in kako slabo pozna večina izmed njih — pač je dokaj častnih izjem — praktično življenje in njegove potrebe. Poleg tega pri posameznih zlasti političkih uradnikih neka posebna sorta nadutosti, čut vzvišenosti nad plebejsko maso, katero »vladati« mu je stanovski poklic in uradna dolžnost! Oblastna nasproti ljudstvu je pa ta gospoda — izrečno poudarjeno, ne vsa — čestokrat obenem preponižna nasproti svojim višjim, slepo orodje v rokah birokratskih mogočnežev.

Te razmere so skozinskoz nezdrave ter kriče po reformi. Po mojem mnenju bi se glavni nedostatki dali odpraviti po mojem predlogu. Ljudske potrebe bi zadobile svoje glasne zagovornike in branitelje v vladnih svetnikih, izvzetih iz krogov deželnih poslancev. V stiku z njimi bi izginila ona »svetovna odtujenost«, katera označuje zagrizenega birokrata. In omililo bi se razmerje deželnega poglavarja k podrejenim uradnikom, zmanjšala bi se pretirana nadvlada njegova, ker z ene strani bi ga vezala odgovornost nasproti deželnemu zboru, z druge ne bi mogel pometati vsaj ne z onimi svetniki, katere si je izposodil iz deželnega zbora.

Deželni zbor naj bo izvoljen iz splošne, enake, tajne volivne pravice iz vse dežele, torej iz vsega ozemlja od Spielfelda počenši doli do jadranske obali. Predsednika si izbere sam, v njegovo kompetenco naj spadajo vse zadeve, katere niso po osnovnem zakonu izrečno pridržane osrednjemu parlamentu cele Jugoslavije.

Važno je tudi vprašanje deželnih financ. Kaj posebno hudo tlači vse dežele v naši Avstriji, o čem bridko zdihujejo vsi deželni zbori? Povsod ista pritožba, da je država pač celo kupo bremen navalila deželam, sebi pa pridržala vse davke in dohodke, tako da deželnim zborom v pokritje deželnih potrebščin drugega ne preostaja nego si pomagati z dokladami na cesarske davke. V tem pogledu bo trebalo intenzivnih finančnih in davčnopolitičnih študij, da pri ustroju naše Jugoslavije o pravem času uredimo problem samostalnih deželnih dohodkov ter na trdno podlago postavimo deželno gospodarstvo.

III.

Okrožja, okraji in občine.

»Slovensko« skupino sem že razdelil na tri približno enako obljudena okrožja. Tudi pri njih upravi nasvetujem organično zvezo uradniškega in ljudskega življa. Okrožju načeluje okrožni glavar, njemu stoji na strani od ljudstva po splošni, enaki tajni volilni pravici izvoljeni okrožni svet. Naravno, da mora glavar razpolagati z večjim osobjem, katero je združeno v okrožni vladi. Ista se naj sestavi zopet tako, da so v njej spojeni stalni uradniki in izvoljeni, perijodično se menjajoči odposlanci iz okrožnega sveta. Svoje prejemke naj le-ti dobé iz blagajne okrožnega sveta. Tedaj prav tako kakor v deželi, le z neko znamenito razliko. Okrožnemu svetu namreč bi zelo pristrigel področje, postavodajne oblasti mu ne bi dovolil, kvečjemu bi mu privoščil neko normativno kompetenco in še to le sporazumno z okrožnim glavarjem.

Okrožje razpada potem v upravne okraje. Sedanjih okrajnih glavarstev ne bi hotel obdržati. Soglasna sodba vseh poznavalcev obstoječe politiške uprave jih obsoja, češ prevelika so in preobsežna, da bi jih mogel poznati njih predstojnik tako natančno kakor bi trebalo. Prava upravna enota se i meni zdi sodni okraj, broječ približno 10—15.000 duš; ž njim naj se tedaj krije tudi okoliš političnega okraja. Iz tega sledi, da bi se taki veliki sodni okraji, n. pr. ptujski, celjski, okraj ljubljanske okolice itd. za upravne namene morali razdeliti na več manjših politiških okrajev.

Na organizacijo tega upravnega okraja polagam posebno važnost: v njem vidim nositelja celega načrtanega upravnega sistema. Načelnika njegovega, okrajnega glavarja predstavljam si kot dušo celega okoliša, glavni motor bodi gospodarskemu in kulturnemu napredku celega okraja. Da se pa vsaj približamo temu vzoru, stopi mu naj na stran okrajni svet, izbran od ljudstva. Ali v tem slučaju se ne bi zanašal na splošno, enako volilno pravico, temveč gledal bi pri sestavi okrajnega sveta strogo na to, da so že pri načinu izbiranja v njem zastopani najvažnejši stanovski poklici. In zakaj? Ker bi v tej korporaciji hotel združiti vse

one premnogovrstne odbore, odseke in svete, katere sedaj sestavljamo in volimo brez zaželenega uspeha. Čemu na primer na Kranjskem okrajni šolski svet, okr. cestni odbor, zdravstveni svet itd., vse te različne korporacije skrivajoče pod blesteče firmo »avtonomije« svojo brezpomembnost in dejansko neplodnost?

In čemu ta razloček, da ima sedanji okrajni glavar v enem takem na videz »avtonomnem« zastopu edino in izključno besedo, k drugemu pa niti blizu ne sme, dasi služijo vsi brez izjeme javnim, tedaj političkim namenom? V okrajnem šolskem svetu brezpogojno zaukazuje predstojnik političnega okraja in pohlevno mu služi podložnik njegov, okrajni šolski nadzornik. Tam svojo voljo narekava okrajni glavar, v cestnem okraju pa — in ceste so vendar istotako del novodobne kulture kakor šole — v tem zastopu pa niti besede nima! Nevzdržljive razmere! Združimo vsa ta »membra disjecta«, spojimo vse te funkcije o okrajnem svetu ter razpredelimo ga po osnovnem statutu v razne sekcije ali oddelke, katerim se naj poverijo dotične upravne naloge. Kadar gre za zadeve, tikajoče se uprave celega okraja, potem se naj zbere celi okrajni svet ter skupaj z okrajnim glavarjem naj ukrene, česar treba.

Kako pa s tehničnimi strokovnjaki, katerih potrebuje današnja uprava v vedno rastoči meri? Jasno je da jih ne bomo imeli v vsakem okraju. Ali zato se več okrajev lahko združi v tehniški okoliš, tako da bo postreženo z inženirji gozdarskimi tehniki itd.

Istina je, da je ureditev okrajnih uradov baš tako važna kakor težavna... Dvigne se vprašanje, bode-li okrajni svet imel zgolj »votum consultativum« ali pa »votum decisivum«, bodo-li izvoljeni zastopniki ljudstva v njem zgolj »nasvetovali« ali pa »določali«? Eno kakor drugo ima svoje težkoče in nedostatke. V prvem slučaju ti grozi nevarnost, da se ti skozi to luknjo zopet ne prikrade nesnaga komaj iztiranega birokratizma, v drugem pa se ti lahko pripeti, da v okrajnem svetu, obdarovanem z neomejeno odločilno oblastjo, naposled zmaga strankarska pristranost na škodo objektivne pravične uprave.

Kako izogniti se dvojne te nevarnosti? Rešitev je uganka, delala bo veliko preglavic bodočemu zakonodajalcu in pa upravnemu organizatorju. Menda bi najbolje bilo, da se pri onih zadevah, glede katerih okrajni predstojnik ne bi bil vezan na mnenje okrajnega sveta, slednjem dovoli priziv na okrožje ter za slučaj odklonitve priziv na upravno sodišče.

Kak bodi instančni tek pri novih upravnih oblastih? Sedaj imamo v upravi tri instance? okrajno glavarstvo, namestništvo (oziroma deželno vlado) in ministrstvo. Mnogo preveč za točno rešitev. Odtod prihaja večinoma nedostatnost avstrijske uprave. Vsaka stvar se trikrat prežveka in premleva, razsoja jo naposled ministrstvo, katero jo običajno najmanj pozna, ker jo gleda zgolj iz mrtvih aktov, ne pa iz žive istine. Posledica temu je, da je deželna vlada prav le večje okrajno glavarstvo; isto velja v še večjem obsegu o tretji instanci. Tedaj treba spremembe tudi v tem oziru. Dve instanci povsem zaostajata tudi v upravi. Od okraja gre priziv na okrožje. Pravna varnost pod to omejitvijo ne bo ogrožena. Zlasti ne, ker bodemo na vsak način za vsako »deželo«, tedaj tudi za našo slovensko skupino ustanovili upravno sodišče, kateremu bi za svojo osebo področje drage volje razširil tudi na zadeve »lastnega preudarka«, katera se za sedaj pri avstrijskem upravnem sodišču načeloma izključujejo. Iz take preosnove upravnega postopka bi pa izvirala še ta prednost, da bi deželna vlada kot najvišja oblast bodoče upravne skupine se stoprav mogla docela posvetiti svoji naravni vlogi, nadzirati, urejevati in nadvladati celo gibanje upravnega ustroja!

A še za en korak dalje! Mari ne bi mogel po mojem načrtu izdatno zmanjšani politiški okraj prevzeti tudi veliko večino občinskih poslov? V tako zvanih »avtonomnih« mestih n. pr. v Ljubljani, Mari-

boru, Celju, Ptuju itd. sta itak združeni okrajno glavarstvo in občina; mestni župan je ob enem okrajni glavar za mestni okoliš. Ne bi to bilo »mutatis mutandis« izvršljivo tudi na kmetih? Povsod, po vseh avstrijskih deželah čujejo se več ali manj upravičene tožbe o slabi občinski upravi. Le deloma so utemeljene v nedostatnosti dotičnih županov, poglavitni razlog tiči marveč v preobilici bremen, katera prešibkim občinskim plečam država navali in dežela. Kaj naj opravi revež, ki ga nagajiva usoda priklene na županski stolček. s težkimi butarami samosvojega in izročenega delokroga, brez strokovnih moči, prepogostoma brez kaznovalne moči? V tem pogledu velja spominjati se prezanimive debate, katera se je pred približno 30 leti vršila v kranjskem dež. zboru baš o reformi občinskega reda. Nepozabni deželni predsednik baron Winkler, mož bogatih upravnih praktičnih skušenj ter goreč za blagor slovenskega naroda, lotil se je sam pretežavnega dela, zboljšati naš občinski red. Svojega skrbno izklesanega aparata ni smel predložiti kot vladno predlogo, temveč le pod tvrdko deželnega odbora ga je spravil v parlamentarno posvetovanje. V svojem znamenitem načrtu je ustvaril dvojno kategorijo občin: glavno občino in podobčino. I njemu videlo se je primerno in potrebno, sodni okoliš vzeti kot teritorijalni obseg glavne občine, seveda z možnostjo, da se preobsežni sodni okraji razdele na več glavnih občin. In kako področje je privoščil glavnim občinam? Ves izročen delokrog in najvažnejše naloge samosvojega delokroga tako da je kompetenca sedanjih občin. — »podobčin« po Winklerjevem načrtu — v istini se skrčila na oskrbo lastnega občinskega premoženja! Globoko zasnovan osnutek, tehnično dovršen do mere, katera daleč presega sedanje. zakonodajne »umotvore«, toda ne brez — poglavitne hibe! Winkler moral je namreč ob istem času, ko je s krepko desnico rušil neprikladno poslopje občinskega organizma, morda proti svojemu lastnemu prepričanju popolnoma se vzdržati i najskromnejšega poskusa, da bi predrugačil tudi državne politiške urade. In tedaj so se dvignili baš iz krogov narodnih poslancev proti njemu in njegovi občinski reformi glasni ugovori, češ »kaj ima ljudstvo od take zamene?«

Istina je, da bodo okrajna glavarstva s tako urejenimi občinami laglje izhajala, da bo olajšana državna uprava, a troški bodo zadeli in preobremenjali našega davkoplačevalca!« Ugovori niso bili povsem neopravičeni in tudi pripadniki Winklerjevega načrta, kateri so se bili zanj zavzeli zaradi očividnih njegovih prednosti, jih niso mogli razveljaviti. In tako se je od domoljubnega deželnega predsednika izdelani načrt velikopotezne občinske reforme za vselej pokopal v registraturi občinskega odbora!

Mizerija naše občinske uprave pa obstoja še dandanes ter se je povečala tekom svetovne vojne. Sodim, da jo korenito odpravimo po organični upravni reformi, ki jo nasvetujem. Tako skrajšanemu in omejenemu področju, kakor ga še puščam današnji občini, mora biti kos celo najslabotnejša občina. Niti ta okolnost je ne bi mogla baš zavirati, ako bi slučajno, kar se žalibog tolikrat pripeti na zemlji slovenski, nikakor ne na korist zdravemu občinskemu življenju, še manj pa v prid narodni treznosti in štedljivosti — župan bil obenem — krčmar! Ker po mojem mnenju se županstvo, in sicer zelo častivredna gostilničarska obrt nič kaj posebno ne ujemata!

IV.

Kako bomo zmagali svoje upravne stroške?

Že v uvodnem članku sem zahteval poleg moderne točne uprave tudi »ceneno«. Ali pri upravi je kakor z blagom. Kar je dobrega blaga vsaj običajno ni poceni. Dobra uprava stane denar, vsaj na videz mora biti draga. In na ves glas zakličem svojim rojakom: Varujte

se preslabo plačanega uradnika! Nič ni nevarnejšega in pogubnejšega za narod nego stradajoče uradništvo. Jasno to vidimo dandanes, ko so neznosna draginja in totalni polomi naše valute uradnika strmoglavili iz priznane njegove družabne veijave med bedni proletarijat. Ne varajmo se! Kako pač moremo zahtevati od uradnika, kateri je za svoje študije potrošil lep kapital ter je svoje s trudom in obilnimi žrtvami pridobljeno znanje udinjal državi proti primerni odškodnini, kako moremo terjati od njega, da vrši svoje uradne dolžnosti strogo nepristransko in požrtvovalno tudi tedaj še, ko sam glad trpi in z njim vred njegova obitelj, ko bode kmalu sam razcapan okoli hodil ter si zastonj glavo belil, češ, kako preskrbim dostojno obleko svoji ženi in dobre čevlje svojim otročičem? Toliko idealizma ni več na svetu. Star latinski izrek se glasi: »Paupertas semper meretrix«, po domače: »Revščina je zmiraj vlačuga.« Tedaj je skoraj nečloveško, ako bi stradajoči uradnik navzlic vsem skušnjavam vedno in z isto sveto nepristranostjo in neomahljivo točnostjo vršil poverjeni mu upravni posel!

Ali pa ni to očitno protislovje, da v eni sapi zahtevam ceneno upravo in dobro plačanega uradnika? Skušal bodem dokazati, da se oboje da strinjati in kaj lepo bi bilo, ako bi se baš v Jugoslaviji praktično obistinil ta poskus. Seveda prva podstava je, da se ne ravnamo po zgledih sedanje avstrijske uprave, katera je že v zlati mirovni dobi z velikansko svojo uradniško upravo v nered spravila svoje finance, obenem pa vsled okornosti upravnega ustroja stalno zavirala in preprečila gospodarski razvoj svojega prebivalstva.

Pri avstrijski upravi, izvzemši sodno stroko vsaj večinoma, opažamo pred vsem silno potrato akademično izobraženih činovniških sil, katere morajo naravno biti najdražje. Vzemimo n. pr. uradno gospodo pri politični upravi! Saj je morda istina, da so preobloženi z delom — saj to trdijo vsi brez izjeme — in za svojo osebo nečem biti preindiskreten, da bi dalje segal s svojo analizo. Ali kako delo je to? Že več nego deset let povprašujem okolo pri gg. okrajnih glavarjih in vrstnikih njihovih, koliko odstotkov njihovega dela je v istini takega, da zahteva pravniško predizobrazbo. In pri svojih poizvedbah dosihmal še nisem naletel na odgovor, kateri bi presegel delež 10%. Vse ostalo, torej veliko večino dotičnega posla pa opravi normalno nadarjen manipulacijski uradnik, da celo skromna oficijantka bolje nego neprimerno dražji uradnik-jurist, kateremu take baže delo naravno preseda. Potem kaka neizmerna izguba časa z brezplodnim pisarjenjem! Nikjer na celem svetu se ne prelivajo taki potoki črnila, kakor v avstrijskih pisarnah. Posebna umetnost je iz neznatnega slučaja, iz prave ničle napraviti gromaden akt, zlasti s pomočjo toliko priljubljenih »šlajfarjev«, z nepotrebnimi neskončnimi poizvedbami itd. in v tej umetnosti so nekateri birokrati pravi virtuozi. Bodoča Jugoslavija mora v svoji upravi takoj s početka korenito zatreti te stare razvade. Proč s to nesnago! Mnogo bode storjeno v tem pogledu, ako v svoji upravi dosledno uporabljamo stenografa in pisalni stroj! Konceptni uradnik ne piši sam, temveč narekuj! Neverjetno, kako blagodejno vpliva moderna ta metoda na urnost in točnost vse uprave. Pri tem načinu uradovanja se ne bode več pripetilo, da se uradnik spravi na rešitev svojega akta, predno ga je v istini preštudiral. Jasna mu mora biti odločitev, še predno začne narekovati stenografu ali strojepiski. »Predakte« mora poznati, svoje misli mora imeti zbrane, izginejo iz koncepta tiste prepogoste korekture, istotako ne bode več vpletal onih vodenih dolgoveznih fraz, za katerimi se čestokrat skriva neznanje predmeta in nejasnost umevanja. Čas se bode prihranil in zlasti v uradih je čas — denar!

Pomisliti pa je še nekaj drugega. Dandanes v Avstriji menda niti najvestnejši kritik niti približno ne more izračunati, koliko stane celotna

avstrijska uprava. Pač lahko poizve iz državnih računskih zaključkov. koliko znaša potrebščina za državne urade. Ali to niti izdaleka ni vse! Oprava naših javnih poslov poverjena je v stari Avstriji poleg državnim organom še nebrojnim drugim uradnikom in funkcijonarjem, kateri vsi zajemajo iz javnih blagajn. Skupnih teh stroškov natančno ugotoviti vsled razpršenosti dotičnih plačilnih mest je dandanes absolutno nemogoče. Ali baš. ker se poleg državnega upravnega organizma ter vzporedno ž njim še nahaja in pregiba tako komplicirani aparat takozvane avtonomne uprave, izhaja odtod dokaj kompetenčnih sporov, nebroj nepotrebnih pisarij in poizvedb, kar bi vse se dalo prihraniti po nasvetovani skupni in jednotni upravi!

In še nekaj! Posebna nedostatnost se opaža v avstrijskem upravnem organizmu in ta izvira iz napačno razdeljene odgovornosti posameznih državnih funkcijonarjev. Krstili so to spako »ministerijalni sistem«. V vsakem uradu nosi vso odgovornost dotični predstojnik, celo za stvari. o katerih čestokrat nič ne razume. Dokaj je uradnih strok, katere so zgolj formalno prislonjene na tak urad, n. pr. davčni referat za okrajno glavarstvo, finančna uprava na deželno vlado. Razmerje je pravzaprav zgolj navidezno, ali vendar na zgoraj in na zunaj odgovoren je za vse te agende šef političnega urada. Kolikokrat obleži strokovno že po vsem rešeni akt na pisalni mizi ali v miznici pristojnega »višjega«, kateri mora podpis metniti pod dotično rešitev! Škodljiv pa je ta sistem nezdrave pretirane centralizacije zlasti radi tega, ker se po njem kar v kalu zatre čut odgovornosti v avstrijskem uradniku. Samostojnosti mu manjka; tudi v slučaju, ko njega zadene odgovornost, tuhta pristni birokrat, kako bi se nje iznebil in sila vesel je, ako se mu posreči, odvaliti to breme na »višjo instanco«. Vsaj upati smemo, da ne bomo prenesli teh upravnih razvad in nerodnosti v pisarne bodoče samostojne Jugoslavije. Potem bode naša uprava ne le primernejša in točnejša, temveč tudi cenejša nego dandanes.

Načelo, po katerem se nam je ravnati, glasi se tukaj: Razmerno malo uradnikov, a teh dobro plačanih, zato pa vsak izmed njih v istini delavec ter obremenjen s svojim deležem odgovornosti nasproti javnosti!

Finančno breme pa, izvirajoče iz dostojne dotacije javnih uslužbencev, bi se po mojem mnenju dalo zmanjšati, ako uvedemo poseben plačilen sistem. Kje je zaukazano, da morajo vsi uradniški prejemki biti izplačani docela v gotovem denarju? Ne bi bilo morda bolj umestno, da se isti prejemki deloma uradniku umerijo v živilih in drugem porabnem blagu? Saj itak mislim, da se bodoča samostojna Jugoslavija ne bode mogla omejiti zgolj na davke in davščine v ožjem pomenu besede. Monopoli bodo v državnem gospodarstvu po svetovni vojni sploh igrali mnogo večjo ulogo, države se bodo mnogo več morale utikati v produkcijo, tem ložje se bo dalo en del izdelanega blaga neposredno uporabiti za uradniško oskrbo. Koristili bi tem potom svoji lastni valuti, ugodili bi pa obenem tudi potrebam uradnikov in njihovih rodbin. Dandanes ko se na vseh koncih in krajih kažejo kvarne posledice skrajno kapitalistične ureditve in ž njo zvezane davčne sisteme, bode ta misel pač našla dokaj privržencev in resnih zagovornikov.

Tako tedaj si predstavljam upravo slovenske skupine naše jugoslovanske samostojnosti. Namenoma ne segam dalje, ne grem preko Sotle in Kolpe! Naj si bratje Hrvatje in Srbi uredijo svojo upravo po svojih lastnih potrebah, željah in tradicijah, nemoten drug od drugega. Celokupna državnost nas bode združila, to pa tem tesnejše, čim bolj bode uprava naša prežeta vekovitih načel ljudske samoodločbe in svobode zlate!

V.

Uprava in ustava.

Namenoma sem na prvo mesto svoje razprave postavil upravo. Iz dvojnega razloga. Prvič, ker sta me učili zgodovina in praktična politika, da je uprava mnogo važnejša od ustave. Naravnost rečem, navzlic slabi, povsem nedostatni ustavi zamore narod in država povsem dobro shajati, ako je le uprava dobro urejena, dočim celo najpopolnejša ustava kaj malo zaleže, ako je uprava slaba in koruptna. otem pa je drugič pomisliti, da v sedanjem položaju niti mogoče ni, izdelati točnega načrta bodoče jugoslovanske ustave. Teoretično se da isti pač izumiti brez posebnih težav, toda v naprej odrekam praktično veljavo takemu poskusu. Saj niti obsega ne poznamo državni jednoti! To pa je absolutno potrebno, sicer zidamo v zrak in izumljena ustava bode visela v oblakih! Podobni bi bili možu, kateri bi pri kakem stevitelju hotel naročiti načrt nove zgradbe, ne da bi imel lastne stavbene parcele. Noben resen stavitelj ne bi maral prevzeti takega naročila. Saj mora imeti gotovo stavbišče, ogledati si mora teren, izmeriti njegove dimenzije, prilagoditi se mejašem, uvaževati vse okolnosti, — stoprav potem more načrtati primeren osnutek. Tako tudi zakonodajalec, sicer vstvari šablonsko delo, katero nikoli ne more zadostovati istinitim potrebam.

Z ozirom na dejanske razmere, kakor jih podaja negotova sedanjost, omejiti se hočem zgolj na vprašanje ustavne kompetence in sicer s stališča slovenske skupine. V teh mejah glasi se problem: »Kaj se pridrži našemu deželnemu zboru, kaj se odstopi v skupno posvetovanje jugoslovanskemu parlamentu?« Vodilna misel mora biti tudi pri tej odmeritvi delokroga, da naj ostane skupno le to, kar zadeva celokupnost ter se s skupnim sodelovanjem bolje in uspešneje da urediti. Vse drugo z mirno vestjo lahko prepuščamo posameznim deželam in njih deželnim zborom.

Tako gre brezdvomno in izključno slovenskemu deželnemu zboru vsa zemljiška kultura v celem svojem obsegu. Dotičnih svojih potreb najbolj poznamo sami in najbolj bomo sami skrbeli zanje. Nadejam se, da se v tem pogledu ustrašili ne bodemo niti tako velikopoteznih akcij, kakor jih zahteva vodna preskrba v Istri, Suhi- in Belokrajini, namakanje krškega polja v spodnjem njegovem delu, pogozdovanje kraških naših pokrajin itd. Posebno važnost polagati je v tem oziru na dobro strokovno vzgojo, tedaj spadaj tudi celo strokovno gozdarsko in poljedelsko šolstvo v področje deželne zakonodaje in deželne uprave.

Na prevažnem polju narodne izomike ločil bi kompetence. Ljudsko šolstvo za našo slovensko skupino in v zvezi z njim vzgojo učiteljskega naraščaja prisodil bi ljubljanskemu deželnemu zboru. Saj mora ljudska šola pripravljati mladino neposredno za praktični poklic, za dejansko življenje in le-to razvija se pri nas v poljedelski deželi pred drugimi pogoji nego na primer v Boki Kotorski. Nikjer morda ni avstrijska centralizacija toliko škodovala kakor baš pri ljudski šoli. Ne omejujmo tedaj deželne avtonomije, kar se tiče ljudske šole: vsaka dežela naj si uredi ljudsko šolstvo po svojih istinitih potrebah!

Drugače pa pri srednjem in visokošolskem pouku. Tukaj bi pretirano razcepljenje celo škodovalo. Čemu bi na primer gimnazija v Kranju ali realka v Mariboru morala biti urejena po drugem učnem načrtu kakor sovrstne učilnice v Zagrebu ali Sarajevu? Notranjega povoda ni, potem pa je pomisliti, da bode v bodoči Jugoslaviji trgovski, gospodarski in družabni stik med posameznimi deli jugoslovanskega naroda mnogo intenzivnejši nego dandanes ter da bode mnogokrat naravnost kazalo očetu, da svojega otroka s tega ali onega razloga z doma pošlje na srednjo šolo druge jugoslovanske skupine. Prosta mu

bodi pot — ne zapirajmo si je sami po nepotrebnih, naravnost kvarnih razlikah v srednješolski zasnovi!

Isto velja tudi glede visokih šol. In tu si pri tej priliki dovoljujem odkrito besedo, katera slove: Odnehajmo Slovenci vsaj začasno od svoje slovenske univerze! V trenutku, ko se zavedamo, da smo en narod s svojimi hrvatskimi in srbskimi brati, smejo za nas merodajni biti zgolj strokovni razlogi in oziri. Naše vseučilišče bodi vsaj za sedaj v Zagrebu, kjer naj bodi prosto slovenskim docentom, ako jim drago, predavati v slovenskem jeziku. Glejmo predvsem, da se jugoslovanska univerza v Zagrebu docela popolni in ojači. Spraviti moramo zavod na višek, vreden kulturnega naroda, tako da se bode uspešno mogel meriti z najboljšimi visokimi šolami kulturnega sveta. In stoprav potem, ko je dovršen organizem zagrebškega vseučilišča, ko je isto zadosti opremljeno z vsemi inštituti in kabineti, zbirkami in delavnicami, stoprav potem si omislimo drugo jugoslovansko univerzo na slovenskem ozemlju, katera naj plodonosno tekmuje s starejšo svojo sestrico!

Niti radi tega ne bi pretakal solze, če se prva jugoslovanska tehnika prav kje drugod ustanovi in ne na Slovenskem, toda z vso odločnostjo bi vztrajal pri zahtevi, naj se bogato opremi ter na vse stroke raztegne slovenska državna obrtna šola v Ljubljani. Po mojem mnenju bodi ona zavod, katera naj preskrbi razvijajočo se jugoslovansko industrijo s praktičnimi inženirji. Sem naj prihajajo učenci iz vseh krajev širne Jugoslavije, ter se izuče v vseh panogah obrtnega pouka.

Tudi postavodaja o trgovskem šolstvu osredotočena bodi v osrednjem jugoslovanskem parlamentu. Pri tem je pa gledati na to, da se doseže jugoslovanska trgovska visoka šola in sicer v Trstu, kjer je naravni njen sedež. Morda bi kazalo, združiti jo z internatom, da se na ta način mladina obvaruje skušnjav in nevarnosti, pretečih njeni neizkušenosti v lahkoživem pomorskem mestu.

Skupno mora se dalje obravnavati in urejati vsa sodna zakonodaja, potem z malimi izjemami vse, kar se tiče trgovine, torej tudi zakoni o patentih in trgovskih znamkah. Osrednjemu parlamentu bi prepustil vse, kar je v zvezi z železnico, s plovitbo po vodi in po zraku, dočim bi ceste menda bolje dale se opraviti po deželnih zakonih. Posebno važnost polagam na navtiške šole. Naši hrvatski in srbski bratje v Dalmaciji in hrvatskem Primorju so itak svetovnoznani izborni mornarji, ali tudi o Slovencih sem do duše uverjen, da bodo s svojo dozoritostjo in hladnokrvnostjo skazali se na morju, kakor hitro jim strokovna šola nudi primerno izobrazbo. V starih časih so naši predniki po svetu sloveli kot prevozniki, naj prevzamejo sedaj potomci pod jugoslovansko trobojnico speditersko vlogo po Sredozemskem morju! Tako zaljubljen sem v to idejo, da bi njej na ljubo baš pri navtiškem šolstvu napravil izjemo ter ga podredil deželnozborski zakonodaji.

Pri financah bo ločiti med državnimi in deželnimi financami; kakor sem uže namignil na drugem mestu, bode treba državo in dežele dotirati s posebnimi samostojnimi dohodki. Samo po sebi se razume, da finančno- in davčnotehnični zakoni o državnih dohodkih sklenejo se v osrednjem jugoslovanskem parlamentu.

Prerano bi bilo danes, ako bi hotel dotakniti se kompetence glede določitve zunanje politike in glede vojaštva. O teh prevažnih predmetih bodo govorili stoprav tedaj, če se svetovna vojska končno odloči ter se napravi docela jasen položaj. Pač pa moram odgovarjati na vprašanje, komu poverim ureditev verskih zadev in stvaritev verskih zakonov. In v tem pogledu se mi vsiluje po resnem prevdarku prepričanje, da bi prepuščalo tudi znamenito gradivo legislativi deželnih zborov. Dobro znam, da se dajo navajati tehtni razlogi tudi za pristojnost centralnega parlamenta. Ali

baš v verskem oziru bomo v bodoči Jugoslaviji v vseh deželnih skupinah dokaj »pisani«, dočim imamo v slovenski skupini kompaktno celoto vernega katoliškega prebivalstva skoraj brez drugoverske primesi. Uverjen sem, da bomo mi Slovenci, izučeni po bridkih skušnjah dolgotrajnega bratomornega boja, zlehka si med seboj uredili zakonite razmere katoliškega bogočastja, zlasti če se držimo gesla: Prosta cerkev v prosti državi! Manj gotovo je pa to v celokupni Jugoslaviji, tako mešoviti v verskem oziru, in mlada, komaj porojena država potrebuje notranji mir, kojega ne kaže ogrožati po verskih sporih. Vzemimo na primer le prevažno vprašanje, komu naj poverimo vodstvo matrik in videli bomo, da spadajo tudi bogočastne zadeve med one, katere najbolje rešimo na avtonomni podlagi.

Mi hočemo Jugoslavijo. Skušal sem, predstavljati si, kako bi v jugoslovanski samostojni državi Slovenci in pa istranski Hrvatje zamogli osnovati svojo upravo. Pri tej priliki sem nekako boječe pogledal tudi pod oni zastor, kateri nam dandanes še zakriva bodočnost jugoslovanske države. Izročam svoj operat v pretres in oceno naši javnosti. Pristaš zgodovinske šole ni kaj naklonjen primerjevalni metodi, vendar svojega umovanja nisem obremenjal s citati iz raznih ustavnih in upravnih zakonov drugih držav. Namenoma ne. Oboje namreč, ustava in uprava, vzrasti mora iz realne istinitosti narodnega življenja, sicer je slabotni plagijat, nerodno skrpucalo, katero se kaj lahko prilega samoniklemu životu. Rajši sem za svet vprašal praktične skušnje svojega lastnega političnega delovanja. In v tem pogledu sem morda doživel več nego večina sedanjih naših politikov. Opazoval sem gibanje našega javnega organizma z različnih stališč. Kot mnogoletni državni in deželni poslanec, kot državni uradnik in predstojnik samostojnega urada ter naposled kot deželni glavar in vrhovni šef deželne avtonomne uprave. Usedlino svojih študij in skušenj podajam v teh člankih, zadovoljen bodem z uspehom, ako z njim zbudim vsestransko razpravo o globokih problemih naše uprave in pa ustave!

Moji članki »Iz zaželjene dežele« so izzvali marsikateri odgovor. Oglasil se je prijatelj dr. Tavčar, odzval se je dr. Karel Triller in seveda — je moral svojo povedati tudi Ivan Hribar. Tudi iz krogov političnih uradnikov so se čuli odgovori,* vendar se nisem mogel pohvaliti, da bi bil dosegel namen, ki sem ga nameraval s svojimi članki. Enemu se je zdelo prezgodaj, beliti si glavo s takimi organizatornimi vprašanji, drug se je spodtikal nad postranskimi stvarmi ter se nekoliko pošalil z mojim nasvetom, naj bi se uradniki deloma plačevali »in natura«. Odgovoril sem vsem pavšalno v članku: »Svojim gg. kritikom« (»Slovenec«, 22. oktobra 1918). Diskusija mi je bila le jasen dokaz, da naše politično ozračje nikakor ni bilo ugodno stvarnemu razmišljevanju temeljnih problemov. Toda posledice? Naša država je bila vstvarjena »via facti«, brez predidočega razmotrivanja njenih naravnih podlag in neizogibnih

---

* I. Hribar, Uprava Jugoslavije, »Slovenec« 15. X. 1918; Tavčar, »Slov. Narod« 17. X. 1918; Triller, »Slov. Narod« 18. X. 1918; dr. V. S., »Slov. Narod« 19. X. 1918 in dr. Planinski, »Slovenec«. 26. X. 1918.

pogojev. Vsled tega prihajamo še le po desetletnem esperimentovanju, skoraj bi bil dejal — desetletnem slepomišenju do tega, da jo postavimo na stalno sigurno podlago!

3.

Priobčujem nekaj Krekovih pisem, deloma napisanih kar v največji naglici. Označujejo moža bolj nego še tako natančne karakteristike.

Lj., 23. II. 1912.

Dragi naš kume!

Štembur je naredil iz dobre ure tri; povedal sem mu, kar mu gre. Da Te nisem obiskal tour, vzrok: Jarčeva tenkovestnost. Najeva se. Jaz: ‚Zdaj pojva nad glavarja.' On: ‚Po kosilu ima siesto; ne kaže motiti.' Retour: došli smo ob 10. zvečer, odišli zjutraj.

V Belikrajini: Primojdunaj, da nisem vedel, kam in kako, ko sem čul može pri Kmečki zvezi. Zakučiral sem nazaj, češ ob teh shodih in kurzih molčimo o volitvah. Tega sem se držal do pičice. Jarc je bil pred že doli in je imel nalogo sondirati. Parce ej: profesor je. Menda je sondiral Metličana in ne Metličanov. Paf sem bil, ko sem čul, kakšna misel živi v teh za čbda brihtnih in vzprejemljivih ljudeh. Najinteresantnejši del Kranjske. Moja pot pa ni bila zastonj; zasnovali smo mnogo dobrega; vse velmože (od glavarja do Cesarja) sem razhrulil za čisto konkretno delo. O tem bo treba ustne debate. Da Ti rečem: še sit me boš!

Dne 17. t. m. zjutraj sem šel v Dalmacijo; vrnil sem se v sredo ponoči. Medtem je bil v Črnomlju shod. Izid veš! Tako-le sodim zdaj: Črez dve leti se mora Belokranjcem ugoditi, da dobe še enega iz svoje srede. Jarc naj preizkusi v kakem mestnem mandatu, Dermastja kje bližje Ljubljane. Zdi se mi, da sem dolžan to reč greti in speči. Zadovoljen boš i Ti!

Deželni zbor je zdaj udarjen na soldaško vižo. Kdor se gane, brž špange! Zajc, Pegan, Jarc trpe pod novim regimentom še bolj, nego pri sosedu. Tam so zdaj za dostojnost; pri nas tudi, ker moramo. Kam smo prišli? Iz tega vidiš, da od vseh strani pritiskajo name, naj bi se poboljšal. Žal, brez uspeha!

Če Ti pristavim, da je manj ugodno vplivalo name južno solnce na Gaučovem krovu, nego to, da si mi in politicis toliko napisal in s tem pokazal...

Pozdravljen! Ves Tvoj Janez Krek.

NB. Pismo sem dobil prepozno; nisem ga torej nikomur kazal.

*

8. V.

Predragi!

Zopet prazna kletka. Pisal Ti nisem, ker do sobote nisem vedel, da pridem. Iznenada seja! Govoril sem z Ertlom; Tvoje dokazovanje se mu je zapičil v dušo; hoče daljšega diskurza z menoj; popoldne me je angažiral Bärnreither.

Odhajam. Dne 19. t. m. imam — če bo vse prav — v Polit. Gesellschaft sestanek o jugosl. vprašanju. Danzer aranžira. Pridi! Ob tisti priliki se snideva pač gotovo.

Tvoj dr. Janez.

*

Dragi!

Dne 19. maja ima ob 7. zvečer Polit(ische) Ges(ellschaft) I. Kolowratring 20 v svojih prostorih sestanek o jugosl. vprašanju. V imenu sklicatelja Danzerja Te vabim, da prideš. Jaz bom še prejšnji dan na Dunaju. Daj mi pošto v hotel, kdaj in kje se snideva. Tvoj Janez.

Predragi!

Danes sem zvedel, da se namerava zasesti poljedelsko ministrstvo — ima naj ga Slovenec ali Hrvat. Resen kandidat v min. predsedstvu se imenuje Vuković (1/—1). Za G(osposko) Zb(ornico) naredi danes Korošec korake zate. Lepo Te prosim: stopi malo sempatja in kaj zmešaj. Vuković — fin de siècle. Ko bi se dalo zdaj Tebe spraviti v tem usodnem času k tako važnemu delu! Dr. Š(usteršič) je danes tukaj; imeli smo parlamentarko s Čehi vred. Poslovanil se je: hm!

Zdrav! Tvoj Krek.

*

Predragi!

Prvi odgovor sem naslovil na zbornično knjižnico, ker sem bil srečno ob prejemu Tvojih listov zagnal kuverto v peč.

Iskreno Te zahvalim za delo za G(ospodarsko) Z(vezo). Hvaležnost mora biti le mokra; recimo tokajeka. Reč je zdaj prav zasukana. Tvoj svet — dobiti še drugih za intervencijo — je že ekspediran. S P(ogačnikom) sem govoril. Item: upam, da pojde vse prav. Živel!

Akt zasledovati se mi zdi še težje. Pri tem študiraj reformo uprave in računaj na mojo hvaležnost.

Zdaj pa M(atico) S(lovensko). Kakršnakoli rešitev, samo da premoženje ostane namenu. Najložje in najboljše bi bilo po mojem novo društvo, ki bi ga začeli pisatelji vseh struj: da se izogne špitirom, naj bi se določile ev. proporcionalne volitve za odbor. Zelo prav bi bilo, če v tem oziru dobiš Korošca, da gre, če je treba, h Clamu, kjer menda leži vsa reč.

Koncentracijska misel glede na zadružništvo in politiko napreduje vkljub Jebuzejcem in njihovim komitaškim šegam.

Zdrav! Ves Tvoj Krek.

*

Predragi!

Mladost dišeta Tvoja lista — slog pomladnega solnca. O daß sie ewig grünen bliebe!

Potlej: Boglonaj za andle, ki si jih imel in jih boš še imel. Z. B. bo dobro zarezala. V dogovoru sem, da se koncentrira vse naše zadružništvo in dobro kaže, tam se pa igrajo. In jaz pojem:

Tam, kjer slavni Bramaputra
lačne krokodile futra.

Ob tedanjem pomanjkanju krmil je ta služba prav posebno nerodna. Morda se za lačne krokodile dobi še kak drug lek. Po pravici Ti povem, da me je premišljevanje o teh otročarijah privedlo do jasnega sklepa, da tu ne kaže ne dokazovanje, ne pregovarjanje, nego da je med mirnimi sredstvi proti tem negmahom edino primerno, da se jim molče pokaže jezik.

Hudir je, ko pismouško delo ne more ven. Treba pa bo pripravljati. Tu Te prosim; pa informacij, kakršne si že tvegal pri Mikulitu.* Povsod — Handel bi zelo potreboval tega. Vraga je treba najprej klasificirati, katere sorte je; je več teh mrcin. Pravijo, da so kruljavi najhujši.

Zazdaj po ti poti. Kadar pridem kaj pod Golovec, se pa osebno pomeniva.

Pa zopet dinst: Moj volivec, župan v Radomljah 13, Ivan Jerman, je kot župan dobil dan kasneje, ko je že moral na fronto, rešitev svoje prošnje, da je prost. Zdaj po ti poti ne gre. Prošnja za pomladanski dopust kot kmet pa zdaj hodi po svetu.

V poljedelskem ministrstvu vodi te posle nam. sv. vitez dr. Fürer. Stopi k njemu, povej mu, da ga pustim pozdraviti in mu roko kušniti, pa zabódi ob Jermanovem imenu.

* Mikuli, dvorni svetnik v poljedelskem ministrstvu.

In dr. F u r l a n kot kmet — toplo priporočen od vlade, da brez njega njegov veliki grunt na Vrhniki razpade — tudi tam prosi. Sem že zadnjič hodil okrog, pa prošnje še ni bilo tam.

Píti vina, upam, da ne bo nesreče! Analiza vin kaže zelo dobro. Klevetniki, K i r g i z i, B a š k i r i in M a š u k o l u m b i so na tem, da zdvoje, česar seveda težko čaka

Tvoj zvesti Janez.

4.

Z a d n j e p i s m o *Schweglovo!* Zelo obsežno, dokaj zgovorno, od spisatelja očividno namenjeno širni javnosti! Skoraj bi rekel: S c h w e g l o v p o l i t i č n i t e s t a m e n t! Na vsak način je bil Jože baron Schwegel ena izmed najzanimivejših prikazni iz prebogate Franc Jožefove dobe! Ožji rojaki njegovi, sovaščani iz Gorjanskega kota, ga nič posebno niso marali: bil jim je p r e t r d, p r e s k o p, p r e v i s o k. Celo v lastnem dežlnozborskem klubu, med kranjskimi veleposestniki vsaj v zadnjih letih nikakor ni bil preveč priljubljen. Niso mu zaupali, vedno so se bali, da jih »prekunštni« gospod ne bi speljal na led. In tudi v dunajskem parlamentu, v katerem je vendar sedel zdržema od l. 1879—1907 v poslanski, potem do svoje smrti 1914 v gosposki zbornici se ni mogel spraviti do merodajne pomembnosti. Kako to? Mož, visoko naobražen, nasičen z bogatim znanjem in brezprimernimi skušnjami, bistrega pogleda in železne energije, v mnogih strokah obširne politične vede, n. pr. v trgovinski politiki absolutno prvi izvedenec — in vendar si ni mogel nikoli priboriti onega vodilnega mesta v državi, po katerem je hrepenela njegova častihlepnost! Zastonj iščeš njegovega imena med neštetimi ministri, avstrijskimi in skupnimi, kar smo jih imeli od berolinskega kongresa sèm, kjer je gorjanski naš Joža posedal poleg železnega kancelarja B i s m a r c k a in ruskega G o r č a k o v a. Znano je, da je bil Schwegel tedaj Andrassy-ev tajnik, njegova desna roka, morda še več, — nekateri trdijo, celo njegova g l a v a! Niti deželni predsednik na Kranjskem ni mogel postati, ko ga je liberalna nemška stranka kandidirala na Winklerjevo mesto! Danes še nerazrešljiva uganka in rešil jo bo menda le oni, kateremu bo sojeno, seznaniti se z gotovimi tajnostmi iz one dobe, ko je Schwegel še kot avstrijski konzul služboval ob obalah rumenega egipčanskega Nila.

Dolgo let sem skupaj delal s Schweglom, celih 31 let je trajalo najino razmerje. V zvezi ž njim sem marsikaj storil za deželo in prebivalstvo, škode ni prouzročilo precej sodelovanje v narodnem pogledu nikoli nobene. Zelo rad bi me bil izvabil na svojo stran — zastonj se je trudil! Ko sem l. 1885. po strastnem volivnem boju bil postal državni poslanec, se je zaman trudil, pridobiti me za Coroninijev klub, v katerem je sedel dolga leta kot njegov podpredsednik. In še v zadnjih letih svojega življenja mi je neprestano prigovarjal, naj ustanovim novo stranko! Tudi v tem pismu udarja po tej struni. Zastonj! Nepristopen sem

bil sladkim glasovom, varoval me je pred takimi skušnjavami moj nepokvarjeni narodni čut.

Schweglovo pismo sledi:

Grimschizhof, 12. Juli 1912.

Hochverehrter Herr Hofrat!

Für die Uebersendung Ihrer interessanten Studie, die ich in Gastein erhielt, aber erst hier eingehend durchsehen konnte, sage ich Ihnen meinen verbindlichsten Dank. Ich entspreche Ihrem Wunsche, darüber mich freimütig auszusprechen, um so lieber, als ich bei meinem Ausscheiden aus dem Landtage heute damit im gewissen Sinne auch mein bescheidenes abschließendes Urteil in dieser Frage kurz zusammenfassen kann.

Ich teile vollkommen Ihre Ansicht über die bedenkliche finanzielle Lage des Landes und die dringende Notwendigkeit einer Abhilfe. Dabei kommt es nach meiner Auffassung vielleicht auf das große, unbedeckte Defizit, das sich aus Ihrer, von sachverständiger Seite als richtig anerkannten Darstellung ergibt, weniger an, als auf die leitenden Grundsätze der Geschäftsführung und auf die Untersuchung der Quellen. aus denen dieses Defizit entsprungen ist.

Die finanzielle Lage des Landes war unter dem Regime des Landesausschusses der früheren Periode eine vollkommen befriedigende und konsolidierte. Man kann dieses Regime vielleicht etwas engherzig nennen; vielleicht hätte es nach einigen Richtungen anregender und befruchtender wirken können: es hielt aber an dem Prinzipe der strengsten Solidität und Unparteilichkeit unverrückbar fest und bewahrte dadurch das Land vor jeder Erschütterung seines Kredites und vor den bedenklichen Verwicklungen, von denen es bedroht ist. Nach meiner Auffassung muß die finanzielle Verwaltung des Landes auf diesen strengsten Prinzipien der Solidität und Gesetzlichkeit aufgebaut und von Parteirücksichten jeder Art unbedingt frei sein. Solid in diesem Sinne ist die Wirtschaft, in der keine Schulden gemacht werden, die man aus eigener Kraft nicht bezahlen kann. Ich unterschätze gewiß nicht den Wert und die Bedeutung des Kredites und dessen zweckmäßige Ausnützung; wer aber seine Leistungsfähigkeit überschätzt oder nur auf fremde Hilfe baut, untergräbt nur allzuleicht die Grundlagen seines Kredites. Ihre Studie erbringt den unwiderleglichen Beweis, daß gegen diese Grundsätze der Solidität und Gesetzlichkeit vielfach gesündigt wird. Nur allzuoft und allzuleicht überschreitet der Landesausschuss die Grenzen seiner finanziellen Kompetenz. Die Verwendung einzelner Fonde, die einer Inkamerierung bedenklich ähnlich sieht, läßt sich ebenso schwer rechtfertigen, wie die Kontrahierung der schwebenden Schulden in einer Form und einem Umfange, wofür eine bestimmte landtägliche Ermächtigung unerläßlich wäre. Sie haben gewiß vollkommen recht, wenn Sie in der allzuhäufigen und zu weit gehenden Erteilung von Pauschalkrediten an den Landesausschuss einen der größten Fehler erblicken, den die landtägliche Majorität begeht, ohne sich dessen vielleicht bewußt zu sein. Es ist begreiflich, daß unter solchen Umständen sich da oder dort im Landesausschusse ein Omnipotenzgefühl entwickeln konnte, dass die normalen Verhältnisse zwischen der Legislative und der Exekutive verrückt; die skrupellose Parteiherrschaft tritt an die Stelle des Rechtes, fremder, unberufener Einfluß macht sich ungebührlich geltend, das unkontrollierte Selbstbewußtsein überschreitet die durch Gesetz und Leistungsfähigkeit gezogenen Grenzen.

Ich will nicht bestreiten, daß die Reorganisation oder Ausgestaltung der Landesverwaltung nach der einen oder anderen Richtung erwünscht gewesen sein mag; es wäre aber, glaube ich, besser gewesen, wenn man sich bei dieser Reorganisation nicht das Beispiel der staatlichen Verwaltung zum Vorbilde genommen hätte. Die Hypertrophie des staatlichen Bureaukratismus wird heute ziemlich allgemein als das größte

Uebel anerkannt, unter dem die staatliche Verwaltung leidet. Es war weder angezeigt, noch notwendig, dieses Vorbild in der Organisation der autonomen Verwaltung zu kopieren. Die ausserordentliche Steigerung der Auslagen auf diesem Gebiete steht im grellen Mißverhältnisse mit den Leistungen und die Aussichten, die sich in der Zukunft für die Bedeckung des Erfordernisses aus diesem Titel ergeben, erscheinen mir sehr bedenklich. Es würde mich zu weit führen, wenn ich mich in eine kritische Untersuchung der Frage des kostspieligen Neubaues für die landschaftlichen Aemter, der Ausgestaltung der Landes-Wohltätigkeitsanstalten, oder der nach meiner Ansicht verfehlten Reorganisation des Landesmuseums und anderer Landesanstalten einlassen wollte: ich zweifle nicht, daß der Landesausschuss in allen diesen Fragen von den besten Absichten geleitet war, aber ich vermisse dabei mit Bedauern die Konstatierung einer tätigen Mitwirkung des Landtages, die in früherer Zeit zum Vorteile der getroffenen Entscheidungen stets wahrzunehmen war und gegenwärtig zumeist einfach durch das Gewicht der gut disziplinierten Stimmen der Majorität ersetzt wird.

Der Landesausschuss hat gewiß Recht, wenn er nach Kräften bestrebt ist, die wirtschaftliche Entwicklung des Landes zu fördern und zu heben. Zu diesem Behufe erteilt er sehr erhebliche Subventionen für landwirtschaftliche Zwecke, denen die ansehnlichen Meliorationsanleihen ebenso dienen sollen, wie die Unterstützungen der Regierung. Werden aber diese Subventionen in entsprechender Weise verwendet und erzielt man dadurch die angestrebten Erfolge? Den Stimmen in der Oeffentlichkeit, die behaupten, daß bei der Verteilung dieser Subventionen vielfach nur Parteirücksichten maßgebend sind, wird nicht widersprochen oder werden sie nicht überzeugend widerlegt, und von wahrnehmbaren Erfolgen soll nur sehr wenig konstatiert werden können. Gewisse geplante Unternehmungen, wie das Schlachthaus, scheinen nur einen problematischen Wert zu besitzen.

Niemand verkennt die hohe Bedeutung, welche die Industrialisierung des Landes für dessen wirtschaftliche Entwicklung gewinnen könnte, und die Bemühungen des Landesausschusses, auch diese Entwicklung durch eine entsprechende Verwertung der Wasserkräfte des Landes zu fördern, verdient gewiß volle Anerkennung.

Wenn man aber den Behauptungen sachverständiger Kreise z. B. Glauben schenken müßte, das in der Ausführung begriffene Završnica-Projekt sei mit dem wesentlichen Gebrechen behaftet, daß die zu gewinnende Wasserkraft für die in Aussicht genommenen Zwecke sich als unzureichend erweisen dürfte, dann sind die ernsten Besorgnisse vielleicht begründet, die sich an die großen Ausgaben für diese Unternehmen knüpfen, für die erst nachträglich vom Landtage die Indemnität eingeholt werden muß. Ich für meine Person könnte auch die geplante Monopolisierung der Wasserkräfte für den Staat und das Land nicht ohne weiteres billigen, wenn nicht Garantien dafür geschaffen werden, daß die Industrie dabei in ihrer Entwicklung durch politische oder Parteirücksichten nicht gehemmt wird. Leider haben wir in Krain die Tatsache zu beklagen, daß solche Tendenzen schon wiederholt die Etablierung bedeutender, industrieller Unternehmungen ebenso verhindert haben, wie sie die Entwicklung des Fremdenverkehres, der für das Land eine sehr ergiebige Einnahmsquelle bilden könnte, empfindlich unterbinden.

Die Erfahrung lehrt uns, daß bei uns weder der Staat noch das Land beim Betriebe industrieller und überhaupt großer wirtschaftlicher Unternehmungen mit Rücksicht auf den materiellen Erfolg mit einer kräftigen und gesunden Privatindustrie oder Unternehmung konkurrieren können. Von diesem Standpunkte aus besorge ich auch, daß die Errichtung einer Landesbank den gehegten Erwartungen nicht entsprechen wird and daß aus dieser Institution in Verbindung mit verschiedenen finanziellen Sanierung und Kombinationen, die, wie es

heißt, geplant oder im Zuge sind, dem Lande später noch verschiedene Verlegenheiten und Schwierigkeiten erwachsen können.

Aus der vorangehenden Darlegung werden Sie entnehmen, daß ich Ihre Auffassung über die bedenkliche Lage der Finanzen des Landes und die Notwendigkeit einer raschen Sanierung der vorhandenen Uebelstände vollkommen teile. Ich stimme Ihnen auch vollkommen bei, daß die Landesumlagen zur Beseitigung des Defizits innerhalb gewißer durch die Steuerkraft des Landes gebotenen Grenzen erhöht werden müßten und daß es nicht angeht, dieses Moment zu Parteizwecken zu fructifizieren.

In einer billigen Verständigung zwischen der Regierung und der autonomen Verwaltung über die Einhebung der Verzehrungssteuren können für beide Teile gewiße Vorteile erblickt werden. Ebenso muß nachdrücklich dahin gewirkt werden, daß Krain bei den beabsichtigten Zuwendungen des Staates zum Zwecke der Sanierung der Landesfinanzen nicht verkürzt werde, ohne aber auf diese Zuwendungen allein übertriebene oder unberechtigte Ansprüche und Hoffnungen zu stellen. Ob die von Ihnen in Aussicht genommenen Landesabgaben auf den Konsum des Weines den gehegten Erwartungen entsprechen und ob sie auf die Förderung des Weinbaues, für den das Land schon so große Opfer gebracht hat, nicht störend einwirken würde, soll im Landtage gründlich geprüft und untersucht werden, wozu sich die in der letzten Zeit eingeführte und beliebte Methode einer Majoritätsabstimmung ohne entsprechende Vorberatung kaum empfiehlt.

Alle diese Maßregeln und Mittel zur Sanierung der schwierigen Lage sind an und für sich gewiß zweckmäßig und versprechen auch einen gewissen Erfolg: eine gründliche Heilung der vorhandenen Uebelstände aber ist davon allein nicht zu erwarten, auch wenn damit die größte Sparsamkeit und die strengste Ordnung im Landeshaushalte, die vor allem unbedingt verlangt werden müßten, verbunden und eingehalten werden, was jetzt, wie es scheint, nicht immer und überall der Fall ist.

Das entscheidende Heilmittel zur Beseitigung der vorhandenen Schwierigkeiten und der drohenden ernsten Gefahr erblicke ich aber neben allen diesen angedeuteten, mehr oder weniger wirksamen Maßregeln in einer Rekonstruktion der Parteiverhältnisse im Lande. Zu dieser Auffassung bestimmen mich durchaus keinerlei nationale oder politische Tendenzen: ich möchte mit allem Nachdrucke konstatieren und betonen, daß mich in meiner Auffassung einzig und allein nur der Wunsch und das Bestreben leiten, die wahren Interessen meiner Heimat nach Kräften, so weit diese meine bescheidenen Kräfte und meine Einsicht reichen, zu schützen und zu fördern. Diesen Standpunkt habe ich während meiner dreißigjährigen Tätigkeit als Landtagsabgeordneter stets unentwegt vertreten und dieser Auffassung bleibe ich auch heute treu, wo die Rücksichten auf mein hohes Alter und auf meine Gesundheit mich zur Niederlegung meines Landtagsmandates bestimmt haben. Die Rekonstruktion der Parteiverhältnisse im Lande, die mir vor Augen schwebt, müßte sich nach meiner Ansicht in der Weise vollziehen, daß die Entscheidung im Landtage nicht in die Hand einer einzigen Partei gelegt sein soll. Die Erfahrung zeigt, daß die Majorität durch das Uebergewicht von ein Paar Stimmen oft, ohne es vielleicht zu wollen, gezwungen wird, solche Parteirücksichten zu üben, die mit dem Grundsatze einer korrecten und soliden Verwaltung, wie sie immer sein muß und wie sie insbesondere in wirtschaftlichen Angelegenheiten unerläßlich ist, durchaus unvereinbar sind. Es geht nicht an, daß jene Kreise, welche zur Bestreitung des Landeshaushaltes bei weitem den größeren Teil beitragen, von der Verwaltung des Landes ausgeschlossen und in ihrem Rechte der entsprechenden Anteilnahme an den Vorteilen dieser Verwaltung ungebührlich verkürzt werden. Sie haben vollkommen Recht, wenn Sie in Ihrer Studie darauf aufmerksam machen, daß der Landes-

ausschuss nur die Exekutive des Landtages ist und daß die autonome Verwaltung nur nach den Bestimmungen und im Geiste jener Anordnungen geführt werden muß, die vom Landtage ausgehen.

Funktioniert aber unser Landtag heute normal? Die verneinende Entscheidung darüber ergibt sich zur vollsten Evidenz aus den Ausführungen, die von keiner Seite mit größerer Autorität dargelegt werden können, als von dem kenntnisreichen und erfahrenen Manne, der so lange an der Spitze der Landesverwaltung zu wirken berufen war. Nichts liegt mir ferner, als die Absicht, gegen den konservativen Charakter der herrschenden Partei irgend eine Einwendung zu erheben, da ich ja selbst nach vielen Richtungen konservativen Anschauungen huldige, die mit einem gesunden Fortschritte vollkommen vereinbar sind. Ich glaube nicht zu irren, wenn ich annehme, daß in dem Kreise der gegenwärtigen Landtagsmajorität manche Stimmen sich erheben würden, welche dem gegenwärtigen System der Vergewaltigung der Minorität und den Mißbräuchen in der Verwaltung abhold sind, wenn sie nicht unter dem Drucke der Verhältnisse ständen, die auch Sie zum Rücktritte von Ihrer Stellung als Landeshauptmann gezwungen haben. Diesen Druck zu beseitigen, diesen unterdrückten Stimmen zum Ausdrucke zu verhelfen, normale Verhältnisse im Landtage und im Landesausschusse zu schaffen, das wäre, nach meiner Ansicht, die erste und oberste Aufgabe, welche diejenigen ins Auge zu fassen und durchzuführen hätten, denen die Sanierung der beklagten Uebelstände und das wahre Wohl des Landes am Herzen liegen. Unter diesen sollten Sie sich, hochverehrter Hofrat, in die erste Reihe stellen.

Die vorangehenden Ausführungen sind vielleicht länger geworden, als ich es gewollt hatte; sie sollten ja nur im wesentlichen meine Zustimmung zu Ihrer Studie über die krain. Landesfinanzen und den Landtag zum Ausdrucke bringen. Unwillkürlich haben sie sich zu einem Abschiedsworte kondensiert, das ich, wäre mir im Landtage dazu die Gelegenheit geboten gewesen, vielleicht dort gesprochen hätte.

Ich weiß, daß ich in dem einen oder dem anderen Punkte nicht auf unbedingte Zustimmung zählen könnte; aber ich glaube, daß Niemand, der mich kennt und der es gut und ehrlich meint, die Lauterkeit meiner Absichten verkennen wird. In magnis voluisse sat est.

Mit dem Ausdrucke meiner Hochachtung

ergebenst
Schwegel, m. p.

Seznam oseb.

